

॥ ओं ह्रीं अहं नमः श्रीपरमेश्वर-पद्मावती-परिपूजित-श्रीगङ्गाधर-पार्श्वनाथाय ॥

श्री नेमिपद्म ग्रन्थभाषा पुष्प-१४६

तपोगच्छाधिपति-शासनसभा-सुखिक्यक्यकवर्ति-जगद्गुरु

आचार्य महाराज श्री विजयनेमिसूरीश्वर अरुणकिंकर

विनेयाणु-शास्त्रविशारद-इतिहासकार-आचार्य

श्री विजयपद्मसूरीश्वर प्रणीत-स्वोपज्ञ

स्मृत्यार्थादि विवृणोति-प्राकृत श्लोकभाषा

श्री जैन प्रवचन किरणावली

(श्री तीर्थंकर प्रभु काचित ४५ आगमोक्तो दूरे परिचय सार वगेरे)

○

॥ आर्यिक सहायक ॥

गेड भगुभाट सुनीलाल सुतरीया

६ सुसाधारणी पाण-अमहावाह

○

॥ प्रकाशक ॥

श्री जैन ग्रन्थ प्रकाशक सभाना कार्यवाहक

गेड धर्मदाम भूलयद.

श्रीकाण्ठनी पाण-अमहावाह

॥ लेट ॥

॥ श्रीजिन प्रवचनની સેવા અને પ્રભાવના ॥

॥ હરિબીજ ૭૬ ॥

હે જીવ ! પ્રવચન નાથનું જે ધર્મને વિકસાવતું,
વળી પાપને દૂર કરે ઉન્માર્ગને જ ઉખેડતું;
દાળે જ ગુણીના દેષને અન્યાયને ઉચ્છેદતું,
મિથ્યામતિ દૂર કરે વેરાગ્યને વિસ્તારતું. ૧

ચોપણ કરે કર્ણાતણું વળી લોભને દૂર કરે,
જે પુણ્ય કેરો ઉદય પૂરો તેજ સેવા તસ વળે;
પ્રભુ પાસ હું એ માંગજે હું યાચું જિનમત ગમને,
મુક્તિ જતાં વચમાં ન જલજે વિશદ વાચક વચનને. ૨

બોધની ઉંડાંશ જેમાં સુપદ રચના જલ ભરે,
સુંદર કૃપા લક્ષરી ઘણી ભેગી ગળીને વિસ્તરે;
વેદન મૂલા રૂપ ત્યાં ગુરુમમ મણિથી જે ભર્યો,
પાર જસ દૂર તે જિનાગમ જલધિ પુણ્યે પામિયો. ૩

નિર્વાણ માર્ગે યાન જેહું વાહિમત સંહારતું,
પંડિતોને શરણ પ્રવચન પાપપુંજ વિણાસતું;
હે જીવ ! પ્રતિદિન હાથ જેડી માંગજે પ્રભુની કને,
મલજો ભવોભવ તાસ સેવા જેહ આપે મુક્તિને. ૪

પ્રભુ મુખ થકી નીકળેલ ગણિકૃત દાઢશાંખી વિશાલ એ,
ચિત્ર બહુ અર્થે ભરી ધારેલ પંડિત સાધુએ;
મુક્તિપુરીના દ્વાર જેવી દ્રવ્ય ચરણને આપતી,
સર્વ તત્ત્વ પ્રકાશવાને દીપ જેવી દીસતી. ૫

નવપ્રભાત પ્રોત્તીંગ પ્રેસમાં શા મણીલાલ જગનલાલે છાપ્યું.
ધીકાંઠા રોડ, નોવેદી સીનેમા પાસે : : અમદાવાદ.

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન.

સર્વતન્ત્રસ્વતન્ત્ર-શાસનસમ્રાટ્-સૂરિયકચકવર્ત્તિ જગદ્ગુરુ તપોગચ્છાધિપતિ-ભદ્રારક
આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

॥ ઓં શર્દ નમ ॥

॥ શ્રી ગુરુમહારાજના હસ્તકમલમાં સમર્પણ ॥

મહીયાત્મોદ્ધારક પગ્મોપકારી પરમશુર, સુગૃહીત નામધેય

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીગુરુ મહારાજ !

આપશ્રીજી મધુમતી (મહુવા) નગરીના રહીશ પિતાશ્રી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી શેઠ લક્ષ્મીચન્દ્ર અને માતૃશ્રી દીવાલીબાઇના કુલ્લપક પુત્ર છે. વિ. સ. ૧૯૨૯ની કાર્તિક સુદ એકમના જન્મ દિનથી માંડીને લગભગ સોલ્લ વર્ષની નાની ઉમરે સસારને ઠંઠવા ભેરના જેવો માનીને અગવ્ય સફળુણ નિધાન પરમ ગુરુ શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી (શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજજીની પાસે શ્રી ભાવનગરમાં વિ. સ. ૧૯૪૫ ના જેઠ સુદ સાતમે સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને પરમ કૃત્યાણુકારી અને હૃદયની ખરી બાદશાહીથી ભરેલી પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) ને પૂરેપૂરા ઉદ્ધાસથી અહંણુ કરીને સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને સાધી રહ્યા છે, અને આપ શ્રીજીએ અગાધ બુદ્ધિબલથી જલ્દી સ્વપર સિદ્ધાંતનો ઉડો અભ્યાસ કર્યો, અને ન્યાય વ્યાકરણાદિ વિવિધ વિષયના પુષ્કલ વિશાલ ગ્રંથોની રચના કરીને સુદર સાહિત્ય સેવા કરવા ઉપરાંતે અપૂર્વ દેશના શક્તિના પ્રભાવે અલક્ષ્યરસિક ઉન્માર્ગગામી અગવ્ય મહારાજજી બલ્ય જીવોને સંધર્મના રસ્તે દોરીને હૃદયપાર ઉપકાર કર્યો છે તેમજ આપશ્રીજીના અગવ્ય સફળુણને જોઇને મોટા ગુરુભાઈ, ગીતાર્થ શિષેમણિ, શ્રમણકુલાવતસક, પરમપૂજ્ય, પંચાસજી મહારાજ શ્રીગણેશવિજયજી ગણિવરે તમામ સિંધાતોની યોગોદ્ધનાદિક ક્રિયા વગેરે યથાર્થ વિધાન કરાવીને મહા પ્રાચીન શ્રી વલ્લભીપુર (વળા)માં આપશ્રીજીને વિ. સ. ૧૯૬૦ ના દાસતક વદી સાતમે ગણિપદથી અને માગશર સુદ ત્રીજે પંચામપદથી વિભૂષિત કર્યા, અને શ્રી ભાવનગરમાં વિ. સ. ૧૯૬૪ ના જેઠ સુદ પાચમે તપાગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારક આચાર્યપદથી અલકૃત ધર્મ આપશ્રીજી રત્નની ખાણ જેવા શ્રી સઘની અને તીર્થાદિની સેવા પહેલાની માફક હાલ પણ પૂરેપૂરા ઉદ્ધાસથી જરી રહ્યા છે. તથા આપશ્રીજીના

અમોઘ ઉપદેશથી દેવગુરૂ ધર્માતુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ લગુભાઈ વગેરે ઘણાંએ લબ્ય જીવેએ છ 'રી' પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાય સહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજયાદિ મહાતીર્થની યાત્રા, અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ પાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો અને કરે છે, તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંએ લબ્ય જીવેની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી હીક્ષા, દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો આપીને કદી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા છે અને કરો છો. વગેરે લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈ અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનંત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીજીના પસાયથી જાતાવેલો આ શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલી નામનો સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથ પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને પાન્ય કૃતાર્થ માતું છું, અને નિરંતર એજ આહું છું કે આપશ્રીજીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાનો શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરૂ-દેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરભિલાષ સયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને લવોલવ મળે.

નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણકિંકર નિર્જીણ વિનેયાણ પદ્મની વંદના.

तपोगन्धर्वपति-शासनसम्राट्-भूरियकन्यक-वर्ति जगद्गुरु-आचार्य
महाराजश्री विजयनेमिसुरीधर सरलुम्बिकर विनेवाङ्ग-विजयपद्मसरि

जन्म—वि म १९५५ वैशाख सुद ३ अमदावाद
दीक्षा—वि म १९७१ भाद्रपद वद २ तनाग (शोबानग)
गच्छिपद—वि म १९८२ श्रावण वद ५ पाटण
पन्थासपद—वि स १९८२ श्रावण वद १२ पाटण
उपाध्यायपद—वि म १९८८ महा सुद ५ मेरीसा महातीर्थ
आचार्यपद—वि स १९९२ वैशाख सुद ४ अमदावाद

શ્રી તીર્થંકર પ્રભુના પ્રવચનનો મહિમા.

॥ હારગીત છંદ ॥

પ્રભુના વચન તે આંખ સાચી તેહથી અલગા નરા,
જાણે સુદેવ કુદેવને ના તિમ કુર્ગુર શુભ ગુર ખરા;
જાણે ન ધર્મ અધર્મને ગુણવત ને ગુણહીનને,
શુ ઉચિત કરવાને અનુચિત શર્મ દુઃખના હેતુને. ૧

સુણનાર પ્રભુના વચનને જાણે કહેલા ભાવને,
માટે જ દશવૈકાલિકે ધર્મ ઉચ્ચર તે ભાવને;
જિન વચન મીઠાં સામળી કટયાણુને વળી પાપને,
ખને પિછાણી પૂર્ણ ભાવે દક્ષ સાધ ભદ્રને. ૨

કરુણા સ્વરૂપ સિદ્ધાંત પ્રભુનો જેમણે ના સાંભળ્યો,
હાહા જનો જોડે મનુજ ભવ તેમનો એળે ગયો;
મન શૂન્ય તેઓનું નકામા કાન પણ જો તેમના,
ગુણ દોષની ન વિચારણા હોવેજ મનમા તેમના. ૩

આ નરક રૂપી અધ કૂવો તેહમાં તેઓ પડે,
રોષી શકાયે કેમ તેને કાર્ય કીધેલું નડે;
પામે ન તેઓ મુક્તિરમણી શ્રવણ વિણ જિણ વચણના;
ધર્મ જાણીને ચેતન! સદા સુણ તેહ ના રાખીશ મણા. ૪

કરુણા સ્વરૂપ કરિયાણુ તેનું હાટ જિનમત જાણુને,
પરમત સમાન ગણે નરા જે મૂર્ખતાથી તેહને;
તે ઝેર જેવું અમૃત માને અગ્નિ જેવું પાણીને;
અધકારના જત્યા સરીજો માનતા સુમકાશને. ૫

નિજ શત્રુ માને મિત્રને તિમ સર્પ રૂલની માળને,
પત્થર ગણે ચિંતામણિને ચદ્ર કેરી કાતિને;
આતપ ઉનાળાનો ગણે અમૃત પ્રમુખ સમ નાથનો,
મત જાણુજે વિષઆદિ જેવો અન્યમત હરિઆદિનો. ૬

॥ ॐ ह्रीं अहं नमः श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय ॥

॥ प्रस्तावना ॥

સિરિસંખેસરપાસં, ચંદિય કપ્પદુમાહિદ્વદયં ॥

વિગ્ધુવસમસંતિદયં, જિણવયણં સંઘસરણિજ્જં ॥ ૧ ॥

જણપ્પવયણકિરણા—વલીઈ પત્થાવણં રણમિ મુયા ॥

ળજ્જઈ જીઈ સારો, સિગ્ધં ગંધસ્સ મન્વેહિં ॥ ૨ ॥

અર્થ—પુરુષાદાનીય શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ લગવંત કંટપવૃક્ષથી પણ ચઢીયાતા છે. કારણ કે કંટપવૃક્ષ તો સંસારી જીવોના આ ચાલુ લવના જ ક્ષણભંગુર મનોરથોને જ પૂરે છે અને આ પ્રભુ તો લબ્ય જીવોના આ લવના મનોરથોને પૂરવા ઉપરાંત પરલવના પણ મનોરથોને જલ્દી પૂરે છે. એટલે લગાંતરમાં સુલભઓધિપણું અને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરાવનાર અસાધારણ કારણોની પ્રાપ્તિ વગેરે પ્રકારના મનોરથોને પૂરવામાં કંટપવૃક્ષ વગેરે પદાર્થો પણ અસમર્થજ છે. માટેજ કહ્યું છે કે—શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ કંટપવૃક્ષથી પણ ચઢીયાતા છે અને તમામ વિધોનો નાશ કરીને શાંતિને દેનારા પણ તેજ પ્રભુ છે. તેમજ શ્રી જિનેશ્વર દેવોના વચનો પણ તેવાજ પરમ પ્રભાવશાલી છે એટલે તમામ વિધોને હર કરીને પરમ શાંતિને દેનારા છે. ચતુર્વિધ સંઘ આ બંનેને (શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને અને જિન વચનને) નિરંતર બહુમાનથી યાદ કરે છે. તે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને અને શ્રી જિન વચનને વંદના કરીને લબ્ય જીવોને અંથનો સાર જલ્દી જણાવવાના ઇરાદાથી હું શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલી અંથની પ્રસ્તાવનાને રચું છું. ૧-૨

શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચન પ્રચરિસિક્ક બંધુઓ ! સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સમુદ્ધિ આરાધના કરવા રૂપ મોક્ષ માર્ગને ચતુર્વિધ સ્વરૂપે જણાવનારા દરેક શાસ્ત્રોની કે અંથોની શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવનાને યોગ્ય સ્થાન આપેલું જણાય છે. તે પ્રમાણે કરવામાં મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે—પ્રસ્તાવના એ શાસ્ત્રનું કે અંથનું અંગ છે, એટલે પ્રસ્તાવના લબ્ય જીવોને શાસ્ત્રને કે અંથને લણવામાં અને લણાવવામાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારી છે. આવા આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં લઈને શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રના રચનારા પરમ ગીતાર્થ સ્થવિર લગવંતે (૧) ઉપક્રમ, (૨) નિક્ષેપ, (૩) અનુગમ, (૪) નય. આ અનુયોગના જણાવેલા ચાર ભેદોમાં શરૂઆતમાં

ઉપક્રમને જ કહ્યો છે તેનું કાળજીએ છે કે જે શાસ્ત્રનો ઉપક્રમ દર્શાવ્યો હોય, તે (શાસ્ત્ર) માજ નિરૂપાદિત સ્વરૂપ ઘટાવી શકાય (૧) ઉપક્રમ, (૨) ઉપોદ્ઘાત, (૩) પ્રસ્તાવના, (૪) પ્રસ્તાવ, આ ચાર શબ્દો એક સરખા અર્થને જ જણાવનારા છે નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, ટીકા વગેરેની રચના કરનારા મહાપુરુષોની પણ એજ ફરજ છે કે—“નિર્યુક્તિ આદિની રચના કરતા શરૂઆતમા પ્રસ્તાવનાનો નિર્દેશ જરૂર કરવો જોઈએ” આજ ધરાદાથી પૂજ્ય શ્રી ભદ્રનાહસ્વામી, સધદાસગણિ મહંતર, શીલાકાચાર્ય, શ્રીમલયાગિરિ મહાગજ, મલધારિ શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ વગેરે મહાપુરુષોએ પણ શ્રી આચારાગદિ સૂત્રોના નિર્યુક્તિ ભાષ્ય ચૂર્ણિ ટીકા વગેરેની રચના કરતા શરૂઆતમા સહોપથી કે વિસ્તરથી પ્રસ્તાવના જણાવી છે એટલે પ્રસ્તાવનાનો નિર્દેશ કરીને જ તે નિર્યુક્તિ વગેરેની રચના કરી કે ન્યાય શાસ્ત્ર પણ આ હકીકતને સંપૂર્ણ સ્વરૂપે ટેકા આપે છે કારણ કે તે પણ આ પ્રમાણે બહાર કહે છે કે કોઈ પણ ગ્રંથમા એકદમ પ્રવૃત્તિ થતી જ નથી એટલે (૧) અધિકારી, (૨) પ્રયોજન, (૩) અભિધેય, (૪) સબધ એ અનુગધ અનુપદ્ય કહેવાય કે જિજ્ઞાસુ-જીવોને શાસ્ત્રાદિના અધ્યયનાદિમા જોડે તે અનુગધ કહેવાય આ ચાર અનુગધોનું જ્ઞાન થયા પછી (૧) ઇષ્ટ સાધનતા જ્ઞાન એટલે આ અથ ભણવાથી મને અર્થનું જ્ઞાન વિગેરે લાભ વશે અને (૨) કૃતિ સાધ્યતા જ્ઞાન એટલે આ અથને હું ભણી શકીશ એમ ઇષ્ટ સાધનતા જ્ઞાન અને કૃતિ સાધ્યતા જ્ઞાન થાય છે ત્યાર પછી અધિકારી-જીવોને શાસ્ત્રને ભણવું વિગેરે પ્રવૃત્તિ થાય છે એમ “પ્રવૃત્તિજનકજ્ઞાનજનકજ્ઞાનવિષયાધમનુગધચતુષ્ટયત્વમ્” આ અનુગધ અનુપદ્યના લક્ષણ ઉપરથી જાણી શકાય છે આમ કહેવાનું સ્પષ્ટ અને સરલ રહસ્ય એ છે કે કોઈ પણ અથનું અધ્યયન વિગેરે કરતા પહેલા સમજણના ધરમા રહેવા જિજ્ઞાસુ જીવોને તે તે અથની જાણતમા હૃદયમા આવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે (થાય છે) કે (૧) આ અથનું નામ શું ? (૨) આ અથમા નામ પ્રમાણે અર્થ ઘટે છે કે અથકારે મરજી પ્રમાણે નામ પાડ્યું છે (૩) આ અથ કયા કયા પદાર્થોના સ્વરૂપને જણાવે છે (૪) અથકારે કયા શાસ્ત્રને અનુસારે કઈ પદ્ધતિએ કયા મુદ્દાથી અહીં પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે, (૫) અથ ભણવામા લાભ શો ? (૬) શરૂઆતમા અથકારે મગલ કર્યું છે, તેનું શું કારણ ? (૭) ઇષ્ટદેવ નમસ્કાર મગલ, આશીર્વાદ મગલ વિગેરે ત્રણ પ્રકારના મગલમાથી અહીં કયું મગલ કર્યું છે (૮) અથકારે કોણ ? (૯) તેમણે કઈ આવમા કયા સ્થલે અથની રચના કરી ? વિગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસા કરવા રૂપે જરૂરી બીના જણાવરી, અને તે ઉપરાત અથનો ટુક સાજ પણ જણાવવો એ પ્રસ્તાવનાનો મુખ્ય મુદ્દો છે, એટલે જેમા ચાર અનુગધની બીના વિગેરે વર્ણન દોય, તે પ્રસ્તાવના કહેવાય જે અથની ઉપર પ્રસ્તાવના લખવાની હોય, તે આખાએ અથની વસ્તુ અને અથમરનો પરિચય તથા કહેવા પદાર્થ તત્વોના મુદ્દાઓ વિગેરે જાણતનો શરૂઆતમા નીર્ધારિતો વિચાર કર્યા પછી લેખક પ્રતાવનાને લખવાનો આ-ભ કરે છે, એટલે પ્રસ્તાવના લખવાના અવસરે લેખકને ઉપર જણાવેલી બીના તરફ જરૂર લક્ષ્ય ગણવું પડે કે જુધિશાસ્ત્રી મધ્યમ વાયક વર્તિન આ વત

ધ્યાનમાં જ હોય છે. તેથી જ તેઓ અંતની વસ્તુ સંક્ષેપમાં સમજવાને માટે શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવનાને વાંચે છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઈએ કે પ્રસ્તાવના વિનાનો અંત અધુરો જ ગણાય. આથી સહેજે સમજાશે કે દરેક અંતની શરૂઆતમાં પ્રસ્તાવના હોવી જ જોઈએ. આ નિયમ પ્રમાણે આ શ્રીપ્રવચન કિરણાવલી નામના પ્રાકૃત અંતની ગણતરમાં પણ (૧) અંતનું નામ શું ? (૨) તે નામ રાખવાનું શું કારણ (૩) અંતમાં નામ પ્રમાણે અર્થ ધરે છે કે નહિ ? (૪) કોના આધારે આ અંતની રચના કરી છે ? (૫) તેમાં શી શી ખીના કયા સુદૃઢી કેવા રૂપમાં વર્ણવી છે ? (૬) અહીં ચાર અનુબંધનું સ્વરૂપ શું ? (૭) છંદ શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ઘણાં છંદો છતાં આર્યા છંદમાં રચના કરવાનું શું કારણ ? (૮) કયા સ્થલે કઈ સાલમાં કોની વિનંતિથી આ અંત બનાવ્યો ? વિગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસાને જણાવવા માટે પ્રસ્તાવના ખાસ જરૂરી છે.

જગતમાં (૧) અધમતમ (૨) અધમ (૩) વિમધ્યમ (૪) મધ્યમ (૫) ઉત્તમ અને (૬) ઉત્તમોત્તમ એમ પુરૂષો છ પ્રકારના હોય છે, તેમાં (૧) જે અધમતમ એટલે બહુ જ હલકી કોટીના પુરૂષો હોય, તેઓ ખંતે લવને બગાડે છે, એટલે તેમને સુખની જ ઇચ્છા છે. કારણ કે હુઃખને કોઈ ચાહે જ નહિ, છતાં પણ અજ્ઞાનાદિ દોષને લઈને સુખ શાથી મળે ? આ પ્રશ્નો ખુલાસો મેળવી શકતા નથી. આવા જીવોમાં વિદલ્લભતા એ દેખાય છે કે સંયમ તપશ્ચર્યા દાન શીલ જિન પૂજા વિગેરે ગુણો જો કે સુખને આપે છે, છતાં આ અધમતમ પુરૂષો ખીન સમજણ વિગેરે કારણથી તે ગુણોને ‘હુઃખને આપનારા છે’ એમ માનીને સેવતા નથી અને જરૂર હુઃખને આપનારા એવા વિષય કષાયાદિને ‘આ સુખના કારણ છે’ એમ માનીને સેવે છે. આથી વસ્તુસ્થિતિ એ બને છે કે તેઓ શાંતિમય જીવનને પામતા નથી અને અશાંતિમય જીવન ગુનરે છે. અને માનવ જીવનનું ધ્યેય તદ્દન ભૂલી જાય છે. વળી એ વાત નજ ભૂલવી જોઈએ કે (૧) વાસ્તવિક સુખનું સ્વરૂપ શું છે ? (૨) પોતે જેને સુખદાયી માને છે, તે માન્યતા વ્યાજબી છે કે ગેરવ્યાજબી ? (૩) ખરા સ્થિર અને હુઃખની સાથે નહિ લગનારા સુખના ખરા કારણો કયા કયા છે ? હિતેચ્છુ લવ્ય જીવોએ આ ત્રણ પ્રશ્નોનો સ્પષ્ટ અને નિર્દોષ જવાબ સ્વયં પ્રજ્ઞાથી પોતે મેળવવો જોઈએ, અથવા સ્વયં પ્રજ્ઞાવાળા મહાપુરૂષોની પાસેથી મેળવવો જોઈએ. અને ત્યાર બાદ સાત્ત્વિક પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવો તલભાર પણ હુઃખને પામતા નથી, અને પોતાના જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય પણ જાળવી શકે છે. અને અધમતમ પુરૂષોની પ્રવૃત્તિ આથી વિપરીત હોય છે. એટલે તેઓ વિષય કષાયાદિના ક્ષંદમાં ક્ષાય છે, તેથી તેઓ જેમ ચાલુ લવ બગાડે છે, તેવી રીતે હવે પછી મરીને જે લવમાં તેમને જવાનું હોય, તે પરલવમાં પણ ‘વાવે તેવું લાણુ, અને કરે તેવું પામે’ આ કહેવત પ્રમાણે પાછલા લવમાં બાંધેલા ચીકણા કર્મોનો જ્યારે ઉદય થાય, ત્યારે રીખાઈ રીખાઈને અનિચ્છાએ (મરજી વિના) પણ લાંબા કાલ સુધી દુર્ગાનિના દુઃખો ભોગવે છે. લવલીડ જનોને આવી ખીના ઉન્માર્ગ ગમનથી બચવા માટે સાધનભૂત નીવડે છે.

(૨) 'આ ભવ મીઠા પરભવ કોણે દીઠા' આવી વિચારણાવાળા અધમ પુરૂષો પર-લોકને માનતા નથી પરંતુ 'પરલોક છે જ' એમ સચોટ સમજવાને માટે તેઓએ આ પ્રમાણે જરૂર વિચારવું જ જોઈએ કે (૧) જન્મ્યો કે તરત જ નાનો બાલક સ્તનપાન કરવા (ધાવવા) મંડી જાય છે, તેણે શું કારણ ?

ઉત્તર—પાછલા ભવના સસ્કારને લઈને જ તે બાલક તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે (૨) પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવ જન્મે, ત્યારે તેમના પુણ્યરૂપી લોહચુગકથી જે આઈને મહર્દિક ઈંદ્ર વિગેરે દેવો અહીં તથા મેરૂ પવતની ઉપર અપૂર્વ ઉદ્દાસથી ભક્તિ કરે છે આણુ પુણ્ય પ્રભુદેવે પાછલા ભવમા બાધ્યું હતું એમ માની શકાય કારણ કે અહીં તો હજી હંમણા જ જન્મ્યા છે તેથી તે કઈ રીતે બાધી શકે ? એટલે નજ બાધી શકે, (૩) મૌન એકાદશીના વ્યાખ્યાનમા જણાવેલા સુમતશેઠ શ્રીધર્મચોપ ગુરૂ મહારાજની વૈરાગ્યમય દેશના સાબળીને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન પામ્યા તેથી તેમણે બધુંયું કે એ પાછલા ભવમા માન એકાદશીની આરાધના કરી હતી, તેના પ્રતાપે અગ્નીઆરમા દેવલોકમા મહર્દિક દેવ થયો હતો, ત્યાં ઘણો કાલ દેવતાઈ સુખ ભોગનીને અહીં હું અગ્નીઆર કોડ સોનેયાનો સ્વામી થયો અહીં પણ મૌન એકાદશીની અને સયમની સાધના કરીને તે દેવલજ્ઞાન પામીને મુક્તિમા ગયા (૪) આદ્રકુમાર પણ ભતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પાછલા ભવની ખીના બાણે છે (૫) દેવલોકમા તરતના ઉપજેલા દેવો અવધિજ્ઞાનથી બાણે છે કે અમુક ધર્મ ક્રિયા કરવાથી હું દેવ થયો આ બાધી ખીનાનો દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા જરૂર જણાશે કે વર્તમાન ભવની આગ બનો ભવ અને પાછળનો ભવ છેજ છતાં પરલોકને તરછોડીને વિષય કષાય વિગેરે પાપના સાધનોને સેવનારા જીવો અતે તો જરૂર પરતાય છે આ પ્રસંગે યાદ રાખવા જેવી જરૂરી ખીના એ છે કે-એક મહાત્મા વ્રત નિયમ પરમાત્માનું ધ્યાન વિગેરે ધર્માગ્રાધન કરવામા સાવધાન રહેતા હતા પરલોકને તરછોડનારા એક નાસ્તિક માણસે તે મહાત્માને પૂછ્યું કે તમે આ બધું શું કરો છો ? અને તે શા માટે કરો છો ?

મહાત્મા—પરલોકને સુધારવાની ખાતર હું ધર્મની આરાધના કરું છું

નાસ્તિક—જ્યારે પરલોક જ નથી, તો પછી ધર્મને કરવાની જરૂરીયાત જ જણાતી નથી

મહાત્મા—પહેલા કહ્યું તે પ્રમાણે બાલકની સ્તનપાન કરવાની તથા તરતના જન્મેલા પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવની ખીના અને તે પ્રસંગે સસ્કારની થેરી વિગેરેનો ખૂબ વિચાર કરતા અને 'પુણ્ય પુણ્યેન કર્મણા, પાપ પાપેન કર્મણા' વિગેરે વચનોનું રહસ્ય વિચારતા જરૂર નિર્ણય થશે કે-પરલોક વસ્તુ છે જ ખીજા જીવોને જેમ જુદી જુદી જાતની ટેવ હોય છે, તેમ મને પણ આ પ્રમાણે ધર્મક્રિયા કરવાની ટેવ પડી છે એમ કદાચ કોઈ પણ માને તો પણ મને તો કઈ પણ નુકશાન નથી, કારણ કે હું પાપ કર્મને સેવતો નથી અને

મને અડગ શ્રદ્ધા છે કે પાપના સેવનથી જ દુઃખ લોગવણું પડે છે. (મહાત્મા નાસ્તિકને કહે છે કે) તુ તો પરલોક છે છતાં તેને માનતો નથી ને રાત્રી માચીને વિષય કપાય વિગેરે દુર્ગતિના સાધનોને સેવે છે. પણ કદાચ પરલોક નીકળી પડ્યો, તો તારું શું થશે ? એટલે જરૂર તારે દુર્ગતિના દુઃખો રીળાઈ રીળાઈને લોગવવાં જ પડશે. જો કે તારા જેવા ઘણાંએ જીવો શ્રદ્ધા ગમ્ય વસ્તુને ખુદ્દી રીતે સ્વીકારવાની ના પાડે છે, પણ જ્યાં પોતાને સ્વાર્થ જગડતો હોય, ત્યાં તો આનાકાની કર્યા વગર શ્રદ્ધા ગમ્ય વસ્તુને પણ સ્વીકારે છેજ. કેમ ? તમને આ મારા કહેવામાં ગેરબ્યાજની કંઈ લાગે છે ? મહાત્માના આ વચનને સાંભળનાર નાસ્તિક માણસ સમજી અને વિચારક હતો, તેથી તેને ખાત્રી થઈ કે-મારી માન્યતા ભૂલ ભરેલી છે. અને પરલોકને સુધારવાને માટે જરૂર મારે પ્રયત્ન એટલે ધર્મારાધન કરવું જોઈએ. આ સંવાદમાંથી સમજવાનું એ મલે છે કે-પરલોકને માનવો જ જોઈએ, અને આ જાળતમાં જગતની વિચિત્રતા તરફ પણ જરૂર ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કારણ કે પરલોકને સાળીત કરવામાં અને આ વાત ખીજ પૂછનારા જીવોને મનમાં ઠસાવવા માટે અપૂર્વ મદદગાર નીવડે છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ છે છતાં પણ અધમ પુરૂષો પરલોકને તરછોડીને ફક્ત આ લોકના ફળની ચાહનાથી જ આરંભ વગેરે પાપના કાર્યો કરે છે, અને પરિણામે દુઃખી થાય છે.

૩—વિમધ્યમ પુરૂષો જાને જાણી લક્ષ્ય રાખે છે. એટલે ઉભય લોકમાં ફળ દેનારા એવા કાર્યોનો આરંભ કરે છે. કારણ કે તેઓ પરલોકને પણ માને છે.

૪—મધ્યમ પુરૂષો પરલોકને સુધારવા માટે નિરંતર ક્રિયા કરે છે. એટલે અહીં ધર્મારાધનમાં કદાચ કષ્ટનો પ્રસંગ વેઠવો પડે, તો પણ તેઓ એમ વિચારે છે કે આથી મને લવિષ્યમાં મહા લાભ છે. કારણ કે ખીજઓ એમ માને છે કે-ખાતે પીતે રામજી મલે. ‘હુહો-ખાતે પીતે રામજી મલે તો મેરે કું ખી કીજીએ, પણ શીર સાટે મલે તો ચૂપ કરી રહીએ. ૧

પણ જૈન શાસન તેમ કહેતું જ નથી. તે તો એમ કહે છે કે-

હુહો.

ભૂખે મારું ભોંય સૂવાડું, માથામાં પાડું તાલ;

એમ કરતાં નવિ ચૂકે તો, પછી કરી દઉં ન્યાલ. ૧.

આમ કહેવામાં મુદ્દો એ છે કે નિરંજન નિરાકાર સંપૂર્ણ અવ્યાખાધ સુખથી ભરેલા મુક્તિના સુખને પામવાની ઈચ્છાવાળા ધર્મરંગી લબ્ય જીવોએ યદાશક્તિ તપ કરવો જ જોઈએ. અને મોટા ઉપવાસાદિ તપ કરવાના ટાઇમે આહાર લેવો જ નહિ. જો આહાર લેવાતો હોત, તો પછી ઉપવાસ કહી શકાય જ નહિ. માટે એક સમજી મહા કવીશ્વરે કહ્યું પણ છે કે-

શીરો પૂરી લાપસી—ઝોર કાકડી આદિ,
કહેલી કી તો એકાદશી—ને દાદશી કી દાદી ૧

તથા પૂર્ણ વૈરાગ્યના રગથી ગાઈને ત્યાગી થયા પછી મોત્ર શોષના સાધનો એવાય જ નહિ, એટલે છત્રી પલગ ખાટલા વિગેરે પણ તેવા (મોત્રશોષના સાધન) સમજીને સૂવા વિગેરેને કારણે પલગ વિગેરેને પોતાના કામમાં લઈ શકાય જ નહિ અને તેમ કરે તોજ મુક્તિ પદને પામી શકાય અને મસ્તક વિગેરેના વાળનો લોચ દરવો જોઈએ એ પ્રમાણે યમ નિયમાદિનું એટલે મૂલ શુણ્ઠ ઉત્તર શુણ્ઠીની આરાધના કરવા રૂપ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરે તો જ પરમપદ પામી શકાય હઠ માન્યતાવાળા સરલ અને સુદૃઢ બોધી મધ્યમ પુરૂષો પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જિનધર્મની આધના કરીને પરલવમા ચાલુ ઉત્તમ સ્થિતિ કરતા પણ વધારે ચઢીચાલી ધર્મમય સ્થિતિને પામે છે

૫—વિશિષ્ટ ભતિને ધારણ કરનારા ઉત્તમ પુરૂષોની અતરંગ ભાવના એજ હોય છે કે હે જીવ ! પ્રણવ પુણ્યના ઉદયે આ મનુષ્ય ભવ, જિનધર્મ, ઉત્તમ શ્રાવક કુલ વિગેરે મુક્તિ પદને દેનારા સાધનો તને મળ્યા છે તેની સંપૂર્ણ નિર્મલ સાધના અહીં જ થઈ શકે છે માટે પ્રમાદને દૂર કરીને બહુ જ આનંદથી તે ધર્મ સાધનોની સેવના કરજે એમ કરવાથી તને થોડા દાઈમમાં મુક્તિપદને લાલ જરૂર થયો, એમાં લગાર પણ સંશય નથી આ ભાવનાને અનુસારે શ્રી જિન ધર્મની આરાધના કરીને તે ઉત્તમ પુરૂષો મુક્તિપદને પામે છે તેમના મનમાં કંઈ જાહેર અને બોલવામાં કંઈ ને કરવામાં કંઈ આવી ન્થિતિ હોતી જ નથી કારણ તેઓ એમ માને છે કે—દુરાત્માઓ વિચારે કંઈ, અને કરે કંઈ, આવા હોય છે, પણ મહાત્માઓ તો જે મનમાં હોય, તેજ કહે, અને તે પ્રમાણે વર્તે છે કહ્યું છે કે—

મનસ્યેક વચસ્યેક—કર્મણ્યેક મહાત્મનામ્ ॥

મનસ્પન્યવચ્ચન્યત્—કર્મણ્યન્યદુરાત્મનામ્ ॥ ૧ ॥

આ મહાત્મા પુરૂષોના માર્ગની આરાધના કરનારા ઉત્તમ પુરૂષોને મોક્ષ સુખ મિત્રા યત્ન ધીનુ સુખ તુલ્ય લાગે છે, તેથી તેઓ પરમપદને સાધવામાં તક્ષીન રહી આત્મોદાર કરે છે એટલે મસાર નમુદ્રને તરી બળ છે

૬ ઉત્તમોત્તમ પુરૂષ—જે પરમયમી પુરૂષો ક્ષપક એણિમાં આરૂઢ થઈને ચારે અધાની કર્મોના નાશ કરે, અને સર્વજ્ઞ થઈને લોક અલોકની સંપૂર્ણ અપ્રકટ ધીના જાણે અને જલ્પ જીવોને મોક્ષ માર્ગના રસિક બનાવવાને માટે આ પ્રમાણે દેશના આપે છે કે—‘હે જલ્પ જીવો ! ચારે બાનુથી સજગી ઉઠેલા ઘરની જેવી સ્થિતિ હેય, તેવી જ આ વિવિધ પ્રકારના સસારની ન્થિતિ છે, અહીં જેમ ઘરમાં અને તેની આનુગાનુ અગ્નિ સજગે છે, તેવી રીતે સસારમાં પણ આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપી અગ્નિ સજગી

સંયસાદિની આરાધના કરવા રૂપ મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિપદને પામે. અને કેટલાએક લબ્ય જીવો અહીંથી દેવલોકનો એક લવ કરીને પણ પહેલાં કહેલાં સ્વરૂપવાળા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મીને યોગ્ય અવસરે મેક્ષમાર્ગને સાત્ત્વિક ભાવે આરાધીને થોડાજ ટાઇમમાં મુક્તિના અવ્યાળાધ સુખોને અદ્ય કાળે પામે છે. આ રીતે થવામાં તે બે પદાર્થો (જિનાગમ અને જિન પ્રતિમા) ની આરાધનાના શુભ સંસ્કારો જ અસાધારણ કારણ છે, એમ ચોક્કસ સમજવું જોઈએ. દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચારતાં એ પણ સમજાય છે કે-પૂજ્ય શ્રી આચાર્ય મહારાજ વગેરે ગુરૂ વર્યો જ્યારે શ્રી જૈન પ્રવચનોમાં જે રીતે જિનેશ્વર દેવોનું, અને તેમની પૂજ્ય વગેરે પદાર્થોના સ્વરૂપ, વિધિ, ફલ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે, તેજ રીતે લબ્ય જીવોને ઉપદેશ દઈને સમજાવે, ત્યારે જ તેઓ જિન પૂજાદિને આરાધીને સદ્ગતિના સુખોને પામે છે. આ રીતે હાલ આપણને શ્રી ગુરૂ મહારાજ, જૈન પ્રવચનો અને જિનપ્રતિમાઓ આ ત્રણે સાધનોનો પરમ આધાર છે. તેમાં જૈન પ્રવચનો (આગમો) નું દ્રંક સ્વરૂપ મેં પહેલા પ્રકાશમાં જણાવ્યું છે. આ શ્રી જિન પ્રવચનના જિનશાસન, જિનાગમ, જિનશ્રુત, વગેરે પંચાંચવાચક શબ્દો છે. તેનો મહિમા જણાવતાં કહ્યું છે કે-આ શ્રી જિન પ્રવચન રૂપી સમુદ્ર જ્ઞાનની અપેક્ષાએ અગાધ છે, (એટલે તેમાં અગાધ જ્ઞાન ભરેલું છે) અને તે સુંદર પદોની રચના રૂપ પાણીના ધોધ પ્રવાહથી શોભે છે. તથા જીવદયા રૂપ છુટી છુટી નાની મોટી લહરી (લહેરો) ઓના સગમથી. તેનો દેહ (ખંડારનો દેખાવ) અગાધ જણાય છે. તેમજ તે ચૂલિકાઓ રૂપી વેલને ધારણ કરે છે અને તેમાં મોટા મોટા સૂત્રના આલાવાઓ રૂપી મણિ-રત્નો ભર્યા છે તથા તેનો છેડો ખડુંજ દૂર છે, તેમજ તમામ અન્ય દાર્શનિક આગમોમાં આ શ્રી જિન પ્રવચનો શ્રેષ્ઠ છે, વળી તે જૈન પ્રવચનો મોક્ષ માર્ગે જવામાં વાહન જેવા છે, કુવાદિઓના અહંકારને નાશ કરનારા છે ને પંડિતોને શરણ કરવા લાયક છે તથા ત્રણે જગતના તમામ પદાર્થોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. શ્રી અરિહંત (ભાવ તીર્થંકર) દેવના સુખમાંથી અર્થ રૂપે પ્રકટ થયેલા છે ને તે વિશાલ જૈન પ્રવચનોની સૂત્ર રૂપે રચના કરનારા ખીજ-ખુદ્ધિ વગેરે લબ્ધિનિધાન શ્રી ગણધરો છે. તથા અનેક અથોથી તે જૈન પ્રવચનો ભરેલા હોવાથી ચિત્ર (આશ્ચર્ય ઉપેભવતારા) કહેવાય છે. તેમજ મહાખુદ્ધિ વિનયાદિ સદ્ગુણી મુનિ-વરોજ આ શ્રી જિન પ્રવચનને ધારણ કરે છે અને તે પ્રવચનો મોક્ષ રૂપી નગરના મુખ્ય દરવાજા જેવા છે. તથા તે જૈન પ્રવચનોને લાણીને કે સાંભળીને જાણનારા લબ્ય જીવો અણુ-વ્રત મહાવ્રતાદિની સાત્ત્વિકી આરાધના રૂપ ફલને પામે છે એટલે તેઓ નિયાણાંનો ત્યાગ કરીને વિધિ પૂર્વક નિર્દોષ મોક્ષ માર્ગને આરાધીને સિદ્ધિપદને પામે છે. તેમજ તે જૈન પ્રવચનો જીવ અજીવાદિ તમામ પદાર્થોનાયથાર્થ સંપૂર્ણ સ્વરૂપને જણાવનારા દીવા જેવા છે અને અજ્ઞાન રૂપી અંધકારને નાશ કરનાર છે તથા દેવેન્દ્રાદિકથી પૂજાયેલ છે, તેમજ મોહ-બલને તોડનાર અને આત્માને મર્યાદામાં રાખનારા આ શ્રી જૈન પ્રવચનો છે, મહાપ્રભાવ-શાલી તે શ્રી જૈન પ્રવચનો જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ ઘણાં છે, છતાં પણ મેં આ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીમાં ૧૧ અંગો, ૧૨ ઉપાંગો, ૧૦ પયત્તા, ચાર મૂલસૂત્રો નંદીસૂત્ર અને

અનુયોગદ્વારં સૂત્ર તથા ૬ ડેહ સૂત્રો આ ૪૫ શ્રી જૈન પ્રવચનોને લક્ષ્યમાં રાખીને સક્ષિપ્ત પગ્થિયાદિની સકલના કહી છે તેમાં કોઈ કોઈ અથવા ખામ જરૂરી મક્ષિપ્ત સાત વગેરે ખીનાઓ પણ દેકામાં જણાવી છે આ પ્રાપ્ત અથવા તે તે પ્રવચનના સંપૂર્ણ અર્થો (કે અક્ષરે અક્ષરનો ગાલાવબોધ કે ટળો) જણાવ્ય નથી પણ (૧) દરેક પ્રવચનના કેટલા વિભાગો છે? (૨) તે દરેક વિભાગમાં શુ શુ હકીકત જણાવી છે? (૩) તે વિભાગના પણ વિભાગ રૂપ પ્રતિવિભાગમાં કયા કયા પદાર્થોનું અરૂપ જણાવ્યું છે? (૪) મૂલ, નિર્ચુકિત, ભાષ્ય, શૂષ્કિ, ટીકા, ટિપ્પનક, અવશૂષ્કિ, વગેરેમાંના દરેકના પ્રમાણ તરીકે કેટલા શ્લોકો જણાવ્યા છે (૫) કયા કયા પ્રવચનની નિર્ચુકિત આદિમાંના કેટલા સાધનો હાલ લભ્ય છે? જાડોના સાધનો અલભ્ય છે, તેનું શુ કારણ? (૫) નિર્ચુકિત આદિનું સ્વરૂપ શુ? (૬) તે દરેક નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોના કર્તાઓ ઠાણ ઢાણ છે? (૬) ભાષ્યાદિની રચના કયા કયા શાસ્ત્રોના આધારે થઈ છે? (૭) અહીં અનુગ્રાહ અનુબંધની ઘટના કઈ રીતે કરવી? (૮) જાર અગોના નામ કયા કયા? (૯) દરેક અગના નામનો અન્વર્થ અને વિશેષાર્થ કયો કયો? (૧૦) પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવ ગણધરોને કઈ વિધિએ ત્રિપદી સમજાવે છે? (૧૦) તે ત્રિપદીનું રહસ્ય શુ? આ ગાળતમા સોનાનું કપ્પાત કઈ રીતે ઘટાવવું? (૧૧) પચાગીનો રહસ્ય મહિન અર્થ શો? (૧૨) કયા કારણથી પ્રભુશ્રી તીર્થંકરદેવ ગણધરોને ત્રિપદી સમજાવે છે? અને ગણધરોને તે ત્રિપદીને સમજવાનું કારણ શુ? (૧૩) હૃદિવાદના પૂર્વગત લેહમાં ગણાતા વિશાલ ૧૪ વિભાગોને પૂર્વ નામથી ઓળખાવવાનું કારણ શુ? (૧૪) કયા મુદ્દાઓ દ્વાદશાગીની રચનાનો કમ અને સ્થાપનાનો કમ જૂદો જૂદો જણાવ્યો છે? (૧૫) ત્રિપદીને કૂલોની વૃષ્ટિ જેવી કહી, ને સૂત્ર રચનાને કૂલોની આગા જેવી કહી છે તેનું શુ કારણ? (૧૬) અર્થની સૂત્ર રૂપે રચના કરવાના ૬ કારણો કયા કયા? (૧૭) પ્રવચન શબ્દના જૂદા જૂદા અર્થો કયા કયા? (૧૮) આર અનુયોગોના નામ, વ્યાખ્યા, ફલ, વગેરેનું સ્વરૂપ શુ? (૧૯) હાલ વર્તમાન દરેક આગમમાં કયા કયા અનુયોગની મુખ્યતા છે? (૨૦) શ્રી જૈનાગમોમાં અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાન કયું કયું ગ્રહ્યું છે? વગેરે ગહુજ જરૂરી પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો, અને ૧૧ અગો નિર્ચુકિત આદિ સાધનોની સક્ષિપ્ત હકીકતો પહેલા પ્રકાશમાં જણાવો છે અને ખીન પ્રકાશથી માલીને તેરમાં પ્રકાશ સુધીના ૧૨ પ્રકાશોમાં ક્રમસર શ્રી આચારાગ સૂત્ર વગેરે ૧૨ અગોના સક્ષિપ્ત પગ્થિયાદિની હકીકતો વર્ણવી છે જો કે ગાગમાં અગ (હૃદિવાદ)નો વિચ્છેદ થયો છે, તો પણ તેના પરિકર્માદિ લેહોની અને પ્રલેહાદિની ખીનાઓ શ્રી નદીસૂત્રાદિમાંથી વર્ણવી છે આ રીતે ૧૩ પ્રકાશોના સમુદાય રૂપ પહેલા વિભાગમાં દ્વાદશાગીના દરેક પગ્થિયાદિને કહીને આ શ્રીજૈન પ્રવચન કિંગ્ણાવવીનો પહેલો વિભાગ પૂર્ણ કર્યો છે

૨ ખીન વિભાગના ૭ પ્રકાશોમાં જાર ઉપાગોનું વર્ણન કરતા ૧૪-૧૫-૧૬-૧૭ મા પ્રકાશમાં અનુક્રમે પહેલા આર ઉપાગોના મક્ષિપ્ત પગ્થિયાદિને કહીને ૧૮માં પ્રકાશમાં

સૂર્યપ્રજ્ઞાપિત અને ચંદ્રપ્રજ્ઞાપિત રૂપ બે ઉપાંગોના દ્વંક પરિચય વગેરે બીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી ૧૬મા પ્રકાશમાં જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞાપિતના, ને ૨૦મા પ્રકાશમાં છેલ્લા પાંચ ઉપાંગોના સમુદાય રૂપ નિર્યાવલિકા સૂત્રના સંક્ષિપ્ત પરિચય વગેરેનું વર્ણન કરીને બીજા વિભાગ પૂર્ણ કર્યો છે.

૩ ત્રીજા વિભાગમાં ફક્ત એક જ પ્રકાશમાં એટલે એકવીશમા પ્રકાશમાં દશ પયન્નાઓનું સંક્ષિપ્ત પરિચયાદિમાં વર્ણન કરીને ત્રીજા વિભાગ પૂર્ણ કર્યો છે.

૪ ચોથા વિભાગના ૬ પ્રકાશોમાં (૨૨-૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭મા પ્રકાશમાં) કમસર ૪ મૂલ સૂત્રોના અને શ્રીનંદીસૂત્ર તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્રોના સંક્ષિપ્ત પરિચયાદિનું વર્ણન કરીને ચોથા વિભાગ પૂર્ણ કર્યો છે.

૫ પાંચમા વિભાગના ૨૮મા પ્રકાશમાં—૬ છેદ સૂત્રોના સંક્ષિપ્ત પરિચયાદિનું વર્ણન કરીને પાંચમા વિભાગ પૂર્ણ કર્યો છે. આ રીતે શ્રીજ્ઞેન પ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથના પાંચ વિભાગોના ૨૮ પ્રકાશોમાં એટલે પ્રાકૃત ૨૪૪ આર્યા છંદમાં રચેલા શ્લોકોમાં ૪૫ જિના-ગમેનું જે સંક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું છે, તેનો દ્વંક સાર આ પ્રમાણે જાણવો.—

(૧) શ્રી આચારાંગમાં શ્રમણ નિર્વ્યથોના આચારાદિનું વર્ણન કર્યું છે, (૨) શ્રી સૂત્રકૃતાંગમાં જીવ અજીવ વગેરે સ્વસિદ્ધાંત, પરસિદ્ધાંત ક્રિયાવાદી વગેરેના ૩૬૩ ભેદો (પાખંડિયો) વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે. દ્વંકમાં કહી શકાય કે—ચરણકરણ સિત્તરીની પ્રરૂપણા કરતાં સંયમ લેનાર જીવોને અનુકૂલ ઉપસર્ગો સહન કરવાનું, ને આર્દ્ર-કુમારાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. (૩) શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં—૧ થી ૨૦ સુધીની સંખ્યા-વાજા જીવ અજીવ નદીઓ વગેરે વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોનું વર્ણન કમસર દશ અધ્યયનોમાં કર્યું છે. (૪) શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં એકથી માંડીને સો ઉપરાંત જીવ અજીવ વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે અને બારે અંગોની હુંડી (સાર) પણ જણાવી છે. (૫) શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ચારે અનુયોગ વગેરે પદાર્થોનું પ્રશ્નોત્તરાદિ રૂપે વર્ણન કર્યું છે. (૬) શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં શૈલક રાજર્ષિ, દ્રૌપદી શ્રાવિકા વગેરેની કથાઓ દ્વારા જૂદી જૂદી રીતે આત્મિક બોધ આપ્યો છે. (૭) શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમાં પ્રજુશ્રો મહાવીર દેવના દશ શ્રાવકોના ચરિત્રો વગેરે બીનાઓ કહી છે, (૮) શ્રી અંતકૂદ્દશાંગસૂત્રમાં અનંત તીર્થંકર ગણધર સમલકૃત શ્રી શત્રુજય તીર્થ ઉપર સિદ્ધિપદને પામેલા જીવોની બીના જણાવતાં પ્રસંગાનુપ્રસંગે કૃષ્ણ, ગજસુકુમાલ, સોમિલ બ્રાહ્મણ, ને કૃષ્ણવાસુદેવની બીના તથા તેમની રાણીઓએ અને શ્રેણિક રાજા વગેરેની રાણીઓએ દીક્ષા લઈ કરેલા વર્ધમાન તપ આદિની બીનાઓ પણ સ્પષ્ટ જણાવી છે. (૯) શ્રી અનુત્તરોપ-પાતિક સૂત્રમાં—સંયમની નિર્મલ સાધના કરીને અનુત્તર વિમાનોમાં ગયેલા જલિકુમાર, આકરી તપશ્ચર્યા કરનાર શ્રી ધન્યમુનિ વગેરેના ચરિત્રો જણાવ્યા છે. (૧૦) શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં પાંચ આશ્રવોની ને પાંચ સંવરો વગેરે પદાર્થોની બીનાઓ વિસ્તારથી જરૂરી દૃષ્ટાંતો સાથે કહી છે. (૧૧) શ્રી વિપાકશ્રુતમાં સુખ દુઃખના ફલોને લોગવનારા જીવોની કથાઓ વગેરે

બીનાઓ કહી છે બાગ્યુ દષ્ટિવાદ નામે અગ વિચ્છેદ પામ્યુ છે તેના લેહાદિની બીના તેમજ પ્રકથમા કહી છે

(૧૦) શ્રી ઔપપાતિકસૂત્રમા કોણિક રાજ્યે મ્હેત્વથી મહોત્સવ પૂર્વક પ્રભુશ્રી મહારીરની ખાસે જમને વિધિથી વદના કરી, પ્રભુની દેશના સાબળી, વગેરે બીના અને મુનિવરો, તપ, સિધ્ધિના સુખ વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે (૧૩) શ્રીગયપસેલ્પિય સૂત્રમા કેશિ, ભુધર અને પ્રદેશી ગભના પ્રશ્નોત્તરાદિનું અને સૂર્યાભદેવના વર્તમાન દેવ ભવનું તથા ભાવિ ભવનું પણ વર્ણન કર્યું છે (૧૪) શ્રીશ્વભિગમ સૂત્રમા જીવ ગજીવ વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે (૧૫) શ્રી પ્રજાપતિસૂત્રમા જીવાજીવોની પ્રજાપતિ, ન્યાન વગેરે ૩૬ પદાર્થોનું વર્ણન ચોથોથ દડકમા ગોઠવીને કર્યું છે (૧૬) સૂર્યપ્રજ્ઞપિત સૂત્રમા સૂર્ય વગેરેની બીના કહી છે (૧૭) અને ચદ્રપ્રજ્ઞપિત સૂત્રમા ચદ્રાદિની બીના કહી છે (૧૮) શ્રીજળદ્વીપપ્રજ્ઞપિતસૂત્રમા જળદ્વીપાદિ જોત્રોની, અને શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ, ભરત ચક્રવર્તી આદિની હંકીકતો કહી છે (૧૯થી ૨૩) કદ્દિપકા ઉપાગમા-કોણીકે ચેકા મહારાજની સાથે કરેલા યુદ્ધમા મરીને નગ્ને ગયેલા શ્રેણિક રાજાના પુત્ર કાલ વગેરેની, ને શ્રેણિકના મરણ વગેરેની બીનાઓ કહી છે, અને કદ્દિપાવત સિકા ઉપાગમા શ્રેણિકના પીત્ર પદ્મકુમાર વગેરે દશ જણા સયમને માખીને જોક દેવ ભવ કરીને મોક્ષે જશે, એ બીના કહી છે તથા પુષ્પિકા ઉપાગમા ચદ્ર સૂર્ય વગેરેના પૂર્વ ભવાદિનું વર્ણન કર્યું છે તેમજ પુષ્પ જૂલિકા ઉપાગમા શ્રીદેવી વગેરે દશ દેવીઓના પછલા ભવ વગેરેની બીના કહી છે, અને વલ્લિ દશા ઉપાગમા જલદેવના ૧૨ પુત્રોની દીક્ષાની બીના, અને તેમના પૂર્વ ભવાદિની બીના કહી છે

૧૦ પચન્નાઓમાના અકિસરણ, આતુર પ્રત્યાખ્યાન, ભકતપરિણા, મન્તાગ્ક, મહા પ્રત્યાખ્યાન, ગણસમાધિ આ ૬ પચન્નાઓમા અતિમ આરાધનાદિને અધિકાર જુદા જુદા સ્વરૂપે સંશેપવી કે વિસ્તારથી વર્ણવતા પ્રસંગાનુપ્રમગે ઘણી જગેરી બીનાઓ પદ્ય નાવી છે, ને તદુલ વેપાલિયમા ગર્ભનું કાલમાન, દેહ ગ્યન, અને યુગવિષ્ પુરુષાદિનું વર્ણન કરીને દેહની ગમતા તજવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તથા ગચ્છાચાર પચનામા મુનિવરોના અધ્યાગદિની બીના, તેમજ ગણિવિન્ન પચન્નામા દિવસ ગણ વગેરે નવ ગણોને ત્રગે જ્યોતિષની હકીમત વગેરે બીનાઓ જણાવી છે અને દેવેન્દ્રસ્તવ પચન્નામા પ્રભુની મુતિ દરવાના અવસર પૂજારેવા પ્રશ્નોના ઉત્તરો રૂપે ઉર્ધ્વ લેહાદિની બીના જણાવી છે

આવશ્યક સૂત્રમા ૬ આવશ્યકાદિની બીના કહી છે તથા દશવૈભવિન સૂત્રમા મુનિવરોના આચારાદિની બીના કહી છે, તેમજ ઔપ નિયુદ્ધિતમા મુનિઓને ધર્માગમમા ગદ્યગદ્ય આદારાદિની બીના વિસ્તારથી કહી છે અને શીકિતરામ્યયન સૂત્રમા અનુવિંધ સધને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરાવનાર વિનયાદિનું ને નિરામ્ય શીલ તપશ્ચર્યા કર્મ આદિ નવ વગેરે

પદાર્થોત્તુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તથા શ્રીનંદીસૂત્રમાં પાંચ જ્ઞાન વગેરેનું અને છેવટે બાર અંગોનું પણ દ્રંક વર્ણન કર્યું છે, તેમજ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં ઉપક્રમાદિ ચાર પ્રકારના અનુયોગ વગેરે પદાર્થોત્તુ સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે. તથા ૬ છેદ સૂત્રોમાં પ્રાયશ્ચિત્ત, પાંચ વ્યવહાર ને મુનિવરોના આચારાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

આ રીતે જેઓનો બહુ જ દ્રંકમાં પરિચય કરાવ્યો, તે વિસ્તારીયે આગમો સત્ય છે, અનુત્તર છે, અને કેવલી શ્રીતીર્થંકર ભગવંતોએ કહેલા છે, પ્રતિપૂર્ણ તથા ન્યાય માર્ગને અનુસરનારા છે, સર્વથા શુદ્ધ છે, તેમજ ત્રણ શત્યાદિ દોષોને દૂર કરનાર છે, માટે જ તે આગમો મુક્તિ માર્ગને આરાધવ માં અસાધારણ કારણ છે, સર્વશક્તિય તે આગમોમાંની કેઈ પણ બાબતમાં સંદેહને સ્થાન છે જ નહીં, તેના સાત્ત્વિક આરાધક આત્માઓ જરૂર તમામ ત્રિવિધ દુઃખોનો નાશ કરી સિદ્ધિ પદને પામે છે. આ હેતુથી તે આગમો નિર્વાણ રૂપી નગરમાં પહોંચવાના માર્ગ રૂપ પણ કહેવાય છે. આસન્નસિદ્ધિક સમ્યગ્દષ્ટિ ભવ્ય જીવો આ આગમોમાં કહેલી પદાર્થ તત્ત્વોની હકીકતોને જ સાચી અને પરમાર્થ રૂપ માને છે, જ્યારે આ જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ)ની કાલુશીની પોળના રહીશ બાર વ્રતધારી ઘણાં વખતથી ઠામ ચોવિહાર એકાસણું આદિ આકરી તપશ્ચર્યા કરનાર વકીલ મણીલાલ રતનચંદને મારી પાસે જૂઠા જૂઠા આતુર્માસાદિ પ્રસંગે સામાયિકમાં રહીને નિર્ચુકિત આદિ સહિત અગીઆર અંગ વગેરે (છેદ સૂત્રો સિવાયના) ૩૯ આગમો સંભળાવતાં મને અગીઆર અંગોની ઉપર સરલ ટીકાદિની રચના કરવાનો વિચાર થવાથી મેં શ્રીહિપાસક દશાંગાદિ પાંચ અંગોની ટીકાઓને રચતાં ટીકાદિમાં કહેલા અને તે સિવાયના પણ જે જે મુદ્દાઓ મારી પાસે દ્રંક યાદી રૂપે ઉતારેલા હતા, તે બધા મુદ્દાઓને પણ વિસ્તારીને આ શ્રીપ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે. તથા હું છંદોડનુશાસનાદિમાં કહેલા છંદોમાંના કેઈ પણ છંદમાં રચના કરી શકું છું, છતાં આ ગ્રંથમાં આર્યા છંદમાં શ્લોક રચના કરવાનું કારણ એ કે-તે છંદમાં ધારણા પ્રમાણે અર્ધની સંકલના થઈ શકે છે, ને તેવા છંદના શ્લોકોને વાંચનારા તથા ભણનાર ભવ્ય જીવો સ્હેલાઈથી શ્લોકના ભાવ સમજી શકે છે. આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રીહરિભદ્રસૂરિ વગેરે મહાપુરૂષોએ પણ શ્રી પંચાશક, ઉપદેશપદ, ધર્મ સંગ્રહણી વગેરે ગ્રંથોમાં તેજ છંદના શ્લોકો પસંદ કર્યા છે. અને બાલ જીવો પ્રસિદ્ધ (ગુજરાતી) ભાષામાં વધારે સમજી શકે છે, એમ વિચારીને મેં આ ગ્રંથમાં તેની ટીકા ન મૂકતાં તેના સંપૂર્ણ ભાવ સાથે બીજી પણ બીનાઓ પ્રસંગાનુપ્રસંગે જણાવી છે. તથા ગ્રંથ મોટો થઈ જાય, તેથી ઘણાં સ્થલે દ્રંકમાં પદાર્થ તત્ત્વાદિની હકીકતોને જણાવી છે. હાલની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આ શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલી નામનો વિશાલ ગ્રંથ છપાવવાનું કાર્ય અશક્ય હતું, પણ દેવગુરુ ભક્તિકારક, બાર વ્રતધારી શ્રમણોપ સક શ્રીજિન ગમના પરમ ભક્ત શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીયાની અપૂર્વ જ્ઞાન ભક્તિ અને ઉદારતાથી જ આ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને શા ઈશ્વરદાસ મૂલચંદની

તથા શેરદલાલ સારાભાઈ જેસગભાઈની પણ શ્રુતલક્ષિત તથા ગુરૂલક્ષિત અવિસ્મરણીય છે કારણ કે આ ગ્રંથના મુદ્રણાદિ કાર્યોના વ્યવસ્થાપક તે બંને શ્રાવકો છે

છેવટે નમ્ર નિવેદન એજ કરૂ છું કે—ભવ્ય જીવો આ ગ્રંથના વાચન પાઠન અને નિદિધ્યાસન (અર્થની ચિંતવના) દ્વારા ૪૫ શ્રો જૈનાગમોના સંક્ષિપ્ત પરિચય, સાર, વગેરેને સમજીને અધ્યયનાદિ પ્રકારે શ્રુતગ્ઝાનની સાત્ત્વિકી લક્ષિત કરવા પૂર્વક મોક્ષ માર્ગને પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધીને મોહનીયાદિ ઘાતી ક્રમોના ક્ષય કરી કેવલી થઈને સિધ્ધિપદને પામે, એમ હાર્દિક નિવેદન કરીને હું આ ટુક પ્રસ્તાવનાને સંક્ષેપી લઉં છું તથા છદ્મસ્થ જીવોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પ્રતાપે અનાભોગાદિ જન્ય ભૂલ થવાનો સંભવ છે કહ્યું છે કે—

॥ અનુષ્ટુપ્ત્તમ્ ॥

અવશ્ય ભાવિનો દોષાઃ હ્રસ્વસ્યત્વાનુભાવતઃ ।

સમાર્ધિ તન્વતે સન્તઃ, કિં નરાશ્વાઃ વક્ત્રગાઃ ॥ ૧ ॥

તેથી આ સ્પષ્ટાર્થાદિ સહિત શ્રીજ્ઞેન પ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથની રચના, મુદ્રણ, સંશોધન વગેરેમા શુભુઆહી મધ્યસ્થ ગુધિશાલી વાચક વર્ગને જે કાંઈ યોગ્ય ભૂલચૂક જણાય, તેને તે મહાશયો સુધારીને વાચશે, ને કૃપા કરીને જણાવશે તો ખીજી આવૃત્તિમા સુધારો પણ જરૂર થઈ શકશે

નિવેદક —

પરમગુરૂ-સુગૃહીતનામધેય-પરમોપકાઠી

આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વર

ચરણકિંકર વિનેયાણુ

વિજય પદ્મસૂરિ

અનુક્રમણિકા

વિભાગ ૧ લો.

(અંગ વિભાગ) (પ્રકાશ ૧ થી ૧૩) (પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૧૦)

પ્રકાશ પહેલો પૃષ્ઠ ૧ થી ૩૫

વિષય	પૃષ્ઠાંક
મંગલચરણાદિ (મૂલ ગા. ૧ થી ૩ સ્પષ્ટાર્થ સાથે)	૧-૨
બા. ૨, ૩ સૂત્રોનાં નામ (મૂલ ગા. ૪-૫ સ્પષ્ટાર્થ સાથે)	૨-૩
અગ્રેણી દરના કોણ સા માટે કરે છે તે જણાવે છે.	૩-૬
૨૦૨ અનુચેતનું કલ	૬-૭
સ્વામીનાં ગાનુચેત વિચાર	૭-૧૦
પ્રેરના વર્ણના દીક્ષા પર્યાયવાળાને કયા સૂત્રો લાગુ પડે શકાય	૧૦-૧૧
દાદનાથી સંક્રિપ્તિટનું સ્વરૂપ	૧૧-૨૨
બારે અગ્રેણી પ્રશ્નનાં અંગ સાથે સરખામણી	૨૨-૨૩
૧ શ્રી આચાર્ય મુનિ નિર્ણયિત વગેરેની ખીના	૨૩-૨૪
૨ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી નિર્ણયિત વગેરેનું વર્ણન	૨૪-૨૬
૩ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી નિર્ણયિત આદિનું વર્ણન	-૨૬
૪ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	૨૬-૨૭
૫ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેનું વર્ણન	૨૭-૨૮
૬ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	૨૮-૩૦
૭ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેનું વર્ણન	૩૦-૩૨
૮ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	૩૨-૩૩
૯ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	-૩૩
૧૦ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	૩૩-૩૪
૧૧ શ્રી અનુચેતનું, અગ્રેણી દીક્ષા વગેરેની ખીના	-૩૪

૧ શ્રી આચાર્ય મુનિ પ્રકાશ ખીન્ને પૃ. ૩૬ થી ૭૩.

૩૬-૪૦
૪૦-૪૪
૪૪-૪૭
૪૭-૪૮
૪૮-૪૯
૪૯-૫૦
૫૦-૫૧
૫૧-૫૨
૫૨-૫૩

વિષય	પૃષ્ઠાંક
આઠમા વિગોષ્ઠ અધ્યયનના આઠ ઉત્તરોનો દ્રક પરિચય	૪-૧૫
નવમા ઉપધાન શ્રુત અધ્યયનનો દ્રક પરિચય	૫૧-૫૭
પહેલા શ્રુતસ્કંધના ચોથા સમ્યક્ત્વ અવ્યયનથી નવમા અવ્યયન સુધી દ્રક સાર	૫૭-૬૦
પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવનું અપૂર્વ જોષદાયક સવગી શ્રવન	૬૦-૬૨
શ્રી આચારગના બીજા શ્રુતસ્કંધનો દ્રક પરિચય (મૂન ગા ૧૨ થી ૧૬)	૬૨-૬૪
શ્રી આચારગના ત્રીજા શ્રુતસ્કંધના ઝોકથી સાત અધ્યયનોનો તથા બે શૂલકાઓનો દ્રક પરિચય	૬૫-૭૩

૨ શ્રી સૂત્રકૃતાગસૂત્ર પ્રકાશ ત્રીજો (પૃષ્ઠ ૭૪થી ૮૫)

શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રનો દ્રક પરિચય (મૂન ગા ૧૭ થી ૨૧) સમ્પ્રદાય	૮૪
ગા ૧૭થી ૨૧ના સ્પષ્ટાર્થ	૭૫
શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતકંધ ૧૬ અધ્યયનોનો સાર	૭૫-૭૬
શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનોનો સાર	૭૬-૮૨
શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના પહેલા શ્રુતકંધના ૧૬ અધ્યયનોનો દ્રક પરિચય	૮૩-૮૨
શ્રી સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના ત્રીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનોનો દ્રક પરિચય	૮૨-૮૪

૩ શ્રી સ્થાનાગસૂત્ર પ્રકાશ ચોથો. (પૃષ્ઠ ૮૬થી ૧૧૩)

શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રનો દ્રક પરિચય (મૂન ગા ૨૨ થી ૨૬) સમ્પ્રદાય તથા સ્પષ્ટાર્થ	૮૬-૮૭
શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના દશ અધ્યયનોનો સાર	૮૭-૮૮
શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના દશ અધ્યયનોનો દ્રક પરિચય	૮૮-૧૧૩

૪ શ્રી સમવાયાગસૂત્ર પ્રકાશ પાંચમો (પૃષ્ઠ ૧૧૪થી ૧૪૮)

શ્રી સમવાયાગ સૂત્રનો સાર અને દ્રક પરિચય (મૂન ગા ૨૭ થી ૩૨)	૧૧૪-૧૧૫
શ્રી સમવાયાગ સૂત્રનો સાર	૧૧૫-૧૧૭
શ્રી સમવાયાગ સૂત્રનો દ્રક પરિચય	૧૧૭-૧૧૮
શ્રી સમવાયાગ સૂત્રના ૧થી ૧ કોઠમા સમવાયનો દ્રક પરિચય	૧૧૮-૧૪૮

૫ શ્રી ભગવતીસૂત્ર પ્રકાશ છઠ્ઠો (પૃષ્ઠ ૧૪૯થી ૨૩૧)

શ્રી ભગવતી સૂત્રનો દ્રક પરિચય (મૂન ગા ૩૨ થી ૪૫) સમ્પ્રદાય	૧૪૯-૧૫૧
સ્પષ્ટાર્થ તથા સાર	૧૫૧-૧૫૮
શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના ૧થી ૩ ઉદ્દેશોનો દ્રક પરિચય	૧૫૮-૧૬૦
શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના પહેલા ઉદ્દેશના મુદ્દાઓ	૧૬૦-૧૬૧
શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશના મુદ્દાઓ	૧૬૧-૧૬૩
શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશના મુદ્દાઓ	૧૬૩-૧૬૪
શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના ચોથા ઉદ્દેશથી ૧૦મા ઉદ્દેશોનો દ્રક પરિચય	૧૬૪-૧૬૮

વિષય

પૃષ્ઠાક

શ્રીરાતા સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધ ॥ ૧ થી ૧૦ વર્ગનો દ્રુક પરિચય ૨૫૬-૨૫૮

૭ શ્રી ઉપાસક દશાગ પ્રકાશ આઠમો (પૃષ્ઠ ૨૫૯-૨૬૮)

શ્રી ઉપાસક દશાગનો દ્રુક પરિચય (મુન ગા ૫૧ થી ૬૫) સપ્તદશ્યં ૨૫૯-૨૬૧
 દશ શ્રાવણની સમાન બીના ૨૬૨-૨૬૩
 ઉપાસક દશાગ પહેલા આન ઘાધ્યયનો દ્રુક પરિચય -૨૬૩
 ઉપાસક દશાગ બીજા કામદેવાધ્યયનથી દસમા અધ્યયન સુધી દ્રુક પરિચય ૨૬૪-૨૬૮

૮ શ્રી અતગઢ દશાગ પ્રકાશ નવમો (પૃષ્ઠ ૨૬૯ થી ૨૭૭)

શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રનો પરિચય (મુન ગા ૬૬ થી ૭૫) સપ્તદશ્યં ૨૬૯-૨૭૦
 શ્રી અતગઢ દશાગ મુન ॥ પહેલા વર્ગની બીના ૨૭૦-૨૭૧
 શ્રી અતગઢ દશાગ મુન ॥ બીજા વર્ગની બીના -૨૭૧
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના ત્રીજા વર્ગની બીના ૨૭૧-૨૭૨
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના ચોથા વર્ગની બીના -૨૭૨
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના પાંચમા વર્ગની બીના ૨૭૨-૨૭૩
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના છઠ્ઠા વર્ગની બીના ૨૭૩-૨૭૫
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના સાતમા વર્ગની બીના -૨૭૫
 શ્રી અતગઢ દશાગ સૂત્રના આઠમા વર્ગની બીના ૨૭૬-૨૭૭

૯ અનુત્તરોપપાતિક દશાગ પ્રકાશ દશમો (પૃષ્ઠ ૨૭૮-૨૮૦)

અનુત્તરોપપાતિક દશાગ સૂત્રનો પરિચય મુન ગા ૭૬ ૮૭) સપ્તદશ્યં તથા સ્પષ્ટાર્થ ૨૭૮-૨૮૦

૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણાગ સૂત્ર પ્રકાશ અગિઆરમો (પૃષ્ઠ ૨૮૧-૨૮૪)

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણાગ સૂત્રનો પરિચય (મુન ગા ૮૮-૯૨) સ્પષ્ટાર્થ ૨૮૧-૨૮૨
 શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણાગ સૂત્રના આશ્રય દારના પાંચ અધ્યયનોનો દ્રુક પરિચય ૨૮૨-૨૮૩
 શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણાગ સૂત્રના સવર દારના પાંચ અધ્યયનોનો દ્રુક પરિચય ૨૮૩-૨૮૪

૧૧ શ્રી વિપાક સૂત્રાગ સૂત્ર પ્રકાશ બારમો (પૃષ્ઠ ૨૮૫-૨૮૫)

શ્રી વિપાક સૂત્રાગનો પરિચય (મુન ગા ૯૩ ૧૦૨) સપ્તદશ્યં ૨૮૫-૨૮૬
 શ્રી વિપાક સૂત્રનો સ્પષ્ટાર્થ ૨૮૬-૨૮૭
 શ્રી વિપાક સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ ૨૮૭-૨૮૮
 ૧ મૃગાપ્રત અધ્યયનનો દ્રુક પરિચય ૨૮૮-૨૮૯
 ૨ ઉગ્રિમંતક અધ્યયનનો દ્રુક પરિચય ૨૮૯-૨૯૦
 ૩ અભગનસેન અધ્યયનનો દ્રુક પરિચય ૨૯૦-૨૯૧
 ૪ શકટ અધ્યયનનો દ્રુક પરિચય ૨૯૧-૨૯૨

વિષય

પૃષ્ઠાંક

શ્રી જ્વાલિગમ સૂત્રની ત્રીજી પ્રતિપત્તિનો દ્રેક પરિચય ૩૪૬-૩૪૭

શ્રી જ્વાલિગમ સૂત્રની ચારથી નવ પ્રતિપત્તિઓનો દ્રેક પરિચય ૩૪૮

૪ શ્રી પ્રજ્ઞાપના (પણ્ણવણ્ણ) (ઉપાગ) સૂત્ર-સત્તરમો પ્રકાશ (પૃષ્ઠ-૩૪૯-૩૫૬)

શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો પરિચય (મૂલ ગા ૧૩૨-૧૩૯) શબ્દાર્થ ૩૪૯-૩૫૧

સ્પષ્ટાર્થ તથા ૧થી ૩૬ પદ્ધતિ દ્રેક રચક ૩૫૧-૩૫૬

૫ શ્રી સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ અને ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ (૫-૭ ઉપાગ) સૂત્ર-અઘારમો પ્રકાશ
(પૃ. ૩૫૭-૩૬૪)

શ્રી સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ તથા ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિનો પરિચય (મૂલ ગા ૧૪૯-૧૪૫) શબ્દાર્થ ૩૫૭-૩૫૮

૧ થી ૨૦ પ્રાજ્ઞતનો દ્રેક પરિચય ૩૫૯-૩૬૩

પહેલા પ્રાજ્ઞતના ૮ પ્રજ્ઞત પ્રાજ્ઞતોનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૬૩-૩૬૪

બીજા પ્રાજ્ઞતના ૩ પ્રજ્ઞત પ્રાજ્ઞતોનો દ્રેક પરિચય ૩૬૪

૬ શ્રી જળદ્રીપ પ્રજ્ઞપ્તિ (ઉપાગ) સૂત્ર-પ્રકાશ ઓગણીસમો
(પૃષ્ઠ ૩૬૫-૩૭૫)

શ્રી જળદ્રીપ પ્રજ્ઞપ્તિનો સક્ષિપ્ત પરિચય (મૂલ ગા ૧૪૬-૧૫૧) શબ્દાર્થ ૩૬૫-૩૬૬

પહેલા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૬૬-૩૬૭

શ્રી જળદ્રીપ પ્રજ્ઞપ્તિના બીજા વક્ષસ્કારનો દ્રેક પરિચય ૩૬૮

શ્રી જળદ્રીપના ત્રીજા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય (અરત ચક્રાતીનું ચરિત્ર) ૩૬૯-૩૭૦

શ્રી જળદ્રીપના ચોથા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૭૦-૩૭૨

શ્રી જળદ્રીપના પાંચમા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૭૨

શ્રી જળદ્રીપના છઠા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૭૨-૩૭૩

શ્રી જળદ્રીપના સાતમા વક્ષસ્કારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ૩૭૩-૩૭૫

૮ થી ૧૨ શ્રી નિરયાવલિકા (પાંચ ઉપાગો) સૂત્ર-પ્રકાશ વીંચમો
(પૃષ્ઠ ૩૭૬-૪૦૭)

શ્રી નિરયાવલિકા ક્રુતસ્કંધનો પરિચય (મૂલ ગા ૧૫૨-૧૫૭) શબ્દાર્થ ૩૭૬-૩૭૭

શ્રી નિરયાવલિકા ક્રુતસ્કંધના પહેલા વર્ગનો દ્રેક પરિચય ૩૭૭-૩૭૯

બીજા કદ્યાવત સિકા વર્ગનો દ્રેક પરિચય ૩૭૯-૩૮૦

ત્રીજા વર્ગનો દ્રેક પરિચય ૩૮૦-૩૮૩

પુષ્પ ચૂનિકા નામના ચોથા વર્ગનો દ્રેક પરિચય -૩૮૩

પાંચમા વલ્લિ શા વર્ગનો દ્રેક પરિચય ૩૮૪-૩૮૫

નિરયાવલિકા સૂત્રનો સક્ષિપ્ત આર ૩૮૫-૩૮૮

વિષય

પૃષ્ઠાંક

શ્રી અભયદેવસરિજના હવનનો અને તેમના અંધોનો પરિચય ...	...	૩૮૮-૪૦૧
શ્રી મલયગિરિજના હવનનો અને તેમના અંધોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ...	...	૪૦૧-૪૦૭

વિભાગ ત્રીજો.

દશ પયત્ના. પ્રકાશ ૨૧ મો (પૃષ્ઠ ૪૦૮ થી ૪૨૧)

દશ પયત્નાનો ક્રમસર દ્રૂંક પરિચય (મૂલ ગા. ૧૫૮-૧૬૨) શબ્દાર્થ ...	...	૪૦૮-૪૦૯
સ્પષ્ટાર્થ વગેરે ...	...	૪૦૯-૪૧૨
૧ ચઉસરણુ પયત્નાનો સાર ...	...	૪૧૨-૪૧૩
ચઉસરણુ પયત્નાનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૧૩-૪૧૫
૨ આતુર પ્રત્યાખ્યાન પયત્નાનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૧૫-૪૧૭
૩ પ્રત્યાખ્યાન પયત્નાનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૧૭-૪૧૯
૪ ભક્ત પરિજ્ઞા પયત્નાનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૧૯-૪૨૨
૫ તદ્દલ વૈચારિક પયત્નાનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૨૩-૪૨૫
૬ સંસ્તારક પ્રકીર્ણકનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૨૫-૪૨૬
૭ શ્રી ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણકનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ...	...	૪૨૭-૪૨૮
૮ શ્રી ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૨૮-૪૩૨
૯ દેવેન્દ્ર સ્તવ પ્રકીર્ણકનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૩૨-૪૩૩
દેવેન્દ્ર સ્તવ પ્રકીર્ણકનો સાર ...	...	૪૩૪
૧૦ મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો સંક્ષિપ્ત સાર ...	...	૪૩૫-૪૩૭
મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૩૭-૪૩૮
શ્રી અંગચૂલિકા વગેરે પરચુરણુ પ્રકીર્ણકનો દ્રૂંક પરિચય ...	...	૪૩૮-૪૪૪
મગધ સંઘ-માયુરી વાચના-વસન્તી વાચના ...	...	૪૪૪-૪૪૬
ચોનિ પ્રાબુત. ...	...	૪૪૬-૪૪૮
તીર્થોદ્ગારિક વગેરે પયત્નાઓનું દ્રૂંક સ્વરૂપ ...	...	૪૪૮-૪૫૫
આરાધક ભાવના. ...	...	૪૫૫-૪૬૧

વિભાગ ચોથો

૪ મૂલ સૂત્રો (પ્રકાશ. ૨૨ થી ૨૫-પૃષ્ઠ ૪૬૨-૬૧૦)

૧ શ્રી આવશ્યક સૂત્ર (પ્રકાશ બાવીસમો) (પૃ. ૪૬૨-૫૨૦)

શ્રી આવશ્યક સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય (મૂલ ગા. ૧૬૩-૧૭૧) શબ્દાર્થ. ...	...	૪૬૨-૪૬૪
દશ વૈકલ્પિક સૂત્રના નિર્યુક્તિ વગેરેની દ્રૂંક બીના. ...	...	૪૬૪
ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના નિર્યુક્તિ વગેરેની „ બીના. ...	...	૪૬૬-૪૬૭
આધ નિર્યુક્તિની ટીકા વગેરે સાધનોની „ બીના. ...	...	૪૬૭-૪૭૦

વિષય

પૃષ્ઠાંક

શ્રી આવશ્યક ચૂનનો સાર	૪૭૦-૪૭૫
શ્રી આવશ્યક ચૂનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય	૪૭૬-૪૭૮
ઉપક્રમ, નિરૂપ, અનુગમ અને નયનું સ્વરૂપ	૪૭૯-૪૮૦
ઉપોદ્ધાત નિર્ધારિતું ૬૬ વર્ણન	૪૮૦
શ્રી મહાતીરસ્વામી વગેરેનું , વર્ણન	૪૮૦-૪૮૫
કેશિકાદિ નવ જીવોનું , વર્ણન	૪૮૫-૪૮૭
સમવસરજનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૪૮૨
મધુ મદાતીરના ૧૧ ગણધરોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૪૮૩-૪૮૩
ગીતમરનામીનું ૬૬ જીવન ચરિત્ર	૪૮૩-૫૦૩
અગ્નિમૂર્તિ વગેરે ૧૦ ગણધરોનું ૬૬ ચરિત્ર	૫૦૩-૫૦૭
ગણધર મદાપત્ર	૫૦૮
સામાચારીનું ૬૬ વર્ણન	૫૦૯
ઉપક્રમ નિરૂપાદિનું = વર્ણન	૫૦૯
નિદ્રાવેળું , વર્ણન	૫૧૦
ઉપોદ્ધાત નિર્ધારિતું સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૫૧૦
ચૂનનું ૬૬ વર્ણન	૫૧૦
નમઃકાર મનનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૫૧૧
સામાયિક (કરેમિ ભતો) ચૂનનું ૬૬ વર્ણન	૫૧૧-૫૧૨
ચતુર્વિંશતિ સ્તવનો , પરિચય	૫૧૨-૫૧૩
વદન અભ્યયનનો , પરિચય	૫૧૩-૫૧૪
શ્રી પ્રતિક્રમણ અભ્યયનનો , પરિચય	૫૧૪-૫૧૭
કાચોત્સર્ગ અભ્યયનનો , પરિચય	૫૧૭-૫૧૮
શ્રી પ્રયાખ્યાન અભ્યયનનો , પરિચય	૫૧૮-૫૨૦

૨ શ્રી ઓઘ નિર્ધારિત. પ્રકાશ ત્રેવીસમો. (પૃષ્ઠ ૫૨૦-૫૩૦)

શ્રી ઓઘ નિર્ધારિતો ૬૬ પરિચય (મુ. અ. ૧૭૨-૧૭૬) સપ્તમી	૫૨૦-૫૨૨
સ્પર્શાર્થ પ્રતિજ્ઞાના દ્વારનું વર્ણન	૫૨૨-૫૨૩
પિંડાગ્રો ૬૬ પરિચય	૫૨૩-૫૨૮
ઉપસિદ્ધારનો ૬૬ પરિચય	૫૨૮-૫૨૯
અનાવનન વર્ણારનો ૬૬ પરિચય	૫૨૯-૫૩૦

૩ શ્રી દશ દેકાગ્રિક ચૂન પ્રકાશ ૨૪ મો. (પૃ ૫૩૧-૫૫૭)

શ્રી દશ દેકાગ્રિક ચૂનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય (મુ. અ. ૧૭૭-૧૮૦)	૫૩૧-૫૩૨
૨૫ દર્શન દસ દેકાગ્રિકો સાર	૫૩૨-૫૩૫
પરેણા મ પુષ્પકાશ્વરનનો ૬૬ પરિચય	૫૩૫-૫૩૬
શ્રી ૧૧ આમવન પુષ્પકાશ્વરનનો ૬૬ પરિચય	૫૩૬-૫૩૭
શ્રી ૧૧ શ્રીગિરિશય ૨ કષ્ટઅનનો ૬૬ પર્	૫૩૭-૫૩૮

વિષય	પૃષ્ઠાંક
ચોથા પરજીવનિકાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૩૯-૫૪૦
પાંચમા પિંડેષણાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૪૦-૫૪૨
શ્રી પિંડનિયુક્તિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ...	૫૪૨-૫૪૬
છઠ્ઠા મહાચાર કથાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૪૬-૫૪૭
સાતમા વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૪૭-૫૪૮
આઠમા આચાર પ્રણિધિ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૪૮-૫૪૯
નવમા વિનય સમાધિ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૪૯-૫૫૨
દશમા સંલિખ્ત અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૫૨-૫૫૪
રતિવાક્ય ચૂલિકાનો દ્વંક પરિચય ...	૫૫૪-૫૫૫
વિવિકત ચર્ચા ચૂલિકાનો દ્વંક પરિચય ...	૫૫૫-૫૫૭

૪ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર. પ્રકાશ રચ મો. (પૃ. ૫૫૮-૬૧૦)

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો દ્વંક પરિચય (મૂલ ગા. ૧૯૧-૨૦૫) શબ્દાર્થ ...	૫૫૮-૫૫૯
ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧ થી ૩૬ અધ્યયનનો સાર ...	૫૫૯-૫૬૭
૧ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૬૭-૫૭૦
૨ પરીષદ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૭૦-૫૭૧
૩ ચતુરંગીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૧-૫૭૨
૪ અસંસ્કૃત અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૨-૫૭૩
૫ અકામ મરણ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ...	૫૭૩-૫૭૪
૬ ક્ષુદ્ધક નિર્ગ્રંથીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	-૫૭૪
૭ ઔરભિક અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૪-૫૭૫
૮ કાપિલીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭ - ૫૭૬
૯ નમિ પ્રવ્રજ્યા અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૬-૫૭૭
૧૦ દુમપત્રક અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૭-૫૭૮
૧૧ બહુશ્રુત અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૮
૧૨ હરિકેશીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૭૯-૫૮૧
૧૩ ચિત્રસંભૂતીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૧-૫૮૩
૧૪ ધંધુકારી અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૩-૫૮૫
૧૫ સંલિખ્ત અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૫-૫૮૬
૧૬ ક્ષત્તચર્ચ સમાધિ અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૬-૫૮૭
૧૭ પાપશ્રમણ સમાધિ અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૭-૫૮૮
૧૮ સંયતી અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૮
૧૯ મૃગાપુત્રીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૯
૨૦ મદાનિર્ગ્રંથીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૮૯-૫૯૦
૨૧ સમુદ્રપાત્રીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૯૦-૫૯૧
૨૨ રથનેમીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૯૧-૫૯૨
૨૩ કેશી ગોતમીય અધ્યયનનો ,, પરિચય ...	૫૯૨-૫૯૪

નિયમ

પૃષ્ઠાંક

૨૪ પ્રવચન માનુ અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય	૫૯૪
૨૫ યસીય અધ્યયનનો " પરિચય	૫૯૪-૫૯૫
૨૬ સામાયારી અધ્યયનનો " પરિચય	૫૯૬-૫૯૭
૨૭ ખનુ કીય અધ્યયનનો " પરિચય	૫૯૭-૫૯૮
૨૮ મોક્ષમાર્ગ અધ્યયનનો " પરિચય	૫૯૮-૫૯૯
૨૯ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય	૫૯૯-૬૦૫
૩૦ તપો માર્ગગતિ અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૫-૬૦૬
૩૧ ચરણુરિધિ અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૬
૩૨ પ્રમાદ સ્થાન અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૬-૬૦૭
૩૩ કમપ્રમૃતિ અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૭
૩૪ લેશ્યા અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૮
૩૫ અનગાર માર્ગ ગતિ અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૮
૩૬ જીવાજીવ વિભક્તિ અધ્યયનનો " પરિચય	૬૦૮-૬૧૦

નદીસૂત્ર પ્રકાશ છઠ્ઠીસમો (પૃષ્ઠ ૬૧૧-૬૨૬)

નદીસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય (મૂલ આ ૨૦૬થી ૨૧૨)	૬૧૧-૬૧૩
નદીસૂત્રનો દ્રઢ પરિચય	૬૧૩-૬૧૫
અ યગ્યાનનું રહસ્ય	૬૧૫-૬૨૬

અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પ્રકાશ ૨૭ મો (પૃ ૬૨૭-૬૪૨)

અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય (મૂલ આ ૨૧૩-૨૨૨) અર્થ	૬૨૭-૬૨૯
અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત સાર	૬૨૯-૬૩૦
અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો દ્રઢ પરિચય	૬૩૦-૬૩૩
નામ સ્થાપના દ્વય અને ભાવ નિરોપાનુ પ્રત્યેક રૂપે વર્ણન	૬૩૩-૬૩૯
નિરોપાનુ વર્ણન	૬૩૯
અનુગમન સંક્ષિપ્ત વર્ણન	૬૩૯-૬૪૦
સાત નયનો સંક્ષિપ્ત પરિચય	૬૪૦-૬૪૧

વિભાગ પાચમો

પ્રકાશ અઠાવીસમો (પૃ ૬૪૨-૬૭૪)

૧ ઉઠ સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય (મૂલ આ ૨૨૩-૨૪૪)	૬૪૨-૬૪૪
આથા અઠાધી	૬૪૪-૬૪૮
રૂપદર્શ	૬૪૮-૬૪૯
૨ શ્રી નિશીથસૂત્ર	૬૪૯-૬૫૩
૩ શ્રી મદાનિશીથ સૂત્ર ૧ થી ૪ અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય	૬૫૩-૬૫૬
૫ નવનીતરસાર અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય	૬૫૬-૬૫૮
૭દા અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય	૬૫૮-૬૬૧
૪ પચ ક્રમનો " પરિચય	૬૬૧-૬૬૨
૪ દશા પ્રતરક્રમનો " પરિચય	૬૬૨-૬૬૪
૫ ખદલક્રમ સૂત્રનો " પરિચય	૬૬૪-૬૬૬
૬ બવદાર સૂત્રનો " પરિચય	૬૬૬-૬૬૮
જીતક્રમ સૂત્રનો " પરિચય	૬૬૮-૬૭૩
૭ મોતેન પ્રવચન કિરખાનધીકારની પ્રશસ્તિ	૬૭૪
શુદ્ધિપત્ર	૬૭૫ થી ૬૮૧

જેમણે આ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથ છપાવ્યો તે

શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલ સુતરીયા.

શ્રી જૈન શાસનરસિક શ્રમણોપાસકાદિ જૈનોના વિશાલ સમુદાયથી અને સંખ્યાબંધ લબ્ય જિનાલયાદિ ધાર્મિક સ્થાનોથી તથા દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મારાધક ધર્મવીર દયાવીર દાનવીર વગેરે હજારો નરરત્નોથી શૌભાયમાન જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ) ના લબ્ય ઇતિહાસે ઘણાંએ ઐતિહાસિક મહાગ્રંથોનું અપૂર્વ ગૌરવ વધાર્યું છે. કારણ કે અહિંના નગરશેઠ વગેરે જૈનોએ જેમ ભૂતકાલમાં સાર્વજનિક અને મહાધાર્મિક કાર્યો કર્યાં છે, તેમ તેઓ હાલ પણ કરે છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે ઉપરાંત અહિંના જૈનોએ શ્રી સિદ્ધાચલજી વિગેરે મહાતીર્થોનાં અને વિશાલ જીવ દયા વિગેરેનાં ઘણાં કાર્યો પણ કર્યાં છે. અને તેઓ હાલ પણ કરે છે. આજ સુધીથી પૂર્વના જૈનોએ ઘણી મહાધાર્મિક સંસ્થાઓને પણ અહિં જ ઉત્પન્ન કરી છે. ખીજી રીતે એમ પણ જરૂર કહી શકાય કે અમદાવાદ એ રત્નોની ખાણ જેવું છે. જેમ રત્નોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન રત્નની ખાણ ગણાય છે, તેમ આ રાજનગર પણ હજારો આદર્શ જીવન ગુજરનારા શ્રી જિન શાસનના સ્તંભ સમાન, વિવિધ ભાષામય, મહાગંભીર અર્થવાલા મહાશાસ્ત્ર કાવ્યાદિને ણનાવનાર મહાપ્રતિભાશાલી પવિત્ર સંયમી સ્ફૂરિપુંગવ-મહોપાધ્યાય-તથા પંન્યાસ ^૧શ્રીજિનવિજયજી, શ્રી ^૨ઉત્તમવિજયજી, શ્રી પદ્મવિજયજી, ^૩શ્રી વીરવિજયજી ગણી વિગેરે મહાપુરુષોની જન્મભૂમિ છે. અને ઉદાર આશયવંત દાનવીર

૧ શ્રીમાલીવંશ, પિતા ધર્મદાસ, માતા લાડકુંવર, જન્મ રાજનગરમાં વિ.સં. ૧૭૫૨માં, નામ ખુશાલચંદ, દીક્ષા અમદાવાદમાં સં. ૧૭૭૦ કા. ૧૦ ૬ કુંધ, ગુરૂ ક્ષમાવં, સ્વર્ગવાસ પાદરામાં સં. ૧૭૯૯ શ્રા. સુ. ૧૦, કૃતિઓ જિન સ્તવન ચોવીશી, ગ્રાનપંચમી, મૌન એકાદશી સ્તવન વગેરે.

૨ જન્મ રાજનગર શામલાની પોળમાં. પિતા લાલચંદ, માતા માણિક્યાઈ. જન્મ સં. ૧૭૬૦માં. સ્વનામ ખુંજશા, દીક્ષા સ. ૧૭૯૬ વૈ. સુ. ૬ શામલાની પોળમાં, સ્વર્ગવાસ-સં. ૧૮૨૭ માહ સુ. ૮ રવિ, ઉંમર ૬૭ વર્ષ, ગૃહવાસ પર્યાય ૩૮ વર્ષ, દીક્ષા પર્યાય ૨૯ વર્ષ. કૃતિ-શ્રી જિનવિં રાસ, અષ્ટ ગ્રંકારી પૂજા વિગેરે.

૩ જન્મસ્થલ-રાજનગર શામલાની પોળ, માતિ શ્રીમાલી, પિતાનું નામ ગણેશ, માતાનું નામ અમકુઆઈ, જન્મતીથિ સં. ૧૭૯૨ ભા. ૦ સુ. ૨, નામ પાનાચંદ, દીક્ષા સં. ૧૮૦૫ મહાસુદ ૫, રાજનગર પાચ્છવાડી (શાહીયાગ) માં, શ્રી વિજયધર્મસ્ત્રરણે સં. ૧૮૧૦માં પડિત પદ આપ્યું, સ્વર્ગવાસ રાજનગરમાં. તિ.થ-સં. ૧૮૬૨ માં કાર્તિક સુ. ૪, કવિ હતા. ૫૫૦૦૦ નવા શ્લોક જનાવ્યા, ગૃહવાસ ૧૪ વર્ષ અને માસ ૬, દીક્ષા પર્યાય ૫૭ વર્ષ, કૃતિ-જ્યાનદ કેવલી સરિત્ર, ચૌમાસી દેવવંદન, જિન-સ્તવન ચોવીશી, નવપદ પૂજા, ઉ. શ્રી. યશો કૃત ૧૫૦-૩૫૦ ગાથાના સ્તવનનો ખાલા ૦ વિગેરે.

ધર્મનિષ્ઠ શ્રેષ્ઠવય
ભગુભાઈ યુનીલાલ મુતરીયા

‘જેઓની આર્થિક મર્યાદ, ખત અને ધગશથી આ મધ્ય પ્રસિદ્ધ મગામા આ ચા ઠ’

સ્વપરહિતેન્દ્ર રાજમાન્ય નગરશેઠ શાંતિદાસ, હેમાભાઈ, પ્રેમાભાઈ, શેઠ હઠીસી હ દેસરીસિંહ, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ વિગેરે નરરત્નોની પણ જન્મભૂમિ છે એટલું જ નહિ પણ હજારો મહાપુરુષોની ચરણરજથી પવિત્ર ગનેલી આ ભૂમિ છે એમ ઐતિહાસિક ઐથોના તત્ત્વપરીક્ષિ અનુભવથી બહુ શકાય છે દાખલા તરીકે અહીંના શેઠ ધનાશાએ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને કાશીના અભ્યાસકાલમાં શાસ્ત્રીને પગાર દેવાની ગાળતમાં બે હજાર સોના મહોર ખરચી હતી ત્યાં શ્રી યશોવિજયજીએ ન્યાયશાસ્ત્રનો તથા તત્ત્વશિ તામણિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ સુધી કરીને પડિતોની સલામત એક વાદી સંન્યાસીને વાદમાં જીત્યો. આથી પ્રસન્ન થઈને પડિત વર્ગે શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને ન્યાયવિશારદ પદથી વિભૂષિત કર્યા તે પછી આજી શહેરમાં ચાર વર્ષ સુધી રહીને ગાંધીના તાર્કિક ઐથોનો અભ્યાસ કર્યો અને ગનારસોદાસના શિષ્ય કુવરજીને શાસ્ત્ર ચર્ચામાં હરાવ્યો ત્યાર પાદ વિહાર કરીને અહીં રાજનગરની નાગોરીશાલામાં પધાર્યા, અહીં માળતખાન નામે સૂરો હતો, તેણે શ્રી યશોવિજયજીની વિક્રતા માલગીને બહુ માનપૂર્વક સલામત બેલાવ્યા અહીં ઉપાંચ યશોવિજયજીએ ૧૮ અવધાન કર્યા, આવું બુદ્ધિચાતુર્ય બેઠને તે સૂરો ઘણા ખૂશી થયો, અને તેણે ગાન સહિત ઉપધ્યાયજીને સ્વસ્થાને ખેડોચાડ્યા આથી જિનશાસનની ઘણી પ્રભાવના થઈ વિં સં ૧૭૧૮ માં અહીંના સઘની વિનતિથી અને શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજની આજ્ઞાથી શ્રીવિજયપ્રભસૂરિજીએ યીયશોવિજયજીને ઉપધ્યાય પદથી વિભૂષિત કર્યા આવા ઘણા મહાપુરુષોના વિહારથી પવિત્ર ગનેલી આ (રાજનગરની) ભૂમિ છે તેમજ ઘણા મહાપુરુષોએ બહુ ઐથોની રચના પણ અહીં કરી છે એમ ઉં ધર્મસાગરજીતકૃત-દંતપસૂત્રકિંજલુવલી વગેરે ઐથોના અતિમ ભાગની પ્રશસ્તિ ઉપરથી બહુ શકાય છે

આ અમદાવાદની શુસાપારેખની પોળના રહીશ દેવગુરુધર્માતુરાગી શેઠ ભગુભાઈનો જન્મ વિં સં ૧૬૭૦ના ભાદરવા સુદિ ૭ઠે થયો હતો તેમના પિતાશ્રીનું નામ શેઠ જુનીલાલ અને માતૃશ્રીનું નામ દીવાકીબાઈ હતું “પ્રણલ પુરુષોદયે ધર્મિષ્ઠ કુટુંબમાં જન્મ પામેલા ભવ્ય જીવોના ધાર્મિક સસ્કાર સ્વભાવે જ ઉચ્ચ કોટીના હોય છે ” આ નીતિશાસ્ત્રના વચન પ્રમાણે શેઠ ભગુભાઈના પણ ધાર્મિક સસ્કારો શરૂઆતથી જ તેવા પ્રકારના જણાય છે, યોગ્ય ઉંમરે મેટ્રીક સુધી વ્યવહારિક શિક્ષણ સહિત જરૂરી ધાર્મિક શિક્ષણ લીધા પાદ તેઓ પોતાની ‘શેઠ જુનીલાલ ખુશાલદાસના નામે આલતી પેદીનો વ્યવહાર ચલાવવા લાગ્યા સવિમ્ન ગીતાર્થ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરી સ્વજી મહારાજ તથા પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિસૂરીધરજી મહારાજ અને પૂજ્ય પંચાસજી મહારાજ શ્રી મોતીવિજયજી ગણીવર વિગેરે ગુરુવર્યોના સમાગમ બ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ શુભ નિમિત્તોની સેવનાથી દેવ ગુરુ ધર્મની તીવ્ર લાગણી અને પ્રભુપૂજા તીર્થયાત્રા તપના ઉજમણા સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધ ઉપધાન વીસન્ધાનતપ આગમતપ ગાન્મત વિગેરે ધર્મક્રિયાની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના અને શ્રી સિદ્ધગિજીની નવાણુ યાત્રાની આરાધના વિગેરે સદ્ગુણો તેમનામાં વિશેષ પ્રમાણમાં પ્રતિદિન વધતા જણાય છે તેઓ

દાનાદિ ગુણોને લઈને રાજનગરની અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓમાં ગણવા લાયક છે અને અખિલ ભારત વર્ષીય સ્વેતાંગર મૂર્તિપૂજક શ્રી સંઘની આણંદજી કલ્યાણજીના નામે ચાલતી પેઢીના પ્રતિનિધિ છે શેઠ લગુભાઈ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાગાધિત શ્રી તીર્થંકર દેવે પ્રકાશેલા લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવા શ્રીજૈનેન્દ્રશાસનના અનન્ય ઉપાસક છે. તેમણે શ્રી પ્રભુમંદિર વિગેરે સાત ધાર્મિક ક્ષેત્રોને પોષવામાં અને પોતાના ખર્ચે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું વાંચન, ઉપધાન તપ, તીર્થયાત્રા, અઠ્ઠાઈમહોત્સવ વિગેરે ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ પૂર્ણ ઉદ્ઘાસથી અપલ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો છે અને કરે છે. જ્ઞાનાદિ ગુણોની આરાધના નિમિત્તે આ શ્રીજૈન પ્રવચન ફિરણાવલી ગ્રંથ છપાવ્યો છે. તે પહેલાં શ્રી વૈરાગ્યશતકાદિ ચાર ગ્રંથો અને શ્રી તપોરત્ન મહોદધિ વગેરે પણ છપાવીને ભેટ આપ્યા હતા.

આવા કાર્યની અનુમોદના કરીને ખીજ પણ ધર્મિષ્ઠ ધનિક લબ્ધ જીવે આવા શ્રીજિનેશ્વર દેવ લાપિત વિવિધ પદાર્થોના બોધને દેનારા અને આત્મહિત દર્શક તથા નિજ ગુણ રમણતાને વધારનાર ગ્રંથોને છપાવીને લબ્ધ જીવેને વિના મૂલ્યે ભેટ આપવામાં ક્ષણભંગુર લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી માનવ જન્મને સફલ કરે એજ શુભેચ્છા.

લિ૦ શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા.

॥ ભવ્ય જીવોએ રાતે સૂવાના ટાઢમે નીચે પ્રમાણે કરણી (વિચારણા) કરવી જોઈએ ॥

૧ હે જીવ । તું જાતે છે કે—જેવું કારણ હોય, તેવું જ કાર્ય થાય કારણ કે કાર્યની વ્યવસ્થા કારણને જ આધીન છે જો લીંગડાનું બીજ વાંચું હોય, તો તેમાથી નીખાળી થાય, ને શેલડીના વાવેલા બીજમાથી શેલડી થાય તેવી રીતે હું ખતું જે ભોગવવું, તે કાર્ય છે તેના હિસાબે કારણને સેવનારા જીવો જ હું ખી થાય છે અહિંસા, સત્ય વચન, અસ્તેય, પ્રજ્ઞાચર્ય, અપરિગ્રહ (સંતોષ), સમતા, સયમ, ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, વગેરે કારણોને સેવનારા પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો આ ભવમા ને પગલવમા જરૂર સુખી થાય છે તેમને હું ખ ભોગવવું પડતું નથી કદાચ હું ખને ભોગવવાનો સમય આવે, તો તે હું ખ લાખો કાળ રહેતું જ નથી જ્યેમ સમજીને અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાસ્ત્રી ત્રિકાલા-પ્રાધિત શ્રીજૈનેન્દ્ર શાસનની પગમ ઉદ્ધાસથી સાત્ત્વિકી આગધના કરીને મુક્તિના અવ્યાપાધ સુખ મેળવજે આ રીતે નિર્મલ વિચાર ઉચ્ચાર અને આચાર રૂપ યોગને સાધનારા ભવ્ય જીવો જરૂર પોતાનો અને બીજા જીવોનો પણ ઉદ્ધાર કરી શકે છે

૨ જે ભવ્ય જીવો રાગદ્વેષને તજે છે, તેઓ નિર્ભય બનીને વીતરાગ દશાને અપૂર્વ આનંદ ભોગવવા પૂર્વક સસાર સાગરનો પાર જરૂર પામે છે

૩ હું ત્રણ લોકના જીવોને પૂજનિક અને સર્વ પદાર્થોની સપૂર્ણ અપદ બીના જાણનારા તથા યથાર્થ પ્રરૂપણા કરનારા શ્રી વીતરાગ વીર્ય કર દેવને નમસ્કાર કરૂ છું

૪ જ્યાં મારા ધર્મચાર્ય (મને ધર્મના રસ્તે દોરનારા ધર્મગુરૂ) વિચરીને અનેક ભવ્ય જીવોને પરોપદેશ દઇને સન્માર્ગમા જોડી રહ્યા છે, તે દેશ-ગામ-નગરને ધન્ય છે

૫ હું શ્રી અગ્નિહિત પ્રભુના શરણને અગીખર કરૂ છું તે પ્રભુ રાગાદિ ભાવ શત્રુને જીતનારા છે, વિશ્વમા રહેલા જીવો વડે પૂજાયેલા છે અને સત્ય બીતાને જાણાવનારા તથા જગતના જીવોનું ભહુ કરનારા છે

૬ હું શ્રી સિદ્ધ પ્રભુના શરણને અગીકાર કરૂ છું તે પ્રભુ ધ્યાન રૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી લાકડાને બાળનારા છે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી છે અને અનત જ્ઞાનાદિ ગુણોને ધારણ કરનારા છે

૭ હું શ્રી સાધુ મહાગજના શરણને અગીકાર કરૂ છું તે સાધુ મહારાજ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરે છે અને સ્વપર તારક છે, વગી જગતના જીવોના બધુ જેવા છે

૮ હું શ્રી તીર્થંકર દેવે કરમાવેલા અહિંસા સજ્જન અને તપોમય ધર્મનું શરણ અગીકાર કરૂ છું તે ધર્મ ઉદ્ધાદિથી પૂજાએવ છે મોક્ષરૂપી અધિકાર દર દેવના માટે

સૂર્યના જેવો છે અને રાગદ્વેષનું ઝેર ફર કરવા મંત્રના જેવો છે, તથા કર્મ રૂપી વનને બાળવા માટે અગ્નિના જેવો છે. તેમજ આ લવમાં અને પર લવમાં કદયાણુ કરનાર પણ તેજ છે.

૯. જેઓ પ્રમાદને લઇને ધર્મની સાધના કરતા નથી, તેઓને છેવટે આ પ્રમાણે પસ્તાવો કરવો પડે છે. અરેરે! અમે દાનાદિની સાધના કરવી ભૂલી ગયા અને ચાર શરણને અંગીકાર ન કર્યા તથા સંસારનો નાશ કરવા માટે પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને હે જીવ! હંમેશાં ચેતીને ચાલજે, અને ધર્મ સાધના કરીને પર લવને સુધારજે.

૧૦. મન વચન કાયાથી પ્રભુદેવની આજ્ઞા વિરુદ્ધ જે કંઈ કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય કે કરતા જોવા બીજાની અનુમોદના કરી હોય, હું તે પાપની નિંદા-ગર્હા કરું છું.

૧૧. હું શ્રી પ્રભુદેવના વચનને અનુસરીને કરેલા કરાતા અને કરીશ એવા ત્રણે કાલના સુકૃતની અનુમોદના ત્રિવિધે ત્રિવિધે કરું છું.

૧૨. મેં કોઈનો અપરાધ કર્યો હોય, કે બીજાએ મારો ગુનો કર્યો હોય, તે બાળ-તમાં અતુકમે હું મારી માણું છું, એમ બીજા જીવો પણ તે પ્રમાણે કરે. હું સર્વ જીવોની ઉપર મૈત્રી લાવ ધારણ કરું છું. મારે કોઈની સાથે વેરલાવ નથી.

૧૩. હું સંત્રાસ પોરિસીમાં જણાવેલા અઠારે પાપસ્થાનકોને વોસિરાવું છું. (તેને ત્યાગ કરું છું.)

૧૪. જો આ રાતમાં કદાચ મારું અચાનક મરણ થાય, તો હું આહાર ધન ધાન્ય ઘર રાય રચીલું કુટુંબ વિગેરેને ત્રિવિધે ત્રિવિધે વોસિરાવું છું.

૧૫. હું એકલોજ છું, સંસારમાં મારું કોઈ નથી, તેમ હું પણ કોઈનો નથી. હે જીવ! આ વાત જરૂર યાદ રાખજે, ભૂલીશ નહિ.

૧૬. મારો આત્મા જ્ઞાનાદિ ગુણોને ધારણ કરનાર છે. બાકીના ધન વિગેરે પદાર્થો માત્ર સંયોગ રૂપજ છે. આવા સંયોગથી જ પહેલાં મેં બહુ વાર હુ:ખો ભોગવ્યા છે માટે તેને હું વોસિરાવું છું.

૧૭. મારા દેવ અરિહંત છે, ગુરુ સુસાધુ છે, શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલ નિર્મલ ધર્મ છે. આ ત્રણેની હું સદ્ભજના કરું છું.

૧૮. અત્યાર સુધીમાં મન વચન કાયાથી જે કંઈ પાપ કર્મ આચર્યું હોય, તે સંબંધી મિત્છામિ હુક્કંઠ માણું છું.

આ પ્રમાણે લાવના લાવવાથી સમાધિ મરણ પામીને લલ્ય જીવો આરાધક બને છે, અને લલાંતરમાં પણ તેઓ સુલભબોધિપણું જરૂર પામે છે.

॥ ॐ नमः श्रीशखेश्वर-पार्श्वनाथाय ॥

॥ मदीया-मोडारक-परमोपकारिशिरोमणि-तपोगच्छाधिपति-जगद्गुरु-
शाचार्य महाराज-श्रीविजयनेमिसूरीश्वर-पादपद्मेभ्यो नमः ॥

મુશહીતનામધેય-પૂજ્યપાદ-પ્રાતઃસ્મરણાય-પરમગુરુ-આચાર્ય મહારાજ
શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વર-વિનેયાણુ-સાસ્ત્રવિશારદ-કવિદિવાકર
આચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરીશ્વરપ્રણીતા

શ્રી જૈનપ્રવચન કિરણાવલી

મગલાચરણ.

સપલિચ્છિયકપ્પયરુ, અર્ચિતમાહપ્પજોગશેમયર ॥

સિરિસલ્લેસરપાસ, પરમ્મહાસા પળયિજ્ઞ ॥ ૧ ॥

નિળપવયણગોહદય, પરમ્મવયારોવલ્લહચારિત્ત ॥

મવજ્જલહિપોયતુલ્લ, વદિય ગુરુનેમિમૂરીસ ॥ ૨ ॥

વિરણ્ણિ દિઠ્ઠાસા પવયણકિરણાવલિં નિણુવડ્ઠ ॥

સવળજ્ઞયણનિયાણ. મુયપરિચયવોહિણિં છેસા ॥ ૩ ॥

રૂપપદાર્થ—અથકાર વિજયપદ્મસૂરિ આજૈન કિરણાવલી નામના અથની શરૂઆત કરતા પહેલાં ગ્રંથ પુરૂષોના ‘અથ ગ્યનાદિ વર્થ શરૂ કરતા પહેલાં મગલાચરણ કરવું જોઈએ’ આ આચાર્યને પાલવા માટે તથા ૧ અપિઠાર ૨ પ્રયોજન ૩ અભિધેય ૪ સળધ આ ચાર અનુગામી જણાવવાને માટે પહેલાં શ્લોકમા જણાવે છે કે બહુ જ પ્રાચીન તથા મહાપ્રભાવશાલી ત્રી શખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભવ્ય જીવોના મનોગ્થ પૂરા કરવામા કટપ વૃક્ષની જેવા છે ને તે પ્રભુનો મહિમા અચિત્ય એટલે આપણા જેવા જીવો ન ચિંતવી શકે તેવા છે એટલે અનૌઠિઠ છે આપણે તેમના મહિમાનુ મનરૂપ વિચારવાને માટે પણ અસમર્થ છીએ હાલ પણ આ શ્રી પાર્શ્વનાથનું રમરણુ ભક્તિ વિગેરે કરનારા તથા યાત્રા કરવાના હઠ નિશ્ચયવાળા ભવ્ય જીવોમાના ઘણા જીવો મળ્યાત કદને પણ દૂર કરે છે,

દુષ્ટ વ્યંતરાદિના ઉપદ્રવોથી મુક્ત થને છે. માર્ગથી ભૂલા પડેલા યાત્રાળુઓને તે તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવો સાથે રસ્તે દોરે છે, યાત્રાળુઓનું અનિષ્ટ ચિંતવનારાને ચમત્કાર દેખાડવા પૂર્વક સુધારે છે, વિદ્વેનો દૂર કરી ઈષ્ટ કાર્યોને હોંશથી સાધવામાં મદદ કરે છે. તથા કૃષ્ણ વાસુદેવ વગેરેના ઉપદ્રવો આ શ્રીપાર્શ્વનાથના ધ્યાનાદિથી નાશ પામ્યા છે. આવા મહા-ચમત્કારી પ્રભુ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ યોગ અને ક્ષેમના કરનારા છે. એટલે જે ભવ્ય જીવો સમ્યગ્દર્શન વગેરે ગુણો નથી પામ્યા એમને તે ગુણો પમાડે છે, અને જે ભવ્ય જીવો તે ગુણો પામેલા છે, તેમને તે ગુણોના રક્ષણાદિ કરવાના સાધનોનો ઉપદેશ કરે છે. અહીં યોગ અને ક્ષેમનો અર્થ દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો—“અપ્રાપ્તજ્ઞાનાદીનાં પ્રાપ્તયોગઃ” નહિ પામેલા જ્ઞાનાદિને ઉપદેશ દઈને પમાડે તે યોગ કહેવાય. અને “પ્રાપ્તજ્ઞાનાદિ-રક્ષણાદ્યુપદેશકત્વં ક્ષેમઃ” જેમણે જ્ઞાનાદિ ગુણો મેળવેલા છે, તેમને જ્ઞાનાદિ ગુણોના રક્ષણાદિને અનુકૂલ ઉપદેશ દેવો, તે ક્ષેમ કહેવાય. આવા શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું નામસ્કાર કરીને આ ગ્રંથની રચના કરે છે. એમ આગળ ત્રીજા શ્લોકમાં આ પહેલા શ્લોકનો સંબંધ છે. તથા સંભવ પ્રમાણે પંચાંગી સહિત સર્વ શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચનોનો ઓધ કરાવનારા પરમોપકારી અને જેમના પસાયથી મેં પરમ ઉડ્ડાસથી સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત નિર્મલ આરિત્રની આરાધના કરી છે, ને હાલ પણ કરે છું; વળી જે શુર મહારાજ સંસારરૂપી સમુદ્રને તરવામાં વહાણુ જેવા છે; તે સુગૃહીત નામધેય પરમોપકારિ શિરોમણિ મારા આત્મોદ્ધારક, પૂજ્યપાદ, પ્રાતઃસ્મરણીય, આચાર્યવર્ધ, પરમ શુર શ્રી વિજય-નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજને ત્રિકરણુ યોગે વંદના કરીને આ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલી નામના ગ્રંથની રચના કરે છે. શ્રી તીર્થંકર દેવોએ કહેલા અને શ્રી ગણધર ભગવંતોએ ગુંથેલા શ્રી આગમોના સંક્ષિપ્ત ઓધ (દ્રંક પરિચય)નું કારણ આ ગ્રંથ છે. તેમજ આ ગ્રંથ શ્રી-આચારંગાદિ સૂત્રોને સાંભળવાની, ને લાયક સાધુઓને લાણુવાની રૂચિ પેદા કરાવનાર છે. અહીં ૧. જૈન પ્રવચનના રાગી ભવ્ય જીવો અધિકારી જાણુવા ૨ પ્રવચનોના દ્રંક પરિચયનો ઓધ એ આ ગ્રંથનું પ્રયોજન જાણુવું. ૩. પ્રવચનોનો દ્રંક પરિચય અભિધેય. ૪ વાચ્ય (અર્થ) વાચક (ગ્રંથ) ભાવ અથવા શુર પર્વકમ લક્ષણ સંબંધ જાણુવો એમ ત્રીજા શ્લોકમાં અધિકારી વગેરે ચારે અનુબંધ જાણાવ્યા છે. ૧-૨-૩

હવે ગ્રંથકાર ૧૨ અંગ સૂત્રોનાં નામ બે શ્લોકમાં જાણાવે છે.—

આચારંગં પદમં, સૂયગડંગં તદ્દેવ ઠાણંગં ॥

સમવાયંગ વિવાહ-વ્વણ્ણની નાયધમ્મકહા ॥ ૪ ॥

તદ્દ ઓવાસગદસગં-તગડાણુતરુવવાઈયદસાઓ ॥

પળ્હાવાગરણં તદ્દા, વિવાગસુય દિદ્ધિવાયા ય ॥ ૫ ॥

રૂપાર્થ—૧. શ્રી આચારંગ સૂત્ર. ૨ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર. ૩. સ્થાનાંગ સૂત્ર. ૪. શ્રી-સમવર્ણાંગ સૂત્ર. ૫ શ્રી વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપિ સૂત્ર (ભગવતી સૂત્ર) ૬. શ્રી જ્ઞાતાધર્મ કથાંગ

સૂત્ર ૩ શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્ર ૮ અતદ્દશાગ સૂત્ર ૯ અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર ૧૦ પ્રક્ષ
ધ્યાકણુ સૂત્ર ૧૧ વિપાક સૂત્ર ૧૨ દ્વિવાદસત્ર આ મૂલ સૂત્રોના નામ જાણવા નિર્ણયિત,
લાપ્ય, ચુર્ણિ, અને ટીકા એ આગળથી અનુક્રમે મૂલ સૂત્રના અર્થને વધારે વધારે
સમજાવે છે માટે ૧ સૂત્ર, ૨ નિર્ણયિત, ૩ લાપ્ય, ૪ ચુર્ણિ, ૫ ટીકા આગીતે આગમોની
પર્યાગી કહેવાય છે તે પર્યાગનું જરૂર ગ્રન્થ એ છે કે-પ્રભુ શ્રી નીર્ધક દેવે પોતાના
અંતે ગણધરના આચારને અનુમતીને, જ્યારે ગણધર ખમામગલ દર્શને પૂછે કે-“મયવત્ત
કદેદ્દ” એટલે કે લગત તત્ત્વને કહો? તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે-“ઉપાવ વા”
પદાર્થોના પર્યાયની અપેક્ષાએ ઉપાદ નામનો પણ ધર્મ છે પછી બીજી તથા ત્રીજી ખમા
સમગ્ર દર્શ ગણધર પૂર્વની માફક કમનગ્ર પ્રભુને પૂછે છે ત્યારે જવાબમાં પણ પ્રભુદેવ
અનુક્રમે જણાવે છે કે-“વિગમેદવા” અને “જુવેદવા” એટલે પર્યાયની અપેક્ષાએ પદાર્થો
નો નાગ પામવા રૂપ પણ ધર્મ છે, ને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પદાર્થો દ્વય (નિયમ ગ્હેનાર) છે
આગીતે જણાવવાનો મુદ્દો એ છે કે જે પદાર્થ મત્ત છે તેમા ઉપાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્ય
(ઉપાદ અને નાગ ધર્મથી ગદિતપણુ એટલે જે ફેગકા ન પામે તે મુન ડહેનાય) આ
ત્રણ ધર્મો જરૂર રહે છે જેમા એ ત્રણ ધર્મો ન રહે તે આનગ પુરપની માફક અનત
(સત્ નહિ) કહેવાય આ જાણતમા સોનાનું દૃષ્ટાન સમજવા જેવું છે તે દૃકામા આ
પ્રમાણે-એક મોનાની લગડી છે તેમાથી ડોર્ષ માણુન મોનીની પામે કઠી બનાવરાવે, ફેટલોક
ટાઈમ તેણે તે કઠી ઉપયોગમા લીધી અનમતે તેને કડાની જગિયાલ જણાઈ, તેથી તેણે
કઠી લગાવીને કડા બનાવ્યા અહીં પહેલા લગડીનો પર્યાય (અવચ્ચા-આકાગ) નાશ પામ્યો, ને
કઠીનો પર્યાય ઉત્પન્ન થયો અને પછી કઠીની જરૂર ન હોવાથી તેમાથી જ્યારે કડા
બનાવરાવ્યા, ત્યારે કઠી પર્યાયનો નાશ થયો, ને કડા પર્યાયની ઉત્પત્તિ થઈ આ ત્રણે
અવચ્ચામા (મોનાની લગડી-કઠી-કડુ અવ-વામા) પૂર્વ પર્યાયનો (લગડી વગેરેના આકાગનો)
નાશ, અને નવા પર્યાય (કઠીના અને કડાના આકાગ)ની ઉત્પત્તિ થઈ, તે છતાં મોનુ તો
તેનું તેજ કાયમ રહ્યું આ રીતે મૂલ પદાર્થનું જે કાયમ રહેલું તે ધ્રોવ્ય કહેવાય જેમ
સોનામા ત્રણે ધર્મો ઘટાળ્યા, તેમ તમામ મત્ત એટલે વિદ્યમાન પદાર્થોમા તે ત્રણે ધર્મો
મમજને ઘટાવવા આ રીતે પ્રભુએ જણાવેલી ત્રિપતીનું હ્રસ્વ દૃકામા મમજવ્યુ

બીજી બુદ્ધિવાળા શ્રી ગણધરે એ ત્રિપદીના અર્થને અનુસારે પહેલા ચૌદ પૂરોની
અને પછી શ્રી આચારગાદિ જાગ અગોની ગચના કે છે પહેલા જે ગચાય તે
પૂર્વ કહેવાય આ મુદ્દાથી શ્રી ઉપાદ પૂર્વાદિ ૧૪ મકામુત્રા પૂર્વ નામથી ઓળખાય છે
પરંતુ આપના એટલે અગોની ગોઠવણીની અપેક્ષાએ પહેલુ શ્રી આચારાગ જણાવ્યું છે
તેમા મુદ્દો એ છે કે પ્રમવ પુરુષોદયે પ્રવચ્ચાને પામેવા મુનિવચ્ચે પહેલા છ છવ

૧ જે બુદ્ધિ વડે પહેલાં નહિ સાબરના પદાર્થોના સ્વરૂપના એક અસ (ભાગ) રૂપ બીજને
સાંભળીને સપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી શકાય, તે બીજબુદ્ધિ કહેવાય.

નિકાયને જરૂર ઓળખવા જોઈએ, કારણ કે છ જીવનિકાયને જાણ્યા પછી જ તેની રક્ષા થઈ શકે. માટે મુનિ ધર્મની સંપૂર્ણ ખીના આચારાંગમાં ગણુધર ભગવંતે જણાવી. એ ખીના જાણીને મુનિવરો શ્રમણ ધર્મની સાધના કરવા પૂર્વક દ્રવ્યાનુયોગાદિની ખીના જાણે, ખીજીને જણાવે, ને પોતાના અને પરના ઉદ્ધારક થાય. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી આચારાંગની પછી શ્રી સૂત્રકૃતાંગ વગેરે સૂત્રોની જે ગોઠવણી કરી છે તે કારણસર જ છે.

પ્રભુ શ્રીતીર્થંકર દેવ અર્થની દેશના આપે છે, ને તેને અનુસારે ગણુધર સૂત્રની રચના કરે છે. આ જાણતને સ્પષ્ટ સમજાવવાની ઉદ્ધાર ભાવનાવાળા ચૌદ પૂર્વી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિજીએ શ્રીઆવશ્યક નિર્યુક્તિમાં બે ગાથા જણાવી છે, તે આ પ્રમાણે—

॥ આર્યાવૃત્તમ્ ॥

તવનિયમનાણરુક્ષં, આરુઢો કેવલી અમિયનાળી ॥

તો મુયઈ નાણવુદ્ધિં મવિયજળવિવોહણદ્વાદા ॥ ૮૯ ॥

તં બુદ્ધિમણ 'પહે-ળ' ગળહરા ગિણિહં નિરવસેસં ॥

વિત્થયરમાસિયાઈ-ગંથંતિ તઓ પવયણદ્વા ॥ ૯૦ ॥

અર્થ—કોઈ માણસ આંખાના આંડની ઉપર ચઢીને પરોપકાર કરવાની ઈચ્છાથી કેરીઓ તોડીને નીચે ઉભેલા માણસને આપે, ત્યારે તે મનુષ્ય પોતાના વસ્ત્રમાં કેરીઓ લઈને પોતે પણ ખાય છે, ને ખીજીને પણ ખાવા આપે છે. તેમ પરમોપકાર કરવાની તીવ્ર ભાવનાવાળા કેવલી શ્રી તીર્થંકર દેવ તપ નિયમ અને જ્ઞાનરૂપી આંડની ઉપર ચઢીને ભવ્ય જીવોને પ્રતિજ્ઞા કરવા આગમના અર્થને કહેવા રૂપ અર્થની વૃદ્ધિ કરે છે. તેને ગણુધરો ખીજીબુદ્ધિ વગેરે રૂપી વસ્ત્રની અંદર ઝીલી લે છે, અને તે અર્થની ઉત્તમ સૂત્રરૂપે ગૂંથણી કરે છે. આ સૂત્રરચના કેરીની જેમ પોતાના અને પરના કાર્યને સધાવનારી થાય છે. વળી જેમ માળી આંડ ઉપરથી ફૂલોને લઈને માલા બનાવે, તેમ પૂજ્ય શ્રીગણુધર ભગવંતો અર્થ રૂપ ફૂલોની સૂત્રરચના રૂપ માલા બનાવે છે, તથા માલારૂપે ગોઠવવાથી જેમ મોતીનું સંરક્ષણ થાય, તેમ સૂત્રરચનાથી અર્થનું સંરક્ષણ થાય છે. અહીં શ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલા જે ઉત્તમ વચનો તે ફૂલની જેવા જાણુવા ૮૯-૯૦ પ્રવચન એટલે શ્રીસંઘના કલ્યાણને માટે ગણુધરો જે સૂત્રરચના કરે છે તેના ૬ કારણો આ પ્રમાણે જાણુવા—

૨. શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે ૪૫ વર્ષો ગૃહસ્થપણમાં વીત્યા બાદ દીક્ષા લીધી. પછી ૧૭ વર્ષના દીક્ષા પચાઈ યુગપ્રધાન થયા. ને ૧૪ વર્ષ સુધી યુગપ્રધાન પદવીમાં રહ્યા. તેઓ શ્રીયશોભદ્રસૂરિના પહેલા પદ્મધર હતા. શ્રીસ્થૂલિભદ્રજી તેમની પાસે દશ પૂર્વો ભણ્યા હતા. શ્રીસંભૂતિવિજય તેમના ગુરુભાઈ થાય. ને સ્થૂલિભદ્રજીના તેઓ કાકા ગુરુ થાય. છ શ્રુતકેવલીમાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીને પણ ગણ્યા છે. તેમણે શ્રીઆવશ્યક સૂત્ર વગેરે દશ સૂત્રોની નિર્યુક્તિ, ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, ભદ્રબાહુ-સંહિતા, તીર્થયાત્રા પ્રયંધ વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા છે. ૭૬ વર્ષનું સર્વાયુ પૂર્ણ થતાં સ્વર્ગે પધાર્યા.

॥ આર્થ ॥

ધિતુ ચ મુહ મુહગણ-ધારણા દાહ પુન્નિહ ચેવ ॥

एषहिं कारणेहिं, जीयति कय गणहरेहिं ॥ ९१ ॥

અર્થ — ૧ પદ-વાક્ય-શ્રુત-અધ્યયન-ગત-પ્રાભત-ઉદ્દેશાદિ સૂત્રરૂપે શ્રી તીર્થ કં
પ્રભુના વચનોની ગચના કરનામા આવે, તો ગિપ્ય પ્રગિપ્ય ગેરેને ભણવામા અનુકલતા
સાગી રહે ૨ અથે ખેવા શુ ગુ ભણ્યા? હવે કયા કયા અવચન વગેરે ભણવાના ઘાકી
છે? વગેરે ખીના યાદ કરવામા પણ અનુકલતા સાગી રહે ૩ હૃદયમા દરેક સૂત્રના ખગ
અર્થને ધારવામા અનુકલતા રહે ૪ ગિપ્યાદિને ભણાવવામા, ૫ અને તે શિષ્યાદિને પૂછવામા
અનુકલતા માયવવા માટે ગણધરે સૂત્રરૂપે રચના કરે છે ૬ તથા ગણધરે એમ સમજે છે
કે જ્યારે ગણુ'ર નામ કર્મનો ઉદય થાય, ત્યારે આમાં પ્રવચન એટલે ચાર પ્રકારના
ત્રીમઘના હિતને માટે સૂત્રરચના કરવી જ જોઈએ એમ કરનામા તેઓ પોતાનો આચાર છે,
એમ સમજે છે અને શિષ્યાદિ નર્મમા પ્રયત્ન નગેરે ચાલુ રહેવાથી મૂત્રોને ટકાવવાનો પણ
ઉત્તમ લાભ જાણે છે આ રીતે સૂત્રગચનાના ૬ કારણોની ખીના જણાવી ૯૧

હવે પ્રવચન શબ્દના અર્થો જણાવે છે-(૧) જે વચન પ્રગ સા કરવા લાયક હોય તે પ્રવચન
કહેવાય પ્રભુદેવના વચનોમા દુનિયાના તમામ જીવોનું હિત મનાયેલું છે, અને નિષ્પક્ષપાતપણું
પદાર્થોનું નિષ્કલંકરૂપ જણાવે છે, માટે તે પ્રગ સાને યોગ્ય ણને એમા નવાઈ ગી? (૨) શ્રેષ્ઠ એવા
જે વચનો તે પ્રવચન કહેવાય આ પ્રવચન શબ્દથી દ્વાદશગણી ગણિ પિટક લેવાય છે (૩)
તીર્થને આપવાની ગતિઆતમા જ તેની ગચના કરાય છે, માટે પ્રવચનનો ત્રીજો અર્થ “આદિ
વચન” કહેવાય આ ગણ અર્થ પાલા પ્રવચન શબ્દથી દ્વાદશગણી લેવાની છે તે અગોના
અપદીકગણુ કપ ઔપપાતિક સૂત્ર નગેરે ૧૨ ઉપાગોની શ્રુત કેવલી પ્રાત-મરણીય સ્થવિર
ભગવ તેઓ ગચના કરી આ પ્રસંગે ખામ જાળના જેવી અગચની ખીના એ છે કે જેમ દ્વધમા
ધી રહેલું છે, તેને વિચક્ષણુ પુરૂષો જૂદ કરી નકે છે, તેમ ચાલુ પ્રસંગે અગ સૂત્રો દ્વધ
જેવા છે, અને નિશ્ચુક્તિ, ભાષ્ય, ચુર્ણ, ટીકા આ ચાર ગાઓ મૂલ સૂત્રોના અર્થને અનુક્રમે વધારે
વધારે અપદ મમજવનાગ માપનો (ગાઓ)ની જેના જાણવા ચોદ પૂર્વધગદિ પ્રાચીન મહા
પુરૂષોએ શ્રીઆચારગાદિ અગ મૂત્રોની માથે અલિખત-વરૂપે રહેલા, પૂર્વે જણાવેલા નિશ્ચુક્તિ
વગેરે ચથોને અલગ ગોઠવ્યા એમ માર્તુયોગમય પચમાગ શ્રીભગવતી સૂત્રમા કહેલી-“સુત્તયો
છલુ પદ્મો” ઇત્યાદિ વચનવાળી ગાથાલી જાણી શકાય કે પ્રાચીન સમયે આ આગમરૂપ
ગણાતા સૂત્રોના દરેક પદનું ચાલે અનુયોગ ગર્ભિત વ્યાખ્યાન કરામા આવતું હતું અનુયોગ
એટલે વ્યાખ્યાન તેના ચાર લેદ તે આ પ્રમાણે-૧ દ્રવ્યાનુયોગ, ૨ ગણિતાનુયોગ, ૩ અણુ-
કરણાનુયોગ, ૪ ધર્મકલાનુયોગ તેમા ૧ દ્રવ્યાનુયોગ એટલે ધર્માન્તિઢયાદિ દ્રવ્યોનું વ્યાખ્યાન
૨ ગણિતાનુયોગ એટલે જગદ્વીપાદિ શ્વેત્રોની પન્નિધિ, પડુ પૃથ્થ, જીવા, પદ્યોપમ, માગરોપમાદિનું
વ્યાખ્યાન ૩ અણુકરણાનુયોગ એટલે નિર્મલ આગ્રિ શુણ્વને પોષનાગ અણુમિત્તરી કણમિત્તરી

આદિનું વ્યાખ્યાન. ૪ ધર્મકથાનુયોગ એટલે જિનધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરનારા મહા-પુરૂષોની જીવનચર્યાનું વ્યાખ્યાન. આ રીતે આરે અનુયોગની વ્યાખ્યા જણાવી

આરે અનુયોગનું ફલ

૧ દ્રવ્યાનુયોગનું ફલ-મોક્ષ રૂપી મહેલના પાયા જેવા સમ્યગ્દર્શન ગુણ વગેરેની શુદ્ધિ, આત્મ તત્ત્વનો સચોટ ઓધ ને સ્વભાવ પરભાવનો પરિચય, નિજગુણ રમણતા, ત્રીકણાં કર્મોની પણ નિર્જરા તથા કેવલ જ્ઞાન વગેરે જાણવું. ૨ ગણિતાનુયોગનું ફલ-ક્ષેત્રદ્વન, પરિધિ વગેરે ગણિતનું જ્ઞાન, મનની સ્થિરતા, તથા કર્મની નિર્જરા વગેરે જાણવું. ૩ ચરણ કરણાનુયોગનું ફલ-નિર્મલ આરિત્રાદિ સદ્ગુણોની સાત્ત્વિકી આરાધના, રાજસી તથા તામસી આરાધનાનો ત્યાગ, ચરણસિત્તરી એટલે આરિત્રની આરાધના કરવામાં પદ્મજ્વાર ૭૦ સાધનોનો તથા કરણસિત્તરી એટલે સમ્યક્ આરિત્રની આરાધનાના સાધનોને ટકાવનાર ૭૦ ભેદોનો ઓધ, આરાધના, નિજગુણ રમણતાનો અપૂર્વ આનંદ, કર્મ નિર્જરા તથા મોક્ષ વગેરે જાણવું. ૪ ધર્મકથાનુયોગનું ફલ-વિસામો છે, એટલે દ્રવ્યાનુયોગાદિ ત્રણ અનુયોગો કંઠણ (અધરા-જેમાં મગજને વધારે પરિશ્રમ પડે તેવા) હોવાથી તે અનુયોગોની વિચારણા કરતાં મગજ થાકી જાય, ત્યારે આ સરલ એવા ધર્મકથાનુયોગથી મગજને વીસામો મળે છે. બ્રહ્મચર્ય, સમતા, સંતોષ, સાદાર્થ, શાંતિ વગેરે ગુણોની સાધના કરનારા મહાપુરૂષોના જીવનના શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસન (અર્થની સૂક્ષ્મ વિચારણા)થી મન સ્થિર થાય, વૈરાગ્ય વધે અને ટકે, ધૈર્ય, સમતા, શીલાદિની સાધનાને અનુકૂલ શુભ ભાવના, ઉત્સાહ, પ્રયત્ન, સ્વપરના હિત કરવાના વિચારો, આત્મ દૃષ્ટિનું સતેજ થવું, નિજગુણ રમણતાનો અપૂર્વ આનંદ, કર્મનિર્જરા, મોક્ષ વગેરે પણ આજ ચોથા અનુયોગમાં ફલ તરીકે જરૂર યાદ રાખવા.

આ અનુયોગમાં ધાર્મિક કથાઓની સંકલના (ગોઠવણી) કરવાનું ખરૂં રહસ્ય એ પણ છે કે સમજવા જેવી મૂલ પદાર્થની હકીકતને દૃષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ અને સચોટ રીતે સમજાવી શકાય છે. જેમ મુનિઓએ બહુજ વિચાર કરીને સામાને હિતકારી જરૂરી શબ્દવાળા પ્રિય વચનો બોલવા ભેઈએ. વચન સાચું છતાં પણ શ્રોતાને અહિતકારી હોય, તે ન જ બોલાય. જેમ એક માણસની મરણતિથિ જ્યોતિ:શાસ્ત્રાદિથી જાણતાં છતાં તે તેને કહેવાય નહિ. કારણ કે તે સાંભળતાંની સાથે જ આઘાત થવાથી કદાચ તેનું મરણ પણ થાય આ રીતે થતાં મરણ આપણે નજરોનજર ભેઈએ છીએ તથા ખાસ કારણ વિના ખીનજરૂરી વધારે બોલતાં જૂઠું બોલાય, નિંદા કરાય, ઠંઠા મશ્કરીના પ્રસંગે કલેશ-ઝગડો વગેરે થાય તેથી જરૂરી શબ્દોમાં બોલવાથી ભાષા સમિતિ સચવાય છે. વળી સાચું છતાં કાંણુને કાંણુ ન કહેવાય, કારણ કે તે વચન તેને અપ્રિય લાગે, માટે કહ્યું કે પ્રિય વચન બોલવું ભેઈએ. પુત્રની ઉપર મોહ રાખવો વ્યાજબી નથી, કારણ કે જેની ઉપર શ્રેણિક રાજને મોહ હતો, તેજ પુત્ર કોણિકે પિતા શ્રેણિકને ઘડપણમાં બહુ દુઃખ દેવામાં ખામી રાખી નથી. તથા સ્ત્રી ઉપર મોહ રાખવો નહિ. જુઓ સૂર્યકાંતા રાણીએ પ્રદેશી રાજને મોહકમાં ઝેર આપ્યું તે ખાતાં

તેનું મરણ થયું પૂર્વભવે મુનિની આશાતના ઝગવાથી શ્રીપાલગબ્દને ડોહ થયો, દિગ્ધિમા પડવાનું હું ખ સહન કરવું પડ્યું માટે મુનિની આશાતના કરવી ભેંધે નહિ સમતા ભાવે ઉપસર્ગ સહન કરવાથી ગજસુકુમાલ મુનિને જે દિવસે દીક્ષા લીધી, તેજ દિવસે કેવલજ્ઞાન થયું, ને તે મોક્ષે ગયા એજ પ્રમાણે કનકવર્ણીએ કરેલા ઉપસર્ગને સહન કરતા મહાબલમુનિ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા માટે સમતા ગુણને ધાગણ કરવો ભેંધે આ રીતે દષ્ટાત ઝથા સાથે અણુ સિત્તની વગેરેની ખીના આલગતા મુનિવરો સમતાદિ ગુણોને ટકાવી નિર્મલ ચારિત્રને આરાધી મુક્તિના સુખ પામે, એ આ ચોથા ધર્મઠથાનુયોગનો પ્રનાપ બાણવો એમ ચારે અનુયોગના ફલ દેકામા જણાવ્યા

આગમોમા અનુયોગ વિચાર

પ્રાચીન મમથે આ આગમરૂપ ગણાતા સૂત્રોના દરેક પદનું ચાષ્ટ અનુયોગ ગર્ભિત વ્યાખ્યાન કરવામા આવતું હતું ત્યાં પછી કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ઠાળદોષથી જીવોની બુદ્ધિ ઘટવા માડી, તેથી અનુયોગના અર્થની સકલના (અનુસધાન) કરવામા શુથવણ પડવા લાગી, વિગેરે અનેક કાળોને લીધે જગત્સુદ આર્યરક્ષિતસૂરિ મહાગજે અનુયોગોને જૂઠા જૂઠા સૂત્રમા બેઠ્યા ત્યારથી તે તે સૂત્રોનું વ્યાખ્યાન તે તે અનુયોગને આશ્રયીને જ કરવા ચોચ થયું દષ્ટાત તરીકે હાલ શ્રીઆચરાગાદિમા અણુકરણાનુયોગની મુખ્યતા છે શ્રીસૂત્રકૃતાગ તથા મ્થાનાગ સૂત્રાદિમા દ્રવ્યાનુયોગની મુખ્યતા છે તથા શ્રીમમ-વાયાગાદિમા દ્રવ્યાનુયોગ ગણિતાનુયોગાદિ ચારે અનુયોગની થોડી થોડી ખીના વર્ણવી છે, ને શ્રીભગવતી સૂત્રમા ચારે અનુયોગની ખીના ઓછા વધતા પ્રમાણમા વર્ણવી છે અને શ્રીજાતા-ધર્મકથાગસૂત્ર, ઉપામક દશાગસૂત્ર, અતકૃદશાગસૂત્ર, અનુત્તરોપપાતિકસૂત્ર અને વિપાકસૂત્રમા ધર્મકથાનુયોગ વધારે પ્રમાણમા વર્તે છે પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રમા અણુકરણાનુયોગની મુખ્યતા છે, ને દષ્ટિવાદમા ચારે અનુયોગની ખીના વર્ણવી હતી તે હાલ નથી, વિચ્છેદ પામ્યું છે આ રીતે ૧૨ અગોમા અનુયોગની નક્કલના જણાવી

શ્રીઓપપાતિકસૂત્રમા ધર્મકથાનુયોગની વિશેષતા છે, ને અણુકરણાનુયોગ વગેરેની ખીના પણ થોડી વર્ણવી છે તથા શ્રીગજપ્રશ્નોત્તરમા ધર્મકથાનુયોગની મુખ્યતા છે જીવાલિગમ સૂત્રમા તથા શ્રીપ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમા દ્રવ્યાનુયોગની મુખ્યતા છે શ્રીજબુદ્ધીપ્રજ્ઞસિ તથા સૂર્યપ્રજ્ઞસિ, ચદ્રપ્રજ્ઞસિમા ગણિતાનુયોગની મુખ્યતા છે તથા કલ્પિકાદિ ડેવ્લા પાચે ઉપાગ મ્વરૂપ અને શ્રીનિગ્યાવલિસૂત્રમા ધર્મકથાનુયોગની મુખ્યતા છે આવશ્યક સૂત્રમા, દશવૈદાવિક સૂત્રમા તથા ઓધનિયુક્તિમા અણુકરણાનુયોગની મુખ્યતા છે શ્રીઉત્તગધ્યન સૂત્રમા ધર્મકથાનુયોગની વિશેષતા છે, તથા શ્રીનદીસૂત્રમા ને અનુયોગ દ્વાગ સૂત્રમા દ્રવ્યાનુયોગની મુખ્યતા છે શ્રીનિગીથાદિ ૬ દેહ સૂત્રોમા તથા શ્રીચતુ શણ, આતુપ્રત્યાખ્યાન, ભક્તપગ્નિ, અન્તારમ્પ્રદીર્ણક, તદુલ વૈચાગિકપ્રદીર્ણક, ચદ્રાવેધ્યક, મગ્ન સમાધિ, તથા મહાપ્રત્યાખ્યાન પ્રદીર્ણકમા અણુકરણાનુયોગની મુખ્યતા છે ને દેવેન્દ્ર મ્તવ પ્રદીર્ણકમા તથા ગણિવિગ પ્રદીર્ણકમા ગણિતાનુયોગની મુખ્યતા છે આ રીતે વર્તમાન આગમોમા અનુયોગની ટક ખીના જણાવી

આગમોમાં રહેલી ફીલોસોફી.

હાલની ઘણી સુપ્રસિદ્ધ શોધખોળો પણ તેજ વિદ્યા મંત્ર વગેરેના ભંડાર જેવા ઉત્તમ પ્રવચન ગ્રંથોમાંથીજ નીકળી છે કારણ કે આ શ્રી જૈન પ્રવચનમાં જ, કર્મવાદ, આત્મવાદ પરમાણુવાદ વગેરે પદાર્થોની સર્વાંગે સંપૂર્ણ ફિલોસોફી (તત્ત્વજ્ઞાન) ભરેલી છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર પ્રવચનના ગૂઢ તત્ત્વોને જાણનારા ભવ્ય જીવો એ તો જરૂર સમજે છે કે—જેટલા લોકાકાશના પ્રદેશો છે, તેટલા જ દરેક જીવના આત્મપ્રદેશો છે. એકેન્દ્રિયાદિ જીવોમાંના કોઈ પણ જીવ નાનો મોટો છે જ નહિ, કારણ કે વસ્તુની માફક તે પ્રદેશોનો સંકેત (ચોક્કી જગ્યામાં રહેવું.) અને વિકાસ (વધારે જગ્યામાં રહેવું) જરૂર થાય છે. માટે જ કીડી વગેરે નાના જંતુઓનો અને હાથી વગેરે મોટા જાનવરોનો આત્મા એક સરખો છતાં નાના શરીરમાં સંકેતાર્થને અને મોટા શરીરમાં ફેલાઈને રહે છે. આ ણાળતમાં શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકે ણનાવેલા શ્રીતત્ત્વાર્થ સૂત્રની ટીકામાં પણ કહ્યું છે કે—“સંકેતવિકાસધર્મવાદાત્મપ્રદેશનામિતિ” એટલે આત્મ પ્રદેશો સંકેતાર્થ છે, ને ફેલાય છે.

તથા દરેક આત્મ પ્રદેશની ઉપર રહેલા ઘણાં કર્મસ્કંધોમાંના દરેક પરમાણુ વગેરે પદાર્થો જૂઠા જૂઠા સ્વરૂપે પરિવર્તન (ફિરફાર) પામે છે. માટે ખરી રીતે રાગ કરવાનું કે દ્વેષ કરવાનું કારણ બીજું કંઈ છેજ નહિ, ફક્ત બીન સમજણને લઈને જ જૂઠી જૂઠી પ્રતીતિ (જ્ઞાન) થાય છે, એમ જૈનાગમ પહેલેથી જ ફરમાવે છે. તથા નૈયાયિકો કહે છે કે “શબ્દ એ આકાશનો ગુણ છે (શબ્દગુણકમાકાશમ્)” તેઓ પણ ફોનોગ્રાફ વગેરેની શબ્દોને કેંચ કરવાની (પકડવાની) શક્તિને જોઈને, જેમ જૈન દર્શન “શબ્દ એ પૌદ્ગલિક પદાર્થ છે” એમ માને છે, તેવી રીતે કબૂલ કરેજ છે કારણ કે એકલો ગુણ તો પકડાય જ નહિ. પૌદ્ગલિક પદાર્થ જ પકડી શકાય, એ વાત તો આગાધ ગોપાલ જગજાહેર છે. વળી વાયરલેસ ટેલીગ્રાફની શોધખોળને જૈન પ્રવચન નવીન શોધખોળ તરીકે માનતું જ નથી. કારણ કે તે ડિડિમ વગાડીને સ્પષ્ટ જણાવે છે કે, તારના દોરડાના અનુસંધાન વિના પણ સુઘોષા નામની ઘંટાના શબ્દો અસંખ્યાતા યોજને દૂર રહેલા બીજા વિમાનોની ઘંટાઓમાં ઉતરે છે, અને તે શબ્દોને સાંભળીને ઇંદ્રાદિ દેવો મહોત્સવ કરવા તૈયાર થાય છે. એમ જાનવામાં શબ્દ શક્તિ સિવાય બીજું કંઈ છેજ નહિ.

દીક્ષાના દિવસથી માંડીને જીવગીના છંડા સુધી હંમેશાં આરંભ પરિગ્રહથી સર્વથા અલગ રહેનારા આપણા પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર દેવો આરંભ પરિગ્રહથી ણનતા એક્ષપેરિમેંટ (પ્રયોગ) અજમાવ્યા સિવાય માત્ર કેવલ જ્ઞાતથી પૂરેપૂરી રીતે દ્રવ્યાદિને જાણ્યા બાદ દેશના દેવાના પ્રસંગે જણાવે છે કે—Hydrogen (હાઇડ્રોજન) અને oxygen (ઓક્સિજન) એ નામના બે વાયુના યોગે પાણી નીપજે છે આ વાત માટે જૂઓ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં. “વાતયોનિ” એટલે વાયુમાંથી પાણી થાય છે આનું તાત્પર્ય એ છે કે—પાણી ઉત્પન્ન થવાના અનેક કારણોમાં વાયુને પણ ગણેલ છે તથા જીવતા માનવ દેહમાં અને વનસ્પતિમાં ઘણું

અશે સરખી રીતે ઘટતા ધર્મો જણાવી સાખીત કર્યું છે કે સજીવ માનવ દેહની માફક લીલી વનસ્પતિમા પણ જીવ છે, એમ શ્રી આચાર્યગ નૂતના અને લોક પ્રજાશના સ્પષ્ટ વચનોથી સિદ્ધ થાય છે તે છતાં જે હાલના શોધખોળ કરનારાઓ ઉપર જણાવેલી ખીનાને નવીન શોધખોળ તરીકે જાહેર કરે છે, તેઓ જૈન સિદ્ધાંતોનો પૂરેપૂરો અનુભવ નહિ હોવાને લઈનેજ તેમ જણાવે છે વળી દરેક જીવના પ્રદેશની ઉપર મહેલી અનતી જ્ઞાનાદિ પયથિા, ને દરેક આત્મપ્રદેશે કર્મબંધના સ્પૃષ્ઠાદિ આત્મ સ્વરૂપમાના ડોઈ પણ એક સ્વરૂપે ચોટેલ અનત પગમાણુમય અનતી કર્મવર્ગણુઓના દરેક પગમાણુઓ ડાઈ મે ડેવા સ્વરૂપે પરિણમે છે ? તેમજ બાપ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા, અળાપાકાલ, સ્થિતિઘાત, ગમઘાત, શુણ્ઞેણિ, શુણ્ઞ સકમ, નિષકરચના, વિમયોજના, ચણુમિત્તરી, ડગણુમિત્તરી, મૈત્રી ભાવના વગેરે સોળ ભાવના ડધ, દેહ, તાપ વગેરેનું ભવ્ય સપૂર્ણ સ્વરૂપ (અલૌકિક તત્ત્વ જ્ઞાન) જોઈ તો ખગ ડે જૈનેન્દ્રાગમે સિવાય ખીન શાસ્ત્રોમા કયા છે ? આવાજ આશયથી મત્રી વસ્તુપાલ વગેરે ભવ્ય જીવોએ શ્રીજૈનાગમેનો અભ્યાસ કરવાનો ઉત્તમ પ્રસંગ વગેરે સાત વાના મને ભવોભવ મલને એમ કહેલ છે અઢાઢ હજાર શીલાગ રચની સખ્યા વગેરે તરક લક્ષ્ય ગખીને શ્રીગણુધગ ભગવતોએ જે દ્વાદશાગીના અનુક્રમે ૧૮ હજાર પદો વગેરે બમણા બમણા પદો રચ્યા છે, તે પવિત્ર, મહાપ્રભાવશાલી, પ્રવચનરૂપ આગમે અવમર્ષિણી ગલદોષ વગેરે ડગણુથી જો કે જોવાના વિશાલ પદ વગેરે પ્રમાણને જાળવી ગક્યા નથી, એમ વર્તમાન કાલે દેખાતા પ્રમાણુ ઉપરથી પણ માખીત યાય છે, તો પણ જૈન માહિત્ય હાલ જેટલા વિગ્રાલ પ્રમાણુમા અને સુમગત સ્વરૂપે હયાત છે, તેટલું પણ અન્ય દાર્શનિક સાહિત્ય ભાગ્યેજ હશે અર્થાત્ છેજ નહિ સાથે માયે એ પણ જણાવવું બ્યાજળી જ છે કે, યથાર્થ તત્ત્વજ્ઞાનને મેળવવાની તીવ્ર ઉત્કઠાવાળા ધુદ્ધિશાલી, ભવ્ય જીવોને પણ આપણું જૈન સાહિત્ય જ સતોષ પમાડશે એમ જોવામા બે મત હોય જ નહિ તેમજ કુદગતનો પણ નિયમ એવો છે કે, જે મહેલ (બાગલો વગેરે)ના ૧ પાયા, ૨ ભીત, ૩ પાટડા, મજખૂત હોય, તે ટઢઉ ગણાય એ રીતે જૈન પ્રવચન રૂપી મહેલના પણ ત્રણે વાના મજખૂત હોવાથી તે હાલ પણ અનેક આકેમજોમાથી પસાર થઈને વિચળવત વર્તે છે તે ત્રણે વાનાની દ્રઢ ખીના આ પ્રમાણે— ૧ પાયાની જેવા અહીં નિર્દોષ શાંતિ સુપારસના દરિયા જેવા શ્રી વીતરાગ અગ્નિહિત દેવ જાણુવા ૨ ભીતની જેવા ડચન કામિનીના ત્યાગી, નિગલિલાખી, નિર્દોષ, સયમી શ્રી આચાર્યાદિ શુદ્ધ મહારાજ મમજવા ૩ પાટડાની જેવો અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિજલણાધિત ત્રિકોટી શુદ્ધ શ્રી જિનેશ્વર દેવે જોલેલો દાનાદિ ઉપ અથવા અહિંસા સયમ ને તપરૂપ અથવા દેશ વિરતિ અને સર્વ વિરતિરૂપ અથવા સમ્યગ્દર્શનાદિ રૂપ જૈન ધર્મ કહેવાય, આ શ્રી જૈન ધર્મના પ્રભાવને કલિદાલ સર્વજ ત્રી હેમચદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજે યોગ ગારુડમા આ રીતે વણુવ્યો છે—

જિનધર્મવિનિર્મુક્તો—મા ધૂવ ચક્રવર્ત્યપિ ॥

સ્યા ચેટોડપિ દરિદ્રોડપિ—જિન ધર્મોધિવાસિત ॥૧॥

અર્થ:—શ્રી જિન ધર્મ રહિત ચક્રવર્તી" પણ થવાને આહતો નથી, પણ જિન ધર્મ સહિત દરિદ્ર કે દાસ પણ થઈ, તો તે મને ગમે છે. ૧

આજ હેતુથી શ્રી દ્વાદશાંગી રૂપ પ્રવચન વગેરે જૈન સાહિત્યના આંશિક (અટપ) બોધને ધારણ કરનારા ગુણગ્રાહી મધ્યસ્થ પડિતો પણ આપણા જૈન સાહિત્યની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે. એમ વિવિધ શાસ્ત્રોના તલસ્પર્શી અનુભવથી જણાય છે.

આ શ્રી જૈન પ્રવચનમાં કહેલા એક પણ પદાર્થનો પૂરેપૂરો સંગીન બોધ (સમજણ) વિવક્ષિત પદાર્થથી અલગ એવા તમામ પદાર્થોનું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લીધા સિવાય ન જ થઈ શકે. માટે જ શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“જે પગં જાણહ, સે સવ્વં જાણહ ॥ જે સવ્વં જાણહ, સે પગં જાણહ” તથા “एको भावः सर्वथा येन दृष्टः सर्वे भावाः सर्वथा तेन दृष्टाः.” આજ મુદ્દાથી દરેક સૂત્રનું યથાર્થ રહસ્ય સમજવાને માટે શ્રી ગીતાર્થ મહાપુરૂષોની મદદ લેવી જ જોઈએ. કારણ કે—કયા સૂત્રનો કયા સૂત્રની સાથે સંબંધ છે? આ નિયુક્તિના રહસ્યને તથા તેને અનુક્રમે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટતર સ્પષ્ટતમ સ્વરૂપે સમજાવનારા લાખ્ય ચૃષ્ટિ ને ટીકાના રહસ્યને તેઓ જ જાણી શકે છે. માટે જ કહ્યું છે કે—“सर्वे सूत्रार्था गुह्यमद्विहीणा” (સર્વે સૂત્રાર્થા ગુહ્યમત્યઘીના.) એટલે તમામ સૂત્રોના અર્થો ગીતાર્થની મતિને આધીન છે. સ્વતંત્ર અભ્યાસ કરવાથી તો જરૂર વિપરીત બોધ થાય છે. અને તેમ થાય તો ભવબ્રમણ વધારે કરવું પડે. માટે જ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રાદિમાં જીવવ્યવહારને અનુસરીને સાધુઓને અધ્યયન કરાવવા માટે ખાસ જરૂરી દીક્ષા પર્યાયનો નિયત (મુકરર) કાલ જણાવ્યો છે તે આ પ્રમાણે જાણવો. એક વર્ષ બે વર્ષ વગેરે દીક્ષા પર્યાયના ક્રમે કરીને જે સાધુ જે સૂત્રનું અધ્યયન કરવાને લાયક થયો હોય, તેને તે ટાઈમે સૂત્રાર્થ રૂપી ખીજ વાવવા માટે આત્મારૂપી ક્ષેત્રને નિર્મલ બનાવનારી તથા મન રૂપ મર્કટને વશ કરાવનારી અને અધ્યાત્મ લાવનારે ટકાવનારી અને સંયમની આરાપનામાં અપૂર્વ મદદગાર એવી પવિત્ર યોગો દ્રહનની ક્રિયા કરાવીને ધીર એવા શ્રી આચાર્યાદિ મહાપુરૂષો તે તે સૂત્રની વાચના આપે તે ખીના દ્વંકમાં આ યંત્રથી આ પ્રમાણે જાણવી.

કેટલા વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળાને

કયાં સૂત્ર ભણાવી શકાય તેનાં નામ.

૩	વર્ષના દીક્ષિતને	શ્રી આચાર પ્રકલ્પ એટલે નિશીથ સૂત્ર ભણાવવું.
૪	” ”	શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર
૫	” ”	”
૮	” ”	દશાશ્રુતસ્કંધ, કલ્પ, વ્યવહાર સૂત્ર
૧૦	” ”	શ્રી સ્થાનાંગસૂત્ર અને સમવાયાંગસૂત્ર
૧૧	” ”	”
૧૨	” ”	વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞસિસૂત્ર (શ્રી ભગવતીસૂત્ર)
	” ”	”
	” ”	શ્રી ક્ષુલ્લિકા વિમાનાદિ પાંચ અધ્યયનો ભણાવવાં.
	” ”	અરૂણોપપાતાદિ પાંચ અધ્યયનો ભણાવવાં.

૧૩	વર્ષના દીક્ષિતને	ઉત્થાનશ્રુતાદિ ૪ અધ્યયનો	ભણાવવા
૧૪	" "	આગીવિષ ભાવના	ભણાવવી
૧૫	" "	દષ્ટિવિષ ભાવના	"
૧૬	" "	ચારણ ભાવના	"
૧૭	" "	મહાન્વન ભાવના	"
૧૮	" "	તેજોનિર્ગર્ગ	ભણાવવું
૧૯	" "	ગારસુ અગ દષ્ટિવાદ	"
૨૦	" "	ગાકીના તમામ સૂત્રો	ભણાવવા

આનુ વિશેષ વર્ણન શ્રી વ્યવહાર સૂત્ર તથા પાશ્વિક સૂત્ર ટીકાદિમા જણાવ્યું છે
 ઠાઠશાગી ગણિપિટકે ૩૫ શ્રીજૈન પ્રવચનના અર્પૂર્વ પ્રભાવને જણાવવાના પ્રમ ગે ગાહુજ
 ભણુવા જેવી ખીના ખીન ત્રયોમા આ પ્રમાણે જણાવી છે—“ આયુધ્યની ચપલતા અનુભવ
 સિદ્ધ છતા અનેક ભાગ્યશાલી ભવ્ય જીવો નિર્મલ દર્શનાદિની યથાર્થ આરાધના કરી આ
 ભવને સફલ કરવા ઉપરાત પરલોકની પણ મફલતા સાધી રહ્યા છે, તે દેવ આમત્રોપકારી
 પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના ત્રિગવભાવી શ્રી તીર્થંકર દેવોના વચનને અનુમરનાર અવિચ્છિન્ન
 પ્રભાવશાલી ત્રિકાવાળાધિત પરમ પૂજ્ય પવિત્ર શ્રી પ્રવચનનો જ પ્રતાપ છે ધન્ય છે તેવા
 ત્રિપુટી શુદ્ધ પ્રવચનના પ્રકાશક પરમ પૂજ્ય મહાપુરુષોને નમસ્કાર હો તે પરમાગધ્ય
 ભગવતોને તથા તેઓશ્રીના પ્રવચનને આવા પ્રભાવશાલી પવિત્ર પ્રવચનમા ભવ્ય જીવોને
 ઓધ પમાડવાના જે દ્રવ્યનુયોગાદિ અનેક સાધનો કહ્યા છે, તે આજખીજ છે કારણ કે જેમ
 ગેગો જૂદા જૂદા પ્રકારના હોવાથી, તે ગધા રોગોના પ્રતીકાર (ઇલાજ) રૂપ ઓમડો પણ
 જૂદા જૂદા હોય છે તેવી રીતે જીવોની અધ્યવસાય પરિણતિ પણ જૂદી જૂદી હોવાને
 લઇને કાયિક ચેષ્ટાઓ, અને વાયિક ભાષામા પણ ફેરફાર દેખાય છે તેવા જૂદા જૂદા
 અધ્યવમાયવાદો, અને જૂદા જૂદા વચનો ઓલનાર, તથા જૂદી જૂદી ચેષ્ટાઓવાલા જીવોને
 ઓધ પમાડવાના પ્રપદો પણ એક મરખા નહિ, પણ જૂદા જૂદા જ હોવા જોઇયે તરણુ ઢે,
 વચન લેહનુ અને પ્રવૃત્તિ લેહનુ મુખ્ય કારણ જે વિભાવ દયાની અધ્યવસાય પરિણતિ,
 તેજ દરેક જીવની એક સખી નથી, પણ જૂદી જૂદી જ છે વળી દ્રવ્યરોગ કે ભાવરોગ
 પણ નિર્મલ અધ્યવમાયોમા ફેરફાર થવાથી જ થાય છે, એટલે મહીન અધ્યવમાયોને લઇને
 દ્રવ્ય રોગ અને ભાવરોગ પ્રગટ થાય છે તેમા પણ ભાવરોગ જે ગગાદિમય
 પરિણતિ, તેને લઇને જ પ્રત્યક્ષ દેખાતા દ્રવ્યરોગ પ્રકટે છે, ને વધે છે આ ગાગતમા
 અન્ય દર્શનીઓની ગીતા પણ સમત છે (ટીકો આપે છે) ત્યા કહેવ છે કે, જીવને વિપયાદિના
 સાધનોની ચિતવના કરવાથી જ જીવતા છતા મગ્ધાના જેવી સ્થિતિનો અનુભવ કરવાનો
 મમય આવે છે આજ કારણથી પૂજ્ય શ્રી ગણપા ભગવતોએ જ્ઞાનોપયોગથી અનેક સાધનોની
 જરૂરિયાત બાણી, તેથીજ શ્રી તીર્થંકર દેવ પામ્યેથી, જેવી ચારે અનુયોગના અર્થ ગર્ભિત
 દેશના સાભલી હતી, તેવાજ રૂપમા સૂત્રોની રચના કરી એટલે ૧ શ્રી તીર્થંકર ભગવતે
 એકજ અનુયોગના અર્થ ગર્ભિત દેશના ઠેમ ન આપી ? અને ૨ શ્રી મહાપરમેશ્વરે તેવાજ

રૂપમાં સૂત્ર રચના કેમ ન કરી ? આ બે પ્રશ્નોનું સમાધાન વિસ્તારથી પહેલાં સમજાવ્યું. છતાં તેનું રહસ્ય યાદ રાખવું જોઈએ કે, જેમ એકજ ઔપધથી વિવિધ રોગોનો નાશ ન થઈ શકે, તેવી રીતે એકજ અનુયોગના અર્થ ગર્ભિત એવી દેશનાથી અથવા તેવી સૂત્ર રચનાથી જૂદી જૂદી ભાવનાવાળા દરેક જીવને યોગ થવો અશક્ય છે. માટે ચારે અનુયોગોની અર્થ ગર્ભિત દેશના અને તેવીજ સૂત્રોની રચના કહેતુંક જ (વ્યાજ્ઞી) છે. તથા જેવી રીતે અસંખ્યાતા ગુણસ્થાનકો છતાં મુખ્યપણે ૧૪ ગુણસ્થાનકો કહ્યા, તેવી જ રીતે વધારે અનુયોગો ન કહેતાં ચાર જ અનુયોગો કહેવામાં સમજી લેવું. તથા જૂદા જૂદા પદાર્થોને જાણવાની પ્રકટ થયેલી જૂદી જૂદી જિજ્ઞાસા રૂપી પિપાસાને શાંત કરવાને માટે સાધનો પણ જૂદા જૂદા જ હોવા જોઈએ. દાખલા તરીકે કોઈને ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ સમજવાની રૂચિ થાય. કોઈને ગણિતનું કે ચરણાનુયોગનું કે ધર્મ કથાનુયોગનું સ્વરૂપ જાણવાની રૂચિ થાય, આવા હેતુથી પણ ચાર અનુયોગો કહેલા છે. માટે જ ચાર અનુયોગો પૈકી દરેક અનુયોગનું ફલ પણ જૂદું જૂદું કહેલ છે. દ્રવ્યાનુયોગના અને ગણિતાનુયોગના અભ્યાસાદિથી દર્શન અને જ્ઞાનની નિર્મલતા વગેરે થાય છે. ને ચરણ કરણાનુયોગના અને ધર્મકથાનુયોગના અભ્યાસાદિથી નિર્મલ ચારિત્રની આરાધના વગેરે ફલ પામી શકાય છે. આ કારણથી પણ ચારે અનુયોગના ભાવ ગર્ભિત દેશના, અને તેવીજ સૂત્રોની રચના નિર્દેશિત નથી જ. આવું પવિત્ર શ્રી જિનપ્રવચન મહામહિમાનું નિધાન છે, અને અપૂર્વ તત્ત્વોનું યથાર્થ સૂક્ષ્મ જ્ઞાન, વિદ્યા મંત્ર અને વૈરાગ્યાદિ પવિત્ર ભાવનાદિ સ્વરૂપ, આત્મ નિર્મલતાના અસાધારણ સાધનો વગેરે ભાવરત્નોનો પણ ખજાનો છે. બીજા ગ્રંથોમાં આ શ્રી જિનપ્રવચનને જૈન દર્શન, સ્યાદ્વાદ દર્શન, અનેકાંત દર્શન, અપેક્ષાવાદ, વગેરે નામથી ઓળખાવ્યું છે. તે હાલ પણ વિશ્વમંડલમાં વિજયધ્વજ ફરકાવી રહ્યું છે, ને સત્યાર્થદર્શક તથા વિશ્વવ્યાપી છે. માટે જ જૈન પ્રવચન બીજા ધર્મના શાસ્ત્રો કરતાં ગ્રેષ્ઠ ગણાય, એ વ્યાજ્ઞી જ છે. કારણ કે તેજ (જૈન પ્રવચન) બીજા તમામ દર્શનોને કોઈનો પણ પક્ષ લીધા સિવાય યોગ્ય ઇન્સાફ દેવાને સમર્થ છે. માટે જ આ જૈન પ્રવચનનું “નિષ્પક્ષ પ્રવચન” નામ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. તથા તેજ તમામ પદાર્થોના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયોની સાચી અને સંપૂર્ણ બીના નિષ્પક્ષપાત ભાવે જણાવે છે. આવા આવા અનેક મુદ્દાઓથી તેની સંમત વિશ્વમંડલમાં વિજય ધ્વજ ફરકી રહી છે, અને આ શ્રી જૈન પ્રવચનની સાથે હરિકાઈ કરી શકે તેવું એક પણ પ્રવચન છેજ નહિ. માટે જ આ શ્રી જૈન પ્રવચન અદ્વિતીય (અજોડ) કહેવાય છે, અને દરેક પદાર્થનો પૂરેપૂરો તત્ત્વ યોગ મેળવવાને માટે જેમ બીજા સાધનોની જરૂર પડે છે, તેવી રીતે અપેક્ષા જ્ઞાનની તેથી પણ વધારે જરૂરિયાત જણાય છે. આવી તમામ અપેક્ષાઓની તરફ લક્ષ્ય રાખી સચોટ વસ્તુ તત્ત્વને સમજાવનારું આ એક શ્રી જૈન પ્રવચન જ છે. માટે તે ‘સ્યાદ્વાદ દર્શન’ આવા નામથી પણ ઘણાં સ્વપર શાસ્ત્રોમાં ઓળખાય છે. બીજાઓ જેમ કહે છે તેમ આ જૈન પ્રવચન એમ પણ નથી કહેતું કે, આત્મા વગેરે પદાર્થોનું અને ધર્માસ્તિકાયાદિનું સ્વરૂપ આમજ છે. આ મુદ્દાથી આ શ્રી

જૈન પ્રવચનને ‘અનેકાત દર્શન’ પણ કહી શકાય આ જાણતમા વિવિધ પ્રકારે પદાર્થ તત્ત્વને સચોટ સમજાવવાને સન્કૃતાદિ ભાષામા સાડી ત્રણ કોડ શ્લોક પ્રમાણુ ત્રિપષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર તથા દ્વાથ્રય કાવ્યાદિ વિવિધ ગ્રંથોની રચના કરીને સમગ્ર વિદ્યમંડલમા જે મહામયર્થ પ્રતિભાજાલી મહાપુરૂષે અનહદ ઉપકાર કર્યો છે, તેમજ જેમના સળપમા પુનાની ડેકન કોલેજના પ્રેક્ટિસર, ડૉ. પીટર્સને કોલેજમા ભણતા વિદ્યાર્થીઓની પાસે ભાષણ જવાના પ્રયત્ને આ પ્રમાણુ જણાવ્યું હતું કે, “હે માગ બહાલા વિદ્યાર્થીઓ! આજે હું જે મહાપુરૂષનું જીવન ચરિત્ર કહેવાને તમારી આજળ ઉપસ્થિત થયો છું તે આદર્શ જીવન ચરિત્રને સાલજવામા તમે લગાર પણ બેઠકાગી રાખશો નહિ ને કે તે મહાપુરૂષ તમારા ધર્મના (પ્રાક્ષણ ધર્મના) ન હતા, તો પણ મારે નિષ્ણાવસ હૃદયથી કહેવું જોઈએ કે તેઓ આ ભાગ્યવતી ભાગ્યભિન્ના ચળકતા કોહીનર (હીરા) હતા” તે ડાહ્યું? તો કે “કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય મહારાજ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ” આ પ્રમાણુ (પીટર્સને) મુખ્ય જો પ્રશ્નના કરી હતી તેમજ એવો એક પણ વિષય (જાણત) અવગિષ્ટ (પાકી ગહેયો) નથી, કે જેની ઉપર તેઓશ્રીએ પોતાની લેખિની (કમલ, લેખણ) ન ચલાવી હોય વળા તેજ ન્યાય, વ્યાજ્ઞપુ, માહિત્ય, અગ્નિચાહિના અપૂર્વ, પુરૂષ ત્રયોના જનાવનારા, જાલપ્રક્ષ્યાગી, મહાશય મપત્ત, મહા પ્રતિભાશાલી કલિકાલ સર્વજ્ઞ, આચાર્ય મહારાજ ‘શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજે ‘અન્યયોગ અવસ્થેદ દ્વાત્રિંગિકા’ નામના ન્યાયગર્ભિત મુતિત્રયમા ત્રિજવાનદન, કાશ્યપગોત્રીય, ચરમ તીર્થંકર, વર્તમાન જિન ગામનાધિરાજ, મમતાનિધાન પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની મુતિ જગતા જણાવ્યું છે કે—

॥ હવજાતિ વૃત્તમ્ ॥

અન્યોઽન્યપક્ષપ્રતિપક્ષભાવાદ-યથા ધર્મે મત્સરિણઃ પ્રવાદાઃ ।

નપાનજોપાનવિશેષમિચ્છન્-ન પક્ષપાતી સમયસ્તથા તે ॥ ૧ ॥

અપ્રાર્થ—હે પ્રભો! બીજા દર્શને એક બીજાના મતનું ખડન કરનામા બહાદુરી માની ગયા છે અને એકેક નયના વિચારને (ગેઠવ્યાજબી છતાં) વ્યાજબી ગણીને જૂઠા જૂઠા નામને પાગળ કરે છે અહીં દ્વિપાત તરીકે સમજવું કે—એકલા મનુષ્યનય નામના ચોધા નયના વિચારને આપણે ખૌદ દર્શન પ્રકટ થયું બીજા મત્રક નયમાથી વેદાત મત પ્રકટ થયો તથા પહેલા નૈગમ નયમાથી આખ્યનો યોગમત અને વૈશેષિક મત (આ બે દર્શન) પ્રકટ થયા અને શબ્દ નયમાથી શબ્દ પ્રક્ષણાનીનો મત પ્રકટ થયો પરંતુ જૈન પ્રવચન એ એક ઉત્તમ પ્રવચન છે કે, જે સર્વ નયોથી ગુથાએલું છે એટલે તમામ નયોને

૧—(૧) જ-મ-વિં સં ૧૧૪૫ કાર્તિક સુદિ ૧૫ ધધુકા (૨) નામ ચગદેવ, (૩) દીક્ષા-વિં સં ૧૧૫૦મા શ્રી દેવચંદ્ર સુરિજીની પાસે, નામ મુનિશ્રી સોમચંદ્ર (૪) સુરિપદ, વિંસં ૧૧૬૧ અખાતીજ વિજયમુર્તિ, નામ શ્રી હેમચંદ્રસુરિજી (૫) મરણ વિંસં ૧૦૨૬મા ૮૪ વર્ષની ઉંમરે (૬) તેસક શનાકા પુરૂષ ચરિત્ર, દ્વાથ્રય કાવ્ય, યોગશાસ્ત્ર, અન્યયોગ અવસ્થેદ દ્વાત્રિંગિકા વગેરે ગ્રંથોની તેમજો રચના કરી છે

લેગા કરીને દરેક પદાર્થના નિર્દોષ સ્વરૂપને જણાવે છે, માટે જ તે ખીન્ન બધા પ્રવચનોમાં અગ્રગણ્ય અને શ્રેષ્ઠ છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

આ બાબતમાં બુદ્ધો સાક્ષિ પાઠ:—

(શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્તમ્)

બૌદ્ધાનામૃજુસૂત્રતો મતમભૂદ્વેદાન્તિનાં સંગ્રહાત્ ।

સાંખ્યાનાં તત્ત્વ એવ નૈગમનયાદ્યોગશ્ચ વૈશેષિકઃ ॥

શદ્ધવ્રહ્મવિદોઽપિ શદ્ધનયતઃ સર્વૈર્નયૈર્ગુમ્ફિતા ।

જૈની દૃષ્ટિરિતીહ સારત્તરતા પ્રત્યક્ષમુદ્વીક્ષ્યતે ॥ ૧ ॥

(આ શ્લોકનો અર્થ ઉપર જણાવી દીધો છે).

આ પ્રમાણે જેમ તેઓ જૂદા જૂદા નામને પારણ કરે છે, તેમ ‘મારું એ સાચું’ આ કહેવત પ્રમાણે અઘટિત (ગેરબ્યાજબી) વિચારને પણ સાચો ઠરાવવાને માટે ખૂણ તનતોડ મહેનત કરે છે. અને છેવટે પૂરેપૂરી સમજણના અભાવે પદાર્થ તત્ત્વનો ખરેખરો સંગીન નિર્ણય ન થાય, ત્યારે તેઓ એક ખીન્નની તરફ જાણે ઈર્ષ્યા ભાવ કે અભિમાન પારણ કરતા ન હોય, તેવા દેખાય છે. આ બધાએ દર્શનો કરતાં ન્યાયાધીશ જેવું જૈન પ્રવચન (દર્શન) કોઈનો પણ પક્ષપાત રાખ્યા વગર સાચી ભૂલ સમજવીને દરેક નય (દર્શન-પ્રવચન) ને સન્માર્ગમાં ચાલવા શાંતિભરી શીખામણ આપે છે. આ મુદ્દાથી આપશ્રીનું ‘પરમપવિત્ર ત્રિપુટી શુદ્ધ (જૈન) પ્રવચન નિષ્પક્ષપાતી (પક્ષપાત વગરનું)’ કહેવાય, એમાં નવાઈ શી ? અને આપે તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન (કેવલજ્ઞાન) પ્રકટ થયા બાદ પ્રકાશ્યું છે, તેથી તેમાં કોઈ પણ બાબતની લગાર પણ ઓછાશ સંભવતી જ નથી. આ પ્રસંગે એ પણ જરૂર યાદ રાખવા જેવું છે કે જેવી રીતે એક પૈડાથી રથ ચલાવાય જ નહિ, અને એક હાથથી તાલી વાગે નહિ, તથા એક સૂતરના તાંતણાથી ફૂવામાં પડેલા (લોટા વગેરે) પદાર્થને ખંડાર કાઢી શકાય જ નહિ, તેમ (આ ત્રણ હયાંતે કરીને) તમામ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયોનો બારાબર સચોટ અને સાચો બોધ એકેક નયના આધારે કોઈ દિવસ થઈ શકે જ નહિ. આવા આવા ઘણાં મુદ્દાઓની તરફ લક્ષ્ય રાખીને પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ જૈન પ્રવચનને સમુદ્રની જેવું કહ્યું છે. અને ખીન્ન પ્રવચનોને નદીઓની જેવા કહ્યા છે, આજ ખીનાને ‘શ્રી અનુયોગ દ્વાર ટીકાદિમાં જણાવી છે. તે આ પ્રમાણે:—

ઉદ્ધાવિવ સર્વસિંધવઃ, સમુદીર્ણાસ્ત્વયિ નાથ ! દૃષ્ટયઃ ।

ન તાસુ ભવાન્પ્રદશ્યતે, પ્રવિમક્તાસુ સરિન્ત્સ્વવોદધિઃ ॥ ૧ ॥

૧ શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્ર અને શ્રી નંદીસૂત્ર સર્વ આગમ શાસ્ત્રોમાં પ્રવેશ કરવાને માટે કુંચી જેવા છે. અહીં અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં ઉપદ્રમ, નિર્લેપ, અનુગમ તથા ન્યાદિની અને શ્રીનંદીસૂત્રમાં પાંચ જ્ઞાનની ખીના વધારે પ્રમાણમાં આવે છે. બંનેની ઉપર પ્રાકૃત ચૂર્ણિ છે, તેના આધારે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ ટીકા બતાવી, તે તેના આધારે મહાધારિ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ અનુયોગદ્વારની ટીકા, તે શ્રી મહાયોગિરિ મહારાજે શ્રી નંદીસૂત્રની ટીકા બતાવી.

સ્પષ્ટાર્થ—હે નાથ ! જેવી રીતે મગ્ધમાં ઘણી નદીઓ મમાઈ બન્ય, તેવી રીતે આપના મહામાગરૂપી શ્રી જૈન પ્રવચનમા (નદીઓની જેવા) ખીન્ન માખ્યાદિ ઘણા દર્શનો મમાઈ બન્ય છે એમ હાથમા ગ્રહેવા આગળની માફક પ્રત્યક્ષ-અનુભવમિત્ર જણાય છે વળી ખીન્ન દરેક દર્શનના ગાંઝોમા હાલ પણ આગીયા જીવના શરીરના પ્રકાશની જેવો જે પ્રકાશ દેખાય છે, તે પણ પોતાના વિચારને અનુમાટે જૈન પ્રવચનમાથી ઝડલુ કરેલા એકેક અગને જ આભારી છે તેથી માખીત થાય છે કે ખીન્ન પ્રવચનો અધૂરા છે અને પૂરેપૂરુ વ્યાખ્યાની આપેલિક જ્ઞાન હંધ શકેતા નથી આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અન્ય પ્રવચન તરીકે પ્રમિત્ર એવા દરેક પ્રવચનના નેતાઓ મ પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા (સર્વજ્ઞ) નથી કારણ કે તેમણે મોહાદિ આઠ ધાતી ઈર્મોના ક્ષય કર્યો નથી એટલે આઠે ઈર્મોમા મોહનીય કર્મ મુખ્ય છે જેમ લશ્કરમા સેનાપિપતિની મુખ્યતા હોય છે, તેવી રીતે અહીં પણ મોહનીય ઈર્મની મુખ્યતા છે અને તે દુષ્ટો ઈર્મને જીતી ગયા, તેણે છે માટે જ ક્ષપક યેણિમા ખેડેલા મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરવો પડે છે, અને ત્યાં ગાદ જ્ઞાનાવગ્ણીય, દુર્ગાવરણીય અને અત-શય કર્મનો ક્ષય થાય, ત્યારે ડેવલજ્ઞાન થાય આવું જ્ઞાન જૈને પ્રકટ થયું હોય, તે સર્વજ્ઞના કહેવામા લગાન પણ ફેન્કા કે ઓછાગ હોય જ નહિ મત્ય પગ્નિચિતિ આમ હોવાથી એકાતવાનીઓએ એકાતવાદને જણાવવાના અવસરે અનેક ગણતમા અનેકાતવાદ સ્વીકાર્યો હોય, એમ તેમના ઘણા ગ્રંથોમા દેખાય છે અહીં આ ગણતને વિન્તાડે કહેવાનો હાલ પ્રસંગ નથી તેવી તે અવસરે જણાવીશુ આમાથી સાર એ નીકળે છે કે—પગમ તાગડ શ્રી જૈન પ્રવચનો જ મોક્ષાદિના માધન વગેરેને ક્ષય, છદ્, તાપની શુદ્ધિને જણાવવા પૂર્વક પૂરેપૂરી નિર્દોષ સરલ પદ્ધતિએ જણાવવા મમર્થ છે આવા જ વિસ્તાર આશયથી મત્રીશ્વર ઈન્દુપાલે પોતાના મગ્ધની નજીકના ટાઇમે સર્વ જીવોને ખમાવગાયા (૧) શ્રી અગ્નિકૃત,

૧-વસ્તુપાલ અને તેજપાલ આ બંને બધુઓ, ધોળકાના નીરધવળ રાજના મત્રીઓ હતા તેમણે ૧-૧૩૦૦ નવા જિન મદિરો કરાયા ૨ ૨૨૦૦ જૂના જિન મદિરોના જ્યોત્સના કરાયા ૩ સવા લાખ જિન બિગો ભગાયા ૪ શ્રી આલુની ઉપર કરોડો રૂપિયા ખર્ચી જિન મદિરો બંધાયા અહીં વસ્તુપાલની સ્ત્રી અનુપમા દેવીએ અને તેજપાલની સ્ત્રી વૃજિતા દેવીએ શ્રી નેત્રિ ૧૧૬ના મદિરમાં પેમતા બે ગાળુ અગર લાખ રૂપિયા ખર્ચી મે મોખલા કરાયા હાલ, તે ‘દેરાણી જેઠાણીના મોખના’ આ નામથી ઓળખાય છે ૫ બંને મત્રીઓએ ૯૮૪ પાંચ શાલાઓ બંધાવી હતી ૬ અને સાત કરોડ સોનાની તથા મસીની સાડીથી તાડ ૫૪ અને હાલ કાજગોની ઉપર જનનામો લખાડીને આત સરખતી બહાર (જાન બહાર) કરાયા તેમણે વિ.સ. ૧૨૫ મા રતુજ્ય શિવિતારની અનુવિંધ સધ મદિત, પડેલી વાર યાત્રા કરી ત્યારે તેમની માથે, ૧ દાથી દાંતના મદિરો ચોડીન, ૨ લાકડાનાં મદિરો ૧૨૦ ૩ ગાર્ડ ૪૫૦૦, ૪ પાવળીઓ ૭૦૨, ૫ કારીગરો ૩૦૦, ૬ આચાર્ય ૧૧૧૧૧ ૭ ૭૦૦, ૮ સ્વેનાંતર મુનિવરા ૨૦૦૦, (૯) દિગ્ગજો ૧૧૦૦, (૧૦) ૧૯૦૦ આપીઓ (૧૦) ૪૦૦૦ થોડા (૧૧) બે દળ ૬૮ (૧૨) સર્વે મગી યાત્રાગુ ૭ લાખ (ના પ્રમાણમા) રતા આ પડેલા યાત્રાની ખીના જણાવી એ પ્રમાણે અધિક અધિક આગળથી સારી ગાર યાત્રાઓ કરી હતી વિગે

(૨) સિદ્ધ. (૩) સાધુ. (૪) કેવલિ ભગવંતે કહેલ ત્રિપુટી શુદ્ધ ધર્મ. આ ચાર શરણાંને સ્વીકાર્યા. સ્ફુટ્ય (પાપ) ની ગર્હા અને સુકૃતની અનુમોદના કરીને તીર્થાધીશ્વર, પરમપૂજ્ય અનંત તીર્થંકર ગણધરાદિ સમલંકૃત શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થની સામે જાને હાથ જોડીને આ પ્રમાણે ભાવના ભાવી હતી કે—

યન્મયોપાર્જિતં પુણ્યં-જિનશાસનસેવયા ॥

જિનશાસનસેવં-તેન મેઽસ્તુ ભવે ભવે ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—હે પ્રભો ! આપના પરમ પવિત્ર શ્રી જિનશાસનની સેવા કરીને મેં જે કંઈ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય પેદા કર્યું હોય, તેના ફલ રૂપે હું એજ આહું છું કે, હે પરમ કૃપાલુ દેવાધિદેવ ! આપના પસાયથી આ ભવથી માંડીને જ્યાં સુધી હું સુકૃતપદ ન પામું, ત્યાં સુધીના વચલા દરેક ભવમાં મને શ્રી જિન શાસનની સેવા^૩ મળજો. ૧

આગળ વધીને પોતે લઘુતા ગર્ભિત ભાવના આ પ્રમાણે ભાવે છે, કે—

ન કૃતં સુકૃતં કિંચિત્-સતાં સંસ્મરણોચિતં ॥

મનોરથૈકસારાણા-મેવમેવ ગતં વયઃ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—મેં ઉત્તમ પુરૂષોને યાદ કરવા લાયક સુકૃત એટલે પુણ્યના કાર્યો કંઈ ન કર્યા, અને સારા સારા મનોરથ કરવામાં મારી ઉંમર આલી ગઈ. આ ભાવનામાંથી રહસ્ય એ નીકળે છે કે, મંત્રી નિરભિમાની હતા, અને તેમણે ઘણાંએ ધાર્મિક કાર્યો અનર્ગલ લક્ષ્મીના સદુપયોગે પણ કર્યા હતા. છતાં પોતે છલકાઈ ન જતાં પહેલાંના શ્રાવકોએ કરેલા શાસન પ્રભાવનાના કાર્યોની આગળ મેં કરેલા ધાર્મિક કાર્યો શા હિસાબમાં છે ? એમ લઘુતા ભાવી દિન પ્રતિદિન અધિક ધાર્મિક કાર્યો કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા રાખતા હતા. મંત્રીને કોઈ પૂછે છે કે, તમને મરણનો ભય છે કે નહિ ? તેને મંત્રી જવાબ આપે છે—

ખીના વસ્તુપાલ ચરિત્ર, પ્રબંધ ચિતામણિ, વિવિધ તીર્થકલ્પ, ઉપદેશ તરંગિણી વગેરે ગ્રંથોમાંથી જોઈ લેવી. મંત્રી વસ્તુપાલ વિં સં ૧૧૮૮ ભાદરવા સુદિ દશમે સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

૧ જુઓ સંથારા પોરિસીમાં—“ચત્તારિ સરણં પવજ્ઞામિ, અરિહતે સરણ પવજ્ઞામિ, સિદ્ધે સરણં પવજ્ઞામિ, માહુ સરણ પવજ્ઞામિ, કેવલિ પણત્ત ધમ્મ સરણ પવજ્ઞામિ ॥ ૧ ॥

૨ આ બાળતનો વિસ્તાર શ્રી પંચસૂત્રમાં જણાયો છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—તત્સ પુણ ચિવાગસાહ્યાણિ ચસરણગમણં, દુક્કઙ્ગરહા, સુકઙ્ગણુમેયણા, ઇત્યાદિ.

૩ આવી માગણીનું નામ નિયાણું ન કહેવાય. સાંસારિક પદાર્થોની જે ચાહના તે નિયાણું કહેવાય. એમ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે પ્રશસ્ત ચાહના કરવાનું તો શ્રીજયત્રીયરાયસૂત્રની (પ્રાર્થના સૂત્રની) વારિજ્ઞ જઈવિ નિયાણ, વંધણં વીચરાય દુહ સમણ. તહવિ મમ હુજ્જ સેવા ભવે ભવે તુમ્હ ચલણાણં ॥૧॥ (અર્થ—હે વીતરાગ ! જે કે આપના સિદ્ધાંતમાં નિયાણું કરવાની ના કહી છે, તો પણ હું ધન્ય છું કે તમારા સેવા મને ભવોભવ હોજો—મલજો) આ ગાથાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

લઘ્વાઃ શ્રિયઃ સુલ સ્પૃષ્ટ-મુલ દૃષ્ટ તત્ત્વદહામ્ ॥

પૂજિત શાસન ચૈવ-ન મૃત્યોર્ભયમસ્તિમે ॥ ૩ ॥

અર્થ—અવહાર દૃષ્ટિએ મે લક્ષ્મી મેળવી, અને સુખ ભોગવ્યું, તથા પુત્રોનું મોટું ભોયું ને આત્મિક દૃષ્ટિએ મહાપ્રભાવશાલી શ્રી જૈનેન્દ્ર શામનની પણ પગમ ઉઠા સથી (હૃદયના ઉમળકાથી) એવના કરી તેથી હે પ્રભો ! હવે મને મગવાનો ભય છે નહિ કે

આ ભાવનામાથી ભોધ એ લેવાનો કે અધર્મી જીવોને જ મગવાનો હોય છે કાળુ કે, તેમણે પોતાની જીવગીમા ઘણા પાપના નર્મો કર્યા છે, તેથી તેમને મગતી વેલાએ આવો પશ્ચાતાપ થાય છે કે, અરે ? મોહ અને અજ્ઞાનને વશ થઈને ગઈ મારીને મે ઘણા પાપ કર્યા છે, તેથી હવે માફ શુ વશે ? દુર્ગતિમા મારે જલુ પડશે ? અને તેના આકંગ હુ ખો કઈ રીતે મારાથી ભોગવાશે ? આ ગીતે ખેદ કરે, તો પણ દુર્ગતિનું આયુષ્ય ખાધેલું હોવાથી મગીને તેમને દુર્ગતિમા જલુ જ પડે છે, અને આકંગ ભયકર હુ ખો રીખાઈ રીખાઈને ભોગવ્યા વિના તેમનો કૃટકાર થતો નથી પરંતુ જેઓ શ્રી જિનશામનની આનંદથી આગધના કરે, તેમન મરણનો ભય તલ ભાગ પણ હોતો નથી કાળુ કે, જેવી રીતે એક માણસને લાખ રૂપિયાની કીમતનો ખગલો છોડીને તેથી પણ ખડું સુદર દશ કંગેડ રૂપિયાની કીમતના ખગલામા જવાનું હોય, તો તેને આનંદ થાય, તેવી રીતે ધર્મિષ્ઠ ભવ્ય જીવો, જે ચાલુ સાગી સ્થિતિ હોય, તેના કરતા ખડું જ સાગી સ્થિતિને એટલે અર્થને કે મોક્ષને પામે છે

હવે મત્રી વસ્તુપાલ ભાવરોગને નાશ કરનારા સાધનોની માગણી આ પ્રમાણે કરે છે—

શુરર્મિપગુગાદીશ-મણિધાન રસાયણમ્ ॥

સર્વભૂતદયા પદ્ય-સન્ન મે મવરુમિદે ॥ ૪ ॥

અર્થ—હે પ્રભો ! માખી જેમ ખળખામા ચોટે, તેમ મસારના મોહક અશુચિ પદાર્થોના મોહ રૂપી કાદવમા ખૂતેલા સમારી જીવો, તાવ, ક્ષય, ભગદર વગેરે દ્રવ્ય રોગને દૂર કરવાને માટે જેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમ કરવા હું આહતો નથી, પણ તીવ્ર ઉલ્કા એજ છે કે, પ્રજાવ પુણ્યોદયે દશ દૃષ્ટાતે કરીને દુર્લભ એવા મનુષ્ય ભવને પામીને હું કોઈ પણ ઉપાયે દેવગતિ, મનુષ્યગતિ તિર્થંગતિ, અને નરકગતિ ઉપ આગ ગતિવાળા મમાગમા અપકૃષ્ટી કરવા ઉપ ભાનરોગને દૂર કરીને પગમ શાશ્વત આત્મિકાનંદમય મુક્તિ પદને પામું જેમ દ્રવ્ય રોગનો દલાલ કરતી વેલાએ (૧) વેધ, (૨) દવા, (૩) પથ્યભોજન એટલે આરોગ્યને પમાડનારા આહાર વગેરે, આ ત્રણ સાધનોની જગ પડે છે, તેવી રીતે ભાવ રોગને દૂર કરનારા આ ત્રણ સાધનો મને ભવોભવ મળજો તે આ પ્રમાણે (૧) કચન

૧ પથ્યભોજનને અંગે “ભાવપ્રકાશ” નામના વેદક મથર્મા કહ્યું છે કે—“વળે તત્તિ મદાત્તલ્ય, કિમીપધનિવેવળમ્ ॥ પથ્યેડવતિ મદાત્તલ્ય, કિમીપધનિવેવળમ્ ॥ ૧ ॥

કામિનીના સર્વથા ત્યાગી, મહાસદ્ગુણસંપન્ન, શ્રી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પવર્તક, ગણાવચ્છેદક, સ્થવિર વગેરે ગુરુ મહારાજ તે વૈદ્ય. (૨) આપશ્રી (યુગાદીશ શ્રી આદીશ્વર ભગવંત) તું ઉત્તમ નિશ્ચલ ધ્યાન તે દેવા. (૩) હું જગતના તમામ જીવોને મારા જેવા ગણીને તેમની ઉપર દ્રવ્ય દયા ને ભાવ દયા રાખું, એ પથ્યલોજન. આ ત્રણ સાધનો મને લવોલવ મળજો. ૪ હવે મંત્રી વસ્તુપાલ આત્મહિતકર સાત પદાર્થોની માગણી આ પ્રમાણે કરે છે :—

(મન્દાકાંતાવૃત્તમ્)

શાસ્ત્રાભ્યાસો જિત્પદનતિઃ સંગતિઃ સર્વદાઽઽર્ચૈઃ ।
સદ્વ્રત્તાનાં ગુણગણકથા દોષવાદે ચ મૌનં ॥
સર્વસ્યાપિ પ્રિયહિતવચો ભાવના ચાત્મતત્ત્વે ।
સંપદ્યન્તાં મમ ભવમવે યાવદાસોઽપવર્ગઃ ॥ ૫ ॥

રૂપટાર્થ—(૧) જૈન શાસ્ત્રાદિનો અભ્યાસ એટલે મુનિપણમાં આગમોતું લાણવું અને સાંભળવું. અને શ્રાવકપણામાં ફક્ત સાંભળવું વગેરે (૨) દેવાધિદેવ પ્રભુશ્રી તીર્થંકરાદિ ઇષ્ટ દેવોના ચરણકમલને દરરોજ નમસ્કાર કરવો. આમાં પ્રભુ પૂજાદિનો પણ સમાવેશ થાય છે. એટલે નમસ્કાર પદ્ધતી પ્રભુ પૂજા વગેરે પણ લઈ શકાય. (૩) જે કાર્ય કરવાથી પાપકર્મનો બંધ થાય, તેવા હિંસાદિ અધર્મના કાર્યને પ્રાણ્તાંત કષ્ટમાં પણ જેઓ નજ કરે, તે પુરૂષો આર્ય કહેવાય. તે આર્ય પુરૂષોની સાથે સોળત (પરિચય). (૪) સદાચારી મહાપુરૂષોના ઉત્તમ શીલ, દાન, તપશ્ચર્યા, સંયમ, વગેરે ગુણ સમુદાયનું નિરંતર ગુણુગાન કરવું. જે તેમના જીવનમાંથી સાર ગ્રહણ કરીને પોતાના જીવનમાં ઉતારી નિર્મલ આરાધના કરી માનવ ભવ સફલ કરવો. (૫) ખીજા માણસની નિંદા કરવાના પ્રસંગે મૌન રહેવું, ને તેવા નિંદાના વચનો સાંભળવાના પ્રસંગે ખડેરા જેવા થઈ જવું. કારણ કે ખીજાની નિંદા કરવામાં કે સાંભળવામાં કંઈ પણ લાભ નથી. આવા અવસરે આત્માથી લગ્ય જીવો એમ વિચારે છે કે—

॥ દુહો ॥

ખૂરા જગમેં કેા નહી, ખૂરા અપના ખેલ;
ખેલ અપના સુધાર લે તો, ગત્રીએ ગત્રીએ રહેત. ૧

ન્યારે ખીજાની નિંદા કરવાનું મન થાય ત્યારે એમ વિચારવું કે હે જીવ ! જગતમાં કોઈ ખરાબ નથી, પોતાના ખેલ (આચાર, વિચાર, ઉચ્ચાર) ખરાબ છે, તે ખેલને સુધારીશ તો તું ઠેકાણે ઠેકાણે (ન્યાં જઈશ ત્યાં) સુખ શાંતિ ને આનંદ પામીશ. તથા સામે માણસ આપણી નિંદા કરે, તો વિચારવું કે—ધોખીની સામે ધોખી થવું, તે સમજી જીવોને શોભે નહિ,

૧ આ વાતને અગે શ્રી શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્ર (વંદિતાસૂત્ર) ની 'ચિરસચિયપાવણાસળીદ, ભવસય સદ્દસમહણી ॥ ચરવીસજિજિવિગિગયકહાદ, વોલતુ મે દિયહા ॥ ૧ ॥ આ ગાથાનું રહસ્ય જરૂર વિચારવું. ॥

તારી જે ભૂલ જોઇને સામો માણસ તારી નિંદા કરતો હોય, તે તારી ભૂલ તારે જરૂર સુધારવી જોઇએ ભૂલ સુધાર્યા પછી કોઈ તારી નિંદા જગ્યે નહિ જઠાચ કોઇને નિંદા કરવાની દેવ જ પડી હોય, ને તે તારી નિંદા કરે તો વિચારવું કે—એ છવ કર્મને વશ છે, મારામા ભૂલ દેજ નહિ, તો મારે અહીંથી ચાલ્યા જવું ઉચિત છે, જેથી તેવા વચનો સાલળવા ન પડે, કાળજી કે ત્યા ઉભા ગહેવાથી જઠાચ પોતાને કોષ પણ થઈ જાય, ને તેથી ચીડણા અગ્રભ કર્મો બધાય કહ્યું છે કે—

આકુટેન મતિમતા-તત્ત્વાર્થવિચારણે મતિઃ કાર્યા ॥

યદિ સત્ય કિં કોપઃ સ્યાદનૃત્ત કિં જુ કોપેન ? ॥ ૧ ॥

અર્થ—જેને કોષ થયો હોય, કે થવાની તૈયારી હોય, તો બુદ્ધિમાન પુરૂષે સામાને કોપ કરવાનું ખરૂં ઠારણ શું છે? તે મત્ય ખીના વિચારવામા બુદ્ધિને જોડી દેવી, એટલે સામો માણસ મારી ઉપર ગાથી કોપ કંઈ છે? તેનો વિચાર કરવો ને અતે સાચું જાણવું પોતાની ભૂલ છે, એમ જણાય તો કોપ કરનાર સામા માણસની ઉપર કોપ કરવાની શી જરૂર છે? તારે તારી ભૂલ જ સુધારી લેવી જઠાચ વાત ખોટી જ છે એટલે તારી ભલ નથી, છતાં તે કોષ કરે, તો પણ તને કોષ કરવાથી શો ફાયદો છે અર્થાત્ કંઈ લાભ છેજ નહિ ને તારે વિચારવું કે, ‘ન દુઃસ્વ મય ક્ષયિત્’ જે ચોખ્ખો (નિર્દોષ) છે, તેને લગાર પણ લય ઠોઈ પણ મ્યલે દેજ નહિ માગ નિમિત્તે સામો માણસ નાહક કોષ કરી ચીડણા કર્મો બાધે છે, મારે મારે ખીજે મ્યાને જવું ઉચિત છે આ નિંદા કરનાર માણસ, પોતાના પાણી ને સાબુથી મારો મેલ ધોતો હોવાથી માગે તે મિત્ર છે, મને તેની ઉપર લગાર પણ લખ નથી, કહ્યું છે કે, “નિંદા અમારી જો કરે, મિત્ર અમાગ સોય, ખીન સાબુ ખીન પાનીસે, મેલ અમારા ધોય”—૧

(૬) વ્યાવહારિક વાતચીત કરવાના અવસરે કે સન્નિવૃત્ત પુરૂષોના સમુદાયમા બોલવાના પ્રમણે બધાની આગળ કિંતકાગી, સાલળનાગને વ્હાલા લાગે તેવા, અને ખપ પૂરતા વચન બોલવા (૭) આત્મતત્ત્વની વિચારણા કરવી એટલે ૧ હું કોણ છું? ૨ પાછલા ભવમા કંઈ સાગી પુણ્યાર્થ કરી હશે, એટલે પુણ્યની મુડી એકઠી કરી હશે, ત્યાંજે હું આવી ઉત્તમ સ્થિતિને પામ્યો છું તે પુણ્યની મુડી તો દિવસે દિવસે ઓછી થતી જાય છે, જેટલો ટાઈમ સુખ લોગવાય, તેટલું પુણ્ય જરૂર ખાલી થયું એમ સમજવું મારે સુખના સમયમા કુલાકાંથ નહિ, દુખના સમયમા હાયવોય કરવી નહિ, જાણવું કે, ત્યાંજે તો પાપનો કચરો ખાલી થતો હોવાની ગણ થવું જોઈએ કહ્યું છે કે—

કાર્યઃ સમ્પદિ નાનદઃ—પૂર્વપુણ્યભિદે હિ સા ॥

નૈવાપદિ વિપાદશ્ચ—સા હિ પ્રાક્ષાપિપ્ત્યે ॥ ૧ ॥

આનો અર્થ ઉપર જણાવ્યો છે

(૩) આવતા ભવમાં સુખી થવાને માટે હવે કંઈ ધર્મશાપન કરી નવી પુણ્યની મુંડી પેદા કરું, કારણ કે જૂની પુણ્યની મુંડી તો ખાલી થવાની તૈયારીમાં છે, (૪) આત્મા એ શું ચીજ છે? જ્ઞાનાદિ ગુણમય તે શાશ્વતો છે. (૫) તેને માનવામાં કયા કયા પ્રમાણો છે? (૬) હાલ તેની પરિસ્થિતિ કેવી છે? (૭) એને કર્મ લાગવાનું શું કારણ? (૮) મારા આત્માને કર્મથી અલગો કરવાને માટે કયા કયા સાધનોની સેવના કરવી જોઈયે? (૯) સંસારમાં ટકાવનાર ચાર કષાયોને જીતવાને માટે તથા લોભ તૃષ્ણાને ટાળવાને માટે હે જીવ ! તું પ્રયત્ન કરે છે કે નહિ? (૧૦) સમતા, શીલ, સંયમ, સરલતા, સાદાઈ, સંતોષ, શાંતિ વગેરે ગુણોને મેળવી વધારવાને માટે, તથા ટકાવવાને માટે ઉત્તમ સાધનોની સેવના કરે છે કે નહિ? આ પ્રશ્નોના ખુલાસા મેળવી આચાર, વિચાર અને ઉચ્ચારાદિને નિયમિત કરી, શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં જણાવ્યા મુજબ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર; કાલ, ભાવની વિચારણા કરવી. આ સાત પદાર્થો આ ભવથી માંડીને મુક્તિ પામવાના છેલ્લા ભવ સુધીના વચલા ભવોમાં મને ભવોભવ મળજો. આવી ઉત્તમ ભાવના ભાવતાં મંત્રી વસ્તુપાલ, અંકેવાળીયા ગામની નજીકમાં સમાધિ મરણુ સાધીને દેવતાઈ સારા સુખ પામ્યા.

પૂરેપૂરા ઉમંગથી શ્રી જિન શાસનની સાત્ત્વિકી આરાધના કરતાં સર્વોત્તમ મોક્ષની કે મહર્દિક દેવતાઈ સાહિબી પામીએ, એમાં નવાઈ શી? પણ જો તેની ઉપર અખંડ રાગ રાખીએ તો તે પણ ભવ સમુદ્રમાં તેનો જલદી પાર પામવાને માટે સ્ટીમરના જેવું કામ બળવે છે. એટલે ભવ સમુદ્રનો પાર પમાડે છે. આવા આવા ઘણાં વિશાલ આશયથી મહાતાર્કિક શિરોમણિ ન્યાયાચાર્ય પૂજ્યપાદ મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણીએ ન્યાયાલોક ગ્રંથમાં શ્રી જિન પ્રવચનની સ્તુતિ કરવાના પ્રસંગે પોતાની લઘુતા જણાવતાં બે શ્લોકમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

॥ આર્યવૃત્તમ્ ॥

અસ્માદૃશાં પ્રમાદ, ગ્રસ્તાનાં ચરણકરણહીનાનામ્ ॥

અર્થો પોતે રૂઝે, પ્રવચનરાગઃ શુભોપાયઃ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—હે પ્રભુ ! જહુ જ પ્રાચીન કાલના સાતિશય ગુણવંત મહા શ્રમણ નિર્ઝંથોની અપેક્ષાએ અમે પ્રમાદ રૂપી કીચડમાં ખૂટ્યા છીએ. અને ચરણ સિત્તરી કરણ સિત્તરીની યથાર્થ સંપૂર્ણ આરાધના પણ કરી શકતા નથી. આમ છતાં પણ જેવી રીતે મહાસાગરમાં બહાણનો આધાર હોય છે, તેવી રીતે સંસાર રૂપી સમુદ્રને તરી જવાને અમારા હાથમાં બહાણ સ્ટીમર વગેરેના જેવું ઉત્તમ આલંબન એ છે કે આપના પ્રવચન (ધર્મ-શાસન-આગમ)ની ઉપર અડગ પ્રશસ્ત રાગ ધારણ કરવો.૧

વિપયાનુરઘનધુર-મન્યજ કિમપ્યહ ફલ યાચે ॥

કિંત્વેકમિદ જન્મનિ-જિનમતરાગ પરત્રાપિ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—હે પ્રભો ! મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે, શબ્દાદિ લોગના સાધનો, (શ્રી વગેરે) ફક્ત, ઉપરથી જ સુદૃઢ દેખાય છે, પણ અદગ્ના ભાગમા તો ડેવલ અશુચિ મય છે માટે હું તેવા પદાર્થોની માગણી કરતો જ નથી જેમા અદર કંઈ સાર ન દેખાય, તેવા સુદૃઢ બાન્ધાનવાળા પદાર્થોને ભેદને મુઝાવુ, એ તો મોટામા મોટી મૂર્ખાઈ ઢહેવાય આજ સુદ્ધાથી હું એજ ચાહું છું કે—આ ભવમા અને હવે પડીના (મુક્તિ પદને) પમાડનારા છેલા ભવથી (ખેલાના) દરેક ભવમા આપના પ્રવચનમા અખડ રાગ નિરતર ટકી રહે

ત્રિવિધ તાપને શમાવનારા, તથા ઉત્તમ દર્શન જ્ઞાન ક્રિયાની નિર્મલ આગધનાથી પ્રકટ થતા સાત્ત્વિક આનંદ લહરીના ધોધ પ્રવાહથી ભરેલા, ને ભાવ સપ્તિદાયક, શ્રી જૈન પ્રવચનોને પ્રાચીન કાલે પૂર્વધરાદિ મહાપુરૂષો શુરૂ પર પરાના કંમે કરીને યાદ રાખી શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિને ભણાવતા, ને તથો પણ વિગિદ્ધ અમરણ શક્તિવાળા હોવાથી યાદ રાખતા, આ પદ્ધતિ ડેટલોક સમય ચાલ્યા બાદ હવેમ કાલાદિના પ્રણલપણાથી તે સૂત્રાર્થ ધારક મુનિવરોની યાદ શક્તિ વગેરે ઘટવા લાગ્યા તેથી ઝર્મઅધિક મતે અને સેદ્ધાતિક મતે પદાર્થ તત્ત્વના ડેટલાક વિચારે જૂદા જૂદા જણાયા આવી પરિસ્થિતિમા તે તે કાલના મહાપુરૂષોને તે વિચારોને તદવચ્ચ રૂપે જણાવવા ઉચિત લાગ્યા કારણ કે અમુક જ મત સાચો છે, એવો નિર્ણય છદ્મચ્ચ છવો ન જ કરી ગડે, અને તે મહાપુરૂષો ભલે તે કાલની અપેક્ષાએ વિશિષ્ટ જ્ઞાની કહેવાય, પણ પૂર્વના મહાજ્ઞાનીઓની અપેક્ષાએ તો અદ્વપર છદ્મચ્ચ જ કહી શકાય, તાત્પર્ય એ કે, આ મતભેદ પૂર્વે જૂદી જૂદી વાચના થયેલી તેવી થયો હતો, એટલે તેને વાચના ભેદ જન્ય કહી શકાય વાચના ભેદ થવાનું કારણ એ હતું કે, ક્ષાયિક જ્ઞાનવાલા પૂજ્યપાદ ત્રિકાલ ભાવી સકલ તીર્થપતિ ભગવતોના તો મૂલથી એજ મત હતો, છે, ને રહેશે કાળથી કે ભૂતકાલમા યદ્ય ગયેલા અને તા તીર્થ ડરોમાના એજ પણ તીર્થ કર ભગવતે અર્થ દેશના દેતા એવો શબ્દ પ્રયોગ નથી કર્યો કે, —“આ પરમાત્મ આદિ પદાર્થોના સ્વરૂપને હું પોતે જ જણાવું છું ” પરંતુ એજ જણાવ્યું કે, જેમ અતીત (ખેલા થઈ ગયેલા) અને તા તીર્થ કરોએ જે પદાર્થનું સ્વરૂપ જેવા રૂપે ઢહ્યું, અને ભાવી અને તા તીર્થ કરો જે પદાર્થનું સ્વરૂપ જેવા રૂપે ઢહેશે, તેને અનુસારે જ હું આ વિવક્ષિત પરમાત્મ વગેરે પદાર્થના સ્વરૂપને ઢહું છું, અને આ કારણથી અવિચિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલા પ્રાપ્તિ, ભવોભવ ચાહના ડરવા લાયક, જૈનેન્દ્ર પ્રવચનની લોગોત્તરતા સિદ્ધ થાય છે કે, જેમા ત્રિકાલભાવી તમામ ધર્મોપદેશકોમા રૂપણા ભેદ (જૂદી જૂદી રૂપણા) છેજ નહિ આજ પ્રણાલિકાના વિરહથી અન્ય દર્શનકારોને નિરૂપાયે કહેવું પડ્યું કે—

॥ ઉપજાતિ વૃત્તમ્ ॥

શ્રુતિર્વિભિન્ના સ્મૃતયોઽપિ મિન્ના,

नैको मुनिर्यस्य वचः प्रमाणं (मतं न विन्नभित्यन्यत्र) ॥

धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां—महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥ ૧ ॥

અર્થ—પદાર્થ તત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણાવવામાં શ્રુતિ કંઈ કહે છે, ત્યારે સ્મૃતિ કંઈ જૂઠું જ વર્ણન કરે છે. આ રીતે શ્રુતિ અને સ્મૃતિના વચનો અલગ અલગ હોવાથી બંને જૂઠા પડે છે, તેમજ જેનું વચન પ્રેમાણુ ભૂત ગણાય, તેવો મુનિ એક પણ દેખાતો નથી. કારણ કે દરેક મુનિના વચનો જૂઠા જૂઠા જણાય છે. અરે! એક મુનિના પણ વચનો પૂર્વાપર વિરોધિ (એકજ અંતમાં ખેલાં જે કહ્યું હોય તેનાથી વિરુદ્ધ) જણાય છે, તેથી એમ માલુમ પડે છે કે, ધર્મનું ખરું રહસ્ય શુદ્ધમાં પેચી ગયું. માટે મોટા પુરૂષો જે રસ્તે ચાલ્યા, તે રસ્તે જવું બાજબી છે. ૧

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ સૂત્રાર્થ વિષયક (સૂત્રાર્થની જાણતમાં) વિસ્મરણ વગેરે કારણોથી વાચના ભેદ થયો. આ વાત દૂકામાં શ્રી શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે બનાવેલી શ્રી જંબૂ-દ્વીપપ્રજ્ઞિત ટીકામાં જણાવી છે. તેમજ પરોપકાર ધુરીણ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ મહારાજાએ પણ શ્રી જ્યોતિષકરંડક નામના પ્રકીર્ણકની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—જૈનેન્દ્ર શાસન ભાવી શ્રી સ્કંદિલાચાર્યના સમયમાં પાંચમા દુઃષમ આરાના પ્રતાપે દુર્લેક્ષકાલ પ્રવર્ત્યો. તેથી સાધુ સમુદાયમાં સિદ્ધાંતવાંચનાદિ પ્રવૃત્તિ મંદ થવા લાગી. દુષ્કાલ વીત્યા બાદ સુલેક્ષકાલ સમયે (સુકાળમાં). ૧ વલ્લભીપુર (વળા) તથા ૨ મથુરા આ બે સ્થલે સંઘ ભેગો થયો. તેમાં સૂત્રાર્થની સંયોજનાના સમયે અતીત દુષ્કાલના પ્રતાપે સૂત્રાર્થની વિસ્મૃતિ થયેલી હોવાથી વાચના ભેદ થયો. એટલે વલ્લભી વાચના અને માથુરી વાચના શરૂ થઈ. તે અવસરે સંસારમાં અનંતકાલ સુધી ભ્રમણ કરાવનારી શ્રી પ્રવચનની આશાનનાથી ભય પામનાર કદાચહ રહિત તથા અવધિ જ્ઞાનાદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન રહિત અને તેજ હેતુથી અમુક જ વાચના પાઠ સાચો છે એવો નિશ્ચય કરવો અશક્ય બાળુનાર સંઘનાયક પૂજ્યપાદ શ્રી દેવર્દિ ગણિ ક્ષમાગ્રમણ મહારાજા વગેરે આચાર્ય મહારાજાઓએ તે તે વાચનાઓના પાઠો પરસ્પર અવિસંવાદપણે સ્મરણને અનુસારે તદ્વસ્થજ (જેવા પાઠ યાદ હતા તેવા) પુસ્તકોરૂઠ કર્યા. તેથી આજ સુધી પણ તેજ પદ્ધતિ તદ્વસ્થ ભાવે (તેવાજ રૂપમાં) દેખાય છે તેમાં છેવટે “આ બે અર્થમાં સાચો અર્થ કયો? તે કેવલી ભગવંતો જાણે” એવો ઉલ્લેખ (નિર્દેશ) દેખાય છે.

આ શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલા પ્રવચનોમાં અર્થની અપેક્ષાએ પ્રાયે ફેરફાર કે જૂઠાશ હોય જ નહિ. પણ શબ્દ રચના તો જૂઠી જૂઠી હોય જ. કારણ કે દરેક તીર્થંકરના તીર્થ સ્થાપના કાલે ગણુધરો પોતાનો આચાર છે, એમ સમજીને દ્વાદશાંગીની રચના જરૂર કરે જ એવો નિયમ છે.

॥ ખારે અંગોની પુરૂષના અંગોની સાથે સરખામણી ॥

શ્રીકૃષ્ણ ગણિજીના શિષ્ય શ્રી દેવવાચક મહારાજે રચેલી શ્રી નંદીસૂત્રની ચૂર્ણિ વગેરેમાં શ્રુતજ્ઞાન એટલે દ્વાદશાંગીને પુરૂષના અંગોની સાથે આ રીતે સરખાવી છે. શ્રી આચારાંગસૂત્ર

અને શ્રી સૂત્રકૃતાગસૂત્ર એ શ્રુતરૂપ પુરૂષના પગ છે, અને શ્રી આચારાગસૂત્ર તથા શ્રી સમવા-
યાગસૂત્ર આ બે તેની જઘાંથાને સમજવા પગની ઘુટીથી ઘુટણ મુધીના ભાગ જઘા
કહેવાય, તથા શ્રી ભજવતીસૂત્ર અને જ્ઞાતાધર્મ કથાગસૂત્ર એ શ્રુત પુરૂષના જઘ (જરૂ) ને
આંધાને બાંધવા તેમજ શ્રી ઉપામક દશાગસૂત્ર અને શ્રી અતકૃદશાગસૂત્ર આ બે પીઠ અને
ઉદરસ્થાને બાંધવા વગી શ્રી અનુત્તરોપપાતિત દશાગસૂત્ર અને શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ તે બે હાથ, અને
શ્રી વિપાકસૂત્ર ડોક અને ગાગ્રમુ અગ શ્રી દષ્ટિવાદ એ શ્રુતરૂપ પુરૂષનું મન્તક સમજવું
આ રીતે શ્રુત પુરૂષની ૮૬ ખીના જગ્યાની

હવે શ્રી આચારાગસૂત્ર વગેરે ગારે અગોના અર્થને સમજાવનાર નિર્ચુકિત વગેરે
પ્રાકૃતાદિ થયોના પ્રમાણ વગેરેની હકીકત ખાસ બાંધવા જેવી હોવાથી ૮૬માં જણાવું '૩ —

॥ શ્રી આચારાગસૂત્રના નિર્ચુકિત વગેરેની યીના ॥

૧ મૂલ સૂત્રમા મુનિઓના આચારનું વર્ણન વધારે પ્રમાણમા હોવાથી આચારાગ કહેવાય
ખીણ રીતે એ પણ અર્થ થઈ શકે કે—આચારને જણાવનાર જે અગ, તે આચારાગ કહેવાય
આજ મુદ્દથી નિર્ચુકિતમા આચાર પદના નિરૂપણ વગેરેની હકીકત જણાવી છે નિર્ચુકિતની
ત્રયમચેર મદ્ઓ-મદ્દારસ પયસહસ્તિમો વેષો ॥ દ્યવદ્ય સ્પષ્ઠ ચૂલો મહુવહુતરમો પવમ્મોના ૧૫
આ અગીઆગમી ગાથામા 'વેદ' શબ્દ જણાવ્યો છે તેથી સમજાય છે કે આચારાગનું ખીણ
નામ "વેદ" છે તત્ત્વ જ્ઞાનના પિપાસુ આત્માઓ જેથી હેય અને ઉપાદેય પદાર્થોને બાંધે,
તે વેદ કહેવાય. ત્યાગ કરવા લાયક વિષય વગેરે હેય કહેવાય, ને અહેણ કરવા લાયક અર્હિમા
મયમ તપ વગેરે પદાર્થો ઉપાદેય કહેવાય તે બંને પદાર્થોનું સ્વરૂપ આ સૂત્રમા હોવાથી
'વેદ' નામ પણ ઘટી શકે છે પહેલો શ્રુત નકથ નવ પ્રશ્નવર્થ અધ્યયન રૂપ છે, તેના
અઠાઠ હજાર પદો વચ્ચના કાલે હતા આ સૂત્રની પાંચ ચૂલિકાઓ છે તે આ પ્રમાણે ૧
પિંડેયણ, ૨ શશ્મા, ૩ ઈર્ષ્યા, ૪ લાભા ભત, ૫ વસ્ત્રેયણ, ૬ પાત્રેયણ, ૭ અવચક્ર પ્રતિમા
અધ્યયન આ સાત અધ્યયનોના મહુદાયરૂપ પહેલી ચૂલિકા ૨ સપ્તસત્તેજસ (સતમત્તિયા)
નામની ખીણ ચૂલિકા ૩ લાભ ॥ ૪ વિમુક્તિ ૫ નિશીથાધ્યયન જે મૂલ સૂત્રમા નહિ કહેલી
ખીનાને જણાવે, ને કહેલી ખીનાને અપદ સમજાવે, તે ચૂલિકા કહેવાય પદ પ્રમાણની અપે-
ક્ષાએ વિચારતા, પહેલા ત્રુતકથની સાથે, ચાગ ચૂલિકા રૂપ બીજીને તુતકથ લગતા આચારાગ-
નું પ્રમાણ ગણું કહેવાય તેમા નિશીથ સૂત્રને લેખનીએ તો બહુતર બાંધવું અને અનતા
ગમ પર્યાય રૂપ હોવાથી આચારાગનું પ્રમાણ ગણુતમ જણું છે તથા 'આચારો આચારો'
ઈત્યાદિ (૭મી) ગાથામા આચાર, આગાર, આકર, આચાર, આદર્શ, અગ આચીર્ણ
આત્મતિ, આમોક્ષ, એમ આચાર અને અગનું વિભાગથી સ્વરૂપ જણાવતા નિર્ચુકિતકારે,
આચારના નવ નામ જણાવતા આ સૂત્રના નવ નામો કહ્યા છે

૨-સૂત્ર-ચોક્ક શબ્દોમા ઘણું અર્થ જણાવે છે, તેથી જ્યા સૂત્રનો સંબંધ ખીણ કયા

સૂત્રની સાથે ઘટે છે? આ બીનાને સમજાવનારી નિયુક્તિ છે, ઔઠ પ્રાકૃત ભાષામાં છંદોબદ્ધ નિયુક્તિની રચના સામાન્ય જ્ઞાની નજ કરી શકે, માટે જ કહ્યું છે કે, નિયુક્તિના રચનારા પૂર્વધર ભગવંતો જ હોય. તેમાં પણ ઔઠ પૂર્વીને પ્રથમ કહ્યા છે. આ પહેલા અંગ સૂત્રની પણ નિયુક્તિના બનાવનાર, ઔઠ પૂર્વી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી કહ્યા છે. તેમણે બીજા સૂત્રોની ઉપર પણ નિયુક્તિઓ રચી છે, એમ શ્રી આવશ્યક સૂત્રની નિયુક્તિની ૮૪-૮૫ મી ગાથામાં જણાવ્યું છે. તેનો દ્રઢ સાર એ છે કે, ૧ આવશ્યક સૂત્ર, ૨ દશ વૈકલ્પિક સૂત્ર, ૩ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ૪ આચારાંગ સૂત્ર, ૫ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર, ૬ દશાશ્રુત સ્કંધ, ૭ કલ્પ, ૮ વ્યવહાર સૂત્ર, ૯ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, ૧૦ ઋષિભાષિતોની નિયુક્તિઓ કહીશ, એમ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીજીએ કહેલ છે. તેથી સમજવાનું મળે છે કે તેમણે શ્રી આચારાંગાદિ દશ સૂત્રોની નિયુક્તિઓ રચી છે, તેમણે આચારાંગની મહારાષ્ટ્રીય પ્રાકૃત નિયુક્તિ પણ આર્યા છંદમાં છે. તેની ગાથાઓ, બૃહદ્વિષ્ણુનિકાદિમાં ૩૬૨ અને બીજા ગ્રંથોમાં છેલ્લી ૩૪૬મી ગાથાની સાથે મહા પરિજ્ઞાધ્યયનની નિયુક્તિની ૭ ગાથાઓ ભેળવી ૩૫૬ ગાથાઓ જણાવી છે. તેનું પ્રમાણ ૪૫૦ શ્લોક છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી શક સં. ૪૨૭માં હયાત હતા. એમ પટ્ટાવલી આદિમાં કહ્યું છે. આ નિયુક્તિ આગમોદય સમિતિ આદિ તરફથી છપાઈ છે.

૩ ચૂર્ણિ-આ સૂત્ર ઉપર ભાષ્યની રચના કદાચ થઈ હોય, તો પણ તે હાલ મળી શકતું નથી. નિયુક્તિના અર્થને કંઈક વિસ્તારે સમજાવનાર, ચૂર્ણિ છે. તેના રચનારા પૂર્વધરાદિ મહાપુરુષો હોય છે. આચારાંગ સૂત્રની છપાયેલ ચૂર્ણિની શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે આના કર્તા શ્રી જિનદાસ ગણિ છે. તેનું પ્રમાણ ૮૩૦૦ શ્લોક છે. તેમાં પ્રાકૃત ભાષા મુખ્ય છે, ને કેટલેક સ્થલે સંસ્કૃત ભાષાના પણ પ્રયોગો વપરાયા છે. અન્યત્ર ચૂર્ણિને પરિભાષા શબ્દથી ઓળખાવી છે, આ ચૂર્ણિની એક તાકપત્રીય પ્રત વિં સં. ૧૪૫૦માં લખાયેલી ભાંડારકર પ્રાચ્ય વિદ્યા સંશોધન મંદિરમાં છે તે રતલામની શ્રી ઋષભદેવજી કેશરીમલજી નામની સંસ્થાએ છપાવી છે.

૪ વૃત્તિ-આ નિયુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિના અર્થ બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવાનું કામ કરે છે. શ્રી ગંધહસ્તિ મહારાજે રચેલી ટીકાનો વિચ્છેદ થવાથી તેના આધારે ગુપ્ત સંવત ૭૭૨માં ગંભૂતા ગામમાં શ્રી શીલાંકાચાર્યે સરલ ટીકા રચી, જે હાલ આ સૂત્રનો સ્પષ્ટ બોધ કરાવે છે તેમને પ્રસ્તુત વૃત્તિ રચનાના કાર્યમાં વાહરિ નામના સાધુએ સહાય કરી છે. આ ટીકાનું પ્રમાણ ૧૨૦૦ શ્લોક છે. અહીં આ સૂત્રની ટીકા શરૂ કરતાં મંગલાચરણના ત્રીજા શ્લોકમાં ટીકાકાર જણાવે છે કે-“શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિચરણમતિવહુગહનં ચ ગંધહસ્તિકૃતમ્ ॥ તસ્માસુચ્ચ-વોવાયં ગૃન્નામ્યહમજ્ઞસા સારમ્ ॥ ૩ ॥” અર્થ-શ્રી ગંધહસ્તિ મહારાજે રચેલું શસ્ત્રપરિજ્ઞા નામના પહેલા અધ્યયનનું વિવરણ સમજવામાં બહુ કઠીન હતું, જિજ્ઞાસુ ભવ્ય જીવોને સુખે કરી આ સૂત્રનો બોધ થાય, આ ઇરિદાથી હું તેમાંથી જલદી સાર લઉં છું એટલે તેનો સાર

લઇને દીકાળનાવુ છુ કે શ્રીપ્રભાવચરિત્ર વગેરે ગ્રંથોના આધારે જણાય છે કે આ ગરૂડોની ઉપર શ્રી ગપકસ્તિ વગેરે મહાપુરુષોએ દીકાઓ ગથી હતી તે પ્રાચીન દીકાના નામથી કે મલ દીકાના નામથી જોળખાય છે જલદોષથી તે દીકાઓનો વિગેરે થયો, ત્યારે શ્રી અભયવચ્ચુ મહાગને કે શ્રી આનાગ મૂન, ૪ શ્રી સમવાયાગ મૂન, ૫ શ્રી ભગવતી સૂત્ર, ૬ જ્ઞાનાપર્મકયાગ મૂન, ૭ ઉપામક દયાગ મૂન, ૮ અતદુર્ગમ મૂન, ૯ અનુત્તરપાતિક સૂત્ર, ૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર, ૧૧ વિપાક સૂત્ર એમ નવ મૂત્રોની દીકાઓ નવી જનાવી પહેલા અગની અને બીજા અગની શ્રી શીલાકાચાર્યે ગ્યેલી દીકાઓ હયાત હતી, તેથી તેમણે શ્રી આનાગાદિ નવ અગોની દીકા ગથી તેથી હાલ પણ તેઓ નવાગી વૃત્તિકા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે બીજા ગ્રંથોમાં આચાર્યગ વૃત્તિના રચનાકાલ, ૭૮ મં ૭૮૪ અને ૭૮૮ જણાવ્યો છે કેટલાએક ત્રિદાનો ગદ્યહસ્તિ શબ્દથી તત્ત્વાર્થ સૂત્રની ભાષ્યાનુસારિણી દીકાના જનાવના શ્રી મિદ્ધસેન ગણિને લેવાતુ જણાવે છે આ મૂત્રની વિં ૫૦ ૧૩૦૩માં લખાયેલી તાડપત્રીય પ્રત ખલાતમા છે એક દીકા શ્રી શાતિસુગિ મહાગને જનાવી હતી પણ હાલ મળી શકતી નથી વિં ૫૦ ૧૪૬૭માં જોની એક પ્રત તાડપત્રમાં લખાઈ હતી (૧) આચાર્યગની ઉપર ત્રણ દીપિકા છે તેમાં અચર્યગત્રીય મેકેતુ ગમ્મિના શિષ્ય માણિક્યગેખરસૂગિએ જનાવેલી દીપિકાનો નિર્દેશ આવરચક સૂન નિર્ધુક્તિની પોતે જનાવેલી દીપિકામાં કર્યો છે (૨) જિન હમસૂગિએ ૧૫૮૨માં ગથી (૩) શ્રી અનિતદેવસૂગિએ પ્રાયે વિં ૫૦ ૧૬૨૬માં દીપિકા ગથી લક્ષ્મી કલ્પોક્ત સાધુએ ગ્યેલી અવચ્ચુગિ નામ 'તત્ત્વાગમ' છે અને બીજી અવચ્ચુગિની હાથ પોથી ભાડારકર વિદ્યા સંશોધનમાં છે એમ આ સૂત્રની ઉપર બે અવચ્ચુરિ છે

ભાષાત—ગવજ દેવગને આચાર્યગનુ ભાષાતન કર્યું હતુ તે વિં ૫૦ ૧૬૫૮માં છપાયુ હતુ હાલ મળી શકતુ નથી મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મહિં તગ્ધી પહેલા શ્રુતમ્કધનો ગુજરાતી અર્થ ૪૦ સં ૧૬૩૬માં છપાયો હતો હર્મન જેડાણીએ અગ્રેજીમાં અનુવાદ કર્યો તે છપાયો છે તથા પહેલા શ્રુતમ્કધનો જર્મન ભાષામાં પણ અનુવાદ વયો છે આ ગીને પહેલા અગના નિર્ધુક્તિ આદની બીના સંક્ષેપમાં જણાવી દીધી

॥મીભ શ્રો સૂત્રકૃતાગ સૂત્રની નિર્ધુક્તિ વગેરેનુ વર્ણન ॥

(૧) મૂત્ર—આ બીજા અગના બે શ્રુતમ્કધના ૨૩ અધ્યયનોનુ મૂલ મૂલોનુ પ્રમાણ ૨૧૦૦ શ્લોક છે (૨) નિર્ધુક્તિ—શ્રી લક્ષ્મણાદુ ગ્વામિએ આર્યા ૮૬માં પ્રાકૃત (જેન મહાગાત્રીય પ્રાકૃત) ૨૦૮ (૨૦૫) ગાથા પ્રમાણ નિર્ધુક્તિ ગથી તેનુ પ્રમાણ ૨૬૫ શ્લોક છે (૩) ચર્ચિ—કર્તા જિનદામ ગણિ એમ છાયેલી પ્રતની દૃઢઆતમાં કતુ કે તેમને ગ્યેલી ચર્ચિનુ પ્રમાણ ૧૦૦૦૦ શ્લોક છે, તેને (ચર્ચિને) મૂલસૂન અને નિર્ધુક્તિને અનુમગીને ગર્થ નમનવવાતુ કામદાય છે આ ચર્ચિ તત્ત્વાગની કપભાદ્રકેસરીચદ શ્વેં ૫૧—થા તાકી વિં ૫૦ ૧૬૬૭માં છપાઈ છે હાલ મળી શકે છે (૪) દીકા—શ્રી ગીવાકાચાર્યે મૂલ સૂન અને નિર્ધુક્તિને અનુનાં ૧૦૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણ મન્નૃત દીકા જનાવી આ દીકાની વિં ૫૦ ૧૩૦૩માં લખાયેલી એક પ્રત વીજપુમાં છે, ને ૧૪૫૪માં લખાયેલી તાડપત્રની પ્રત ખલાતમાં છે આ મૂત્રની ઉપર બે

દીપિકા છે. તેમાં હર્ષકૃદ્ ગણિએ વિં સં ૧૫૮૩માં સૂત્રકૃતાંગ દીપિકા રચી. તે ટીકા પાર્શ્વચંદ્રસૂરિકૃત બાલાવબોધ સાથે ભીમસિંહ માણેક તરફથી આચારાંગ સૂત્રના ચોપડાની માફક ચોપડા આકારે છપાઈ હતી. અને ઉપાં સાધુરંગે ટીકાના આધારે વિં સં ૧૫૯૬ માં દીપિકા રચી. ભાંડારકર પ્રાચ્ય વિદ્યા સંશોધનમાં આ સૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કંધના વાર્તિકની એક પ્રત છે. વાર્તિક સૂત્રનો દ્રકો અર્થ સમજતવે છે. ને બાલાવબોધમાં વિસ્તારથી અર્થ કહેવાય છે. બીજી સંસ્થાઓ તરફથી હિંદી ગુજરાતી ભાષાંતર પણ છપાયા છે. તેમજ હર્મન જેકોબીએ આ સૂત્રનું પણ અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે. આ રીતે શ્રી સૂત્રકૃતાંગની નિયુક્તિ આદિની બીના જણાવી.

॥ ત્રીજા શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રની નિયુક્તિ આદિનું વર્ણન ॥

સ્થાનાંગ—એ દ્વાદશાંગીનું ત્રીજું અંગ છે. જેમ સૂત્રકૃતાંગના બે શ્રુતસ્કંધ કહ્યા, તેવું અહીં નથી એટલે શ્રુતસ્કંધ એક છે, દસ અધ્યયનો છે, ને ૨૧ ઉદ્દેશનકાલ છે. બીજા દ્વિસ્થાનક અધ્યયનના, ત્રીજા ત્રિસ્થાનક અધ્યયનના, ને ચોથા ચતુસ્થાનક અધ્યયનના ચાર ચાર ઉદ્દેશ છે. અને પાંચમા પચ્ચસ્થાનક અધ્યયનના ત્રણ ઉદ્દેશ છે. અહીં ૭૮૩ સૂત્રો છે, ને ૭૨૦૦૦ પદો કહ્યા છે. હાલ દેખાતું પ્રમાણ બહુ જ નાનું છે. કારણ કે ઘણો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો છે. મૂલ સૂત્રના કર્તા શ્રી સુધર્માસ્વામી. સૂત્રનું પ્રમાણ ૩૬૦૦ શ્લોક છે. સૂત્ર રચના ગદ્યમાં છે. આ સૂત્રની ઉપર નિયુક્તિ, ભાષ્ય, તથા ચૂર્ણિ કદાચ હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. અભયદેવસૂરિ પ્રબંધના ૧૦૪-૧૦૫મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે શ્રી શીલાંકચાર્યે આચારાંગાદિ નવે અંગોની ટીકા રચી હતી પરંતુ તે વિચ્છેદ પામેલ હોવાથી શ્રી અભયદેવસૂરિએ વિં સં ૧૧૨૦માં ૧૪૨૫૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી. તે આગમોદય સમિતિ વગેરે તરફથી છપાઈ છે. તેની વિં સં ૧૪૮૬માં લખાયેલી તાડપત્રીય એક પ્રત પાટણના ભાંડારમાં છે. મેઘરાજે કરેલ ગુજરાતી બાલાવબોધ, વૃત્તિ સાથે બાબૂ તરફથી આ સૂત્ર પહેલાં છપાયું હતું. દીપિકા—આ સૂત્રની ઉપર નગર્ષિ ગણિએ વિં સં ૧૬૫૭માં સંસ્કૃત દીપિકા રચી હતી. તથા વિશેષ શતકાદિનાં કર્તા શ્રી સમયસુંદર ગણિના શિષ્ય શ્રી હર્ષનંદને અને શ્રી સુમતિ કલ્હોલ મહારાજે શ્રી અભયદેવસૂરિએ રચેલી ટીકામાંની ગાથાઓ ઉપર વિં સં ૧૭૫૦મા ટીકા રચી છે. ઇં સં ૧૯૩૧માં આ સૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશ સુધીનું ગુજરાતી ભાષાંતર, સ્થાનકવાસી જૈન લાયબ્રેરી તરફથી છપાયું હતું. આ રીતે ત્રીજા અંગની વૃત્તિ વગેરેની બીના જણાવી.

॥ ચોથા શ્રી સમવાયાંગસૂત્રની ટીકા વગેરેની બીના ॥

મૂલ સૂત્રના કર્તા શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણધર. હાલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૬૬૭ શ્લોક છે. અહીં એક અધ્યયન છે, ને એકજ શ્રુતસ્કંધ છે. એક ઉદ્દેશનકાલ છે. આ સૂત્રના ૧૪૪૦૦૦ પદો હતા ઘણો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો, તેથી હાલ આ સૂત્ર બહુજ નાના પ્રમાણમાં વર્તે છે. આ સૂત્રની ઉપર નિયુક્તિ ભાષ્ય તથા ચૂર્ણિ ઉપલબ્ધ નથી. આ ચોથા અંગમાં ઉદ્દેશ વગેરેના વિભાગ નથી. ૧૬૦ સૂત્રો છે. શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રમાં એકથી માંડીને દશ સુધીના પદાર્થો કહ્યા, ને અહીં તેથી પણ આગળ વધી એક કોડકોડી સુધીના પણ પદાર્થો વગેરેની બીના જણાવી.

છે જામહન્તિકૃત વિવર્ણ વિચ્છેદ પામ્યુ, તેથી શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે અણુહિવપુર પાટ-
ણમા વિં ૫૦ ૧૧૨૦ મા આ મમવાયાગની ટીકા અન્યશાસ્ત્રોના આધારે ૨૪ી તે આગમેદ્ય
મમિતિ વગેરે તત્કથી છપાઈ છે વિં ૫૦ ૧૬૬૫ મા શ્રીજૈન ધર્મ પ્રસાદ સલાએ આ સૂત્રનું
ભાષાતર છપાવ્યું હતું તે હાલ મળી રહે છે આ બે મુત્રના જેવી આશિષ પદ્ધતિ ધૌદ્ધોના
અગ્રુતર નિગમમા પણ જણાય છે મહાભાગત આરણ્યક પર્વના ૧૩૪ અધ્યાયમા અપ્તવક્ર
એઝવી તેજ સુધીની સંખ્યાવાળા પદાર્થો જણાવે છે એ રીતે સમવાયાગની ટીકા આદિની
ખીના ટૂંકમા જણાવી

॥ પાચમા શ્રી ભગવતી સૂત્રની ચૂલ્લિ વગેરેનું મક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

ગાર અગોમા આચારાગથી ગણતા આ સૂત્ર પાચમું અગ કહેવાય શ્રી આચારાગ
વગેરેના ૬૬ વરતા હાવ આ ભગવતીસૂત્રનું ૬૬ મોટું જણાય છે કાગળ કે તેની પ્રતના પાના
વધારે છે એટલે લગભગ ૬૦૦ થી પણ વધારે પેજ, આગમેદ્ય મમિતિ તત્કથી છપાયેલ
પ્રતના છપાયા છે આ મુત્રમા ચારે અનુયોગોની ખીના જણાવેલી હોવાથી તે સર્વાનુયોગમય
જહેવાય છે આ અગ એક શ્રુતજ્ઞપદ્ધ છે, એથી પણ વધારે અવ્યયનો અને દશ હજાર
ઉદેશા તથા ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નોત્તરો અહીં છે અને ખીનત્રયોમા ૬૬૫ મુત્રના આચારાગના
૧૮૦૦૦ પદ જણી તે પરીના અગોના પદનું પ્રમાણ ગમણું પામણું કરતા ૨૮૮૦૦૦ પદો
આસૂત્રના શરૂઆતમા હતા, પણ વલ્લદોષથી ઘણો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો તેથી ૮૪૦૦૦ પદો
જ્યાં છે આ સૂત્રના ૧ વિવાહ પ્રજ્ઞાસિ, વિચાહ પ્રજ્ઞાસિ, વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાસિ, ભગવતી વગેરે
નામે શ્રી મમવાયાગાદિમા જણાવ્યા છે તેમા શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે ' વિગદપણત્તિ '
શબ્દના દશ અર્થ જૂદી જૂદી રીતે બહુજ અપ્ત સમજાવ્યા છે સર્વાનુયોગમય આ શ્રીભગ
વતીમુત્રમા ૪૧ શતકો છે શતક એટલે ઉદેશાદિના સમુદાયરૂપ ગ્રંથનો જે એક વિભાગ તે
ગતક કહેવાય ઘણા ખરા શતકોમા ઉદેશાઓ છે, ને કેટલાક ગતંગમા ઉદેશાદિ વિભાગો નથી
જેમ પદરમુ ગોશાલક શતક મીધુ ગદ્યમા છે તેવા પણ કેટલાએક શતકો છે અમુક
સંખ્યામા સૂત્રો મળીને ઉદેશક અને, અને ઉદેશાનો સમુદાય તે શતક જણવું તેવા ૪૧
ગતકો આ પાચમા અગમા છે મમવાયાગમા અવાતર શતકોની ખીના જણાવતા કહ્યું
છે કે પાચમા અગમા ૮૧ મહાયુગમ શતકો છે અહીં શતકનો અર્થ અંચન લેવો,
એમ ટીકાકારે ૮૩ મા પાનામા જણાવ્યું છે ૪૧ શતકોમા દરેક શતકની શરૂઆતમા દરેક
ઉદેશામા જહેવાની ખીના જણાવનારી સંક્રહગાથા જહી તે તે આખા ગતકનો સાગશ પણ
જણાવ્યો છે પ્રશ્નોત્તરોમા તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરો પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે આપેલા હોવાથી
ઉત્તર ઘાતા પ્રભુદેવ એજ છે પણ પ્રશ્ન પૂછનારાઓમા મુખ્યતા ત્રી ઇદ્રલતિ ગણુપરની
છે ગરણુ કે ઘણુખરા પ્રશ્નોમા ' ગોચમા ' પદ આવે છે ' ગોચમા ' પદની અવૌકિત્તાને
લક્ષ્યમા ગાખીને જ શ્રી ક્યામાચાર્યે પ્રજાપના સૂત્રમા પ્રશ્નકાર તરીકે શ્રી ગૌતમ ગાપુધગને
જણાવ્યા છે વચમા યોગ્ય અવમતે શ્રી અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, મહિતપુત્ર, માકદીપુત્ર, રોક,
જયતી શાપિત્ર અને કેટલાએક અન્ય દર્શનીયોએ પણ પ્રભુદેવને પ્રશ્નો પૂછી મનોવશાક
ઉત્તરો મેળવ્યા છે

વિં સં ૧૯૯૧મા છપાવી છે તથા આ અગ્રની અવશૂઁની એક પ્રત લાહારકે પ્રાપ્ત વિદ્યા મશોધન મહિમા છે તે છપાઈ નથી આ સૂત્રનો ગુજગતી અનુવાદ આ લાગમ, શ્રી જિનાગમ પ્રકાશક સલા તન્થી છપાયો છે તથા હીંગલાલ હમરાજ તરફથી પણ પ્રતાકા છે છપાયો છે શુભિગે Die Jamas Religionsgesch, Lesebuch મા આ અગ્ર મૂત્રના અમુક ભાગોનો જર્મન ભાષામાં અનુવાદ કર્યો છે હર્નલે પદ્મમાં ગોશાલ શતકનો અંગ્રેજી અનુવાદ લખ્યો છે ૨૭ સૂત્રોના ગુજગતી જાવાબબોધ ગચનાર શ્રી ધર્મમિહિ જેમ શ્રી મ્યાનાગના યત્રો ગચ્યા, તેમ આ વ્રી ભગવતીજના પણ યત્રો બનાવ્યા છે આ મૂત્રને અગે મે પ્રશ્નોત્તર પ્રબોધમાં જરૂરી ખીના આ પ્રમાણે દેજમાં જણાવી છે, -૧ મર્વાનુયોગ મધ પચમાગ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં ૪૧ ગતકો છે ખીજા ગચોના અમુક ભાગતુ નામ જેમ અવ્યયન, પ્રગથ, મર્ગ, અંચાય, પ્રતિપત્તિ વગેરે જણાવ્યું છે, તેમ અહીં આ સૂત્રના ૪૧ શતક એટલે ભાગ જાણવા તે દરેક ગતકમાં અમુક પ્રમાણમાં દ્રવ્યાનુયોગાદિને લગતા પ્રશ્નો વગેરે હરીકત જણાવી છે ૨ મૂલ મૂત્રના કર્તા વ્રી મુધર્માન્વામી તેનું પ્રમાણ ૧૫૭૫૦ શ્લોક છે ૩ શૂર્ણિતુ પ્રમાણ ૩૧૧૪ શ્લોક છે ૪ અવશૂઁની નકલ પાટણના લડાન્માં છે તેનું પ્રમાણ જણાવ્યું નથી ૫ દીઝ જે છે, એક દીઝ શ્રી અલયદેવસૂઁ મહારાજે પાટણમાં વિં સં ૧૧૨૮માં ૧૮૬૧૬ શ્લોક પ્રમાણ જનાવી અને ખીજી લઘુ દીકા શ્રી દાનશેખરસૂઁ મહારાજે અદાજ ૬૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ જનાવી તે જાને દીકા શ્રી આગમોદય સમિતિ આદિ મસ્થાઓએ છપાવી છે જૂઠા જૂઠા પ્રસંગે ચારે અનુયોગની ખીના આ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં જણાવી છે, માટે તે મર્વાનુયોગમય ખૂશીથી કહી શકાય

॥ છઠ્ઠા શ્રી જ્ઞાતાધર્મકથાગની દીકા આદિની ખીના ॥

મૂલ સૂત્રના કર્તા શ્રી મુધર્માન્વામી છે હાલ આ સૂત્રનું પ્રમાણ ૫૪૦૦ શ્લોક છે આ સૂત્રના જે શ્રુતન્કથ છે મૂત્રનો વિગિદ્ધ વિભાગ શ્રુતન્કથ કહેવાય છે અથવા અધ્યયન વર્ગાદિના જે સમુદાય તે શ્રુતન્કથ કહેનાય પહેલા ત્રતન્કથમાં ઉત્ક્રિષ્ઠ, અવ્યયન વગેરે ૧૬ અધ્યયનો છે, ને ખીજા શ્રુતન્કથમાં ૧૦ વર્ગ છે વર્ગ એટલે અર્થાધિગના મમ્હકકથ અધ્યયનો એમ દીકાકા છે -પદ ખુલાસો કર્યો છે પહેલા શ્રુતન્કથના ૧૬ અધ્યયનોમાં પહેલા દશ અધ્યયનોમાં આખ્યાયિકા વગેરે નથી, તેથી 'જ્ઞાત' કહેવાય છે જાકીના નવ અધ્યયનાંમાના દરેક અધ્યયનમાં ૫૪૦-૫૪૦ આખ્યાયિકાઓ છે એક આખ્યાયિકામાં ૫૦૦-૫૦૦ ઉપાખ્યાયિકાઓ હતી અને એકેક ઉપાખ્યાયિકામાં ૫૦૦-૫૦૦ આખ્યાયિકા પાખ્યાયિકાઓ પહેલા હની આ જાધાનો કુલ મગવાળો ૧ ગળાજ, ૨૧ ડેન્ડ, ૫૦ લાખ આખ્યાયિકાપાખ્યાયિકાઓ થાય છે

ધર્મકથા નામના ખીજા શ્રુતન્કથના દશ વર્ગોમાના એકક વર્ગમાં પહેલા પાચમે આખ્યાયિકા દર્જા, ને એક આખ્યાયિકા ૫૦૦-૫૦૦ ઉપાખ્યાયિકા અને તે દરેક ઉપાખ્યાયિકાઓમાં ૫૦૦-૫૦૦ આખ્યાયિકાપાખ્યાયિકાઓ કરી આ જાધી આખ્યાયિકાપાખ્યાયિકા

કાઓની કુલ સંખ્યા. એક અબજ, પચીશ કરોડ થાય. પહેલા શ્રુતસ્કંધના અગીઆરમા અધ્યયનથી માંડીને ૧૯ મા અધ્યયન સુધીના નવ અધ્યયનોમાં જણાવેલા આખ્યાયિકાદિના લક્ષણ સરખા છે, તેથી એક અબજ પચીશ કરોડમાંથી, એક અબજ સાડીએકવીસ કરોડ ગાદ કરીને સાડી ત્રણ કરોડ આખ્યાયિકાઓ જણાવી છે. હાલ ઘણો ભાગ વિચિત્ર પામ્યો, તેથી હાલ આ સૂત્રમાં આખ્યાયિકાદિ જણાતા નથી.

અહીં જણાવેલી કથાઓ બે પ્રકારની છે. કેટલીક કથાઓ યથાર્થ ગણેલી છે, ને કેટલીક કથાઓ શ્રોતાઓને બોધ પમાડવાની ખાતર કલ્પિત પણ છે. માટે જ વિશેષાવશ્યકમાં ‘ક્ષતિયં વવહારિયં’ આ વચનથી ઉદાહરણના કલ્પિત ઉદાહરણ, અને વ્યવહારિક ઉદાહરણ એમ બે ભેદો જણાવ્યા છે. તેનો આશય એ છે કે—મધુર્ગિદુના દૃષ્ટાંતની જેવા કલ્પનિક દૃષ્ટાંતો પણ કેટલાએક ભવ્ય જીવોને બોધદાયક નીવડે છે. બીજા શ્રુતસ્કંધમાં કહેલા દશ વર્ગોમાંના (૧) પહેલા વર્ગના પાંચ અધ્યયનોમાં અગ્રમહિષીઓની બીના વર્ણવી છે. (૨) બીજા વર્ગના પાંચ અધ્યયનોમાં બલીન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની હકીકત જણાવી છે. (૩) ત્રીજા વર્ગના ૫૪ અધ્યયનોમાં અસુરેન્દ્ર સિવાય બાકીના દક્ષિણ દિશાના નવ ઇંદ્રોની અગ્રમહિષીઓની બીના જણાવી છે અહીં દરેક ઇંદ્રને ૬-૬ અગ્રમહિષી હોવાથી $૬ \times ૬ = ૫૪$ અધ્યયનોમાં એકેક અગ્રમહિષીનું વર્ણન કર્યું છે એમ સમજવું (૪) એજ પ્રમાણે ચોથા વર્ગમાં અસુરેન્દ્ર સિવાય બાકીના ઉત્તર દિશાના નવ ઇંદ્રોની ૫૪ અગ્રમહિષીઓની બીના ૫૪ અધ્યયનોમાં વર્ણવી છે. (૫) પાંચમા વર્ગના બત્રીશ અધ્યયનોમાં દક્ષિણ દિશાના વ્યંતરેન્દ્રોની અગ્રમહિષીની બીના કહી છે અહીં શરૂઆતમાં પદ્યમાં ૩૨ અધ્યયનોનાં નામ જણાવ્યા છે (૬) છઠ્ઠા વર્ગના બત્રીશ અધ્યયનોમાં ઉત્તર દિશામાં રહેલા વ્યંતરેન્દ્રોની અગ્રમહિષીઓની બીના જણાવી છે. (૭) સાતમા વર્ગના ચાર અધ્યયનોમાં અનુક્રમે ચંદ્રની ચંદ્રપ્રભા, જ્યોત્સ્નાલા, અગ્નિર્માલી, અને પ્રભંકરા નામની અગ્રમહિષીઓની બીના કહી છે. (૮) આઠમા વર્ગના ૪ અધ્યયનોમાં સૂર્યની સુરપ્રભા, આતપા, અગ્નિર્માલી, અને પ્રભંકરા નામની અગ્રમહિષીઓની બીના અનુક્રમે જણાવી છે. (૯) નવામા વર્ગના ૮ અધ્યયનોમાં શકેન્દ્રની ૮ અગ્રમહિષીની બીના અને (૧૦) દશમા વર્ગના ૮ અધ્યયનોમાં અનુક્રમે ઇશાનેન્દ્રની ૮ અગ્રમહિષીઓની બીના કહી છે. દશે વર્ગના ૨૦૬ અધ્યયનો થાય. તે આ રીતે—૫, ૫, ૫૪, ૫૪, ૩૨, ૩૨, ૪, ૪, ૮, ૮, ૨૦૬ અહીં જણાવેલા દશમા વર્ગની શરૂઆતમાં તેના ૮ અધ્યયનોના નામ જણાવ્યા છે. આ છઠ્ઠા અંગનું નામ જ્ઞાતા ધર્મકથા હોવાનું કારણ એ છે કે—પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં જ્ઞાત એટલે ઉદાહરણ—દૃષ્ટાંત કહેલા છે, ને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં ધર્મકથા કહી છે. એમ નંદીસૂત્રની ચૂર્ણિના વચનથી જાણી શકાય છે. તે પાઠ આ પ્રમાણે જાણવો.

“જાતત્તિ-આહરણા દિઢંતિયા વા જજ્જહુ તે જાયા, एते पदमसुयकखंधे, अहिंसादिलखणस्स धम्मस्स कहा धम्मकहा, धम्मियाओ वा कहाओ धम्मकहाओ अखखणगत्ति वुत्तु भवति, एते विइयसुयकखंधे ”

અર્થ—જે જાણાય, તે જ્ઞાત કહેવાય તેના બે અર્થ છે ૧ દ્વિતીય અર્થ અને ૨ દ્વિતીય અર્થ જેમા દ્વિતીય ઘટે, તે દ્વિતીય કહેવાય આવા દ્વિતીય અર્થ પહેલા શ્રુત સ્કંધના ૧૯ અધ્યયનોમા જણાવ્યા છે ધર્મની ઠ્યા અથવા ધાર્મિક એવી જે ડ્યાઓ, તે ધર્મ ઠ્યા કહેવાય તેવી ડ્યાઓ બીજા શ્રુત-કથમા કહી છે ડ્યાનું બીજું નામ, આખ્યાનક છે આ અર્થ પ્રમાણે ‘જ્ઞાત ધર્મ-કથા’ નામ ઠીક લાગે છે પણ જ્ઞાતા ધર્મ-કથાગ નામથી વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે તેમા તને બદલે જ્ઞા થવાનું ડરણુ શ્રી નરીમૂતની ટીકામા આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે—આ જ્ઞાત શબ્દ પૃષ્ઠોદરાદિ ગણુનો છે, માટે તમાના અનો ‘આ’ થયો છે તત્ત્વાર્થ ભાષ્યમા કહેલ ‘જ્ઞાત ધર્મ-કથા’ નામનો, જેમા ઉદાહરણ દ્વાગ અર્થ ડ્યો હોય, તે ‘જ્ઞાત ધર્મ-કથા’ કહેવાય બીજો અર્થ એ છે કે, જેમા દ્વિતીય પ્રધાનતા છે, તેવી કથાઓને જણાવનાર જે અગ તે ‘જ્ઞાતા ધર્મ-કથાગ’ કહેવાય એમ હાગિલક્રીયનદી વૃત્તિ, અભિધાન ચિતામણિ વૃત્તિ વગેરેના આધારે જણાવ્યું છે જ્ઞાત એટલે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે કહેલી ધર્મ-કથાને જણાવનાર જે અગ તે જ્ઞાતા ધર્મ-કથાગ કહેવાય દિગ્ગજના તત્ત્વાર્થ ગજવાર્તિક-મા જાતુધર્મ-કથા’ અને ગોમ્મતમાગની ૩૫૬મી ગાથામા “જાદ્યગ્મકથા” નામ આ સૂત્રના જણાવ્યા છે નિશ્ચુદ્ધિ આદિ હયાત નથી પ્રાચીન ટીકાનો વિરોધ થવાથી શ્રી અભયદેવસૂત્રિ મહાગરે પાટણમા વિં ૨૦ ૧૧૨૦મા ૩૮૦૦ સ્લોક પ્રમાણે ટીકા ગનાવી તે છપાઈ છે તથા ગાખૂ ધનપતમિહ તપ્કથી પહેલા મૂલ, ટીકા, બાલાગોષ સાથે આ છદ્ધ અગ છપાયું હતું બે ભાગામા અર્થ માથે, જેન ધર્મ પ્રવર્તક સભાએ છપાવ્યું હતું બીજા વિદાનોએ પણ, અગ્રેષ્ઠ, જર્મન આદિ ભાષામા અમુક અમુક ભાગના અનુવાદ કર્યા છે આ રીતે છદ્ધ અગની ટીકા આદિનું વર્ણન મશ્વેપમા જણાવ્યું

॥ માતમા શ્રી ઉપાસક દગાગની ટીકા વગેરેનું વર્ણન ॥

ઉપાનંદ એટલે મુપાત્ર-નીર્થ કગાહિની ભક્તિ ડરનાર તે શ્રાવકનું બીજું નામ છે તેમા શ્રી આનંદ શ્રાવક વગેરે દશ શ્રાવકોની બીજા અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમા કહી છે, તેથી ઉપાનંદ શબ્દની પરી દશ શબ્દ મૂકીને આ અગના દશ અધ્યયનો જણાવ્યા છે દગામા એમ ડહી રાગાય કે આનંદાદિ દગ શ્રાવકોની બીજા જેમા કહી છે, તે ઉપાનંદ દગાગ કહેવાય આખ્યાનની અપેક્ષાએ આ સાતમું અગ છે તે એક શ્રુત-કથ ૩૫ છે તેમા દશ અધ્ય-યનો છે હાવ આ સૂત્રના મળના કદ ઉપરથી જણાય છે કે ઘણો ભાગ વિરોધ પામ્યો છે, અટી પહેલા અધ્યય ૧મા પાચમા અગની ભક્ષામણુ કરી છે, તથા “પૂરણુ”ની બીજા શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા રાતકના બીજા ઉદેનામા છે નગરી, જૈત્ય, ગત્ત નગેરેનું વર્ણન જ્ઞાના માટે શ્રી ઓપપત્તિક સૂત્રની ભવામણ ડગી છે મૂલ સૂત્રના કર્તા મુષર્મા-વાગી છે, મવ સૂત્રનું પ્રમાણ ૮૧૦ સ્લોક છે સૂત્ર ગ્યન-ગથમા છે

ટીકા અનુવાદ વગેરે-પ્રાચીન ટીકાનો વિરોધ થવાથી શ્રી અભયદેવસૂત્રિ મહાગરે આ સૂત્રની નવી ટીકા ગીનાવી તે આગમોત્થ મમિત્તિ, જેન આનંદાનંદ સભા વગેરે તપ્કરી છપાઈ

છે. ડૉ. હર્નલે આ સૂત્રનો અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો છે, તે કલકત્તાથી છપાયું છે ડૉ. પી. એલ. વૈદે શબ્દસુચી આદિ સાથે આ અંગ સૂત્ર છપાવ્યું છે ૫૦ લગવાનદાસે મૂલ અને વૃત્તિનો અનુવાદ. વિં સં ૧૯૯૨માં છપાવ્યો હતો કરાંચી વગેરે સ્થલેથી હિંદી ભાષાંતર વગેરે પણ પ્રસિદ્ધ થયા છે, આ રીતે સાતમા અંગની ખીના દૂકમાં જણાવી.

॥ આઠમા શ્રી અંતકૃદ્દશાંગની વૃત્તિ વગેરેની ખીના ॥

અંત એટલે સંસારનો અથવા કર્મોનો નાશ કરનાર જે ભવ્ય જીવો તે અંતકૃત કેવલી કહેવાય. સામાન્ય કેવલીમાં અને અંતકૃતકેવલીમાં ફરક એ છે કે-જીવનના લગભગ અંત સમયે જેઓ કેવલજ્ઞાન પામી તરતજ મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ પામે, તે અંતકૃતકેવલી કહેવાય. અહીં સાધુઓમાં કૃષ્ણ વાસુદેવના નાના ભાઈ ગજસુકુમાલ વગેરે અંતકૃતકેવલી જાણુવા. ગૃહસ્થોમાં મરૂદેવી માતા વગેરે અંતકૃતકેવલી જાણુવા મરૂદેવી માતા હાથી ઉપર બેઠા હતા. દ્વરથી પુત્રની સમવસરણાદિ ઋદ્ધિ જોઈને વૈરાગ્ય પામી પુત્રની વીતરાગ દશા વિચારતા કેવલી થઈ ત્યાં જ (હાથીની અંબાડી ઉપર) મોક્ષે ગયા ને શ્રી ગજસુકુમાલ મુનિવર બાલ પ્રદ્ધ-ચારી પ્રભુશ્રી નેમિનાથના હાથે જે દિવસે દીક્ષા લીધી તેજ દિવસે, લાયકાત આરાધકપણું વગેરે લાભ કેવલજ્ઞાનથી જાણુનારા પ્રભુદેવની આજ્ઞા લઈ સ્મશાનમાં કાઉન્સગ ધ્યાનમાં રહ્યા. સોમલે કરેલ ઉપસર્ગ સહન કરી આયુષ્યના અંતે કેવલજ્ઞાન પામી તરતજ મોક્ષે ગયા. માટે તે અંતકૃતકેવલી કહેવાય. એમની માફક ખીજાઓ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા, તેઓ પણ અંતકૃતકેવલી કહેવાય તે સિવાયના ખીજા સામાન્ય કેવલી, મુંડ કેવલી, મૂક કેવલી વગેરે કેવલજ્ઞાન પામ્યા જોડેલાં જે ભરતચક્રી વગેરેની જેમ ગૃહસ્થ ભાવે હોય, તે કેવલજ્ઞાનથી પોતાનું વધારે આયુષ્ય જાણુતાં મુનિવેષ અંગીકાર કરીને વિચરે, અને જે સાધુપણમાં હોય તે તેઓ શ્રી રામચંદ્ર કેવલી વગેરેની માફક બાકીના આયુષ્યના અંત સુધી વિચરી સ્વપર તારક બની મોક્ષે જાય કેવલજ્ઞાન પામ્યા બાદ મૌન જોનારા-મૂક કેવલી જાણુવા ને વિશિષ્ટ અતિશય રહિત જે હોય, ને પોતાનો જ ઉદ્ધાર કરવાની ભાવનાથી સંયમી-થઈ નિર્મલ જ્ઞાનાદિની આરાધના કરીને જે કેવલી થયા હોય, તે મુંડ કેવલી કહેવાય; એમ શ્રી ધર્મસંગ્રહણી વૃત્તિ તથા પંચસંગ્રહ વૃત્તિ વગેરેના વચનોનું રહસ્ય વિચારતાં જાણાય છે દશ અધ્યયનોમાં તેવી રીતે અંત કરનારા ભવ્ય જીવોને જાણાવનાર જે અંગ તે અંતકૃદ્દશાંગ કહેવાય અહીં 'દશ' શબ્દ અધ્ય-યનોની સંખ્યા જણાવે છે. આ આઠમા અંગમાં બે વગેરે શ્રુતસ્કંધ તથા પણ તે એક શ્રુતસ્કંધ રૂપ છે. અહીં આઠ વર્ગો છે અધ્યયનોનો જે સમુદાય તે વર્ગ કહેવાય એકેક દિવસે એકેક વર્ગના ઉદ્દેશ સમુદેશ અનુજ્ઞા કરાય છે. તેથી ૮ વર્ગના ૮ દિવસ, શ્રુતસ્કંધના સમુદેશનો એક દિવસ અને અનુજ્ઞાનો એક દિવસ, તથા આઠમા અંગના સમુદેશનો એક દિવસ અને અનુજ્ઞાનો એક દિવસ ગણુતાં કુલ ૧૨ દિવસમાં આઠમા અંગના યોગ થાય દરેક વર્ગની શરૂઆતમાં તે તે વર્ગોમાં કેટલા કેટલા અધ્યયનો છે, તે જાણાવનારી ગાથા વિદ્યમાન છે. ૮ વર્ગના ૯૦ અધ્યયનોની બહેંચણી આ પ્રમાણે જાણુવી-પહેલા વર્ગમાં દશ અધ્યયનો, બીજા વર્ગમાં ૮ અધ્યયનો, અન્યત્ર દશ કહ્યા છે.

ત્રીજા વર્ગમાં ૧૩ અધ્યયનો, ચોથા વર્ગમાં ને પાંચમા વર્ગમાં દશ દશ અધ્યયનો છે, છઠ્ઠા વર્ગમાં ૧૬ અધ્યયનો, સાતમા વર્ગમાં ૧૩, અને આઠમા વર્ગમાં દશ અધ્યયનો હતાં જે શ્રી સમવાયાગમાં આ આઠમા અગના સાત વર્ગો કહ્યા છે ને શ્રી સુગોધા સામાન્યની વગેરે ઘણા ગ્રંથોમાં ૮ વર્ગો કહ્યા છે તથા શ્રી ચાનાગસૂત્રના દશમા અધ્યયનમાં જણાવેલા આ અગના દશ અધ્યયનો હાલ ઉપલબ્ધ આગમમાં નથી મૂલ સૂત્રના કર્તા-શ્રી સુધર્માચાર્યની છે તે સૂત્રનું પ્રમાણ ૮૬૬ શ્લોક છે પ્રાચીન ટીકાનો વિગ્રહે યવાથી શ્રી અભયદેવસૂરિએ નવી ટીકા ગતાવી, તે અનુત્તરોપપાતિક સૂત્ર-સંદીઠ, અને સંદીઠ વિપાકશ્રુતની માથે એટલે ટીકા સાથે, ૮-૬-૧૧ એ ત્રણ અગો, આગમોદય સમિતિએ વિં ૨૦ ૧૬૭૬માં છપાવ્યા હતા જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાએ ગુજરાતી અનુવાદ માટે, ૮-૬માં બે અગો વિં ૨૦ ૧૬૬૦માં છપાવ્યા હતા ૩૦ પીં એલ વગેરે ઘણા વિદ્વાનોએ શબ્દ કોશાદિની સકલના કરીને આ સૂત્રનો અંગ્રેજી અનુવાદ વગેરે છપાવ્યા છે આ રીતે આઠમા અગની બીના ૮૬મા જણાવી

॥ ૬—શ્રી અનુત્તરોપપાતિક દશાગની ટીકા વગેરેની બીના ॥

આ સૂત્રમાં નિર્મલ મયમની સાત્ત્વિકી આગધના કરી શ્રેણિ ગળના દશ પુત્રો વગેરે નવ ઐવેયકની ઉપર ગ્રહેલા અનુત્તર વિમાનવામી દેવપણ પામ્યા, તે બીના અહીં કહી છે, તેથી આ નવમું અગ ‘અનુત્તરોપપાતિક દશાગ’ નામથી ઓળખાય છે અહીં પહેલા જણાવેલા પહેલા વર્ગમાં ને ત્રીજા વર્ગમાં દશ દશ અધ્યયનો હોવાથી, આ સૂત્રના નામમાં દશ શબ્દની ગોઠવણી કરાઈ છે દ્વાદશાગીમાનું જ આ નવમું અગ હોવાથી અગ શબ્દ મૂકાયો છે એટલે બીજા વર્ગમાં તે અધ્યયનો હોવાથી પ્રાયે જે અગના દશ અધ્યયનોમાં સયમ સાધી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ રૂપે ઉપજનારા જીવોની બીના કહી છે, તે અનુત્તરોપપાતિક દશાગ કહેવાય આ સૂત્રનો ગાંડુ જ ભાગ વિગ્રહે પામ્યો, તેથી મૂલ સૂત્ર, ૧૬૨ શ્લોક પ્રમાણ જ મળે જે પ્રાચીન ટીકા ન હોવાથી શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે નવી ટીકા ગતાવી તે આગમોદય સમિતિ વગેરે તરફથી છપાઈ છે ટળા સાથે પણ ગાંડુ ધનપતર્મિહ તરફથી છપાયું હતું, શીખ્ર બોધ વગેરેમાં સાતમા આઠમા નવમા અગનો સાગથ છપાયો હતો એક અભયદેવસૂરિ મહારાજની ટીકા તથા મ્તળકાર્ય (ટળા) સિવાય આ સૂત્રના નિયુક્તિ આદિ, હયાત નથી અહીં ત્રણ વર્ગો છે તેમાં પહેલા વર્ગના ૧૦ અધ્યયનો, બીજા વર્ગના ૧૩ અધ્યયનો, ને ત્રીજા વર્ગના ૧૦ અધ્યયનો જે બધા મળી ત્રણ વર્ગના ૩૩ અધ્યયનો છે શ્રી સ્થાનાગમાં દશમા અધ્યયનમાં તથા શ્રી સમવાયાગમાં જણાવ્યું છે કે આ સૂત્રના ૧૦ દશ અધ્યયનો છે, તેમાં શ્રી ચાનાગ સૂત્રમાં ૮૬મા દશ અધ્યયનોમાંના ત્રણના નામ, અહીં ત્રીજા વર્ગમાં આવે છે આ રીતે નવમા અગની બીના ૮૬મા જણાવી

॥ ૧૦ શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ નામના અગની ટીકા વગેરેની અસિસ બીના ॥

પ્રશ્ન અને વ્યાકરણની બીના જે અગમાં જણાવી હોય, તે પ્રશ્ન વ્યાકરણ દહેવાય પ્રાચીન ટાંચમાં ૧૦૮ પ્રશ્નો ૧૦૮ અપ્રશ્નો ૧૦૮ પ્રશ્નાપ્રશ્નો પ્રભાવગાથી વિદ્યાઓ તથા મુનિ-

વરોએ ભુવનપતિ દેવોની સાથે કરેલા સંવાપ (વાતચીત ઉપદેશાદિ) ની ખીના આ સૂત્રમાં કહી હતી. તે વિદ્યા, મંત્ર, અતિશયાદિની ખીનાવાળો તમામ ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો. તેથી હાલ આશ્રવ દ્વાર રૂપ પહેલા વિભાગમાં પાંચ અધ્યયનોના પાંચ આશ્રવની ખીના, ને સંવરદ્વાર-રૂપ ખીન્ન વિભાગના પાંચ અધ્યયનોમાં અહિંસાદિ પાંચ સંવરની ખીના હયાત છે. આ અંગ એકં શ્રુતસ્કંધરૂપ છે; અહીં એકસરા (ઉદ્દેશા જેમાં નથી તેવા) દશ અધ્યયનો છે. એકેક દિવસે એકેક અધ્યયનના ઉદ્દેશાદિ ત્રણ કરાય. આ સૂત્રના આગાઠ (જે યોગ પૂરા થયા પછી જ નીકળી શકાય તેવા) યોગ હોવાથી એમાં આઉત્તલત્તપાણુ (આયુક્ત લક્ષતપાન) ની ક્રિયા કરાય છે. શ્રી ભગવતીસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તથા મહાનિશીથાદિના યોગો પણ આગાઠ યોગ તરીકે સુખોદા સામાચારીમાં જણાવ્યા છે. આ દશમા અંગના યોગમાં એકાંતરે આયં-ગિલ તપ એટલે આયંગિલ નીવી આયંગિલ નીવી આ ક્રમે તપ કરાવાય છે. અંગનો ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ અનુજ્ઞાના અને શ્રુતસ્કંધના સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞાના દિવસે આયંગિલ તપ જરૂર કરવો જોઈએ. અંગાદિના સમુદ્દેશની અને અનુજ્ઞાની વચ્ચેનો કાલ આકસંધિ નામે ઓળખાય છે. તે આકસંધિ તૂટે એટલે સમુદ્દેશની અનુજ્ઞાની વચ્ચે દિવસ જવાના જણાવેલા કારણોમાંથી કોઈ પણ કારણથી દિવસ પડે (ભય) તો જરૂર અનુજ્ઞા ન થાય, ત્યાં મુખી આયંગિલ તપ ચાલુ જ રહે, એ આકસંધિનું રહસ્ય છે. આ સૂત્રના યોગ કરતાં ૧૪ દિવસો થાય છે. તે આ પ્રમાણે-દરેક અધ્યયનનો એકેક દિન ગણતાં ૧૦ અધ્યયનોના ૧૦ દિવસો, ૧૧-૧૨ શ્રુતસ્કંધના સમુદ્દેશનો એક દિન, ને અનુજ્ઞાનો એક દિવસ. ૧૩-૧૪ અંગના સમુદ્દેશનો અને અનુજ્ઞાનો એકેક દિવસ ગણતાં કુલ ૧૪ દિવસો થાય. પ્રાચીન ટીકાનો વિચ્છેદ થવાથી શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે આ સૂત્રની નવી ટીકા બનાવી. તેને શ્રી દ્રોણસૂરિજીએ શોધી. એમ ટીકાકારે પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે. વિં સં ૧૬૭૫ માં આગમોદય સમિતિએ સટીક આ સૂત્ર છપાવ્યું હતું. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિએ પણ આ સૂત્રની ઉપર વિવરણ (ટીકા) રચ્યું છે. આ ટીકાનો પ્રથમાદર્શ સુરતમાં શ્રી સુખસાગરે તૈયાર કર્યો હતો. આ વિવરણ બે ભાગમાં વિં સં ૧૬૯૫ માં મુક્તિવિજયજી જૈન ગ્રંથમાલાએ છપાવ્યું હતું. તથા આશ્રવદ્વારનો શુભરાતી અનુવાદ માસ્તર નગીનદાસે વિં સં ૧૯૯૮ માં છપાવ્યો હતો. ખીન્ન ગ્રંથોમાં પ્રશ્ન વ્યાકરણનો અર્થ આ રીતે કહ્યો છે. પ્રશ્ન=વિદ્યા વિશેષ, તેનું વ્યાકરણ=વિવેચન. ૧૦ અધ્યયનોમાં કરનાઈ જે અંગ, તે પ્રશ્ન વ્યાકરણાંગ કહેવાય. જે દ્વારા કર્મો આવે એટલે કર્મ બંધના કારણો તે આશ્રવ કહેવાય. સંવર એટલે કર્મને રોકવાના જે સાધનો તે સંવર કહેવાય.

અહીં લગભગ ૫૩ અનાર્થ જાતિના તથા ૯ અહોના નામ જણાવ્યા છે. શ્રી જ્ઞાનવિમલ-સૂરિના વિવરણમાં પ્રાસંગિક શ્લોકો વધારે જણાય છે. તથા લબ્ધિસ્તોત્રની અને પિંડ નિર્યુક્તિની ખીના પણ પ્રસંગે ઘણીવાર આવે છે. આ વિવરણને ગગવિજયના શિષ્ય મય-વિજયે વિં સં ૧૭૯૩ માં લખેલી હાથપોથીના આપારે તૈયાર કરી છપાવ્યું. આ રીતે દશમા અંગની ખીના ટૂંકામાં જણાવી.

॥ ૧૧ શ્રી વિપાક શ્રુતની વૃત્તિ આદિની ખીના ॥

વિપાક એટલે પાપ કર્મનું અને પુણ્ય કર્મનું ફલ તેને લોગવનારા જીવોનું વર્ણન જે અગમા કર્યું છે, તે વિપાક તુત નામે ૧૧ સુ અગ જાણવું આ અગનો ઘણો ભાગ વિગ્રહ પામ્યો તેથી હાલ મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૧૬ સ્લોક છે મૂલ ટીકાનો વિગ્રહ થવાથી શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે ૬૦૦૦ સ્લોક પ્રમાણ નવી ટીકા જાળવી આ અગના બે શ્રુતસ્કંધ છે પહેલા હુ ખ વિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના દશ અધ્યયનોમા પાપ કર્મના દુ ખ રૂપ ફલને લોગવનારા જિજ્ઞાસક વગેરે દશ જણાનું વર્ણન કર્યું છે બીજા સુખ વિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના દસ અધ્યયનોમા-સુખના સાધન દાન વગેરે ધર્મને સાધનારા સુખાહુ, ભદ્રનદી વગેરેની ખીના અનુક્રમે જણાવી છે બે શ્રુતસ્કંધોમા પહેલો શ્રુતસ્કંધ મોટો છે શ્રી આનાગસૂત્રના દશમા અધ્યયનમા જણાવેલા હુ ખ વિપાકના દશ અધ્યયનોને 'કર્મ વિપાક દશા' નામથી ઓળખાયા છે તે નામોમા અને અહીં જણાવેલા નામોમા નહેજ તફાવત જણાય છે પણ અર્થમા ફરક નથી આ સૂત્રના યોગ વરતા ૨૪ દિવસ લાગે છે તે આ પ્રમાણે છે દરેક આચયનનો-એક એક દિવસ ગણતા ૧૦ દિવસ થાય, શ્રુતસ્કંધની મુદ્દેગ અનુસારો એક દિવસ, આ રીતે પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૧ દિવસો, ને બીજા શ્રુતસ્કંધના પણ એજ ક્રમે ૧૧ દિવસો, ને અગના સમુદેશનો ૧ દિવસ, તથા તેની અનુસારો એક દિવસ ગણતા કુલ ૨૪ દિવસ થાય જે અગના બે શ્રુતસ્કંધો હોય, તે દરેક શ્રુતસ્કંધની મુદ્દેગ અનુસાર એક જ દિવસે થાય ને જે અગને એક શ્રુતસ્કંધ હોય, તેનો મુદ્દેશ એક દિવસે કરી, બીજે દિવસે અનુસાર કરવી આ સૂત્રના કથાનકના જેવી શૈલી ખોદોના અવદાન શતક, કર્મશતકાદિમા પણ જણાય છે શ્રી અભયદેવસૂરિકૃત ટીકા સહિત આ વિપાકશ્રુત વિં સં ૧૬૭૬ મા આગમોદય સમિતિ તરફથી છપાયું હતું તે પહેલા ખાખ પનપતસિ હે પણ છપાવ્યું હતું બીજા વિદ્વાનોએ અગ્રેજ અનુવાદ વગેરે સાથે આને છપાવ્યું છે આ રીતે શ્રી વિપાક શ્રુતની ખીના દેકામા જણાવી આ ૧૨ શ્રી આચારાગ વગેરે ૧૧ અગોના નિર્ધારિત આદિ સાધનોની ખીના પણ દેકામા જણાવી ગૃહદિગ્વિપનિકાદિ પ્રથોમા અગીયાર અગોના મૂલ સૂત્રોનું પ્રમાણ ૩૫૩૩૬ સ્લોક, ને તે ૧૧ અગોની ટીકાઓનું પ્રમાણ ૭૪૭૬૦ સ્લોક જણાવ્યું છે ૪-૫

। એ પ્રમાણે-તપોગૃહાધિપતિ-આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર વિનેયાણુ

વિજયપદ્મસૂરિએ રચેલ-શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો પહેલો

પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

॥ ખીન્ને પ્રકાશ ॥

હવે અંતકાર શ્રી આચારાંગ સૂત્રનું વર્ણન કરતાં ૬ ગાથામાં પહેલા શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનોની ખીના જણાવે છે—

॥ આર્યા ॥

સુયસ્વંધા દો પદમે, આચારંગે તદેવ સુયસ્વંધે ॥

અજ્ઞયણાઈ પદમે, નવ વિમયં સત્તમજ્ઞયણં ॥ ૬ ॥

અણત્યુત્તં નવમં, ઉદ્ધરિયાઽઽગાસગામિણી વિજ્ઞા ॥

વજ્જેણિત્તો સંપદ, નિજ્જુત્તી મદ્વાહુકયા ॥ ૭ ॥

સાઽસયત્તા વિગયં, તં સિરિસીલંકસૂરિસમણં .।

एयं महापरिण-ज्ज्ञयणं चेवदमं जेयं ॥ ૮ ॥

ઉવહાણસુયં નવમં, વિમુક્તમજ્ઞયણમદમં વુત્તં ॥

अज्ज्ञयणाण नवण्हं, नामाइ जहकमं सुत्ता ॥ ૯ ॥

સત્યપરિણા પદમં, વીઅં તદ્ લોયવિજયમજ્ઞયણં ॥

सीओसणिज्जमेयं, तइयं तत्तो य संमत्तं ॥ ૧૦ ॥

આવંતિ લોયસારં, ધુયં વિમોહો મહાપરિણા ચ ॥

उवहाणसुयं पदमे, अदृज्ज्ञयणाइ सुयक्खूधे ॥ ૧૧ ॥

સ્વપ્રાર્થ—જે અંગમાં મુનિવરોના આચારનું વર્ણન વધારે પ્રમાણમાં જણાવ્યું હોય, તે આચારાંગ કહેવાય જાર અંગોમાં આ સૂત્ર પહેલાં કહ્યું છે, તે વ્યાજળી છે. કારણ કે, મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં આચારની મુખ્યતા છે એમાં “આચારઃ પ્રથમો ધર્મઃ” વગેરે વાક્યો પણ સાક્ષિભૂત છે. લોકો મુનિવરોના આચાર અને ઉચ્ચાર (લાષા)ને જોઈને તેમની પ્રત્યે બહુમાન-શ્રદ્ધા રાખી ભક્તિ કરે છે. તેમનો ઉપદેશ સાંભળી સન્માર્ગે આલી આત્મ-હિત સાધે છે. અને વિચાર એટલે સંવેગાદિ ભાવનાની ખાત્રી પણ તે બંને જ કરાવે છે. આ મુદ્દાથી જ નવીન સાધુઓને છત્રવનિકાયનું જ્ઞાન, (સમજણ) સાધુના સત્યાપીશ શુભોત્તં જ્ઞાન (સમજણ), વૈરાગ્ય ભાવનાને ઘટાડનારા, વધારનારા, સ્થિર કરનારા સાધના વગેરેનું જ્ઞાન કરાવ્યા બાદ વડી દીક્ષા આપવાની જેમ પહેલાં હતી, તેવી અવિચ્છિન્ન મર્યાદા હાલ પણ વિજયવંતી વર્તે છે. શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની રચના થયા પહેલાં આચારાંગમાં જે ૬ છવનિકાયાદિની ખીના કહેલી હતી, તેની માહિતી કરાવ્યા બાદ વડી દીક્ષા આપવાનો

વ્યવહાર હોતો. પણ શ્રી શય્ય ભવસૂરિ મહાગજે મનઃસુનિતા કલ્યાણ નિમિત્તે આચારગાદિ સૂત્રોનો સાગ લઇને શ્રી દગવેઝવિક સૂત્રની રચના કર્યા બાદ તેના ચાર અધ્યયનો ભણ્યા બાદ વડી દીક્ષા આપવાનો વ્યવહાર શરૂ થયો. હાલ પણ તેજ પદ્ધતિ ચાલુ જ છે આચારનું પાલન એ જ્ઞાનને પ્રાપ્તિનું છે, આ આશયથી જણાવ્યું કે—

પદમ નાણ તઓ દયા એવ ચિદ્દહ સન્વસજણ ॥ અણાણી ફિં કાહી ફિં વા નાહિ-
હી હેયપાવગ ॥ ૧ ॥ સોચા જાણઈ કલ્લાણ સોચા જાણઈ પાવગ ॥ હમયપિ જાણઈ
સોચા, જ સેય ત સમાયરે ॥ ૨ ॥

અર્થ—પહેલું જ્ઞાન અને પછી દયા એટલે જીવ અજીવને ભણ્યા બાદ જીવનું રક્ષણ કરાય, તેથી દયા પાલવામાં પહેલા જ્ઞાનની વધારે જરૂરીયાત છે એ પ્રમાણે વર્તવાથી સર્વ મયતો મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરી શકે છે, તેમાં ટકી શકી છે જીવાદિ તત્ત્વોને નહિ જાણનાર, અજ્ઞાની જીવ શુ આત્મહિત આપવાનો છે? અર્થાત્ તે આત્માનું હિત માધી શકતો નથી મારે શુ હિતકારી છે? શુ અહિતકારી છે? તે પણ અજ્ઞાની જીવ જાણી શકતો નથી (૧) ભવ્ય જીવ શ્રી જિનેશ્વર ભગવતના વચનો સાલણીને કલ્યાણને અને પાપને તથા તે ધનને જાણે છે, ને ભણ્યા પછી જે માર્ગે આત્મહિત જણાય, તે માર્ગને માધે છે અહીં કલ્યાણ પદ્ધતી સમ્યક્દર્શનાદિ ત્રણની એકઠી આરાધના સમજવી (૨) આ રીતે મુનિવંશને પગ્મ ઉદ્ધામથી નિર્મલ સયમની સાત્ત્વિકી આગધના ઠવામાં આચાર એટલે શ્રદ્ધા શિક્ષા અને આસેવના શિક્ષાને જાણવાની ગાદી જ જરૂરિયાત જાણીને સૂત્રોની આપના ઠવામાં શ્રી ગણધર ભગવતે શ્રી આચારગજે પહેલું આશ્યુ અહીં છાપેલી પ્રત પ્રમાણે ૪૦૦ સૂત્રો છે, સૂત્રગાથા લગભગ ૧૪૭ છે નિયુક્તિની ગાથા ૩૫૬ છે, તેમાં ટીકા વિનાની ૭ ગાથાઓ, મહા પરિજ્ઞાધ્યયનની નિયુક્તિની છે એમ છાપેલી પ્રતની દેવટે જણાવ્યું છે શ્રી ભદ્રગાદુ સ્વામીના નિયુક્તિની ૧૧મી ગાથામાં કહેવા વચનથી જણાય છે કે આ પહેલા અગતું બીજું નામ ‘વેદ’ છે, અને સાતમી ગાથામાં આચાર વગેરે નવ નામો આ પહેલા અગતું જણાવ્યા છે આ સૂત્રના બે શ્રુતપદ્ધતો છે, વિશેષાવલોકનમાં ૬૦૦મી ગાથામાં મધ્યને અર્થ-‘સમુદાય’ કર્યો છે તેથી શ્રુત એટલે સૂત્રો, તે સૂત્ર વગેરેનો જે મસુદાય, તે શ્રુતપદ્ધત કહેવાય અહીં આદિ (વગેરે) શબ્દથી મૂલ મૂલમાં કહેલી ગાથાઓ વગેરે લઈ શકાય કારણ કે, અહીં ગત ભાગ ઉપગત લગભગ-૧૪૭ ગાથાઓ પદ્યમાં પણ ૭ કેટલાક વિદાનો ૧૪૭વી વધારે ગાથાઓનું પ્રમાણ જણાવે છે છદ્મ પુત્ર અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશમાં ૧૪-૧૫-૧૬ એમ ત્રણ પદ્યો ‘અનુક્રુલ્’ છદ્મમાં છે, સાતમાં વિમોહ નામના અધ્યયનના દેહા ઉદ્દેશમાં ૧૭ માંથી ૪૧માં મુખી ૧૧ પદ્યો અનુક્રુલ્ છદ્મને મનુનું છે નવમું ઉપધાન મુન પણ પદ્યમાં છે, અને તે “ગાવાનુક્રુલ્મીયસદિ” નામથી આગળાચેવ મિથ્ય છદ્મને અનુમતે.

તથા ભાવના અધ્યયનનો થોડો ભાગ પદ્ય છે, એમાં ૧૧૨-૧૩૫ પદ્યો, ને વિમુક્તિ અધ્યયનમાં ૧૩૬-૧૪૭ પદ્યો છે, આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, અહીં સખ્યાતા શ્લોકો છે તે ઉપરાંત શ્રી સમવાયાંગમાં ને શ્રી નંદીસૂત્રમાં બાર અંગનો ટૂંક પરિચય કહેતાં સૂત્રકાર ભગવંતે ફરમાવ્યું છે કે, શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં આચાર વર્ણવ્યો છે. ગોચર એટલે ગોચરી લેવાનો વિધિ, વિનયનું કૃણ, કાયોત્સર્ગ કરવાનું, સૂવાનું, બેસવાનું સ્થાન, વિહારાદિ નિમિત્તે જવાનો વિધિ, શરીરનો થાક ઉતારવા બીજા સ્થાને જવા રૂપ અંકમણનો વિધિ, આહાર, ઉપધિનું પ્રમાણ, સ્વાધ્યાયાદિ યોગમાં બીજા સાધુ વગેરેને સ્મારણાદિ સાધનોથી જોડવાનો વિધિ, ભાષા સમિતિ, ગુપ્તિ, શય્યા (ઉપાશ્રયાદિ સ્થાન, સંચારો), ઉપધિ, ભક્ત, પાનને લેવામાં સંભવતા ઉદ્દગમ, ઉત્પાદના, એષણના દોષોથી રહિત શુદ્ધ શય્યાદિને લેવાનો વિધિ, તેમાં ખાસ કારણે અપવાદનો વિધિ, વ્રત નિયમ અને તપ વગેરે યોગ્ય પ્રસંગને અનુસરીને વર્ણવ્યા છે. અહીં વ્રતનો અર્થ મૂલ ગુણ, ને નિયમનો અર્થ ઉત્તર ગુણ છે એમ સમજવું.

અહીં પહેલા શ્રુતસ્કંધનું નામ પ્રહાર્ય શ્રુતસ્કંધ છે. ને બીજા શ્રુતસ્કંધ આચારાચ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. પહેલા શ્રુતસ્કંધના દરેક અધ્યયનમાં વિવિધ પ્રકારે સત્તર લેહવાળા સંયમ રૂપ પ્રહાર્યની બીના કહેલી હોવાથી પ્રહાર્ય શ્રુતસ્કંધ નામ સાર્થક છે પણ કિત્યાદિની જેવું નિર્રર્થક નામ નથી. અહીં શ્રુતસ્કંધમાં અધ્યયનોની, ને અધ્યયનોમાં ઉદ્દેશાની સંકલના કરી છે. તેથી પહેલાં અધ્યયનોનો ને ઉદ્દેશાનો વિચાર જણાવું છું. પહેલા શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનો છે, તેમાં સાતમા 'મહાપરિજ્ઞા' અધ્યયનનો વિસ્તેષ થયો છે, એટલે તે હાલ અલભ્ય છે. અહીં નિયુક્તિમાં તથા ચૂર્ણિમાં આ અધ્યયન સાતમું જણાવ્યું, ને શ્રીનંદીસૂત્રની હરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકામાં તથા શ્રી અભયદેવસૂરિકૃત સમવાયાંગ (સૂત્ર ૧૩૬) વૃત્તિમાં આઠમું મહાપરિજ્ઞાધ્યયન છે, એમ એક ગાથાને અનુસારે જણાય છે. તે ગાથા આ પ્રમાણે જાણવી.—

સત્યપરિણા લોયવિજઓ-સીઓસણિજ્ઞ સમ્મતં ॥

આવંતિ ધ્રુવ ત્રિમોહો-મહાપરિણોવહાણસુયં ॥ ૧ ॥

અર્થ—૧ શસ્ત્રપરિજ્ઞાધ્યયન. ૨ લોકવિજય. ૩ શીતોષ્ણીય. ૪ સમ્યક્ત્વ. ૫ આવંતિ (બીજું નામ-લોકસાર). ૬ ક્ષુત અધ્યયન. ૭ વિમોહ અધ્યયન. ૮ મહાપરિજ્ઞાધ્યયન. ૯ ઉપધાનશ્રુતાધ્યયન. ૧

જો કે સમવાયાંગના ૧૩૬ સૂત્રમાં મહાપરિજ્ઞાધ્યયનને આઠમું જણાવ્યું છે. તો પણ ત્યાં નવમા સૂત્રમાં નવ પદ્યાર્થો જણાવતાં આ નવ અધ્યયનો ગણાવ્યા, તેમાં મહા પરિજ્ઞાને ૬મું પણ કહ્યું છે. આ રીતે આ અધ્યયનના ક્રમિક નંબરને અંગે ત્રણ વિચારો જાણવા.

મહાપરિજ્ઞાધ્યયનની નિયુક્તિની સાત ગાથાઓ જેતાં અનુમાન થાય છે કે—શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી મહારાજે જ્યારે આની નિયુક્તિ રચી, તે વખતે આ મહાપરિજ્ઞાધ્યયન હયાત હતું.

તથા શ્રી આવચ્ચ નિર્ધુક્તિની ૭૬૯ મી ગાથામાં તથા બીજા પલ્લુ વિધિ યથોમા જણાવ્યું છે કે—“સ્તો કિર નિરિરરમામિણા અભાસમામિણી રિન્સા ઉદરિયા, સાદમયસજેણ વચ્છિણ” એટલે આ મહાપગિનાધ્યયનમાં શ્રી વજ્રનામીએ આકાશગામિની વિદ્યાનો ઉદ્ધાર કર્યો આ પાંડથી મમન્તય છે કે શ્રી વજ્રવામિના સમય સુધી આ અધ્યયન હયાત હતું, પરીના મમયે મહાપ્રભાવગ્રાહી હોવાથી તે નિષ્કેદ પામ્યું તથા અહીં નિર્ધુક્તિની ૭૬૦ મી ગાથા નેતા જણાય છે કે-મત્તસત્તિયા (અધ્યયનનો) નો ઉદ્ધાર પણ આમાંથી થયો છે પાચમા અધ્યયનનું પહેલા “મગ્ગતિ” નામ જણાવ્યું છે આનું બીજું નામ “લોકાગાર” છે એમ અહીં નિર્ધુક્તિની ૩૧-૩૨ મી ગાથાનો અર્થ વિચારતા જણાય છે તથા આઠમા અધ્યયનનું “વિમોહ” નામ જણાવ્યું છે, ને તેનું બીજું નામ “વિમોહ” છે આ રીતે પહેલા શ્રત-કથના અધ્યયનોના નામને ઉદ્દેશીને આમ ૪૩મી બીજા ૪૪મીને હવે કમસઃ દરેક અધ્યયનના ઉદ્દેશ જણાવે છે અધ્યયનો ને વિભાગ, તે ઉદ્દેશો કહેવાય નવ અધ્યયનોમાં મહાપગિના અધ્યયનનો વિષેદ થવાથી બાકીના આઠ અધ્યયનોમાં ઉદ્દેશ આ પ્રમાણે જણાવે

પહેલા શ્રત-કથના પહેલા અધ્યયનમાં ૭ ઉદ્દેશ છે, બીજા અધ્યયનમાં ૬ ઉદ્દેશ, ત્રીજા અધ્યયનમાં ૪ ઉદ્દેશ, ચોથા અધ્યયનમાં ૪ ઉદ્દેશ પાચમા અધ્યયનમાં ૬ ઉદ્દેશ છે છઠ્ઠા અધ્યયનમાં પાચ ઉદ્દેશ, સાતમા અધ્યયનમાં ૮ ઉદ્દેશ, ને આઠમા અધ્યયનમાં ૪ ઉદ્દેશ કહ્યા છે બીજા શાસ્ત્રોમાં પાચમા અધ્યયનના પાચ ઉદ્દેશ, ને છઠ્ઠા અધ્યયનના ૮ ઉદ્દેશ છે, એમ આ ગાથા જણાવે છે તે આ પ્રમાણે—

સત્તર્હિ છર્હિ ચરચ્ચરિય પચરિ અટ્ટ્ઠ ચરર્હિ નાપચ્ચા ॥

ઉદ્દેસર્પર્હિ પટ્ટમે સુગમ્મવે નર ય અગ્ગસયણા ॥ ૧ ॥

અર્થ—પહેલા યુત-કથના ૧૪ અધ્યયનો અનુક્રમે ૭-૬-૪-૪-૫-૮-૮-૮ ઉદ્દેશ વડે સજિત છે એટલે પહેલું અધ્યયન ૭ ઉદ્દેશનાં છે એન દરેક અધ્યયન સમન્તું આજ પદતિએ આ અગતી મૂર્તિ તથા ટીકા પલ્લુ ઉદ્દેશાંત્રી વર્ણવે છે

શ્રી નદીનૃત્તની કાવિબદ્ધીય ટીકામાં, અને શ્રી મમવાચાની અબયદેવમુદ્ધૃત ટીકામાં જણાવેલી—

સત્ત ય છગ્ગચ ચરો-છ પચ અટ્ટેસ સત્ત ચરોય ॥

પવસાગ તિ તિ દોદો-દોદો સત્તેસ પવસોય ॥ ૧ ॥

અહીં ૧૪ અધ્યયનોમાં અનુક્રમે જણાવેલા ઉદ્દેશાની સંખ્યા ઉપરથી અગુમાન થાય છે કે-મહાપગિ અધ્યયનમાં ૭ ઉદ્દેશ હોવા જોઈએ તે ગાથાના વિષેદ થયો બીજા યુત-કથના ૧૬ અધ્યયનો ૧૧-૩-૩-૨-૨-૨-૨ ઉદ્દેશ છે અને કેટલાએક અધ્યયનો એમ ૧૧ ઉદ્દેશ સજિત છે આ રીતે ઉદ્દેશ અને ૪૩મી બીજા ૪૪મીને અનુક્રમે પાંચમું યુત-કથના પહેલા અધ્યયનના સત્ત ઉદ્દેશનાના દરેક ઉદ્દેશ ૬૬ ટીકાની કહી

છે, તે ટૂંકામાં જણાવું છું. શસ્ત્ર એટલે હિંસા સાધન, તેનો યોગ્ય નેનાથી થાય, અથવા શસ્ત્રના સ્વરૂપને જણાવનારું જે અધ્યયન, તે શસ્ત્ર પરિજ્ઞા અધ્યયન કહેવાય. અહીં ૧ દ્રવ્ય-શસ્ત્ર અને ૨ ભાવશસ્ત્ર એમ શસ્ત્રના બે ભેદ છે. તેમાં હજીવાની જે ભાવના તે ભાવશસ્ત્ર કહેવાય. અને સ્વકાયશસ્ત્ર અને પરકાયશસ્ત્ર એમ દ્રવ્યશસ્ત્રના બે ભેદ છે. ઠંડા પાણી વિગેરેના જીવોનો ઉજી પાણી આદિથી જે નાશ થાય, તે સ્વકાયશસ્ત્ર કહેવાય, ને અજકાય વગેરેના તેઉકાય આદિથી નાશ થાય, તે પરકાયશસ્ત્ર કહેવાય. પૃથ્વીકાય, અજકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, અને ત્રસકાયની વિસ્તારથી સમજૂતી આપી, અને શસ્ત્રનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-જે હિંસા ન કરે તેજ ખરો સમજૂ કહેવાય. માનવદેહમાં થતા વિવિધ ફેરફારો વનસ્પતિમાં ઘટાવી સાબીત કર્યું છે કે-વનસ્પતિને સચિત્ત માનવી જોઈએ. આ વાત અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને સમજાવી છે. આ રીતે અધ્યયનનું ટૂંકું રહસ્ય જાણવું.

॥ પહેલા અધ્યયનના પહેલા ઉશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં આચાર પદ અને અંગ પદના નિક્ષેપા, આચાર શબ્દના એકાર્થક પદો જણાવીને બારે અંગોની રચના કરવાના અવસરે પહેલાં ૧૪ પૂર્વો રચાય છે, તેથી પૂર્વો પહેલાં કહેવા જોઈએ, તેમ ન કહ્યું, ને શ્રી આચારાંગ સૂત્રને પહેલાં કહેવાનું કારણ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે. પછી ગણિપણું એ આચારને આધીન છે એમ કહી, અધ્યયનાદિની અપેક્ષાએ શ્રી આચારાંગનું પ્રમાણ દર્શાવ્યું છે. પછી અંગ વગેરેમાં કોણ કોનો સાર છે ? તે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી. બ્રહ્મપદના નિક્ષેપા, સ્થાપના, બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જણાવતાં બ્રાહ્મણની તથા બીજા વર્ણોની ઉત્પત્તિનું સ્વરૂપ, વર્ણની તથા વર્ણાન્તરની સંખ્યા, સાત વર્ણો, બીજા વર્ણોના નામ, વર્ણાન્તર થવાનું કારણ, લિન્ન લિન્ન સંયોગથી થતી વર્ણાન્તરની ઉત્પત્તિનું તથા દ્રવ્ય બ્રહ્મ અને ભાવ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી જેનો ચારિત્ર રૂપ અર્થ થાય છે, તેવા ચરણ પદના નિક્ષેપાની બીના કહી છે. પછી પહેલા અંગના અધ્યયનોનાં નામ, દરેક અધ્યયનમાં કહેવાની બીનાનું ટૂંક સ્વરૂપ, શસ્ત્ર પરિજ્ઞા અધ્યયનના સાત ઉદ્દેશા પૈકી દરેક ઉદ્દેશામાં કહેવાની ટૂંક બીના, શસ્ત્રપદ અને પરિજ્ઞા પદના નિક્ષેપા, શસ્ત્ર અગ્નિ વિગેરે દ્રવ્યશસ્ત્ર કહેવાય, મન વચન કાયાની બિરાજ પ્રવૃત્તિ તથા અવિરતિ વગેરે ભાવશસ્ત્ર કહેવાય, એમ વિસ્તારથી સમજાવી સંજ્ઞાની બીના જણાવતાં અનુભવ સંજ્ઞાના ૧૬ ભેદ, દિશાના નિક્ષેપા, તેર આકાશ પ્રદેશો અવગાહીને રહેલ જે દ્રવ્ય; તે દ્રવ્યાદિક કહેવાય એમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી ફરમાવ્યું છે કે, રચક પ્રદેશથી ક્ષેત્ર દિશાઓ ગણાય, પછી દિશાના નામ, દિશાનું તથા વિદિશાનું સ્વરૂપ, દિશાનું સંસ્થાન (આકાર), સર્વેને મેરૂ પર્વત ઉત્તરમાં આવે, ને લવણસમુદ્ર દક્ષિણમાં આવે, એમ કહી પ્રજાપતિ દિશાનું સ્વરૂપ, તેને જાણવાનો ઉપાય, તેના નામ-તેનું સંસ્થાન જણાવ્યું છે. પછી ભાવ દિશાનું સ્વરૂપ, આત્મા છે એમાં પ્રમાણ શું ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ જવાબ હેતાં પ્રસંગાનુપ્રસંગે આત્માને સાબીત કરનારા અનુમાનાદિ પ્રમાણ જણાવી ૩૬૩ પાખંડિઓના મતનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. પછી પૂર્વભવને જાણવાના નીતિ

સ્મૃતિ સાધના, અને વિશિષ્ટ જ્ઞાના કારણે જાણી કહ્યું છે કે, આત્માને માનનાગ જીવો પરલોકને કર્મને અને ક્રિયાને જરૂર માને છે પછી ક્રિયાના પરિણામનો નિર્ણય સમજાવી કર્મનું સ્વરૂપ નહિ જાણનાર જીવોને થતા જેવલાલ, અને તેના વિપાકનું ભોગવવું, કર્મના સ્વરૂપને નહિ જાણનાર જીવોનું ચોરાશી લાખ યોનિમા કર્મનુસારે ભટકવું, ને વિવિધ દુઃખોનું ભોગવવું, વગેરે ખીના વિત્તારથી સમજાવીને પરિજ્ઞા શબ્દનું સ્વરૂપ કહી હિત શિક્ષા કરાવાવી છે કે, સાગ વિચારે કંવાથી પ્રુથ્વીય ધ થાય છે, તથા અશુભ કર્મોના નાગ થાય છે, માટે સારા વિચારે કરવા ને ખરાણ વિચાર કરવાથી પાપ કર્મોના પાપ થાય છે, માટે તેવા વિચારે ન કરવા જોઈએ છેવટે કર્મ ધનના કારણથી અને આરભ સમાજ લથી ધનવાનો ઉપદેશ દેતા કૃપાલુ મહર્ષિ ભગવતોએ કરમાવ્યું છે કે, જે કર્મ (કર્મધના ગરણ) અને આરભને જાણીને તેનો ત્યાગ કરે તેજ મુનિ કહેવાય આ ગીતે પહેલા શુભકર્મના પહેલા ગત્ર પરિજ્ઞા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો પરિચય ટકામા જણાવ્યો હવે ખીજા ઉદ્દેશથી માડીને સાતમા ઉદ્દેશ સુધીના ૬ ઉદ્દેશામા અનુક્રમે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય (જલ) તેજકાય (અગ્નિ) વાયુકાય, (વાયુ, પવન), વનસ્પતિકાય (ઝાડ વગેરે), તથા ત્રસ (પાણીના ધોગ વગેરે) જીવોની ઓળખાણ કરાવશે આથી સમજાય છે કે, પહેલા શસ્ત્ર પરિજ્ઞા અધ્યયનમા છ જીવનિકાયની ઓળખાણ કરાવે છે, ને પ્રથમ પ્રુથ્વીકાયે શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ પણ આગધેલી પ્રવચનાના સાધક મુનિવરોને ચેતાવે છે કે ૬ જીવનિકાયની રક્ષા કરવામાજ મુનિપણાનું ખરૂં રહસ્ય સમાયેલું છે અહિં સાનો માધક આત્મા ડોઈની પણ સાથે વૈગલાવથી વર્તતો નથી, ને તેની ઉપર ડોઈને પણ વૈગલાવ હોતો નથી કુદગતી નિયમ એ છે કે-શાંતિને દેનારો જ શાંતિ મેળવી શકે છે અહિં સાજ શાંતિનું પગમ સાધન છે શાંતિ શુણને ધાગણ કરનાર આત્માઓ જ મોક્ષ માર્ગની પગમ ઉલ્લાસથી સાર્વિકી આગધના કરી મુક્તિના અવ્યા ધાધ સુખ પામી શકે છે એમ સમજીને હે મુનિવરો ! તમે પૃથ્વીકાયાદિના આગ, સમાજ ભનો ત્યાગ કરજો, એમ હિત શિક્ષા આપીને પ્રમાદનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સયમને સાધી માનવજન્મ રૂપ કલ્પવૃક્ષને સકલ પાનાવજો, એમ ભગવતે કરમાવ્યું છે

॥ ખીજા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં યજ્ઞાતમા પૃથ્વીકાયનું સ્વરૂપ જણાવનાગ નિશ્ચેષાદિ નવ દ્રાવે જાણવી પૃથ્વીમા આગ નિશ્ચેષાની ઘટના કરી, દ્રવ્યપૃથ્વી તથા લાવપૃથ્વીનું વર્ણન કર્યું છે પછી કહ્યું છે કે-સૂક્ષ્મ જીવો સર્વ લોકમા ભરેલાછે, પછી જાદર પૃથ્વીના સ્લક્ષ્ણ ને ખગલેહનું વર્ણન કરી યોનિના ભેદો સમાન વર્ણાદિથી પડયા છે, એમ કહી સૂક્ષ્મમા ને જાદરમા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદોનું ઘટનું સમજાવણ, ને વૃક્ષાદિના તથા ઔષધિ વગેરેના દ્રાવે પૃથ્વીકાયના ભેદો વિત્તારથી સમજાવ્યા છે પછી કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાય જીવોના શરીરો અસખ્યાતા ભેગા થાય, તોજ દેખાય તે અસખ્યાતાથી ઓછા શરીરોની હયાતી શ્રી જિનાજાવી જ માનવી જોઈએ,

॥ સાતમા ઉદ્દેશાના દ્વંક પરિચય ॥

અહીં વાયુનું નિરૂપણ, તેમાં સરળી રીતે ઘટતા પૃથ્વીના દ્વારોની ભક્ષામણ તથા ભેદાદિની અપેક્ષાએ જૂદાશ જણાવી કહ્યું કે—સૂક્ષ્મ વાયુ સર્વલોકમાં રહેલ છે. અને ઉત્કલિકા વગેરે બાદર વાયુના પાંચ ભેદો છે. અને દેવે અદૃશ્ય બનાવેલા શરીરની જેમ આપણે હયાતી માનીએ છીએ તેમ વાયુની પણ હયાતી માનવી જોઈએ એમ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી વાયુ-જીવોનું પરિમાણ, વીંજવું, ધમવું વગેરે પ્રકારે બાદરવાયુની વપરાશ, વીંજવું વગેરે વાયુનું દ્રવ્યશસ્ત્ર છે, એમ કહી ફરમાવ્યું કે બાકીની બીના પૃથ્વીની જેમ જાણવી. મનુષ્ય વાયુનો સમારલ ન કરવા ધારે તો તેમ કરી શકે. એમ કહી અંતર્જ્ઞાન અને બાહ્યજ્ઞાનની વ્યાપ્તિ અને દષ્ટાંત સાથે દ્રવ્યાતંકનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે—વાયુના રક્ષક જે હોય તેજ મુનિ કહેવાય. પછી વાયુના શસ્ત્રના સમારંભને જણાવવાના પ્રસંગે અન્ય ધર્મીઓનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે—વાયુની સંરંભાદિ પ્રકારે થતી વિરાધનાનું સ્વરૂપ જાણી જે તેની રક્ષા કરે તેજ મુનિ મુનિતાને ટકાવી શકે. પૃથ્વી વગેરેનો સમારંભ કરતાં કર્મ બધાય, મુનિએ સર્વથા છ એ જીવ નિકાયોનો આરંભ તજવો જોઈએ. આટલું જાણ્યા પછી નવા સાધુને વડી દીક્ષા આપી શકાય. શશ્યંભવસૂરિ મહારાજે પૂર્વમાંથી દશ વૈકાલિકનો ઉદ્ધાર કર્યા પહેલાં પદ્ધતિ આ પ્રમાણે હતી. તે પછી દશવૈકાલિકના ૪ અધ્યયનો લખ્યા પછી વડી દીક્ષા અપાય. એ પદ્ધતિ શરૂ થઈ. આ પ્રસંગે વડી દીક્ષાનો વિધિ પણ દ્વંકમાં જણાવ્યો છે. અહીં પહેલા શસ્ત્રપરિજ્ઞાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થાય છે.

॥ બીજા લોકવિજય અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં પહેલા ઉદ્દેશાની શરૂઆતમાં આ અધ્યયનના છ ઉદ્દેશામાં કહેવાના મુદ્દાઓ અને લોકપદના તથા વિજય પદના નિશ્લેષાની બીના, અને ગુણ પદ તથા મૂલ પદના નિશ્લેષા જણાવી ભાવકષાય રૂપ લોકમાં આત્મદષ્ટિએ વિજય મેળવવાના સાધનો જણાવ્યા છે. પછી કષાયને જીતવાનું ફલ, દ્રવ્ય ગુણના સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદો જણાવી કહ્યું છે કે—જીવ પ્રદેશો સંકોચાય છે, ને ફેલાય છે. કેવલિ સમુદ્ધાત સમયે તે સર્વ લોકમાં ફેલાય છે, પછી ઋણુ-તાદિનું સ્વરૂપ તથા વકેતાદિની બીના, અને મૂલ પદના નિશ્લેષા જણાવ્યા છે. પછી કહ્યું છે કે, “જ્યાં સંસાર છે, ત્યાં જ કર્મ સત્તા છે, કર્મોનું મૂલ મોહનીય અથવા ભોગતૃષ્ણા છે, તેથી ભવબ્રમણ થાય છે. મોહના બે ભેદ છે. કર્મબંધમાં કષાયોની મુખ્ય કારણતા છે, કષાયોને ઉપજવાના જૂદા જૂદા સ્થાન (કારણો) છે,” પછી કષાયના નિશ્લેષા, સંસારના પાંચ ભેદ, અને નામ કર્મ, સ્થાપના કર્મ, દ્રવ્ય કર્મ વગેરે ૧૦ પ્રકારે કર્મપદના નિશ્લેષાનું સ્વરૂપ જણાવી, વર્ગીકૃત સ્વરૂપ તથા કર્મબંધના પ્રકૃતિ બંધ વગેરે ચાર ભેદ પણ કહ્યા છે. અહીં આઠ કર્મોની પણ બીના દ્વંકમાં જણાવી છે. પછી પ્રમાદ મમતાની બીના કહેવાના પ્રસંગે પરશુ, આણકય, જરાસિંધુના દષ્ટાંતો જણાવી ફરમાવ્યું છે કે વૈરાગ્ય ભાવે સ્વજનોના

સળધનો ત્યાગ કરવાથી કપાય, કર્મળધ, તથા ભવબ્રમણનો જર નાશ થાય છે વાગવા સ્નેહ આસક્તિ ભાવ ગળનાર જીવો, જન્મ મરણ પામે છે ઘડપણમાં ઇદ્રિયો ગિધિય ગને છે આ પ્રસંગે ઇદ્રિયોનું સ્વરૂપ જણાવી ચેતવણી આપી છે કે ઘડપણમાં લોકના તિગ્ધર મહેવા પડે છે આ પ્રમગને અનુસરતા જરૂરી દષ્ટાંતો, અપ્રમાદનું સ્વરૂપ, સમાગમ રાગી જીવનું સ્વરૂપ, કહીને ઘડપણ આદિ પ્રમગે ધનથી રક્ષણ થતું નથી વગેરે જણાવ્યું જેઓ એમ જાણે છે ક્ષુબ્ધ એ પુણ્યનું ફલ છે, ને દુષ્ટ એ પાપનું ફલ છે તેઓ સુખના પ્રસંગે તોરી ગળતા નથી, ને દુષ્ટના સમયે ગલગતા નથી જીવાનીમાં પરમાર્થધન જવા ઉદયમવત થયું જોઇએ ઇદ્રિયોની સગકત દશામાં જ આત્માર્થ સાધી શકાય છે, વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે આ બીજા અધ્યયનમાં મુખ્યતાએ મુનિવરના કલ્યાણને લક્ષ્યમાં લઇને સૂત્રગર ભગવતે જણાવ્યું છે કે માયા મુનિઓ માતા પિતા ત્રી પુત્રાદિમાં મોહ ન રાખે, શબ્દાદિ લોગના સાધનોને એવવાની ભાવના પણ ન કરે એ વિસ્તારથી સમજાવી ગોચરી અકલ્પ જવાનો વિધિ જોઇ છે જેવે એ પણ કહી દીધું છે કે મુનિઓ ધનવતની ઉપર રાગ અને નિર્ધનની ઉપર અરૂચિ ભાવ તણને મધ્યમ્ય ભાવે પરોપદેશ દેવા જોઇએ આ હકીકત મમજાવતા આહી પહેલા ઉદ્દેશમાં મુનિને કર્મળ પાના કપાય, વિષય, વગેરે કારણોથી ગતવાની સ્પષ્ટ ભલામણ કરી છે આમાંથી આત્માર્થી ભવ્ય જીવેને ધ્યાન યાદ ગળવા જેવી અપૂર્વ શિખામણ એ મળે છે-બીજા જરૂરી વિચારો જવાથી, ભાવવાથી ને યાચિ પ્રવૃત્તિ કરવાથી ને જોવાથી તથા માલગવાથી મન જરૂર અસ્થિર ગને છે, ને ગાહુ જ ચીકણા કર્મો ગળાય છે, માટે મુનિઓ આચાર, વિચાર, ઉચ્ચાર, શ્રવણ, દર્શનાદિની સાર્થકતા તરફ ગાહુ જ કાળજી ગળીને સયમની સાધના કરે, તોજ સ્વપરતારક પાની શકે આ ગીતે બીજા લોકવિજય અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય જાણવો

॥ લોકવિજયના બીજા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

આહી શરૂઆતમાં જણુ છે કે-જો અરતિ ન કરે તે કર્મળધાથી મુક્ત ગને, પછી સયમની ખમવાના કારણે જણાવી જણુ છે કે પ્રભુની આનામાં ન મહેતાર જીવેના આલોક અને પરલોક ગળે છે પછી સમારથી મુક્ત વયેલા જીવેનું, અણગારનું ને અજાનીનું સ્વરૂપ વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી હિત શિક્ષા આપી છે કે મુનિઓ ગોત્રનું અભિમાન નહિ કરવું જોઇએ આ પ્રસંગે પુણ્યવપગવર્તનું સ્વરૂપ પણ દ્વંકમાં દીખાડે સમજાવ્યું છે

॥ બીજા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

આહી જણુ છે કે આધ્યાપણ વગેરે જોઇને કર્મ પગિણામ વિચારી મમતા ભાવ ગળવો તથા સમિતિ પાલવી પછી ઉચ્ચ ગોત્રનું અભિમાન કરના જીવનું સ્વરૂપ, તથા મોક્ષ માર્ગના

સાધક જીવનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું છે કે મરણ અચાનક આવશે, એમ જાણીને આત્મહિત સાધવું. સમજી આત્માને ઉપદેશ દેવાની જરૂરિયાત જણાતી નથી, અજ્ઞાની જીવો સંસારમાં ભટકે છે વગેરે બીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ બીજા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંદ્વ પરિચય ॥

અહીં મુનિને હિત શિક્ષા આપી છે કે-લોગીને રોગ થાય ત્યારે કોઈ પણ દુઃખમાં લાગ લઈ શકતું નથી. અહીં પ્રહ્લદત્તનું દષ્ટાંત જણાવી કહ્યું છે કે ધનને લોગવનારા, લાગીયા, પુત્ર વગેરે ધણાં હોય છે. સ્ત્રીથી કદર્થના પામેલો મૂઢ જન ધર્મ સાધી શકતો નથી. છેવટે લોગની ઇચ્છાવાળા જીવની લોગના સાધન મળે ત્યારે અને ન મળે ત્યારે થતી પરિસ્થિતિ (હાલત) પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ બીજા અધ્યયનના પાંચમા ઉદ્દેશાનો દ્વંદ્વ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-પુત્ર વગેરેને માટે પોતાથી કરાતા કર્મસમારંભો પોતાને જ દુઃખ-દાયી નીવડે છે. જે કંઈ વિકૃત (વેચવું, ખરીદવું) ન કરે તે મુનિ કહેવાય. કાલ વગેરેને જાણવા જોઈએ, મમતા વગેરે દોષોને તજવા જોઈએ. પ્રસંગે ૪૨ દોષનું વર્ણન કર્યું છે. સ્નેહ રહિત મુનિએ ગૃહસ્થની પાસેથી માગીને વસ્ત્ર વગેરે લેવા જોઈએ. પછી આહાર કરવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું છે કે ધર્મારાધનમાં મદદગાર ઉપકરણો પરિગ્રહ રૂપ ન કહેવાય. પછી કામ, કામી, અને નિષ્કામીનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું છે કે-બાહ્યજ્ઞાની અને અભ્યંતર જ્ઞાની બીજાને મુક્ત કરી શકે છે. જેમાંથી પડે જરૂર છે એવો દેહ વૈરાગ્યનું કારણ થાય છે. પછી અવિરતિનું ફલ કહેતાં પ્રસંગે ધનસાર્થવાહાદિના દષ્ટાંત જણાવી કહ્યું છે કે-સાધુપણને સાચવવા માટે મુનિએ બાલ (અજ્ઞાની) જીવોનો સંગ ન કરવો. અહીં બીજી પણ બીના પ્રસંગે જણાવી છે.

॥ બીજા અધ્યયનના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો દ્વંદ્વ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-સાધુ પાપ કરે નહિ. જીવ હિંસા કરતાં બીજા પણ પાપ કરાય છે. પછી કર્મોપદ્રવની શાંતિ માટે મુનિને કરવા લાયક કાર્યો જણાવી કહ્યું છે-મમતાનો ત્યાગ એજ મુનિતા જાણવી પછી વીરનું લક્ષણ કહી જણાવ્યું છે કે જે સ્પર્શમાં આસક્ત ન થાય, સંસારથી કંટાળે, કર્મોને છેદે તે મુનિ કહેવાય. તથા વીર પુરૂષો રૂક્ષ આહારાદિ સેવે છે, અને વસ્તુ તત્ત્વને યથાર્થ સ્વરૂપે જાણે છે. પછી દુર્વસુ મુનિનું અને સુવસુ મુનિનું લક્ષણ જણાવી કહ્યું છે કે લોક સંયોગનો ત્યાગ કરવો, ઉપદેશકે પુરૂષાદિને જરૂર પિછાણવા

જોઇયે, બાલુવ દ ખાવર્તવાળા ભગમા ભમે છે વગેરે બીના વિન્તારથી મમજવી છે, પ્રસંગે જરૂરી બીજી પણ બીના વર્ણવી છે

॥ બીજા લોકવિજય અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ આચાર્યગના પહેલાં શ્રુતરકે ધના ત્રીજા શીતેષ્ણીય અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

નિમિત્તવામી આત્મા જેવા જેવા નિમિત્તને પામે, તેને અનુનાઈ તેની ભાવના તેવી જ થાય છે જેમ એક ભવ્ય જીવ માનસિકે ખગળ લાવનાને સુધારવાના અપૂર્વ માધનભૂત શ્રી જિનેશ્વરદેવના ભવ્ય શિળને જોવા રૂપ યુગ નિમિત્તને પામીને વિષય કયાયાદિની મક્કિન ભાવના દ્વં જી આત્મિક શાંતિને અનુભવે છે, પુરુષ રમણતા ઘટાડે છે, પ્રભુદેવ જે માર્ગે વીતગગપણ પામ્યા, તેનો વિચાર કરી તે માર્ગે ચાલી, નાગકેતુ વગેરેની માફક દેવદાનાની થઈ સિદ્ધ થાય છે, ને એક આત્મા અશુભ નિમિત્તને પામીને ભવભ્રમણ વપારે છે જેમ કોઈને ત્રીતુ સુદર રૂપ જોઈને મક્કિન ભાવના વાય, ખરેખર પ્રવૃત્તિ કરતા અહીં આદરા હુ ખો ભોગવે ને પલવમા પણ નરકાદિ દુર્ગતિના ઘણા સાગરોપમ સુધીના પણ ભય કર આક્રમ દુખો ભોગવે છે મારે જ પ મ દયાળુ શ્રીતીર્થે કં લગવતે મુનિવરને વાધ્યાય વૈયાધન્ય તપ સમિતિ શુભિ, ખામ જરૂરી કારણે જ સામાને હિતકારી પ્રિય મિત્ર બોલણુ, આત્મ કૃષ્ટિને સતેજ ઠરનારા દેવ શુદ્ધ વગેરે સારા નિમિત્તોતુ જ જોઈ, દેવ શુદ્ધ વગેરે મહાપુરુષોના શુણ્ણાતુવાદના શબ્દો તથા વાધ્યાયાદિના શબ્દો જ સાલળવા વગેરે સાગ નિમિત્તોને સેવધાની લલામણુ કરી છે આ પ્રમાણે વર્તતા છતાં પણ મુનિઓને ‘ઢાક્યા કર્મની કોઈને ખગળ નથી’ આ નિયમ પ્રમાણે કોઈ ખગળ અનુકળ (મનગમતા) પરીપહોને મહન કરવાનો પ્રમગ ઉપચિત થાય છે (આવે છે) ને કોઈ વખત પ્રતિકૂળ (ન ગમે એવા) પરીપહોને સકન કરવાનો પ્રસંગ આવે છે તો તે વખતે તે તે પરીપહોને મહન કરતા કેવી ભાવના ગખની ? સહન કરવાની લાયકાત મેળવવા મારે ખાન જરૂરી કયા કયા શુભો પારણુ કરવા જોઈયે ? આવી આવી અનેક હકીકતોને વિન્તારથી સમજવવા પડેલા “આત્મિક શુણ્ણાતુ એટલે નિજ શુણ્ણ રમણતાતુ પરમ માધન આત્મિક જીવનતુ વચ્ચે જણાવતા કહ્યું છે કે-હું મુનિઓ ! કોપ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્રેષ, મોહ, પ્રમાદ, વગેરે ભય કર હું ખને દેનાગ છે, એમ સમજીને તેનો ત્યાગ કરજો તમને જેમ સુખ ગમે છે ને હું ખ ગમતુ નથી, તેમ સર્વ જીવોને પોતાતુ જીવન બહાલુ છે એટલે જીવતુ ગમે છે કોઈને મગ્વાતુ પસંદ નથી, ને ગધાને સુખ ગમે છે ને હું ખ ગમતુ નથી આવી શુભ ભાવના હું મેશ્વ સમયે સમયે રાખી અહિંસા પ્રધાન મયમધર્મની સમતા ભાવ પારણુ કરીને પરમ ઉત્વાસવો આનંદના ઝરને આના સયમી જીવનથી જ વાસ્તવિક નિજ આ માનન્દમય પરમ સુખ પામી ગઝાય છે વગેરે બીના અહીં વિન્તારથી અષ્ટ સમજવી છે શીતેષ્ણીય અધ્યયનનો મહાર્વ આ પ્રમાણે જણાવે- ગીત એટલે અનુકૂળ પરીપહોના અને ઉષ્ણ એટલે પ્રતિકૂળ પરીપહોના પ્રમગે મુનિવરને સયમ ધર્મમા નિજ કરનાગ શુભ ભાવના વગેરેતુ વર્ણન જેમા વર્ણ છે તે

શીતોષ્ણીય અધ્યયન કહેવાય. કામ (લોગતૃષ્ણા) એ શલ્ય છે, ઝેર છે, આશીવિષ સર્પની જેવા છે માટે, હે જીવ! તેવા કામ લોગને લોગવવાનો વિચાર પણ તું કરીશ નહિ, ને સ્ત્રી આદિની આગળ કંગાળ બનીને કામલોગની પ્રાર્થના (માંગણી) પણ કરીશ નહિ, કારણ કે કામલોગની પ્રાર્થના કરનારા પામર જીવોને હૃર્ગતિમાં જવાની ધમ્મ ન હોય, તો પણ ત્યાં તેને જવું જ પડે છે. મૂઢ આત્માને મોહને લક્ષને વિષયો મનને સંતોષ તથા આનંદ આપનારા લોગકાલે જણાય છે. પરંતુ તેણે જરૂર સમજવું જોઈએ કે જેમ કિંપાક ફલ ખાતાં તો પહેલાં મીઠાં લાગે, પણ અંતે જરૂર મરવું જ પડે છે, તેમ વિષયો પણ લોગવતાં મોહને લક્ષને થોડી વાર વિનશ્વર તુચ્છ સુખને આપે છે એમ લાગે, પણ છેવટે તેનું પરિણામ તો એજ આવે છે કે, આ લવમાં લયંકર રોગાદિની ઘણા કાલ સુધી આકરી વેદના લોગવવી પડે છે, ને પરલવમાં પણ હૃર્ગતિના લયંકર દુઃખો લોગવવા પડે છે. ઝેર ખાતાં તો એક વાર મરવું પડે, પણ વિષયના પાપે ઘણાં જન્મ મરણો વારંવાર કરવા પડે છે. માટે સ્ત્રી આદિના અનુકૂલ ઉપસર્ગો થાય, ત્યારે તે તરફ જોવું પણ નહિ, તેના હાવભાવ વગેરેમાં મુંઝવું નહિ, ને શૃંગારિક ભાવને ઉત્પન્ન કરનાર ઝાંઝર આદિના તથા વાજિત્ર આદિના શબ્દો સાંભળવા પણ નહિ. આત્મધ્યાનમાં સ્થિર રહેવું. અહીં દષ્ટાંત એ કે-૧ શ્રી રામચંદ્ર મુનિને સીતેન્દ્રે (અચ્યુતેન્દ્રે) સીતા વગેરેના રૂપ વિકૃતિને ઘણાંએ અનુકૂલ ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં અડગ રહ્યા, ક્ષપક શ્રેણિમાં ચઢી ઘાતી કર્મોને હણી કેવલી થયા. ૨ નટડીનું રૂપ જોઈને મૂઢ બનેલો શેઠનો દીકરો, દોરડી ઉપર નાચ કરતાં, મોઢક ળોરાવનારી સ્ત્રી તરફ નજર પણ નહિ કરનાર મુનિરાજને જોઈને શુભ ભાવના ભાવતાં કેવલી થયો આ રીતે વિચાર કરવાથી અનુકૂલ ઉપસર્ગોની વિપરીત અસર લગાર પણ થતી નથી. તેમજ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો થાય ત્યારે કર્મ વિપાકનો વિચાર કરી સમતા ભાવ ટકાવી રાખવાથી તેને જીતી શકાય છે, કેવલ જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ મહાળલ મુનિ કનકવતીએ કરેલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોને સમતા ભાવે સહન કરી કેવલી થયા, તથા ગજસુકુમાલમુનિ સોમિલ પ્રાદ્યણે કરેલા ઉપસર્ગને સહન કરી અંતકૃત્કેવલી થયા. આ રીતે આ અધ્યયનનો સાર દ્રંકમાં જાણવો, હવે અનુક્રમે ઉદ્દેશાની બીના આ પ્રમાણે જાણવી.

અહીં ખેલો ઉદ્દેશાની શરૂઆતમાં આ અધ્યયનના આરે ઉદ્દેશમાં કહેવાની દ્રંક બીના કહી શીત પદમાં અને ઉષ્ણ પદમાં નિક્ષેપાની ઘટના અને દ્રવ્યશીત, ભાવશીત, દ્રવ્ય ઉષ્ણ, ભાવ ઉષ્ણનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી પ્રમાદ વગેરે પરીષદો શીત છે, ને તપ કરવામાં ઉદમ કરવો વગેરે પરીષદો ઉષ્ણ છે, તથા સ્ત્રીનો સ્પર્શ, હાવભાવ, વીણા વગેરે વાજિત્રના શબ્દો વગેરે શીત છે એમ રહી ઉપશમ શબ્દના પર્યાય-એકાર્થિક શબ્દો જણાવ્યા છે, પછી અપેક્ષાએ સંયમને શીત કહ્યો, અને અસંયમને ઉષ્ણ કહ્યો, તેનું કારણ કહી સુખને શીત, અને દુઃખને ઉષ્ણ કહેવાનું કારણ તથા કષાય વગેરેને ઉષ્ણ અને તપને ઉષ્ણતર કહેવાનું

કાણુ કહી જણાવ્યું કે— જીતોષ્ણાદિને સહે તે મુનિ કહેવાય ભિશુ પરીપહોને સહે ને કામને પગિહરે તથા મુનિ જાગતા કહેવાય અગી નિદ્રા લેતા છતાં મુનિને જાગતા કહેવાનું કાણુ જણાવી કહ્યું કે—દ્રવ્યસુપ્તની જેમ ભાવસુપ્ત પણ દુષ્ટી થાય અને ગણદાદિને જાણીને તજનાર મુનિ સયમ પાલી શકે પત્રી વિષયથી વિગ્રહ મુનિનું ૨૫૩૫ જણાવી કહ્યું કે— જે રતિ અગતિ વગેરેને સહે ને વૈગ્ને છડે, તે મુનિ કહેવાય જે ધર્મને ન જાણે તે મૂઢ કહેવાય દેવોને જરા હોય એમ કહી ભાવથી જાગતા જીવો એ કરવાના ગર્યો અને કર્મના મત્તામ્થાનો કહી જણાવ્યું કે—મુનિ રાત્રેપનાં ગણુથી દૂર ગહે અહીં ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો ૧૦ પરિચય પૂર્ણ થયો.

॥ ત્રીજા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં સમ્યક્ત્વદર્શી જીવનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે—ગર્ભાવાસનું મૂલ ગણુ ગગ અને દ્વેષ છે પછી અમૃતાન્ધાનું સ્વરૂપ અને નિષ્કર્મદર્શી જીવનું સ્વરૂપ, પ્રમદે પ્રકૃતિ બાધના આનંદો કહીને જણાવ્યું કે—માત્ર યોગવામા નમ્મક ગહેલુ પાપનો ક્ષય કરવો અનેક ચિત્ત (ધણ કાર્યોમા મન કાવનાર) પુરૂષની પ્રવૃત્તિ જણાવી કહ્યું કે—કોધાદિ છડે તે મુનિ લગુ ભૂતગામી કહેવાય પત્રી ધીર પુરૂષનું સ્વરૂપ વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ત્રીજા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—જો આત્મશુદ્ધિમા ગમે, ખાપ પૂરતા સાધનોથી નિર્વાક ચલાવે, વૈગમ્ય ભાવ ધાણુ કરે તે મુનિને દેહન ભેદનનું દુષ્ટ સહેલુ પડતું નથી વર્તમાન બીજાને જોનારા મુનિને ભૂત ભવિષ્યના વિચારો હોતા નથી પત્રી મહાયોગીશ્વરનું સ્વરૂપ અને આત્માનો મિત્ર ટોળુ? તે જણાવી આત્માને હિતકર ઉપદેશ આપ્યો છે અતે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત જીવનું સ્વરૂપ વગેરે બીજા વિસ્તારથી સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ત્રીજા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કથાયને તજવા માટે શ્રીનીર્ઘ કન્નો ઉપદેશ જણાવી કહ્યું કે—ઉપ પોતે કહેલા કર્મને લોગવે છે પત્રી એક પદાર્થના જ્ઞાનની અને નર્વ પદાર્થના જ્ઞાનની વ્યાપ્તિ જણાવી છે પ્રમત્તને ભય રોય છે તે જણાવી મતોષનું દ્રવ જણાવ્યું કે આના પાકનામા જ સય મનો ટકાવ રહેયો છે પત્રી શસ્ત્રની ને અગમની પગપગ અને માનાદિની સાથે માન માયા વગેરેની વ્યાપ્તિ જણાવી અતે પરત્ય-જીવને કરવા લાયક કર્તવ્યો વગેરે બીજા વિસ્તારથી સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

આ રીતે જીતે પછીવાધ્યયનનો અક્ષિપ્ત પરિચય પૂરું થયો.

॥ ચોથા સમ્યક્ત્વ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં સમ્યક્ત્વના નિદેશ, અને તે ળધાનો કૃતાદિ ભેદે વિસ્તાર કરતાં પ્રસંગે વીરસેન સૂરસેનનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. સમ્યગ્દષ્ટિ સિદ્ધિ પામે ને મિથ્યાદષ્ટિ સિદ્ધિ ન પામે તે વાત અંધતા ને દેખતાના તથા શત્રુને હતનારના તથા નહિ હતનારના દષ્ટાંતો આપીને સમજાવી છે પછી કહ્યું કે-સમ્યગ્દષ્ટિ જીવથી માંડીને કમસર જિન સુધીના જીવો અસંખ્યાત ગુણી કર્મ નિર્જરા કરે છે. જે આહારાદિમાં અનાસક્ત હોય તે શ્રમણ કહેવાય. તથા સર્વે જિનેશ્વરો અહિંસાનો ઉપદેશ આપનારા હોય આસક્તને લવબ્રમણ કરવું પડે. તથા પ્રમત્તની ખરાબી જોઈને ધીર પુરૂષ અપ્રમત્ત બને વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. ચોથા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો.

॥ ચોથા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં આશ્રવની અને નિર્જરાની વ્યાખ્યા જણાવી કહ્યું કે-સંસારીને મરવાનું છે જ. સ્વચ્છંદી જીવો લવમાં લમે છે. તથા કૂરતાનું ને અકૂરતાનું ફલ જણાવ્યું છે. કેવલીનાં વચન અને શ્રુત કેવલીનાં વચનમાં ફરક ન પડે તે જણાવી પછી આર્યના દયાદિ ગુણો અને અનાર્યના હિંસાદિ દોષો જણાવ્યા છે માટીનો લીલો ગોળો જેમ લીંતે ચોટી જાય, તેમ અવિરક્ત આત્માઓને રાજાદિની ચીકાશને લઈને કર્મો ખંધાય છે. જેમ માટીનો સૂકો ગોળો લીંતે ચોટતો નથી, તેમ સ્નેહાદિ રહિત જીવો કર્મથી ખંધાતા નથી વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ચોથા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં પાખંડિઓને જૈન ધર્મ માર્ગથી બાહ્ય ગણાવ્યા છે. આરંભથી કર્મ ખંધાય છે અને દુઃખ મળે છે. પ્રસંગે કર્મ પ્રકૃતિના ઉદય સ્થાનો તથા શરીર અને કર્મના ધુનન અને દાહને સમજાવવા જીર્ણ કાષ્ટને બાળવાનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. પછી મુનિ કર્મક્ષય કરે તે વાત પોલા લાકડાને બાળવાનું દષ્ટાંત આપીને સમજાવી છે. આયુષ્ય થોડું છે. ક્રોધથી દુઃખજ લોગવવાનું છે. પાપને તજનાર જીવ નિયાળું કરે જ નહિ, આવી શુભ ભાવના ભાવી મુનિ ક્રોધ ન કરે વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ચોથા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

જે ત્યાગી હોય, આત્મધર્મને યાદ કરનાર તથા કરાવનાર હોય, ધર્મ માર્ગે રહેલ હોય તે મુનિ કર્મને ખયાવે છે. પછી પ્રમત્તનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે પરચતા (આત્મજ્ઞાન)

પુદ્ગલે જ હોય, આગમજ્ઞાની મોક્ષ પામે તથા વીર પુરુષો મોક્ષના રાગી હોય તેમજ આત્મજ્ઞાનીને ઉપાધિ ન હોય વગેરે હકીકત અપ્પટ સમન્વય છે

॥ ઇતિ ત્રીયતુર્થ સમ્યક્ત્વાધ્યયન સક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ પાચમા લોકસાર નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં આ અધ્યયનના છ ઉદ્દેશાનો ૬૬ અધિજ્ઞ તથા લોકપદના ને માગપદના નિક્ષેપા જણાવ્યા છે પ્રસંગે ચૌદ ગજલોકના ખાડવાની ૬૬ ણીના કહી છે દ્રવ્યસાર ઇંડા વગેરેનું સત્ત્વ (૨૨) જોવાય ને ભાવસાર મિદ્ધિ જાણી તે મિદ્ધિના જ્ઞાન વગેરે ત્રણ સાધન છે મોક્ષ પમાડનાર જયણા ધર્મ જરૂર સાધવો જોઈએ લોકાદિમા ધર્મ વગેરે સાર ગણવા અવિરત ૭વો કામવાસનાથી સસારે ભમે છે ધામ ॥ અગ્ર ભાગે રહેલ જલણિહુની પરે આયુષ્ય ક્ષણલ શુર છે વળી ફૂં ઈર્મ ટરનાગ છવો મોહનીયોદયે ગર્ભાવાસના ૬ ખ સહી નાગ વાર મગ્ધ પામે છે સશયને જાણ્યા બાદ સમાર મમજાય છે મેશુનથી વિરકત આત્મા કુશલ કહેવાય છે જે ગૃહ, ગારભી, પાપમા આસજત હોય, એટલો વિચરે, કોધાદિ બહુ જ કરે અને ધર્મને જાણે નહિ તે ૭વ સસારમા ભટકે છે પછી ચાર (વિચરણ, ફરણ) નું સ્વરૂપ ને તેના નિક્ષેપા કહ્યા છે ચતિનો આગ્રેષ્ઠ ગણાય વગેરે વાત સ્પષ્ટ કહી છે અહીં પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો

॥ પાચમા લોકસાર અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં જે સધિર્ગી, સ્વધર્મપરાયણ, આત્માને ઈર્મથી જૂલ કંવાનો ઉપાય જાણનાર તથા વિરતિ શુણને ધાગણ કરે, તે મુનિ કહ્યા છે તથા પહેલા અથવા પંચી જેનો નાગ જ થવાનો છે તેવી શરીરની પરિનિવૃત્તિ ખ્યાલમા રાખીને જરૂર પાપનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે શરીરની અમારતા ગળાગ મમજનાગ છવો સસાગની રખડપટ્ટી જરૂર ટાળે છે વળી જ્યાં અવિરતિ હોય ત્યાં જરૂર પરિશ્રદ્ધ હોય છે તેમજ શુતાદિથી અધ્યાત્મ સ્વરૂપને પામેલા ૭વો શ્રેષ્ઠ ચક્ષુવાળા ને પરાક્રમી કહેવાય છે પ્રગાહી છવ અધ્યાત્મી ન કહેવાય વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમન્વય છે

॥ પાચમા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં જુદું છે કે આત્મિક મહુપયોગ તેજ જોવાય કે જેથી આત્માનો અને ઈર્મનો સળધ ફર થાય પંચી પૂર્વોત્થાથી અને પશ્ચાન્નિપાતિના ભાગાનુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે કામ અને ઝગડાને તજનાર મુનિ બાદ ગત્રુ વગેરેની સાથે યુદ્ધ ન કરે, પણ અતગ કોધાદિ છ ચત્રુને જીતવાના હર્વલ સાધનો પામી તે છને જીતવા તત્પર થાય પંચી

સમ્યક્ત્વની ને મૌનની વ્યાખ્યા જણાવીને અપ્રમત્તને જ સમ્યક્ત્વ અને મૌન હોય વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ પાંચમા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે અવ્યક્ત (અગીતાર્થ) લિધુ નિર્દોષ રીતે વિહાર કરી શકે નહિ. અજ્ઞાની જીવોને કોપ મોહાદિની ખીડા હોય છે, તથા અપ્રમત્ત મુનિ નિષ્કારણ પ્રવૃત્તિ કરે નહિ. જે લાણી શકે નહિ તેણે ઊણોદરિકાદિ તપ કરવો જોઈએ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ પાંચમા અધ્યયનના પાંચમા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે, આચાર્ય મહારાજ હૃદની જેમ જ્ઞાનાદિથી પૂર્ણ હોય છે. શાંત પડી છે મોહાદિ રજ જેમની એવા હોય છે. આ પ્રસંગે આઠ ગણિ સપદા ગણાવી છે. વિચિત્રિત્સા કરનાર મુનિ સમાધિ સાચવી શકતો નથી. તેને જ્ઞાન મેળવવા તરફ દુર્લ્ભ હોય છે. તેના ભવ્યપણામાં શંકા હોય છે. શ્રી જિનેશ્વરે કહેલ વચનો સત્ય અને નિઃશંક હોય છે. પહેલાં અને પછી સમ્યક્ત્વ હોવાની ગાળતમાં ૬ ભાંગા ગણાવ્યા છે. હન્તવ્ય (હણવા લાયકની) ને ઘાતક (હણનાર)ની એકતા તથા આત્માનો અને જ્ઞાનનો અલેદ લાવ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ પાંચમા અધ્યયનના છઠા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં આજ્ઞામાં ઉદમી અને અનાજ્ઞામાં નિર્દમી થવું. આત્મદષ્ટિવાળા થવું. એમ કહી જણાવ્યું છે કે, જેનું મન આત્મદષ્ટિથી ખંડાર ન જાય તે મોટા કહેવાય. આ પ્રસંગે પ્રવાહનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે, તીર્થંકર દેવની આજ્ઞા પ્રમાણે નિષ્ઠિતાર્થ મુનિ મોક્ષ માર્ગના આરાધનમાં પરાક્રમ દેખાવે છે. જે સંગ છે તેજ આશ્રવ છે. આવર્ત (ભવભ્રમણ) પ્રેક્ષી મુનિ ગતિ આગતિને ચાહે નહિ. પછી મુક્તાત્માનું સ્વરૂપ કહી સિદ્ધને શબ્દાદિ હોય નહિ વગેરે ખીના સમજાવી છે.

॥ આ રીતે પાંચમા લોકસાર અધ્યયનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ છઠા ધૂતાધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આ અધ્યયનના પાંચ ઉદ્દેશાનો દ્રઢ સાર કહ્યો છે. પછી દ્રવ્યધૂત અને ભાવધૂતનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. અને ઉપસર્ગને સહન કરનાર મુનિનાં જે કર્મો અપે.

તે ભાવપૂત ઝહેવાય તથા સમુત્પિત, (સાવધાન) અદ્દ, (મનો દડાદિથી રહિત) અને સમાહિત પ્રાણ લેવોને મુક્તિ માર્ગનો ઉપદેશ આપવાનું જણાવ્યું છે જિનવચન સાબળતા ખેદ પામતા લેવોને ઉપદેશ દેવાથી થતા ગેરલાલ જણાવ્યા છે રોગના ૧૬ લેદો કહીને પંચી નારકીના દુ ખોતુ વર્ણન કર્યું છે જીનને ઝલેશ (કષાય મિશ્રિત મલિન ભાવ) એજ મોટો ભય છે તે જણાવી યોનિ અને કુનની ખીના કહી છે પંચી કામની આસક્તિ બહુ દુ ખ દે છે અને શરીર નાશવત છે એમ જણાવ્યું છે અને પૂતવાદે ધર્મ પૂતનાનો ઉપાય જણાવ્યો છે દેવટે કુટુંબ વિલાપ કરે તો પણ દીક્ષા લેવી વગેરે ઘણી ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ છઠ્ઠા અધ્યયનના ખીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે, ત્યાગી પુરૂષ જ્ઞાની છતાં પણ મોહોદય યતા કુશીલ બને પંચી કુશીલનું સ્વરૂપ, અને વધતા શુભ પરિણામવાળા સાધુના વિચારો જણાવ્યા છે મોક્ષાભિલાષી જીવ આજ્ઞા એજ ધર્મ એમ માને છે તેના એવણાદિ શુદ્ધ હોય છે, ને તે પરીપહો સહન કરે છે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ છઠ્ઠા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

આ ઉદ્દેશમાં અચેવડ મુનિને “આ મારૂ વસ જીર્ણ થયું છે,” વગેરે વિચારો આવે નહિ એમ જણાવ્યું છે સાધુના ગરીબના અવયવો પાતળા હોય છે આસક્તિ જીવો પ્રમાણ, ગિજ્જક, ગુરૂની અવજા કરે તેમજ ખીજા સાધુની નિંદા કરવી એ ખીજા નગરની ગાલતા (અજ્ઞાન) કહેવાય વળી ટેટલાએક જીવો શિયિલ છતાં પણ સાચી પ્રરૂપણા કરે છે, ને કેટલાએક જીવો જ્ઞાનથી ને સમ્યક્વચથી બ્રહ્મ હોય છે, તેમજ આત્મજ્ઞાન દઢ ન હોય તો બાહ્ય ક્રિયા કરતા છતાં પણ આત્મહિત થતું નથી પંચી આગલીનું ને અધર્મીનું સ્વરૂપ તથા ધર્મનું ઘોર (દુષ્ટ) પણ જણાવ્યું છે સમ્યાગધનમાં સાવધાન છતાં પણ દેવટે કેટલાએક જીવો દીન બની જાય છે ને વશાર્ત બને છે એટલે વિષય કષાયને સેવે છે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ છઠ્ઠા અધ્યયનના પાચમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં જે વીર હોય તે પરીપહોને સહે છે પંચી ધર્મને કહેવાની પદ્ધતિ જણાવી છે લડાઈના મોખરે ઉભા ઝહેવા જેવું મરણ છે, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ આ રીતે ધૂતાયનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ સાતમું મહાપરિજ્ઞા અધ્યયન વિસ્તેષ્ટ નામ્યું છે ॥

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં પ્રથમ આના આઠ ઉદ્દેશાનો દ્વંક સાર જણાવ્યો છે. પછી પાસત્યાનો તથા અકલ્પ્યનો ત્યાગ કરવો ને અકલ્પ્યને ન લેવાથી હાયક ક્રોધ કરે, તો સાચી ખીના કહેવી. પછી વૈહાનસાદિ મરણના લેદોનું વર્ણન કરી ભકત પરિજ્ઞા, ઇંગિની મરણ, પ્રતિમા અને પાદપોષગમન અનશનનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. વિમોક્ષ પદના નિષ્કેષા, બાંધ મોક્ષનું સ્વરૂપ, તથા અનશનના ત્રણ લેહ અને ભાવ વિમોક્ષ, સપરાક્રમ મરણ અને નિષ્પરાક્રમ મરણનું સ્વરૂપ, તેમજ સમાપ્તિ મરણ પ્રસંગના કાર્યો જણાવ્યાં છે. ત્યાર પછી આર્ય વજ્રસ્વામીના પાદપોષગમનની ખીના કહી છે. સમુદ્રાચાર્યનું અપરાક્રમ પાદપોષગમન, અને તોસલિ આચાર્યનું વ્યાઘાતિમ મરણ, અને અવ્યાઘાતિમ અનશનનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ભાવ સંલેખનાની જરૂરિયાત, તથા સંલેખના પાદપોષગમન સ્વીકારવાનો વિધિ અને આકાર ઓછો કરવાની રીત જણાવી છે. મુનિએ પાસત્યા તથા અન્ય તીર્થસ્થને દાન દેવું નહિ, ને તેમની પાસેથી લેવું નહિ, તથા અન્ય દર્શનીયોનું ધ્રુવવાદિપણું વગેરે કહ્યું છે. પ્રભુએ કપાદિથી શુદ્ધ ધર્મ કહ્યો છે તે જણાવી પ્રસંગે ખીજી પણ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે, આધાકર્મો અશનાદિ ન લેવા, અને મુનિએ ધાત વગેરે સહન કરવા. પછી ધર્મનું આખ્યાન જણાવી કહ્યું કે, અમનોજ્ઞને દાન દેવું નહિ. સમનોજ્ઞને (સંયમીને) દાન દેવાનો ઉપદેશ, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં જીવાન મુનિનો ત્યાગ ધર્મ જણાવી કહ્યું કે, તેમાંના કેટલાએક જીવાન મુનિ, પરીષદથી કંટાળી ભગ્ન પરિણામી થાય છે, પછી સાધુનું પરીષદ પ્રસંગે કર્તવ્ય જણાવી ખીજાએ સળગાવેલ અગ્નિને મુનિ સેવે નહિ, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ત્રણ વસ્ત્રને રાખનાર મુનિનો આચાર જણાવ્યો છે. પછી ઠંડીનો ટાઇમ વીત્યા બાદ વસ્ત્રનો ત્યાગ કરે, ને એકેક વસ્ત્રને તજતા તપનો લાભ મળે છે. એમ કહી ભગવંતે કહેલ જ્ઞાન ક્રિયાનું સ્વરૂપ જણાવી શીતાદિ સહન કરતાં મરણ પામેલ મુનિનો પણ મોક્ષ થાય, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના પાચમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં દ્વિવસ્ત્રધારી (એ વસ્ત્રને ગમનન) મુનિનો આચાર કહી જણાવ્યું છે, તેને સામા લાવેલ અન્નાદિ ન ખાવે, ને વૈયાવચ્ચ ક્રાંતા શાશ્વતાનુભવ મોક્ષ થાય, વગેરે બીના અપ્પટ જણાવી છે

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો ૬૭ પરિચય ॥

અહીં એક વસ્ત્રધારી મુનિનો આચાર અને એકાકિપણની ભાવના તથા સલોખના અને અનશનની ભુક્તિ (વિચારણા) તેમજ અનશનનો વિધિ વગેરે બીના અપ્પટ જણાવી છે

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના સાતમા ઉદ્દેશાનો ૬૮ પરિચય ॥

અહીં અચેતક મુનિની સામાચારી જણાવી છે પછી અચેતક મુનિ શીતાદિ સહન કરે, તે જણાવી આહાર અહિંસાદિમા ચાર ભાગા અને અચેતક મુનિનું ઉચિત મરણ વગેરે બીના અપ્પટ ક્રમભાવી છે

॥ આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના આઠમા ઉદ્દેશાનો ૬૯ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે મરણાવસરે ત્રીસ મુનિને સમાપિ ગ્હે છે, ને તેના આઠ કર્મના બધનો ટે છે, તથા અનશનના પ્રસંગે કપાલ તથા આહારને ઘટાડવા ને ઇવરે ગ્વાનિ પારણ કરવી નહિ અને જીવિત મરણમા બનાસક્રિત રાખવી ને સમાપિ સાચવીને આત્મસ્વરૂપ ચિંતવણુ જોઈએ અનશન કર્યા પહેલા અધીર સલોખના જેટલો કાવ વીતાવવો જોઈએ તથા આમ વગેરેમા નવારો કરવો, બનાહાર સ્થિતિમા પણ ઉપસર્ગો સ્હેવા, કીડી વગેરેનો ઉપસર્ગ થતા અનશનની મુનિને હિંસાદોષ ન લાગે, મુનિ તેને નિવારે (ઉપદ્રવ ક્રાંતા અટકાવે) નહિ, દેહનું કષ્ટ સહીને પણ વિપયાદિની બાધા સ્હેવી જોઈએ ગીતાર્થનું ધર્મિત મરણ પણ થાય તેમજ બને ત્યાં મુખી અનશનની સાધુ બીજા પામે અકાર્ય કરાવે નહિ દીલોતરી વિનાના સ્વયે મવારો ક્રાંતા પરીપક્ષાદિના અવસરે તે મહન કરે તથા અચેત મુનિ ધર્મિયો નળની પડના ગર્હા ન કરે, પણ મમાધિ જાળવે ધર્મિની અનશનવાલા મુનિ ધાગેલા પ્રદેશમા ગત્યાદિ કરે તેમજ તેને ગ્હેવાનુ સ્થાન પવિત્ર અન્નવાગવાળું હોવું જોઈએ આ-મહાપ્રિત મનેજ કરવી અર્ગ (વર્કમાદિ)ને મહન કરવા પરી પાપોપગમનની સ્વિતિ પાડના તથા કાયોત્સર્ગની બીના જણાવી કહ્યું કે-ઈચ્છા લોભનો ત્યાગ કરવો દેવ પરીમા ક્રાંતા સ્વચાવે, તો પણ માયા ન કરવી તથા મૂર્છા ગ્હિત મુનિને અતે પણ સહનશીલતા હોય છે વગેરે બીના અપ્પટ મમજાવી છે

આ રીતે શ્રી વિમોક્ષાધ્યયનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો

॥ નવમા ઉપધાન શ્રુત અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં જણાવ્યું છે કે-વીરને જ તપ કરતાં ઉપસર્ગનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે ને તીર્થંકરાદિ તપ કરે છે તો બીજાએ જરૂર કરવો જોઈએ પછી આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશોનો ટૂંક સાર જણાવ્યો છે. પહેલા ઉદ્દેશમાં શ્રી વીર પ્રભુની ચર્ચા કહી છે. બીજા ઉદ્દેશમાં શર્યાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પરીપહો અને ચોથા ઉદ્દેશમાં અચિદ્વિસાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી ઉપધાન પદના નિરૂપણ ને તપની અવધૂનતાદિ અવસ્થા જણાવી છે. શ્રી વીર પ્રભુનો તપ મોક્ષનું કારણ છે એમ જણાવી શ્રી વીર ચર્ચા કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી જણાવ્યું કે-શ્રી વીરને સાધિક આર મહિતા સુધી પણ ઉપસર્ગ થયા છે ને તેમણે સાધિક એક વર્ષ વીત્યા બાદ દેવદ્વંદ્વનો ત્યાગ કર્યો. તથા પ્રભુ વીર મૈથુનને તથા વસંતિમાં ધ્યાન કરતા હતા. પછી કહ્યું છે કે પ્રભુ ગૃહિસંગ તથાને મૌન રહી સંયમને સાધતા હતા. મુનિએ નિષ્કારણ કોઈની ખૂશામત કરવી નહિ ને વધ તથા સ્પર્શને રહેવો. કોઈ નમે તો રાજ થવું નહિ. ગૃહિ કથામાં શોક હર્ષને તથાને સંયમ સાધવો. દીક્ષાની પહેલાં સાધિક એ વર્ષ સુધી શ્રી વીરે શીતોદકનો પરિભોગ કર્યો નથી. પછી પ્રભુની એકત્વ ભાવના, ભાવનાદિ ગુણો, છ જીવનિકાયની પ્રતિલેખના, ત્રસ સ્થાવર સર્વ જીવોની માંહોમાંહે ગત્યાગતિ જણાવી કહ્યું કે માયાવી જીવ પાપના યોગે ભવમાં ભમે છે. મુનિએ આશ્રવ તથા સંયમ સાધવો તથા સંસારથી અને સ્ત્રીથી વિરક્ત થઈને કર્મબંધથી બચવું. આધા કર્મનો ત્યાગ કરવો તથા પ્રાસુક-આહાર લેવો. બીજાના વસ્ત્ર પાત્ર ન વાપરવા. મુનિ આહારાદિનું પ્રમાણ જાણે. ગૃહિ તજે, આંખ સાફ ન કરે, ચોળે નહિ, પ્રત્યુત્તર આખ્યા સિવાય જયણાએ પક્ષીની જેમ વિહાર કરે. ઠંડીમાં માર્ગે આગતા શ્રી વીરપ્રભુ ખભા ઉપર બાહુ રાખતા ન હતા. પછી પ્રતિબંધ રહિત શ્રી વીર ભગવંતનો વિહાર વગેરે બીજા સ્પષ્ટ જણાવી છે.

આ પહેલા ઉદ્દેશોનો ટૂંક પરિચય જાણવો.

॥ નવમા અધ્યયનના બીજા તથા ત્રીજા ઉદ્દેશોનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં ભગવંતની શર્યાની બાળતમાં શિષ્યનો પ્રશ્ન અને પ્રભુનું નિદ્રા ન લેતાં જાગવું આ બીજા જણાવી છે. અપ્રમત્ત વીર પ્રભુ બહાર વિચરતા ધ્યાનમાં રહેતા હતા. ઉપસર્ગ સહન, ભયંકર શબ્દનું સહન, કર્કશ સ્પર્શ સહન, રતિ અરતિનો ત્યાગ, પરિમિત બોલવું એ પ્રભુના અપૂર્વ ગુણો છે પ્રભુને પ્રશ્ન કોલે, મૌન કોલે, તથા કષાય કોલે, સમાધિ વત્તતી હતી. ગૃહસ્થ પૂછે ત્યારે ઉત્તર આપે. અથવા ઉત્તર ન દે ને સામો માણસ કષાય કરે ત્યારે પ્રભુ મૌન રહી સમભાવે ધ્યાન કરતા હતા. આકરી ઠંડી પડે ત્યારે પણ પ્રભુ વીર પ્રતિમા ભાવે રહેતા. તૃણાદિ સ્પર્શને સહન કરતા હતા લાઠ દેશમાં તુચ્છ શર્યાદિને સેવતા હતા. દંડ તથા કૃતરા વગેરેનો ત્રાસ પણ સહેતા હતા. પ્રભુ દેવ ઝગડા તથા મનો દંડાદિને તથા કાઉસગ્ગમાં રહી કષ્ટને સહેતા હતા. શ્રી વીર પ્રભુ યુદ્ધમાં હાથી સ્થિર રહે તેમ લાઠ દેશમાં

તુચ્છ શમ્યાદિને સેવતા હતા દૃઢ તથા કૃતરા વગેરેનો ત્રાસ પણ સહેતા હતા પ્રભુદેવ
ઝગડા તથા મનોદ્વંદ્વને તથા કષ્ટસંગમાં ગહી કષ્ટને સહેતા હતા શ્રી વીર પ્રભુ યુદ્ધમાં
હાથી ચિર રહે તેમ લાઠ દેગમાં ધ્યાન ન મળે તો પણ ચિર ગહેતા હતા તે દેશમાં
ગામમાં પેમતા પ્રભુને લોડો અટકાવતા હતા પ્રભુને કોઈ મારે, ડોપ કરે, ડેદે, વાળ ખેંચે,
ધૂળ ફેંકે, તો પણ તે મહન કરતા યુદ્ધમાં ગુર્વીરની જેમ પ્રતિદ્વંદ્વ અર્થ થતા પ્રભુ
મહાવીર વિશ્વેશ્વર રહી તે સહન કરતા હતા વગેરે ખીના અપદ સમજાવી છે આ રીતે ખીના
અને ત્રીજા ઉદ્દેશાની ખીના દેકામાં જાણવી

॥ નવમા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે રોગ થાય ત્યારે પણ વીર પ્રભુ જીણાદંડિકા વગેરે તપ કરતા હતા
પણ ચિકિત્સા (દવા) કરાવતા નહોતા તેમણે રેચ, વમન (ઉંટી) વગેરેનો ત્યાગ કર્યો હતો
તેમજ તે વિરદત ભગવાન શિયાળામાં છાયડામાં ધ્યાન કરતા હતા ઉંઠાળામાં તડકે રહી
ધ્યાન ગતા હતા શિયાળા ઉંઠાળામાં ચોવિહાર માસખમણાદિ તપ પણ કરતા હતા તે
પછી પારણે આહાર પાણી લેતા હતા ત્રિવિધે ત્રિવિધે પાપ તજતા હતા અને ખીનાએ
કરેલ આહાર વાપરતા હતા ઝગડા વગેરે અને બ્રાહ્મણ વગેરેમાંના કોઈને અતરાય ન પડે
તે રીતે પ્રભુ શ્રી મહાવીર આહારાદિ લેતા હતા લીલા કે સૂકા આહારાદિને સમભાવે વાપ-
ગતા હતા પછી ભગવાનના ધ્યાનની ખીના જણાવી કહ્યું છે કે કષાયાદિ રહિત પ્રભુ અપ્રમાદી
રહેતા હતા પ્રભુના જાવજન સુધી આચાર યોગ (શુભ ધ્યાનાદિ) વગેરે શુભો તથા ખીજી
પણ ખીના અપદ સમજાવી છે

॥ નવમા અધ્યયનનો તથા પહેલા શ્રુતસ્કંધનો દ્રઢ પરિચય પૂરો વધે ॥

આ પહેલા શ્રુતસ્કંધના શરૂઆતના ત્રણ અધ્યયનનો સાર દેકામાં પહેલા જણાવ્યો છે
તેથી હવે તે સિવાયના જાડીના પાચ અધ્યયનોનો સાર દેકામાં આ પ્રમાણે જાણવો

॥ પહેલા શ્રુતસ્કંધના ચોથા અમ્યકત્વ અધ્યયનોનો દ્રઢ માર ॥

મોક્ષના અભ્યાસમાં સુખને મેળવવાનું અમાધાગ્ય કાગલ સમ્યક્દર્શન સુલુની આગધના
છે મુનિવગેએ તેમાં દૃઢ ગહીને સમ્યક્ આગ્રિની આગધના કરવામાં નિગત અપ્રમત્ત
ભાવે ઉગમ કરવો આ મુદ્દાને લક્ષ્યના ગાળીને જપ્પાનું છે કે મર્વ જીવને પોતાની જેવા
ગણીને મુનિવરો છ જીવ નિકાયમાંના કોઈ પણ જીવને હો નહિ પોતાથી હવકા ગણીને
તેની ઉપર જુલમ શુભર નહિ પગિતાપના, ઉપદ્રવ, ત્રાસ વગેરે નહિ એમ આર્ય
પુરુષોએ એટલે પહેલા થઈ ગયેલા અનતા તીર્થ ક્રમેએ કહ્યું છે હવ મહાવિદેકમાં વિચરતા

વિહરમાન શ્રીસીમંધર સ્વામી વગેરે તીર્થંકરો પણ તેજ પ્રમાણે કહે છે, ને ભવિષ્યમાં થનારા શ્રીપદ્મનાભાદિ તીર્થંકરો પણ તેજ પ્રમાણે કહેશે. એટલે આ જાણતમાં ત્રણે કાલના તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષો સંમત છે. જેઓ હિંસાદિનો ઉપદેશ આપે, ખીજને તે રસ્તે દોરે તેઓ અનાર્થ છે એમ સમજવું. તથા જેઓ આરંભાદિને કરવા મનથી પણ ઇચ્છે નહિ, અને કર્મ રહિત થવાનું લક્ષ્ય ચૂકે નહિ, તેઓજ ખરા જ્ઞાની સમજવા. ગાંડરીયા પ્રવાહે પ્રવૃત્તિ ન કરવી. શરીરને ક્ષણભંગુર માનનારા મુનિવરોએ દેહાદિમાં મુંઝાવું નહિ વગેરે ખીના અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ પાંચમા લોકસાર (આવંતિ) અધ્યયનનો દ્વંક સાર ॥

પરમ કૃપાળુ નિયુક્તિકારે આ અધ્યયનની શરૂઆતમાં જ ફરમાવ્યું છે કે, લોકમાં સાર એટલે ઉત્તમ પદાર્થ એક જિનેશ્વર દેવે કહેલ ત્રિકોટી શુદ્ધ ધર્મ છે. તેનો સાર જ્ઞાન છે. ને જ્ઞાનનો સાર સંયમ ચારિત્ર છે. તેનો સાર મોક્ષ છે. આથી આનું નામ 'લોકસાર' જણાવ્યું છે. મૂલ સૂત્રની શરૂઆતમાં 'આવંતિ' પદ હોવાથી આનું નામ આવંતી અધ્યયન કહેવાય છે. કામદશાની ભયંકરતા કહી જણાવ્યું કે અજ્ઞાનીનું જીવન ઘાસના અથ લાગ ઉપર રહેલ પાણીના ટીપાં જેવું અસ્થિર છે. સંશય જ્ઞાન મોહાવર્તની ખીના જણાવી સાચી સાધુતાનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સત્ય અને મુનિપણની વ્યાસિ કહી છે. એટલે જે સત્ય (સંયમાદિ) છે તેજ મુનિતા (મુનિધર્મ) છે, અને જે મુનિતા છે તેજ સત્ય છે. સત્ય જ્ઞાનને પાળુ કળાર આત્મા પરમ આલંબન છે. તે પાસે (એક જાતના ઘાસ)ની જેમ ખૂડતા જીવેને બચાવે છે. તેઓ જ્ઞાનપૂર્વક જે પ્રવૃત્તિ (સંયમારાધનાદિ) કરે તે પ્રહાયર્થ કહેવાય. કામ વાસનાને નાખૂદ કરવા માટે મુનિઓએ કેવો આહાર કરવો? તે વાત જણાવતાં ફરમાવ્યું કે મુનિએ અદ્ય નીરસ (રસકસ વિનાનો) આહાર કરવો. આત્મ ધ્યાનનો અભ્યાસ, વિહાર, સદ્ભાવનાથી આત્માને સન્માર્ગની આરાધનામાં ટકાવવો, શીલવંતની ને શીલની વિચારણા, આત્મ સ્વરૂપની ચિંતવના, નિજગુણ રમણતામાં દૃઢ સાવધનતા, વિષયકષાયની નીચતાના વિચારો વગેરે સાધનોથી ભોગ તૃષ્ણાના વિચારો દૂર કરી નિજગુણ રમણતા કરવામાં લીન બની શકાય છે. શ્રીજિનેશ્વર દેવે કહેલ પદાર્થ તત્ત્વ તેજ સત્ય છે. એમ શ્રદ્ધા રાખી સંયમની આરાધના કરનારા મુનિઓ લોકમાં અંતિમ સાર રૂપ મુક્તિને જરૂર પામે છે. વગેરે ખીના અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ છઠા ધૂત અધ્યયનનો દ્વંક સાર ॥

મોહ અને અજ્ઞાનને વશ થઈને ગાંધેલા કર્મોનો નાશ કરવા માટે પ્રયત્નવંત મુનિનું સ્વરૂપ અહીં જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું છે કે આસક્તિ (ભોગતૃષ્ણા) એ ભયંકર રોગોની

આકરી પીડા દેનારી છે, આત્મધ્યાનથી મુનિને ચૂકવે ઠે અને ભાવ શત્રુઓને પોષનારી છે “વિષય કષાયનો ત્યાગ કરી ગીન પામવામા મજબૂત રહેવું ને ચારિત્રાદિની નિર્મલ આરાધના કરવી, અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગોને મમતાભાવે સહન કરવા” એ આત્મિક શાંતિના પરમ સાધનો છે આ રીતે વર્તતા મુનિવરો અસહન (નહિ દુષ્પ્રાપ્તિ) દ્વીપના જેવું કામ કરે છે એટલે જેમ સમુદ્રમા મુસાફરી કરનારા જીવો દ્વીપના આશરે લઈ શાંતિને પામે ને સ્વકાર્યો સાધે, તેમ ભવ્ય જીવો પૂર્વે કહેવા શુભોને પાછળ કરનાર મુનિવરોના આશરે લઈને આધિ વ્યાધિ ઉપાધિને દૂર કરી શાંતિથી મોક્ષ માર્ગને આગધી કૃતાર્થ જાને છે એટલે મુક્તિને પામે છે ને શીલાદિનું સ્વરૂપ સમજાવનારા પણ તેઓજ હોય છે વગેરે બીના કષ્ટ સમજાવી છે

॥ સાતમું મહાપરિણાધ્યયન વિષયક પામેલું છે ॥

ટીકાકર ॥ વચનથી સમજાય છે કે, પરમ પુણ્યોદયે દુર્લભ એવા સયમાદિની સાધન સામગ્રીને પામેલા મુનિવરો પરીપક્ષાદિને શુભ ભાવના ભાવો સહન કરે, ને પોતાના આત્મિક આધ્યને સાધવામા તત્પર રહે વગેરે તેમા જણાવવામા આવ્યું હતું

॥ આઠમા વિમોહાધ્યયનનો ૬૬ સાર ॥

આત્મા બે નામ છે, ૧ વિમોહાધ્યયન, ૨ વિમોક્ષાધ્યયન અહીં મોહને નાશ કરવાના સચોટ ઉપાયો કહ્યા છે તેથી વિમોહાધ્યયન કહેવાય, તથા સર્વથા સર્વ કર્મો રૂપ લોકકાને જાણી મોક્ષને પામવાના ઉપાયો કહેલા હોવાથી વિમોક્ષાધ્યયન કહેવાય લોકનું સ્વરૂપ શું છે? તથા પુણ્ય પાપ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ શું છે? આને અંગે જૂઠ્ઠી જૂઠ્ઠી માન્યતા ધરાવનારા અન્ય દાર્શનિકોની સાથે મુનિએ વાદવિવાદ કરવો નહિ પ્રભુએ કહેલ બીના (લોક વગેરેનું વર્ણન) સાચી માનવી ઉત્સર્ગ માર્ગ એ છે કે આધાર્મિક અશનાદિ મુનિએ લેવા નહિ [જહી અપવાદ એ છે કે, ગીતાર્થ ગુરૂ આદિની આજ્ઞાથી જ ખસ કારણ (ભય કર માદગી આદિ કારણ) તેવા અશનાદિ વાપર્યા હોય તો પણ, મુનિને નીચગી થયા જાદ જરૂર ગુરૂ મહાજન આદિ પ્રાયશ્ચિત્તાદિથી શુદ્ધિ કરાવે છે આવી ઉત્સર્ગ માર્ગની જરૂર પુષ્ટિ થાય છે] ખરાબ નિમિત્તોના પરિચયાદિને લઈને મોહોદય થતા બીજાવ તના શુભોની ભાવના વગેરે સાધનોથી મલિ. ભાવના દૂર કરી મુનિએ સયમમા સ્થિર થવું ને અધ્યાત્મ દશા તરફ લક્ષ્ય રાખી મોક્ષ માર્ગને આગધવો મરવું બેઠેલ છે, પણ શીલથી ચૂકવું એ લગભગ પણ બ્યાજળી નથી સયમ જને પ્રાણથી પણ બંધાયે છે એવા મુનિ નથી આકૃતા મરણને કે નથી આકૃતા જીવનને (લાભો ટાળ્યા હું જીવું એમ ઈચ્છતા નથી.) વ્યથામુદિથી કે બીજા જાનીના કહેવાથી મુનિને ખમર પડે કે “હવે આ ઔદારિક શરીર મને સયમાદિની આરા-

પના કરવામાં મદદગાર થતું નથી. હવે આયુષ્ય થોડું છે માટે હું અનશનને લાયક છું.” એમ ખાત્રી કરી થોડા કાલની મર્યાદાવાળું અનશન કરી સમાધિ મરણ સાધે. આ પ્રસંગે મરણના બીજા પણ ભેદો સમજાવ્યા છે. તથા છેવટે સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે કે માહણ શ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલ પર્મને યથાર્થ સ્વરૂપે સમજનારા મુનિવરોએ દયા પાળવી, સાચું બોલવું. મમતારૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો. અહીં માહણ શબ્દનો અર્થ એ સમજવો કે મા એટલે નહિ, હજી એટલે હજી. એટલે હે ભલ્ય જીવો! તમે પૃથ્વીકાયાદિ છમાંના કોઈને પણ હજી નહિ. તમારી જેવા તેમને ગણીને તે બંધાની રક્ષા કરો. આ રીતે અહિંસાને પોતે પાળે, ને બીજાને દયા પાળવાનો ઉપદેશ આપે તે ‘માહણ’ કહેવાય. અને અદત્તાદાનનો તથા મૈથુનનો પરિગ્રહમાં અંતર્ભાવ (સમાવેશ) કરી મુનિ દયા સત્ય અને અપરિગ્રહરૂપ ત્રણ મહાવ્રતો પાળે એમ અહીં કહ્યું છે. અહીં સૂત્રમાં મહાવ્રતનો પર્યાય વાચક જામ શબ્દ વાપરેલો હોવાથી બીજો પણ અર્થ ટીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યો છે—જીંદગીનો (ઉત્તરનો) આઠ વર્ષથી ત્રીસ વર્ષ સુધીનો જે પહેલો વિભાગ તે પ્રથમ યાગ કહેવાય, અને ૩૧ મા વર્ષથી ૬૦ મા વર્ષ સુધીનો જીંદગીનો જે બીજો વિભાગ તે બીજો યામ જાણવો. ૬૧ મા વર્ષથી આગળની ઉંમરનો વિભાગ તે ત્રીજો યામ જાણવો. આ રીતે મહાવ્રત અને વયો વિશેષરૂપ બે અર્થો યામ શબ્દના યાદ રાખવા. પ્રસંગે જરૂરી બીજી પણ બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ નવમા ઉપધાન શ્રુત અધ્યયનનો ટૂંક સાર ॥

ઉપધાન એટલે તપ વિશેષ, તેની બીના જેમાં વર્ણવી હોય તે ઉપધાન શ્રુત અધ્યયન કહેવાય. નિર્ચુક્રિતની ૨૭૫ મી અને ૨૭૬ મી ગાથામાં શ્રી ભદ્રનાહુ સ્વામી મહારાજે કહ્યું છે કે આ ઉપધાન શ્રુત અધ્યયનમાં જે કાલે જે તીર્થંકર જન્મ પામી અવસરે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તપ કરે તેની બીના જણાવાય છે. ત્રિશક્તિનંદન કાશ્યપગોત્રીય શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર દેવને છન્નસ્થાવસ્થામાં એટલે સાડી બાર વર્ષ ને એક પખવાડીયા જેટલા છન્નસ્થપણામાં તપશ્ચર્યા કરતાં, સંગમ દેવ વગેરે જીવોએ ભયંકર ઉપસર્ગો કર્યા, તે પ્રભુદેવે સમતાથી સહન કર્યા. આ કારણથી તે તપ ઉપસર્ગવાળો ગણાય. બીજા તીર્થંકર દેવોનો તપ તેવો નથી. આ પ્રસંગે ટીકામાં કહ્યું છે કે આ રીતે આના છેલ્લા અધ્યયનમાં વર્તમાન તીર્થંકરે કરેલ તપની બીના કહેવાનો આચાર છે. સંભવ છે કે આ પદ્ધતિ દરેક તીર્થંકરના વારામાં રચાયેલા બાર અંગોમાંના શ્રી આચારંગ સૂત્રમાં હોય.

॥ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવનું અપૂર્વ બોધદાયક સંયમી જીવન ॥

પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે માગસર વદિ દશમે (ગુજરાતી કાર્તિક વદિ દશમે) ૩૧મા વર્ષની શરૂઆતમાં પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જે પ્રભુએ જીંદગીના રદમા અને

૩૦મા વર્ષમા પણ સુદૃઢ ભાવ સચમની નિર્મલ આરાધના કરી છે તે જન્મથી ત્રણ જ્ઞાનવત મહાવીર દેવ દીક્ષા લેવાના સમયે જ ચોથું મન પર્યાય પામી આ જ્ઞાનવાળા બને છે તે વખતે હેમત ઋતુ વર્ત્તવી હતી પ્રભુએ ચારિત્ર લીધા પછી વિહાર કર્યો છદ્દે દીક્ષા સમયે પ્રભુના ખલા ઉપર જે દેનદ્વય વસ્ત્ર આપ્યું હતું તે કાર્ધક અધિક વર્ષ સુધી રહ્યું દીક્ષા સમયે તેમના શરીરે સુગંધિ પદાર્થોના જે લેપ કર્યો હતો, તેની સુગંધથી ખેચાયેલા લમરા વગેરે પ્રભુદેવના સુગંધિ દેહને ડાખ મારવા વગેરે પ્રકારે પીડા ઉપજાવતા હતા અજ્ઞાની લોકો પ્રભુની પાસે સુગંધિ ગોળીઓ માગતા હતા કોઈ મારે, કોઈ તાડના તર્જના કરે, પ્રભુદેવને ધર્મ ધ્યાનમા ઘોઘાટ કરી વિદ્ધ કરે, જઘન્ય, ગંધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ, અનુકલ, પ્રતિકૂલ, ઉપસર્ગો કરે, આવા પ્રસંગે હે જીવ! આત્માની કસોટી કરવાનો આ પવિત્ર અનસર તને સાપડ્યો છે, આવા અવસરે તું રાજી થયે, ઝરણુ કે પાપનો કચરો ખાલી થાય છે, નિકા ચિત કર્મો સમતા ભાવે ભોગવાય તોજ નાચ પામે છે માટે ઉપસર્ગ કરનારા સગમદેવ વગેરેને પાપ કર્મ ખપાવવામા મિત્રની જેમ મદદગાર માનજે તેઓ તો પાપ કર્મના ઉચમા કાળુ હોવાથી પાપર કાળુ છે, પણ ઉપસર્ગના દુષ્ટો ભોગનવામા અનન્તર ઝરણુ તો પાપ કર્મોના ઉદયજ છે કર્મનું ફલ લેજવતા જ્ઞાની જીવ જેમને ગુમાવતો નથી કલેશને ધારણ કરતો નથી પણ એમ માને છે કે જેમ એક માણસ તાગ ઘરમા ભરાયેલો કચરો ફેંક કરી સાફ કરે, તો તને આનંદજ થાય, તેમ આ અવસરે ઉપસર્ગ કરનારા જીવના નિમિત્તે થયેલ કર્મોદયથી પાપરૂપી કચરો ખાલી થતા તારો આત્મા ચોખ્ખો બને છે માટે ખેદ પામીશ નહિ આવી નિર્મલ ભાવના ભાવી પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ મૌન રહી ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવતા ઉપસર્ગ વગેરેને સહન કરતા હતા ને કંપાત્રી હોવાથી ધીમનના ભાજન પાપરતા ન હતા, તથા રસનેન્દ્રિયાદિને જીતતા હતા, શરીર શુશ્રૂષા કરતા નહિ, ઘણો વખત મૌનજ રહેતા હતા હાથ લાળા રાખીને નિજશુભેની ચિંતવના કરવામા સાવધાન રહેતા હતા તેઓ છુહાની ડોઢ, આરામ, ઉજાડ ઘર, સલા, પરણ, સ્ત્રમથાનાદિ માના ટોઈ પણ મ્થાને અપ્રમત ભાવે રહેતા, પણ નિદ્રા લેતા નહિ ફક્ત સગમદેવે એક ગત્રિમા લયક વીશ ઉપસર્ગો કર્યા, તે પૂરા થયા પાઠ પ્રભુદેવને લગભગ બેઘડી નિદ્રા આવી હતી તે સિનાયના ટાઈમે આત્મધ્યાનમા મગ્ન રહેતા હતા જેમ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ આર્ય પ્રદેશમા વિચર્યા, તેમ ચીકણા કર્મોને ખપાવવાના ઇશ્વાથી અનાર્ય પ્રદેશમા વિચરી વિષમ વસતિ વગેરેની આકરી મુશ્કેલીને પણ સહન કરતા હતા અનાર્ય લોક પ્રભુને મારે, તુતરા વગેરેને ઉશ્કેટીને પ્રભુને ગાહુ જ ઉગાન કરે, અપમાન તાડનાદિ કરે, તે સર્વ પ્રસંગોમા પ્રભુજી એમજ આહતા હતા કે ‘ મને કનડનાનુ કંટ્યાણુ થાય ’ કહ્યા શત્રુ ને તેને લેશ્યાથી ગળતા ગોચાલ મખતિ પુત્રને શીત લેશ્યા મૂરી બચાવનાર પણ આજ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ હતા જેમ લડાઈના મેદાનમા મોખરે રહેલો બલિષ્ઠ હાથી વિજય મેળવે તેમ પ્રભુદેવ પરીપહાદિ શત્રુ સૈન્યને હરાવી વિજયી બન્યા હતા છ છ મહિનાની આકરી તપશ્ચર્યામા પણ પ્રભુદેવનો વિકાર આક્રુ રહેતો હતો

તેઓ આધાકર્મી આહારાદિને લેવાને આહતા પણ નહિ. પારણાના સમયે લિક્ષા નિમિત્તે જતાં વચમાં ઉભેલા પ્રાહ્મણાદિને “મારા નિમિત્તે અપ્રીતિ થશે કે તે બધાને આહારાદિ મેળવતાં વિધન પડશે” એમ જાણતાં ત્યાં ન જતાં બીજા સ્થાને જઈ, અડદ વગેરેને વાપરીને પણ પારણું કરી લેતા હતા. પ્રભુદેવે કરેલ તમામ તપશ્ચર્યા અઉવિહારના પરચખખાણવાટી તો હતી જ, પણ પારણું કર્યા પછી પણ તે દિવસે પ્રભુદેવ પાણી પીતા નહિ. સાડી બાર વર્ષો ને એક પક્ષ જેટલા છદ્મસ્થ કાલમાં પ્રભુદેવના ૩૪૯ જ પારણાના દિન હતા. તે સિવાયનો તમામ કાલ આકરી તપશ્ચર્યાદિની આરાધના કરી સફલ કર્યો હતો. શ્રીકૃષ્ણસૂત્ર ટીકાદિ શાસ્ત્રોમાં પ્રભુની તપશ્ચર્યાના કાલની સાથે પારણાના દિવસો ઉમેરી છદ્મસ્થ કાલ (૧૨ વર્ષ ૧૩ પક્ષ) સમજાવ્યો છે. શ્રીતીર્થંકર દેવ જેવા લોકોત્તર પુરુષોની જીવન ચર્યા બીજા લબ્ય જીવોને જરૂર ધડો લેવા લાયક હોય છે. ૧ શત્રુનું પણ ભલું જરૂર કરવું જોઈએ. જેના હૃદયમાં શ્રી જિનશાસનનું રહસ્ય યથાર્થ સ્વરૂપે ઠસ્યું હોય, તેજ આત્મા શુનેગારનું ભલું આડે ને ભલું કરે. પ્રભુદેવે તે પ્રમાણે ગોશાલા વગેરેનું પણ હિત આદિ કરીને જિનશાસન રસિક લબ્ય જીવોને સમજાવ્યું કે તમારે પણ આ રીતે વર્તવું જોઈએ. શ્રી ઋષભદેવ વગેરે ભગવંતોએ લાંબાં કાળે જે સાધ્ય સાધ્યું, તે સાધ્ય પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે થોડા સમયમાં સાધ્યું. પ્રભુ શ્રીમહાવીરના સમતા, સહનશીનતા, નમ્રતા, સરલતા, મમતા રહિતપણું, નીડરતા વગેરે શુણો લબ્ય જીવોના આત્મિક જીવનને નિર્મલ બનાવવામાં અસાધારણ કારણ નીવડે છે. સંપૂર્ણ પહેલા શ્રુતસ્કંધના વચનોનું મનન કરતાં જરૂર ખાત્રી થશે કે, પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ એક અપૂર્વ પરોપકાર રસિક પુણ્યાત્મા હતા ને અપૂર્વ આત્મિક બલ દ્વેરવીને ભાવ શત્રુને જીતનારા, ને બીજાઓને તે રીતે તે સર્વને જીતવાનો ઉપદેશ દેનારા હતા. અહીં પહેલા શ્રુતસ્કંધનો દ્રંક પરિચય પૂરો થાય છે.

॥ શ્રી આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધનો દ્રંક પરિચય ॥

સોલસ અઙ્ગયણાઈ-આચારગ્ગામિહે સુયસ્કવંધે ॥

પદ્મમાળ ચૂલાળ-સત્તઙ્ગયણાહ મળિયાઈ ॥ ૧૨ ॥

પિંડેસણા ય સેજ્જે-રિય માસા વત્થવત્તમે સા ય ॥

ઉગ્ગહપડિમક્ખાઈ-અઙ્ગયણા ઇજ્જચૂલાળ ॥ ૧૩ ॥

વિહ્યાઈચૂલિયાળ-ઠાળઙ્ગયણં નિસિહિયઙ્ગયણં ॥

ઉચ્ચારમુત્તસદા-રૂપપરણુણકિરિયા ય ॥ ૧૪ ॥

તદ્યાળ ચૂલાળ-વિણ્ણેયમિણંચ ભાવણ ઙ્ગયણં ॥

ચૂલાઈ ચઉત્થીળ-વિમુત્તિનામેળમઙ્ગયણં ॥ ૧૫ ॥

આચારપક્ષ્પક્ષા-પચમચૂલા નિસીહપજ્જાયા ॥

વરચુળિમાસસહિયા ગણિયા સા હેયસુત્તમિ

॥ ૧૬ ॥

રૂપકાર્થ—શ્રી આચારાગ સૂત્રના ધીબ શ્રુતસ્કંધનુ “આચારાગ” નામ પણ છે પહેલા શ્રુતસ્કંધામા જે ધીના ઠહેવાની બાકી ગૂડી હતી, તે ધીના અહીં વિસ્તારથી સ્પષ્ટ જણાવી છે આના મોલ અધ્યયનોમા ૭, ૭, ૧, ૧ અધ્યયનો આગ વિભાગે અનુક્રમે પહેલી બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ચૂલિકાના ઠહ્યા છે એટલે પહેલી ચૂલિકાના સાત અધ્યયનો અનુક્રમે ૧ પિઠેપણાધ્યયન, ૨ શર્યેપણાધ્યયન, ૩ ઈર્યાધ્યયન, ૪ ભાષાધ્યયન, ૫ વન્નૈપણાધ્યયન, ૬ પાત્રૈપણાધ્યયન, ૭ અવગ્રહ પ્રતિમાધ્યયન જાણવા તે બધા અધ્યયનોનો સાર દ્રકામા આ પ્રમાણે જાણવો

૧ પિઠેપણાધ્યયનનો માર—અહીં મુનિનુ ઔદાગિક શરો નિર્મલ સયમાદિની આરાધના કરવામા મદદગાર છે, તેમ ધીબ બન્ન જીવેને શાંતિ પ્રેમ ભરેલા વચનો સભાવી મોક્ષ માર્ગની આરાધ ॥ કપાનવાના પણ તેજ ગણુ છે આ મુદ્દાથી પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવાએ મુનિઓને હુદ્દેશીને ક્રમાબંધુ કે-છ કારણોમાના કોઈ પણ કાળે મુનિવરો આહાર પાણી વાપરે તેને માટે મુનિઓએ આહાર પાણી બહારવા ગૃહસ્થને ત્યા ગયા પહેલાનો વિધિ માર્ગનો વિધિ તથા આહાર લેવાનો વિધિ જરૂર જાણવો જોઈએ એટલે મુનિને કેવા આહાર પાણી ખપે? કેવા આહારાદિ ન ખપે, તેને લેવાનો વિધિ, આહારાદિ લેવા માટે કયા જલુ ને કયા ન જલુ? તે લેવા જનાનો અવસર કયો, કયા ટાઈમે આહારાદિ લેવા ન જલુ? આ પ્રશ્નોનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા પૂર્વક સાત પિઠેપણા અને સાત પાત્રૈપણાની બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે પ્રસંગે જેમ આહારનો તેમ પાણીનો ગ્રહણ વિધિ સ્વરૂપ વગેરે બીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે પિંડ એટલે આહાર વગેરે ને એપણા એટલે જથણા વગેરે સાચવીને લેવા વાપરવા વગેરેનો વિધિ જેમા કહ્યો હોય, તે પિઠેપણાધ્યયન દહેવાય

૨, શર્યેપણાધ્યયનનો માર—અહીં મુનિના સચારાની અને ગહેવાના સ્થાનની બીના દ્રકામા જણાવી છે, તેથી એમ અવ કરવો કે, શર્યાનુ સ્વરૂપ જેમા કહ્યું હોય તે શર્યાધ્યયન દહેવાય માધુને રહેવા યોગ્ય વસતિનુ તથા અયોગ્ય વસતિનુ સ્વરૂપ, ને તેવા સચારાનુ સ્વરૂપ બનેને ગૃહસ્થની પાસે માગવાનો વિધિ અને ઢામ પતી ગયા પછી માલીકને પાટ વગેરે પાછા આપવાનો તથા નિહાર કરતા વસતિ લખાનવાનો વિધિ, સ્પષ્ટ સમજાવી શર્યા પરીપાક સહન કરવાથી આત્મ પર્માની પુદ્ધિ કર્મનિર્જરાદિ અનેક લાભ સમજાવ્યા છે

૩, ઈર્યાધ્યયનનો માર—અહીં વિહાર કરવાનો વિધિ, ઈર્યામિતિ, નદી આદિ ઉતરવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૪, લાપાધ્યયનો સાર-અહીં લાપા સમિતિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે. સાધુએ હિત, મિત, પ્રિય બોલવું, ખાસ કારણ હોય તોજ પરિમિત બોલવું, તેવું કારણ ન હોય તો મૌન રહેવું. કારણ કે તે મુનિનું પરમ ભૂષણ છે. બીજા જરૂરી વધારે બોલતાં કદાચ જૂઠું બોલાઈ જાય, નિદા દોષ લાગે, ક્લેશ ઝગડા વધે, આત્મધ્યાનના યોગે ચીકણાં કર્મે બંધાય, સ્વાધ્યાયાદિમાં વિદ્ન થાય વગેરે દોષો બીજાજરૂરી બોલવામાં રહ્યા છે. આને લગતી બીજી બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૫, વચ્ચૈષણાધ્યયનનો સાર-સાધુએ સંયમપોષક વસ્ત્રો વાપરવા, ને સંયમને રૂપણ લગાડનાર વસ્ત્રો ન વાપરવા તે બીના અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી છે. તે ઉપરાંત વસ્ત્રને ધોવાનો, સૂકવવાનો, ને વાપરવાનો વિધિ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૬, પાત્રૈષણાધ્યયનનો સાર-અહીં મુનિને આહારાદિ લેવામાં ને વાપરવામાં પાત્રાં મદદગાર છે, તેથી તેમને ખપે તેવા અને ન ખપે તેવા પાત્રાનું વર્ણન કર્યું છે. પ્રસંગે પાત્રની સંખ્યા વગેરે, તથા તેને ગૃહસ્થની પાસે માંગવાનો વિધિ વગેરે બીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૭, અવગ્રહ પ્રતિમાધ્યયનનો સાર-અહીં અવગ્રહના પાંચ ભેદ વગેરે બીના વર્ણવી છે.

૮ થી ૧૪, સત્તસતિયા નામે પ્રસિદ્ધ સાત અધ્યયનોનો સાર-અનુક્રમે દરેક અધ્યયનમાં મુનિને ઉભા રહેવાના સ્થાનની, સ્વાધ્યાય ભૂમિની, મળ મૂત્રને પરઠવવાની ભૂમિની, શખ્દની, રૂપની, પરક્રિયાની, ને અન્યોન્ય ક્રિયાની બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. સારા શખ્દાદિમાં રાગ ન કરવો ને ખરાબ શખ્દાદિમાં દ્વેષ ન કરવો. વગેરે મુનિ જીવનને નિર્મલ બનાવનારી બીના કહી છે.

૧૫, ભાવનાધ્યયનનો સાર-અહીં પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવનું જીવન દ્રંકમાં વર્ણવ્યું છે. ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક, માતાપિતા વગેરેનાં નામ, ગૃહવાસ, સાંવત્સરિક દાન, દીક્ષા ગ્રંથણની બીના, ચોથું જ્ઞાન એટલે મનઃપર્યવજ્ઞાન, પાંચ મહાવ્રતોની દરેક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના ગણતાં પરચ્છેદ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૧૬, ત્રિમુકિત અધ્યયનનો સાર-અહીં કહ્યું છે કે મુનિ ચર્યાની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરવી ને હિસાદિ દોષ યુક્ત પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

શ્રી આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધનો દ્રંક પરિચય પૂરો થયો.

॥ આચારાગના બીજા શ્રુતસ્કંધનો ૮૬ પરિચય ॥

૧ પિડેપણાધ્યયન, ૨ શચ્ચેપણાધ્યયન, ૩ ઈર્યાધ્યયન, ૪ ભાષાધ્યયન, ૫ વચ્ચેપણા-
ધ્યયન, ૬ પાત્રેપણાધ્યયન ૭ અવગ્રહ પ્રતિમાધ્યયન, આ સાત અધ્યયનો આચારાગની પહેલી
શૂલિકાના બાણવા

॥ બીજી સપ્તતિકા શૂલિકાના ૬ અધ્યયનો ॥

૮ સ્થાન સપ્તૈકક અધ્યયન, ૯ નિષીધિકા સપ્તૈકક અધ્યયન, ૧૦ ઉચ્ચાગ પ્રશ્નવણુ
સપ્તૈકક અધ્યયન, ૧૧ શબ્દ સપ્તૈકક અધ્યયન, ૧૨ રૂપ સપ્તૈકક અધ્યયન, ૧૩ પરકિયા
સપ્તૈકક અધ્યયન

॥ ત્રીજી ભાવના શૂલિકાના બે અધ્યયનો ॥

૧૪ અન્યોડનકિયા સપ્તૈક અધ્યયન, ૧૫ ભાવના અધ્યયન

॥ ચોથી શૂલિકાનું એક અધ્યયન ॥

૧૬ વિમુક્તિ અધ્યયન

આ સોલ અધ્યયનોનો ૮૬ પરિચય નીચે પ્રમાણે -

પહેલા પિડેપણાધ્યયનનો ૮૬ પરિચય

આ અધ્યયનમા ૧૧ ઉદ્દેશ છે શરૂઆતમા દ્રવ્ય અગ્નિ નિરોધ, ઉપકાગ અગ્નિ
અધિકાગ, અગ્નિના ઉદ્ધારક, પ્રયોગન, અ(આ)પાદાન જણાવી અગ્નિદ્ધારનું વિલાગથી કવન,
દ્યુ છે પછી જણાવ્યું કે શસ્ત્ર પગિનાધ્યયનમાથી આ ચારાગનો ઉદ્ધાર કર્યો છે પછી
વિસ્તારથી સમમતુ સ્વરૂપ અને મહામતો પાત્ર કહેવાનું કાણુ તથા દરેક મહામતની
રક્ષણોપયોગી પાત્ર પાત્ર ભાવના જણાવી કહ્યું કે તેને શસ્ત્ર પરિનાધ્યયનની અતર્ગત ગણવી
પછી શૂડાનું પગિમાણુ અને અગ્નિનાદિનો ને આપધિનો તથા ગ્રાહ્ય અગ્રાહ્ય આહારનો વિધિ
અને ગૃહસ્થના ઘેર જવાનો વિધિ કહી ક્રમભર્યું છે કે અન્ય તીર્થિકને અગ્નિનાદિ ન દેવાય,
ને અનેપણીય (ન ખપે તેવા) આહારાદિ ન લેવા પછી અવિશુદ્ધિ ટોટીનું બીજી રીતે
સ્વરૂપ અને વિશેષિ ટોટીનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે નિત્યપિંડ અને અગ્નિંડ ન લેવા
વગેરે બીજા જણાવી છે આ રીતે પહેલા ઉદ્દેશનો ૮૬ પરિચય પૂરો થયો

॥ પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં મુનિને ન લેવા લાયક આહારાદિની બીજા જણાવી, બિશા લેવા જવા ચોગ્ય કુસોની

ખીના કહી છે. પછી ફરમાવ્યું કે સમવાય (સામુદાયકિ) વગેરેના અશનાદિ ન લેવાય. ખીન્ન ગામની સંખડી (જમણુવાર) ના આહારાદિ ન લેવા તથા સ્વભાવે ક્રમસર વિહાર કરતા વચમાં આવેલા ગામમાં ‘આજે આહી’ સંખડી છે’ એમ જણતાં મુનિએ ખીજી દિશામાં જવું, પણ ત્યાં જવું નહિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ પહેલા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

આહી’ સંખડિનો આહાર કરનાર મુનિને લાગતા દોષો, અને સંખડીમાં જનારને આહી’ અને પરલવમાં થતું અહિત (નુકશાન) જણાવવાના પ્રસંગે જિન કલ્પિકનો અધિકાર વર્ણવી કહ્યું કે મુનિ સર્વ ઉપકરણ સહિત ગૃહસ્થને ઘેર ગોચરી ન જાય. તેનું કારણ સમજાવી ફરમાવ્યું કે ઉત્તમ કુલ પણ દૂષિત જણાય તો ત્યાં ગોચરીએ ન જવું, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ વર્ણવી છે.

॥ પહેલા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

મુનિને માંસાદિની સંખડીમાં જવાનો નિષેધ કરી ગાયને દોહતા હોય, ત્યારે બહારવા ન જવાય એમ સૂચવીને ખીજે ગામથી આવેલા પરોણા જેવા સાધુનો આહાર વિધિ વગેરે હકીકત વિસ્તારથી કહી છે.

॥ પહેલા અધ્યયનના પાંચમા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

આહી’ કહ્યું છે કે મુનિને અગ્રપિંડાદિ ન ખપે. પછી લિક્ષા માટે ફરવાનો વિધિ જણાવી ફરમાવ્યું કે લિક્ષા માટે નીકળેલ સાધુએ માર્ગમાં ઉપયોગ રાખવો જોઈએ. પછી સાધુએ ખંધ કરેલ ખારણું ઉઘાડીને ગૃહસ્થના ઘરમાં તેને પેસવાનો ને નહિ પેસવાનો વિધિ સમજાવી વિધિ પ્રમાણે ઉઘાડીને ખાસ કારણે ગૃહસ્થના ઘરમાં દાખલ થયેલ સાધુને સાચવવાનો વિધિ, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ કહી છે.

॥ પહેલા અધ્યયનના છઠા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

આહી’ કહ્યું છે કે કુકડા વગેરેને અંતરાય થતો હોય, તો ત્યાં મુનિને ગોચરી ન જવાય. ગોચરી માટે ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલ સાધુને સાચવવા યોગ્ય વિધિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે.

॥ પહેલા અધ્યયનના સાતમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—મુનિએ મેઠા (માળ) ઉપરથી લાવેલ આહાર, સચિત્ત પૃથ્વીથી ખરડાયેલ આહાર, સૂપડા વગેરેથી પવન નાળીને ઠરે. ડરેલ આહાર તેમજ લીલાતરીની ઉપર રાખેલ આહાર ન લેવાય, એમ કહી પાણી બોરવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ પહેલા અધ્યયનના આઠમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં મુનિને પાણી બોરવાના વિધિમા વિશેષ વિચાર જણાવી કહ્યું કે મુનિએ ભાત પાણી સારા મળે તો ગળ કરવો નહિ ને અકટપનીય આહારાદિ લેવા નહિ, તેને અગે મુનિને ઉપદેશ આપીને જરૂરી બીજી બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ પહેલા અધ્યયનના નવમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે મુનિએ અનેપણીય પિંડ બોરવાય નહિ, તે મળ્યાથી જરૂરી ઉપદેશ આપી કહ્યું કે તેવો પિંડ મળાય પણ નહિ ને બોરેલો આહાર સુમધિ હોય કે દુર્ગન્ધિ હોય, તે પરઠવવો નહિ બોરેલું પાણી પણ સ્વાદમા કપાયલું હોય કે સ્વાદિષ્ટ હોય તે પરઠવવું નહિ તેમજ બોરતા અનુપયોગથી આહાર વધારે આવ્યો હોય, તેને અગે સૂચના કરી ફરમાવ્યું કે આહાર બે અનેપણીય હોય, તો તેને પરઠવવામા સાધુતા ટકી શકે છે વગેરે બીના સ્પષ્ટ વર્ણવી છે

॥ પહેલા અધ્યયનના દશમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં મુનિને સાધારણ પિંડ અને અસાધારણ પિંડ મળતા કરવાનો વિધિ અને વસતિમા રહેલા સાધુને કરવાનો વિધિ જણાવી ફરમાવ્યું કે શેલડીના ગાઠાનો મધ્ય ભાગ વગેરે અકટપનીય છે ભૂકથી તે બોરતા તેને પરઠવવાનો વિધિ તથા ભૂલથી સચિત્ત લવણ ગોચરીમા આવી જાય તો તેનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ પહેલા અધ્યયનના ૧૧ મા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—માદા સાધુને માટે બોરેલા પિંડની જાળતમા સાધુએ માયા કરવી નહિ ખંડી પિંડેપણાના અને પાનેપણાના ૭ લેદો તથા પિંડેપણાને અને પાનેપણાને સ્વીકારતાં સાધુને અને જોણે તે પહેલા સ્વીકારેલી છે તે સાધુને કરવાનો વિધિ વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ આ રીતે બીજા શ્રુત-કથના પહેલા પિંડેપણાધ્યયનનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા શાસ્ત્રૈષણાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

આ બીજા શ્રુતસ્કંધમાં ત્રણ ઉદ્દેશા છે. શરૂઆતમાં શય્યાપદના દ્રવ્યાદિ ચાર નિષ્કેષા તથા સચિત્ત દ્રવ્ય શય્યાનું સ્વરૂપ જણાવતાં ગૌતમ નિમિત્તિયાનું દષ્ટાંત કહી જણાવ્યું કે આના ત્રણે ઉદ્દેશામાં શય્યાની બીના કહી છે. પછી શય્યાને અંગે ઉદ્દગમ દોષો તથા સંસકૃત વસતિમાં રહેવાથી નુકશાન અને શૌચવાદનું મિથ્યાપણું જણાવી કહ્યું કે—મુનિએ છલના ન કરવી. પછી સ્વાધ્યાય કરવા લાયક સ્થાનનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે—મુનિથી ભિક્ષુ વગેરેને ઉદ્દેશીને કરેલ શય્યામાં સ્થાનાદિ ન કરાય. ગૃહસ્થ સાધુના નિમિત્તે વસતિનું દ્વાર મોટું બનાવે, તો ત્યાં મુનિથી સ્થાનાદિ ન થઈ શકે. તથા આગાઢ (ખાસ જરૂરી) કારણ વિના માંચા વિગેરેમાં પણ સ્થાનાદિ ન થઈ શકે. કારણે સ્થાનાદિ કરતાં સાચનવાની જયણા જણાવી કહ્યું કે—મુનિથી સ્ત્રી બાલક વગેરે વાળી વસતિમાં રહેવાય નહિ. કારણ કે રોગાદિ કારણે તેમના દેખતાં તેલનું ચોળવું વગેરે ઉપચાર ન થઈ શકે, તથા સ્ત્રી આદિના રહેવાસ વાળી વસતિમાં રહેતાં ગૃહસ્થ વગેરે કોપાદિ કરે, ત્યારે સાધુના મનમાં ખેદ થાય માટે મુનિને તેવી વસતિમાં રહેવાની ના પાડી છે. વળી જ્યાં અગ્નિ સળગતો હોય ત્યાં પણ રહેવાય નહિ. જ્યાં કુંડલાદિ ઘરેણાં હોય, ગાથાપતિના સ્ત્રી વગેરે રહેતાં હોય, ત્યાં પણ મુનિથી સ્થાનાદિ ન કરાય વગેરે બીના સ્પષ્ટ કહી છે.

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા શાસ્ત્રૈષણાધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—શૌચવાદીના ઉપાશ્રયે તથા જ્યાં સાધુ નિમિત્તે અશનાદિ રાંધ્યા હોય તેવા સાગારિકના ઉપાશ્રયમાં અને જ્યાં ચોરાદિનો ભય હોય તથા ઘાસ વગેરે ભરેલા કે પાથરેલા હોય, વળી જ્યાં વારંવાર ગૃહસ્થ આવજવ કરતા હોય, તેવા ઉપાશ્રયમાં મુનિએ રહેવું નહિ. પછી કાલાતિકાંત શય્યાનું, ઉપસ્થાન ક્રિયાનું, અલિકાંત શય્યાનું, અનલિકાંત શય્યાનું, વજ્યક્રિયા વસતિનું, મહાવજ્યક્રિયા વસતિનું, સાવધ ક્રિયાવાળી વસતિનું, મહા-સાવધ ક્રિયાવાળી વસતિનું તથા અલ્પક્રિયાવાળી વસતિનું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના બીજા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—મુનિએ જ્યાં અચિત્ત અનાજ (આહાર) આદિ વધારે મળતા હોય તેવા ગામ વગેરેમાં શુદ્ધ વસતિમાં સ્થાનાદિ કરવા. નાના ઉપાશ્રયમાં રહ્યા હોય, તો બીજાના છત્રાદિનો સંઘટ્ટો ન થાય, તે રીતે ગમનાદિ કરવા. પછી વસતિને માંગવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે—મુનિને શય્યાતરનો પિંડ ન ખપે. તથા તેણે અગ્નિવાળા સ્થાનમાં રહેવું નહિ, અને જ્યાં ઘરની વચમાં થઈને જવા આવવાનું હોય, અને જ્યાં ગૃહસ્થ વગેરે માંહોમાંહે આકોશાદિ

તથા તેલ વગેરેનું ચોળવું વગેરે, તેમજ આધર્ષણાદિ અને મ્નાનાદિ ઠગ્તા હોય ત્યા, તથા નગ્નાદિ સ્વરૂપે વર્તતા ગૃહપતિ વગેરે વાળા મ્થાનમાં પણ મુનિની ન રહેવાય છડા વગેરે વાળો મ્થાન ન વપનય ને તે ઈશદિ વગરનો સથારો વપનય પછી ઉદ્દિષ્ટ મ્સ્તાર પ્રતિમાનુ, પ્રેક્ષ્ય મ્સ્તાર પ્રતિમાનુ, ગચ્ચાતર સસ્તારક પ્રતિમાનુ, યથા મ્સ્તૃત પ્રતિમાનુ અને પ્રતિપત્ત મ્સ્તાર પ્રતિમાનુ સ્વરૂપ કહ્યું છે તથા પાલના, સથારો પાત્રો આપવાનો વિધિ, વળી ઉચ્ચારાદિ ભૂમિની પડિલેહણા જણાવી કહ્યું છે, આચાર્યાદિની સ્થવારાની ભૂમિ સિવાયના ભાગમાં મુનિઓ સથારે કરે પછી સથાગ ઉપર ભેસવાનો તથા સૂવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું છે, આધુએ મારોમાઠે એક ખીલને હાવ વગેરે ન અડે, ને ઉડ્વાસાદિનો સધર્પ (અથરામણ) ન વાય, તે ગીતે સથારે કરવો સમવિપમ (ખાડાખડીયાવાળી) જગ્યામાં સથારે કર્યો હોય, તે વખતે સમભાવે રહેવું, પણ મનમાં કચવાણ નહિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ખીન ધુતરુધના ખીન શર્યેવળપ્રધનનો ટક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ખીન ધુતરુધના ત્રીન ઈર્ષા અધ્યયનનો ટક પરિચય ॥

આ અધ્યયનમાં પણ ત્રણ ઉદેશ્યા છે અહીં પ્રથમ નામાદિ નિરૂપણની અપેક્ષાએ ઈર્ષાના છ ભેદો તથા દ્રવ્ય ઈર્ષાનું, શ્વેત ઈર્ષાનું, અને કાલ ઈર્ષાનું તથા ભાવ ઈર્ષાનું સ્વરૂપ, તથા તેના આલળનાદિની અપેક્ષાએ ૧૬ ભેદ જણાવી કહ્યું છે આર કારણે ગમન કરે તો આધુ શુદ્ધ છે પછી ઈર્ષ્યેદિશનો ટક માર અને ત્રણે ઉદેશ્યાનો ટક માગ કહી જણાવ્યું છે વર્ષા કાલના મુનિએ એક મ્થાને રહેવું, ને ગીયાળા વગેરેમાં વિહાર કરવો કોઈ માણસ હોડી વગેરેમાં અડેવા મુનિને પાળીમાં ફેંકે, તે વખતે અને જ્યાં જ્યાં મુધી પાળી હોય તેમાં સ્વચ્છે મુનિને માચવવાની જયણ જણાવી કહ્યું છે, મુનિએ ચોમાસુ ભેડા પહેલાં વરસાદ ખૂબ આવવાથી માર્ગમાં લીલોતરી આદિ ધર્ષ હોય તો વિહાર ન કરવો અહીં તેનું વિસ્તારવી કારણ મમનવી કહ્યું છે મુનિએ જ્યાં વિહાર ભૂમી વગેરે નાના હોય, ત્યાં ચોમાસુ ન કરવું પછી ચોમાસુ વીત્યા બાદ વિહાર કરવાની રીત અને વિહાર કરતા માર્ગમાં ઉચિત જયણ સમભવવી કહ્યું છે સમભાવ વિગતના થાય તે મારે સાધુએ સ્વેચ્છાદિના પ્રદેશમાં વિચરવું નહીં જ્યાં ગત્તિ ન હોય ત્યાં ન વિચરવું, તથા જે વિશાવ માર્ગે આવતા ધણા દિન લાગે તે તરફ પણ ન વિચરવું મુનિથી નિષ્કારણ હોડીમાં ન ભેસવું, ખાસ કારણે ભેસવાનો વિધિ, અને ભેડા પછીના પાન વિધિ વગેરે હૃદયસ્થ સ્પષ્ટ વર્ણવી છે

॥ ખીન ધુતરુધના ત્રીન ઈર્ષા અધ્યયનના ખીન ઉદેશ્યાનો ટક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે રોડી ॥ જેવેવ ત્રાપુને ગૃહમ્થ છત્રાદિ ધાગણ કરવાનું કરે તો તેને સાધુ ના કરે, તેમ દેહના ગૃહમ્થ કોપમાં આવી સાધુને દરિયામાં ફેંકે તો શુ કરવું ? ને તે

પછી કદાચ પાણીમાં તરવું પડે, ત્યારે શું કરવું? તેનો ખુલાસો કરીને કાંઠે ખેંચ્યા બાદ જવાનો વિધિ અને ચાલતાં નહીં આદિ ઉતરતાં જંઘા સુધીનું પાણી ઉતરવાનો વિધિ, તથા પાણીમાંથી ખંડાર નીકળ્યા બાદ ચાલવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે, રસ્તામાં જતાં સામા મળેલા મુસાફરો ગામ વગેરેની ખીના પૂછે તો મુનિએ કહેવી નહિ; વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા ઇર્ષા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે જલના જીવોને ત્રાસ થાય, તેથી સાધુએ કોઈને પાણીના ક્યારા વગેરે પણ ન દેખાડવા અને આચાર્યાદિની સાથે વિચરવું. પછી આચાર્યાદિની સાથે વિચરતા સાધુનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે, ચાલતાં સામા મળેલા મુસાફરો સાવધ ખીના પૂછે તો, જવાબ દેવો નહિ. મુનિએ લાંબા માર્ગે ગમનાદિ ન કરવા, કારણ કે ત્યાં અટવી આદિમાં હિંસક પ્રાણિનો ભય હોય છે. અને ચોર વગેરેનો ભય હોવાથી અવગે રસ્તે ન જવું. માર્ગમાં ચોર આદિ જીવોએ ગામ લૂટ્યું હોય, તે ખીના ગૃહસ્થાદિને સાધુ ન કહે, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના ચોથા ભાષા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ભાષા પદના અને ઝાત પદના નિરૂપણ, તથા જે ઉદ્દેશાનો દ્વંક સાર અને વચનના સોળ ભેદો જણાવી કહ્યું કે, મુનિએ શ્રોતાને ક્રોધાદિ ન થાય તે રીતે બોલવું, ને ક્રોધાદિથી ભરાઈને ન બોલવું. પછી ભાષાના ચાર પ્રકાર અને શબ્દ એ કાર્ય છે તેની સિદ્ધિ, તથા પુરૂષાદિને ઉદ્દેશીને સાધુને બોલવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે, ‘નમોદેવ’ ઇત્યાદિ વચન સાધુથી ન બોલાય વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના ચોથા ભાષાઅધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

સાધુએ તું કોઢીયો છું વગેરે ખરાબ ભાષા ન બોલવી. ને આહારાદિને અંગે સાવધ ભાષા ન બોલવી. સાધુથી કોઈ મનુષ્યાદિને તું પુષ્ટ છે વગેરે વચન ન બોલાય. પછી શબ્દાદિને અંગે બોલવાનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે, સામાને પૂરું સમજાય તે રીતે ક્રોધાદિ તજીને સાધુએ બોલવું વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ ચોથા ભાષાઅધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના પાચમા વસ્ત્રેષણાધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં આના બે ઉદ્દેશાનો ૮૬ સાર, અને વસ્ત્રને લેવાનો તથા પહેરવાનો વિધિ તથા પાત્ર પદના નિર્દેશ કહી જણાવ્યું કે, શુભવત સાધુ જ ભાવ પાત્ર કહેવાય મુનિએ વસ્ત્રને માટે બહુ ફર ન જવું પછી આધાર્મિકના બેઠા કહી જણાવ્યું કે, સાધુ નિમિત્તે કીત ધોતાદિ વસ્ત્ર ન લેવાય, ને બહુ કીમતી વસ્ત્ર ન લેવાય પછી ચાર ભેદે વસ્ત્ર પ્રતિમાનુ અને ધોયેલા વસ્ત્રને તડકે સૂકવવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના પાચમા વસ્ત્રેષણાધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં વસ્ત્રને પહેરવાનો વિધિ અને સાધુએ વાપર્યા બાદ ગૃહસ્થને પાછું આપવાના વસ્ત્રને અગે અને ફાટેલ વસ્ત્રને અગે વિધિ જણાવી કહ્યું કે, મુનિએ તેવા વસ્ત્રાદિના વર્ણાદિ ઘટલી નાખવા નહિ એનાદિ પ્રસંગે (ચાર ચોરવા આવે વગેરે કારણે) છુપાવવા નહિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠા પાત્રેષણાધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં પાત્રને લેવાનો તથા વાપરવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠા પાત્રેષણાધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં પાત્રને પડિલેલા પછી આકાર લેવાનો તથા પાત્રામા પાણી ઠંડાવવાનો વિધિ વગેરે બીના જણાવી છે

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધના આતમા અવચક પ્રતિમાધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં અવચક પ્રતિમાના દ્રવ્યાદિ ચાર નિર્દેશ, અને દ્રવ્યાવચકાદિ તથા ભાવ અવચકનું સ્વરૂપ, તેમજ ચક્રેષણાવચકનું સ્વરૂપ વહી તે અવચક માવીકે દીધા સિવાય ન લેવાય એમ જણાવ્યું છે પછી અવચકને માગવાનો વિધિ અને અહીં આવેલ પરોણા સાધુનો વિધિ જણાવી કહ્યું કે, બીજાની વસ્તુ તેની રત્ન સિવાય બીજાને ન અપાય પછી આપવાનો વિધિ કહી જણાવ્યું કે વ્યા સચિત્ત પૃથ્વીવાળા જાડના હુલા વગેરે હોય અને ત્રીઆદિ ગ્દેના હોય, ઘડના મધ્ય માર્ગે માલોમાલે અથવાદિ થના હોય, તેના મ્યતે ગ્દેવા માટે સાધુએ અવચકની માગણી કરવી નહિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ સાતમા અવગ્રહ પ્રતિમાધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શેલડીના વન વગેરેમાં રહેવાનો વિધિ, અને અવગ્રહના ૭ લેહો તથા દેવેન્દ્રાવ-
ગ્રહાદિનું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ અવગ્રહ પ્રતિમાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો. ॥

॥ આચારાંગની પહેલી ચૂલિકાનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો. ॥

૮ સ્થાન સપ્તૈકક નામના આઠમા અધ્યયનમાં ઉભા રહેવાનું સ્વરૂપ અને નિશીથ પદના ૬ નિક્ષેપા વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. તથા ૯ નિષીધિકા સપ્તૈકક નામના નવમા અધ્યયનમાં સ્થાન પ્રતિમાનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે, સ્વાધ્યાયાદિ પ્રસંગે આલિંગનાદિ ન કરાય વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. ૧૦ ઉચ્ચાર પ્રશ્રવણ સપ્તૈકક નામના દશમા અધ્યયનમાં ઉચ્ચાર પ્રશ્રવણ કરવાનો વિધિ, તેની શુદ્ધિનું સ્વરૂપ, અને કેવા પાત્રમાં ઉચ્ચારાદિ થઈ શકે ? તેનો ખુલાસો કરી જણાવ્યું કે, બગીચા વગેરે સ્થલે સ્થાંડિલ ન જવાય વગેરે કહ્યું છે. ૧૧ શબ્દ સપ્તૈકક નામના અગીઆરમા અધ્યયનમાં દ્રવ્ય શબ્દનું અને ભાવ શબ્દનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે વિતતાદિ વાજિંત્રના શબ્દો સાંભળવા સાધુએ જવું નહિ, અને જ્યાં ગાયન વગેરે ક્રિયા થતી હોય, ત્યાં સાંભળવાના ઈરાદાથી ન જવાય. તથા લૌકિક કથા-
નકાદિને સાંભળવા પણ ન જવું વગેરે કહ્યું છે. ૧૨ ખારમા રૂપ સપ્તૈકક નામના અધ્યયનમાં દ્રવ્ય રૂપ તથા ભાવ રૂપનું સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે, મુનિથી અથિતાદિ રૂપ જોવા ન જવાય. પછી પરશબ્દના ૬ નિક્ષેપા વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. ૧૩ તેરમા પર ક્રિયા સપ્તૈકક અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે, સાધુએ ખાસ કારણ વિના પરક્રિયા (શુશ્રૂષા) અને પરસ્પર ક્રિયા ત્રિવિધે ન કરવી અને ન કરાવવી. તથા સાધુએ ઉત્સર્ગે ગૃહસ્થને ઉપદેશાદિ ઇષ્ટને ચિકિત્સા (દવા) ન કરાવાય ને પોતાથી પણ કરાય નહિ. પછી અન્ય શબ્દના ૬ નિક્ષેપા કહી જણાવ્યું કે ગચ્છનિર્ગત (જિનકલ્પિકાદિ)ને અન્ય ક્રિયાનું અપ્રયોજન છે. વગેરે કહ્યું છે

॥ સપ્ત સપ્તિકા નામની બીજી ચૂલિકાનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

અન્યોડન્ય ક્રિયા ન કરાય, વગેરે બીના અન્યોડન્ય ક્રિયા સપ્તૈકક નામના ચૌદમા અધ્યયનમાં જણાવી છે. તથા પંદરમા ભાવનાધ્યયનમાં દ્રવ્યભાવના ભાવભાવના રૂપ બે નિક્ષેપાની બીના, તથા ભાવનાના બે લેહ, અને અપ્રશસ્ત ભાવનાનું, પ્રશસ્ત ભાવનાનું તેમજ દર્શન ભાવનાનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે, જિન જન્મભૂમિ વગેરેના ચૈત્યોને વંદનાદિ કરતાં દર્શન શુદ્ધિ થાય છે. તથા પ્રાવચનિક આચાર્યાદિના ગુણ પ્રશંસાદિ કરતાં પણ દર્શન શુદ્ધિ થાય છે. પછી જ્ઞાન ભાવનાનું, ચારિત્ર ભાવનાનું અને તપ ભાવનાનું સ્વરૂપ તથા સંક્ષિપ્ત મધ્યમ વાચનાએ શ્રીવીરચરિત્ર કહેતાં ચ્યવનથી યૌવન વય સુધીનું શ્રીવીરચરિત્ર,

કહ્યા પછી શ્રીવીર પ્રભુના માતા, પિતા, ઠાકો, ભાઈ, બેન, પત્ની, દીકરી તથા દીકરીની દીકરીના નામ તથા પ્રભુના માતાપિતાની અતિમ આરાધના અને દેવગતિની ખીના જણાવી છે. પછી પ્રભુના દીક્ષા, ઉપસર્ગ, કેવલજ્ઞાન, પચ્ચીશ ભાવના ગ્રહિત મહાવ્રતની દેશના વગેરે ખીના જણાવી છે.

॥ આ રીતે પદ્યમા ભાવનાધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય પૂર્ણ થયો ને ભાવના નામની ત્રીજી ચૂલિકાનો દ્રઢ પરિચય પણ પૂર્ણ થયો ॥ ચોથી ચૂલિકામાં અનિત્ય પર્વતાદિનો અચ્છાદ વર્ણવી સાધુને દેશવિમુક્ત કહેવા ને સિદ્ધને સર્વ વિમુક્ત ગ્રહેવા, એમ જણાવી અનિત્ય આવાસ (સાધુનો), પર્વત, રૂપ, ભુજગત્વચ્ચ, સમુદ્રના દ્વિપાકો વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે.

એ પ્રમાણે સોલસા વિમુક્તિ અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય પૂર્ણ થતા ચોથી વિમુક્તિ ચૂલિકાનો દ્રઢ પરિચય પૂરો થયો. દેવટે પાચમી ચૂલિકાની પ્રતિજ્ઞા જણાવી નવે અધ્યયનના ઉદ્દેશાની સખ્યા તથા ખીજા શ્રુતગ્રંથના ઉદ્દેશાની સખ્યા અને મહેત્વ શબ્દના તથા પશ્ચિમ શબ્દના નિરૂપણની ખીના વાળી ગાથાઓ જણાવી છે ૧૦-૧૩-૧૪-૧૫.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રની પાચમી ચૂલિકાનું નામ ‘આચારાંગ પ્રકટપ’ છે છતાં તે નિશીથ નામથી વધારે પ્રસિદ્ધ છે. ભાષ્ય અને ચૂર્ણ સહિત આ નિશીથ સૂત્રને છઠ્ઠા સૂત્રમાં ગણ્યું છે ૧૬.

॥ આ રીતે શ્રી આચારાંગ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો ખીજો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐 卐

卐

॥ ત્રીજો પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

સુચરંધા દો વીણ, સૂચગદંગે તહેવ તેવીસા ॥

અજ્ઞયણાઈ પદમે, સોલસ વીણ તહા સત્ત ॥ ૧૭ ॥

પદમં સમયજ્ઞયણં, વીયં વેચાલિયં સરુવરં ॥

ઉવસગિત્થિપરિણા, નરયવિભત્તિજિણવીરથુઈ ॥ ૧૮ ॥

સત્તમકુસીલપરિમા—સિયવીરિયધમ્મનિમ્મલસમાહી ॥

આહત્તહીય ગંથા, જમઇય ગાહાઇસુચરંધે ॥ ૧૯ ॥

સિરિપુંડરીયકિરિયા, ડડહારપરિણુભવાઇ પરમન્થા ॥

પન્નવ્વક્ષાણાઇ કિરિયા, અણગારસુચ દ્વિજ્જકલં ॥ ૨૦ ॥

નાલંદડિજ્જ ચરમં, સપરસમયભાવણાઇપરમન્થં ॥

પંચજ્ઞયણુદેસા, પળ્લારસદ્ધારસિક્કસરા ॥ ૨૧ ॥

શબ્દાર્થ—ત્રીજો સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં બે શ્રુતસ્કંધ છે. તેમાં પહેલા શ્રુતસ્કંધનું ગાથા ષોડશક નામ છે. તેના ૨૩ અધ્યયનોમાં પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અને ત્રીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનો બાણવા ॥૧૭॥ શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રમાં આવેલા તે ૧૬ અને ૭ અધ્યયનોનાં નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે—૧ સમય અધ્યયન, ૨ વૈતાલિક અધ્યયન, ૩ ઉપસર્ગ પરિજ્ઞા-અધ્યયન, ૪ સ્ત્રી પરિજ્ઞાઅધ્યયન, ૫ નરકવિભક્તિ અધ્યયન, ૬ મહાવીર સ્તુતિ અધ્યયન, ૭ કુશીલ પરિભાષિત અધ્યયન, ૮ વીર્યાઅધ્યયન, ૯ ધર્માઅધ્યયન, ૧૦ સમાધિ અધ્યયન ૧૧ માર્ગાઅધ્યયન, ૧૨ સમવસરણાઅધ્યયન, ૧૩ ગાથાતથ્યાઅધ્યયન, ૧૪ અંથાઅધ્યયન, ૧૫ યમક્રીય અથવા જમઇય અધ્યયન, ૧૬ ગાથાઅધ્યયન. આ પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અધ્યયનોનાં નામ બાણવાં. ॥૧૮-૧૯॥ ત્રીજા શ્રુતસ્કંધના ૭ અધ્યયનોનાં નામ—૧ પુંડરીક અધ્યયન, ૨ ક્રિયાસ્થાન અધ્યયન, ૩ આહાર પરિજ્ઞાઅધ્યયન, ૪ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઅધ્યયન, ૫ અનગાર શ્રુતાઅધ્યયન, ૬ આર્દ્રક્રીયાઅધ્યયન, ૭ નાલંદીય અધ્યયન છેલ્લું બાણવું. અહીં સ્વસમયની એટલે જૈન દર્શનની, અને ત્રીજા દર્શનોની બીનાનું રહસ્ય યથાર્થ સ્વરૂપે વર્ણવ્યું છે. ફક્ત પહેલા શ્રુતસ્કંધના શરૂઆતના પાંચ અધ્યયનોના જ ૧૫ ઉદ્દેશા અનુક્રમે આ રીતે બાણવા. પહેલા અધ્યયનના ૪ ઉદ્દેશા છે, પછી અનુક્રમે ૩, ૪, ૨, ૨ ઉદ્દેશા ત્રીજા ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા અધ્યયનના બાણવા, બાકીના અધ્યયનોમાં ઉદ્દેશા નથી. ॥૨૦-૨૧॥

રૂપકાર્થ—આ ધીબળ અગમ્યા જ્ઞાન વિન્યાદિ શુભોત્તુ વર્ણન છે અને ધીબળ ધર્મોના પણુ આચારો વર્ણવ્યા છે પ્રથમને અનુસારે જૈન ધર્મના અને ૩૬૩ કુવાદીઓના પણુ નિયમ વગેરેની એક ધીબળની સાથે સરખામણી અને જૂદાશ પણુ જણાવી છે પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલા અહિંસા પ્રધાન ત્રિકોટી શુદ્ધ ધર્મ એજ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, ને આત્મહિતસાધક પણુ તેજ ધર્મ છે આ સૂત્રના અભ્યાસી શ્રમણુ નિર્ગથોને પર સમયની ધોના બાલુવા સાથે અવસમયની ધોના બાલુતા જૈન દર્શનની લોકોત્તમતા જરૂર જણાય છે તેથી તેઓ સમ્યગ્દર્શન શુભને નિર્મલ ધનાવે છે, ને ટકાવે છે વધારે શુભ ભાવના વધતા ક્ષાયિક દર્શનને પણુ પામે છે અહીં પહેલા શ્રુતચક્રધના અધ્યયનોનો સાર દ્રઢામા આ પ્રમાણે બાલુવો —

૧ સમયાધ્યયનનો માર—મમય શબ્દના કાલ સિદ્ધાત વગેરે અર્થોમાથી અહીં સિદ્ધાત રૂપ અર્થ લેવો જૈન સિદ્ધાતોની અને જૈનેતર સિદ્ધાતોની ધોના જેમા જણાવી છે તે સમયાધ્યયન કહેવાય અહીં પચ મહાભૂતિક વાદ વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, એમ દ્રઢામા કહી ગયાય દુનિયામા પૃથ્વી, જલ તેજ, વાયુ અને આકાશ રૂપ પચ મહાભૂતને કાર્ય માધક માનના અન્ય પાર્મીઓનો જે વાદ તે પચ મહાભૂતિજવાદ કહેવાય ૨ આત્મા સિવાય ધીબળ કંઈ છેજ નહિ, એ એકાત્મવાદનું અથવા અદ્વૈતવાદનું વચન છે ૩ તે જીવ ને તેજ શરીરની જે માન્યતા, તે તજજીવનતજગીર વાદ કહેવાય ૪ અકારકવાદ (સામ્યમત) ૫ પચ મહાભૂતોથી અલગ છદ્મ પદાર્થ તરીકે આત્માને માનનારા અન્ય પાર્મીઓનો જે વાદ તે આત્મપષ્ટવાદ કહેવાય ૬ પચ ચક્રધવાદ, (પાચ ચક્ર ધોની માન્યતા) ૭ નિયતિવાદ, ૮ અક્રિયાવાદ, ૯ જગદુત્પત્તિવાદ એટલે જગતની ઉત્પત્તિને અગે વિવિધ માન્યતા ૧૦ લોકવાદ—અન્યોષોધિ, પોરાણિક, વિનયવાદી વગેરે પરધર્મીઓની માન્યતા (વિચારો—આચાર વગેરે) જણાવી, સ્વાદ્વાદ શેલીએ તે વિચારાદિનું અનુચિતપણુ સાળીત કરીને જૈનદર્શનના આચાર અને વિચાર વગેરે સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રીતીર્થંકર દેવે કહેલા હોવાથી સાચા છે અહિંસા એ ધર્મરૂપી મહેલનો પાયો છે જેના પાયામા ધૂળ હોય, તે મહેલ કદી પણુ ટકી શકે જ નહિ માટે જ કહ્યું છે કે “પાયે ઓટરે ઓટ મહાણુ ન શોભીએ” વગેરે ધોના વિસ્તારથી સમજાવી છે ૧

૨ વૈતાલીય અધ્યયનનો માર—અહીં કર્મો રૂપી લાકડાનું વિદ્યગ્ધુ એટલે નાશ કરવાના વેરાગ્યાદિ સાધનોનું દાખલા દલીલ સાથે સચોટ વર્ણન કર્યું છે તેથી એમ સમજવું કે જેમા કર્મોને નાશ કરવાના સાધનો કહ્યા છે, તે વૈતાલીય અધ્યયન કહેવાય અથવા છદ શાસ્ત્રમા કહ્યા મુજબ વૈતાલીય છદમા અહીં જે શ્લોકો કહ્યા છે, તે દ્રાગ વેરાગ્યાદિનો ઉપદેશ જેમા વર્ણવ્યો હોય, તે વૈતાલીય અધ્યયન કહેવાય ત્રિશિષ્ટ પ્રસંગને અનુસરીને આની ગ્યના યથા છે દીઠામા કહ્યું છે કે, પ્રભુ ત્રીઠપલદેવે ગમ્યતા અભિયાપી પોતાના હૃદ પુત્રોને પ્રતિબોધ કરી ખરા આત્મિક રાજ્યને નમજાવી નિર્મલ મયમના સાધક ધનાવવાના

ઇરાદાથી જે ઉપદેશ આપ્યો, તે આ અધ્યયનમાં જણાવ્યો છે. છંદોમાં પણ કેટલાક છંદો વૈરાગ્યાદિ ગુણોને પ્રકટાવનારા છે; એમ સમજીને શ્રી સુધર્મા સ્વામી ગણધરે વૈરાગ્યાદિ લાવને પ્રકટાવનાર વૈતાલીય છંદમાં આ અધ્યયન રચ્યું છે. જેવો પ્રસંગ હોય, તેને અનુસરતા છંદમાં રચાયેલા શ્લોકોની શ્રોતાઓના હૃદયમાં સારી અસર થાય છે; એ મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખીને જ સૂત્રકાર વગેરે સૂત્ર વગેરેની ગદ્યમાં કે પદ્યમાં રચના કરે છે. આ ખરૂં રહસ્ય ખાસ યાદ રાખવા જેવું છે. પ્રભુશ્રી ઋષભદેવે અંગારદાહકતું દ્વ્યાંત આપીને તે ૯૮ પુત્રોને સમજાવ્યું કે—“હે ભવ્ય જીવો ! નિજ ગુણ રમણતા કરી મુક્તિના અવ્યાળાધ સુખને લોગવવું એજ ખરૂં આત્મિક રાજ્ય છે જેની ઇચ્છાથી તમે અહીં આવ્યા છો, તે વ્યાવહારિક રાજ્ય પ્રબલ અશાંતિને અને દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખોને આપે છે. શબ્દ અને રૂપ એ જાને કામ કહેવાય, ને સ્પર્શ રસ ને ગંધ એ લોગ કહેવાય. આ રીતે કામ લોગમાં આસક્ત થનારા જીવોની લોગ તૃષ્ણા વધેજ છે પણ ઘટતી નથી. જેમ અંગારદાહકને સમુદ્રાદિતું પાણી પીતાં પણ તરસ છીપી નહિ, તેમ ઘણાં કામલોગને લોગવતાં છતાં પણ તેવી નીચ વાસના વધતી જ નાય છે. માટે અચલ વૈરાગ્ય લાવથી સંયમને સાધો, ને મુક્તિના અવ્યાળાધ સુખ પામો. આ રીતે આત્માને નુકશાન કરનારા કામલોગાદિને તજવાની અને આત્મહિતને કરનારા અહિંસાદિને સાધવાની ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે. ૨

૩ ઉપસર્ગ પરિજ્ઞાધ્યયનનો સાર—મોક્ષ માર્ગના આરાધક ભવ્ય જીવોએ ઉપસર્ગોની ખીના સમજી તેવા પ્રસંગે પૈર્ય રાખી તે સર્વ ઉપસર્ગોના પ્રસંગો “કર્મનિર્જરાના અપૂર્વ સાધનો છે” એમ સમજીને સહન કરવા, આત્મધર્મથી ચૂકવું નહિ, ટાઢ તડકો અપમાન વગેરે સહન કરવા, સ્નેહ મમતાનો ત્યાગ કરવો, વૈદકાદિ અનુચિત પ્રવૃત્તિનો વિચાર પણ કરવો નહિ, ખીજાઓ કંઈ પૂછે ત્યારે શાંતિથી સ્પષ્ટ જવાબ દેવો, વસ્તુ સ્વરૂપ સમજાવવું, કુશાસ્ત્રના વચનો સાંભળીને સ્વધર્મની આરાધના કરવામાં મુંઝાવું નહિ વગેરે ખીના અહીં વિસ્તારથી જણાવી છે. ૩

૪ સ્ત્રી પરિજ્ઞાધ્યયનનો સાર—અહીં સ્ત્રીઓના સંસર્ગાદિથી થતા ગેરલાભ જણાવી આત્મહિતસાધક પુણ્યાત્માઓએ સર્વથા તેનો ત્યાગ કરી શીલ ધર્મની અખંડ આરાધના કરી આત્મહિત સાધવું વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. ૪

૫ નરક વિભક્તિ અધ્યયનનો સાર—વિષયકષાયાદિને સેવનારા જીવોની નરકમાં થતી પરિસ્થિતિ જણાવી કહ્યું કે સ્વધર્મથી ચૂકનારા જીવોના ખેડાલ સમજીને સ્વધર્મને સાધી સિદ્ધિના સુખ મેળવવા વગેરે ખીના અહીં સ્પષ્ટ જણાવી છે. ૫

૬ શ્રી મહાવીર સ્તુતિ અધ્યયનનો સાર—અહીં પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના ગંભીરતા, તૈપ, સમતા, સહનશીલતા, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, શીલ વગેરે ગુણોની યોગ્ય ઉપમાઓ દ્વંને સ્તવના કરી છે. ૬

૭ કુશીલ પઠિભાષિત અધ્યયનનો સાર—જેઓ અજ્ઞાનના પ્રતાપે યજ્ઞ વગેરે કરવાથી મોક્ષ મળે એમ માને છે તેઓ “કુશીલ” કહેવાય તેઓના અયોગ્ય વચનો અને માન્યતાઓ જણાવી, જેમા તે સર્વેનું ગેરવ્યાજબીપણું સાબીત કર્યું હોય, તે કુશીલ પરિભાષિત અધ્યયન કહેવાય. અન્યધર્મીઓમાના કેટલાએક લોકો યજ્ઞાદિકથી મુક્તિ માને છે પણ ત્યાં અહિં સા પર્મ લગાર પણ સચવાતો નથી, લાયકર હિંસાદિ પાપો થતા હોવાથી યજ્ઞાદિકથી મુક્તિ મળેજ નહિ વળી કેટલાં લોકો પચ્ચાગ્નિ તપવામા, જલથી ન્હાવા ધોવામા મુક્તિ માને છે પણ એ બંની સાવધ પ્રવૃત્તિથી જો મોક્ષ મળતો હોય, તો અનુક્રમે હુકાર વગેરેની ને માછલા વગેરે જલચરોની વહેલી મુક્તિ વધી જોઈયે તેમ તો જાનતું નથી, માટે સમ્યજ્ઞનાદિ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરવાથી જ મોક્ષ મળે છે, એવું શ્રી જિનશાસનનું દ્વરમાન સર્વાંશે ઘટિત છે આ બીના વિન્તારથી સમજાવના પ્રસંગે કહ્યું છે કે—પૃથ્વી આદિમા ચૈતન્ય શુણ્ણ છે માટે તે સચિત્ત કહેવાય અને મધ્યસ્થ ભાવે સ્વધર્મસાધક મુનિ સ્વપરતારક થાય વગેરે બીના પણ અપષ્ટ જણાવી છે ૭

૮ વીર્યાધ્યયનનો માર્ગ—શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવામા આત્મિક વીર્યને દ્વેરવવાની બીના જેમા કહી છે તે વીર્યાધ્યયન કહેવાય અહીં જાતવીર્યની અને પડિત-વીર્યની બીના વગેરે જણાવી કહ્યું છે કે—જાલવીર્યમા અજ્ઞાનની પ્રધાનતા હોવાથી તે કર્મ નિર્જરાનું કારણ થઈ શકતું નથી, પણ પડિતવીર્ય કર્મનિર્જરાનું ને મોક્ષનું કારણ થઈ શકે છે એવો તપ કરવાનો વિધિ જણાવતા કરમાબુ છે કે—આ લોકમા મનાવા પૂજવાની ને યજ્ઞ કીર્તિ વગેરેની આહનાથી, ને પરલોકમા ઇદ્રપણુ વગેરે પામવાની ઇચ્છાથી તપ ન કરવો, પણ મોક્ષની ઇચ્છાથી તપ કરવો વગેરે બીના પણ અપષ્ટ જણાવી છે ૮

૯ ધર્માધ્યયનનો સાર—અહીં વૈશમ્ય સમતા વિવેકાદિ શુણ્ણને ધારણ કરી મુનિએ સદ્શુદ્ધિ મેવા કરની, સાચા ત્યાગી જાતવા માટે આત્મવોને તણુ વિરેચનાદિનો પણ પરિહાર કરવો, આહારાદિ વાપરવામા નિયમિત ગ્રહેણુ લોહુપતા રાખવી નહિ, નકામી કાયિક પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, ખપ પૂરતું જોડણુ વગેરે આત્મધર્મની સ્પષ્ટ બીના જણાવી છે જેમા ધર્મનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તે ધર્માધ્યયન કહેવાય ૯

૧૦ મમાધિ અધ્યયનનો માર્ગ—જેમા સમાધિનું વર્ણન કર્યું છે, તે સમાધિ અધ્યયન કહેવાય જ્યાં ચિત્તમા અને જાતના કુવિકરપો ન વર્તે અને તે પગમ સ્વસ્થ હોય, એકાગ્ર હોય, ત્યારે આત્મા સમાધિમા વર્તે છે એમ મમજીવ સમાધિ એટલે મનનું અવ્યથ પણ તેના લેહાગ્નિ બીના અહીં અપષ્ટ જણાવી, મુનિને ઉદેશીને કહ્યું છે કે તેણે સર્વ જીવોની ઉપર સમભાવ ગાખવો ૧૦

૧૧ મોક્ષમર્ગાધ્યયનનો માર્ગ—જે અધ્યયનમા મોક્ષ માર્ગનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તે મોક્ષમાર્ગાધ્યયન કહેવાય અહીં મોક્ષના અવ્યાખ્યાપ મુખ મેળવવાના સાધનો અને

તે સર્વેની અને લિક્ષાની ધીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. તથા અહિંસાનું તાર્ત્વિક સ્વરૂપ પણ કહ્યું છે. ૧૧

૧૨ સમવસરણાધ્યયનનો સાર—અહીં ક્રિયાવાદી વગેરે આરના ૧૮૦, ૮૪, ૩૨, ૬૭ મળી ૩૬૩ પાખંડિના મતોનું વર્ણન કરી જૈન દષ્ટિએ તે સર્વેની ન્યૂનતા જણાવી જૈન દર્શનની ધીના જણાવી છે. ૩૬૩ ભેદ આ સૂત્રની નિયુક્તિની ૧૧૬મી ગાથામાં કહ્યા છે. આ સૂત્રની ચૂર્ણિમાં, ટીકામાં, તત્ત્વાર્થ વૃત્તિમાં ને આચારાંગ સૂત્ર, ભગવતી સૂત્ર અને નંદી સૂત્રાદિમાં કેટલાક અજૈનવાદોનું વર્ણન કર્યું છે. ખૌદ્રોના ગ્રંથોમાં અખૌદ્ર વાદોની નોંધ કરી છે. તથા શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ વગેરે બ્રાહ્મણ ગ્રંથોમાં પણ કાલ સ્વભાવાદિની ધીના જૂઠા સ્વરૂપે વર્ણવી છે. વળી અહિંબુદ્ધ્ય સંહિતામાં ૩૨ દર્શનોની ધીના દૂંધામાં વર્ણવી છે. તેમાં સાંખ્યને ગણ્યું નથી. પ્રસંગાનુપ્રસંગે વિવિધ પ્રકારે જૈન દર્શનના કેટલાક મન્તવ્યોની ધીના અહીં ટીકાકાર વગેરે મહર્ષિઓએ વિસ્તારથી સમજાવી છે. ૧૨

૧૩ યાથાતથ્ય અધ્યયનનો સાર—અહીં ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ કહ્યું છે, તેથી યાથાતથ્ય નામે આ અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે શ્રી આચારાંગસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનની શરૂઆતમાં ‘આવંતિ’ પદ હોવાથી જેમ તેનું નામ આવંતિ છે, તેવીજ રીતે આની શરૂઆતમાં આદાનપદ હોવાથી તે નામે પણ આ અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે. તથા પાર્શ્વસ્થાદિની ધીના જણાવતાં ફરમાવ્યું કે, તેવા અધર્મી સાધુઓ સમાધિ માર્ગથી દૂર વર્તે છે, મુનિએ તપ, કુળ, બુદ્ધિ વગેરેનો મદ ન કરવો, તથા સામે માણસ મારા વખાણુ (પ્રશંસા) કરે, એવી ગ્રાહના પણ ન કરવી. તથા વિભાવનો પરિહાર અને સ્વધર્મનો સ્વીકાર વગેરે હકીકત પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે. ૧૩

૧૪ ગ્રંથાધ્યયનનો સાર—જેમાં પરિગ્રહનું સ્વરૂપ જણાવી તેને તજવાની ધીના કહી છે તે ગ્રંથાધ્યયન કહેવાય. અહીં મુનિને હિતશિક્ષા ફરમાવી છે કે, હે મુનિ! તારે સ્વચ્છંદી ન થવું, ગુરૂની સાથે રહી તેમનો વિનય સાચવી, જે ભણાવે તેનો પણ વિનય સાચવી ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને હૃદયમાં ઠસાવી તે પ્રમાણે વર્તવું, ને બીજાને તે સમજાવવું. સ્યાદ્વાદનું રહસ્ય સમજીને તે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવી વગેરે ધીના વિસ્તારથી કહી છે. ૧૪

૧૫ યમકીય અધ્યયનનો સાર—યમક એ અલંકાર વિશેષ છે. તેમાં શ્લોકના કે ચરણના જે છેલ્લા અક્ષરો હોય, તે પછીના શ્લોકમાં કે ચરણમાં પહેલા અક્ષર રૂપ બને છે. આવી જાતના યમક શ્લોકો અહીં હોવાથી આનું નામ યમકીય કહેવાય છે. તથા આની શરૂઆતમાં ‘જમર્દય’ પદ હોવાથી બીજું નામ ‘જમર્દય’ કહેલ છે. પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે કહેલા સયમ ધર્મનો સાર બહુ વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે. પ્રભુ વીર સર્વજ્ઞ હતા, સત્ય સંપન્ન હતા, ને સર્વ જીવોની ઉપર મૈત્રી ભાવ રાખતા હતા. આવા પ્રભુએ કહેલ ધર્મ સાચો છે,

તેમજ જૂતકાલના તીર્થ કર્ષેએ પણ તેજ ધર્મ કહ્યો છે, બાવી તીર્થ કર્ષે પણ તેવો જ ધર્મ કહેશે, આથી ત્રણે કાલના તીર્થ કર્ષેના વચનોમા એક વાક્યતા જણાવી પ્રભુ શ્રીમહાવીરે મહાહર્લ્લભ મનુષ્યાવતારને સફલ કરવાના સાધનો એવી આત્મહિત કરણ વગેરે ણીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે ૧૫

૧૧ ગાથાધ્યયનનો માર—આની પહેલાના ૫૬૨ે અધ્યયનોની ણીના અહી કહેલી હોવાથી આત્મ નામ ગાથાધ્યયન કહેવાય છે ણીજી કારણ એ છે કે આની રચના સામુદ્રિક છ દને અનુસરતી હોવાથી ૫૫ ગાથાધ્યયન કહેવાય છે સમુદ્રનું ણીજી નામ ગાથા હોય એમ સભવે છે જેમા સોલમા અધ્યયન તરીકે ગાથાધ્યયન છે તે ગાથાપોહશક નામનો પહેલો શ્રુતસ્કધ જાણવો આ રીતે પહેલા શ્રુતસ્કધના નામમા આ અધ્યયન નિમિત્ત કારણ બને છે અહી માહણ, શ્રમણ, સિંધુ તથા નિર્ઝય ગળેતુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે જે ધર્મિયોને વશ કરે, શરીરાદિની ઉપર મોહ ન રાખે, મોક્ષને જ સાધ્ય તરીકે માનીને સાધે સયમાદિને સાધે, તે માહણ કહેવાય ને શ્રમણ, સિંધુ, નિર્ઝય પણ તેજ કહેવાય મુનિયે રાગાદિને તણ મદા સાવધાન રહી મોક્ષ માર્ગને આગધવો એમ જણાવી મુનિને માહણ આદિ શબ્દથી કહેવાના પ્રયોજનો પણ જણાવ્યા છે ૧૬

॥ આ રીતે સૂત્ર કૃતાગના પહેલા શ્રુતસ્કધના મોલે અધ્યયનોનો માગ જાણવો ॥

॥ સૂત્રકૃતાગ સૂત્રના ણીજી શ્રુતસ્કધના ૭ અધ્યયનોનો માર ॥

૧ પુહરીક અધ્યયનનો માર—જેમા પુહરીક એટલે કમળ વગેરેનું દ્વિપાત દધને મોક્ષ માર્ગની આરાધનાનો અને મોક્ષના મુખ મેળવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તે પુહરીક અધ્યયન કહેવાય ત્યા મોદુ કમળ હોય, ત્યા વાવડી વગેરે જલાશય, તેની આભુળાજી રહેલા ધોળા કમળો, પાણી દાદવ વગેરે પદાર્થો ૪૩૦ હોય ૪ છે મારે અહી દ્વિપાત તરીકે કમળ વગેરે તમામ પદાર્થોની સંજ્ઞના કરી મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપદેશ આપ્યો છે દ્વિપાત એમ કહી ગણાય કે—એકાત પક્ષને સ્વીકારનારા ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ને વિનયવાદી તથા અજ્ઞાન વાદી મોક્ષને મેળવવા માટે સ્વમાન્યતા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે ખરા, પણ જ સાગનો સર્વથા ત્યાગ કરી સમ્યક્દર્શનાદિની એકી—સંપૂર્ણ આગધના કરી શક્તા નથી, એટલે શીલ મયમ વગેરેને પાવતા નવી, ને મોક્ષને આહે છે, એ કય રીતે બને? આજ હેતુવી તેઓ ભોગતૃષ્ણા રૂપી કાલમા અહર અહર ખૂતાતા જ (અદર ઉડા જતા) જાય છે, પણ ખંડાર નીખી શક્તા નથી આભાદિનો ત્યાગ, કામભોગવી વિગત દશા, હું તે શરીર નથી ને ગરીર તે હું નથી આત્મ ભોજાન, આત્મ વીર્યોક્ષિત વગેરે સાધનોની આગધનાથી કેવલનાન તથા મોક્ષના મુખ મળે છે આ ણીના અહી અષ્ટ જણાવી છે ૧

અહી કહેડુ ધોળા કમળનું દ્વિપાત દુષાગમા આ પ્રમાણે—

જેમાં ઘણું પાણી, કાદવ, ધોળા કમળો વગેરે પદાર્થો રહ્યા છે, તે વાવડીની વચમાં એક સુખ્ય મોટું કમળ છે, તેની આબુગાબુ ઉગેલા ખીન્ત ધોળા કમળો ખૂબ શોભી રહ્યા છે. પૂર્વ દિશામાંથી અહીં આવેલા એક પુરૂષે ધોળા કમળને જોઈને કહ્યું કે હું કુશળ છું, પડિત છું, વિવેકી, અને પુખ્ત ઉંમરવાળો છું તથા માર્ગની ખીન્તા બાણું છું, એમ કહી તે ધોળા કમળને લેવાની ભાવનાથી વાવડીમાં ઉતર્યો ખરો, પણ ઠેઠ જતાં પહેલાં જ તે પુરૂષ કાદવમાં ખૂંચી ગયો. જેવી હાલત આ પુરૂષની થઈ, તેવી જ હાલત બાકીની દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાંથી આવેલા ત્રણ પુરૂષોની પણ થઈ. આ અવસરે રાગાદિ દોષોથી રહિત એક નિર્ઘંત્ર મહાપુરૂષ આવી અટક્યા. વાવડી તરફ જોતાં તે દયાળુ મહાપુરૂષે બાણું કે અહીં ચાર પુરૂષો વાવડીમાં ખૂંચી ગયા છે. પછી તેમણે વાવડીના કાંઠે ઉભા રહીને મોટા સ્વરે કહ્યું કે “હે ધોળા કમળ તું અહીં આવ” એમ કહેતાં વેંતજ તે કમળ તે મહાપુરૂષની પાસે આબું. અહીં દૃષ્ટાંત પૂરું થાય છે સાધુ સાધ્વી વગેરે શ્રોતાઓ આ દૃષ્ટાંતનું રહસ્ય ન સમજી શક્યાં, તેથી પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ દૃષ્ટાંતની ઘટના કરતાં જણાવે છે કે વાવડી એ સંસાર છે. એનું પાણી તે કર્મો, કાદવ જેવા કામલોગ સમજવા, જે ધોળા કમળો તે જનસમુદાય બાણુવો, ઉત્તમ કમળ તે રાજા, ચાર પુરૂષો જેવા અન્ય ધર્મવાદીઓ બાણુવા. શ્રમણ નિર્ઘંત્ર મહાપુરૂષ તે જિનેશ્વર દેવ ભાષિત અહિંસા પ્રધાન ધર્મ બાણુવો. કાંઠાના સ્થાને સંઘ સમજવો. નિર્ગંથે ઉંચે સ્વરે કહેલા વચનોને સ્થાને પ્રભુ શ્રીતીર્થંકર દેવની દેશના સમજવી, કમળ ઉડીને જે મહાપુરૂષની પાસે આબું, તેના સ્થાને મુક્તિના સુખનો લાભ સમજવો. આ રીતે એ દૃષ્ટાંત ઘટાવોને પ્રભુએ તેનું રહસ્ય જણાવ્યું કે—જિનોપદેશને સાંભળી મનન કરી કામલોગ વગેરે આશ્રયોને તણ સ્યાદ્વાદ શૈલીને અનુસરીને શ્રીજિન ધર્મ (સર્વ વિરતિ વગેરે)ની સાધના કરનારા ભવ્ય જીવો કર્મોને હણી જરૂર મુક્તિના અવ્યાળાધ સુખ પામે છે. અહીં તજજીવતચ્છરીવાદ, પંચ મહાભૂત-વાદ, ઇશ્વરને સર્વ કાર્યોનો કર્તા માનનારાનો વાદ, અને નિયતિવાદનું સ્વરૂપ સમજાવી કહ્યું કે આ ચારે વાદને માનનારા વાદીઓ એકાંત પક્ષને માને છે, તેથી તેમની સાધના અધૂરી હોવાથી મોક્ષ રૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરાવી શકતી નથી. કુટુંબ શરીરાદિની મમતાનો ત્યાગ કરવો. અહીં કહેલી ખીન્તાને સમજનારા ને અહિંસાદિ ધર્મને સાધવા પૂર્વક શુદ્ધ આહારાદિથી મુનિ જીવનને દીપાવનારા મહાપુરૂષો સુલેક્ષ કહેવાય છે. તે કહ્યા મુજબ ચાલનારા ભવ્ય જીવો જરૂર સિદ્ધિના સુખ પામે છે. આ હકીકત બહુ જ વિસ્તારથી અહીં જણાવી છે.

૨ ક્રિયાસ્થાન અધ્યયનનો સાર—અહીં કર્મબંધના કારણભૂત અર્થદંડ, અનર્થદંડ વગેરે તેર ક્રિયાસ્થાનોની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી કહ્યું છે કે ઇર્ષ્યાપિચ્છી ક્રિયાસ્થાન સેવવા લાયક છે. જો કે તેનાથી બહુજ અલ્પકર્મ બંધાય છે, અને તે પહેલે સમયે સ્પૃષ્ટ કર્મ બંધાય, બીજે સમયે ભોગવાય, પછી એ આત્મપ્રદેશથી અલગ થઈ તે પુણ્યલેખ બીજી વર્ગણ રૂપે બની રૂપાંતર પામે છે. મમતાદિ દોષોરૂપી કાદવમાં ખૂંટેલા સંસારી જીવો

મહાર ભાદિથી પામેલ ભોગના સાધનો સેવી દુર્ગતિના આકરા હુ ખો ભોગવે છે પછી ધર્મસ્થાન તથા અધર્મસ્થાનની ખીતા દ્વારમા ને વિસ્તારથી જણાવી એક કથાનકથી આખા અધ્યયનનો સાર સમજાવ્યો છે પાંચ સમિતિનું પાલન, દરેક પ્રવૃત્તિ કરવામા જયણાનો ઉપદેશ વગેરે ખીના જણાવી મુનિ ધર્મને આરાધવા સરલ માર્ગ દર્શાવ્યો છે ક્રિયાસ્થાનની ખીના જણાવનાર જે અધ્યયન, તે ક્રિયાસ્થાન અધ્યયન કહેવાય ૨

૩ આહાર પરિજ્ઞાઅધ્યયનનો સાર—અહી મુનિએ શુદ્ધ એપણીય આહાર વાપરી ધર્મધાર શરીરને ટકાવી મોક્ષ માર્ગને સાધવાની ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે ૩

૪ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઅધ્યયનનો સાર—અહી પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ, તેની આવશ્યકતા, લાભ, અને તે પચ્ચખણાને નહિ કરનારા જીવોને થતું તુલકાન વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે અવિરતિના પ્રતાપે નિરર્થક કર્મ બધ ઘણું થતો હોવાથી ખીન જરૂરી પદાર્થોના પણુ આર ભાદિનો જરૂર ત્યાગ કરવો જ નોંધ્યે સમજાવ્યું જરૂરી છે કે ભૈન દર્શન નિવૃત્તિ પ્રપાન છે પરમ શાંતિનું સાધન પણુ તેજ છે અહી આચાર્ય અને વાદીની ચર્ચા ચાલે છે તે ખાસ બોધદાયક છે તેમા નિયમનો પ્રભાવ, અને નિયમ ન લેવાથી તુલકાન વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે ૪

૫ અનગાર શ્રુત અધ્યયનનો સાર—આના ખીજ પણુ બે નામ છે ૧ આચાર શ્રુત, ૨ અનાચાર શ્રુત આ નામ સૂત્રની ચૂલ્કિમા જણાવ્યા છે અહી આચારને પાલવાની, ને અનાચારને તજવાની ખીના કહેલી હોવાથી ખીજ યથોમા “આચાર અનાચાર શ્રુત” નામ આતું જણાવ્યું છે અહી પદાર્થોનું શાસ્ત્રવતપણું અને શ્રી તીર્થે જી દેવોને અગે જરૂરી ખીના, તથા હિ સ્નાની બાળતમા એકાત વચન બોલાય નહિ, કારણકે લોકવ્યવહારને નિભાવ અનેકાત દષ્ટિએ ન થાય છે પુણ્ય પાપ વગેરેને માનવા નોંધ્યે, તેમા પ્રબલ પ્રમાણુ એ છે કે—હુનિયામા નજરોનજર આપણે દેખીએ છીએ કે પુણ્યશાલી જીવો નીરોગી, બુદ્ધિશાલી, રાત્ર તથા સુદર રૂપવત હોય છે પાપ કર્મોના ફલ ભોગવનારા જીવો રોગી, જડ, ભિખારી અને દૂષ્ટા જણાય છે એમ ભતિમ્મગ્ણ વગેરે પણુ પરલોકાદિ પદાર્થોની સાખીતી કરાવે છે મારે પુણ્ય, પાપ, પરલોકાદિ પદાર્થો અનેકાતિ દષ્ટિએ જરૂર વીકારવા નોંધ્યે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે ૫

૬ આર્દ્રકીય અધ્યયનનો સાર—અહી આર્દ્ર કુમારના જરૂરી બોધ દાયક જીવન પ્રસંગો કહ્યા છે, તેને લક્ષ્યમા રાખીને આતું આ નામ સુપ્રસિદ્ધ છે જેમા આર્દ્રકુમારની ખીના કહી છે તે આર્દ્રકીય અધ્યયન કહેવાય અહી આર્દ્રકુમારે ગેશાલક, (ગેશાલ મખલિ પુત્ર) હસ્તિતાપસ, વેદાન્તી આદિની સાથે વાદ કરી અનેકાત શાસનનો વિજયધ્વજ ફરકાવ્યો આ ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે આવા સવાદો શ્રોતાઓને અપૂર્વ બોધ આપે છે ૬

૭ નાલંદીય અધ્યયનનો સાર—શ્રી શીલાંકાચાર્ય મહારાજે ‘નાલંદા’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવ્યું છે કે સુપાત્ર મુનિવરાદિને ઈચ્છાનુસારે જે આપે, એટલે જ્યાં ઘણાં દાન ગુણી ઘણાં શ્રાવકો રહેતા હોવાથી મુનિવરો વગેરે ઇષ્ટ વસ્તુ મેળવે છે. આ રીતે આધેય (રહેનારા શ્રાવકો)માં આધાર (નાલંદા પાડા)નો ઉપચાર કરીને કહ્યું કે, નાલંદા ઇષ્ટ પદાર્થ આપે છે. તેથી એમ સમજવું કે ત્યાંના શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકો આહુક મુનિવરાદિને દાન આપે છે. રાજગૃહ નગરની બાહિરિકા એટલે ખંડારની ભૂમિ ‘નાલંદા પાડા’ આ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં બનેલી હકીકત અહીં કહી છે, તેથી આનું નામ ‘નાલંદીય અધ્યયન’ કહેવાય છે. શ્રીગૌતમ સ્વામીજીને નિર્ઞય ઉદ્ધક પેદાલ પુત્રનો સમાગમ થયો, અવસરે શ્રીગૌતમ સ્વામીને શ્રાવકના પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ પૂછતાં યથાર્થ ખુલાસો જાણી શ્રીગૌતમ ગણુધરની પાસે પ્રભુ શ્રીપાર્શ્વનાથના સંતાનિયા શ્રીઉદ્ધક પેદાલ પુત્ર મુનિ ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મના સ્પષ્ટીકરણ રૂપ પંચ મહાવ્રત વાળા સપ્રતિક્રમણ ધર્મને સ્વીકારે છે. પ્રસંગે શ્રાવક ધર્મની પણ ખીના વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે. આ ખીજા અંગમાં દ્રવ્યાનુયોગની ખીના વધારે કહી છે તેથી તે દ્રવ્યાનુયોગ પ્રધાન અંગ કહેવાય. વૈદિક ગ્રંથો આને તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે અને બૌદ્ધ ગ્રંથો ‘અભિધર્મ’ શબ્દથી જાહેર કરે છે. એ દ્રવ્યાનુયોગ શબ્દનું અનુકરણ છે. દ્રવ્યાનુયોગના દશ લેહોની ખીના શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રના ૧૦મા અધ્યયનમાં કહી છે. ૭

॥ આ રીતે શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના ૨૩ અધ્યયનોનો સાર જણાવ્યો ॥

શ્રીસુધર્માસ્વામી ગણુધરની પ્રવર્તમાન દ્વાદશાંગીમાં આ સૂત્રકૃતાંગ ખીજું કહ્યું છે. તેથી શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ૧૮ હજાર પદો હોવાથી આના ૩૬ હજાર પદો જાણવા. અહીં સૂત્રો ૮૨ છે અને સૂત્ર ગાથા ૭૨૩ છે તથા નિર્યુક્તિની ગાથા ૨૦૫ છે. આના પહેલા શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાની શરૂઆતમાં ટીકાકાર શ્રીશીલાંકાચાર્ય મહારાજે મંગલાચરણ કરી કહ્યું કે પ્રાચીન ટીકા કઠીન છે, તેથી હું આની સરલ ટીકા બનાવું છું. પછી ઉપોદ્ઘાત અને નિર્યુક્તિના મંગલાદિ તથા સૂત્રકૃતાંગના ત્રણ નામ, કહી સૂત્ર પદના નિક્ષેપા જણાવતાં કહ્યું કે—દ્રવ્ય સૂત્ર પોણ્ડ વગેરે કહેવાય, ને ભાવસૂત્ર સંજ્ઞાસૂત્ર વગેરે કહેવાય. પછી કથ્ય ગદ્ય અને પદ્ય ગેયનું સ્વરૂપ તથા કારણ, કારક અને કૃત પદના નિક્ષેપા કહેતાં દ્રવ્યકરણના મૂલકરણ ઉત્તરકરણ લેહ વગેરે કહી જણાવ્યું કે ઘણાં અર્થોને સૂચવનાર સૂત્ર છે. પછી શ્રુતસ્કંધ વગેરેનું પરિમાણ અને ગાથા, ખોડશક, શ્રુતસ્કંધ પદોના નિક્ષેપા કહ્યા છે. પછી પહેલા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોમાં આવતી ટૂંક ખીના અને ઉપક્રમ વગેરે તથા આનુપૂર્વી જણાવી સમયપદના નિક્ષેપા, અને પહેલા અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશાનો ટૂંક સાર કહ્યો છે. પછી કર્મના બંધને જાણવા, પછી તે તોડવા અને સચિત્તાદિનો પરિગ્રહ, આરંભ મમતા વગેરે એ ખરા બંધ છે, એમ કહી જણાવ્યું છે કે—ધન વગેરે દુઃખથી ન બચાવે અને

અન્ય ધર્મીઓ કામમા આમત્ત છે પણ જૂતવાદીનો મત જણાવતા કહ્યું કે તેઓ પંચ જૂતમાથી આત્મા ઉપજે છે અને પંચજૂતનો નાશ વતા આત્માનો પણ નાશ થાય છે એમ માને છે પણ આત્માને સાબીત કરી તેના ચૈતન્યાદિ શુભો તથા સત્કાર્યવાદ, ક્ષણિકવાદ અને તેનું ખંડન વગેરે બીના અહીં આપ્યું જણાવી છે

॥ સૂત્રકૃતાંગના પહેલા અધ્યયનના બીજા તથા ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૪ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-સ સારી જોડો જન્મે છે, અને દરેક જીવ સ્વકૃત કર્માનુસારે સુખાદિ ભોગવે છે તથા સ સારમા ભમે છે પણ અજ્ઞાનિકોની બીના જણાવતા કહ્યું કે સ્વપ્રશ્ન સા અને બીજાની ગહી કરનારને સ સાર પ્રમણુ વગેરે થાય છે ત્રીજા ઉદ્દેશામા ઇડામાથી જગતની ઉત્પત્તિ વગેરે માનનાળના મતનું ખંડન અને દેવનું કીડાલાવે સ સારમા અવતરણ એવી માન્યતાનું ખંડન કરી કહ્યું કે-અણિમાદિ લલ્પિમા આસડત જીવો આ સુરપણુ પામે છે વગેરે

॥ સૂત્રકૃતાંગના પહેલા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૪ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-જે નિષ્પરિશ્કી, નિશ્ચિન્તાની, અનારણી હોય, તેજ બીજા જીવોને બચાવે છે પણ લોકતા સ્વરૂપને અંગે બીજાની જુદી જુદી માન્યતા જણાવી તેનું ખંડન તથા ‘અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ’ ઇત્યાદિ મતનું પણ ખંડન કરી ખરા યતિ (સુનિ) નું સ્વરૂપ વગેરે બીના પણ સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ પહેલા સમયાધ્યયનનો ૬૪ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ બીજા વૈતાલીય અધ્યયનનો ૬૪ પરિચય ॥ તેમા પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૪ પરિચય ॥

અહીં વિદ્યાર્થી પદના નિષ્કેષા જણાવતા દ્રવ્યથી તથા લાવથી વિદ્યાર્થીનું સ્વરૂપ અને વૈતાલીય શબ્દનો અર્થ કહી જણાવ્યું કે શાસ્ત્રપણુ છતા પણ અપદાપદે શ્રી ઋષભદેવે આ અધ્યયન કહ્યું પણ આ અધ્યયનના ત્રણ ઉદ્દેશાનો ૬૪ સાર કહ્યો તે આ પ્રમાણે - પહેલા ઉદ્દેશામા સંબોધ, અને અનિત્યપણુનો ઉપદેશ વર્ણવે, ને બીજા ઉદ્દેશામા માન ત્યાગાદિનો ઉપદેશ કરી ત્રીજા ઉદ્દેશામા કર્મ ઓછા કરે, લવસુખને અને પ્રમાદને તન્ને વગેરે ઉપદેશ જણાવ્યો છે એમાના પહેલા ઉદ્દેશામા આપ્યું કહ્યું કે-ઓધિ દુર્લભ છે, મનુષ્યાયુષ્ય પણ દુર્લભ છે તેમજ ષાટ્યાનિ સર્વાવસ્થામા મરણ થાય છે, એમ કહી જણાવ્યું કે-અનિદ્રા એ દ્રવ્ય સંબોધ કહેવાય, ને દર્શનાદિના લાભ એ લાભ ત્રિગોધ કહેવાય તથા માતાપિતા

છે, લિખારી છે, એમ નિંદા કરનારા જીવો નરકે જાય છે. ડાંસ મચ્છર વગેરેના ડાંખના માર (લાગવા)થી કંટાળેલા અને કેશડોઆદિથી કંટાળેલા જીવો ખેદ પામે છે. મિથ્યાત્વી જીવો હર્ષથી કે દ્વેષથી મુનિને ચોર જેવા ગણી તાડનાદિ કરે છે, તેમજ કઠોર સ્પર્શ દુઃખે સહન કરાય છે વગેરે ખીના અહીં સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ સૂત્રકૃતાંગના ત્રીજા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે સ્વજનના રાગથી ગૂંથાયેલો જીવ સંસારમાં પાછા જાય છે. સગાના રાગથી કાયર પુરૂષો મુંઝાય છે. રાજા વગેરે ઋદ્ધિ આદિ દેવાના ખૂટાને મુનિને લલચાવે, તે ટાઇમે મંદ ધર્મી જીવો લિક્ષાદિથી કંટાળી ખસી જાય છે, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ સૂત્રકૃતાંગના ત્રીજા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં મુનિની આત્મા સાધનામાં તત્પરતા જણાવી કહ્યું કે, સમાધિ હીન જીવો ગ્દાનનું વૈયાવચ્ચ નિર્મલ લાવે કરતા નથી, ને વગર વિચારે પાપના લાગી જાય છે, સમાધિવંત જીવની અવિરૂદ્ધ સામાચારી હોય છે. તથા ગ્દાનિ (ખેદ)ને દૂર કરવાનું સાધન સમાધિ છે. મુનિ ઉપસર્ગોને જીતીને મોક્ષ માર્ગે પ્રયાણ કરે. વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ સૂત્રકૃતાંગના ત્રીજા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—શીતોદક વલ્કલ (છાલ) વગેરેના વસ્ત્ર પહેરીને તથા ખીજોદકાદિ વાપરીને દ્વૈપાયન ઋષિ વગેરે જીવો સિદ્ધ થયા વગેરે વચ્ચેના સાંલગીને મંદ ધર્મી જીવો સંયમથી કંટાળી જાય છે. તથા ખીજાઓ માને છે કે, સુખથી સુખ મળે તેનું ખંડન કરી કહ્યું કે, સમજી જીવે લોહાને ઉપાડનાર મનુષ્યની માફક થોડા લાલને (તૃપ્તિ આદિ) માટે હિંસાદિ કરીને ઘણા લાલ ગુમાવવો ન જોઈયે. તથા અનાર્થ જીવો મૈથુનને નિર્દોષ માની કામી જાય છે, પણ મસ્તકના છેદની, ઝેરના ઘૂંટડાની, તથા રત્નને ચોરનાર ચોરની માફક મૈથુન સદોષ છે એ યાદ રાખવું. તથા વર્તમાન સુખને આહનારા જીવો ઘડપણમાં પસ્તાય છે. વળી સંયમાદિની સાધનામાં પરાક્રમી જીવો ખેદ પામતા નથી. સ્ત્રીઓ દુસ્તર (મુશ્કેલીથી તણ શકાય તેવી) છે. સ્ત્રી પરિચયને તજનાર, સમાધિમંત, તથા ઉપસર્ગને સહનાર મુનિ જરૂર સંસાર સાગર તરી જાય છે. મુનિ અગ્લાનિઓ ગ્દાનને સમાધિ પમાડે, ને મોક્ષ પથે ચાલે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. ॥ ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ ॥

॥ ત્રીજા ઉપસર્ગાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો. ॥

॥ ચોથા શ્રી પરિજ્ઞા અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શ્રીપદના અને પુરૂષ પદના નિરોપણ, તથા આના બે ઉદ્દેશાનો ૬૬ સાર જણાવી કહ્યું કે, શ્રીની માથે પરિચયાદિ થતા મુનિને સયમથી અભવના થાય, એ પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૬ સાર છે તથા બીજા ઉદ્દેશામાં સયમથી સ્થપિત મુનિની અવસ્થા અને કર્મબંધ વર્ણવ્યા છે. અહીં અભયકુમ્ભગાદિની બીજા પણ અપદ્ધ જણાવી છે વળી શ્રીનતિ મુનિને સયમાદિથી બ્રહ્મ કહે છે, માટે મુનિએ તેનો વિશ્વાસ ન કરવો, તેમજ નારીને વશ થએલા પુરૂષો શૂન્વી ન કહેવાય, એમ કહી નારીનું સ્વરૂપ, ને શૂરનું લક્ષણ, તથા અપ્રમાદી થવાનો ઉપદેશ આપી કહ્યું કે શ્રી પાગ રૂપ છે, ને શ્રી કરૂણતા (દયાનનક મિથિતિ) દેખાડી પુરૂષને વશ કરી હુકમ કરે છે, જેમ પારથી માસ ખવરાવીને મિહને વશ કરે, તેમ સવૃત (ચારિત્રવત) આત્માને પણ શ્રી વશ કરે છે, ને ચક્રની જેમ ભભાડે છે. પછી હરિષ્ણની જેમ કુસાયેલો છૂવ છૂટી શકતો નથી તેથી અતે એર મિથિત ખીરને ખાવાની જેમ શ્રી ભય કર હુખ દેનારી નીવડે છે. માટે શ્રીની સાથે ગહેલુ નહિ, કાગળ કે એરી કાટાના જેવી શ્રીઓ છે. વળી જે એકલો માધુ શ્રીઓની આગળ ધર્મ કહે તે સાધુ ન કહેવાય. મુનિએ શ્રીની માથે વિચરવું નહિ, દીકરી વગેરેની સાથે પણ પરિચય ન કરવો, કાગળ કે તેવું કરનાર સાધુ ન કહેવાય. વળી શ્રીના પાશથી ઘણા છૂવે બ્રહ્મ થયા છે, શ્રી અપદ્ધના વિપાકા અને વૈશિકાદિએ કહેલી શ્રીની માથા જણાવતા હતવૈશિકનું કષ્ટાત કહ્યું છે. વળી કહ્યું છે કે ધર્મ સાબળવાના બધાને શ્રી સાધુને ચલિત કહે છે. ને અગ્નિની આગળ લાખના ઘડાનો જેમ માધુનું મન શ્રીના હાવલાવથી ખીગળી બાય છે. વગેરે બીજા અપદ્ધ જણાવી છે.

॥ ચોથા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે મુનિએ ભોગની ઇચ્છા પણ ન કરી. પછી ભોગીની હુખી દાવત જણાવી કહ્યું કે, ભોગને માટે કપડી શ્રી દીક્ષા પણ લે છે તથા શ્રીને વશ વયેલા છૂવે પણ વગેરેના જેવા બને છે, માટે શ્રીના પરિચયાદિનો ત્યાગ કરવો. વળી મુનિએ કષ્ટકર્માદિનો પરિહાર કરવો, તથા તે સર્વ અપદ્ધને સરી ગોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરે. વગેરે બીજા કહી છે.

॥ બીજા ઉદ્દેશાનો ૬૦ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ ચોથા શ્રી પરિચયના ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ પાંચમા નગકવિવાહિત અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

આ અધ્યયનના બે ઉદ્દેશ છે. પહેલા ઉદ્દેશમાં નગક પદના નિરોપણ ને વિભક્તિ પદના નિરોપણ, તથા આર્થ અનાર્થના બેરો જણાવી કહ્યું કે, નવ નગકમાં પન્નપાખીની

વેદના હોય, અને બાકીની નરકમાં ક્ષેત્રાદિના અનુભાવથી વેદના હોય છે. પછી પરમાધામીના નામ અને કાર્યો, તથા નરકમાં વેદના જણાવી કહ્યું કે, રૌદ્ર પાપી જીવ નરકે જાય છે. પછી નરકના જીવેનો ગભરાટ, દાહ, વૈતરણી નદીમાં તરવું. ને શૂલાદિથી વીંધવું તથા પાણીમાં ડૂબવું, પાચન, (લટ્ટીમાં પકાવું) ઉકળાટ, તાપનું સહન, હસ્તાદિ છેદ વગેરે જણાવી કહ્યું કે લોહીની ઉદટી થાય, તો પણ નારકી મરે નહિ. તથા પરમાધામીઓ પહેલા કરેલ પાપ યાદ કરાવી અશુભ્યાદિ પદાર્થો ખવરાવે છે. ને તેની કેદી જેવી હાલત અને ક્ષારદોષ જણાવી કહ્યું કે પરમાધામી નારકીને સીસુ વગેરે પીવરાવે છે. થોડા સુખને માટે આત્મ-વંચક જીવો પાપ કરી નરકે જાય છે. વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. ॥ પહેલા ઉ૦ દ્ર૦ ૫૦ પૂ૦ થયો ॥

॥ પાંચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીંના નારકીના બંધન, પાટન, રથાદિ યોજન, ઉત્પતન, ખાદન, ચિતાગ્નિમાં ક્ષેપ, હાથ પગનું બાંધવું, વિવિધ ઘાત તથા શૂગાલ લક્ષણાદિ દુઃખો વર્ણવ્યાં છે. પછી કહ્યું કે, તે જીવો શરણ વિનાની સ્થિતિમાં દુઃખ ભોગવે છે, ને એકાંત દુઃખથી ભરેલું નરક સ્થાન છે; એમ સમજીને મુનિએ અહિંસક, અપરિગ્રહી, લોકને અવશ, પ્રવાચારી થવું. ॥ બી૦ ઉ૦નો દ્રંક પરિચય પૂર્ણ થયો.

પાંચમા અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ વીર સ્તુતિ નામના છઠા અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ એકાંત હિતકારી ધર્મના કહેનાર છે. પછી તેમનું સ્વરૂપ જાણવાને પૂછેલ પ્રશ્ન ને તેનો ઉત્તર જણાવી, વીરના અને સ્તુતિના નિક્ષેપા, અને પ્રધાન પદના નિક્ષેપા તથા અર્થ, વળી પ્રભુના સર્વદર્શિતાદિ ગુણો કહી સૂર્યોદિની ઉપમાએ પ્રભુના વખાણ કર્યા છે. વળી પ્રભુ કમલ વગેરેની જેમ ઋષિઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, તથા દાનાદિમાં અભયદાતાદિની જેમ પ્રભુ વીર લોકોત્તમ છે. લવસપ્તમાદિની જેમ પ્રભુ વીર પરમ-જ્ઞાની છે. અહીં અભયદાને ચોરની કથા કહી પૃથ્વીની ઉપમા વગેરે જણાવી કહ્યું કે, ક્રિયા વાદાદિના જાણકાર પ્રભુ હતા, અને તે શ્રીમહાવીર સ્ત્રી સંગને તજીને આધ્યાત્મિક દશામાં વિચરતા હતા વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ છઠા અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ સાતમા કુશીલ પરિભાષિત અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં શીલ પદના નિક્ષેપા અને સ્વરૂપ જણાવી અવિરતના અધિકારમાં કુશીલ અધ્યયન કહ્યું છે.

અહીં અપ્રાસુક વસ્તુને સેવનારા જીવો ગોઘાતકાદિની જેમ કુશીલ કહેવાય એમ કહી પૃથ્વી વગેરેના લેદો જણાવી કહ્યું કે-લોક (સ સારી જીવો) ત્રસાદિનો ઘાત કરી, અગ્નિનો આરભ કરી, હરિતાદિનો છેદ કરી ગર્ભાદિના દુષ્ટો ભોગવે છે સ્નાન ડરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તે માટે સમજવું કે વિરતાદિ શુદ્ધી વિદ્વાન્ જહેવાય પછી ધીરનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે અશ્વનાદિ મેળવવા માટે સુખમાંગવિકાદિ સ્વરૂપવાળા જીવો કુશીલ કહેવાય તથા વિવેકાદિ શુદ્ધી જીવો જરૂર મોક્ષ પામે છે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ સાતમા અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ આઠમા વીર્યધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં વીર્યપદના નિરોપા અને સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-પ્રમાદ એ કર્મ છે અને અપ્રમાદ એ અકર્મ છે પછી મન્ત્રનું અને શસ્ત્રનું સ્વરૂપ તથા અસયમના કારણ તેમજ ગાલ જીવોનું સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે-સવસ્વરૂપ વિચારવું તથા આર્થ ધર્મની સાપના વગેરે શુભધાતુ જે હોય તે પડિત કહેવાય તથા ખીજને પોતાની પ્રગ સા માટે જણાવેલો તપ શુદ્ધ ન કહેવાય, થોડો આહાર વગેરે શુભવાળા મુનિ મોક્ષને પામે છે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ નવમા ધર્મધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં ધર્મપદના નિરોપા કહી જણાવ્યું કે-સમાધિ અને મોક્ષ માર્ગ એ ધર્મ ॥ પછી દ્રવ્ય ધર્માદિનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે મુનિએ પાર્શ્વસ્થાદિનો પરિચય ન કરવો આરભી અને કામો જીવો મોક્ષને ન પામે વગી સગાન્ડાલા ધનને ખેતનારા છે પણ પોતે કર્મોના લોકતા છે માતા વગેરે દુષ્ટી બચાવતા નથી, માટે મુનિએ નિર્મમત્વાદિ શુભો પારણ કરી માયાદિ તજવાને ઉચ્ચારાદિમા જયણ પાત્રની પત્રી વીર ધર્મનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-અભાષક (મોક્ષમતી) ને કોડા વર્જકાદિ જીવો નિર્વાણ પામે છે વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ દશમા સમાધિ અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં સમાધિ પદના નિરોપા અને સ્વરૂપ તથા સમાધિવાળા જીવનું સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે-તે માવધ કર્મોના ત્યાગ અને પવિત્રક્રત્યાગાદિ શુભધાતુ હોય તે મુનિ કહેવાય પછી અસયન (મૃદ જીવનું) ને મેધાવી જીવનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-હિ મારી

દુઃખ મળે છે. મૃષાવર્જન એ સમાધિ છે. જે જીવ અનિદાન, અમમ, ને ગૃહનિરપેક્ષ હોય, તે સમાધિવાળો જીવ જાણવો. વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ અગીયારમા માર્ગઅધ્યયનનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં માર્ગપદ્ધતિ નિષ્કેપા અને તેના ચાર ભાગો જણાવી કહ્યું કે—જ્ઞાનાદિ એ સમ્યગ્માર્ગ કહેવાય, ને ચરકાદિનો મિથ્યાત્વ માર્ગ કહેવાય વળી હિંસકાદિ જીવો કુમાર્ગી કહેવાય તથા તપસ્વી આદિ જીવો સન્માર્ગી કહેવાય. પછી માર્ગના એકાર્થક શબ્દો, તથા તેમનું ફલ કહી જણાવ્યું કે—જ્ઞાનનો સાર અહિંસા ધર્મની સાધના છે. ધીર પુરૂષ વધ તથા વિરોધ ન કરે. એવળા સમિતિ પાલે, ઔદેશિકાદિ આહારાદિને તજે તથા સાવધ કાર્યની અનુમોદના ન કરે. પછી દાનમાં વિધિ-નિષેધને જણાવી કહ્યું કે ધર્મોપદેશક દ્વીપ જેવા છે. પછી અશુભધ્યાયી, દુઃખી, મિથ્યાદૃષ્ટી શ્રમણનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે શીલાદિ ગુણો જે હોય, તે જીવ મોક્ષાભિમુખ કહેવાય. તથા તપસ્વી ભિક્ષુક જીવો મોક્ષ માર્ગના સાધક ને આધારભૂત છે, તથા ધીર અને શુદ્ધ આહારાદિ કરનારા જીવો નિર્વાણાકાંક્ષી જાણવા. વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બારમા સમવસરણાધ્યયનનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં સમવસરણ પદ્ધતિ નિષ્કેપા તથા ૩૬૩ પાખંડીનું સ્વરૂપ અને અષ્ટાંગ નિમિત્તથી ભવિષ્યનું જ્ઞાન તેમજ નિમિત્તની સત્યતા કહી, શૂન્યવાદનું નિરાકરણ કરી સૂર્યાદિની સિદ્ધિ તથા આત્મ પ્રમાણ સર્વજ્ઞાદિની સિદ્ધિ, અને જ્ઞાન ક્રિયા સિદ્ધિ, જીવના ભેદ, તથા વિષય-મગ્ન જીવનું ભવબ્રમણ જણાવી કહ્યું કે—સંતોષવંત જીવ નિષ્પાપ છે. સાચા બોધને પામેલો જીવ ભવનો અંત કરે છે. અને જે અપમત્ત હોય, તે જીવ બુદ્ધ કહેવાય છે. તથા જન્માદિનું જે જ્ઞાન તે ક્રિયાવાદિપણું સાબીત કરે છે. પછી છ એ દર્શનના પદાર્થોનો વિચાર જણાવી કહ્યું કે—અરાગી, અદ્વેષી, જીવિત મરણમાં અનિચ્છુ જીવ મોક્ષ પામે. વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ તેરમા યાથાતથ્ય અધ્યયનનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં યથા અને તથા પદ્ધતિ નિષ્કેપા જણાવી કહ્યું કે, આચાર્ય પરંપરાનો ઉચ્છેદ કહેનારો જીવ જમાડીની જેમ નાશ પામે છે. તથા પોતાની ઘડાઈ હાંકનારો જીવ સંયમાદિનું ફલ ન પામે. પછી શીલાદિનું સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે, કોઈ વગેરે પીડાય છે. તપનો મદ ન કરવો. કૃત કપટથી સંસારમાં ભમવું પડે છે, નિષ્પરિગ્રહતાદિમાં ગૌરવ (અભિમાન)

ભણે તો તે ભવમા ભમાડે છે, ને મદને તજનાર અનિદાન મુનિ હિતકારી ધર્મને કહે છે તથા શ્રદ્ધા વિતાનો જીવ હિસાદિ પણ કરે છે, ને સુદ્ધ રૂપ જ્યનુ કારણ છે તથા ખીજનુ (શ્રોતાનુ) મન પારખનાર ઉપદેશજી જ દેખના દઇ શકે દડને તજનાર ગુણી જીવો મોક્ષને પામે છે વગેરે ખીના અપદ જણાવી છે

॥ ચોદમ અથ અધ્યયનના ૮૬ પરિચય ॥

અહીં અથ પદના નિર્ણયપાત્ર, ને શિષ્યનુ તવા અકલ્પ અને આસેવના શિક્ષાનુ સ્વરૂપ, તથા નિર્જન્યના ગુણો જણાવી જીવ કે, સમાધિની ઈચ્છાનાજી જીવે ગુરૂની કૃપિમા રહેવું સહાયારી આશુપ્રસાદ સર્વત્ર સ્થાન પામે છે તથા મુનિએ આત્રવ પરિકારી ખીની વિચરણ વળી મૂઠે અમૂઠની સેવા કરવી અને સમધિને ઝોળખનારે ધર્મોપદેશકને માનવો તથા પ્રમાદને તજનાર જીવ મુક્તિને પામે છે પછી વિભજ્યવાદ, અને બે ભાષા જણાવી કહ્યું કે, જે ન સમજે તેને જ્ઞાતિથી સમજાવવો તથા સમ્યગ્ધર્મદર્શી થવું પૂર્ણભાષી થવું દેશના દેવાને લાયક પુરૂષના ગુણો જણાવતા કહ્યું કે, જે વિચારીને ઝાવે ને કુશલ હોય તથા સૂનાર્વ જ્ઞાની અને આદેય વાક્યવાણો હોય, વળી શ્રુતદાતા વગેરે ગુણોના ધારક હોય તે જીવ ઝાવવાને લાયક છે વગેરે ખીના અપદ જણાવી છે

॥ પદરમા આદાનીય અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં આદાન એટલે અકલ્પ પદના નિર્ણય અને આદાનીય પદનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે આચરણ ॥ કાયથી સર્વજ્ઞપણ પ્રાપ્ત થાય છે પછી મીમાસક વગેરેના મતનુ ખડન કરી સત્ય સપન્નતા, ભૂતંતરી, અવિરોધાદિનુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ સમજાવી જણાવ્યું છે કે કર્મ ગઠિતને જન્મ ન હોય ને જે મુનિ ત્રીના પચ્ચયાદિથી અક્લગ ગહે, તે વીર કહેવાય વળી ત્રીવી અવગ રહેનાર જીવો નિર્જન્ય છે, એટલે પાપ કર્મને જાપતા નથી તેઓ મુક્તિની નજીકમા ગણાય છે, ને માર્ગને જણાવનારા પણ તેઓ જ છે પછી તેમના ગુણો કહી જણાવ્યું કે અનુગ્રાસક (શિષ્યામણુ દેનારા) શ્રોતાઓને અમુ સમજાને છે તથા જે નિષ્કાસ અને અતપ્રાતસેવી હોય તે મુનિ ધર્મગાધક કહેવાય છે તથા જૈનો મનુષ્યની જ મુક્તિ માને છે, પણ અન્ય ધર્મીઓ ખીજ દેવાની પણ મુક્તિ માને છે પછી નગભવની દુર્લભતા જણાવી લેખ્યાનુ વર્ણન કરી કહ્યું કે પહિત વીર્યથી પૂર્વ કર્મદિનો કાય થાય છે, ને પછી પુરૂષ કર્મને કહે નહિ, ને મયમથી કર્મનો નાશ થાય ૭ તથા શત્યને કર કનારો જીવ સિદ્ધિ અથવા સ્વર્ગ પામે ૭ વગેરે ખીના અપદ સમજાવી છે

॥ સોલમા ગાથાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ગાથા પદના નિક્ષેપા જણાવી કહ્યું કે, સામુદ્ર છંદમાં પંદર અધ્યયનના અર્થો ગાથા રૂપે કહેલ છે, તેથી ગાથાધ્યયન નામ પાડ્યું છે. પછી મુનિના ગુણોનું વર્ણન કરી પ્રાજ્ઞાણાદિનું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ સોલમા ગાથાધ્યયનનો દ્વંક ૫૦ પૂર્ણ ॥

॥ સૂત્રકૃતાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ બીજા સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા પુંડરીક અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં મહેત્ શબ્દના નિક્ષેપા અને અધ્યયન પદના તથા પુંડરીક પદના નિક્ષેપા જણાવી કહ્યું કે, મનુષ્યાદિમાં પ્રવર (ઉત્તમ) કોણુ કોણુ? તે કહી ક્ષેત્ર કાલ લાવથી પ્રવરનું સ્વરૂપ અને પરિકર્માદિ દશ પ્રકારનું ગણિત તથા વનસ્પતિ પુંડરીકનો અને શ્રમણનો અહીં અધિકાર કહી જણાવ્યું કે, શુભ લાવ તે પુંડરીકની જેવા છે, ને અશુભ લાવ તે કંડરીકના જેવા જાણવા. પછી વાવના પુંડરીકનું સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે પહેલો પુરૂષ કાદવમાં ખૂંત્યો તેને જોઈને આવેલા બીજા ત્રણ પુરૂષો પણ કાદવમાં ખૂંત્યા. અહીં પુષ્કરણી સ્થાને લોક લેવો, પાણી તે કર્મ જાણવું, કાદવ તે કામલોગ, પુંડરીક તે જનજનન પદ, પદ્મવર પુંડરીક તે રાજા જાણવો. ચાર પુરૂષોના સ્થાને ચાર અન્ય યૂર્થિકો જાણવા. તથા લિશ્તુથી સદ્ધર્મ લેવો. વળી કાંઠો તે સંઘ જાણવો. શબ્દ (બ્રૂમ) ને સ્થાને ધર્મકથા જાણવી. કમળનું ખંડાર નીકળવું એના જેવું નિર્વાણ પદ જાણવું. પછી રાજાનું અને સલા (પર્ષદા)નું સ્વરૂપ તથા તજ્જોવતચ્છરીરવાદિનો મત, અનાર્ય ક્ષેત્રો, પંચભૂતવાદી, ઇશ્વરને કારણ માનનારનો મત, વગેરે જરૂરી બીના કહી ઇશ્વરના કર્તાપણાનું ખંડન કરી, નિયતિવાદ જણાવી તેનું ખંડન કર્યું છે. પછી આર્યાદિ મનુષ્યો અને જીવાદિનું જ્ઞાન જણાવી કહ્યું કે—માતાપિતા વગેરે બહિરંગ છે. પછી અરિહંતનો ઉપદેશ વર્ણવી તેથી સિદ્ધિ મળે વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ બીજા શ્રી સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુત સ્કંધના ક્રિયાસ્થાનાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ણંધ માર્ગનો અને મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર છે. એમ કહી દ્રવ્યક્રિયાદિનું સ્વરૂપ અને સ્થાનપદના નિક્ષેપા તથા સામુદાનિકી ક્રિયા જણાવી સંયમ સ્થાનનો અધિકાર વર્ણવી ધર્માપથિકીનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવીને તેર ક્રિયાના સ્થાનો અને વેદનાતુલ્યના ચાર ભાગો

જણાવી કહ્યું કે સ્વચાત્યાદિ નિમિત્તે આરભાદિ દ્વાય તે અર્થદૃઢ કહેવાય પછી અનર્થદૃઢ તુ સ્વરૂપ અને હિ સાદ ડાદિતુ સ્વરૂપ કહીને કયા જીવો અનાર્થ કહેવાય? તેનો ઉત્તર દર્ધ શ્રમણોતુ પર્મસ્થ ન વર્ણવી કોણ નૃકગામી? તેતુ અને નરકતુ સ્વરૂપ, કૃષ્ણપાક્ષિકપણ તથા દુર્લભ યોધિતા જણાવી કહ્યું કે-ઉવવાઈ સૂત્રમા કહેલા ગુણવાળા જીવો સિદ્ધ અથવા મહર્દિક દેવ થાય છે દેશવિરતિધારકાદિ જીવો મહર્દિકાદિ દેવ વાય, તે મિશ્ર પક્ષ કહેવાય પછી ધર્માતુગમે પરિનાજકમા આસક્ત સ્રીતુ દ્ધાત કહી ગાધર્મપક્ષમા ઉદ્ધ પાળડીતુ અને અર્હિસાતુ સ્વરૂપ તથા હિંસાતુ ફલ જણાવી મોક્ષમાર્ગ અને મુક્તિને શેકનાર ખાર ક્રિયામ્થાનો વર્ણવી કહ્યું કે તેરમુ ક્રિયાસ્થાન મુક્ત્યાદિને આપે છે વગેરે બીના અપ્પટ સમજાવી છે

II બીજા અતરકે ધના ત્રીજા આહાર પરિજાધ્યયનનો ટક પરિચય II

અહીં વિવિધ પ્રમારના આહારની બીના વર્ણવતા કહ્યું કે આહાર એ શરીરનો આધાર છે તે દોપરહિત હોવો જોઈએ પછી આહારપદના નિશ્લેષા અને આહારતુ સ્વરૂપ જણાવતા યોજ આહારાદિ ભેદ, તે તે આહાર ડરવાનો ટાઈમ તથા તે આહારના કારણ જણાવી કેવ લીને અગે આહારસિદ્ધિ વર્ણવી છે પછી અનાહારપણાનો અવમર જણાવતા પરિજાપદના નિશ્લેષાની ભલામણ કરી બીજકાયના ૪ ભેદ કહ્યા છે પછી પૃથ્વીકાયાદિમા પરસ્પર ઉત્પત્તિ વગેરે તથા કર્મભૂમિ વગેરેના મનુષ્યોના ઉત્પત્તિ વગેરે અને જલચરાદિના ભેદ, ઉત્પત્તિ તથા આહાર વર્ણવી તેના કલેવરાશ્રિત જીવોના ઉત્પત્તિ વગેરે તથા વિષ્ટાદિમા ઉત્પત્તિ થયેલા જીવોના ઉત્પત્તિ વગેરે અને ત્રસ મ્થાવગ શરીરમા તથા વાયુકાયમા અધકાયની ઉત્પત્તિ વગેરે તેમજ અધકાયમા ત્રસાદિરૂપે ઉત્પત્તિ વગેરેની બીના જણાવી કહ્યું કે-કર્માતુસારે જીવોની પરસ્પર ગતિ આગતિ થાય છે વગેરે બીના અપ્પટ જણાવી છે

II ચોથા પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનનો ટક પરિચય II

અહીં પ્રત્યાખ્યાન પદના નિશ્લેષા જણાવી મૂલ ગુણનો અધિકાર વર્ણવતા તે નિમિત્તે થતી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા જણાવી આત્માતુ અપ્રત્યાખ્યાનીપણ વગેરેથી માડીને ઠેક એકાત સૂત્રોલાપણા મુખીની બીના કહી છે પછી પ્રવૃત્તિ ન દે તે પણ વિચારાદિવી દ્વાય એમ કહી અપ્પટ જીવાદિ નિમિત્તે પણ સત્તી અસત્તીના દ્ધાતે હિસાદિની સિદ્ધિ કરી કહ્યું કે-જેમ પોતાને દ્વાદિથી દુખ થાય તેમ જાપાને પણ તે ગીતે દુખ થાય, તેથી કોઈને સજીવો નહિ વગેરે સ્વરૂપવાળો નિનધર્મ શાસ્ત્રનો છે પછી માધુતુ સ્વરૂપ વગેરે બીના અપ્પટ જણાવી છે

॥ પાંચમા અનાચાર શ્રુત અધ્યયનનો દંક પરિચય ॥

અહીં આચાર પદના નિષ્કેષા જણાવી કહ્યું કે અણહુશ્રતને વિરાધતા દોષ લાગે, આ અધ્યયનનું બીજું નામ ‘અનગાર શ્રુત’ છે. તથા અનાચાર ન સેવાય. શાંતિના સાધનોની પુષ્ટિ કરી મુમુક્ષુ મુનિ સમિતિ વગેરે ગુણોને ધારણ કરે, વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ છઠા આર્દ્રીય અધ્યયનનો દંક પરિચય ॥

અહીં આર્દ્ર પદના નિષ્કેષા ને સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે અહીં આર્દ્ર કુમારની બીના કહેલી હોવાથી ‘આર્દ્રકીય’ નામ છે. તથા દ્વાદશાંગીના સર્વ અધ્યયન સર્વાક્ષર સંનિપાતો શાશ્વતા છતાં પણ તે તે પ્રકારે તે તે સ્થલે ઋષિભાષિતની જેમ કેઈ બનાવ બને તે અનુમત થાય છે. પછી ગોશાલક, ત્રિદંડી તથા હસ્તિતાપસોની સાથે આર્દ્રકુમારે કરેલા વિવાદની બીના જણાવી, આર્દ્રકુમારનો પૂર્વ ભવ કહ્યો છે. પછી આલુ ભવમાં આર્દ્ર રાજાને અને શ્રેણિ રાજાને માંહો માંહે પ્રીતિ અને પ્રશ્નની બીના કહી અભય કુમારની ઉપર આર્દ્રકુમાર ભેટણું મોકલે છે, તે પણ પ્રતિમા મોકલે છે. તે ભેદને આર્દ્રકુમારને ભતિ સ્મરણ થયું. આર્દ્રકુમાર બોધ પામ્યો. તેનું રક્ષણ, આર્દ્રકુમાર ભાગીને દીક્ષા લે છે ત્યારે દેવતા અટકાવે છે, કાઉસ્સગમાં રહેતને બાલિકા વરે છે, વસુધારા, દૈવી વાણી, ભવિષ્યમાં ઓળખાણ થતાં ગૃહસ્થપણું, પુત્રનો જન્મ, સ્નેહબંધ તોડતાં મુશ્કેલી, પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થતાં નીકળ્યા. ચોરોની દીક્ષા, ગોશાલાદિની સાથે વાદ, તેમાં જય, તેમની (ચોરોની) સાથે શ્રીવીરની પાસે દીક્ષા, શ્રીવીર પ્રભુ પહેલાં એકાકી ને મૌની હતા. હાલ સભામાં ધર્મ કહે છે તે આજીવિકા માટે કહે છે. એવા ગોશાલાના વિચારો હતાં, તેને જિતેન્દ્રિયાદિ ગુણવંત પુરૂષ ધર્મ કથા કહે એમ જણાવી મહાવ્રતાદિની પ્રરૂપણા કરી. આર્દ્રકુમારે ગોશાલાના વિચારોનું ખંડન કર્યું છે. પછી ગોશાલો કહે છે કે શીતોદક, બીજ, આધાકર્મ, તથા સ્ત્રી પરિભોગમાં લિપ્તને પાપ ન લાગે. અહીં આર્દ્રકુમાર કહે છે કે જે ચાર વાનાં સેવે તે સાધુ ન કહેવાય. જો તારા કહેવા પ્રમાણે વ્યાજબી માનીએ તો ગૃહસ્થોને શ્રમણ માનવા પડશે, વગેરે કહી તેનું ખંડન કર્યું છે. ગોશાલો કહે છે કે, પ્રભુ શ્રીમહાવીર વાણિયાની જેવા લાલેચુ છે. અહીં આર્દ્રકુમારે જવાબ દેતાં પ્રભુમાં અને વાણિયામાં ફરક જણાવ્યો છે. પછી શાક્ય મતાનુસારી વિચારનું ખંડન કરી કહ્યું કે, અબ્રહ્મચારીને જમાડવામાં લોભપતા વધે છે અને નરકનો લાભ થાય છે. વળી દયાને નિંદનારા મરીને અસુરપણું પામે છે. પછી અવ્યકત વાદીના વિચારો જણાવી. તેનું ખંડન કર્યું છે. પછી આત્મ પર તારકનું સ્વરૂપ. હસ્તિ તાપસોના વિચારો અને તેનું ખંડન, તેમને થયેલ પ્રતિબોધ, તેમની આર્દ્રકુમારની સાથે પ્રભુ શ્રીવીરની પાસે દીક્ષા થઈ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવો છે.

॥ બીજા તત્ત્વકે ધેના છેલ્લા માતમા નાલદા અધ્યયનનો દ્વક પરિચય ॥

અહીં અલ શબ્દના નિર્દેષા અને અર્થ જણાવી કહ્યું કે, રાજગૃહ નગરે નાલદા બાહિરિકા (૫૩) છે ત્યાં શ્રીગૌતમ સ્વામીએ ઉદક શ્રમણે પૂટેલા પ્રશ્નોના જવાબમાં આ અધ્યયન કહ્યું છે પછી રાજગૃહના નાલદાતુ ને લેપ ગાથાપતિ શ્રમણોપાસકનું વર્ણન કરી, હસ્તિયામ વન ખડનું વર્ણન કર્યું છે શ્રાવક ધર્મની બાળતમા ઉદક શ્રમણના પ્રશ્નો અને શ્રીગૌતમ સ્વામીના ઉત્તરો કહી ત્રસપણ ને ત્રસભૂતપણાની સમજણ પાડી છે પ્રસંગે શેઠના છદીકરાતુ દષ્ટાત કહ્યું છે પછી અવિરતની દુર્ગતિ થાય, ને અનારબીની સદ્ગતિ થાય એમ કહી અદ્યોચ્છાદિ સુણી દેશવિરતની સુગતિ જણાવી કહ્યું કે, પોતાના જ બચાવ કરનારા જગલવાસી તાપસાદિ જીવો મરીને અસુરપણ પામે છે ત્યાંથી વ્યવીને એલમૂક થાય છે વળેરે બીના સાલગી ઉદક શ્રમણ શ્રીગૌતમના વચન સ્વીકારી પ્રભુ શ્રીવીઘ્ની પાસે પચ મહાત્મત ધર્મ સ્વીકારે છે અતે નૈગમાદિ તમની વ્યાખ્યા કરી જ્ઞાતનથને ક્રિયા-નયના નિચારો કહ્યા છે

॥ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો ત્રીજો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐 卐

卐

॥ ચોથો પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

અહ ય ચઉત્થપયાસે, વણિજ્જઈ તઇયમંગસુદેસા ॥
एगसुयक्खंधे दस, अज्झयणाइं तहुदेसा ॥ २२ ॥

વીણ તઇયચઉત્થે, ઉદેસચઉક્કમિત્થ પત્તેયં ॥
पंचमतिणुदेसा, पणरसुदेससंकलणा ॥ २३ ॥

સૂયગડંગા દુગુણં, ઇક્કિક્કપયત્થભાવણા પઢમે ॥
दुदुमावत्था वीए, तइयज्झयणे तितिपयत्था ॥ २४ ॥

एवं कमसो दसमे, अज्झयणे वणिगया दसदसत्था ॥
इह दन्वाइपयत्था, संखेवा वोहया वुत्ता ॥ २५ ॥

નરમેયા જિણજીવા, પહુદિક્કિચ્ચભૂવનિન્દવા ઈત્થ ॥
गयहेउगणियमेया, अवरपयत्था वहू भणिया ॥ २६ ॥

શબ્દાર્થ—પ્રવચન કિરણાવલીના ચોથા પ્રકાશમાં શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રની બીના સામાન્યથી કહેવાય છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, તથા બીજા દ્વિસ્થાનક અધ્યયનમાં ૪ ઉદેશા છે, એ પ્રમાણે ત્રીજા ચોથા અધ્યયનના પણ અનુક્રમે ચાર ચાર ઉદેશા જાણવા. પાંચમા અધ્યયનના ત્રણ ઉદેશા છે. સર્વ મળી એ ચાર અધ્યયનોના ૧૫ ઉદેશા જાણવા. એટલે બાકીના છ અધ્યયનો (૧, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦ મા) માં ઉદેશા નથી, તેથી તે એકસરા એટલે સીપા સળંગ અધ્યયનો કહેવાય છે. ॥ ૨૨-૨૩ ॥ આ ત્રીજું અંગ શ્રી સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રથી ગમણું છે, એટલે તેના ૭૨૦૦૦ પદો છે. તથા અહીં પહેલા અધ્યયનમાં એકેક પદાર્થોની બીના કહી છે. બીજા અધ્યયનમાં બે બે પદાર્થોની બીના અને ત્રીજા અધ્યયનમાં ત્રણ ત્રણ પદાર્થોની બીના કહી છે. આ રીતે ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦ મા અધ્યયનમાં અનુક્રમે ચાર પદાર્થોની, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ અને પદાર્થોની બીના કહી છે. ॥ ટૂંકમાં એમ કહી શકાય કે આ શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં દ્રવ્યાનુયોગ ચરણકરણાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગની બીના સંક્ષેપમાં જીવ અજીવાદિ દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયાદિ પ્રકારે વર્ણવી છે ૨૪-૨૫ ॥ અહીં કહેલા ૧ મનુષ્યાદિના ભેદ, પ્રભેદો, ૨ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના શાસનની આરાધના કરીને જિન નામ કર્મને બાંધનારા શ્રેણિક વગેરે ૯ લાવી તીર્થંકરના

જીવો, ૩ શ્રી મહાવીર દેવના હાથે દીક્ષા પામેલા આઠ રાજાઓના તથા નિહિવોના નામ ૪ નવ ઘરણીથી રોગની ઉત્પત્તિ થાય, વગેરે જોળ પણુ ઘણા પદાર્થોની ખીના અહીં વર્ણવી છે ૨૬

૨૫પ્રાર્થ—દ્વાદશાગ્રીમા આ સ્થાનાગ સૂત્ર ત્રીજી કહેલું છે આની પહેલાના બે અગ્રો-મા જેમ બે શ્રુતચક્રો જણાયા, તેમ અહીં તે બે નથી, પણ એક શ્રુતચક્ર છે દશ અધ્યયનોમાથી ૪ અધ્યયનના જ ઉદ્દેશ ૩ ણાડીના અધ્યયનોમા ઉદ્દેશ નથી બે કે અહીં જણાવેલી ખીના જરૂર મોક્ષ માર્ગને સાધવામા સાધક આત્માઓને મદદગારતો છે-૪ પણ પદાર્થોને નિરૂપણ કરવાની શેલી વિચારતા સમજાય છે કે એક એક પદાર્થો અને બે બે પદાર્થો એમ છેવટે દશ દશ પદાર્થો જણાવવાનો ક્રમ બુદ્ધિનો વિકાસ કમવનાર છે, ને ચિત્તને સ્થિર કરે છે તથા શિષ્યોને આ ક્રમે મમજવતા મહેલાઈથી તત્ત્વ જોધ થઈ શકે છે, તેમજ સૂત્રાર્થની પરાવર્તના કરવામા પણ સરલતા થાય છે આજ હકીકત શ્રીસમવા-યાગમા પણ સમજવાની છે અન્ય ધર્મીઓમાના બૌદ્ધોએ એકોત્તર નિકાય નામના ગ્રંથમા આ શેલી કેટલેક અંશે સ્વીકારી છે તેમજ મહાભારતના આરણ્યક પર્વના ૧૩૪મા અધ્યાયમા અષ્ટવક્ર એકથી માંડીને તેર સખ્યાવાળા પદાર્થો ગણાવે છે શ્રીમદ્ભોધને દેનાર આયો વિશિષ્ટ ક્રમ આ ત્રીજી ચોથા અગ્રોમા જ દેખાય છે

૧ પહેલું. એક સ્થાનકે નામના અધ્યયનનો માર—અહીં આત્મા, પુણ્ય, પાપ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવતા અનુમાન વગેરે પ્રમાણોથી તે કહેલા પદાર્થો સાગીત કર્યા છે તથા અહીં દરેક મનુષ્ય દેવ વગેરેનો આત્મા અલગ અલગ દેખાય છે, છતાં ‘પરો યાયા’ આત્મા એક છે આમ કહેવામા સૂત્રકારનો કયો આશય છે? તે જાણત ટીકાકારે બહુ જ સ્પષ્ટ સમજાવીને સાગીત કર્યું કે, ‘હુનિયામા જે અન તા આત્માઓ દેખાય છે, તે ગંધામા ‘મામદા’ આત્માપણુ એક સરખું જ છે અને આત્મ પ્રદેશોની મજ્યામા પણ લગાડે જુદાશ નથી તમામ સસારી જીવો મુખને ચાહે છે, ને દુઃખથી કટાણે છે જન્મ લેતા અને મરતા જીવ એકલો જ જન્મ પામે છે, ને મરે છે એટલે પ્રાણથી છૂટે થાય છે, તથા પરલાવમા જીવ એકલો જ જાય છે ને અજ્ઞાન, વિષય, કપાયાદિના પાશમા ફસાઈને જાણેલા કર્મોનો અજાણાવ વીત્યા બાદ ઉદય થતા ડર્મ કલો પણ કર્મને જાપનાર જીવ જ એકલો ભોગવે છે આ ગીતે સ્ત્રી પુરુષ વગેરે પગલાવો (વિલાવો)મા મમતા લાવને પાગલ કરનાર આત્માને પગલાવથી ખમેડીને નિજ સ્વભાવમા ચિન્ન કરવા માટે સૂત્રમા શ્રીમુખર્મા સ્વાગી ગણુધરે ‘પરો યાયા’ ઇત્યાદિ વચનોથી આત્મા વગેરે પદાર્થો ‘એક છે’ એમ સ્પષ્ટાદ શેડીને આધારે જણાવ્યું છે વળી ‘આત્મા એક છે’ આ વચન સાંભળીને કોઈ જીવ એકાન્તવાદને આજ્ઞી ન માને, માટે કદું કે દરેક જીવ સ્વદૃત કર્મ દ્વેષને જુદા જુદા ભોગવે છે, કોઈ જીવના કર્મોનો સળધ ખીન્ન કોઈ જીવના કર્મોની સાથે છે-૪ નહિ, અને મનાય પણ નહિ કારણ કે કર્મોને જાપનારા જીવો જુદા જુદા હોવાથી જ, ‘કેટલાએક જીવો

ધનવંત, બુદ્ધિશાલી, નીરોગી, ઉત્તમ રૂપવંત હોય છે, ને કેટલાએક જીવો નિર્ધન વગેરે વિપરીત સ્વરૂપવાળા હોય છે.’ આવા પ્રકારનું વિચિત્રપણું ઘટી શકે છે. આવા આવા અનેક મુદ્દાઓથી જેમ પૂર્વે જણાવેલી અપેક્ષાએ ‘આત્મા એક છે’ એક કહ્યું, તેમ ‘દરેક આત્માઓ અલગ અલગ હોવાથી આત્મા વગેરે પદાર્થો અનેક છે,’ એમ પણ માનવું જોઈયે. આનું નામ જ સ્યાદ્વાદ શૈલી કહેવાય આજ પદ્ધતિએ ટીકાકારે અવસરે પુણ્ય પાપ દેવ નરકાદિની સાળીતી કરી જાણાવ્યું કે, અનુકૂલતા એ પુણ્યનું ફલ છે, તેને ભોગવનારા સ્વર્ગવાસી દેવો અને મનુષ્યો છે. પ્રતિકૂલતા એ પાપનું ફલ છે. તેને ઓછા વધતા પ્રમાણમાં ભોગવનારા તિર્યંચો તથા મનુષ્યો છે. આ તથા બીજા પણ પદાર્થો અહીં વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

૨ બીજા દ્વિસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અનેકાંત દૃષ્ટિએ આત્માનું અનેકપણું પણ ઘટી શકે જ છે. માટે અહીં કહેલી “જીવના ‘સિદ્ધ અને સંસારી’ એમ બે ભેદ વગેરે” હકીકત સર્વાંશે ઘટી શકે છે. આજ શૈલીએ જણાવેલા લોક-અલોક, જીવ-અજીવ વગેરે બે બે પદાર્થોની બીના અહીં વિસ્તારથી ટીકાકારે સમજાવી છે.

૩ ત્રીજા ત્રિસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અહીં મોક્ષમાર્ગ વગેરેના સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણ ત્રણ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. ત્રણ પ્રકારના દંડ વગેરેની બીના જાણતાં ભવ્ય જીવો કર્મબંધના કારણથી બચી મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી મુક્તિના સુખ પામે; એ સૂત્રકારાદિની ઉદ્ધાર ભાવનાને જરૂર પારખી શકે છે.

૪ ચોથા ચતુસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અહીં શુર, સાધુ, પુરૂષ વગેરેના ચાર ચાર ભેદો, નરકગતિ વગેરેના ચાર ચાર હેતુઓ વગેરે, કષાય વગેરેના તથા બે રીતે શ્રાવકના ચાર ભેદો તથા ધ્યાનાદિના ૪ ભેદો પ્રભેદો લક્ષણ આલંબન વગેરે ચાર ચાર પદાર્થોની બીના દૃષ્ટાંતાદિ કહેવા પૂર્વક સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૫ પાંચમ પંચસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અહીં પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ વગેરેના પાંચ પાંચ ભેદોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૬ છઠ્ઠા પટસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અહીં ૬ જીવનિકાય ૬ લેશ્યા વગેરે છ છ પદાર્થોની બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

૭ સાતમા સપ્તસ્થાનક અધ્યયનનો સાર—અહીં સાત સ્વર, તેના સ્થાન, ગ્રામ, મૂર્છના, સાત સમુદ્ધાત, સાત ભયસ્થાન, ગોચરીના તથા નિહ્નવોના ૭ ભેદો વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. નિહ્નવોનો ઉત્પત્તિ સમય વિં ૦ સં ૦ ૧૧૪ માં કહ્યો છે.

૮ આઠમા અષ્ટસ્થાનકે અધ્યયનનો માર—અહીં વાદીના, મહાનિમિત્તાના, વિલક્ષિતાના ૮-૮ ભેદો તથા પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે જેમને સ્વહસ્તે દીક્ષા આપી છે તે આઠ રાજગોના નામ, પ્રવચન માતાના તથા મહત્ત્વ ૮ ભેદો વગેરે આઠ આઠ પદાર્થોની ધીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

૯ નવમા નવસ્થાનકે અધ્યયનનો માર—અહીં પ્રણયર્થની શુભિના ૯ ભેદો, પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના શાસનમા થયેલા ભાવી તીર્થ કર શ્રેણિકાદિ નવ જીવોનું દૂક જીવન, રોગોત્પત્તિના નવ કારણો, નવઠ્ઠી વિકાર, વગેરે નવ, નવ, પદાર્થોની ધીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

૧૦ દશમા દશસ્થાનકે અધ્યયનનો માર—અહીં દ્રવ્યાનુયોગના ને સત્ય વચન યોગના દશ ભેદો, તથા શુદ્ધ વાઙ્માનુયોગના ને ગણિતના તથા આશ્ચર્ય (અઠરા) ના અને વ્રમણ પર્મના દશ ભેદો વગી કટપ (મુનિના આચારના) ના દશ ભેદો, દષ્ટિવાદના દશ નામ વગેરે દશ દશ પદાર્થોની ધીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

આ રીતે શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રના દશે અધ્યયનોનો માર ૮ કામા જણાવ્યો હવે આના ૩૧ ઉવેસણકાલ શ્રી નદીસૂત્રમા અને શ્રી સમવાયાગસૂત્રમા કહ્યા છે તેનું રહસ્ય ૮ કામા આ પ્રમાણે જણાવુ યોગોદ્ધનની પ્રક્રિયા પ્રમાણે મુનિને આ સૂત્રના યોગ કરતા ૨૧ દિવસ લાગે છે તેમા અગની અનુસા સુધીના ૧૮ દિવસો, ને ત્રણ દિવસો વૃદ્ધિના ગણ્યા છે અહીં કાલકહેણ ૧૮, અને નદી ૩ જણાવી

હવે આ ત્રીજા અગના દશે અધ્યયનોનો પરિચય ૮ કામા જણાવુ છું —

॥ પહેલા એકસ્થાન અધ્યયનનો દૂક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા મગલ અને અનુયોગની ધીના જણાવ્યા બાદ કુલ, યોગ (આઠ વર્ષનો પર્યાય), અને મગવના ત્રણ ભેદ તથા સમુદાયાર્થ જણાવી સ્થાન અને અગપદના નિશ્ચેષા તથા સ્વરૂપ કહ્યું છે પછી ભેદ સહિત ઉપક્રમ વગેરેનું વર્ણન કરી સ્થાનાગમા તે ગધાના અર્થનો સમાવેશ જણાવ્યો પછી એક પદના નિશ્ચેષા અને ઉપોદ્ધાત તથા સહિતાદિના ક્રમ અને સ્વરૂપ કહી, શ્રુતપદના અને આયુષ્યપદના નિશ્ચેષા કહી જણાવ્યું કે આત્મા એક છે અહીં દ્રવ્યાર્થતાદિનું સ્વરૂપ કહી અવયવિની ને આત્માની મિદ્ધિ કરી આત્માનું નિત્ય-નિત્યપણું કહ્યું છે પછી સામાન્યનું અને વિશેષનું સ્વરૂપ તથા દડ, કિયા, લોક, અલોક, ધર્માસ્તિકાય, ણધ, મોક્ષ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સવર, વેદના અને નિર્ગરનું સ્વરૂપ અને એકપણ જણાવ્યું છે પછી કહ્યું છે કે—કર્મણધનું અનાદિપણુ છતાં પણ ખાણુમા મિથ્ય ભાવે (ભેગ)રહેલ મુવર્ણના અને પત્વરના વિયોગની જેમ આત્માનો અને કર્મસંગધનો વિયોગ (મુદ્દાથ) વતા અનુકરમે તે જીવ મોક્ષને પણ પામે છે પછી પર્યાયનો અને પર્યાયીનો ભેદાભેદ સમજાવ્યું

અને પુણ્ય પાપની સિદ્ધિ જાણાવી કરી કે—સ્વરૂપ, ઉપમા, મંજા વગેરે પદોત્તરોપધ્યાસો એક છે એમ કહી તેનું સ્વરૂપ અને નારકાદિ દંડક નરક નારકની ને દેવની સિદ્ધિ (જાણીવી) જાણાવી છે. પછી પૃથ્વીઆદિના સંવેનનપદ્ધતી સિદ્ધિ કરી સમ્યક્સ્વાદિનું સ્વરૂપ અને નીર્વ-સિદ્ધાદિનું સ્વરૂપ કહી જાણાવી પદિગિ અને શ્રી નીરખદુની સિદ્ધિ નરક અનુસાર દેવના શરીરની ઉચ્ચાર્થ કરી છે. પછી આદર્શ નરકોના નારકો અને એક આદર્શ પ્રદેશમાં અવગાહ વગેરે કહી આંતે જ્ઞાનનય તથા ક્રિયાનયનું સ્વરૂપ અને આમાન્ય વિદ્યેયવાદ વગેરે ણીના સ્પષ્ટ જાણાવી છે.

અને એક સ્વરૂપ નારકાદિ સ્વરૂપ

॥ દ્વિસ્થાનક અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં છવ અઠ્ઠવ આદિના જે જે ભેદ કહી જે જે પદાર્થને જાણાવનારા ૩૬ આસાવા અને પચ્ચીશ ક્રિયામાં જે જે ભેદ કહ્યા છે. પછી જ્ઞાનના જે ભેદથી માંડીને મૂત્રના કાલિદાદિ જે ભેદ સુધીના ૨૩ આસાવા કહ્યા છે. જે ભેદ આદિત્ર કરી પૃથ્વીકાલિદાદિના જે જે ભેદ જાણાવનારા ૨૮ આસાવા અને પચાસિનું સ્વરૂપ કહી જાણાવ્યું કે—દ્રવ્યાદિથી જે સચિત્ત વસ્તુ હોય તે સ્વકાયશર્યાદિથી અચિત્ત અને પછી આત્મીર્ણના અને અનાત્મીર્ણના ભેદો તથા અવસર્પિણી વગેરે કાલની અને લોકકાલ્યાદિની ણીના કહી ૨૪ દંડકમાં અને વિશ્વકુલનિક છવોમાં શરીરની પ્રરૂપણા કરી છે. પછી શરીરની ઉત્પત્તિમાં ને ણના-વટમાં કારણો અને ત્રસ સ્થાવરમાં લબ્ય-અલબ્ય ભેદની ઘટના તથા પ્રમત્ત્યાત્મી માંડી સંલેખના સુધીની ણીના વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

॥ દ્વિસ્થાનક અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે ઉર્ધ્વોત્પન્નાદિ છવો અહીં અથવા બીજા લવે પાપકર્મો લોગવે છે ને એ રીતે મનુષ્યો પણ અહીં અથવા બીજે લવે પાપકર્મો લોગવે. પછી ભવ્યાદિ ભેદે નાર-કાદિની પ્રરૂપણા કરી સમવહતાદિ ભેદે લોકનું સ્વરૂપ, અને દેશ સર્વ ભેદે શબ્દાદિનું સ્વરૂપ કહી જાણાવ્યું કે—વાયુ વગેરેને એકાદિ શરીરો હોય છે. અહીં આ તથા બીજી પણ ણીના સ્પષ્ટ કહી છે.

॥ દ્વિસ્થાનક અધ્યયનના ત્રીજા અને ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં શબ્દોત્પત્તિના કારણો અને સંઘતાદિ ભેદે પુદ્ગલનો વિચાર કહી જ્ઞાનાદિ ભેદે આચારની પ્રરૂપણા કરી છે. પછી પ્રતિમાદિનું સ્વરૂપ જાણાવી ભરત ઐરવ્રતાદિ ક્ષેત્રનું અને

કૃતશાસ્ત્રમંત્રી વગેરે વૃક્ષનુ તથા ગરૂડાદિ દેવનુ નિરૂપણ કર્યું છે પછી પર્વત, દેવ, વક્ષસ્કાંડ, દીર્ઘવૈતાનક વગેરેની લગભગ વગેરે કહી, પદ્માસન વગેરે હોદ્દાનુ ને શ્રી વગેરે દેવીઓનુ સ્વરૂપ તથા સુપમા દુપમા આરાનુ પ્રમાણ કહી સુપમા કાલે ઉચ્ચાર્ધ વગેરે અને દેવકુરૂ વગેરેમા દાસનો નિયમ, તથા ચદ્ર સૂર્ય ૨૮ નક્ષત્રો ૨૮ અને ૮૮ ગ્રહોની ખીના કહી છે પછી વેદિકાની ઉચ્ચાર્ધ, ધાતકીખડના બે ભાગ, અને ગલોદ સસુદ્રની વેદિકાની ઉચ્ચાર્ધ તથા પુષ્કરાર્ધના બે બે વિભાગના બે બે ક્ષેત્ર વગેરે ખીના વર્ણવી છે પછી કહ્યું કે, ઐવેચકના દેવોના શરીરનુ પ્રમાણ બે હાથ જાણુ પછી સમયથી માડી ઉત્સર્પિણી સુધીનુ વર્ણન કરી ગામથી માડીને ગજધાની સુધીના પદાર્થોનુ સ્વરૂપ જણાવાનારા ૪૭ આલવા કહ્યા છે પછી કહ્યું કે, ષઘ બે પ્રેમ અને દ્રેષ છે તથા રાગ દ્રેષથી પાપ ષઘાય છે પછી યોગ નિમિત્તે થતા કર્મ ષઘનુ સ્વરૂપ કહી જણાવ્યું કે કર્મ શ્રવણાદિમા બે જાતનો ક્ષયોપશમ કારણુ ૭ પછી પત્યોપમ અને સાગરોપમનુ સ્વરૂપ તથા કોપાદિના બે ભેદ અને ધર્મિયાદિની અપેક્ષાએ બે બે ભેદ જણાવી કહ્યું કે, મિથ્યાદષ્ટિને અજ્ઞાન હોય છે, પછી ભરણના બે ભેદ, (સલેખનાદિ વિધિ) અને જીવ અજીવનુ અનન્તપણુ તથા શાશ્વતપણુ, તથા જ્ઞાનાવરણીયાદિના દેશથી ને સર્વથી બે ભેદ વળી શાતા અશાતા તેમજ દર્શન મોહ, ચારિત્ર મોહ, આયુષ્યના બે ભેદ, નામ ગોત્રના બે ભેદ, પ્રેમથી ને દ્રેષથી મૂર્છાની ઉત્પત્તિ અને શ્રી કેવલ જ્ઞાનની આરાધના તથા તીર્થ કરોના વર્ણ, કહીને દષ્ટિવાદના ચોથા ભેદ રૂપ પૂર્વોની વસ્તુ જણાવી છે પછી બે નક્ષત્રના તારા વગેરે, તથા ભવનવામી દેવ વગેરેની સ્થિતિ અને બે દેવલોક (સૌધર્મશાન) ની દેવીઓ, વળી તેજોલેશ્યાવાળા બે દેવલોક જણાવી પરિચાળ્યા જહી છે, પછી દ્વિપ્રદેશિક ચક્રધર્મી માડીને દ્વિગુણ રૂઝ સુધીના પુણ્યલોનુ વર્ણન તથા નિપેકાદિનુ લક્ષણ વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ખીજા દ્વિસ્થાનાધ્યયનના ત્રીજા ચોથા ઉદ્દેશનો તથા બીજા દ્વિસ્થાન અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થાયો ॥

॥ ત્રીજા ત્રિસ્થાન અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશ છે તેમા પહેલા ઉદ્દેશમા નામાદિ નવ પદાર્થોનુ સ્વરૂપ અને વૈકલ્ય રચનાના પ્રકારે તથા દેવ પરિચારણાદિના ત્રણ પ્રકારે, યોગાદિના ત્રણ ભેદ, સરભાદિ ત્રણ ને અલ્પાયુ, દીર્ઘાયુ, અશુભ દીર્ઘાયુના તથા શુભ દીર્ઘાયુના કારણો જ્યા છે જહી સવિગ્ન લુપ્થકના બે દૃષ્ટાંતો જણાવ્યા છે પછી ત્રણ શુભિ વગેરે, ગર્હાદિના ત્રણ ભેદ, પત્રાદિવાળા જાડની જેમ પુરૂષના ત્રણ ભેદ તથા ઉચ્ચ દાસાદિ ભેદે પુરૂષના ત્રણ ભેદ કહીને મત્યાદિના ત્રણ ભેદ અને તિર્યંજાદિના ત્રણ ભેદ તથા નણ લેશ્યાવાળા જીવો જણાવી તેના ૨૪ આવાવા કહ્યા છે તાગનુ અગ્નિ (હાવનુ) વીજળી, અને મેઘના ચળ વર્ણવી

લોકમાં અંધકાર, ઉદ્યોત, દેવાન્ધકાર, દૈવિક ઉદ્યોત, સંનિપાતાદિના ત્રણ ત્રણ કારણો તથા દેવેન્દ્ર વગેરેને મનુષ્ય લોકમાં આવવાના, ચૈત્ય વૃક્ષને કાલવાના તેમજ લોકાંતિક દેવાને આવવાના ત્રણ ત્રણ કારણો જણાવી કહ્યું છે કે ત્રણ જણાં દુષ્ટપ્રતિકાર છે. અને મોક્ષના ત્રણ કારણ છે. તથા અવસર્પિણી વગેરે ત્રણ ભેદ છે. પછી પુરુગત્તનું ચક્રન, ઉપધિ અને પરિચયના ત્રણ ત્રણ ભેદ કહી પ્રણિધાન, યોનિ તથા સંજ્યાતાદિ જીવવાળી વનરૂપિત કહી છે. પછી માગધ વગેરે તીર્થો અને સુખમા આરામનું પ્રમાણ તથા તે કાલના મનુષ્યોની ઉંચાઈ, આયુષ્ય, અરિહંતાદિના વંશે તથા યથાયુષ્ય જીવે મધ્યમ આયુષ્યવાળા જીવે તથા તેઉનું આયુષ્ય, શાલિ વગેરેની યોનીની ખીના કહી જણાવ્યું કે, ખીજી ત્રીજી નરકમાં ત્રણ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. પછી ભંતે શબ્દનો અર્થ, ધૂમપ્રભાની સ્થિતિ અને સરખા જોવા અપ્રતિષ્ઠાન નરકવાસ વગેરે તથા સીમંતક વગેરે કહ્યા છે. પછી ઘણાં માછલાવાળા સમુદ્રો અને શીઘ્રરહિત રાજ વગેરેની નરક ગતિ કહી જણાવ્યું કે ત્યાગી પુરુષો દેવ પણ થાય છે. પછી વિમાનના વહોરું અને આનતાદિ સ્વર્ગના દેવોના શરીરની ઉંચાઈ, ૩ કાલિક પ્રજ્ઞાસિની ખીના વગેરે વિસ્તારથી કહ્યું છે.

॥ ત્રીજા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ત્રિસ્થાન અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્રંક રીચય ॥

અહીં લોકનું સ્વરૂપ અને અમુરેન્દ્રાદિની પર્ષદાઓ તથા બુદ્ધ (પ્રતિબોધ પામેલા) જીવોના અને ઈહલોક પ્રતિબદ્ધાદિ જીવોની પ્રવૃત્તિના ત્રણ ત્રણ ભેદો જણાવી શૈક્ષ ભૂમિના અને સ્થવિરભૂમિના તથા સુમનસ્કાદિ પુરુષના ત્રણ ત્રણ ભેદો અને સ્ત્રી વગેરેના ત્રણ ત્રણ ભેદ કહ્યા છે. પછી આકાશ પ્રતિષ્ઠિત વગેરેનું અને દિશાનું સ્વરૂપ તથા ત્રસ તેમજ સ્થાવર જીવોના ત્રણ ત્રણ ભેદ કહ્યા છે. પછી સમય વગેરે કહી ‘દુઃખનું કારણ નહિ સેવનારને પણ દુઃખ ભોગવવું પડે’ આ અન્ય મતનું ખંડન વગેરે ખીના ત્રણ ત્રણ ભેદ ગોઠવીને સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ ત્રિસ્થાન અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં અપરાધની આલોચના કરનાર જીવોને લાલ અને આલોચના નહિ કરનારને નુકશાન તથા સૂત્રાર્થ ઉલ્લયના ધારક પુરુષોનું અને વાપરવા લાયક વસ્ત્ર તથા પાત્રનું સ્વરૂપ તેમજ વસ્ત્રને ધારણ કરવાના કારણો કહ્યા છે. પછી આત્મરક્ષાના હેતુઓ અને વિકટ દંતિઓ, તથા વિસંભોગના કારણો કહી ઉપસંપદાનું સ્વરૂપ અને આચાર્યાદિના લક્ષણો તથા વચન મનનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી અદ્યપવૃષ્ટિના અને મહાવૃષ્ટિના કારણો તથા દેવોને આવવાના ને નહિ આવવાના કારણો તેમજ પ્રવૃત્ત્યાદિનું લક્ષણ કહ્યું છે. પછી દેવોને સ્પૃહણીય (ઈચ્છવાલાયક)

ત્રણ પદાર્થો અને પરિતાપના ત્રણ કારણો તથા સ્વયન કાલે ઉદ્દેગના કારણો કહી વિમાનોના સંસ્થાન, આધારભૂત પદાર્થો તથા ભેદો જણાવી લોગને માટે દેવથી કરાતા વૈદ્ય વિમાનનું સ્વરૂપ અને નારકાદિના ત્રણ ભેદ તથા પ્રતિમાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે પછી કર્મભૂમિનું ને દર્શન રૂચિ અને પ્રયોગનું તથા વ્યવસાયનું સ્વરૂપ કહી પુદ્ગલના ત્રણ ભેદ અને નયનો વિચાર તથા મિથ્યાત્વાદિના ત્રણ ભેદ વળી ધર્મોપક્રમના ને વૈયાવૃત્ત્યાદિના ત્રણ ત્રણ ભેદ તથા કથાદિના ત્રણ ત્રણ ભેદો કહી ભક્તિ શ્રવણ વગેરેનું ક્રમસર ફલ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ત્રિસ્થાન અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહી પ્રતિમા પ્રતિપદ્મ સાધુને લાયક ઉપાશ્રય તથા સંચારાની ખીના તથા કાલ સમય વગેરેના ત્રણ ત્રણ ભેદ અને વચનના ત્રણ ભેદ (પુદ્ગલ પરાવર્તનું સ્વરૂપ) કહી જ્ઞાનાદિની પ્રજાપનાનું ને સમ્યક્ત્વનું તથા અતિક્રમદિનું તેમજ આધારમાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે પછી અકર્મભૂમિના ને ન બુદ્ધીપના તથા મેરૂની દક્ષિણમા ને ઉત્તરમા આવેલા ક્ષેત્ર વર્ષધરાદિના ત્રણ ત્રણ ભેદ કહી દેશથી ને સર્વથી પૃથ્વીનું ચલન અને કિલ્ખીષિયા દેવોની સ્થિતિ તથા શકેની પર્વદાના દેવોની સ્થિતિ જણાવી છે પ્રમાજન (દીક્ષા) વગેરેમા અકલ્પ્ય છવે તથા ૫ ઠંક વાલિજ અને કદીળનું સ્વરૂપ, અને અવાચનીયાદિનું સ્વરૂપ તેમજ માણસલિક પર્વતાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે પછી નારકાદિને ત્રણ ત્રણ શરીરો અને માતાપિતાના ત્રણ અંગો કહી સાધુ અને શ્રાવકને મહાનિર્જરાના ત્રણ ત્રણ કારણો જણાવી ઇદ્રાદિની ઋદિ તથા સ્વાધ્યાયાદિ અને જિનાદિના ત્રણ ત્રણ ભેદો તેમજ લેખ્યાના ગધનું સ્વરૂપ કહી મગ્ધુના ત્રણ ભેદ અને ઘનોદપિ વગેરેના વલયો કહ્યા છે પછી ત્રણ મમયનો વિચાર અને નક્ષત્ર તથા તારાની ખીના કહી છે પછી ત્રી ધર્મનાથનું ને શાતિનાથનું આતરૂ, અને શ્રી વીગ્રખજુની યુગાતટ્ટહૂમિ અને મહિ નાથની ને પાર્શ્વનાથની દીક્ષા મમયનો પરિવાર કહ્યો છે પછી શ્રી વીગ્રખજુના ચૌદ પૂર્વીચ્છે અને ચક્રિણ ભોગવીને જિન થયેલા ત્રણ તીર્થ દરે (શાતિનાથ, કુધુનાથ તથા અરનાથ) તથા શ્રવેયકના પાથકા તેમજ ત્રિપ્રદેશિકાદિ પુદ્ગલનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ત્રિસ્થાન અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥ ત્રિસ્થાન અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ ચોથા ચતુરથાન અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહી અતકિયાના આગ ભેદ તથા ઉચ્ચ વૃક્ષાદિના દષ્ટાતે પુરૂપના આગ ભેદો અને ભાપાના ભેદો કહી વસ્ત્રાદિના દષ્ટાતે પુરૂપના આગ ભાગા અને બિનુના આગ ભાગા તથા અગ્નીભદિ વનસ્પતિના ભેદો કહી જણાવ્યું કે—નારડી આગ દાગ્ધે અહી ન આવી

શકે. પછી સાધ્વીની સંઘાટી (સાડો) ના ભેદ અને ધ્યાનના ભેદાદિ ૪ ચાર કહી કષાયના ભેદો તથા કર્મ પ્રકૃતિના કારણો, અને પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી અજીવ, અરૂપી તથા અસ્તિકાયની ખીના, સૂત્રધરાદિની ચક્રભંગી તથા લોકપાત્ર દેવોના અને દેવના તથા પ્રમાણના ચાર ચાર ભેદો કહી દિકકુમારી અને શક ઇશાનેન્દ્રની મધ્યમ પર્ષદાના દેવ દેવીની સ્થિતિ કહી છે. પછી સંસારના ૪ ભેદ જણાવી, દુષ્ટિવાદના પરિ- કર્માદિ ભેદો, તથા પૂર્વોના પદ્ધતું પ્રમાણ અને પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદો તેમજ કાલના ભેદો કહી વર્ણાદિ પરિણામ કહ્યા છે. પછી કહ્યું કે મધ્યમ જિનકાલે ચાર મહાવ્રત વાળો સંયમ ધર્મ હતો. પછી દુર્ગતિના તથા સુગતિના ચાર ચાર કારણો અને દુર્ગત સુગતના ચાર ચાર ભેદો તથા અઘાતિ ચાર કર્મોના ઉદય સત્તા કહીને દુષ્ટિ, ભાષા, શ્રવણ અને સ્મૃતિના ૪-૪ ભેદો કહ્યા છે. પછી હાસ્યના કારણો ૪-૪ અને પ્રકટ સેવીના અને પ્રચ્છન્ન સેવીના ૪ ભાંગા તથા અસુરાદિની ૪ અગ્રમહિષી તેમજ મહાવિકૃતિ આદિના ૪-૪ ભેદો કહી વિગઢનું સ્વરૂપ અને પુરૂષની તથા સ્ત્રીની ચક્રભંગી તેમજ ચંદ્ર પ્રજ્ઞાસિ વગેરે ૪ સૂત્રોની પણ હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે.

II ચતુઃસ્થાન અધ્યયનના ખોળ ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય II

અહીં કોધાદિ સંહીનનું સ્વરૂપ અને દીન શબ્દમાં તથા દીન પરિણત વગેરેમાં ચક્ર- ભંગી કહી જળદની ને હાથીની ઉપમા દર્શને ચાર ભાંગા પુરૂષાદિમાં ઘટાળ્યા છે પછી ભદ્ર હાથી વગેરે હાથીના લક્ષણો અને વિકથા તથા ધર્મ કથાનું સ્વરૂપ જણાવી અતિશાથી જ્ઞાનને ઉત્પન્ન થવાના અને નહિ થવાના કારણો કહ્યા છે. પછી મહાપડવા, સંધ્યા, સ્વાધ્યાય કાલ, લોકસ્થિતિ, ઉપસંપત્ત વગેરેના અને ગર્હાના ભેદો તથા ધૂમાદિના દુષ્ટાંતે પુરૂષ અને સ્ત્રીની ચક્રભંગી કહી નિર્ઘ્નીની સાથે આલાપનું કારણ અને તમસ્કાયના નામ તથા તેનાથી ઢંકાયેલ દેવોના વિમાનો કહી રૂચેન પક્ષી વગેરેની ઉપમાએ પુરૂષના ચાર ભાંગા કહ્યા છે. પછી વંશી મૂલાદિની ઉપમાએ માયાદિનું સ્વરૂપ અને આયુષ્ય, લવ, આહાર અને ખંધાદિના ચાર ચાર ભેદ તથા માનુષોત્તર કૂટની ખીના તેમજ સુષમાનું પ્રમાણ કહી દેવકુરૂ તથા ઉત્તર કુરૂ સિવાયની અકર્મ ભૂમિનું વૃત્ત વૈતાલ્યાદિની ઉંચાઈ તથા વક્ષસ્કારનું સ્વરૂપ અને જઘન્ય પદે ચક્રી આદિની સંખ્યા તેમજ મેરૂના વનનો અભિષેક શિલાની પહોળાઈ કહીને ધાતકી ખંડાદિની ખીના પણ જણાવી છે. પછી જંબૂદ્વીપના દ્વાર, અને તેના સ્વામીની, અંતર દ્વીપોની, પાતાલ કલશાની તથા તેના સ્વામીની ખીના કહી છે. પછી આવાસ પર્વતો અને તેના દેવો, તેમજ અનુવેલંધર આવાસ પર્વત તથા તેના દેવ તેમજ લવણ સમુદ્રના ચંદ્ર, સૂર્ય, નક્ષત્ર, ગ્રહ તથા દ્વાર અને તેના સ્વામી જણાવ્યા છે. પછી ધાતકી ખંડનો વિષ્કંભ અને ભરતક્ષેત્રાદિનું વર્ણન કરી અંતર દ્વીપની ને પાતાલ કલશાની તથા વેલંધરની ખીના કહી નંદીશ્વર દ્વીપનું વર્ણન કર્યું છે. પછી નામ સત્યાદિના અને આજીવિક તપના તથા

મન આદિના, સયમના ને ત્યાગના ભેદો તથા નિષ્પરિગ્રહતાદિના ભેદો જણાવી પુનઃક પચકનું ને વસ્ત્ર પચકનું તથા ચર્મ પચકનું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ શ્રીસ્થાનાગસૂત્રના ચોથા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં, ૬૬ઠાંત સાથે, કોઇનું સ્વરૂપ તથા આવકને આશ્વાસનના કારણે ૪ અને ભગત-ક્ષેત્રાદિના તેમજ જીવોના ઉદિત ઉદિત આદિ ચાર ભાગ્ય કહીને કૃતયુગમાદિના ૪ ભેદો તથા ક્ષાત્યાદિ ૪ શુદ્ધ વીર પુરૂષો કહી ઉચ્ચ ઉચ્ચદ વગેરેની ચતુર્ભગી અને ચાર લેશયાવાળા જીવો તથા સારથિ, આદિની ઉપમાએ પુરૂષની ચતુર્ભગી જણાવીને પ્રમાણનાચાર્યાદિનું સ્વરૂપ અને આરાધના વિરાધનાને અગે રત્નાધિકાદિનું વર્ણન કરી આવકના આપાધિતા સમાન આવક વગેરે ચાર ચાર ભેદો બે રીતે કહ્યા છે પછી શ્રીવીર પ્રભુના આવકોની બીના અને દેવોને અહીં આવવાના ને નહિ આવવાના ચાર ચાર કારણો તથા લોકમા અધકાર ને ઉદ્યોતાદિ થવાના ચાર ચાર કારણો તેમજ લોકાતિક દેવને આવવાના ચાર કારણો જણાવ્યા છે પછી હ્રુપ શય્યાનું તથા સુખ શય્યાનું, અવાચનીયનું તથા, વાચનીયનું, સ્વરૂપ કહી આત્મભરિ પરભરિ આદિની ચતુર્ભગી અને સરખા પ્રમાણવાલા અપ્રતિધાન નગ્ધવાસ વગેરે ૪ અને ત્રીમતક વગેરે ચાર પદાર્થો કહી, બે શરીરવાળા જીવોનું, ને ત્રીમત વગેરે પુરૂષોનું તથા શય્યાનું, વસ્ત્રનું, પાત્રનું તેમજ સ્થાન, પ્રતિમા અને જીવે સ્પર્શેલા કાર્મણું સહિત શરીરનું વર્ણન કરી સરખા પ્રદેશવાળા ચાર પદાર્થો કહી હુર્દશ શરીરવાળા જીવો તથા સ્પૃષ્ટ અર્થને ગ્રહણ કરનારી ઇન્દ્રિયો જણાવીને ઉપનયાદિના ચાર ભેદ તથા પરિક માદિની મધ્યા કહી છે પછી ત્રણે લોકમા અધકારના ને ઉદ્યોતના કરનારાનું સ્વરૂપ વગેરે બીના પચ્ચ સ્પષ્ટ જણાવી છે

શ્રીસ્થાનાગસૂત્રના ચોથા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં ઉપગમિર્ષ વગેરેના અને નાગ્મદિનો આકાર તથા વ્યાધિ ચિકિત્સાની ચતુર્ભગી જણાવી આત્મ ચિકિત્સા તથા પર ચિકિત્સાદિની ચતુર્ભગી અને ક્રિયાવાદી વગેરેનું સમવસરણ (વર્ણન) કર્યું છે પછી મેધાદિની ઉપમાએ પુરૂષાદિની ચતુર્ભગી અને મેધ તથા કર્ણીયાની ઉપમાએ આચાર્યનું સ્વરૂપ કહી આચાર્ય ભિક્ષુ આદિમા વૃક્ષાદિની ઉપમા ઘટાવી મેધગા વગેરે જીવો અને પક્ષિના જેવા ભિક્ષુકો તથા કિર્ણિપિયાપણુ વગેરેના કારણો જણાવી પ્રમત્ત્યાના ભેદો અને આકારાદિના ભેદ કારણ તથા સાદિન્યની દૃષ્ટિએ કંઠજ રસાદિનું સ્વરૂપ જણાવી, ઉત્તમદિ તરફ કુભની જેવા પુરૂષની ચતુર્ભગી કબો છે પછી ઉપસર્ગના ભેદો અને કર્મના ગુણ વગેરે ભેદો તથા પ્રકૃતિ વગેરે ભેદો કહી સમગ્ર ભેદો

અને ઔત્પત્તિકી વગેરે બુદ્ધિના ભેદો તથા શુભના નારકાદિ ભેદો જણાવી સાધુનું શ્રાવકનું ને બુદ્ધિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી મિત્રાદિ પુરુષોની ચતુર્ભંગી અને તિર્યચની તથા મનુષ્યોની ગતિ આગતિ તેમજ આરંભ, અનારંભ, સંયમ, અસંયમનું સ્વરૂપ કહી સમ્યગ્દષ્ટિ ક્રિયા વર્ણવી શુભના નાશ અને ઉત્પત્તિના કારણો તથા શરીરના કારણો અને ધર્મ દ્વારા ૪ કહી નારકપણું વગેરેના મહારંભાદિ ચાર ચાર કારણો કહ્યા છે. પછી વાજિંત્રાદિના ચાર ભેદો અને સનતકુમારાદિ દેવલોકના વિમાનોના વર્ણ તથા શુક વગેરે દેવોના શરીરનું પ્રમાણ જણાવી ઉદ્ધતના ગર્ભની ને મનુષ્યના ગર્ભની ખીના કહી છે. પછી ઉત્પાદ પૂર્વની વસ્તુ ૪ અને કાવ્યની તથા નારક વાયુ અને સમુદ્ધાતની ખીના કહી શ્રીનેમિનાથના ચૌદ પૂર્વીઓની તથા શ્રીવીર પ્રભુના વાદીઓની સંખ્યા કહી દેવલોકના ચંદ્રાદિ જેવા આકાર કહ્યા છે. પછી ઉદ્ધિ કષાયની ખીના અને અનુરાધાદિ નક્ષત્રોની ખીના તથા ચતુષ્પ્રદેશિકાદિ સ્કંધોની ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ શ્રીસ્થાનાંગસત્રના ચોથા અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રીસ્થાનાંગના પાંચમા અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

॥ તેમાં પહેલા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં મહાવ્રત, અણુવ્રત અને વર્ણ, રસ તથા કામશુભ સંગાદિ વિનિધાત તેમજ દુર્ગતિ સુગતિના પાંચ પાંચ કારણો કહી પ્રાણાતિપાતાહિના વિરમણાદિથી સુગતિ વગેરે તથા ભદ્ર પ્રતિમા વગેરેની ખીના કહી છે. પછી અવધિ દર્શનની ઉત્પત્તિના અને વિનાશના કારણો, તથા શરીરના વર્ણાદિનું સ્વરૂપ અને શાંતિ સત્ય આયંબિલ, અરસ આહાર વગેરેના પાંચ પાંચ ભેદ વગેરે જણાવી કહ્યું કે, થાક લાગતાની દરકાર કર્યા વગર વૈયાવચ્ચ કરવાથી મહાનિર્જરા થાય છે. પછી વિસંભોગના અને પારાગ્નિકના કારણો તથા વિગ્રહ અવિગ્રહના સ્થાનો અને ઉત્કટકાદિ નિષેધાના તથા આર્જવના સ્થાનો અને સૂત્રાધ્યયનના પર્યાય વાચક શબ્દો કહી ચંદ્ર વગેરેના ને ભવ્ય દેવ વગેરેના પાંચ ભેદો જણાવ્યા છે. પછી કાયાદિની પરિચારણા અને ચમરેન્દ્ર તથા ખલીન્દ્રની અગ્રમહિષી પાંચ તથા અસુરેન્દ્ર વગેરેની લડાઈના લશ્કર અને તેના સ્વામીઓ કહી શક તથા ઇશાનેન્દ્રની અભ્યંતર પર્ષદાના દેવ દેવીઓની સ્થિતિ અને ગતિ વગેરેના પ્રતિધાત તથા ખર્જાદિ ચિહ્નો, અને પરીપહને સહેવાના કારણો કહ્યા છે. પછી હેતુ, અહેતુ, જ્ઞાન, તથા અજ્ઞાનના પાંચ પાંચ ભેદો, અને કેવલીના પાંચ અનુત્તર પદાર્થો કહી શ્રીપદ્મપ્રભ સ્વામી વગેરે તીર્થંકરોના ચરિત્રનાદિ કલ્યાણકોના નક્ષત્રો વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ શ્રીસ્થાનાગસૂત્રના પાચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે જો ભય વગેરે ખાસ કારણ ન હોય, તો મુનિએ એક મહિનામાં ગંગા વગેરે પાચ વિશાલ નદીઓ ન ઉતરવી તથા જો ભયાદિ ખાસ કારણ ન હોય તો મુનિએ પહેલા પ્રાવૃત્કાલ (પર્યુષણાની પહેલાના કાલ) માં વિહાર ન કરવો અને પર્યુષણા વીત્યા બાદ જો જ્ઞાનાદિનું ખાસ કારણ ન હોય તો વિહાર ન કરાય પછી હિમ્તકર્મ વગેરે પાચ મોટા કર્મ અને રાજાના અતેઉગ્ર દાખલ થવાના કારણે તથા પુરૂષનો સસર્ગ થયા વિના પણ ગર્ભધારણના અને પુરૂષનો સસર્ગ વાય તો પણ ગર્ભધારણ ન થવાના પાચ પાચ કારણો અને પાચ કારણે સાધુ સાધ્વી મર્યાદા જાળવી એક સ્થલે રહેતા આગધક ગણાય એમ કહી આશ્રવાદિના પાચ ભેદો અને આરભિકી વગેરે ને કાયિકી વગેરે પાચ ક્રિયાઓ તથા ઉપધિ વગેરેની પરિજ્ઞાના પાચ ભેદો જણાવ્યા છે પછી આગમ વ્યવહારાદિ વ્યવહારના પાચ ભેદો અને પચમામિકી દત્તિઓ તથા ઉગ્રમ વગેરે ઉપધાતની, વિશુદ્ધિ અને દુર્લભ બોધિપણના ને સુલભ બોધિપણના પાચ પાચ કારણો કહ્યા છે પછી સહીનતાદિના ને સવશદિના તથા સયમ અને વનમ્પતિના ભેગ (આરિત્રનું સ્વરૂપ) જણાવી જ્ઞાનાચારાદિના ને આગેપણના ભેદો કહ્યા છે પછી જ બૂદ્ધીપ, ધાતકીખડ, પુષ્કરવરદીપાર્ધ, સીતા, મીતોદા, વશસ્કર, દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, ક્ષંદ, સમયસ્ત્ર તથા ભરત વગેરેના અધિકાર જણાવીને શ્રી સ્વપ્રભદેવ, ભગતચક્રી, બાહુભદ્રી, પ્રાણી તથા સુદરીના શરીરનું પ્રમાણ કહ્યું છે પછી સુખ વિભોધના કારણો નિર્ગન્થી શક્યના કારણો તથા આચાર્ય ઉપાધ્યાયના અતિશયો કહી આચાર્ય ઉપાધ્યાય ને ગણપકમણના કારણો કહ્યા છે પછી અગ્નિહિત વગેરે સદ્વિવાળા મહાપુરૂષોની બીના વગેરેનું અપ્રદ વર્ણન કર્યું છે

॥ શ્રીસ્થાનાગસૂત્રના પાચમા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં પાચ અગ્નિક્રમ અને ગતિ પાચ તથા બાહર તેહ વાયુની બીના (ધરિયોનું સ્વરૂપ) કહી પાચ નિર્મયો અને વાપગ્વા લાયક વસ્ત્ર તથા એકરણ તેમજ (ધર્મમા) નિદ્રામ્યાન જણાવી પુત્રાદિ નિધિ અને શૌચનું વર્ણન કરી મહાનિરય, વિમાન, ક્ષીમત્વાદિ પુરૂષ, અતિથિ વગેરે વળીપકો કહ્યા છે પછી અચેવકના પ્રશસ્તપણના કારણો અને પાચ સમિતિ તથા સસારી જીવોના ભેદો, તેમજ એકેન્દ્રિયાદિની ગતિ આગતિ કહી સર્વ જીવોના ભેદો અને તવ વગેરેના ચોનિકાલ કહ્યો છે પછી સવત્સરના પાચ ભેદો અને જ્ઞાનનું તથા જ્ઞાનના અવગણનું (જ્ઞાનનું સ્વરૂપ) કહી, ન્યાય્યાયની અને પચ્યખખાણની શુદ્ધિ પ જણાવી સૂત્ર વાચનના તથા શિક્ષણના કારણો કહ્યા છે પછી આશ્રવાદિનું પ્રતિકમણ અને માંધર્મ ઇશાન દેવલોખના વિમાનોના વર્ણ તથા ઉચ્ચાર્ધ તેમજ પ્રજા દેવલોક તથા લાનમ દેવલોકના દેવોના શરીરની ઉચ્ચાર્ધ જણાવી પાચ વર્ણો વગેરે બીના જણાવો છે પછી પુરૂષાદ ગણે અને ગંગા વગેરે નદીઓ તથા કુમાર તીર્થ કહેવાના નામ તેમજ અમરચમ્પા રાજ્યાની, સભા અને

ઈંદ્રસ્થાન તથા સલાઓ જણાવી ધનિષ્ઠા વગેરેના તારાઓ અને પાંચ પ્રદેશી ખંધ વગેરે પદાર્થો કહ્યા છે.

॥ સ્થાનાંગના પાંચમા અધ્યયનનો દૂક પરિચય પૂર્ણ થયો. ॥

॥ સ્થાનાંગના છઠ્ઠા અધ્યયનનો દૂક પરિચય ॥

અહીં ગણુને ધારણ કરેતાં થતાં ૬ ગુણો અને કાલગત સાંધમિકના આચાર તથા સંસારીના લેહ, ગતિ, આગતિ તેમજ અચળીજ વગેરે જણાવી છૂવોના છ લેહ અને ૬ દુર્લભ પદાર્થો તથા સંવરનો અસંવરના ને શાતા અશાતાના તથા પ્રાયશ્ચિત્તના છ લેહો કહ્યા છે. પછી સંમૂર્ચિમ વગેરે મનુષ્યોની ખીનો અને ઋદ્ધિવાળા વગેરેના લેહો તથા હૈમવત વગેરેની ખીના અને છ આરા તથા સુખમસુખમા કાલના દેવકુર ઉત્તરકુરના મનુષ્યોના શરીરની ઉંચાઈ તેમજ આયુષ્ય કહી ૬ સંઘયણુ અને ૬ સંસ્થાન કહી અહિતના ને હિતના કારણો તથા પંચાય વગેરેની ખીના કહી છે. પછી આર્યના લેહો અને લોકની સ્થિતિ તથા છ દિશાએ જીવાદિની ગતિ આગતિ વગેરે તેમજ આહાર લેવાના ને નહિ લેવાના કારણો કહ્યા છે. પછી ઉન્માદના છ કારણો અને પ્રમાદના ૬ લેહો તથા પ્રતિલેખનાના લેહો કહી શક વગેરેની અચમહિષીઓ અને ઇશાનેન્દ્રની મધ્યમ પંષદાનાં દેવોની સ્થિતિ તથા દિશિકુમાર અને વિદ્યુત્કુમાર નિકાયની મહત્તરિકા દેવીઓ તેમજ ધરણુ ભૂતાનન્દ વગેરેની અચમહિષીઓ અને સામાનિક દેવોનું (પંડિલેહણાનું સ્વરૂપ) વર્ણન કર્યું છે. પછી અવગ્રહ, ઇહા, અપાય અને ધારણાનાં ખર્હુ વગેરે લેહો તથા ગાહ્ય-અભ્યંતર તપના છ છ લેહો અને વિવાદની ખીના કહી ક્ષુદ્ર પ્રાણો, ગોચરી અને નારકી તથા બ્રહ્મદેવલોકના પાથડા અને નક્ષત્રો કહી અલિચંદ્ર (કુલકર) ની ઉંચાઈ અને ભરતંતુ ચક્રવર્તિપણુ તથા પાર્શ્વનાથના વાદીની સંખ્યા જણાવી વાસુપૂજ્ય સ્વામીની દીક્ષાનો પરિવાર કહ્યો છે. પછી શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામીના છદ્મસ્થપણાના મહિના અને ત્રીન્દ્રિયના અનારંભ વગેરેની ખીના કહી જંખૂદીપના અને અકર્મભૂમિના ક્ષેત્રો કહ્યા છે. પછી વર્ષધર અને મેરૂની દક્ષિણના ને ઉત્તરના કૂટ તથા મહાહ્રદ તેમજ તેની દેવીઓ અને નદીઓ તથા પૂર્વ પશ્ચિમ વિભાગની આંતર નદીઓ કહી છે. એ પ્રમાણે ધાતકીખંડની પ્રણુ ખીના જણાવી છે. પછી ઋતુ અને ક્ષય તિથિ તથા વૃદ્ધિ તિથિઓ છ છ કહી અર્થાવગ્રહના ને અવધિજ્ઞાનના તથા અવચનના ૬ લેહ કહી વૈમાનિક કલ્પના પાથડા અને સંયમના ૬ પરિમંથુ (વિધન) જણાવ્યા છે. પછી કલ્પ સ્થિતિ જણાવી શ્રી વીરપ્રભુનો દીક્ષા સમયનો ને મોક્ષ સમયનો તપ તથા સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોના શરીરની ઉંચાઈ જણાવી ભોજનાદિના પરિણામ કહ્યા છે. પછી સંશયાદિ પ્રશ્નો અને ચમરચંચા રાજધાનીની ખીના કહી માધવતી નામની સાતમી નરકનો અને સિદ્ધિનો વિરહકાલ કહ્યો છે. પછી નિધતાયુષ્ય વગેરે ૬ ની અને ઔદયિક વગેરે લાવની ખીના કહી (સંક્ષેપ્યાયુર્ધધને અસંક્ષેપ્યાયુર્ધધ) છ લાવના લેહો અને ઉચ્ચારાદિ પ્રતિક્રમણુ વગેરેની

ખીના તથા કૃત્તિકા અશ્વિના તારાઓ તેમજ છ પ્રદેશવાળા સ્કંધો, વગેરે પદાર્થોનું સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે.

॥ શ્રી સ્થાનાંગના સાતમા અધ્યયનનો દ્વંક પગિયય ॥

અહીં ગણપકમણના કારણે કહી સર્વ ધર્મરિચન વગેરે અને વિલગજ્ઞાન તથા અહંજ વગેરે યોનિસ અહ જણાવ્યો છે. પછી તેની ઋતિ આગતિ જણાવી મુનિ ગણના સમઠના અને અસમઠનાં છ કારણો કહ્યા છે. પછી પિડેવણ તથા પાનેપણની ખીના અને અવચર્ક પ્રતિભાની તેમજ સમસમક મહાધ્યયનની ખીના કહી સમસમમિકા ભિક્ષાનું પ્રમાણ અને નરક પૃથ્વી અને ધનોદધિ કહી નારકીના નામ ને ગોત્ર કહ્યા છે. પછી ગાદર વાયુની ને દીર્ઘ-વગેરે સસ્થાનની ખીના તથા ભયના કારણે કહી છક્રસ્થના ને કેવલી ॥ ચિહ્ના કહ્યા છે. પછી, કાશ્યપ વગેરે ગોત્રના લેદો અને નૈગમાદિ નયોનું સ્વરૂપ જણાવી સ્વરમ ડલના જીવ નિશ્ચિતના ને અજીવ નિશ્ચિતના ગ્રામ, મૂર્છના, યોનિ વગેરે લેદ અને સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી જબ્દીપ, ધાંતકોખડ, પૂર્વ પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધની ને તેના ક્ષેત્રની ખીના તથા વર્ષપાર પર્વતની પૂર્વાભિમુખ નદીઓ અને પશ્ચિમાભિમુખ નદીઓ જણાવી અતીત ઉત્સર્પિણી વગેરેના કુલકરો અને દંડ નીતિ તથા ચક્રીના છ એકેન્દ્રિય રત્નો અને ૭ પચેન્દ્રિય રત્નો કહ્યા છે. પછી દુષ્પમાના ને સુપમાના ચિહ્નો અને સંસારી જીવો તથા આયુને ઘટવાના અંધવસાય વગેરે સાંત ઉપક્રમો વર્ણવી સર્વ જીવોના ૭ લેદ અને પ્રજાહત ચક્રીના શરીરનું પ્રમાણ, આયુધ્ય, ને ગતિ તથા મહિલનાથની દીક્ષા સમયે પરિવાર રૂપ ગભાઓ જણાવતા મહિલનાથની કથા પણ કહી છે. પછી મમ્યગદર્શન વગેરે દર્શનો જણાવી કહ્યું કે-છદ્મચ ૭ પદાર્થો ન જાણે ને કેવલી ૭ પદાર્થો જાણે છે. પછી શ્રી વીરપ્રભુના શરીરની ઉચ્ચાર્ઠ અને ૭ વિકથા તથા આચાર્યના અતિશયો તેમજ સયમ વગેરે જણાવી અતસી, કુસુભાદિનો યોનિકાલ કહ્યો છે. પછી એષ્ઠકાયનું અને ત્રીજી ચોથી નરકના જીવોનું આયુધ્ય તથા ચક્રની, વરૂણની, ઇશાનની, સોમની અને યમદેવની અર્ધમહિષીઓ જણાવી ઇશાનેન્દ્રની અભ્યતર પર્ષદાના દેવોની અને ચક્રની અર્ધમહિષીઓની સ્થિતિ તથા સૌધર્મ દેવલોકની પરિગૃહીત દેવીઓની સ્થિતિ જણાવી સારસ્વત આદિત્ય ગર્દભાસ અને તુષિત દેવોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સનતકુમાર, માહેન્દ્ર, પ્રજા દેવલોકની સ્થિતિ, અને પાંચમા છદ્મ દેવલોકના વિમાનની ઉચ્ચાર્ઠ તથા ભવનપતિ વગેરે દેવોના શરીરની ઉચ્ચાર્ઠ તેમજ અતર નદીઓ કહીને અતર દ્વીપ વગેરેની ને શ્રેણિનો ખીના કહી છે. પછી અસુરેન્દ્રાદિના સૈન્યના ને અમરેન્દ્રાદિના પાપદળ સૈન્યના અધિપતિ દેવોની સખ્યા તથા વચનના લેદો કહી નિહ્લવોની, ને તેમના પર્માચાર્યોની તથા ઉત્પત્તિ નગરની ખીના જણાવી નિહ્લવવાંદનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી શાંતા વેદનીયનો ને અશાંતા વેદનીયના અનુભાવ જણાવી પૂર્વાદિ દ્વારવોળા અભિજિત વિગેરે નક્ષત્રોનું ને સૌમનસ ગદ્મગદ્મન કૃતનું તથા બેધદ્રિય જીવોની કુવકોટીનું વર્ણન કરી સમ પ્રદેશિક ચક્ર વગેરે પુદ્ગલોનું વર્ણન પણ કર્યું છે.

॥ શ્રી સ્થાનાંગના આઠમા અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં એકાદ્રી વિહાર પ્રતિમાના ગુણો અને યોગિ સંગ્રહ, અંકજ વગેરેની ગતિ આગતિ તથા ૮ કર્મ પ્રકૃતિઓ, તેમજ અપરાધને નહિ આલોચવાના ને આલોચવાના ૮ કારણો કહી તેની પ્રત્યાનતિનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સંવર, અસંવર, સ્પર્શો, લોકની સ્થિતિ અને ગણિ સંપદાના ૮ લેહો તથા મહાનિધિની ઉંચાઈ કહી છે. પછી સમિતિ અને આલોચનાના આહકના તથા દાયકના ગુણો જણાવી પ્રાયશ્ચિત્તના ને મદના ૮ લેહ જણાવ્યા છે. પછી એકાત્મવાદી વગેરે અક્રિયાવાદીઓ અને મૌન વગેરેના નિમિત્તો તથા વચનની વિભક્તિઓ જણાવી છે. પછી જે છન્દસ્થ ન જાણે ને કેવલી જાણે તેવા આઠ પદાર્થો કહી આયુર્વેદની ધીના કહી છે. પછી શકની, ઇશાનેન્દ્રની ને શકના સોમની તથા ઇશાનેન્દ્રના વૈશ્રમણની અગ્રમહિષીઓ જણાવી મહાઅહોની ને તૃણ વનસ્પતિની તથા ચઉર્રિદ્રિયના અનારંભ વગેરેની ધીના કહી છે. પછી પ્રાણ સૂક્ષ્મ વગેરે જીવો ને ભરતચક્રીના વંશમાં થયેલા સિદ્ધોની તથા શ્રીપાર્શ્વનાથના ગણધરોની ધીના કહી સમ્યગ્દર્શન વગેરે પદાર્થો અને કાલના લેહ જણાવ્યા છે. પછી શ્રીનેમિનાથની યુગાંતકૃદ્ભૂમિને અને શ્રીવીર પ્રભુથી દીક્ષા પામેલા રાજાઓને જણાવી આહાર, કૃષ્ણરાજ, તેના સંસ્થાન, નામ, ત્યાં રહેલા વિમાનો તથા તેમાં રહેલા દેવોનું આયુષ્ય કહ્યું છે. પછી ધર્માસ્તિકાય વગેરેના મધ્ય પ્રદેશો કહી મહાપદ્મે દિક્ષિત કરેલા રાજાઓના નામ તથા સિદ્ધના ૮ ગુણો અને કૃષ્ણની ૮ અગ્રમહિષીઓ કહી છે. પછી વીર્યપ્રવાહ પૂર્વની વસ્તુઓ ને ચૂલ વસ્તુઓ કહી, નરકગતિ વગેરેથી સિદ્ધશિલા સુધીના ગતિના ૮ લેહ અને ગંગાદિ દ્રોપનું પ્રમાણ તથા ઉદકામુખ વગેરેની લંગાઈ તેમજ કાલોદ સમુદ્રની પહોળાઈ અને અભ્યંતર ને બ્રાહ્મ પુષ્કરાર્ધની પહોળાઈ કહી છે. પછી કાકિણ્ણ રતનનું પ્રમાણ અને માગધ (મગધ દેશમાં પ્રચલિત; માગધ તીર્થના) યોજન તથા તેના ધનુષ્ય જણાવી જંબૂવૃક્ષ આદિની ઉંચાઈ વગેરે ધીના કહી છે. પછી તિમિન્દ્રાશુહાદિની ઉંચાઈ અને જંબૂદ્વીપમાં મહાવિદેહની પૂર્વ પશ્ચિમ સીતો સીતાદાની, ઉત્તર દક્ષિણની વિજયોની, તેની રાજધાનીઓની, તથા ઉત્કૃષ્ટ પદે તીર્થંકર વગેરે તેમજ દીર્ઘ વૈતાલ્યની તિમિન્દ્રાદિ શુક્લ વગેરે ની ધીના કહી મેરૂ પર્વતની ચૂલિકાના મધ્ય ભાગનો વિષ્કંભ કહ્યો છે. પછી ધાતકી વૃક્ષની ઉંચાઈ વગેરે કહી, દિગ્દસ્તિ કૂટની વેદિકા ને તેની ઉંચાઈ જણાવી મહાહિમવંત અને રૂક્મિ પર્વત તથા રૂચક પર્વતની ઉપર રહેનારી દિક્ષુમારીઓ જણાવી. તિર્યગ્નિશ્રોત્પન્ન દેવલોક અને તેના ઇંદ્રોના પારિયાનિક (મુસાફરીના) વિમાનો કહ્યા છે. પછી અષ્ટમિકા લિક્ષાઓ અને સંસારી જીવોના ૮ લેહો તથા પ્રથમ સમય સંયમ વગેરે ૮ લેહો તેમજ રત્નપ્રભા વગેરે ૮ પૃથ્વીઓ જણાવી સિદ્ધશિલાના મધ્ય ભાગની પહોળાઈ અને સાતમા આઠમા દેવલોકના વિમાનની ઉંચાઈ કહી છે. પછી શ્રીનેમિનાથના વાદી મુનિઓ અને કેવલી સમુદ્ધાત તથા શ્રીવીર પ્રભુના કાલ કરી અનુત્તર દેવ થયેલા મુનિઓની સંખ્યા કહી વ્યંતરના લેહ અને ચૈત્ય વૃક્ષો તથા સૂર્યના વિમાનની ગતિની અગાધા તેમજ પ્રમદ યોગવાળા નક્ષત્ર કહ્યા છે.

પછી દ્વીપ સમુદ્રના દ્વારોની ઉચ્ચ અને પુરૂષ વેદની તેમજ યજ્ઞ કીર્તિની અને ઉચ્ચ ગોત્રની જયન્ત્ય સ્થિતિ જણાવી તેમજ દ્વિયની કુલકોટી કહીને આઠ પ્રદેશિયા પુણ્યલો વગેરેની ખીના જણાવી છે

॥ શ્રી સ્થાનાગના નવમા અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં વિસલોગના કારણે અને નવ બ્રહ્મચર્યાધ્યયન (આચારાગના પહેલા શ્રુતચક્રધના નવ અધ્યયન) તથા બ્રહ્મચર્યની નવ શુદ્ધિ તેમજ ચોથા અભિનંદન ગ્રામીનું ને પાશ્વમા સુમતિનાથનું આતરૂ કહ્યું છે પછી જીવાદિ નવ તત્વો અને સંસારીના ભેદ તથા પૃથ્વી-હિની ગતિ આગતિ તેમજ સર્વ જીવોના ભેદ અવગાહના વગેરે કહી યોગોત્પત્તિના ૯ કારણો અને દર્શનાવરણીયના ૯ ભેદો તથા નક્ષત્રો જણાવ્યા છે પછી તારક ચાર(ગતિ)ની અખાપા અને જબુદ્વીપમા પેત્રી શકે તેવા માછલા તથા ૯ ગલદેવ ૯ વાસુદેવના પિતા વગેરે મહી નવ નિધિનું સ્વરૂપ અને વિગર્ધ ૯ તથા દ્વારો ૯ (શરીરના ૯ દ્વારો) તેમજ પુણ્યના ભેદો કહ્યા છે પછી પાપસ્થાનો અને ઉત્પાદાદિ પાપ શ્રુતના પ્રસંગો તથા નૈપુણિક વસ્તુઓ અને ગોદાસ વગેરે નવ ગણો તેમજ નવ કોટી (શુદ્ધિ અશુદ્ધિની) કહી ઈશાનની તથા વરૂણની અશ્ર-મહિષીઓ તથા ઇશાનેન્દ્રની અશ્રમહિષીની ને ત્યાની પરિગૃહીતા દેવીઓની મિથિતિ અને ૯ લોકાતિક તેમજ ૯ શ્રેયેયકના પાથકાના નામ કહ્યા છે પછી આયુષ્યના પરિણામો અને નવ નૃવમિકા કિસા તથા પ્રાયશ્ચિત્તો ૯ તેમજ ભરતક્ષેત્રના વૈતાલદયાદિના ડોંગે કહી શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુની ઉચ્ચાર્ધ અને શ્રી વીર તીર્થના ૯ ભાવી તીર્થ કળના જીવો તથા કૃષ્ણ વાસુદેવ વગેરેની સુક્તિ તેમજ શ્રેણિકનું ચરિત્ર જણાવી પશ્ચાદ્ભાગના નક્ષત્રો અને આનતાદિ સ્વર્ગના વિમાનોની ઉચ્ચાર્ધ તથા વિમલવાહન કુલકગની ઉચ્ચાર્ધ તેમજ અવસર્પિણીના આરભનું ને શ્રી ત્રાયલ તીર્થનું આતરૂ કહી ધનદતાદિની લગ્નાર્ધ અને શુક્ર ચક્રની વીધિયો તથા નોકપાય તેમજ ચંદ્રિદ્રી અને બુદ્ધપરિમર્ષની કુલકોટી જણાવી નવપ્રદેશિયા ચક્રધો વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ શ્રી સ્થાનાગના દશમા અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં લોક મિથિતિ અને નિર્હારિમ વગેરે શબ્દના ભેદો તથા ઇદ્રિયોના અર્થો (વિષયો) તેમજ પુણ્યવને હાલવાના કારણો કહી કોષીત્પત્તિના ૧૦ કારણો અને સયમ અસયમના ને સવર, અસવગના તથા ગ્રાનના ૧૦ કારણો જણાવી સમાધિના, અસમાધિના ને પ્રમત્ત્યાના ૧૦ ભેદ કહ્યા છે પછી શ્રમણ ધર્મ, વૈયાવચ્ચ અને જીવાદિના પગિણામ તથા આકાશગત

વિકારથી ઐહારિકની અસંજગ્ય અને પચેન્દ્રિયની અહિંસા વગેરે કહી ૧૦ પ્રકારના સૂક્ષ્મ જીવો અને ગંગાદિ સમાગત નદીઓ તથા ભરતચક્રોની રાજધાનીઓ તેમજ તેની સાથે દીક્ષા લેનારા રાજાઓ જણાવી મેરૂના પૃથ્વીમાં અવગાઢેલા ભાગના ચોળન વગેરે કહ્યા છે. પછી દશ દિશા અને ગોતીર્થનું પ્રમાણ તથા તેના પાણીનું પ્રમાણ તેમજ પાતાલકલશાની ઉંડાઈ તળીયું વગેરે ભાગની પહોળાઈ અને તેઓની ઠીકરીનું પ્રમાણ કહી નાના પાતાલકલશની ઉંડાઈ વગેરે અને ધાતકીખંડ તથા પુષ્કરવર દ્વીપના મેરૂનો અવગાઢ તથા વૃત્ત વૈતાલ્યની ઉંચાઈ, ઉંડાઈ તેમજ પહોળાઈ જણાવી દશ ક્ષેત્રો અને માનુષોત્તર ગિરિના મૂલ ભાગની પહોળાઈ તથા અંજનગિરિ વગેરેની પહોળાઈ વગેરે તેમજ રૂચક તથા કુંડલગિરિ આદિની પહોળાઈ વગેરે કહ્યું છે. પછી અનુયોગના ૧૦ ભેદ અને દેવોના ઉત્પાદ પર્વતનું પ્રમાણ તથા વનસ્પતિ વગેરેના શરીરનો અવગાઢ તેમજ શ્રી સંભવનાથનું ને અભિનંદન સ્વામીનું આંતરું કહ્યું છે. પછી દશ અનંતા પદાર્થો અને ઉત્પાદ પૂર્વની વસ્તુઓને અસ્તિનાસ્તિ પ્રવાદની ચૂલ વસ્તુઓ તેમજ પ્રતિસેવાના ભેદો કહ્યા છે. પછી આલોચના નહિ કરવાથી નુકશાન જણાવી આલોચનાને લાયક જીવ અને આલોચનાથી લાલ તથા પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદ તેમજ મિથ્યાત્વના ભેદો કહી શ્રી ચંદ્રપ્રેલ, ધર્મનાથ, નમિનાથ, પુરંપસિંહ, નેમિનાથ ને કૃષ્ણવાસુદેવના સંપૂર્ણ આયુષ્યનું પ્રમાણ અને ભુવનપતિના ભેદ તથા ચૈત્યવૃક્ષો તેમજ આરોગ્ય વગેરે ૧૦ જાતના સુખ જણાવ્યા છે. પછી ઉદ્દગમ વગેરેના ઉપધાત ને વિશુદ્ધિઓ તથા ઉપધિ વગેરે તેમજ સંકલેશ અને અસંકલેશની ખીના કહી છે. પછી શ્રોત્રેન્દ્રિય બલ વગેરે વીર્યબલ સુધીના ૧૦ પ્રકારના બલ અને સંત્ય ભાષાદિના ભેદો તથા દૃષ્ટિવાદના નામ તેમજ અનુયોગ, દાન અને ગતિ તથા મુંડના ભેદ જણાવી સંખ્યાના ભેદ અને પચ્ચખખાણના દશ ભેદ તથા ઇચ્છા વગેરે દશ પ્રકારની સામાચારી તેમજ પ્રભુ શ્રીવીરના સ્વપ્નો કહ્યા છે. પછી નિર્સર્ગ સમ્યક્ત્વ વગેરે ૧૦ ભેદ અને ૧૦ સંજ્ઞા તથા નરકની વેદના તેમજ હર્મસ્થ ન જાણે ને કેવલી જાણે તેવા ૧૦ પદાર્થો કહ્યા છે. પછી દશાના ભેદ અને કર્મવિપાક વગેરે દશ અધ્યયનો તથા તે તે અધ્યયનના કથાનકો, તેમજ ઉત્સર્પિણી વગેરે કાલનું પ્રમાણ જણાવી અનંતરોત્પન્ન વગેરે નારકના ભેદ અને પંકપ્રભાના નરકવાસ તથા રત્નપ્રભાનું, પંકપ્રભાનું, ધૂમપ્રભાનું, બાદર વનસ્પતિનું, બ્રહ્મ દેવલોક તથા લાંતક દેવલોકના દેવો વગેરેનું આયુષ્ય તેમજ આગામી ભદ્રતાના કારણો કહ્યા છે. પછી આશંસા પ્રયોગ અને ગ્રામ ધર્મ વગેરે તથા સ્થવિરના ને પુત્રના દશ ભેદો તેમજ કેવલીના ૧૦ અનુત્તર પદાર્થો કહી કુરૂક્ષેત્રના મહાદ્રુમો અને તેના અધિપતિ દેવો તથા અવગાઢ દુષ્પમા સુષમાના ચિહ્નો, તેમજ સુષમા સુષમકાલના કલ્પ વૃક્ષના ભેદો કહી અતીત ભાવી ઉત્સર્પિણીના કુલકરો અને પૂર્વ પશ્ચિમના કુલકરો તથા ૧૨ દેવલોકના ૧૦ ઇંદ્રો ને તેના પારિયાનિક વિમાનો તેમજ દશ દર્શમિકાં લિક્ષા, કહી છે. પછી સંસારી જીવના ૧૦ ભેદો અને જાલપાણ વગેરે જીવનની દશ દશાં તથા વનસ્પતિના ભેદો વિદ્યાધર તથા આલિયોગિકની શ્રેણીની પહોળાઈ જણાવી ઐવેયકની ઉંચાઈ અને તેને નિર્સર્ગમાં કારણો તથા દશ આશ્રયો તેમજ રત્નકાંડ વગેરેની જાડાઈ કહી છે. પછી દ્વીપ

સમુદ્રાદિની ઉડાઈ અને કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રોનું ચાર મહલ તથા જ્ઞાન વર્ષ ૧૦ નક્ષત્રો તેમજ ચોપગાની તથા ઉપરિસર્પની કુલકોટી કહી પાપચયન (અશુભ કર્મ પુણ્યોત્તેજ એકદુઃકરણ, પાપલું) અને દશ પ્રાદેશિક સ્કંધો વગેરે કહી અણ્વસિદ્ધતા સિધ્ધ યગોદેવની સહાયથી ટીકા રચી છે, ને દ્રોણાચાર્યે તે ટીકા ચોધી છે વગેરે બીના ટીકાકારે પોતેજ અ તે જણાવો છે

॥ શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો ચોથો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐   卐

卐

॥ પાંચમે પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રનો સાર અને ટૂંક પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

અહ પંચમપ્પયાસે, સમવાયંગસ્સ પરિચઓ લેસા ॥
વણિજ્જહ સમુદાઓ, સમવાઓ દોણિ એગત્યા ॥ ૨૭ ॥
એગાઈક્કમજુત્તા, પયત્થસત્યા જઓ હહ પમણિયા ॥
તત્તો સમવાયંગં, માસિજ્જહ પુજ્જપુરિસેહિ ॥ ૨૮ ॥
એગો ય સુયક્કંધો, અજ્ઞયણમિહેગમેવ દુગુણપયા ॥
ચાલીસસહસ્સાઈં, ઈક્કં લક્કં તહા મણિયં ॥ ૨૯ ॥
પણતીસાહિયસયમે, સુત્તાણં ઈક્કઓ ય પજ્જંતે ॥
ફોહાફોહી સંત્તા, અત્થા વુત્તા પવોહદયા ॥ ૩૦ ॥
તા સંખિત્તપરિચઓ, દુવાલસંગીહ જીવપમુદા ય ॥
વિપઈણવીરચરિયા, ચિત્તાઈપરુવણા ચિવિહા ॥ ૩૧ ॥

શબ્દાર્થ—હવે આ શ્રીપ્રવચન કિરણાવલીના પાંચમા પ્રકાશમાં શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રનો પરિચય ટૂંકામાં કહેવાય છે. સમુદાય અને સમવાય એક (સરખા) અર્થને જણાવનારા પર્યાય વાચક શબ્દો છે. ॥૨૭॥ અહીં જે કારણ માટે પહેલા સમવાયમાં એકેક પદાર્થો કહ્યા છે, તે બીજા સમવાયમાં બે બે પદાર્થો કહ્યા છે. આ પ્રમાણે અનુક્રમે ત્રીજા ચોથા વગેરે સમવાયમાં ત્રણ ત્રણ, ચાર ચાર પદાર્થો વગેરે એકાદિ ક્રમવાળા પદાર્થોના સમૂહ કહ્યો છે, માટે આ ચોથા અંગનું ‘સમવાયાંગ’ નામ એમ શ્રીગૌતમ ગણધરાદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. એટલે જ્યાં એકાદિ ક્રમે પદાર્થોના સમુદાયનું વર્ણન કર્યું છે, તે સમવાયાંગ કહેવાય. ॥૨૮॥ આ સમવાયાંગ સૂત્ર એક શ્રુતસ્કંધ રૂપ છે, તે એક અધ્યયન રૂપ છે. તથા શ્રી-સ્થાનાંગ સૂત્રના કહેલા ૭૨૦૦૦ પદોથી બમણા પદો એટલે શ્રીસમવાયાંગના ૧૪૪૦૦૦ પદો પૂર્વે હતા. ॥૨૯॥ અહીં પહેલા શરૂઆતના પ્રથમ સૂત્રથી માંડીને ૧૩૫ સૂત્રોમાં અનુક્રમે એકથી સો સુધીના પદાર્થોની બીના કહીને ૧૫૦, ૨૦૦, ૨૫૦, ૩૦૦, ૪૦૦, ૫૦૦ પદાર્થોની બીના જણાવી છે પછી ૬૦૦, ૭૦૦, ૮૦૦, ૯૦૦, ૧૦૦૦, ૧૧૦૦, બે હજારથી દશ હજારની સંખ્યાવાળા પદાર્થો જણાવીને, ૧ લાખથી ૧૦ લાખ સુધીની સંખ્યાવાળા પદાર્થો કહી પછી અંતે કોડ, કોટાકોટી, સાગરોપમની સંખ્યાવાળા પદાર્થો ક્રમસર જણાવ્યા છે, તે

વિશિષ્ટ યોધ કરાવનારા છે ॥૩૦॥ પછી જારે અગોના ક્રમસર પરિચય દ્વક્રમા જણાવી જીવ અજીવ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અહીં સાતમું સૂત્ર, ૧૧મું સૂત્ર, પંચી ૧૪, ૩૦, ૩૬, ૪૨, ૫૩થી ૫૫, ૭૦, ૮૨, ૮૩, ૮૬ વગેરે ૧૬ સૂત્રોમા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવની ખીના છુટકે છુટકે જણાવી છે તેમજ યોગ્ય પ્રસંગે ચોમાસાના ૧૨૦ દિવસોને ૫૦ અને ૭૦ દિવસોમા આ રીતે બહેચી તે જાનેની ઉચિત મર્યાદા પણ જણાવી છે ॥૩૧॥

રૂપાંટાર્થ—સમવાયાગમા કહેલી ખીનાનો સાર અહીં રજમા સ્ત્રોક સુધીના શબ્દાર્થમા સ્પષ્ટ કહેલો છે, તેથી તે સળધી વિશેષ વર્ણન કરવાનું અનુચિત ધારી આખા સમવાયાગ સૂત્રનો સાર દ્વક્રમા જણાવુ છું

॥ શ્રીસમવાયાગ સૂત્રનો સાર ॥

જાર અગોમા આ યોધ અગ છે તેમા એકાદિ ક્રમે કરીને પદાર્થો કહેવા હોવાથી આસન્નસિદ્ધિકે લબ્ય જીવોને સાલજવામા ને લણવામા આનંદ પડવાની સાથે મનમા એવી તીવ્ર ઉત્કંઠા વધતી જ ન્તય છે કે જે સાલજ્યું, તેમા આવો અપૂર્વ રસ પડે છે, તો આગળ કેવી સરસ ખીના આવશે? આવો તીવ્ર ઉત્સાહ આગળ આગળ વધતો જતો હોવાથી આને સાલજતા ને લણતા લગાર પણ મન કટાણતું નથી શ્રીસ્થાનામં સૂત્રના ક્રમ જેવો આનો ક્રમ છે તેથી જેમ ત્યાં કહ્યું છે તેમ અહીં પણ દ્વક્રમા સમજી લેવું કે આ સૂત્રનું શ્રવણ કે અધ્યયન (સાલજવું કે લણવું) બુદ્ધિનો વિકાસ કરનાર છે ને કર્મોના ક્ષયોપશમ વગેરે પણ એથી જરૂર થાય છે તથા જે ખીના ઘણા શાસ્ત્રોના સાલજવાથી કે લણવાથી જણાય, તે ખીના આ ત્રીજા ચોથા અગને સાલજવાથી કે લણવાથી ચોડા સમયમાં જાણી શકાય છે તેમા પણ જે કેટલીક હકીકત ખોલ સૂત્રો સાલજતા કે લણતા ન જાણવામાં આવી હોય તેવી પણ હકીકત આ સૂત્રના શ્રવણથી કે અભ્યાસથી જણાય છે માટે જ કહ્યું કે જે મુનિઓ દીક્ષા પર્યાયના ક્રમે યોગોદ્ધન વિનયાદિથી ગુરૂમહારાજની પાસે આ ત્રીજા ચોથા અગ સૂત્રોને લણ્યા હોય, તે મુનિઓ જઘન્ય ગીતાર્થ જથવા જઘન્ય સ્થવિર કહેવાય આ પ્રસંગે જણાવવું જરૂરી છે કે નિશ્ચય સૂત્રાદિના જાણકાર મુનિવરો મધ્યમ સ્થવિર કહેવાય, ને જે જાલે જેટલા સૂત્રાદિ ગ્રંથો હયાત હોય, તે જાપા શાસ્ત્રોના જાણકાર મુનિઓ ઉત્કૃષ્ટ સ્થવિર કહેવાય તેમજ લણેલા સૂત્રોને યાદ રાખવાના અનેક સાધનો જણાવતા કહ્યું છે કે, પ્રાચી દિવસનો ટાઇમ અભ્યાસાદિથી પૂરો થાય છે, ને દિવસે અનેક ધાર્મિક કાર્યોમા મન ગુથાયેલું રહે છે, તેથી રાત્રે જે શાંતિ હોય, તેવી દિવસે ન હોય એ વાત સર્વાંશે સાચીજ છે માટે મુનિવરો પામેલા ચારિત્રાદિ શુભોને ટકાવવાના ને નિર્મલ જનાવવાના મુદ્દાથી રાત્રિના યોગ્ય અવસરે સૂત્રોની આવૃત્તિ કરીને તે જાનેને મનમા સ્થિર કરે છે એટલે ન જૂલાય તેવા કરે છે આથી સમજાય છે કે, ૧ સૂત્રાર્થની આવૃત્તિ

ઐતલે પૃચ્છના પરાવર્તના અને અનુપ્રેક્ષા આ ત્રણે વાનાં લાણેલા સૂત્રાર્થેને યાદ કરવામાં અર્પૂર્વ પ્રથમ સાધન છે. ૨ સૂત્રાર્થેનું લણાવવું. ૩ લાણેલા સૂત્રાર્થેને અનુસરીને નવા ગ્રંથોનું બનાવવું વગેરે સાધનોથી લાણેલા સૂત્રાર્થો ભૂલાતા નથી. તેથી લેખકને અધ્યાપકને તેમજ નવીન ગ્રંથોની રચના કરનાર ગ્રંથકારાદિને અને સૂત્રાદિના વ્યાખ્યાનકારાદિને અનુક્રમે લખવામાં લણવામાં ને નવીન ગ્રંથોની રચના કરવામાં તથા લબ્ય જીવોને સૂત્રાર્થોની દેશના દેવામાં લગાર પણ સંકેત થતો નથી, પણ સૂત્રોની બીના અર્થાર્થરૂપે યાદ હોવાથી ઉત્સાહભેર પોતપોતાનું કાર્ય કરી શકે છે. અહીં જે પૃચ્છના વગેરે ત્રણ સાધનો કહ્યા, તેમાં અભ્યાસી મુનિવરો માંહોમાંહે એક મુનિ બીજા મુનિને પૂછે છે કે-૧ એક સંખ્યાવાળા પદાર્થો છે? ને તે કયા કયા? ૨ એક લાખ યોજન પ્રમાણ સરખી લંબાઈ પહોળાઈવાળા કેટલા પદાર્થો છે? ને તે કયા કયા? ૩ કયા કયા જીવોનું એક પદ્યોપમનું અને એક સાગરોપમનું આયુષ્ય કહ્યું છે? ૪ કયા કયા જીવો એકેક પખવાડીયાના આંતરે શ્વાસોચ્છવાસ લે છે, ને મૂકે છે અને એકેક હજાર વર્ષના આંતરે આહારને ઇચ્છે છે, વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો પહેલા સમવાયની બીનાને જાણનાર મુનિ સહેલાઈથી આપી શકે છે. આથી સહેજે સમજાય છે કે પહેલા સમવાયમાં આત્મા વગેરે એકેક પદાર્થોની બીના કહી છે. અહીં કેટલીક બીના શ્રી સ્થાનાંગમાં કહેલી પણ આવે છે, તેથી ટીકાકારે જે પદાર્થોની બીના શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રની ટીકામાં વિસ્તારથી કહી હોય, તે અહીં દ્વંદ્વમાં જણાવી છે, ને તે સિવાયની બીના વિસ્તારથી પણ સમજાવી છે. આજ હકીકત આગળના સમવાયોની બીનાને અંગે પણ પ્રસંગને અનુસારે જેમ ઘટે તેમ સમજવાની છે. ૨ એજ પ્રમાણે બીજા સમવાયમાં જરૂરી જે જે પદાર્થોની બીના વર્ણવી છે. એમ આગળ વધતા વધતા ત્રીજા ચોથા વગેરે સમવાયોમાં પણ ત્રણ ત્રણ પદાર્થો, ચાર ચાર પદાર્થો વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે એમ સમજવું. અહીં ૧ થી ૧૦૦ સુધીની અનુક્રમ જેવો જળવાયો છે, તેવો ક્રમ તે પછી જળવાયો નથી, એમ જણાવેલી ૧૫૦, ૨૦૦, ૨૫૦ વગેરે સંખ્યાવાળા પદાર્થોની બીના જોતાં જણાય છે. આનું કારણ એજ છે કે ક્રમસર આવતી સંખ્યાવાળા કેટલાક પદાર્થોનો સંલવ ન હોય. તેથી જેટલી સંખ્યાવાળા પદાર્થો સંલવતા હોય, તેટલી સંખ્યાવાળા પદાર્થો પણ પૂરાં નહિ પણ સૂત્રકારે પોતાને જણાવવા યોગ્ય જે લાગ્યા, તેજ પદાર્થો જણાવ્યા છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સૂત્રકારે એકલું સંખ્યાના ક્રમ તરફજ લક્ષ્ય રાખ્યું નથી, પણ જે પદાર્થો નિજ શુણ્ણ રમણતાદિ શુણ્ણને પમાડનારા હોય, તેજ પદાર્થો કહેવા લાયક છે, પણ તે સિવાયના પદાર્થો નહિ એવો પણ વિચાર કરીનેજ સૂત્રની રચના કરી છે. આજ ક્રમે આગળ પદ્યોપમાદિની બીના કહ્યા પછી બારે અંગોનો પરિચય દ્વંદ્વમાં કરાવ્યો છે. પછી જીવ અજીવ રૂપ બે રાશિ, દેવ નારક શરીર, જ્ઞાન, વેદના, આહાર, આયુષ્ય, વિરહકાલ સંઘર્ષણ અને સંસ્થાનની બીના કહી છે. પછી કુલકરોનું વર્ણન કરી ત્રણે કાલના તીર્થંકર, ચક્રી, વાસુદેવ, બળદેવ તથા પ્રતિવાસુદેવોના નામ વગેરે જરૂરી બીના પણ દ્વંદ્વમાં કહી છે. અહીં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના સમતા, સહનશીલતા, ક્ષમા, ગંભીરતા,

શીલ, સયમ, સતોષ, સાદાઈ વગેરે ગુણોથી શોભાયમાન પવિત્ર જીવનના પ્રસંગો ૭, ૧૧, ૧૪, ૩૦, ૩૬, ૪૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૭૦, ૮૨, ૮૩, ૮૬, ૧૦૪, ૧૦૬, ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૩૪, ૧૩૫ માં મૂત્રોમાં વર્ણવ્યા છે તેનું મનન કરવાથી આપણા જીવનના મેડને દૂર કરી આપણે ધીમે ધીમે પ્રભુદેવતા પથે યથાશક્તિ ચાલી જરૂર આત્મહિત કરવા ભાગ્યશાલી બની શકીએ છીએ તીર્થ કર નામ કર્મ એ પણ કર્મ તો છેજ તેના દલિયા મોડામાં મોડા આયુષ્ય પૂર થતા સુધીના કાલમાં જરૂર લોગવાઈને ખપી જાય, તોજ મુક્તિમાં જઈ શકાય. આ નિયમ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે તીર્થ કર નામ કર્મના દલિયા ખપાવવા માટેજ અત સમયે સોલ પહોરની દેશના આપી બોજ તીર્થ ઢંગેને તેણે કારણ હતું જ નહિ, તેથી તેમણે અત સમયે દેશના આપી નથી આથી વિશેષ બીના આ સૂત્રના પગિચામાં કહેલી છે, તેથી અહીં વધારે ન ઠહેતા આ સૂત્રનો સાર પૂરો કરૂ છુ

॥ શ્રી સમવાયાગ સૂત્રના દ્વંક પરિચય ॥

અહીં આગમોદય સમિતિ તરફથી છપાયેલી સદીક સમવાયાગ સૂત્રની પ્રતને અનુસારે ૧૫૬ સૂત્રો છે, ને સૂત્ર ગાથા ૧૬૮ છે મૂલ સૂત્રમાં જેમ ગદ્ય પ્રાકૃતનો ભાગ જણાય છે, તેમ કેટલાક જરૂરી સ્થલે ગાથાઓ પણ કહી છે હાલ આની ઉપર નિર્ચુક્તિ વગેરે સાધનોનો અભાવ છતાં એક શ્રી અભયદેવસૂરિકૃત ટીકા હયાત છે તે મૂલ સૂત્રાર્થને સમજવામાં સારી મદદ કરે છે ટીકાગરે ટીકાની યરૂઆતમાં મગલાચરણ કરી અભિધેય વગેરેની બીના દ્વંકમાં જણાવી નમ્ર ભાવે ગીતાર્થ મહાપુરૂષને વિનંતિ કરી કે કે હુ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીન નમસ્કાર કરીને બીજા શાસ્ત્રોના આધારે આ સમવાયાગની ટીકા બનાવુ છુ તેમાં શુરૂ પર પરાના કંમે જે સૂત્રાર્થો યથાર્થ સ્વરૂપે મારા જાણવામાં આવવા જોઈયે, તેવા અવિચ્છિન્ન કંમે હું સૂત્રાર્થ મેળવી શક્યો નથી કારણ કે મારી પહેલાના સમયમાં બાર બાર વર્ષોના મોટા દુઃખ પડવાથી પ્રાણીન મુનિઓ આ સૂત્રના પણ અર્થને યથાર્થ સ્વરૂપે યાદ રાખી શક્યા નહિ, તેથી સૂત્રાર્થને અંગે શુરૂ પર પરાના કંમ રૂપ સ પ્રદાય મદ પડી ગયો તેથી અવિચ્છિન્ન કંમે હું આ શોધા અગતો અર્થ મેળવી શક્યો નથી એથી જ્ઞાત ટીકા સ્વચામાં મારી બૂલ થઈ જાય એટલે જ્ઞાત સૂત્રના આશયથી વિરૂદ્ધ લખાય, અથવા અનુપયોગ લાવથી સૂત્ર વિરૂદ્ધ લખાય, તો મારી ઉપર દયાભાવ રાખનારા બુદ્ધિશાલી ગીતાર્થોએ તે પાઠ સુધારવો સૂત્રનો ખરો અર્થ શિષ્ય પર પરામાં સચવાય, એજ મુદ્દાથી મે ગીતાર્થોને વિનંતિ કરી છે પછી આનો ઉપોદ્ધાત (પ્રસ્તાવના) ગોઠવીને કહ્યું કે-

આ સમવાયાગ સૂત્રમાં સ્થાનાગની જેમ એક, બે, ત્રણ વિગેરે સ્થાના આપેલા છે સ્થાનાગમાં માત્ર દશ જ સ્થાનો સંવિસ્તર આપ્યા છે, અને આ સૂત્રમાં તો એકથી સો સુધી, પછી દોઢસો, બસો, અઢીસો વિગેરે પાચસો સુધી, પછી છ સો, સાત સો વિગેરે

એક હંતર સુધી, પછી અગ્યાર સો, પછી બે હંતર, ત્રણ હંતર વિગેરે દશ હંતર સુધી, પછી લાખ, બે લાખ વિગેરે દશ લાખ સુધી, (તેમાં નવ લાખને ઠેકાણે નવ હંતરનું સ્થાન આપ્યું છે), પછી એક કરોડ, કોટકોટિ વગેરે અતિ વિસ્તારથી સ્થાનો આપેલા છે. ત્યાર પછી દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ તથા તે બારે અંગનો સવિસ્તર પરિચય, દ્વિવાદના પરિચયમાં ચૌદ પૂર્વનું સ્વરૂપ પણ વિસ્તારથી આપ્યું છે. ત્યાર પછી જીવ અને અજીવ એમ બે રાશિ, દેવ, નારકી વિગેરેનું સ્વરૂપ, શરીર, જ્ઞાન, વેદના, આહાર, આયુ, વિરહકાળ, સંઘયણ, સંસ્થાન વિગેરે, ત્રિકાળ સંબંધી તીર્થકરો, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ, પ્રતિવાસુદેવ વિગેરેની ઘણી હકીકત આ સૂત્રમાં આપી છે.

દરેક સમવાય (સ્થાન) માં નીચે પ્રમાણેના પદાર્થોનું સ્વરૂપ આપ્યું છે—

(૧) **પ્રથમ સમવાયમાં**—આત્મા અનાત્મા, દંડ, અદંડ, ક્રિયા, અક્રિયા, લોક, અલોક, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ, બંધ, મોક્ષ, આશ્રવ, સંવર, વેદના અને નિર્જરા આ અદાર પદાર્થો એક એક કહ્યા છે. ત્યાર પછી જંબૂદ્વીપ એક લાખ યોજનનો એજ પ્રમાણે અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકાવાસ, પાલક વિમાન અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન એ સર્વે એક એક લાખ યોજનના કહ્યા છે, ત્યારપછી આદ્રા, ચિત્રા અને સ્વાતિ આ ત્રણ નક્ષત્રો એક એક તારાવાળા કહ્યા છે, ત્યાર પછી સ્થિતિને આશ્રીને એક પદ્યોપમની ને એક સાગરોપમની સ્થિતિ દેવમાં ને નારકીમાં કોની કોની છે? તે જણાવ્યું છે, તેમજ એક પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા મનુષ્ય તિર્થંચોની હકીકત કહી છે. એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો એક પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને એક હંતર વર્ષે આહાર ધરિ છે, તથા કેટલાક લબ્ય જીવો એકજ લવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૨) **બીજા સમવાયમાં**—બે દંડ બે રાશિ અને બે બંધન કહ્યા છે, પૂર્વાફલગુની, ઉત્તરાફલગુની, પૂર્વાભાદ્રપદ અને ઉત્તરાભાદ્રપદ એ ચાર નક્ષત્રો બે બે તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો, નારકી જીવો અને મનુષ્ય તથા તિર્થંચો બે પદ્યોપમની સ્થિતિવાળા ને દેવો તથા નારકી જીવો જે બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહ્યા છે. બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો બે પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને બે હંતર વર્ષે આહાર ધરિ છે, કેટલાક લબ્ય જીવો બે લવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૩) **ત્રીજા સમવાયમાં**—ત્રણ દંડ, ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ શલ્ય, ત્રણ ગૌરવ અને ત્રણ વિરાધના કહી છે. મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, અભિજિત, શ્રવણ, અશ્વિની અને ભરણી એ સાત નક્ષત્રો ત્રણ ત્રણ તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો, નારકી જીવો, મનુષ્યો ને તિર્થંચોની સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની હોય છે ને કેટલાક દેવો ને નારકીઓની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે, તે

દેવો ત્રણ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ત્રણ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક ભવ્ય જીવો ત્રણ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે આ પ્રમાણે દરેક સમવાયમા સમજવું

(૪) ચોથા સમવાયમા ચાર કપાય, ચાર ધ્યાન, ચાર વિકથા, ચાર સંગા, અને ચાર પ્રકારે ષાઘ કહ્યા છે એક ચોત્તનના ચાર ગાઉ કહ્યા છે, અનુરાધા, પૂર્વા-પાદા અને ઉત્તરાપાદા એ ત્રણ નક્ષત્રો ચાર ચાર તારાવાળા કહ્યા છે કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો ચાર પત્યોપમ ને ચાર સાગરોપમની મિથિતાવાળા હોય છે તે કહેવ છે જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ મિથિતા ચાર સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો ચાર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે કેટલાક ભવ્ય જીવો ચાર ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે

(૫) પાચમા સમવાયમા પાચ ક્રિયા, પાચ મહાવ્રત, પાચ કામશુભ્ર, પાચ આશ્રવદ્વાર, પાચ સવગ્ધાર, પાચ નિર્જરાન્ધ્યાન, પાચ સમિતિ અને પાચ અમ્તિકાય કહ્યા છે ચૌહિણી, પુનર્વસુ, હન્ત, વિશાખા અને ધનિષ્ઠા એ પાચ નક્ષત્રો પાચ પાચ તારા વાળા કહ્યા છે કેટલાક નારકીઓ ને દેવો પાચ પત્યોપમની ને પાચ સાગરોપમની મિથિતા વાળા હોય છે તે કહેવ છે જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ મિથિતા પાચ સાગરોપમની છે, તે દેવો પાચ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પાચ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક ભવ્ય જીવો પાચ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે

(૬) છઠ્ઠા સમવાયમા છ લેશ્યા, છ જીવનિકાય, છ પ્રકારનો જાલ્મ તપ, છ પ્રકારનો આભ્યતપ તપ, છ છાદ્મન્યિક સમુદ્ધાત અને છ પ્રકારનો અર્થાવશક કહ્યો છે કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો છ પત્યોપમ ને છ સાગરોપમની મિથિતાવાળા હોય છે તે કહેવ છે જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ મિથિતા છ સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો છ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને છ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક ભવ્ય જીવો છ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે

(૭) સાતમા સમવાયમા—સાત ભયન્ધાનો, સાત સમુદ્ધાન, મહાવીર સ્વામી સાત હાથ ઉચ્ચ હતા, આ જખૂદીપમા સાત વર્ષધર પર્વતો છે અને સાત જોરો છે ક્ષીણુમોહી ભગવાન મોહનીય ત્રિવાયની સાત કર્મપ્રવૃત્તિઓને વેદે છે, મધા નક્ષત્રના સાત તારાઓ છે, કૃત્તિમ (પાદાંતરે અભિજીત) વગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાના દ્રાગ્વાળા છે, અને મધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દ્રાગ્વાળા, તથા અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્રાગ્વાળા અને ધનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તર દ્રારવાળા કહ્યા છે કેટલાક દેવો ને નારકીઓ સાત પત્યોપમ અને સાત સાગરોપમની મિથિતાવાળા હોય છે તે કહેવ છે જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ મિથિતા સાત સાગરોપમની છે તે દેવો સાત પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સાત હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક ભવ્ય જીવો સાત ભવો કરીને સિદ્ધ થવાના હોય છે

(૮) આઠમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે ૮ મહસ્થાનો અને આઠ પ્રવચન માતાઓ છે. “વાણવ્યંતર દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો, સુદર્શન નામનો જંખૂવૃક્ષ, ગરુડ દેવનો કૂટ, શાલ્મલી વૃક્ષ અને જંખૂદ્રીપની જગતી” આ સર્વે આઠ યોજન ઉંચા છે. કેવળી સમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, પાર્શ્વનાથ પ્રભુને આઠ ગણ તથા આઠ ગણધરો હતા, આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમદ્ યોગને પામે છે, કેટલાક દેવો ને નારકી છવો આઠ પદ્યોપમ ને આઠ સાગરોપમના આયુવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની છે, તે દેવો આઠ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને આઠ હજાર વર્ષે આહાર ધરે છે. કેટલાક લબ્ય છવો આઠ લવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૯) નવમા સમવાયમાં—નવ બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, નવ બ્રહ્મચર્ય અગુપ્તિ અને નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનો કહ્યા છે. પાર્શ્વનાથ પ્રભુ નવ હાથ ઉંચા હતા, અભિજિત નક્ષત્ર સાધિક નવ સુહૃત્ સુધી ચંદ્રનો યોગ પામે છે, અભિજિત વગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ઉત્તર દિશામાં યોગને પામે છે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી તિરેછો લોક નવસો યોજન ઉંચો છે. જ્યોતિષ્યક ૯૦૦ યોજનની અંદર છે, લવણ સમુદ્રમાંથી નવ યોજન સુધીના મત્સ્યો જંખૂદ્રીપમાં પ્રવેશ કરે છે. વિજયદ્વારની એક એક બાહાને વિષે નવ નવ ભૂમિગૃહો રહેલા છે, વાનવ્યંતર દેવોની સુધર્મા સલાઓ નવ યોજન ઉંચી છે, દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી છે. કેટલાક દેવો અને નારકી છવો નવ પદ્યોપમની અને નવ સાગરોપમની સ્થિતિવાલા છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ સાગરોપમની છે તે દેવો નવ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને નવ હજાર વર્ષે આહાર ધરે છે. કેટલાક લબ્ય છવો નવ લવ વડે સિદ્ધિપદને પામવાના હોય છે.

(૧૦) દશમા સમવાયમાં—દશ પ્રકારનો સાધુ ધર્મ અને દશ ચિત્તની સમાધિના સ્થાનો કહ્યા છે. મેરુપર્વતનો મૂલમાં (પૃથ્વીતલ ઉપર) વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે, અરિષ્ટનેમિ પ્રભુ દશ ધનુષ ઉંચા હતા, કૃષ્ણ વાસુદેવ અને રામ બલદેવ દશ ધનુષ્ય ઉંચા હતા દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે. દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની દશ પદ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાખ મરકાવાસા છે. ચોથી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. અસુરકુમાર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, અસુરેન્દ્ર સિવાયના નવ નિકાયના ભવનપતિ દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પણ દશ હજાર વર્ષની છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની દશ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, વાણવ્યંતર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની દશ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે. બ્રહ્મલોકમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, લાંતકમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. ઘોષ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની

તે દેવો દશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને દશ હજાર વર્ષે આહાર ઇંટે છે કેટલાક ભવ્ય શુવો દશ ભવે મોક્ષ પામવાના હોય છે

(૧૧) અગ્નીઆરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમાઓ છે લોકાતથી અગ્યા સો ને અગ્યાર યોજન અદ્દ આવીએ ત્યાથી જ્યોતિષની શરૂઆત થાય છે જખૂદીપના મેરુથી અગ્યાર સો ને એકવીશ યોજન દર જ્યોતિષચક્ર આવેલું છે મહાવીરજ્વામીને અગ્યા ગણપરો હતા મૂલ નક્ષત્રના અગ્યા તાગઓ છે નીચેના ત્રણ જ્યોતેષકમા એક સો ને અગ્યા વિમાનો છે મેરુપર્વત પૃથ્વીતપ્તી ઉચે જતા અગ્યારમે ભાગે ઓછા વિષ્કલવાલો વતો જાય છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર પ યોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અમુરકુમાર દેવોની અગ્યા પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કદપમા કેટલાક દેવોની અગ્યા પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાતક કદપમા કેટલાક દેવોની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે બ્રહ્મ વિગેરે વિમાનમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગ્યાર સાગરોપમની છે, તે દેવો અગ્યા પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને અગ્યાર હજાર વર્ષે આહાર ઇંટે છે કેટલાક ભવ્ય શુવો અગ્યાર ભવે મોક્ષમા જવાના હોય છે

(૧૨) બારમા અમવાયમા બાર લિસુપ્રતિમા, બાર પ્રકારનો સભોગ અને બાર આવર્તવાળું કૃતિકર્મ કહ્યું છે વિજ્યા રાજધાનીનો વિષ્કલ બાર લાખ યોજનનો છે, રામ નામના ભલેદેવનું બાર નો વર્ષનું આયુષ્ય હતું મેરુપર્વતની શૃલિખનો મૂળનો વિષ્કલ બાર યોજનનો છે આ જખૂદીપની જગતી મૂળમા બાર યોજનના વિષ્કલ વાળી છે દર વર્ષે નાનામા નાની રાત્રિ અને નાનામા નાનો દિવસ બાર બાર સુદર્તવાળો થાય છે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી બાર યોજન ઉચે ઇપત્રાગ્લાઝ નામની પૃથ્વી છે, તે પૃથ્વીના બાર નામો છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની બાર પદ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની બાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, કેટલાક અમુર કુમાર દેવોની બાર પદ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કદપને વિષે કેટલાક દેવોની બાર પદ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે લાતક કદપમા કેટલાક દેવોની બાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે માહેદ્ર વિગેરે વિમાનોમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાર સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો બાર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને બાર હજાર વર્ષે આહાર ઇંટે છે કેટલાક ભવ્ય શુવો બાર ભવે મોક્ષ પામનાગ હોય છે

(૧૩) તેગમા અમવાયમા કહ્યું છે કે-કિયાના સ્થાનો તેગ છે સૌધર્મ અને ઇશાન કદપમા તેગ તેગ પ્રગટ (પાથકા) છે, સાધર્માવત સક અને ઇશાનાવત સક વિમાનનો વિષ્કલ સાગરોપમ લાખ યોજનનો છે, (જે મળીને ૨૫ લાખ થાય છે) જળચર પચેદ્રિય

તિર્યચ જીવોની કુળકોટિ સાડાગાર લાખ કહી છે. પ્રાણાયુ નામના પૂર્વમાં તેર વસ્તુ છે. ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચના મન, વચન, ક્રયાના યોગ તેર પ્રકારના કહ્યા છે. સૂર્યનું મંડળ એક યોજનમાંથી યોજનના એકસઠીયા તેર લાગ જોણું કરીએ તેટલું છે. (એકસઠીયા ૪૮ લાગનું છે) રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, વજ્ર વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે. તે દેવો તેર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને તેર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક લબ્ધ જીવો તેર ભવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૪) ચૌદમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—ચૌદ પ્રકારના જીવો છે, ચૌદ પૂર્વ છે, અગ્રા-યણી નામના પૂર્વમાં ચૌદ વસ્તુ છે, મહાવીરસ્વામીને ચૌદ હજાર મુનિની સંપદા હતી, ગુણસ્થાનો ચૌદ છે, ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રની જીવા સાધિક ચૌદ હજાર યોજનની છે. દરેક ચક્રવર્તીને ચૌદ રત્નો હોય છે. આ જંબૂદ્વીપમાં ચૌદ મહા નદીઓ છે, રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચૌદ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ચૌદ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, શ્રીકાંત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચૌદ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ચૌદ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક લબ્ધ જીવો ચૌદ ભવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૫) પંદરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—પંદર વ્રતિના પરમાધાર્મિક દેવો છે. શ્રી નમિનાથ પંદર ધનુષ ઉંચા હતા, ધ્રુવરાહ કૃષ્ણપક્ષમાં દરેક દિવસે અંદ્રની કળાને પંદરમો લાગ દળાવે છે અને શુક્રાપક્ષમાં પંદરમો લાગ ઉઘાડે છે, શતભિષક્ વિગેરે છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તવાળા છે. ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં રાત્રિ અને દિવસ પંદર પંદર હોય છે. વિદ્યાનુપ્રવાહ નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ છે. મનુષ્યને પંદરે પ્રકારના યોગ હોય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પંદર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે. પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર પદ્યોપમની સ્થિતિ છે. મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે. નંદ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની છે, તે દેવો પંદર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પંદર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક લબ્ધ જીવો પંદર ભવવડે મોક્ષમાં જનારા હોય છે.

(૧૬) સોલમા મનવાયમા કહ્યું છે કે-સૂત્રકૃતાગમા સોલ અધ્યયનોમા ડેલુ ગાથાપોડપક નામનુ અધ્યયન છે સોલ પ્રકારના કપાયો છે મેઝ પર્વતના સોલ નામ છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને સોલ હજાર સાધુઓ હતા, આત્મપ્રવાહ નામના પૂર્વમા સોલ વસ્તુ છે ચમરેદ્ર અને ગલીદ્રના પ્રાસાદ મધ્યેની પીકિકાનો વિષ્કભ મોલ હજાર યોજનનો છે લવણસમુદ્રના મધ્ય લાગે વેલની વૃદ્ધિ મોલ હજાર યોજનની છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની સોલ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, પાચમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની સોલ સાગરોપમની સ્થિતિ છે કેટલાક અમુરકુમાર દેવોની મોલ પત્યોપમની સ્થિતિ છે સૌધર્મ અને ઈશાન કદપમા કેટલાક દેવોની મોલ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક કદપમા કેટલાક દેવોની સોલ સાગરોપમની સ્થિતિ છે આવર્ત વિગેરે વિમાનોમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોલ સાગરોપમની છે તે દેવો સોલ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને સોલ હજાર વર્ષે આહાર ઇન્દ્રે છે કેટલાક ભવ્ય છવે સોલ ભવે મોક્ષે જવાના હોય છે

(૧૭) સત્તરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-સત્તર પ્રકારનો અમયમ છે સત્તર પ્રકારનો સયમ છે, માનુષોત્તર પર્વત સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઉચો છે સર્વ વેલધર અને અનુવેલધર નાગરાજના આવાસ પર્વતો સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઉચા છે લવણસમુદ્ર મધ્યના દશ હજાર યોજનમા તલીયાથી શિખાના ઉપરના ભાગ સુધી સત્તર હજાર યોજન ઉચો છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમભૂભાગથી સાધિક સત્તર હજાર યોજન ઉચે ગયા પછી જઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિ તિરછી ગતિ કરે છે ચમરેદ્રનો તિર્ગિંછ દૂટ સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઉચો છે, તે જ પ્રમાણે ગલીદ્રનો રુચકેદ્રદૂટ પણ છે મરણુના સત્તર પ્રકાર છે, સૂક્ષ્મસ પગાય શુભ્રમ્યાને રહેલા ભગવાન સત્તર કર્મપ્રવૃત્તિને પાપે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની સત્તર પત્યોપમની સ્થિતિ છે, પાચમી પૃથ્વીમા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમા સત્તર સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિ છે, કેટલાક અમુરકુમાર દેવોની સત્તર પત્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કદપમા કેટલાક દેવોની સત્તર પત્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક કદપમા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સકમાર કદપમા જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સામાન વિગેરે વિમાનોમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે તે દેવો સત્તર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સત્તર હજાર વર્ષે આહાર ઇન્દ્રે છે કેટલાક ભવ્ય છવે સત્તરમે ભવે મોક્ષે જયે

(૧૮) અઠાગમા મનવાયમા કહ્યું છે-કે અઠાર પ્રકારનુ બ્રહ્મચર્ય છે અરિષ્ટનેમિને અઠાર હજાર સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સપદા હતી મહાવીરમ્વામીએ સાંવાચાગના અઠાર ચ્યાને દહ્યા છે, આચારાગ મૂત્રના અઠાર હજાર પદો છે, બ્રાહ્મી લિપિ અઠાર પ્રકારની છે, અન્તિનાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વમા અઠાર વસ્તુ છે, પાચમી પૃથ્વીના વિસ્તાર (પિ ૯)

એક લાખને અઢાર હજાર યોજનનો છે, અષાઢ માસમાં એક વખત અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ અને પોષ માસમાં એક વખત અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અઢાર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે. પ્રાણુતકલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે. કાલ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે, તે દેવો અઢાર પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને અઢાર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો અઢાર ભવે મોક્ષ પામશે.

(૧૯) ઓગણીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-જ્ઞાતાસૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં ઓગણીસ અધ્યયનનો છે. જંબૂદ્વીપના ગન્ને સૂર્યો નીચે અને ઉચે મલીને ઓગણીસ સો યોજન તાપ (પ્રકાશ) આપે છે, (આ પ્રમાણ કુગડી વિજયને અંગે છે) શુક નામનો ગ્રહ ઓગણીસ નક્ષત્રો સાથે ચાલે છે. જંબૂદ્વીપના ગણિતમાં યોજનના ઓગણીસમા ભાગને કલા કહી છે. ઓગણીસ તીર્થંકરોએ રાજ્ય લોગવ્યા પછી દીક્ષા લીધી હતી. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીની ઓગણીસ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની ઓગણીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ઓગણીસ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, આનત કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની છે, પ્રાણુત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની છે, આનત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગણીસ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ઓગણીસ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્યો ઓગણીસ ભવે મોક્ષે જશે.

(૨૦) વીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-અસમાધના વીસ સ્થાનો છે, મુનિસુવ્રત પ્રભુ વીસ ધનુષ ઉંચા હતા. સાત નરક નીચેના સર્વે ધનોદ્ધિઓ વીસ હજાર યોજન જાડા છે, પ્રાણુત કલ્પના દેવેન્દ્રને વીસ હજાર સામાનિક દેવો છે, નપુંસક વેદરૂપ મોહનીય કર્મની બંધસ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કોટાકોટિની છે. પ્રત્યાખ્યાન નામના પૂર્વમાં વીસ વસ્તુ છે; અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પ્રમાણ બંનેનું મલીને વીસ કોટાકોટિ સાગરોપમનું છે, તે એક કાલચક્ર કહેવાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સ્થિતિ વીસ પલ્લોપમની છે. છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની વીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વીસ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની વીસ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, પ્રાણુત કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે, આરણ્ય કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. સાત, વિસાત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન

થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો વીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને વીશ હજાર વર્ષે આકાર ધરે છે કેટલાક ભવ્ય છવો વીશ ભવે કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે

(૨૧) એકવીસમા મમવાયમા ક હુ છે કે-એકવીસ ગણલ નામના દોષ છે ન્યા મોહનીયની સાત પ્રવૃત્તિઓ ક્ષય પામી હોય એવા નિવૃત્તિગાદર નામના આક્રમા શુભ્ર-થાને રહેવા સાધુને મોહનીય કર્મની એકવીસ પ્રવૃત્તિઓ મત્તામા હોય છે અવસર્પિણીનો પાચમો અને છઠ્ઠો આગે એકવીસ એકવીસ હજાર વર્ષનો છે, તે જ મીતે ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આગે એકવીસ એકવીસ હજાર વર્ષનો છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારદીઓની એકવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારદીઓની એકવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઇગ્ગાન દેવલોકમા કેટલાકની એકવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, આરણ્ય કટપને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, અન્યુત કટપને વિષે જન્ય સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે શ્રીવત્સ વગેરે વિમાનમા ઉપન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકવીસ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે, અને એકવીસ હજાર વર્ષે આકાર ધરે છે કેટલાક ભવ્ય છવો એકવીસ ભવે મોક્ષ પામવાના હોય છે

(૨૨) બાવીસમા મમવાયમા ક હુ છે કે-પરીપક્ષો બાવીસ છે કષ્ટિવાહમા બાવીસ મૂત્રો છિન્નરેહ નયવાળા છે, બાવીસ સૂત્રો અશ્ચિન્નરેહ નયવાળા છે, બાવીસ સૂત્રો ત્રિક નયવાળા અને બાવીસ સૂત્રો આર નયવાળા છે પુદ્ગળોનો પગ્ણિમ બાવીસ પ્રકારે કહ્યો છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારદીઓની બાવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે છઠ્ઠી પૃથ્વીમા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે, સાતમી પૃથ્વીમા જન્ય સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની બાવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, મોધર્મ અને ઇગ્ગાન કટપમા કેટલાક દેવોની બાવીસ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, અન્યુત કટપમા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે, નવ ઐવેયકમા પ્રથમના હેઠિમહેઠિમ નામના ઐવેયકમા દેવોની જન્ય સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે મહિત વિગેરે વિમાનોમા ઉપન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીસ સાગરોપમની છે, તે દેવો બાવીસ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને બાવીસ હજાર વર્ષે આકાર ધરે છે કેટલાક ભવ્ય છવો બાવીસ ભવે કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે

(૨૩) તેવીમમા સમવાયમા ક હુ છે કે-સુયગડાગમા ત્રેવીસ અધ્યયનો છે આ ભરતશેત્રમા આ અવસર્પિણીમા ત્રેવીસ બિનેશ્વરોને સૂર્યોદય મમયે કેવળગાન પ્રાપ્ત થયુ હતુ આ ભરતશેત્રમા આ અવસર્પિણીમા મપભદેવ વિના ગાદીના ત્રેવીસ તીર્થ કરો પૂર્વ

લવમાં અગ્યાર અંગ જાણનારા હતા. આ ભરતશ્વેત્રમાં આ અવસર્પિણીમાં ત્રેવીશ તીર્થકરો પર્વલવે માંડલિક રાજાઓ હતા. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તથા સૌધર્મ અને ઈશાન કદપના કેટલાક દેવોની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, હેક્ટિમમધ્યમ નામના બીજા ગ્રેવેયકમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની છે, તથા હેક્ટિમહેક્ટિમ નામના પહેલા ગ્રેવેયકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ત્રેવીશ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને ત્રેવીશ હજાર વર્ષ આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક લગ્ય જીવો ત્રેવીશ લવે કરીને મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૨૪) ચોવીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—દરેક ચોવીસીમાં ચોવીશ તીર્થકરો હોય છે. ક્ષુદ્ધિમવંત અને શિખરી પર્વતની જીવા ચોવીશ હજાર યોજનથી અગ્રિક લાંબી કહી છે. ઇંદ્ર સહિત દેવોના ચોવીશ સ્થાનો છે, ઉત્તરાયણમાં ચોવીશ અંગુલની છાયાપ્રમાણ પોરસી કરીને સૂર્ય પછો કરે છે. ગંગા અને સિંધુ નામની મહાનદી પ્રવાહને સ્થાને સાધિક ચોવીશ કોશ વિસ્તારવાળી છે, તે જ પ્રમાણે રક્તા અને રક્તવતી નદીઓ પણ જાણવી. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, ત્રીજા હેક્ટિમઉવરિમ ગ્રેવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની છે, હેક્ટિમમધ્યમ નામના બીજા ગ્રેવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચોવીશ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને ચોવીશ હજાર વર્ષ આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક લગ્ય જીવો ચોવીશ લવે મોક્ષ પામશે.

(૨૫) પચીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—પાંચ મહાવ્રતોની પચીશ લાવનાઓ છે. શ્રીમદ્વિનાથ પ્રભુ પચીશ ધનુષ ઉંચા હતા, સર્વે દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતો પચીશ યોજન ઉંચા તથા પચીશ ગાઉ પૃથ્વીમાં ઉંડા છે. બીજી નરક પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ નરકવાસા છે, આચારાંગ સૂત્રમાં ચૂલિકા સહિત પચીશ અધ્યયનો છે. અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાલો અને સંકિલ્પ પરિણામવાલો વિકલેંદ્રિય મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નામકર્મની પચીશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. ગંગા અને સિંધુ નામની તથા રક્તા અને રક્તવતી નામની મહાનદીઓ પચીશ ગાઉના પહોળા પ્રવાહ વડે પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પોતપોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડે છે. લોકગિંદુસાર નાનના ચૌદમા પૂર્વમાં પચીશ વસ્તુઓ કહી છે. રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર તથા સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની પચીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મન્નિઝમહેક્ટિમ નામના ચોથા ગ્રેવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, હેક્ટિમઉવરિમ નામના ત્રીજા ગ્રેવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ

સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો પચીશ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને પચીગ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક ભવ્ય જીવો પચીશ ભવે સિદ્ધ થશે

(૨૬) છવીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-દશાશ્રુત, કંઠપશ્રુત અને વ્યવહારશ્રુતના મહીને છવીશ ઉદ્દેશન દાવ છે અલભ્ય જીવોને મોહનીય કર્મની છવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામા હોય છે, ગ્લનપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની છવીગ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે સાતમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની છવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઇશાનના દેવોની છવીસ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાચમા ઐવેયકમા જઘન્ય સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, ચોથા ઐવેયકમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો છવીશ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને છવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક ભવ્ય જીવો છવીશ ભવે સિદ્ધ થશે

(૨૭) સત્તાવીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-સાધુના સત્તાવીશ ગુણો છે આ જખૂ દ્વીપમા અભિજીત સિવાય બાકીના સત્તાવીશ નક્ષત્રોવડે વ્યવહાર ચાલે છે, એક એક નક્ષત્રમાસના સત્તાવીશ સત્તાવીગ દિવસો હોય છે, સૌધર્મ અને ઇશાન કંઠપની પૃથ્વી સત્તાવીશ સો યોજન જાડી છે, વેદક સમજિતના બધથી વિગમ પામેલા (ઉદ્ધલનાવાળા) જીવને મોહનીય કર્મની મત્તાવીગ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ મત્તામા હોય છે, શ્રાવણુ શુદ્ધિ માતમને દિવસે સત્તાવીગ અશુભ સૂર્યની છાયા થાય ત્યારે પોરમી થાય છે, ગ્લનપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની સત્તાવીસ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, માતમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની સત્તાવીગ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઇશાનના દેવોની સત્તાવીશ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠા ઐવેયકમા જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની છે, પાચમા ઐવેયકમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મત્તાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો મત્તાવીગ પખવાડીએ સ્વાસ લે છે અને મત્તાવીગ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક ભવ્ય જીવો મત્તાવીશ ભવે સિદ્ધ થશે

(૨૮) અઠાવીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-સાધુનો આચારપ્રકરણ અઠાવીશ પ્રકારનો જ્યો ૭, કેટલાક ભવ્ય જીવોને મોહનીય કર્મની અઠાવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામા હોય છે મતિ જ્ઞાનના અઠાવીશ પ્રકાર છે, ઇશાન કંઠપમા અઠાવીશ લાખ વિગાનો છે, દેવગતિને બાધતો જીવ નામકર્મની અઠાવીશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓને બાધે છે, ગ્લનપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની અઠાવીશ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારડીઓની અઠાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઇશાનના દેવોની અઠાવીશ પદ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમા ઐવેયક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઠાવીશ સાગરોપમની છે, છઠ્ઠા ઐવેયકમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો અઠાવીશ પખવા-

ડીએ શ્વાસ લે છે અને અઢાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ધૃષ્ટિ છે. કેટલાક લવ્ય જીવો અઢાવીશ લવે સિદ્ધ થશે.

(૧૯) ઓગણત્રીસમા સમવાયમાં—પાપહુતનો પ્રસંગ ઓગણત્રીશ પ્રકારે કહ્યો છે, અર્થાત્ ૨૬ પ્રકારના પાપહુત કહ્યા છે. આપાઠ, ભાદ્રપદ, કાર્તિક, પોષ, ફાલ્ગુન અને વૈશાખ માસમાં ઓગણત્રીશ રાત્રિ દિવસ હોય છે, આંદ્ર માસનો દિવસ સાધિક ઓગણત્રીશ મુહૂર્તનો હોય છે, શુભ અધ્યવસાયવાલો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ નામકર્મની નીર્થકરનામ સહિત ઓગણત્રીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને ણાંધી અવશ્ય વૈમાનિક દેવ થાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગણત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગણત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોની ઓગણત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, આઠમા ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણત્રીશ સાગરોપમની છે, સાતમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગણત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ઓગણત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ધૃષ્ટિ છે. કેટલાક લવ્ય જીવો ઓગણત્રીશ લવે મોક્ષે જશે.

(૩૮) ત્રીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—મોહનીય કર્મ ણાંધવાના ત્રીશ સ્થાનો છે, મંહિતપુત્ર નામના છદ્દા ગણધર ત્રીશ વર્ષ સુધી ચારિત્રપર્યાય પાલીને સિદ્ધિપદ પામ્યા. એક રાત્રિ દિવસના કુલ ત્રીશ મુહૂર્ત હોય છે, શ્રીઅરનાથ પ્રભુ ત્રીશ ધનુષ ઉંચા હતા, સહસ્રાર દેવેન્દ્રને ત્રીશ હજાર સામાનિક દેવો છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, શ્રીમહાવીરસ્વામી પણ ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકવાસ છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, (સૌધર્મ ઇશાનના કોઈ દેવોની સ્થિતિ પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી) નવમા ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, આઠમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ધૃષ્ટિ છે. કેટલાક લવ્ય જીવો ત્રીશ લવે સિદ્ધિપદ પામવાના હોય છે.

(૩૧) એકત્રીસમા સમવાયમાં—સિદ્ધોના એકત્રીશ ગુણો પણ કહ્યા છે, મેરુ-પર્વતનો પૃથ્વીતલ ઉપરનો પરિધિ સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજનનો કહ્યો છે, ણાહ્યમંડલે વર્તતો સૂર્ય સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી જોવામાં આવે છે, અધિક માસમાં સાધિક એકત્રીશ રાત્રિદિવસ હોય છે, સૂર્યમાસ કાઈક ન્યૂત એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો હોય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ

અને ઈશાન કદપમા દેવોની એકત્રીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે વિજય, વૈજયત, જયત અને અપગન્નિત વિમાનના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, નવમા ધ્રેવેયકમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને એકત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક લબ્ય છવો એકત્રીશ લવવડે મોક્ષ પામશે

(૩૨) ઘત્રીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—ઘત્રીશ યોગસ ગ્રહ છે, તે ખાસ બાણવા યોગ્ય છે, દેવેદ્રો ઘત્રીશ છે (આમા વ્યતગ્ના ડગ ઇદ્રો ગણ્યા નથી) કુલુનાથ પ્રભુને ઘત્રીશ સો ને ઘત્રીશ દેવલીઓ હતા, સૌધર્મ કદપમા ઘત્રીશ લાખ વિમાનો છે રેવતી નક્ષત્ર ઘત્રીશ તારાવાંકુ છે (મૂલાર્ધમા બાવીશ ભૂલથી થયા છે) ઘત્રીગ પ્રકાગ્નુ નાટ્ય છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની ઘત્રીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની ઘત્રીગ સાગરોપમની સ્થિતિ છે કેટલાક અસુરકુમારોની અને સૌધર્મ અને ઈશાન કદપમા દેવોની ઘત્રીગ પત્યોપમની સ્થિતિ છે વિજય, વૈજયત, જયત અને અપગન્નિત વિમાનમા ઉત્પન્ન થયેલા કેટલાક દેવોની ઘત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો ઘત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ઘત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક લબ્ય છવો ઘત્રીશ લવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે

(૩૩) તેત્રીમમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—શુરની તેત્રીશ આશાતનાઓ વર્જવાની છે, ચમરેદ્ર નામના અસુરેદ્રની ચમરચ આ નામની રાજધાનીના દરેક દ્વારની બહાર તેત્રીશ તેત્રીશ ભૌમનગરો રહેલા છે મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો વિષ્ણુ સાધિત તેત્રીશ હજાર યોગનનો છે ત્યારે સૂર્ય છેલ્લાની પહેલાના ત્રીજા મહલે વર્તે છે ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યો કાષ્ઠક ન્યૂન તેત્રીશ હજાર યોગન ફરથી તેને જોઈ શકે છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમા કેટલાક નારકીઓની તેત્રીગ પત્યોપમની સ્થિતિ છે સાતમી પૃથ્વીમા કાલ, મહાકાલ, રોર અને મહાગેર એ ચાર નરકાવાસામા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે અને અપ્રતિષ્ઠાન નામના મરકાવાસમા એક મરણી સર્વેની તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે કેટલાક અસુરકુમારો, સૌધર્મ અને ઈશાન કદપમા દેવોની તેત્રીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે વિજય, વૈજયત, જયત અને અપગન્નિત એ ચાર વિમાનમા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની એક સરખી તેત્રીગ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો તેત્રીશ પખવાડીએ શ્વાસ લે છે અને તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે કેટલાક લબ્ય છવો તેત્રીશ લવે સિદ્ધ થશે

(૩૪) ચોત્રીમમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—તીર્થ દરને ચોત્રીશ અતિશયો હોય છે આ જળદીપમા ચક્રવર્તીના ચોત્રીશ વિજયો છે આ દીપમા ચોત્રીગ તીર્થવિતાડય પર્વતો છે અને આ દીપમા ઉત્કૃષ્ટથી ચોત્રીશ તીર્થકરો ઉત્પન્ન થાય છે ચમર નામના અસુરેદ્રના

ચોવીશ લાખ લવનો છે. પહેલી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી એ ચારે પૃથ્વીના મલીને કુલ ચોવીશ લાખ નરકાવાસ છે.

(૩૫) પાંત્રીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સત્ય વચનના (તીર્થ) કરની વાણીના અતિશયો પાંત્રીશ છે. કુંથુનાથ પ્રભુ પાંત્રીશ ધનુષ ઉંચા હતા. દત્ત નામના વાસુદેવ તથા નંદન નામના બલદેવ પાંત્રીશ ધનુષ ઉંચા હતા, સૌધર્મ કલ્પમાં સુધર્મા નામની સલામાં માણુવક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે તેના મધ્યના પાંત્રીશ યોજનમાં રહેલા વજ્રમય ગોલ દાલડાને વિષે જિનેશ્વરોની દાઢાઓ છે. બીજી અને ચોથી પૃથ્વીના મલીને પાંત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે.

(૩૬) છત્રીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છત્રીશ અધ્યયનો છે. ચમર નામના અસુરેન્દ્રની સુધર્મા નામની સલા છત્રીશ યોજન ઉંચી છે. મહાવીરસ્વામીને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી. ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પોરસીની છાયા છત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૭) સાડત્રીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—કુંથુનાથ પ્રભુને સાડત્રીશ ગણધરો હતા. હૈમવત અને ઐરણ્યવતની જીવા સાધિક સાડત્રીશ હજાર યોજનની છે. વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના દ્વારપાલની રાજધાનીઓના કિલ્લા સાડત્રીશ સાડત્રીશ યોજન ઉંચા છે. ક્ષુદ્રિકાવિમાનપ્રવિલક્ષિત નામના કાલિકશ્રુતના પહેલા વર્ગમાં સાડત્રીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે. કાર્તિક વદિ સાતમને દિવસે પોરસીની છાયા સાડત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૮) આડત્રીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—પાર્શ્વનાથ પ્રભુને આડત્રીશ હજાર સાધ્વી ઓની સંપદા હતી. હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રની જીવાનું ધનુઃપૃષ્ઠ સાધિક આડત્રીશ હજાર યોજનનું છે. આ મેરુ પર્વતનો બીજો કાંડ આડત્રીશ હજાર (મતાંતરે ૬૩૦૦૦) યોજન ઉંચો છે. ક્ષુદ્ધિકવિમાનપ્રવિલક્ષિતના બીજા વર્ગમાં આડત્રીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે.

(૩૯) ઓગણચાલીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—નમિનાથ પ્રભુને ઓગણચાળીશ સો અવધિજ્ઞાની હતા. અલીદ્વીપને વિષે (પાંચ મેરુ ને ચાર ઇષુકાર સહિત) ઓગણચાળીશ કુળ-પર્વતો છે. બીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી એ પાંચે નરક પૃથ્વીના મળીને કુલ-ઓગણચાળીશ લાખ નરકાવાસ છે. જ્ઞાનાવરણીય (૫), મોહનીય (૨૮), ગોત્ર (૨) અને આયુ (૪) આ ચારે કર્મની મળીને ઓગણચાળીશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહેલી છે.

(૪૦) ચાલીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—અરિષ્ટનેમિ પ્રભુને ચાળીશ હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી, મેરુ પર્વતની ચૂલિકા ચાળીશ યોજન ઉંચી છે, શાંતિનાથ પ્રભુ ચાળીશ ધનુષ ઉંચા હતા, ભૂતાનંદ નામના નાગરાજના ચાળીશ લાખ લવનો છે, ક્ષુદ્ધિકાવિમાનપ્રવિલક્ષિતના ત્રીજા વર્ગમાં ચાળીશ ઉદ્દેશન કાળ કહ્યા છે, ક્ષાણુન તથા કાર્તિક માસની પૂર્ણિમાને દિવસે

પોરિબીની છાયા આળીશ અગુલ પ્રમાણ થાય છે, મહાશુક નામના સાતમા કંપમા આળીશ હળર વિમાનો છે

(૬૧) એકતાલીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—નમિનાથ પ્રભુને એકતાળીશ હળર સાધ્વીઓની સપ્તાહની રત્નપ્રભા, પદ્મપ્રભા, તમા અને તમતમા એ ચાર નરક પૃથ્વીના મળીને એકતાળીશ લાખ નરકવાસા છે મહદ્વિયાવિમાનપ્રવિલક્ષિતા પહેલા વર્ગમા એકતાળીશ ઉદેશન કાળ કહ્યા છે

(૬૨) બે તાલીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—મહાવીરસ્વામી સાધિક બે તાળીશ વર્ષ ચારિત્ર પાળી સિદ્ધ થયા જ બુદ્ધીપના પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગોસ્તુલ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી બે તાળીશ હળર યોજનનું આતરૂ છે (અર્થાત્ જગતીથી ૪૦૦૦ યોજન દૂર છે) એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામા દક્ષિણ, શય અને દક્ષીમ પર્વતનું પણ આતરૂ સમજવું, કાલોદ નામના મસુદ્રમા બે તાળીશ ચદ્ર અને બે તાળીશ સૂર્ય છે સમૂર્ધિમ જુગપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ નિયતિ બે તાળીશ હળર વર્ષની છે, નામકર્મ બે તાળીશ પ્રગરનું છે, લવણસમુદ્રમા બે તાળીશ હળર નાગદેવતા આભયતર વેવાને પારણુ ઢે છે મહદ્વિયાવિમાનપ્રવિલક્ષિતા બીજા વર્ગમા બે તાળીશ ઉદેશન કાળ કહ્યા છે દરેક અવસર્પિણીનો પાચમો અને છઠો આગે મળીને તથા દરેક ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આગે મળીને બે તાળીશ હળર વર્ષના હોય છે

(૬૩) તે તાલીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—પુણ્ય પાપ રૂપ કર્મવિપાકને દર્શાવનારા બે તાળીશ અધ્યયનો છે પહેલી, ચોથી અને પાચમી પૃથ્વીના મળીને તે તાળીશ લાખ નરકવાસા છે આ જ બુદ્ધીપના પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગોસ્તુલ નામના પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધીમા (જગતીથી ૪૨૦૦૦ યોજન દૂર અને ૧૦૨૨ યોજનનો ઉપર વિષ્કલ હોવાથી) કાષ્ઠિક અધિક તે તાળીશ હળર યોજનનું આતરૂ છે, એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામા દક્ષિણ, શય અને દક્ષીમ પર્વતનું પણ આતરૂ છે મહાલિકાવિમાનપ્રવિલક્ષિતા ત્રીજા વર્ગના બે તાળીશ ઉદેશન કાળ કહ્યા છે

(૬૪) ચુરમાલીમમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—ઋષિભાષિતના ચુ માળીશ અધ્યયનો છે વિમળનાથ પ્રભુના ચુમાળીગ પુરુષપુગ અનુક્રમે સિદ્ધ થયા છે ધગ્નેદ્ર નાગરાજના ચુ માળીશ લાખ ભવનો છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિલક્ષિતા ચોથા વર્ગમા ચુ માળીગ ઉદેશન કાળ છે

(૬૫) પીસ્તાલીસમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—અદી દ્વીપનો આયામ તથા વિષ્કલ પીસ્તાળીશ લાખ યોજનનો છે સીમ તક નામના નરકવાસનો આયામ વિષ્કલ પીસ્તાળીશ લાખ યોજનનો છે, એજ પ્રમાણે પહેલા દેવલોકનું ઉડુ નામનું મધ્ય વિમાન તથા ઇષ્ટપ્રાગભાર નામની પૃથ્વી પણ ૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણુ નાણવી ધર્મનાથ પ્રભુ પીસ્તાળીશ ધનુષ ઉચા હતા,

જાંબૂદ્રીપત્રી જગતી ને ચેરુપર્વતની વચ્ચે ચારે દિશાએ પીસ્તાળીશ પીસ્તાળીશ હજાર યોજનનું આંતરું છે, દોઢ દ્વેત્રવાળા સર્વ નક્ષત્રો પીસ્તાળીશ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે રહે છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિલક્ષિતના પાંચમા વર્ગમાં પીસ્તાળીશ ઉદ્દેશન કાળ કહ્યા છે.

(૪૬) છેંતાલીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—દષ્ટિવાદમાં છેંતાળીશ માતૃકાપદો છે. બ્રાહ્મી લિપિના છેંતાળીશ માતૃકાક્ષરો છે. પ્રલંબન નામના વાયુકુમારેંદ્રના છેંતાળીશ લાખ લવનો છે.

(૪૭) સુડતાલીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—આભ્યંતર મંડળમાં રહેલો સૂર્ય સાધિક સુડતાળીશ હજાર યોજન દૂર હોય ત્યારે અહિંના મનુષ્ય તેને જોઈ શકે છે. સ્થવિર ભગવાન અગ્નિભૂતિ ગણધર સુડતાળીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૪૮) અડતાલીસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—દરેક ચક્રવર્તીને અડતાળીશ હજાર પદ્મો હોય છે, ધર્મનાથ પ્રભુને અડતાળીશ ગણો તથા અડતાળીશ ગણધરો હતા. સૂર્યમંડળનો વિષ્કંભ એક યોજનના એકસઠીયા અડતાળીશ ભાગ પ્રમાણ છે.

(૪૯) ઓગણપચાસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સાતસપ્તમિકા નામની લિક્ષુ પ્રતિમાના ઓગણપચાસ દિવસો થાય છે, દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યો ઓગણપચાસ દિવસો યૌવનાવસ્થાને પામે છે, ત્રીદ્રિય જીવોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ઓગણપચાસ દિવસની છે.

(૫૦) પચાસમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—મુનિસુવ્રત સ્વામીને પચાસ હજાર સાધવીઓ હતી. અનંતનાથ અરિહંત પચાસ ધનુષ ઉંચા હતા. પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ પચાસ ધનુષ ઉંચા હતા (ઉપલક્ષણથી બળદેવ પણ સમજવા), સર્વ દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતોનો વિષ્કંભ પચાસ પચાસ યોજનનો છે. લાંતક કલ્પમાં પચાસ હજાર વિમાનો છે, સર્વે તમિસ્રા અને ખંડપ્રપાતા નામની શુહાઓ પચાસ પચાસ યોજન લાંબી છે. સર્વે કાંચન પર્વતો શિખર ઉપર પચાસ પચાસ યોજન વિષ્કંભવાળા છે.

(૫૧) એકાવનમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના એકાવન ઉદ્દેશન કાળ છે. ચમર નામના અસુરેંદ્રની સુધર્મા નામની સલામાં એકાવન સો સ્તંભો છે. એ જ પ્રમાણે બલીંદ્રની સલામાં પણ સ્તંભો બાણવા, સુપ્રભ નામના બળદેવ એકાવન લાખ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, દર્શનાવરણ (૯) અને નામકર્મની (૪૨) મળીને એકાવન ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે.

(૫૨) બાવનમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—મોહનીય કર્મના બાવન નામ છે. ગોસ્તૂપ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના અંતથી વડવામુખ નામના મહાપાતાળકળશની પશ્ચિમ દિશાના અંત સુધીમાં અર્થાત્ તે બેની વચ્ચે બાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે. એ જ

પ્રમાણે દકભાસ પર્વતના પૂર્વ છેડાથી ફેતુક નામના પાતાળકળશનું તથા શખ નામના પર્વતના પૂર્વ છેડાથી ચૂપ નામના પાતાળકળશનું અને દકગ્રીમ નામના પર્વતના પૂર્વ છેડાથી ઇન્દિર નામના પાતાળકળશનું આતઃ જાવન જાવન હજાર યોજનનું જાણવું જ્ઞાનાવરણીય (૫), નામ (૪૨) અને અતગય (૫) એ ત્રણે ઈર્મની મળીને ઉત્તર પ્રકૃતિઓ જાવન થાય છે સૌધર્મ (૩૨), સનત્કુમાર (૧૨) અને માહેદ્ર (૮) કંપના મળીને કુલ જાવન લાખ વિમાનાવાસ છે

(૫૩) ત્રેપનમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—દેવકુરુ અને ઉત્તરકુન્ડની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપન હજાર યોજન છે મહાહિમવાન અને ફકમી પર્વતની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપા હજાર યોજન છે મહાવીરસ્વામીના ત્રેપન સાધુઓ એક વર્ષનો નીક્ષાપર્યાય પાળીને અનુત્તર નામના મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા છે, સમૂર્વિર્મ ઉરપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ નિધિતિ ત્રેપન હજાર વર્ષની છે

(૫૪) ચોપનમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—ભરત અને ઐગ્વત ક્ષેત્રમા દરેક ઉત્સર્પિણીમા અને અવસર્પિણીમા (પ્રતિવાસુદેવ ન ગણતા) ચોપન ચોપન ઉત્તમ પુરુષો થાય છે અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ચોપન રાત્રિ દિવસ છદ્મમ્મ્ય પર્યાય પાળી કેવળી થયા હતા મહાવીરસ્વામીએ એક જ દિવસે એક જ આસને બેઠીને ચોપન પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા હતા અને તનાથ પ્રભુને ચોપન ગણધરો હતા

(૫૫) પચાવનમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીમહિનાથસ્વામી પચાવન હજાર વર્ષનું સ પૂર્ણ આયુષ્ય પાકીને સિદ્ધ થયા મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી વિજય દ્વારના પશ્ચિમ છેડા સુધી (૪૫૦૦૦ યોજનનું અંતર ને દશ હજાર યોજનનો મેરુ ગણતા) પચાવન હજાર યોજનનું આતઃ છે એ જ પ્રમાણે જાકીની ત્રણ દિશામા વૈજયત, જયત અને અપરાન્નિત એ ત્રણ દારનું આતઃ જાણવું શ્રીમહાવીરસ્વામી છેલ્લી રાત્રિએ પચાવન અધ્યયન પુરુષ ક્ષણના વિષાકવાતા અને પચાવન અધ્યયન પાપક્ષણના વિષાકવાતા કહીને સિદ્ધ થયા પહેલી અને બીજી નરકપૃથ્વીના મલીને પચાવન લાખ નરકાવાસ છે, દર્શનાવરણીય (૬), નામ (૪૨) અને આયુ (૪) ઈર્મની મલીને પચાવન ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી છે

(૫૬) છપ્પનમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—આ જન્મદોષમા છપ્પન નક્ષત્રો (બે) ચંદ્રની સાથે યોગને પામે છે, શ્રીવિમવનાથ પ્રભુને છપ્પન ગણે અને છપ્પન ગણધરો હતા

(૫૭) મત્તાવનમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—આચારાગ મૂત્રની ચૂલિમ મિવાય ત્રણ ગણિપિટકના કુલ સત્તાવન અધ્યયનો છે, ગોમ્બ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ

દિશાના છેડાથી વડવામુખ નામના મહા પાતાલકલશના ધરાગર મધ્ય ભાગ સુધીમાં સત્તાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે. એ પ્રમાણે દક્ષિણના દકલ્પાસ પર્વત અને કેતુક નામના મહા-પાતાલકલશનું, પશ્ચિમના શંખ પર્વત અને ચૂપ નામના મહાપાતાલકલશનું તથા ઉત્તરના દકસીમ પર્વત અને ઈશ્વર નામના મહાપાતાલકલશનું આંતરું તેટલું જ જાણવું. મહિનાથ પ્રભુને સત્તાવન સો સાધુઓ મનઃપર્યાવજ્ઞાનવાલા હતા, મહાહિમવાન અને રુકમી પર્વતની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠની લાંબાઈ સાધિક સત્તાવન હજાર યોજનની છે.

(૫૮) અઠ્ઠાવનમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—પહેલી, બીજી અને પાંચમી નરક પૃથ્વીના મલીને અઠ્ઠાવન લાખ નરકવાસા છે, જ્ઞાનાવરણીય (૫), વેદનીય (૨), આયુ (૪), નામ (૪૨) અને અંતરાય (૫) એ પાંચ મૂલકર્મની મલીને અઠ્ઠાવન ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી છે. ગોસ્તૂલ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડાથી વડવામુખ નામના મહા-પાતાલકલશના મધ્ય ભાગ સુધી અઠ્ઠાવન હજાર યોજન પ્રમાણ આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે બાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું.

(૫૯) એગણસાઠમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—ચંદ્ર વર્ષની એક એક ઋતુ એગણસાઠ દિવસની છે, શ્રીસંલવનાથ પ્રભુએ એગણસાઠ લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, શ્રીમહિનાથ પ્રભુને એગણસાઠ સો અવધિજ્ઞાની હતા.

(૬૦) સાઠમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—દરેક સૂર્ય સાઠ સાઠ મુહૂર્તે એક એક મંડલ પૂર્ણ કરે છે. લવણસુદ્રની શિખાના જલને સાઠ હજાર નાગદેવતાઓ ધારણ કરે છે, શ્રીવિમલનાથ પ્રભુ સાઠ ધનુષ ઉંચા હતા. ગલિ નામના અસુરકુમારેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, બ્રહ્મા નામના દેવેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, સૌધર્મ (૩૨) અને ઇશ્વાન (૨૮) કલ્પના મલીને સાઠ લાખ વિમાનાવાસ છે.

(૬૧) એકસઠમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—પાંચ વર્ષ પ્રમાણ એક યુગમાં એકસઠ ઋતુ માસ આવે છે, મેરુ પર્વતનો પહેલો કાંડ એકસઠ હજાર (મતાંતરે ૬૩૦૦૦) યોજન ઉંચો છે, ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનના એકસઠીયા છપ્પન ભાગનું છે. એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું વિમાન પણ એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગનું છે.

(૬૨) બાસઠમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—એક યુગને વિષે બાસઠ પૂર્ણિમા અને બાસઠ અમાવાસ્યા આવે છે. શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીને બાસઠ ગણ અને બાસઠ ગણધરો હતા. શુકલપક્ષમાં ચંદ્ર હમેશાં બાસઠ બાસઠ ભાગ વધે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં બાસઠ બાસઠ ભાગ હાનિ પામે છે (આ દર્કે ભાગ સમજવા), સૌધર્મ અને ઇશ્વાન કલ્પના પહેલા પાથડામાં પહેલી આવલિકામાં દરેક દિશાએ બાસઠ બાસઠ વિમાનો રહેલા છે. સર્વ વિમાનના મળીને કુલ બાસઠ પાથડા છે.

(૬૩) ત્રેમઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-શ્રીઋષભદેવ સ્વામી ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી મહારાજ્યમા રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્ય ત્રેસઠ દિવસે યૌવન પામે છે, નિવધ અને નીલવત પર્વત ઉપર ત્રેસઠ ત્રેસઠ સૂર્યમંડળ છે

(૬૪) ચોમઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-આઠ આદ્યમિકા નામની લિહુપ્રતિમા ચોસઠ દિવસે પૂર્ણ થાય છે અસુરકુમારના ચોસઠ લાખ લવનો છે ચમરેદ્ર નામના અસુર-કુમારેદ્રને ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો છે પાલાના આકારે ગહેવા સર્વે દધિમુખ પર્વતોની ઉચ્ચાઈ ચોસઠ હજાર યોજનની છે મૌધર્મ, ઈશાન અને પ્રજ્ઞલોકના મળીને ચોમઠ લાખ વિમાનો છે સર્વે ચક્રવર્તીઓને ચોસઠ મેરવાળો મુક્તામણિનો હાર હોય છે

(૬૫) પાસઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-આ જળદ્રીપમા સૂર્યના પાસઠ મંડળો રહેલા છે, મૌર્યપુત્ર નામના ગણધર પાસઠ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમા ગ્હી પ્રવ્રજિત થયા હતા, સૌમીર્માવત મક નામના વિમાનની દરેડ દિશાએ પાસઠ પાસઠ ભૌમ નગરો છે

(૬૬) છામઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-દક્ષિણાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા છાસઠ ચદ્ર અને છાસઠ સૂર્ય પ્રકાશે છે, તે જ પ્રમાણે ઉત્તરાર્ધમા પણ છામઠ ચદ્ર સૂર્ય પ્રકાશે છે શ્રીત્રેયાસ પ્રભુને છાસઠ ગણો અને છામઠ ગણધરો હતા, મતિજાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છાસઠ સાગરોપમની છે

(૬૭) સડસઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-એક સુગમા સડમઠ નક્ષત્ર મામે આવે છે હૈમવત અને ઐશ્વર્યવત ક્ષેત્રની ગાહા સાપિક સડસઠ સો યોજન છે મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમદ્રીપની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધી સડમઠ હજાર યોજનનું આતડ છે, સર્વ નક્ષત્રોની મીમાનો વિષ્કલ સડસઠમે ભાગે કરીને સમાન અશવાળો થાય છે

(૬૮) અડમઠમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-પાતદ્રીપડ દ્રીપમા અડમઠ ચક્રવર્તીના વિજયો અને અડસઠ રાજપાનીઓ છે ઉત્કૃષ્ટપણે અડસઠ તીર્થકરો ૬ પન્ન થાય છે એજ પ્રમાણે ચક્રવર્તી, ગણદેવ અને વાસુદેવ પણ બાણવા પુષ્કરાર્ધ દ્રીપને ત્રિપે પણ તે જ પ્રમાણે મર્વ બાણુ શ્રીવિગળનાથસ્વામીને અડસઠ હજાર સાધુઓ હતા

(૬૯) ઝોગણોતેરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે-અઢી દ્રીપમા મેરુ પર્વત વિના ગાદી સર્વ મળીને ઝોગણોતેર ક્ષેત્ર અને વર્ષધર પર્વતો છે (૩૫ મેરો ૩૦ વર્ષધર પર્વતો ને ૪ ઈયુકાર મમજવા) મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી જીતમ દ્રીપના પશ્ચિમ છેડા સુધી ઝોગણોતેર હજાર યોજનનું આતડ છે, મોડનીય કર્મ મિવાય બીજા સાન કર્મની મળીને ઝોગણોતેર ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે

(૭૦) સીતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—મહાવીરસ્વામી વર્ષા ઋતુના વીશ દિવસ સહિત એક માસ વ્યતીત થયે સતે અને સીતેર દિવસ યાત્રી રહે સતે ચોમાસુ રહ્યા (પર્યુષણા કરી એટલે રહેવાનો નિર્ણય કર્યો), શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ પરિપૂર્ણ સીતેર વર્ષ સાધુપર્યાય પાળીને સિદ્ધ થયા, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી સીતેર ધનુષ ઉંચા હતા. મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, માહેન્દ્ર કદપના ઇંદ્રને સીતેર હજાર સામાનિક દેવો છે.

(૭૧) ઇકોતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—ચોથા ચંદ્ર સંવત્સરના હેમંત ઋતુના ઇકોતેર દિવસ નય ત્યારે સૂર્ય સર્વ ગાહ્ય મંડળથી પાછો ફરે છે. વીર્યપ્રવાહ નામના પૂર્વમાં ઇકોતેર પ્રાભૂત છે. શ્રીઅજીતનાથ પ્રભુ ઇકોતેર લાખ પૂર્વ ગૃહવાસ મધ્યે રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા. સગર નામના ચક્રવર્તી પણ ઇકોતેર લાખ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવીને પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૨) બોંતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સુવર્ણકુમારના બોંતેર લાખ ભવનો છે. લવણ સમુદ્રની બહારની વેળાને બોંતેર હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે. શ્રીમહાવીરસ્વામી બોંતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળી સિદ્ધ થયા. અચળબ્રાતા નામના ગણધર બોંતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં બોંતેર ચંદ્ર અને બોંતેર સૂર્ય પ્રકાશે છે. દરેક ચક્રવર્તીને બોંતેર હજાર પુર હોય છે, પુરુષની બોંતેર કલાઓ હોય છે, સંમૂર્ચિષ્મ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બોંતેર હજાર વર્ષની છે.

(૭૩) તોંતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવા સાધિક તોંતેર હજાર યોજનની છે, વિજય નામના ખીજા બલદેવ તોંતેર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા.

(૭૪) ચુમોતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—અગ્નિભૂતિ નામના ગણધર ચુમોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા. નિષધ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા તિગિચ્છ નામના મહાદ્રહથક્રી સીતોદા નામની મહાનદી સાધિક ચુમોતેર સો યોજન ઉત્તરદિશા સન્મુખ વહન કરીને સીતોદાપ્રપાતકુંડમાં પડે છે, તે જ રીતે સીતા નામની મહાનદી દક્ષિણ દિશા તરફ વહેતી સતી સીતાપ્રપાતકુંડમાં પડે છે, ચોથી નરક પૃથ્વી સિવાય યાત્રીની છ નરક-પૃથ્વીને વિષે કુલ ચુમોતેર લાખ નરકવાસા રહેલા છે.

(૭૫) પંચોતેરમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સુવિધિનાથ પ્રભુને પંચોતેર સો સામાન્ય કેવલી હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રભુ પંચોતેર હજાર પૂર્વ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા. શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુ પંચોતેર હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા,

(૭૬) છોતેરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—વિદ્યુત્કુમારના નાવાસો છોતેર લાખ છે, એ જ પ્રમાણે દ્રીપકુમાર, દિકકુમાર, ઉદ્ધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અનિતકુમાર અને અગ્નિ કુમાર એ છએ યુગલના એટલે દક્ષિણ ઉત્તર દિશાના મનીને એતેર છોછેર લાખ ભવનો છે

(૭૭) મત્તોતેરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—ભગ્ત ચક્રવર્તી સત્તોતેર લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામા મ્હીને પછી મહારાજના અભિષેકને પામ્યા હતા, અગવશના સત્તોતેર રાજા પ્રમજિત થયા હતા, ગર્દતોય અને તુષિત નામના બે લોકાતિક દેવોને સત્તોતેર હજાર દેવોનો પરિવાર છે, એક એક મુહૂર્ત મત્તોતેર લવ પ્રમાણુ કહ્યું છે

(૭૮) અઠ્ઠોતેરમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—શકેદ્રનો વૈશ્રમણ નામનો લોકપાલ સુવર્ણકુમાર અને દ્રીપકુમારના અઠ્ઠોતેર લાખ આવામનો અપિપતિ છે અર્થાત્ તે બે નિકાય તેના તાળાની છે, અકપિત નામના મ્યવિર અઠ્ઠોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, ઉત્તરાયણથી પાઠે કર્કેલો સૂર્ય પહેલા મડલથી ઓગણચાવીશમા મડલ સુધીમા એક મુહૂર્તના અઠ્ઠોતેર ભાગ પ્રમાણુ દિવસને હાનિ પમાડીને તથા તેટલી જ રાત્રિમા વધિ કરીને ચલે છે, એ જ પ્રમાણુ દક્ષિણાયનથી પાઠે કર્કેલો સૂર્ય તેટલો જ દિવસને વધારે છે અને રાત્રિને ઘટાડે છે

(૭૯) ઓગણચો રીમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—વડવામુખ નામના પાતાલ કલગના નીચેના છેડાથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના છેડા સુધી ઓગણચો રી હજાર યોજનનું આતક છે, એ જ પ્રમાણે કેતુ, વૃષ અને મિથુન નામના પાતાલકલગનું આતક બાણુયુ છઠ્ઠી નજક પૃથ્વીના મધ્યભાગથી ઝૂઝા રનોદપિના નીચેના છેડા સુધીમા ઓગણચો રી હજાર યોજનનું આતક છે, આ જ બૃહદ્રીપના દરેક ઢાગનું આતક માપિત ઓગણચો રી હજાર યોજનનું છે (આની અપદના ટીકાકારે કરેલી છે)

(૮૦) એ વીમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીચ્રેયાસ પ્રભુ એ રી ધનુષ ઉચ્ચ હતા, ત્રિપૃષ્ઠ વામુદેવ અને અચલ નામના બવદેવ પણ એ રી ધનુષ ઉચ્ચ હતા, ત્રિપૃષ્ઠ વામુદેવ એ રી લાખ વર્ષ સુધી મહાગજપણે રહ્યા હતા રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો અગ્ગાલુલ કાડ એ રી હજાર યોજન જાડો છે, ઇશાનેદ્રને એ રી હજાર મામાનિક દેવો છે, આ જ બૃહદ્રીપની અદર એક મો એ રી યોજન આવીને ઉત્તર દિશામા સૂર્ય પ્રથમ ઉદય પામે છે

(૮૧) એકાશીમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—નવ નવમિકા નામની લિખુપ્રતિમા એકાશી દિવસે પૂર્ણ થાય છે, શ્રીકૃષ્ણના પ્રભુને એકાશી મો મન પર્યવના ની દત્તા વિવાદ પ્રતિષ્ઠા એકાશી અધ્યયના કલા છે

(૮૨) બાશીમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—આ જ બૃહદ્રીપમા સૂર્યને બે વાર જવા આવવાના મડલો એક સો ને બાશી છે, શ્રીમદ્વાલીશ્વામી બાશી દિવસ ગયા ત્યાં એક

ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, મહાહિમવાન તથા રુકમી પર્વતના ઉપરના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી બાશી સો યોજન થાય છે.

(૮૩) ત્રાશીમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—શ્રીમહાવીરસ્વામી ત્રાશીમે દિવસે એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રભુને ત્રાશી ગણેા અને ત્રાશી ગણુધરે હતા, મંડિતપુત્ર નામના ગણુધર ત્રાશી વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, શ્રીઋષભસ્વામી ત્રાશી લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા, ભરત ચક્રવર્તી ત્રાશી લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી કેવલી થયા હતા.

(૮૪) ચોરાશીમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—ચોરાશી લાખ નરકાવાસ છે, શ્રીઋષભસ્વામી ચોરાશી લાખ પૂર્વનું કુલ આયુષ્ય પાલી સિદ્ધ થયા, એ જ પ્રમાણે ભરતચક્રી, બાહુબલી, બ્રાહ્મી અને સુંદરી વિષે પણ જાણવું. શ્રીશ્રેયાંસ પ્રભુ ચોરાશી લાખ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ચોરાશી લાખ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલીને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં નારકી થયા, શકેંદ્રને ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવો છે. બહારના સર્વ મેરુ પર્વતો ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઉંચા છે. સર્વ અંજનગિરિઓ ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઉંચા છે, હરિવાસ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠની લંબાઈ સાધિક ચોરાશી હજાર યોજનની છે, પંકજાહલ નામના પ્રથમ પૃથ્વીકાંડના ઉપરના છેડાથી નીચેના છેડા સુધી ચોરાશી લાખ યોજનનું આંતરું છે, ભગવતી સૂત્રમાં કુલ ચોરાશી હજાર પદો કહેલા છે, નાગકુમારના આવાસો ચોરાશી લાખ છે, ચોરાશી હજાર પ્રકીર્ણકો છે. (ઋષભદેવના તેટલા મુનિઓને આશ્રીને સંભવે છે), ચોરાશી લાખ જીવાયોનિ છે, પૂર્વથી આરંભીને દરેક અંકને ચોરાશી ચોરાશી લાખે શુણ્ણતા છેવટનો શીર્ષપ્રહેલિકા અંક આવે છે, શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને ચોરાશી હજાર સાધુઓની સ પદા હતી, સર્વ વૈમાનિકના વિમાનો સાધિક ચોરાશી લાખની સંખ્યાવાલા છે.

(૮૫) પંચાશીમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—આચારંગ સૂત્રના ચૂલિકા સહિત પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે, ધાતકી ખંડના ને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના બેબે મેરુ જમીનમાં એક હજાર યોજન ઉંડા છે તે સુધાં કુલ પંચાશી હજાર યોજન ઉંચા છે. રુચક દ્વીપનો મંડલિક (ગોલાકાર રુચક) પર્વત જમીનમાં એક હજાર યોજન ઉંડા છે તે સુધાં પંચાશી હજાર યોજન ઉંચો છે, નંદનવનના નીચેના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી પંચાશી સો યોજનનું આંતરું છે.

(૮૬) છાશીમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—શ્રીસુનિપિનાથને છાશી ગણેા અને છાશી ગણુધરે હતા. શ્રીસુપાર્શ્વનાથ પ્રભુને છાશી સો વાહી હતા, બીજી પૃથ્વીના મધ્યભાગથી બીજા ધનોદ્ધિના નીચેના છેડા સુધી છાશી હજાર યોજનનું આંતરું છે. (બીજી નરકના પૃથ્વીપિંડનું અર્ધ ૬૬૦૦૦ અને ધનોદ્ધિ ૨૦૦૦૦ મલીને ૮૬૦૦૦ જાણુવા

(૮૭) સત્તાશીમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—મેરુ પર્વતના પૂર્વના છેડાથી ગોમ્તજ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું આતડ છે મેરુ પર્વતના દક્ષિણ છેડાથી દક્ષિણ નામના આવાસ પર્વતના ઉત્તર છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું આતડ છે, એ ૪ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી શબ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું આતડ છે, એ ૪ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના ઉત્તર છેડાથી દક્ષિણ નામના આવાસ પર્વતના દક્ષિણ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું આતડ છે મહાકિમવાન પરના કૂટના ઉપરના છેડાથી સોમધિક કાટના નીચેના છેડા સુધી સત્તાશી સો યોજનનું આતડ છે, એ ૪ પ્રમાણે રકમીના કૂટનું પથ બાવુ

(૮૮) અઘ્નાશીમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—દરેક ચદ્ર મૂર્ચને અઘ્નાશી અઘ્નાશી મહાગ્રહો અપરિવાર છે, હાલિવાદના અઘ્નાશી સૂત્રો છે મેરુ પર્વતના પૂર્વ છેડાથી ગોમ્તજ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઘ્નાશી હજાર યોજનનું આતડ છે એ ૪ પ્રમાણે ગાત્રીની ત્રણે દિશામાં બાવુ મર્ચ આશ્વતર મડળ કેપ બહાગની ઉત્તર દિશાથી દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય સુમાળીશમા મડળે આવે ત્યારે સુદૂર્તના એકસડીયા અઘ્નાશી ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ કરીને અને તેટલી જ રાત્રીની વૃદ્ધિ કરીને આવે છે તથા દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તરાયણ તરફ આવતો મૂર્ચ સુમાળીશમા મડળે આવે ત્યારે સુદૂર્તના એકસડીયા અઘ્નાશી ભાગ જેટલી રાત્રીની હાનિ કરીને અને તેટલી જ દિવસની વૃદ્ધિ કરીને આવે છે

(૮૯) નેવાનીમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીગણેશ ભગવાન આ મવસર્પિર્ણના ત્રીજા આશને હેંડ નેવાશી પખવાડીયા બાટી રહ્યા ત્યારે નિર્વાળ પામ્યા, શ્રીમહાવીરનાશી આ મવસર્પિર્ણના ચાથા આરાના નેવાશી પખવાડીયા બાટી રહ્યા ત્યારે નિર્વાળ પામ્યા હરિપથ નામના ચક્રવર્તીએ નેવાશી મે વર્ષ સુધી રાજ્ય વેગવ્યુ, કીશાતિનાથ પ્રભુને નેવાશી હજાર સાંધીઓની નપદ હતી.

(૯૦) નેવુમા મમવાયમા કહ્યું છે કે કીશીતગનાથ પ્રભુ નેવુ ધનુર ઉન્ના દના કીશાતિનાથ પ્રભુને નેવુ ગળુ અને નેવુ ગળુપે દના, નવબ વગુદેને નેવુ વર્ષ દિવિજન્ય કર્યો હતો, ચર્વે વૃષ વનાદય પર્વતોના ઉપરના છેડાથી નોનધિક કાટના રેડા છેડા સુધી નેવુ મે યોજનનું આતડ છે

(૯૧) એકાદશમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—બીજનુ વેચાદત્ય કર્મ કરવાની પ્રતિ માત્રા એકાદશ હાલોદીની પગિધિ માધિક એકાદશ વેચનની છે કીકુશુ ૧૫ પ્રભુને ત્રિકુલ મે અવિષ્ણીને દના આપુ અને ગ્રહ આ ૪ કર્મ વિના જાતી ૧૫ કર્મની એકાદશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે (એમા નામકર્મની દર નેવુ છે)

(૬૨) બાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-ગાણુ પ્રતિમાઓ વિશેષ પ્રકારના અભિ-
વ્યક્તિ છે, ઇંદ્રભૂતિ ગણુપર બાણુ વર્ષાનું કુલ આયુષ્ય પાળી સિદ્ધ થયા, મેરુ
પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધીમાં બાણુ હળર યોજનનું આંતરું છે. એ જ પ્રમાણે બાકીના
ત્રણેનું જાણવું.

(૬૩) ત્રાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-શ્રીચંદ્રપ્રભ પ્રભુને ત્રાણુ ગણુ અને ત્રાણુ
ગણુપરો હતા. શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુને ત્રાણુ સો ચૌદપૂર્વી હતા, ત્રાણુમા મંડળે રહેલો સૂર્ય
આભ્યંતર મંડળ તરફ જતો અથવા બાહ્ય મંડળ તરફ જતો સરખા અહોરાત્રને વિષમ કરે
છે અર્થાત્ ત્રાણુમા મંડળમાં આવે છે, ત્યારે અહોરાત્રનું સમપાણું મટીને વિષમપાણું
થાય છે.

(૬૪) ચોરાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-નિષપ અને નીલવંત પર્વતની જીવા
સાધિક ચોરાણુ હળર યોજનની છે, શ્રીઅજીતનાથસ્વામીને ચોરાણુ સો અવધિજ્ઞાની હતા.

(૬૫) પંચાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામીને પંચાણુ ગણો અને
પંચાણુ ગણુપરો હતા, જંબૂદ્વીપના છેડાથી ચારે દિશામાં લવણસમુદ્રને વિષે પંચાણુ પંચાણુ
હળર યોજન જમ્બે ત્યારે ચાર પાતળકળશો આવે છે. લવણસમુદ્રની બન્ને બાજુએ પંચાણુ
પંચાણુ પ્રદેશો ઉંડાઈ અને ઉંચાઈની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે. શ્રીકુંથુનાથ પ્રભુ પંચાણુ
હળર વર્ષાનું કુલ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા.

(૬૬) છન્નુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-દરેક ચક્રવર્તી રાજાને છન્નુ કરોડ ગામ
હોય છે. વાયુકુમાર દેવના લવનાવાસા છન્નુ લાખ છે. વ્યાવહારિક દંડ છન્નુ આંગળ લાંબો
હોય છે. એ જ પ્રમાણે ધનુષ, નાલિકા, ધોંસર, ધરી અને સાંભેલું પણ છન્નુ છન્નુ આંગ-
ળના હોય છે, સૂર્ય આભ્યંતર મંડળમાં હોય ત્યારે પહેલું મુહૂર્ત છન્નુ અંગુલની
છાયાવાળું હોય છે.

(૬૭) સત્તાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-મેરુ પર્વતના પશ્ચિમના છેડાથી ગોસ્તૂલ
પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાણુ હળર યોજનનું આંતરું છે. એ જ પ્રમાણે બાકીની ત્રણે
દિશામાં જાણવું. આઠે કર્મની મળીને સત્તાણુ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ થાય છે. (એમાં નામકર્મની
૪૨ ગણેલી છે) હરિષેણુ નામના ચક્રવર્તી કાંઈક ઓછા સત્તાણુ સો વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં
રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૬૮) અઠ્ઠાણુમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-નંદનવનના ઉપરના છેડાથી પાંડુક વનના
નીચલા છેડા સુધી અઠ્ઠાણુ હળર યોજનનું આંતરું છે. મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી ગોસ્તૂલ
પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઠ્ઠાણુ હળર યોજનનું આંતરું છે. એ જ પ્રમાણે શેષ ત્રણ દિશામાં

જાણુ હસિણુ ભગવાર્થનું ધનુ પૃથ ઝાઈક ઓછા અઠ્ઠાણુ સો યોજન લાણુ છે ઉત્તર દિશામા પ્રથમ છ માસ સુધી આવતો સૂર્ય ઓગણપચાસમે મડળે રહીને એક મહૂર્તના એકસડીયા અઠ્ઠાણુ ભાગ દિવસની હાનિ કરી અને રાત્રિની વૃદ્ધિ કરીને આવે છે તથા દસિણુ દિશામા બીજી છ માસ સુધી આવતો સૂર્ય ઓગણપચાસમે મડળે રહીને મહૂર્તના એકસડીયા અઠ્ઠાણુ ભાગ રાત્રિની હાનિ અને દિવસની વૃદ્ધિ કરતો આવે છે રેવતી નક્ષત્રવી જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર સુધીના ઓગણીશ નક્ષત્રોના કુલ અઠ્ઠાણુ તારાઓ છે

(૬૬) નરાણુમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—મેરુ પર્વત નવાણુ હજાર યોજન ઉચ્ચ છે નદન વનના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધી નવાણુ મો યોજનનું આનંદ છે એ જ પ્રમાણે દસિણુ ઇડાથી ઉત્તર છેડા સુધી જાણુ ઉત્તરનું સર્વ આશ્ચર્ય પહેલું સૂર્યમડળ આયામ વિષ્કલવટે માપિક નવાણુ હજાર યોજન પ્રમાણુ ૭ એ જ પ્રમાણે બીજી અને ત્રીજી મડળ પણ જાણુ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અજન નામના કાડની નીચના છેડાથી વાણુવ્યતરતા ભૂમિગૃહના ઉપરના છેડા સુધી નવાણુ સો યોજન આનંદ છે

(૧૦૦) સોમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—દશ દશમિકા નામની બિહુ પ્રતિમાના સો દિવસ થાય છે શતભિપદ નામના નક્ષત્રને મો તારાઓ છે શ્રીસુવિપિનાથ સો ધનુષ ઉચ્ચ હતા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રણુ સો વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળી સિદ્ધ થયા એ જ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામી પણ સો વર્ષનું આયુષ્ય પાળી સિદ્ધ થયા સર્વે દીર્ઘ વેતાદય પર્વતો સો સો ગાઉ ઉચ્ચ છે સર્વે હ્રદ્વહિમવત અને શિખરી પર્વતો સો સો યોજન ઉચ્ચ છે અને સો મો ગાઉ પૃથ્વીમા ઉડા છે સર્વે કચનગિરિઓ મો મો યોજન ઉચ્ચ, સો સો ગાઉ પૃથ્વીમા ઉડા અને સો સો યોજન મૂળમા વિષ્કલવાળા છે

(૧૫૦) દોહસોમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—ચંદ્રપ્રભ અરિહંત દોહસો ધનુષ ઉચ્ચ હતા આરણુ તથા અચ્યુત કંપમા દોહસો વિમાનો છે (જે મળીને ૧૫૦ સો છે ઇંદ્ર બેનો એક છે)

(૨૦૦) બમેમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીસુપાર્શ્વનાથ સ્વામી જસો ધનુષ ઉચ્ચ હતા મર્વે મહાહિમવત અને રૂપી નામના વર્ષધન પર્વતો જસો જસો યોજન ઉચ્ચ અને જસો જસો ગાઉ પૃથ્વીમા ઉડા છે આ જ બુદ્ધીપમા જસો કચનગિરિઓ છે

(૨૫૦) અઠીસોમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—પદ્મપ્રભચાગી અઠી સો ધનુષ ઉચ્ચ હતા અમુરકુમાર દેવોના પ્રામાદવતસક અઠી સો યોજન ઉચ્ચ છે

(૩૦૦) ત્રણસોમા અમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીસુમતિસ્વામી ત્રણ મો ધનુષ ઉચ્ચ હતા શ્રીઅગ્નિનેમિ પ્રણુ ત્રણ સો વર્ષ કુમારપણે રહીને પ્રવર્જિત થયા વૈમાનિક દેવોના વિમાનના કિલ્લા ત્રણ સો ત્રણ મો યોજન ઉચ્ચ છે શ્રીમહાવીરસ્વામીને ત્રણ સો ચૌદપૂર્વો

હતા. પાંચ સો ધનુષ પ્રમાણવાળા ચરમ શરીરી સિદ્ધિપદને પામ્યા હોય તેના જીવપ્રદેશની અવગાહના સાધિક ત્રણ સો ધનુષની હોય છે.

(૩૫૦) સાડા ત્રણસોમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામીને સાડા ત્રણ સો ચૌદપૂર્વી હતા. શ્રીઅભિનંદનસ્વામી સાડા ત્રણ સો ધનુષ ઉંચા હતા.

(૪૦૦) ચારસોમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—શ્રી સંભવનાથસ્વામી ચાર સો ધનુષ ઉંચા હતા. સર્વે નિષેધ અને નીલવંત પર્વતો ચાર સો ચાર સો યોજન ઉંચા તથા ચાર સો ચાર સો ગાઉ પૃથ્વીમાં ઉંડા છે. સર્વે વક્ષસ્કાર પર્વતો નિષેધ અને નીલવંત પર્વતોની પાસે ચાર સો ચાર સો યોજન ઉંચા અને ચાર સો ચાર સો ગાઉ પૃથ્વીમાં ઉંડા છે. આનંત અને પ્રાણુત કલ્પને વિષે ચાર સો વિમાનો છે. શ્રી મહાવીરસ્વામીને ચાર સો વાદીઓ હતા.

(૪૫૦) સાડા ચારસોમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—શ્રીઅન્નિતનાથસ્વામી સાડા ચાર સો ધનુષ ઉંચા હતા, સગર ચક્રવર્તી પણ સાડા ચાર સો ધનુષ ઉંચા હતા.

(૫૦૦) પાંચસોમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સર્વે વક્ષસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદ્ધા મહાનદી પાસે તથા ગજદંતાઓ મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચસો યોજન ઉંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાઉ ઉંડા છે, વક્ષસ્કારો પાંચ સો યોજન એક સરખા પહોલા છે. સર્વે વર્ષધર ઉપરના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઉંચા અને મૂલમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન વિષ્કંભવાલા છે. શ્રીક્રમ્બલદેવસ્વામી પાંચ સો ધનુષ ઉંચા હતા, ભરતચક્રી પણ પાંચ સો ધનુષ ઉંચા હતા, સૌમનસ, ગંધમાદન, વિદ્યત્રલ અને માલવંત નામના ગજદંત પર્વતો મેરુપર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઉંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાઉ ઉંડા છે. સર્વે વક્ષસ્કાર ઉપરના હરિ અને હરિસ્સહ એ બે કૂટને વર્ણને ણાકીના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઉંચા અને મૂલમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન લાંબા પહોલા છે, એક ગણકૂટને વર્ણને ણાકીના નંદનવનના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઉંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન લાંબા પહોળા છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાંના વિમાનો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઉંચા છે

(૬૦૦) છ સોમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—સનતકુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના વિમાનો છ સો યોજન ઉંચા છે, ક્ષુદ્ધિમવંતના કૂટની ઉપરના છેડાથી ક્ષુદ્ધિમવંત પર્વતના સમભૂમિતલ સુધી છ સો યોજનનું આંતરું છે. (સો યોજન ઉંચો પર્વત ને પાંચ સો યોજન ઉંચા કૂટ—બે મલીને છસો જાણુવા) એ જ પ્રમાણે શિખરી કૂટનું પણ જાણુવું, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને છ સો વાદીઓ હતા, અલિચંદ્ર નામના કુલંકર છ સો ધનુષ ઉંચા હતા, શ્રીવાસુ-પૂત્યસ્વામી છ સો પુરુષોની સાથે પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૦૦) માત સોમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—બ્રહ્મ અને લાતક કંપના વિમાનો સાત સો યોજન ઉંચા છે, શ્રીમહાવીર-વામીને સાત સો કેવલી અને સાત સો વૈકિંચ લગ્નિવાળા હતા, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ ભગવાન ગાંધર્વ ન્યૂન સાત સો વર્ષ કેવળી પર્યાયને પાલી સિદ્ધ થયા, મહાહિમવાન કૃતના ઉપરના છેડાથી મહાહિમવાન વર્ષધર પર્વતના સમભૂમિતળ સુધી સાત સો યોજનનું આતર છે એ જ પ્રમાણે રૂપી પર્વત ને તેના ઢટનું પણ જાણવું

(૮૦૦) આઠ સોમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—મહાશુક અને મહસાર કંપના વિમાનો આઠ સો યોજન ઉંચા છે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા એક હજાર યોજનના ઠાંઠા મધ્યના આઠ સો યોજનને વિષે વાણવ્યતર દેવોના ભૂમિનગરો પહેલા છે શ્રીમહાવીર વામીના આઠ સો સાધુઓ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમ ભૂમિભાગથી આઠ સો યોજન ઉંચે સૂર્ય ગતિ કરે છે શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રભુને આઠ સો વાદીઓ હતા

(૯૦૦) નવ સોમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—આનત, પ્રાધુત, આરણ અને અચ્યુત કંપના વિમાનો નવ સો યોજન ઉંચા છે નિપધ કૃતના ઉપરના છેડાથી નિપધ પર્વતના સમાન ભૂમિતલ સુધી નવ સો યોજનનું આતર છે એ જ પ્રમાણે નીલવત પર્વત ને તેના ઢટનું પણ જાણવું, વિમલવાહેન નામના કુલકર નવ સો ધનુષ ઉંચા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમાન ભૂમિભાગથી નવ સો યોજન ઉંચે ઉપરના તારા ચાલે છે, નિપધ પર્વતના ઉપલા શિખર તરફથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા ઠાંઠા મધ્ય ભાગ સુધી નવ સો યોજનનું આનત છે એ જ પ્રમાણે નીલવત પર્વતનું પણ જાણવું

(૧૦૦૦) હજારમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—નવે શ્રેવેયકના વિમાનો હજાર હજાર યોજન ઉંચા છે સર્વે યમક પર્વતો હજાર હજાર યોજન ઉંચા, હજાર હજાર ગાઉ ઉડા અને મૂળમા હજાર હજાર યોજન આયામ વિષ્ણુલવાળા છે એ જ પ્રમાણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ જાણવા સર્વે વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વતો પણ એ જ પ્રમાણે છે વિશેષ એ કે આ પર્વતો સર્વત્ર સરખા પાણાના આપઠે રહેવા છે વક્ષસ્કાંડ પરના બીજા ટુકોને વર્ણને હરિદ્રૂટ અને હરિસહ દૃટ એક એક હજાર યોજન ઉંચા છે અને મૂળમા હજાર યોજન વિષ્ણુલવાળા છે એ જ પ્રમાણે નંદનવનના બીજા ટુકોને વર્ણને જાળકૂટ પણ હજાર યોજન ઉંચા છે શ્રીઅરિષ્ટનેમિ ભગવાન એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને એક હજાર કેવલી હતા અને તેટલા જ મુનિ સિદ્ધ થયા હતા પદ્મદ્રવ્ય અને પુટંગીકદંબ હજાર હજાર યોજન લાંબા છે

(૧૧૦૦) અગ્રાર સોમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—અનુસરોપપાતિક દેવોના વિમાનો અગ્રાર સો યોજન ઉંચા છે શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને અગ્રાર સો વૈકિંચલગ્નિવાળા સાધુઓ હતા

(૨૦૦૦) બે હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક દ્રહ બે હજાર યોજન લાંબા છે.

(૩૦૦૦) ત્રણ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વજ્રકાંડન ઉપરના છેડાથી લોહિતાક્ષ કાંડના નીચેના છેડા સુધી ત્રણ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(૪૦૦૦) ચાર હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-તિગિચ્છી અને કેસરી દ્રહ ચાર ચાર હજાર યોજન લાંબા છે.

(૫૦૦૦) પાંચ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-પૃથ્વીતળમાં મેરુ પર્વતન મધ્ય ભાગે રહેલા રુચક પ્રદેશના મધ્યભાગથી ચારે દિશામાં મેરુ પર્વતના છેડા સુધી પાંચ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(૬૦૦૦) છ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-સહસ્રાર કદપમાં છ હજાર વિમાનો છે.

(૭૦૦૦) સાત હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રત્નકાંડન ઉપરના છેડાથી પુલકકાંડના નીચલા છેડા સુધી સાત હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(૮૦૦૦) આઠ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રને વિસ્તાર સાધિક આઠ હજાર યોજનનો છે.

(૯૦૦૦) નવ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રની છવા નવ હજાર યોજન ઝાઝેરી લાંબી છે.

(૧૦૦૦૦) દશ હજારમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-મેરુ પર્વત પૃથ્વીતળમાં દશ હજાર યોજન વિષ્કંભવાળો છે.

(૧૦૦૦૦૦) એક લાખમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-આ જંબૂદ્વીપનો આયામ અને વિષ્કંભ એક લાખ યોજનનો છે.

(૨૦૦૦૦૦) બે લાખમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-લવણ સમુદ્ર ગોળ વિષ્કંભવરે બે લાખ યોજનનો છે.

(૩૦૦૦૦૦) ત્રણ લાખમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને ત્રણ લાખ ને સત્તાવીશ હજાર શ્રાવિકાઓ હતી.

(૪૦૦૦૦૦) ચાર લાખમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે-પાતકીખંડ દ્વીપનો ગોળ વિષ્કંભ ચાર લાખ યોજનનો છે.

(૫૦૦૦૦૦) પાચ લાખમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—લવણ સમુદ્રના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધી પાચ લાખ યોજનનું આતર છે (વચ્ચે એક લાખ યોજનનો જખડીપ ને બે ષાણુ બે બે લાખ યોજન લવણ સમુદ્ર એમ કુલ પાચ લાખ જાણુના)

(૬૦૦૦૦૦) છ લાખમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—ભરત ચકવર્તીએ છ લાખ પૂર્વ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું

(૭૦૦૦૦૦) સાત લાખમા મમવાયમા કહ્યું છે કે—આ જખડીપની પૂર્વ વેદિકાના અતથી પાતકીખડના ચક્રવાલના પશ્ચિમ છેડા સુધી સાત લાખ યોજનનું આતર છે

(૮૦૦૦૦૦) આઠ લાખમા સમવાયમાં કહ્યું છે કે—માહેદ્ર કલ્પમા આઠ લાખ વિમાનો છે

(૯૦૦૦) નવ હજારમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીઅન્નિતનાથ પ્રભુને સાધિક નવ હજાર અવધિગાની હતા (અહીં લાખના સ્થાનકમા હજારનું સ્થાનક લખ્યું છે તે સૂત્રરચનાનું વિચિત્રપણ જાણવું)

(૧૦૦૦૦૦૦) દશ લાખમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—પુરુષસિંહ વાસુદેવનું કુલ આયુષ્ય દશ લાખ વર્ષનું હતું

(૧૦૦૦૦૦૦૦) એક કરોડમા સમવાયમા કહ્યું છે કે—શ્રીમહાવીર સ્વામી પૂર્વના છઠ્ઠા પોદ્દિલ મુનિના ભવમા એક કરોડ વર્ષ સાધુ પર્યાય પાળીને સહસ્રાર દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયા હતા

(સાગરોપમ કોટાકોટિમુ સ્થાન) શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના નિર્વાણથી છેલ્લા શ્રીમહાવીર-સ્વામીના નિર્વાણ સુધી (૪૨૦૦૦ વર્ષે ન્યન) એક કોટાકોટિ સાગરોપમનું આતર છે

આ ક્ષયમા પ્રથમ સ્થાનથી આરભીને કોટાકોટિ સાગરોપમના સ્થાન સુધીમા જે જે વિષયો કહ્યા છે, તે સર્વે દ્વાદશાંગીમા યથાસ્થાને ગતાવેલા છે એટલે કે આ સર્વ વિષયોનું મૂળ દ્વાદશાંગી જ છે તેથી હવે દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ ગતાવ્યું છે તેમા પ્રથમ ગાર અગના આચાર્ય વિગેરે નામ આપી પછી અનુક્રમે દરેક અગમા હેટલા હેટલા શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયનો, વિષયો, વાચના, અનુયોગદ્વાર, પ્રતિપત્તિઓ, વેદન, શ્લોકસંખ્યા, ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, કુલપદો, અક્ષરો, ગમા, પર્યવો, ત્રસ, સ્થાવર વિગેરે કહેલા છે તે સળધી વર્ણન દ્રુકમા કર્યું છે છેવટ ગારમા દ્વિપાદ અગમા સર્વ પદાર્થો કહ્યા છે તેમા પરિકર્મ, સૂત્ર, પૂર્વ, અનુયોગ અને શૂલિકા એ પાચ ભેદો આપી તે દરેકના ભેદો વિગેરે આપ્યા છે તથા ચોદ પૂર્વના નામ અને તે દરેકમા જે વિષયો કહેવા છે તે સંક્ષેપથી દેખાડયા છે

ત્યારપછી (૧૪૬ મા સૂત્રમાં) દ્વાદશાંગીમાં મુખ્ય વિષય જીવ અને અજીવ એ બે હોવાથી જીવરાશિ અને અજીવરાશિ એવા બે ભેદ કહી પ્રથમ અજીવરાશિના રૂપી અને અરૂપી એવા બે ભેદ દેખાડ્યા છે. પછી અરૂપી અજીવરાશિના ધર્માસ્તિકાય વિગેરે દશ પ્રકારો કહ્યા છે. પછી રૂપી અજીવરાશિ વિષે કહ્યું છે. પછી જીવરાશિના સંબંધમાં પ્રથમ પાંચ અનુત્તરોપપાતિક કહીને પછી અનુક્રમે બે પ્રકારના નારકી, સાતે નરક પૃથ્વીનું સ્વરૂપ, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વાયુકુમાર, દ્રીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિત-કુમાર અને અગ્નિકુમારના ભવનો વિગેરે તથા સુધર્માદિકે ખારે દેવલોક, નવ ઐવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન એ સર્વના વિમાનો વિગેરેનું વર્ણન સંક્ષેપથી કર્યું છે (જ્યાં સંક્ષેપ કહ્યો છે ત્યાં ટીકાકારે તેનો કાંઈક વિસ્તાર પણ કર્યો છે.)

ત્યાર પછી ૧૫૦મા સૂત્રમાં અસુરકુમારના આવાસો, પૃથ્વીકાયના આવાસો (સ્વસ્થાનો)થી આરંભી મનુષ્ય સુધીના સ્થાનો, વાનવ્યંતરના આવાસો, જ્યોતિષીના વિમાનો અને વૈમાનિક દેવોના આવાસો કહ્યા છે.

ત્યાર પછી (૧૫૧મા સૂત્રમાં) નારકીઓની સ્થિતિ તથા સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યંતના દેવોની સ્થિતિનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાલ કહ્યો છે.

ત્યાર પછી (૧૫૨મા સૂત્રમાં) નારકી વિગેરે ચારે ગતિના જીવોના ઔદારિક વિગેરે પાંચ પ્રકારના શરીરની અવગાહના વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યાર પછી (૧૫૩મા સૂત્રમાં) અવધિજ્ઞાનના ભેદ, વિષય વિગેરે નવ દ્વાર, અવધિજ્ઞાનના બે પ્રકાર, નરકોમાં શીતાદિકે વેદના, લેશ્યા, આહાર વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યાર પછી (૧૫૪મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારનો આયુષ્ય બંધ તથા વિરહકાલ વિગેરે કહ્યો છે.

ત્યાર પછી (૧૫૫મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારના સંહનન અને છ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે.

ત્યાર પછી (૧૫૬મા સૂત્રમાં) પુરુષવેદ વિગેરે ત્રણ વેદ કહ્યા છે.

ત્યાર પછી (૧૫૭મા સૂત્રમાં) આ સર્વ પ્રસ્વપણા અરિહંત ભગવાને સમવસરણમાં કરેલ હોવાથી સમવસરણની રચના કહી છે. પછી ઋષભદેવ કુલકરના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોવાથી આ અવસર્પિણીમાં થયેલા સાત કુલકર તથા તેમની પત્નીઓનાં નામો, ચોવીસે તીર્થકરના પિતાઓનાં નામ, માતાઓનાં નામ, ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ, તેમના પૂર્વ ભવનાં નામ, તેમની દીક્ષા લેવા જતી વખતે દેવોએ કરેલી શિબિકાઓનાં નામ, તેમને પ્રથમ ભિક્ષા આપનારનાં નામ, તેમને ભિક્ષા મળવાનો સમય, ભિક્ષાના પદાર્થ, ભિક્ષાદાતાને ઘેર થયેલ સુવર્ણવૃષ્ટિ, ચોવીશ તીર્થકરોના ચોવીશ ચૈત્યવૃક્ષોનાં નામ, તેમના પહેલા શિષ્યનાં નામ, તેમની ભિક્ષાનાં નામ, વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યાર પછી (૧૫૮મા સૂત્રમા) આ અસવર્ણિણીમા આ જ બુદ્ધીપના ભરતક્ષેત્રમા થયેલા ૫૫૦ ચક્રવર્તીઓના પિતાઓના નામ, માતાઓના નામ, ચક્રવર્તીઓના નામ, તેમના સ્ત્રીરતના નામ, નવ બળદેવ તથા નવ વાસુદેવના ગુણનું વિસ્તૃત વર્ણન, તેમના નામ, તેમના પૂર્વભવના નામ તેમના પૂર્વ ભવના ધર્માચાર્યોના નામ, વાસુદેવોને નિયાણા કરવાની ભૂમિના નામ, નિયાણા કરવાના કારણો, નવ પ્રતિવાસુદેવોના નામ, નવ વાસુદેવની ગતિ, નવ બળદેવની ગતિ વિગેરેનું વર્ણન કર્યું છે

ત્યાર પછી (૧૫૯મા સૂત્રમા) આ અસવર્ણિણીમા આ જ બુદ્ધીપના ઐરવત ક્ષેત્રમા થયેલા ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ, તથા આવતી ઉત્સર્ણિણીમા ભરતબંડમા અને ઐરવતક્ષેત્રમા થનારા કુલકરોના નામ, ભરતક્ષેત્રમા થનારા ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ, તેમના પૂર્વભવના નામ વિગેરે, ૫૫૦ ચક્રવર્તીઓના નામ, નવ વાસુદેવ તથા બળદેવના નામ, તેમના ધર્માચાર્યો, નિયાણાની ભૂમિ અને તેના કારણો, નવ પ્રતિવાસુદેવના નામ વિગેરે તથા ઐરવત ક્ષેત્રમા થનારા ચોવીશ તીર્થંકરના નામ, તથા ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બળદેવ, પ્રતિવાસુદેવ વિગેરે સબધી સક્ષિપ્ત હકીકત આપી છે

છેવટ (૧૬૦મા સૂત્રમા) ઉપસહાર કરતા સતા 'સમવાય' શબ્દના યથાર્થ નામો બતાવી શકવાની સમાપ્તિ કરી છે

ત્યાર પછી ટીકાકારે આઠ શ્લોકની પ્રશસ્તિ કરી છે તેમા ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિએ તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરી પ્રથમ આ અગત્ય પ્રમાણુ ઘણું હતું, તે કાળાદિકના દોષથી અત્યંત થયેલું હોવાથી મારા જેવાની બુદ્ધિની અદ્યતાને લીધે આ ટીકા રચવાની મારી શક્તિ નથી, તે પણ શુરુદ્વપાથી કાઢક કરી છે તેમા મતિમાઘતાદિકને કારણે કાંઈ રુખલના થઈ હોય તે પરોપકારી વિદ્વાનોએ સુધારવી વિગેરે લખીને પોતાના ગુરુ વિગેરેની સક્ષિપ્ત પણ પરા આપી છે

આગમોદય સમિતિ તરફથી છપાયેલ શ્રી સમવાયાગ સૂત્રની પ્રતમા ટીકાની પ્રશસ્તિની અતે કહ્યું છે કે મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણુ ૧૬૬૭ શ્લોકો, અને ટીકાનું પ્રમાણુ ૩૫૭૫ શ્લોકો છે બનેના ૫૦૪૨ શ્લોકો થાય છે ગીતાર્થ શ્રી શુરુમહારાજ જેમ બીજા આગમોના યોગોદ્દહનની ક્રિયા કરાવીને શિષ્યોને ભણાવે છે, તેમ આ ચોથા અગનો પણ અધ્યાસ યોગોદ્દહનની ક્રિયા કરાવીને જ કરાવાય છે આ સૂત્રના યોગોદ્દહનના ત્રણે દિવસોમા આયળિલ તપ કરાય છે તેમા પહેલા દિવસે આ ચોથા અગનો ઉદ્દેશ કરાવી બીજે દિવસે સસુદેશ કરાવીને ત્રીજે દિવસે અનુસા કરાવાય છે પછી એક ન્વિસ વૃદ્ધિનો ગણતા ચાર દિવસે અથવા ચાગ આયળિલે આ સૂત્રના યોગ પૂરા થાય છે યોગ વિધિના ચત્રમા જણાવ્યા પ્રમાણુ ઉદ્દેશની ને અનુસાની બે વાર નદિની ક્રિયા અહીં કરાવાય છે એટલે આઠ થોયના દેવવદન વગેરે નદીની ક્રિયા કરાવવા પૂર્વક જ આ સૂત્રનો ઉદ્દેશ અને તેની અનુસા ડગવાય છે ૧ હે શિષ્ય! તું

અમુક સૂત્રના અર્થને લણ, આવું જે ગુરૂ વચન, તે ઉદ્દેશ કહેવાય. પછી હે શિષ્ય ! તું લણેલા સૂત્રાર્થને સ્થિર પરિચિત કર એટલે કોઈ પણ સ્થલે પૂછવાનું બાકી ન રહે, તેવા સૂત્રાર્થને હૃદયમાં ધારી રાખજે, આવું જે ગુરૂ વચન તે સમુદ્દેશ કહેવાય. પછી ગુરૂ મહારાજને જ્યારે ખાત્રી થાય કે આ સાધુ જે સૂત્રાર્થો લણ્યો છે, તે બંને અસંદિગ્ધ અને સ્થિર પરિચિત છે, ત્યારે હે શિષ્ય ! સ્થિર પરિચિત કરેલા સૂત્રાર્થોને સારી રીતે ધારણ કરજે, બીજા સાધુઓની આગળ કહેજે એટલે લણાવજે અને આ રીતે લણાવવાથી સૂત્રાર્થને ટકાવનારા ગુરૂપણને દીપાવનારા ગુણોનો સમુદાય પામીને અને તે ગુણોને આરાધીને નિર્મલ સંયમ જીવનમાં ઉત્તરોત્તર આગળ વધજે. આ રીતે મોક્ષ માર્ગને પરમ ઉદ્દાસથી સાધીને સંસાર સમુદ્રનો પાર પામજે. આવું જે ગુરૂમહારાજનું વચન તે અનુજ્ઞા કહેવાય. આ રીતે શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો.

॥ શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો પાંચમો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐   卐

卐

॥ ७८० ॥ ३५१ ॥

॥ आर्या ॥

अहुणा उद्धपयासे, वणिज्जइ परिचओ भगवईए ॥
जइजोग सारपि य, बुच्छ सुत्ताइयणेहिं ॥ ३२ ॥

समवायगे बुत्त, वित्तत भगवईए नदीए ॥
सारक्खाणावसरे, दुवालसगीइ सखेवा ॥ ३३ ॥

सपरोमयसमयाण, जीवाजीयाण लोयलोयाण ॥
वण्णणममराईहिं, कयपण्णण जिणुत्ताइ ॥ ३४ ॥

यागरणाइ विसेसा, दब्बाइ पयासगाइ विविहाड ॥
ससारधुहितारण- पचलददपोयसरिसाइ ॥ ३५ ॥

भन्वाभिणदियाइ, तमरयविद्धसणाइ मइयाइ ॥
सीसहिंयत्थसुयत्था, उवइहा पचमगम्मि ॥ ३६ ॥

सखेज्जसिलोगाई, एगे पण्णाविओ सुयक्खधे ॥
साहियमज्झयणसय, दसउद्देसगसइस्साइ ॥ ३७ ॥

छत्तीस सहस्साइ, वागरणाण विसिट्ठत्ताण ॥
इगयालीससयाइ, दुगुणपयाइ चउत्थगा ॥ ३८ ॥

अंगस्सेयस्सत्था, कहिया दस वट्टमाणविचीए ॥
गोयमपुन्निछयपण्णा, गहुप्पमाणा तहण्णेसिं ॥ ३९ ॥

सिरिअग्गिभूइपगुहा, रोहजयती तहा अजइणावि ॥
पण्हविहायगमविया, सिरिबीरचरित्तवयणाइं ॥ ४० ॥

हेवाणदाईण, दिक्खा मोक्खा जिणेहिं पण्णत्ता ॥
सुरभासा रुद्धुम्मा-इ जमानिचरित्तगोसाला ॥ ४१ ॥

સિરિસ્વંદગાહ ચરિયા, મહાસિલાકંટગસ્સ વુત્તંતં ॥

રાહુગ્ગહનામાઈ, જત્તા જવણિજ્જ વાવાહા ॥ ૪૨ ॥

સરિસવમાસકુલત્યા, તામલિતવવણ્ણં દેસાઈ ॥

સુત્તતાઈયપ્પહા, કહિયા બુદ્ધાઈનાગરિયા ॥ ૪૩ ॥

દાણકસાયાઈફલં, નિગોય સાવગ્ગ મુળી સવુત્તંતા ॥

ચમરિંદાઈચરિત્તં, પુગ્ગલવંધાઈતત્તાઈ ॥ ૪૪ ॥

અણુઓગચલ્લકફલં, નિયગુણરમણાઈવિવિહવોહદયં ॥

સંસ્થેવા પ્પણ્ણત્તં, વિયાહપ્પણ્ણત્તિણિસ્સંદં ॥ ૪૫ ॥

શબ્દાર્થ—હવે શ્રીપ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથના છઠ્ઠા પ્રકાશમાં સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રીભગવતીસૂત્ર (વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર)નો, પહેલાં તેનો જ્યાં જણાવેલો ઉચિત લાગે ત્યાં, સાર પણ ગોઠવીને પરિચય શ્રીનંદીસૂત્રાદિના વચનો (પાઠ)ને અનુસારે ટૂંકામાં કહીશ. ॥૩૨॥ શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રમાં અને શ્રીનંદીસૂત્રમાં સંક્ષેપથી દ્વાદશાંગી (બાર અંગો)નો સાર કહેવાના પ્રસંગે શ્રીભગવતીસૂત્રનું પણ વૃત્તાંત કહ્યું છે. ॥૩૩॥ તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું— શ્રીભગવતીસૂત્રમાં સ્વસમયની ને પર સમયની તથા ણંને સમયની, તેમજ જીવ અજીવની ને લોક અલોકના પદાર્થોની ખીના કહી છે. તથા જૂદી જૂદી જાતના અભિલાષ્ય પદાર્થો કહ્યા છે. તે પદાર્થો વિવિધ પ્રકારના સંશયવાદો દેવ, રાજા, રાજર્ષિ તથા ગણધરાદિ મહાપુરુષોએ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને જૂદા જૂદા સ્થલે જૂદા જૂદા પ્રસંગે જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા તે બધા પ્રશ્નોના પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે આપેલા ઉત્તરોની હકીકતને જણાવનારા છે. તે ઉત્તરો દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયાદિ પદાર્થોનો ને લોક અલોકમાં રહેલા ધર્માસ્તિકાયાદિ પદાર્થોનો બોધ કરાવનારા તથા સંસાર રૂપી સમુદ્રનો પાર પમાડવાને સમર્થ મજબૂત છિદ્ર વિનાના બહાણ જેવા છે. ॥૩૪-૩૫॥ વલી તે ઉત્તરો દેવોના સ્વામી ઇંદ્રોથી પણ પૂજાયેલા છે એટલે વખણાયેલા છે. ને લબ્ય જીવોએ હૃદયના ખરા ઉમળકાથી તે બધા ઉત્તરોની અનુમોદના કરી છે. તથા તે ઉત્તરો અજ્ઞાનનો અને પાપ કર્મોનો નાશ કરનારા તથા ઇલા મતિ બુદ્ધિને દેનારા અને વધારનારા છે. આ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો શિષ્યોનું ભલું (કલ્યાણ) કરવાના ઇરાદાથી અનુક્રમે પૂછાયા છે ને દેવાયા છે. આ રીતે શ્રુતજ્ઞાનને અનુસરતા પદાર્થો શ્રીભગવતી સૂત્રમાં કહ્યા છે એમ જાણવું. ॥૩૬॥ આ શ્રીવ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમાં સંખ્યાતા (ગણી શકાય તેવા) શ્લોકો વગેરે છે. એક શ્રુતસ્કંધ છે. શત (સો ૧૦૦)થી વધારે અધ્યયનો હતા, અને દશ હજાર ઉદેશાઓ હતા. ॥૩૭॥ આમાં યથાર્થ રહસ્યને સમજાવનારા ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નો અને તે સર્વેના ઉત્તરો, ૪૧ શતકો અને ૨૮૮૦૦૦ પદો કહ્યા છે. ॥૩૮॥ આ ભગવતીસૂત્રનું પ્રાકૃતમાં ‘વિવાહ પ્પણ્ણત્તિ’ નામ છે. તેના ૧૦ અર્થો શ્રીઅભયદેવસૂરિકૃત વિદ્યમાન ટીકામાં કહ્યા છે.

અહીં શ્રીગોતમ ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નો ધણા છે ને બીજા અગ્નિભૂતિ વિગેરેના પ્રશ્નો થોડા છે ૥૩૯૫ અહીં પ્રશ્નોને પૂછનાગઓઆ શ્રીઅગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ વગેરે, તથા શેઠસુનિ, જ્યતી શ્રાવિકા વગેરે ભૈનો, અને ૨૬૬૬ વગેરે અભૈનો પણ જાણવા તથા શ્રીમહાવીર દેવના પવિત્ર જીવનના વચનો ઘણે સ્થલે કહેલા છે ૥૪૦૫ કેવલી જિન શ્રીમહાવીર દેવે શ્રીઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની અને દેવાનન્દાની દીક્ષાની અને મોક્ષની બીના જણાવી તે મન પર્યંવ જિન શ્રીસુધર્માન્વામીએ સૂત્રમા શુથી છે એ પ્રમાણે બીજાઓની દીક્ષા વગેરેની પણ બીના અહીં જણાવી છે તથા દેવોની ભાષાનો તથા કૃતયુગઆદિનો તેમજ જમાલિ અને ગોશાલાનો વૃત્તાત પણ અહીં કહ્યો છે ૥૪૧૫ તથા અહીં શ્રીસ્કંદક પરિત્રાજક વગેરેના ચરિત્રો અને મહાશિલોક સંચામતુ વર્ણન તથા ગહુચક્રના નવ નામો, જત્તા જગજિજ્જ, અગ્રાશદ્ધ સરિસલ, માલ, કુલ્લચી વગેરે વિશિષ્ટ અર્થોવાળા શબ્દોનું વર્ણન, તામલિતાપસનું વર્ણન, દેશ વિદેશની ઠાસીઓના નામ, સુવ સાડ કે જગલુ સાડ વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો, તથા ભુદ્ર જાગરિકા વગેરેનું સ્વરૂપ, આ બધી હકીકતો પણ અહીં કહી છે ૥૪૨-૪૩૫ વળી અહીં સયતાદિને આપેલા દાનનું વર્ણન, કપાયના કડવા ફલો, નિગોહનું સ્વરૂપ, તુગિયા નગરીના શ્રાવકોનું વર્ણન ને અતિસુકત સુનિ વગેરેના ચરિત્રો, ચમરેન્દ્ર વગેરેની બીના, તથા છત્રીશ છત્રીશ ગાથાઓમા પુણ્યલોનું અને બાધાદિનું વૃત્તાત પણ કહ્યું છે ૥૪૪૫ આ શ્રીભગવતીને સાભળવાનું અને જાણવાનું ફલ એ છે કે આર્યે અનુયોગોનું સ્વરૂપ સમજાય, વળી નિજશુણ્ય રમણતા વગેરે જૂઠા જૂઠા પદાર્થોનો બોધ કરાવનાર આ પાત્રસુ અગ છે આ રીતે શ્રીભગવતી સૂત્રનું રહસ્ય દ્રક્ષમા જાણવું ૥૪૫૫

રૂપબોધાર્થ—આ છઠ્ઠા પ્રકાશની મૂલ પ્રાકૃત ૧૪ ગાથાઓના શબ્દાર્થમા જણાવ્યા પ્રમાણે શ્રીભગવતી સૂત્રનો સારાજ જાણવો આ સળધી વધારે લખતા ત્રય મોટો ધર્મ જાય અહીં દ્રક્ષમા જણાવવાનો પ્રયાસ કરાય છે, તેમા મુદ્દો એ છે કે, સક્ષેપમા વસ્તુને જાણવાની રૂચિવાડા જીવો ધણા હોય છે તેથી તેમને બોધ કરવાના ઈરાદાથી દ્રક્ષમા કહેવું ઉચિત છે તે સારે વિસ્તાર રૂચિવાળા જીવો પણ જિનપ્રવચનનો બોધ પામે, તે માટે જરૂર જાનતું લક્ષ્ય રખાય છે અહીં દ્વાદશાગીની સાચે ગણિપિટક શબ્દને જોડીને દીકાકારે તે દ્વાદશાગી ગણિપિટકનું સ્વરૂપ જણાવતા રૂપમાન્ય છે કે, શ્રુતજ્ઞાન રૂપી મહાપુરૂષના જાણે અગો ન હોય, તેવા જણાતા હોવાથી શ્રીઆચાર્યગાદિ ગાંઠે અગોમા અગ શબ્દ જોડાવ્યો છે, જેમકે આચાર્યગ, સૂત્રકૃતાગ વગેરે તેવા ગારે અગોનો જે સમુદાય તે દ્વાદશાગી કહેવાય તથા શુભોના સમુદાયને જે ધારણ કરે, તે ગણી એટલે આચાર્ય જાણવા તેમની પેટીના જેવું પિટક એટલે દાખડો, જિનશાસનનું સર્વસ્વ એટલે તમામ રહસ્ય દ્વાદશાગીમા સમાયેલું હોવાથી દ્વાદશાગી ગણિપિટક કહેવાય છે અથવા જાનનો જે સમૂહ તે દ્વાદશાગી ગણિપિટક કહેવાય એટલે દ્રવ્યાદિનું સંપૂર્ણ યથાર્થ જ્ઞાન દ્વાદશાગી ગણિ પિટકમા સમાયેલું છે, જેમા દ્રવ્ય શુદ્ધ પર્યાય વગેરે પદાર્થોની બીના સ્પષ્ટ કહી હોય, તે વ્યાખ્યા પ્રકાશિ

કહેવાય. તેના વિળાધપ્રજ્ઞાસિ, વિળાધપ્રજ્ઞાસિ વગેરે નવ નામોના અર્થોની રૂપરૂ માહિતી ટીકાકારે ટીકામાં કરાવી છે. ચોથા શ્રીસમવાયંગમાં ને શ્રીનંદીસૂત્રમાં બારે અંગોનો સાર ટીકામાં જણાવનારી દ્વાદશાંગીની હુંડી કહી છે. અહીં હુંડી શબ્દ વ્યવહારને અનુસરીને કહ્યો છે. એથી સમજવું કે-જેમ એક બહેપારી બીજા બહેપારીની ઉપર હુંડી લખે, તેમાં બહેપારની ને લેવડદેવડની બીજા સારરૂપે ટીકામાં જણાવે, તેમ અહીં પણ બારે અંગોનો સાર ટીકામાં કહ્યો છે. તેથી “બાર અંગોની હુંડી” એમ કહ્યું છે. તેમાં અનુક્રમે ચાર અંગોનો સાર જણાવ્યા બાદ આ લગવતી સૂત્રનો સાર જણાવતાં કહ્યું છે કે-લગવતી સૂત્રમાં સ્વસમયની એટલે જૈન દર્શનની બીજા જણાવી છે તથા પર સમયની એટલે સાંખ્ય બૌદ્ધ મીમાંસકાદિ અન્ય ધર્મોએના વિચારો પણ જણાવ્યા છે. તે બાણીને અપરિપક્વ (કાચી) બુદ્ધિવાળા જીવો સ્વધર્મને તજીને પરધર્મને સાચો ન માને, આ ઇરાદાથી પર સમયના વિચારોમાં એછાશ, અઘટિતપણું, તેનો વકતા સર્વજ્ઞ નથી, વગેરે બીજા રૂપરૂ સમજાવી અંતે સચોટ રીતે સાબીત કર્યું છે કે જૈન દર્શન સર્વજ્ઞ કહેલું છે, તેમાં લગાર પણ ન્યૂનતા છેજ નહિ. જેનો વકતા સર્વજ્ઞ (કેવલજ્ઞાની) હોય, તેમાં પૂર્ણતાજ હોય ને પદાર્થોની પ્રરૂપણા પણ ઐચિત્ય ગુણવાળી જ હોય. આ હકીકતને વિસ્તારથી સમજાવી પરસમયના વિચારોનું ખંડન કરી સ્વસમયના સિદ્ધાંતો આબાદ રીતે સાચા ઠરાવ્યા છે. માટે જ કહ્યું કે, સ્વ-સમયની, પરસમયની ને બંનેની બીજા વર્ણવી છે. તેમજ જૂઠા જૂઠા સ્થલે જૂઠા જૂઠા પ્રસંગોને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રીગૌતમ ગણધર વગેરે પ્રશ્નકારોએ જીવ અજીવ લોક અલોક વગેરેના સ્વરૂપને જણાવ્યાની ઇચ્છાથી, અને પોતાના શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિને વધારે ખાત્રી થાય, આ ઇરાદાથી એટલે શિષ્ય વગેરે લગ્ય જીવો મનમાં સચોટ સમજે કે શ્રી ગણધર દેવે જેવું કહ્યું હતું, તેવું જ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ ફરમાવે છે, માટે તેમના વચનો નિઃસંદેહ સાચા જ છે. આવી ખાત્રી જો કે શિષ્યાદિને કાયમ હોય જ છે. તો પણ પ્રભુદેવના વચનો સાંભળતાં તેઓ પરમ ઉદ્ધાસથી સાંભળેલી બીજાની જેવી હકીકત બાણીને પોતાનો સમ્યગ્દર્શન ગુણ વધારે નિર્મલ બનાવે છે. કેટલાએક પુણ્યાત્માઓ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પણ પામે છે. તથા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી શ્રી ગણ-ધર દેવોને પણ અનુપયોગ લાવ, વિસ્મરણ, અભણપણું, જ્ઞાનમાં ન્યૂનતા વગેરે સંભવે છે. તેમાં તેમાંના કોઈ પણ કારણથી અથવા શ્રોતાઓને પ્રતિબોધ થાય અને પદાર્થોનો સ્પષ્ટ બોધ થાય, આવા ઇરાદાથી પણ ગણધર વગેરે પ્રશ્નકારો પ્રશ્નો પૂછે છે. પ્રશ્ન કરનારા જીવોમાં ગણધરો, દેવો, રાજાઓ, જેમણે છતી રાજ્ય ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી સંયમ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે તેવા રાજર્ષિઓ મુખ્ય છે. તેમાં પણ વધારે મુખ્યતા શ્રી ગૌતમ ગણધરની છે. કારણકે વધારે પ્રશ્નો તેમણે પૂછ્યા છે. અહીં શરૂઆતમાં મૂલસૂત્રમાં જ શ્રી ગૌતમ ગણધરનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. તે અપૂર્વ બોધને દેનારું છે ને આત્માને નિર્મલ બનાવનારું છે, તથા મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં આત્માને ટકાવે છે. ઉત્તરોત્તર આગળ આગળ પ્રગતિ કરાવે છે તેમાં શ્રી ગૌતમ ગણધરનું બાહ્ય સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે તેઓ સમ્યતુરચ્ચ સંસ્થાનને તથા વજ્રકપલના-

રાય સઘયણને ધારણ કરનારા તેજસ્વી હતા તેમનું અભ્યતર સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું કે તેઓ છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપશ્ચર્યા કરતા હતા દુર્ધર શીલ, સચમ, સતોષ, સાદાઈ, સમતા, નમ્રતા ક્ષમા, સરલતા, વગેરે ગુણવાળા હતા વિગત તેઓ લેશ્યા, શુભ ધ્યાનરૂપી ગેઠાગમા મનને સ્થિર રાખનાર, લઘિના ભાર અને વિન્યાદિ ગુણોને ધારણ કરનારા તેઓ હતા શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને દેવ તરીકે ને શુર તરીકે પણ માનતા હતા એટલે તેમને જે દેવ તેજ શુર પણ હતા પરમોપકારક પરમઉદારક પણ તેજ હતા વળી પ્રભુ વીઘ્ના ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવપણાના ભવમા શ્રી ગૌતમસ્વામી તેમના સારથિ (રથ હાકનારા) હતા આવા આવા અનેક કારણોથી તેમને પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવની ઉપર બહુમાન સહિત બહુજ લક્ષિતાભાવ હતો “માનાવ ધમ્મો” પ્રભુ દેવની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવામા જ ધર્મનું અરૂં રહસ્ય રહ્યું છે તથા “વિનયમૂલો ધમ્મો” ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું મૂળ વિનય છે વિનયથી ચૂકેલા આત્માઓ મર્વ પ્રકારે ધર્માશયનથી ચૂકી જાય છે એટલે વિનયથી આત્માઓ જ જિન ધર્મની સાત્ત્વિકી સંપૂર્ણ આરામના કરી શકે છે જિન દેવ વગેરેને યોગભાવનાર અને તેમના પ્રત્યે લક્ષિતાભાવ પેદા કરાવના વિગેરે સ્વરૂપે અનહદ ઉપકારના કરનારા આરાધક બનાવી મનાર સમુદ્રનો પાગ પમાડનારા, શ્રી શુર મહારાજ જ છે આવા આવા ઘણા પવિત્ર જીવન સૂત્રોને અસખ્યાતા આત્મ પ્રદેશે યોગપ્રોત કરનારા શ્રી ગૌતમ ગણધર છઠ્ઠ છઠ્ઠ તપના પારણે પણ પ્રભુદેવની આજ્ઞા લઈને ગોચરી લેવા જાય, પ્રાચે ધણીવાર પ્રભુદેવને આહાર વગેરે વપરાવીને જ પારણ કરે, અવધિજ્ઞાનનો નિર્ણય કરવામા અને પોતાના દીક્ષિત કેવલી સાધુઓને કેવલજ્ઞાની તરીકે બહુવામા પ્રભુના કહેવાથી ભૂલ જણાતા તરતજ ખમાયે, આવા આવા શ્રી ગૌતમ ગણધરના અનેક જીવન પ્રસંગો હૃદયમા ઉનાગી મનન કરનારા જીવો જરૂર નિજગુણ ગમણતા વધારી સ્વપરતારક બની શકે છે

આ રીતે મુખ્ય પ્રશ્નકાર શ્રી ગૌતમ ગણધરની બીના જણાવીને હવે બીજા પ્રશ્નકારે અગે જરૂરી બીના જણાવું છું શ્રી અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ અને મહિત પુત્ર આ ત્રણ ગણધરેએ પણ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને અવસર ઉચિત પ્રશ્નો પૂછી પોતે પદાર્થ સ્વરૂપ જાણ્યું છે ને બીજાને પણ તેવો જોષ કરાવ્યો છે એવી રીતે માકન્દી પુત્ર, રોહિત મુનિ અને જયતી શ્રાવિઠા વગેરે ભવ્ય જીવોએ પણ પ્રભુદેવને પ્રશ્નો પૂછી ધર્મજોષ મેળવ્યો છે આમાથી સમજવાનું એ મળે છે કે પ્રશ્નો પૂછવાનો અગત્ય એકલા જૈનોનો જ નથી પણ જૈન કે અજૈન કેઈ પણ પ્રશ્નો પૂછી શકે છે

જયતી શ્રાવિઠાએ પૂછેલા પ્રશ્નોના જવાબમા જે કહ્યું તેનો દ્રઢ સાર એ છે કે જે ભવ્ય જીવો પગમ ઉનાસથી શ્રી જિનગણસનની સાત્ત્વિકી આગધના કરે છે તેઓ જાગતા મારા છે એટલે ધર્મી જીવોનું જાગવું સારૂ ગણાય અપર્માનું જાગવું સાડ ન ગણાય કારણકે જાગતા એવા ધર્મી જીવો ધર્મ સાધના કરી મોક્ષ માર્ગને આરાધે છે ને અધર્મી જીવો જાગતા હોય તો તેઓ પાપના કાર્યો કરે છે એ પ્રમાણે ધર્મીનું પડિતપણ સારૂ

વગેરે ખીના પણ સમજી લેવી. આવી પ્રશ્નોત્તરની પદ્ધતિ ણાલ જીવોને પણ સ્હેલાઈથી ને થોડા ટાઈમે પદાર્થ તત્ત્વનો ળોધ કરાવી શકે છે. માટે જ ગીતાર્થ મહાપુરુષ પણ વ્યાખ્યાનાદિના પ્રશ્નગે આવી પદ્ધતિને જરૂર અનુસરે છે. સંશયો, જિજ્ઞાસા બુદ્ધિને પ્રકટાવે છે, પણ સમ્યક્દર્શનને મલીન કરતા નથી, તેથી જેને જેવો સંશય થાય, ને તેનો પ્રશ્ન પૂછે છે. કદાચ પૂછનારા જીવોએ ટંકામાં પ્રશ્ન પૂછ્યો હોય તો પણ ઉત્તર દેનાર મહાપુરુષોએ ખીજાને તારવાની ભાવના રાખીને પ્રશ્નોનો જવાબ વિસ્તારથી દેવો જોઈએ. એમ “વિત્થરેણ માસિચાણં” આનું રહસ્ય વિચારતાં જણાય છે. કેવલજ્ઞાનથી પ્રશ્નોના મર્મને યથાર્થ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે જાણતા પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે જૂદા જૂદા સ્થલે જૂદા જૂદા પ્રશ્નગે જે જે ઉત્તરો આપ્યા તેમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોની, જ્ઞાન વર્ણાદિ ગુણોની, આદ્ય રૂપ દેત્રની, સમયાદિ કાલની, સ્વપર પયાર્યોની અથવા નવું જૂનું વગેરે પયાર્યોની, જીવાદિના પ્રદેશોની ને પરિણામોની ખીના સમાયેલી હતી તેમજ સંહિતાદિરૂપ અનુગમની, ઉદ્દેશ નિર્દેશ નિર્ગમાદિ દ્વારોના સમુદાયરૂપ અનુગમની, નામાદિ નિર્ણેપાની, નૈગમાદિ દ્રવ્યાસ્તિક તથા પર્યાયાસ્તિક જ્ઞાનનય તથા ક્રિયાનય, તથા નિશ્ચયનય અને વ્યવહાર નયોની તથા પ્રમાણોની તેમજ આનુપૂર્વી વગેરેનું સ્વરૂપ તથા ઉપક્રમાદિ પદાર્થોની પણ સ્પષ્ટ હકીકતો જણાવી હતી. તથા લોકની ને અલોકની પણ ખીના જાણવાનો લાભ મળતો હતો. વળી તે ઉત્તરો સાંભળવાના પ્રતાપે જ આસન્નસિદ્ધિક લબ્ય જીવો મોક્ષ માર્ગને આરાધી નિર્વાણપદને પામતા હતા. ઇંદ્રો પણ તે ઉત્તરો સાંભળી પ્રભુના વખાણ કરતા હતા. લબ્ય જીવો તે ઉત્તરોની ને તેના દેનાર પ્રભુની અનુમોદના કરતા હતા. તેમજ તે ઉત્તરો કેવલજ્ઞાનથી જાણીને પ્રભુએ આપ્યા તેથી હીવા જેવા ને બુદ્ધિને વધારનારા હતા. શ્રુત જ્ઞાનને અનુસરતા ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નોના ઉત્તરો શિષ્યાદિના અનર્થો નાશ પામી અર્થ પ્રાપ્તિ (સાધ્યસિદ્ધિઃ સુક્તિનો લાભ) રૂપ હિતને લક્ષ્યમાં રાખીને અપાયા છે. વળી તે ઉત્તરો શ્રુતજ્ઞાન સંબંધી અર્થ રૂપ છે. એટલો એમાં વિવિધ પ્રકારના અભિલાખ્ય (જેનું સ્વરૂપ વર્ણવી શકાય તેવા) પદાર્થોની ખીના ભરી છે. એમ ‘સુચત્થ વહુવિહપ્પગારા’ આનું રહસ્ય વિચારતાં જણાય છે. ‘શ્રુતાર્થાઃ’ આનો ખીજો અર્થ ટીકાકારે એ જણાવ્યો છે કે શ્રી તીર્થંકર દેવની પાસેથી ગણધરે સાંભળેલા અર્થોથી શોભાયમાન તે ઉત્તરો છે. આનો ત્રીજો અર્થ એ જાણવો કે ‘શ્રુતાર્થાઃ’ અહીં શ્રુત એટલે મૂલસૂત્ર, અને અર્થ એટલે નિયુક્તિ વગેરે. આ બંને ખીના તે ઉત્તરોથી જણાય છે. વળી એ પણ યાદ રાખવું કે તે ઉત્તરો આત્મિક ગુણરૂપી કમલોને વિકસાવનારા છે. તથા અહીં શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં અનુષ્ટુપ છંદ રૂપ સંખ્યાતા શ્લોકો છે. બત્રીશ અક્ષરો એક અનુષ્ટુપ શ્લોકમાં આવે છે. તેમાં ૪ પાદ હોય છે, આઠ અક્ષરનો એક પાદ એટલે શ્લોકનો ચોથો ભાગ થાય. આ રીતે ગણતાં આના સંખ્યાતા શ્લોકો કદા તે બંને રીતે જણાવેલી પદ સંખ્યાનો વિચાર કરતાં ઘટી શકે છે. સંખ્યાતી વાચનાઓ છે. શિષ્યોને સત્રાર્થ ભણાવવા તે વાચના કહેવાય. તે સંખ્યાતી છે. કારણ કે ગણત્રીની વાચનાઓથી આ સૂત્ર સંપૂર્ણ ભણાવી શકાય છે,

અથવા અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીકાલની અપેક્ષાએ પણ સખ્યાતી વાચનાઓ વડી શકે છે તેમજ ઉપક્રમ વગેરે અનુયોગના દ્વારા પણ સખ્યાતા જ છે કારણ કે અધ્યયનો જ સખ્યાતા છે તે પ્રનાયકને વચનો દ્વારા ઝઠી શકાય છે તથા સખ્યાતી પ્રતિપત્તીઓ એટલે મતાતરે છે સખ્યાતા વેદકો છે વેદક એક જાતના છદ્મ નામ છે વેદ શબ્દના ત્રણ અર્થો કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે-૧ એક જાતનો છદ્, ૨ વેદન (લપેટો), ૩ એક વસ્તુ વિષયક (એક અધિકારને અનુસંગતા) વાક્યોનો સમુદાય છદ્ વિશેષરૂપ અર્થ ત્રીનદીસૂત્રની શ્રુતિમા અને તેને અનુસરીને ણનાવેલી શ્રાહરિલદ્રસૂરિકૃત ટીકામા પણ જણાવ્યો છે સમવાચાણની વૃત્તિમા “વર્ણ્ય પ્રતિષદ્ધ વચન સકલિકા” એટલે એક અર્થને અનુસરતા જે ગૃખલાખદ વાક્યો તે વેદક કહેવાય તેમજ જ્ઞાતસૂત્રના ૧૬મા અધ્યયનની ટીકામા ૨૨૨મા પાનામા વેદકનો અર્થ ‘એક વસ્તુ વિષયક પદ પદ્ધતિ’ અને ૨૩૦મા પાનામા “વર્ણનાર્થ વાક્ય પદ્ધતિ” એમ ઝઠું છે કેટલાએક વિદ્વાનો માને છે કે-“આ વેદક છદ્ આર્થો છદ્નો પુરોગામી છદ્ છે અને વેદનુ માપ વિવિધ પ્રગરનુ હોવાથી તેમા ઠડી રૂપ વિભાગ હોતો નથી, માટે લયખદ ગત્ર ૨૫૩૫ આ વેદક છે” આવા સખ્યાતા વેદકો આ શ્રીભગવતીમા હતા, તેમજ નિરોધ નિર્ચુક્રિત વગેરે નિર્ચુક્રિતઓ પણ અહીં સખ્યાતી છે સૂત્રના વાચ્યાર્થની વિશિષ્ટ જે યોજના તે નિર્ચુક્રિત કહેવાય બાકીના અધ્યયનોની ને ઉદ્દેશાની તથા શતકોની તેમજ બ્યાખ્યા પ્રસાસિના દશ અર્થોની અને અગ્નિભૂતિ વગેરે પ્રશ્નકારોની ખીના ૨૫૫ સમજાય એવી છે તથા અહીં પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના શ્રમણ જીવનના અપૂર્વ યોધાદાયક જૂઠી જૂઠી જાતના પ્રસંગો વધારે પ્રમાણમા જણાવ્યા છે એ સર્વેનુ મહત્ત્વ વિચારતા આત્મિક શુદ્ધો જરૂર નિર્મલ બને એ કર્મોની સાથે નિશ્ચલપણે સ્પર્ધા કરનાર પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવની પરાંપકાર સંસ્કૃતિ, ગભરાયેલા આત્માને આશ્વાસન દેનારી અપૂર્વ દેશના, વ્યકિતને ઓળખીને તેના પ્રશ્નને અનુસરીને જવાબ દેવાની ભવ્ય પ્રભુલિકા, ક્રોધી અને અનુચિત વચનો કહેનારા જીવોની ઉપર પણ અપૂર્વ દયા, તેને તારવાની તીવ્ર લાગણી, સમલાવ, સહનશીલતા વગેરે શુદ્ધો આદરવા લાયક છે, એમ તે તે પ્રસંગમાથી જણી શકાય છે તથા શ્રીમદ્ભગવદ્દત્ત બ્રાહ્મણ અને દેવાનદા બ્રાહ્મણી પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવની પાસે આવ્યા, વદન કરીને દેવાનદા વધતા પુત્ર મ્નેહથી સ્થિર નજરે જોતા તેમને પાનો (સ્તનમાથી દૂધનુ ઝરવું) ચડ્યો આ પ્રસંગ જોઈને પૂછનાર શ્રીગૌતમ ગણધર્મને પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવે ખુલાસો કર્યો કે-“હું ગૌતમ! જો મારી પૂર્વ માતા છે હું પડેલા દેવલોકથી ચડીને એની કુક્ષિમા નીચ ગોત્રના ઉદયથી ૮૨ દિવસ સુધી રહ્યો હતો ૮૩મા દિવસની રાત્રિએ હિંગિણગમેષી દેવની મારફત હું ત્રિશલાની કુક્ષિમા મૂક્યો ત્યાં મારા જન્મ વ્યો, તેથી મારી માતા ત્રિશલાજી કહેવાય છે મને જોઈને પુત્ર મ્નેહ વધવાથી દેવાનદા મને સ્થિર નજરે જોઈ રહી, ને તેને પાનો ચડ્યો પ્રભુ શ્રીમહાવીરની દેશના સાલગી પ્રતિબોધ પામેલા તે બને પ્રભુના હાથે દીક્ષા લઈ તેની નિર્મલ આરાધના કરી ચોક્ષે ગયા તથા પૂર્વ ભવના ગુણ સસ્ક્રમેને ધાગણ કરનાર અતિમુક્ત કુમાર શ્રીગૌતમ વ્યાખીએ દેખીને

રાજી થાય છે. તેમની સાથે વિનયથી વાતચિત કરે છે. પ્રભુની પાસે આવી દીક્ષા લઈ આરાધે છે. બાલપણની અપક્વતાથી કરેલી સચિત જલની વિરાધનાનો દોષ પ્રભુના વચનથી જાણી તે દોષની શુદ્ધિને માટે ઇચ્છ્યાવહી પ્રતિક્રમતાં કાયેત્સર્ગમાં શુભ ભાવના ભાવી કેવલજ્ઞાની થઈ મોક્ષે ગયા. આ બીના “વૃદ્ધાવસ્થામાં ત્યાગ ધર્મ સ્વીકારવો જોઈયે” આવી માન્યતા વ્યાજબી છેજ નહિ એમ સાળીત કરાવે છે. સૌં કોઈ જાણુજ છે કે ઘડપણમાં દયાજનક પરિસ્થિતિ હોય છે. શરીરની ક્ષીણતા વધે છે પણ આશા ઘટતી નથી. ઠાંતનું પડવું, લાકડીના ટેકે ચાલવું, પરાધીનતા વગેરે પણ નજરો નજર દેખાય છે. માટે જ જૈનદર્શન કરમાવે છે કે “જે ટાઇમે દીક્ષાની ભાવના થાય. તેજ ટાઇમે તે સિંહની જેવા શૂરવીર થઈને તેવીજ રીતે પાલીને મુકિતના સુખ પામવા.” શુરમહારાજ દીક્ષાના વિચાર જણાવનાર ભવ્ય જીવોને અનુમોદના કરતાં એજ દ્વંદ્વમાં જણાવે છે કે, “જહાસુવર્ણ દેવાણુપિપયા ! મા પહિવંધં કરેદ્” એટલે હે પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવ ! જેમ તને સુખ ઉપજે તેમ કર, તેમાં વિલંબ (ઢીલ) કરીશ નહિ. માટે જ બીજાઓએ પણ સ્વાર્થની ખાતર પણ કહ્યું છે કે જે દિવસે વૈરાગ્ય થાય, તેજ દિવસે પ્રવ્રજ્યા (ત્યાગ ધર્મ) સ્વીકારવી. એમ તેમના જ ગ્રંથોમાં કહેલા “યવ્હનિ વિરજેત તદહનિ પ્રવ્રજેત” વગેરે વાક્યોનું રહસ્ય વિચારતાં જણાય છે. શંકરાચાર્યે નાની ઉંમરમાં સંન્યાસ સ્વીકાર્યો છે. આથી પણ જૈન દર્શનની માન્યતા વ્યાજબી ઠરે છે. ત્યાગ ધર્મની સાધનાના પહેલા પગથિયા જેવું સામાયિક છે, તેની પણ યથાર્થ કીર્મત આંકનારા શ્રીશુરમહારાજ સામાયિક પારનાર ભવ્ય જીવ જ્યારે પારવાનો આદેશ માગે છે, ત્યારે એજ કહે છે કે “પુણરત્રિ કાયર્વ્વ” એટલે હે ભવ્ય જીવ ? ફરી પણ આ સામાયિક કરવું, અને બીજા આદેશની અંતે પણ કહે છે કે—“આચારો ન મોક્તર્વો” સામાયિક કરવું, એ તમારો હમેશા વારંવાર કરવાનો આચાર છે, તેને કરવાનું ચાહુ રાખજો, પણ મૂકી દેશો નહિ. વળી ખરાખ નિમિત્તોના સંસર્ગથી શુભ ભાવ ક્ષણ વારમાં પલટાઈ જાય છે. માટે જ પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવે બાલક છતાં પણ યોગ્ય જાણીને અતિમુક્ત કુમારને દીક્ષા આપી. આ બાલમુનિનું જીવન વિચારતાં ઘણો આત્મિક ળોધ મળે છે, ને પુણ્ણલ રમણુતાની ઓછાશ પણ જરૂર થાય છે. તેમજ આ શ્રીભગવતીસૂત્રમાં શરૂઆતમાં પાંચ પરમેષ્ઠીને અને બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર કર્યો છે, તથા પાંચમા શતકના ચોથા ઉદેશમાં કહ્યું છે કે દેવો અર્ધમાગધી ભાષા બોલે છે. તેમજ નવમા શતકના બીજા ઉદેશમાં ગાંગેયના ભાંગા કહ્યા છે. તે ગણિતાનુયોગના રસિયાને બહુજ ળોધ આપનારા છે. વળી અહીં કૃતયુગમ યોજ, દ્વાપર યુગમ અને કલ્કયોજનુ વર્ણન કર્યું છે. પ્રભુની દેશનાદિ સારા નિમિત્તોને પામી પૂર્ણ વૈરાગ્યથી દીક્ષા લેનાર રાજકુમાર જમાલી પાપકર્મના ઉદ્યે ૧૫ ભવોમાં કેવા કેવા દુઃખો ભોગવે છે, ને અંતે સન્માર્ગને સાધી કઈ રીતે સિદ્ધ થશે ? આ હકીકત જમાલીના ચરિત્રમાંથી મળી શકે છે. ૧૫ મા શતકમાં ગોશાલ મંબાલિ પુત્રનું જીવન જણાવ્યું છે. તેમાંથી જિનની આશાતનાના કડવા ફલો, મરતાં તેને થયેલો ખેદ, શિષ્યોને સારી બીના જણાવતાં સમ્યગ્દર્શન પામે છે, પછીના ભવોની વિડંબના વગેરે ઘણી બીના જણાવી કહ્યું

કે ધણા લાણા ડાલે પાપકર્મો ખપાવી સન્માર્ગને સાચી તે પલ સિદ્ધ ઘણે પોતાના ડટ્ટા શત્રુ ગોશાલાને તેને લેખ્યાલી બળતો નેકને પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ શીત લેશ્યા મૂંડીને બચાવ્યો તેમાથી બોધ એ મળે છે કે જેઓ શત્રુનુ પા ભણુ કરે તેઓ જ જિનશાસનના ખન આરાધક ઢહેવાય પ્રભુદેવની આવી દયાલુતા વગેરે શુભોના વિચાર કરવાથી જ અતે ગોશાલો મમ્યત્વ પામ્યો છે ને ભવિષ્યમા સિદ્ધ પલ ઘણે તથા અહીં ધા નેકદક પરિ ત્રાજદાદિના આત્મબોધદાયક છન । ચરિત્રો આખ્યા ૮ તથા મન્થિવાકટક નામના સન્માર્મની ખીના એ હોભાદિ દોષોની પ્રગવતા જણાવે છે પ્રસંગે રાહુના નામ જણાવી યાના, યાપનીય અબ્યાબાધ, પ્રાપ્તુ વિદ્યા, મગિમવ, કુવત્ય માસ ગણ્ઠાનુ વર્ણન કર્યું છે તેમા પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે એ પણુ સમજવા નેવી હુડીડત જણાવી છે-“ચરિત્રવ” શબ્દના બે અર્થો થાય છે એક અર્થ સર્પપ=સગસવ, તે ભક્ષ્ય છે એટલે ખવાય છે બીજો અર્થ મનખી ઉમર વાળા છનો, તે અભક્ષ્ય છે એટલે ખવાય નહિ એ પ્રમાણે “માસ” શબ્દના ત્રણ અર્થો મારી માસ=માર્ગિનો અને માપ=માપો, એ એક બતનુ માપ છે, તે ગદિયાળાની પહેલાનુ માપ છે તે બને અભક્ષ્ય છે પણ માપ=અડદ, તે ભક્ષ્ય છે તથા “કુલ્લિય” શબ્દના દળથી અને કુવવતી (ખાનદાન) શ્રી આ બે અર્થોનાથી અનુક્રમે દળરી ભક્ષ્ય છે, ને કુવવતી નારી અભક્ષ્ય છે આ બીના ૧૮ મા શતકના ૧૦ મા ઉદેશાના ૬૪૬ મા મૂલમા જણાવી છે

ત્રીન શતકના પહેલા ઉદેશામા નામલિતાપસનુ વર્ણન કરતા તેના બાવ તપની પણુ ને બીના વર્ણવી ૮ તે સમ્યક્ત્વની મહત્તા માખીત કરે છે અતદાવે સમ્યક્કર્મ પામી કાલ કરી ધંદપણુ પામે ૮, કારણકે ધંદો નિશ્ચયે સમ્યક્કષ્ટિ જ હોય જે સાધનામા સમ્યક્કર્મ નથી, તે સાધના ભલેને આડરી હોય, તે પા જીર (સખ) પગ હી પણુ કરવા નેવી જ ગણાય એ વક્ર્ય આમાની નમજવાનુ છે તેમજ ઉના પાત્રીના કુડની બીના બીજા શતકના પાચમા ઉદેશામા જલાની છે તે ઉખયોનિવાળા ગપનય છવોની વિશેષતાથી તે કુદાદિનુ પાત્રી કાયમ ગરમ જ રહે છે, એ વક્ર્ય જલાને ૯ અને એજ બીન શતકના પહેલા ઉદેશામા વેન વગેરે નામો પણુ જણાવ્યા છે તથા પાચમા શતકના ૩૩ મા ઉદેશામા સ્વદેશની ને પદેશની દાખીઓના નામ કલા છે તેવાજ નામો નવમા શતકના ૩૩ મા ઉદેશામા પણુ કલા છે દેવાધિદન, દ્રવ્યદેવ, ગરદેવ, ધર્મદેવ, અને ભાવદેવ, અમ પ પ્રપાનના દેવોનુ અને મુણુ માટ કે નાવણુ સરે વગેરે પ્રશ્નોનુ તથા બુદ્ધ ભગવિન વગેરેનુ પણુ વર્ણન બહુ નાત્વિય બોધને કરાવનાર છે વળી અચતને કે અજયતને નિરોધ કે સ્વેદપ આનન્દાદિ દેના દેવા કવા લાભ થાય તે બીના દીકાપગ ભુવક આવશાના દુષ્ટાનો, મુખિઆ, અન્ય ગારોના માશી થા ૮ વગેરે આખીને ચર્ચા અમની છે તથા કપાય મવારી ભંગવવા પડતા આપરા વિપાક, નિગ્રહ, નપ અને પુદગલો બહુજ મુદ્દન બુદ્ધિવાળા છવોને સમ લાય તેરી દર્શકને નિગોદ છત્રીગી, બધ છત્રીગી, પુદ્ગલ છત્રીગીની વ્યાખ્યા

સાથે આપીને સ્પષ્ટ સમજાવી છે તેમજ તુંગિયાનગરીના શ્રાવકોનું ને મંદુક વગેરે શ્રાવકોનું વર્ણન પણ અપૂર્વ તાત્ત્વિક જોધ આપે છે. મુનદત્ત મુનિ તથા સર્વાનુભૂતિ મુનિનું વર્ણન અને ચમરેન્દ્રના ઉત્પાદાદિનું વર્ણન પણ દેવ શુદ્ધ ભક્તિ આદિ શુભોના અપૂર્વ જોધ આપે છે. આ રીતે આ શ્રી ભગવતીજ સૂત્રમાં આરે અનુયોગોનું વર્ણન કર્યું છે. તેને સાંભળનારા અને ભણનારા ભવ્ય જીવો આરે અનુયોગોના જાણકાર બની પુણ્યકર રમણના વગેરે દોષોને દૂર કરી નિજગુણ રમણતા, કર્મનિર્જરા વગેરે લાભ પામી મોક્ષમાર્ગને સાધી મુક્તિના અવ્યાપાધ મુખો જરૂર પામે છે.

॥ શ્રી ભગવતી સૂત્રોના સાર પૂરે થયો ॥

॥ સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રીભગવતીજ સૂત્રના ટૂંક પરિચય ॥

॥ તેમાં પહેલા સતકના પહેલા ઉદ્દેશોના ટૂંક પરિચય ॥

અહીં સૂત્રો ૮૬૬ અને સૂત્ર ગાથાઓ ૧૧૪ છે. આ પાંચમા અંગની ટીકા શરૂ કરતાં પહેલાં શ્રીઅભયદેવસૂરિ મહારાજ જણાવે છે કે આ ભગવતી સૂત્રની પ્રાચીન ટીકા અને ચૂર્ણિ તથા શ્રીજીવાભિગમ સૂત્ર વગેરે શાસ્ત્રોની વૃત્તિઓના જરૂરી ભાગ યોગ્ય સ્થલે જોડીને હું નવી ટીકા બનાવીશ. પછી આ સૂત્રને જયકુંજર (લકાઈમાં વિજય પમાડનાર હાથી)ની ઉપમા દઈને ઉપમેય (જેમાં ઉપમા ઘટાવી હોય તે) શ્રી જ્યોત્ષ્ણા પ્રજ્ઞાસિનું ચથાર્થ સ્વરૂપ જણાવી શબ્દાર્થ કહ્યો છે. પછી પંચ પરમેષ્ઠીમય પંચ મંગલ નમસ્કાર મંત્રને, અને બ્રાહ્મીલિપિને નમસ્કાર કરી પહેલા સતકના ૧૦ ઉદ્દેશોની સંબંધ ગાથા કહી છે. પછી ક્ષુતજ્ઞાનને નમસ્કાર કરી અનુક્રમે રાજગૃહ, શુભશીલ ચૈત્ય, શ્રેણિક રાજ અને તેની ચેતુણ્ણ રાણીની બીના ટૂંકમાં જણાવી શ્રીવીર પ્રભુના સમવસરણ સુધીનું વર્ણન કર્યું છે. અહીં શ્રોતાઓ માંહોમાંહે વાતચીત કરીને પોતાના ઘેરથી નીકળી પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવની પાસે આવી પ્રદક્ષિણા વંદનાદિ વિધિ જાળવી ધર્મ દેશના સાંભળી હર્ષથી અનુમોદના કરી સ્વસ્થાને ગયા, ત્યાં સુધીની બીના વિસ્તારથી કહી છે. દેશનાનું સ્વરૂપ સમજવા માટે ઔપપાતિક સૂત્રની ભલામણ કરી છે, તે બ્યાજળી છે. કારણ કે ત્યાં પ્રભુએ આપેલી દેશનાની હકીકત વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી ચથાર્થ સાધુતાને દર્શાવનાર શ્રીગૌતમસ્વામીનું વર્ણન કરી “ચલમાણે ચલિત” વગેરે પદાર્થોને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રીગૌતમસ્વામી મહારાજે પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને ૬ પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે બધા પ્રશ્નોના અનુક્રમે ઉત્તર દેતાં ચલત્ (જે ચાલતું હોય) તે ચલિત (અમુક અંશે ચાલ્યું) કહેવાય વગેરે હકીકતને વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ચલચલિતાદિના એકાર્થને અંગે અને અનેકાર્થને અંગે પ્રશ્નો તથા તે સર્વેના ઉત્તરો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી નારકીના જીવોને ઉદ્દેશીને તેમની સ્થિતિ, ઉચ્છવાસ આહાર વગેરે (૩૬ દ્વારો)નું સ્વરૂપ સમજાવી પહેલા આપેલા પુણ્યકોના ચય વગેરેનું વર્ણન

કળ્પતા પુલ્કલોના ચયન ઉપચયન અને ઉદીરણ વેદના તથા નિર્જરણ ઉદ્ધર્તન તેમજ સક્રમ નિષ્ક્રમ અને નિકાચનાને અંગે પૂછેલા જરૂરી પ્રશ્નોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે પછી તૈજસકાર્મણના શ્રદ્ધા ઉદીરણ અને વેદના તથા નિર્જરણને અંગે જે પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો જણાવી ચલિત કર્મ ષાઘ અને અચલિત કર્મ ષાઘ વગેરેની ખીના કહી છે પછી નારકાદિના દહનમા ગ્થિતિની અને આહારની ખીના જણાવી આત્માના લાદિનું સ્વરૂપ સમજાવતા કહ્યું કે-જે અપ્રમત્ત હોય તે અનારભ એટલે આરભ ગહિત હોય એમ મમજવું પછી ઇન્દ્રિયિક જ્ઞાનાદિના અને પરભવિક જ્ઞાનાદિના તથા ઉભયભવિક જ્ઞાનાદિના પ્રશ્નોત્તરો જણાવી દુરમાબંધુ કે અમવૃત (સવર ભાવને નહિ સાધનાગ) હોવો અસિદ્ધિ (ભવભ્રમણ) રૂપ ફલને પામે છે, ને સવૃત (સવર માર્ગના સાધક) હોવો મુક્તિના અભ્યાષાદ્ય મુખ પામે છે તથા અસવૃત હોવામાના ડેટલાએક હોવો અકામ નિર્જગના પ્રતાપે દેવપણુ પણ પામે છે

II શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા ગતકના ખીળ ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય II

અહીં સસાગી હોવો પોતે માવેલા અશાતા વેદનીય કર્મને કઈ રીતે ધ્યારે ભોગવે અને કયાં ને ભોગવે, તે હકીકત સમજાવી નારકાદિ હોવાના આહાર શરીર તથા ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ તેમજ કર્મની ખીના કહી તેમના શરીરના વર્ણ, લેશ્યા તથા વેદના તેમજ ક્રિયાનું વર્ણન કરી તેમના આયુષ્યની સમાનતા વગેરેનું વર્ણન કરતા લેશ્યાનું વિન્તારથી સ્વરૂપ જાણવા માટે શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના લેશ્યાપદને મમજવાની લક્ષામણુ કરી છે પછી નારકાદિ હોવાના શૂન્ય લક્ષાદિનું વર્ણન કરી અતદિયાનો અનિદેશ (તેનું વિન્તારથી સ્વરૂપ જાણવા માટે ખીળ અથને સમજવાની લક્ષામણુ) કર્યો છે પછી અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ વગેરે હોય, સલિંગ હોય તથા આપન્ન દર્શન (સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મ થયેલા) હોય મગીને જઘ ન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી દેવ જાતિમા જાય તેા ટ્યા સુખી જઈ શકે ? આનો ઉત્તર સમજાવી નારકાદિ હોવાના અસંજી આયુષ્યનું પ્રમાણ વગેરે ખીના વિન્તારથી સમજાવી છે

II શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા ગતકના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય II

અહીં કાદા મોહનો વિચાર જણાવી કાદા મોહને ભોગવવાની રીત મમજાવી કહ્યું છે કે “ શ્રી જિન વચનો જ માચા ” પછી કાદા મોહને જાણવાના કાણો (પ્રમાદ, યોગ, વીર્ય, શરીર, હવ) કહીને જાણા યું છે કે ઉત્પાનાદિથી અનુરીણું કર્મોના ઉદીરણા વગેરે ચાય છે તથા નારકાદિ હોવાને અને પૃથ્વીકાયાદિ હોવાને તર્ક વગેરે સભવતા નથી, તેા પણ તેઓ કાદા મોહ કર્મને ભોગવે છે તેમજ નિર્ચયે કાદા મોહ કર્મને ભોગવે છે આ હકીકત તથા પ્રમંગે જોઈ પણ જરૂરી ખીના ટીકાકારે વિન્તારથી મમજાવી છે

શ્રી ભગવતીજીના પહેલા શતકના શરૂઆતના આ ત્રણ ઉદ્દેશામાં જણાવેલી હકીકતોને અંગે મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ અનુક્રમે આ રીતે સમજવા.

॥ શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાના મુદ્દાઓ ॥

૧ મંગલાચરણ કરી ૨ વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાસિ શમ્ભુની વ્યાખ્યા જણાવી છે. પછી અરિહંતાદિ પાંચને નમસ્કાર કરવાની ળાગતમાં શિષ્યે પહેલા સલાહનો જવાબ દેતાં અરિહંત વગેરેને અલગ નમસ્કાર ન કરવાનું પણ કારણ અને શ્રી ઋષભદેવ વગેરેનું અલગ અલગ નામ લઈને નમસ્કાર ન કરવાનું પણ કારણ દર્શાવતાં ફરમાવ્યું છે કે તેમના અલગ અલગ નામ લઈને નમસ્કાર કરવાનું બની શકે જ નહિ. આઠે કર્મથી રહિત સિદ્ધો છે ને અરિહંતને ૪ અઘાતી કર્મો અપાવવાના બાકી હોવાથી સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યા પછી અરિહંતને નમસ્કાર કરવો ઉચિત છે, છતાં પહેલાં અરિહંતોને નમસ્કાર કરવાનું શું કારણ? આનું કારણ સમજાવીને કહ્યું છે કે અરિહંત એ દેવાધિદેવ હોવાથી આચાર્યની જેવા પરતંત્ર નથી. તેથી તેઓ કેવલજ્ઞાનથી સ્વતંત્રપણે સિદ્ધ વગેરેના સ્વરૂપને સમજાવી તેમની આરાધના કરવાનું ફરમાવે છે. આચાર્ય ભગવંતો તેવા સ્વતંત્ર નથી, કારણ કે તેઓ છદ્મસ્થ છે. માટે અરિહંતોના કદ્યા મુજબ જ સિદ્ધાદિના સ્વરૂપાદિને જણાવતા હોવાથી અરિહંતની પહેલાં તેમને નમસ્કાર કરવો વ્યાજબી નથી, જે કેવલજ્ઞાની હોય, તેજ સ્વતંત્ર ઉપદેશક થઈ શકે. આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને શ્રુતજ્ઞાનની પ્રધાનતા સાબીત કરી બ્રાહ્મી-લિપિને નમસ્કાર કરવાનો મુદ્દો સમજાવ્યો છે. પછી આ ભગવતીજી સૂત્ર જો કે પોતેજ મંગલ રૂપ છે, છતાં શિષ્યાદિ પરિપાટીના ક્રમે મંગલ કરવાની પદ્ધતિ આહુ રખાવવી વગેરે કારણોથી મંગલ કરવું જ જોઈયે; આ બીના વિસ્તારથી સમજાવીને ભગવતીજી સૂત્રના અભિધેય (વાચ્ય, કહેવાની હકીકત) અને પ્રયોજન (ફલ) તથા સંબંધ જણાવતાં આ સૂત્ર ભણવાને લાયક અધિકારી મુનિ વર્ગની બીના કહીને અનુબંધ ચતુષ્ઠય કહેવાનો શિષ્ટ માર્ગ સાચવ્યો છે. પછી ભગવતીજી પરિમાણ, ઉદ્દેશાનો અર્થ, દરેક ઉદ્દેશમાં કહેવાની બીનાનો સંક્ષિપ્ત સાર કહી શ્રુતજ્ઞાનને નમસ્કાર કર્યો છે.

૧ ગુરૂ પર્વ ક્રમ સંબંધ જણાવતાં સુધર્માસ્વામીની, ને જંબૂસ્વામીની ઓળખાણ કરાવી, રાજગૃહ નગરનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. તેમાં અવસરે ગુણશીલ ચૈત્ય, શ્રેણિક રાજા, ચેલ્લણા રાણી, પ્રભુ શ્રીમહાવોર દેવનું સ્વરૂપ, તેમનું અહીં પધારવું, દેવોએ રચેલા સમવસરણની બીના, સલાનુ ઘેરથી નીકળવું, પ્રભુએ પર્વદાને આપેલી દેશના, તે સાંભળી પર્વદાએ કરેલી અનુમોદના તેનું સ્વસ્થાને જવું વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી જણાવી મુખ્ય ગણધર શ્રીગૌતમસ્વામીનો યથાર્થ બોધ દાયક પરિચય દ્રંકમાં કરાવ્યો છે. પછી પ્રશ્ન પૂછવાના સમયની પૂર્વાવસ્થાનું સ્વરૂપ જણાવીને પ્રભુની પાસે આવતાં અને આવીને કેવો

વિનય વગેરે વિધિ સાચવે છે ? કેવા સ્વરૂપમાં ગ્રહીને પ્રશ્નો પૂછે છે ? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા કરી “ચલમળે ચલિય” ઇત્યાદિ પદોથી પ્રશ્નોનું સ્વરૂપ પણ જણાવ્યું છે અહીં પહેલા ઉદ્દેશાની ખીના શરૂ થાય છે તેમાં ‘ચલમાન ચલિત’ આ વાક્યને અગે એકાર્થતાનો ને અનેકાર્થતાનો પ્રશ્ન પૂછાયો છે તેનો ખુલાસો કરતા ઉત્પાદ વિગતનું સ્વરૂપ કહ્યા બાદ અનુક્રમે સામાન્યથી જીવોમાં, પછી ક્રમસર નારી વગેરેના ૨૪ દરકામાં મિથિતિ, શ્યામો-અધવાસ, આહાર, આહારનો પરિણામ, ચિત, ઉપચિત, અય, ઉપઅય, પુદ્ગલ, લેહ વગેરે પદાર્થો ઘટાવ્યા છે પછી એજ પ્રમાણે જીવાદિમાં આત્મા ભ, પગર ભ, ઉભયાર ભ, અનાર ભ પદોના અર્થોની જેમ ઘટે તે રીતે ઘટના (ચોટના) કરી છે અહીં આત્મા ભાદિનું સ્વરૂપ અને જીવોના લેહ સમજાવીને તેમના આત્મા ભપણ વગેરે ઘટતા સ્વરૂપોમાં કારણો દર્શાવ્યા છે આજ ખીના સલેશ્ય (લેશ્યાવાળા) જીવાદિમાં ઘટાવીને પૂછ્યું છે કે જ્ઞાન દર્શન યાગ્રિત અને તપ તથા સયમ, એ આ આલુ ભવના સમજવા કે પરભવના સમજવા કે ઉભય ભવના સમજવા ? તેનો ખુલાસો કરી અસવૃત સાધુ મોક્ષે ન જાય, ને સવૃત સાધુ મોક્ષે જાય તેના કારણો અષ્ટ રીતે સમજાવ્યા છે પછી શ્રીગીતમ ગણધરે પૂછ્યું કે અસયત જીવ દેવ થાય ? આના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે અકામ નિર્જ્વાલ સ્વરૂપવાળા અસયત જીવો દેવપણ પામે, ને તે સિવાયના જીવો ન પણ પામે. અહીં વાનવ્યતરના મ્યાનો વર્ણવતા દેવલોકની ખીના જણાવી પહેલો ઉદ્દેશો પૂર્ણ કરતા અ તે જણાવ્યું કે આટલા પ્રશ્નો અને ઉત્તરો થયા બાદ શ્રી ગીતમ સ્વામી ગણધરે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની સાથે વિદ્યા કર્યો

II શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા ગતકના ખીલ ઉદ્દેશાના સુદાઓ II

દીકાકારે પહેલા ઉદ્દેશાનો ને ખીલ ઉદ્દેશાનો અર્થની અપેક્ષાએ સાકળની કહીઓના જેવો સળધ જણાવી ઉદ્દેશાના અર્થને ૮ કામાં જણાવનારી ગાથામાં કહ્યું છે કે જીવ ઉદયમાં આવેલા દુ ખ ચોટલે કર્મ અને આયુષ્યને વેદે છે ચોટલે ભોગવે છે અને અનુદીર્ણ ચોટલે ઉદયમાં નહિ આવેલા કર્મને અને આયુષ્યને ભોગવતો નથી નારી વગેરે જીવોના આહાર, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, મગખી વેદના, સગખી ક્રિયા અને મગખા આયુષ્ય, આ સાત પદાર્થોના સમતા (સગખાપણાના) અને વિપમતાના પ્રશ્નોના ઉત્તરો પણ સમજના લાયક છે “કર્મોનો કર્તા નેજ જીવ કર્મના ફલને ભોગવે છે આ સત્ય ખીના જણાવવા માટે પ્રભુએ કહ્યું કે કર્મનો કર્તા (ખાપનાર) જીવ જ ઉદયમાં આવેલા કર્મને ભોગવે છે એજ ખીના આયુષ્યની ખાગનમાં પણ સમજવાની છે ચોવીશે દરકાના જીવોને લક્ષ્યમાં નાખીને પૂછાયેલા પ્રશ્નોના જવાબોમાં પણ પ્રભુદેવે કહ્યું કે નારી વગેરે જીવોમાંનો એજ જીવ કે અનેક જીવો એજ પ્રમાણે ઉદયમાં આવેલા કર્મ, આયુષ્યને ભોગવે છે અહીં આવા એમવચન બહુવચન વાળા પ્રશ્નો પૂછવાના બે દાવો પાળી દીકાકારે સમજાવ્યા છે પછી તમામ નારીઓના

આહારાદિ (આહાર, શરીર અને શ્વાસોચ્છવાસ) એક સરખા ન હોય તેમાં તેમના શરીરનું મોટાપણું ને નાનાપણું કારણ તરીકે જણાવ્યું છે. પછી બધા નારકીઓ સરખા કર્મવાળા નથી, એનું કારણ જણાવ્યું કે નરકમાં પહેલાં ઉપજેલા જીવોને કર્મો થોડા હોય, ને નવા ઉપજેલાને કર્મો વધારે હોય છે. આ વાત પણ વિસ્તારથી સમજાવીને તેમના વર્ણુ લેશ્યા અને વેદનાને અંગે પણ જણાવ્યું છે કે આ કારણ (ટીકામાં જણાવેલા હેતુ) થી બધા નારકીઓના તે ત્રણે વાનાં સરખા ન હોય. અહીં સંજ્ઞિભૂત નારકીપણું અને અસંજ્ઞિભૂત નારકીપણું સમજાવીને તે ત્રણેની વિષમતા વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી બધા નારકોને સરખી ક્રિયા ન હોય, તેમાં સમ્યગ્દષ્ટિપણું વગેરે ત્રણ કારણો કહ્યા છે. વળી બધા નારકોનું આયુષ્ય એક સરખું ન હોય, ને તેઓ નરકમાં એક સાથે ઉપજતા નથી. અહીં પ્રસંગે નારકોના ચાર પ્રકાર પણ સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે. આજ પ્રમાણે હકીકત ભુવનપતિદેવોમાં જાણવી. પણ કર્મ વર્ણુ અને લેશ્યામાં જે જૂદાશ છે તે અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાચિકાદિમાં પહેલાં કહેલી આહાર કર્મ વર્ણુ લેશ્યાની ખીના જેમ નારકીમાં કહી તેમ અહીં જાણવી. તેમને ખીડા એક સરખી ભોગવવાની હોય છે. બાકીનું વર્ણુન જેમ નારકીમાં કહ્યું તેમ જાણવું.

પછી કહ્યું કે એજ ખીના જેમ નારકીમાં કહી તેજ પ્રમાણે વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં પણ ઘટી શકે છે. ફક્ત ક્રિયામાં જે જૂદાશ છે, તે અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી દેશ-વિરતિ અને અસંયત એવા તિર્યંચોમાં બે ભેદો કહ્યા છે. પૂર્વે કહેલી ખીના જેમ નારકીમાં ઘટાવી તેમ મનુષ્યોમાં ઘટાવવી. ફક્ત આહારની ને ક્રિયાની બાબતમાં જે જૂદાશ છે તે અહીં સમજાવી છે. તથા પૂર્વે જેમ અસુરકુમારાદિમાં કર્માદિની ખીના કહી તેજ પ્રમાણે વ્યંતર જ્યોતિષિ ને વૈમાનિકમાં સમજાવી. ફક્ત જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાં વેદનાને અંગે જે ફરક છે તે અહીં જણાવ્યો છે. પછી આજ વિચાર લેશ્યાવાળા નારકી વગેરે ૨૪ દંડકોમાં જાણવતાં જ્યાં જ્યાં જે જે બાબતમાં સમાનતા અને જૂદાશ છે, તે પણ કહી છે. પછી અહીં કહેલી વાતને ટૂંકમાં સાર રૂપે જણાવનારી એક ગાથા કહીને પૂછેલા લેશ્યાના પ્રશ્નનો જવાબ હેતાં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૧૭મા પદમાં લેશ્યાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે, તેથી તેમાંથી તે જાણવાની ભલામણ કરી છે. પછી સંસાર સંસ્થાન કાળના ૪ ભેદો, તેમાં નારક સંસાર સંસ્થાન કાળના શૂન્ય, અશૂન્ય, મિશ્રકાળ એવા ત્રણ ભેદો જણાવી કહ્યું કે આમાંના બે ભેદો તિર્યંચ સંસાર સંસ્થાન કાળના જાણવા. આ ખીના જેમ નારકીમાં કહી, તેજ પ્રમાણે દેવોમાં ને મનુષ્યોમાં તે બેના સંસાર સંસ્થાન કાળને અંગે જાણવી. પછી આ નારકી વગેરેના કાળનું જૂઠું જૂઠું અદ્ય બહુત્વ ને ભેશું અદ્ય બહુત્વ કહ્યું છે. પછી કેટલાએક જીવો અંતક્રિયા કરે ને કેટલાએક જીવો ન પણ કરે, આ હકીકતનો વિસ્તાર જાણવા માટે શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ભલામણ કરી છે. પછી અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ વગેરે ૧૫ જાતના જીવો મરીને બે દેવલોકમાં જાય તો કયા કયા દેવલોકમાં જાય? તે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. અહીં ૧૫ જાતના જીવો આ પ્રમાણે જાણવા—૧ અસંયત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ, ૨ અખંડિત

સયમી, ૩ ખડિત સયમી, ૪ દેશવિરતિની અખડ આરાધના કરનારુ જીવો, ૫ દેશ વિગતિમા અતિક્રમાંદિ દોષો લગાડનારા જીવો, ૬ અસત્તી, ૭ તાપમ, ૮ કાદર્પિક જીવો, ૯ ચરકપરિમાજ્ઞ, ૧૦ કિલ્લિપિક જીવો, ૧૧ તિર્થચો, ૧૨ આજીવિક મતને અનુસરનારા જીવો, ૧૩ આલિયોગિ જીવો, (વરીકરણાદિના કરનારા જીવો) ૧૪ ઝમણુ ધર્મથી રહિત માત્ર મુનિવેપને રાખી આજીવિકા ચલાવનારા વેષધારી દ્રવ્ય સાધુઓ, ૧૫ સમ્યક્ત્વ રહિત જીવો પછી અસત્તી આયુષ્યના ૪ લેહો ઠહી જણાવ્યું છે કે અસત્તી જીવ ચાર ગતિના આયુષ્યમાંથી કોઈ પણ આયુષ્યને આયુના બધકાલે મળેલી સામગ્રીને અનુસારે બાધે છે આ ઠહીકત જણાવતા તે બધાતા આયુષ્યનું પ્રમાણુ પણ જણાવી અતે તે ચારે આયુષ્યોના અકપ બહુત્વનું સ્વરૂપ ઠહીને શ્રીગૌતમ ગણધરનો વિહાર જણાવ્યો છે

॥ ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના ત્રીશ ઉદેશાના મુદ્દાઓ ॥

આખો જીવ પોતે એક કાળે બાધી શકાય તેવું (આયુ) કાક્ષા મોહનીય કર્મ બાધે છે આ મુદ્દાને અપદ મમજવવા માટે કાક્ષા મોહનીયને કરવાના એટલે બાધવાના ચાર ભાગામાંથી ચોથો ભાગો માનવાની 'કા' ઠહી છે અહી પ્રશ્નમા પૂછેલા ચાર ભાગાનું અર્થપૂ ટીપકારે વિષ્ણુથી સમજાવ્યું છે આ રીતે ૧ સામાન્યથી કાક્ષામોહનીયના બધનો વિચાર, ૨ વર્તમાનકાવનો વિચાર બાધે છે વગેરે, ૩ ભૂતકાલનો વિચાર જેમ 'બાધ્યું' વગેરે, ૪ ભવિષ્ય કાલનો વિચાર, જેમ 'બાધ્યે' વગેરે આ રીતે ચાર લેહો કૃતચિત અને ઉપચિતમાના એકેક પદાર્થના ઠહા છે એટલે સામાન્ય ક્રિયા, ભૂતકાળની ક્રિયા, વર્તમાનકાળની ક્રિયા, ને ભવિષ્યકાળની ક્રિયા, આ ચાર લેહ, કૃત વગેરે ત્રણ પદાર્થોને અગે પ્રશ્નોત્તરોમા વિચાર્યા છે અને ડેવટના ઉદ્દિગિત, વેદિન અને નિજીર્ણ પદાર્થોમાના દરેકમા માત્ર ત્રણ કાળની જ ક્રિયા ઠહી છે આ રીતે ત્રીજા ઉદેશાની સચક ગાથાના અર્થમા ત્રીજા ઉદેશામા કહેલી બીનાનો સાર આવી જાય છે જે મુજાવે તે મોહનીય (કર્મ) કહેવાય દર્શન મોહની ધની જ આજુ પ્રસંગે જરૂરિયાત છે આ ઇશદાથી મોહનીય શબ્દની પહેલા કાક્ષા શબ્દની યોજના કરી છે કાક્ષા મોહનીયનો શબ્દાર્થ ટીપકામા આ રીતે કહ્યો છે જે બીજા બીજા દર્શનોના વિચારો માનવા એટલે અમુક જ મત સાચો ન માનતા બીજા બીજા ધર્મના વિચારોમા તણાઈ જવું, ક્ષેત્રે ક્ષેત્રે, મન વિષેના વિચારો બદલાય, તે કાક્ષા કહેવાય કાક્ષારૂપ (મોહ પમાડનાર) જે મોહનીય તે કાક્ષા મોહનીય એટલે મિથ્યાત્વ મોહનીય નાજીવ આના ચય (સામાન્યથી કર્મનો બધ), ઉપચય (ગાઠ કર્મનું બાપડ), ઉદીરણ (અપૂર્ણ કાલે બેઠા કર્મનું ભોગવવું), નિર્જીવ (ભોગવાયેલા કર્મોનું આત્મ પ્રદેશોથી ધીમે ધીમે જૂઠા પડવું) ની ત્રૈકલિક બીના નારકાદિ ૨૪ દડકોમા વર્ણવી છે પછી સચક ગાવાનું રહસ્ય જણાવી તે કાક્ષા મોહને ભોગવવાની રીત જણાવતા કહ્યું છે કે-૧ સદેહ કરવાથી, ૨ જિનધર્મને તણ અન્યધર્મને ચકલ કરવાથી, ૩ ક્ષત્રી શકા કરવાથી, ૪ શુ આ

જિનધર્મ (જિનશાસન) છે કે ગોંદાદિનો ધર્મ એ જિનશાસન છે. આ રીતે અનિશ્ચય રૂપ મતિભંગ થવાથી, ૫ કલુપ ભાવ ધારણ કરવાથી એટલે ‘ આ શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલી બીના સાચી નથી ’ આ રીતે બુદ્ધિના વિપરીતપણાથી (આ પાંચ કારણરૂપે) કાંક્ષા મોહનીય કર્મ ભોગવાય છે. આથી જણાવ્યું કે આ પાંચ સ્વરૂપમાંના કોઈ પણ એકાદિ સ્વરૂપે કાંક્ષા મોહ ભોગવાય છે. પછી કહ્યું કે જિનેશ્વરદેવોએ કહેલા વચનો સાચા છે. તેમાં શંકાને સ્થાન છે જ નહિ, આવી ધારણાથી (દહતાથી) મોક્ષ માર્ગને સાધનારા જીવો આરાધક કહેવાય. પછી અસ્તિત્વ(હોવાપણ)ના, ને નાસ્તિત્વના પરિણામના વિચારો જણાવતાં પ્રયોગ અને સ્વસાવના કાર્યો જણાવ્યા છે. પછી કાંક્ષા મોહના બાંધના વિચારો જણાવી, તેને બાંધવાના કારણ તરીકે પ્રમાદ અને યોગ કહ્યા છે. અહીં પ્રસંગે એ પણ કહ્યું છે કે-પ્રમાદને ઉત્પન્ન કરનાર યોગ છે. યોગનું જનક વીર્ય ને વીર્યનું જનક શરીર છે. શરીરને ઉપજવનાર જીવ છે. પછી ઉત્થાન અને કર્માદિની હયાતિ જણાવી ઉદ્ધરણ ગર્હણ અને સંવરણનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-ઉદ્ધરણ યોગ્ય કર્મ પુણ્યલોનું ઉત્થાનાદિ વડે ઉદ્ધરણ થાય. અનુદ્ધીર્ણનો ઉપશમ થાય ને ઉદ્યમાં આવેલાની નિર્જરા થાય. પછી એ કાંક્ષા મોહના વેદનની બીના દશ ભુવનપતિમાં ઘટાવીને તે જ વિચાર સ્થાવરોમાં ગોઠવીને કહ્યું કે-તેને તર્ક, સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન કે વચન નથી છતાં તે તે કર્મને વેદે છે, એવું જિન વચન છે, તે સાચું છે. આજ બીના વિકલેન્દ્રિયોમાં કહી જણાવ્યું કે-પાંચેન્દ્રિય તિર્યંચોથી માંડીને વૈમાનિક દેવ સુધીના પાંચ દંડકોમાં આ કાંક્ષા મોહાદિની બીના જેમ સામાન્ય જીવોમાં કહી તેમ જણાવી. અંતે શ્રમણો કાંક્ષા મોહને વેદે છે? આ પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે કહ્યું કે-જ્ઞાનાદિના ભેદોને જોઈને, જિન વચનમાં શંકા કરવાથી, કે પોતાનો ધર્મ તજી દેવાથી, ધર્મ ક્રિયાના ફલમાં ‘ આ ધર્મ ક્રિયાનું ફલ મળશે કે નહિ? ’ આવી શંકા કરવાથી, અનિશ્ચિત-પણાથી કે વિપરીતતા પામવાથી (આ પાંચ સ્વરૂપોમાંથી કોઈ પણ સ્વરૂપે) શ્રમણ નિર્જંચો તેને (કાંક્ષા મોહને) વેદે છે. આ રીતે ત્રીજા ઉદ્દેશના મુદ્દાઓ જણાવા.

॥ શ્રી ભગવતી સૂત્રના પહેલા શતકના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-મોહનીય કર્મના ઉદ્યવાળા જીવો બાલવીર્યથી ઉપસ્થાન (પરલોકની ક્રિયાનો સ્વીકાર) કરે છે, ને બાલવીર્યથી કે બાલપંડિતવીર્યથી અપક્રમણ (ઉત્તમ ગુણ સ્થાનકેથી હીનતર એટલે ઉતરતા ગુણસ્થાનકે જવું) કરે છે. અને જેમણે મોહનો ઉપશમ કર્યો છે તેવા જીવો પંડિત વીર્યથી ક્રિયામાં ઉપસ્થાન કરે છે, ને બાલપંડિતવીર્યથી અપક્રમણ કરે છે આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું કે પ્રદેશ કર્મ અને અનુભાગ કર્મ, આ બે ભેદમાં કર્મના પ્રદેશો જરૂર ભોગવાય જ પણ પ્રદેશ કર્મમાં તેનો રસ ન ભોગવાય. પછી વર્તમાનકાલ, ભૂતકાલ અને ભવિષ્યકાલને લક્ષ્યમાં રાખીને પુણ્યલોની તથા જીવની અને કેવલજ્ઞાનીની બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ ચોથા ઉદ્દેશમાં મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ

આ ગીતે કહ્યા છે-૧ આઠ કર્મ પ્રકૃતિ, ૨ ઉપસ્થાન અને અપક્રમણના વિચાર વર્ણવતા વચ્ચેના ઘાલવીયાદિનું સ્વરૂપ કહીને ઉપગાત મોહ જીવને અગે ઉપસ્થાનાદિની ખીના જણાવી છે ૩ ઉપસ્થાનનો કે અપક્રમણનો કરનાર આત્મા પોતેજ છે ૪ રૂચિ અરૂચિની ખીના, ૫ કચેલા ઈર્ષા ભોગવવાનું પડે અહીં ઈર્ષાના જે લેલો પણ સ્પષ્ટ કહ્યા છે ૬ આક્યુપગમિકી વેદના, ને આપકમિકી વેદનાની ખીના કહી છે, ૭ પુદ્ગલ જીવ અને કેવલીના વિચારે આ સાત સુદ્ધાઓ ખામ ધ્યાનમાં રાખવા કારણ કે તેનું ૪ અહીં વિસ્તારથી વર્ણન છે

॥ ભગવતીજીના પ્રથમ શતકના પાંચમા ઉદ્દેશનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં નરજવામોની, અસુરના આવામોની, તથા વિમાનોની મધ્યા જણાવો નરકાવાસાદિ સ્થિતિ સ્થાનોમાં કોધોપયુક્ત જીવો વગેરે કહ્યા છે ડેવરે અવગાહનાદિમા, કષ્ટિજાનાદિમા, અસુરકુમાર વગેરેના આવાસોમાં, સ્વાવરના અને વિકલ્પેન્દ્રિયાદિમા કોધોપયુક્તાદિના ભાગા વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ભગવતીજીના પ્રથમ શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં સૂર્યનો ચતુસ્પર્શ, અવભાસ । (ઉગતા, ને આધમતા દેખાવું) વગેરે તથા પ્રાણતિપાતીત્રી વિગેરે ક્રિયા તેમજ રોકકમુનિના પ્રશ્નો, અને લોક સ્થિતિના ૮ ભેદ (ભક્તિ પૂરવણું હાતા) કહીને જીવ પુદ્ગલોનું માહોમાહે બદ્ધત્વ વગેરે અને (દ્રહ નાનું હોતાવ) સૂક્ષ્મ સ્નેહજયનું પડવું વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે વચ્ચેના ક્ષેત્ર વિચારાદિ પણ કહ્યા છે

॥ ભગવતીજીના પ્રથમ શતકના સાતમા ઉદ્દેશનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં જીવોનો દેશેત્પાત અને સર્વોત્પાત અને આકાશ ઉદ્ધર્તના વગેરે તથા વિચરૂ ગતિ વિગેરે કહીને દેવોને સ્વપન કાલે આહારનો અભાવ અને ગર્ભ રચના ગર્ભોત્પત્તિ તથા માતાના ને પિતાના અગે તેમજ તેનો કાલ જણાવ્યા છે ૧૪ી ગર્ભસ્થ જીવનું નરકમાં અને દેવ ગતિમાં મરીને ઉપજવું તથા ગર્ભમાંથી નીકળવું વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ ભગવતીજીના પ્રથમ શતકના આઠમા ઉદ્દેશનો ૬૬ પચ્ચિય ॥

અહીં કહ્યું છે કે જોમત ઘાલ ચાલે ગતિમાં પણ જાય પછી પડિત પી અને ઘાવ પડિતની ગતિ કહીને અભિમયાદિને અગે ક્રિયા લાગવાનો પ્રશ્ન તથા મૃગવધાદિમા ક્રિયાનો

પ્રશ્ન તેમજ વૈરકિયાના પ્રશ્ન જણાવ્યા છે. પછી જય પરાજયના કારણ, સકરણ વીર્ય અને અકરણ વીર્ય વગેરેનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. ને આ હકીકત ચોવીશે દંડકોમાં ઘટાવી છે.

॥ ભગવતીજના પ્રથમ શતકના નવમા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે હિંસાદિથી આત્મા ભારે બને અને અહિંસાદિથી જીવ હળવો થાય છે. પછી અવકાશાંતરનો અને વાતાદિનો તથા નારકાદિનો ગુરૂત્વ લઘુત્વ વગેરે વિચાર કહીને જણાવ્યું કે, લાઘવાદિ અને અક્રોધત્વાદિપણું પ્રશસ્ય છે અને પહેલાં જેને મોહ ઘણો હોય, તે જીવ પણ સંવૃત્ત બની સિદ્ધ થાય છે. તથા એક સાથે બે ભવનું આયુષ્ય લોગવી શકાય નહિ. પછી શ્રીપાર્શ્વનાથના સંતાનીય શ્રીકાલાસ્યવેષિપુત્ર સાધુના ને સ્થવિરોના સામાયિકાદિની બાળતમાં પ્રશ્નોત્તરો કહી અંતે જણાવ્યું કે તે પંચ મહાવ્રત સાધી મોક્ષે ગયા. અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા શેઠ દરિદ્ર વગેરેને સરખી લાગે. પછી આધાકર્મ આહારાદિ વાપરતાં કર્મ બંધને પ્રાશ્નક આહારાદિ વાપરતાં અબંધ વગેરે તથા અસ્થિરાદિ પદાર્થોનું બદલાવણું વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

॥ ભગવતીજના પ્રથમ શતકના દશમા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં પ્રભુ શ્રીમહાવીરે ‘ચલત્ અચલિત’ વગેરે બાળતમાં અને વિષમ પરમાણું સ્કંધાદિની બાળતમાં અન્ય દર્શનિયોનો મત જણાવી સત્ય હકીકત વર્ણવી છે. પછી અન્ય તીર્થિકોનો વિચાર એ છે કે એક જીવ એક સમયે ઇર્યાપથિક ક્રિયા અને સાંપ્રાયિક ક્રિયા એ બે ક્રિયા એક સાથે કરે. અહીં પ્રભુના ચથાર્થ વિચારો કહીને નરક ગતિમાં ઉત્પાદનો વિરહનો અતિદેશ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે.

પંચમાંગ સૂત્રના પહેલા શતકના દશ ઉદ્દેશાઓ છે. તેમાં દરેક ઉદ્દેશાના અર્થની સંગ્રહ ગાથા પણ જણાવી છે. એથી દ્વંકમાં ઉદ્દેશાનો સાર જણાવાય છે. આ પહેલા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશામાં નારકાદિ ચોવીશે દંડકોમાં આવાસો, સ્થિતિસ્થાન, કોષોપયુક્તપણું, માનોપયુક્તપણું વગેરેને અંગે સંભવતા ભાંગા, શરીરાદિની બીના, ત્યાં લોભની પ્રધાનતા વગેરે મુદ્દાઓનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે.

પછી છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં ૧ અહીંથી સૂર્ય ઉગવાના ટાઈમે જેટલા યોજન દૂર દેખાય છે, તેટલા જ યોજન દૂર આથમતાં દેખાય છે. ૨ સૂર્યનું પ્રકાશ ક્ષેત્ર સરખું છે. અહીં જરૂરી ક્ષેત્રની બીના કહી જણાવ્યું કે લોકનો છેડો અલોકના છેડાને અડકે છે. ને ક્ષીપનો છેડો સમુદ્રના છેડાને અડકે છે. તથા છાયાનો છેડો આતપના છેડાને અડકે છે. તેમજ સંસારી જીવોને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા લાગે છે. અહીં ક્રિયાનું વર્ણન દ્વંકમાં કરી તે બીના અને

મૃધાવાદ વગેરેની ધીના ચોવીશે દરદેશોમાં વિચારી છે પછી રોહ મુનિએ પ્રભુ મહાવીરને પૂછેલા પ્રશ્નોનું વર્ણન શરૂ થાય છે તેનું રહસ્ય એ છે કે-લોક અને અલોક બંને પહેલા અને બંને પછી ઠી મક્કય એવી ગીતે શુભ અશુભ અને ભલ્ય અભલ્યમાં તથા સિદ્ધ અસિદ્ધમાં તેમજ સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ (સસાગ) માં તેમજ ઇંડા અને કુકડીમાં સમજવું એમ બીજા પણ પ્રશ્નો પૂછ્યા બાદ શ્રી ગૌતમ ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં લોકાન્થિતિના ૮ બેદ તથા આકાગાદિ પદાર્થોનાં માહોમાંહે આધાર આધેય ભાવ સમજાવવામાં વ્યાવહારિક ઉદાહરણો આપી કહ્યું કે શુભ અને પુણ્યલો માહોમાંહે સગદ છે તેમાં વ્યાવહારિક દૃષ્ટાંત પણ આપ્યું છે એવે સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય પડે છે તે થોડો દાવ રહે છે, વગેરે મુદ્દોઓનું અહીં સંવિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે ૭ સાતમાં ઉદેશમાં ચોવીશે દરદેશોમાં શુભના ઉત્પત્તિ, આહાર અને ઉદ્ધર્તનના વિચારો તથા વિગ્રહગતિ અવિગ્રહગતિની ધીના કહીને દેવોનાં સ્થવનકાલને અંગે જરૂરી હકીકત જણાવી કે પછી ગર્ભનો અધિકાર શરૂ થતા ગર્ભમાં ઉપજતા શુભને ઇન્દ્રિયો હોય કે નહિ? તેનો ઉત્તર હોતા દ્રવ્યેન્દ્રિય ભાવેન્દ્રિયનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તે શુભ ગરીરવાળો હોય કે શરીર વગરનો હોય? આનો જવાબ હોતા શરીરનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-ગર્ભમાં ઉપજતો શુભ શરૂઆતમાં માતાનું લોહી, અને પિતાનું વીર્ય આ બંને આહાર હોય છે ઉપજત થયા પછી માતાનું લોહી અને માતાએ ખાધેલો આહાર લે છે પછી ગર્ભમાં રહેલા શુભને વિદ્યાદિ ન હોય તેમાં કારણ જણાવી, તે આહારનું બીજા બીજા રૂપે પરિણમન જણાવ્યું કે ગર્ભમાં ગ્રહેવ શુભ મોદથી ન ખાય, તેનું કારણ જણાવી કહ્યું કે-તે આખા શરીરથી આહારગદિ કરે છે ગર્ભમાં બે નાડી હોય કે-૧ માતૃ શુભ રસ હરણી નાડી, ૨ પુત્ર શુભ રસ હરણી નાડી આ બે માહોમાંહે સગદ હોય છે નળીની મારકત માતાએ ખાધેલા ચાવેલા આહારનો સ્મ પુત્ર શુભ રસ હરણીમાં ઉતરે છે તેનો આહાર ગર્ભમાં રહેલો શુભ કરે છે તથા સત્તાનને માતાના ત્રણ અંગો હોય વાગ્મામાં મળેલા અંગો સત્તાન શુભે ત્યાં મુખી રહે પછી ગર્ભમાં ગ્રહેવો કોઈક શુભ જે કારણથી નગકે (પણ) ભય તે ગ્રણ જણાવતા સગી શુભની હકીકત કહી છે પછી જણાવ્યું કે કે-ગર્ભમાં ગ્રહેવો કોઈક મરતી શુભ લગ્નિદા પ્રભાવે શત્રુની માથે લડાઈ કરે છે ને કોઈ તેવો (ગર્ભમાં રહેલો) શુભ દેવ પણ વાય છે ને તેવો કોઈ સગી શુભ ગર્ભમાં ગ્રહા છતાં ધાર્મિક વચનો સાબળે છે તથા ગર્ભમાં શુભ ચત્તો કે પડખાલો હોય, કોઈ શુભ કેનીની માફક કુખ્જ હોય, ઉભો હોય, બેઠો હોય, કે સૂતો હોય તે શુભ માતાના મુખે મુખી, ને માતાના દુખે દુખી હોય અતે જણાવ્યું છે કે-પ્રસવકાલે પહેલા માથાથી કે પગથી નીકળે, તે શુભ શુભતો ગ્રહે, પણ જે શુભ આડો થઈને ગર્ભમાંથી નીકળે તે મરણ પામે અથવા કદુપો થાય ૮ આડમાં ઉદેશમાં એકાંત જાવનો અને જાલ પડિતનો તથા અતકિયાનો વિચાર જણાવ્યો છે એટલે એકાંત જાવ શુભ ચાગ ગતિમાંથી કોઈ પણ ગતિનું આયુષ્ય જાધે, જાવ પડિત શુભ દેશવિગતિના પ્રતાપે દેરાયુષ્ય જાધે તથા એકાંત પડિત મનુષ્ય મોગે તત્ય અથવા દેવાયુષ્ય જ જાધે પરી હજિવને માગના પુરૂષને લાગની ક્રિયાનું ને પાચે ક્રિયાનું

સ્વરૂપ કહી ઘાસને ણાળનાર પુરૂષને ને ધનુર્ધારી પુરૂષને લાગતી ક્રિયા તથા મરાતા હરિણની સાથે વૈર બંધાવવાનો વિચાર જણાવીને કહ્યું કે પુરૂષને મારનારો પુરૂષ મરાતા પુરૂષના વૈરથી બંધાયેલો છે, ને તે ૬ મહિનાની અંદર મરે તો તેને કાયિકી વગેરે પાંચે ક્રિયાને લગતો કર્મબંધ થાય, ને ૭ મહિના પછી મરે તો પહેલી ચાર ક્રિયાને લાગવાથી થતો કર્મબંધ કરે તથા બલ શસ્ત્ર વગેરેની અપેક્ષાએ બે પુરૂષો સરખા હોવા છતાં એક પુરૂષ જીતે ને એક પુરૂષ હારે તેનું કારણ સમજાવીને લબ્ધિ વીર્યનું ને કરણ વીર્યનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં ચોવીશે દંડકોના જીવોને અંગે ચાલુ હકીકત જણાવી છે. તથા નવમા ઉદ્દેશમાં દંડકોમાં રહસ્ય એ કહ્યું છે કે હિંસાદિથી જીવ ભારે કર્મી બને, ને અહિંસાદિથી જીવ હલુ કર્મી થાય. પછી નિર્ઘંથ સાધુના ૪ પ્રશસ્ત વાનાં (ગુણો) જણાવી કહ્યું કે અવકાશાંતર અને સાતમો તનવાત અનુક્રમે અશુરલઘુ ને શુર લઘુ છે વગેરે. આહીં આ પ્રસંગને અનુસરીને જરૂરી બીજા પ્રશ્નોત્તરો વર્ણવીને કહ્યું કે ક્રોધ રહિતપણું વગેરે ગુણો નિર્ઘંથને શોભાવનારા છે. તથા કાંક્ષા મોહનો ક્ષય કરીને સંવૃત બનેલા સાધુ અથવા પહેલા બહુ મોહવાળી સ્થિતિમાં રહીને સંવૃત બનેલા સાધુ કર્મોને ખપાવી સિદ્ધ થાય. પછી આયુષ્યની ણાળતમાં બીજાઓ કહે છે કે ‘એક જીવ એક સમયે બે આયુષ્ય બાંધે છે. આ વાત ખોટી છે એમ સ્પષ્ટ સમજાવી પ્રભુએ કહ્યું કે એક જીવ એક સમયે એક આયુષ્યને બાંધે છે. કારણ કે એક પ્રકારના આત્માના પરિણામ વડે વિરૂદ્ધ બે આયુષ્ય ન બાંધાય. પછી ગૌતમસ્વામી વિહાર કરે છે.

પછી કાલાસ્યવેષિપુત્ર અનંગાર પ્રભુ મહાવીરના સ્થવિરોને પ્રશ્નો પૂછતાં જવાબ સાંભળી સતોષ પામ્યા ને પાંચ મહાવ્રત ધર્મને સાધી મોક્ષે ગયા. પછી અપ્રત્યાજ્યાન ક્રિયાનો પ્રસંગ હેતુ કહેવા પૂર્વક સમજાવી આધાકર્મ દોષથી દૂષિત આહારાદિ વાંપરવાથી નુકશાન ને નિર્દોષ આહારાદિ વાપરવાથી મળતા લાભ જણાવ્યા છે. અંતે કહ્યું કે જે અસ્થિર હોય તેજ પદાર્થ બદલાય છે. આ વગેરે બીજા સ્પષ્ટ સમજાવી છે. દશમા ઉદ્દેશમાં અન્ય તીર્થિકોના વિચારો કહ્યા છે. તેનો સાર એ છે કે ૧ જે ચાલતું હોય તે ચાલ્યું કહેવાય. ૨ બે પરમાણુ માંહોમાંહે ચોંટે નહિ, કારણ કે તેમાં ચીકાશ નથી. ૩ ત્રણ પરમાણુ જોડાય, ને તેના બે સરખા ભાગ ૧૧-૧૧ થાય, અને ત્રણ ભાગ પણ થાય. ૪ ચાર આણુ પાંચ આણુનું કર્મ બને. તે શાશ્વત છે. ૫ કર્મનો ચય અને અપચય થાય છે. ચય એટલે વૃદ્ધિ, અપચય એટલે ઘટવું એછા થવું. ૬ બોલ્યા પહેલાં ભાષા તે ભાષા કહેવાય, પણ બોલાતી ભાષા તે ભાષા ન કહેવાય. બોલ્યા પછીની જે ભાષા તે ભાષા કહેવાય વગેરે માન્યતાઓને ખોટી સાબીત કરવાના પ્રસંગે પ્રભુએ કહ્યું કે -૧ જે ચલમાન પદાર્થ હોય તે ચલિત કહેવાય, બે પરમાણુ માંહોમાંહે ચોંટે છે. તેના બે સરખા ભાગ થાય. ૩ ત્રણ પરમાણુઓ માંહોમાંહે ચોંટે તેના બે ભાગ થાય, પણ સરખા ભાગ ન થાય, તથા ત્રણ ભાગ થાય. ૪ ચાર આણુનો કે પાંચ આણુનો સ્કંધ “કર્મ” ન કહેવાય, તે અશાશ્વત છે. ૫ બોલ્યા પહેલાંની ભાષા તે અભાષા કહેવાય. બોલાતી જે ભાષા તે ભાષા કહેવાય. બોલ્યા

પછીની જે ભાષા (ભાષા વર્ગજ્ઞાના પુરુષગ્રે) તે અભાષા કહેવાય એટલે ભાષા ન કહેવાય
ખોલવા (પુરુષાદિ) ની ભાષા કહેવાય, પણ જે જોવાનો જ ન હોય તેની અભાષા એટલે
તે જોવે છે એમ કહેવાય જ નહિ. આ ભાષાની જેણે જ ક્રિયાનું નિરૂપણ કર્યું છે એ
જેણે (જેણે ક્રિયા કરી, જેણે ક્રિયા કરી) પછી બીજાઓ માને છે કે-એક જીવ એક
સમયે ઐક્યાપિયિકી અને સાપગયિકી ક્રિયા આ બે ક્રિયા સાથે કરે આ ગાળતમા પ્રભુ શ્રી
મહાવીર જેવે કહ્યું છે એક જીવ એક સમયે એક ક્રિયા કરે છે બે ક્રિયા કરે નહિ નરકમા
ઉત્પત્તિનો ઉત્કૃષ્ટ વિગ્રહાણ ૧૦ મુદ્દર્ત છે એટલે ૧૨ મુદ્દર્ત સુધી નરકમા ઘોષ જીવ
ઉપર જ નહિ વિશેષ બીના શ્રી પ્રજાપતિના સૂત્રના વ્યુત્ક્રાંતિ પદમા કહી છે આ રીતે પહેલા
શતકની બીના સમજવામા જાહેર કહીને હોવાથી દ્રવ્ય પચિયની સાથે તેનું યથાર્થ વ્યવસ્થા
પણ જણાવ્યું તેમા કેટલીક જોના ઉત્તર રૂપે જ જણાવી છે ત્યા પ્રશ્નની બીના સરલ છે
એમ સમજવું

॥ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના પહેલા શતકનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના બીજા શતકનો દ્રવ્ય પરિચય ॥

આથી ૧૦ ઉદ્દેશ છે તેમા પહેલા ઉદ્દેશમા કહ્યું છે કે-પૃથ્વીકાયાદિના જીવો આસો-
અથવાસ હો ને મૂકે છે તેમા આસોઅથવાસ વર્ગજ્ઞાના વર્ણાદિવાળા પુરુષાદિ નકરો અકલ
કરે ને મૂકે છે આની વિશેષ બીના પ્રજાપતિના સૂત્રથી જાણવા સલામજી કરી છે પછી કહ્યું
કે પવનના જીવો પણ એ પ્રમાણે આસોઅથવાસની ક્રિયા કરે છે, ને બીજા જીવોની માફક
તે પણ મગીને ઘણીવાર તે રૂપે (પવન રૂપે) ઉપર છે તથા પવનનું આધાત (અથવાવયુ)
વગેરે જાજોથી મરણ વાય છે તેને ઔદાગિક વેકિય તૈન્નમ અને જાનજી એ ચાર શરીર હોય
પછી પ્રાણ, બુદ્ધિ, જીવ, સત્ત્વ વગેરે ૧૧ બીના વગેરે કહીને જુદા જુદા વર્ગોનું નિરૂપણ જણાવ્યું
છે પછી શ્રીગૌતમમજ્જીમીજીના વિદ્યાગ્ની બીના જણાવ્યા શીશ્વરક પચિનાજકનો અધિધાર
શરૂ કર્યો છે તેમા દ્રવ્ય સાર આ પ્રમાણે-પૃથ્વીગત નગરી, છાપવાશર ચૈત્ય, શાવત્તી નગરી,
ગર્દભાલ પરિમાજક છે તે અવેશાદિ ચાર વેદનો જાણકાર છે કલિકામ, (પુરાણ) નિપદ,
પરિવ્રત ને ગણિત ગાઓને તથા શિક્ષા, કૃષિ, વ્યાકરણ, પિંગલ નિરૂકત, અને વ્યોમિત
શાસ્ત્ર આ વેદના ૬ અંગોને પણ જાણે છે પિંગલ અમલો સ્વસ્થ પચિનાજકને પૂરેલા
પ્રશ્નોનો સાર એ છે કે-કોઈકનો, જીવનો, સિદ્ધિનો ને સિદ્ધિના છંદો છે કે નહિ? તથા કયા
મરણી જીવ વગર ને મરે? નકર દ્રવ્ય પાચે પ્રશ્નોના જવાબ બે વળ વાર પૂછતા
પિંગલ અમલને આપી શકતા નથી તેને મનના ને જાગત શકાદિ યાવ ને એવામા પ્રભુ
શ્રીમહાવીર દેવ પધાર્યા તે નાજી સ્વસ્થને ત્યા જઈ તે પ્રશ્નો પૂછવાની ને પ્રભુ મહાવીરની
સેવા કરવાની જાણના થઈ હાલ તે નાપમના વેળમા છે આથી તે ૧૧ જાગતમા શ્રીમહાવીર
દેવ અને ગૌતમમજ્જીમી વાતની નકર છે નકર પ્રભુને વાદવા નિષ્ક્રાંતથી નીકળ્યા. આની
પ્રભુએ ગૌતમમજ્જીમીને કહ્યું કે સ્વસ્થ એ નાના પૂર્વ સગતિક છે (મિત્ર છે) ને દીશા જરૂર

લેશે. એવામાં સ્કંદકને આવતા જાણી શ્રીગૌતમસ્વામીએ તેમનો આદર કર્યો. તેમના મનના ભાવ જણાવ્યા. ત્યારે સ્કંદકે અચાંખો પામી શ્રીગૌતમને પૂછ્યું. તેનો તેમણે ખુલાસો કર્યો. તે સાંભળી સ્કંદકને પ્રભુજીની ઉપર ખડુમાન થયું. શ્રીગૌતમની સાથે સ્કંદક પ્રભુની પાસે ગયા. પ્રભુને જોઈને તે રાજી થયા. અહીં પિંગલ શ્રમણે પૂછેલા પ્રશ્નોનો જવાબ દેતાં પ્રભુએ દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિનું સ્વરૂપ જણાવવા પૂર્વક કહ્યું કે અમુક અપેક્ષાએ લોક વગેરેનો છેડો છે એમ કહી શકાય ને અમુક અપેક્ષાએ લોક વગેરેનો છેડો નથી, એમ પણ કહી શકાય. આ વાત વિસ્તારથી સમજાવી ને જાલમરણનું તથા પાંડિતમરણનું સ્વરૂપ અને જાલમરણના ૧૨ ભેદો કહ્યા છે. તેમાંના કોઈપણ મરણથી મરનાર જીવનો સંસાર વધે છે. પછી પાંડિત મરણના બે ભેદ કહી જણાવ્યું કે તેમાંના કોઈપણ મરણથી મરનાર જીવ સંસારને ઓછો કરે છે. પ્રભુ શ્રીમહાવીરની અવસરોચિત ણીજી પણ દેશના સાંભળી સ્કંદક પરિત્રાજક પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા. ફરી પ્રભુનો પર્મોપદેશ સાંભળતાં તેમને પ્રભુના પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા થઈ. અહીં સંસારને દાવાનલ જેવો જાણતા તે સ્કંદક પરિત્રાજક પ્રભુના હાથે દીક્ષા લઈ હિતશિક્ષા સાંભળી સંયમ સાધતાં ૧૧ અંગો ભણે છે. પ્રભુની આજ્ઞા, આકરી તપશ્ચર્યા, ભિક્ષુની ૧૨ પ્રતિમા, (અહીં તેનું સ્વરૂપ ટીકામાં જણાવ્યું છે,) ગુણ રત્ન સંવત્સર તપ વગેરે કરતા તે દુર્બલ થઈ જાય છે. અવસરે પ્રભુની આજ્ઞા લઈ વિપુલ પર્વત ઉપર સાધુઓની સાથે ગયા. ભગવંતને વંદના, સર્વ જીવોને ક્ષમાપના (ખમાવવું), ફરી વ્રતનું ઉચ્ચરવું વગેરે વિધિપૂર્વક એક મહિનાનું અનશન કરી સમાધિ મરણે કાલ ધર્મ પામી તેઓ જારમા અચ્યુત દેવલોકે મહર્દિક દેવ થયા. અહીં ૨૨ સાગ-રોપમ સુધીના દેવ સુખ ભોગવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે. આ જીના. તથા પ્રસંગને અનુસરીને ણીજી પણ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૨ ણીજી ઉદ્દેશમાં વેદના સમુદ્ધાત વગેરે સાતે સમુદ્ધાતોનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૩૬ મા સમુદ્ધાતપદમાં આની જીના વિસ્તારથી કહી છે. તે ત્યાંથી જાણવી. તથા ભાવિતાત્મા અનગારનું પણ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

૩ ત્રીજી ઉદ્દેશમાં રત્નપ્રભાદિ સાતે નરક પૃથ્વીઓનું વર્ણન કરી જણાવ્યું કે ભૂત-કાલમાં સર્વ જીવો નરકમાં ઘણી વાર જઈ આવ્યા છે. આની વધારે જીના જાણવા માટે શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રના ણીજી ઉદ્દેશાની ભલામણ કરી છે.

૪ ચોથા ઉદ્દેશમાં પાંચ ઇંદ્રિયોની જીના જણાવતા કહ્યું છે કે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ઇંદ્રિય પદના પહેલા ઉદ્દેશમાં આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. તથા ટીકાકારે ઇંદ્રિયોના ભેદો, આકાર, જડાઈ, વિષય વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૫ પાંચમા ઉદ્દેશમાં અન્ય ધર્મિઓ માને છે કે દેવોને સ્ત્રીઓ ન હોય, ને એક જ જીવ એક ટાઈમિ બે વેદોને અનુભવે. આ વિચારો ખોટા છે. એમ જણાવતાં પ્રભુદેવે સાચી જીના સ્પષ્ટ રીતે જણાવી કે દેવને સ્ત્રીઓ (દેવીઓ) હોય. તથા એક જીવ એક કાળે

એક વેદને અનુભવે પછી ઉદ્ધતર્ક (પાણીનો ગર્ભ) જઘન્યથી એક મમય સુધી, ને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ માસ સુધી ટકે ને ગર્ભજ તિર્યચ પચેન્દ્રિયનો ગર્ભ જઘન્યથી અતર્કુદ્ધર્ત સુધી, ને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ વરસ સુધી ટકે મનુષ્યનો ગર્ભ એજ પ્રમાણે જઘન્ય અતર્કુદ્ધર્ત ને ઉત્કૃષ્ટ ગાઠ વરસ સુધી ટકે તેમજ કાયલવન્ધ ગર્ભને ટકવાનો કળ જઘન્ય અતર્કુદ્ધર્ત ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪ વરસ કાયલવન્ધ ગર્ભનું સ્વરૂપ ટકામા આ પ્રમાણે બાણુ ગાતાના પેટની વચ્ચે ગહેવ “ગર્ભમા રહેલા છનતુ” જે શરીર તે ગય કહેવાય, ત શરીરમા જે ઉપજતુ, તે કાયલવ ગહેવાય અને તેમા જ જે છવ જન્મ્યો હોય, તે કાયલવસ્થ કહેવાય તે ગય લવસ્થ છવ કાયલવન્ધ રૂપે ચોવીસ વર્ષ સુધી રહે, તે આ રીતે—જેમ ડોઈ છવનું શરીર ગર્ભમા સ્વાર્ધ ગયુ હોય, પછી તે છવ ત્યા ગાર વર્ષ સુધી રહી મરણ પામી પાઠો પહેલા પોતે ણતાવેલા તેના ને ગરીરમા ઉપજુ ફરી ગીત ગાઠ વર્ષ સુધી ગહે આ રીતે ચોવીસ વર્ષની ચોજના જણાની કહ્યુ કે મનુષ્યના અને તિર્યચ પચેન્દ્રિય છવના ગીજમા ગીજપણ જઘન્ય અતર્કુદ્ધર્ત ને ઉત્કૃષ્ટ ગાર સુદ્ધર્ત સુધી ટકે એજ છવ એક ભવમા એજ બે ત્રણનો કે ગસેવી નવનેનો પુત્ર થાય, તથા એક છવને એજ ભવમા જઘન્ય એક બે ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટવી બેથો નવ લાખ પુત્રો થાય આ હકીકત આશ્ચર્યજનક લાગે પણ ટીકા કારે ટીકામા વિસ્તારથી સ્પષ્ટ સમજાવતા કારણ પણ જણાવ્યુ છે પછી મેથુન જન્ય અમયમગી ગીના જણાવી આ પ્રસ્તાવ પૂર્ણ કરતા ગ્રી મહાવીર દેવનો વિહાર જણાવ્યો છે પછી તુગિકા નગરીના ને ત્યા ગહેતા શ્રાવકોના વર્ણનમા કહ્યુ કે એજ વખત શ્રી પાર્શ્વનાથના સ્થવિર શિષ્યો અહી પધાર્યા તે ખળ શ્રાવકોને પહી ત્યાગે વિચાર કરીત્યા જઈ તેમનો ધર્મોપદેશ સાબળી જે પ્રશ્નો પૂછી જતાણ મેગવ્યા તેનું દ્રક રડમ્ય એ છે કે, મયમ અને તપનું કળ આશ્રવ એટલે સવર ભાન છે વગેરે ગીના કહી દેવ થવાની ણાળનમા થયેલી પ્રશ્નોત્તરી ટકામા જણાવી કહ્યુ છે કે શ્રાવકો સ્વચ્છાને ગયા ને સ્વવિગ્રએ વિહાર કર્યો પછી શ્રીગાંતમસ્વામીના તપ, પારણ, ભિક્ષા લેવા જતુ, ત્યા સ્થવિગેની વાત સાબળી તેમને ધ્યેલ આશ્ચર્ય, પ્રભુએ તેના કરેલો ખુરાસો જણાવીને ૧ આધુ ભક્તિનું ફલ-શાસ્ત્રોનું સાબળવુ, ૨ તેનું ફલ-જ્ઞાન, ૩ તેનું કલ-વિજ્ઞાન, ૪ તેનું ફલ-પ્રખ્યાપ્ત્યાન, ૫ તેનું ફલ-મયમ, ૬ સયમનું ફલ-અનાશ્રવ એટલે આશ્રવનું રોકાણ, ૭ તેનું ફળ-તપ, ૮ તેનું ફળ-અપાદાન (નિર્જગ), ૯ તેનું ફળ-અક્રિયા, ૧૦ તેનું ફળ-સિદ્ધિ જણાવી છેવે રાજગૃહના ટુડની ણાળતમા અન્ય મત કહી પ્રભુએ સાચી હકીકત-પષ્ટ જણાવી છે

૬ છઠા ઉદેશમા-ભાપાના અવધારિણી આદિ સ્વરૂપનું વર્ણન કરતા વિસ્તાર માટે પ્રજાપના સૂત્રના ભાષા પદની ભવામણ કરી છે

■ સાતમા ઉદેશમા-દેવો ૧૧ બેદ, સ્થાનો (સ્થાન પદની ભવામણ) સ્વજોના આધાર, વિમાનોની નડાર્ધ, ઉચાર્ધ, આકાર વગેરેનું વર્ણન કરતા છવાભિગમના વૈમાનિક ઉદેશાની વિસ્તાર માટે ભવામણ કરી છે

૮ આઠમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું કે—જંબૂદ્વીપના મેરૂની દક્ષિણે ચમરેન્દ્રની સુધર્મા સભા છે. પછી અરુણવરદ્વીપ, તેની વેદિકનો છેડો, તિગિચ્છ કૃટ નામના ઉત્પાત પર્વતનું પ્રમાણ, ગોસ્તુલ નામે આવાસ પર્વતની સરખાઈ, પદ્મવરવેદિક, વનખંડ, તે બેની બીના કહીને પ્રાસાદાવતંસકના પ્રમાણનું વર્ણન કરી મણિપીઠિકા, અરુણોદય સમુદ્ર, ચમરચંચા રાજધાનીનો કિલ્લો, સુધર્મા સભા, જિનગૃહ, ઉપપાત સભા, ઈદ, અભિષેક, તથા અસંકાર સભાદિનું વર્ણન કરતાં વિજયદેવની ભલામણ કરી, ચમરેન્દ્રની ઋદ્ધિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે.

૯ નવમા ઉદ્દેશમાં સમય ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ જણાવતાં વિસ્તાર માટે જીવાભિગમ સૂત્રની સાક્ષી આપી છે.

૧૦ દશમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—ધર્માસ્તિકાય વગેરે (પુદ્ગલ રહિત) પાંચ પદાર્થો વર્ણાદિ રહિત તથા અવસ્થિત છે, તેના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ગુણથી પાંચ ભેદો છે. જીવ વર્ણાદિ રહિત છે, ગતિ મદદગાર ધર્માસ્તિકાય છે અને સ્થિતિમાં સહાયક અધર્માસ્તિકાય છે. આકાશાસ્તિકાયનો અવગાહના ગુણ છે, તેમજ જીવનો ઉપયોગ ગુણ છે. પુદ્ગલનો ગુણ શ્રદ્ધા કરવું એ છે. વળી પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શો હોય છે. તેમજ જ્યાં સુધી એક પણ પ્રદેશ ઓછો હોય, ત્યાં સુધી ધર્માસ્તિકાય ન કહેવાય. જેમ લાડવો આખો હોય તેજ લાડવો કહેવાય. પણ અડધો હોય તો તે તેનો કડકો કહેવાય. એ પ્રમાણે ગદ્યા અસ્તિકાયોમાં સમજી લેવું. તમામ જીવોના ભેગા મળીને તથા આકાશના ને પુદ્ગલોના પ્રદેશો અનંતા છે. જીવ ઉત્થાનાદિ ક્રિયા કરે છે જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે. આકાશના બે ભેદો—૧ લોકાકાશ, ૨ અલોકાકાશ. લોકાકાશના તથા જીવાજીવના દેશ પ્રદેશ છે. એમ અરૂપી પદાર્થોનું વર્ણન કરી રૂપી અજીવના ૧ સ્કંધ, ૨ સ્કંધનો દેશ, ૩ સ્કંધનો પ્રદેશ, ૪ પરમાણુ પુદ્ગલ એમ ચાર ભેદો કહ્યા છે. અરૂપી અજીવના પાંચ ભેદો અને અલોકાકાશ અજીવ દ્રવ્યનો દેશ છે, અગુરૂ લઘુ છે તથા લોકાકાશમાં વર્ણાદિ નથી. પછી ધર્માસ્તિકાય વગેરેનું પ્રમાણ તથા સ્પર્શના જણાવો કહ્યું કે—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને એક જીવ એ ત્રણે પદાર્થોના પ્રદેશો લોકના પ્રદેશો જેટલા છે. તથા ધર્માસ્તિકાયનો સાધિક અર્ધ ભાગ એટલે અડધો ઝાઝેરો ભાગ અધોલોકને અડકે છે. તિર્થો લોક ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાતમા ભાગને તથા ઉર્ધ્વલોક તેના લગાર ઓછા અર્ધ ભાગને. અડકે છે. પછી ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને લોકાકાશની સાથે રત્નપ્રભાદિ સાતે તરક પૃથ્વીની જંબૂદ્વીપાદિક દ્વીપ સમુદ્રનીને સૌધર્મ દેવલોકાદિથી માંડીને સિદ્ધશિલા સુધીના પદાર્થોની સ્પર્શના વગેરે વિસ્તારથી સમજાવીને અંતે આની બીના દૂકામાં જણાવનારી સંગ્રહ ગાથા કહી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજીના બીજા શતકનો પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ શ્રીભગવતીજ્ઞાના ત્રીજા ગતકના ૬૬ પરિચય ॥

॥ પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આ ત્રીજા ગતકનો સાર જણાવનારી મંત્રકુળાદી છે. પંચી વિકુર્વણા એન્દ્રે વૈકિય લબ્ધિના પ્રતાપે દેવો જે જૂદી જૂદી જાતના રૂપો પાનાવે તેને લક્ષ્યમાં ગણીને મોઢા નગરીની ખંડાર નદન ચેત્યવાળા ઉદ્ધાનમાં શ્રી અગ્નિભૂતિ ગણધરે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને અમરેન્દ્રની વૈકિય શક્તિને અગે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તેના ઉત્તરો મેળવી તેના સામાનિક દેવો, ત્રાયશ્ચિગડ દેવો અને લોહપાલ દેવો તથા અગ્રમહિષી સળધી પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે. પંચી અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ મહોભાહે મવાલ જવાળા ડગ્તા હતા તે અવ સરે શ્રી અગ્નિભૂતિએ કહેલી જે ખીના સાલળી વાયુભૂતિને શરૂ થયો તેના ખુલાસો પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે કર્યો તે આલળી વાયુભૂતિને ખાત્રી થઈ કે શ્રી અગ્નિભૂતિનું કહેલું સાચું છે. આ ગીતે પોતાની ભૂત સમજનાગ શ્રી વાયુભૂતિ ગણધરે શ્રી અગ્નિભૂતિ ગણધરને ખમાવ્યા આ ખીના અપટ સમજવી છે. પંચી શ્રી મહાવીરદેવને અગ્નિભૂતિએ અને વાયુભૂતિએ અનુક્રમે દક્ષિણેન્દ્ર અને ઉત્તરેન્દ્રના (ગલીન્દ્રાદિના) સામાનિકાનિ દેવોની વૈકિય લબ્ધિના પ્રશ્નો પૂછ્યા તેમાં સામાનિક દેવના અધિકારે નિષ્ક્રિય મુનિનો અધિકાર વર્ણવ્યો છે તેમાં તેની વૈકિય શક્તિનો પ્રશ્ન પૂછેલ છે. પંચી અગ્નિભૂતિનો વિદ્વાં જણાવ્યો છે હવે વાયુભૂતિ ઇશાનેન્દ્રની શક્તિને અગે પ્રભુને પૂછે છે, અને કુરૂદત્ત મુનિ પણ વિકુર્વણા સળધી પ્રશ્નો પૂછે છે તેમાં સનત્કુમારેન્દ્રાદિની ને તેના સામાનિક દેવાગ્નિ વૈકિય શક્તિ સળધી પ્રશ્નોત્તરો જણાવે. આની પંચી જણાવ્યું છે કે-પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ અહીંથી વિહાર કરી રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા અહીં ઇશાનેન્દ્ર આવ્યા, તેમણે પ્રભુને પ્રદક્ષિણા વદનાદિ ઝગી દેવતાઈ ઋદ્ધિ દેખાડી સહરી લીધી આ પ્રસંગે દેવ ઋદ્ધિના પૂછેલ પ્રશ્નનો જવાબ હેતા પ્રભુએ કટાઘર ગાળાનું કષ્ટાત તથા તેવી દેવ ઋદ્ધિને પામવાના ઉપાયો જણાવ્યા છે. પછી મોર્ચ પુત્ર ગણધર અને તામલી તાપસના અધિકારમાં જણાવ્યું છે, તેણે (તામલી તાપસે) પ્રાણમાં નામની પ્રમજ્યા લીધી હતી ને ઇંદ્ર મારે બલિયથા રાજધાનીમાં દેવો ભેગા મળ્યા એકમત વધને તેઓએ અતગા લાવમાં રહેવ તામલી તાપસને પોતાના ઇંદ્ર વવા મારે ગહુ આગ્રક ભગી વિનતિ કરી, પણ તેમાં તેઓ સફલ નીવડ્યા નહિ જન્યું એવું ક નિયાલું ન કરવાથી તે ઇશાનેન્દ્ર થયો. તેથી બલિયથાના દેવોને તેની ખજા પડતા તેમણે કોથે ભરાઈ તેના ગળ (ગરદા)ની અવગણના કરી તેની ઇશાનેન્દ્રને ખજા પડતા તેણે કોથે ભરાઈ બલિયથા તરફ નજર ફેંકી, તેથી તે ગળવા લાગી દેવો નાથ ભાગ કપ્પા લાગ્યા, હેરાન થયેલા તેમણે ઇશાનેન્દ્રને ખમાવ્યા ને ઉપદ્રવને ગાત કરવા વિનતિ કરી તેથી તેણે દષ્ટિ સહરી લીધી પછી ઇશાનેન્દ્રનું આયુ તથા મુદિત મથાળી ખીના જણાવી કહ્યું કે, દક્ષિણાર્ધના અને ઉત્તરાર્ધના ઇંદ્રો ભેગા મળે છે ને વાર્તાલાપ કરે છે. પછી સહકાર્ય કમ જણાવી વિવાદ (અધડા)ના પ્રસંગે સનત્કુમારે

ઋદ્ધિ, પરઋદ્ધિ, આત્મપ્રયોગ ને પરપ્રયોગની ખીના કહીને જણાવ્યું કે વાયુ ધનરૂપ નથી. પછી ધનતા આકારે જનારી વાદળીઓની ખીના કારણ કહેવા પૂર્વક વર્ણવી છે. પછી મરણ પૂર્વેની લેશ્યાવાળા નારકની તથા જ્યોતિષિકની ને વૈમાનિકની લેશ્યાની હકીકત, તેમજ લેશ્યાના દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ કહીને જણાવ્યું કે અનગાર (સાધુ) બકારના પુદ્ગલોને લઈને વૈભારગિરિને ઓળંગી શકે છે. વિકુર્વણને કરનારે માયી છે. તેનું કારણ કહીને પ્રણીત ભોજનને અપ્રણીત ભોજનનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે પ્રણીત ભોજનથી માંસ અને લોહી પાતળું પડે, ને હાડકાં મજબૂત ગને છે તેમજ અપ્રણીત ભોજનથી માંસ અને લોહી ઘટ્ટ ગને છે, હાડકાં પાતળાં પડી જાય છે. અંતે જણાવ્યું કે આલોચના નહિ કરનાર માયી જીવ વિરાધક ગને છે, ને અમાયી આલોચના કરી આરાધક ગને છે.

॥ શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું કે-અનગાર (સાધુ) બાહ્ય પુદ્ગલોને લઈને સ્ત્રી વગેરેના રૂપો કરે. એવા રૂપોથી જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાનું માત્ર સામર્થ્ય તેનું હોય છે. પણ તેવું કરતા નથી. પછી યુવક યુવતી અસિચર્મપાત્ર ઘોડા હાથી વગેરેને રૂપે અનગારની, ને પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની હકીકત કહીને આત્મઋદ્ધિ પરઋદ્ધિ વગેરેનું તથા વિકુર્વણનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે-માયી જીવ મરીને આલિયોગિક થાય અને અમાયી જીવ અનાલિયોગિક દેવપણું પામે. અંતે આના સારને જણાવનારી સંગ્રહ ગાથા કહી છે.

॥ ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં મિથ્યાદષ્ટિ અનગારની વિકુર્વણનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે તેને તથાભાવને સ્થાને અન્યથા ભાવ થાય એટલે રાજગૃહને વારાણસી સમજે, ને વારાણસીને રાજગૃહ છે એમ સમજે. આ રીતે મિથ્યાત્વના પ્રતાપે તેને ભ્રમ થાય છે. એમ જનપદ વર્ગની વિકુર્વણને પણ તે મિથ્યાદષ્ટિ અણગાર સ્વાભાવિક માને છે. એ પણ એનો ભ્રમજ છે, એમ જાણવું. પછી કહ્યું કે આથી વિપરીત હકીકત સમ્યગ્દષ્ટિ અનગારની વિકુર્વણમાં ગને છે. તેમાં અન્યથાભાવ ન જ હોય, કારણ કે સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તેથી જે પદાર્થ જેવા રૂપે હોય તેને તેવા સ્વરૂપે તે જાણે છે. પછી વીર્ય લગ્નિધનું, વૈકિંચ લગ્નિધનું, અવધિજ્ઞાન લગ્નિધનું તથા પુરૂષકાર વગેરેનું, ને પુદ્ગલોના ગ્રહણાદિનું તથા ગામના રૂપ વગેરેનું સ્વરૂપ કહીને ચમરેન્દ્રના ને ખીજા ઈન્દ્રના આત્મરક્ષક દેવોની ખીના જણાવીને છેવટે પ્રભુ મહાવીરનો વિહાર વર્ણવ્યો છે.

॥ ભગવતીસૂત્રના ત્રીજા શતકના સાતમા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં રાજગ્રહનગરમાં ગનેલી ચાર લોકપાલની હકીકત જણાવી છે. અનુક્રમે સોમ-યમ વરૂણ અને કુબેરના વિમાનાદિનું સ્વરૂપ, દરેક લોકપાલાના તાળાના દેવો, તેમના તાળાની

ઔત્પાતિક પ્રવૃત્તિઓ જણાવતા મોમ નામના લોકપાલના સધ્યાપ્રભ, વરશિષ્ઠ, સ્વયંજવલ, વદ્યુ આ ચાર ત્રિમાન વગેરેનો હેવાન આપ્યો છે. યજ્ઞી તેના તાળાના દેવો અને સોમના તાળાની ઔત્પાતિક પ્રવૃત્તિઓ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે એજ પદ્ધતિઓ યમ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. યમના તાળાના દેવો તથા હુળો, વરૂણના તાળાની ખાણીને તળતી પ્રવૃત્તિઓ, તથા વૈશ્રમણ્ય (કુબેર) ને સ્વાધીન લક્ષ્મી અને લક્ષ્મી વૃષ્ટિ વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

॥ શ્રીભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાનો દ્રક પરિચય ॥

અહીં રાજગૃહ નગરમા બનેલી હકીકત જણાવી છે એટલે ચાર નિકાયના દેવોના સ્વામીઓ (ઉપરીઓ) છું વર્ણન કરીને પ્રભુનો વિહાર જણાવ્યો છે.

॥ શ્રીભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના નવમ ઉદ્દેશાનો દ્રક પરિચય ॥

રાજગૃહ નગરમા પૂજેલા પ્રથમા જ્વાળમા ઇંદ્રિયોના શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ એમ પાંચ વિષયો જણાવતા વિસ્તાર માટે જીવાભિગમ સૂત્રની લલામણુ કરી પ્રભુ મહાવીરનો વિહાર જણાવ્યો છે.

॥ શ્રીભગવતીજીના ત્રીજા શતકના દશમા ઉદ્દેશાનો દ્રક પરિચય ॥

અહીં બનેલી ઘટનાનું સ્થાન રાજગૃહ છે, ચાષ્ટે દેવ નિકાયના ઇંદ્રિયોની સભાઓનું વર્ણન કર્યું છે તેમા ચમદેન્દ્રની ૧ શબ્દિકા, ૨ ચંડા, ૩ જાતા નામની ત્રણ સભા કહી છે.

॥ શ્રીભગવતીજીના ત્રીજા શતકનો દ્રક પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ શ્રીભગવતીના ચોથા શતકના ૧લા થી ૮મા મુદ્દેશાનો દ્રક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતના ૮ ઉદ્દેશામા કહેલી બીનાના સક્ષિપ્ત સારને જણાવનારી સચ્ચ ગાથા કહીને ઇશાનેન્દ્રના ૧ સોમ, ૨ યમ, ૩ વરૂણ, ૪ કુબેર આ ચાર લોકપાલોના ચાષ્ટ વિમાનોમાના સુમનો વિમાનની બીના પહેલા ઉદ્દેશામા કહી છે. બીજા ઉદ્દેશામા સર્વતોભ વિમાનની, ત્રીજા ઉદ્દેશામા વદ્યુ વિમાનની તેમજ ચોથા ઉદ્દેશામા સુવદ્યુ વિમાનની હકીકત જણાવી છે એમ પહેલા ચાષ્ટ ઉદ્દેશામા ચાર વિમાનોનું વર્ણન કરીને પાંચમાથી આઠમા ઉદ્દેશામા તે ચાર લોકપાલોની ૪ રાજધાનીઓની કમસ હકીકત જણાવી છે. સુમનો વિમાન ઇશાનાવત સક વિમાનની પૂર્વમા રહ્યું છે તે કહી ચોગ્ય પ્રસંગે દેવોના સ્થિતિ ભેદનું સ્વરૂપ પણ જણાવ્યું છે.

॥ શ્રી ભગવતીજીના ચોથા શતકના નવમા ઉદ્દેશાનો દ્રક પરિચય ॥

અહીં નારક જીવોની હકીકત કહી છે એટલે નરકમા જે જીવ ઉપજે તે નૈરયિક

કહેવાય કે અનૈરયિક કહેવાય ? આનો જવાબ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી કહું કે પ્રજાપના સૂત્રના ૧૭મા લેશ્યા પદના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં આ હકીકત વિસ્તારથી જણાવી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ચોથા શતકના દશમા ઉદ્દેશાના મુદ્દાઓ ॥

અહીં પૂછ્યું છે કે કૃષ્ણ લેશ્યા નીલ લેશ્યાને પામીને નીલ લેશ્યા રૂપે અને તેના જેવા વર્ણ રૂપે પરિણમે ? આનો ઉત્તર દેતાં જણાવ્યું કે આની વિસ્તારથી હકીકત પ્રજાપનાના ૧૭મા લેશ્યા પદના ૪થા ઉદ્દેશામાં કહી છે. પછી લેશ્યાના પરિણામ, વર્ણ, ગંધ, રસ, શુદ્ધ, અપ્રશસ્ત, સંકલિષ્ટ, ઉષ્ણ, ગતિ, પરિણામ, પ્રદેશ, અવગાહ, વર્ગણા, સ્થાન, અને અલ્પબહુત્વ દ્વારાતું સ્વરૂપ સમજાવીને છેવટે પ્રભુના ઉત્તરેથી સંતુષ્ટ થયેલા શ્રીગૌતમના “હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે.” આવા શ્રદ્ધા ગર્ભિત વચ્ચનો જણાવ્યા છે.

॥ શ્રીભગવતીજના ચોથા શતકનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના પાંચમા શતકનો ટૂંક પરિચય ॥

આ પાંચમા શતકના ૧૦ ઉદ્દેશા છે. તેમાં પહેલા ઉદ્દેશામાં સૂર્યને ઉદ્દેશીને પ્રશ્નોત્તરો છે. તે ચંપાનગરીમાં પૃથ્વાયા છે. તે જણાવવા માટે વિષયોની સંગ્રહ ગાથામાં ‘ચંપ રવિ’ એમ કહ્યું છે. બીજા ઉદ્દેશામાં વાયુ સંગ્રંધી પ્રશ્નોત્તરો છે. ત્રીજા ઉદ્દેશામાં જલગ્રંથિકાના ઉઠાંહરણું ઉપરથી જણાતી બીનાનો નિર્ણય છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં શબ્દને અંગે પ્રશ્નોત્તરો છે. પાંચમા ઉદ્દેશામાં હઘ્નસ્થ સંગ્રંધી હકીકત છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં આયુષ્યના ઓછાપણાની ને વધારે પણાની બીના છે. સાતમા ઉદ્દેશામાં પુણ્યલોના કંપન સંગ્રંધી વિચારો છે. આઠમા ઉદ્દેશામાં નિર્ગ્રંથી પુત્ર અનગારે પદાર્થો સંગ્રંધી વિચારો કર્યા છે. નવમા ઉદ્દેશામાં રાજગૃહ નગર સંગ્રંધી વિચારણા કરી છે. દશમા ઉદ્દેશામાં ચંદ્રના પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે. તે હકીકત ચંપાનગરીમાં જણાવી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના પાંચમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

પૂર્ણસદ્ર ચૈત્યવાળા ઉદ્યાનમાં શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને સૂર્યોદયાદિના પ્રશ્નો અને દિવસ રાત્રિના વિચારોને અંગે પ્રશ્નો પૂછી ઉત્તર મેળવ્યા. પછી જંબૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધના વિચાર અને મેરૂના ઉત્તર દક્ષિણનો વિચાર તથા અંધાર મુહૂર્તનો દિવસ, ને બાર મુહૂર્તની રાતની બીના, તેમજ દિવસ અને રાત્રિના માપમાં વધઘટ કહીને બાર મુહૂર્તનો દિવસ, ને ૧૮ મુહૂર્તની રાત્રિના વિચારો અને વર્ષાઋતુ હેમંતઋતુ વગેરેના પહેલા સમયનો વિચાર તથા પ્રથમ સમયાદિ કાલ સંખ્યા જણાવ્યા છે. અહીં સૂર્ય ધશાન ખૂણામાં બગીને અગ્નિ ખૂણામાં આવે વગેરે સૂર્યની સ્પષ્ટ બીના જણાવી મેરૂના દક્ષિણાર્ધમાં ને ઉત્તરાર્ધમાં પહેલે દિવસે રાત્રિના મુહૂર્તોના

પ્રશ્નોત્તરે કહ્યા છે પત્રી દક્ષિણાર્પાદિમા મમય આવલિકા વગેરેની પ્રથમતાનો નિર્ણય કહીને લવણ સમુદ્રાદિમા પણ સમય વગેરેની પ્રથમતાનું વર્ણન કર્યું છે એ પ્રમાણે આનું ટૂંક રહ્યું છે

॥ ભગવતીજીના પાંચમા ગાતકના બીજા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં જણાવેલી હકીકતનું મૂલ મ્થાન રાજગૃહ નગર છે ઇષત્પુરો વાત, પશ્ચાત્વાત, મહવાત અને મહાવાતનું, સ્વરૂપ કહીને દિશાઓને આશ્રીને વાયુના પ્રશ્નોત્તરે જણાવ્યા છે પત્રી દ્વીપમા વાતા વાયુ સમુદ્રમા વાના વાયુ અને એ જ નેનો માહો માહો વ્યત્યાસ વણુવ્યો છે પત્રી એ વાયુઓને વાવાના કારણો, અને વાયુની ગતિ, તથા ઉત્તર ક્રિયા તેમજ વાયુકુમારાદિ દેવો દ્વાગ વાયુકાયનું ઉદ્દીરણ જણાવીને કહ્યું કે તે આસાંચવાસ લે છે, અને મરી મરીને અનેકવાર વાયુમા આવે છે તથા નૃપૃષ્ટ (શરીરાદિને સ્પર્શયિત્રો) વાયુ મરે છે, તેમજ વાયુ શરીર સહિત નીકળે ને શરીર રહિત પણ નીકળે છે વળી જોહન અડહ અને મુરા (ઠાંઠ) ના પુદ્ગલો અપેક્ષાએ વનસ્પતિના, પાણીના, અને અગ્નિના શરીર કહેવાય, ને લોહું તાણુ કલાઈ, સીસું, પાષાણુ, વપપદ્ધિકા તથા કાટના પુદ્ગલો પૃથ્વીના ને અગ્નિના શરીર કહેવાય તથા જળેલા હાડકા આમડા શી ગડા વગેરેના પુદ્ગલો ત્રસ જીવતા ને અગ્નિના શરીરો કહેવાય તેમજ અગારો ગખ વગેરે એન્દ્રિયથી માડીને પચેન્દ્રિયના શરીરો અને અગ્નિના શરીરો કહેવાય પછી લવણસમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષ્કલ વગેરે જણાવી અતે લોકસ્થિતિ જણાવી છે પછી પ્રભુનો વિહાર વર્ણવ્યો છે

॥ ભગવતીજીના પાંચમા ગાતકના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં અન્યતીર્થિકો જહે છે કે-એક સમયે આ લવનું ને પરલવનું આયુષ્ય (જે આયુષ્ય) જાલમ યિગ્ના ઉદાહરણથી ભોગવાય આ વિચાર જોગે છે પ્રભુએ કહ્યું કે એક દાઇમે એકજ આયુષ્ય ભોગવાય તથા આયુષ્યકર્મ સહિત જીવ નગ્નમા જાય છે અહીં જે આયુષ્ય ભોગવાય, તે પાછલા લવમા નિયત સમયે જાધ્યું હતું એમ સમજવું ચોવીશે હડકોમા આ બીના ધટી શકે છે પછી જીવ માત્રને ઉદ્દેશીને યોનિ અને આયુષ્ય સળધિ વિચારો વર્ણવ્યા છે

॥ ભગવતીજીના પાંચમા ગાતકના ચોથા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે-છદ્મ્ય મનુષ્ય શખ જન્મી વગેરે વાન્નિત્રોના તથા બીજા પદાર્થોના પણ શબ્દો સામળે છે, તે સ્પર્શયિત્રો (કર્મોન્દ્રિયની સાથે અવકાષેવા, સળદ્ધ યયેલા) શબ્દો સભાગાય, તથા તે આગત શબ્દો મલગાય અહીં આગત અર્વાગત ને પાગત શબ્દોનું પણ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે કેવલજ્ઞાની જાધા શબ્દો સામળી શકે આ હકીકત છધ

સ્થંતા શબ્દ શ્રવણના પ્રસંગને અનુસરીને જણાવી છે, એમ સમજવું. ણાટી કેવલીને કેવલજ્ઞાનથી જ શબ્દજ્ઞાન થતું હોવાથી તેમને સાંભળવાની જરૂરિયાત છે જ નહિ. કેવલજ્ઞાની મિત પણ જાણે ને અમિત પણ જાણે. તેમજ સર્વત્ર સદા અને સર્વથા કેવલી સર્વ ભાવોને જાણે. છદ્મસ્થ જીવ હસે, ને ઉતાવળો પણ થાય. પણ હસવું અને ઉતાવળા થવું એ કેવલજ્ઞાનીને ન જ હોય. કારણ કે મોહના ઉદયથી હસાય છે. તે કેવલીને ન જ હોય. હસતાં ૭ કે ૮ આઠ કર્મો જંધાય. અહીં આ જીના ચોવીશે દંડકોમાં ઘટાવીને સમજાવો છે. પછી જણાવ્યું કે છદ્મસ્થ જીવ ઉઘે, ને ઉઘતાં સાત કે આઠ કર્મો જંધાય. આ જીના ૨૪ દંડકોમાં સમજાવો. હરિભૈરવેથી ચૈતિદ્વારા ગર્ભને ખડાર કાઢીને જીજ્ઞ ગર્ભાશયમાં મૂકે છે. તે નખવાટે કે ફંવાટાવાટે પણ ગર્ભને ફેરવી શકે છે. તેમાં ગર્ભને લગાર પણ પીડા થાય નહિ. ગર્ભને ખદલનારો દેવ આમડીનો છેદ (કાપદ્રૂપ) કરે, ને ગર્ભને સૂક્ષ્મ (ઝીણો) કરીને ખદલાવે. પછી અતિમુક્ત મુનિનું જીવન જણાવીને પ્રભુની પાસે આવેલા મહાશુક દેવલોકના બે દેવોની હકીકત વર્ણવતાં કહ્યું કે શ્રી મહાવીર દેવના ૭૦૦ શિષ્યો મોક્ષે જશે. પછી આ બે દેવોને અંગે શ્રીમહાવીર દેવની ને શ્રીગૌતમસ્વામીજીની વચ્ચે થયેલા વાર્તાલાપ કહીને જણાવ્યું કે દેવો નોસંચત કહેવાય. તેમની મુખ્ય ભાષા અર્ધભાગધી છે. કેવલી અંતકર (સંસારનો અંત કરનાર) જીવને કેવલજ્ઞાનથી સ્વતંત્ર જાણે દેખે ને છદ્મસ્થ જીવ સાંભળીને કે પ્રમાણથી જાણે દેખે. પછી કેવલીના શ્રાવક વગેરે અંતકર કેવલીને કેવી રીતે જાણે દેખે તે જીના જણાવીને પ્રમાણના ૧ પ્રત્યક્ષ, ૨ અનુમાન, ૩ ઉપમા, ૪ આગમ એમ ચાર લેહો કહ્યા છે. પછી જણાવ્યું છે કે કેવલજ્ઞાની ચરમ કર્મને અને ચરમ નિર્જરાને જાણે, દેખે, ને પ્રણીત મનને ને પ્રણીત વચનને ધારે. તથા કેવલજ્ઞાનીના એ મન વચનને કેટલાએક વૈમાનિક દેવો જાણે ને કેટલાએક વૈમાનિક દેવો ન જાણે. પછી તે દેવોના માયી મિથ્યાદષ્ટિ અને અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ, અનંતરોપપન્નક ને પરંપરોપ-પન્નક, પર્યાસ ને અપર્યાસ, ઉપયુક્ત ને અનુપયુક્ત એમ ચાર રીતે બે બે લેહો જણાવીને કહ્યું કે અનુત્તરોપપાતિક દેવો સ્વસ્થાને રહ્યા રહ્યા કેવલીની સાથે વાતચીત કરે ને અહીં રહેલા કેવલજ્ઞાની જે કાંઈ કહે, તેને ત્યાં રહેલા અનુત્તરદેવ જાણે, દેખે. તેમજ ઉપશાંત મોહ જીવો પણ અનુત્તર દેવપણું પામે છે. કેવલી ઇંદ્રિયોની મદદથી જાણે દેખે નહિ, કારણકે છદ્મસ્થ જીવને જ તેની મદદથી જાણવાનું હોય. તથા કેવલી હાલ જેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહીને રહ્યા હોય, તેટલાજ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહીને લવિષ્યમાં ન રહે, પણ વપઘટ જરૂર થાય જ છે. આ પ્રસંગે સંયોગ સદ્દ્રવ્યતાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. પછી કહ્યું કે ચૈદ્યપૂર્વી લવિષ્યના પ્રભાવે એક ઘડામાંથી હજાર ઘડો કરે છે. પછી ઉત્કરિકાના લેહાદિતું વર્ણન કરી અંતે પ્રભુનો વિહાર જણાવ્યો છે.

॥ શ્રીભગવતીજીના પાંચમા શતકના પાંચમો ઉદ્દેશનો ટૂંક પરિચય ॥

માત્ર સંયમથી સિદ્ધ થાય? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં વિરતારથી સમજવા માટે પહેલા

શતકના ચોથા ઉદ્દેશાની ભલામણ કરી છે. પછી અન્ય તીર્થિકાના વેદનાને અંગે અધર્ષિત વિચારો જણાવી એવભૂત વેદનાદિની ખીના કહી છે. પછી સાત કુવેરો, તીર્થિકાના માતા-પિતા મુખ્ય શિષ્યો તથા મુખ્ય શિષ્યાઓનું તથા ચક્રીના શ્રી રત્નાદિનું, ધનદેવોનું તથા વાસુદેવોનું, તેમના માતાપિતાનું તથા પ્રતિવાસુદેવનું વર્ણન કરતા વિસ્તાર માટે સમવાયાગ સૂત્રની ભલામણ કરી અને તે પ્રભુનો વિહાર જણાવ્યો છે.

॥ શ્રીભગવતીજીના પાચમા ગતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે હિંમ્બા જ્યોત્સ્ના આદિ કાશ્મીરથી અને શ્રમણાદિ મુપાત્રને અકલ્પનીય દાન દેવાથી ૬૬ આયુષ્ય ણધાય છે. હયા સત્ય, શીવાદિ કારણોથી ને મુપાત્રને ખપે તેવા પદ્મ-શૈલનું દાન દેવાથી લાણુ (શુભ) આયુષ્ય ણધાય છે. પછી અમુલ દીર્ઘાયુષ્યના ને શુભ દીર્ઘા-યુષ્યના કાશ્મીર, કરિયાણ વેચનાર ને લેનારને લાગતી ક્રિયા તથા ચાલુ પ્રસંગે જરૂરી ચાર વિકલ્પો અને ભાડ (ઉપકરણ) ના અપકારાદિથી લાગતી ક્રિયા, તથા હમણા સળગાવેલા અગ્નિની ખીના જણાવી ધનુષ્ય દેકનાર પુરુષાદિને લાગતી ક્રિયાઓ કહી છે. પછી અન્ય તીર્થિકાનો મત તેનું ખોટાપણ ચાલુ પ્રસંગે જીવાભિગમની ભલામણ કરીને આધાકર્મી આહાર લેવાથી નુકશાન અને આચાર્ય ઉપાધ્યાયના ભવો જણાવ્યા છે અને અભ્યાખ્યાનની ખીના કહી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજીના પાચમા ગતકના માતમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

પરમાણુ ડોઠ વાર કપે ને પરિણમે, ડોઠ વખત ન કપે ને ન પરિણમે, એમ દ્વિપ્ર દેશિક મ્કધ દેશથી કપે ને દેશથી ન કપે આ રીતે ત્રિપ્રદેશિક મ્કધથી માડીને અનત પ્રદેશિક મ્કધનો વિચાર કરતા દેશાગ્રિત વિકલ્પો ઠીકીને પરમાણુ અને અસિધારાની ખીના કહી છે. પછી કહ્યું કે પરમાણુ છેદાતો નથી એમ દ્વિપ્રદેશિક મ્કધથી માડીને ઠીક અસખ્ય પ્રદેશિક મ્કધ સુધીના સ્કધોમાં સમજવું એ પ્રમત્તે અનત પ્રદેશિક મ્કધોમાના કેટલાક સ્કધો છેદાય ને કેટલાક સ્કધો ન પછુ છેદાય એ પ્રમાણે અગ્નિ અને પરમાણુ વગેરેમા બ્રહ્મણની ખીના અને પુષ્કર સર્વર્થ મેધ અને પરમાણુ વગેરેમા સ્ત્રીલવવાની ખીના તથા ગંગા મહાનદી અને પરમાણુ વગેરેમા જલના પ્રવાહમા તટ્ટાવાની ખીના સમજવી પછી કહ્યું કે પરમાણુના જે લાગ ન થાય ને તેનો મધ્યભાગ ન હોય તેના પ્રદેશો પણ ન હોય આ વિચાર (સરખો પ્રદેશોનો, વિષમ પ્રદેશોનો વિચાર) દ્વિપ્રદેશિક મ્કધથી માડીને અનત પ્રદેશિક મ્કધોમા જણાવ્યો છે. પછી પરમાણુ પરમાણુની માહોમાંહે સ્પર્શના જણાવતા નવ વિકલ્પો કહીને વ્યવહાર મ્કધાદિની ને મ્કધાક મ્કધાદિની ને અને અનત પ્રદેશિક મ્કધોની માહોમાંહે સ્પર્શના જણાવી છે. પછી પરમાણુ પુરુષગની કાવથી ન્થિતિ જણાવીને સકપ એક પ્રદેશાદિમા અવગાઠ પુરુષકોની ન્થિતિ અને નિષ્કપ એકાદિ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાઠ પુરુષકોની ન્થિતિ તથા એકાદિ શુભ કાળ, લીલા, પીળા, ધોળા, લાલ પુરુષકોની ન્થિતિ

જણાવીને વર્ણુ ગંધાદિના પરિણામોની સ્થિતિ તથા અંતરકાલ એટલે પરમાણુ વગેરેનો અંતરકાલ, કહીને દ્રવ્ય સ્થાનાયુ વગેરે ચાર પદાર્થોનું અદ્વયપણું જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે નરકના જીવો આરંભી છે, ને પરિશ્રદ્ધી છે. આ જીવો ચોવીશે દંડકોમાં વિચારી છે. પછી શરીરાદિની હકીકત કહીને અંતે પાંચ હેતુ અહેતુનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અહીં સટીક ખંડછત્રોશી પણ જણાવી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના પાંચમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના નારદ પુત્ર મુનિ અને નિર્ઘંથી પુત્ર અનંગાર આ બે શિષ્યો હતા. તેમાંના નારદ પુત્ર એમ માને છે કે તમામ પુણ્યો સાધ્ધ (જેના અર્ધા બે ભાગ થાય તેવા) છે, ને સમય એટલે મધ્યભાગવાળા તથા પ્રદેશવાળા છે. નિર્ઘંથી પુત્ર અનંગાર આ વાત ખોટી સાબીત કરી સાચી હકીકત જણાવે છે. ત્યારે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી નારદ પુત્ર અનંગાર નિર્ઘંથી પુત્ર અનંગારને ખમાવે છે. પછી વિહાર જણાવીને શ્રી ગૌતમ સ્વામીજીએ પૂછેલ પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે જીવો વધે ઘટે નહિ, અવસ્થિત છે. એમ સર્વ દંડકોમાં સમજવું. સિદ્ધોમાં પણ આ વિચાર જણાવી કહ્યું કે જીવો કાયમ સર્વ કાલ રહે છે. ને નારકો જઘન્યથી એક સમય સુધી ને ઉત્કૃષ્ટથી આવલિકાના અસંખ્ય ભાગ સુધી વધે છે ને ઘટે છે. તથા નારકોનું અવસ્થાન જઘન્યથી એક સમય ઉત્કૃષ્ટથી ચોવીશ મુહૂર્તો સુધી જાણવું. એમ સાતે નરકમાં તેને લગતી વિશેષતા જણાવવા પૂર્વક આ જીવો જણાવી છે. આ વિચારણા બાકીના દંડકોમાં અને સિદ્ધોમાં પણ જેમ ઘટે તેમ જણાવી છે. પછી જીવોના અને સિદ્ધોના સોપનચાદિ સ્વરૂપને અંગે જરૂરી જીવો કહીને કાલની અપેક્ષાએ જીવ માત્રને લગતી એ જાતની વિચારણા કરી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના પાંચમા શતકના નવમા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં રાજગૃહ નગરનું સ્વરૂપ જણાવી કહ્યું કે-શુભ પુણ્યોના સંસર્ગથી દિવસે પ્રકાશ અને અશુભ પુણ્યોના વિશેષતાથી રાતે અંધારું હોય છે. આજ કારણથી નરકમાં પણ અંધારું જાણવું. એમ તેઈન્દ્રિયના દંડક સુધીના દંડકોમાં અંધારું હોય. પણ પછી ચતુરિન્દ્રિયાદિમાં પ્રકાશ અને અંધારું બંને હોય. તમામ સ્વર્ગોમાં પ્રકાશ હોય. નારકીઓને કાલનો ખ્યાલ ન હોય. કારણ કે તેવો ખ્યાલ અલીકીપમાં જ હોય છે. એમ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં પણ જાણવું. મનુષ્યોને કાળનો ખ્યાલ હોય ને દેવોને તે ન હોય. પછી શ્રી-પાર્શ્વનાથના સ્થવિરોએ પ્રભુ શ્રીમહાવીરને પૂછ્યું કે અસંખ્ય પ્રદેશવાળા લોકમાં અનંતા રાત્રિ દિવસો શી રીતે ઘટી શકે? પ્રભુએ શ્રીપાર્શ્વનાથની સાક્ષી આપીને તે વાત સ્પષ્ટ સમજાવતાં તેમને ખાત્રી થઈ કે પ્રભુ શ્રીમહાવીર ‘સર્વજ્ઞ છે.’ પછી પંચ મહાવ્રત ધર્મને સ્વીકારી આરાધીને તે સ્થવિરો મોક્ષે ગયા. આની પછી દેવલોકની ગણતરી અને સંયત્ન ગાથા કહીને વિહાર જણાવ્યો છે.

॥ શ્રી ભગવતીજીના પાચમા શતકેના દશમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં ચન્દ્રની ખીના જણાવતા વિસ્તાર માટે પાચમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકની બલામણુ કરી છે

॥ શ્રી ભગવતીજીના પાચમા શતકેના ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજીના છઠ્ઠા શતકેના પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

૧ પહેલા ઉદ્દેશામા વેદનાની ખીના કહી છે, ૨ ખીજમા આહારની, ૩ ત્રીજામા મહાશ્રવની, ૪ ચોથામા સપ્તદેશની, ૫ પાચમામા તમસ્કાયની, ૬ છઠ્ઠામા ભવ્યની, ૭ સાતમામા શાલિની, ૮ આઠમામા પૃથ્વીની, ૯ નવમામા કર્મની ને ૧૦ દશમા ઉદ્દેશામા અન્ય તીર્થિકની હકીકત જણાવો છે આ રીતે દશ ઉદ્દેશાના સારને જણાવનારી સચ્ચ ગાથાનો અર્થ કહીને હવે પહેલા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય જણાવુ છુ તે આ પ્રમાણે—જે જીવ મહાવેદનાવાળો હોય તે મહાનિર્જરા વાળો હોય અને જે જીવ મહાનિર્જરાવાળો હોય તે મહાવેદના વાળો હોય અહીં સમજવાનું એ છે કે મહાવેદનાવાળા જીવોમા તથા અદ્ય વેદનાવાળા જીવોમા જે જીવ પ્રશન્ત નિર્જરાવાળો હોય તેજ ઉત્તમ બધુવો આ ખીના અષ્ટ સમજાવીને દહુ કે છદી સાતમી નરકના જીવો મહાવેદનાને ભોગવે છે થમત્તો જે કર્મનિર્જરા કરે તેનાથી નરકના જીવોને વધારે કર્મનિર્જરા હોય જ નહિ આને અષ્ટ સમજાવવાને માટે ચોખ્ખા લગડાનું ને મેવા લગડાનું દર્શાવ, કર્મ રાગ, ગાડાની મળીનો રાગ વગેરેની હકીકત સમજાવીને ફરમાવ્યું કે નારકીના પાપકર્મો ચીકણા હોય છે અહીં લુહારની ઝેરણનો દાખલો સમજાવ્યો છે સાધુના કર્મો પોચા નરમ હોય તે આ હકીકત સૂઝે પૂણે અને અમિત, તથા પાણીનું ટીપુ અને ઉત્તી પાગપતી લોદાની કઠાઈનું દર્શાવ દર્શને અષ્ટ સમજાવી છે પછી મનકરણ, વચનકરણ, ઢાયકરણ ને કર્મકરણ રૂપ ચાર કરણોમાથી દરેક દડકેના જીવને કેટલા કરણો હોય? તે જોના તમામ દડકેમા વિચારીને દરણ અને અશાતા વેદના, કણુ અને શાતા વેદનાનો વિચાર ૨૪ દડકેમા ઘટાવીને વેદનાની ને નિર્જગની અહિલગી જણાવી છે પછી કહ્યું કે ૧ મહા વેદનાવાળો અને મહાનિર્જરાવાળો જીવ પ્રતિમા પાગક મુનિ બળવા ૨ છદી સાતમી નરકના જીવોને મહાવેદના છે, ને નિર્જગ થોડી છે ૩ યોગી અવધામા રહેલા કેવડી જીવને વેદના થોડી, પણ કર્મ નિર્જરા ઘણી ધાય છે ૪ અનુત્તર વિમાનના દેવોને વેદના થોડી હોય ને કર્મ નિર્જગ પણ થોડી ધાય છે અતે આનો સાર જણાવનારી સચ્ચ ગાથા કહી છે

॥ ભગવતીજીના છઠ્ઠા શતકેના ખીજ ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં આહારનું અવગણ, અને તેનો તમામ દડકેમા વિચાર જણાવતા વિન્નાગ માટે શ્રી પ્રજાપના મૂત્રના આકારપદની બલામણુ કરી અતે પ્રમુનો વિદ્યા જણાવો છે

॥ ભગવતીજના છઠ્ઠા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

આનો દ્વંકમાં સાર જણાવનારી બે ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો-અહીં બંધાદિની અપેક્ષાએ પુણ્યલોની વિચારણા કરી છે. તે આ રીતે-મોટા પાપારંભના જીવને સર્વપ્રકારે પુણ્યલો બંધાય ? વગેરે કહ્યા પછી જેમ વસ્ત્રમાં પ્રયોગથી કે સ્વાભાવિક રીતે પુણ્યલો એકઠાં થાય છે, એમ જીવોને પણ શું થાય છે ? આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું કે જેમ લૂગડામાં એકઠા થતાં પુણ્યલો સાદિ એટલે આદિવાળાં છે, એમ જીવોને પણ પુણ્યલ સંગ્રહ (પુણ્યલોનો બંધ) આદિવાળો છે. વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો કહીને કર્મની સ્થિતિ જણાવી છે. પછી શું સ્ત્રી, પુરૂષ વગેરે કર્મ બંધ કરે ? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો દર્શને સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે તથા સંસી, ભવ્ય, દર્શની, પર્યાસિ, ભાષક, પરિત્ત, જ્ઞાની, યોગી, (શરીરાદિ કૃતયોગ-ચેષ્ટાવાળા જીવો) ઉપયોગવાળા જીવો, આહારક, સૂક્ષ્મ, ચરમ વગેરેને આશ્રીને બંધના વિચારો કહીને એ બધા સ્ત્રી વગેરે કર્મને બાંધનારા જીવોનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે.

॥ ત્રીજા ઉદ્દેશાનું રહસ્ય ॥

મહાકર્મવાળા જીવને સર્વતઃ અને નિરંતર પુણ્યલોનો ચય તથા ઉપચય થાય-છે. તથા તેનો આત્મા અનિષ્ટાદિ સ્વરૂપે વારંવાર પરિણામ પામે છે. તેમાં કારણ કહીને તાજા વસ્ત્રનું ઉદાહરણ જણાવ્યું છે. પછી અલ્પકર્મવાળા જીવને સર્વતઃ પુણ્યલો લેદાય છે યાવત્ (એમ અંતે સમ જંતુ કે) પરિવિધ્વંસ પામે છે. ને એનો આત્મા શુભાદિ સ્વરૂપે વારંવાર પરિણમે છે. તેમાં કારણ જણાવીને મલિન છતાં પણ પાણીથી ધોવાતા લૂગડાનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. પછી જીવને કર્મોનો ઉપચય પ્રયોગથીજ થાય છે. જેમ વસ્ત્રાદિમાં પુણ્યલોનો ઉપચય થાય છે, તેમ અહીં સમજવું. પછી મન પ્રયોગ, વચન, પ્રયોગ અને કાય પ્રયોગની વિચારણા તમામ દ્વંકોમાં કહીને સાદિ સાંત વગેરે ભાંગામાંથી વસ્ત્રને લગતો પુણ્યલોપચય સાદિ સાંત છે એ પ્રમાણે જીવને લગતા પુણ્યલોપચયની બાળતમાં પ્રશ્નોત્તરો જણાવીને કહ્યું કે ધર્મ્યાપથિક કર્મને બાંધનાર જીવનો કર્મ પુણ્યલોપચય સાદિ સાંત છે, ભવ્યનો અનાદિ સાંત અને અલભ્યનો અનાદિ અનંત કર્મ પુણ્યલોપચય જાણવો. પણ સાદિ છતાં અનંત એવો કર્મ પુણ્યલોપચય હોય જ નહિ. પછી કહ્યું કે જેમ વસ્ત્ર સાદિ સાંત છે તેમ નરકપણુ વગેરે પદાર્થો પણ સાદિ સાંત છે, સિદ્ધો સાદિ અનંત છે. ભવ્યો અનાદિ સાંત ને અલભ્યો અનાદિ અનંત છે. પછી આઠ કર્મ પ્રકૃતિ તથા તેની અબાધા કલવાળી બંધ સ્થિતિ જણાવીને કહ્યું કે એ કર્મોને બાંધનારા સ્ત્રી આદિ ત્રણમાંના કોઈ પણ જીવ હોય. આયુષ્યને સ્ત્રી આદિ બાંધે અને ન પણ બાંધે. પછી સંયતાદિને લગતા પ્રશ્નોત્તરો કહીને સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે ૪૨ પ્રકારના જીવોને ઉદ્દેશીને કર્મ બંધાદિના વિચારો જણાવ્યા છે. અને સ્ત્રી વેદકાદિ ચારેનું અલ્પ બહુત્વ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના છઠા શતકના ચોથા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કાલની અપેક્ષાએ અને એકત્વ તથા ગદુત્વને આશ્રીને જીવોના પ્રદેશ સહિત પશુના ને પ્રદેશરહિતપશુના વિચારો જણાવ્યા છે એજ ગીને આહારન અનાહારક કદ્દા છે તેમજ ભવ્યાદિ ત્રણ, સજી આદિ ત્રણ, લેશ્યાવાળા, કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા અને અલેશ્ય જીવો તથા સમ્યગ્દિ વગેરે ૩, તેમજ સયતાદિ ૩ કષાયી વગેરે ૬ જીવો, મતિ જ્ઞાનાદિ વાળા જીવો ૫ અને મતિ અજ્ઞાનાદિનાળા જીવો ૩, મનોયોગી આદિ ૪, સાકાર ઉપયોગવાળા અનાહાર ઉપયોગ વાળા જીવો તથા વેદવાળા જીવો વગેરે ૪, શરીરવાળા જીવો વગેરે ૬, પર્યાસિવાળા જીવો ૬, અપર્યાસિવાળા જીવો ૬ આ ગદ્ધાને જઠાદેશની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે એ હકીકત વિન્તારથી સમજાવી છે પંચી જીવોમા પ્રત્યાખ્યાની-પણીની ને અપ્રત્યાખ્યાનીપણીની ખીના વર્ણવી છે અને કહ્યું કે પચેન્દ્રિય જીવો જ પ્રત્યાખ્યાનાદિને જાણે છે એજ પ્રમાણે પચ્ચખ્યાણ કવ્વાની જાણતમા પણ સમજી લેવું પછી પ્રત્યાખ્યાનાદિ અને આયુધ્યની હકીકત કહી છે

॥ ભગવતીજના છઠા શતકના પાચમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે તમન્કાય એ પાણી કહેવાય એમ કહીને તમસ્કાયના ને પાણીના સ્વભાવમા સમાનતા સમજાવી છે, ૧ અરેણોદય સમુદ્રથી તમન્કાયની શરૂઆત થાય ને બ્રહ્મ દેવલોકમા એની સમાપ્તિ વાય છે ૨ તમન્કાય રામપાતરના મૂલની જેવો અને ઉપરના ભાગમા કુન્ડાના પાજળ જેવો છે ૩ તમન્કાયના બે પ્રાન્ છે સજયેય યોજન વિસ્તરવાળો તમન્કાય ને અસજયેય યોજન વિન્તારવાળો તમન્કાય આનો નિષ્કલ તથા પરિશ્લેષ વહ્યો છે ૪ શીત્ર ગતિવાળો દેવ છ મહિના સુધી વ્યક્તતા પણ એનો પાર ન પામે એવોડો મોટો તમન્કાય છે ૫ તમસ્કાયમા ઘન વગેરે નથી ૬ તમન્કાયમા મેઘો વરસે છે ૭ તેને ઝનાગ અસુરકુમાર નાગકુમાર અને સુવર્ણકુમાર દેવો છે ૮ તમસ્કાયમા દેવકૃત ગાદર મ્તનિન અને ગાદર વીજળી હોય છે ૯ તમન્કાયમા વિઝકગતિને અપ્રાપ્ત સિવાય ગાદર પૃથ્વી છે અગ્નિ નથી ૧૦ તમસ્કાયમા સૂર્યાદિ નથી, પણ તેની પડખે છે ૧૧ તેમા સૂર્યાદિની પ્રભા નથી, અર્થાત્ એ પ્રભા છે ખગી, પણ તે તમન્કાય રૂપે પરિણામ પામેલી છે ૧૨ તેનો વર્ણુ ભયર કાળો છે એથી દેવો પણ ભય પામે છે ૧૩ તેના નામો ૧૩ છે, તે તમન્કાય અધકાર વગેરે જાણવા ૧૪ તે પાણીના જીવનો અને પુદ્ગલનો પરિણામ છે ૧૫ તમસ્કાયમા જીવ માન ઘણીવાર ઉપજ્યા છે પણ ગાદર પૃથ્વીપણે અને ગાદર અગિપણે ઉપજ્યા નથી આ રીતે તમસ્કાયની ખીના પૂર્ણ થયા ગાદર હવે કૃષ્ણ રાજાઓની હકીકત જણાવે છે તે આઠ છે અને સનત્કુમાર કન્પ અને માહેન્દ્ર કન્પની ઉપર નીચે બ્રહ્મ દેવલોકના અરિષ્ટ વિમાનના પાથકામા છે તથા તેનો અખાડાનો જેવો સમચોરમ

આકાર છે. તેમજ ચારે દિશામાં જે જે માંદોમાંદો અડેલી છે. આ પ્રસંગે તેની લંગાઈ પહોળાઈ અને મોટાઈ જણાવી છે. કૃષ્ણરાજમાં ઘર વગેરે નથી ઇત્યાદિ હકીકત જેમ તમચક્રાચની કહી તેમ જાણવી. તેના કૃષ્ણરાજ, મેઘરાજ વગેરે ૮ નામો કહીને જણાવ્યું કે તે પૃથ્વીનો પરિણામ છે. એમાં બાદર પાણીપણે, બાદર અગ્નિપણે, અને બાદર વનસ્પતિપણે જીવો ઉપજતા નથી, બાકી બીજા કોઈ પણ પ્રકારે ઉપજે છે. પછી કૃષ્ણરાજઓના ૮ અવકાશાંતરોમાં લોકાંતિક દેવોના અર્ચી, અર્ચિમાલી વગેરે આઠ વિમાનોની વચમાં નવમું ચિંટાલ વિમાન કહીને તેને લગતી બીજી હકીકત પણ કહી છે. પછી લોકાંતિક દેવોનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું કે એમના વિમાનો વાયુ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત (રહ્યા) છે. આના વિસ્તાર માટે જીવાભિગમસૂત્રની ભલામણ કરી કહ્યું કે ગંધા જીવો એ વિમાનોમાં પણ ઉપજેલા છે, માત્ર દેવપણે નહિ. તેમનું આયુ ૮ સાગરોપમનું જાણવું. તથા લોકાંતિક દેવોના વિમાનોથી અસંખ્યેય યોજન છેટે લોકાંત છે.

॥ ભગવતીજના છઠ્ઠા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં સાત નરક પૃથ્વીઓ તથા પાંચ અનુત્તર વિમાનો કહીને મારણાંતિક સમુદ્ધાતનું સ્વરૂપ અને રત્નપ્રભામાં ઉપજવાને લાયક જીવ જણાવ્યા છે. પછી ૧૬૫૦ કે કેટલાક જીવો રત્નપ્રભામાં પહોંચીને આહાર કરે, ને કેટલાક જીવો ત્યાં પહોંચી ત્યાંથી પાછા ફરી, ફરી વાર ત્યાં પહોંચીને આહાર કરે છે. આ વિચારો બીજી નરકોમાં તથા અસુરકુમારાદિમાં જણાવીને અંતે મેરૂ, અશુલ, વાલગ્રાદિથી માંડીને યોજન કોટી આદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

॥ ભગવતીજના છઠ્ઠા શતકના સાતમા ઉદ્દેશાનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે શાલિ વગેરે પાંચ ધાન્યની યોનિનો બીજોત્પત્તિ કાલ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ઠથી ત્રણ વરસ જાણવો. વટાણા વગેરે ૧૦ ધાન્યની યોનીનો બીજોત્પત્તિકાલ ઉત્કૃષ્ઠ પાંચ વરસ છે, એ પ્રમાણે અળસી વગેરે ૧૦ ધાન્યની યોનિનો બીજોત્પત્તિકાલ ૭ વરસ જાણવો. એક મુહૂર્તમાં ૩૭૭૩ શ્વાસોચ્છવાસ થાય પછી આવલિકાના શ્વાસોચ્છવાસ, પ્રાણ, સ્તોકથી માંડીને શીર્ષપ્રહેલિકાની, પલ્થોપમની તથા સાગરોપમની બીના પરમાણુ, ઉચ્છલક્ષણુલક્ષણુકાથી માંડીને યોજનની બીના, ઉત્સર્પિણી આદિની બીના, સુષમસુષમાના ભરત ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ વગેરે કહીને આના વિસ્તાર માટે જીવાભિગમ સૂત્રની ભલામણ કરી છે.

॥ ભગવતીજના છઠ્ઠા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાનો ૬૦૦ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે પૃથ્વીઓ આઠ છે. રત્નપ્રભાની નીચે ઘર વગેરે નથી. તથા ત્યાં ઉદાર મેઘ અને તેનો સ્તનિત શબ્દ છે. તેમજ તેને કરનારા અસુરકુમાર કે નાગકુમાર છે,

વળી ત્યાં વિગ્રહગતિ મિત્યા બાદ અગ્નિકાય નથી ત્યાં ચદ્ર વગેરે નથી આજ વિચારો બધી નરડોને અંગે સમજવા કે એટલો કે ત્રીજી નરકમાં મેઘ વગેરેને નાગકુમાર વગેરે દેવો ન કરે, ત્યાં ચોથી નરક વગેરેમાં બલાહકાદિ એટલા દેવ જ કરે છે આવા પ્રશ્નોત્તરો સાધાર્મ દેવલોકાદિને અંગે પણ જાણવા કૃત્ત કેર એ કે માત્ર નાગ બલાહક વગેરેને ન કરે અને સનતકુમારાદિ સ્વર્ગોમાં તે બલાહક વગેરેને દેવજ કહે છે પણ સગ્રહ ગાથા, આયુધ્યના બાધના ૬ લેહો, તેની ૨૪ હડકોમાં વિચારણા તથા લવણ સમુદ્ર સળધી વિચાર કહેતા અહીં જીવાલિંગમની વિસ્તાર માટે લલામણ કરી છે જેટલા શુભ વસ્તુના નામો હોય તે તે નામના અસંખ્ય હીપ સમુદ્રો જાણવા પડી વિકાર જણાવ્યો છે

॥ ભગવતીજના છઠા ગાતકના નવમા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં જહ્યુ છે કે જ્ઞાનાવસ્થાથી ઈર્મ બાધતા સાથે ૭-૮ કે ૯ કર્મો બાધાય અહીં વિશેષ ખીના માટે પ્રજાપના સૂત્રના બધોદેવની ભવામણ કરી છે મહર્ષિદેવ પ્હારના પુદ્ગલો લીધા સિનય વિકુર્ણવા ન કરે તથા ઇંદ્રગત પુદ્ગલાદિમાના તત્રગત પુદ્ગલોને લઇને વિકુર્ણવા કરે છે તેમજ એક વર્ણુ અને અનેક રૂપના ચાર વિકરપો થાય છે વળી દેવ બાદ પુદ્ગલોને લઇને વર્ણુદિમા ડેરકાર કરી ગકે છે, પછી વર્ણુદિમા વિકરપો જણાવીને કહ્યું-કે અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળો દેવ અસમવહત આત્મા દ્વારા અવિશુદ્ધ લેશ્યાવાળા દેવ વગેરેને જાણે નહિ અહીં એ ત્રણ પદના ૧૨ વિકરપો વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

॥ ભગવતીજના છઠા ગાતકના દશમા ઉદ્દેશાનો ૮૬ પરિચય ॥

જીવની બાગતમાં ખીનઓના ‘જીવ ઢોલામ્થિ માત્ર છે, નિષ્પાવ માત્ર છે’ વગેરે વિચારો ખોટા છે એમ જહીને પ્રભુએ જીવનું સ્વરૂપ જણાવતા દેવના ને બાધના બહુ જ ઝીણા પુદ્ગલો ઉદાહરણ કહ્યું છે પછી જીવ અને ચૈતન્ય બને માહોમાહે એક રૂપ છે આ વિચાર તમામ હડકોમાં જણાવીને કહ્યું કે-જે જીવે છે, તે તો જીવ જ છે, અને જીવ તો જીવે પણ ખરો ને ન પણ જીવે અહીં જીવનું એટલે પ્રાણુ ‘પાણુ’ ક્રવા, તે સિદ્ધોને ન હોય આ વિચાર તમામ હડકોમાં કહ્યો છે પછી “નાગકી અને લવસિદ્ધિ બધા જીવો એકાત હુ બને વેદે છે” આવા ખીનના વિચારો ખોટા છે એમ જણાવતા પ્રભુએ કહ્યું કે ડેટલાએક જીવો એકાત હુ બને, ડેટલાએક જીવો એકાત મુખને અને ડેટલાએક જીવો મુખ હુ બ મિશ્રિત વેદનાને વેદે છે અહીં તેવા જીવોના નામ જણાવીને નાગ અને તેના અંકાર પુદ્ગલોની ખીના જણાવીને તથા ચોવીશે હડકોમાં વટાવીને કહ્યું કે કેવળી ઇંદ્રિયો દ્વારા જાણે નહિ, જ્યુ વે નહિ તેમજ જ્ઞાન દર્શન અમિત છે અતે આના સાગને જણાવનારી સગ્રહ ગાથા કહી છે

॥ શ્રી ભગવતીજના છઠા ગાતકનો ૮૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીલગવતીજના સાતમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં પરલવમાં જતાં જીવનું આહારકપણું ને અનાહારકપણું કયારે હોય ? તે જીના વિસ્તારથી કહીને લોકનો આધાર જણાવ્યો છે. પછી શ્રાવકને ઐર્યાપથિકી અને સાંપરાયિકી ક્રિયામાંથી કથી ક્રિયા લાગે ? આનો ઉત્તર જણાવીને વ્રતોના અતિચારો ને કર્ણુરહિત જીવની ગતિ કહી છે. પછી કહ્યું કે દુઃખી જીવ દુઃખથી વ્યાપ્ત હોય છે. ઉપયોગ રહિત અનગારને લાગતી ઐર્યાપથિકી કે સાંપરાયિકી ક્રિયાની જીના કહીને અનગારને સદોષ પાન ભોજન બહારાવતા તુકસાન ને નિર્દોષ પાન ભોજન બહારાવતાં લાલ જણાવીને અંતે ક્ષેત્રાતિકાંતાદિ આહારપાણી ને શસ્ત્રાતીતાદિ આહાર પાણીનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

॥ લગવતીજના સાતમા શતકના બીજા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે હિંસાના પ્રત્યાખ્યાન કરનાર જીવને કદાચ સુપ્રત્યાખ્યાન થાય તેનું શું કારણ ? ને કદાચ દુષ્પ્રત્યાખ્યાન થાય તેનું શું કારણ ? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ મૂલ્ય ગુણ પ્રત્યાખ્યાનના ભેદ તથા ઉત્તર ગુણ પ્રત્યાખ્યાનના ભેદ કહ્યા છે. પછી એમાંનું કયું પ્રત્યાખ્યાન કયા દંડકના જીવને હોય ? એ વિચાર ૨૪ દંડકોમાં કહીને મૂલ્યગુણ પ્રત્યાખ્યાની વગેરે જીવોનું અદ્યપણહત્વ જણાવ્યું છે. પછી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોનું ને મનુષ્યોનું આધાવત્તાપણું જણાવ્યું છે. પછી પૂછ્યું કે શું જીવો સર્વ મૂલ્યગુણ પ્રત્યાખ્યાની છે ? વગેરે પ્રશ્નોત્તરો ચોવીશે દંડકોમાં જણાવીને કહ્યું કે નારકોને અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને સર્વ મૂલ્ય ગુણ પ્રત્યાખ્યાન હોય નહિ. પછી સર્વમૂલ્યગુણપ્રત્યાખ્યાની જીવ વગેરેનું અદ્યપણહત્વ કહીને શું જીવો સંચય છે ? અસંચય છે ? કે સંચયતા-સંચય છે. તથા જીવો શું પ્રત્યાખ્યાની છે ? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો જણાવ્યો છે. પછી પ્રત્યાખ્યાની જીવ વગેરેનું અદ્યપણહત્વ, અને ચોવીશે દંડકોમાં શાશ્વતપણાના ને અશાશ્વતપણાના ઘટતા વિચારો જણાવ્યા છે.

॥ લગવતીજના સાતમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં પૂછ્યું છે કે વનસ્પતિના જીવો અદ્યપાહારી કયારે હોય ? ને મહાહારી કયારે હોય ? ઉન્હાળામાં તે જીવો અદ્યપાહારી હોય છે છતાં તેઓ કૂલોથી ને કૂલોથી શોભાયમાન દેખાય છે તેનું શું કારણ ? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા કરીને મૂલકંઠ અને જીનની જીના અને વનસ્પતિના જીવોના આહારની જીના તથા અનંતકાય વનસ્પતિ જીવોના આહારની જીના જણાવી છે. પછી પૂછ્યું કે શું કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો નારક જીવ અદ્યકર્મવાળો અને નીલલેશ્યાવાળો નારક મહાકર્મવાળો અને કોપોત લેશ્યાવાળો નારક અદ્યકર્મવાળો હોય ? આના સ્પષ્ટ ખુલાસા કરી જણાવ્યું કે વેદના અને નિર્જરા બંને ભિન્ન ભિન્ન પદાર્થ છે, નારકોને, વેદના તે નિર્જરા નથી, વેદનાનો ટાઈમ (સમય) અને નિર્જરાનો ટાઈમ અલગ અલગ છે, આ જીના નારકાદિમાં જણાવીને તેમનું શાશ્વતપણું, અને અશાશ્વતપણું ઘટાવ્યું છે.

॥ ભગવતીજીના સાતમા શતકના ચોથા ઉંનો તથા પાચમા ઉંનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં જીવોના ભેદો કહીને જાતે સમજાવ્યાથી આનો સાગ્ર કહ્યો છે પાચમા ઉદ્દેશમાં જોયર જીવોમાં ચોનિના વિચારો વર્ણવ્યા છે

॥ ભગવતીજીના સાતમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં નગ્નપ્રાપ્તિના ષડ્ઠ ઉદ્દેશ અને નરકમાં મહાવેદનાનું ભોગવવું, અમુરકુમારોમાં મહાવેદનાનું ભોગવવું, તેમજ પૃથ્વીકાયિકમાં વિવિધ વેદનાનું ભોગવવું કહીને આયુષ્યના ષડ્ઠ, અને કર્કશ વેદનીય કર્મનું સ્વરૂપ, તથા તેના કારણો જણાવ્યા છે પછી ઠહ્યુ કે નાગોને કર્કશ વેદનીય કર્મ હોય છે પછી અકર્કશ વેદનીય કર્મનું સ્વરૂપ, અને તેના કારણો કહીને જણાવ્યું કે નાગો અકર્કશ વેદનીય કર્મ વાધે છે આનો ખુલાસો કરી, શાતા અશાતા વેદનીય કર્મનું સ્વરૂપ તથા તેના કારણો કહીને જબ્બીપના ભરત જેનમાં આ અનમર્ષિણીમાં દુષ્ટ દુષ્ટના નામના છઠ્ઠા આગની પરિસ્થિતિ વર્ણવી છે તેમાં જણાવ્યું કે જો હાહાભૂત ગદ્ય છે, તે વખતે ભયજી વાયગ વાગે, દિશાઓ મેલી દેખાશે, ઠડી અને તડકો વધારે પડશે, તથા અગ્નિ વિગ્રહાદિ મેઘો વગસશે, તેમજ ગ્રામ વગેરેમાં રહેલા મનુષ્ય પશુ પક્ષી વગેરેનો ને વનસ્પતિનો તથા પરિવારિગે નાચ થશે પછી તે ગવના ભૂમિ મનુષ્યો તેના આહાર, ગતિ તથા સિદ્ધાદિની તેમજ કાનડા વગેરેની ગતિની (તે મરીને કયા જશે?) જીના ન્યાય જણાવી છે

॥ ભગવતીજીના સાતમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં મનુષ્ય અનગારને લાગની ક્રિયા, અને તેને ઐર્યાપથિકી ક્રિયા લાગનાનું કારણ જણાવ્યું છે પછી પૂછ્યું કે કામ રૂપી છે કે અરૂપી? અને તે સચિત્ત છે, કે અચિત્ત છે? તથા જીવ રૂપ છે કે અજીવ રૂપ છે? તેમ કામ જીવોને હોય કે અજીવોને હોય? પછી આવાજ પ્રશ્નો લાગની ગાળતમાં પણ પૂછ્યા છે તે ગધાના ખુલાસા કરીને કામ ભોગના ભેદો, ચોવીશે હડોમાં કામીપણના ને ભોગીપણના વિચારો કહી પછી તે સર્વે જીવોનું અપગાતુત્વ જણાવ્યું છે પછી છત્રસ્થ મનુષ્યાદિની જરૂરી ચાલુ હકીકત વગેરે જણાવી છે પછી પૂછ્યું કે અસત્તી જીવો અગ્રમ વેદના વેદ છે? સમર્થ છતાં પણ અગ્રમ વેદના કેમ વેદે? આના સકારણ ખુલાસા જણાવીને સમર્થ જીવ ત્રિવિધા પૂર્વક વેદનાને ભોગને તેનું શું કારણ? આ ગાળત તથા જીવ પણ જરૂરી જીના ન્યાય મમમવી છે

॥ શ્રીભગવતીજીના સાતમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં પૂછ્યું છે કે છત્રસ્થ મનુષ્ય કેવડ સયમ વડે સિદ્ધ થાય? આનો ઉત્તર દઈને કહ્યું કે હાથીનો જીવ ને કુચુઆનો જીવ મળે છે પછી પૂછ્યું કે પાપ કર્મ દુષ્ટ રૂપ

છે ? આનો ખુલાસો કરતાં એ પણ જણાવ્યું કે પાપ કર્મના બાંધથી જીવને દુઃખ ભોગવવું પડે છે, ને તેની નિર્જરાથી સુખ મળે છે. પછી દશ સંજ્ઞાની તથા નરકમાં રહેલી દશ પ્રકારની વેદનાનો બીના કહીને જણાવ્યું કે કાથીના જીવને અને કુંથુઆના જીવને અપ્રત્યા-
જ્યાની ક્રિયા સરખી લાગે છે. પછી આધાકર્મીઆહારાદિને વાપરવાનું ફલ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. ॥

॥ ભગવતીજીના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં પૂછ્યું છે કે અસંવૃત્ત અનગાર બહારના પુણ્યલોને યજ્ઞ કયા વિના એક વર્ણવાળું એક રૂપ વિકૃત્તવા (બનાવવા) સમર્થ છે ? આનો ઉત્તર દેતાં તેની વૈકલ્ય રચના સમજાવીને, મહાશિલાકંઠક સંગ્રામનું સ્વરૂપ તથા વ્યાખ્યાદિ સમજાવતાં કહ્યું કે તેમાં ૮૪ લાખ જનોનો ક્ષય થયો હતો. તે બધા જનો મરીને ઘણું કરીને નરકમાં કે તિર્યંચમાં ઉપજ્યા છે. પછી રથમુશલ સંગ્રામની વ્યાખ્યા સ્વરૂપ વગેરે જણાવતાં કહ્યું કે તેમાં ૬૬ લાખ જનોનો ક્ષય થયો હતો. અહીં મરીને તેઓ ઘણું કરીને નારક કે તિર્યંચ થયા હતા. અહીં કોનો જય ને કોનો પરાજય (હાર) થયા ? તે જણાવીને કહ્યું કે લડાઈમાં મરેલા જીવો સ્વર્ગે જાય એ વાત ખોટી છે. તથા દેવેન્દ્ર કોણિક રાજાનો (પાછલા ભવનો) મિત્ર હતો. ને ચમરેન્દ્ર પૂર્વ ભવે સાધુપણમાં તેના સહચારી હતા. પછી વરુણની બીના જણાવતાં કહ્યું કે તે નાગ (સાર્થવાહ) નો પૌત્ર થાય. તે તૈયારી કરી અભિગ્રહ લઈ રથમુશલ સંગ્રામમાં લડતાં સખત ઘાયલ થઈ પાછા ફર્યા, ને સર્વ પ્રાણુતિપદ્ધિનું વિરમણ કરી સમાધિથી કાલધર્મ પામ્યા ત્યારે તે સ્થલે સુગંધિપાણીની તથા ફૂલોની વૃષ્ટિ થઈ. કાલધર્મ પામી તે મહર્ષિકે દેવ થયો, ત્યાંથી ચ્યવીને મોક્ષે જશે. તેનો મિત્ર મરીને મનુષ્ય થયો વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ભગવતીજીના સાતમા શતકના દશમા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અન્યતીર્થિકોએ પંચાસ્તિકાયનો પ્રશ્ન પૂછતાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ તેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર સમજાવ્યો. પછી કાલોદાયી શ્રોગૌતમ ગણધરને પૂછે છે કે ૧ પુણ્યલાસ્તિકાયને વિષે કર્મ લાગે ? ૨ શું પાપકર્મ અશુભવિપાક સહિત હોય છે ? ૩ પાપકર્મો અશુભ વિપાક સંયુક્ત હોય તેનું શું કારણ ? ૪ શું કલ્યાણ કર્મ કલ્યાણ ફલવાળું હોય ? કલ્યાણ કર્મો કલ્યાણ ફલ વિપાક સહિત હોય તેનું શું કારણ ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો સમજી કાલોદાયી પ્રતિબોધ પામી સાધુ થયા ને સંયમ સાધી સિદ્ધ થયા. પછી અગ્નિ સળગાવવામાં ને ઓલવવામાં મહાકર્મતાનો ને અલ્પકર્મતાનો વિચાર જણાવી અંતે અચિત્ત પુણ્યલો પ્રકાશ કરે ? આનો ખુલાસો કરતા તેને લેશ્યાના અચિત્ત પુણ્યલોના પ્રકાશ વગેરેની બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ શ્રીભગવતીજીના ૭ મા શતકનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો.

॥ શ્રી ભગવતીજીના આઠમા ગતકનો ૮૬ પરિચય ॥

૧ પહેલા ઉદ્દેશામા ૧૦ ઉદ્દેશાની સચકલી ગાથા, પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલો અને મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલોનો નવ નવ દડડોમા વિચાર કરી વિશ્રસા પરિણત પુદ્ગલોની ખીના કહી છે પછી ત્રણ યોગ વગેરેને ઉદ્દેશીને પણ તે પ્રયોગ હિ પરિણત પુદ્ગલોની ખીના કહ્યા બાદ અતે તે બધાનુ અત્પબહુત્વ જણાવ્યું છે

૨ ખીજા ઉદ્દેશામા જાતિની અપેક્ષાએ અને કર્મની અપેક્ષાએ આશીવિધની સ્પષ્ટ લેહ પ્રલેહ સાથે ખીના જણાવીને છદ્મન્ય ન જાણે તેવા દશ મ્યાનકો, જ્ઞાન અજ્ઞાનનુ વર્ણન, તેના ભેદાદિના વિચાર, જીવના નાગકાદિ દડડોમા જ્ઞાનિત્વ અજ્ઞાનિત્વનો વિચાર, ગતિ ધર્મિયાદિ માર્ગજીમા જ્ઞાનિત્વાદિનો વિચાર તથા લબ્ધિનુ સ્વરૂપ, તેના ભેદાદિ તેમજ લબ્ધિવાળા અને લબ્ધિરહિત જીવોમા જ્ઞાનિત્વાદિનો વિચાર કહીને, જ્ઞાન અજ્ઞાનાદિનો વિષય અને જ્ઞાનાદિના સ્થિતિ ને પર્થાયોનુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અતે તે બધાના નાના મોટા અત્પ બહુત્વ તથા પ્રસંગને અનુસરીને પરિકાર વિશુદ્ધિ આદિની પણ ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૩ ત્રીજા ઉદ્દેશામા વૃક્ષ (ઝાડ)ના બેદો વગેરે ખીના કહી છે અહીં ઝાડના સખ્યાત જીવીનુ, અસખ્યાત જીવીનુ, એકે ખીજવાળા વૃક્ષોનુ, તથા અનત જીવોવાળા વૃક્ષોનુ સ્વરૂપ વગેરે કહીને જણાવ્યું કે કોઈ જીવના દેહના બે ત્રણ ઠે સખ્યાતા ટુકડા કર્યા હોય, તો તેની વચ્ચે ૧૦ ભાગ જીવ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ હોય કે નહિ? તથા અરૂપી જીવપ્રદેશોને શબ્દ વગેરેથી ખીડા થાય કે નહિ? આના સ્પષ્ટ ઉત્તરો દેતા જણાવ્યું છે કે-ઠેદાયેવા દાયણા વગેરેની વચ્ચમા રહેલા પ્રદેશો અરૂપી હોવાથી શસ્ત્રાદિથી ખીડા ન થાય જેમ બાગણાની તડમા ગિરોલીની પૃછડી દળાઈ જવાથી નષ્ટાય, ત્યારે કપાયેલી પુછડીની અને બાકીના શરીરના ભાગની વચ્ચમા રહેલા આત્મ પ્રદેશો અરૂપી હોવાથી તેમને શસ્ત્રાદિના સબ્દથી ખીડા વગેરે ન થાય અતે પૃથ્વીઓ વગેરેની અગમતાદિ (અરમપણ વગેરે)ની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૪ ચોથા ઉદ્દેશામા કાયિકી ક્રિયા વગેરે પાત્ર ક્રિયાનુ વર્ણન કર્યું છે ૫ પાત્રમા ઉદ્દેશામા આજીવિકમતવાળા વાદીનો પ્રશ્ન જણાવતા જણુ ઠે કે-બ્રાવક સામાયિકમા રહ્યો હોય, ત્યારે તેને ભાડ (કરીયાણુ, વાચણુ) અને સ્ત્રી વગેરે મારા છે, એવો મોહ હોતો નથી તેથી તે વખતે ઠોઈ માણસ તેના ભાડ પાત્રાદિનુ કે સ્ત્રીનુ અપહરણ કરે, તો તે પોતાના ભાડાદિને શોધે છે કે સ્ત્રીને શોધે છે? એમ કેમ કહેવાય? આનું સમાધાન એ છે કે-સામાયિકમા રહેલા બ્રાવકે મગતન ભાવનુ પચ્ચજખાપુ ઝુર્યું નથી, તેથી તે ચોગયેલા પોતાના ભાડને શોધે છે એમ કહી શકાય તેમજ સ્ત્રીનુ પ્રેમગધન નથી ત્રુટયુ, તેથી તે

અપહરણ કરાયેલી પોતાની સ્ત્રીને શોધે છે એમ કહેવાય. પછી શ્રાવકનો સ્થૂલ પ્રાણાતિ-
પાતાદિના પરચરખાણ કરવાનો વિધિ જણાવતાં ૪૯ ભાંગા કહીને આજીવિક મતનો સિદ્ધાંત,
અને તેના બાર શ્રમણોપાસકો, શ્રાવકને તજવાના ૧૫ કર્માદાનો, દેવલોક વગેરે બીના
વિસ્તારથી કહી છે.

૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે—શ્રાવક સાધુને નિર્દોષ આહારાદિ બહારાવે, તો તેને
એકાંત કર્મ નિર્જરાનો અપૂર્વ લાભ મળે, ને ભયંકર માંદગી, લાંબી અટવી આદિમાં
મુનિઆદિનો વિહાર વગેરે ખાસ અગત્યના કારણો ગીતાર્થગુરુઆદિની જાણમાં હોય તેવા પ્રસંગે
ગીતાર્થાદિની આજ્ઞાથી જ મુનિ વગેરેના સંયમાદિ ગુણોને ટકાવવાની ભાવનાથી ગીતાર્થત્વાદિ-
ગુણવંત શ્રાવક સુપાત્ર મુનિ વગેરેને સદોષ આહાર વગેરે બહારાવે તો તે શ્રાવકને ઘણો કર્મ-
નિર્જરાનો લાભ મળે ને થોડુંજ પાપકર્મ બંધાય. અસંયતને આહારાદિ દેતાં તેને એકાંત પાપ
કર્મજ બંધાય. અહીં આહારાદિ સદોષ હોય કે નિર્દોષ હોય, પણ કુપાત્રને દેવાથી કર્મનિર્જરાનો
લાભ ન થાય. આ હકીકત ટીકામાં સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી શ્રાવક નિર્ઘંતને પિંડ
(આહારાદિ) અને પાત્ર વગેરે બહારવા માટે ઉપનિમંત્રણ (વિનંતિ) કરે, તે ટાઈમે મુનિ
માર્ગની મર્યાદા અને આલોચનાને અંગે આરાધક વિરાધકપણાનો વિચાર, તથા ગળતા દીપક
અને ઘરનો વિચાર, તેમજ જીવ નારકાદિ દંડકોમાં બીજાના શરીર નિમિત્તે લાગતી ક્રિયાઓની
બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૭ સાતમાં ઉદ્દેશમાં અન્ય તીર્થિકોનો ને સ્થવિરોનો સંવાદ જણાવતાં “ સ્થવિરોને અન્ય
તીર્થિકોએ કહ્યું કે તમે અસંયત છો, ને એકાંત બાલ છો. ” આ વિચારનું બંડન કરતાં
સ્થવિરોએ જણાવ્યું કે—સંયતપણાના ગુણોને સાધતા હોવાથી અમે સંયત છીએ, ને એકાંત
બાલ નથી, એમ સાબીત કર્યું છે. તેવા ગુણોથી જે રહિત હોય, તેજ અસંયત અને
એકાંત બાલ કહેવાય.

૮ આઠમા ઉદ્દેશમાં ગુરુ શ્રુત વગેરેના પ્રત્યનીક (વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનારા શત્રુ) જીવોના
૬ ભેદો અને પ્રભેદો તથા વ્યવહારના પાંચ ભેદો, તેનું ફલ, તેમજ ઐર્યાપથિક બંધનું ને
સાંપરાયિકબંધનું સ્વરૂપ કહીને ઐર્યાપથિક બંધનના સ્વામી, અને આ ઐર્યાપથિક કર્મના
ભાંગા, તેના બંધને અંગે જરૂરી બીના જણાવીને સાંપરાયિક કર્મ બંધના સ્ત્રી વગેરે સ્વામી
અને તેના ત્રૈકાલિક બંધના ભાંગા, તથા કર્મ પ્રકૃતિનું, અને પરીષદોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું
છે. તથા કયો પરીષદ કયા કર્મના ઉદ્દયથી હોય છે. કેને કેટલા પરીષદ હોય ? વગેરે
પ્રશ્નોના ઉત્તરો વર્ણવ્યા છે. પછી કહ્યું કે તેજના પ્રતિવાતથી સૂર્ય દૂર છતાં નજીક દેખાય
છે, ને તેજના અભિતાપથી પાસે જતાં દૂર દેખાય છે આ હકીકતને વિસ્તારથી સમજાવીને
કહ્યું કે સૂર્ય વર્તમાન સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે. ને સૂર્યની ક્રિયા વર્તમાન ક્ષેત્રમાં
કરાય છે, તથા સૂર્ય સ્પૃષ્ટ ક્રિયાને કરે છે. આ રીતે તાપ ક્ષેત્રની બીના કહીને માનુષોત્તર

પર્વતની ખડારના ને અદરના ચદ્ર વગેરેની ઉર્ધ્વલોઢમા ઉત્પત્તિને અગે જરૂરી હકીકત જણાવીને અતે પૂછ્યું કે ઈદ્ર મ્યાન કેટલા કાળ સુધી ઉપપાત વિરહિત રહે ? આનો સ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો છે

૬ નવમા ઉદ્દેશામા ણધનો વિચાર વિસ્તારથી જણાવતા તેના બે ભેદ કહીને દરમાબધુ કે ધર્માન્તિકાયાદિનો અનાદિ વિશ્વસા ણધ છે પછી સાદિ ણધના ભેદો અને સ્થિતિ અતર અને અત્પણહુત્વ કહ્યા છે પછી વૈકિંચ, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણુ ણધના ભેદો અને સ્વરૂપ તથા પ્રયોગ ણધના કારણો તેમજ સ્થિતિ કહીને શરીરોના માહોમાહિ ણધાદિને અગે વિચારે જણાવ્યા છે અતે દેશણધકાદિનુ અત્પણહુત્વ અને ણધ છત્રીશી વર્ણવી છે

૧૦ દશમા ઉદ્દેશામા અન્ય તીર્થિકા કહે છે કે— એકહુ શીલજ એયસ્કર (કથ્યાણુદાયક) છે તેનુ ખડન કરીને સત્ય ણીના એ કહી કે મોક્ષની પ્રાપ્તિમા શ્રુત અને શીલ ણને અસાધારણુ કારણુ છે એટલે એ બેનો સાધક આત્મા જ મોક્ષને પામે છે માટે જ કહ્યું છે કે શ્રુત શીલવત જીવો જ સર્વારાધક જાણવા અહીં શીલસ પત્રપદની ને શ્રુતસ પત્રપદની ચઉલ ગી અને દેશારાધકનુ ને દેશવિરાધકનુ તથા સર્વારાધકનુ ને સર્વવિરાધકનુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે પછી આરાધકના ભેદો, જ્ઞાનારાધના ને દર્શનારાધનાની ખીના જણાવતા તેના જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ ભેદો, અને તેનો માહોમાહે સળધ તથા જઘન્યાદિ ભેદે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના આરાધક જીવોના ભવની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને પુદ્ગલ પરિણામના સ્વરૂપ, ભેદો તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયની જરૂરી ખીના કહી ડે પછી લોકાકાશના ને જીવના પ્રદેશો, તથા કર્મપ્રકૃતિ તેમજ તેની ચોવીશિ દડકોમા હકીકત કહીને આઠે કર્મોના અવિભાગે પરિચેદનુ સ્વરૂપ અને તેનાથી નારકાદિના આત્મ પ્રદેશોનુ વીટાવણુ તથા દરેક કર્મનો એક ખીલ કર્મની સાથે સળધ, તેમજ પુદ્ગલી અને પુદ્ગલની ખીના નારકાદિ જીવોમાને સિદ્ધિમા વિચારી છે

॥ શ્રી ભગવતીજીના આઠમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજીના નવમા શતકનો ૮૬ પરિચય ॥

આના ૩૪ ઉદ્દેશા છે તેનો સક્ષિપ્ત સાર આ પ્રમાણે જાણવો—૧ પહેલા ઉદ્દેશામા જ ખૂદીપના આકાર વગેરેનુ વર્ણન કર્યું છે ૨ ખીલ ઉદ્દેશામા અઢી દ્વીપમા ને પુષ્કરોદસમુદ્રમા પ્રગલ કરનાર ચદ્રની હકીકત જણાવી છે ૩ ત્રીજીથી ૩૦ ત્રીસમા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશાઓમા ૨૮ અતદ્વીપોનુ સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે ૩૧ એકત્રીસમા ઉદ્દેશામા અસોમ્યાદેવલીની ખીના કહી ડે ૩૨ બત્રીસમા ઉદ્દેશામા ગાગેય સુનિએ પૂડેવ પ્રશ્નોના ઉત્તરે જણાવ્યા છે ૩૩ તેત્રીસમા ઉદ્દેશામા પ્રાણણકુક ગામનુ વર્ણન કર્યું છે ૩૪ ચોત્રીસમા ઉદ્દેશામા પુરુષને હણનારની ખીના કહી છે

તેમાંથી ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૪૪મા ઉદ્દેશાનો દૂંક પરિચય ક્રમસર આ પ્રમાણે જાણવો:—

૩૧ મા ઉદ્દેશામાં અશ્રુત્વા કેવલીનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવતાં કહ્યું કે—જેઓ કેવલજ્ઞાની વગેરેની દેશના સાંભળ્યા વગર કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેઓ અશ્રુત્વા કેવલી કહેવાય. અને જેઓ કેવલી વગેરેની દેશના સાંભળીને કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેઓ શ્રુત્વાકેવલી કહેવાય. આ બંને લક્ષ્યમાં રાખીને અહીં પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે. કેવલજ્ઞાની વગેરેના વચનો સાંભળ્યા વગર કોઈ જીવને ધર્મનો જોધ, જોધિલાલ, પ્રવચ્ચાનો લાલ, બ્રહ્મચર્ય, સંયમ, જ્ઞાન વગેરેનો લાલ થાય કે નહિ ? તેના હેતુ જણાવવા સાથે સ્પષ્ટ ઉત્તરો આપ્યા છે. તેમાં કહ્યું કે કેટલાક જીવો ધર્મના જોધ જોધિ વગેરે કેવલી વગેરેના વચનો સાંભળ્યા વગર પણ પામે છે ને કેટલાએક જીવો સાંભળીને ધર્મ જોધ વગેરેને પામે છે. અહીં યોગ્ય પ્રસંગે હિતુ વગેરે જણાવવા પૂર્વક વિભંગ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, સમ્યગ્દર્શન, આરિત્રનો લાલ, અવધિજ્ઞાનનો લાલ, લેશ્યા, સંઘયણ, સંસ્થાન, ઉંચાઈ, આયુષ્ય, વેદ, કષાય, અધ્યવસાય, મુક્તિ અને કષાયોનો ક્ષય વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું કે અસોચ્યા કેવલી ધર્મોપદેશ કરે નહિ, ખીજાને દીક્ષા આપે નહિ ને અંતે સિદ્ધ થાય. તેઓ ઉર્ધ્વ લોકમાં ગોળ વતાદ્યાદિ સ્થલે હોય ને અધોલોકમાં કુખડી વિજય વગેરે અધોલૌકિક ગ્રામાદિમાં હોય તથા તિર્થલોકમાં પંદર કર્મ ભૂમિમાં હોય. પછી તેમની એક સમયની સંજ્યા કહીને જણાવ્યું કે—કેવલી વગેરેનો ઉપદેશ સાંભળતાં પણ એવું બને છે કે કોઈ જીવ ધર્મ વગેરેને પામે ને કોઈ જીવ ધર્મ વગેરેને ન પણ પામે. આ પ્રસંગે જરૂરી ખીજ પણ ખીના જણાવતાં ધર્મને સાંભળીને સમ્યગ્દર્શનોદિ શુણ્ણના ધારક જીવોમાંના કેટલાએક જીવો અવધિ જ્ઞાનાદિને પામે છે. તેમના લેશ્યા, જ્ઞાન, યોગ, વેદ, કષાય, અધ્યવસાયોદિને અંગે ઘટતી ખીના કહીને જણાવ્યું કે—સોચ્યા કેવલી ધર્મોપદેશ આપે છે, તેઓ તથા તેમના શિષ્ય પ્રશિષ્યો પણ ખીજાને દીક્ષા આપે ને મોક્ષે પણ જાય. પછી ઉર્ધ્વ લોકોદિમાં તેમની હયાતિનો વિચાર કહીને તેમની એક સમયમાં સંજ્યા વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૩૨ બત્રીસમા ઉદ્દેશામાં વાણિજ્ય આમે શ્રીપાર્શ્વનાથના સંતાનીય શ્રીગાંગેય મુનિએ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને નરકોદિમાં સાંતર (આંતરે આંતરે) અને નિરંતર (આંતરો રહિતપણે) જીવોનું ઉપજવું ને ત્યાંથી નીકળવું આ બેને અંગે પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો, તથા રત્નપ્રભોદિ નરક સ્થાનોમાં એકોદિ જીવોના પ્રવેશનકો (દાખલ થવા)ના વિચારો તથા એજ રીતે તિર્યંચ મનુષ્ય દેવોમાં એકોદિ જીવોના પ્રવેશનકોના વિચારો, તેમજ આ પ્રસંગે સંભવતા દ્વિઠોદિ સંયોગી લાંગાનું વર્ણન કરીને નારકોદિ પ્રવેશનકોના નાનાં મોટાં અદ્યપણહુત્તરો જણાવ્યા છે. પછી નારકોદિના ઉત્પાદમાં અને ઉદ્ધર્તનામાં વિદ્યમાનતાના અને અવિદ્યમાનતાના વિચારો કહીને પ્રભુ મહાવીરે ગાંગેય મુનિને પોતાના વચનોમાં સાક્ષી આપતાં જણાવ્યું કે જેમ હું કહું છું તેમ પુરુષોદ્ધારનીય પ્રભુ શ્રીપાર્શ્વનાથે આ લોકને દ્રવ્યાસ્તિક નયની

અપેક્ષાએ શાશ્વતો કહ્યો છે, ને જીવો શુભાશુભ કર્મોના ઉદ્યાદિથી નારકાદિપણુ પામે છે આ રીતે પ્રભુ મહાવીરની દેશના સાબળતા 'પ્રભુ મહાવીર સર્વજ્ઞ' છે, આવી ખાત્રી થતાં પથ મહાનતો સ્વીકારી આરાધીને ગાયેય મુનિ મોક્ષે ગયા

૩૩ તેત્રીસમા ઉદેશમા પ્રાણલુકુટ આમના રહીશ ઋષભદત્ત પ્રાણલુ અને દેવાન દા પ્રાણલુ ગહુશાલક ચૈત્યવાળા બગીચામા પધારેલા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને વદન કરવા ને દેશના સાબળવા આત્મા દેવાન દાની કુક્ષિમા પહેલા પ્રભુ મહાવીર રહેવા હોવાથી તે પ્રભુની માતા થાય પુત્ર સ્નેહથી પ્રભુને ભેટા દેવાન દાના સ્તનમાથી દૂધ ગરવા માડયું આથી આશ્ચર્ય પામેલા શ્રીગૌતમસ્વામી વગેરેને પ્રભુએ સત્ય બીના જણાવી ને વૈરાગ્યમય દેશના આપી તે સાબળી બને પ્રભુના હાથે દીક્ષા લઈ આરાધીને મોક્ષે ગયા પછી જમાલિની બીના જણાવતા કહ્યું કે તે જમાલિ રાજકુમાર પ્રભુની દેશના સાંભળી દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો માતા પિતાને સમજાવી અનુમતિ લઈ પ્રભુના હાથે દીક્ષા પામીને આરાધતા એક વખત પાપ કર્મોદયે તેને પ્રભુના વચનોમાં અશ્રદ્ધા થઈ, અને ડરાતી વસ્તુ અકૃત છે (કર્ષાઈ નથી) વગેરે મિથ્યાનાદ વાગારનાર નિહિત થયો શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ તેને લોઠ અને જીવનાં શાશ્વતત્વાદિના પ્રશ્નો પૂછ્યા, પણ તે જવાબ દઈ શક્યો નહિ પ્રભુએ તે બીના વગેરે સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તો પણ સમજ્યો નહિ અતકાલે મરીને ત્રિલોકિયો દેવ થયો અતે તેના પછીના ભવોની બીના તથા કિલ્લિપિયા દેવાના આયુધ્યાદિની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૩૪ ચોત્રીસમા ઉદેશમા પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે પુરૂષને હણનારા જીવ પુરૂષને હણે છે કે નોપુરૂષને હણે છે ? એજ રીતે અધને હણનાર અને ઋષિને હણનાર જીવોની ગણતરમા પ્રશ્નો પૂછીને ફરી પૂછ્યું કે પુરૂષાદિને હણનારા જીવો કોના વૈરથી બધાય છે ? તથા પૃથ્વીત્રયિક જીવો વગેરે પૃથ્વીકાયિકાદિને સ્વાસોચ્છવાસ રૂપે લે અને મૂંડે ખરા ? આના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવીને પૃથ્વી આદિના જીવોને લાગતો ક્રિયાઓની બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

॥ શ્રી ભગવતીજીના નવમા શતકનો નક્ષિત્ત પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ શ્રી ભગવતીજીના દશમા શતકના દ્વક પરિચય ॥

૧ પહેલા ઉદેશમા પૂર્વાદિ દિશાઓ અને દિશાઓના ૧૦ નામો તથા શરીરના ભેદાદિનું વર્ણન કર્યું છે અહીં શરૂઆતમા ૩૪ ઉદેશના સારને જણાવનારી ન અક ગાથા દહીને દિશા અને શરીરની બીના વર્ણવી છે ૨ બીજા ઉદેશમા કહ્યું કે કયાથી સાધુને સાપરાધિગે ક્રિયા લાગે ને અકયાથી સાધુને ધર્માપધિકો ક્રિયા લાગે પછી ચોત્રીસ વેદના અને ચોત્રીસ ભેદો, નાગકોને વેદના તથા ભિક્ષુ પ્રતિમા (૧૨) તેમજ આગધના વગેરેનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે ૩ ત્રીજા ઉદેશમા કહ્યું કે દેવો આત્મશુદ્ધિથી ચાર પાંચ દેવાસો (વિમાન કે જીવન) ઉપરથી જઈ શકે

તેથી વધારે વિમાનાદિ ઉડ્ડાંધીને જવાનું પર ઋદ્ધિથી બને. પછી અદ્ય ઋદ્ધિવાળા, સમ (સંરખી) ઋદ્ધિવાળા ને મહાઋદ્ધિવાળા દેવોનું અને દેવીઓનું એક બીજાની વચ્ચે થઈ જવાનું તથા તેઓ મોહ પમાડીને (મુંઝવીને) બીજા કે ગયા પછી મોહ પમાડે? આ પ્રશ્નોત્તરો અમુર-કુમારાદિને અંગે તથા વેમાનિકાદિને અંગે જણાવ્યા છે. આ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે ઘોડાના હૃદયની ને ચક્રાની વચ્ચે કર્ણટક નામનો વાયુ હોય છે, તેથી ઘોડો દોડે ત્યારે ‘બુ બુ’ શબ્દ કરે છે. અંતે ભાષાના બાર ભેદો સમજાવ્યા છે. આ પ્રસંગનું મૂલ સ્થાન રાજગૃહ નગર છે. ૪ એથા ઉદ્દેશામાં કહેલો પ્રસંગ વાણિજ્ય આમે બન્યો છે. પ્રભુ મહાવીરના શ્યામહસ્તી અનગારે પ્રભુને ચમરેન્દ્રના, બલીન્દ્રના, ધરણેન્દ્રના, શકેન્દ્રના, ઈશાનેન્દ્રના અને સનત્કુમારેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના પૂર્વ ભવની બીના વગેરેને અંગે પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે. તેમાં કહ્યું છે કે ચમરેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પાછલા ભવે કાકંદી નગરીના રહીશ હતા. બલીન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પૂર્વ ભવે બિલેલક ગામના રહીશ હતા. શકના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પૂર્વ ભવે પલાશ ગામના રહીશ હતા. ઈશાનેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પૂર્વ ભવે ચંપાનગરીના રહીશ હતા. અવસરે શ્રીગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રભુએ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોના શાશ્વતત્વ (શાશ્વતપણું) વગેરેની બીના જણાવી છે. ૫ પાંચમા ઉદ્દેશામાં જણાવેલી બીનાનું ઉત્પત્તિ સ્થાન રાજગૃહ નગરના શુભશીલ ચૈત્યવાળો રમણીય પ્રદેશ છે. અહીં ચમરેન્દ્રની અગ્ર-મહિષીઓ, તે દરેકનો પરિવાર વગેરે જણાવીને કહ્યું કે—ચમરેન્દ્રાદિની મુખ્ય ચમર-સિંહાસનાદિવાળી ઈંદ્ર સભાઓમાં શ્રીબિનેશ્વર દેવોની દાદા હાડકા વગેરે પૂજ્ય પદાર્થોની આશાતનાથી બચવાની શુભ ભાવનાવાળા ઈંદ્રો તથા લોકપાલ વગેરે દેવો પણ ભોગ ભોગવતા નથી, પછી ચમરેન્દ્રના સોમ ચમ વગેરે લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓની બીના પછી બલીન્દ્રની ને તેના સોમ વગેરે લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓની હકીકત કહીને ધરણેન્દ્ર અને તેના લોકપાલોની અગ્રમહિષીઓની હકીકત જણાવી છે. પછી ભૂનેન્દ્રની તથા તેના લોકપાલ દેવોની, કાલેન્દ્રની, સુરેન્દ્રની, પૂર્ણભદ્રની, ભીમેન્દ્રની, કિન્નરેન્દ્રની, અતિકાચેન્દ્રની, ગીતરતીન્દ્રની, ચંદ્રની, અંગારચંદ્રની, શકની, તેના લોકપાલોની, ઈશાનેન્દ્રની અને તેના લોકપાલાદિની અગ્રમહિષીઓની બીનાવાળા પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા છે. ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં શકની સુધર્મા સભા, તેની ઋદ્ધિ સુખ વગેરેનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું કે જેનું સૂર્યાલ દેવના વર્ણનમાં કહ્યું છે, તેનું વર્ણન શકની અલંકાર સભાદિનું સમજવું. શ્રીરાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં સૂર્યાલ દેવનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. ૭ સાતમા ઉદ્દેશાથી ૩૪મા ઉદ્દેશા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશામાં ઉત્તર ભાગના ૨૮ અંતર્દીપોનું સ્વરૂપ અનુક્રમે જણાવ્યું છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના દશમા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજીના ૧૧મા ગતકનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં ૧૦ ઉદ્દેશાઓ છે તેના પહેલા ઉદ્દેશામા ઉપન એ એક નતનુ કમવ છે તેને લક્ષ્યમા ગાખીને અહીં પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે ઉત્પવ નામના કમવમા એનું જીવનો અને અનેક જીવોનો વિચાર, એટલે ૧-૨ ઉત્પવ એક જીવવાળું છે કે અનેક જીવવાળું છે? ૩ ઉત્પવ રૂપે ક્યા જીવો ઉપજે છે? ૪ એક સમયમા ઉત્પલપણે કેટલા જીવો ઉપજે? ૫ તે જીવો પ્રતિ સમયે (દરેક સમયે) એટલે જીવ કાઠતા કેટલા ટાઇમ ખાલી થાય? આ પાંચ પ્રશ્નોના ઉત્તરો અષ્ટ સમન્તવીને તેની અવગાહના ને તેમના કર્મોના ગાધ, ઉદય, ઉત્તરણ, કષ્ટિ, જ્ઞાન, યોગ, લેખ્યા, ઉપયોગ, શરીરના વર્ણાદિ, ઉચ્છવાસ, નિશ્વાસ, આહારપણ વગેરેનો વિચાર જણાવ્યો છે પછી કહ્યું કે તે ઉત્પલનો જીવ અવિરત છે સાત કે આઠ કર્મોને ગાધે છે પછી તેને ઘટતી શરૂઆત, વ્યાય, વેદ, ઇદ્રિયો, વગેરે કહ્યા છે પછી પૂછ્યું કે ૧ ઉત્પલનો જીવ ઉત્પલપણે ક્યા સુધી રહે? ૨ ઉત્પવનો જીવ પૃથ્વીમા ઉપજી ફરી ઉત્પલપણે ઉપજે આવું કેટલો ટાઇમ કરે? ૩ એવી રીતે તે જીવ ત્રયમા બીજી વનન્પતિનો ભવ કરી ફરી ઉત્પલપણે ઉપજે, આવું કેટલો ટાઇમ કરે? ૪ આજ પદ્ધતિએ વચમા ભેદદ્રિયોનો કે પચેન્દ્રિય તિર્યચનો એક ભવ કરોને ફરી ઉત્પલપણે ઉપજવાનું કેટલો ટાઇમ કરે? આ ગાધા પ્રશ્નોના ઉત્તરો કહ્યા છે પછી તેના આહાર, આયુષ્ય, સમુદ્ધાત, અને ચ્યવનની બીના જણાવી છે પછી પૂછ્યું કે શું સર્વ જીવો ઉત્પલપણે ઉપજ્યા છે? આ પ્રશ્નોનો પણ ઉત્તર અષ્ટ સમન્તવ્યો છે ૨ બીજા ઉદ્દેશકમા પહેલા ઉદ્દેશકમા જેણે વર્ણન ઉત્પલન કર્યું, તેજ પદ્ધતિએ શાકૂક (એક જાતની વનન્પતિ) નું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશકમા પલાશ (ખાખરાના ઝાડ)ની, ૪ ચોથા ઉદ્દેશકમા કુલિંડ નામની વનન્પતિની, તથા પાંચમા ઉદ્દેશકમા નાડીક નામની વનન્પતિની બીના જણાવી છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમા પદા (કમલ) ની બીના, ૭ સાતમા ઉદ્દેશકમા કલ્પિંકાની બીના તથા ૮મા ઉદ્દેશકમા નલિન (એક જાતના કમલ) ની બીના અષ્ટ સમન્તવી છે

૯ નવમા ઉદ્દેશકમા હન્તિનાપુરના શિવ ગન્તન શિવભદ્ર નામનો રાજકુમાર છે શિવરાત્રને ત્યાગ ભાવના થવાથી પુત્રને રાત્ર્ય નોપી તાપસપણુ સ્વીકારીને તેમા અભિશંકા શક્ય કરે છે અહીં તેણે દિશ્ત્રોક્ષિતપણુ સ્વીકાર્યું છે તેનો વિધિ જણાવ્યો છે તાપસપણામા કરેલા તપના પ્રભાવે તેને વિભગ જ્ઞાન થયું તેથી તેણે કહેવા માડ્યું કે હું જ્ઞાનથી જાણુ છું કે દીપિા સાત છે, ને સમુદ્રો પાંચ સાતજ છે આ વાત લોકમા ફેલાતા પ્રભુએ સાચી બીના કહી કે દીપ ત્રસુદ્રો સાતજ નથી પણ અમખ્યાતા છે વગેરે બીના સાલબી શિવગર્જિ કિત ધર્મને પ્રભુની પાસે આવ્યા, ને સાચી બીના જાણીને પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી તેને સાધીને તે મોક્ષે ગયા અહીં સિદ્ધગંધિનો અતિદેશ કર્યો છે

૧૦ દશમા ઉદ્દેશકમા લોકની બીના, તેના ભેદો, દ્વેષ લોકના ઉર્ધ્વ લોક વગેરે ત્રણ

લેદો, તે દરેકના પણ લેદ જણાવતાં ઉર્ધ્વ લોકના ૧૫ લેદો, અધો લોકના ૭ લેદો ને તિર્થ લોકના અનેક લેદો કહ્યા છે. પછી તે બધાના સંસ્થાનની ને અલોકના સંસ્થાનની હકીકત કહીને તે અધોલોકાદિના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવો છે? વગેરે પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે. પછી દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અધો લોકના વિસ્તારાદિની બીના કહી છે. પછી પૂછ્યું કે—લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં અનેક જીવના પ્રદેશો માહોમાંહે સંગઠ્ઠ છે; તેથી એ સ્થિતિમાં રહેતા એક બીજાને પીડા થાય કે નહિ, એનો ઉત્તર દઇને અંતે એક આકાશ પ્રદેશમાં જઘન્ય પદે અને ઉત્કૃષ્ટપદે રહેલા જીવોનું ને જીવ પ્રદેશોનું અલ્પબહુત્વ અને નિગોઢનું સ્વરૂપ નિગોઢ છત્રીશ્રીમાં કહ્યું છે.

૧૧ અગિઆરમા વાણિજ્ય ગ્રામંના કૃતિપદ્મશ ચૈત્યવાળા પ્રદેશમાં આ પ્રસંગ બંન્યો છે. એમ કહીને કાળના લેદો, અને પ્રમાણ કાળનું સ્વરૂપ કહીને સુદર્શન શેઠના પૂર્વ ભવની બીના દૂંકામાં કહી છે. તેનો સાર આ છે—હસ્તિનાગપુરના બલરાજની પ્રભાવતી રાણીને સિંહનું સ્વપ્ન આવ્યું, તે બીના જાણી રાજાએ તેનું ફલ કહ્યું. સ્વપ્ન પાઠકોએ પણ પુત્ર લાભ રૂપ ફલ કહ્યું. અવસરે જન્મેલા પુત્રનું મહાબલ નામ પાડ્યું. મોટો થતાં કલા કુશલ થયો. તેના પાણિગ્રહણ અને પ્રીતિદાન થયા. શ્રીધર્મધોષ અનગારની દેશના સાંભળી એક દિવસનું રાત્ર્ય ભોગવી માતા પિતાની રક્ષાથી દીક્ષા લઈ પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી તેની આરાધના કરી અંતે સમાધિથી કાલ ધર્મ પામી બ્રહ્મ દેવલોકમાં મહાર્દ્રિક દેવપણું ભોગવી અંતે વ્યવીને સુદર્શન શેઠ થયો. અહીં તેણે જાતિ સ્મરણના પ્રતાપે પૂર્વ ભવોની બીના જાણી વૈરાગ્ય ભાવે દીક્ષા લીધી. તેની આરાધના કરીને સિદ્ધ થયા. આ મહાબલ કુમારના ચરિત્રની પહેલાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ પૌરૂષી, દિન-રાત્રિનું પ્રમાણ અને યથાયુઃકાલ વગેરેની બીના, તથા નારકાદિની સ્થિતિ જણાવીને પદ્યોપમાદિ બહુ દીર્ઘકાલનો ક્ષય થવામાં મહાબલનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે.

૧૨ બારમા ઉદ્દેશમાં આલંલિકા નગરીના શંખવન નામના ચૈત્યવાળા પ્રદેશમાં આ અધિકાર વર્ણવ્યો છે. અહીં ઋષિભદ્ર પુત્ર વગેરે શ્રાવકોને માહોમાંહે દેવલોકમાં દેવોની સ્થિતિ, જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વગેરેની ચર્ચા થતાં નિર્ણય અધૂરો રહ્યો. અહીં પધારેલા પ્રભુ મહાવીરને પૂછતાં સંપૂર્ણ નિર્ણય થતાં જેને ભૂલ જણાઈ તે શ્રાવકે બીજા શ્રાવકોને ખમાવ્યા. પછી પૂછ્યું કે ઋષિભદ્ર પુત્ર દીક્ષા લેશે? અહીંથી તે કઈ ગતિ પામશે? દેવલોકથી વ્યવીને કયાં જન્મ લેશે? આ પ્રશ્નોત્તરો સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૧મા શતકનો દૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના બારમા ગતકનો દ્રઢ પરિચય ॥

આના ૧૦ ઉદ્દેશાના દ્રઢ સારને જણાવનારી સત્રક્ર ગાથા કહી છે પછી પહેલા ઉદ્દેશમાં શ્રાવસ્તિ નગરીના ગ્રહીશ શખ શ્રાવક વગેરે શ્રાવકોની બીના, નગરિકાનું સ્વરૂપ તથા કથાયના વિપાકો (ઝડવા ફલો) વગેરે પદાર્થો વર્ણવ્યા છે તેમાં શખ શ્રાવકને ઉત્પલા નામની સ્ત્રી છે, બીજા પુષ્કલી શ્રાવક છે શખ શ્રાવકને વિચાર થાય છે કે “અશન વગેરેનો આહાર જરૂરતા પાક્ષિક પોષધ લેવો મારે શ્રેયસ્કર (કલ્યાણકારક) નથી” પોષધ લીધા પહેલા શખ શ્રાવકે જણાવ્યા પ્રમાણે પુષ્કલિ શ્રાવક શખ શ્રાવકને આહારાદિ કરવા માટે બોલાવે છે, ત્યારે શખ શ્રાવકે પુષ્કલી શ્રાવકને કહ્યું કે આહારનો આત્માદ કરીને (એકાસણ કરીને) પોષધ કરવાનો ઇરાદો પહેલા હોતો, પણ હાલ આહાર વાપરવાની ઇચ્છા નથી મેં ઉપવાસ કર્યો છે પુણ્યોદયે આ અવસરે પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ પધાર્યાની બીના સાબળી તેણે નક્કી વિચાર કર્યો કે “હું પ્રભુને વાદીને પારણ કરીશ” તે પ્રમાણે તેણે કયું પણ ખરૂં બીજા શ્રાવકો શખ શ્રાવકની નિદા કરતા હતા, તે બધા પ્રભુએ તેમને નિદા કરવાની ના પાડી, ને કહ્યું કે તે આસન્નમિદિક, હઠ પર્મી અને જરૂર મોક્ષને પામનારો ભવ્ય જીવ છે પત્રી તેઓએ શખ શ્રાવકને ખમાવ્યા આ હકીકત નિન્તારથી સમજાવીને કહ્યું કે નગરિકાના ત્રણ ભેદો છે તે આ પ્રમાણે-૧ પુદ્ગલ નગરિકા, ૨ અપુદ્ગલ નગરિકા, અને ૩ સુદર્શન નગરિકા તેમાં સર્વજ્ઞ અરિહંત દેવો પુદ્ગલ નગરિકા જાગે છે અષ્ટ પ્રવચન માતાના પાવન વગેરે શુભોને પારણ કરનાર મુનિઓ અપુદ્ગલ નગરિકા જાગે છે છદ્મસ્થ મુનિઓને બોધ (કેવલજ્ઞાન) ન હોવાથી ૪ અહીં અપુદ્ગલ કહ્યા છે એમ સમજવું બાકી તેઓ મતિજ્ઞાનાદિને ધ્યાન કરનારા તો જરૂર હોય છે-૫ તથા હઠ સમ્યગ્દર્શન મતાદિ પારક શ્રાવકો સુદર્શન નગરિકા જાગે છે આ રીતે નગરિકાનો અપિકાર પૂરો થયા બાદ શખ શ્રાવકે પૂછ્યા કથાયના ફલના પ્રશ્નોના ઉત્તરો દેતા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે કહ્યું કે કથાથી આત્મા લાખી સ્થિતિવાળા ચીકણા કર્મો બાધે છે

૨ બીજા ઉદ્દેશમાં કૌશાળી નગરીના પ્રદેશમાં જનેઝી બીના કહી છે અહીંના ઉદાયીરાજા અને જયતી શ્રાવિકાનું વર્ણન કરતા કહ્યું કે જયતી શ્રાવિકા મૃગાવતી રાણી સંહિત ત્યા પધારેલા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને વાદવા જાય છે દેશના માલગીને અવસરે જયતી શ્રાવિકાએ જે પ્રશ્ન પૂછી ઉત્તરો મેળવ્યા તેનો સાગ દ્રઢમાં આ પ્રમાણે જણાવો-હિંમદિ પાપ કર્મો કરવાથી જીવો ભારે બને છે, ને દયાદિ શુભોની માપનાથી જીવો હળવા બને છે ભવ્યપણ સ્વાભાવિક છે જે મોક્ષે જાય તે નિશ્ચયે ભવ્ય-૫ હોય, પણ જે ભવ્ય હોય તે જરૂર મુક્તિ પામે-૬ એવું જાનતું નથી તરણ કે એવા પણ ઘણા ભવ્યો હોય છે, કે જેઓ મુક્તિને પમાડનારી સાધન સામગ્રી ન મળવાથી મોક્ષમાં જવાને લાયક હતા જર્ઘ શકતા નથી આવા ભવ્ય જીવો જાતિ ભવ્ય નામથી પસિદ્ધ છે આથી સાળીત થયું કે બધા ભવ્ય જીવો

મુક્તિમાં જતા નથી, તેથી બધા જીવ રહિત લોક અને જ નહિ. તથા ધર્મી જીવોનું જ ભગવું, સખલપણું ને દક્ષપણું સારું છે, પરંતુ અધર્મી જીવોનું સૂવું, દુર્ણલપણું ને આળસુપણું સારું. તેમજ ઇંદ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્ત જીવોના દુઃખો વગેરે દેશના સાંભળી જ્યંતી શ્રાવિકા દીક્ષા લઈને તેની આરાધના કરીને મોક્ષના સુખ પામી.

૩-૪ ત્રીજા ઉદેશમાં રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીઓના નામ અને ગોત્રનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ચોથા ઉદેશમાં પૂછ્યું છે કે એક બે ત્રણ ચાવત્ અનંતા પરમાણુઓ એકઠા થઈને કેવું સ્વરૂપ પામે છે ? આના જવાબમાં દ્વયણુકાદિ સ્કંધોથી માંડીને અનંતાણુક સ્કંધોના સમુદાયમાં સંઘાત ભેદ તથા ભંગની ખીના ને પુદ્ગલપરાવર્તોના ભેદ પ્રભેદોનું સ્વરૂપ, તથા તે સર્વેના અતિકાંતત્વાદિની હકીકત, તેમજ એક અનેક નારકાદિમાં, એક ખીજા દંડકોમાં ઔદારિક વૈકિય પુદ્ગલપરાવર્તો જે પહેલાં વીતાવ્યા તેનો વિચાર કહીને, દરેક પુદ્ગલપરાવર્તોનો કાળ અને ઔદારિકાદિ પુદ્ગલ પરિવર્તન કાળનું તથા પુદ્ગલ પરાવર્તોનું પણ અલ્પભંડુત્વ જણાવ્યું છે.

૫-૬ પાંચમા ઉદેશમાં પ્રાણાતિપાતાદિમાં ને પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિમાં વર્ણાદિની ખીના અને મતિના અવગ્રહાદિ ૪ ભેદો તથા ઉત્થાનાદિ, સાતમા અવકાશાંતર તનવાતમાં, નારકી વગેરેમાં, વર્ણાદિની ખીના કહીને ગર્ભમાં ઉપજતા જીવનું સ્વરૂપ તથા જીવ અને જગતની વિચિત્રતાનું કારણ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. છઠ્ઠા ઉદેશમાં રાહુ દેવનું વર્ણન કરતાં તેના નામો, વિમાનો, ભેદો, કહીને રાહુ જતાં કે આવતાં ચંદ્રના કે સૂર્યના પ્રકાશને ક્યારે ઢાંકે છે ? ચંદ્રનું સશ્રી (શશી) નામ, ને સૂર્યનું આદિત્ય નામ હોવાનું શું કારણ ? આના ઉત્તરો સમજાવી, તેની અગ્રમહિષીઓની ને ઋદ્ધિ કામભોગાદિની ખીના કહી છે.

૭ સાતમા ઉદેશમાં લોકનું મોટાપણું કહીને નારકાદિ જીવો પહેલાં સાત નરક વગેરે સ્થાને પૃથ્વીકાયિકાદિ સ્વરૂપે ઉપજ્યા છે કે નહિ ? આનો ઉત્તર આપી આ જીવ સર્વ જીવોના માતા પિતા રૂપે, સર્વ જીવો આ જીવના માતાપિતા વગેરે સંબંધિ રૂપે, શત્રુ રૂપે, રાજા અને દાસ તરીકે પહેલાં ઉત્પન્ન થયા છે કે નહિ ? આ પ્રશ્નોત્તરો સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે.

૮ આઠમા ઉદેશમાં પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે મહાઋદ્ધિવાળો દેવ બે શરીરવાળા નાગમાં, મણિમાં ને વૃક્ષમાં ઉપજે ? ને નાગના જન્મમાં લોકોથી અર્ચા પૂજા પામે ? તથા વાંદરા વગેરે જીવો અને સિંહ કાગડા વગેરે જીવો રત્નપ્રભાદિ નરકોમાં ન્તય ? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવ્યા છે.

૯ નવમા ઉદેશમાં દેવોના ૧ દ્રવ્યદેવ, ૨ નરદેવ, ૩ ધર્મદેવ, ૪ દેવાધિદેવ, ૫

ભાવદેવ આ રીતે પાચે લેદોનું સ્વરૂપ વિન્તારથી સમજાવ્યું છે ૧ દેવાયુધ્યને બાધનાર મનુષ્ય તિર્થંચો દ્રવ્યદેવ કહેવાય ચક્રવર્તી રાજાઓ નરદેવ કહેવાય ૩ મુનિઓ ધર્મદેવ કહેવાય ૪ શ્રીઅરિહુત દેવો દેવાધિદેવ કહેવાય અને ૫ દેવાયુધ્યને લોગવનારા દેવો ભાવદેવ કહેવાય આને અગે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે ૧ દ્રવ્યદેવો કઈ ગતિમાંથી આવીને ભવ્ય દ્રવ્ય દેવપણું પામ્યા ? એજ પ્રમાણે નરદેવો કયાથી આવીને ઉપજે ? રત્નપ્રભાદિમાની કઈ નરકથી આવી ને ઉપજે ? ને કયા દેવલોકમાંથી આવીને નરદેવપણું પામે ? તથા ધર્મદેવ દેવાધિદેવ કઈ ગતિમાંથી આવીને ધર્મદેવપણું કે દેવાધિદેવપણું પામે ? કદાચ પાછલા ભવે નરકમાં હોય તો કઈ નરકમાંથી આવીને દેવાધિદેવ કે ધર્મદેવ થાય ? કદાચ પાછલા ભવે સ્વર્ગમાં હોય તો કયા દેવલોકમાંથી આવી ધર્મદેવ કે દેવાધિદેવ થાય ? કઈ ગતિનો જીવ ભાવ દેવપણું પામે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો જણાવીને તે પાચે દેવોનું આયુષ્ય ને વિદુર્વણાની શક્તિ તથા તેમની ભવિષ્યમાં થનારી ગતિ, તેમ ભવ્ય દ્રવ્યદેવાદિની સ્થિતિ તથા આત્મજ જણાવીને, છેવટે તે પાચે દેવોનું પરસ્પર અલ્પગણ્યત્વ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે ૧૦ દશમા ઉદ્દેશમાં આત્માના દ્રવ્યાત્મા વગેરે લેદો, અને તે બધાનો માહોમાહે એક બીજાની સાથે ધટતો સળધ તથા તેમનું અલ્પગણ્યત્વ કહ્યું છે પછી આત્માનું સ્વરૂપ કહીને તે બીના નારકાદિમાં પણ વિચારીને રત્નપ્રભા વગેરે નારકી, દેવલોક, પરમાણુ વગેરેના સંદ્રૂપાદિપણાનો નિર્ણય કરીને દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કંધોના ભાગા વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

॥ શ્રી ભગવતીજના બારમા ગતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૩ તેરમા ગતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૧૦ ઉદ્દેશ છે તેમાંના પહેલા ઉદ્દેશમાં દશે ઉદ્દેશાના ૬૬ કા સારને જણાવનારી સ અહ ગાથા કહી છે પછી રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીઓના નામ અને નરકવાસો, તથા તે દરેકના નરકવાસોમાંના સખ્યાત અસખ્યાત યોગ્ય વિન્તારવાળા નરકવાસોમાં એક સમયે નારકાદિ જીવોના ઉત્પાદ અને ઉદ્ધર્તના, તથા સત્તા કહીને એજ ઉત્પાદાદિની બીના સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે જીવોને અગે વિચારીને, પૂછ્યું કે—સાતમી નરકમાં સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે જીવો ઉપજે કે નહિ ? દૃષ્ટાદિ લેશ્યા વાળો યદને કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય ? કે નીલ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉપજે ? કે કાપેત લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉપજે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો જણાવતા તેમાં હેતુ વગેરે પણ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યા છે અહીં ઉત્પાદ લેશ્યા વગેરે ૩૬ દ્વારેનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે

બીજા ઉદ્દેશમાં દેવોના લેદો તથા તે દરેકના પણ લેદો (પ્રબેદો) અને તેમના આ-

વાસ વિમાનો વગેરે કહીને તે તે સ્થલે ભુવનપતિ વગેરે દેવોના એક સમયે ઉત્પાદ વગેરેની ખીના કહી છે. પછી પૂછ્યું કે અસુરકુમારવાસાદિમાં સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે જીવો ઉપજે કે નહિ ? તથા કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા થઈને કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉપજે કે નહિ ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પૂછ્યું છે કે નરકના જીવો અનંતરાહારી હોય અને તે પછી અનુક્રમે પરિચારણા કરે કે નહિ ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં નરક પૃથ્વીઓ જાણાવીને નૈરયિક દ્વારાદિ પાંચ દ્વારોની હકીકત સમજાવી છે. પછી ત્રણે લોકના મધ્ય ભાગો કહીને દિશા વિદિશા પ્રવહદ્વારનું સ્વરૂપ જાણાવતાં દિશા વિદિશાઓને નીકળવાનું સ્થાન અને તે બંનેના ૮ નામો તથા લોકનું સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે. પછી અસ્તિકાય પ્રવર્તન દ્વારનું સ્વરૂપ જાણાવતાં ધર્માસ્તિકાયાદિ વડે થતાં પ્રવર્તનો (ઉપકારો) નું વર્ણન કર્યું છે. પછી અસ્તિકાય પ્રદેશ સ્પર્શના દ્વારનું વર્ણન કરતાં પૂછ્યું કે ધર્માસ્તિકાયાદિનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પર્શાયેલો છે ? આ રીતે અધર્માસ્તિકાયાદિના એક પ્રદેશાદિની ખીજા અસ્તિકાયોના પ્રદેશોની સાથે સ્પર્શના ને લગતા પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો આપી અવગાઠ દ્વારની ખીના જાણાવતાં પૂછ્યું કે જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહીને રહ્યો હોય ત્યાં ખીજા ધર્માસ્તિકાયાદિના કેટલા પ્રદેશો અવગાઠ (અવગાહીને) રહ્યા હોય ? આ રીતે બે ત્રણ વગેરે પ્રદેશોની અવગાહના ને લગતા પ્રશ્નોના ઉત્તરો જાણાવ્યા બાદ અસ્તિકાયનિષદન દ્વારનું વર્ણન કરતાં પૂછ્યું કે ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રણ દ્રવ્યમાં બેસવાને સમર્થ થાય ? આનો ઉત્તર દઈને બહુસમદ્વારનું ને લોકના વડે ભાગ તથા સંસ્થાનનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જાણાવ્યું છે.

પાંચમા ઉદ્દેશમાં નારકાદિના સચિત્તાદિ આહારનો નિર્ણય કર્યો છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં નારકોની સાંતર કે નિરંતર ઉત્પત્તિનો નિર્ણય જાણાવીને ચમરેન્દ્રના ચમરચંચ નામના આવાસનું સ્વરૂપ અને તેમાં ચમરેન્દ્રને રહેવાની હકીકત જાણાવી છે. પછી ચંપાનગરી અને પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનું વર્ણન તથા સિંધુ સૌવીર દેશના વીતલય પત્તનના રાજા ઉદાયનનું વર્ણન કરતાં કહ્યું કે તેને પ્રભાવતી રાણી ને અભીચિ કુમાર હતો. પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ કેવલ જ્ઞાનથી ઉદાયન રાજાનો દીક્ષા લેવાનો વિચાર જાણી બહુ લાંબો વિહાર કરીને અહીં પધાર્યા. તે વખતે ‘મારો પુત્ર રાજ્યના પાપે દુર્ગતિમાં જશે, તે ન જાય’ તેવા ઇરાદાથી તેણે પોતાના ભાણેજ કે-શિકુમારને રાજ્યે સોંપી પ્રભુના હાથે દીક્ષા લીધી, ને તેની આરાધના કરી તે મોક્ષે ગયા. અભીચિ-કુમાર “પિતાએ મને રાજ્ય ન આપ્યું” આથી પિતાની ઉપર વૈરાગ્ય રાખતો તે વીતલય-પત્તનમાંથી નીકળી ગયો. અંતે મરીને અસુરકુમાર દેવ થયો. ૭ સાતમા ઉદ્દેશમાં ભાષાના સ્વરૂપનો નિર્ણય જાણાવતાં કર્માણ્ય કે ભાષા એ આત્મ સ્વરૂપ નથી, જડ છે, રૂપી છે, ને અચિત્ત છે, તથા અજીવ સ્વરૂપ છે. તેમજ ભાષા જીવને હોય અજીવને ન હોય. પછી પૂછ્યું કે ભાષા ક્યારે કહેવાય ? ને તે ક્યારે ભેદાય ? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો દઈને ભાષાના ચાર ભેદો કહ્યા છે. આજ પદ્ધતિએ મનનું ને કાયાનું વર્ણન કરીને મરણના

પ્રકારે, તથા આવીચિમરણના દ્રવ્યાવીચિ ને ક્ષેત્રાવીચિ ભેદો જણાવના, નૈરયિક દ્રવ્યાવીચિ મરણનું ને નૈરયિક ક્ષેત્રાવીચિ મરણનું પણ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે પણ અવધિ મરણ તથા દ્રવ્યાવધિ મરણ કહીને પૂછ્યું કે નૈરયિક દ્રવ્યાવધિ મરણ શાથી કહેવાય છે ? તેના ઉત્તર આપીને આત્યન્તિક મરણ, દ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ જણાવના પૂછ્યું કે નૈરયિક દ્રવ્યાત્યન્તિક મરણ શાથી કહેવાય છે ? આનો ઉત્તર છંદને જાણ મળવાના પ્રકાર, ને પડિત મરણનું, પાદપોષગમનનું તથા ભક્ત પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે, ૮ આક્રમા ઉદ્દેશામા કર્મપ્રકૃતિની ખીના વહી છે ૬ નવમા ઉદ્દેશામા પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે, વૈકિયલ્પિય-વાળો કોઈ (જીવ) દોરકાથી બાધેલી ધડી લઈને એવા રૂપે ગમન કરે ? તે જીવ કેટલા રૂપો વિકૃતિ શકે ? આજ પદ્ધતિએ હિરણ્યની પેટી લઈને જવું, વડવાણીની પેટે જવું, જલોડા (જળો) ની પેટે ને ખીજખીજક પક્ષીની પેટે જવું, ગિડાલક પક્ષી ને જીવજીવક પક્ષીની પેટે જવું, હંસની જેમ જવું, સમુદ્ર વાયસના આકારે ગતિ કરવી, ચક્રહસ્ત પુરૂષની જેમને રત્નહસ્ત પુરૂષની પેટે જવું, જસ મૃણાલિકા વનખડ પુષ્કરિણીના આકારે આકાશમા જવું આને જ પૂટેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપ્યા છે પણ પૂછ્યું કે તે કેટલા રૂપો વિકૃતિ ? માયી જીવ વિકૃતિ કે અમાયી જીવ વિકૃતિ ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો પણ વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે ૧૦મા ઉદ્દેશામા હંસસ્થ જીવને સભવતી સમુદ્ધાતોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે

॥ શ્રીભગવતીજીના ૧૩ તેરમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના ૧૪ ચૌદમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૧૦ ઉદ્દેશ છે તેના સારને જણાવનારી મગ્ધ ગાથા કહીને પહેલા ઉદ્દેશામા ભાવિતાત્મા અણગાન કે જેણે ચરમ દેવાવાસનું ઉદ્વચન કર્યું છે, અને પરમ દેવાવાસને પ્રાપ્ત થયો નથી તે મળીને કયા ઉપર ? આનો ઉત્તર સમજાવતા ટીકાકારે અધ્ય વચ્ચા સ્થાનોની (જામ સ્થાનોની) ખીના વર્ણવી છે આજ હડીકત અમુર કુમાર વાસાદિને જાગે જણાવીને નારકોની શીઘ્રગતિ, અનતરોપપત્તાદિ ત્રણ પ્રકારના નારકોની ખીના તથા તે ત્રણેમા આયુષ્યના જામનો વિચાર, તેમજ અનતરનિર્ગત નારક વગેરે ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે પછી અનતરનિર્ગતાદિને આપ્યો આયુષ્યનો જામ, અને અનતર ખેદોપપત્તા નારકાદિની ખીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૭ ખીના ઉદ્દેશામા ઉન્માદના ભેદો, અને નારક અમુરકુમારાદિને ઉન્માદ થવાનું કારણ, ઇદ્ર અમુરકુમાર દેવોને અરિહંતોના જન્માદિમા વૃદ્ધિ કરવાનો વિધિ, તેમજ ઇશાનેન્દ્ર

વગેરેને તમસ્કાય કરવાતું કારણ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. અહીં યજ્ઞાવેશથી મોહાદ્યાદિથી ઉન્માદ થાય; એમ પણ કહ્યું છે. ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં મહાકાય સમ્યગ્દષ્ટિ વૈમાનિકાદિ દેવ ભાવિતાત્મા અનગારની વચ્ચે થઈ જઈ શકે નહિ, ને અસુરકુમારાદિમાં સત્કાર વગેરે ૧૦ પદો ઘટે. પણ નારક એકેન્દ્રિયાદિમાં તે ન હોય. તથા તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોમાં આસના-
ભિગ્રહ અનુપ્રદાન સિવાયના પદોની ખીના ઘટે. આ હકીકત પૂરી કરીને અલ્પદર્શિ મહર્શિ ક સમર્થિ દેવ દેવીઓની એક ખીજાની વચ્ચે થઈને જવાની, ને વચ્ચે થઈને જનાર દેવ વગેરે શસ્ત્રનો પ્રહાર કરીને જાય કે તે ક્યાં વિના જાય? ને પહેલા શસ્ત્રનો પ્રહાર ક્યાં પછી વચ્ચે થઈને જાય? કે ગયા પછી શસ્ત્રનો પ્રહાર કરે? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવીને અંતે રત્નપ્રભાદિ નારકોમાં પુદ્ગલ પરિણામના અનુભવની ખીના સ્પષ્ટ સમ-
જાવી છે. ૪ ચોથા ઉદ્દેશમાં ત્રણે કાલમાં એક સમયમાં થતા પુદ્ગલ સ્કંધાદિના પરિણામોની ખીના કહીને પરમાણુને અંગે શાશ્વતપણું, અશાશ્વતપણું, ચરમપણું, અચરમપણું, આનો નિર્ણય જણાવતાં સામાન્ય પરિણામની પણ ખીના કહી છે. દ્રવ્યસ્તિકનયની અપેક્ષાએ પરમાણુ આદિમાં શાશ્વતપણું વગેરે ને પર્યાયાસ્તિકનયની અપેક્ષાએ અશાશ્વતપણું વગેરે ઘટે છે. ૫ પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે વિગ્રહ ગતિમાં અગ્નિની વચ્ચે થઈ ને નારકાદિ જીવો જાય છે. ને દેવાદિતું તે રીતે જવું અવિગ્રહ ગતિમાં પણ થાય છે. એમ ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત મનુષ્યો અને તિર્યચો પણ અગ્નિની વચ્ચે થઈને જાય છે. તથા નારકાદિને અનિષ્ટ શબ્દ વગેરે દશ પદાર્થોનો અનુભવ થાય છે. તેમજ મહર્શિ દેવો ગાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને પર્વતાદિને ઉદ્ભવે શકે છે. ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં નારક જીવોના આહાર, પરિણામ, ચોનિ, સ્થિતિ વગેરે, અને તેમનાં વીચિ અવીચિ દ્રવ્યોનાં આહારની ખીના કહીને જણાવ્યું કે શકાદિ ઇંદ્રો દેવતાઈ લોગ લોગવવા માટે જૂઠું વિમાન વિકુર્વે છે.

૭ સાતમા ઉદ્દેશમાં શ્રી ગૌતમ સ્વામીજી વિચારે છે કે-‘હજી સુધી મને કેવલજ્ઞાન કેમ થતું નથી?’ આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કરતાં પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે જણાવ્યું કે તું મારો લાંબા કાળથી ચિર પરિચયવાળો છું તેથી મારી ઉપર રહેલા પ્રશસ્ત રાગને જ્યારે તું દૂર કરીશ, ત્યારે તું જરૂર કેવલજ્ઞાનને પામીશ. આ રીતે આશ્વાસન દેવાની ખીના કહીને અનુત્તર વિમાન વાસી દેવોના જ્ઞાન દર્શનની ખીના, અને તુલ્યતા (સરખાપણા)ના ૬ લેહોની ખીના, તથા આહારાદિનો ત્યાગ કરનાર સાધુની જરૂરી ખીના, કહીને લવસત્તમ (અનુત્તર વિમાન વાસી દેવો)નું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે-તેમને પાછલા લવમાં સાત લવ પ્રમાણ આયુષ્ય ઓછું હતું. ને છઠ્ઠ તપ કરવાથી જેટલા કર્મો ખપે, તેટલા કર્મો ખપવાના બાકી હતા. તેથી તેઓ લવસત્ત નામના અનુત્તર વિમાન વાસી દેવપણું પામ્યા. જો તેટલું આયુષ્ય અને છઠ્ઠ તપ કરવાની અનુકૂલતા મળી હોત, તો સાત લવમાં શેષ કર્મો ખપાવીને જરૂર મોક્ષે જાત.

૮ આઠમા ઉદ્દેશામા રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીઓનું, તમામ દેવ લોકોનું તથા સિદ્ધ શિલાનું માહોમાહે એક બીજાની અપેક્ષાએ આતરૂ તથા શાલવૃક્ષની શાલવૃક્ષની લાકડી) ની તથા ઉમરાના ઝાડની યસિડા (લીની લાકડી)ની બાવી ગતિ કહીને અઘડ પરિત્રાજકની બીના જણાવી છે પછી અવ્યાળાધ દેવનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું કે જે દેવો બીજા મનુષ્યાદિની આખની પાપણુમા નાટક કરે, તે પણુ તે પુરૂષને લગાર પણુ પીડા ન થાય અથવા બીજાને પીડા કરે નહિ તેવા દેવો અવ્યાળાધ દેવો કહેવાય શકેની શક્તિનું વર્ણન કરતા કહ્યું કે શકેન્દ્ર બીજા મનુષ્યાદિના મન્તકાદિના છેદ, તથા ચૂરે ચૂરા કરી પાછું હતું તેણે કરે તે પણુ તેને લગાર પણુ પીડા ન થાય, તેવી શક્તિ શકેન્દ્રની હોય છે અતે ભૂલક દેવોની બ્યાબ્યા સ્વરૂપ, લેદો, સ્થાન તથા આયુષ્ય જણાવીને કહ્યું કે આ દેવોના અનુગ્રહથી જશ દેલાય છે ને ઇતિરાજીથી (શત્રુતાથી) અપજશ દેલાય છે આ દેવો દીર્ઘ વૈતાદ્યાદિમા રહે છે

૯ નવમા ઉદ્દેશામા પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે ૧ જે ભાવિતાત્મા અનગાર પોતાની કર્મ લેશ્યાને જાણતો નથી, તે શરીર સહિત જીવને જાણે કે નહિ ? ૨ રૂપી પુદ્ગલ સ્કધો પ્રકાશિત થાય છે ? આ બે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો જણાવીને કહ્યું કે નરત્ના જીવોને આત્ત (સુખોત્પાદક) પુદ્ગલો હોતા નથી અને અસુરકુમારાદિ દેવોને સુખકર પુદ્ગલો હોય છે તથા પૃથ્વી-કાયિકાદિ જીવોને સુખને કરનારા ને દુખને કરનારા બંને પ્રકારના પુદ્ગલો હોય છે નારકોને અનિષ્ટ પુદ્ગલો હોય છે તેમજ મહેદિક દેવ હજાર મનુષ્યાદિના રૂપો વિકૃત્તિને હજાર ભાષા બોલી શકે તેવી તેની શક્તિ હોય છે અતે સૂર્ય, તેની પ્રભા, છાયા તથા લેશ્યાનો અન્વર્થ કહીને માસાદિ પ્રમાણ મુનિપર્યાય વધતા શ્રમણુ નિર્ઝંથો કયા દેવોની તેજો લેશ્યાને (સુખને) ઉદ્ભવે બંધ ? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરતા શ્રમણોના સુખની દેવતાઈ સુખની સાથે દેશથી સરખામણી કરી છે

૧૦ દશમા ઉદ્દેશામા કહ્યું છે કે કેવલજ્ઞાની અને સિદ્ધ હાલસ્થને તથા અવધિજ્ઞાનીને જાણે છે, તેમજ સિદ્ધને દેહ નથી તેથી કેવલજ્ઞાનીની પેઠે સિદ્ધ જોલતા નથી વળી કેવલજ્ઞાની આખ ઉધાડે છે અને મીચે છે તેઓ અને સિદ્ધો પણ તમામ નરકસ્થાનોને, સ્વર્ગોને ને સિદ્ધ શિલાને તથા પરમાણુ પુદ્ગલને પણ જાણે છે

॥ શ્રીભગવતીજીના ૧૪ ચાંદમા ગતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના ૧૫ પદરમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આ શતક એકસરૂ છે એટલે તેમા એક પણ ઉદ્દેશો નથી અહીં જોશાલ મ ખલિપુત્રનું વર્ણન કર્યું છે તેનો સાર ૬૬મા આ પ્રમાણે જાણવો — જે નગરીની ખંડારના ભાગમા

કોષક નામનું ચૈત્ય છે તે શ્રાવસ્તી નગરીમાં હાલાહલા કુંભારણને ઘેર સંઘ સહિત ગોશાલો આવ્યો. અહીં તેને ૬ દિશાચરોનો પરિચય થયો. અહીંના લોકો બોલે છે કે “આ ગોશાલો ‘હું’ જિન છું” એમ કહે તો ફરે છે, તે શું સાચું માનવું” ૧ આ પ્રસંગે પ્રભુશ્રી મહાવીરે ગોશાલાની સાચી હકીકત જણાવતાં કહ્યું કે શરવણ આમના રહીશ મંબલિ નામના ભિક્ષાચરની ભદ્રા સ્ત્રીનો તે પુત્ર થાય. ગોળહુલ આદ્યાણની ગોશાલામાં તે જન્મ્યો હતો. તેથી તેનું ગોશાલો નામ સુપ્રસિદ્ધ થયું.

પ્રભુ શ્રીમહાવીરે માતાપિતા દેવલોક ગયા પછી દીક્ષા લીધી, તેના પ્રથમ વર્ષે અસ્થિક ગામમાં ચોમાસું કયું, ને બીજા વર્ષે રાજગૃહ નગરમાં ચોમાસું કયું. ત્યારે પહેલા માસખમણના પારણાનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે પ્રભુને વિજય ગાથાપતિએ પારણું કરાવ્યું. તે ટાઇમે પંચ દિવ્યો પ્રકટ થયા. આ બનાવ ગોશાલાએ જોયો. બીજા માસખમણ તપનું પારણું આનંદ ગૃહપતિએ, અને ત્રીજા માસખમણનું પારણું સુનંદ ગૃહપતિએ કરાવ્યું. પછી ચોથા માસખમણનું પારણું કોલ્લાક સંનિવેશમાં બહુલ આદ્યાણે કરાવ્યું. અહીં પ્રભુએ ગોશાલાને શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યો. અહીંથી આગળ કૂર્મ આમ તરફ વિહાર કરતાં પ્રભુને સાથે રહેલા ગોશાલાએ તલના છોડને જોઈને પૂછ્યું કે આ તલનો છોડ નીપજશે કે નહિ? પ્રભુએ કહ્યું ‘નીપજશે.’ પ્રભુનું વચન બોલું પાડવાના ધરાદાથી તેણે તલનો છોડ ઉખેડી એક બાંજું ફેંકી દીધો. તેણે વેશ્યાચર નામના બાલ તપસ્વીની મશ્કરી કરી. તેથી તેણે ગોશાલાની ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકી, તેથી તે બળવા લાગ્યો, ત્યારે ઘ્યાની લાગણીથી પ્રભુએ શીતલેશ્યા મૂકી તેને બચાવ્યો. પ્રભુની પાસેથી તેજોલેશ્યા સિદ્ધ કરવાનો વિધિ શીખ્યો. અહીંથી પ્રભુએ સિદ્ધાર્થ ગામ તરફ વિહાર કરતાં સાથે રહેલા ગોશાલાએ તલના છોડની હકીકત પૂછી, ત્યારે પ્રભુએ જે બીના કહી તેજ પ્રમાણે સાચી પડી. આ રીતે પ્રભુનું વચન સાચું પડવાથી ગોશાલો પરિવર્તન વાદ સ્વીકારીને પ્રભુથી જૂદો પડ્યો. તેણે તેજોલેશ્યા સિદ્ધ કરી. અવસરે છ દિશાચરો તેના શિષ્યો થયા. ‘હું’ જિન છું” એમ કહેતાં તે ફરવા લાગ્યો. આ બાબતમાં પ્રભુએ ‘ગોશાલો જિન નથી’ વગેરે સાચી બીના કહી. તે સાંભળી ગુસ્સે થઈ પ્રભુના આનંદ નામના શિષ્યને ધમકી દેવા પૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે “તું તારા મહાવીરને કહેજે કે ‘ગોશાલો જિન નથી’ એમ બોલે નહિ, હવેથી બોલશે તો હું તેને બાળી નાખીશ.” અહીં વાણિયાનું દષ્ટાંત જણાવીને કહ્યું કે હું તને નહિ બાળું. આનંદ મુનિએ આ વાત પ્રભુને કહી ત્યારે, “ગોશાલો તેજોલેશ્યા વડે બાળી ભસ્મ કરવા સમર્થ છે?” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દઈ પ્રભુએ આનંદ મુનિને કહ્યું કે “તું ગૌતમાદિ મુનિઓને કહે કે ગોશાલાની સાથે કોઈએ વાદ વિવાદ કરવો નહિ.” એટલામાં ગોશાલો આવી ભગવંતની આગળ ઉપાલંભ સૂચક વચનો બોલવા લાગ્યો. ને ‘હું’ તે તમારો શિષ્ય ગોશાલો નથી’ વગેરે અસત્ય વચનો બોલવા લાગ્યો. તેમાં તેણે પોતાનું કદિપત સ્વરૂપ જણાવવા પૂર્વક પોતાનો મત કહેતા ચોરાશી લાખ મહાકલ્પનું પ્રમાણ તથા સાત દિવ્ય ભવાંતરિત સાત મનુષ્યના ભવે

અને સાત શરીરાત્મ પ્રવેશની હકીકત જણાવી ત્યારે પ્રભુએ તેની કહેલી ખીના અસત્ય જણાવીને કહ્યું કે—તુ તારા આત્માને છુપાવે છે તે સાલળી ગોશાલો ગુસ્સે થઈ પ્રભુને અછાજતા વેળુ કહેવા લાગ્યો, ત્યારે સર્વાનુભૂતિ મુનિના પણ સાચા વેળુ સાલળતા વધારે ગુસ્સે થઈ તેને લેશ્યા મૂકી તેમને બાળી નાખ્યા એજ પ્રમાણે કહેતા મુનસત્ર મુનિને પણ બાળી નાખ્યા તેણે ત્રીજી વાર ગુસ્સે થઈ પ્રભુને મારવા તેને લેશ્યા મૂકી તે તેનાજ શરીરમાં પેઠી આ વખતે પ્રભુએ કહ્યું કે “ તુ તારા તપના તેજથી હેરાન થઈ છ મહિનામાં કાળ કરીશ ” આમાં સાચુ શુ જાનશે ? આ જાણતની શ્રાવન્તિ નગરીમાં વાતો થવા લાગી સાધુઓએ પ્રશ્નો પૂછી પૂછીને તેને નિરૂત્તર કર્યો ત્યારે તે જવાબ ન દઈ શક્યો, ત્યારે તેનો મત ખોટો જાણી તેના કેટલાએક શિષ્યો પ્રભુના વચનો સ્વીકારી પ્રભુની પાસે રહ્યા અહીંથી તે (ગોશાલો) હાલાહલા કુભારણુને ઘેર ગયો (અહીં તેની તેને લેશ્યાનુ સામર્થ્ય જણાવ્યું છે) તેના આજીવિક મતે પાનકંના ને અપાનકંના ચાર ચાર ભેદો જણાવતા ૧ આલ પાણી, ૨ ત્વાચા પાણી, ૩ શીંગતુ પાણી, તથા ૪ શુદ્ધ પાણીની ખીના વર્ણવી છે પછી આજીવિકમતનો ઉપાસક અમ્બુલક ગોશાલોની પાસે આવ્યો, પણ તેની વિચિત્ર અવસ્થા જોઈને પાછો ફર્યો ત્યારે તેના શિષ્યોએ સમજાવીને ફરી તેની પાસે મોકલ્યો ગોશાલોએ તેનાં મનનુ સમાધાન કર્યું હવે અત સમય જાણી તેણે શિષ્યોને કહ્યું કે મારા મૃત દેહને ધામધૂમ સાથે ખજાર કાઢો પણ આ વખતે ‘હુ જિન નથી’ એમ તેણે સાચી ખીના જણાવતા તેને સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રકટ થયો પ્રભુની આજ્ઞાતના વગેરેનો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો તેણે કહ્યું કે પ્રભુ મહાવીરદેવ એજ ખરા જિન—કેવલી છે વળી તેણે શિષ્યોને ભલામણ કરી કે “ હુ ત્યારે કાલે ધર્મ પામુ, ત્યારે તમે મારા કાળા પગને દોરડાથી બાંધી ઘસડો, અને મોઢામાં થુકો તથા ‘હુ જિન નથી’ એમ લોકોને જણાવીને મારી નિહા કરીને મારા શળને ખજાર કાઢો ” હવે ત્યારે તે મરી ગયો, ત્યારે આજીવિક સ્વવિરોએ હાલાહલા કુભારણુના ગારણા ધગ્ના બધ કરી શ્રાવન્તી નગરીને ચિત્રીને ગોશાલાના કહ્યા મુજબ ઈચ્છું

આ રીતે ગોશાલાના જીવનનો સાર જણાવીને તેને લેશ્યાના તાપથી પ્રભુને થયેલા લોહપાક વ્યાધિ (જેમાં વડી નીતિ સાથે લોહી પડે, તેવા મરડાનો રોગ) ની ખીના જણાવતા કહ્યું કે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવને આ વ્યાધિ થયો તે જોઈને મે દિક ગામના સ્વાનંદોપક ચૈત્યવાળા પ્રદેશમાં માલુકા વનમાં રહેલા પ્રભુના શિષ્ય સિદ્ધ નામના અનગારને આજ્ઞા કા થઈ કે “ પ્રભુ મહાવીર રોગની પીડાથી છદ્મસ્થપણે શુ કાળ ધર્મ પામશે ? ” આ ખીના જાણી પ્રભુએ તેને જોતાવી રોતા અટકાવીને આસ્વાસન દેતા જણાવ્યું કે તારા વિચાર પ્રમાણે થવાનુ જ નથી રેવતી શ્રાવિકાના ઘેગથી બેઠારી લાવેલા ખીનેરા પાકથી વ્યાધિ શાત થયો સર્વાનુભૂતિ મુનિ મહાશુક દેવલોકે ને મુનસત્ર મુનિ અચ્યુત દેવલોકે દેવ થયા, તથા ગોશાલો દેવલોકથી ચ્યવીને ઘણા લયો લમીને દેવસેન (વિમવવાહન) નામે ગજકુમાર થયો સુમગલ મુનિને ઉપસર્ગ કરતા તેમણે મૂંઝેલી તેને લેશ્યાથી બાળીને સાતમી નરકે જશે સુમગલ મુનિ કાગ કરી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને એકવતારી દેવ થશે ત્યાથી ચ્યવીને નરભવ પામી મોક્ષે જશે

અહીં ગોશાલાની વિચિત્ર દુઃખમય ભવ પરંપરા જણાવતાં કહ્યું કે પાપ કર્મોનો નાશ થતાં ભવિષ્યમાં તે પણ સમ્યગ્દર્શન પામશે, ને અતે દૃઢપ્રતિજ્ઞના ભવમાં કેવલી થઈ મોક્ષે જશે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૫ પંદરમા શતકનો ૬૦૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૬ સોળમા શતકનો ૬૦૬ પરિચય ॥

આના ૧૪ ઉદ્દેશાઓ છે, તેમાંના પહેલા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—હથોડાથી એરણુની ઉપર ઘા કરતાં વાયુકાય ઉત્પન્ન થાય, અને ખીજ પદાર્થના સંબંધથી પણ તેનું મરણ થાય છે. પછી પૂછ્યું કે વાયુકાય આવતા ભવમાં શરીર સહિત જાય કે શરીર રહિત જાય ? અને સગડીમાં અગ્નિ કેટલા ટાઈમ સુધી રહે ? આના ઉત્તરો દહને સાણસા વડે (તપાવેલું) લોહું ઉંચું નીચું કરનાર પુરૂષને લાગતી ક્રિયાની ખીના, અને લોહાને તપાવી એરણુની ઉપર મૂકનાર પુરૂષને લાગતી ક્રિયાની ખીના, તથા અધિકરણી અને અધિકરણુની ખીના, તેમજ તે બંનેની ચોવીશે હંડકોમાં વિચારણા કરતાં જીવને અધિકરણી અને અધિકરણ કહેવાનું કારણ જણાવ્યું છે. પછી પ્રશ્નો પૂછ્યા કે ‘જીવ સાધિકરણી કે નિરધિકરણી ?’ તેમજ તે જીવ આત્માધિકરણી, પરાધિકરણી કે ઉભયાધિકરણી કહેવાય. આના સ્પષ્ટ ઉત્તરો આપ્યા છે. પછી જીવોને અધિકરણુ આત્મ પ્રયોગથી થયેલ છે કે પર પ્રયોગથી થયેલ છે કે ઉભય પ્રયોગથી થયેલ છે ? આનો ઉત્તર દેતાં અવિરતિને આશ્રયી અધિકરણુની ખીના સમજાવી છે. પછી શરીરના ઈંદ્રિયોના ને યોગના પ્રકારો જણાવ્યા છે. પછી પૂછ્યું કે ઔદારિક શરીરને કે આહારક શરીરને ખાંધતો જીવ અધિકરણી હોય કે અધિકરણુ હોય ? આનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપતા અધિકરણાદિની તથા ઈંદ્રિય મનોયોગાદિની હકીકત પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

ખીજ ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાયને જરા હોય પણ શોક ન હોય. તેને શોક નહિ હોવાનું કારણ જણાવીને શકનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં તેનું પ્રભુની પાસે આવવું, તેણે પૂછેલા અવગ્રહના પ્રશ્નોત્તરો અને સ્વસ્થાને જવાની હકીકત કહી છે. પછી શકેન્દ્ર સત્યવાદી છે કે મિથ્યાવાદી ? તે સાવધ ભાષા બોલે કે નિરવધ ? તથા તે ભવ્ય છે કે અભવ્ય ? તેમજ કર્મો એ ચૈતન્યકૃત છે કે અચૈતન્યકૃત છે ? આ બધાના ઉત્તરો કારણ કહેવા પૂર્વક વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કર્મ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ જણાવીને પછી જ્ઞાનાવરણને વેડતો જીવ ખીજ કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે ? (તેના ફલને ભોગવે ?) આનો ઉત્તર દહને કાર્યોત્સર્ગમાં રહેલા મુનિના અર્શને છેદનાર વૈદ અને મુનિને લાગતી ક્રિયાની ખીના સ્પષ્ટ કહી છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે નિત્યભોજ સાધુ સંયમાદિના પ્રતાપે જેટલાં કર્મો બપાવે, તેટલાં

કર્મો નરકના છવો સો વર્ષે પણ ખપાવતા નથી અને ચતુર્થ લેખતાદિ કરનાર મુનિ તપ વગેરેના પ્રભાવે જેટલા કર્મો ખપાવે, તેટલા કર્મો નારક છવો હજાર કે લાખ વર્ષે પણ ખપાવી શકતા નથી અહીં સાધુને કર્મો વધારે ખપવાનું કારણ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પાપમા ઉદ્દેશમા, જણાવેલી હકીકતનું મૂલ સ્થાન ઉલ્લૂકતીર નગરનો એક જ બુદ્ધ ચૈત્યવાળો પ્રદેશ છે દેવ ગ્રાહ્ય મુદ્ગલોને અહીં કરીને જ અહીં આવી શકે છે, તેમજ બોલવું વગેરે પણ ક્રિયા તેજ રીતે કરી શકે છે આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને શકે ઉતાવળથી વાદીને ગયા તેનું શું કારણ ? આનો ઉત્તર આપ્યો છે પછી સમ્યગ્દષ્ટિ ગગદત્ત નામના દેવની ઉત્પત્તિ અને ત્રિધ્યાદષ્ટિ દેવની સાથે તેણે કરેલા સંવાદની ખીનાં કહીને પૂછ્યું કે “ શું પરિણામ પામતા મુદ્ગલો પરિણત કહેવાય ? ” આ રીતે પૂછવા માટે તે દેવ અહીં આવે છે તે દેવ ભવ-સિદ્ધિક છે (ભવ્ય છે) તેની દિવ્ય દેવર્દિ કયા ગઈ ? આનો ઉત્તર દધને ગગદત્ત દેવના પાછલા ભવની ખીના જણાવતા કહ્યું કે એક વખત હસ્તિનાપુરના સહસ્રામ્રવન નામના ઉદ્યા નમા વીશમા તીર્થે કર શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી પધાર્યા તેમને ત્યાંનાં રેહીશ ગગદત્ત નામના ગૃહસ્થ વાદીને દેશના સાબળવા બેઠા પ્રભુની દેશના સાબળી વૈરાગ્ય પામી તેણે દીક્ષા લીધી તેની હૃદયથી આરાધના કરીને મહાશુક દેવલોકમા મહર્દિક દેવ થયા આ પ્રસંગે તેનું આયુ-ધ્ય અને ભાવી ભવોની ખીના કહી છે અતે મહાવિદેહિ મનુષ્ય ભવ પામી મોક્ષે જશે

૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમા સ્વપ્ન દર્શન (સ્વપ્ન ભોવા) ની ખીના જણાવતા જે સ્થિતિમા (સૂતા કે જાગતા) જે ટાઈમ સ્વપ્ન દર્શન થાય, તે જાને કહી ને સૂતા અને જાગતાનો અધિકાર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્થ આદિમા વિચાર્યો છે પછી પૂછ્યું કે સવૃત છવ કેવું સ્વપ્ન ભુજે ? છવો શું સવૃત છે, કે અસવૃત છે ? વગેરે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવીને, સ્વપ્ન મ હાસ્વપ્ન અને સર્વ સ્વપ્નોના ભેદો તીર્થે કર ચકવત્તી અને વાસુદેવની માતાએ દેખેલા સ્વપ્નોની સખ્યા, તથા છાન્દસાવચ્ચમા પ્રભુ મહાવીરે ભોયેલા દશ મહાસ્વપ્નોનું કલ્પ, તેમજ સામાન્ય સ્વપ્નનું ફેલ કહીને તે ભવમા મોક્ષને દેનારા સ્વપ્નોનું વર્ણન કરી અતે નાકની સાથે સળદી ગયું મુદ્ગલોને વાવાની (ફિલાવાની) ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૭ મા ઉદ્દેશમા ઉપયોગ પશ્યતાનું વર્ણન કર્યું છે

૮ આઠમા ઉદ્દેશમા ચરમાત (છેક છેડલા છેડા) ની ખીના જણાવતા લોકની પૂર્વાદિ ચારે દિશાના ચરમાત અને ઉપગનો તથા નીચેનો ચરમાત, તેમજ રત્નપ્રભાદિના પણ તેજ રીતે પૂર્વાદિ ચરમાતને સમજાવીને એક સમયમા લોકાત મુખી થતી પગમાણની ગતિની ખીના કહી છે, પછી વરસાદને જાણવા માટે હાથ વગેરેનું પેહાળા કરવું, મકિચવું વગેરે ક્રિયા કરતાં કાયદી ક્રિયા વગેરે ક્રિયા લાગવાની ખીના જણાવી છે પછી દેવ પણ અલોકમા હસ્તાદિની આકૃતિનાદિ ક્રિયા કરવા અસમર્થ છે કારણ કે ત્યાં પર્માસ્તિકાયાદિનો અભાવ છે, તે જણાવ્યું છે. ૯-૧૧મા ઉદ્દેશમા જલી દ્રવી મુખર્મા સજાનું વર્ણન કર્યું છે ૧૦ દશમા

ઉદ્દેશામાં અવધિજ્ઞાનના લેદો વર્ણવ્યા છે. ૧૧ અગિયારમા ઉદ્દેશામાં દ્વીપકુમાર દેવોના આધાર ઉચ્છવાસાદિની સમાનતાને અંગે પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે. શું બધા દ્વીપકુમાર દેવો સમાન આધારવાળા છે ? આનો ઉત્તર દઈને તેમની લેશ્યાઓની ખીના કહી છે. અંતે લેશ્યાવંત જીવોનું અલ્પગણહુત્વ વગેરે હકીકત જણાવી છે. ૧૨ ગારમાથી ૧૪ મા સુધીના ત્રણ ઉદ્દેશાઓમાં ઉદ્ધિકુમાર સ્તમિતકુમાર દેવોની હકીકત પણ દ્વીપકુમારની હકીકતની જેમ જણાવી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૬મા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૭મા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આના ૧૭ ઉદ્દેશાના સારને જણાવનારી સંઘક ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૧ પહેલા ઉદ્દેશામાં કૌણિકના મુખ્ય હાથીની ખીના, ૨ બીજા ઉદ્દેશામાં સંયતાદિની ખીના, ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં શૈલેશી અવસ્થાને પામેલા સાધુની ખીના, ૪ ચોથા ઉદ્દેશામાં ક્રિયા (કર્મ)ની ખીના, ૫ પાંચમા ઉદ્દેશામાં ઈશાનેન્દ્રની સુધર્મા સલાની ખીના, ૬ છઠ્ઠા ૭ સાતમા ઉદ્દેશામાં પૃથ્વીકાયિકની ખીના, ૮ આઠમા ૯ નવમા ઉદ્દેશામાં અષ્ટકાયિક (પાણી) ની ખીના, ૧૦ દશમા ૧૧ અગિયારમા ઉદ્દેશામાં વાયુની ખીના, ૧૨ ગારમા ઉદ્દેશામાં એકેન્દ્રિય જીવોની ખીના, ૧૩ તોરમાથી ૧૭ સત્તરમા સુધીના પાંચ ઉદ્દેશાઓમાં કમસર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, વાયુકુમાર ને અગ્નિકુમાર દેવોની જરૂરી ખીના કહી છે.

હવે તે સર્વેનો અનુક્રમે દ્વંક પરિચય જણાવું છું. ૧ પહેલા ઉદ્દેશામાં કૌણિક રાજના ઉદ્ધાયિ હાથીની ને ભૂતાનંદ હાથીની પાછલા લવની ને લવિખ્યના લવની ખીના કહી છે. પછી કાયિકી વગેરે ક્રિયાઓનું સ્વરૂપ અને ઝાડના મૂળિયાને હલા (ચલા) વનાર પુરૂષને લાગતી ક્રિયા અને ઝાડના મૂળને લાગતી ક્રિયાનું વર્ણન, આજ પદ્ધિતએ ઝાડના કંદને ચલાવનારને તેમજ કંદને લાગતી ક્રિયાનું વર્ણન કરી શરીરો, ઇંદ્રિયો, અને યોગની હકીકત કહીને ઔદારિક વગેરે શરીરને ણાંપતા જીવને લાગતી ક્રિયાઓનું, અને જીવે જે ક્રિયાઓ કરે છે તેઓનું તથા ઔદયિકાદિ લાવોનું વર્ણન કર્યું છે.

બીજા ઉદ્દેશામાં સંયત વગેરે જીવોના ધર્મ અધર્મ અને ધર્માધર્મ સ્થિતપણાને નિર્ણય અને તે ત્રણેનું સ્વરૂપ, તથા ધર્માદિમાં બેસવાનો નિર્ણય જણાવીને તે વિચારો નારકાદિ દંડકોમાં સમજાવ્યા છે. પછી બાલપંડિતાદિની બાળતમાં અન્ય તીર્થિકોની મિથ્યા (ખોટી) માન્યતા કહીને પંડિતાદિ ત્રણેનું સત્ય સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. આ બીના ચોવીશે દંડકોમાં પણ વિચારી છે. અને જણાવ્યું છે કે એક જીવના વધની અવિરતિ છતાં પણ તે એકાંત બાલજીવ કહેવાય નહિ. તથા અન્ય તીર્થિકો (બીજા ધર્મવાળા) જીવને અને જીવ-

તમાને અલગ માને છે, તેમા સત્ય હકીકત જણવતા જીવનુ ને આત્માનુ અપેક્ષાએ એક-
પણ, પ્રાણાતિપાત વગેરેમા, ને ઉત્થાનાદિમા કહીને ફરમાવ્યું કે બ્યાસુધી જીવ સસારી-
હોય, ત્યાસુધી તે રૂપીજ કહેવાય દેહધારી દેવ અરૂપી રૂપ (પદાર્થ) વિકુર્વા શકે. નહિ,
તે જાનેનું અપદ કારણ સમજાવ્યું છે

૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમા શૈલેશી ભાવને પામેલા અનગાર પોતાની મેળે એજનાદિ ક્રિયા
(યોગ ક્રિયા) કરતા નથી, એમ જણાવતા એજના (હલનચનન હાલવું આલવું, વગેરે)ના
લેદો, તથા દ્રવ્ય એજનાનું ને જોત્ર એજનાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તે લેદોની નારકાદિ દહકામા
હેતુ જણાવવા પૂર્વક વિચારણા કરી ચલનાના લેદો, શરીરચલના, ઇન્દ્રિયચલના ને યોગ-
ચલનાના લેદો કહીને ઔદારિક વૈકિંચ શરીરચલના, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ ચલના, મનોયોગ ચલના
ને, આ સર્વ ચલના કહેવાના કારણે સમજાવતા છેવટે સવેગાદિનું ફલ પ્રશસ્તપણું વગેરે
હકીકત જણાવી છે

ચોથા ઉદ્દેશમા પ્રાણાતિપાત મૃદાવાદ વગેરેથી થતી ક્રિયા, અપૃષ્ઠ કે અસ્પૃષ્ઠ કર્મ
કશય કે નહિ? તેનો ખુલાસો, જોત્રને આશ્રયી કર્મ અને પ્રદેશને આશ્રયી કર્મનું સ્વરૂપ
કહીને દુષ્ઠ અને વેદના એ બે આત્મવૃત્ત છે કે પરકૃત છે કે ઉભયકૃત છે? આના સ્પષ્ટ
ઉત્તરો જણાવ્યા છે અને વેદનાને લોગવવાને અંગે પૂછેલા પ્રશ્નોના પણ ખુલાસા કર્યા
છે પાચમા ઉદ્દેશમા ઇશાનેન્દ્રની સુધર્મા સલા વગેરેના પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે છઠ્ઠા
ઉદ્દેશમા પૃથ્વીકાયિક જીવો પહેલા ઉત્પન્ન થાય ને પછી આહાર કરે, કે આહાર કરીને
ઉપજે? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો કહ્યા છે, ૭ સાતમા ઉદ્દેશમા જે પૃથ્વીકાયિક જીવ સૌધર્મ
દેવલોકમા મરણ પામી પૃથ્વીકાયપણે ઉપજવાનો છે તે જીવ ત્યા ઉત્પન્ન થઈને આહાર
કરે કે આહાર કરીને ઉત્પન્ન થાય? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો જણાવ્યા છે ૮ આઠમા ઉદ્દેશમા
જેમ પહેલા પૃથ્વીકાયિકની આહાર અને ઉત્પત્તિને અંગે પ્રશ્નોત્તરી ગઈ, તેજ પ્રમાણે જે
અગ્નિકાયિક જીવ સૌધર્મ દેવલોકમા અગ્નિકાયિકાદિપણે ઉપજવા યોગ્ય છે, તેને પહેલા આહાર
કે ઉત્પત્તિ? આ પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા છે ૯ નવમા ઉદ્દેશમા જે અગ્નિકાયિક જીવ ધનોદધિ
વલયોમા ઉપજવાને લાયક છે, તેને અંગે તે પહેલા આહાર કરે કે ઉપજે? આ ખીના પહેલાની
માફક જણાવી છે ૧૦ મા ઉદ્દેશમા એવીજ ખીના સૌધર્મ દેવલોકમા ઉપજવા લાયક
વાયુકાયિકને અંગે કહી છે ૧૧મા ઉદ્દેશમા ધનવાત ને તનવાતના વલયોમાં ઉપજવા લાયક
વાયુકાયિક જીવને અંગે તેવાજ આહારના ને ઉત્પત્તિના પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા છે ૧૨ બારમા
ઉદ્દેશમા પૂછ્યું છે કે શુ ણધા એકેન્દ્રિય જીવો સમાન આહારવાળા છે? આનો ઉત્તર
છંદને તેમની લેસ્થાની ખીના, ને લેસ્થાવાળા એકેન્દ્રિયોનું ને તેમની શુદ્ધિનું અપગ્રહત્વ
જણાવ્યું છે ૧૩ તેરમાથી ૧૭ સત્તરમા સુધીના પાચ ઉદ્દેશમા અનુક્રમે ણધા નાગકુમાર,
સુવર્ણકુમાર, વિદુરકુમાર, વાયુકુમાર ને અગ્નિકુમાર દેવો શુ સમાન આહારવાળા છે? વગેરે
પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે એટલે ૧૩ મા ઉદ્દેશમા નાગકુમાર દેવોના સમાન આહારના પ્રશ્નોત્તરો

જણાવ્યા છે. ૧૪ મા ઉદેશમાં સુવર્ણકુમારના, ૧૫ પંદરમા ઉદેશમાં વિદ્યુતકુમારના, ૧૬ મા ઉદેશમાં વાયુકુમારના, ૧૭ મા ઉદેશમાં અગ્નિકુમાર દેવોના સમાન આહારના પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે.

॥ શ્રીભગવતીના ૧૭ સત્તરમા ઉદેશાનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીના ૧૮ અઠારમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

આના ૧૦ ઉદેશમાંના પહેલા ઉદેશમાં જીવદાર, આહારક દાર વગેરે ૧૪ દારોમાં જીવલાવ, આહારલાવ, વગેરે લાવ વડે પ્રથમતા, અપ્રથમતા, ચરમતા, અચરમતાની ખીના ન્યાં જેવી ઘટે તેવી ઘટાવી છે. એટલે જીવ જીવલાવ વડે પ્રથમ છે કે અપ્રથમ, ચરમ છે, કે અચરમ ? તથા આહારક જીવ આહાર લાવ વડે પ્રથમ છે કે અપ્રથમ ? ચરમ છે કે અચરમ ? આ રીતે ૧૪ દારોમાં કહેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો દેતાં પ્રથમપણું, ચરમપણું વગેરે શબ્દોના અર્થો સ્પષ્ટ રીતે સમેજાવ્યા છે.

ખીજા ઉદેશમાં કાર્તિક શેઠના વર્તમાન લવની અને લાવી લવની ખીના જણાવતાં કહ્યું કે- વીશમા તીર્થ કરના સ્થવિરોની દેશના સાંભળી તે વૈરાગ્ય પામી પ્રભુને કહેવા લાગ્યા કે આ લોક આદીસ છે, પ્રદીસ છે. એટલે આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ રૂપી દાવાનળ લોકમાં ચારે બાજુ સળગી રહ્યો છે. હે શુરદેવ ! મને તેમાંથી બચાવી લ્યો, ને જૈનેન્દ્રી દીક્ષા આપો. આ રીતે કહીને શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના સ્થવિર મહામુનિની પાસે તેમણે દીક્ષા લઈ ચૌદ પૂર્વોના અભ્યાસ કર્યો. અતઃ ચથાર્થ આરાધના કરી શકેન્દ્રપણું પામ્યા. ત્રીજા ઉદેશમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરના શિષ્ય સાકંદિક પુત્ર નામના અનગારે પ્રભુ વીરને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરોમાં કહ્યું કે, કાપોત લેશ્યાવાળા પૃથ્વીકાયિક અપ્રકાયિકને વનસ્પતિકાયિકોમાંના કેટલાએક જીવો કર્મોની લઘુતા પામીને અનંતર (મનુષ્ય) લવે સિદ્ધ થાય છે. પછી પૂછ્યું કે નિર્જરા પુણ્યલો શું સર્વ લોકમાં ફેલાઈને રહે ? તથા છદ્મસ્થ જીવ નિર્જરા પુણ્યલોના માંડોમાંડે જૂઠાપણાંને દેખે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો દઈને બંધના ને લાવ બંધના ભેદો કહીને પહેલાં બાંધેલા કર્મોની ને બંધાતા કર્મોની ભિન્નતા તથા નારક વગેરે જીવોના કર્મબંધની ભિન્નતા (જૂઠાશ) જણાવી છે. પછી કહ્યું કે ગ્રહણ કરેલા આહારના પુણ્યલોમાંથી અસંખ્યાતમો ભાગ રસાદિ રૂપે પ્રરિણમે છે, ને ઘણો ભાગ મલાદિ રૂપે થઈ નીકળી જાય છે. અને નિર્જરેલા પુણ્યલોની ઉપર બેસવું સૂવું વગેરે ક્રિયા તથા થઈ શકે. ચોથા ઉદેશમાં જીવોના પરિભ્રમણમાં આવતા અને નહિ આવતા પ્રાણુતિપાતાદિની ખીના અને કષાયના ૪ ભેદ, તથા નારકાદિ દંડકોમાં કૃતયુગ્માદિ ચાર રાશિઓની ઘટતી ખીના કહી છે. પાંચમા ઉદેશમાં બે અસુરકુમારાદિ દેવોમાં એક દેવ દર્શનીય અને ખીજા દેવ અદર્શનીય હોય તેનું કારણ, અને બે નારક જીવોમાં એકને કર્મો થોડા હોય ને ખીજાને વધારે હોય, તેનું કારણ

જણાવીને પૂછ્યું કે નગકના જીવને મરવાના ટાણમે આ ભવના, ને આવતા ભવના આયુધ્યનેા અનુભવ હોય ? આનો ઉત્તર હઈને અતે દેવો જે ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ વિકુર્વણા કરે છે તેનુ વર્ણન કર્યું છે છતાં ઉદેશામા સૂક્ષ્મ બાહર સ્કધોના, ભમરાના, પોપટની પાખના તથા પરમાણુ વગેરેના વર્ણાદિમા નિશ્ચય વ્યવહાર નયે ઘટતી વર્ણાદિની હકીકત જણાવી છે

૭ સાતમા ઉદેશામા પ્રભુએ કહ્યું કે ટેવલી સત્ય ભાષા અને વ્યાવહારિક ભાષાજ બોલે, કોઈ પણ કાલે અસત્ય કે મિથ્ય ભાષા બોલેજ નહિ તેમને યજ્ઞાદિ ઉપદ્રવ કરે જ નહિ આથી વિપરીત બોલનારા બીજા પર્મવાળાનુ વચન સત્ય નથી પછી ઉપધિના બે રીતે થતા ત્રણ ત્રણ ભેદો, અને પરિચયના તથા પ્રણિધાનના ભેદો કહીને મદુક આવકને કાલોદાયિ વગેરે, અન્ય તીર્થિકોની સાથે થયેલ સવાદ જણાવતા કહ્યું કે-અમ્મિતકાયના પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમા મદુક શ્રાવકે વાયુના કણને ધર્માન્નિકાયાદિને સાખીત કર્યા છે પ્રભુએ તેની પ્રસશા કરી પડી દેવોનુ વૈક્રિય રૂપ કરવાનુ સામર્થ્ય અને વૈક્રિય શરીરનો જીવ સાથે સળધ તથા પરમ્પર અતરને બે શરીરની વચલા ભાગનો જીવ સાથે સળધ જણાવ્યો છે પછી પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે તે પરમ્પર અતરનો શસ્ત્રાદિથી છેદ થાય કે નહિ ? આના ઉત્તર હઈને દેવોના ને અસુરોના સશ્મામનુ વર્ણન કર્યું છે પછી દેવોનુ ગમન સામર્થ્ય તથા દેવોના પુણ્ય કર્મ ક્ષયની તરતમતા સ્પષ્ટ સમજાવી છે તેમજ દેવોને ધાસ વગેરે પણ શસ્ત્રરૂપ બને, ને અસુરોનુ શસ્ત્ર વૈક્રિય છે વગેરે જણાવ્યું છે

૮ આઠમા ઉદેશામા ઐર્થાપયિક કર્મબધની બીના અને અન્ય તીર્થિકો અને શ્રી-ગૌતમસ્વામીનો સવાદ તથા છદ્મસ્થના જ્ઞાનનો વિષય, તેમજ પરમાણુનો તથા દ્વિપ્રદેશિક સ્કધાદિનો વિચાર કહીને અવધિજ્ઞાનનો વિષય અને જ્ઞાન અને દર્શનના સમયની નૂઠાશ જણાવી છે ૯ નવમા ઉદેશામા ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ મનુષ્ય તિર્થંચ નારકાદિનુ સ્વરૂપ સ્થિતિ વગેરે બીના કહી છે ૧૦મા ઉદેશામા પૂછ્યું છે કે અનગાર વૈક્રિય લબ્ધિના પ્રતાપે તવવાર કે અસ્થાની પાર ઉપર રહે કે નહિ ? તથા પરમાણુ વાયુથી સ્પૃષ્ટ હોય કે વાયુ પરમાણુથી સ્પૃષ્ટ હોય ? એમ દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કધોમા પણ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો દંદ્યા છે પછી બંસ્તિ વાયુથી સ્પૃષ્ટ હોય, કે વાયુ બંસ્તિથી સ્પૃષ્ટ હોય ? આનો ઉત્તર કહીને રત્નપ્રભાદિની તથા સૌપર્માદિ દેવલોકોની નીચેના દ્રવ્યોની બીના કહી છે મોમિલે પ્રભુને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો દેતા યાત્રા, યાપનીય, અવ્યાગ્રાધ પ્રાસુક વિહાર, યાપનીયના બે ભેદ, સરિસવ, માસ, કુલ તથા એક અનેક, અક્ષય વગેરેનુ સ્વરૂપ યથાર્થ સમજાવ્યું તેથી તેણે પ્રભુની પામે આવક, ધર્મ સ્વીકાર્યો.

॥ શ્રી ભગવતીજીના ૧૮ અઢારમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરા થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૧૯ ઓગણીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

આના ૧૦ ઉદ્દેશ છે. તેમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં લેશ્યાનું સ્વરૂપ તથા ભેદો જણાવતાં પ્રજ્ઞાપનાના સત્તરમા લેશ્યાપદની ભલામણ કરી છે. બીજા ઉદ્દેશમાં લેશ્યા અને ગર્ભની બીના કહી છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પૃથ્વીકાયિકાદિ પાંચેમાં ૧૨ દ્વારોની બીના વિચારવાના ઇરાદાથી પહેલાં પૃથ્વીકાયિકને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું કે—કદાચ બે અથવા અનેક પૃથ્વીકાયિક જીવો એકઠા મળીને સાધારણ શરીર પાંચે ? પછી આહાર કરે અને પરિણામો ? આના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવતીને લેશ્યા દ્વારમાં પૃથ્વીકાયિક જીવોને લેશ્યા કહીને અનુક્રમે દષ્ટિ, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગની બીના કહી છે. પછી કિમાહાર દ્વાર, પ્રાણાતિપાતાદિમાં સ્થિતિ (રહેવું) વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ઉત્પાત, આયુષ્ય, સમુદ્ઘાત અને ઉદ્વર્તનાની હકીકત જણાવી છે. એજ પ્રમાણે અષ્ટકાયિકાદિ ચારેમાં ૧૨ દ્વારો ઘટાવીને તે પાંચેની અવગાહનાનું અદ્ય-બહુત્વ, અને માંડોમાંડે એક બીજાની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મપણું તથા બાદરપણું તેમજ તેમના શરીરનું પ્રમાણ, અવગાહના અને તેમને લોગવાતી પીડાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં કદાચ નરકનાં જીવો મહાશ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા ને મહા-નિર્જરાવાળા હોય, તે સંબંધી ભાંગાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે. પાંચમા ઉદ્દેશમાં પૂછ્યું છે કે નારક જીવો ચરમ એટલે અદ્ય આયુષ્યવાળા અને પરમ એટલે અપિક આયુષ્ય-વાળા હોય ? અને ચરમનૈરયિકો કરતા પરમનૈરયિકો શું મહાશ્રવવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાવેદનાવાળા અને મહાનિર્જરાવાળા હોય ? આવા પ્રશ્નો અસુરકુમારાદિને ઉદ્દેશીને પણ પૂછ્યા છે. તે બધાના ઉત્તરો સમજાવતીને વેદનાના ૧ નિદા, ૨ અનિદા, આ બે ભેદોનો વિચાર નારકાદિ દંડકોમાં પણ જણાવ્યો છે. તથા નિદા વેદના અને અનિદા વેદનાનું સ્વરૂપ પણ સમજાવ્યું છે. ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં દ્વીપ સમુદ્રોના સ્થાન, સંખ્યા અને આકારાદિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ૭ સાતમા ઉદ્દેશમાં ભુવનપતિ વગેરે ચારે પ્રકારના દેવોના આવાસો અને વિ-માનોનો સંખ્યા તથા આકૃતિ (આકાર) નું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. ૮ આઠમા ઉદ્દેશમાં નિર્વૃત્તિનું સ્વરૂપ કહીને તેના જીવનિર્વૃત્તિ વગેરે ભેદો ને તે દરેકનાં પણ ભેદો જણાવ્યા છે. પછી પ્રશ્નકારે પૂછ્યું કે પૃથ્વીકાયિક જીવને કેટલી ઇન્દ્રિય નિર્વૃત્તિ હોય ? આનો ઉત્તર કહીને ભાષાનિર્વૃત્તિ, મનોનિર્વૃત્તિ, કષાય, વર્ણ, સંસ્થાન, લેશ્યા, સંજ્ઞા, દષ્ટિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, યોગ અને ઉપયોગ નિર્વૃત્તિની બીના નારકાદિમાં જેમ ઘટે તેમ જણાવી છે. ૯ નવમા ઉદ્દેશમાં કરણની બીના જણાવતાં તેના શરીરકરણ ઇન્દ્રિયકરણ વગેરે પાંચ ભેદો અને તેના પણ ભેદો-ના વિચારો નારકાદિમાં જણાવ્યા છે. ૧૦ દશમા ઉદ્દેશમાં પૂછ્યું છે કે શું બધા વ્યંતરો સમાન આહારવાળા હોય છે ? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો સમજાવતાં દેવોનું મનોભક્ષિપણું એટલે તેમને અમુક નિયમિત ટાઈમિ આહારની ઇચ્છા થવાની સાથેજ ધરાએલા માણસના જેવી તૃપ્તિ થાય છે વગેરે આહારને લગતો બીજો પણ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવો છે.

॥ શ્રીભગવતીજના ૧૯ ઓગણીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૦ વીશમા શતકનો ૬૬ પાંચમ્ય ॥

આના ૧૦ ઉદ્દેશ છે તેમા પહેલા ઉદ્દેશની શરૂઆતમા દશે ઉદ્દેશના ૬૬ સારને જણાવનારી સ અક ગાથા કહી છે. પછી બેઈદ્રિય વગેરે જીવોના શરીરને પાઘવાનો ક્રમ પ્રથમ ગાળીને પૂછ્યું કે, બેઈદ્રિય જીવો શુ સાધારણ શરીર પાધે છે કે પ્રત્યેક શરીર પાધે છે? આનો ઉત્તર જણાવીને તેમને ઘટલી લેશ્યાની ખીના, કહીને જણાવ્યું કે તેમને સજ્ઞા પ્રજ્ઞા વગેરે હોતા નથી એજ પ્રમાણે પચેન્દ્રિય જીવો શુ સાધારણ શરીર પાધે છે કે પ્રત્યેક શરીર પાધે છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહીને બેઈદ્રિયાદિ જીવોનું અદ્યપબહુત્વ વગેરે હકીકતો સમજાવી છે. ૨ ખીજા ઉદ્દેશમા આકાશના લેદો જણાવીને પૂછ્યું કે લોકાકાશ એ જીવરૂપ છે કે જીવના દેશરૂપ છે? અને અધોલોક ધર્માસ્તિકાચ વગેરેના કેટલા ભાગને અવગાહીને રહેલો છે? આના ઉત્તર કહીને ધર્માસ્તિકાચાદિ ચારેલા પર્યાયવાચક શબ્દોની અર્થ ઘટના કરી છે. ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમા કહ્યું છે કે પ્રાણાતિપાત વગેરે આત્મા સિવાય ખીજો પરિણમતા નથી. પછી ગર્ભ વ્યુત્ક્રમ વર્ણ વગેરેની ખીના જણાવી છે. ૪ ચોથા ઉદ્દેશમા ઇદ્રિયોપચયાદિની ખીના જણાવી છે. ૫ પાંચમા ઉદ્દેશમા પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશિક ચક્રધર્મી માહીને અનંત પ્રદેશિક સ્વધોમા વર્ણાદિની ખીના, અને ને હરેકને આશ્રયી સભવતા ભાગોઓનું સ્વરૂપ કહીને પરમાણુના, ને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ પરમાણુના લેદો વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે.

૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમા પૂછ્યું છે કે—જે પૃથ્વીકાયિકનો જીવ રત્નપ્રભાની અને શર્કરાપ્રભાની વચ્ચે મરણ સમુદ્ધાત કરીને સૌધર્મ દેવલોકમા પૃથ્વીકાયિકપણે ઉપજવાનો છે, તે પહેલા ઉપજીને આહાર કરે કે આહાર કરીને ઉત્પન્ન થાય? આ રીતે અધિકાયિક અને વાયુ-કાયિકના જીવને ઉદ્દેશીને પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે બધાના ઉત્તરો અહીં વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. ૭ સાતમા ઉદ્દેશમા કર્મબંધની હકીકત જણાવતા જીવના અનંતર બધાદિની ખીના અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બંધને અનુસરતી હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે. ૮ આઠમા ઉદ્દેશમા કર્મભૂમિ ને અકર્મભૂમિના લેદો, અકર્મભૂમિમા તથા ઐરવત ક્ષેત્રમા વર્તતા કાલની ખીના તેમજ મહાવિદેહમા આગ મહાવ્રતાદિ રૂપ ધર્મનો ઉપદેશ જણાવીને કહ્યું કે અહીં શ્રી અપભાદિ ૨૪ તીર્થકરો થઈ ગયા તેમના ૨૩ આતરા થાય પછી કાલિક શ્રુતના વિચ્છેદ અવિચ્છેદની ખીના તથા પૂર્વગત શ્રુતનો અને તીર્થનો નિશ્ચિતિ, તેમજ ભાવી છેલ્લા તીર્થકરના તીર્થની નિશ્ચિતિ જણાવીને તીર્થ અને તીર્થકરનું અને પ્રવચનનું તથા પ્રવચનનું સ્વરૂપ, તથા ઉગ્રાદિ કુલોમા ઉત્પન્ન ક્ષત્રિયાદિ જીવોનો ધર્મમા પ્રવેશ તેમજ દેવલોકના લેદો વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કર્યું છે. ૯ નવમા ઉદ્દેશમા ચારણ મુનિના ભેદ અને તેમનું સ્વરૂપ તથા લગ્નિપત્ત સામર્થ્ય કહ્યું છે. પછી વિદ્યાચારણની ને જઘાચારણની ઉચ્ચ જવાની ને, તિર્થ જવાની હક કહેતા જણાવ્યું કે વિદ્યાચારણની પાછા વળતા શીત્ર ગતિ

હોય, ને જંઘાચારણની સ્વસ્થાનેથી જતાં શીઘ્ર ગતિ હોય. તીર્થયાત્રાદિ કરીને પાછા વળતાં શ્રમ વગેરે કારણોથી મંદ ગતિ હોય.

૧૦ દશમા ઉદ્દેશામાં સોપકમ નિરૂપકમ આયુષ્યની ખીના, અને આત્મોપકમ, પરોપકમ, ને નિરૂપકમનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પછી પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે નરકના જીવો નરકમાં આત્મોપકમથી પરોપકમથી કે નિરૂપકમથી ઉપજે છે? આજ પદ્ધતિએ પૂછ્યું કે તેમની ઉદ્ધર્તના આત્મોપકમાદિ ત્રણમાંથી કોનાથી થાય છે? તથા તેમની નરકમાં ઉત્પત્તિ આત્મશક્તિથી કે પરની શક્તિથી થાય છે? અને તે (ઉત્પત્તિ) સ્વકર્મથી થાય છે કે અન્યના કર્મથી થાય છે? તેમજ તે આત્મપ્રયોગથી થાય છે કે પર પ્રયોગથી થાય છે? આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તરો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવીને કતિસંચિતાદિ ત્રણ પદોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી તે ત્રણ પદોની ખીના નારકાદિને અંગે વિચારી છે. એટલે નરકના જીવો કતિસંચિત છે કે અકતિસંચિત છે કે અવકતવ્ય સંચિત છે? આવાજ પ્રશ્નો પૃથ્વીકાયાદિ અને સિદ્ધોને ઉદ્દેશીને પૂછ્યા છે. તે બધાના હેતુ જણાવવા પૂર્વક ઉત્તરો આપીને નારકોને અને સિદ્ધોને આશ્રયી કતિસંચિતાદિના અદ્યખડુત્વો સમજાવ્યા છે. પછી ષટ્કસંમર્જિતાદિનું સ્વરૂપ સમજાવીને તે ત્રણ પદોના નારકાદિમાં કતિસંચિતાદિની માફક વિચાર કરીને અદ્યખડુત્વ જણાવ્યું છે. પછી એજ પ્રમાણે દ્વાદશ સંમર્જિતાદિનું ને ચોરાશી સંમર્જિતાદિનું સ્વરૂપ સમજાવીને નારકાદિમાં તે બંનેના વિચારો કહીને અદ્યખડુત્વો પણ વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૦ વીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૧ એકવીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

આના ૮ વર્ગો છે. શતકનો ઉદ્દેશ જોવો જે ભાગ તે વર્ગ કહેવાય. પહેલા વર્ગમાં પૂછ્યું છે કે-શાલી વગેરે દશ જાતના અનાજના મૂળ વગેરે રૂપે હાલ જે જીવો વર્તે છે, તે જીવો અનંતર પાછલા ભવમાં કઈ ગતિમાં હતા? અને એક સમયમાં તેવા જીવો કેટલા ઉપજે? આના સ્પષ્ટ ઉત્તરો કહીને તેમની અવગાહના, કર્મોનો બંધ, લેશ્યા તેમજ આયુષ્યની ખીના સમજાવી છે. પછી શાલી વગેરેનો અને પૃથ્વીકાયિક જીવોનો સંવેધ અને શાલી વગેરેના મૂળપણે સર્વ જીવોને ઉપજવાનો નિર્ણય જણાવ્યો છે. ૨ બીજા વર્ગમાં શાલી વગેરેની હકીકત જે પદ્ધતિએ કહી તેજ પદ્ધતિએ વટાણા વગેરે દશ જાતના અનાજના કંદરૂપે જીવોની ખીના કહી છે. ૩ ત્રીજા વર્ગના દશ ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે અળશી વગેરે દશ જાતના અનાજના મૂળપણે રહેલા જીવોની ખીના પહેલા વર્ગની માફક જણાવી છે. ૪ ચોથા વર્ગના દશ ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે વાંસ વગેરે દશ વનસ્પતિની ખીના કહી છે. ૫ પાંચમા વર્ગના દશ ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે શેલડી વગેરે દશ વનસ્પતિની ખીના કહી છે. છઠ્ઠા વર્ગના દશ ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે સેડિય, ભંતિય

વગેરે દશ વનસ્પતિની ખીના ઠહી છે, ૭ સાતમા ઉદેશમાં અનુક્રમે અબ્રહ્મ વગેરે દશ વનસ્પતિની ખીના ઠહી છે ૮ આઠમા વર્ગના ૧૦ ઉદેશમાં અનુક્રમે તુલસી વગેરે દશ વનસ્પતિની ખીના ઠહી છે દરેક વર્ગના ૧૦-૧૦ ઉદેશ ગણતા ૮૦ ઉદેશ અહીં જાણવા

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૧ મા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૨ ખાવીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૬ વર્ગો છે તેમાં પહેલા વર્ગમાં ત્રાઠ વગેરે વચ્ચ વર્ગના મૂલાદિના જીવોની ખીના ઠહી છે ૨ ખીજા વર્ગમાં લીજાકા વગેરે એકાન્તિક (એક ઠગીયાવાળી) વનસ્પતિની ખીના ઠહી છે ૩ ત્રીજા વર્ગમાં અગમ્નિક વગેરે જાહુ ખીજા વનસ્પતિના મૂલાદિ રૂપ રહેલા જીવોની ખીના ઠહી છે ૪ ચોથા વર્ગમાં વેગણ વગેરે શુદ્ધ વર્ગની વનસ્પતિના મૂલાદિ રૂપે રહેલા જીવોની ખીના ઠહી છે ૫ પાચમા વર્ગમાં સિન્ધિક વગેરે શુદ્ધ વનસ્પતિની ખીના પૂર્વની માફક ઠહી છે છઠા વર્ગમાં પુસ્કલી (પૂસકલી) વગેરે વેલડીયોની ખીના પહેલા વર્ગની માફક ઠહી છે

॥ ભગવતીજના ૨૩ મા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના પાચ વર્ગો છે દરેક વર્ગના ૧૦-૧૦ ઉદેશ હોવાથી કુલ ૫૦ ઉદેશ જાણવા પહેલા વર્ગમાં પહેલાની માફકજ આજુ વગેરે માધારણ વનસ્પતિના મૂલાદિ રૂપે રહેલા જીવોની ખીના ઠહી છે ૨ ખીજા વર્ગમાં લોહી (ચોર) વગેરે અનતકાયિક વનસ્પતિના મૂલ જીવાદિની ખીના ઠહી છે ૩ ત્રીજા વર્ગમાં આયકાય (પ્રાયમિક) વગેરે વનસ્પતિના મૂલ જીવાદિની ખીના ઠહી છે ૪ ચોથા વર્ગમાં પાકા વગેરે વનસ્પતિના મૂલ જીવાદિની ખીના ઠહી છે ૫ પાચમા વર્ગમાં માપપર્ણી વગેરે વેલડીયોના મૂલ જીવાદિની ખીના ઠહી છે

॥ ભગવતીજના ચોવીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૭૪ ઉદેશ છે તેમાંના પહેલા ઉદેશમાં ૭૪મા ઉપજવા લાયક જીવોની ખીના જાણવાતા કહ્યું કે તિર્યંચો, ૫ ચેન્દ્રિય તિર્યંચો, અસત્તી ૫ ચેન્દ્રિય તિર્યંચો, પર્યાપ્તા અસત્તી ૫ ચેન્દ્રિય તિર્યંચો આ જાણવા જીવોમાં અસત્તી ૫ ચેન્દ્રિય તિર્યંચો જે નગ્નમા જેટલા આયુધ્ય-વાળા નારજ રૂપે ઉપજે તે હંત્રીકત વિન્તારથી ઠહી છે ૫૩૧ તેમજ ૧ પરિમાણ અને ૭૪૫૫મા એક મમયે ઉપજતા તેમની ૭ સખ્યા તથા તેમના ૩ સમય, ૪ શરીરની અવગાહના, ૫ સન્ધાન, ૬ લેશ્યા, ૭ દંડિ, ૮ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન ૬ યોગ, ૧૦ ઉપયોગ, ૧૧ સંજ્ઞા, ૧૨ ઝપાય, ૧૩ ઇન્દ્રિય, ૧૪ સમુદ્ધાત, ૧૫ વેદના, ૧૬ વેદ, ૧૭ આયુધ્ય, ૧૮ અધ્યવસાય, ૧૯ અનુમત્ત, અને ૨૦ કાયમ વેવની હંત્રીકત વિન્તારથી સમતત્તી છે એટલે ૨૦ દારોના વિચારો વર્ણવ્યા છે

પછી જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય વાળા રત્નપ્રભા નારકમાં ઉપપાતતી ખીનાને જણાવતાં પૂર્વે કહેલા ૨૦ દ્વારો તેમાં જેમ ઘટે તેમ વિચાર્યા છે. એજ પ્રમાણે જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવોના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા રત્નપ્રભાના નારકપણે ઉપપાતતી ખીના જણાવતાં તે ૨૦ દ્વારોની ઘટતી હકીકત જણાવી છે. પછી આજ પદ્ધતિએ રત્નપ્રભાને સ્થાને અનુક્રમે શેષ છએ નરકના નામો ફેરવીને ત્યાં ઉપજનાર જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોની પહેલાંની માફક (જેમ અસંજી પંચેન્દ્રિયની ખીના કહી તે પ્રમાણે) હકીકત જણાવી છે. પછી જેમ સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના ઉપપાતાદિની ખીના પહેલાં કહી તેજ પદ્ધતિએ નરકમાં ઉપજનાર સંજી મનુષ્યોના ક્રમસર રત્નપ્રભાદિ સાતે નરક સ્થાનોમાં ઉપપાતાદિને ઉદ્દેશીને તે ૨૦ દ્વારોની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૨ ખીજા ઉદ્દેશમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા અસુરકુમારમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ સંજયેય વર્ષાયુષ્ક તથા અસંજ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા અસંજી તથા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને સંજી મનુષ્યોના ઉપપાતાદિની ખીના જણાવતાં પહેલાંની માફક ૨૦ દ્વારોની પણ ઘટતી હકીકત જણાવી છે. અહીં ઉપજનારા જીવોમાં કેટલાએક અસંજયેય વર્ષાયુષ્ક પણ હોય, તેમાં પણ કેઈ જઘન્ય અસંજયેય વર્ષાયુષ્ક હોય ને કેઈ ઉત્કૃષ્ટ અસંજયેય વર્ષાયુષ્ક હોય. એ પ્રમાણે સંજ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા જીવોમાં પણ એ ભેદો સમજા લેવા. જ્યાં તેમને ઉપજવાનું છે તે અસુરકુમાર નિકાયમાં પણ પહેલા કહેલા સ્વરૂપવાળા તિર્યંચ મનુષ્યોમાંના કેટલાએક જીવો જઘન્ય આયુષ્યવાળા અસુરકુમાર દેવપણે ઉપજે, ને કેટલાએક જીવો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા અસુરકુમાર દેવપણે ઉપજે. આ પદ્ધતિ યાકીના ઉદ્દેશાઓમાં પણ ઘટાવી છે.

૩ ત્રીજીથી ૧૧ અગિઆરમા સુધીના ૯ ઉદ્દેશમાં જે અસુરકુમારમાં ખીના કહી, તેજ ખીના નાગકુમારાદિ ૯ નિકાયોનાં દેવોને ઉદ્દેશીને સમજાવી. ગારમા ઉદ્દેશમાં પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ સ્થાવરોમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા ૨૪ દંડકોના ઉપપાતાદિની ખીના જણાવતાં તે ૨૦ દ્વારો પણ ઘટાવ્યાં છે. ૧૩ તેરમાથી ૧૯ ઓગણીસમા સુધીના ૭ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે અખકાયિકાદિ ૭ જીવોની આગતિનો વિચાર વર્ણવ્યો છે. એટલે હાલ જેઓ અખકાયિક પણે વર્તે છે, તેઓ અનન્તર પાછલા ભવે કઈ ગતિમાં હતા, આવી ખીના આ ૭ ઉદ્દેશાઓમાં કહી છે, ૧૩ મા ઉદ્દેશમાં અખકાયની, ૧૪મા ઉદ્દેશમાં અગ્નિકાયની, ૧૫ મા ઉદ્દેશમાં વાયુકાયની, ૧૬મા ઉદ્દેશમાં વનસ્પતિ કાય જીવોની, ૧૭ મા ઉદ્દેશમાં ઘેઈદ્રિયોની, ૧૮મા ઉદ્દેશમાં ત્રીન્દ્રિયોની અને ૧૯ મા ઉદ્દેશમાં ચતુરિન્દ્રિય જીવોની ખીના કહી છે.

૨૦મા ઉદ્દેશમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા નારકાદિ ચારે ગતિના જીવોના જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા અસંજી તથા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ઉત્પાતાદિનું વર્ણન કરતા સંભવ

પ્રમાણે ઘટતા ૨૦ દ્વારોની જરૂરી ખીના પણ સમજાવો કે આનતાદિ દેવલોકવાસી વૈમાનિક દેવો અનન્તર ભાવી ભવમા પચેન્દ્રિય તિર્યચપણ પામતાજ નથી માટે અહીં મહત્તર દેવલોક સુખીના દેવોનોજ વિચાર જણાવ્યો છે ૨૧ એકવીશમા ઉદ્દેશમા પણ પહેલાની માફક જ ઉત્પાદાદિની ખીના અને ૨૦ દ્વારોની ખીના કહી છે ક્રૂત કે એટલોજ કે તે-
 ઉકાય અને વાયુકાય અનન્તર થનારા ભવમા તિર્યચપણ જ પામે, મનુષ્યપણ પામે જ નહિ માટે, તે અને, સાતમી નરકના છવો સિનાય ॥ ચારે ગતિના જીવોના મનુષ્યમા ઉત્પાદાદિની, ખીના વણી છે એમ સમજવું ૨૨ ષાવીશમા ઉદ્દેશમા અનન્તર થનારા ભવમા વ્યતરપણ પામનારા જીવોના વ્યતરવાનવ્યતરભવમા ઉત્પાદાદિની ખીના જણાવતા ૨૦ દ્વારોની જરૂરી ખીના કહી છે ૨૩ તેવીસમા ઉદ્દેશમા અસખ્યાત સખ્યાત વર્ણના આયુષ્યવાળા સહી, પચેન્દ્રિય જીવોના જ્યોતિષક દેવોમા ઉત્પાદાદિની ખીના અને ૨૦ દ્વારોની પણ જરૂરી ખીના કહી છે અહીં અસહી જીવો જ્યોતિષકપણ પામતા નથી માટે તેમનો વિચાર કર્યો નથી ૨૪ ચોવીસમા ઉદ્દેશમા અસખ્યેય વર્ણયુષક સખ્યેય વર્ણયુષક જવન્ય ઉત્કૃષ્ટા યુષ્યવાળા સહી તિર્યચના અને મનુષ્યોના વૈમાનિકોમા ઉત્પાદાદિની ખીના જણાવતા તે ૨૦ દ્વારોની પણ જરૂરી ખીના જણાવી છે, અહીં યાદ રાખવાનું એ કે ઉપજનારા સહી તિર્યચ મનુષ્યોમા કોઈક જીવો સખ્યતા વર્ણના આયુષ્યવાળા હોય, તેમજ અસખ્યાતા વર્ણના આયુષ્યવાળા પણ કેટલાએક જીવો હોય છે તેમા, પણ કેટલાએક જીવો જઘન્યાયુષ્યવાળા હોય ને કેટલાએક જીવો, ઉત્કૃષ્ટાયુષ્યવાળા પણ હોય છે આજ પદ્ધતિએ ન્યા ઉપજવાનું હોય તે સ્થાનમા રહેલા દેવ વગેરેની ઘટતી ખીના, સમજવી યુગલિયા મનુષ્ય તિર્યચો મૂરતે જરૂર દેવગતિમા જ જાય તેમા યુગલિયાપણમા જેટલું આયુષ્ય હોય, તેટલી અ-
 થવા તેથી ઓછી મિતિ (આયુષ્ય) વાળા દેવલોકમા દેવપણ પામે તથા સહી પચેન્દ્રિય તિર્યચો આઠમા દેવલોક સુધીજ જાય, તે પછીના દેવલોકમા મનુષ્યોજ જઈ શકે છે તેમજ અભવ્ય જીવો પણ દ્રવ્યચારિત્રથી નવમા ઐવેશક સુધી જ જાય તેથી આગળ ભાવચારિત્રી જીવો જ અનન્તર વિમાનવાસી દેવપણ પામે

॥ ભગવતીજીના ૨૪ ચોવાંશમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના ૨૫ પચીસમ શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૧૨ ઉદ્દેશ છે, તેના સાર ભૂતે અર્થને જણાવનારો સગ્રહ ગાથા કહી છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે જણાવો-૧ પહેલા ઉદ્દેશમા લેગ્યાદિની ખીના કહી છે ૨ ખીજા ઉદ્દેશમા દ્રવ્યની ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમા સંવ્યાનાદિની ખીના, ૪ ચોથા ઉદ્દેશમા યુગ્મ કૃતયુગ્માદિની ખીના, ૫ પાંચમા ઉદ્દેશમા પર્યવ વગેરેની ખી ॥ કહી છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમા પુલકાદિ નિર્જીવોની, ૭ સાતમા ઉદ્દેશમા શ્રમજીની ને ૮ આઠમા ઉદ્દેશમા

નારકાદિની ઉત્પત્તિની ખીના કહી છે. ૯ નવમા ઉદ્દેશમાં લબ્ય નારકાદિની ખીના, ૧૦ દશમા ઉદ્દેશમાં અલબ્ય નારકાદિની ખીના, ૧૧ અગિઆરમા ઉદ્દેશમાં સમ્યગ્દષ્ટિ નારકાદિની ખીના તથા ૧૨મા ઉદ્દેશમાં મિથ્યાદષ્ટિ નારકાદિની ખીના વર્ણવી છે.

૧ પહેલા ઉદ્દેશમાં દેશ્યાની ખીના ને સંસારી જીવોના ૧૪ લેહો તથા જઘન્ય યોગોનું ને ઉત્કૃષ્ટ યોગોનું અલ્પબહુત્વ જણાવીને પહેલા સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા એ નારકીને આશ્રયી યોગની ખીના એટલે તેમના સમ વિષમ યોગિપણાનો નિર્ણય કરી બતાવ્યો છે. અંતે યોગના લેહો, તથા તેનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે. ૨ ખીન્ન ઉદ્દેશમાં દ્રવ્યોના ને અજીવ દ્રવ્યોના લેહો તથા જીવ દ્રવ્યની સંજ્યા કહીને જીવ દ્રવ્યો અનંતા કહ્યા તેનું કારણ સમજાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે ઔદારિક શરીરાદિ રૂપે અજીવ દ્રવ્યોનો પરિભોગ (વપરાશ) થાય છે તે હકીકત નારકાદિ જીવોમાં જણાવી છે. પછી અસંજ્યાતા પ્રદેશવાળા લોકમાં અનંતા દ્રવ્યો કઈ રીતે રહી શકે ? તેનો ખુલાસો કરીને એક આકાશ પ્રદેશમાં પુદ્ગલોના ચય (લેગાં થવું)ને અપચય (સ્કંધથી છૂટા પડવું) જણાવ્યા છે. પછી કહ્યું છે કે, સ્થિત પુદ્ગલોનું ને અસ્થિત પુદ્ગલોનું ઔદારિકાદિ રૂપે ગ્રહણ કરાય છે. એટલે શરીરાદિની રચના કરવા માટે જે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરાય છે, તે પુદ્ગલો સ્થિત પણ હોય ને અસ્થિત પણ હોય. ટીકાકારે સ્થિત અસ્થિત પુદ્ગલોની સરલ વ્યાખ્યા જણાવી છે. અંતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવથી દ્રવ્ય ગ્રહણની ખીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે. ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પરિમંડલ વૃત્તાદિ સંસ્થાનોની ખીના ને આકાશ પ્રદેશોની શ્રેણિયોના સાત લેહો, તથા તે દરેકનું સ્વરૂપ, તેમજ પરમાણુ તથા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધાદિની ખીના કહીને નારકોની ગતિ, અને નારકાવાસ તથા આચારાગાદિ ગણિપિટકની ખીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. પછી પાંચ ગતિનું ને આઠ ગતિનું તથા સેન્દ્રિયાદિ (ઈન્દ્રિયોવાળા) જીવોનું, તેમજ જીવ પુદ્ગલોના સર્વ પર્યાયોનું અલ્પબહુત્વ કહીને અંતે આયુષ્ય કર્મને બાંધનારા ને નહિ બાંધનારા જીવોનું અલ્પબહુત્વ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. અહીં સંસ્થાનોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

ચોથા ઉદ્દેશમાં યુગ્મના લેહો ને તેનો નારક ને વનસ્પતિકાયમાં વિચાર, તથા દ્રવ્યના લેહો તેમજ ધર્માસ્તિકાયાદિમાં કૃતયુગ્માદિની ખીના કહી છે. પછી ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશો અને ધર્માસ્તિકાયાદિનું અલ્પબહુત્વ, તથા ધર્માસ્તિકાયાદિના અવગાઠપણાનો વિચાર, તેમજ જીવ દ્રવ્યમાં, નારકોમાં, જીવ પ્રદેશોમાં, તથા સિદ્ધોમાં કૃતયુગ્માદિની વિચારણા કરીને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ જીવોમાં ને સિદ્ધોમાં કૃતયુગ્માદિની ઘટતી ખીના કહી છે. પછી એક જીવને આશ્રયી ને અનેક જીવોને આશ્રયી તથા નૈરચિકાદિ દંડકો અને સિદ્ધોને આશ્રયી આકાશ પ્રદેશોમાં કૃતયુગ્માદિની ઘટતી ખીના કહીને જીવના અને નૈરચિકાદિ જીવોના સ્થિતિ કાળના સમયોને આશ્રીને પણ કૃતયુગ્માદિની હકીકત સમજાવી છે. પછી કૃષ્ણાદિ વર્ણોના અને મતિ જ્ઞાનાદિના પર્યાયોમાં કૃતયુગ્માદિની ઘટતી હકીકત, અને શરીરના લેહો જણાવીને, જીવોમાં દેશથી કે સર્વથી સંકંપતાનો ને નિષ્કંપતાનો નિર્ણય

જણાવ્યો છે પત્રી પરમાણુ, એક આગ્રશ પ્રદેશમા રહેલા પુદ્ગલોનું, એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોનું અને એક શુભ્ર ગળા પુદ્ગલાદિનું વર્ણન કર્યું છે પત્રી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કધોના, દ્વિપ્રદેશિક સ્કધોના અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કધોના, દશ પ્રદેશિક અને સખ્યાત પ્રદેશિક સ્કધોના, સખ્યાત પ્રદેશિક અને અસખ્યાત પ્રદેશિક સ્કધોના, અસખ્યાત પ્રદેશિક અને અનત પ્રદેશિક સ્કધોના દ્રવ્યાર્થરૂપે અને પ્રદેશાર્થ રૂપે અત્પણહુત્વો જણાવ્યા છે, પત્રી એકાદિ આગ્રશ પ્રદેશાવગાદ પુદ્ગલોના, સમયાદિ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના અને વર્ણાદિ વિશિષ્ટ પુદ્ગલોના દ્રવ્યાર્થરૂપે ને પ્રદેશાર્થરૂપે છુટા છુટા ને ભેગા (નાના મોટા) અત્પણહુત્વો સમજાવ્યા છે પત્રી પરમાણુ તથા દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કધોમા કૃતયુગ્માદિની ણીના જણાવીને પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કધોની કૃતયુગ્માદિ સમયની સ્થિતિ, વર્ણાદિ પર્યાયોમા ઘટતી કૃતયુગ્માદિની ણીના, પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કધોમા સાર્ધતા (જેના અર્થાં જે ભાગ વાય તેવું સ્વરૂપ) અને અનર્પતા (જેના જે અર્ધા ભાગ ન થાય, તેના સ્વરૂપ) નો નિર્ણય જણાવીને પરમાણુની સકપતાનો ને નિષ્કપાવસ્થાનો કાળ અને પરમાણુ-દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કધોની સકપ નિષ્કપાવસ્થાનું અલગ અલગ આતરૂ અને તે ણધાનું ભેગું આતરૂ અને અત્પણહુત્વો સમજાવ્યા છે પત્રી પરમાણુ વગેરેના કપન અકપનનું સ્વરૂપ, દેશ કપન, સર્વ કપન, તે ણનેનો ગળ, આતરૂ, દ્રવ્યાર્થ રૂપે ને પ્રદેશાર્થ રૂપે જૂદા જૂદા અને ભેગા (નાના મોટા) અત્પણહુત્વો કહીને ધર્માસ્તિકાયદિના મધ્ય પ્રદેશોની અને તે પ્રદેશોની અવગાહનાની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૫ પાચમા ઉદ્દેશમા પર્યાયોના ભેદો તથા આવલિકા આત્રાણુ ને પુદ્ગલ પગવત્તાદિનું સ્વરૂપ જણાવતા તેને અગે પૂરેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો સમજાવ્યા છે અતે નિગોહો, નિગોહના જીવો, તે ણનેના તથા નામના અને ભાવના પણ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમા સાધુના પુલાક ણકુશ કુશીલ નિર્ણય અને ન્તાતક નામના પાચ ભેદોમા પ્રજાપન વગેરે ૩૬ કારોની ણીના વિસ્તારથી સમજાવી છે તમા પહેલા પ્રજાપન દ્વારમા કરેક ભેદના સ્વરૂપ અને પ્રભેદો કહ્યા છે ૨ વેદ દ્વારમા પુલાક વગેરે વેદ સહિત હોય કે વેદ સહિત હોય ? તેનો નિર્ણય જણાવ્યો છે, ૩ રાગ દ્વારમા પુલાકાદિ સરાગ હોય કે વીતરાગ હોય ? તેનો ખુલાશો કર્યો છે ૪ કટપ દ્વારમા પુલાક વગેરે સ્થિત કટપમા હોય કે અસ્થિત કટપમા હોય ? તેનો નિર્ણય કર્યો છે ૫ ચારિત્ર દ્વારમા પુલાકાદિના ચારિત્રની ણીના કહી છે ૬ પ્રતિસેવના દ્વારમા પુલાકાદિને અગે પ્રતિસેવનાનો વિચાર જણાવ્યો છે ૭ જ્ઞાન દ્વારમા પુલાકાદિને સભવતા જ્ઞાનની ણીના કહી છે ૮ કૃત દ્વારમા પુલાકાદિને ઘટતા કૃતજ્ઞાનની ણીના જણાવી છે ૯ તીર્થ દ્વારમા પુલાક વગેરે તીર્થકાલે હોય કે અતીર્થકાલે હોય ? તેનો નિર્ણય જણાવ્યો છે ૧૦ લિંગ દ્વારમા સ્વલિંગાદિનું વર્ણન કર્યું છે ૧૧ શરીર દ્વારમા પુલાકાદિના શરીરની ણીના કહી છે ૧૨ ક્ષેત્ર દ્વારમા ક્યા ક્ષેત્રમા પુલાક વગેરે હોય ? તેનો ખુલાસો જણાવ્યો છે ૧૩ ગળ દ્વારમા પુલાકાદિના પુલાકાદિપણુનો કાળ જણાવ્યો છે ૧૪ ગતિદ્વારમા

પુલાક વગેરેની ભાવી ગતિની ખીના અને કયા દેવપણે ઉપજે ? ત્યાં તેનું આયુષ્ય કેટલું હોય ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો જણાવ્યા છે. ૧૫ સંયમ દ્વારમાં પુલાકાદિના સંયમ સ્થાનોનું વર્ણન અને અદ્યપણહુત્વ તથા પુલાકાદિનો આરિત્ર પર્યાય કહ્યો છે. ૧૬ સંનિકર્ષ દ્વારમાં પુલાકના સ્વસ્થાન સંનિકર્ષની, અને ળકુશાદિની અપેક્ષાએ પરસ્થાન સંનિકર્ષની ખીના જણાવતાં માંહોમાંહે ળકુશના પુલાકની અપેક્ષાએ આરિત્ર પર્યાયોનું વર્ણન કર્યું છે. એજ પ્રમાણે ળકુશના સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ, ળકુશના પ્રતિસેવના કુશીલની ને નિર્ઘ્નની અપેક્ષાએ આરિત્ર પર્યાયો કહ્યા છે. પછી પ્રતિસેવના કુશીલના ને કપાયકુશીલના આરિત્ર પર્યાયો કહીને પુલાકની અપેક્ષાએ નિર્ઘ્નના તથા નિર્ઘ્નના સન્નતીયની અપેક્ષાએ, તેમજ સ્નાતકના પુલાકની અપેક્ષાએ આરિત્રપર્યાયોની ખીના કહીને પુલાકાદિનું અદ્યપણહુત્વ જણાવ્યું છે. ૧૭ યોગ દ્વારમાં પુલાકાદિને ઘટતા યોગોની ખીના કહી છે. ૧૮ મા ઉપયોગ દ્વારમાં પુલાકાદિના ઉપયોગની ખીના કહી છે. ૧૯ કપાય દ્વારમાં પુલાકાદિને ઘટતા કપાયોની ખીના કહી છે. ૨૦ લેશ્યાદ્વારમાં પુલાકાદિની લેશ્યાનું વર્ણન કર્યું છે.

૨૧ પરિણામ દ્વારમાં પુલાકાદિના પરિણામોનું સ્વરૂપ અને કાળ વર્ણવ્યા છે. ૨૨ ળંધ દ્વારમાં પુલાકાદિના કર્મ ળંધની ખીના કહી છે. ૨૩ વેદ (ઉદ્ય) દ્વારમાં પુલાકાદિના કર્મોદ્યની ખીના કહી છે. ૨૪ ઉદીરણ દ્વારમાં પુલાકાદિને ઘટતી કર્મોની ઉદીરણની હકીકત કહી છે. ૨૫ ઉપસંપદ્-હાનદ્વારમાં પુલાક વગેરે શું છોડે, ને શું પામે ? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો છે. ૨૬ સંજ્ઞા દ્વારમાં પુલાકાદિની સંજ્ઞા જણાવી છે. ૨૭ આહાર દ્વારમાં પુલાકાદિના આહારનું વર્ણન કર્યું છે. ૨૮ લવ દ્વારમાં પુલાકાદિના લવની ખીના કહી છે. ૨૯ આકર્ષ દ્વારમાં પુલાકાદિને અનેક લવોમાં સંલવતા આકર્ષોની ખીના વગેરે હકીકત જણાવી છે. ૩૦ સમુદ્ધાત દ્વારમાં પુલાકાદિના અંતર (આંતરાં)ની ખીના કહી છે. ૩૧ સમુદ્ધાત દ્વારમાં પુલાકાદિના સમુદ્ધાતોની ખીના કહી છે. ૩૨ ક્ષેત્ર દ્વારમાં પુલાકાદિના ક્ષેત્રની ખીના કહી છે. ૩૩ સ્પર્શના દ્વારમાં પુલાકાદિની સ્પર્શના કહી છે. ૩૪ લાવ દ્વારમાં પુલાકાદિના ક્ષાયોપશમિક લાવાદિની ખીના કહી છે. ૩૫ મા પરિણામ દ્વારમાં પુલાકાદિની સંખ્યા કહી છે. ૩૬ અદ્યપણહુત્વ દ્વારમાં પુલાકાદિનું અદ્યપણહુત્વ જણાવ્યું છે.

૭ સાતમા ઉદ્દેશમાં સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતાદિમાં ૩૬ દ્વારો (છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં કહેલા તે દ્વારો) ની ખીના વિચારી છે. ૧ પ્રજ્ઞાપના દ્વારમાં સામાયિક સંયત વગેરે પાંચે સંયતોના લેહો કહ્યા છે. ૨ વેદ દ્વારમાં તે સંયતો સવેદ હોય કે વેદ રહિત હોય ? આનો ખુલાસો કર્યો છે. ૩ રાગ દ્વારમાં તે સંયતો સરાગ હોય કે વીતરાગ હોય ? આનો ખુલાસો કર્યો છે. ૪ કલ્પ દ્વારમાં તે સંયતો સ્થિતકલ્પમાં હોય કે અસ્થિતકલ્પમાં હોય ? તેનો નિર્ણય કર્યો છે. ૫ પાંચમા દ્વારમાં તેમની પ્રતિસેવાની ખીના, ૬ જ્ઞાનદ્વારમાં જ્ઞાનની ખીના, ૭ શ્રુત દ્વારમાં તેમના શ્રુતની વિચારણા કરી છે. આ રીતે બાકીના દ્વારો પણ

તે પાચે સયતોમા વિચારીને પ્રતિસેવનાના લેહો, આલોચનાના દશ દોષો, આલોચના દેનાર-
ના ને લેનારના ગુણો, સામાચારીના ને પ્રાયશ્ચિત્તના દશ લેહો કહીને અ તે તપના ગાગ્ર બેઠતુ
સંવિસ્તર વર્ણન કર્યું છે ૮ આઠમા ઉદ્દેશમા નારકાદિને ઉપજવાની રીત અને તેમની
ગતિનું કારણ તથા ઉત્પત્તિના કર્માદિ જગણો જણાવ્યા છે ૯ માથી ૧૨ મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમા
અનુક્રમે ભવસિદ્ધિ નારકોની ઉત્પત્તિની, અભવસિદ્ધિક નારકોની ઉત્પત્તિની, સમ્યગ્દષ્ટિ
નારકની ઉત્પત્તિની ને મિથ્યાદષ્ટિ નારકની ઉત્પત્તિની ગીના જણાવી છે

॥ ભગવતીજીના ૨૫ મા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ભગવતીજીના ૨૬ મા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૧૧ ઉદ્દેશ છે તેમા પહેલા ઉદ્દેશમા જીવદારાદિ ૧૧ દારોમા પાપ કર્મના
બધની ખીના જણાવી છે એટલે ૧ જીવ દારમા સામાન્ય જીવને આશ્રયી પાપકર્મના
બધની ખીના કહી છે ૨ લેશ્યા દારમા તેજ ખીના લેશ્યાવાળા જીવોને આશ્રયી કહી છે
૩ પાક્ષિક દારમા કૃષ્ણપાક્ષિક ને શુક્લપાક્ષિક જીવોને આશ્રયો તે ખીના કહી છે ૪ દષ્ટિદારમા
મિથ્યાદષ્ટિ સમ્યગ્દષ્ટિ આદિને આશ્રયી, ૫-૬ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન દારમા જ્ઞાની અજ્ઞાની
જીવોને આશ્રયી, ૭ સજ્ઞા દારમા સજ્ઞાવાળા જીવોને આશ્રયી, ૮ વેદ દારમા વેદોદયવાળા
જીવાદિને આશ્રયી તે ખીના કહી છે ૯ કપાય દારમા કપાયી આદિ જીવોને આશ્રયી, ૧૦ ૧૧
યોગ દાર અને ઉપયોગ દારમા અનુક્રમે યોગ અને ઉપયોગવાળા જીવોને આશ્રયી પાપકર્મના
બધની ખીના કહી છે પછી નારકાદિ જીવોને આશ્રયી જ્ઞાનાવરણીયતા, વે નીયતા, મોહનીયતા,
આયુષ્યતા અને પાપકર્મના બધની ખીના વિગતરથી સમજાવી છે ખીજા દેશમા અન ત
રોપપત્ર નારકને આશ્રયી તથા ત્રીજા ઉદ્દેશમા પર પરોપપત્ર નારકને આશ્રયી પાપકર્મના
બધની ખીના કહી છે ચોથા દેશમા અન તરાવગાદ નારકને આશ્રયી, પાચમા ઉદ્દેશમા
પર પરાવગાદ નારકોને આશ્રયી કર્મબધની ખીના કહી છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમા અન તર
આહારક નારકોને આશ્રયી, ૭ માતમા ઉદ્દેશમા પર પર આહારક નારકોને આશ્રયી કર્મ બધની
ખીના કહી છે ૮ આઠમા ઉદ્દેશમા અન તરપર્યાસ નારકોને આશ્રયી, ૯ નવમા ઉદ્દેશમા
પર પર પર્યાસ નારકોને આશ્રયી કર્મબધની ખીના કહી છે ૧૦ -શમા ઉદ્દેશમા અરમ નારકોને
આશ્રીને કર્મબધની ગીના જણાવી છે ૧૧ મા ઉદ્દેશમા અચરમ નારક, અચરમ મનુષ્ય તથા
લેશ્યાવાળા અચરમ મનુષ્યને ઉદ્દેશીને કર્મ બધની ખીના કહીને અચરમ નારકો આશ્રયી
જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના બધની ખીના કહી છે

॥ શ્રી ભગવતીજીના ૨૭ મા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૭ મા તથા ૨૮ મા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

૨૭ મા શતકના ૧૧ ઉદ્દેશમાં જીવે પાપ કર્મ ક્યું હતું, કરે છે અને કરશે વગેરે બાબતોના પ્રશ્નોત્તરો જણાવ્યા છે.

૨૮ મા શતકના ૧૧ ઉદ્દેશ છે. તેમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં કઈ ગતિમાં પાપકર્મનું સમર્જન (ઉપાર્જન; બંધ) થાય ? આનો ખુલાસો કરી તે બીના નારકોમાં ઘટાવતા લેશ્યાનો પણ વિચાર જણાવ્યો છે. બીજા ઉદ્દેશમાં અનંતરોપપન્ન નારકોમાં પાપકર્મના સમર્જનની બીના

કહી છે. ૩ ત્રીજી ૧૧ અગિયારમા સુધીના ૬ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે પરંપરોપપન્ન, અનંતર
૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
પરંપરાવગાઢ, અનંતર, પરંપર આહારક, અનંતર પરંપરપર્યાપ્ત, ચરમ અચરમ નારકોને ઉદ્દેશીને પાપકર્મોના સમર્જનની બીના કહી છે.

॥ શ્રીભગવતીજના ૨૭ મા તથા ૨૮ મા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી ભગવતીજના ૨૯ મા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

૨૯ મા શતકના ૧૧ ઉદ્દેશ છે. તેમાં પાપ કર્મોને ભોગવવાની બીના જણાવતાં પહેલા ઉદ્દેશમાં પાપ કર્મોને ભોગવવાની શરૂઆત અને અંત (છેડા) ને લક્ષ્યમાં રાખીને પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો હેતુપુરસ્સર દીધા છે તેમાં પ્રસંગે લેશ્યાને આશ્રયી કર્મોદ્ધયના આરંભ અને અંતની બીના કહી છે. બીજા ઉદ્દેશમાં અનંતરોપપન્ન નારકોને આશ્રયી સમકપ્રસ્થાપનાદિ (કર્મોદ્ધયને સાથે ભોગવવાના આરંભ અને અંત) ની બીના કહી છે. ત્રીજી અગિયારમા સુધીના ૬ ઉદ્દેશમાં (૨૯ મા શતકના ૩ ત્રીજી ૧૧મા સુધીના ૬ ઉદ્દેશમાં કહેલા)ક્રમ પ્રમાણે પરંપરોપપન્ન નારકાદિને પાપ કર્મોને ભોગવવાના આરંભ અને અંતની બીના કહી છે.

॥ શ્રીભગવતીના ૨૯ મા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજના ૩૦ મા શતકના દ્વંક પરિચય ॥

આના ૧૧ ઉદ્દેશ છે તેમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં સમવસરણની હકીકત જણાવી છે. પછી જીવોનો, સલેશ્ય અલેશ્ય જીવોનો, કૃષ્ણપાક્ષિકાદિ જીવોનો, મિશ્રદષ્ટિ આદિ જીવોનો, નારકનો, પૃથ્વીકાયિકાદિનો ક્રિયાવાદીત્વાદિનો (ક્રિયાવાદીપણાનો અને અક્રિયાવાદીપણાનો) નિર્ણય કરીને અને ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી જીવોના, સલેશ્ય અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તથા તેજે લેશ્યાવાળા જીવોના

આયુધ્યના બાધનો વિચાર જણાવ્યો છે પણ કૃષ્ણપાક્ષિક અક્રિયાવાદીના, મમ્યગ્નિ ક્રિયાવાદીના અને સમ્યગ્નિ અજ્ઞાનવાદીના આયુધ્યના બાધને અગે જરૂરી હકીકત જણાવી છે પણ મન પર્યવત્તાની, ક્રિયાવાદી નારક, મલેશ્ય ક્રિયાવાદી નારક, અક્રિયાવાદી પૃથ્વીકાયિક, ક્રિયાવાદી પચેન્દ્રિય તિર્થ અને કૃષ્ણવેશ્યાવાળા ક્રિયાવાદી પચેન્દ્રિય તિર્થ ચોના આયુધ્યના બાધની હકીકત કહી છે પણ ક્રિયાવાદીના, અક્રિયાવાદીના, સલેશ્ય ક્રિયાવાદી અક્રિયાવાદીના અને લેશ્યારહિત ક્રિયાવાદી જીવોના લભ્યત્વ અલભ્યત્વનો નિર્ણય જણાવ્યો છે ૨ બીજા ઉદ્દેશમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં જે બીના કહી તે જ બીના અનતરોપપન્ન નારક જીવોમાં જણાવી છે ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં પરપરોપપન્ન નારકોમાં તેજ બીના કહી છે એ જ પ્રમાણે (૨૬ મા શતકના ૪ ચોથાથી ૧૧ અગિયારમા સુધી ૮ આઠ ઉદ્દેશમાં કદા મુજબ) ચોથાથી ૧૧ અગિયારમા સુધીના ૮ આઠ ઉદ્દેશમાં અનતરાવગાદ નારકાદિ જીવોમાં પણ ક્રિયાવાદિવાદિનો વિચાર કર્યો છે

॥ શ્રીભગવતીજીના ૩૦ ત્રીમમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના ૩૧ એકત્રીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

આના ૨૮ અઢાવીસ ઉદ્દેશ છે તેમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં કૃતયુગ્મનું સ્વરૂપ કહીને ચાર કૃતયુગ્મો જણાવવાનું કારણ પણ કહ્યું છે પણ નારકોના ઉપપાતની બીના કહેતા ઉપપાત સખ્યા, ઉપપાતના બેદો તથા ગ્લપ્તમા નારકોના ઉપપાત જણાવીને કૃતયુગ્મો જ પ્રમાણ કૃત દ્વાપર યુગ્મ પ્રમિત કૃતયુગ્મો જ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની બીના વર્ણવતા ઉપપાત સખ્યા પણ જણાવી છે ૨ બીજાથી ચોથા સુધીના ત્રણ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે કૃષ્ણવેશ્યાવાળા કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની, નીલ લેશ્યાવાળા કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની તથા કાપોત લેશ્યાવાળા કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની બીના કહી છે ૫ પાંચમા ઉદ્દેશમાં લઘ્ય કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની બી ૬ કહી છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં કૃષ્ણવેશ્યાવાળા લઘ્ય કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની બીના કહી છે ૭ સાતમાથી ૨૮ અઢાવીસમા સુધીના ૨૨ ઉદ્દેશમાં નીલ લેશ્યાવાળા અને કાપોત લેશ્યાવાળા લઘ્ય કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના તથા અલવસિદ્ધિક મમ્યગ્નિ મિત્યાદિ કૃષ્ણપાક્ષિક શુકલપાક્ષિક લઘ્ય કૃતયુગ્માદિ પ્રમાણ નારકોના ઉપપાતની બીના કહી છે

॥ શ્રી ભગવતીજીના ૩૧ એકત્રીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજીના ૩૨ બત્રીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય ॥

૩૨ મા શતકમાં ૨૮ ઉદ્દેશ છે તે બધા ઉદ્દેશોમાં કૃત કૃતયુગ્મગણિ રૂપ નારકોની

ઉદ્ધર્તના જાણાવતાં નારકો એક સમયે ફેટલા ઉદ્ધર્ત? અને કેવી રીતે ઉદ્ધર્ત? આનો ખુલાસો કરી કૃતયુગ્મ રૂપ રત્નપ્રભા નારકોનો ઉદ્ધર્તના વિસ્તારથી સમજાવી છે. ઉદ્ધર્તના એટલે આલુ ગતિમાંથી નીકળવું.

॥ શ્રીભગવતીજ્ઞાના ૩૨ બ્રહ્મીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરા થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજ્ઞાના ૩૩ તેત્રીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

૩૩ મા શતકમાં એકેન્દ્રિયોના ૧૨ અવાંતર શતકોમાંના પહેલા એકેન્દ્રિય શતકમાં એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયના ને સૂક્ષ્મ ગાદર પૃથ્વીકાયના લેદો, તથા કર્મ પ્રકૃતિની ખીના, તેમજ તેના બંધ ઉદયની ખીના કહીને અંતરોપપન્ન એકેન્દ્રિયોના લેદો, તથા તે જીવોને સંભવતી કર્મપ્રકૃતિની, તેના બંધ ઉદયની ખીના સમજાવી છે. અંતે પરંપરોપપન્ન એકેન્દ્રિયોને ઉદ્દેશીને કર્મ પ્રકૃતિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. ખીજા એકેન્દ્રિય શતકમાં પણ આજ ખીના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયોને ઉદ્દેશીને વર્ણવી છે. ત્રીજા એકેન્દ્રિય શતકમાં નીલલેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયોની ને ચોથા એકેન્દ્રિય શતકમાં કાપોત લેશ્યાવાળા એકેન્દ્રિયોની તેજ ખીના જણાવી છે. પાંચમા એકેન્દ્રિય શતકમાં લવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના લેદો કહ્યા છે. છઠ્ઠા એકેન્દ્રિય શતકમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા લવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના ને અનંતરોપપન્ન કૃષ્ણલેશ્યાવાળા લવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના લેદાદિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ૭ સાતમા એકેન્દ્રિયશતકમાં નીલ લેશ્યાવાળા લવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના લેદાદિની ખીના કહી છે. ૮ આઠમા એકેન્દ્રિયશતકમાં કાપોત લેશ્યાવાળા તેજ એકેન્દ્રિયોના લેદાદિનું વર્ણન કર્યું છે. ૯ નવમા એકેન્દ્રિયશતકમાં અલબ્ય એકેન્દ્રિયોના લેદાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી ૧૦ દશમાથી ૧૨ ગારમા સુધીના ત્રણ એકેન્દ્રિયશતકમાં અનુક્રમે કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યાવાળા અલબ્ય એકેન્દ્રિયોના લેદાદિની ખીના જણાવી છે.

॥ શ્રીભગવતીજ્ઞાના ૩૩ તેત્રીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીભગવતીજ્ઞાના ૩૪ ચોત્રીસમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં એકેન્દ્રિયોના ૧૨ અવાંતર શતકો છે. તેમાં પહેલા એકેન્દ્રિય શ્રેણી શતકના ૧૧ ઉદ્દેશ છે. તેમાં પહેલા ઉદ્દેશમાં એકેન્દ્રિયોના લેદો કહીને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની વિગ્રહગતિમાં એક બે ત્રણ સમય લાગવાનું કારણ સમજાવ્યું છે. પછી જ્યારે તેજ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકપણે અથવા ગાદર તેઉકાયપણે ઉપજે, ત્યારે વચમાં થતી વિગ્રહગતિની અને પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની વિગ્રહગતિની ખીના જણાવી છે. પછી અપર્યાપ્ત ગાદર તેઉકાયના અને પર્યાપ્ત ગાદર

વનન્પતિગયના તથા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકના ઉત્પાદનુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય છૂન શકંગપ્રભાના પૂર્વ ચરમાતથી પશ્ચિમ ચરમાતમા ઉપજે તેને લાગતી ખીના, અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને વિચક્રગતિમા ત્રણ સમયો કે ચાર સમયો લાગવાનું કારણ, તથા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક છૂવ ગાદર તેઉકાયપણે ઉપજે, તે દાદ્યમે થતી વિચક્રગતિનું તેમજ અપર્યાપ્ત ગાદર તેઉકાયની વિચક્રગતિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પછી તેજ છૂવ પર્યાપ્ત ગાદર તેઉકાયપણે ઉપજે, તે દાદ્યમે થતી વિચક્રગતિની અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની ઉર્ધ્વલોકમાથી અધોલોકે ઉપજતા થતી વિચક્રગતિની તથા લોકના પૂર્વ ચરમાતમા ઉપજતા પૃથ્વીકાયિક છૂવોની વિચક્રગતિ થવામા કારણની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક છૂવ લોકના પૂર્વ ચરમાતથી પશ્ચિમ ચરમાતમા ઉપજે, તે વખતે થતી વિચક્રગતિનું સ્વરૂપ ઢહીને ગાદર પૃથ્વીકાયિક છૂવોના સ્થાન અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકને સભવતી ઈર્ષપ્રવૃત્તિ અને તેના બાધ તથા ઉદયની ખીના સમજાવી છે. પછી એકેન્દ્રિયોના ઉપપાત અને મમુદ્ધાતનું સ્વરૂપ ઢહીને એકેન્દ્રિય છૂવો સગ્યા કર્મો ગાધે કે ઓછા વચના ગાધે ? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો છે.

૨ ખીજા ઉદ્દેશમા અનતરોપપન્ન એકેન્દ્રિયોમા તેજ ખીના ઢહી છે. ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમા પરપરોપપન્ન એકેન્દ્રિયોમા તેજ વિચક્રગતિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. ૪ ચોથાથી અગીયારમા સુધીના ૮ ઉદ્દેશમા ૨૬મા શતકમા કહ્યા પ્રમાણે અનતરાવગાઠ એકેન્દ્રિયાદિ ૮ બેદોમા તેજ ખીના ઢહી છે. અહીં પહેલા એકેન્દ્રિય એણિ શતકમા ૧૧ ઉદ્દેશાની ખીના પૂરી થઈ હવે ખીજા ત્રીજા ચોથા અને પાચમા એકેન્દ્રિય શતકોમા અનુક્રમે કૃષ્ણલેશ્યાનું, નીલ લેશ્યાનું, કાપોતલેશ્યાનું, ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદ વિચક્રગતિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. છઠ્ઠા એકેન્દ્રિયશતકમા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક અનતરપર પગોપપન્ન કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના લેદાદિનું વર્ણન પૂર્વની માફકજ જણાવ્યું છે. ૭ સાતમાથી ૧૨ મા સુધીના ૬ અવાતર એકેન્દ્રિય શતકોમા અનુક્રમે નીલ કાપોત લેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોની ખીના ને એજ પ્રમાણે અભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોની ખીના છે. ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨ મા શતકમા ઢહી છે.

॥ ભગવતીછૂના ૩૪ ચોત્રીસમા શતકનો ૬૬ પરિચય પૂરા થયો ॥

॥ ભગવતીજના ૩૫ પાંત્રીશમા શતકનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં અવાંતર ૧૨ શતકો છે. તે દરેક શતક એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતક નામથી ઓળખાય છે. મોટા શતકમાં જે નાના નાના શતક હોય, તે અવાંતર શતક કહેવાય છે; પહેલા એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતકના ૧૧ ઉદ્દેશામાંના પહેલા ઉદ્દેશામાં મહાયુગ્મના લેહો અને ૧૬ મહાયુગ્મ કહેવાનું કારણ જણાવીને કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ રાશિરૂપ એકેન્દ્રિયોના ઉપપાત, એક સમયમાં ઉપજનારા જીવોની સંખ્યા, અને તેમને ખાલી થવાનો કાળ તથા કર્મના બંધ ને ઉદ્ધયની ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી તેમની લેશ્યા, શરીરોના વર્ણાદિ અને અનુબંધ કાળનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી સર્વ જીવોના કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મરાશિ રૂપ એકેન્દ્રિયપણે ઉત્પાદનું વર્ણન કરી કૃતયુગ્મ યોજ રાશિ પ્રમાણ, કૃતયુગ્મ દ્વાપર રાશિ પ્રમાણ, કૃતયુગ્મ કલ્યોજ રાશિ પ્રમાણ, યોજ કૃતયુગ્મ પ્રમાણ, યોજ યોજ પ્રમાણ, કલ્યોજ કલ્યોજ પ્રમાણ, એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદ અને ઉત્પાદ સંખ્યાદિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. ખીજા ઉદ્દેશામાં તેજ પ્રમાણે પ્રથમ સમયોત્પન્ન કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ રાશિ પ્રમાણ એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદની ખીના કહી છે. ૩ ત્રીજાથી ૧૧ અગિઆરમા સુધીના ૯ ઉદ્દેશામાં અપ્રથમ સમયોત્પન્ન, ચરમ અચરમ, પ્રથમાપ્રથમ, પ્રથમ ચરમ, ચરમચરમ, ચરમાચરમ સમય કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોના ઉત્પાદાદિનું વર્ણન કર્યું છે. ખીજા એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતકમાં તેજ ખીના કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અને કૃતયુગ્માદિ સ્વરૂપવાળા એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદ અને આયુષ્ય વગેરે કહીને પ્રથમ સમયોત્પન્ન પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. એજ પ્રમાણે ત્રીજા ચોથા એકેન્દ્રિય મહાયુગ્મ શતકોમાં અનુક્રમે નીલ કાપોત લેશ્યાવાળા પૂર્વોક્ત એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિનું વર્ણન કર્યું છે. એજ પ્રમાણે પાંચમા અવાંતર શતકમાં ભવસિદ્ધિક પૂર્વોક્ત એકેન્દ્રિયોના

ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. છઠ્ઠાથી આઠમા સુધીના ત્રણ શતકોમાં અનુક્રમે કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક પૂર્વોક્ત એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. દસમાથી

૧૨ મા સુધીના ૪ અવાંતર શતકોમાં જેમ ભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોમાં કહ્યું, તેમ અભવસિદ્ધિક,

૧૦ ૧૧ ૧૨
કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત લેશ્યાવાળા અભવસિદ્ધિક એકેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. શરૂઆતમાં કૃતયુગ્માદિ રાશિના લેહોની ંયાખ્યા પણ વિસ્તારથી કરી છે.

॥ શ્રી ભગવતીજના ૩૫ મા શતકનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયાં ॥

૥ શ્રી ભગવતીજીના ૩૬ થી ૪૦ માં શતકના દ્રઢ પરિચય ॥

અહીં અનાતર શતકો ૧૨ છે તેમાંના ૧ થી ૪ શતકોમાં કૃતયુગ્મ ૩૫ બેઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની, ને અનુગ્રહ કાળની તથા પહેલા સમયમાં ઉપજેલા કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ ૩૫ બેઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના કહીને કૃષ્ણ, નીલ, ગંધોત લેશ્યાવાળા પૂર્વોક્ત બેઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની હકીકત વિન્તારથી સમજાવી છે પછી ભવસિદ્ધિક, કૃષ્ણ, નીલ, ગંધોત લેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક પૂર્વોક્ત બેઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના પમાથી ૮ માં સુધીના ૪ શતકોમાં કહી છે પછી તેજ પ્રમાણે ૯ માથી ૧૨ માં સુધીના ૪ શતકોમાં અભવસિદ્ધિક, પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા બેઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે ૩૭ માં શતકના ૧૨ અનાતર શતકોમાં બેઈદ્રિયોની માફક કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ ૩૫ તઈદ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના જણાવી છે ૩૮ માં શતકના ૧૦ અનાતર શતકોમાં પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાળા અઠરિન્દ્રિય જીવોના ઉત્પાદાદિની બીના કહી છે ૩૯ માં શતકમાં પહેલાની માફક અસહી પચેન્દ્રિય જીવોના ઉત્પાદાદિની બીના સમજાવી છે ૪૦ માં સહી પચેન્દ્રિય મહાયુગ શતકમાં ૨૧ અનાતર શતકો છે તેમાં પહેલા શતકમાં કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ ૩૫ સહી પચેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના કહી છે ૨ બીજાથી ૭ માં સુધીના ૬ શતકોમાં અનુક્રમે કૃષ્ણ નીલાદિ ૬ લેશ્યાવાળા પૂર્વોક્ત સહી પચેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિની હકીકત જણાવી છે ૮ માથી ૧૪ માં સુધીના ૭ અનાતર શતકોમાં અનુક્રમે કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ ૩૫ ભવસિદ્ધિક પૂર્વોક્ત સહી પચેન્દ્રિય અને કૃષ્ણાદિ ૬ લેશ્યાવાળા પૂર્વોક્ત સહી પચેન્દ્રિય જીવોના ઉત્પાદાદિની બીના કહી છે આજ પદ્ધતિએ ૧૫ માથી ૨૧ માં સુધીના ૭ શતકોમાં કૃતયુગ્મ કૃતયુગ્મ પ્રમાણે અભવસિદ્ધિક પૂર્વોક્ત સહી પચેન્દ્રિયોના ઉત્પાદાદિની બીના વર્ણવી છે

૥ શ્રી ભગવતીજીના ૩૬ થી ૪૦ માં ઉદેશનો દ્રઢ પરિચય પૂરે થયો ॥

૥ શ્રી ભગવતીજીના ૪૧ માં શતકનો દ્રઢ પરિચય ॥

આના ૧૯૬ ઉદેશ છે તેમાં પહેલા ઉદેશમાં શશિ યુગ્મના બેદો કહીને થાગ શશિ યુગ્મ કહેવાતું કારણ સમજાવ્યું છે પછી કૃતયુગ્મ પ્રમાણે નારાદિની અનતર પાછલા ભવની બીના, અને એક સમયમાં તે જીવો કેટલા ઉત્પન્ન થાય ? તેઓ સાતર ઉપજે કે નિરતર ઉપજે ? તેઓ જે સમયે કૃતયુગ્મ શશિ ૩૫ હોય તે સમયે યોગ શશિ ૩૫ હોય કે નહિ ? તેમને આશ્રયી કૃતયુગ્મ અને દ્વાપરયુગ્મનો, કૃતયુગ્મ અને કલ્પોગ શશિનો મળક હોય કે નહિ ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો વિન્તારથી સમજાવીને જીવોના ઉપપાતનું વર્ણન અને તે ઉપપાનમાં હેતુનું વર્ણન તથા આત્મ મયમાદિ બીના વિન્તારથી વર્ણવી છે પછી પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા નાગક જીવો મલેશ્ય હોય કે

અત્રેશ્ય હે.ય ? સત્રેશ્ય જીવ સક્રિય હોય કે અક્રિય હોય ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો દીધા છે. એજ પ્રમાણે દેવ મનુષ્યોના આગતિ ઉત્પાદાદિની ખીના પણ સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી છે. ખીન્ન ઉદ્દેશમાં યોજ રાશિ પ્રમાણ નારક જીવોના ઉત્પાદની ખીના અને કૃતયુગ્મ અને યોજ રાશિના તેમજ યોજ રાશિ અને દ્વાપરયુગ્મના પરસ્પર સંબંધાદિની ખીના પણ કહી છે. ત્રીજા ઉદ્દેશમાં દ્વાપરયુગ્મરાશિ પ્રમાણ નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના, અને દ્વાપરયુગ્મ તથા કૃતયુગ્મનો પરસ્પર સંબંધ વગેરે ખીના જણાવી છે. ચોથા ઉદ્દેશમાં કલ્યોજ પ્રમાણ નારકોના ઉત્પાદાદિની અને કલ્યોજ તથા કૃતયુગ્મનો માંહોમાંહે સંબંધ વગેરેની ખીના કહી છે. પાંચમા ઉદ્દેશમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા કૃતયુગ્મ પ્રમાણ નારકોના ઉત્પાદિની ખીના કહી છે. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં યોજ રાશિ પ્રમાણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. સાતમા ઉદ્દેશમાં દ્વાપરયુગ્મ પ્રમાણ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. આઠમા ઉદ્દેશમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા કલ્યોજ રાશિ પ્રમાણ નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે ૯ માથી ૧૨ મા સુધીના ચાર ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે નીલલેશ્યાવાળા કૃતયુગ્મ, યોજ, દ્વાપરયુગ્મ, કલ્યોજ રાશિ પ્રમાણ નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૧૩ માથી ૧૬ મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં એજ પ્રમાણે ચાર રાશિ પ્રમાણ કાપોત લેશ્યાવાળા નારકોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૧૭ માથી ૨૦મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે એજ પ્રમાણે તેજ લેશ્યાવાળા કૃતયુગ્માદિ રાશિ પ્રમાણ અસુરકુમાર દેવોના ઉત્પાદાદિની હકીકત સમજાવી છે. ૨૧માથી ૨૪મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે એજ પ્રમાણે પદ્મલેશ્યાવાળા કૃતયુગ્માદિ રાશિ પ્રમાણ અસુરકુમારાદિના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૨૫માથી ૨૮ મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં એજ પ્રમાણે અનુક્રમે શુકલ લેશ્યાવાળા ચાર રાશિ પ્રમાણ અસુરકુમારાદિના ઉત્પાદાદિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. ૨૯ માથી ૫૬ સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશમાં અનુક્રમે એજ પ્રમાણે ૨૯માથી ૩૨મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં કૃતયુગ્માદિ ૪ રાશિ પ્રમાણ ભવસિદ્ધિક નારકાદિના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૩૩ માથી ૩૬મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા એજ ભવસિદ્ધિક જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. એજ પદ્ધતિએ ૩૭માથી ૪૦મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં નીલ લેશ્યાવાળા જ ભવ્ય જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૪૧ માથી ૪૪મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં કાતલેશ્યાવાળા તેજ ભવ્ય નારકાદિ જીવોના ઉત્પાદાદિની હકીકત કહી છે. આજ પદ્ધતિએ ૪૫ માથી ૪૮ મા ઉદ્દેશમાં તેજ લેશ્યાવાળા તે પૂર્વોક્ત ભવ્ય જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. એજ પ્રમાણે ૪૯માથી ૫૨મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં પદ્મલેશ્યાવાળા તેજ ભવ્ય જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના વર્ણવી છે. ૫૩ માથી ૫૬મા સુધીના ૪ ઉદ્દેશમાં શુકલ લેશ્યાવાળા તેજ ભવ્ય નારકાદિના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. જેમ આ ૨૮ ઉદ્દેશમાં ભવ્ય જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી, એજ પ્રમાણે ૫૭માથી ૮૪મા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશમાં ૬ લેશ્યાવાળા ૪ રાશિ પ્રમાણ અભય જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૮૫ માથી ૧૧૨મા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશમાં સમ્યગ્દષ્ટિ પૂર્વોક્ત જીવોના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે. ૧૧૩ માથી ૧૪૦ મા

સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશામા મિથ્યાદષ્ટિ પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા નારકાદિના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે ૧૪૧માથી ૧૬૮ મા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશામા પૂર્વોક્ત દૃષ્ટ્યપાક્ષિક નારકાદિના ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે ૧૬૯ માથી ૧૯૬મા સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશામા તેજ પૂર્વોક્ત શુકલ પાક્ષિક ઁવોના -ઉત્પાદાદિની ખીના કહી છે છેવટે શ્રી ભગવતી સૂત્રના ચત્તર ઉદ્દેશા અને પદની સખ્યા (પ્રમાણ) કહીને સમુદ્રની જેવા શ્રીસવની અને શ્રુતદેવતા વગેરેની સ્તુતિ કરી છે પછી ૮ ગામા યોગ વિધિ કહીને પ્રશન્તિની જરૂરી હકીકત એ જણાવી છે કે શ્રી અભયદેવસૂરિએ યથાશ્રદ્ધ ગણિની મહદંથો વિં ૦ સં ૧૧૭૮ની સાલમા આ ટીકા જનાવી, તેને શ્રી દ્રોણસૂરિએ શોધો છે આના પ્રથમાદર્શ (પહેલી ટીકાની પ્રત) ના લેખક વિનયગણિ વગેરે છે શેઠ દાયિકના પુત્ર માણિક્ય શેઠની ગ્રેરણાથી આ શ્રી ભગવતીસૂત્રની ટીકા જનાની છે

॥ શ્રી ભગવતી સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો છટ્ટો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐   卐

卐

॥ સાતમો પ્રકાશ ॥

॥ આર્યા ॥

અહ સત્તમપ્પયાસે, પવયણકિરણાવલીઃ સંસ્થેવા ॥
નાયાધમ્મકહાણ, પરિચાયગવણ્ણં વુચ્છં ॥ ૪૬ ॥

છટ્ટંગે સુયસ્થા, પદમો નાયાભિહો તહા વીઓ ॥
ધમ્મકહક્કવો પદમે, ઇગૂણવીસજ્ઞયણસંઘા ॥ ૪૭ ॥

તહ વીણ દસવગ્ગા, ઉક્કિલ્લત્તણ્ણાયનામસંઘાઢા ॥
તઇયંઢ કુમ્મ સેલ્લગ, તુંવં તહ રોહિણી મલ્લી ॥ ૪૮ ॥

માયંદી ચંદકલ્લં, દાવદવવારિણાય મંઢૂયા ॥
તેયલિપુત્તભિહાણં, નંદીફલણામ વરકંકા ॥ ૪૯ ॥

આરૂણ સુંસુમક્કલા, પજ્જંતિમપુંડરીયણાયકલ્લં ॥
અગ્ગમહિસીણ વુત્તા, વુત્તંતા દસસુ વગ્ગેસુ ॥ ૫૦ ॥

શબ્દાર્થ—હવે હું જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના સાતમા પ્રકાશમાં શ્રીજ્ઞાતા ધર્મકથાંગ નામના છઠ્ઠા અંગનો પરિચય કરાવનારૂં વર્ણન એટલે છઠ્ઠા અંગનો દ્વંક પરિચય કહીશ. ॥૪૬॥ આ જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના બે શ્રુતસ્કંધો છે. પહેલાનું નામ ‘જ્ઞાતશ્રુતસ્કંધ’ છે, ને બીજાનું ‘ધર્મકથાશ્રુતસ્કંધ’ નામ છે. પહેલા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોની સંખ્યા ૧૬ છે. ને બીજા શ્રુતસ્કંધના ૧૦ વર્ગો છે. પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અધ્યયનોના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે બાણવા-૧ ઉત્કલિત અધ્યયન, ૨ સંઘાટ અધ્યયન, ૩ અંક અધ્યયન, ૪ દૂર્મ અધ્યયન, ૫ શૈલક અધ્યયન, ૬ તુંબ અધ્યયન, ૭ રોહિણી અધ્યયન, ૮ મલ્લિ અધ્યયન, ૯ માકંદી અધ્યયન, ૧૦ ચંદ્ર અધ્યયન, ૧૧ દાવદ્રવ અધ્યયન, ૧૨ ઉદ્ધક્ષાત અધ્યયન, ૧૩ મંઢૂક (દ્વંર-દેડકો) અધ્યયન, ૧૪ તેતલિપુત્ર અધ્યયન, ૧૫ નંદીક્લ અધ્યયન, ૧૬ અપ-રકંકા અધ્યયન, ૧૭ આકીર્ણ અધ્યયન, ૧૮ સુંસુમા અધ્યયન, ૧૯ પુંડરીક અધ્યયન. આ છેલ્લું અધ્યયન છે. બીજા શ્રુતસ્કંધના દશ વર્ગોમાં ઇંદ્રોની અગ્રમહિષીઓનું વૃત્તાંત જણાવ્યું છે. ॥ ૪૭-૫૦ ॥

૨૫૭૮૧—આ પ્રવચન કિંણુવલીના સાતમા પ્રકાશમા શ્રીજ્ઞાતાધર્મકથાગ નામના છઠ્ઠા અગ્રનો દૂક સાર અને દૂક પરિચય આ બે ગણત કહેવાની છે નેમા આના જ્ઞાત નામના પહેલા શુત્તનપના ૧૬ અધ્યયનોનો સાર અનુક્રમે આ રીતે જણવો

૧ ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાત અધ્યયન—મેઘકુમારે પાઝલા હાથીના લવમા સસલાને જાણવા માટે અહી દિવસ સુધી એક પગ ઉચો રાખ્યો હતો આ મુદ્દાને લક્ષ્યમા ગખીને અહી મેઘકુમારનું અરિત કહ્યું છે તેથી આનું નામ ઉત્કૃષ્ટ અધ્યયન પાડ્યું છે ઉત્કૃષ્ટ શબ્દનો અર્થ ઉપાડેલો, અથવા ઉચો કરેલો (પગ) એમ થાય છે અહી ચાલુ પ્રમગે હાથીએ ઉચો કરેલો પગ આ રીતે અર્થની યોજના કરવી આ અધ્યયનમા જણાવેલી મેઘકુમારની કથા ગદ્ય પ્રસિદ્ધ છે કારણ કે દર વર્ષે પચુપણા પર્વમા કલ્પસૂત્રના પહેલા વ્યાખ્યાનમા તેનું વર્ણન કરાય છે, ને સભાયા પણ છે શ્રેષ્ઠિક સજના અનેક પુત્રોમાના મેઘકુમાર વિનીત પુત્ર હતા તેમના જન્મની જીના જણાવતું સન્ધ્યાગદિતું વર્ણન તે વખતના રીતરીવાજ વગેરેનું સ્વરૂપ જણવાતું અપૂર્વ સાધન છે પછી તેણે જોડોતેર લ્હાને અભ્યાસ કર્યો, એમ જણાવતા જોડોતેર કલાઓના નામ લેવાં છે તે અપૂર્વ બોધદાયક છે પછી જણાવ્યું કે તે વિવિધ ભાષાઓના પણ જણકર હતા આમાથી બોધ એ મળે છે કે જૂઠા જૂઠા દેશોમા રહેનારા જીવોને વસ્તુતત્ત્વનો બોધ કરાવવા માટે વિવિધ ભાષાઓને જરૂર જણાવી બોધએ હાલનો અનુભવ પણ આ ગણતમા સાક્ષી પૂરે છે

જણવાન વચને પામેલા મેઘકુમાર પૂર્વજવના શુભ સન્ધ્યાગેના પ્રતાપેજ સ્વાધીન ભોગોને તજવા તૈયાર થયા, ને ત્યાગ ધર્મને સાધવા ઉત્સુક થયા તેમા પ્રભુ શ્રીમહાવીરની દેશના ઠકાયેલા સરકારોને વિકસાવવામા અમાધ્યગ્ણ કારણ હતી તથા ત્યાગ ધર્મની સાધના કરવામા જ જીવાનીનું ખરૂં તત્ત્વ સમાર્યું છે આવી ભાવના વિષય કયાયે પ્રત્યે તિરન્ધાર હાલિવાળા જીવોને જ થાય છે મેઘકુમાર તેવા હતા તેથી જ તેમણે જણવાનીમા પ્રમુદેવના હાથેજ દીક્ષા લીધી શ્રીતીર્થકગદિ મહાપુરૂષોના હાથે દીક્ષા લેનારા જીવો નિશ્ચયે ભવ્યોજ હોય એટલે આમનસિદ્ધિક તે ભવ્ય જીવો પ્રેમ કાવમા જરૂર સુક્તિને પામેજ શતે બનેલી મેઘકુમારના સચાગની જીના દેવલજ્ઞાનથી જણીને પ્રભુએ શાંતિ ભરેલા વચનોથી અને પૂર્વજવોની જીના મહાજાવીને મેઘકુમારને સચમમા સ્થિર કર્યા જાતિ-અમરણ જ્ઞાની તે મુનિ અગીયાર અગ્રોનો અભ્યાસ અને તપ સચમની સાધના પરમ ઉદ્ધામથી કરીને વિજય વિમાનમા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થયા હાવ પણ તે વિજય વિમાનમા જ છે અહીંથી અવીને મહાવિદેહે ઉત્તમ શાવમ કુવે જન્મી અવસરે ચારિત્રાદિને આગધી મોઘે જશે માટે મેઘકુમારનો જીવ વિજય વિમાનવાગી દેવ જરૂર એકાવતારી દહી રાકાય આમાથી સાર લેવાનો એ છે કે પ્રમાદ અજ્ઞાનાદિ કારણેથી સચમની સાધના કરતા કટાણેલા શિષ્યાદિને શુદ્ધ મદારાજે શાંત વચનોથી સચમાદિના આગધમ જનાવવા બોધ્યે અને

શિષ્યાદિ લબ્ય જીવોએ પણ મેઘમુનિની જેમ ગુરુવચનને સ્વીકારી તેમના કહ્યા મુજબ વત્તીને આત્મહિત જરૂર સાધી આગપક બનવું જોઈએ.

૬ સંઘાટ અધ્યયન—ધન્ય શેઠ અને વિજય ચોર એ બેને એક સાથે સંઘાટમાં એટલે હેડમાં (બેડીમાં કેદખાનામાં) ગાંધ્યા, તેથી આનું સંઘાટ અધ્યયન નામ પ્રસિદ્ધ છે. ‘વાવે-તેવું’ લાણે, ને કરે તેવું પામે. આ કહેવત પ્રમાણે ધન્ય નામના સાર્થવાહના પુત્રને મારનાર-વિજય ચોરને રાજાએ કેદખાનામાં પૂર્યો એક વખત દાણચોરી વગેરે અપરાધ કરનાર ધન્ય સાર્થવાહને તે ચોરની સાથે એકજ બેડીમાં નાંખ્યો. અહીં ધન્ય સાર્થવાહને જંગલ જવા વગેરેમાં ચોરની ગરજ હોવાથી તેને રાજી રાખવા તેણે પોતાના લોજનમાંથી ચોરને ખાવા આપ્યું. કેદની મુદત પૂરી ચયા છાદ તે સાર્થવાહ ઘેર ગયો. ત્યારે ચોરને લોજન દેવાથી તિરસ્કાર કરતી પોતાની પત્નીને શેઠે કહ્યું કે એક બેડીમાં અમે બે જણાં હતાં. હરવા ફરવા વગેરેમાં તેની ગરજ હોવાથી મેં લોજન આપ્યું હતું. અહીં જેમ સાર્થવાહે પોતાના સ્વાર્થને કારણે લોજન ખવરાવી ચોરનું પોષણ કર્યું, તેમ સાધુએ ધર્માધાર શરીરથી સંયમશક્તિ સ્વહિત રૂપ સ્વાર્થને માટે આહારાદિથી દેહને ટકાવવો જોઈએ. વ્યાજબીજ કહ્યું છે કે ધર્મારાધન કરવામાં પહેલું સાધન શરીર છે.

૭ અંકેક અધ્યયન—સમ્યગ્દર્શનને નિર્મલ બનાવવા માટે તેના શંકા વગેરે દોષોથી દૂર રહેનારને લાલ અને શંકાદિ દોષોને સેવનારા જીવોને થતા ઘેર લાલ સમન્નવવા માટે આ ઈંડાનું દૃષ્ટાંત ત્રીજા અધ્યયનમાં કહ્યું છે. અહીં જણાવ્યું છે કે—બે સાર્થવાહના પુત્રો માંડોમાંડે પ્રીતિવાળા હતા તેમણે બગીચામાં ફરતાં ફરતાં એક મયૂરીના (મારની માદાના) બે ઈંડા જોયાં. તે બંને મિત્રોએ ઘેર લઈ જઈ પોત પોતાના મયૂરપાલકોને આપ્યાં. તેમાં એક સાર્થવાહના પુત્રે તે ઈંડું ગરાળર સેવાયું કે નહિ ? એમ શંકા કરીને તેને વારંવાર જોયા કર્યું. તે હાથથી ઉપાડીને જૂઠા જૂઠા સ્થાને મૂકવા લાગ્યો તેથી તે ગરાળર સેવાયું નહિ, ને તેમાંથી મોરનું બચ્યું પણ થયું નહિ. બીજો નિઃશંકિત હોવાથી તેને મયૂરનું બચ્યું પ્રાપ્ત થયું. તેના મૃત્યાદિક જોઈને તે સુખી થયો. એજ રીતે સમ્યગ્દર્શનની બાગતમાં પણ સમજી લેવું કે શંકાદિ દોષોને તજીને મોક્ષ માર્ગને સાધતાં જરૂર સિધ્ધિના સુખ મળે છે. તેવો લાલ શંકાદિ દોષવાળો જીવો પામી શકતા નથી. આ ત્રણ અધ્યયનો પૈકી પહેલા અધ્યયનમાંથી હિતશિક્ષા એ મળે છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે શિષ્ય ભૂલ કરે, તો તેને આચાર્યે મીઠાં દૃષ્ટાંત અને ચુકિત સંગત વચનો કહીને માર્ગમાં સ્થાપન કરવો જેમ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે શ્રીમેઘ મુનિરાજને શાંતિ અને મીઠાશવાળા ચુકિત સંગત વચનો કહીને સંયમ માર્ગમાં સ્થિર કર્યા, તેમ ગુરુએ શિષ્યોને સંયમ માર્ગની આરાધનામાં સ્થિર કરવા જોઈએ. બીજા અધ્યયનમાંથી હિત શિક્ષા એ મળે છે કે જેમ ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના કામમાં વિજય મદદગાર થાય, આ ઇરાદાથી તેણે તેનું પોષણ કર્યું, તેમ ધર્માધાર દેહ આહારાદિથી સ્વસ્થ હશે, તો સંયમની આરાધનામાં તે મદદ કરશે, આ મુદ્દાથી મુનિવરોએ આહારાદિથી

દેહતુ પોષણ કરવું બ્યાજી છે ત્રીજા અધ્યયનમાથી હિતશિક્ષા એ મળે છે કે—પણ શ્રીતીર્થ કર દેવે કહેલા પદાર્થોના ચતુર્થ સ્વરૂપમા ગત કરવી જ નહિ કારણ કે શકાથી વિવિધ અનર્થો પ્રાપ્ત થાય છે, ને નિશકિતપણે ધાગણ કરવાથી ખીજા અનેક ગુણોના લાભ થાય છે આજ હકીકતને અપદ રીતે સમજાવનારૂ આ ઈશાનુ દષ્ટાત છે, ૧ મતિની દુર્ગંધતા, ૨ શકાદિને દૂર દરનાર શુદ્ધકારાજનો મેળાપ ન થાય, ૩ જાણવા લાયક પદાર્થોની ગહનતા (તીવ્ર બુદ્ધિના અભાવે સમજાય નહિ એટલે સમજવામા કઠીન પડે તેવાપણ), ૪ જ્ઞાનાવરણ ઝોમોના ઉદય, ૫ હેતુ કે ઉદ્દાહરણનો અસંભવ (તે બેમાથી એકનું ન ગણવું) આ પાચ કારણોમાના કોઈ પણ કારણથી શ્રીજિન પ્રવચનોમા કહેલી પદાર્થોની હકીકત ન સમજાય, તો એમ જરૂર વિચારવું કે સર્વજ્ઞ પ્રભુના વચનો સાચાજ છે, કારણ કે પરમ કૃપાલુ તે પરમાત્મા પ્રત્યુપકારની પરવા રાખ્યા વિનાજ સર્વ જીવોના પરમ ઉપકારક છે અસત્યના રાગદ્વેષ મોહ અને અજ્ઞાનાદિ કારણોના નિર્મૂલ નાશ કરનારા તે પરમતારક જિનેશ્વર દેવો જૂઠું બોલે જ નહિ એમ વિચારીને સમ્યક્ત્વ ગુણની આરાધના કરવામા તત્પર રહેવું

૬ દૂર્મ અધ્યયન—અહીં બે કાવળાતુ દષ્ટાત ઝીને ઇદ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોને જીતવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તેથી આનું નામ દૂર્માધ્યયન જણાવ્યું છે બે કાચળા છે તેમાનો એક કાચળો જેમ પગ વગેરેને ગોપવીને રહ્યો, તેથી તે શિયાળના પગમાથી બચી જઈ મુખી થયો, તેમ પાચ ઇદ્રિયોને જીતનારા મુનિવરો સચમાદિને સાધીને મુક્તિના અભ્યાસાધ મુખ પામે છે તથા જેમ ખીજો કાચળો અગોપાગને ગોપવતો (સંકેશીને રહેતો) નથી, તેથી શિયાળ તેને મારી નાખે છે ને દુર્ગંતિના દુખોને ભોગવે છે તેમ જો જીવો ઇદ્રિયોને ગોપવતા નથી, તે રાગદ્વેષ રૂપી શિયાળના પગમા સપડાઈને અહીં દુખી થાય છે, ને પરભવમા દુર્ગંતિના આકરા દુખો પણ ભોગવે છે

૭ સેલક અધ્યયન—મોહાદિ ખરાણ નિમિત્તોના સસર્ગાદિથી શિથોલ બનેલા જીવો પણ પુણ્યોદયે સારા નિમિત્તોના સસર્ગાદિથી ઉન્નમર્ગથી ખસીને સન્માર્ગને પાત્રી જિતેન્દ્રિય બની આત્મહિત જરૂર સાધે છે આ વાત સ્પષ્ટ સમજાવવા માટે સેલક રાજર્ષિનું દષ્ટાત દેહ્યું છે શુક અનગારની પાસે પ્રતિજ્ઞાપ પાત્રી સેલક રાજાએ પોતાના મહુક કુમારને રાજ્ય સોંપી પથક વગેરે પાચસો મત્રીઓની સાથે દીક્ષા લીધી પરમ ઉલ્લાસથી તેની આરાધના કરતા એક વખત તેમને દાહ જ્વરનો રોગ થયો તેની ખીલથી હેરાન થતા છતા પણ વિહાર કરતા તે પોતાના નગરમા પધાર્યા મહુક રાજાએ કરાવેલી ચિકિત્સાથી તે ગતર્ષિ સાબળ થયા પરંતુ આહારાદિકમા મૂર્છિત થયેલા હોવાથી તેમણે વિહાર કર્યો નહિ તેથી પથક અનગાર સિવાયના સર્વ સાધુઓ વિહાર કરી ગયા પથક સાધુ તેમની સેવા કરવા ગયા રાજર્ષિ સેલક તો સર્વ સાધુ ક્રિયા કરવામા શિથિલ થયા કેવળ ચોમાસી પ્રતિકમણના આમણ કરતા પથક મુનિ તેમના પગને અડયા, ત્યાં નેત્રામા ભાગ પડવાથી સેલક રાજર્ષિ

કોધથી બોલવા લાગ્યા. તેમને પથકે જમાત્રા, ત્યારે કારણ પૂછતાં તે પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યા, અને છેવટે નિર્મળ ચારિત્ર પાળી સિદ્ધ થયા.

૬ તુંગક અધ્યયન—કર્મજન્યના કારણો સેવવાથી જીવ ભારે કર્મી થઈ નીચે દુર્ગતિ-માં જાય છે, ને તેથી અલગ રહી કર્મ નિર્જરાના સાધનો સેવનારે જીવ ઉર્ધ્વગતિ પામે છે. આ વાત યથાર્થ સમજાવવા માટે માટીના આઠ લેપવાળા અને તેવા લેપરહિત તુંગકાનું દૃષ્ટાંત અહીં આપ્યું છે. તેથી આનું નામ તુંગક અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે. જેમ લેપવાળું તુંગકું લેપના ભારથી પાણીમાં તળીયે જાય, ને લેપ દૂર થતાં પાણીના ઉપર આવે, તેમ કર્મજન્યના ભારથી જીવ અધોગતિ પામે છે. ને કર્મોના ભાર ખસતાં ઉર્ધ્વગતિ (સ્વર્ગ કે મોક્ષ) પામે છે.

૭ રોહિણી અધ્યયન—ધન્ય શેઠની પુત્રવધૂ (દીકરાની સ્ત્રી) રોહિણીનું દૃષ્ટાંત દઈને પાંચ મહાવ્રતોની આરાધના કરવાનો ને કરાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. તેથી આનું નામ રોહિણી અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે. જેમ તેણે પાંચ ચોખાના દાણાં વવરાવીને ણહુજ દાણાં વધાર્યાં તેમ મુનિવરોએ પાંચ મહાવ્રતોને આરાધી બીજાં ઘણાં જીવોને તેના આરાધક બનાવવા જોઈએ એ આ અધ્યયનનો સાર છે.

૮ મદલી અધ્યયન—અહીં યોગાણીસમા તીર્થંકર શ્રી મદલીનાથનું જીવન ચરિત્ર કહ્યું છે. તેથી આનું નામ મદલીઅધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે.

૯ માકંદી અધ્યયન—માકંદી સાર્થવાહનો પુત્ર જિનપાલિત કામ લોગથી વિરક્ત બની સુખી થયો, ને જિનરક્ષિત નામનો બીજો પુત્ર કામલોગમાં આસક્ત થતાં દુઃખી થયો. આ હકીકત અહીં વિસ્તારથી જણાવી છે. બંને પુત્રોના પિતાના નામથી આ અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે.

૧૦ ચંદ્ર અધ્યયન—જેમ કૃષ્ણપક્ષમાં એકમથી અનુક્રમે ચંદ્રનું તેજ ઘટે, તેમ પ્રમાદી જીવોના ગુણો ઘટતા ઘટતા સર્વથા ઘટી જાય છે. ને અપ્રમાદી જીવોના ગુણો સુદ એકમથી અનુક્રમે જેમ ચંદ્રકલા વધે તેમ વધતા જાય છે. આ વાત ચંદ્રના દૃષ્ટાંતે સમજાવી છે. માટે ચંદ્ર અધ્યયન કહેવાય છે.

૧૧ દાવદ્રવ અધ્યયન—મુનિએ દીક્ષા લીધા પછી ચારિત્રના સંપૂર્ણ આરાધક થવું જોઈએ પણ વિરાધક નજ થવું. આ વ્રાતને દાવદ્રવનામના મુક્ષેનું દૃષ્ટાંત દઈને સ્પષ્ટ સમજાવી છે, તેથી ‘દાવદ્રવ અધ્યયન’ નામ પ્રસિદ્ધ છે. તે ઝાડ સમુદ્રની વચમાં રહેલા દ્વીપમાં થાય છે.

૧૨ ઉદકજ્ઞાત અધ્યયન—કેટલાએક પુણ્યલોના ખરાબ વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ પ્રયોગથી સારા પણ થઈ શકે છે, તે વાત મંત્રીએ રાજાને બાઈના પાણીના દૃષ્ટાંતે સ્પષ્ટ

સમજાવી છે જેમ પ્રયોગથી દુર્ગધવાળું પાણી સુગંધવાળું ને સ્વાદિષ્ટ બને છે તેમ મિથ્યાત્વાદિની દુર્ગંધથી મહિન બનેલા જીવો ગુરૂમહાગજના ઉપદેશ શ્રવણાદિ પ્રયોગથી નિર્મલ બને છે

૧૨ દંડુરજ્ઞાન અધ્યયન—સદ્ગુરૂની મેળાત, તેમના ઉપદેશનું માલગણુ વગેરે સાધનો ન મળવાથી શુભોની હાનિ થાય છે તે વાત દંડુર (દેહડા) ના જીવ (નદમણિયા) નું દૃષ્ટાત દર્શને સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૧૩ તેતલિપુત્રજ્ઞાત અધ્યયન—ધર્મ પ્રાપ્તિની સાધન મામત્રો મળવાથી જ ધર્મને લાભ થાય છે, તે હરીજત તેતલિપુત્ર નામના મત્રિનું દૃષ્ટાત દર્શને વિસ્તારથી સમજાવી છે તે મત્રીની ખી સાધ્વી ચર્ધ દેવપણુ પામીને મત્રીને ધર્મ વચનો વ્હીને ધર્મ પમાડે છે

૧૪ નદીકુંજજ્ઞાત અધ્યયન—નદી નામના જાડના કુંજોનું દૃષ્ટાત દર્શને વિપયોને તજવાનો અહી ઉપદેશ આપ્યો છે તે કુંજો કિપાડ કુંજની જેવા અતે મારનાગ હોય છે નદી જેવા વિપયોથી દૂર રહેવાથી જ સુખ મળે છે આ વાત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૬ અપરકકા અધ્યયન—ધાતકીખડની અપરકકા નગરીનો પત્રનાભ ગત દ્રોપદીની ઇચ્છા કરવાથી કેવી વિઠબના પામ્યો ? તે ખીના દૃષ્ટુ પાઠવો અને દ્રોપદીના પૂર્વભવની હકીકત વગેરેનું વર્ણન કરીને વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૭ અશ્વજ્ઞાત અધ્યયન—વિપયોને તજતારા જીવો જ સુખી થાય, આ વાત યોડાઓનું દૃષ્ટાત દર્શને સમજાવી છે

૧૮ સુસુમાજ્ઞાત અધ્યયન—લોભ એ અનર્થનું મૂળ છે, ને સતોપ એજ ખરા સુખનું સાધન છે આ હકીકતને સમજાવનારું સુસુમા પુત્રીનું દૃષ્ટાત કથુ છે તેથી તેના નામે અધ્યયનની પ્રમિદિ છે ધન્ય સાર્થવાહની સુસુમા નામે પુત્રી હતી તેને ચિવાત નામનો ચોર ઉપાડી ગયો, તેને શોધવા ચાર પુત્રો સાથે ધન્ય સાર્થવાહ નીકળ્યા ચિવાત સુસુમાને લઈ જતા રત્નામા તજવાથી તેનું મનન લાપી લઈને દૂર ભાગી ગયો આગળ જતા ભૂખ્યો તજ્યો તે ખૂરી હાનતે મળ્યું પામ્યો આગાવી જોધ આપ્યો કે જે ડોઈ માધુ સાધ્વી આ ક્ષણિક આદારિક શરીરને મોડને વશ થઈ આકાશાદિથી પોયે છે, તેઓ નિદાને પાત્ર બને છે, અને ચિવાત નામના ચોરની જેમ દુષ્ટી ચર્ધ ભવમા ભમે છે તથા ધન્ય સાર્થવાહ વગેરે જીવોએ જેમ પોતાના નગરમા પહોંચવા માટે આકાશાદિથી દેહને ટકાવ્યો, તેમ મુનિવગેએ મોક્ષ નગરમા જવાના ઇન્દ્રિયથી આકાશાદિ વડે દેહને ટકાવવો જોઈએ પણ મત્ર તવા સુદર વર્ણાદિને વપારવા પી જીવિથી રેડનું પોતાનું નજ દરવું નોંધ્યે

૧૬ પુંડરીક અધ્યયન—લાંબો ટાઇમ ચારિત્રને પાળીને અંતે મોહાદિના પાપે સંયમને તજનારા જીવો કંડરીકની જેમ વિડંગના પામે છે. અને શુભ લાવથી થોડો ટાઇમ પણ કરેલી ચારિત્રની આરાધના પુંડરીક રાજની જેમ પરમ સુખને આપે છે. આ હકીકત અહીં પુંડરીકનું દૃષ્ટાંત દર્શને સમજાવી છે. તેથી તેના નામથી અધ્યયનની પ્રસિદ્ધિ છે. સંયમને વિરાધવાથી જેમ કંડરીક સાતમી નરકે ગયો, તેમ તેવા વિરાધક જીવો દુર્ગતિને પામે છે; એમ સંમજીને લભ્ય જીવોએ નિર્મલ લાવથી સંયમની આરાધના પુંડરીકની જેમ કરવી જોઈએ. જેમ પુંડરીકમુનિ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને મહર્દિક દેવ થયા તેમ સંયમના આરાધક જીવો મોક્ષે કે સ્વર્ગે જરૂર જાય.

॥ આ રીતે પહેલા શ્રુતસ્કંધનો સાર પૂરો થયો ॥

— — —

॥ બીજા શ્રુતસ્કંધનો સાર ॥

આના ૧૦ વર્ગોના ૨૦૬ અધ્યયનો જણાવ્યા છે. તેમાં પહેલા વર્ગના પાંચ અધ્યયનોમાં ચમરેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓનું વૃત્તાંત કહ્યું છે. બીજા વર્ગના પાંચ અધ્યયનોમાં બલીન્દ્રની અને ત્રીજા વર્ગના ૫૪ અધ્યયનોમાં અસુરેન્દ્ર સિવાયના ણાક્રીના દક્ષિણના નવ ઈંદ્રોની ૫૪ અગ્રમહિષીઓનું વર્ણન કર્યું છે. ચોથા વર્ગના ૫૪ અધ્યયનોમાં પણ એજ પ્રમાણે ઉત્તર દિશાના ૯ ઈંદ્રોની ૫૪ અગ્રમહિષીઓના જીવન જણાવ્યા છે. પાંચમા વર્ગમાં દક્ષિણ દિશાના વ્યંતરેન્દ્રોની ૩૨ અગ્રમહિષીઓની અને છઠ્ઠા વર્ગમાં ઉત્તર દિશાના વ્યંતરેન્દ્રોની ૩૨ અગ્રમહિષીઓની બીના કહી છે. સાતમા વર્ગમાં ચંદ્રની અગ્રમહિષીઓનું અને આઠમા વર્ગમાં સૂર્યની અગ્રમહિષીઓનું વર્ણન કર્યું છે. નવમા વર્ગમાં શકેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની ને ૧૦ મા વર્ગમાં ઇશાનેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની હકીકત જણાવી છે.

॥ શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રનો સાર પૂરો થયો ॥

— — —

॥ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રના પહેલા ઉત્ક્રિષ્ટ અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ચંપાનગરીનું વર્ણન કરી જણાવ્યું કે અહીં કોણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા આ નગરીના બહારના ભાગમાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યવાળા પ્રદેશમાં એક વખત સુધર્માસ્વામી ગણધર પધાર્યા. (અહીં રાજાનું ને ગણધરનું વૃત્તાંત જણાવ્યું છે.) નગરીના લોકો આ બીના જાણી વાંદવા ને દેશના સાંભળવા પોતપોતાના ઘેરથી નીકળી અહીં આવ્યા. દેશના સાંભળી સ્વસ્થાને ગયા. અવસરે શ્રી જંબૂસ્વામીજીએ શ્રી સુધર્માસ્વામીને છઠ્ઠા અંગનો અર્થ પૂછ્યો. તેના જવાબમાં આના બે શ્રુતસ્કંધ છે વગેરે બીના કહેવા રૂપ

ઉપોદ્ધાત જણાવીને પહેલા શ્રુતસ્ક ધના ૧૯ અધ્યયનો જણાવીને, પહેલા ઉત્ક્રિષ્ટ નામના અધ્યયનની હકીકત વર્ણવી છે તેમા અભયકુમારની અને તેની માતાની ખીના કહોને, (મેઘકુમારની માતા) ધાગિણી રાણીનું અને તેના વાસઘર (સુવા બેસવાના હોલ)નું વર્ણન કર્યું છે પછી એક વખત ધાગિણી રાણીએ હાથીનું સ્વપ્ન જોયું તેણે તે ખીના શ્રેણિક રાજાને જણાવીને સ્વપ્નનું ફલ પૂછ્યું રાજા શ્રેણિકે સ્વપ્નને વખાણીને તેનું ફલ (પુત્રનો લાભ) કહ્યું તે સાલળી રાજા થયેલી રાણી ધારિણીએ ધાર્મિક કથા કરવા પૂર્વક સ્વપ્ન જાગરિકા કરી જે સ્વપ્ન આનંદ હોય, તે આનંદ જાહે જાગવાથી ને ધર્મકથાદિ સાલળીને કે કરીને રાત પૂરી કરવાથી સ્વપ્નનું પૂર્ણ ફલ મળે છે આ કારણથી સ્વપ્નને સાચવવા નિમિત્તે જે જાગણુ તે સ્વપ્ન જાગરિકા કહેવાય શ્રેણિક રાજા સ્નાનાદિ ક્રિયા કરીને કચેરીમા આવ્યા, તે વખતે સ્વપ્ન પાઠકેને જોલાલ્યા તેમને પહેલા ગોઠવીને તૈયાર કરેલા ભદ્રાસનો પર બેસાડ્યા ગાનએ સ્વપ્નનું ફલ પૂછતા તેમણે કહ્યું કે “તમને પુત્રનો લાભ થશે” શ્રેણિક રાજાએ સત્કારાદિ ઠરી વીદાય થયા ગણીને એ હકીકત જણાવી તે સાલળી સતોષ પામી ધારિણી રાણી શયન ઘરમા ગઈ ઉત્તમ જાળના પ્રભાવે રાણીને યોગ્ય અવસરે મેઘને (વાદળાને) જોવાનો દોહલો થયો તે વખતે વર્ષા ઋતુ ન હોવાથી દોહલો પૂરવાનો અવસર નહોતો, તેથી રાણીએ કોઇને આ વાત કરી નહિ ને કદાચ વિના ખીજા શ્રેણિક રાજા વગેરેને ખગર શી રીતે પડે? આવી પર્વસ્થિતિમા દોહલો પૂર્યો નહિ, તેથી રાણી ઉદાસ થઈ, તેનું કાણુ ખીજાઓ પૂછે, તો પપ્પુ જોલે નહિ નોકરાએ આ ખીના રાજાને કહી તેણે ઉદાસ થવાનું કારણ સોગન ખાઈને પૂછ્યું, ત્યારે રાણીએ તે દોહલાની વાત રાજાને કહી તેણે રાણીને દોહલો પૂરવાની કબજાત આપી પછી ત્યાથી શ્રેણિક રાજા કચેરીમા આવ્યા, ત્યારે અભયકુમાર પિતામહીને મળવા આવ્યો છતા શ્રેણિકે તેને અનાદર કર્યો અભયકુમારે હાથ જોડીને વિનયથી પૂછ્યું, ત્યારે દોહલાની ખીના જણાવી અભયકુમાર પિતાની પામે દોહલો પૂરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી પોતાના મહેલમા આવ્યા અહી પૂર્વ મગતિક (મિત્ર) દેવને આરાધવા તેણે અદમ કર્યો તે દેવનું આમન ચવાયમાન થતા અવધિમાનથી જાગલ જાણીને અહી અભયકુમારની પામે તે પૂર્વભવનો મનેહી દેવ આવ્યો ને તેણે આગપવાનું દારણુ પૂછ્યું અભયકુમારે મેઘનો દોહલો પૂરવાની હકીકત જણાવી દેવે વેલાગગિરિની ઉપર આકાશમા મેઘની વિકુર્વણા કરી એટલે વૈદિય લગ્નિધી વાદળા વિકુર્વ્યા અભયકુમારે નગર શણગાર્યું ને સેયનક હાથીની ઉપર ધારિણી રાણીને બેસાડી જગીયા વગેરે નયલે દેવી વાદળા દેખાડીને દોહલો પૂર્યો ને તે દેવને સત્કાર કર્યો પછી તેણે (દેવે) મેઘને આગેથી લીધો અભયકુમારને કહીને તે સ્વપ્નને ગયો જાળને નાયવલી ધાગિણી રાણીએ અવસરે પુત્રને જન્મ આપ્યો દાગીએ તાતને પુત્ર જન્મની વખાનણી આપી તેણે કુલ મર્યાદા સાચવી મિત્રાદિને જમાડી મેઘના દોહલા ઉપરથી મેઘકુમાર નામ પાડ્યું સારી રીતે લાવનપાલન કરાતો તે યોગ્ય ઉમરે ૭૨ કલા ગીખ્યો ત્યારે રાજાએ ટલાચાર્યનો મત્કાર કર્યો ને મેઘકુમારને આજે જન્મેલ જ પાવી આપ્યો તે મોટો થયો,

ત્યારે રાજાએ હાથજ સાથે ૮ કન્યાઓનું પાણિયકાગુ કરાવ્યું. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ પધાર્યા. શ્રેણિક રાજા વગેરે મેઘકુમાર સાથે પ્રભુને વાંદવા મહેલથી નીકળ્યા. મેઘકુમારે પાંચ અલિંગમાદિ સાચવી વંદન કરી ધર્મદેશના સાંભળી મહેલમાં આવી દીક્ષા લેવાની વાત કરી. માતૃપિતાની પાસે રજા માગી. માતા જેઠ પામી અનુકૂળાદિ વચનો કહીને અટકાયત કરવા લાગી. તે જાણતમાં દૃઢ વૈરાગ્યશાલી મેઘકુમારે સ્પષ્ટ જુઠાસા કરીને મહા-મહેનતે રજા મેળવી. એક દિવસ તેનો રાજ્યાલિપેક કર્યો. શ્રેણિકે કુત્રિકાપણથી ઓઘો વગેરે ઉપકરણો મંગાવ્યા. હજમને જોલાવી મુંડન કરાવી સ્નાન કરીને અલંકારો પહેરી પાલખીમાં બેસીને વગેરે ક્રમે કરીને ધામધૂમથી મેઘકુમાર ગુણશીલ ઉદ્યાનમાં આવ્યા. તે વખતે માતા પિતાએ મેઘકુમારને દીક્ષા આપો, એમ પ્રભુને કહ્યું ને પુત્રને આશીર્વાદ આપ્યો. પછી મેઘકુમારે પ્રભુને કહ્યું કે “ આ લોક આધિવ્યાધિ રૂપી દાવાનળથી સળગી રહ્યો છે. તેમાંથી જાગ્યાવનારી દીક્ષા મને આપો. ” પ્રભુએ વિધિ પૂર્વક દીક્ષા આપીને મેઘમુનિને માર્ગનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. રાતે તેમનો સંતારો જતા આવતા મુનિઓની પગની રજથી ભરાઈ ગયો. તેથી તેમને ઉંઘ ન આવી. સંયમથી કંટાળેલા તે મુનિને પ્રભુએ પૂર્વભવની ખીના કહેવા પૂર્વક હિતોપદેશ દઈને સ્થિર કર્યા. તેમાં પ્રભુએ મેઘમુનિને કહ્યું કે તું પૂર્વભવે સુમેરૂપલ નામનો હાથી હતો. તે ખીના અને કીડાદિની હકીકત જણાવીને કહ્યું કે એક વખત દાવાનલને જોઈને જલાશય તરફ જતાં તું કાદવમાં ખૂંચી ગયો. ખીજા હાથીએ કરેલા પ્રહરોની વેદના લોગવી અંતે મરીને વિંધ્યગિરિની ઉપર તું મેરૂપલ નામે હાથી થયો. ત્યાં તને દાવાનલ જોઈને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું. તેથી પાછલા ભવની ખીના જાણીને તે દાવાનલથી જાગ્યાવનારું માંડલું જનાવ્યું. એક વખત દાવાનલ સળગ્યો, ત્યારે તું અને ખીજા સસલા વગેરે જીવો માંડલામાં આવ્યા. તે જાણવાના ધરિદાથી એક પગ ઉંચો કર્યો, ત્યાં તે સ્થાને એક સસલો ભરાયો. તેની દયાની ખાતર તે અઢી દિવસ પગ અદ્ધર રાખ્યો. સસલાને જાગ્યાવતાં ઉત્તમ મનુષ્યાયુષ્ય જાંચ્યું. દાવાનલ શાંત થતાં તું જમીન ઉપર પડી ગયો. અંતે મરીને તું શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર થયો. એ દયાનો પ્રભાવ જાણવો. અહીં અજ્ઞાની તિર્યંચપણામાં પાળેલી દયાનું તને આવું ઉત્તમ ફલ મળ્યું. તો મુનિપણમાં જગત્પૂજ્ય મુનિ-વરોના પગની રજના સ્પર્શથી તારા જેવા સમજી આત્માએ કંટાળવું ન જોઈયે, પણ અહોભાગ્ય માનવું. ઈત્યાદિ ઉપદેશ વચનો સાંભળીને મેઘમુનિ સંયમમાં સ્થિર થયા. તે વખતે તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું. તેથી પ્રભુએ કહેલી તમામ ખીના જાણીને તેમણે આંખ સિવાય તમામ શરીરને વોસિરાવ્યું. ત્યાર બાદ અગીઆર અંગનો અભ્યાસ કર્યો, અને ૧૨ સિક્ષુ પ્રતિમા અને ગુણરત્ન સંવત્સરાદિ વિવિધ તપશ્ચર્યાદિથી આત્મહિત સાધ્યું. ત્યાર પછી તે મુનિના શરીરનું વર્ણન અને અતે કરેલ અતશનની હકીકત જણાવી કહ્યું છે કે તે મુનિ સમાપ્તિથી કાલધર્મ પામી વિજય વિમાનમાં એકાવતારી અનુત્તર દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહે સિદ્ધિપદ પામશે.

૧૧ બીજા સવાટકે જ્ઞાત અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

જે જીવ હિંસાદિ પાપકર્મો કરે તે દુઃખી થાય છે ને અહિંસાદિ સુદર કાર્યો કરે તે સુખી થાય આ હકીકતને યથાર્થ સમજનાર ધન્ય સાર્થવાહ અને વિજય ચોરતુ ઉદ્ધારણ જણાવ્યું છે તેમા કહ્યું છે કે ધન્ય સાર્થવાહના બાળપુત્રને મારી કુવામા નાખી વિજય ચોરે તેના ઘરેણા લઈ લીધા, તેથી રાજ મેલકોએ તેને ડેદખાનામા પૂર્યો ત્યાર પછી એક વખત દાણ વગેરેની યોગીના અપરાધ કરવાથી ધન્ય સાર્થવાહને પણ તે ચોરની સાથે જ એક જ બેડીમા નાખ્યો ધન્ય સાર્થવાહના ઘેરથી ભોજનનો દાળકો આવ્યો તેમાથી ક્રુધાતુર થયેલા ચોરે ભોજન માગ્યું, પણ તેણે આપ્યું નહિ ધન્ય સાર્થવાહને જગલ જવાની બાધા થઈ, ત્યારે એક જ બેડીમા રહેલો વિજય ચોર ધન્ય સાર્થવાહની સાથે ન આવ્યો, તેથી તેને વડીનીતિ (હત્યા) ની બાધા સહન કરવી પડી આ સુરઝેલી દૂર વરવાના ઇરાદાથી જ ધન્ય સાર્થવાહે ચોરને કબૂલાત આપી કે—“હું તને મારા ભોજનમાથી ભાગ આપીશ ” તેથી વિજય ચોર ધન્યતુ કામ રાજ થઈને કંવા લાગ્યો ધન્યના મિત્રોએ રાજને દ્રવ્યાદિ આપીને તેને છોડાવ્યો તે ઘેર ગયો, ત્યારે બીજા સગાઓએ ધન્યના બહુમાન સત્કાર કર્યા પણ ચોરને ભોજન દેવાની વાત જાણવાથી લકાએ રોષે લરાઈ તેના આદર સત્કાર કર્યો નહિ ધન્ય સાર્થવાહે સાચી વાત જાણવી કે—તેને ભોજન આપ્યા વિના નિર્વાહ થાય તેમ નહોતું ત્યારે તે શાત થઈ આ દૃષ્ટાત જણાવીને સુધર્મા સ્વામીએ જખૂન્વામીને મૂલ હકીકત જણાવી કે જેમ ધન્ય સાર્થવાહે સ્વાર્થને માટે ચોરને ભોજન આપ્યું, તેમ મુનિવરોએ સચમાદિનો નિર્વાહ કરવામા મદદગાર આ દેહ છે, આ મુદ્દાથી તેને આહારાદિથી પોષણે વ્યાજબી છે આનો વિસ્તાર ટીકાકરે ટીકામા કર્યો છે તેમણે ત્યા આહારાદિમા લુપ્થ એવા સાધુને વિજય ચોરના જેવો કહીને જણાવ્યું છે કે ધન્ય સાર્થવાહે ધર્મપોષ અનગારની પાસે દીક્ષા લઈને તે આરાધી આનંદસ્થાણુ કર્યું, ને વિજય ચોર મરીને નરકે ગયો

૧૨ ત્રીજા અહકેજ્ઞાત અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં ઇંડાનુ દૃષ્ટાત દર્શને મુનિવરોને હિતશિક્ષા ફરમાવી છે તેની દ્રષ્ટી બીના આ પ્રમાણે જાણવી જિનદત્ત અને સાગરદત્ત નામના બે સાર્થવાહના પુત્રો મારોમાહે પ્રીતિવાળા હતા તેમણે કોઈ જગીચામા કૃતા કરતા એક મયૂરીના બે ઇંડા ભેગા તે બંને મિત્રોએ ઘેર લઈ જઈ પોતપોતાના મયર પાલક નોકરોને આપ્યા તેમા એક સાર્થવાહનો પુત્ર “મારું ઇંડું જરાજી સેવાયું કે નહિ ? ” આ રીતે શકિત થઈને તે ઇંડાને વારવાર જૂદા જૂદા સ્થાને ફેરવવા લાગ્યો તેથી તે જરાજી સેવાયું નહિ, અને તેમાથી મયૂર બાળક (ચોરનું જન્મ) થયું નહિ બીજે સાર્થવાહ પુત્ર નિશ્ચિંત હોવાથી તેને મયૂર બાળક પ્રાપ્ત થયું અને તેના નૃત્યાદિક ભોધને તે સુખી થયો એજ રીતે

સમ્યગ્દર્શનની જાળતમાં પણ સમજી લેવું કે શંકાથી સમ્યક્ત્વ મલિન થાય છે. અને નિઃશંકિતપણાથી (શંકા રહિતપણા રૂપ ગુણથી) સમ્યક્ત્વ નિર્મલ બને છે.

૥ યોથા કુર્મ અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં વાણરચી નગરીનું અને મૃત ગંગાતીર હૃદની પાસે રહેનારા બે શિયાળીયાનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું કે—એક દ્રહમાંથી એક સાથે બે કાચળા બહાર નીકળી ફરતા હતા. તેમને ભૂખ્યા એવા કોઈ બે શિયાળીયાએ જોયા. તેમાં શરૂઆતમાં તો તે બંને કાચળા તેમના ભયથી અંગોપાંગને ગોપવીને રહ્યા. પણ છેવટે તે બેમાંના એક કાચળાએ તે શિયાળીયાને ગયા ધારી ધીમે ધીમે અનુક્રમે પગ તથા હાથ બહાર કાઢી, તેથી તે કાચળો ધૂર્ન શિયાળીયાની ઝપટમાં આવ્યો ને શિયાળ તેને ખાઈ ગયા, કાચળો મરી ગયો. બીજા કાચળાએ પહેલા કાચળાના જેવી ભૂલ કરી નહિ, હાથ પગ વગેરેને ગોપવીને જ રાખ્યા. શિયાળીયા “આ કાચળો મરી ગયો છે” એમ જાણીને ચાલ્યા ગયા, એટલે તે કાચળો દ્રહમાં જઈ સુખી થયો. આ દૃષ્ટાંતથી મુનિઓને શિખામણ આપી કે, જેઓ ઈદ્રિયોને છતતા નથી, તે મુનિવરો પહેલા કાચળાની જેમ આ ભવમાં સંયમ છવન હારી જઈ પરભવમાં દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે છે. અને જેઓ ઈદ્રિયોને વશ રાખે છે, તે સાધુઓ અહીં સ્વપર કટ્યાણ કરીને પરભવમાં સિદ્ધિના સુખ પામે છે.

૥ પાંચમા ક્ષેત્રક અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં દ્વારિકા નગરીનું અને તેના રાજા કૃષ્ણ વાસુદેવનું તથા ગિરનાર પર્વતની ઉપર નંદનવનમાં રહેલા સુરપ્રિય યક્ષના મંદિરનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે—દ્વારિકામાં કૃષ્ણ વાસુદેવના રાજ્યમાં થાવચ્યા (સ્થાપત્યા) સાર્થવાહીના દીકરા થાવચ્યા પુત્રને પ્રભુ શ્રીનેમિનાથની દેશના સાંભળી વૈરાગ્ય થયો. તેથી તે વાત તેણે માતાને કહી ને તેને સમજાવીને દીક્ષા લેવાની રજા મેળવી. આ અવસરે કૃષ્ણ વાસુદેવ કૌમુદી નામની ભેરી વગાડીને પ્રજાને પ્રભુ આગમન જણાવી ધામધૂમથી પ્રભુને વંદન કરી દેશના સાંભળી મહેલમાં આવી કચેરીમાં બેઠા હતા. તે વખતે થાવચ્યા સાર્થવાહીએ ભેટણું મૂકીને કહ્યું કે—“મારો પુત્ર પ્રભુની પાસે દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયો છે.” તે સાંભળી કૃષ્ણે થાવચ્યા પુત્રને બોલાવી જે જોઈયે તે આપવાનું કહી વૈરાગ્યની પરીક્ષા કરી, પણ તેમાં થાવચ્યા પુત્રે કહ્યું કે, “હું કર્મના ક્ષય કરવા દીક્ષા લઉં છું.” આથી નિર્ણય જાણીને નગરીમાં ઉદ્દ્યોષણ કરાવી કે—“પ્રભુ નેમિનાથની પાસે જેમને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા હોય, તેનો દીક્ષા મહોત્સવ કૃષ્ણ વાસુદેવ કરશે, ને તેમના કુટુંબનો નિર્વાહ પણ તે કરશે.” આ રીતે વ્યવસ્થા કરીને કૃષ્ણે થાવચ્યા સાર્થવાહીને કહ્યું કે, હું તારા પુત્રનો દીક્ષા મહોત્સવ કરીશ. પછી કૃષ્ણ વાસુદેવે થાવચ્યા પુત્રનો દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો અનુક્રમે તે પ્રભુની પાસે આવ્યો, ત્યારે માતાએ પુત્રને આશીર્વાદ આપી પ્રભુને પુત્ર ભિક્ષા આપી. (પુત્રને દીક્ષા આપો, એમ કહ્યું) હજાર પુરૂષો સાથે તેને પ્રભુએ દીક્ષા આપી.

અનુક્રમે તે યાવત્પુત્ર અનગાર હજાર સાધુઓના પગિવાગ્ધી પરિવરીને જૂદો વિહાર કરવા લાગ્યા, અનુક્રમે કરતા કરતા તે મેલકપુગમા પધાર્યા અહીં તેમના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞા પામી મેલક રાજાએ ૫૦૦ મંત્રીઓની સાથે શ્રાવકધર્મ સ્વોદ્યાર્થે તે સમયે માગધિક નગરીમા સુદર્શન શેઠ શુક પગિવાગ્ધકને ભક્ત થયો હતો તેથી તે શ્રાવકધર્મને માનતો હતો અહીં પધારેલા યાવત્પુત્રના ઉપદેશથી સુદર્શન શેઠ શ્રાવકધર્મને તથા વિનયધર્મને સ્વીકાર્યો તે શ્રાવક થયો શુક પગિવાગ્ધ આ વાત બાણી સુદર્શનને વિનયધર્મથી ખબરડવા બહુ મહેનત કરી પણ તેમા સુદર્શને તેનો આજ્ઞા કર્યો નહિ એ તે બને જવા યાવત્પુત્રની પામે આવ્યા શુક પગિવાગ્ધે યાત્રા યાપનીયાદિ કરીને પદોના અર્થોને અંગે કરેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો યાવત્પુત્રે વિસ્તારથી સમજાવીને આપ્યા, ને બીજા પગ અવસર ઉચિત ધર્મોપદેશ આપ્યો તે આજણીને હજાર પગિવાગ્ધોની સાથે શુક પગિવાગ્ધે પ્રતિજ્ઞા પામી યાવત્પુત્રના હાથે દીક્ષા લીધી તે વખતે તેમણે હજાર પગિવાગ્ધોને શુકમુનિના શિષ્ય બનાવ્યા કેટલોક સમય વીત્યા બાદ યાવત્પુત્ર સિદ્ધાચલે કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા શુકમુનિને ઉપદેશ સાલળી પ્રતિજ્ઞા પામેલા સેલક રાજાએ પોતાના પુત્ર મહાકુમારને ગજ્ય મોખીને પથક વગેરે ૫૦૦ મંત્રીઓની સાથે શુકમુનિના હાથે દીક્ષા લીધી શુકે તે મંત્રીઓને સેલક ગજર્ષિ અનગારના ગિર્યો બનાવ્યા કાલક્રમે શુકમુનિ પદા ટેવકી થઈ સિદ્ધાચલે મોક્ષે ગયા પિત્તજ્વરની પીડાને સમતા ભાવે મહાન દરતા મેલકમુનિ અનુક્રમે વિહાર કરતા એક વખત પોતાના નગરમા આવ્યા ત્યાં મહાકુમાર રાજાની વિનતિથી તેની દાનશાળામા ગયા રાજાએ કગવેલી ચિકિત્સાથી (દવાથી) તે માન વયા પરતુ પાપકર્મોના ઉદયથી તે મદાદિકમા મહિંત થયેલા હોવાથી તેમણે વિહાર કર્યો નહિ તેથી પથકમુનિ વિચારના તમામ સાધુઓ મેલક રાજર્ષિથી અલગ વિહાર કરી ગયા પથક સાધુ તેમની મેના કરવા રહ્યા રાજર્ષિ તે સર્વ સાધુનિયામા શિયિલ થયા છેવટે ઓગામી ખામણ કરતા પથકમુનિ તેમના પગે અડયા ત્યારે નિકામા ભગ પડવાથી તે ક્રોધ કરવા લાગ્યા ત્યારે પથકમુનિએ ઓગામી પ્રતિકભણાદિની બીના કરીને તેમને ખ માન્યા તે નિમિત્તથી પ્રતિજ્ઞા પામી ત્રિધિવતાના ત્યાગ કરી શુદ્ધ આગ્રિ આગાધીને સિદ્ધાચલે સિદ્ધ વયા પાપકર્મોના ભેરથી શિયિલ બનેલો આત્મા પોતાની ભૂટ મુધાગી મોક્ષ માર્ગને સાધે, તો તે પાપ જરૂર મોક્ષને પામે છે આ હકીકતને યથાર્થ સમજાવે છે આ દૃષ્ટાંત છે

॥ છઠું તુબંક અધ્યયનના દૂક પરિચય ॥

ભાગ્યકર્મી જીવો અપોખતિમા (નીચે નગ્નકાદિ ગતિમાં) વ્લય છે, ને લપુકર્મી (હલુકર્મી) નેન કર્મો ખપવાના કોણ ગયા છે તેના) જીવો ઉર્વગતિને પામે છે એટલે મોથે અથવા દેવ લોકમા વ્લય છે આ હકીકતને અપ્પટ્ટીને સમજાવે છે તુબંકનું દૃષ્ટાંત કાપુ છે એક અખંડ તુબંકને હર્ષ અને ક્રુદ્ધ વડે વીટી ઉપર માટીનો લેપ કરેલ તડકે મુકરુ આ રીતે

આઠ વાર કરતાં તે વજનદાર થશે. તેને પાણીમાં મૂકીએ તો તે નીચે તળીએ જાય છે. પછી તેનો એક એક લેપ જેમ જેમ ધોવાતો જાય, તેમ તેમ તે તુંગડું ધીમે ધીમે તળીએથી ઉપર આવે છે. અંતે આઠે લેપ દૂર થતાં તે પાણીની સપાટી પર તરે છે. એજ પ્રમાણે અશુભ કર્મોના નિકાચિતાદિ બંધવાળા જીવો ભારેકર્મી હોવાથી અધોગતિમાં જાય છે, ને લઘુકર્મી જીવો ઉર્ધ્વગતિ પામે છે. અહીં માટીના લેપ જેવા કર્મો, તુંગડા જેવા સંસારી જીવો, ને પાણી જેવો સંસાર સમજવો.

॥ સાતમા રોહિણી અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

પાંચ મહાવ્રતોના આરાધક મુનિવરે બીજા ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધી મહાવ્રતોના આરાધક વધારવા જોઈએ. આ બીના યથાર્થ સમજાવવાના ઈરાદાથી આ રોહિણીનું દ્વંક કહ્યું છે. તે દ્વંકમાં આ પ્રમાણે જાણવું—રાજગૃહ નગરમાં ધન્ય સાર્થવાહને ચાર પુત્રો હતા, તેમને ચાર વહુઓ હતી તેમની પરીક્ષા કરવા માટે ધન્ય સાર્થવાહે સગાં સંબંધિને એકઠા કરી તેમની રૂંચ દરેક પુત્ર વધૂને પાંચ પાંચ શાલિકણ (ડાંગરના દાણા) આપ્યા. તેમાં મોટી વહુએ તે દાણા ફેંકી દીધા હતા, તેથી તે ઉજ્જિકા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ. તેને સસરાએ ઘરમાંથી વાસીડું વાળવું વગેરે મજૂરીનું કામ સોંપ્યું. બીજી વહુ તે પાંચે શાલિકણ ખાઈ ગઈ હતી, તેથી ભક્ષિકા નામે પ્રસિદ્ધ થઈ. તેણીને રસોઈ કરવાનું કામ સોંપ્યું. ત્રીજી વહુએ ઘરેણાંનો દાળડામાં મૂકી સાચવી રાખ્યા હતા, તેથી તે રક્ષિકા નામે પ્રસિદ્ધ થઈ. અને તેણીને ઘરની તમામ મિલકતની ભાંડાગારિણી બનાવી ચોથી વહુએ તે પાંચે શાલિકણ પોતાના બંધુ વર્ગને આપી તેમના ખેતરમાં વવરાવ્યા હતા. તેમાંથી જેટલા શાલિક થયા, તેને બીજે વર્ષે વવરાવ્યા. એમ ચાર વર્ષો સુધી વવરાવીને ઘણાં ગાડાં ભરાય તેટલા શાળિ (ડાંગર) ઉત્પન્ન કર્યા. તેથી તેનું રોહિણી નામ પ્રસિદ્ધ થયું. તેણીને સર્વ ઘરની માલિક બનાવી. આ બીના સાધુ વર્ગને અંગે ઘટાવતાં કહ્યું કે—કેટલાએક ભારે કર્મી જીવો ઉજ્જિકાની જેમ પાંચ મહાવ્રતોને લઈને તજી દે છે. બીજા કેટલાએક જીવો ભક્ષિકાની જેમ ખાવા પીવા માટે જ મુનિવેષને પારણ કરે છે. તથા કેટલાએક જીવો મહાવ્રતોને આરાધી રક્ષિકાની જેમ પોતાનું જ કલ્યાણ કરે છે. તેમજ કેટલાએક આસન્ન-સિદ્ધિક પુણ્યશાલી જીવો રોહિણીની જેમ મહાવ્રતોને પોતે આરાધી બીજા જીવોને તે વ્રતોના આરાધક બનાવે છે. અહીં સાર્થવાહની જેવા ગુરૂ, વધૂઓની જેવા સાધુઓ અને દાણાની જેવા મહાવ્રતો જાણવા.

॥ આઠમા શ્રીમદ્વિ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શ્રી મદ્વિનાથ તીર્થંકરનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. તે અપૂર્વ બોધદાયક જાણીને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યાદિ મહાપુરૂષોએ ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રાદિમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. તેથી તે વધારે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેનો ચાર દ્વંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો—ધર્મારાધનમાં કરેલી

થોડી પણ માયાથી ડેવા કડવા ફલો ભોગવવા પડે છે? આ હકીકત યથાર્થ સમજાવવાને માટે આ દષ્ટાંત જણાવ્યું છે. આ પ્રભુના જીવ પાછલા ત્રીજે ભવે નિવધ પર્વતની ઉત્તરે અને મીતોદા નદીની દક્ષિણે મહાવિદેહની સલિલાવતી વિજયમા આવેલી વીતશોકા નામની નગરીમા બહારાજની પારિણી રાણીના મહાગલ્લુભાર નામના પુત્ર હતા. કાવકમે કલાશ્યા સાદિ કર્યા પાદ મોટી ઉમરે તેમને માતા પિતાએ દાયજી મહિત કમવશી વગેરે ૫૦૦ કન્યાઓ પળાવી હતી તેમના ૧ અચળ, ૨ ધરણ, ૩ પૂરણ, ૪ વસુ, ૫ વૈશ્રમણ અને ૬ અલિચદ્ર નામના બાળમિત્રો હતા તે ૬ મિત્રો મહિત મહાબળ રાજાએ અવસરે દીક્ષા લઈ તેની આરાધના કરતા ૧૧ અગ્નિ અભ્યાસ કર્યો પછી તે સાતે સાધુઓ એક માથે છક અક્રમ વગેરે તપ કરવા લાગ્યા તેમા તે (બાળમિત્રો) ૬ સાધુઓ જે તપ કરતા હતા, તેનાથી આ મહાબળ સાધુ માયાથી કાઈક વધારે તપ કરતા હતા આ પ્રસંગે તેમણે આરાધેલી ૧૦ બિંદુ પ્રતિમાનું અને તેમણે કરેલા નાના મોટા સિંહનિષ્ક્રીડિત તપનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી તીર્થંકર નામ કર્મને બધાવનાર શ્રીઅરિહત પદાદિ વીસ અ્યાન ટોમાથી એક અથવા વધારે અ્યાનકો (પદો) ની આરાધના કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ બધાય છે તેથી તેનું વર્ણન કરતા જણાવ્યું છે કે-શ્રીમદ્દિનાથ પ્રભુના જીવ મહાબલ મુનિવરે એક સ્થાનકની આરાધના કરી જિન નામકર્મનો નિકાચિત બધ કર્યો પશ્ચાત્પૂર્વોએ ગણતા શ્રીમદ્દિનાથનો આ પાછલો ત્રીજો ભવ ગણાય છે. વચમા વિજય વિમાને દેવપણ્ ભોગવી તીર્થંકર થયા પણ માયા કરવાથી સ્ત્રીપણ્ પામ્યા મહાબલમુનિ આયુષ્યના અતે ચાડ પર્વત ઉપર અનશનમા સમાધિથી કાલધર્મ પામી વિજય વિમાનમા એકાવતારી અનુત્તર દેવ થયા અચલમુનિ વગેરે ૬ મિત્રો પણ સધમને આરાધી વિજય વિમાનમા દેવપણ્ પામ્યા મહાબલનો જીવ ત્યાંથી અ્યવીને મિથિલા નગરીના કુલ રાજાની પ્રભાવની રાણીની પુત્રીપણે જન્મ પામ્યો ને તે હજી, મિત્ર, મુનિવરો, દેવ, સૈન્ય, સ્ત્રી, અત્રી, સેના, ભક્ષમા, અનુકરમે, ૧. પ્રતિમુદિ, ૨. અદ્રષ્ટા, ૩. શખ, ૪. રૂકિમ, ૫. અદીનશત્રુ અને ૬ જિતશત્રુ નામે જુદા જુદા દેશના રાજા થયા પ્રભાવતી રાણીને થયેલો દોહડો રાજાએ પૂર્યો અવસરે જન્મ થતા જન્મોત્સવાદિ કરવા પૂર્વક મદલી નામ પાડ્યું અહીં મદલિકુવરીના શરીરનું વર્ણન કરી જણાવ્યું કે તે ૬ ગાનઓએ પોતપોતાની સલામા અમુક અમુક વખતે મદલિકુમારીના રૂપ વગેરેનું વૃત્તાત માલગી પોતાને વરવા માટે પોતપોતાના દંતો મોકલી મદલિના પિતા કુલ રાજા પાસે માગણી કરી તે બધાને કુલ રાજાએ કન્યા આપવાની ના પાડી તેથી તે ૬ એ રાજાઓ લશ્કર લઈને કુલ રાજા પર ચઢી આવ્યા તે ભેઈ કુલગળ ગણરાયા તેથી મદલિકુમારીએ પિતાના મનને શાન કરી કુમારી આપવાની આશા અપાની એકાતમા એકલા ૬ રાજાઓને બોલાવ્યા અને તેમને એક મકાનમા જૂદી જૂદી દિશાઓના કાગવી શુભ રીતે દાખલ કર્યા તે હકીકત દ્રઢામા આ પ્રમાણે જણાવી

પહેલા પ્રતિષ્ઠિ રાજા શ્રીદામગંઠ નામના નોકરની પાસેથી મદિલકુંવરીની હકીકત જાણી અહીં આવ્યા. પછી ચંદ્રચંદ્ર રાજા મિથિલામાં આવ્યા. તેમાં હકીકત એ બને છે કે—અહિંજ ક શેઠ લવણસંદ્રમાં મુસાફરી કરતાં સો યોજન ગયા, તે વખતે એક પિશાચ આવ્યો, તેને જોઈને ઉપસર્ગ થવાનું જાણી તે શેઠે સાકાર પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. પિશાચે ઘણું ઉપસર્ગો કર્યા, પણ શેઠ અલયમાન થયા નહિ. તેથી શકેન્દ્રે કહેલા પ્રશંસાના વચનો સાંભળાવી, ખમાવીને રાજ થયેલા તે પિશાચે શેઠને બે કુંડલોની જોડી ભેટ આપી. અનુક્રમે તે શેઠ મિથિલાનગરીમાં આવ્યા, રાજાને અને મદિલકુંવરીને તે કુંડલો બતાવ્યા. કુંવરીએ તે પહેર્યા. રાજાએ શેઠના માલનું ઢાણ લીધું નહિ. અનુક્રમે શેઠે ગંભીર પત્તનમાં જઈ ચંપા નગરીના ચંદ્રચંદ્ર રાજાને તે બાકી રહેલી એક કુંડલની જોડી (બે કુંડલ) આપી તેનું રૂપ જોઈ આશ્ચર્ય પામીને અને મદિલકુંવરીની વાત સાંભળીને તે રાજા મિથિલામાં આવ્યો. આજ ક્રમે કુણાલ દેશની શ્રાવરિતનગરીના રૂકિમરાજા આવ્યો. તથા તૂરેલા કુંડલોને ઘણું કુશલ સોનીએ પણ સાંધી શક્યા નહિ. તે વખતે કોઈએ શંખરાજાની આગળ દિવ્ય બે કુંડલોથી શોભતી મદિલકુંવરીની વાત કરી, તે સાંભળી તે પણ અહીં આવ્યો. હસ્તિનાપુરનો અદ્વિતશત્રુ રાજા મદિલકુંવરીનું ચિત્ર જોતાં રાગી થઈ અહીં આવ્યો. અંતે કાંપિલ્ય નગરનો જિતશત્રુ રાજા ચોક્ષા પરિવ્રાજિકાની પાસે મદ્દલીકુંવરીની વાત સાંભળીને પોતાના અંત:પુરનો ગર્વ દૂર કરી અહીં આવ્યો.

મદિલકુંવરીએ આ રાજાઓના આવ્યા પહેલાંજ પોતાના જેવીજ સોનાની પ્રતિમા કરાવી તેના મસ્તકના છિદ્રદ્વારા હંમેશાં ભોજનનો એકેક કવળ નાખ્યો હતો. અહીં આવેલા ૬ રાજાઓ તે પ્રતિમાને જોઈ તેમાં આસક્ત થયા. તે વખતે મદ્દલીકુંવરીએ શુભ રીતે તે પ્રતિમાના મસ્તકનું ઢાંકણ ઉઘાડ્યું ત્યારે તેમાંથી અત્યંત દુર્ગંધ નીકળી, તેથી તેઓ બહુ બેચેન થયા. તે અવસરે મદ્દલીકુંવરીએ અશુચિ ભાવનાનો ઉપદેશ આપીને તથા પૂર્વ ભવની બીના કહીને તેમને પ્રતિજ્ઞા પમાડી દીક્ષા લેવાની ભાવના પ્રકટ કરાવી ને જણાવ્યું કે હું પણ દીક્ષા લેવાની છું. મદ્દલીકુંવરીના ઉપદેશાદિ નિમિત્તે જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને પામેલા તે ૬ એ પૂર્વ ભવના મિત્રોએ મદ્દલીકુંવરીને કહ્યું કે અમે પણ અમારા પુત્રોને રાજ્ય સોંપીને આપની પાસે દીક્ષા લેવા આહીયે છીએ. એમ કહીને તેઓ પોત પોતાના રાજ્યમાં ગયા. અહીં ઈંદ્રના આવવાની બીના જણાવી છે. પછી મદિલકુંવરીએ વાર્ષિક દાન દેવા માંડ્યું, પિતાએ વરંવરિકાની (જેની જે ઈચ્છા હોય તે આપનારી) ઉદ્દેશોષણ કરાવી. મહાનસશાલાની (રસોડાની) ગોંઠવણ કરાવી. આ અવસરે લોકાંતિક દેવોએ તીર્થ પ્રવર્તાવવા માટે કરેલી વિનંતિ, ઈંદ્રોનું આગમન, વિભૂષા નામની પાલખી, ઈંદ્રાદિકે તેનું ઉપાડવું વગેરે દીક્ષા લીધા પહેલાની ઉત્સવાદિની હકીકત જણાવી છે. પછી કહ્યું કે—શ્રીમદ્દલી કુંવરીએ ઘરેણાં વગેરેનાં ત્યાગ કરી શ્રીસિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને ચારિત્ર સ્વીકાર્યું. તે સમયે બીજા ૬૦૦ રાંજકુમારાદિકે મદ્દલીકુંવરીની સાથે દીક્ષા લીધી ઈંદ્રાદિકે દીક્ષા મહોત્સવ કરી નંદીશ્વર દ્વીપે અઠાઈ મહોત્સવ કરી સ્વસ્થાને ગયા. શ્રીમદ્વિનાથ દીક્ષાના દિવસે જ કેવલજ્ઞાન પામ્યાં.

આસન ચવિત થવાથી આ બીના બાણી ઇદ્રાદિ કેવલજ્ઞાન કલ્યાણકનો ઉત્સવ કર્યો આ અવસરે તે ૬ ગળઓ પ્રભુની ખાસે દીક્ષા લઈ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા અને શ્રીમદ્દિનાથના લિપદ વગેરે ગણધરાદિની ને નિર્વાણાદિની બીના પણ વિન્તાથી સમજતી છે આ અવસર્પિણીના દશ અઝરામા શ્રીમદ્દિનાથની સ્ત્રીપણે તીર્થ ૪૦ વચાતી વાત પણ જણાવી છે અહીં લોકાતિક દેવો વાર્ષિક દાન ગરૂ થયા પછી આવ્યા છે એથી જણાય છે કે તેઓ વાર્ષિક દાનની પહેલા આવે' એવો નિયમ નથી

૧૧ નવમા માકદી અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ૧૧

કામભોગનો ત્યાગ કરનારા જીવોને સુખ મળે, ને તેમા આસક્ત થનારા જીવોને દુઃખ મળે છે આ હકીકતને યથાર્થ સમજાવનાર આ દષ્ટાંત છે અપાનગરીના માકદી નામના સાર્થવાહને બે પુત્રો ૧ જિનપાલિત ૨ અને જિનરક્ષિત તે બંને બાધુઓ સમુદ્ર માર્ગે ૧૧ વાર વેપાર કરી ઘણું દ્રવ્ય કમાયા છતાં લોકોને લીધે બારમી વાર જતા વહાણ લાગ્યું, દેવ યોગે મળેલા પાટીયાના આધારે સમુદ્રમા તરતા તરતા રત્નદ્રીપે જઈ પહોંચ્યા ત્યાંની અપિષ્ઠાયિગ દેવીએ તેમને જીલ્લું કે, “મારી સાથે તમે કામભોગ ભોગવતા સુખે રહો, અન્યથા (નહિ તો) હું તમને મારી નાખીશ” આવા ભયના વચનો સાંભળી તેમણે તેણીનું વચન કબૂલ કર્યું અને તેની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા એક વખત તે દેવી સુચિત દેવની આજ્ઞાથી લવણ સમુદ્રમાથી કચરો કાઢવા જતી હતી, ત્યારે તેણીએ તેમને જીલ્લું કે ‘હું પાંચી આવું ત્યાં સુધી દક્ષિણ દિશાના વનખડ સિવાય બધા સ્થાને તમારે ફરવું દક્ષિણ દિશાના વનખડમા ઘોર વિષવાળો એક સર્પ છે ત્યાં જશે તો તે તમારો વિનાશ કરશે” એમ કહી તે દેવીગણ ત્યાં પંચી તે બંને ભાઈઓ દેવીના કહેવા પ્રમાણે ત્યાં સર્વત્ર કીડા કરવા લાગ્યા એકલા દક્ષિણ દિશાના વનખડમા ગયા ત્યારે તેમને બહુજ દુર્ગંધ આવવા લાગી આગળ જતા તેમણે એક વધસ્થાન (શૂળી, ફાગી) બોલ્યું, અને ત્યાં સેકડો પુરોના હાડકા વગેરે જોયા, તથા શૂળી ઉપર પડેલેલા એક પુરૂષને જોયો તે જોઈ ભય પામી તેમણે તે પુરૂષને તેના વૃત્તાંત પૂછ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“હું માકદી નગરીનો રહીશ ઘોડાનો વેપારી છું સમુદ્ર માર્ગે વેપાર માટે જતા મારૂ વહાણ લાગવાથી એક પાટીયાને આધારે હું અહીં આવ્યો, અને રત્નદ્રીપની સ્વામિની દેવી સાથે ભોગ ભોગવતો રહ્યો એક વખત કાઈક અદ્ય અપરાધથી તેણીએ મારી આ સ્થિતિ ધરી છે અને આ હાડકાનો ઢગલો જો દેખાય છે, તે બધા આજ ગીતે તેણીએ મારેલા મનુષ્યોના હાડકા છે” આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળી તે બંને બાધુઓએ ભય પામી તેને પૂછ્યું કે આ દેવીથી છુટવાનો તાર્થ પણ ઉપાય છે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે “પૂર્વ દિશાના વનખડમા ઘોડાના રૂપને ધાગણ કરી ર મેલક નામનો યક્ષ રહે છે તેની પૂજા કરવાથી તે તમોને તે દેવીથી ડોઢવી શકશે” તે સાંભળી તે બંને ભાઈઓએ તે યક્ષની આરાધના કરી છુટવાનું માગ્યું ત્યારે તે યક્ષે તેમને કહ્યું કે હું મારી પીઠ પર ચઢીને તમને તમારા નગરે

પહોંચાડું, પરંતુ માર્ગમાં તે દેવી પાછળથી આવીને તમને ઉપસર્ગ કરી ક્રમાવશે, તો પણ તમારે તેની ઉપર આસક્ત થવું નહિ, અને જો આસક્ત થશે તો હું તમને માર્ગમાં જ ફેંકી દઈશ. આ શરત તે જાનેએ સ્વીકારી તેથી તે જાનેને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડી તે યજ્ઞ સમુદ્રની ઉપર આકાશ માર્ગે આવ્યો. તેવામાં તે દેવી પોતાના સ્થાને આવી. તેમને નહીં જોવાથી અવધિજ્ઞાન વડે જતાં જોઈ તેમની પાછળ આવી ઉપસર્ગો કરવા લાગી. છેવટે જિનરક્ષિત તેણીના વચનથી ક્રસાયો, એટલે યજ્ઞ તેને પીઠ પરથી સમુદ્રમાં પાડી નાંખ્યો. તેને દેવીએ શૂળી પર પરોવી મારી નાંખ્યો. પણ જિનપાલિત ક્રસાયો નહિ, તેથી તેને તે યજ્ઞ ચંપાનગરીમાં પહોંચાડ્યો. આ પ્રસંગે દેવીએ કરેલા ઉપસર્ગોનું, સમુદ્રનું ને બહાણુ રંગવાના સમયનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. અંતે જિનપાલિત માતા પિતાદિકને મળી સુખ ભોગવી દીક્ષા લઈ સદ્ગતિના સુખો ભોગવી લવાંતરે સિદ્ધિના સુખ પામ્યો. હે મુનિવરો ! જિનપાલિતની જેમ તમે કામભોગના વિચારો પણ તણને સુખી થજો. ને યાદ રાખજો કે કામભોગને આહનારા જીવો જિનરક્ષિતની જેમ દુઃખી થાય છે. ટીકાકારે આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ દશમા ચંદ્ર અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

પ્રમાદી જીવોના જ્ઞાનાદિ ગુણો ઘટે છે (જોછા થાય છે) ને અપ્રમાદી જીવોના ગુણો વધે છે. આ વાત યથાર્થ સમજાવવા માટે શ્રી ગૌતમસ્વામીજીએ પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ દેતાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે ચંદ્રનું દષ્ટાંત આપ્યું છે. તેમાં પ્રભુએ ફરમાવ્યું છે કે જેમ કૃષ્ણપક્ષની (અંધારિયાની) એકમનો ચંદ્ર સુદ પુનમના ચંદ્રની અપેક્ષાએ સર્વ પ્રકારે હીન છે, તેની અપેક્ષાએ ખીજનો ચંદ્ર હીન છે. એ ક્રમે હીન થતો થતો છેવટે અમાસનો ચંદ્ર સર્વથા પ્રકાશ રહિત થાય છે. તેજ પ્રમાણે પ્રમાદી સાધુ ક્ષમાદિ ગુણોથી ઘટતાં ઘટતાં અંતે તે ગુણો સર્વથા ગુમાવી બેસે છે. એટલે સર્વથા ગુણુ બ્રષ્ટ થઈ નાશ પામે છે. તથા જેમ અમાસના ચંદ્રની અપેક્ષાએ સુદ એકમનો ચંદ્ર તેજ વગેરેથી વધતો જણાય છે. ને તેની અપેક્ષાએ ખીજનો ચંદ્ર વધારે કાંતિઆદિ ગુણુવાળો દેખાય છે. આ ક્રમે વધતો વધતો અંતે સુદ પૂનમે સંપૂર્ણ તેજ આદિ ગુણુવાળો દેખાય છે. તેમ અપ્રમાદી સાધુ ક્ષમાદિ ગુણોથી વધતાં વધતાં સર્વ-ગુણુ સંપન્ન બની અંતે મોક્ષે જાય છે.

॥ અગીઆરમા દાવદ્રવ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

દેશથી ને સર્વથી આરાધના તથા વિરાધનાનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે આ દષ્ટાંત કહ્યું છે. શ્રી ગૌતમસ્વામીએ આરાધના અને વિરાધનાને લક્ષ્યમાં રાખીને પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે પહેલાં દાવદ્રવ નામના ઝાડ જે સમુદ્રની વચમાં રહેલા દ્વીપોમાં થાય છે, તેની ખીના જણાવતાં ફરમાવ્યું કે જેમ દાવદ્રવ નામના વૃક્ષોનો સમૂહ સ્વભાવથી જ દ્વીપના વાયુ વડે ઘણા વિભાગમાં પોતાની સંપદાની સમૃદ્ધિને અનુભવે છે.

એટલે હીલાછમ વધારે દેખાય છે, અને થોડા વિભાગમાં અસમૃદ્ધિને અનુભવે છે એટલે મૂકા જીર્ણ દેખાય છે ૧ તથા સમુદ્રના વાયરા વાય, ત્યાં ઘણા વિભાગમાં અસમૃદ્ધિને અને થોડા વિભાગમાં સમૃદ્ધિને અનુભવે છે ૨ તથા જાને વાયુનો અભાવ હોય ત્યારે સર્વથા પ્રજાંને અસમૃદ્ધિને અનુભવે છે ૩ તથા જાને વાયુ વાતા હોય, ત્યાં સર્વથા સમૃદ્ધિને જ અનુભવે છે ૪ તેજ પ્રમાણે સાધુ પણ કુતીર્થિકાદિના દુર્વચનોને સહન ન કરે તો ક્ષમા છે પ્રધાન જેમાં એવા મોક્ષ માર્ગની દેશથી વિરાધના થઈ કહેવાય, અને બહુમાન કરવા લાયક સાધુ વગેરેના દુર્વચનને સહન કરે તેથી ઘણા દેશે આરાધના કરી કહેવાય ૧ સાધુ વગેરેના દુર્વચનને સહન ન કરે, ને કુતીર્થિકાદિના દુર્વચનને સહન કરે, તો ઘણા દેશે (અથો) વિરાધના અને થોડે અંગે આરાધના કરી કહેવાય ૨ તથા જાનેના દુર્વચનને સહન ન કરે, તો સર્વથા વિરાધના કરી કહેવાય ૩ તથા જાનેના દુર્વચનને સહન કરે, તો સર્વથા આરાધના કરી કહેવાય અહીં દાવદ્રવ વૃક્ષોની જેવા સાધુઓ અને દ્વીપના વાયુ જેવા સ્વપક્ષના દુ સહ વચનો જાણુવા ૧ સમુદ્રના વાયરા જેવા અન્ય તીર્થિકાદિના દુર્વચનો તથા કૂલ વગેરેના જેવી મોક્ષ માર્ગની આગધના જાણુવી ૨ જેમ (જેવો) પુષ્પ વગેરેની સમૃદ્ધિનો વિનાશ કહ્યો, તેમ (તેવી) મોક્ષ માર્ગની વિરાધના જાણુવી જેમ દ્વીપના વાયરાથી ઘણી સમૃદ્ધિ અને થોડી અસમૃદ્ધિ કહી, તેમ સાધર્મિકના વચનોને સહન કરવાથી મોક્ષ માર્ગની ઘણી આરાધના થાય, અને અન્ય તીર્થિકાદિકના દુર્વચનો નહીં સહન કરવાથી મોક્ષ માર્ગની થોડી વિગધના થાય તેમ જાણુવું ૪ જેમ સમુદ્રના વાયરા વાતા પુષ્પાદિકની થોડી સમૃદ્ધિ થય, અને ઘણી અસમૃદ્ધિ થાય છે, તેમ પરપક્ષ (કુતીર્થિકાદિક)ના દુર્વચનો મહેન કરવાની આરાધના થોડી અને વિરાધના ઘણી થાય છે ૫ જેમ જાને વાયુના જાલ વે તમામ ઝાટાની કૂલ વગેરે સમૃદ્ધિ વિનાશ પામે છે, તેમ નિમિત્ત (કાળજી) વિના પાને પક્ષના દુર્વચનો નહિ મહેન કરવા ઉપ મત્સર ધાગ્યુ કરવાથી સર્વથા મોક્ષ માર્ગની વિગધના થાય છે ૬ જેમ જાને વાયુ વાય તો વનની સપૂર્ણ સમૃદ્ધિ થાય, તેમ જાને પક્ષના દુર્વચનોને સહન કરવાથી સપૂર્ણ મોક્ષ માર્ગની આરાધના કહી છે ૭ તે કારણ માટે સપૂર્ણ શ્રમણ (માધુ) ધર્મની આગધના કરવામાં જ નિરતર ચિત્તને રાખનાર મહાસત્ત્વગાલી મુનિવરોએ જાને પક્ષના પ્રતિદૂલ વચનો સહન કરવા નેધિ આ રીતે રહ્ય જણાવી ક્ષમા ગળવા તો ઉપદેશ આપ્યો છે

॥ ખારમાં ઉદક મધ્યનનો દ્રક પરિચય ॥

જેમ પુદ્ગલોના સાગ કે નરસા વર્ણાદિ પ્રયોગથી કે સ્વભાવથી થાય છે, તેમ સ્વભાવથી જ મલિન મનવાળા સબ્ય જીવો પણ સદ્ગુરુના ઉપદેશ થવણાદિથી મોક્ષ માર્ગને આરાધી મોક્ષના મુખ પામે છે આ હકીકતને સ્પષ્ટ સમન્તવનાઝ ખાર્જના પાણીનું દર્શાવ છે તે દ્રકમાં આ પ્રમાણે જાણુવું ચપાનગરીના નિતશત્રુ નાતને સુમુદ્ધિ નામનો તત્ત્વજ શ્રાવક મંત્રી હતો આ નગરીની બહાર ગહેલી ખાર્જનું પાણી

ખડુ જ દુર્ગંધિ હતું. એક વખત રાજાએ ઉત્તમ ભોજન કરી તેના વખાણ કર્યા, તેના પરિવારે પણ તેની અનુમોદના કરી, પરંતુ મંત્રી મૌન રહ્યો. રાજાએ આગ્રહ કરી પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે હે રાજા! કેટલાક પુષ્પલોના વર્ણાદિ સ્વભાવથીજ સારા કે ખરાબ હોય છે, ને કેટલાક પુષ્પલોના વર્ણાદિ પ્રયોગથી સારા તથા નરસા થઈ શકે છે ” આવા સત્ય વચનને પણ રાજાએ સાચું માન્યું નહીં પછી એક વખત રાજા નગરીની બહાર ફરવા ગયો. ત્યારે ખાઈ તરફ જતાં તેના પાણીની દુર્ગંધથી તે પરાણવ પામ્યો. ને તેણે પાણીની નિંદા કરી. તેની ખીજ પરિવારે પણ અનુમોદના કરી. પણ મંત્રી મૌન રહ્યો. પછી રાજાના પૂછવાથી મંત્રીએ પહેલાંના જેવો જવાબ આપ્યો. તોપણ રાજાએ તે વચન સાચું ન માન્યું. પછી રાજાને પદાર્થ તત્વોનો યથાર્થ યોગ્ય કરાવવાના ઇરાદાથી તે મંત્રીએ તેજ ખાઈતું દુર્ગંધિ પાણી નવા માટીના ઘડામાં ગળીને નાંખ્યું. અને રાખ ત્રિકુળા વગેરે પદાર્થો નાંખવા વગેરે પ્રયોગ કરીને ઘણે કાળે તે પાણીને સુગંધિદાર અને સ્વચ્છ બનાવ્યું. અને પછી રાજાના જળરક્ષક (પાણીનો ખ્યાલો દેનારા) ની મારફત તે પાણી રાજાને પાચું. તે પીવાથી તેમાં નાંખેલા એકથી આદિના સ્વાદથી આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ તે પાણી વખાણીને પૂછ્યું કે આ પાણી ક્યાંથી લાવ્યો? તેણે કહ્યું કે મને મંત્રીએ આપ્યું છે. ત્યારે રાજાએ મંત્રીને પૂછતાં તેણે સાચી ખીના જણાવી કે હે સ્વામી! તેજ ખાઈતું આ પાણી છે. વગેરે તમામ વાત કહી, પણ રાજાએ ખાત્રી કરવા તે પ્રમાણે પ્રયોગ કરી જોયો. તો તેજ પ્રમાણે તે મલિન પાણી સુગંધિત બન્યું. તેથી મંત્રીની ઉપર વિશ્વાસ પામેલા તેણે મંત્રીની પાસેથી ધર્મનું તત્ત્વ સમજાવવા શ્રાવક ધર્મ સ્વીકાર્યો. સ્થવિર મુનિનો ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળા મંત્રીએ રાજાના આગ્રહથી બાર વર્ષો વીતાવીને પછી જાને જણાવે દીક્ષા લીધી. તેને આરાધી અગીયાર અગો લાણી અંતે મોક્ષનાં સુખ મેળવ્યા. આનો સાર એ છે કે જે જીવો મિથ્યાત્વી, પાપકર્મો કરવામાં આસક્ત, નિર્ગુણી હોય તેવા જીવો પાણીની જેમ શ્રેષ્ઠ ગુરૂ વગેરેના ઉપદેશ શ્રવણાદિ (પ્રયોગ) થી સદ્ગુણી બની સિદ્ધ થાય છે.

॥ તેરમા દર્દુર અધ્યયનનો દ્વંડ પરિચય ॥

સદ્ગુરૂના સમાગમાદિના અભાવે ગુણો ધીમે ધીમે ઘટતા જાય છે, આ હકીકતને યથાર્થ સમજાવનારું દેડકાનું દ્વંડાંત છે. તેની ખીના દ્વંડામાં આ પ્રમાણે જાણવી—એક વખત પ્રભુ શ્રીમહાવીરની પાસે દર્દુર નામનો દેવ સૂર્યાલ દેવતી જેમ નાટક કરીને સ્વર્ગમાં ગયો. ત્યારે શ્રીગૌતમ ગણપરના પૂછવાથી પ્રભુએ કહ્યું કે—રાજગૃહ નગરનો નંદ નામનો મણિયાર અમારો ઉપદેશ સાંભળી શ્રાવક થયો ત્યાર પછી તે મિથ્યાત્વી જીવોના પરિચયથી મિથ્યાત્વી થયો. એક વખત ઉન્હાણામાં અદ્દમ તપ કરીને તે પૌષ્ઠ શાળામાં રહ્યો હતો. તે વખતે તેને ઘણી તરસ લાગી. તેથી તેણે વિપરીત ભાવના લાવી. અંતે અદ્દમનું પારણું કર્યા પછી રાજાની રજા લઈને નગરની બહાર વાવ બગીચા વગેરે જતાવ્યા. સર્વ જનો તેનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા. તેથી નંદ મણિયારની યશઃકીર્તિ જાવા લાગ્યા તે સાંભળીને તે રાજી થયો.

કર્મોદયે તે ૧૬ શેજોતી તીન વેદના લોગનો આર્તધ્યાને મળીને પોતાની વાવમા દેડકો થયો ત્યા પાણી પીનારા લોકોના મોઢેથી નહ મળિયાગની કીર્તિ માણગી તેને જાતિમ્મગણુ પ્રકટયુ તેથી પૂર્વ ભવની ખીના જાણી તેણે મિથ્યાન્વનો પશ્ચાત્તાપ કરી દેડકાના ભવમા પણુ શાવકના તતો પોતાની મેળે મ્વીકાર્યા ત્યાગ પછી એક વખત છે ગૌતમ ! તે ગાગૃહક નગરની બહાર અમે આવ્યા તે વખતે વાવમા પાણી ભરતી સ્ત્રીએના મુખની અમાઝ આગમન સાભળી તે દેડકો હર્ષથી અમને વાદવા માટે વાવની બહાર નીકળ્યો માર્ગમા શ્રેણિક ગત ॥ ઘોડાના પગ નીચે દળાયો તે વખતે તે અન્યત આગધના ઢગી મળણુ પામી દુર્દુગક દેવ યયો છે ત્યાથી પચીને મહાવિદેહિ મિથ્યા યરો વગેરે ખીના વિસ્તાગથી સમતલી છે આતુ ગૃહમ્ય એ છે કે-સમ્યક્વાદિક શુણેને પામેલા છમે પણુ મ મગતિ (ઉત્તમ પુરુષોની મેળત) તેમના ઉપદેશતુ માણગણુ, આગ આવળનો ઇત્યાદિ સાધનો ન મળવાથી દેડકાના જીવ નહ મળિયાગ શેકની જેમ પામેલા શુણે હારી જાય છે ને મિથ્યા દષ્ટી બને છે માટે ભવ્ય છમે સાગ નિમિત્તોને નેત્રીને ધાર્મિક જીવન ટકાવણુ નેહએ તથા જે બ ય જીવ નીચે કરને વાદના માટે ભાવથી વ્યત્યો હોય, તે જીવ અચાનક મરણ વગેરે કાલ્પથી પ્રમુને વદન ન કરી શકે, તો પણુ તે જીવ દેડકાની જેમ વદના ॥ ફલ (સ્વર્ગને કે મોક્ષ)ને પામે છે એમ પ્રતિપાદિમા પણુ મમજુ

॥ ચોદમા તેતલિપુત્ર અધ્યયનનો ૬૬ પચ્ચિય ॥

ધર્મની સામગ્રી મળવાથી જ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉપર તેતલિપુત્ર નામના મત્રીનુ હયાત કહ્યું છે તેની ખીના ટકામા આ પ્રમાણે જાણવી તેતલિપુત્રના જન્મ ગતને પમાવની ગણી હતી, ને તેતલિપુત્ર નામે મત્રા હતો તેને પોદિવા નામની સ્ત્રી હતી કનકચ ગત રાજ્યાદિમા આસકત હોવાથી તેના જે જે પુત્રો ઉપન વતા હતા, તે બધાને વિક્રમ અગવાળા (ખોડખાવળાળા) કરી મન્ય કરવાને જ્યોગ્ય હતો હતો તેની પમાવની શાણીના સકેતથી તેણીના એક પુત્ર કનકધ્વજ કુમારને શુભ ગળી ન રીએ મોગે કર્યો, ને દેલા કુનાઝ બનાવ્યો એક વખત મત્રીને અનિદ્ર યયેલી પોદિવા (મત્રી પની) આવીના પચ્ચિયથી ધાવિકા થઈ અને ધર્મ કરવા લાગી કેટલેક સમય વીત્યા બાદ દીપ્તા લેવાની ઇચ્છાથી પોદિવાએ મત્રીની પાને જન માગી ત્યા- તેને કાનુ કે “તુ આગિન પાગીને જે સ્વર્ગે જાય તો ત્યાથી અહી આવીને મને ધર્મ પમાડવાની કમળાન આપ, તો હું તને રત્ન આપુ” ત્યા- પોદિવાએ તેનુ વચન જીનરી પ્રમાણના લઈ તે જઈતો આગળી અતે સમાધિથી કાઢ ધર્મ પાગી દવપણુ મેળગ્યું એક વખત કનકધ્વજ મળણુ પામ્યો, ત્યા- કનકધ્વજને જાહેર કરી ગજ જાનાઓ ને પોતાના ઉપકારી મત્રીનુ જાણુ નાન આ રત્નો કંતો તેથી લોભામકત થયેલા નેને પોદિવ દેવે ધર્મજોપ કરવા પ્રય ન કર્યો પણ તે બ્રુષ્યો નરી અતે દેવે રાતને મત્રીથી વિમુખ કર્યો એટલે દેવશક્તિની મત્રીની ઉપર ગજને અર્પિય થાય, તેની

પરિસ્થિતિ ભલી કરાવી. તે બાણી ભય પામી મંત્રી ઘણી રીતે આપઘાત કરવા લાગ્યો, પણ તે દેવે દેવશક્તિથી તેને મરવા દીધો નહિ. અંતે તે થાક્યો. ત્યારે તે દેવે મહામહેનતે તેને પ્રતિજ્ઞા પમાડ્યો. તે સમયે મંત્રીને બતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું. તેથી પાછલા ભવે આરાધેલી દીક્ષાની વાત બાણી સંયમ સાધી કેવલી થઈ મોક્ષે ગયો. વગેરે ખીના વિસ્તારથી કહી છે. આનો સાર એ છે કે જ્યાં સુધી જીવો દુઃખને કે અપમાનને પામ્યા ન હોય, એટલે પામતા નથી, ત્યાં સુધી તેઓ આ તેતલિપુત્ર મંત્રીની જેમ ભાવથી ધર્મને સાધી શકતા નથી.

૥ પંદરમા નંદીફળ નામના અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

શ્રી તીર્થંકર દેવોના ઉપદેશથી વિષયાદિને ત્યાગ કરાય તો સિદ્ધિના સુખ મળે. આ ખીનાને યથાર્થ સમજાવનાર આ નંદીફળનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે. તે દ્રંકમાં આ પ્રમાણે બાણું. ચંપા નગરીનો ધન્ય સાર્થવાહ અહિચ્છત્રા નગરીમાં વેપાર કરવા માટે જવાને તૈયાર થયો, ત્યારે તેણે કરાવેલી ઉદ્ઘોષણા સાંભળી તેની સાથે ખીજ ઘણાં લોકો જવાને તૈયાર થયા. ચાલતી વખતે સાર્થવાહે બંધાને કહ્યું કે—“અહીંથી જતાં માર્ગમાં એક મોટી અટવી આવે છે, તેમાં ઘણાં નંદી નામના ઝાડ પત્રાદિથી શોભી રહ્યા છે. તેના પત્રાદિકને કાઢી લેશે તેની છાયામાં વીસામો લેશે કે તેના કંઈ પણ ઉપયોગ કરશે તો તેને શરૂશાતમાં તો સુખ જણાશે પણ પરિણામે તે અકાળેજ મરશે. તેથી તે નંદી વૃક્ષોને છોડીને ખીજ વૃક્ષોના ફલાદિકનો ઉપયોગ કરવો. અને તેમની છાયામાંજ રહેવું.” આ પ્રમાણે કહી જઘા સાર્થ સહિત ચાલીને તે નંદી વૃક્ષોવાળા વનમાં આવી તે નંદી વૃક્ષોથી થોડે દૂર સાર્થનો પડાવ નાંખ્યો. ને ફરીથી પણ પહેલાના જેવીજ સૂચના કરી તેથી તે પ્રમાણે જોઈ વત્યા, તેઓ અંતે બહુજ સુખી થયા. એજ પ્રમાણે નંદી વૃક્ષના જેવા વિષય કષાયાદિને તજનારા સાધુ વગેરે મોક્ષને પામે છે. તથા જેઓએ સાર્થવાહના કહ્યા પ્રમાણે ન કર્યું, તેઓ ખૂરી હાલતે મર્યા, તેમ જે સાધુ વગેરે વિષયાદિને છોડે નહી તે દીર્ઘ સંસારમાં ભટકે છે. પછી તે ધન્ય સાર્થવાહ અહિચ્છત્રા નગરીમાં વેપાર કરી ઘણો લાભ મેળવી ત્યાંથી જરૂરી ચીજો લઈ ચંપાનગરીમાં આવ્યો. અંતે દીક્ષા સાધી સ્વર્ગે ગયો. મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે. આમાંથી સમજવાની ખીના એ કે—ચંપાનગરી જેવી મનુષ્યગતિ બાણવી. ધન્ય સાર્થવાહને સ્થાને દયાળુ તીર્થંકર બાણવા. અહિચ્છત્રા નગરીને બદલે અહીં મોક્ષ બાણવો. ૧ ઘોષણાની જેવી શ્રીતીર્થંકરની મોક્ષમાર્ગાનુસારિણી દેશના બાણવી. સાર્થમાં રહેલા ચરક પરિવ્રાજકાદિની જેવા મોક્ષાભિલાષી સંસારી જીવો બાણવા. ૨ નંદીફળ નામના વૃક્ષોની જેવા મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવર્તેલા જીવોને દુર્ગતિના દુઃખ દેનારા વિષયો બાણવા. જેમ તે ફળ ખાવાથી મરણ કહ્યું, તેમ અહીં વિષય લોગવવાથી સંસાર ભ્રમણ વધે એમ બાણવું. ૩ તે નંદી ફળવાળા વૃક્ષોનો ત્યાગ કરવાથી જેમ સુખે કરીને ઈષ્ટ (ધારેલા) નગરે પહોંચાય, તેમ વિષયોને તજવાથી પરમાનંદના કારણભૂત એશ્વર્ય ઈષ્ટ નગરે પહોંચાય છે.

॥ સોલસા અપઞ્કકા અધ્યયનનો દૂઠ પરિચય ॥

મનથી પણ વિષયોની ચાહના ઝગતા કેવી વિડળના લેગવવી પડે છે ? આ હકીકત વ્યર્થ સમજાવવા માટે દ્રોપદીના જીવન સહિત પદ્મનાભ ગજાતુ દષ્ટાત કહ્યું છે તેથી અપરકકા નગરીના નામે આ અધ્યયન પ્રસિદ્ધ છે તેની ખીના દેકમા આ પ્રમાણે જાણવી દ્રોપદીની ખીના વિન્તારથી જણાવતા કહ્યું કે દ્રોપદી પશ્ચાત્તુર્વીના કંમે જાડુજ દૂરના પાછલા ભવે નાગશ્રી નામની બ્રાહ્મણા હતી એક વખત તેણીએ ધર્મરૂચિ સુનિને ડડવા તુળડાતું શાક જોડારાંચુ તે લઈને ગુરૂની પાને આવી ગાતાવતા ગુરૂના કહેવાથી તે શાક પ્રાણનો નાશ કરનાર છે એમ જાણતા છતાં પણ તે દયાળુ સુનિ પોતેજ ખાઈ ગયા તેથી સમાધિ મળે સફળતિના સુખ પામ્યા એ તે મોક્ષ પણ જશે નાગશ્રીના પતિએ આ વાત જાણીને તેને તાડનાદિ કંઈ ધર્મચાલી કાઢી મૂકી લોગેથી તિરસ્કારાદિને પામેવી તે સોવ રોગોની લીન વેદના ભોગની મગીને છઠ્ઠી નગ્દે ગઈ ત્યાંથી અનુક્રમે મત્ત્ય, સાતમી નન્ડ, દૂગે મત્ત્ય, સાતમી નગ્દ, મત્ત્ય, છઠ્ઠી નગ્દ વગેરે સ્વરૂપે ઘણા જાળ મસારમા લમીન ડેવડ અપાનગનેના માગન્દત્ત સાર્થવાકની સુકુમાલિકા નામની પુત્રી થઈ મોટી ઉમરે તેણીને સાગર નામના સાર્થવાહના પુત્રની માટે પરણાવી પણ તેને તેના ગરીબને સ્પર્શ તરવાનના ॥ જેવો લાગવાથી તેણે તેને તજ દીધી પછી કોઈ લીખારીને તે પરણાવી ત્યાં પણ તેજુ જાન્યુ સાધ્વોના પરિચયથી અવસરે તે સાધ્વી થઈ ને તપ કરવા લાગી ગુરૂણીની આરા નહિ છતાં પણ તે નગરની ષાકા જખીયામા આતાપના લેવા લાગી એક વખત તેણીએ તે જાગી આમા વેશ્યાને પાચ સુવાન પુરૂષોની સાથે કોઠા કરી જોઈ તેથી તેણીએ તેવા પ્રજારના ભોગ મળનાતુ નિયાજી કર્યું પડી તે આરિત્રમા પણ શિથિલ થઈ એ તે મરીને ઈશાન દેવસોડમા દેવીપાડ ભોગરીન એ તે સ્થવી દ્રુપદ રાજાની દ્રોપદી નામની પુત્રી થઈ મોટી થયેલી તે સ્વયંવરમા પાચ પાડવોને વરી (પરણી) એક વખત પોતે જૈનધર્મી શ્રાવિકા હોવાથી તેણીએ વિગતિ રહિત નારદતુ સન્માન કર્યું નહિ તેથી તેની પ્રેરણાથી ધાતકીખડની અપરકકા નગરીના રાજા પદ્મનાભે દેવની મહાપથી દ્રાપદીતુ હજી કરીને તેણીને પોતાના અત પુગમા દાખવ કરી પગતુ તે મહાસતીને તે ગજ વથ કડી શક્યો નહિ એ તે પાચે પાડવો કૃષ્ણ વાસુદેવની મદદથી પદ્મનાભને હરાવી દ્રોપદીને પાડી લઈ આઠ્યા પ્રાને પાડવો દીક્ષા લઈ આરાધી સિદ્ધાચવે મોક્ષે ગયા ને દ્રોપદી દીક્ષાને આરાધો બ્રહ્મ દેવવોડમા દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ અહીંથી મહાવિરૂદે નરભવ પામી મોક્ષે જશે આ ગંધી ખીના અહીં વિન્તારથી કહી છે આતુ તાત્પર્ય એ કે નિયાળાના દોષથી દૂષિત તપ જેમ સુકુમાલિકાને તેમ કોઈને પણ મોક્ષના સુખ દેતુ નથો તથા પાત્રને ભક્તિ જાહે માન પ્રિતા અમનોહર જાન નીધુ હોય, તો તે દેનાગ જીવને નાગશ્રીની જેમ ભયકર દુખો આપે છે

॥ સત્તરમા અશ્વ અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

ઇંદ્રિયોના પાંચ વિષયોમાં આસક્ત થનારા જીવોને દુઃખ ભોગવવું પડે છે, ને તે શબ્દાદિમાં આસક્ત નહિ થનારા જીવો સુખી થાય છે. આ બીના યથાર્થ સમજાવવા માટે અશ્વનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. તેની બીના દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી-હસ્તિશીર્ષ નગરમાં કનકકેતુ રાજા હતો. અહીંના કેટલાક વહાણના વેપારીઓ સમુદ્ર માર્ગે જતાં રસ્તામાં દિશા ભૂલી જવાથી કાલિક નામના દ્વીપે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં સુવર્ણદિની ખાણો ખડું હતી. તથા ત્યાં ઉત્તમ જાતિના ઘોડાઓ હતા, પરંતુ તેઓ મનુષ્યોનો ગંધ પણ સહન કરી શકતા નહોતા. તેથી તેઓ તેમને જોઈને બહુ દૂર ભાગી ગયા. તે વેપારીઓએ વહાણોમાં સુવર્ણદિ ભરી પોતાના નગરમાં આવી રાજાને તે વાત કરી. તે સાંભળીને રાજાએ તે વેપારીઓની સાથે પોતાના નોકરોને ઘોડા લાવવા મોકલ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે પાંચે ઇંદ્રિયોને સુખકારી પદાર્થો દેખાડીને તે ઘોડાઓને લલચાવીને વશ કરીને અહીં લાવવા પ્રયત્નો કર્યા. તેમાં જે અશ્વો તે સુગંધી પદાર્થોના સ્વાદ વગેરેમાં લુબ્ધ થયા, તેઓને સેવકોએ અહીં લાવી દમન વગેરે કરી દુઃખી કર્યા. ને જેઓ લુબ્ધ ન થયા, તેઓ સુખી થયા. એ પ્રમાણે જે મુનિઓ શબ્દાદિથી ચિરંકત બને, તેઓ સુખી થાય, ને બીજાઓ દુઃખી થાય છે. આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છેવટે જે જે શ્લોકોમાં વિષયરાગના દુઃખો અને વૈરાગ્યના સુખો એક એક શ્લોકમાં જણાવ્યા છે. શબ્દ વગેરે દરેકમાં રાગ નહિ કરવાનું વર્ણન એકેક શ્લોકમાં જણાવ્યું છે. એકંદર વીશે ગાથાઓ વૈરાગ્યને ઉપજાવનારી છે.

॥ અઠારમા સુંસુમા (સુસમા) અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

લોભ વિષયાસક્તિ વગેરે દોષો દુઃખને દેનારા છે ને સંતોષ વૈરાગ્યાદિ શુભો સુખને આપે છે. આ હકીકતને સમજાવનાર આ સુંસુમાનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. તેની બીના દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી-રાજગૃહ નગરના ધન્ય સાર્થવાહને પાંચ પુત્રોની ઉપર સુંસુમા નામની એક પુત્રી થઈ હતી. તેણીને ખાલકીડા કાવનાર ચિલાત નામનો નોકર તેણીમાં આસક્ત થયો. તેથી ધન્ય અને નગરના લોકોએ તેને કાઢી મૂક્યો. પછી સાતે વ્યસનોમાં આસક્ત થઈ પાંચસો ચોરોનો નાયક થયો. એક દિવસ ધન્ય સાર્થવાહના ઘર તેણે ધાડ પાડી. ધન ચોર્યું અને સુંસુમાનું હરણ કરી બહાર નીકળી ગયા. આ બીના જાણી ધન્ય સાર્થવાહ પુત્રો અને સિપાઈઓની સાથે તેને પકડવા પાછળ દોડ્યો. સિપાઈઓ ધન લઈને પાછા ફર્યા. ચિલાત ચોર દોડતાં દોડતાં સુંસુમાને ઉપાડીને ચાલી શક્યો નહિ, તેથી તરવારથી તેનું મસ્તક કાપી લઈ આગળ ચાલતાં ભૂખ્યો તરસ્યો ખૂરી હાલતે મર્યો. પાછળ આવતા ધન્ય સાર્થવાહ વગેરે સુંસુમાનું ધડ જોઈ મરેલી જાણી ત્યાં શોકાતુર થઈને બેઠા. પછી ધન્ય સાર્થવાહે અનુક્રમે બધા પુત્રોને કહ્યું કે-“આવી ભૂખ તરસથી પીડાતા આપણે

રાજગૃહ નગરમા પહોચી ગરીબ નહી તેવી તમે મને મારીને માત્ર અને લોહીથી ભૂખ તમની પીડા દૂર કરી સુખેથી દેવ પહોચી બચો” પણ તેમણે તેમ કંવાતુ સ્વીકાર્યું નહી અ તે સુસુમાના માસ રૂધિરનો આહાર કરી તેઓ સ્વચ્છાને પહોચ્યા અતુકમે સુખ ભોગવી ધન્ય માર્થવાહ દીક્ષાને પાળી નિજગતિના સુખ પામ્યા આમાથી માત્ર લેવાનો એ જે-જેમ ધન્ય માર્થવાહાદિ રાજગૃહ નગરમા પહોચવા માટે આહાર ઈર્ષ્યો હતો, તેમ સાધુ સાધ્વીઓએ મોક્ષ ઉપ નગરમા પહોચવાના ઇરાદાથી આહારાદિ વાપરવા બેઠયે જેમ તે ચિંતાતિ પુત્ર સુસુમાને વિષે આસક્ત થઈ અકાર્યો કંવા લાગ્યો, તેથી માર્થવાહે તેને દાદી મૂક્યો, તેથી તે અટવીના દુખ પામ્યો, તેમ વિષય સુખમા લુપ્ત થયેલા છવો કરેલા પાપ કર્મોદયે સસાર રૂપી અટવીમા આકરા હુ ખો ભોગવે છે અહી ધન્ય માર્થવાહના જેવા શુદ્ધ, અને પુત્રોની જેવા સાધુઓ જાણવા ૧ તથા અટવીના સ્થાને સસાર અને પુત્રીના માસના સ્થાને આહાર મમજવો ૨ તેમજ રાજગૃહ નગરને સ્થાને મોક્ષ રૂપ નગર સમજવું ૩ જેમ અટવીને જોળગી પોતાના નગરમા પહોચવા માટે તેમણે સુસુમાનું માસ ખાધું, તેમ અહી સાધુઓએ શુદ્ધની આરાધી મોક્ષનગરમા પહોચવાના મુદ્દાથી આહારાદિનો ઉપયોગ કરવો બેઠયે ૪ શુભ ભાવનાથી આત્માને વાસિત કરનાગ મહાસત્ત્વ મુનિવગે સસારનું ઉત્ત્વ ઘન કંવા અને મોક્ષના સુખ પામવા માટે જ આહારાદિક કરે છે પરંતુ શરીર પરના મોહથી કે સુદૃઢ દેખાવ કંવાના કે બળ વધારવાના ઇરાદાથી આહાર કરતા નથી

॥ ઓગણીમમા પુહરીકે અધ્યયનનો દેક પરિચય ॥

લાળા કાળ સુધી ચાગ્રિ પાળીને જો તે મૂકી દે, તો દુર્ગતિના હુ ખો ભોગવવા પડે છે, અને પગમ ઉત્થામથી થોડો દાર્દ્રમ પણ આગધેલુ ચાગ્રિ સ્ફર્ગતિના ઉત્તમ સુખ આપે છે આ હરીકંતને યથાર્થ સમજાવવા માટે આ દૃષ્ટાંત દહુ છે તેની બીના દેકમા આ પ્રમાણે જાણવી-પુહરીકિણી નગરીના મહાપદ્મ રાજાને પુહરીકકુમાર અને કંડગીકુમાર નામના બે પુત્રો હતા રાજાએ મોટા કુવરને ગજ્ય મોપીને અને નાના કુવરને ધુવગજ જનાવી દીક્ષા લઈ આગધીને મિદિપદ મેળવ્યું એક વખત અહી પધારેલા મ્યવિર મુનિની હંશના સાભળી પુહરીક ગજા શ્રાવક વયા અને કંડરીકે મોટા ભાઈએ નિવેદ કર્યા છતાં નીચા અકલ્પ કરીને અગીચાર અગોનો અભયામ ઈર્ષ્યો એક વખત કંડગીકુમનિને અતપ્રાત આહારાદિ કંતા દાકજ્જવની વેવના પ્રકટ થઈ અતુકમે વિચરતા તે પુહરીકિણીમા આવ્યા અહી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ ગજાએ ઔપધોપચાર (દવા) કરાવી કંડરીકુમનિને સાન્ન કર્યા પછી બીજા મ્યવિર મુનિઓએ વિજ્ઞા કર્યો, પણ શિધિવળનેચા કંડરીક મુનિએ વિહાર કર્યો નહિ રાજાએ તેમને નમજાવીને વિહાર કરાવ્યો ત્યાં કેટલાક વર્ષો સુધી ગુરૂની સાથે વિચરી કરીવી પડ વાર્થ થઈને તે કંડરીકુમનિ એકવા પુહરીકિણી નગરીમા આવ્યા તેને ગજાએ ઘણી રીતે સમ જાણ્યો, તોપણ તે સમજ્યો નહિ ન્યારે તે પુહરીકિણીમા તેને રાજ્ય મોપી પોને તેનાજ

ચારિત્રના ઉપકરણો લઈ ગુરૂને વાંદી ચારિત્ર લઈ પછી આહાર કરવાનો અભિગ્રહ લઈ આવ્યાં. અહીં ઈંડરીકને ઘણો આહાર કરતાં ને ઉબગરો કરતાં અપચો થયો તેથી તે પિત્તજ્વરની તીવ્ર વેદના ભોગવતાં આર્તધ્યાનમાં મરીને સાતમી નરકે ગયો. તે પ્રમાણે જે સાધુ સાધ્વીઓ દીક્ષા લીધા પછી ફરીથી કામભોગમાં આસક્ત થાય. તેઓ ઈંડરીકની જેમ દુઃખી થઈ દુર્ગતિને પામે છે. હવે તે પુંડરીક જે દિવસે ગુરૂની પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે વિધિપૂર્વક ગુરૂની પાસે દીક્ષા લીધી. પછી છદ્મને પારણે નિર્દોષ આહાર લાવી તેમણે પારણું કયું, રાતે ધર્મ-ધ્યાનમાં રહેલા તેમને અણ્ણાદિ નિમિત્ત પિત્તજ્વર પ્રકટ થયો. આ ટાકમે અંત સમય જાણી આલોચાદિ કરવા પૂર્વક શુભધ્યાન વડે કાલ ધર્મ પામી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને એકાવતારી દેવપણે ઉપજ્યા. અહીંથી ચવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થયો. આ રીતે જે સાધુ સાધ્વીઓ ચારિત્ર લઈને શુદ્ધ ભાવે થોડો કાળ પણ આરાધે, તેઓ પુંડરીક મુનિવરની જેમ સદ્ગતિના ઉત્તમ મુખ ભોગવી અંતે મોક્ષને પામે છે.

॥ શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કંધનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધનો દ્વંક પરિચય ॥

પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં દૃષ્ટાંતને દાષ્ટાંતિકમાં ઘટાવીને હિતોપદેશ આપ્યો છે. અને અહીં ઉપનય રહિત ધર્મકથા અને પૂર્વભવની બીના વગેરે ઉપદેશ આપ્યો છે. આના ૧૦ વર્ગોમાંના પહેલા વર્ગમાં કહ્યું છે કે—ચમરેન્દ્રને કાલી, રાણ, રજની, વિદ્યુત અને મેઘા નામની પાંચ અગ્રમહિષીઓ (ઈંદ્રાણી) છે. તેથી તે દરેકની બીના જાણાવનારા પાંચ અધ્યયનો છે. તેમાં કાલી નામના પહેલા અધ્યયનમાં ઈંદ્રાણીની બીના કહી છે. તે દ્વંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી—કાલી નામની અગ્રમહિષી ચમરચંદ્રા રાજધાનીમાં કાલાવતંસક નામના ભવનમાં કાલ નામના સિંહાસન પર પોતાના પરિવાર સહિત બેઠી હતી તેટલામાં તેણે અવધિ જ્ઞાનથી ગુણુશીલ ઐત્યમાં પધારેલા પ્રભુ મહાવીરને જાણીને ત્યાં જઈ વંદનાદિ વિધિ સાચવીને સૂર્યા-ભદ્રેવની માફક પ્રભુ પાસે નાટ્યવિધિ કરીને તે સ્વસ્થાને ગઈ. આની દેવઋદ્ધિનો જાણતમાં શ્રીગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ દેતાં પ્રભુએ કહ્યું કે—આ દેવી પાછલા ભવે કાળ નામના ગાથાપતિની કાળશ્રી નામની સ્ત્રીનો કાળી નામની પુત્રી હતી તે મોટી ઉન્નતરની થઈ ત્યાં સુધી કુમારીજ હતી. તેથી તે વૃદ્ધકુમારી કહેવાતી હતી. એક વખત તેણે પ્રભુ પાર્શ્વનાથનો ઉપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી ને ૧૧ અંગો લણી કેટલેક કાળે તે શબ્દ (મલીન) ચારિત્રવાળી થઈ. તેથી તે શરીરના અવયવોને વારંવાર ધોવું, પાણી છાંટીને સૂવું, બેસવું, વગેરે અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરવા લાગી. ગુરૂણીએ તેને ભૂલ સુધારવા ઘણું કહ્યું, પણ તે સમજી નહી. અંતે બધી સાધ્વીઓથી તબયેલી તે જૂઠા ઉપાશ્રયમાં રહી શૌચ કરવા લાગી. આ સ્થિતિમાં ઘણાં વર્ષો વીતાવીને આલોચનાદિ કર્યા વગર કાળ ધર્મ પામી કાલી દેવીપણે

દિપન્ન યર્થ છે તેનું આયુષ્ય અઢી (૨૫) પદ્યોપમનું છે અઢીથી ચવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થયે આજ પ્રમાણે બીજા ચાર અધ્યયનોમા ક્રમસર રાજ વગેરે અગ્રમહિષીઓની બીના કહી છે દક્ષતા માહલા ભવમા નગરી, માતા પિતા વગેરેના તામ શૂદ્રા શૂદ્રા જાણવા શેષ બીના કાલીદેવીની જેમ જાણવી

વર્ગ બીજો—શુભા ૧, નિશુભા ૨, રંભા ૩, નિરંભા ૪, અનિમદના ૫, એ પાંચે બહીન્દ્રની અગ્રમહિષીઓ છે તે દરેકની બીનાવાળું એકેક અધ્યયન કાલીદેવીના જેવું જાણવું દક્ષતા પૂર્વ જાવના નગરાદિક જુદા જુદા છે

વર્ગ ત્રીજો—આ વર્ગમા દક્ષિણ દિશાના ભવનપતિના નવ ઇંદ્રોની ૫૪ અગ્રમહિષીઓના ચોપન અધ્યયનો કહ્યા છે તેમા ધરજેન્દ્રની ૧ ઇલા, ૨ સતેરા, ૩ સૌદામિની, ૪ ઇંદ્રા, ૫ ધના, ૬ વિદ્યુતા આ છ અગ્રમહિષીઓના ૬ અધ્યયનો છે એમ વેણુદેવ વગેરે ૮ ઇંદ્રોમા દરેકની ૬-૬ અગ્રમહિષીઓના ૬-૬ અધ્યયનો હોવાથી કુલ ચોપન અધ્યયનો જાણવા

વર્ગ ચોથો—આ વર્ગમા પશુ ઉત્તર દિશાના નવ ઇંદ્રોની ૫૪ અગ્રમહિષીઓના જેમ ત્રીજા વર્ગમા કહ્યા તેમ ૫૪ અધ્યયનો છે તેમાં જૂતાનંદ ઇંદ્રની ૧ રૂપા, ૨ સુરૂપા, ૩ રૂપાશા, ૪ રૂપકાવતી, ૫ રૂપકાતા, ૬ રૂપપ્રભા આ છ અગ્રમહિષીઓના પહેલા ૬ અધ્યયનો કહી પછી બાકીના ૪૮ અધ્યયનો પશુ ક્રમસર કહ્યા છે

વર્ગ પાંચમો—દક્ષિણ દિશાના જ્ઞાનમતરના ૮ ઇંદ્રો છે દરેકની ચાર ચાર ઇંદ્રાણી ગણતા ૩૨ ઇંદ્રાણીની બીના અનુક્રમે જાત્રીશ અધ્યયનોમા કહી છે

વર્ગ છઠો—એજ પ્રમાણે ઉત્તર દિશાના જ્ઞાનમતર દેવોના ૮ ઇંદ્રોની ૩૨ ઇંદ્રાણીના ૩૨ અધ્યયનો કહ્યા છે

વર્ગ સાતમો—અઢી સૂર્યની સૂરપ્રભા, ૨ આતપા, ૩ અર્ચિર્માલો, ૪ પ્રભ કરા આ ચાર ઇંદ્રાણીઓની બીનાવાળા અનુક્રમે ૪ અધ્યયનો કહ્યા છે

વર્ગ આઠમો—અઢી ચંદ્રની ૧ ચંદ્રપ્રભા, ૨ દોષીનાભા, ૩ અર્ચિર્માળી, ૪ પ્રભ કરા નામની ઇંદ્રાણીઓની બીના અનુક્રમે ૪ અધ્યયનોમા જણાવી છે

નવમા વર્ગમા—ચંદ્રની ૧ પદ્મા, ૨ શિવા, ૩ સચી (સતી), ૪ અન્દા, ૫ રોહિણી, ૬ નવમિકા, ૭ અયલા, ૮ અપ્સરા નામની ૮ ઇંદ્રાણીઓની બીના અનુક્રમે ૮ અધ્યયનોમા વર્ણવી છે

દશમા વર્ગમાં—એજ પ્રમાણે ઇશાનેન્દ્રની ૧ કૃષ્ણા, ૨ કૃષ્ણ (કૃષ્ણા) રાણી, ૩ રામા, ૪ રામરક્ષિતા, ૫ વસુ, ૬ વસુગુપ્તા, ૭ વસુમિત્રા, ૮ વસુધારા નામની ૮ ઇંદ્રાણીની ખીના અનુક્રમે ૮ અધ્યયનોમાં કહી છે. ૧૦ વર્ગના ૨૦૬ અધ્યયનોમાં ૨૦૬ ઇંદ્રાણીની ખીના કહી છે. તે આ પ્રમાણે ૧ અસુરકુમારના બે ઇંદ્રની ૧૦ ઇંદ્રાણી, બાકીના ૬ નિકાયના ૧૮ ઇંદ્રોની $૧૮ \times ૬ = ૧૦૮$, વાતવ્યંતરના ૧૬ ઇંદ્રોની $૧૬ \times ૪ = ૬૪$, સૂર્ય તથા ચંદ્રની મળી ૮, અને શકેન્દ્ર ઇશાનેન્દ્રની મળી ૧૬ ઇંદ્રાણીઓ જાણવી.

શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રના બીજા શ્રુતરકંઘનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો

॥ શ્રી જ્ઞાતા ધર્મકથાંગ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો સાતમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐   卐

卐

॥ आठमो प्रकाश ॥

॥ आर्या ॥

अह अट्टमप्यासे, सत्तमुवासगदसगवुत्तर्त्त ॥
वण्णिज्जइ सखेवा, अज्झयणाइ दस सुयखवे ॥ ५१ ॥

आणदकामदेवा, चुल्लणीपिया सावगो मुरादेवो ॥
चुल्लसयगकुडकोलिय, तहेव सहालपुत्तो य ॥ ५२ ॥

सहुमहासयय नदिणी, पियसालिहि पियभिइज्झयणसट्ठा ॥
चरण-करण-मम्मकहा-णुओगवुत्तत्तसकलण ॥ ५३ ॥

वाणिज्जसिवाणदा, वारस कोढीधण तहा चउरो ॥
गोवग्गाणुवसग्गो, सोहम्मे अरुणचउपल्ला ॥ ५४ ॥

चंपा भदा अट्टदस, कोढीदरिण छगोउला पते ॥
अरुणामे देवत्त, उवसग्गो कामदेवस्स ॥ ५५ ॥

चुल्लणीपिया वाणारसी, सामा उवसग्गसहणगोवग्गा ॥
चोवीस कोढी दल्ल, अरुणप्पह पल्लचउराज ॥ ५६ ॥

वाणारसी य वण्णा, अट्टदस कोढीधण छगोउलगा ॥
उवसग्गोऽरुणकते, तहय मुरादेवसट्ठस्स ॥ ५७ ॥

आलमिया य वहुळा, अट्टदस कोढीधण छगोउलगा ॥
उवसग्गोऽरुणसिद्धे, देवत्त चुल्लसयगस्स ॥ ५८ ॥

कपिल्ल पुप्फमिता, अट्टदस कोढीधण छगोउलगा ॥
अरुणज्झयदेवत्तं, शुवसग्गो कुडसट्ठस्स ॥ ५९ ॥

पोळासमग्गिमिता, गोउलमेग घण तिकोढीय ॥
वेव्वसग्गोऽरुण-धुरया सहालपुवस्स ॥ ६० ॥

ચઢવીસ દન્વ કોડી, રાયગિહી રેવૈઈ ડવસગો ॥
અરુણાવતંસસુરયા, મહાસયગ અદ્દ ગોવગ્ગા ॥ ૬૧ ॥

ધારસ કોડી દવિણં, સાવત્થી અસ્સિણી તદ્દા ચડરો ॥
ગોવગ્ગા ય અથેરે, દેવત્તં નવમસઢ્ઢસ્સ ॥ ૬૨ ॥

ધારસ કોડી દવિણં, સાવત્થી પગ્ગુણી તદ્દા ચડરો ॥
ગોવગ્ગા અમરત્તં, કીલ્લિમાણે ય દસમસ્સ ॥ ૬૩ ॥

પડિમા વયપડિવત્તી, માસિયમણસણમણંતરમ્મિ મવે ॥
સોહમ્માપરરિદ્ધી, ચડપલ્લાઝ ય સન્નેવેસિ ॥ ૬૪ ॥

દસગોસહસ્સમાણં, ગોંડલમેગં તઓઽવિ ચડ્ઢજ્ઞં ॥
સિદ્ધીં મહાવિંદેહે, વીસ વરિસદેસવિરયા તે ॥ ૬૫ ॥

શબ્દાર્થઃ—હવે આઠમા પ્રકાશમાં સાતમા શ્રીઉપાસક દર્શાવે સૂત્રનું વૃત્તાંત દ્રઢકામાં કહેવાય છે. અહીં એક શ્રુતસ્કંધ છે, તેમાં આનંદોદિ દશ શ્રાવકોના નામથી પ્રસિદ્ધ આનંદાધ્યયન વગેરે દશ અધ્યયનો છે. ॥ ૫૧ ॥ ૧ આણુંદ શ્રાવક, ૨ કામદેવ શ્રાવક, ૩ ચુલ્લની પિતા, ૪ સુરાદેવ શ્રાવક, ૫ ચુલ્લશતક શ્રાવક, ૬ કુંડકોલિક શ્રાવક, ૭ સદ્દાલપુત્ર, ૮ મહાશતક શ્રાવક, ૯ નંદિની પિતા નામના શ્રાવક, ૧૦ સાલિંહી (તેતલી) પિતા નામના શ્રાવક. અહીં આ દશ શ્રાવકોના જીવન અને વ્રતાદિની ખીના કહી છે. તેથી સમજી લેવું કે આ સૂત્રમાં ચરણકરણાનુયોગની, ને ધર્મકથાનુયોગની સંકલના (ગોંઠવણી) કરી છે. ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ આનંદ શ્રાવક—વાણિજ્ય ગામના રહીશ હતા. તેમને શિવાર્નદા નામની સ્ત્રી હતી. જાર કોઠ ધનના સ્વામી હતા. તેમને ચાર ગોકુલ હતા. કોઈએ તેમને ઉપસર્ગ કર્યો નથી, વ્રતાદિની આરાધના કરી અંતે સૌધર્મ દેવલોકના અરુણવિમાનમાં ચાર પલ્લેયપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા. ॥ ૫૪ ॥ ચંપાનગરીના રહીશ ખીજા કામદેવ શ્રાવકને ભદ્રા નામની સ્ત્રી હતી. તેની પાસે ૧૮ કોઠ દ્રવ્ય હતું, છ ગોકુલ હતા. આયુષ્યના અંતે સમાધિમરણ પામી અરુણાલ-વિમાને દેવપણું પામ્યા. તેને એક દેવે ઉપસર્ગ કર્યો હતો. ॥ ૫૫ ॥ ત્રીજા ચુલ્લણી પિતા નામના શ્રાવક વારાણસી નગરીના રહીશ હતા. તેમને શ્યામા નામની સ્ત્રી હતી. દેવે ઉપસર્ગ કર્યો હતો. ૮ ગોકુલ હતા. તે ચોવીશ કોઠ સુવર્ણનો સ્વામી હતો શ્રાવકપણામાં વ્રતાદિની આરાધના કરી અંતે કાલધર્મ પામી અરુણપ્રભ વિમાનમાં ચાર પલ્લેયપમના આયુષ્યવાળા દેવ થયા. ॥ ૫૬ ॥ ચોથા સુરાદેવ નામના શ્રાવક વારાણસીનગરીના રહીશ હતા. તેમને ધન્યા નામની

શ્રી હતી ૬ ગોકુલ હતા, ૧૭ કોડ દ્રવ્ય હતું એક દેવે તેને ઉપસર્ગ કર્યો હતો મતાદિની આરાધના કરી અ તે સમાધિમરણ પામી અરૂણકાત વિમાનવાસી દેવ થયા ॥ ૫૭ ॥ પાચમા આલ સિદ્ધ નગરીના રહીશ સુદૃઢગાનકે શ્રાવકને બહુલા નામની સ્ત્રી હતી ૬ ગોકુલ હતા તે ૧૮ કોડ દ્રવ્યનો વ્યાપી હતો તેને એક દેવે ઉપસર્ગ કર્યો હતો મતાદિની આરાધના કરી અ તે તે અરૂણસિદ્ધ વિમાનવાળા દેવ થયા ॥ ૫૮ ॥ પોલાસપુરના રહીશ સાતમા સદાવપુત્ર નામના શ્રાવકને અગ્નિમિત્રા નામની સ્ત્રી હતી એ ૭ ગોકુલ હતું ને ત્રણ કોડ દ્રવ્ય હતું એક દેવે ઉપસર્ગ કર્યો હતો તે મતાદિને આરાધી અ તે અરૂણરૂચિ નામના વિમાનમાં દેવ થયા ॥ ૬૦ ॥ આઠમા મહાનાતકે શ્રાવક રાજગૃહી નગરીના રહીશ હતા તેમને ચૌવીશ કોડ દ્રવ્ય અને ૮ ગોકુલ હતા તથા રેવતી વગેરે સ્ત્રીઓ હતી તેમાંની તે રેવતીએ ઉપસર્ગ કર્યો હતો મતાદિને આરાધી અ તે અરૂણાવત સદા વિમાનવાસી દેવ થયા ॥ ૬૧ ॥ નવમા ન દિનીપિતા નામના શ્રાવકને અધિની નામે સ્ત્રી હતી તથા ૧૨ કોડ દ્રવ્ય હતું તે શ્રાવન્તી નગરીમા રહેતા, તેને ૪ ગોકુલ હતા મતાદિને આરાધી તે અર્ધેર વિમાનવાસી દેવ થયા ॥ ૬૨ ॥ શ્રાવસ્તિ નગરીના રહીશ દશમા તેતલીપિતા (સાલિહીપિતા) નામના શ્રાવકને કાચુની નામે સ્ત્રી હતી, ૧૨ કોડ દ્રવ્ય અને ૪ ગોકુલ હતા મતાદિને આરાધી અ તે દીળ વિમાનવાસી દેવ થયા ॥ ૬૩ ॥ શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમા (એક જાતની ધાર્મિક ક્રિયા)ઓનું આરાધન અને ગારે મતોની આરાધના તથા અતિમ સમયે એક મહિનાના અનશનની આરાધના, તેમજ સૌધર્મ દેવલોકનાજ અરૂણાદિ વિમાને ૪ પત્યોપમના આયુધવાળા દેવપણે ઉપજવું આટલી બીના દશે શ્રાવકોમા એક સરખી છે એમ સમજવું ॥ ૬૪ ॥ તથા એક ગોકુલનું પ્રમાણ ૧૦ હજાર ગાયો જાણવી એટલે દશ હજાર ગાયોનું એક ગોકુલ ધાય આનંદ આનંદાદિ દશેને તેવા ગોકુલો હતા દેવલોકનું આયુધ પૂર્ણ થયા બાદ દશે શ્રાવકો મહાવિદેહે મોક્ષ માર્ગને સાધી સિદ્ધ થશે ॥ ૬૫ ॥

રૂપબદ્ધ—આ શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા એક શ્રુતમ્કષ છે તેના પહેલા આનંદાધ્યયનમા આનંદ શ્રાવકનું જીવન ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે બીજા કામદેવાધ્યયનમા કામદેવ શ્રાવકનું જીવન અને ત્રીજા સુદનીપિતા નામના અધ્યયનમા સુદનીપિતા નામના શ્રાવકનું જીવન કહ્યું છે ચોથા સુરાદેવાધ્યયનમા સુરાદેવ નામના શ્રાવકનું અને પાચમા સુદશનકામધ્યયનમા સુદેશનક શ્રાવકનું જીવન જણાવ્યું છે પછી છઠા કુડકોલિકાધ્યયનમા કુડકોલિક શ્રાવકનું દેશવિગતિ જીવન, અને સાતમા સદાવપુત્રાધ્યયનમા સદાવપુત્ર શ્રાવકનું જીવન જણાવ્યું છે આગળ આઠમા મહાશયકે અધ્યયનમા મહાશયક શ્રાવકનું, અને નવમા ન દિની પિતા નામના અધ્યયનમા ન દિની પિતા નામના શ્રાવકનું તથા દશમા સાલિહી (તેતલી) પિતા નામના અધ્યયનમા તેતલી પિતા નામના શ્રાવકનું જીવન ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે આ રીતે આ સાતમા અગ્રના સાર દશમા જણાવીને હવે હું દરેક અધ્યયનનો પરિચય ટૂંકમા જણાવું છું

દશ શ્રાવકોની સમાન ખીના.

અહીં દશ શ્રાવકોના નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખંડો, રાજ્યો, માતાપિતા, સમવસરણુ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આલોકની અને પરલોકની ઋદ્ધિવિશેષ, શીલ વ્રતો, વિરમણુવ્રત ગુણુવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન, પૌષ્પોપવાસની સાધના, શાસ્ત્રજ્ઞાન, તપ ઉપધાન, પ્રતિમાઓ (ક્રિયાવિશેષ) ઉપસર્ગો, સંલેખના, લક્ષ્મપ્રત્યાખ્યાન, પાદપોષગમન, દેવલોકગમન, સુકુલમાં ઉત્પત્તિ, બોધિલાલ, અને અંતક્રિયાનું (મોક્ષનું) વર્ણન કર્યું છે. વળી શ્રાવકોની ઋદ્ધિવિશેષ, પરિષદ-પરિવાર, વિસ્તારથી તેમણે કરેલું ધર્મ શ્રવણુ, અલિગમ—સમ્યક્ત્વની વિશુદ્ધિ, સ્થિરપણું, મૂલ ગુણોના ને ઉત્તર ગુણોના અતિચારો, વ્રતપર્યાય, શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાઓની આરાધના, અલિંગકોનું ગ્રહણ અને પાલન, ઉપસર્ગોનું સહન કરવું, ઉપસર્ગોનો અભાવ, વિચિત્રતપ, શીલવ્રત વગેરે કહીને અંતે મારણાંતિક સંલેખનાની ખીના જણાવી છે. પછી તેઓ સંલેખનાની આરાધનાથી આત્માને લાવિત (વાસિત) કરીને ઘણાં ટંક અનશન લાવે વીતાવીને ઉત્તમ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થઈને જે રીતે શ્રેષ્ઠ દેવતાઈ સુખો લોગવે છે, અને અનુક્રમે ઉત્તમ સુખોને લોગવીને ત્યાંથી ચ્યવી જે રીતે બોધિ (જૈનધર્મ પ્રાપ્તિ) અને સંયમ પામી કેવલી થઈ મોક્ષને પામે છે તે ખીના, અને તે ઉપરાંત ખીણું પણ તેમના જીવનને અંગે જરૂરી વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. અહીં પરિમિત વાચના અને સંખ્યાતા અનુયોગદ્વારે તથા સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે. આ સાતમું અંગ છે, તેનો એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ ઉદ્દેસ કાલ અને દશ સમુદ્દેશ કાલ છે. આના સંખ્યાતા હજાર પદો, સંખ્યાતા અક્ષરો કહી છેવટે ચરણ કરણની પ્રરૂપણા કરી છે. આ પ્રમાણે સમવાયાંગમાં જેમ કહ્યું, તેમ નંદી-સૂત્રમાં પણ દ્વાદશાંગીનો દૂંક પરિચય જણાવતાં આનો પણ દૂંક પરિચય વર્ણવ્યો છે.

આ બધા શ્રાવકો નવ તત્ત્વોના જાણકાર, ૬૯ ધર્મી, અને આર્થિક સ્થિતિમાં કરોડોની મીલકતવાળા હતા. તેમણે સંપત્તિના ત્રણ ભાગ કરી એક ભાગ વેપારમાં, એક ભાગ વ્યાજે અને એક ભાગ સ્થાયી નિધિ તરીકે રાખ્યો હતો. તે બધા વ્યવહાર કુશલ ગૃહપતિ (ગૃહસ્થ) હતા. અને કુટુંબ જ્ઞાતિ રાજ્યાદિના ગુચ્છવણુ ભરેલા કાર્યોનો નીકાલ કરનારા, પૂછવા લાયક તેમજ ખીજને સલાહ લેવા યોગ્ય હતા. મહાશતક શ્રાવક સિવાયના ૯ શ્રાવકોને એકેક સ્ત્રી હતી. મહાશતક શ્રાવકને રેવતી વગેરે ૧૩ સ્ત્રીઓ હતી. તેમને પ્રભુ વીરનો ઉપદેશ સાચો લાગ્યો, તેથી શ્રદ્ધા પૂર્વક અધિક પરિગ્રહાદિનો ત્યાગ કરી સમ્યક્ત્વ મૂલ ખાર વ્રતો લઈ આરાધે છે, ને પોતાની સ્ત્રીને પણ સમજાવી વ્રતોને સાધનારી શ્રમણોપાસિકા થવા પ્રેરણા કરે છે. તેઓ પણ પોતાના પતિના કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુની પાસે આવી વ્રતધારિણી બને છે. એ પ્રમાણે દશે શ્રાવકો ચૌદ વર્ષો સુધી વ્રતારાધન કરીને પોતાના મોટા પુત્રોને કુટુંબનો ભાર સોંપીને શ્રાવક ધર્મની વિશિષ્ટ ક્રિયારાધન રૂપ અગિયાર પ્રતિમાઓને આરાધીને તથા વિવિધ પ્રકારના તપ કરીને અંતે અનશન કરી પહેલા દેવલોકમાં ગયા. લવિષ્યમાં ત્યાંથી ચ્યવીને સિદ્ધ થયો. હાલ તે દશે શ્રાવકો પહેલા દેવલોકમાં

હયાત છે શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ આનંદની દીક્ષા લેવાની ગાળતમા પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમા પ્રભુ શ્રી મહાવીરે કહ્યું કે—આ ભવમા તે દીક્ષા લઇ શકશે નહિ એમ દશે શ્રાવકોમા સમજવું અહીં આનંદ શ્રાવકની ખીના ગહુ વિસ્તારથી કહીને ગાંડીના અધ્યયનોમા પ્રતાદિની ખીના દ્રઢાવીને “જેમ આનંદ શ્રાવકના વર્ણનમા કહ્યું તેમ અહીં સમજવું” આ રીતે સૂચના કરી છે

II પહેલા આનંદાધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય II

અહીં શરૂઆતમા મગલ વગેરેની, અને પાનગરી તથા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યની ખીના કહી ને જણાવ્યું કે—વાણિજ્ય ગ્રામમા આનંદ નામે ધનાઢ્ય ગૃહસ્થને શિવાન દા નામની ભાર્યા હતી આ વાણિજ્યગામની પાસે રહેલા કોલ્લાક ગ્રામમા તેનો મિત્ર વગેરે રહેતા હતા એક વખત અહીં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ પધાર્યા તેમની દેશના સાબળી પ્રતિબોધ પામેલા આનંદ શ્રાવકે અને તેની સ્ત્રીએ બારે પ્રભુની પાસે કઈ રીતે લીધા? તે ખીના કહીને પ્રભુએ સમજાવેલા પ્રતોતુ તથા તેના અતિઆરાધિતુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અને જણા હર્ષથી આવ કપણાની આરાધના કરી રહ્યા છે દેશવિરતપણે ૧૪ વર્ષે વિત્યા બાદ ૧૧ શ્રાવક પ્રતિમાને આરાધી અતિમ સમયે અનશન ભાવમા રહેલા તે આનંદ શ્રાવકને શુભ ભાવનાદિ સાધનોના પ્રતાપે અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી અવધિજ્ઞાન પ્રકટ થયું તે ટાઈમે શ્રીગૌતમસ્વામીની સાથે અવધિજ્ઞાનની ગાળતમા આનંદ શ્રાવકે કરેલી વાતચીતનું વર્ણન દ્રઢામા આ પ્રમાણે જણાવ્યું—એક વખત શ્રીગૌતમસ્વામી કોલ્લાક સનિવેશમા ગોચરી માટે જતા હતા, તે ટાઈમે તેમણે ઘણા માણસોના મુખથી એમ સાંભળ્યું કે આનંદ શ્રાવકે મરણાત સંલેખના સ્વીકારી છે તેથી તેમને આનંદ શ્રાવકને જોવાનો વિચાર થયો ને ત્યાં ગયા ‘આનંદ શ્રાવકે શ્રીગૌતમસ્વામીને આવતા જોઈ નમસ્કાર કરી પૂછ્યું કે—હે ભગવન ! શુ ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન થાય ? જવાબમા તેમણે ‘હા’ કહી એટલે આનંદે કહ્યું—“મને પાચસો યોજનની મર્યાદામા રહેલા રૂપી પદાર્થોની ખીનાને જણાવનાર અવધિજ્ઞાન થયું છે ” આ સાબળી શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ કહ્યું કે ગૃહસ્થને આટલી મોટી હદવાળું અવધિજ્ઞાન થતું નથી માટે હે આનંદ ! તમે આ ગાળત આલોચના કરો, આનો ખુલાસો કરતા આનંદે તેમને પૂછ્યું કે—જિનપ્રવચનમા શુ સદ્ભૂત ભાવોની આલોચના કરવાની હોય છે ? જવાબમા શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ ‘ના’ કહી એટલે આનંદે કહ્યું કે—જો એમ હોય, તો આપજ આ ગાળતની આલોચના કરો તેથી ગૌતમસ્વામીને શક થઈ પ્રભુની પાસે આવી પૂછતા તેમને આલોચના કરવાની આજ્ઞા થઈ તેથી આનંદ શ્રાવકની પાસે બઈ પોતે કરેલી ભૂલનો મિથ્યા હુન્નૃત દીધો આ પ્રસંગ અપૂર્વ બોધદાયક છે તેનો અને દશે શ્રાવકોના જીવનનો યત્ર સહિત વિસ્તાર શ્રીદેશના ચિંતામણીના પહેલા ભાગમા અને શ્રી સત્યપ્રકાશ માસિકના વિશેષાકમા જણાવ્યો છે તે ત્યાંથી જોઈ લેવો

॥ બીજા કામદેવાધ્યયનનો દ્વંદ્વ પરિચય ॥

ચંપાનગરીમાં કામદેવ નામના એક સદ્ગૃહસ્થ રહેતા હતા. તેમને લદ્દા નામની સ્ત્રી હતી. તે અઢાર કરોડ સોનંયાના સ્વામી હતા. તેમાં ૬-૬ કરોડ અનુક્રમે નિધાનમાં વ્યાજમાં ને બંડેપારમાં બેઠાયલા હતા. તે ૬ ગૌકુલના અધિપતિ હતા. પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની દેશના સાંભળીને તેમણે તથા તેમની સ્ત્રીએ આનંદ શ્રાવકની પેઠે બાર વ્રતો લઈ આરાધવા માંડ્યા. એક વખત ધર્મજગરિકા કરવાના પ્રસંગે કામદેવને આનંદ શ્રાવકની જેવો વિચાર આવ્યો, જેથી તેણે પોતાના મોટા દીકરાને કુંટુંબની સંભાળ રાખવાની ભલામણ કરી ૧૧ પ્રતિમાની આરાધના કરી. એક વખત તે ધ્યાનમાં બેઠા હતા, તે વખતે મધ્ય રાતે પૌષધશાલામાં કામદેવની પાસે એક માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ ભયંકર પિશાચનું રૂપ વિકૃત્તિ હાથમાં તલવાર લઈને પ્રકટ થયો. ને કામદેવને કહેવા લાગ્યો કે-જો તું વ્રતાદિનો ત્યાગ નહિ કરે, તો તારું માથું કાપી નાંખીશ. એમ ધમકી આપીને તેના દુકડા કર્યા, તો પણ તે વ્રતારાધનથી ચલાયમાન થતો નથી. ત્યાર બાદ હાથી અને સર્પનું રૂપ વિકૃત્તિ ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં તે ધર્મમાં અડગ રહ્યો. અંતે તે દેવ થાકીને કામદેવની આગળ આશ્રી માગી ધન્યવાદ આપી સ્વસ્થાને ગયો. ત્યાર બાદ તે પ્રભુને વાંદવા ગયો, ત્યારે પ્રભુએ તેની દૃઢધર્મિતાના વખાણ કરી મુનિઓને પણ કહ્યું કે-તમારે પણ સ્વધર્મની સાધનામાં કામદેવની જેમ નિશ્ચલ રહેવું. બાકીની બીના આનંદ શ્રાવકની માફક બાળવી.

૩ ત્રીજા અધ્યયનમાં પણ જેમ કામદેવને તેમ ચુદ્ધનીપિતા નામના શ્રાવકને ચલાયમાન કરવા એક દેવ આવ્યો. તેણે તેના પુત્રોને મારી તેનું લડથું કરી કડાઈમાં પકાવી તેના શરીર ઉપર માંસ ફેંકવાની ને લોહી છાંટવાની ધમકી આપી ને તેમ કયું પણ ખરું, છતાં પણ વ્રતારાધનમાં ડગ્યો નહિ. જ્યારે તેની માતાને મારી નાંખવાની દેવે ધમકી આપી ત્યારે તે શ્રાવક ચલિત થઈ તે દેવને પકડવાને દોડે છે. પરંતુ તે તો આકાશમાં ઉડી ગયો. પુત્રનો કોલાહલ સાંભળીને ત્યાં આવેલી તેની માતાએ સાચી બીના કહી. તેથી પોતાની ભૂલ ખમાવી પ્રાચશ્ચિત્ત લઈ તે શુદ્ધ થયા.

૪ ચોથા અધ્યયનમાં સુરાદેવ શ્રાવકના નગરાદિની બીના અહીં શબ્દાર્થમાં કહી છે. ઉપસર્ગની બીના આ છે-તેની પાસે એક દેવ આવીને તેના પુત્રોને મારે છે, છતાં તે ચલાયમાન થતો નથી. પણ જ્યારે શરીરમાં સોળ રંગોની તીવ્ર વેદના પ્રકટાવવાની ધમકી આપે છે, ત્યારે તે ચલાયમાન થાય છે. ને તે શ્રાવક દેવને પકડવા દોડે છે. છેવટે પોતાની ભૂલ સમજી આવૈચનાદિથી શુદ્ધ બને છે.

૫ પાંચમા અધ્યયનમાં સુદૃશતક શ્રાવકનું વર્ણન કર્યું છે. તેની જન્મભૂમિ આદિની બીના પહેલાં કહી છે. વ્રતાદિના પ્રસંગે પહેલાં અધ્યયનની માફક સમજવાની સૂચના કરી છે. એક વખત એક દેવ આ સુદૃશતકને વ્રતાદિ છોડવાની ધમકી આપતાં

કહે છે કે-જો તું તારો ધર્મ નહિ છોડે, તો હું તારૂં તમામ ધન હરી લઈ તને લિખાગી બેવો બનાવી દઈશ એમ ત્રણ વાર કહે છે અને તે શ્રાવક દેવને પકડવા દોડે છે આ વાત બાણી તેની સ્ત્રી સાચી ખીના કહીને તેને શાત કરે છે

— ૬-છઠ્ઠા કુ ડકોલિકે અધ્યયનમાં કુ ડકોલિકે શ્રાવકેનુ વૃત્તાત જણાવ્યું છે તેની ઋદ્ધિ, જન્મ મ્યાનાદિની ખીના પહેલાં અહીં ગરૂઆતમા જાપાવી 'હે તેણે એક દેવની સાથે પુરુષાર્થની ખાળતમા ચર્ચા કરેલી, તે વાત દ્રકામા આ પ્રમાણે બાણી-એક વખત મધ્યરાતે તે શ્રાવક પોતાની અશોક વાડીમાં પૃથ્વીશિલા પટ્ટકની પાસે આંધ્યા ત્યાં આવીને પોતાની નામાકિત મુદ્રા અને ઉત્તરાસંગ વસ્ત્રને રાખી ધર્મધ્યાનની ઉત્તમ ચિતવના કરવા લાગ્યા આ અવસરે એક દેવ પ્રગટ થયો-તેણે તેની મુદ્રા અને વસ્ત્રાદિ ત્યાંથી હપાડી આકાશમાં અદર રહી આ પ્રમાણે કહ્યું કે-“હે કુ ડકોલિકે ગોશાલ મ ખલિપુત્રે કરેલી ધર્મ પ્રરૂપણ સારી છે કારણ કે-તેમાં ઉદમાદિક કાંઈ પણ માન્યું નથી તે એમ કહે છે કે-જો ઉદમ કરે, છતાં પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થતી નથી, માટે મર્વ લાવો નિયત છે શ્રીવીજ પ્રભુની પ્રરૂપણ સારી નથી, તરણ કે તેમા ઉદમ વગેરેને માનવાનું કહ્યું છે” આ પ્રમાણે દેવ કહી રહ્યો, એટલે કુ ડકોલિકે મુક્તિ જણાવવા પૂર્વક પ્રશ્ન થયો કે-હે દેવ જો તારૂં કહેવું સાચુ જ હોય તો તને આ દેવતાઈ ઋદ્ધિ મળી છે, તે ઉદમાદિક સાધનોની સેવનાથી મળી છે કે તે વિના મળી છે? એનો જવાબ આપે? આના જવાબમાં દેવે કહ્યું કે-હે કુ ડકોલિકે! ઉદમાદિક સાવનોની મઠઠ સિવાય હું દેવતાઈ ઋદ્ધિ પામ્યો છું તે સાબળી કુ ડકોલિકે કહ્યું કે-જો ઉદમાદિક સાધનોની મઠઠ સિવાય તને આ ઋદ્ધિ મળી હોય, તો તેવા ખીના જીવોને પણ તેવી ઋદ્ધિ કેમ મળતી નથી? ઉદમાદિક રહિત જીવોને તારા મતે દેવપણે જરૂર મળવું જોઈએ પણ કેમ તેમ તો બનતું નથી અને જો તું એમ કહીશ કે-મને ઉદમાદિકથી દેવ ઋદ્ધિ મળી, તો પછી “ગોશાલની મત સારી છે” એમ તારાથી કહી શકાય જ નહિ આ વચ્ચેના સાંભળી દેવ કાંઈ પણ બોલી શકે જ નહિ મુદ્રાદિ જ્યાં હતું, ત્યાં મૂકીને સ્વસ્થાને ગયો

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ સપરિવાર અહીં પધાયા ત્યારે કુ ડકોલિકે શ્રાવક પ્રભુને વંદન કરવા ગયા તે ટાળ્યે પ્રભુએ સલામા કુ ડકોલિકે દેવને નિરૂત્તર કર્યાની ખીના જણાવી તેની પ્રશંસા કરી અને કહ્યું કે “હે ભગ્ન જીવો! તમારે પણ શ્રીજિન પ્રવચનમાં આ રીતે દૃઢ રહી સચોટ “તરો આપી સ્વધર્મ પરાયણ બનવું શ્રાવક કુ ડકોલિકે ૧૪ વર્ષો સુધી દેશવિરતિની આરાધના કર્યા બાદ પ્રતિમા વડેન ક્યું અને એક માસનું અનશન કરીને સમાધિ મરણ પામીને પહેલા દેવલોકમાં અરૂણધ્વજ વિમાનવાસી દેવ યયા અહીંનું ચાર પથોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મહાવિદેહે સિદ્ધિ પદ પામ્યો બાકીની ખીના પહેલાં અધ્યયનની માફક બાણી

૭ માતમા અધ્યયનમાં શ્રાવક સદાશુભ્રનુ વર્ણન કર્યું છે તે પોતાસપુરમાં રહેતો હતો તે ગોશાલાના મતનો ઉપાસક હતો એક વખત પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ તેના નિમ ત્રણથી

તે કુંભકારની શાલામાં પધાર્યા. એક વખત તે પોતાના વાસણો શાલામાંથી ખસાર કાઢી તડકે સુકવતો હતો, ત્યારે પ્રભુએ તેને પૂછ્યું કે—હે સદાલપુત્ર ! આ ણધા વાસણો પ્રયત્નથી ણન્યા કે તે વિના ણન્યા ? સદાલપુત્રે ઉત્તર આપ્યો કે પ્રયત્ન કર્યા વિના ણન્યા છે. કારણ કે સર્વ પદાર્થો નિયત એટલે નિયતિને આધીન છે. ત્યારે પ્રભુએ તેને પૂછ્યું કે—કોઈ પુરૂષ આ તારા વાસણોને ઉપાડી જાય, કે ફેંડી નાંખે અથવા તો આ તારી સ્ત્રી સાથે ણલાત્કાર કરે, તો તું તેને શિક્ષા કરે ? ત્યારે સદાલપુત્રે કહ્યું કે હું જરૂર તે પુરૂષને શિક્ષા કરું. એટલે માફ અથવા તેનો નાશ કરું. ત્યાર બાદ પ્રભુએ કહ્યું કે—જો તું પુરૂષાર્થને માનતો નથી, તો તે પુરૂષ તારા મતે વાસણોને ફેંડતો નથી, હરીને લઈ જતો નથી, ને તારી સ્ત્રી સાથે ણલાત્કાર પણ કરતો નથી. અને તું તેને શિક્ષા પણ કરતો નથી. માટે તું જે કહે છે કે સર્વ લાવો નિયત છે તે તારું કહેવું ખોટું છે. જે ઉદ્યમને માને, તેજ પુરૂષ ‘હું શિક્ષા કરું’ વગેરે કહી શકે, પ્રભુના યુક્તિ સંગત આ વચનો સાંભળી તે પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો. ને જીવાદિ તત્ત્વોને જાણી મતધારી શ્રાવક થયો. ગોશાલાને આ વાતની ખબર પડી, તેથી તેણે અહીં આવી પોતાનો મત સ્વીકરવા ઘણું કહ્યું પણ તેણે તેનું વચન માન્યું જ નહિ. પછી ગોશાલાએ કહ્યું કે—અહીં મહામાહણ, મહાગોપ મહાસાર્થવાહ, મહાધર્મકથી, અને મહાનિર્યામક (પ્રભુ મહાવીર) આવ્યા હતા ? ઇત્યાદિ કહી મહાવીરની સ્તુતિ કરી એટલે તેને રહેવા માટે પોતાની શાળામાં સ્થાન આપ્યું. તે પછી ઘણું સમજાવવા છતાં જ્યારે તે નિર્ગંથ પ્રવચનથી ચલાયમાન ન થયો, ત્યારે તે ખિન્ન થઈ અહીંથી નીકળી ગયો. બાકીની (ઘણી ખરી) બીના આનંદ શ્રાવકના વર્ણનની માફક સમજવી. આ સદાલપુત્રની પાસે આવી એક દેવે તેના ણધા પુત્રોને મારી નાંખ્યા છતાં પણ તે ડગ્યો નહિ. અંતે તેની સ્ત્રીને મારી નાંખવાની ધમકી આપી, ત્યારે તે શ્રાવક દેવને પકડવા દોડ્યો, પછી ખરી હકીકત જાણી તે વખતે તેણે લાગેલા દોષની પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધિ કરી.

૮ આઠમા અધ્યયનમાં મહાશતક શ્રાવકનું જીવન જણાવ્યું છે. તેને રેવતી વગેરે ૧૩ સ્ત્રીઓ હતી. તેમાં રેવતીએ પોતાની ૧૨ શોક્યોને અગ્નિના શસ્ત્રના અને વિષના પ્રયોગથી મારી નાંખી. તે માંસ ખાવામાં ને દારૂ પીવામાં ગહુજ આસક્ત રહેતી હતી. એક વખત રાજગૃહ નગરમાં અમારી ઘોષ થયો. એટલે રાજાએ ઢોલ વગડાવીને કોઈ પણ જીવને મારવાનો નિષેધ જણાવ્યો હતો. તે વખતે તેણે પોતાના પિયરથી કેટલાક માણસોને બોલાવીને કહ્યું કે—તમારે હંમેશાં બે વાછરડાઓ મારી અહીં આપી જવા. આ રીતે તે હંમેશા વાછરડાનું માંસ ખાતી અને દારૂ પીતી હતી.

એક વાર મહાશતક શ્રાવક પૌષધશાલામાં ધર્માનુષ્ઠાન કરી રહ્યા હતા. ત્યારે મહોન્મત્ત બનેલી રેવતી ઠોકર ખાતી અને પોતાના કેશ છૂટા મૂકી પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રને (શરીર પર એઢેલા વસ્ત્રને) શરીર ઉપરથી ખસેડતી હતી તે મહાશતકની પાસે આવીને લોગની પ્રાર્થના કરવા લાગી. પરંતુ મહાશતકે તે તરફ ધ્યાન પણ દોર્યું નહિ. તેથી તે પાછી ગઈ. પછી

અવસરે મહાશતકે શ્રાવકની પ્રતિમા વહીને અત સમયે સલેખના ભાવમા રહેવા તેને શુભ ભાવથી અવધિજ્ઞાન થયું એક વખત રેવતી પહેલાની જેમ તેની પાસે આવી ભોગની પ્રાર્થના કરવા લાગી તો પણ તેણે તે તરફ ધ્યાન પણ દીધું નહિ જ્યારે તે આ પ્રમાણે વાર વાર કહેવા લાગી, ત્યારે ગુરુએ થયેલા તેણે અવધિજ્ઞાનથી બાળીને રેવતીને કહ્યું કે—તુ સાત દિવસમા અલસક વ્યાધિથી પીડાઈ મરીને પહેલી તરફે જઈશ આ વાત જાણી પ્રભુ મહાવીરે તેને કહેવરાવ્યું કે—આ મિથિતા તમારાથી અપ્રિય બોલાય નહિ તમે બોલ્યા છે, માટે આલોચનાદિ કરી શુદ્ધિ કરવી જોઈયે તે પ્રમાણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી પ્રભુદેવના કદ્દા પ્રમાણે આલોચનાદિ કરી આત્મશુદ્ધિ કરી જાકીની ખીનામા કેટલીક ખીના અહી પહેલા કહી છે, ને કેટલીક ખીના આનંદ શ્રાવકની માફક જાણવાની બલામણુ કરી છે

૯ નવમા અધ્યયનમા કહ્યું છે કે—ન દિનીપિતા નામના શ્રાવક શ્રાવસ્તી નગરીમા રહેતા હતા તેમને અધિની નામની સ્ત્રી હતી તેમના ઝોકુલ અને દ્રવ્ય સપ્તિની ખીના આનંદ શ્રાવકની માફક જાણવી તેઓ પ્રભુ વીરની પાસે શ્રાવકધર્મ સ્વીકારી ૧૪ વર્ષો સુધી આરાધી ૧૧ પ્રતિમા વહીને છેવટે સમાધિ મરણ પામી પહેલા દેવલોકના અથેર વિમાનમા મહર્દિક દેવ થયા

૧૦ દશમા અધ્યયનમા દશમા તેતલી પિતા (સાલિહી પિતા) નામના શ્રાવકનું જીવન જણાવ્યું છે તેના જન્મસ્થાનાદિની ખીના અહી શબ્દાર્થમાંજ કહી છે આનંદ શ્રાવકની માફક પરમ ઉલ્લાસથી તેમણે ૧૨ વ્રત અને ૧૧ અગીઆર પ્રતિમાદિની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી હતી અ તે સમાધિ મરણ સાધીને સૌધર્મ દેવલોકના કીજ વિમાનમા મહર્દિકદેવપણ પામ્યા ત્યાથી અવીને મહાવિરહે સિદ્ધિપદ પામશે

॥ ઉપસહાર ॥

આ દશે શ્રાવકોએ દેશવિરતિ પર્યાયના પદરમા વર્ષની શરૂઆતમા કુટુંબની તમામ વિવિધ ઉપાધિનો ત્યાગ કર્યો હતો, તેમનો વીશ વર્ષ પ્રમાણ દેશવિરતિ પર્યાય કહ્યો, તેમા પ્રતિમા વહનાદિના કાલ ભેગા ગણ્યો છે આ રીતે શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરીને તે દશ શ્રાવકો સૌધર્મ દેવલોકમા સરખા આયુષ્યે મહર્દિક દેવપણે ઉપજ્યા હતા અહી ઉપસર્ગ થવાની જાણતમા જરૂર યાદ રાખવું કે—આનંદ, કુંડકોલિક, ન દિનીપિતા, અને તેતલી (સાલિહી) પિતા નામના ચાર શ્રાવકોને ઉપસર્ગો થયા નથી જાકીના ૬ શ્રાવકોને ઉપસર્ગો થયા છે પહેલા આનંદ શ્રાવકને શ્રીગૌતમ ગણુધરની સાથે અવધિજ્ઞાનની જાણતમા પ્રશ્નોત્તરો થયા અને છઠ્ઠા કુંડકોલિક શ્રાવકને દેવની સાથે ધાર્મિક ચર્ચા થઈ દશે શ્રાવકો વિધિપૂર્વક જ ને પ્રતિક્રમણ, ત્રિકાલ જિન પૂજા, દાન, શીલ, તપ, ભાવ, ગુરુભક્તિ, સ્વાધ્યાય, સ યમ, જિના-સાપાલન, પરં દિવસોમા પૌષધાદિ ધાર્મિક ક્રિયાની આરાધના, નમસ્કાર મ ત્રુત સ્મરણ, પદો પકાર, યતના, (જયણ) સાધર્મિક વાત્સલ્ય, બ્યહારશુદ્ધિ, રચયાત્રા, તીર્થયાત્રા, ઉપશમ,

વિવેક, સંવર, લાષાદિ સમિતિ, દયા, ધાર્મિક જનોની સોળત, ઇન્દ્રિયદમન, સર્વવિરતિ આરિ-
ત્રને આરાધવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા, અતુર્વિધ સંઘની ઉપર બહુમાન, શ્રીજૈનાગમાદિ શાસ્ત્રોને
લખાવવા, તીર્થપ્રભાવના, સદાચારી પુરૂષોનાં શુણ્ણગાન, નિંદા કરવાના પ્રસંગે કે સાંલળવાનાં
પ્રસંગે મૌન રહેવું ને મુંગા જેવાં બની જવું, આત્મસ્વરૂપની વિચારણા વગેરે ઉત્તમ
જ્ઞાનક્રિયા ગર્ભિત સદ્ગુણોના પ્રતાપે ધર્મવીર બનીને જેવી રીતે આત્મોન્નતિ
સાધી ગયા, તેવી રીતે લબ્ય જીવો શ્રાવક ધર્મને સાધે, તો તેઓ પણ નિજશુણ્ણ રમણતા-
મય મુક્તિના અન્યાબાધ સુખ જરૂર પામી શકે છે. આ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્ય ભગવંત
વગેરે સદ્ગુરુઓના ઉપદેશને સાંલળીને હાલ પણ કેટલાએક પુણ્યશાલી લબ્ય જીવો ભર-
જીવાનીમાં ચોથા વ્રતનું ઉચ્ચરવું, યથાશક્તિ બાકીના સ્થૂલ અર્હિસાદિ વ્રતોને નંદી (નાણુ)
મંડાવીને શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે સ્વીકારી આરાધવા, પર્વ દિવસોમાં પૌષધ વગેરે, થોડો
ટાઈમ કે વધારે ટાઈમ ઠામ ચોવિહાર એકાસણું (એકાસણું કરતાં જ પાણી પી લઈ પછી
પાણી ન પીવું તે) ચોથલકત, (વચમાં ચોવિહાર કે તિવિહાર ઉપવાસ હોય, ને તેની
પહેલાંના દિવસે, તથા પારણાના દિવસે એકાસણું) ને સામાયિકમાં શ્રી જિનવરભાષિત
આગમોતું શુણ્ણવંત જ્ઞાની શ્રી ગુરૂમહારાજની પાસે સાંલળવું, સાધુ સાધ્વી વગેરે સાતે
ક્ષેત્રોતું પૌષણ, પરોપકાર, તીર્થયાત્રા, સવાર સાંજ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ), દાનાદિ ચાર
પ્રકારના ધર્મની યથાશક્તિ આરાધના કરે છે. તેવી રીતે બીજા ચાર ભરત પાંચ ઐશ્વર્ય
પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રોમાં પણ ઘણાં શ્રાવકો શ્રાવક ધર્મ સાધી રહ્યા છે. કરી રહ્યા છે.

આ સાતમા અંગના રચનાર સુધર્મા સ્વામીનો જન્મ. ઇ.સ. ૧૦૦૭ પૂર્વે ૬૦૭ માં
નાલંદાની પાસે આવેલા કોલાક ગામમાં થયો હતો. તેમને ધર્મિન્દ્ર નામે પિતા, અને
લદ્રિલા નામે માતા હતી. એક વાર અપાપા નગરીમાં સોમિલ નામના બ્રાહ્મણે યજ્ઞ કર્યો
હતો, તે નિમિત્તે ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ અને સુધર્મા વગેરે ૧૧ બ્રાહ્મણો આવ્યા હતા. તેમને
પ્રતિબોધ કરી પ્રભુ પીરે દીક્ષા આપી. શ્રીગૌતમસ્વામીનું લાંબું આયુષ્ય નહિ હોવાથી પ્રભુવીરે
સંઘની વ્યવસ્થાનું કામ સુધર્માસ્વામીને સોંપ્યું. તેમને દર વર્ષની ઉંમરે કેવલજ્ઞાન પ્રકટ
થયું. એટલે તેમણે સંઘની વ્યવસ્થાનું કામ પોતાના શિષ્ય જમ્બૂસ્વામીને સોંપ્યું. તેઓ
(સુધર્માસ્વામી) કેવલીપણે આઠ વર્ષ રહી ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ઇ.સ. ૧૦૦૭માં એટલે પ્રભુ શ્રીમહાવીરના નિર્વાણ દિનથી ૨૦ વર્ષો વીત્યા બાદ નિર્વાણ પામ્યા.
ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિ મહારાજ વિ.સં. ૧૧૩૫માં કર્ણાટ રાજ્યકાલે કપડવંજમાં
સ્વર્ગવાસ પામ્યા.

॥ શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી પ્રવચન કિરણાવલીનો આઠમો પ્રકાર પૂર્ણ થયો ॥

॥ नवमे। प्रकाश ॥

॥ ८ श्री अतगड दशाग सूत्रनो परित्य ॥

॥ आर्या ॥

बुद्ध नवप्रपयासे, परिचायगण्ण च सखेवा ॥
सिरिअतगडदसंगे, अतगडा ते कओ जेहि ॥ ६६ ॥

अतो भवस्स तेसि, जीवणमिह भासिय परम बोह ॥
एगम्मि सुयस्सवघे, अडवग्गा तत्थ पचण्ह ॥ ६७ ॥

दस दस अज्झयणाह, तेरस तेरस तहेव दुण्हपि ॥
उग्गाण छट्ठवग्गे, सोलस सिद्धायछे सिद्धी ॥ ६८ ॥

दारवईए पढये, पुत्तत कण्हवासुदेवस्स ॥
पुत्ताईण अधग—वह्निनिवईधारिणीपुत्ता ॥ ६९ ॥

पण्वज्जिय पडिमाओ आराहिय गुणरयमवच्छरक्खतव ॥
किन्वाऽणसण सिद्धा, सिरिसेत्तुजे महावित्थे ॥ ७० ॥

अट्ठण्ह पुत्ताण, अहिगारो तारिसो विइयवग्गे ॥
तइये वग्गे तेरस, कुमारदिकखाइअहिगारो ॥ ७१ ॥

तइ य चउत्थे उग्गे, दिक्खा दस जायवीयपुत्ताण ॥
सिरिनेमिनाहपासे, सिद्धी विमलायछे तित्थे ॥ ७२ ॥

कण्हस्स महिसीण, अट्ठण्ह सवकुमररामाण ॥
दुण्ह दिक्खा सिद्धी, पचमवग्गे रहस्समिण ॥ ७३ ॥

दिओ पारवईए, मुरग्गिदावायणेहि पण्णत्तो ॥
सोलस कुमारवत्ता, छठे वग्गे तहा भणिया ॥ ७४ ॥

सेणियनिवस्स तेरस, पत्तीण सत्तमे तहा वग्गे ॥
दस पत्तीण वत्ता, पळुगिया अट्ठमे वग्गे ॥ ७५ ॥

શબ્દાર્થ:—૧૨ે નું આ શ્રીપ્રત્યક્ષ કિશ્કિન્દ્રવત્રીના નવના પ્રકાશમા આદ્ય. શ્રીચંત્રગઢ દશાંગ સૂત્રનો પરિચય કરાવનારું વર્ણન દ્વંદ્વમાં કરીશ. તેમને કેવલજ્ઞાન પામનાની સાથેજ સંસારનો અંત કર્યો, તેમાં અંતકૃત કહેવાય. તેમનું પદન વિચાર્યકે જીવન-ચરિત્ર અહીં કરું છે, આ અંગમાં એક મુનસ્કંધ છે. તેના આદ્ય વગેરે છે. તેમાં પહેલા વર્ગમાં તથા બીજા ચોથા પાંચમા અને આઠમા વર્ગમાં દશ દશ અધ્યયનો છે. ત્રીજા વર્ગમાં ને સાતમા વર્ગમાં તેજ તેજ અધ્યયનો છે તથા છઠા વર્ગમાં ૧૬ અધ્યયનો છે. સર્વ મળી કુલ ૯૨ અધ્યયનો આ વર્ગોમાં છે. અર્ધ જ્ઞાત્યેક તમામ અન્ય ૭૭૦ દીક્ષા તપ આદિને સાધીને નીચાંમિશન શ્રીચિહ્નાચરની ઉપર નિર્દિષ્ટ પામ્યા છે. ૬૬-૬૭-૬૮ પહેલા વર્ગમાં દારિકા નગરીનું વૃત્તાંત કરીને કૃત્ત્વ વામદેવની રાણીના પુત્રા વગેરેની સંખ્યા જણાવી છે. તથા અંધકર્ણનું રાજાની ધારિણી રાણીના દશ પુત્રા. વાલમ્બકાચારી પ્રભુ શ્રીનેમિનાથની પાસે દીક્ષા કર્મ આર નિશ્ચ પ્રતિમાની આરાધના અને મુનસ્કંધ સંવત્સર નામનો તપ વગેરે કરીને શ્રીશત્રુજયચિહ્નની ઉપર અનશન કરી મોક્ષ ગયા. આ હકીકત પણ કહી છે. ૬૯-૭૦ બીજા વર્ગમાં અંધકર્ણનું રાજાના બીજા આદ્ય કુંવરોની પત્ની તેવીજ (દીક્ષા, સાધના, અનશન, સિદ્ધિ) બીના વર્ણવી છે. તથા ત્રીજા વર્ગમાં ૧ અભિયસકુમાર, ૨ શ્રી ૭ દેવકી રાણીના ૬ પુત્રા, ૮ ગજસુકુમાર. ૯-૧૦-૧૧ દારિકામાં કૃષ્ણના મોટાભાઈ બામદેવની ધારિણી રાણીના ૩ પુત્રા, ૧૨-૧૩ વસુદેવની રાણી ધારિણીના બે પુત્રા, આ રીતે ૧૩ રાજકુમારોમાંથી ગજસુકુમાર દારિકાના રમણાનમાં અંતકૃતકેવલી થઈ મોક્ષે ગયા છે. બાકીના ૧૨ રાજકુમારો દીક્ષાદિની આરાધના કરી શ્રીશત્રુજયે સિદ્ધિ-પદ પામ્યા. ૭૧ ચોથા વર્ગમાં કરું છે કે જલિ મયાલિ વગેરે ૧૦ વાલમ્બકુમાર પહેલાંની માફક શ્રીનેમિનાથની પાસે દીક્ષાદિની આરાધના કરી શ્રીશત્રુજયે મોક્ષે ગયા ૭૨ પાંચમા વર્ગમાં એજ પ્રમાણે કૃષ્ણ વામુદેવની ૮ રાણીઓની અને શાંગકુમારની બે રાણીઓની બીના કહી છે એટલે આ દશેની દીક્ષા, અને શત્રુજયે સિદ્ધિ આ આનું ખરું રહસ્ય છે. અહીં દારૂ અગ્નિ ને દીપાયનથી દારિકાનો નાશ થયે એ હકીકત પણ જણાવી છે. તથા છઠા વર્ગમાં અંતકૃતકેવલી થયેલા સોડ રાજકુમારોનું જીવન જણાવ્યું છે. ૭૩-૭૪ સાતમા વર્ગમાં શ્રેણિક રાજાની ૧૩ રાણીઓની ને આઠમા વર્ગમાં પણ તેની જ બીજી ૧૦ રાણીઓની દીક્ષાદિની હકીકત જણાવી છે. ૭૫

રૂપદર્શ:—અંતકૃદ દશાંગ દ્વાદશાંગીમાંનું આઠમું અંગ છે. એમાં દશ દશ અધ્યયનવાળા વર્ગોમાં પણ કેવલી થઈને તરત જ મોક્ષે જતારા પુણ્યશાલી જીવોનું વર્ણન કર્યું છે તેથી અંતકૃદ દશાંગ કહેવાય છે. કેવલીમાં અને અંતકૃતકેવલીમાં ફરક એ છે કે કેવલી પોતાના બાકી રહેલા આયુષ્યને અનુસારે પૃથ્વી તલ પર વિચરી ઉપદેશ દઈ ને બીજા જીવોને તારી મોક્ષે જાય છે. અંતકૃતકેવલી અંતસમયે કેવલજ્ઞાન પામી તરતજ મોક્ષે જાય. આવી બીના ૮ વર્ગોમાં કહી છે. તેમાં, પહેલા વર્ગમાં દારિકાનું વર્ણન અને કૃષ્ણદે-

વની રાણીઓ અને પુત્રોનું વર્ણન કર્યું છે. અધકવૃષ્ણિ રાજાની ધારિણી રાણીના ૧ ગૌતમ કુમાર, ૨ સમુદ્ર કુમાર, ૩ સાગર કુમાર, ૪ બહીર કુમાર, ૫ સ્તિમિત કુમાર, ૬ અચળ કુમાર, ૭ કાપિલ્ય કુમાર, ૮ અક્ષોભ કુમાર, ૯ પ્રસેન કુમાર, ૧૦ વિપ્લુ કુમાર આ દશ કુમારોની અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમા બીના કહી છે. તેથી તે કુમારોના નામથીજ તે તે અધ્યયન ઓળખાય છે. દશે કુમારોની જન્મભૂમિ દ્વારિકા નગરી છે તેઓ પ્રભુ નેમિનાથની પાસે દીક્ષા લઈ ૧૨ લિણુપ્રતિમા અને ગુણરત્ન સવત્સર તપ વગેરેની આરાધના કરીને ત્રીશત્રુ જયે અણુશણુ કરી સિદ્ધ થયા.

બીજા ત્રગંમા અધકવૃષ્ણિ રાજાની ધારિણી રાણીના ૧ અક્ષોભ કુમાર, ૨ સાગર કુમાર, ૩ સમુદ્ર કુમાર, ૪ હિમવત કુમાર, ૫ અચળ કુમાર, ૬ ધરણુ કુમાર, ૭ પૂરણુ કુમાર, તથા ૮ અભિચંદ્ર કુમારની બીના જણાવી છે તેથી આ અધ્યયનો તે તે કુમારના નામથી ઓળખાય છે. આ કુમારો નેમિનાથનો પાસે દીક્ષા લઈ ગુણરત્નસવત્સર તપ વગેરેની આરાધના કરી શત્રુ જયે ૧ માસનું અણુશણુ કરી અતકૃત્તેવલી થઈને સિદ્ધ થયા.

૩ ત્રીજા ત્રગંમા ૧ અનિક્સેન, ૨ અનતસેન, ૩ અનિહત કુમાર ૪ િપુ કુમાર, ૫ દેવસેન કુમાર, ૬ શત્રુમેન કુમાર, ૭ સારણુ કુમાર, ૮ ગજસુકુમાર, ૯ સુમુખ કુમાર, ૧૦ હંસુખ કુમાર, ૧૧ કૃપક કુમાર, ૧૨ દાર્દક કુમાર, ૧૩ અનાદિત કુમાર, આ તેર કુમારોના ૧૩ અધ્યયનોમા અનુક્રમે એકેક કુમારની બીના કહી છે તેથી તે તે કુમારોના નામથીજ તે તે અધ્યયન ઓળખાય છે. અહીં પહેલો અનિક્સેન કુમાર નાગ સારથિની સુલસા નામની સ્ત્રીનો પુત્ર હતો. બીજા ૬ કુમારો પણ સુલસાએ ઉઠેરીને મોટા કરેલા પુત્રો હતા. ખરી રીતે તેઓ કૃષ્ણના પિતા વાસુદેવ અને માતા દેવકીના પુત્રો થાય. અનિયસ કુમાર નેમિનાથની પાસે દીક્ષા લઈ શત્રુ જયે એક મહિનાનું અનશન કરી મોક્ષે ગયા તે પંચીના ૬ અધ્યયનોમા દેવકીના પુત્રોની આવી બીના કહી છે. આઠમા અધ્યયનમા સમાન રૂપને ધારણુ કરનારા તે ૬ મુનિઓ દેવકીના મ્હેલમા ગોચરી બહારવા ગયા, તેમને જોઈને દેવકી રાણીને અતિમુક્ત મુનિએ કહેલી વાત યાદ આવે છે, કે તમને એકસરખા કપવાળા ૮ પુત્રો થશે. આ બાળત તે શ્રી નેમિનાથને પૂરીને શ્રોષ્ઠકસ બાણે છે કે આ ૬ પુત્રો મારા જ છે. તેમને સુલસાએ ઉઠેરીને મોટા કર્યા છે. ત્યાર બાદ દેવકી તે ૬ મુનિઓને વાદવા બંધ છે, ત્યારે તેણીને પાને ચઢે છે (સ્તનમાથી દૂધ ગરે છે), દેવકીને પુત્રની અભિલાષા થતા કૃષ્ણ વાસુદેવ અદમ તપથી હરિણગમેધીને આરાધી માતાના મનોગ્થ પૂર્ણ કરે છે. અવસરે સિંહનું સ્વપ્ન આવતા તેના ફલરૂપે એક પુત્ર થયો. તેનું ગજસુકુમાલ નામ પાડયું. મોટો થતા કૃષ્ણે નાનાભાઈ ગજસુકુમાલને માટે એક સોમા નામની કન્યાને પસંદ કરી તે કન્યાને અત પુરમા ગંધાવી પણ તે ગજસુકુમાલ નેમિનાથની દેશના સાલણી પગપૂયા વિના પ્રભુની પાસે દીક્ષા લઈ તેજ દિવસે એક રાત્રિના પ્રમાણુવાલી પ્રતિમાના નિયમ પ્રમાણે ગમશાનમા જઈને કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા. ત્યાં મોમાનો પિતા સોમિલ અચાનક આવી ચઢે છે, તેને

ગજસુક્રમાલને જોઈ ક્રોધ થયો, તેથી તે તેમના માથા પર માટીની પાળ બાંધી તેમાં અંગારા ભરે છે. ગજસુક્રમાળ મુનીશ્વર આ તીવ્ર વેદનાને સમભાવે સહન કરી અંતઃકૃત્તેવદ્વી થઈ સિદ્ધ થયા. કૃષ્ણ વાસુદેવ ખીન્ને દિવસે પ્રભુની પાસે આવી આ વાત જાણી બહુજ દીલગીર થયા. પ્રભુએ વૃદ્ધને મદદ કરવાની વાત યાદ કરાવી સોમિલ ગજસુક્રમાલને દેવલજ્ઞાન થવામાં મદદ રૂપ થયો છે એમ જણાવી કૃષ્ણને શાંત કર્યા. પછી પાછા ફરી નગરીમાં પેસતાં કૃષ્ણને જોઈને સોમિલ પ્રાહ્મણ લયથી મરો દુર્ગતિમાં ગયો. ૯-૧૦-૧૧મા અધ્યયનમાં અનુક્રમે કૃષ્ણના મોટાભાઈ બળદેવની પારિણી રાણીના મુમુષુ કુમાર, દુર્મુખ કુમાર અને રૂપક કુમારનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. અને ૧૨-૧૩મા અધ્યયનમાં કમસર દારક કુમાર અને અનાદૃષ્ટિ કુમારનું જીવન જણાવ્યું છે. તે બંને વસુદેવ રાજા અને પારિણીના પુત્રો થાય. તે પાંચે કુમારો શ્રીનેમિનાથની પાસે ચારિત્રને લઈ આરાધી શત્રુજયે અંબુસણ કરી સિદ્ધ થયા. આ રીતે ત્રીજા વર્ગનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો.

૪ એથા વર્ગમાં ૧ જલિકુમાર, ૨ મયાલિ, ૩ ઉવયાલિ, ૪ પુરૂષસેન, ૫ વારિસેન, ૬ પ્રદ્યુમ્ન, ૭ શાંભ, ૮ અનિરૂદ્ધ, ૯ સત્યનેમિ, ૧૦ દદનેમિ. આ દશ યાદવ કુમારોનું વર્ણન અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમાં કર્યું છે, તેથી અધ્યયન પણ કુમારના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં જલિકુમારના પિતા વસુદેવ અને માતા પારિણી કહી છે. ત્યાર પછીના પાંચ કુમારોના પિતા કૃષ્ણ અને માતા રૂકિમણી હતી. કૃષ્ણ અને જાંબુવતીના પુત્ર શાંભકુમાર જાણવા. પ્રદ્યુમ્ન અને વૈદહી રાણીના અનિરૂદ્ધ કુમાર પુત્ર હતા. સત્યનેમિ અને દદનેમિ એ પ્રભુ નેમિનાથના ભાઈ થાય. તે સમુદ્રવિજય રાજાની શિવાદેવી રાણીના પુત્ર હતા. આ દશેનો અધિકાર પહેલા ત્રણ વર્ગની ખીનાની જેવો જાણવો. એટલે તેઓ પ્રભુ નેમિનાથની પાસે દીક્ષા લઈ આરાધી શત્રુજયે અંનશન કરી સિદ્ધ થયા.

૫ પાંચમા વર્ગમાં કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ ૧ પદ્માવતી, ૨ ગૌરી, ૩ ગાંધારી, ૪ લક્ષ્મણા, ૫ સુસીમા, ૬ જાંબુવતી, ૭ સત્યભામા અને ૮ રૂકિમણીની તથા શાંભકુમારની ૯ મૂલશ્રી, ને ૧૦ મૂલદત્તારાણીની ખીના અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમાં વર્ણવેલી છે, તેથી અધ્યયન પણ તે નામથી જાણખાય છે. અહીં પહેલા અધ્યયનની શરૂઆતમાં કૃષ્ણવાસુદેવ પ્રભુ નેમિનાથને પૂછે છે કે આ દ્વારિકા નગરીનો વિનાશ શાથી થશે? પ્રભુએ આ પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવ્યું કે- “દારૂ, અગ્નિ અને દ્વીપાયન ઋષિનો ધ્રુવ એ ત્રણ નિમિત્તે દ્વારકાનો વિનાશ થશે” તે સાંભળી કૃષ્ણે પ્રભુની પાસે દીક્ષા લઈ આત્મહિતને સાધનારા પુણ્યવંતા જલિકુમાર મયાલિ વગેરે યાદવકુમારોની પ્રશંસા કરીને પોતાની આ રીતે નિંદા કરી કે “મેં નિર્ભાગીએ દીક્ષા લઈ આત્મહિત ન સાધ્યું.” તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું કે, “પાછલા ભવમાં નિયાણું કરવાથી તેના ભોગ ફલને ભોગવનારા વાસુદેવો હોવાથી તે ભવમાં તેઓ ચારિત્ર લઈ શકેજ નહિ.” પ્રભુને કૃષ્ણે પૂછ્યું કે, અહીંથી મરીને હું ક્યાં જઈશ? પ્રભુએ ત્રીજી નરકમાં જવાનું કહ્યું. તે સાંભળી બહુજ નાખૂશ થયેલા કૃષ્ણને પ્રભુએ કહ્યું કે, “વાસુદેવો બધા નરકમાં જ

ગયા છે, જાય છે ને જશે” પરંતુ તમારામાં તે બધા કરતા વિશિષ્ટતા એ રહી છે કે તમે આવતી ચોવીશીમાં “અમમ નામના તીર્થ કર્યો” તે સાંભળી કૃષ્ણ રાજ થયા પછી દ્વારિકામાં આવો તેમણે ઉદ્ધોષણ કરાવી કે, “આ નગરનો અમુક વર્ષો પછી ત્રણ કારણે વિનાશ થવાનો છે; તેથી જોને સસાર તણમે પ્રભુ શ્રીનેમિનાથની પાસે ચારિત્ર લેવું હોય, તે ખરીથી લઈ આત્મહિત સાધે, તે બધાનો દીક્ષા મહોત્સવ હું કરીશ, અને તેમના પાછળ રહેલા પુત્રાદિ સળગિઓનું હું બહુ સારી રીતે પાલન કરીશ” આ સાંભળીને ઘણા ભવ્ય જીવોએ પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈ આરાધવા માડ્યું કૃષ્ણની પટરાણી પદ્માવતીએ પ્રભુને વાદી દેશના સાંભળી યાગ્રિત લેવાની ઇચ્છા થતા કૃષ્ણની પાસે આજ્ઞા માગી તેને આજ્ઞા આપી અને મોટા મહોત્સવ સાથે પ્રભુ શ્રી નેમિનાથના વરદ હસ્તે દીક્ષા અપાવી પ્રભુએ તને યક્ષિણી નામની સાધ્વીને સોંપી તે ચારિત્ર પાળી અનેક પ્રકારના તપ કરી એક માસનું અનશન કરી મોક્ષે ગઈ બીજી ગૌરી વગેરે ૭ પણ કૃષ્ણનીજ પટરાણીઓ હતી અને નવમી મૂળદ્વી અને દશમી મૂળદ્વત્ત કૃષ્ણના પુત્ર ગાળકુમારની સ્ત્રીઓ હતી તે નવે રાણીઓ પદ્માવતી રાણીની માફક ચારિત્રને આરાધી કેવલ જ્ઞાન પામી મોક્ષને પામી હતી મહી પાંચમો વર્ગ પૂરે થાય છે

૬ છઠ્ઠો વર્ગમાં ૧ મ કાતિ, ૨ કિંકમ, ૩ મુદ્ગરપાણિ, ૪ ઝરયપ, ૫ ક્ષેમકે, ૬ કૃતિધર, ૭ ટેલાસ, ૮ હરિચંદન, ૯ વારતા, ૧૦ મુદર્શન, ૧૧ પૂર્ણભદ્ર, ૧૨ સ્વપ્નભદ્ર, ૧૩ સુપ્રતિષ્ઠ, ૧૪ મેઘ, ૧૫ અતિમુક્તકુમાર, ૧૬ અલક્ષ નામના રાજ આ સૌલ ભવ્ય જીવોના ચરિત્ર અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમાં કર્યા છે તેથી દરેક અધ્યયન તે તે નાયકના નામથી ઓળખાય છે તેમાં શ્રેણિકરાબના રાજગૃહ નગરમાં મ કાતિ અને કિંકમ નામના બે ગાથાપતિ રહેતા હતા, તે બંને પ્રભુ શ્રીવીરની દેશના સાંભળી, ચારિત્ર લઈ, ગુણરત્ન સવત્સરાદિ તપસ્યા કરી નિપુલાચળ પર્વત પર અનશન કરી અત સમયે કેવલી થઈ સિદ્ધિ પદ પામ્યા આ બીના વિન્તારથી પહેલા બે અધ્યયનોમાં કેમસર જણાવી છે

૩ ત્રીજી અધ્યયન મુદ્ગરપાણિ યક્ષના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેનું કારણ એ કે તેની ખીના અહી વપાડે આવે છે, તેમજ અર્જુનમાળી પહેલા તે ઠી કાયમ પૂજ કરતો હતો તેથી પણ અર્જુનમાળીની મુખ્યતા સમજવી તેની ખીના ટકાગ આ પ્રમાણે જાણવી— રાજગૃહ નગરમાં અર્જુન નામનો માળો રહેતો હતો, તેને બધુમતી નામની રૂપવતી સ્ત્રી હતી તે માળી મુદ્ગરપાણિ યક્ષનો લકન હતો દરરોજ તે પોતાના જગીયામાંથી ફૂલો વીણી પહેલા તે મુદ્ગરપાણિ યક્ષની પ્રતિમાની બહુ સુદર રીતે તે પુષ્પોવટે પૂજ કરતો હતો પછી શહેરમાં જઈને ફૂલો વેચી પોતાની આજીવિકા ચલાવતો હતો એક વખત શ્રેણિક રાગએ કોઈક મહોત્સવની ઉદ્ધોષણ કરાવી એટલે વધારે ફૂલો વેચાએ, એમ ધારી બીજે દિવસે બધુમતીને સાથે લઈને તે પોતાના જગીયામાં ગયો, ત્યાંથી ઘણા ફૂલો લઈ મુદ્ગરપાણિની પૂજ કરવા સ્ત્રી સહિત આવ્યો

રાજગૃહ નગરમાં છ દુરાચારી મિત્રો રહેના હતા. તેમણે અર્જુન માળીની સ્ત્રી બંધુમતીને અતિ રૂપવંતી જોઈ તેની સાથે લોગ લોગવવાની ઇચ્છા કરી, અને મુદ્દગરપાણિ યક્ષના મંદિરમાં છાના સંતાઈ રહ્યા. અર્જુનમાળી યક્ષની પૂજા કરી નમસ્કાર કરવા લાગ્યો, એટલે તે છએ જણાંએ બહાર નીકળી તેને બાંધી લઇને તેની ને યક્ષની સમક્ષ તેની સ્ત્રી સાથે લોગ લોગવ્યા. તે જોઈ અર્જુનમાળીને યક્ષની ઉપર અરૂચિ થઈ. તેથી તેણે યક્ષને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—હું તને આજ દિન સુધી દેવ માનતો હતો, પણ તું તો ખરેખરે લોકડાંની મૂર્તિ રૂપે લોકડું જ જણાય છે. નહિ તો તારી સમક્ષ તારો ભક્ત જે હું તેની આવી વિટંબના તું કેમ સહન કરી શકે? આવા શબ્દો સાંભળીને યક્ષે તેના શરીરમાં પ્રવેશ કરી, તેના બંધનને તોડી, મુદ્દગર લઈ તે વડે પહેલાં તો બંધુમતીને અને છએ ગોડીલાં પુરૂષોને મારી નાંખ્યા. પછી તે દરરોજ છ પુરૂષોને અને એક સ્ત્રીને મારવા લાગ્યો. ઐષ્ટિક રાત્રીએ આ વાત જાણીને નગરના દરવાજા બહાર સવારે કોઈએ ન જવાની ઉદ્ઘોષણા કરાવી. એક વખત મહાવીરસ્વામી ત્યાં સમવસર્યા. તેમને વાંદવા જવાની તે નગરીમાં રહેનારા સુદર્શન શેઠની ઇચ્છા થઈ. તેના પિતા વિગેરેએ યક્ષના ઉપદ્રવને જણાવી પ્રભુને વાંદવા જવાનો નિષેધ કર્યો, પણ તે તો ત્યાં જવા નીકળ્યો. નગરની બહારનીકળતાં અર્જુન માળીને મુદ્દગર ઉપાડીને સામે આવતો જોયો, એટલે તેણે ચાર શરણુ સાથે સાગારી અણુસણુ કરી કાયોત્સર્ગ કર્યો. અર્જુન માળી તેની પાસે આવ્યો, પણ તેના પુણ્યની પ્રબલતાથી સ્તંભી ગયો, એટલે યક્ષ પણ તેના શરીરમાંથી નીકળી મુદ્દગર લઇને ચાલ્યો ગયો. અર્જુન માળી ખેલાન થઈને જમીન પર પડ્યો. તેને શુદ્ધિ આવતાં તેણે સુદર્શન શેઠને ‘તમે કોણ છો? ને કયાં જાઓ છો?’ એમ પૂછ્યું. શેઠે જવાબ દેતાં કહ્યું કે હું પ્રભુ શ્રીમહાવીરસ્વામીને વાંદવા જઈ છું. અર્જુન માળીએ સાથે આવવા ઇચ્છા જણાવી. બંને પ્રભુના સમવસરણુમાં ગયા. દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામી અર્જુન માળીએ ચારિત્ર લીધું. ને તેજ વખતે છઠ્ઠું છઠ્ઠું તપ કાયમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. પારણાંને દિવસે શહેરમાં ગોચરી માટે જતાં પોત પોતાના સંબંધીઓને મારી નાંખનાર આ મુનિને જાણી લોકો તેની ઘણી કદરવના કરવા લાગ્યા. અર્જુન મુનિએ તે બધી સમભાવે સહન કરી. એ પ્રમાણે ૬ મહિનાનું ચારિત્ર પાળી ૧૫ દિવસનું અણુસણુ કરી અર્જુન મુનિ સિદ્ધિ પદને પામ્યા.

૪ એથા અધ્યયનમાં રાજગૃહ નગરના કાશ્યપ ગાથાપતિનું વર્ણન કર્યું છે.

૫ પાંચમા અધ્યયનમાં કાકંદી નગરીના ક્ષેમક ગાથાપતિનું, છઠ્ઠામાં કાકંદી નગરીના ધૃતિધર ગાથાપતિનું, સાતમામાં સાકેત નગરીના કૈલાસ ગાથાપતિનું, આઠમામાં સાકેત નગરીના હરિચંદન ગાથાપતિનું, નવમામાં રાજગૃહ નગરના વારત્તક ગાથાપતિનું, દશમામાં વાણિજ્ય આમના સુદર્શન ગાથાપતિનું, અગ્યારમામાં વાણિજ્ય આમના પૂર્ણભદ્ર ગાથાપતિનું, બારમા અધ્યયનમાં શ્રાવસ્તિના સુમનોભદ્ર ગાથાપતિનું, તેરમામાં શ્રાવસ્તિ નગરીના સુપ્રતિષ્ઠ ગાથાપતિનું અને ચૌદમા અધ્યયનમાં રાજગૃહ નગરવાસી મેઘ ગાથા-

પતિતુ જીવન જણાવ્યું છે તે ગદ્યા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવની પાસે ચારિત્ર લઈ વિપુલગિરિ પર અણસણ કરી અતકૃત્કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા છે

૧૫ ૫૬૨મા અધ્યયનમા પોલાસપુરના રાજા વિજયની રાણી શ્રીદેવીના પુત્ર અતિમુક્ત કુમારનું વર્ણન કર્યું છે આ નગરના શ્રીવન નામના ઉદ્યાનમા મહાવીરસ્વામી પધાર્યા તેમની સાથે આવેલા ગૌતમસ્વામી ગોચરી બેઠાવા પોલાસપુરમા પધાર્યા અતિ-મુક્તકુમાર ગાલ્યાવસ્થા હોવાથી બીજા બાળકો સાથે રમવા નીકળ્યો છે તેણે ગૌતમસ્વામીને જોયા એટલે તેમની પાસે આવી 'તમે કોણ છો? અને શા માટે ફરો છો?' એમ પૂછ્યું ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે-અમે સાધુ છીએ, ને ગોચરી બેઠારવા માટે ફરીએ છીએ અતિમુક્ત કહે-“હે મહારાજ! મારી સાથે પધારો, હું મારે ઘરેથી ભિક્ષા બેઠારાવું” ગૌતમસ્વામી તેની સાથે આવ્યા, તેમને જોતા શ્રીદેવી રાણી બહુ રાજી થયા, અને નિર્દોષ આહાર પાણી બેઠારવ્યા પછી ગૌતમસ્વામીને પાછા વળતા અતિમુક્તે પૂછ્યું કે “આપ કયા રહો છો?” ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે-મારા શુદ્ધ મહાવીરસ્વામી નગરની બહાર શ્રીવન નામના ઉદ્યાનમા ગિરાજે છે, તેમની પાસે હું રહું છું ને ત્યાં જાઉં છું ત્યારે અતિમુક્ત કુમારે ત્યાં સાથે આવવા ઇચ્છા જણાવી ગૌતમસ્વામીએ ‘એમ સુખ ઉપજે તેમ કર’ એમ કહેવાથી તે તેમની સાથે વીર પ્રભુ પાસે આવ્યો પ્રભુને વદન કરી બેઠો પ્રભુએ યોગ્ય જીવ જાણી દેશના આપી તે પ્રતિબોધ પામ્યો માતાપિતાની આજ્ઞા લઈને ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા જણાવી પછી તે આજ્ઞા લેવા આવ્યો માતાપિતાએ ઘણું સમજાવ્યું, પણ તેણે કહ્યું કે-‘હું જે નથી જાણતો, તે જાણું છું અને જાણું છું, તે નથી જાણતો’ આનો અર્થ એ છે કે-“હે માતાપિતા! હું જાણું છું કે જન્મેલા પ્રાણીએ જરૂર મરવાનું છે, પરંતુ હું માતાપિતા! ક્યારે (સંવાર સાઝ વગેરેમાના કયા ટાઈમે) કયા ક્ષેત્રમા, કઈ રીતે અને મોડા કે બેઠેલા મરવાનું છે? તે હું નથી જાણતો વળી હું માતાપિતા! કયા કર્મોના ઉદયે જીવો નારકાદિ સ્વરૂપે ઉપજે છે? તે હું જાણતો નથી પણ હું માતાપિતા! આ તો હું જરૂર જાણું છું કે પોતે જાણેલા કર્મોદયે જીવ સંસારમા રહ્યા છે આ કારણથી મેં તમને એમ કહ્યું કે હું જે જાણું છું તે હું નથી જાણતો અને જે હું નથી જાણતો, તેને જાણું છું માટે હું માતાપિતા! તમે મને આજ્ઞા આપો કે જેથી મારી ચારિત્ર લેવાની લાવના પૂરી થાય” ઇત્યાદિ કહીને ઉપર રજા મેળવી તેણે વીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી અને ઘણા વર્ષોના ‘દીક્ષા’ પર્યાય પાળી શુચરત્ન સવત્સરાદિ તપ કરી વિપુલગિરિ ઉપર અણસણ કરી સિદ્ધ થયા

૧૬ સોલમા અધ્યયનમા કહ્યું છે કે-વાણરસી નગરીના અલક્ષ નામના રાજા પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવને વદન કરવા ગયા દેશના સાલગી પ્રતિબોધ પામી પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈ આરાધી વિપુલાચલ ઉપર અણસણ કરી મોક્ષે ગયા

॥ અહીં છઠ્ઠા વર્ગનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયા ॥

૭ સાતમા વર્ગમાં ૧ નંદા, ૨ નંદામતી, ૩ નંદોત્તરા, ૪ નંદસેના, ૫ મહ્યા, ૬ સુમરૂતા, ૭ મહામરૂતા, ૮ મરૂદેવા, ૯ ભદ્રા, ૧૦ સુભદ્રા, ૧૧ સુવ્રતા, ૧૨ સુમતિ, અને ૧૩ ભૂતદિત્તા નામે શ્રેણિકરાજની ૧૩ રાણીઓના ૧૩ અધ્યયનો છે. તે તેરે રાણીઓએ મહાવીરસ્વામી પાસે ચારિત્ર લીધું છે. ૨૦-૨૦ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય પાળી સિદ્ધિના સુખ મેળવ્યા છે.

૮ આઠમા વર્ગમાં ૧ કાલી, ૨ સુકાલી, ૩ મહાકાલી, ૪ કૃષ્ણા, ૫ સુકૃષ્ણા, ૬ મહાકૃષ્ણા, ૭ વીરકૃષ્ણા, ૮ રામકૃષ્ણા, ૯ પિતૃસેનકૃષ્ણા, અને ૧૦ મહાસેનકૃષ્ણા નામની શ્રેણિકરાજની દશ રાણીઓના દશ અધ્યયનો કહ્યા છે. તેમાં પહેલા અધ્યયનમાં અંપાનગરીમાં કોણિકરાજ હતા. ત્યાં તેની લઘુમાતા કાલી નામે શ્રેણિકરાજની રાણી હતી. ત્યાં મહાવીરસ્વામી પધારતાં તે વાંદવા ગઈ. દેશના સાંભળી પ્રતિજ્ઞા પામી કોણિકરાજની આજ્ઞા લઈને તેણે ચારિત્ર લીધું. પ્રભુએ કાલી સાધ્વીને અંદનખાલા મહત્તરને સોંપી. શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતાં અને અનેક પ્રકારના તપ કરતાં તેની ઇચ્છા રત્નાવળી તપ કરવાની થઈ. તેણીએ અંદનખાલાની આજ્ઞા લઈ રત્નાવળી તપની ચાર પરિપાટી કરી. અહિં રત્નાવળી તપનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તે તપ કર્યા બાદ શરીર અસ્થિશેષ (જેમાં કેવળ હાડકાજ દેખાય તેવું) રહેવાથી સાધ્વી અંદનખાલાની આજ્ઞા લઈ તેણે એક મહિનાનું અણુસણુ કરી કેવળ જ્ઞાન પામી સિદ્ધિના સુખ મેળવ્યા. અહીં પહેલા અધ્યયનનો દ્રઢ પરિચય પૂરો થયો. ॥

૨ થીજ અધ્યયનમાં સુકાલીનું વર્ણન આવે છે. તેણીએ ચારિત્ર લઈને કનકાવળી તપ કર્યો છે. ત્રીજી મહાકાલી રાણીએ ચારિત્ર લઈને લઘુસિંહ નિષ્ક્રીડિત તપ કર્યો છે. ચોથી કૃષ્ણારાણીએ ચારિત્ર લઈને મોટો સિંહનિષ્ક્રીડિત તપ કર્યો છે. પાંચમી સુકૃષ્ણારાણીએ ચારિત્ર લઈને સત્તસત્તમિક નામની લિલ્લુ પ્રતિમાને અંગીકાર કરી તેને અનુસરતો મહાતપ કર્યો છે. છઠી મહાકૃષ્ણા રાણીએ ચારિત્ર લઈને લઘુસર્વતોલદ્રા પ્રતિમાનું આરાધન કર્યું છે. સાતમી વીરકૃષ્ણા સાધ્વીએ મહાસર્વતોલદ્રા પ્રતિમાનું આરાધન કર્યું છે. આઠમી રામકૃષ્ણા સાધ્વીએ ભદ્રોત્તરા પ્રતિમાનું આરાધન કર્યું છે. એટલે તે ત્રણે સાધ્વીઓએ તેમાં બતાવેલો તપ કર્યો છે. નવમી પિતૃસેન કૃષ્ણા રાણીએ દીક્ષા લઈ સુકતાવલી તપ ચાર પરિપાટીએ કર્યો છે. અને દશમી મહાસેન કૃષ્ણારાણીએ આંખિલ વર્ષમાન તપનું આરાધન કર્યું છે. આ તપમાં એક આંખિલથી માંડીને ચડતા સો (૧૦૦) આંખિલ કરવામાં આવે છે. અને આંતરે આંતરે ઉપવાસ કરવામાં આવે છે. એટલે એકંદર ૫૦૫૦ આંખિલ અને ૧૦૦ ઉપવાસ મળીને ૫૧૫૦ દિવસે એટલે ૧૪ વર્ષ, ૩ માસ; ૨૦ દિવસ લાગત આ તપ કરનારા ભવ્યજીવોને થાય છે. મહાસેન કૃષ્ણા સાધ્વી એ રીને તપ કરી ૧૭ વર્ષનો કુલ દીક્ષા પર્યાય પાળીને અંદનખાલાની આજ્ઞા લઈ એક માસનું અણુસણુ કરી કેવલ જ્ઞાન પામી મોક્ષે ગઈ.

આ દશે સાધ્વીઓમાની કાલી આધ્વીનો ૮ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય હતો. પત્રી એકેક વર્ષની વૃદ્ધિ કરતા છેલ્લી દશમી સાધ્વીનો દીક્ષાપર્યાય ૧૭ વર્ષનો હતો. આ દશે ગણીઓ ચેટક રાજા સાથેના કોણિકના યુદ્ધમા પ્રથમના દશ દિવસોમા અનુક્રમે પોતાના કાવકુમાર વગેરે શ્રી પુત્રોના મગ્ધની વાત પ્રભુવીજની પામે સામ્રાજી વૈરાગ્ય થવાથી ચારિત્ર લઈ અતદુરકેવલી ધર્મને સિદ્ધિપદ પામી છે. અહીં કહેવા તપનુ વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. આ ગીતે આઠમા વર્ગનો દ્રઢ પરિચય પૂરો થયો. બીજા અથોમા અહીં કહેવા અધ્યયનનું નામ ઉદ્દેશો કર્યું છે. એટલે ૮ વર્ગોમા હર કહેશા છે એમ કહ્યું છે. આમાથી મનન કરી અપૂર્વ આત્મિક બોધને દેનારા ૧૪ મુદ્દાઓ કમચર આ રીતે જાણવા-૧ ત્રીજા વર્ગમા ગજસુકુમાવની બીના, ૨ પાચમા વર્ગમા કહેવ દારિકાના વિનાશનું વર્ણન, ૩ છઠા વર્ગમા મુદ્દગગ્યાણિ અથવા અર્જુન માળીનો અધિકાર, ૪ અતિમુક્તકુમારનું વર્ણન, ૫ આઠમા વર્ગમા દશ પ્રકારના તપનું વર્ણન, ૬ પુત્રના લાલનપાલન માટે દેવકીશ્વરો તીવ્ર મોખ, ૭ ગજસુકુમારે મહેન કરેલ પ્રાણાત ઉપસર્ગ, ૮ કૃષ્ણ વાસુદેવનો દારિકાને વિનાશ થવાનું સામ્રાજતા ચારિત્ર ધર્મ ઉપરનો પ્રેમ, ૯ ચારિત્ર મહંભ કનારને પૂરતી મદદ દેવાની ઉદ્દેશ્યતા, ૧૦ છ ગોહીક્ષા (દુરાચારી) પુરુષોની કામને આધીન થવાથી થયેલી દુર્દશા, ૧૧ મુદ્દર્શન શેઠની જિનને વદન કરવા માટે જવાની હદતા, ૧૨ અર્જુનમાળીએ ચારિત્ર લખને મહેન કરેલ સમસ્ત પ્રજા તરફનો ઉપસર્ગ, ૧૩ અતિમુક્ત કુમારને પાછલા ભવોના મુખ સંસ્કારોથી ચારિત્ર ધર્મ ઉપર શાસ્ત્રાવસ્થામા જ થયેલ રાગ અને ૧૪ બ્રેલિક ગાનની દશે રાણીઓએ ઠરેલ ઉમ તપ લબ્ય હોયોએ આ ૧૪ મુદ્દાઓ આસ ધ્યાન દઈને વાચી સાંભળી આત્મ ગમણતા જરૂર વધારીને મોક્ષના અભ્યાસપ મુખ મેળવવા એજ માનવ હોવનું ખરૂં રહસ્ય છે.

॥ શ્રી અતગદ દશાગ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયાં ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિંગ્ણાવલીનો નવમો પ્રકાગ પૂરો થયાં ॥

卐

卐

卐

॥ दशमोऽध्यायः ॥

॥ ८ अनुत्तरेऽध्यायिक दशांग सूत्रनो परित्यज ॥

॥ आर्या ॥

अहं हं दसमपयासे, बुच्छमणुत्तरोववाहयसुयस्स ॥
नवमंगस्स परिचयं, संखेवा अप्पसुक्खदयं ॥ ७६ ॥
वग्गतिगं दस पढमे, तेरस विइए तहेव दस तइए ॥
तेत्तीसज्झयणाईं, सत्तण्हं धारिणी माया ॥ ७७ ॥
तह चेल्लणा य दुण्हं, माया नंदाऽऽभयस्स दसमस्स ॥
सेणियपिया दसण्हं, अणुत्तरेसुं गया कमसो ॥ ७८ ॥
विवरीयकमा जाया, अंतिल्ला पंचणुत्तरा देवा ॥
सिद्धी तओ विदेहे, पढमे वग्गे रहस्समिणं ॥ ७९ ॥
विइए तेरस पुत्ता, सेणियनिव धारिणी जणयजणणी ॥
सोलस वरिसा दिक्खा, विजये पढमाण दुण्हंपि ॥ ८० ॥
विजयंते दो दो दो, जयंत अपराजिए तहा कमसो ॥
पंचंतिल्ला मज्जे, महाविदेहे तओ सिद्धी ॥ ८१ ॥
धण्णाईणं तइए, काकंदीवासिधण्णपव्वज्जा ॥
जियसत्तुनिवेण कओ, महुस्सवो तस्स दिक्खाए ॥ ८२ ॥
छट्ठतंवविलपारण, भिग्गहदेहट्टिसेसवुत्तंतं ॥
धण्णो मुणी महादुक्क-रकारगनिज्जरो भणिओ ॥ ८३ ॥
सिरिवीरेणं पड्डणा, सेणियनिव पुच्छिएण समणेसुं ॥
तुट्ठनिवो वंदइ तं, विउल्लेऽणसणं च सव्वट्ठे ॥ ८४ ॥
सिद्धी महाविदेहे, सुणखत्ताईणमेव वुत्तंतं ॥
कायंदी रायगिही, साकेयपुरं च वाणिज्जं ॥ ८५ ॥
दो तिण्णि दो यदो इग, माया महा तहा नवण्हंपि ॥
भिण्णा भिण्णा भणिया, वेहल्लपिया कओ तेणं ॥ ८६ ॥

દિક્લુસ્સવો હ્રમાસા, નવ વહુવરિસા તદેવ અટ્ટહ ॥

અતે વિરલ્હેજ્ઞસણ, સન્વદ્ધ વિદેહનિન્વાણ ॥ ૮૭ ॥

શબ્દાર્થ તથા રૂપાર્થ—હવે શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલીના દશમા પ્રકાશમા નવમા શ્રી અનુત્તરોપપાતિક દશાગ સૂત્રનો પરિચય દ્રકામા કહીશ તે પરિચય મનન કરનારા, લબ્ય છયોને નિજ શુભ ગમણુતાના અર્પણ આનદથી થતા સુખને આપનારો છે ॥ ૭૬ ॥ જે અગના દશ વગેરે અધ્યયનોમા ચારિત્રને આરાધી અનુત્તર વિમાનવામી દેવ રૂપે થનારા મુનિવરોનું વર્ણન કર્યું છે, તે અનુત્તરોપપાતિક દશાગ ઠહેવાય આ નવમા અગમા ત્રણ વર્ગો છે તેમા પહેલા વર્ગના દશ અધ્યયનોમા ૧, જલિકુમાર, ૨ મયાલિ, ૩ ઉપજલિ, ૪ મુરુપસેન, ૫ વારિસેન, ૬ દીર્ઘદત્ત, ૭ લપ્પદત્ત, ૮ વેહલ્લ, ૯ વેહાસ, ૧૦ અલયકુમાર શ્રેષ્ઠિક રાજના આ દશ કુમારોનું અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમા વર્ણન કર્યું છે, તેથી તેના નામથી અધ્યયન ઓળખાય છે અહી શરૂઆતમા કહેલા સાત કુમારોની માતા પારિણી, તે પછીના આઠમા નવમા કુમારોની માતા ચેલ્લુણ અને અલયકુમારની માતા નદા હતી તે દશે કુમારોએ પ્રભુ શ્રીમહાવીરની પાસે દીક્ષા લીધી ચારિત્ર પાળીને પહેલા જલિકુમારની વારિસેનમુનિ મુખીના પાંચ મુનિઓ અનુક્રમે વિજય વૈજયત જયત અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને એકા વતારી દેવ થયા છેલા પાંચ મુનિઓ ઉત્ક્રમે પાચમા, ચોથા, ત્રીજા બીજા ને પહેલા અનુત્તર વિમાનમા દેવ થયા ત્યાથી ચ્યવી મહાવિદેહ દેત્રમા મનુષ્ય થઈ ચારિત્ર આરાધી મોક્ષે જશે અહી પહેલા વર્ગનો દ્રક પરિચય પૂરો થયો બીજા વર્ગના ૧૩, અને ત્રીજા વર્ગના ૧૦ અધ્યયનો મળીને (૧૦-૧૩-૧૦) કુલ ૩૩ અધ્યયનો ત્રણ વર્ગોના જણવા તથા જલિકુમાર વગેરે દશે કુમારોના પિતા શ્રેષ્ઠિક રાજ હતા આ પહેલા વર્ગનું રહસ્ય જણવું ॥ ૭૭-૭૮-૭૯ ॥ બીજા વર્ગમા ૧ દીર્ઘસેન, ૨ મહાસેન, ૩ લપ્પદત્ત, ૪ મુરુદત્ત, ૫ શુદ્ધદત્ત, ૬ હલ્લ, ૭ દુમ, ૮ દુમસેન, ૯ મહાદુમસેન, ૧૦ સિહ, ૧૧ સિહસેન, ૧૨ મહાસિહસેન, ૧૩ પુષ્પસેન નામના શ્રેષ્ઠિક રાજની પારિણી ગણીના ૧૩ પુત્રોના વર્ણનને જણાવનારા ૧૩ અધ્યયનો છે તે જ્યાં મહાવીરજીના પાસે ચારિત્ર લઈને સોળ સોળ વર્ષ મુખી તેનું આરાધન કરીને પહેલા બે મુનિઓ વિજય વિમાને, પછીના બે મુનિઓ વૈજયત વિમાને, પછીના બે મુનિઓ જયત વિમાને, પછીના બે મુનિઓ અપરાજિત વિમાને દેવ થયા છેલા પાંચ મુનિઓ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ થયા છે ત્યાથી ચ્યવી મહાવિદેહ દેત્રમા સાધુ થઈ મોક્ષે જશે ॥ ૮૦-૮૧ ॥ ત્રીજા વર્ગમા ૧૦ અધ્યયનો છે તેમા અનુક્રમે ૧ પન્થ, ૨ મુનક્ષત્ર, ૩ ત્રપિ-દાસ, ૪ પેલ્લક, ૫ ગમપુત્ર, ૬ ચદ્ર, ૭ પૃષ્ઠ, ૮ પેદાલપુત્ર, ૯ પોદિલ, ૧૦ વેહલ્લ આ દશેની બીના કમસર એકેક અધ્યયનમા કહેલી હોવાથી અધ્યયનો તે તે પન્થાદિના નામથી ઓળખાય છે પહેલું અધ્યયન ઓદું છે તેમા કહ્યું છે કે-કાકદી નગરીમા રહેનારી લદ્દા માતાના પુત્ર પન્થ કુમારે શ્રીમહાવીરદેવ ત્યા પધાગતા તેમની પાસે જઈ દેશના સાબળી પ્રતિગ્રાહ પામી લદ્દામાતાની આરાધણી મેળવે તે મેળવી જિતશત્રુ રાજાએ કરેલા દીક્ષામહોત્સવથી

સ્પષ્ટાર્થ:—મહાચમત્કારી વિદ્યાઓમાંની પ્રશ્નવિદ્યા, અપ્રશ્નવિદ્યા, પ્રશ્નાપ્રશ્ન વિદ્યા વગેરે ખીનાને જણાવનારું જે અંગ, તે પ્રશ્ન વ્યાકરણાંગ કહેવાય. જેનો અધિષ્ઠાયક દેવ હોય તે મંત્ર કહેવાય. જેની અધિષ્ઠાયિકા દેવી હોય, તે વિદ્યા કહેવાય. આ દશમા અંગમાં તે સર્વ મંત્રાદિની ખીના પંચ પહેલાં કહેલી હતી. કાલાદિના દોષથી તે ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો, તેથી હાલ આશ્રવ સંવરની ખીનાને જણાવનારા ૧૦ અધ્યયનો જ અહીં ખાત્રી રહ્યા છે. તેમાં ૧ પહેલા પ્રાણાતિપાત નામના અધ્યયનની શરૂઆતમાં મંગલ વગેરેનું વર્ણન કરીને આશ્રવ સંવરનું વર્ણન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તેમાં આશ્રવોને કહેતાં પહેલા પ્રાણાતિ-પાતનું સ્વરૂપ, તેના જૂદા જૂદા નામો કહીને જણાવ્યું છે કે અમાર વગેરે હલકી કોટીના જીવો આમડું, ચરખી વગેરે મેળવવા માટે જીવોની હિંસા કરે છે. પછી પૃથ્વીકાયાદિ પાંચેની હિંસાના કારણો જણાવીને કહ્યું કે મચ્છીમાર શક વગેરે સ્વેચ્છા જીવોને નિર્દય ભાવે હણી નરકાદિ દુર્ગતિમાં જઈ આકર્ષા દુઃખો ભોગવે છે. ક્ષત્ર્ય મનુષ્ય થાય તો તેમાં ખરાબ પરિસ્થિતિવાળા તેઓ બહુજ આધિ વ્યાધિ ઉપાધિના બહુજ દુઃખો ભોગવે છે. એટલે હિંસાના કારણ ફલ વગેરેનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે.

૨ ખીજા મૃષાવાદ નામના અધ્યયનમાં મૃષાવાદનું સ્વરૂપ અને તેના નામો કહીને જણાવ્યું છે કે ૧ નાસ્તિક, ૨ પંચસ્કંધવાદી, ૩ પુણ્યાદિના ફલને નહિ માનનારા જીવો, ૪ ઇંડામાંથી અને બદ્ધાથી જગતની ઉત્પત્તિ માનનારા, ૫ વૈષ્ણવો, ૬ એકાત્મવાદી, ૭ અકારક-વાદી, ૮ ખીજાની ઉપર ખોટું આજ્ઞા દેનારા જીવો, ૯ કન્યા વગેરેની બાળતમાં જીવું બોલનારા જીવો, ૧૦ જીવોને હણવામાં પાપ નહિ માનનારા જીવો, ૧૧ અનર્થદંડનો ઉપદેશ દેનારા જીવો તથા ૧૨ અનર્થદંડની અનુમોદના કરનારા જીવો, આ તેર પ્રકારના જીવો તથા તેવા પ્રકારના ખીજા પણ જીવો જીવું બોલે છે. અહીં અડવાદ સ્વયંભૂવાદનું સ્વરૂપ દ્વંકમાં જણાવીને ‘સર્વ જગત્ વિષ્ણુમય છે’ આ મતનું સ્વરૂપ દ્વંકમાં કહ્યું છે. તેને અનુસરતી માકંડકાષિની ગાથાઓ કહીને જીવું બોલવાના કડવા ફલ વગેરે ખીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. દ્વંકમાં એમ પણ કહી શકાય કે જેમ પહેલા અધ્યયનમાં ૧ હિંસાનું સ્વરૂપ, ૨ હિંસાના ૩૦ નામ, ૩ હિંસા કરવાના કારણો, ૪ હિંસાનું ફલ, ૫ હિંસા કરનારા જીવોનું સ્વરૂપ કહેવા રૂપ પાંચ દ્વારો (અને નરકની પીડા વગેરે) કહ્યા છે. તેજ પ્રમાણે અહીં ખીજા અધ્યયનમાં પણ ૧ મૃષાવાદનું સ્વરૂપ, ૨ મૃષાવાદના ૩૦ નામ, ૩ અસત્ય બોલનારા સ્વપરતીર્થક જીવોનું સ્વરૂપ, ૪ અસત્ય બોલવાના કારણો તથા ૫ અસત્ય બોલવાનું ફલ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૩ ત્રીજા અદત્તાદાન નામના અધ્યયનમાં ૧ અદત્તાદાન (ચોરી)નું સ્વરૂપ, ૨ અદત્તા દાનના ત્રીસ નામો, ૩ અદત્તાદાનના કારણો, ૪ અદત્તાદાનનું ફલ, ૫ ચોરી કરનારા પરધનના લોભિયા રાજાઓ, આચાર્યો વગેરેના આ લેવના તથા પરલેવના દુઃખોનું વર્ણન, સંસારને સમુદ્રની ઉપમા દઈને બંનેની સરખામણી વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

ચોથા અપ્રશ્ન નામનો અધ્યયનમા ૧ અપ્રશ્ન (મૈથુન)નું સ્વરૂપ, ૨ અપ્રશ્નના ત્રીસ નામો, ૩ અસુર વગેરે ભેદો કહીને અપ્રશ્ન સેવનારા જીવોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તેમા અપ્રશ્નચારી ચક્રી ખલદેવ વાસુદેવ માલિક વગેરે રાજાનું અને શુભલીયા સ્ત્રી પુરુષોનું વર્ણન કરી, ૪ અપ્રશ્નચર્યના કારણો, જણાવતા કહ્યું કે-સીતા, દ્રૌપદી, રૂકિમણી, પદ્માવતી, તારા, કાચના, અહલ્યા, સુવર્ણશુભિકા, કિનરી, વિદ્યુન્મતી અને રોહિણી નિમિત્તે લય કર ચુકો થયા ૫ અપ્રશ્નનું ભવ પ્રમણાદિ ફલ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૫ પાચમા પરિચક્ર નામનો અધ્યયનમા પરિચક્રનું સ્વરૂપ, ૨ પરિચક્રના ૩૦ નામો, ૩ પરિચક્રવાળા જીવોનું સ્વરૂપ તથા તેમની દુર્ગતિ, ૪ પરિચક્રના કારણો, ૫ પરિચક્રના ફલો જણાવીને ભવનવાસી વગેરે ભેદો કહ્યા છે અતે દુઃખાનું કે શિષ્ટ વગેરે પણ લોકના કારણ હોવાથી ભવ પ્રમણને વધારે છે

॥ આશ્વ દારના પાચ અધ્યયનોનો દ્વક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ સવર દારના પાચ અધ્યયનોનો દ્વક પરિચય ॥

૬ છઠા (૧) અહિસા મહાવ્રત નામનો અધ્યયનમા સવરને કહેવાની પ્રતિજ્ઞા જણાવી સવર દારના દ્વકામા વર્ણન કર્યું છે, ૧ અહિસાનો ઉપોદ્ઘાત અને મહાવ્રતોનું સ્વરૂપ જણાવતા શરૂઆતમા અહિસાનું સ્વરૂપ, ૨ તેના નામો, કહીને, ૩ અહિસા ધર્મના સાધક તીર્થ કર, અવધિજાની, ઋણુમતિ વિપુલમતિ મન પર્યવજાની, પૂર્વધર વગેરે મહાપુરુષાદિનું વર્ણન કર્યું છે પછી સયમનું ને નવ કોટીનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું કે ચિકિત્સાદિનું, ને લક્ષણાદિ પારવાનું, તથા માન પૂર્જાદિ સત્કારનું વર્ણન કરતું પછી જયણા વગેરે તથા પહેલા મહાવ્રતની પાચ ભાવના સમજાવીને આહાર લેવાનું કારણ, અને ઢાડો પીક વગેરે રાખવાના કારણો (સયમની વૃદ્ધિ વગેરે) જણાવ્યા છે તથા અતે સાધુનું યથાર્થ સ્વરૂપ પણ વર્ણવ્યું છે

અહી અહિસાના નામોમા દ્યારું પૂલ નામ કહ્યું છે, તેથી જિનપૂલમા હિસા કહેનારની માન્યતા તદ્દન ખોટી છે એમ સમજવું

૭ સાતમા (૨) અત્યંત નામનો અધ્યયનમા ૧ સત્ય વચનનું સ્વરૂપ, ૨ સત્યનો મહિમા, ૩ સાવધ ભાષાનો ત્યાગ, ૪ સત્યના નામો જણાવ્યા છે ૫ આખ્યાત (ક્રિયા પદ) નિષાત (અવ્યય) ઉપસર્ગ (ઉપ, અવ, વગેરે) વગેરેનું જ્ઞાન સત્યભાષાનું કારણ છે ૬ ખીજા મહાવ્રતની પાચ ભાવના, ૭ દેત્રાદિ નિમિત્તે અસત્ય જોવાય વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૮ આઠમા (૩) અદત્તાદાન વિરમણ મહાવ્રત નામનો અધ્યયનમા ૧ અદત્તા દાન વિરમણનું સ્વરૂપ, ૨ વિરમણ એટલે કઈ ચીજ કોની છે ? તેની ખબર ન હોય તે,

તેવી ચીજ અથવા તેવા પ્રકારના બીજા પણ પદાર્થો દેવાય નહિ, ૩ જે ઘરમાં જેવાથી માલિકને અપ્રીતિ થાય, તેવા ઘરમાં મુનિએ જવું નહિ. ૪ અપ્રીતિવાળા દાયક શ્રાવકાદિની પાસેથી મુનિએ પીઠ ફેલક વગેરે દેવાં નહિ, ૫ મુનિને કેવા પીઠ વગેરે ખપે ? અને કેવા પીઠ વગેરે ન ખપે ? ૬ ઉપધિ વગેરેના દાતાનું સ્વરૂપ, ૭ બાલમુનિ વગેરેના વૈયાવચ્ચ કરવાનાં શુભ સંસ્કારવાળા મુનિઓએ તપસ્વિ કુલ ગણ સંઘ ચૈત્ય વગેરેના નિમિત્તે ઉદ્ધમ-શીલ થવું, ને અપ્રીતિવાળા દાયકના પીઠાદિ પદાર્થો વાપરવા નહિ. આ બધી હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને અંતે, ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

૯ નવમા (૪) બ્રહ્મચર્ય નામના અધ્યયનમાં ૧ બ્રહ્મચર્યનું સ્વરૂપ, ૨ તેનો મહિમા, ઉત્કૃષ્ટપણું, પ્રભાવ, ૩ બ્રહ્મચારીએ વર્જવાં લાયક સ્થાનો, ૪ બ્રહ્મચર્યનું ફેલ, ૫ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતની પાંચ ભાવના વગેરે બીજા વિસ્તારથી જણાવી છે.

૧૦ દશમા (૫) અપરિગ્રહ મહાવ્રત નામના અધ્યયનમાં એક પ્રકારનો અસંયમ, બે પ્રકારના બાંધન વગેરે એકેક સંખ્યાની વૃદ્ધિ કરીને ત્રણ ચાર પાંચ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે મુનિવરોને છત્રક (છત્રી) ફૂલો વગેરે ન ખપે, ઓઢનાદિની સંનિધિ રખાય નહિ, ઉદિષ્ટાદિ દોષથી દૂષિત આહારપાણી ન ખપે આ બીજા વિસ્તારથી સમજાવીને સાધુઓને ખપી શકે તેવા આહાર પાત્રા પુંજણી પંટલા (પલ્લા) ગુચ્છા વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. અંતે સાધુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવીને, આની પાંચ ભાવના કહેવાના પ્રસંગે કહ્યું છે કે મુનિઓએ શુભાશુભ શબ્દાદિમાં રાગ દ્વેષ ન કરવા જોઈએ. આ બધી બીજા વિસ્તારથી જણાવી છે.

સંવર દ્વારના પાંચ અધ્યયનોનો દૂક પરિચય પૂરો થયો.

॥ શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણાંગ સૂત્રનો દૂક પરિચય પૂરો થયો ॥

❧

❧

❧

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો અગીઆરમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

❧ ❧

❧

॥ पारमै॥ प्रकाश ॥

॥ ११ श्री विपाक सूत्रांग सूत्रनो परिचय ॥

॥ आर्या ॥

अह वारसप्पयासे, परिचयलेस विवागमुत्तस्स ॥

बुच्छ^१ दो सुयखंघा, दुक्खविवागे दसज्झयणा ॥ ९३ ॥

पदम^१ मिया पुत्तक्ख, उज्झिय^२ अक्ख अभग्गसेणक्ख ॥

सगढ^४ निहस्सइदत्त, सिरिन्दीवद्धण छट्ठ ॥ ९४ ॥

उत्तरदत्त^७ सोरिय—दत्तक्ख नवमदेवदत्तक्ख ॥

अज्जू दसम धीए, सुनाहुय^१ भद्दन्दी य ॥ ९५ ॥

तइय^३ सुजाय सुवासव—जिणदास घणवई^४ महानल्लयं^७ ॥

सिरिभद्दाइमणदी, पवर महाचद^६ वरदत्त^{१०} ॥ ९६ ॥

अण्णागाइवसाण, सौय विवागो निचियरुम्मणुइवो जौ ॥

ज सुत्त त वण्णइ, विवागमुत्तस्स सद्दत्तो ॥ ९७ ॥

आसण्णसिद्धियाण, अणुहयाणतदुक्खसखिण्णाण ॥

वेरग्ग दुहसवणा, बुत्तो पदमो दुहविवागो ॥ ९८ ॥

तित्थयरा भगवता, जाणत्तिच्छेरमगिनिवहाण ॥

नेच्छते दुक्खफल, मूढा सेवति दुहहेऊ ॥ ९९ ॥

इच्छति सुहफलाइ, सेवति ण सुक्खसाहणाइ ते ॥

दुहफलपदसणद्ध, बुत्तो पदमो दुहविवागो ॥ १०० ॥

सहमिद्ध सव्वेत्ति, त पुण दागाइमुहनिमित्तेहिं ॥

एयद्ध पणत्तो, अने विइओ सुहविवागो ॥ १०१ ॥

શબ્દાર્થ:—હવે ધારમા પ્રકાશમાં અગીયારમા અંગરૂપ શ્રીવિપાક સૂત્રનો પરિચય દ્વંકામાં કહીશ. તેના બે શ્રુતસ્કંધો છે. તેમાં પહેલા દુઃખ વિપાક નામના શ્રુતસ્કંધમાં દશ અધ્યયનો કહ્યા છે. ૥૬૩૥ તેનાં નામ આ પ્રમાણે—૧ મૃગાપુત્ર અધ્યયન, ૨ ઉન્નિઝતક અધ્યયન, ૩ અલગ્નસેન અધ્યયન, ૪ શકટ અધ્યયન, ૫ બૃહસ્પતિદત્ત અધ્યયન, ૬ નંદિવર્ધન અધ્યયન, ૭ ઉંખરદત્ત અધ્યયન, ૮ શૌરિકદત્ત અધ્યયન, ૯ દેવદત્તા અધ્યયન, ૧૦ અંબુ અધ્યયન. બીજા સુખ વિપાક નામના શ્રુતસ્કંધમાં દશ અધ્યયનો છે. તેનાં નામ આ પ્રમાણે—૧ સુખાહુકુમાર અધ્યયન, ૨ ભદ્રનંદી અધ્યયન, ૩ સુખત અધ્યયન, ૪ સુવાસવ અધ્યયન, ૫ જિનદાસ અધ્યયન, ૬ ધનપતિ અધ્યયન, ૭ મહાળાજ અધ્યયન, ૮ ભદ્રનંદી અધ્યયન, ૯ મહાચંદ્ર અધ્યયન, ૧૦ વરદત્ત અધ્યયન. જે અધ્યયનમાં જેનું વર્ણન કર્યું હોય, તેના નામથી તે અધ્યયન ઓળખાય છે. ૥૬૪-૬૫-૬૬૥ વિપાક સૂત્રનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે કરવો—અજ્ઞાનાદિને વશ થયેલા જીવો જે જાણેલા કર્મોને લોગવે એટલે અશુભ કર્મોનું અને શુભ કર્મોનું લોગવવું તે વિપાક કહેવાય. જે સૂત્ર આવા વિપાકનું વર્ણન કરે તે વિપાક સૂત્ર કહેવાય. ૥૬૭૥ જેઓ પોતે ભૂતકાલમાં અનંતા દુઃખો લોગવેલા હોવાથી ખેદ પામ્યા છે, તે આસન્નસિદ્ધિક જીવોને પાપી જીવોએ લોગવેલા દુઃખો સાંભળતાં જરૂર વૈરાગ્ય થાય છે. આ મુદ્દાથી અહીં પહેલો દુઃખ વિપાક શ્રુતસ્કંધ કહ્યો છે ૥૬૮૥ વળી તીર્થંકર લગવંતો સંસારી જીવોનું આ આશ્ચર્ય ઉપજાવનારું વર્તન (પ્રવૃત્તિ) જાણે છે કે—આ અજ્ઞાની જીવો દુઃખ રૂપ ફલને ચાહતા નથી, પણ આશ્ચર્ય એ છે કે તેઓ નિરંતર દુઃખના જ સાધનો સેવે છે. તેથી ખરેખર તેઓ મૂઠ જોવા જાની ગયા છે. ૥૬૯૥ વળી સુખના ફલોને (રાજ્ય લક્ષ્મી-વગેરેને) ચાહે જ છે, પણ તેઓ સુખના સાધનોને સેવતાજ નથી. આવા જીવોને પાપ કર્મના ઉદયથી મળતા ફલોનું સ્વરૂપ સમજાવવાને માટે અહીં પહેલો દુઃખ વિપાક શ્રુતસ્કંધ કહ્યો છે. ૥૧૦૦૥ સર્વ જીવોને સુખ બહાલું જ હોય છે. (ગમે છે.) દાન શીલ તપ વગેરે સુખના કારણોને જ સેવવાથી જરૂર સુખ મળે છે. આ હકીકત સમજાવવાને માટે અહીં છેવટે સુખ વિપાક નામનો બીજો શ્રુતસ્કંધ કહ્યો છે. ૥૧૦૧૥

રૂપદાર્થ:—આ સૂત્રના પ્રારંભમાં શ્રીજંબૂસ્વામી શ્રીસુધર્માસ્વામીને પૂછે છે કે હે પૂજ્ય ગુરુજી પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવે દશમા અંગનો જે અર્થ કહ્યો તે જાણ્યો. હવે આપ કૃપા કરીને પ્રભુએ અગીયારમા અંગનો જે અર્થ કહ્યો છે, તે જાણાવો? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીસુધર્માસ્વામીએ જણાવ્યું કે—હે જંબૂ! પ્રભુએ આ વિપાક સૂત્રના ૧ દુઃખ વિપાક શ્રુતસ્કંધ, ૨ સુખ વિપાક શ્રુતસ્કંધ આ રીતે બે શ્રુતસ્કંધ જણાવ્યા છે. સૂત્રનો જે એક મોટો વિભાગ તે શ્રુતસ્કંધ કહેવાય. આ સાંભળી ફરી શ્રીજંબૂસ્વામીએ પૂછ્યું કે પહેલા શ્રુતસ્કંધના કેટલા અધ્યયનો કહ્યા છે? તેના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે તેના દશ અધ્યયનો કહ્યા છે. અહીં દરેક સૂત્રની અધ્યયનની શરૂઆતમાં શ્રીસુધર્માસ્વામીએ જે જે ઉત્તરો આપ્યા છે, તે તે ઉત્તરોનો અમુક ભાગ બોલીને પછીનો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. આમાં પુનરુક્તિ દોષ એટલે કહેલા શબ્દોને ફરી કહેવા રૂપ દોષ લાગતો જ નથી. કારણ કે—ગુરુના કે

સ્વામીના કહેલા વચનનો અનુવાદ કરીને (તે પ્રમાણે, જોલીને) પછી જ ખીજે પ્રશ્ન પૂછવો એ, વિનય ધર્મની અવિચ્છિન્ન મર્યાદા છે અને તે જ (વિનય) ચારિત્રનું મુખ્ય અંગ છે. વળી અનુવાદ કરવાથી એમ પણ જણાય છે કે સુરનું વચન રૂઢી રીતે ગોતે (શિષ્યે) ધારી લીધું છે અને ત્યાં પછી ખીજું નવું જાણવા માટે પ્રશ્ન કરે છે. આ પણ એક વિનય ધર્મની મર્યાદા જ છે તેમજ રાજા વગેરે સ્વામીએ બતાવેલું કામ કરી રહ્યા પછી સેવકો આવીને, સ્વામીને કહે છે કે “તમે બતાવેલું અમુક કામ અમે આ રીતે કર્યું છે” આ રીતે સ્વામીની આજ્ઞા પાછી સોપવી, તે પણ વિનય જ છે - એ રીતે સર્વત્ર જાણવું આ રીતે આ સૂત્રની શરૂઆતની ખીના દ્વારા જાણવી આજ પ્રમાણે પ્રાય સર્વ આગમોમા પ્રશ્નાદિને અંગે એક સરખી શૈલી જણાય છે.

॥ શ્રી વિપાક સૂત્રનો સક્ષિપ્ત સારાંશ ॥

આ વિપાક સૂત્ર (વિપાક શ્રુત)મા વિપાક એટલે શુભ અશુભ કર્મોનો ઉદય (અનુભવ, ભોગવટો વગેરે) તેના બે પ્રકાર છે ૧ પ્રદેશોદય, અને ૨ વિપાક (રસ) ઉદય તેમાથી અહીં વિપાક ઉદયની જ ખીના કહી છે વિપાકોદયમા પણ અશુભ કર્મનો વિપાક, અને શુભ કર્મનો વિપાક આ રીતે બે ભેદ છે અશુભ કર્મનો વિપાક દુઃખદાયક છે તેથી તે દુઃખ વિપાક કહેવાય છે શુભ કર્મનો વિપાક સુખને આપના હોવાથી તે સુખવિપાક કહેવાય છે આ અપેક્ષાએ દુઃખ વિપાક અને સુખવિપાક નામના બે શ્રુતસ્કંધો અહીં કહ્યા છે જ નેમા દંશ દશ અધ્યયનો આપેલા છે તેના નામ અહીં શબ્દાર્થમાં જણાવ્યા છે પહેલા દુઃખવિપાકમા મૃગાપુત્ર વગેરેના વર્ણનવાળા દશ અધ્યયનો છે તેમા તે તે નામનાં છવેએ પૂર્વભવમા ઉગ (ચીકણા) પાપદર્મો બાધેલા હોવાથી આ ભવમા બહુજ દુઃખી થયા છે, અને બહુજ આકરી વેદનાં ભોગવતા મરણ પામી તિર્યચનો ભવ કર્યા બાદ પહેલી નરકગંધા છે ત્યાં પછી અનુક્રમે વચમા વચમા (આતરે આતરે) તિર્યચના ભવો કરીને ખીજી નરકથી માડીને સાતમી નરક પૃથ્વી સુધી જશે ત્યાંથી નીકળી જલચર સ્થળચર વગેરે પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા વાગવાર ઉત્પન્ન થઈ અનુક્રમે ચતુરિદ્રિયાદિમા અને છેવટ પૃથ્વીકાયાદિ એકેન્દ્રિયના ભવોમા ભમી પાછા પચેન્દ્રિય તિર્યચ થઈ મરણ પામી મનુષ્યપણે જન્મી, બોધ પામી, દીક્ષા લઈ, સ્વર્ગે જઈ, મહાવિદેહમા ઉચ કુળમા મનુષ્ય જન્મ પામી, ચારિત્ર અકલ્પ કરી, સિદ્ધિ પદ પામશે વગેરે હરીકંત વિસ્તારથી જણાવી છે તેમા પહેલા અધ્યયનમા કાઇક સંવિન્તર (વધાવે લખાણથી) હરીકંત જણાવી છે ને બાકીના નવ અધ્યયનોમા પહેલા અધ્યયનમા કહેલી હરીકંતની લલામણ કરી છે કારણકે દશે છવેએ નરકાદિ ચારે ગતિમા પચિન્નમણ સરખી રીતે કર્યું છે.

ખીજા શ્રુતસ્કંધમા સુખવિપાકના પણ દશ અધ્યયનો છે તેમા પણ પહેલા અધ્યયનમા કાઇક વિસ્તારથી કથા કહીને બાકીના નવ અધ્યયનોમા પહેલા આવેલી ખીનાની લલામણ કરી ને બહુ દ્વારા તે નવ અધ્યયનો કહ્યા છે દશમા અધ્યયનમા સ્થેજ વિસ્તાર કર્યો છે.

તેમાં પૂર્વ ભવે તીર્થ કરને કે મુનિને આહારપાણી વગેરેનું દાન કરવાથી આ ભવે ઉચ્ચ ધુળમાં મનુષ્ય થયા છે. તેજ ભવમાં પ્રભુ શ્રીમહાવીરની વાણી સાંભળી પ્રતિબોધ પામી પહેલાં શ્રાવકનાં વ્રતો, અને પછી સાધુપણું આરાધી સૌધર્મ દેવલોકમાં ગયા છે. ત્યાંથી ચ્યવી, મનુષ્ય થઈ, ચારિત્ર લઈ, દેવગતિના આંતરાંવાળા મનુષ્યના ભવો કરીને એટલે ત્રીજા, પાંચમા, સાતમા, નવમા અને અગ્યારમા દેવલોકમાં દેવ થઈને અંતે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ થઈ, ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય થઈ, ચારિત્ર લઈ, સિદ્ધ થવાના છે. આ પ્રમાણે જાને શ્રુતસ્કંધોનો સાર દ્રંકમાં જણાવ્યો. તેમાંથી હિતશિક્ષા એ મળે છે કે-અશુભ કર્મોને કરનારા સંસારી જીવો ઉત્તરોત્તર લાંબા કાળ સુધી મહાદુઃખને દેનારી દુર્ગતિને પામે છે, અને જેવટ અશુભ કર્મોના કૃત્વો ભોગવ્યા પછી સદ્ગુણો યોગ થવાથી ધર્મ સાધી શુભગતિના સુખો પામે છે. અને સુપાત્રદાન દેવાથી ભવ્ય જીવો ઉત્તરોત્તર દેવ મનુષ્યગતિના સુખની શ્રેણી ભોગવી અંતે સિદ્ધિપદ પામ્યા છે વગેરે જરૂરી ખીના અહીં વિસ્તારથી આપી છે. તે ઉપરાંત પાપી જીવોને મળતી સામગ્રી અને પુણ્યશાક્ષી જીવોને મળતી પુણ્યની સામગ્રી અને તેનો આબેહુળ ચિતાર અહીં વિસ્તારથી આપ્યો છે.

પાપી જીવોએ કરેલા પાપના વૃત્તાંત અને તેને ત્યાર પછીના મનુષ્ય ભવમાં મળેલા દુઃખનું વર્ણન વાંચતાં કે સાંભળતાં હૃદય કમકમે છે. જો કે નરકના દુઃખ પાસે તો તે હિસાબમાં નથી. આ વૃત્તાંત વાંચીને જે જીવો પાપ કરતાં ન અટકે, તે બહુલકર્મી કે દીર્ઘસંસારી હોય એમ સંભવ છે. વળી મુનિવરોને બહારાવવાનો મહાપ્રભાવ જાણી એવી રીતે સુપાત્રદાન દેવાનો ઉત્સાહ જેમને ન થાય, તેવા જીવો પણ પરિત્તસંસારી સંભવતા નથી. આ બાબત શ્રી શ્રાવકધર્મ જાગરિકામાં મેં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ શ્રીવિપાકસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ પૂરો થયો ॥

॥ પહેલા મૃગાપુત્ર અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

આર જ્ઞાનવાળા શ્રી સુધર્મા સ્વામીને ચંપાનગરીની બહાર ઉદ્યાનમાં શ્રીજંબૂસ્વામીજીએ આ વિપાક સૂત્રનો અર્થ પૂછ્યો. શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણપરે અનુક્રમે પહેલા શ્રુતસ્કંધના મૃગાપુત્ર અધ્યયન વગેરે ૧૦માંના પહેલા મૃગાપુત્ર અધ્યયનમાં મૃગાપુત્રે પાછલા ભવમાં કરેલા પાપ કર્મોના કૃત્વો અહીં ભોગવ્યા, તે હકીકત જણાવી છે. તેમાં મૃગાપુત્રનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે-તેને ભોંયરામાં રાખ્યો હતો. અને તે જન્મથી આંધળો હતો. તથા તે દયાજનક સ્થિતિમાં પોતાનું દુઃખ-મય જીવન રીખાઈ રીખાઈને પૂરું કરતો હતો. વિજય ક્ષત્રિય બહાર ફરવા નીકળ્યો, તે અવસરે રાજમાર્ગે થઈ એક જન્માંધ પુરૂષ આવ્યો જતો હતો. તેને આહાર પાણી બહારવા નીકળેલા શ્રીગૌતમસ્વામીએ જોયો. તેમણે પ્રભુની પાસે આવી જાત્યંધની હકીકત પૂછી. તેનો જવાબ દેતાં પ્રસંગે પ્રભુએ મૃગાપુત્રની હકીકત જણાવી. તે સાંભળી શ્રીગૌતમસ્વામી

મુત્રને જોવા તેના સ્થાને ગયા ત્યાં જઈ તેમણે મૃગા રાણીને લોચરામા રહેલા મૃગાપુત્રને જોવાની ઇચ્છા જણાવી તે વખતે લોચનની ગાડી લઈને તે (મૃગાપુત્રની માતા) ત્યાં આવી ત્યારે તેણીએ શ્રીગૌતમ ગણધરને મુખ નાક બંધ કરવા સૂચના કરી તેનું કારણ એ હતું કે-લોચરામા રહેલા મૃગાપુત્રના શરીરની દુર્ગંધ બહુ જ ઉછળતી હતી તે સહન ન થઈ શકે તેવી હતી તેની ખરાબ અસર ન થાય, આ સુદૃઢ મૃગા રાણીએ શ્રીગૌતમ-સ્વામીને મુખ વગેરેને બંધ કરવાની સૂચના કરી હતી લોચરામા જઈ શ્રીગૌતમસ્વામીએ મૃગાપુત્રના આંહારાદિ જોયા, અને તેની નારકીના જેવી હાલત પણ જોઈને કર્મોની વિચિત્ર પરિસ્થિતિના વિચાર કરી બહુ જ વૈરાગ્યને ધારણ કરનારા શ્રીગૌતમ ગણધરે પ્રભુ શ્રી મહાવીરને આ બીના જણાવી પછી તેમણે પ્રભુને મૃગાપુત્રનો પૂર્વ ભવ મૂછયો તેના ઉત્તરમા પ્રભુએ જણાવ્યું કે-જેના તાત્રામ ૫૦૦ ગામો હતા, એવો ઇકકાર્થ નામનો રાઠોડ શતદ્વાર નગરની નજીક આવેલા 'વિજય વર્ધમાન' નામના ખેટ (શામ)મા રહેતો હતો તે ધનવત્ અને બહુ જ અધર્મી હતો તેથી પ્રજાની ઉપગ્ર નવા તવા ફરવેશ જગેરે નાખી પ્રજાને કનડતો હતો આ કારણે હિંસાદિ પાપ કર્મોના ઉદય થતા તેને શરીરમા સોલ રોગો પ્રકટ થયા તેને મટાડનાર વૈદ્યની તપાસ કરવા ગામમા ઉદ્ઘોષણ કરાવો તે સાંભળી આવેલા વૈદ્યોના કથા પ્રમાણે તેલ વગેરેનું ઓળવું ઇત્યાદિ ઉપાયો કરતા છતાં પણ વેદના ઓછી થઈ નહીં એ તે બહુ રીઘાતા રીઘાતા ૨૫૦ વર્ષોનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મહેલી રત્નપ્રભા નરકમા તારકી થયો હો ગૌતમ ! ત્યાંનું અયુષ્ય પૂર્ણ કરી તે અહીં મૃગાપુત્રપણે માતાના ગર્ભમા આવ્યો તેને (માતાને) તે ગર્ભના છવ્વ અનિષ્ટ લાગ્યો તેથી તેની માતાએ ગર્ભમાતાદિ કરવા માટે ઘણા ઉપાયો કર્યા છતાં તેમા તે નિષ્ફળ નીવડી આ અવસરે તેને જન્મ થતા માતા ખડીની, ત્યારે તેના પતિએ કહ્યું કે પુત્રને લોચરામા રાખી સાચવવો આ પ્રસંગે પ્રભુએ મૃગાપુત્રની તાડી આદિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે એ તે કહ્યું કે અહીંનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સિંહાદિ રૂપે સસારમા ભ્રમશે આ રીતે પાપકર્મોના ક્ષય થતા એ તે સુપ્રતિષ્ઠા નગરે જન્મી અનુક્રમે દીક્ષાથી ત્યારાધના કરીને સૌધર્મ દેવલોકે દેવપણ અનુભવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે

॥ હિતશિક્ષા ॥

હો છવ ! પ્રજાની ઉપર કરવેરા નાખવા જગેરે સ્વરૂપે પ્રજાને બહુજ હેરાન કરવાથી મૃગાપુત્રને પોતાના ચાલુ માનવ ભવમા નરકના જેવી ભય કર વેદના ભોગવતા છતાં પણ તેનો છેડો આવ્યો નહિ, પણ સિંહાદિના ભવોમા પણ તેને મહુજ દુઃખ ભોગવવું પડ્યું એ બધા પાપકર્મોના ફલો સમજાને તું કદાચ રાજ્યાદિ માગ્યો હોઉ, તો તે વખતે પ્રજાને કનડીય નહિ, પુત્રના જેવી ગણીને તેનું પાવન કરજે ને તેનો આશીર્વાદ લેજે મગ્તા છતાં પણ સૌ કોઈ ભલે માણસોના ગુણોને સંભારે જે બીજાને સુખશાંતિ દેવાથીજ સુખશાંતિ મળી શકે છે દુઃખ દેનારાને દુઃખજ મળે વ્યાજબી છે કે ' વાવે તેવું લલે, ને કરે તેવું પામે '

૨ ખીજા ઉજ્જતકે નામના અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે વાણિજ્ય નામના ગામમાં સુધર્મ નામના યક્ષનું મંદિર હતું. અહીંના મિત્ર નામે રાજાને શ્રી નામે રાણી હતી. અહીં કામધ્વજ નામે ગણિકા (વેશ્યા) રહેતી હતી. આ પ્રસંગે વેશ્યાનું વર્ણન કરીને કહ્યું કે વિજય મિત્ર સાર્થવાહને ઉજ્જતક નામે પુત્ર હતો. એક વખત શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રભુની સાથે અહીં આવ્યા. તે પ્રભુની આજ્ઞા લઈ ગોચરી બંદારવા નીકળ્યા, તે વખતે રાજમાર્ગમાં તે ઉજ્જતકના હાથ બાંધીને સિપાઈઓ તેના શરીરના તલ તલ જેવા ટુકડા કરીને તેણે કરેલો ગૂનો પ્રજાને જણાવતા હતા. આ જનાવ જોઈને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રભુની પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યા કે આને આવું દુઃખ લોગવવાનું કારણ શું ? તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે હે ગૌતમ ! હસ્તિનાપુર નામના નગરમાં સુનંદ નામે એક મનુષ્ય રહેતો હતો. ત્યાં ગોમંડપ હતો, જે સ્થલે ગાયો ખેતીને વિસામો દ્યે તે ગોમંડપ કહેવાય. આ નગરના રહીશ ભીમ નામના કૃટગ્રાહી (મચ્છીમાર વગેરેમાંની એક હલકી જાતિના મનુષ્ય) ની ઉત્પલા નામની ભાર્યાને ખરાબ ગર્ભના પ્રભાવે ગાયનું માંસ ખાવાનો દોહલો થયો. ભીમે તે ગોમંડપમાંથી માંસ લાવીને તે દોહલો પૂર્યો. તે જોલે ત્યારે ગાયો ત્રાંસ પામતી હતી, તેથી તે ભીમનું ગોત્રાસ નામ પ્રસિદ્ધ થયું. ગાયનું માંસ ખાવું, વગેરે પાપ કર્મો કરીને તે ભીમ નરકે ગયો. અહીંથી નીકળીને તે ભીમનો જીવ વિજય મિત્ર સાર્થવાહની સુલદ્રા ભાર્યાનો પુત્ર થયો. માતાએ તેનો ઉકરડામાં ત્યાગ કર્યો હતો, તેથી તે ઉજ્જતક નામે પ્રસિદ્ધ થયો. વિજય મિત્ર સાર્થવાહ સમુદ્રની મુંસાફરી કરતાં અચાનક મરણ પામ્યો, તે જાણી શોકથી સુલદ્રા પણ મેરી ગઈ. સ્વજનોએ ઉજ્જતકને વ્યસની હોવાથી ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે વેશ્યામાં આસક્ત થયો, તેથી રાજાએ દેહાંત દંડ કર્યો. જે હકીકત તે હમણાં નજરોનજર જોઈ છે. અહીંથી મરીને ઘણી વાર દુર્ગતિના દુઃખો લોગવી ઇંદ્રપુરમાં વેશ્યાનો પિતૃસેન નામે નપુંસક પુત્ર થયો. ત્યાંથી નરકમાં જઈ સુસુમાર વગેરે જલચરાહિના ભવોમાં ભમીને પાપ કર્મોના ક્ષયે અંતે અંપાનગરીમાં શ્રાવક કુલે જન્મ પામી અવસરે સાધુપણ પાલી પડેલા દેવલોકમાં દેવપણું અનુભવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થયો.

॥ હિતશિક્ષા ॥

હે જીવ ! ઉજ્જતકનો હેવાલ યાદ રાખીને વેશ્યાસક્તિ વગેરે પાપ કર્મોના ત્યાગ કરી મોક્ષ માર્ગને પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધીને સિદ્ધિના સુખ પામજે. યાદ રાખજે કે જ્યાં પાપ ત્યાં જ ભય હોય છે. ધર્મીનું જીવન નિર્ભય હોય છે.

૩ ત્રીજા અભગ્નસેન અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે પુરિમતાલ નામના નગરમાં અમોઘદર્શી યક્ષનું મંદિર હતું. અને શાલા નામની ચાર પદલીનો ઉપરી વિજય નામનો ચોર હતો. તે ગામને લૂંટવું વગેરે પાપ કર્મો કરીને આજીવિકા ચલાવતો હતો. તેને સ્કંદશ્રી નામે ભાર્યા તથા અભગ્નસેન નામે પુત્ર હતો. અહીં નગરમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુ પધાર્યા.

થયો હતો. આ રીતે ઉદ્ધાર કરવાનું કામ છેલ્લા દશપૃષ્ઠી લગવંતો જરૂર કરે, ને ચોદ પૃષ્ઠી તો કોઈ ખાસ કારણ હોય તોજ તે ઉદ્ધાર કરવાનું કામ કરે.

અગ્રાચણીય પૂર્વમાંથી સિદ્ધપ્રાભૂતનો અને સંસકૃત નિર્ચુકિતનો, આત્મપ્રવાદ પૂર્વમાંથી ધર્મપ્રજ્ઞાસિ નામના દશવૈકાલિકના ચોથા અધ્યયનનો, કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભૂતમાંથી કર્મપ્રકૃતિનો, કર્મપ્રવાદ પૂર્વમાંથી પરીષદ નામના અધ્યયનનો અને પિંડેપણુનો; જ્ઞાનપ્રવાદમાંથી નયચક્રનો; પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ પૂર્વમાંથી ઓઘનિર્ચુકિતનો તથા કલ્પ (કલ્પસૂત્ર)નો ઉદ્ધાર કર્યો છે. અને દશવૈકાલિકનું પહેલું, ત્રીજું, છઠ્ઠું, આઠમું અને દશમું અધ્યયન આ પાંચ અધ્યયનોનો તેમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો છે. આ પાંચ અધ્યયનોના ઉદ્ધાર કરનારા શ્રીશચ્ચંલવસૂરિ જાણુવા. તથા કર્મપ્રકૃતિના ઉદ્ધારક શ્રીશિવશર્મસૂરિ, તથા શ્રીકલ્પસૂત્રના ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીલદ્રગાહુસ્વામી હતા. તેમજ તેજ પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ પૂર્વમાંથી દશા શ્રુતસ્કંધ, નિશીથસૂત્ર (આચાર પ્રકલ્પ), વ્યવહારસૂત્ર, અને સ્થાપના કલ્પનો પણ પૂર્વધર લગવંતોએ ઉદ્ધાર કર્યો છે. વિદ્યાપ્રવાદ પૂર્વમાંથી પ્રતિષ્ઠા કલ્પનો, સત્ય પ્રવાદ પૂર્વમાંથી શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્રના વાક્ય શુદ્ધિ નામના સાતમા અધ્યયનનો, પૂજા ચતુર્વિંશિકાનો તથા ઉપસર્ગહર (ઉવસર્ગહર) સ્તોત્રનો, તેમજ જીવ સમાસ, પંચકલ્પ, મહાકલ્પ, સમતિકા તથા શતકનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. દિગંબરો એમ માને છે કે—“કષાય પ્રાભૂત, અને મહાકર્મપ્રકૃતિ પ્રાભૂત (ષ્ટ્રખંડાગમ) અનુક્રમે પાંચમા અને બીજા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધારાયા છે.” તેમજ પ્રથમાનુયોગના આધારે વસુદેવ હિંડી અને તેસઠ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રની રચના થઈ છે.

શ્રીવિવિધ તીર્થકલ્પ (કલ્પ પ્રદીપ)માં જિનપ્રભસૂરિ જાણુવે છે કે—શ્રીલદ્રગાહુસ્વામીએ કલ્પ પ્રાભૂતમાંથી શ્રીશત્રુજ્ય કલ્પનો ઉદ્ધાર કર્યો. વજ્રસ્વામીએ તેમજ પાદલિપ્તસૂરિએ એનો સંક્ષેપ કર્યો. વળી શ્રીલદ્રેશ્વરસૂરિએ કહાવલી નામના પ્રાકૃત ગ્રંથમાં નિમિત્ત પ્રાભૂતનું લક્ષણ કહીને સિદ્ધ પ્રાભૂતનું સ્વરૂપ જાણાવતાં કહ્યું છે કે—જે ગ્રંથમાં પાદલેપ, નેત્રાંજન, મોંઢામાં ગોળી રાખવી વગેરે પ્રકારે કાચેને સાધનારા સિદ્ધ પુરૂષોનું વર્ણન કર્યું હોય, તે સિદ્ધ પ્રાભૂત કહેવાય. શ્રીકલ્પસૂત્રની સુબોધિકા ટીકાના આઠમા વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું છે કે—શ્રીઆર્ચસમિત સૂરિમહારાજે યોગચૂર્ણના પ્રભાવે નદીનો પ્રવાહ અટકાવ્યો હતો. અને શ્રીપાદલિપ્તસૂરિ તથા નાગાર્જુન યોગી પગે લેપ લગાડી આકાશમાં ગમન કરતા હતા. (ઉડતા હતા). વળી શ્રીસુસ્થિતસૂરિના બે શિષ્યો ભયંકર દુષ્કાળના ટાઈમે આંખમાં અંજન આંજી અદશ્ય બની ચંદ્રગુપ્તના ભાણમાંથી ભોજન કરતા હતા. આવા પ્રકારના ઘણાં ચમત્કારો તથા તેને અનુસરતી બીજી પણ બીજા સિદ્ધ પ્રાભૂતમાં વર્ણવી હતી તથા શ્રીતત્ત્વાર્થ સૂત્રના બીજા અધ્યાયના ૨૮મા સૂત્રની ટીકામાં શ્રીસિંધસેન ગણિ જાણુવે છે કે—“નિરૂકત પ્રાભૂત”ની સાક્ષીએ પુદ્ગલ સ્કંધ વધે છે ને ઘટે છે. કારણ તેમાં પહેલાંના પુદ્ગલો સ્કંધથી જૂદા પડે છે, અને નવાં પુદ્ગલો જોડાય છે. તથા શ્રીવિદ્યા પ્રાભૂતમાં

૪ અનુયાગ-સૂત્રનો અનુકૂલ અથવા અનુસરતા અર્થની સાથે જે સળધ કરવો એટલે સૂત્રને અનુસરનારી જે અર્થની પ્રરૂપણા (દેશના, વ્યાખ્યાન) કરવી તે અનુયોગ કહેવાય આના બે ભેદ છે ૧ મૂલ પ્રથમાનુયોગ, અને ૨ ગડિકાનુયોગ તેમા મૂલ શબ્દથી તીર્થ કરે જ લઈ શકાય, કારણ કે દરેક તીર્થ કર પોતપોતાના તીર્થની અપેક્ષાએ મુખ્ય ધર્મોપદેશક કહેવાય છે અને પ્રથમ શબ્દથી તેમના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિવાળા પૂર્વ ભવ વગેરેનું વર્ણન બાણુબુ એટલે શ્રીતીર્થ કર દેવોના સમ્યક્ત્વના લાભવાળા પ્રથમ ભવાદિની હકીકતને જણાવનારો જે અનુયોગ તે મૂલ પ્રથમાનુયોગ કહેવાય અહીં શ્રીતીર્થ કર દેવો જે ભવમા સમ્યક્ત્વ પામ્યા, તે પહેલા ભવથી માડીને ઠેઠ અતિમ ભવ (મોક્ષે જવાના ભવ) સુધીની તમામ હકીકત હકીકતી એટલે તેમના છેલ્લા બે ભવ સિવાયના પાછલા ભવોનું અને ઉપાત્ય (છેલ્લા ભવની પહેલાના) દેવ ભવના આયુષ્ય સુખાદિનું વર્ણન કરીને છેલ્લા ભવમા પાચે કટ્યાણુકાનું, જન્મભિષેકનું ને રાજ્યાવસ્થાનું તથા કચ્છેલી આકરી તપશ્ચર્યાનું વર્ણન કર્યું હતું પછી તીર્થસ્થાપના, શિષ્યગણ, ગણધર, ખીજા મુનિઓની અને સાધ્વીઓની સંખ્યા અને શ્રાવક શ્રાવિકાઓની મંખ્યા કહીને તેમના કેવળી, મન પર્યવસાની, મુનિવરાદિની સંખ્યા અને વાદિમુનિઓની, અનુસર વિમાને જનારા તથા વેકિય લગ્નિધધારી મુનિઓની, તેમજ મોક્ષે ગયેલ સાધુ સાધ્વીની સંખ્યા વગેરે પદાર્થોની હકીકતો જણાવી હતી આ રીતે મૂલ પ્રથમાનુયોગની ખીના કહીને હવે ગડિકાનુયોગનું સ્વરૂપ જણાવુ છુ તે દ્રકામા આ પ્રમાણે બાણુબુ-શેલડી વગેરે પદાર્થોના જે મધ્યભાગ (વચ્ચેલા ભાગ) તે ગડિકા કહેવાય તેના જેવી જે હોય એટલે એક (સરખા) અર્થાધિકાર (વર્ણન) વાળી જે ઘટ્ટરચના તે ગડિકા કહેવાય તેમનો જે અનુયોગ એટલે અર્થ કહેવાનો વિધિ, તે ગડિકાનુયોગ કહેવાય અહીં કુલકરગ ડિકા વગેરે ૧૩ ગડિકાઓ જણાવી છે તે દરેકમા અનુક્રમે કુલકર, તીર્થ કર, ગણધર, ચક્રવર્તી, દશાર, બળદેવ, વાસુદેવ, હરિવંશ, ભદ્રબાહુ, તપ કર્મ, ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું હતું એમ સમજવુ દશાહ ગડિકામા સમુદ્રવિજયથી માડીને વસુદેવ સુધીના દશ દશાહ રાજાઓનું વર્ણન કર્યું હતું અને ‘ચિત્રા’ એટલે વિવિધ પ્રકારના અર્થવાળી “અતરે” એટલે શ્રીઋષભદેવના અને શ્રીઅન્વિતનાથના આતમગમા (અતર કાલમા) ‘ગડિકા’ એટલે સરખા વર્ણનવાળા અર્થાધિકારને અનુસરનારી ત્યાર પછી ચિત્ર એવી જે અતર ગડિકા, તે ચિત્રાતર ગડિકા કહેવાય આ રીતે ચિત્ર પદનો અને અતરગડિકા પદનો કર્મધારય સમાસ ડરવો આ ચિત્રાતર ગડિકાનું ગ્રહસ્થ દ્રકામા આ પ્રમાણે બાણુબુ-શ્રીઋષભદેવના અને શ્રીઅન્વિતનાથના આતમગમા તેમના વગમા થયેલા રાજાઓ મોક્ષમા કે અનુત્તર વિમાને જ ગયા છે આ હકીકતને વિસ્તારથી સમજાવનારી ચિત્રાતર ગડિકા હતી તે ગડિકા “ચોદસલક્ષ્ણા સિદ્ધા” ઇત્યાદિ ગ્રાંથાઓ વડે નદીમૂત્રની ટીકામા વિસ્તારથી વર્ણવી છે, તે ત્યાથી બાણુબી તેમા જણાવ્યું છે કે “ચોદ લાખ રાજાઓ નિરતરપણે સિદ્ધ થાય, પછી એક રાજા સર્વાર્થસિદ્ધિે જાય” એ પ્રમાણે એક એક

સ્થાનને વિષે અસંખ્યાતા પુરૂષ યુગ થાય છે વગેરે. તથા અંતે જિતશત્રુ રાજા થયા, ત્યાં સુધીની પણ ખીના કહી છે. આનો વિસ્તાર સિદ્ધાંતિકા પ્રકરણમાં પણ કર્યો છે.

૫ ચૂલિકા—દષ્ટિવાદનો પાંચમો લેદ ચૂલિકા કહ્યો છે. જેમ મેરૂ પર્વત પર ચૂલા કહી છે, તેમ અહીં દષ્ટિવાદ શ્રુતરૂપી પર્વતનું જે શિખર એટલે પરિકર્માદિ ચાર લેદોમાં નહિ કહેલી ખીનાને જણાવનારી જે ગ્રંથ પદ્ધતિ (શાસ્ત્રનો અમુક ભાગ) તે ચૂલિકા કહેવાય. આવી ચૂલિકા પહેલા ચાર પૂર્વોમાં હતી. તે સર્વ મળી ૩૪ થાય. એમ પહેલાં પણ કહ્યું છે. આ ચૂલિકાઓ દષ્ટિવાદની ઉપર ગોઠવી છે, તેથી તે શ્રુત પર્વત (દષ્ટિવાદ પર્વત) પર ચૂલિકાના જેવી શોભે છે, તેથી તે વિભાગનું નામ ચૂલા સુપ્રસિદ્ધ છે. પહેલા ચાર પૂર્વોમાંના દરેક પૂર્વમાં ચૂલાની સંખ્યા જણાવીને કુલ સંખ્યા ‘૩૪ ચૂલિકા’ એમ પહેલાં પણ કહ્યું છે. આ રીતે દષ્ટિવાદના પાંચ લેદોનું સ્વરૂપ દ્રઢમાં જણાવીને હવે તે પાંચ લેદોનું દ્રઢ રહસ્ય જણાવું છું.

॥ દષ્ટિવાદના પરિકર્માદિ લેદોનું દ્રઢ રહસ્ય ॥

૧ પરિકર્મ—ગણિત શાસ્ત્રમાં શરૂઆતમાં ૧૬ પરિકર્મ જણાવ્યા છે. જે તેનું સ્વરૂપ જાણે તેજ ખાકીના ગણિતશાસ્ત્રને લાણી થકે. જેમ પહેલા ૧૬ પરિકર્મનો જાણકાર જીવ ખાકીના ગણિતશાસ્ત્રને જાણવા લાયક બને છે, તેમ અહીં પણ (ચાલુ પ્રસંગે) વિવક્ષિત પરિકર્મોના સૂત્રાર્થને જાણનાર જીવજ ખાકીના સૂત્રાદિ રૂપ દષ્ટિવાદને જાણવા લાયક બને છે. એમ શ્રીનંદી-સૂત્રની ચૂલિકામાં પણ કહ્યું છે. અને પરિકર્મના સાત લેદોમાંના પહેલા ૬ લેદો સ્વસિદ્ધાંતના અર્થને જણાવનારા છે. અને સાત પરિકર્મો ત્રૈરાશિકમતને અનુસરનારા હતા, એટલે પૂર્વ-ધર ભગવંતો પહેલાં નયોનો વિચાર કરતાં ત્રૈરાશિક મતને આશ્રીને સાતે પણ પરિકર્મો ત્રણ નયોવડે વિચારતા હતા.

૨ સૂત્ર—પૂર્વગત સૂત્રોના અર્થને સૂચવનાર હોવાથી આ ૮૮ સૂત્રો કહેવાય છે. આ સૂત્રો સર્વ દ્રવ્ય પર્યાયોની અને તમામ ભાંગોઓના લેદાદિની હકીકતને જણાવતા હતા. અહીં ૮૮ સૂત્રોમાં ૪ વિભાગ જણાવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—૧ બાવીસ સૂત્રો છિન્નજેદનયિક કહ્યા હતા. આ નયના અભિપ્રાયે દરેક સૂત્રની વ્યાખ્યા માંહોમાંહે એક બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યાની સાથે અસંગ્રહ થતી હતી. એટલે પહેલા સૂત્રની વ્યાખ્યાનો સંગ્રહ બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યાની સાથે હોય નહિ. એમ ત્રીજા ચોથા સૂત્રાદિની વ્યાખ્યામાં પણ સમજી લેવું તથા બાવીશ સૂત્રો અગ્નિજેદનયિક કહ્યા હતા. તેમાં એક સૂત્રની વ્યાખ્યાની સાથે બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યાનો સંગ્રહ ચાલુ રહેતો હતો. એટલે આ બાવીશ સૂત્રોની વ્યાખ્યા જેમ એક બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યા સાથે માંહોમાંહે અર્થની અપેક્ષા ચાલુ રહે તે રીતે થતી હતી. તેમજ ૨૨ સૂત્રો

ત્રિનયવાળા હતા એટલે ત્રૈરાશિકમતને અવલખીને દ્રવ્યાસ્તિજ્ઞાદિ ત્રણ નયે કરી આ ૨૨ સૂત્રો વિચારતા હતા અને છેલ્લા ૨૨ સૂત્રો સંગ્રહાદિ ચાર નયે વિચારતા હતા.

૩ પૂર્વગત, ૪ ચૂલિકા આ બંનેનું રહસ્ય પહેલા જણાવી દીધું છે શ્રીનદીસૂત્રાદિમા આ રીતે દષ્ટિવાદની ટૂંક ખીના કહીને અતે કહ્યું છે કે—અહીં ગણતરીની એટલે સંખ્યાતી વાચના, સંખ્યાતા અનુયોગ દ્વારા, અને મંખ્યાતા વેષ્ટક (શ્લોક વિશેષ), સંખ્યાતા શ્લોકો, તથા સંખ્યાતી પ્રતિપત્તીઓ, તેમજ સંખ્યાતી નિર્ધુરિતઓ, અને સંખ્યાતી સંગ્રહણી કહી હતી આ દષ્ટિવાદ ગારમ્ અગ હતું તેમા એક શ્રુતસ્તંધ હતો. આના ત્રીજા ભેદમા ચોદ પૂર્વે, સંખ્યાતી વસ્તુઓ અને સંખ્યાતી ચૂલિકાઓ, (નાની વસ્તુ) તથા સંખ્યાતા પ્રાણી, અને સંખ્યાતા પ્રાણીપ્રાણી, તેમજ સંખ્યાતી પ્રાણીકાઓ અને સંખ્યાતી પ્રાણીપ્રાણીકાઓ કહી હતી આ ગારમા અગમા ૩ કોડ, ૬૮ લાખ, ૬૪ હજાર પદો હતા તેમજ સંખ્યાતા અક્ષરો, અનંતા ગમ, અનંતા પર્યવો, પરિત્તત્ત્વો અને અનંતા સ્થાવર જીવો કહ્યા હતા આ રીતે અહીં શ્રીજિનેશ્વર દેવે કહેલા પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી હતી અતે એજ જણાવવું ઉચિત છે કે—દૈવસિક પ્રતિકંભણમા ૬ આવશ્યકો પૂરા થયા બાદ “નમોઽન્તુ વર્ષમાનાય” સ્તોત્ર (શ્રીવર્ષમાન સ્તોત્ર) બોલાય છે, તે અને રાત્રિક પ્રતિકંભણના અતે બોલાતું ‘શ્રીવિશાલ લેખન’ સ્તોત્ર (શ્રીવીર સ્તોત્ર) વગેરે કેટલા-એક સૂત્રોનો ઉદાર ‘પૂર્વ’ (પૂર્વગત) માથી થયો છે, એમ શ્રીહીરપ્રશાદિમા કહ્યું છે સાતિશય અધ્યયનો અને આ ગારમ્ અગ જણાવના અધિકાર સાધુઓને જ જણાવ્યો છે એથી સમનય છે કે તુજ સ્વભાવ, અભિમાન, ઇદ્રિયોની અપણતા, મદ યુદ્ધિ વગેરે કારણોથી સ્ત્રીઓને દષ્ટિવાદ વગેરે જણાવના અધિકાર અપાયો નથી આ દષ્ટિવાદમા ગમિક એટલે સરખા આલાવાવાળા સૂત્રો વધારે પ્રમાણમા હતા તેમજ વિવિધ ભાગાઓનું પણ સ્વરૂપ યોગ્ય ન્યલોમા વર્ણવ્યું હતું તેમજ મત્રાદિની ખીના પણ કહેલી હોવાથી સર્વ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી હતી એમ અતે જણાવ્યું છે ધીમે ધીમે આ ગારમ્ અગ વિષ્ટેહ પામતા પામતા વીર નિર્વાણ સવત્ ૧૦૦૦મા (વિક્રમ સંવત્-૫૩૦મા) સર્વથા વિચિત્રન થયું અહિં જણાવેલી ખીનામાની કેટલીએક ખીના દિગંદોના પ્રયોમા પણ (કેટલાક ફેરફાર સાથે) વર્ણવી છે અહીં જણાવેલી પદોની સંખ્યા વગેરેનો વિચાર કરતા આ ગારમા અગની બહુજ વિશાલતા સાગિત થાય છે એમ શ્રીઆચારાગ વગેરે ૧૧ અગો અર્ધમાગધી ભાષામાજ રચાયા છે તેવું દષ્ટિવાદમા નથી કારણકે ૧૪ પૂર્વોની રચના સંસ્કૃત ભાષામા થઈ હતી એમ શ્રીપ્રભાવક ચરિત્રમા જણાવેલા શ્રીવૃદ્ધવાદ પ્રણધના ૧૧૪મા શ્લોક ઉપરથી જણાય છે તથા દષ્ટિવાદ સિવાયના કાલિક અને ઉત્કાલિક આગમો યોગ્ય સ્ત્રીઓને અને ગાળ મુનિવરાદિને વાચના લેવામા વિશેષ અનુકૂલતા સાચવવા માટે પ્રાકૃતમા શ્રીતીર્થ દર દેવોએ કહ્યા અને શ્રીગણધરોએ રચ્યા, એમ શ્રીવર્ષમાન સૂરિકૃત ‘આચાર દિનકર’ વગેરે પ્રયોમા જણાવ્યું છે આથી સમજવાનું મળે છે કે—સપૂર્ણ દષ્ટિવાદની રચના સંસ્કૃતમા થઈ

હતી. પણ શ્રીજિનલદ્રગણિક્ષમાશ્રમણે રચેલા શ્રી વિશેષાવશ્યક સૂત્રની કોટયાચાર્યાદિ મહાપુરૂષોએ રચેલી ટીકા વગેરેમાં આપેલા પ્રાકૃત અવતરણોની ખાળતમાં કહ્યું છે કે આ અવતરણો પૂર્વગત શ્રતમાં કહેલા છે. આમાંથી તો એ સમજાય છે કે દષ્ટિવાદના અમુક અમુક અંશો પ્રાકૃતમાં પણ હતા. આ બધા પાઠોનું રહસ્ય એ જણાય છે કે—આ દષ્ટિવાદનો ઘણો ભાગ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલો હતો. તેથી સંભવ છે કે અમુક અમુક વિભાગો પ્રાકૃતમાં પણ હોય. જે શાસ્ત્રમાં જે ભાષાનો ઉપયોગ વધારે પ્રમાણમાં થયો હોય, તે શાસ્ત્રની રચના તે ભાષામાં થઈ એમ કહેવાનો વ્યવહાર પણ છે. તથા ૧૪૪૪ અંથોના બનાવનાર ચાકિની-મહત્તરાસૂત્ર શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે બનાવેલા શ્રી પંચાશક શાસ્ત્રની ટીકા રચતા શરૂઆતમાં ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવ સૂરિએ જણાવ્યું છે કે—“શ્રીતીર્થંકર દેવે કહેલા પ્રવચન રૂપી આકાશમાં વિચ્છેદ પામતા દષ્ટિવાદના છુટા છુટા ફકરાઓ રૂપી તારાઓ ચળકી રહ્યા હતા. તત્ત્વજ્ઞાનના પિયાસુ ભવ્ય જીવો જિજ્ઞાસા રૂપી ડોક ઉંચી કરીને તે તારાઓને જોવા માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા, પણ તેમની શ્રુતજ્ઞાન રૂપી ચક્ષુ (આંખ) નું તેજ મંદ હોવાથી તેઓ તે તારાઓને દેખી શક્યા નહિ. આ અવસરે દષ્ટિવાદના વિચ્છેદ કાલની નજીકના સમયે વર્તમાન અને શ્રુતજ્ઞાન રૂપ આંખના દિવ્ય તેજવાળા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજ આવી પહોંચ્યા. ને તે જિજ્ઞાસુ ભવ્ય જીવોને પૂછીને નિર્ણય કર્યો કે આ ભવ્ય જીવો વિચ્છેદ પામતા દષ્ટિવાદના ફકરાઓ રૂપી તારાઓને જોવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા રાખે છે. તેમને તે ફકરાઓનો પણ બોધ થાય, આ ઈરાદાથી પરોપકાર રસિક પૂજ્ય શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે તે ફકરાઓને ભેગા કરી શ્રીપંચાશકાદિ શાસ્ત્રોની રચના કરી હતી. તેમાંના “શ્રીપંચાશક શાસ્ત્રની ટીકા બનાવું છું.” આ પાઠથી સાબીત થાય છે કે શ્રીપંચાશકાદિ શાસ્ત્રો દષ્ટિવાદના ઝરણા રૂપ છે. એમ છઠ્ઠા કર્મઅંથ વગેરેમાં પણ કહેલા “ગિસ્સંદં દિઢિવાયસ્સ” વગેરે વચનો પણ એજ રહસ્યને જણાવે છે. આ રીતે શ્રીનંદીસૂત્ર સમવાયાંગસૂત્રાદિમાં કહેલી હકીકતોને આધારે દષ્ટિવાદનો પરિચય દ્રંકમાં જણાવી દીધો.

॥ શ્રીદષ્ટિવાદનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીદ્વાદશાંગીના પદોની વિચારણા ॥

(૧) શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ૧૮૦૦૦ પદો કહ્યા છે. (૨) શ્રીસૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના ૩૬ હજાર પદો કહ્યા છે. (૩) શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રના ૭૨ હજાર પદો કહ્યા છે. (૪) શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રના ૧ લાખ ૪૪ હજાર પદો કહ્યા છે. (૫) શ્રી ભગવતી સૂત્રના બે લાખ ૮૮ હજાર પદો કહ્યા છે. (૬) શ્રીજ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રના ૫ લાખ ૭૬ હજાર પદો કહ્યા છે. (૭) શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્રના ૧૧ લાખ ૫૨ હજાર પદો કહ્યા છે. (૮) શ્રી અંતકૃદ્દશાંગ સૂત્રના ૨૩ લાખ ૪ હજાર પદો કહ્યા છે. (૯) શ્રી અનુત્તરોપપાતિક દશાંગસૂત્રના ૪૬ લાખ ૮ હજાર પદો કહ્યાં છે. (૧૦)

શ્રી પ્રશ્નવ્યાક્રણાગ સૂત્રના ૧ કોડ ૮૪ લાખ ૩૨ હજાર પદો કહ્યા છે (૧૨) શ્રી દષ્ટિવાદના ૩ કોડ, ૬૮ લાખ, ૬૪ હજાર પદો કહ્યા છે દ્વાદશાગીના પદોની કુલ સંખ્યા ૭ કોડ, ૮૭ લાખ, ૧૦ હજાર બાણવી પહેલા આચારાગના પદોની સંખ્યાને અનુક્રમે બમણી બમણી કરતા આ રીતે પદોનું પ્રમાણ કહ્યું છે આથી અગ સૂત્રોની પૂર્વ કાલે કેટલી વિશાલતા હતી તેનો ઉત્તર જરૂર મળે છે જલદોષથી હાલ તે (વિશાલતા) નો નાશ થયો છે, એમ વર્તમાન ૧૧ અગોના કદ ઉપરથી નિર્ણય થઈ શકે છે અહીં જારે અગોમા દરેક અગનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરા કરીને હવે સંપૂર્ણ દ્વાદશાગીની જીના અને તેની આરાધનાનું તથા વિરાધનાનું ફલ દેકમા જણાવું છું

॥ દ્વાદશાગીનો સક્ષિપ્ત પરિચય ॥

આ દ્વાદશાગી ગણિપિટકમા અનતા જીવ અજીવ વગેરે પદાર્થો અને અનતા અભાવો વ્યા છે એટલે તમામ પદાર્થો પોતાના ધર્મે જરીને 'સત્' છે, અને પરધર્મે જરીને 'અસત્' છે જેમ ઘટ પદાર્થ ઘટત્વ ધર્મે જરીને સત્ કહેવાય અને પટત્વાદિ ધર્મે જરીને 'અસત્' કહેવાય આ રીતે ભાવ અને અભાવોનું વર્ણન કર્યું છે તથા અનતા હેતુઓ અને અહેતુઓ, અનતા કારણો અને અકારણો, અનતા ભવસિદ્ધિઓ અને અનતા અભવસિદ્ધિઓ વગેરે પદાર્થો વર્ણવ્યા છે અહીં સમજવાનું એ છે કે જે સાધ્યને સિદ્ધ કરે તે હેતુ કહેવાય જેમ પર્વતમા અગ્નિને સાળીત કરાવનાર ધૂમાડો છે પણ જલ વગેરે નથી, માટે અગ્નિને સિદ્ધ કરવામા ધૂમ હેતુ કહેવાય, ને તે સિવાયના પાણી વગેરે અહેતુ કહેવાય આ રીતે દરેક અનુમાનાદિમા પણ સમજી લેવું એજ પ્રમાણે કારણ અકારણના સ્વરૂપમા પણ સમજવું કે માટીના પિંડ વગેરે ઘટના કારણ કહેવાય, તેજ કારણો પટના છે એમ ન કહેવાય કારણ કે પટના કાળુ તન્તુ વગેરે છે આનું સહસ્ય એ કે-પટરૂપ ગર્થ થવામા તન્તુ વગેરે કારણ છે, ને માટીના પિંડ વગેરે અકારણ છે ગાફીની જીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાય તેવી છે જેમણે આ દ્વાદશાગીની વિરાધના કરી તે અનતા જીવો સસારમા ભમ્યા હતા હાલ જે વિરાધના કરે તે સસારમા ભમે છે અને ભવિષ્યમા તેની જેઓ વિરાધના કરશે તેઓ સસારમા રખડશે એજ પ્રમાણે જેમણે દ્વાદશાગીની આરાધના કરી હતી, તે અનતા જીવો સસાર સમુદ્રનો પાર પામી ગયા, વર્તમાન કાલે આરાધક જીવો સસાર સમુદ્રને તરે છે, ને જેઓ આરાધશે તે અનતા જીવો સસાર સમુદ્રનો પાર જરૂર પામશે આ દ્વાદશાગી ક્રુપ અક્ષય અને નિત્ય છે ક્ષુતજ્ઞાની દ્રવ્યથી ઉપયોગ કાવે સર્વ દ્રવ્યોને ભણે, દેખે જોતથી ઉપયોગવાળો ક્ષુતજ્ઞાની તમામ જોતોને, કાવથી તમામ કાલને (તમામ કાવમા ગનેલી જીનાને) અને ભાવથી સર્વ પર્યાયોને ભણે દેખે આ રીતે તમામ દ્રવ્યાદિને બાણનાગ સંપૂર્ણ દશ પૂર્વધરાદિ ક્ષુત કેવલી જ હોય છે કારણ કે તેઓજ થતપાનના જવથી સર્વ દ્રવ્યાદિને ભણે છે ને દેખે છે જેઓ ન્યૂન દશ પૂર્વોને ભણે એટલે સંપૂર્ણ દશ પૂર્વોના જ્ઞાનથી ઉતરતા જ્ઞાનવાળા મહાપુરૂષો

છે, તેઓમાં કેટલાએક મુનિવરો સર્વ દ્રવ્યાદિને જાણે ને કેટલાએક મુનિવરો ન પણ જાણે. આ પ્રમાણે થવામાં મતિની વિચિત્રતા જ કારણ છે એમ સમજવું.

॥ શ્રીદષ્ટિવાહનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીદ્વાદશાંગીનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો તેરમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

તપોગચ્છાધિપતિ સૂરિચક્રચક્રવર્તિ જગદ્ગુરુ-પૂડયપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય
પરમોપકારિ પ્રવરાચાર્ય શ્રીવિજય નેમિમૂરીશ્વર વિનેયાણુ
શાસ્ત્રવિશારદ-કવિ દિવાકરાચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરીશ્વર વિરચિત -
સ્વોપજ્ઞ સ્પષ્ટાર્થાદિ વિભૂષિત—પ્રાકૃત શ્લોકવદ્ધ-
શ્રીજૈનપ્રવચનકિરણાવલ્યાં દ્વાદશાંગીસંક્ષિપ્ત-
પરિચયસમન્વિત ત્રયોદશપ્રકાશાત્મકઃ

॥ પ્રથમો વિભાગઃ સમાપ્તઃ ॥

卐

卐

卐

શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણવલીનો ખીજો વિભાગ.

॥ ચૌદમો પ્રકાશ ॥

॥ ૧ ઔપપાતિક (ઉપાંગ) સૂત્રનો સક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્યો ॥

બુત્તો દુવાલસગી-પરિચયછેસો મણ પદમમાગે ॥

અહ વુચ્છમુવગાળ પરિચયછેસ જહાસુત્ત ॥ ૧૧૧ ॥

અગોવગાહ જહા, દેહે તહ ચેવ ઘારસગાળ ॥

ઘારસુવગાહ ફહ, મળિયાહ પુજ્જણુરિસેહિં ॥ ૧૧૨ ॥

તેણ સવદ્દાહ અગેહિં તાણિ અગબુત્તથા ॥

જહિલા તહ સલિત્તા, વિત્યારા તેસુ પળ્લણ્ણા ॥ ૧૧૩ ॥

છાવત્તરિ મઠ્ઠમહિણ, તિસણ સિરિવદ્ધમાણનિન્વાણા ॥

તિયસત્તપવળ્ણેણ—આરિયસામાઝ પળ્ણવણા ॥ ૧૧૪ ॥

દેવનિરયજીવાળ—જમ્મો તહ છુત્તિગમણમુવવાઓ ॥

જત્થ ય મળિઓ તમિણ, ડવવાહ્યમેસ સદત્થો ॥ ૧૧૫ ॥

રાયપસેણિય જીવા—ઇમમ સામાયરિયવિહિયપળ્ણવણા ॥

મૂરજબૂપળ્ણત્તી, તહ સત્તમચદપળ્ણત્તી ॥ ૧૧૬ ॥

અટ્ઠમ નિરયાપલિયો—વગ સે કપ્પિયા પર નામ ॥

નવમ કપ્પરહિંસિયા, દસમ તહ પુપ્ફિઓગ્ગ ॥ ૧૧૭ ॥

તહ પુપ્ફચૂલિયક્ક, વહ્નિ દસાણુક્કમેણમગાળ ॥

પયાહમુવંગાહ, ડવવાહ્યપરિચય વુચ્છ ॥ ૧૧૮ ॥

શબ્દાર્થ:—મેં શ્રીજ્ઞેન પ્રવચન કિરણાવલીના ૧૩ પ્રકાશ રૂપ પહેલા લાગમાં શ્રીદ્વાદશાંગીના સાર સહિત સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવ્યો. હવે હું આ ચૌદમા પ્રકાશમાં ખાર ઉપાંગોનો પરિચય ટૂંકામાં સૂત્રને અનુસારે કહીશ ॥ ૧૧૧ ॥ જેમ શરીરમાં હાથ મસ્તક વગેરે અંગો અને આંગળી વગેરે ઉપાંગો હોય છે, તેમ શ્રીગણધરાદિ પુણ્ય પુરૂષોએ શ્રીજ્ઞિન પ્રવચન રૂપ દેહ (શરીર)ના આચારાંગ સૂત્ર વગેરે ખાર અંગો અને તે ખારે અંગોના ઔપપાતિક સૂત્ર વગેરે ખાર ઉપાંગો કહ્યા છે. જેમ શરીરના આંગળી વગેરે ઉપાંગો હાથ વગેરે અંગોના સ્વરૂપને વિસ્તારે છે. (સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે છે.) તેમ ઔપપાતિક સૂત્રાદિ ખાર ઉપાંગો શ્રીઆચારાંગાદિમાં કહેલી હકીકતને વિસ્તારથી સરલ પદ્ધતિએ સમજાવે છે. માટે જ કહું છે કે—“અંગાર્યસ્પષ્ટબોધવિધાયકાનિ ઉપાંગાનિ” એટલે ઉપાંગ સૂત્રો અંગ સૂત્રોમાં કહેલા અર્થનો સ્પષ્ટ બોધ કરાવે છે. ॥ ૧૧૨ ॥

તેથી ખારે ઉપાંગ સૂત્રોની સાથે સંબંધ છે એમ સમજવું. શ્રીતત્ત્વાર્થ સૂત્રના પહેલા અધ્યાયના ૨૦મા સૂત્રના લાખ્યની ટીકામાં ટીકાકાર શ્રીસિદ્ધસેન ગણિએ કહું છે કે—પરમ શ્રુતજ્ઞાની મહાપુરૂષોએ દ્વાદશાંગી ગણિપિટકમાં કેટલાક સૂત્રોના ગુચ્ચવણ ભરેલા અર્થોને વિસ્તારથી સમજાવવાની જરૂરિયાત જાણી, તેથી તેમણે અંગોમાંના તેવા જરૂરી સ્થલોને વિસ્તારથી સમજાવવાના મુદ્દાથી ખાર ઉપાંગ સૂત્રોની અંગ સૂત્રોની સાથે વ્યવસ્થા કરી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અંગોમાં જે અર્થો ટૂંકામાં કહેલા હોવાથી ગુચ્ચવણ ભરેલા એટલે સમજવામાં કઠીન જણાયા, તે અર્થોને ઉપાંગ સૂત્રોમાં અલગ અલગ સૂત્રમાં વ્યવસ્થિત કરીને સમજાવ્યા. એમ શ્રીતત્ત્વાર્થ સૂત્રની હારિભદ્રોચ ટીકા વગેરે ગ્રંથોમાં પણ કહું છે. શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ તત્ત્વાર્થની ટીકામાં કહું છે કે—જ્યાં આચારાદિ અર્થ પૂરો થાય તે શ્રીઆચારાંગ વગેરે અંગો જાણવા, ને જ્યાં જૂઠા જૂઠા ખીજા અર્થો કહ્યા હોય, તે રાજપ્રશ્નીય વગેરે ઉપાંગો જાણવા. ॥ ૧૧૩ ॥ શ્રીમહાવીર પ્રભુના નિર્વાણકાલથી ૩૭૬મા વર્ષે એટલે વિક્રમ સંવત્ શરૂ થયા પહેલા ૯૪મા વર્ષે જેમનો સ્વર્ગવાસ થયો છે, તે શ્રીઆર્ય-શ્યામાચાર્ય મહારાજે ખાર ઉપાંગોમાંના ચોથા શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રની રચના કરી હતી. બાકીના ઉપાંગોની રચના કરનારા મહાપુરૂષોનાં નામ જણાવ્યા નથી, પણ સૂત્રની રચના નેતાં જણાય છે કે—વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાની પૂર્વધરાદિ પુરૂષો જ પ્રાપ્તે હોવા જોઈએ. ॥ ૧૧૪ ॥ ઉપપાત શબ્દના, ૧ દેવ નારક જીવોનો જન્મ, ૨ મોક્ષમાં જવું આ બે અર્થો સમજવા. આ ઉપપાતને લક્ષ્યમાં રાખીને જેમાં પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહું છે તે ઔપપાતિક સૂત્ર કહેવાય. આ પહેલું ઉપાંગ સૂત્ર શ્રીઆચારાંગ સૂત્રનું છે એમ સમજવું. ॥ ૧૧૫ ॥ (૨) શ્રીસૂત્રકૃતાંગ સૂત્રનું રાજપ્રશ્નીય ઉપાંગ છે; (૩) શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રનું જીવાલિગમ સૂત્ર ઉપાંગ છે. (૪) શ્રીસમવાયાંગ સૂત્રનું ઉપાંગ શ્રીજીવાલિગમ સૂત્ર છે, (૫) શ્રીભગવતી સૂત્રનું ઉપાંગ સૂર્ય-પ્રજ્ઞસિ જાણવું, (૬) જ્ઞાતાધર્મકથાંગ સૂત્રનું ઉપાંગ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞસિ સૂત્ર જાણવું. (૭) શ્રીઉપાસક દશાંગસૂત્રનું ઉપાંગ શ્રીચંદ્રપ્રજ્ઞપિતસૂત્ર છે એમ જાણવું. (૮) શ્રીઅંતકૃદ્દશાંગ સૂત્રનું ઉપાંગ નિરયાવલિકા સૂત્ર (કદિપકા સૂત્ર) જાણવું. (૯) શ્રીઅનુત્તરોપપાતિક સૂત્રનું

ઉપાગ કદંપાવત સિક્કા સૂત્ર જાણવું (૧૦) શ્રી પ્રજ્ઞ વ્યાકરણ મૂત્રનું ઉપાગ પુષ્પિકા મૂત્ર જાણવું (૧૧) શ્રી વિપાક મૂત્રનું ઉપાગ પુષ્પ ચૂલિકા સૂત્ર જાણવું (૧૨) શ્રી દ્વિપાદનું ઉપાગ વહ્નિદશા સૂત્ર જાણવું આ રીતે દરેક અગના જૂદા જૂદા ઉપાગ જણાવીને ઘાટે ઉપાગોના નામ જણાવ્યા હવે અનુક્રમે પહેલા ઔપપાતિક સૂત્રનો સક્ષિપ્ત પરિચય કહીશ.

॥ ૧૧૬-૧૧૭-૧૧૮ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રની શરૂઆતમાં અપાનગરીનું અને તેના ઇશાન ખજામાં રહેલા પૂર્ણભદ્ર યક્ષના ચૈત્યનું વર્ણન કર્યું છે પછી તેની આનુભામી વીટાઇને રહેલ વન ખડનું, તથા તેમાં રહેલા વૃક્ષોનું, તેમજ તે વૃક્ષોના મૂલ યક શાખા વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે પછી કહ્યું છે કે વનખડની વચમાં રહેલ અશોક વૃક્ષ (આશોકપાલવના જાડ) ની આનુભામી તાલ, તમાલ વૃક્ષો શોભી ગયા છે, ને તેની આનુભામી અશોકવૃક્ષતા વગેરે વેલડીઓ શોભી રહી ને પછી પૂર્વે જણાવેલા આશોકપાલવના જાડની ઉપરના ભાગમાં ગોઠવેલા સ્વસ્તિક (સાધીઓ) વગેરે અષ્ટમંગલ, પચ્ચવર્ણિ આમર, ધન, નાના મોટા છત્ર અને ઘટ આ સર્વ પદાર્થોનું મુંદર વર્ણન કરીને તે (અશોક વૃક્ષ) ની નીચે રહેલા પૃથ્વીશીલા પટ્ટકની ખીના કહી છે પછી અપાનગરીના કૌણિક રાજાનું અને તેની ધારિણી રાણીનું વર્ણન કર્યું છે પછી કહ્યું કે એક નોકર કૌણિક રાજાને પ્રભુશ્રી મહાવીરના વિહારની ખીના દરદોજ જણાવે છે આમાં વ્યવસ્થા જોવી કરી હતી કે રાજાના મુખ્ય નોકરના તાબામાં રહેલા નોકરો પહેલા પોતાના ઉપરી મુખ્ય નોકરને પ્રભુના વિહારની ખીના કહે, તે સાલગી તે મુખ્ય નોકર કૌણિક રાજાને તે ખીના કહે આ નિયમ પ્રમાણે મુખ્ય નોકરે કૌણિક રાજાને વિનયથી ખગર આપ્યા કે "પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવ આમાનુશાસન વિહાર કરતા આ અપાનગરીની ખંડાર પૂર્ણભદ્ર યક્ષના ચૈત્યવાળા પ્રદેશની નજીકમાં પધાર્યા છે" આ વાત સાલગી મહાજ રાજ થયેલા કૌણિક રાજાએ પોતાની કચેરીમાં જે દિશા નજીકમાં પ્રભુદેવ વિચરે છે તે તરફ સાત આઠ ખગલા સામા જઈ વિધિપૂર્વક પ્રભુ મહાવીરની સ્તુતિ કરી પછી સન્માનાદિક કરવા પૂર્વે નોકરને પ્રીતિદાન હપને ફગાવ્યું કે ન્યારે પૂર્ણભદ્ર યક્ષના ચૈત્યવાળા ગંગીયામાં પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ પધારે ત્યારે મને ખગ આપજે " કૌણિક રાજાના લાગ્યેદાયે ધીજે દિવસે પ્રભાતે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ ૧૪ હજાર મુનિ વગેરેના પરિવાર સાથે પધાર્યા આ પ્રસ ને જણાવના પહેલા કૌણિક રાજાની કચેરીનું અને પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના શરીરના મન્ત્રકાદિનું વાન્તવિક વર્ણન કર્યું છે અનુક્રમે ૨૩ થી ૩૬ માં મુધીના મૂત્રોમાં મુનિવગેના જ્ઞાનાદિ ગુણોનું અને સિદ્ધ-નિષ્કીડિતાદિ વિવિધ તપશ્ચર્યાનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે સસાર સમુદ્રના જેવો છે મુનિઓ તેને કોની મદદથી તરે છે? તે વિન્તારથી જણાવતા યથાર્થ ખવાગી વહાણ વગેરે સમજાવ્યા છે અહીં વર્ણવેલી યથાર્થ સાધુતા મુનિ જીવનને જરૂર નિર્મલ ધનાવનારી અને અપૂર્વ યોગદાયક છે પછી પ્રભુશ્રી મહાવીરને વદનાદિ કરી પોતાનો આત્મા નિર્મલ ધનાવવા માટે ચારે પ્રકારના દેવોના ઇંદ્રો પોતાના સામાનિક દેવાદિ પચ્ચિયાર સાથે અહીં

આવે છે. તેમાં તે સર્વેની ક્રદ્ધિ, શરીરના અવયવ, આબૂપણાદિનું વર્ણન કર્યું છે. પછી જણાવ્યું છે કે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ ચંપોતનગરીની બંદારના બંગીયામાં પધાર્યા આ વાત ચૌટામાં ફેલાઈ. તે સાંભળીને લોકો માંડોમાંડે શું કહે છે? અને પ્રભુની પાસે દેવી ભાવનાથી તેઓ આવે છે? આ હકીકત અને પાંચ અભિગમનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે. પછી કહ્યું છે કે- નગરીના લોકો પ્રભુની પાસે દર્શનાદિનો લાભ લેવા માટે આવે છે. આ અંબસરે બંગીયાનો માળી કોણિક રાજાને વધામણી આપે છે કે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ અહીં પધાર્યા છે. તેને રાજાએ સાડી બાર લાખ સોનેયાનું દાન દર્ધ સ્વસ્થાને જવાની રજા આપી. તે પછી ૪૦ મા સૂત્રથી ૪૭ મા સૂત્ર સુધીમાં એમ કહ્યું છે કે-કોણિક રાજા પ્રભુને મહોત્સવથી વંદન કરવા જવાની ઇચ્છાથી સેનાધિપતિને હુકમ કરે છે કે તમે હાથી વગેરેને અને લશ્કરને તૈયાર કરો ને આ નગરીને શણગારો. રાજાના હુકમ પ્રમાણે તમામ કાર્યો કરીને તેણે (સેનાધિપતિએ) રાજાને કહ્યું કે આપના કહ્યા મુજબ તમામ તૈયારી થઈ ગઈ છે ને નગરીને શણગારી છે માટે આપ પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવને વંદન કરવા જૂશીથી પધારો. તે સાંભળીને કોણિક રાજા હર્ષ પામ્યા. પછી વ્યાયામ, (કસરત) તૈલનું ચોળવું, સ્નાન, વસ્ત્રનું પહેરવું, વગેરે કાર્યો કરી કટપેવૃક્ષના જેવા સુશોભિત બની મજ્જન ઘરમાંથી પોતાના પરિવાર સાથે નીકળી હાથી ઉપર બેઠા. હવે પ્રભુની પાસે આવવા માટે મહેલમાંથી નીકળવાની શરૂઆત કરવા અષ્ટ મંગલ વગેરેનું અને છત્ર સિંહાસનાદિનું વર્ણન કર્યું છે. પછી જણાવ્યું છે કે જાણુ વગેરે લઈને ચાલનારા નોકરો અને હાસ્યાદિને કરનારા પુરૂષો આવે છે, ને કેટલાએક પુરૂષો જય જય શબ્દો બોલે છે. પછી ૧૦૮ હાથી ઘોડા પાંચદળ સૈન્ય ચતુરંગિણિ સેના વગેરે પરિવારની સાથે કોણિકરાજાએ મહોત્સવથી નગરીમાંથી નીકળી પ્રભુની પાસે જવા પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે ચાલતાં રાજાને ભાટ ચારણો આશીર્વાદ આપે છે. ને પ્રજા તેનો (રાજાનો) સત્કાર કરે છે. તે (કોણિક રાજા) બંગીયાની નજીકમાં આવતાં પ્રભુના અતિથયો બેઠને હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરી, તરવાર વગેરે ચિહ્નો છોડી, પાંચ અભિગમ સાચવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્ધ, ચોગ્ય સ્થાને દેશના સાંભળવા બેઠા. એજ પ્રમાણે તેની સુલદ્રા વગેરે રાણીઓ પણ પરિવાર સાથે અહીં આવી કોણિકરાજાની પાછળ દેશના સાંભળવા બેઠી. પ્રભુએ પર્ષદમાં અર્ધમાગધી ભાષામાં દેશના દેતાં અલોકનું અને જીવાદિ નવ-તત્ત્વોનું તથા અરિહંતાદિનું, તેમજ નારકાદિનું સ્વરૂપ અને ૧૮ પાપાસ્થાનકોનું સ્વરૂપ તથા અસત્યદ્વાર્થ પુણ્ય પાપાદિ કર્મોના બંધો તથા દયાદિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. વળી પરલોકાદિનું સ્વરૂપ, જિન પ્રવચનનો મહિમા, તેની આરાધનાનું ફલ, તેમજ નરકાદિ ચાર ગતિમાં જવાના ચાર ચાર કારણો કહ્યા. ચારે ગતિના દુઃખનું વર્ણન કરીને સિદ્ધનું અને છ જીવનિકાયનું સ્વરૂપ તથા દુઃખને નાશ કરવાના ઉપાયો અને આર્ત ધ્યાનાદિનું સ્વરૂપ કહીને વૈરાગ્યનો આનંદ અને રાગદ્વેષના કડવા ફલો જણાવ્યાં. વળી દેશવિરતિને સર્વ વિરતિનું સ્વરૂપ અને ફલો જણાવ્યાં. તથા અંતિમ આરાધના, અને આરાધકનું સ્વરૂપ વગેરે પણ વિસ્તારથી જણાવ્યું. પ્રભુની આ દેશના સાંભળીને ઘણું લેખ્યું જીવોએ ચંચાશકિત સર્વવિરતિ દેશવિરતિ આદિને સ્વીકાર્યા, અને કેટલાએક જીવો શ્રીજિન પ્રવચનની અનુમોદના કરે છે. અંતે

પ્રભુને વાદીને સ્વસ્થાને ગયા ડોણિક રાજા અને તેની ગણીઓ પણ પ્રદક્ષિણા દઈ વદના કરીને અને નિર્જાય પ્રવચનની અનુમોદના ઠરી મહેલમાં ગયા અહીં સમવસરણુનો અધિકાર પૂરો થાય છે

પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુ શ્રીમહાવીરને વિનયાદિ વિધિ સાચવી પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે સર્વે પ્રશ્નોનો દ્રક સાર આ પ્રમાણે બહુવે-અસયતાદિ જીવો પાપકર્મ ળાધે છે, અને મોહનીય કર્મ ળાધે છે મોહનીય કર્મોદય કાલે મોહનીય કર્મને અને અશાતા વેદનીયાદિ કર્મોને પણ ળાધે છે તથા અસયત એકાત સુખત વગેરે જીવો આયુધ્યતા ળધને અનુસારે નારકપણુ પણ પામે છે, તથા કેટલાએક જીવો દેવપણુ પામે, ને કેટલાએક જીવો ન પણ પામે જેઓ દેવપણુ પામે તેઓ આરાધક થાય કે નહિ ? આ હકીક્ત સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી જણાવ્યું છે કે-કાવાગ્નિમાં બળેલા જીવો વગેરે મનુષ્યોમાના કેટલાએક અસકિલ્લટ પરિણામવાળા જીવો વાપુવ્યતર નિકાયમાં ળાર હજાર વર્ષના આયુધ્યવાળા દેવપણુ ઉત્પન્ન થાય છે તેવા જીવો પર લોકના આરાધક જ છે, એમ એકાતે ન કહેવાય વિનયાદિ શુભધારી મનુષ્યોમાના કેટલાએક જીવો ૧૪ હજાર વર્ષના આયુધ્યવાળા દેવપણુ પણ પામે છે તથા ળાલ વિધવાદિ ઓઓમાની કેટલીએક અપારલાહિવાળી શુભવતી નારીઓ ૬૪ હજાર વર્ષના આયુધ્યવાળા વાણુવ્યતર દેવપણુ ઉપજે છે તથા યોગતિજાદિ ભિક્ષુકોમાના નવ વિગઈ વગેરેનો ત્યાગ કરનારા ભિક્ષુકો ૮૪ હજાર વર્ષના આયુધ્યવાળા વ્યતરપણુ ઉપજે છે તેમજ જલવાસી તાપસ વગેરે જીવો ઉત્કૃષ્ટથી ૧ લાખ વર્ષ અધિક ૧ પરોપમના આયુધ્યવાળા જ્યોતિષક દેવપણુ પણ પામે છે આ રીતે કાદર્ષિક વગેરે તાપસોની પણ જરૂરી બીના કહી છે પછી મોહણુ પરિમાજકના તથા ક્ષત્રિય પરિમાજકના ૮-૮ લેહો કહીને તેમને શુ કલ્પે ? અને શુ ન કલ્પે ? (ખપે ?) તે હકીક્ત સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે આ પ્રસંગે તે તાપસોના ભાજન વગેરેનુ વર્ણન કરીને જણાવ્યું છે કે-તેઓ જો તાપસપણામાં કાલ કરે (મરે) તો ઉત્કૃષ્ટથી પ્રજ્ઞદેવલોકમાં ૧૦ સાગરોપમના આયુધ્યવાળા દેવપણુ પણ પામે છે

આની પછી અળઠ પરિમાજકનો અધિકાર વર્ણવ્યો છે તેમાં કહ્યું છે કે-અળઠ પરિમાજકના ૭૦૦ શિષ્યો લાગી અટવીમાં આલતા જ્યારે તેમની પાસેનુ પાણી ખૂટી ગયું, અને બીજુ પાણી ન મળી શક્યું, ત્યારે અનશન અગીકાર ઠરીને પ્રભુ શ્રીમહાવીરની સાક્ષીએ સર્વવિરતિ ધર્મને ઉચ્ચરી (સ્વીકારી) પ્રજ્ઞદેવલોકે ૧૦ સાગરોપમના આયુધ્યવાળા દેવપણુ પામ્યા આ હકીક્ત વિન્તાવ્યથી સમજાવતા પ્રસંગે બીજી પણ જરૂરી બીના કહી છે પછી અળઠ પરિમાજકની વૈકિય લગ્નિધનો પ્રલાવ જણાવીને પ્રભુએ શ્રીગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે અળઠ પરિમાજક આ ભવમાં દીક્ષા લઈ શકશે નહીં પછી તેના શ્રાવકપણાના આચારાન્તિનુ વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે તે ઘણા વર્ષો સુધી શ્રાવકપણુ પાગીને (શ્રાવક ધર્મને આરાધીને) પ્રજ્ઞ દેવલોકે ૧૦ સાગરોપમના આયુધ્યવાળા દેવપણુ અનુભવીને

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ શ્રાવક કુલમાં જન્મ પામશે. તેના માતા પિતા તેનું ‘દઢપ્રતિજ્ઞ’ નામ પાડશે, જન્મોત્સવ ઉજવશે, અનુક્રમે પાંચ પાવ માતાઓથી લાલન પાલન કરાતો તે યોગ્ય વયે ૭૨ કલાનો અભ્યાસ કરશે. અહીં કલાના નામ જણાવ્યા છે. આ દઢપ્રતિજ્ઞ ભરજીવાનીમાં પણ કામલોગમાં આસક્ત થશે નહીં. આ હકીકત કમલ તથા જલ વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપીને સ્પષ્ટ સમજાવી છે. એક વખત તે સ્થવિર ભગવંતોની પાસે ધર્મ સાંભળી વૈરાગ્યથી દીક્ષા લઈ આરાધીને કેવલજ્ઞાન પામશે. ઘણાં વર્ષો સુધી કેવલી પર્યાય પાળી માસિક અનશન કરી અંતે સિદ્ધિપદ પામશે. આ રીતે અંગડ પરિવાજકનું લાવી જીવન વિસ્તારથી કહ્યું છે.

પછી જણાવ્યું છે કે “શ્રીઆચાર્ય ઉપાધ્યાયના અર્ણવોદ (નિંદા) વગેરે પ્રકારે આશાતના કરનારા જીવો કિલ્લિષિક દેવપણું પામે છે તેમનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૧૩ સાગરોપમ હોય છે.” અહીં આને અનુસરતી બીજી પણ બીના જણાવીને કહ્યું છે કે—જલચર વગેરે સંતી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને શુભ અધ્યવસાય વગેરે નિમિત્તોમાંના કોઈ પણ કારણથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે. તથા તેઓ અતિથિ સંવિભાગ નામના ધારમા વ્રત સિવાયના ૧૧ વ્રતોમાંના યથાશક્તિ એકાદિ વ્રતોની આરાધના તથા અનશનાદિ કરી ઉત્કૃષ્ટથી આઠમા સહસ્રાર દેવલોક સુધી પણ જઈ શકે છે. તેથી આગળ તિર્યંચો જાત જ નહિ. કારણ કે નવમા દેવલોકથી માંડીને અનુત્તર વિમાન સુધીના દેવલોકમાં મનુષ્યો જ જઈ શકે છે. આઠમા દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા તે તિર્યંચોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૧૮ સાગરોપમનું જાણવું. તથા આજીવિક મતના ભિક્ષુકો ધારમા દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટથી બાવીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળું દેવપણું પામે પણ તેઓ વિરાધક કહેવાય. બાકીની બીના પૂર્વની જેમ જાણવી. વળી ભૂતિકર્માદિ કરનારા ભિક્ષુકો આલોચનાદિ કર્યા વિના કાળ કરી જો દેવ લોકમાં જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુત દેવલોકમાં બાવીશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળું આલિયોગિક દેવપણું પામે, તેઓ વિરાધક કહેવાય છે. સાંત નિહ્વો ઉત્કૃષ્ટથી ઉપલી ઐવેયકોમાં ૩૧ સાગરોપમના આયુષ્યવાળું દેવપણું પામે છે. તેઓ વિરાધક જાણવા. તથા અદ્યારંભાદિ શુભવંત શ્રમણોપાસકો (શ્રાવકો) દેશવિરતિની આરાધના ને આલોચનાદિ, તથા અનશનાદિ કરી સમાધિમરણે મરણ પામી ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુત દેવલોકે ૨૨ સાગરોપમાયુષક દેવપણું પામે છે. તેઓ આરાધક કહેવાય. આ બધી બીના વિસ્તારથી સમજાવીને સારી સાધુતાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે આવા શુભવંત સાધુઓમાંના કેટલાએક સાધુઓ સંયમાદિની આરાધનાદિ કરી કેવલી થઈ સિદ્ધિપદ પામે, ને કેટલાએક સાધુઓ અંતકૃત્કેવલી થઈ મોક્ષે જાય છે. તથા કેટલાએક સાધુઓ સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનનો એક ભવ કરી મનુષ્ય ભવે સંયમાદિને આરાધી સિદ્ધ થાય છે. કેવલી સમુદ્ઘાત-કાલે કેવલી લોકવ્યાપી બને છે. તથા નિર્જરિત (ભોગવાયાબાદ આત્મપ્રદેશોથી છૂટા પડેલા) પુદ્ગલો પણ સંપૂર્ણ લોકમાં ફેલાય છે. તેમજ છદ્મસ્થ જીવો તે નિર્જરિત પુદ્ગલોને જાણે નહિ. ને દેખે નહિ. આ હકીકતને સ્પષ્ટ સમજાવતાં જણાવ્યું કે ગંધના પુદ્ગલો કરતાં

પણ નિર્જરિત પુરુષો બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે, તેથી તે દેખાતા નથી પણ કેવલી સમુદ્ધાત કરવાનું કારણ અને તેને કરનારા અને નહિ કરનારા જીવોની બીના જણાવીને આવર્તકણને દાલ (ટાઇમ) કહેવા છે પણ કેવલી સમુદ્ધાતના ૮ સમયોમા થતા કાર્યો, અને ૩ કાયિક યોગનો વિચાર જણાવીને કેવલી સમુદ્ધાતની ક્રિયા પૂરી થયા બાદ કેવલીને સત્ય મનોયોગ ને અસત્યામૃષા મનોયોગ તથા ઔદાત્મિક કાયયોગ હોય એમ કહ્યું છે પણ કેવલી ભગવતો અત સમયે યોગનિરોધ કરી અયોગી બની અનુક્રમે બિદિપદ પામે, તેમને ઝર્મબીજ બાગી જવાથી ભવાકુરની ઉત્પત્તિ (સમાગ્રમા ફરી જન્મ લેવાનું) ન હોય આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને સિદ્ધિપદને લાયક જીવોનું પહેલું સમયણ અને છ સંસ્થાનોમાનું એક સંસ્થાન, તથા ઉચાઇ (જઘન્ય ૭ હાથની, ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્યની) તેમજ આયુષ્ય (જઘન્ય સાધિક ૮ વર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વ કોડ વર્ષો) કહીને સિદ્ધશિલાના સ્થાન, સ્વરૂપ, પગિધિ, ૧૨ નામ, સિદ્ધશિલાની છેક ઉપરના એક ગાઉના છઠ્ઠા ભાગે સિદ્ધોનું સ્થાન (રહેલું) તથા સિદ્ધને અગે ત્રણ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો જણાવ્યા છે પણ સિદ્ધોની ત્રિભાગહીન અવગાહના (ઉત્કૃષ્ટ ૩૩૩૩૩ ધનુષ્યની, મધ્યમ ૩૩૩ હાથની, જઘન્ય ૧ હાથ, અને ૮ આગળ) અને અનિત્ય-સ્થિત સ્થાનની, તથા માહોમાહે અવગાહીને સિદ્ધોનું રહેલું, તેમજ દેશ પ્રદેશની સ્પર્શના કહીને સિદ્ધનું લક્ષણ, જ્ઞાનાદિ શુભો અને સુખ વર્ણવ્યું છે આ પ્રસંગે એવમ્ અને રાજનું ઉદાત કહીને સિદ્ધનું સુખ સમજાવ્યું છે અતે સિદ્ધ પરમાત્માના નામ વગેરે બીના સારી રીતે સમજાવી છે

આ રીતે બાર ઉપાગોમાના પહેલા ઔપપાતિક સૂત્ર નામના ઉપાગનો પરિચય દ્રઢમા જણાવ્યો તેમા કૌણિકનું 'અજતયનુ અને અશોક' નામ તથા શ્રેણિક રાજનું 'ણિણિસાર' નામ ગોધ્ધ્રથોમા જણાવ્યું છે માતા ચેતલજીને કૌણિકને જન્મ થયો, ત્યારે તે અનિષ્ટ લાગવાથી તેણીએ (ચેતલજીએ) તેને (કૌણિકને) ઘસીની મારફત ઉકરડામા મૂકાવ્યો ત્યા થોડી વાગ રહ્યો એટલામા ફૂકડાએ તેની આગળી કરડી હતી રાજાએ આ હકીકત જાણી ચેતલજીને ઠપકો આપ્યો ને તેને પાછો મગાવી ચેતલજીને સોંપ્યો આ રીતે ફૂકડાએ આગળી કુણિત એટલે ખડિત કરી તેથી તેનું કૌણિક નામ પાડ્યું એજ પ્રમાણે શ્રેણિક વગેરે કુવરોની બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા માટે શ્રેણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાએ પોતાના એક એવમા જ્યારે લાલ લાગી, ત્યારે તે બગતા એવમાથી સાગ સાગ (દીમતી) પદાર્થો લઇને જલ્દી ખજાર નીકળી જવા માટે ફરમાવ્યું તે વખતે બીજા કુમારો હાથી વગેરે લઈને ખજાર નીકળી ગયા પણ મહાબુદ્ધિશાલી શ્રેણિક પિતાનો આશય સમજીને એક પ્રભાવશાલી દેવિઝ બેરીજ લઇને ખજાર નીકળી ગયો ને પિતાની પાસે આવ્યો "આ કુવર (શ્રેણિક) મહાબુદ્ધિશાળી, ને રાજ્યને લાયક છે" એમ મનમા સમજતા એવા પિતાએ બધા કુવરોની આગળ શ્રેણિક કુમારની હાસી કરીને 'ભભસાર' (ભભાસાર) નામ પાડ્યું જેણે બેરીને સાગ (ઉત્તમ) ગણી હતી તે ભભાસાર કહેવાય અનુક્રમે શ્રેણિકકુમાર પિતાના ગુજરી ગયા બાદ ગન્ધ થયા

શરૂઆતમાં તે જોડધર્મી હતા, પણ રાણી એકસણના ઉપદેશથી અને આનાથી મુનિના સમાગમ ઉપદેશાદિથી તે જોડધર્મી બન્યા. બીજા ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે-પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના ઉપદેશ શ્રવણાદિથી દૃઢ જોડધર્મી બન્યા. તે એટલે મુખી કે દરેકના સવારે “મનુક દિશામાં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ વિચરે છે.” એવી ખબર મળે, ત્યારે તે દિશામાં સ્વદિનકારિ વિધિ જાળવી એત્યવંદન કરતા હતા. એ શ્રીઅરિહંતપદની ઉપર તેમને અત્યુર્વ પ્રેમ હતો એમ જાણાય છે. તે શુભાશી હતા. ને જિનશાસનની પ્રભાવના કરવામાં તીવ્ર ઉદ્યમવંત હતા. શ્રેણિકરાજાએ શ્રીઅરિહંતપદની આરાપનાથી જિનનામ કર્મ જાંચ્યું ને એમ સંગવ છે કે શ્રીજિનશાસનની પ્રભાવના, જિનભક્તિ, સાધુભક્તિ વગેરેમાંના કોઈ પણ કારણથી દ્વાયિક સમ્યક્ત્વ પામ્યા એટલે ક્યા કારણે તે દ્વાયિક સમ્યક્ત્વ પામ્યા ને હકોક્ત જાણુવામાં આવી નથી. પણ દ્વાયિક સમ્યક્દષ્ટિ તો જરૂર હતાજ એ વાત નિઃસંદેહ છે.

પ્રભુશ્રી મહાવીરના અને શ્રેણિક રાજાના જીવનને અંગે સરણ અંદરશુદ્ધ વગેરે ઐતિહાસિક ગ્રંથમાંથી જાણવા જેવી બીના મળેલી તે બધા જીવેને જોષદાયક જાણી નીચે પ્રમાણે જણાવું છું—

૧. શ્રેણિક રાજા ૨૦ વર્ષની ઉંમરે રાજ્ય પામ્યા.

૨. ગૌતમજુધ ૨૧ વર્ષના હતા ત્યારે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવનો જન્મ થયો. એટલે ઇ. સ. પૂર્વે ૫૬૮ માં વર્ષે પ્રભુશ્રી મહાવીરનો જન્મ થયો. ઇસ્વી સન પૂર્વે ૫૬૮ માં પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે દીક્ષા લીધી. પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવથી ગૌતમજુધ ૨૧ વર્ષે મોટા હતા.

૩. પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ ૪૨ વર્ષ, ૬ મહિના ને ૧૫ દિવસની ઉંમરે કેવલી થયા, તે વખતે શ્રેણિક રાજાના રાજ્યકાલના ૩૩ વર્ષો વીત્યા હતા. ઉપર જણાવ્યા મુજબ શ્રેણિક ૨૦ વર્ષની ઉંમરે રાજા થયા હતા તે અપેક્ષાએ પ્રભુ વીર કેવલી થયા ત્યારે શ્રેણિક રાજાની ઉંમર ૫૩ વર્ષની ગણાય. એટલે ૨૦+૩૩=૫૩ આમાંથી ૪૨ વર્ષ, ૬ માસ અને ૧૫ દિન ગાદ કરતાં ૧૦ વર્ષ પાંચ મહિના, ને પંદર દિવસ આવે. બાંનેની ઉંમરમાં આટલો ફરક સમજવો. એટલે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવથી શ્રેણિક રાજા ૧૦ વર્ષ, ૫ માસ અને ૧૫ દિવસ મોટા હતા.

૪. શ્રેણિક રાજા એક મહારાજાના જમાઈ થાય, કારણ કે હૈહય વંશના તે એક રાજાની જે એલણા કુંવરી તે શ્રેણિક રાજાની પત્ની થાય. જ્યારે એલણાને હરણ કરી લાંબા, તે વખતે રાજા શ્રેણિકની ઉંમર ૪૦ વર્ષની હતી. ત્રિશલા માતા એક મહારાજાની પુત્રી થાય. આ રીતે પૂર્વાવસ્થાની અપેક્ષાએ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના શ્રેણિક રાજા બનેલી થાય ને એટલે (એક) મહારાજા મામા થાય.

૫ શ્રેણિક મહારાજને એક વખતે અનાથી મુનિનો સમાગમ થયો ત્યારે તે હજી જૈનધર્મ પામ્યા ન હતા એટલે જોદધર્મી હતા તેણે અનાથી મુનિને સંસારમાં ખેંચવો માટે બહુ સમજાવ્યા ને કહ્યું કે-તમારો કોઈ નાય ન હોય, તો હું તમારો નાય થવા તૈયાર છું આ પ્રસંગે સંયમવીર અનાથી મુનિએ શ્રેણિક રાજાને નોંધ ધરાવી યથાર્થ હાથકાત કોણ ધરાવી શકે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિસ્તારથી સમજાવ્યો. પરંતુ પ્રસંગે જૈન ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવતા જૈનધર્મી જન્યા ધીજી ગ્રંથોમાં એમ પણ જણાવ્યું છે કે—સુભ્યેષ્ઠથી નાની ચેલણા રાણીએ દેવ ગુરુ પર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તેથી શ્રેણિક રાજા જૈનધર્મી થયા. તે પછી દેવલાક વર્ષો વીત્યા બાદ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ દેવલી થયા

૬ રાજ્ય મળ્યા પછી શ્રેણિકની સાથે ધારિણી કુવરીના લગ્ન થયા

૭ વાહીકુળદીપક શ્રેણિક રાજાને રાજા થયે ૧૫ વર્ષો વીત્યા બાદ અભયકુમારનો જન્મ થયો, તે વખતે શ્રેણિક રાજાની ઉંમર ૩૫ વર્ષની ગણાય

૮ સુનદા (અભયકુમારની માતા)ની પિતાનું નામ ઇન્દ્રદત્ત શેઠ

૯ બેત્રાતટથી ૨૦ દિવસે માતા સુનદાની સાથે અભયકુમાર રાજગૃહી નગરીમાં પોતાના પિતાને મળ્યો તે વખતે તેની ઉંમર લગભગ ૧૫ વર્ષની હતી રાજા શ્રેણિકની ઉંમર ૫૦ વર્ષની, અને સુનદાની ઉંમર ૩૦ વર્ષની હતી

૧૦ શ્રેણિક રાજાનું ખીજી નામ નાની ઉંમરમાં લાલસાર હતું છતાં દેવલાક ગ્રંથોમાં જિજિસાર નામ પણ જણાવ્યું છે

૧૧ અન્નતશત્રુ અને અશોક એ બે કોણિક રાજાના અપર નામ છે

૧૨ શ્રેણિક રાજાને સુરસેના નામે પહેલ હતી તેની પુત્રી સાથે અભયકુમારના લગ્ન થયા હતા તેવો રિવાજ પૂર્વે ક્ષત્રિયોમાં હતો એમ જણાય છે

૧૩ કોગલપતિની ફીકરી પદ્માવતી સાથે રાજા કોણિકના લગ્ન થયા હતા તેને ઉદાયન નામે કુવર હતો

૧૪ પ્રભુ મહાવીરના નિર્વાણથી એક વર્ષ પહેલાં લગભગ ૮૨-૮૩ વર્ષની ઉંમરે રાજા શ્રેણિક મરણ પામી પહેલી નરકે ગયા

૧૫ ચેડા મહારાજની પ્રભાવતી કુવરીના લગ્ન ઉદાયન રાજા (રાજર્ષિ) સાથે, અને શિવાકુવરીના લગ્ન ચંદ્રપ્રગોળ સાથે થયા હતા, તેથી તે બે રાજાઓ પણ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના બંનેની ધામ

૧૬. જ્ઞાત ક્ષત્રિઓમાં લિચ્છવી વગેરે નવ જાતના ક્ષત્રિયોનો સમાવેશ થાય છે. અને નવ લિચ્છવીના નવમંદુકી ભેદો જાણવા.

૧૭ જેણે શ્રેણિક રાજાની હયાતિમાં જ દીક્ષા લીધી હતી તે અલયકુમારની ઉંમર તેના પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે ૪૭ વર્ષની હતી.

૧૮ ગૌતમ બુદ્ધનો જન્મ ઇસ્વી સન પૂર્વે ૬૨૧ માં અને લગભગ ૬૧૧ માં શ્રેણિક રાજાનો જન્મ થયો. આ અપેક્ષાએ એમ કહી શકાય કે, બુદ્ધના જન્મ પછી ૧૦ વર્ષે રાજા શ્રેણિકનો જન્મ થયો.

	આયુષ્ય વર્ષ	॥ વધુ ખીના ॥		
સિદ્ધાર્થ	૮૭	(૧) પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવનો જન્મ વિક્રમ સંવતની પહેલા પૃષ્ઠ વર્ષ પૂર્વે થયો. (૨) પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવનું નિર્વાણ વિક્રમ સંવતની પહેલાં ૪૭૦ વર્ષ પૂર્વે થયું. (૩) સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા રાણી સ્વર્ગે ગયા ત્યારે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની ઉંમર ૨૮ વર્ષની હતી.		
ત્રિશલારાણી	૫૮			
(એકા મહારાજાના ખંડેન થાય).				
નંદીવર્ધન	૬૮	વીરજન્મ સંવત ૫	ઈસ્વી સન પૂર્વે ૫૬૩	ખનેલી ખીના આમલકી કીડાનો પ્રસંગ, દેવે પરીક્ષા કરી, પ્રભુશ્રી વર્ધ- માનકુમાર, મહાવીર નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. વર્ધમાન કુમારને નિશાળે બેસાડ્યા, ઈંદ્રને ને વર્ધમાનકુ- મારને પરસ્પર પ્રશ્નો- ત્તર થયા જૈનેન્દ્રવ્યા- કરણની રચના થઈ. વર્ધમાનકુમારનું ય- શોદા નામની રાજકું- વરી સાથે પાણિગ્રહણ.
(પ્રભુ મહાવીરના મોટા ભાઈ)				
યશોદા	૦			
સુદર્શના ખંડેન	૮૫			
પ્રિયદર્શના પુત્રી	૮૫			
ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ	૧૦૦			
દેવાનંદા બ્રાહ્મણી	૧૦૫	૭	૫૬૧	
સુપાર્શ્વ રાજા	૬૦			
(સિદ્ધાર્થ રાજાના ભાઈ, અને પ્રભુશ્રી મહાવીરના કાકા થાય)				
પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ	૭૨	૧૬-૨૦	૫૮૨ થી ૫૭૮	

૧૬ જ્યેષ્ઠા કુંવરી નદીવર્ધન રાજની ગણી થાય, તેની બહેન સુજ્યેષ્ઠાએ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની પાસે દીક્ષા લીધી હતી ભગવતી સૂત્રમા પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવને પ્રથમ પૂછનાર જયતી શ્રાવિકા શતાતીક રાજની બહેન અને મૃગાવતી રાણીની નણ્ણ થાય ચંદનગાલાનો માતાનું નામ ધારિણી, પિતાનું નામ દધિવાહન રાજ, તે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના બહેની થાય, કારણ કે, પ્રભુના મામા એક મહારાજની પુત્રી પદ્માવતીના લગ્ન દધિવાહન રાજ સાથે થયા હતા

૨૦ જે પિતા પુત્રને કુગતિના માર્ગે ન દોરે, ને તે રસ્તે જતા અટકાવે, તે જ આદર્શ પિતા કહેવાય આ બાબતમા ઉદાયન રાજની બીના યાદ રાખવા જેવી એ છે કે-જ્યારે કેવલજ્ઞાનથી ઉદાયન રાજનો દીક્ષા લેવાનો વિચાર બાણી પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ પધાર્યા, ત્યારે ઉદાયન રાજ વિચારે છે કે, રાજ્ય કેને સોંપવું ? જો પુત્રને સોંપુ તો તે રાજ્યની સાદ્યગોમા આસક્ત થઈ દુર્ગતિ પામશે આ વિચારથી તેણે પોતાના બાણેજ કેશિકુમારને રાજ્ય ભળાવી, પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની પાસે દીક્ષા લીધી

૨૧ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના માતા પિતા વગેરે કુટુંબી જનોના આયુષ્યને અંગે જરૂરી બીના આ પ્રમાણે મળી છે (આ માટે પૃષ્ઠ ૩૨૦ માં યત્ર જુઓ)

આ રીતે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના અને શ્રેણિક રાજના જીવનને અંગે જરૂરી બોધ-દાયક બીના દ્રુકમા જણાવી દીધી આ બેમા એક (પ્રભુશ્રી મહાવીર) તીર્થ કર થઈ ગયા ને એક (શ્રેણિક) આવતી ચોવીરીમા પહેલા પદ્મનાભ નામના તીર્થ કર થવાના છે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ તે બેના જીવનનો વિચાર કરતા પ્રભુશ્રી મહાવીરના જીવનમાથી ૧ અપૂર્વ પુરુષાર્થ, ૨ ગણીરતા ૩ નિર્લેપતા, ૪ નિર્મમ દયા, ૫ સત્યદૃષ્ટિ, ૬ સમતા, ૭ ક્ષમા, ૮ ધૈર્ય, ૯ પરોપકાર રસિકતા, ૧૦ સ્વાશ્રયિતા, ૧૧ સહનશીલતા વગેરે તત્ત્વોનું રહસ્ય જણાવતું મળે છે તે શ્રેણિક રાજના જીવનમાથી ૧ અસાધિક બુદ્ધિબલ, ૨ સત્ય-માર્ગની પિછાણ, ૩ શુભચાહિતા, ૪ પ્રવચનપ્રભાવના, ૫ કર્મ બધકાલની અને ઉદય-કાલની વિવેકશક્તિ, ૬ દુર્ગતિનો ભય, ૭ કર્મ નિહાતાની અચવતા, ૮ પ્રભુ અરિહંતદેવની અખંડ ભક્તિ, ૯ પુત્રની મમતાથી થતી ત્રિવિધ પ્રવૃત્તિ ૧૦ જેને માટે વિવિધ કષ્ટો સહન કર્યા, અનેક ભવના પાપકર્મો કર્યા કે, જે કર્મો પોતેજ ભોગવશે પણ પુત્ર તેમા ભાગ લેવાનો નથી, તે જ સ્વાર્થાધ પુત્ર તપશ્ચર્યા વૃદ્ધાવચ્છા છતાં જેવી જેવી વિડળનાઓ ભોગવવી પડે છે ? તેના ચતુર્થ ચિતાર, ૧૧ કયા નિમિત્તે શ્રેણિકને કોણિકે કદર્યના કરી, ને તેને હીરાકણી/ચૂસીને પાજરામા પ્રાણત્યાગ કરવો પડ્યો વગેરે બોધદાયક બિના જણાવા જેવી મળે છે પ્રસંગે જણાવેલા બીજા એક મહારાજ વગેરે પણ શ્રી જેનેન્દ્રશાસનનું પરમ જિપાસક-શ્રાવકપણું વગેરે શુભેથી વિમૂલિત હતા કેટલાએક નિર્મલ સયમ ધર્મના પણ પરમ સાધક હતા

વળી શ્રેણિક રાજનો પરિવાર પણ દૃઢધર્મી હતો. કારણ કે તેમની ઘણી રાણીઓએ, અલયકુમારાદિ પુત્રોએ અને પદ્મકુમારાદિ પૌત્રોએ પણ દીક્ષા લઈ આરાધીને આત્મકલ્યાણ કર્યું છે. અહીં શ્રેણિક રાજની હકીકત પૂરી કરીને કોણિકની ખીના ટુંકામાં જણાવું છું.

આ સૂત્રમાં રાજ તરીકે કોણિકનું નામ જણાવ્યું છે, તે ઉપરથી સમજાય છે કે આ પહેલા ઉપાંગની રચના પ્રભુશ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી થઈ હોય. કોણિકની માતા ચેલ્લણની ત્રિશલા માતા કંઈ થાય. કારણ કે ત્રિશલા માતા અને ચેડા મહારાજ સગાં ભાઈ બેન થાય. આ રીતે વિચારતાં કોણિક રાજ પ્રભુશ્રી મહાવીરના પૂર્વ સંજ્ઞાધની અપેક્ષાએ ભાણેજ થાય. તેણે મહોત્સવથી પ્રભુની પાસે જઈ વંદન કરી દેશના સાંભળી વગેરે પ્રસંગો જોતાં તે ધર્મી હતો, પણ તેણે પાછલા ભવના દ્વેષના સંસ્કારથી ઘડપણમાં પિતાને હેરાન કરવામાં કયાશ નહોતી રાખી. તથા પોતાના માતામહની સાથે યુદ્ધ કરતાં હિંસા પણ કરી હતી. તેનાજ પરિણામે તે મરીને નરકે ગયો. વળી તેણે શ્રેણિકની હયાતિમાં રાજ થવા માટે પણ કાવાદાવા ઓછા કર્યા નથી. આમાંથી જોધ એ મળે છે કે કોણિકના જેવા ન થવું, ને કર્મજંઘથી જરૂર બચવું. કર્મજંઘના કારણોને સમજીને સાવચેત રહેનારા જીવો કર્મજંઘથી જરૂર બચી શકે છે ને તેમને દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવવા પડતા નથી. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારતાં શ્રેણિક રાજ વગેરેના જીવનમાંથી ઘણો જોધ મળે છે. આ જાનેની છુટી છુટી ખીના શ્રીઉપદેશ પ્રસાદાદિમાં જણાવી છે. તે ત્યાંથી જોઈ લેવી.

॥ બારે ઉપાંગ સૂત્રોની ટીકા વગેરેની મંક્ષિપ્ત ખીના ॥

૧ શ્રીઔપચાતિક સૂત્ર—આ સૂત્રના મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૧૧૬૭ શ્લોકો જણાવ્યું છે. આની ઉપર નવાંગી વૃત્તિકાર શ્રીઅલયદેવસૂરિ મહારાજે ૧૫૬૭ સરલ ૩૧૨૫ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, અંગ સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં નગરી, રાજ, વનખંડ, યક્ષનું ચૈત્ય, પ્રભુનું સ્મરણ, દેશના વગેરેનું વર્ણન આવે છે, ત્યાં ત્યાં તે તે ખીના સંપૂર્ણ રીતે સમજવા માટે ‘જદ્વા ઉચ્ચાદ્વપ’ આ પદ્ધતી ઔપચાતિક સૂત્રની ભલામણ કરી છે. તેથી સમજાય છે કે આ ઉપાંગનું જ્ઞાન ધરાવનાર મુનિઓ જ દ્વાદશાંગીનું ખરૂં રહસ્ય સમજી શકે છે. ૨ શ્રીરાજપ્રશ્નીય સૂત્ર—મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૨૦૭૬ શ્લોકો કહ્યા છે. અન્યત્ર (ખીજા ગ્રંથોમાં) ૨૧૨૦ શ્લોકો કહ્યા છે. આ સૂત્રની ઉપર શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૩૭૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે. તે ૧૫૬૭ સરલ અને સ્પષ્ટ સમજાય તેવી છે. ૩ શ્રીજીવાલિગમ સૂત્ર—અહીં મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૪૭૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે. આ સૂત્રની ઉપર શરણાત્મમાં યાકિનીમહત્તરા સૂત્ર ૧૪૪૪ ગ્રંથોના બનાવનાર શ્રીહરિ-ભદ્રસૂરિ મહારાજે ૧૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ચૂર્ણિના આધારે ૧૧૬૨ શ્લોક પ્રમાણ ‘પ્રદેશવૃત્તિ’ નામની ટીકા બનાવી હતી. જેમાં કંઈક સૂત્રના કઠીન પદોની જ ટીકા રચી હોય, તે ‘પ્રદેશવૃત્તિ’ કહેવાય. આ ટીકા છપાઈ નથી. તેના આધારેજ શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૧૪૦૦

શ્લોક પ્રમાણુ મોટી ટીકા બનાવી છે, એમ તેમના ‘આદ્ય ચમૂલટીકાકાર’ વગેરે વચ્ચેથી જણાય છે. ૪ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર-મૂલ અથનુ પ્રમાણુ ૭૭૮૭ શ્લોક કહ્યું છે આના બનાવનાર દશ પૂર્વધ્વ શ્રીઉમાસ્વાતિ વાચક મહારાજના શિષ્યશ્રી શ્યામાચાર્ય મહારાજ બહુવા તેઓ પ્રભુશ્રી મહાવીંગની ૨૦ મી પાટ્ટે થયા, એમ શ્રીતપાગચ્છ પદ્મવતી આદિમા કહ્યું છે તેમણે અહીં ૩૬ વિભાગ પાડીને તે દરેક વિભાગને પદ નામ આપીને યોગબાંધ્યા છે દરેક પદમા જીવમ્થાન વગેરે પદાર્થોનુ ક્રમસર વર્ણન કર્યું છે આ સૂત્રની ઉપર રચાયેલી બે ટીકામાની શ્રીહરિભદ્રમૂરિ મહારાજે ઠરેવી લઘુ વૃત્તિનુ પ્રમાણુ ૩૭૭૮ શ્લોકો કહ્યા છે તેના આધારે શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૧૬૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ મોટી ટીકા બનાવી અને શ્રીઅભયદેવસૂરિ મહારાજે આ સૂત્રના ૩૬ પદોમાના ત્રીજા પદની ૧૩૩ ગાથા પ્રમાણુ સ અક્ષરો બનાવી છે તેની ૪૩૦ શ્લોક પ્રમાણુ અવતૂરિ છપાઈ છે શ્રીહરિભદ્રસૂરિ કૃત લઘુ ટીકાનો પહેલો ભાગ છપાયો છે બીજા પણ ભાગ અનુક્રમે છપાયે તથા કલકત્તાના બાબુ ધનપતસિંહે અને ભગવાનદાસ હરખચંદે અનુવાદ છપાવ્યા છે ૫ સૂર્યપ્રજ્ઞપિત-મૂલઅથ ૨૨૬૬ શ્લોક પ્રમાણુ, અને શ્રીમલયગિરિકૃત ટીકાનુ ૬૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ જણાવ્યું છે ૬ જ બુદ્ધીપ્રગ્નસિ સૂત્ર-આના મૂલ અથનુ પ્રમાણુ ૪૪૫૪ શ્લોકો, અને ચૂર્ણિનુ પ્રમાણુ ૧૮૭૬ શ્લોકો, તથા શ્રીમલયગિરિ કૃત ટીકાનુ પ્રમાણુ ૬૫૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે આ ચૂર્ણિ અને ટીકા છપાયા નથી પણ શ્રીશાંતિચંદ્ર ગણિએ વિં સં ૧૬૫૧ મા ‘પ્રમેયરત્નમળૂયા’ નામે ટીકા બનાવી, તે બે ભાગમા છપાઈ છે, તેમા પહેલા ભાગમા ૪ વક્ષસ્કારો, અને બીજા ભાગમા ૩ વક્ષસ્કારો સટીક છપાયા છે અતે જણાવેલો ૫૧ પદ્ય પ્રમાણુ પ્રશસ્તિના ૧૯ મા પદમા આ ટીકાનો રચના સમય વિં સં ૧૬૫૧ જણાવ્યો છે આ ટીકાની શરૂઆતમા બીજા પાને કહ્યું છે કે શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૧ ગજપ્રશીય, ૨ જીવાભિગમ, ૩ પ્રજ્ઞાપના, ૪ સૂર્યપ્રગ્નસિ, ૫ જ બુદ્ધીપ્રગ્નસિ, ૬ ચંદ્રપ્રગ્નપિત આ ૬ ઉપાગોની ટીકા રચી હતી તેમા પાચ ઉપાગોની ટીકા છપાઈ છે પણ આ શ્રીજ બુદ્ધીપ્રગ્નપિતની ટીકા કાળદોષે નાશ પામી, તેથી મેં આ ટીકાની રચના કરી તથા જૈન અથાવતીના ૮ મા પાનામા કહ્યું છે કે હીરવિજયમૂરિએ, ધર્મસાગરે, પુણ્યસાગરે વિં સં ૧૬૪૫મા અને બ્રહ્મર્ષિએ આ ઉપાગની ઉપર સંક્રુતમા ટીકારચી છે ૭ ચંદ્રપ્રગ્નસિ-મૂલ સૂત્રનુ પ્રમાણુ ૨૦૫૪ શ્લોકો છે, શ્રીમલયગિરિકૃત ટીકાનુ પ્રમાણુ ૬૦૦૦ શ્લોકો બહુવા આ ટીકા છપાઈ નથી (૮) નિરમાવલિકા સૂત્ર (કટિપકા), (૯) કપાવનસિકા, (૧૦) પુષ્પિકા, (૧૧) પુષ્પરૂપા, (૧૨) વહ્નિદશા આ પાચે ઉપાગોનુ ભેગુ નામ નિરમાવલિકા સૂત્ર કહ્યું છે શ્રીચંદ્રમૂરિએ વિં સં ૧૭૨૮મા ૧૧૦૬ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા રચી હતી, તે બે સસ્થા તરફથી છપાઈ છે

॥ ખારે ઉપાગોની ટીકા વગેરેની સંક્ષિપ્ત બીના પૂરી થઈ ॥

અહિં ચોદમા પ્રકાશમા વર્ણવેલા ઓપપાતિક ઉપાગ સૂત્રમા ૪૩ સૂત્રો અને ૩૦ મૂલ સૂત્રમા જણાવેલો ગાથાઓ છે તેમા ચ પાનગરી, પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય, અને વનખડ, અચોક

વૃક્ષ, તથા પૃથ્વીશિલા પટ્ટક, તેમજ કેણિક રાજ, ધારિણી રાણી વગેરેનું અને શ્રીવીર પ્રભુનું સમવસરણુ (પધારવું), તથા શ્રીવીર પ્રભુનું વર્ણન, તેમના સાધુઓનું અને તેમના શુણ્ણોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી અસુરાદિ દેવોનું અને પર્ષદાના નિર્ગમ (નગરીમાંથી નીકળવું) તથા પ્રભુએ આપેલી દેશનાનું વર્ણન કરીને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુ મહાવીરને પૂછેલા ૨૧ પ્રશ્નોના ઉત્તરો, અને અંગડ પરિત્રાજકનું ચરિત્ર, સમુદ્ધાત તથા સિદ્ધ વગેરેનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. આ રીતે આનો સંક્ષેપમાં સાર કહ્યો. વિશેષમાં અહીં અંગડ પરિત્રાજકનું સ્વરૂપ જણાવતાં તેને થયેલ અવધિજ્ઞાનની પણ ખીના કહી છે. ખાકીની ખીના સંક્ષિપ્ત પરિચયમાં મેં સ્પષ્ટ જણાવી છે. આ પહેલા ઉપાંગમાં આદર્શ સાધુ જીવન વગેરે ખીનાને ધ્યાનમાં લેવાથી મુનિવરો પ્રણલ પુણ્યોદયે પામેલા સાધુ ધર્મને ટકાવીને અને અતિક્રમાદિ દોષોથી બચીને જરૂર સ્વપરતારક થઈ શકે છે. યોગોદ્ધનની પ્રક્રિયાને અનુસારે શ્રીસ્થાનાંગ ને સમવાયાંગના યોગોદ્ધન કર્યા બાદ શ્રીઔપપાતિક વગેરે ચારે ઉપાંગોના ૧૪ દિવસમાં ૧૪ આયંણિલ કરીને ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ વગેરે કરાવાય છે. દરેક ઉપાંગના અનુક્રમે ઉદ્દેશાદિ ત્રણના ત્રણ ત્રણ દિવસો જાણવા, ને જે દિવસો વૃદ્ધિના (અવિધિની શુદ્ધિ માટે) કરાવાય છે. આ રીતે ૧૪ દિવસોમાં ૧૨ ઉપાંગોમાંના ૪ ઉપાંગોનો યોગ વિધિ કહ્યો છે. સમવાયાંગ નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્ર છે. તેથી જ સમયાંગના યોગોદ્ધન થયા પછી જ ચાર ઉપાંગોના યોગોદ્ધનનો ક્રમ ગોઠવ્યો છે, તે ઉચિત અને મુદ્દાસર જ છે.

॥ શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો ચૌદમો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ પંદરમો પ્રકાશ ॥

૨ ઉપાગ શ્રી રાયપસેણીય સૂત્રનો પરિચય

॥ આર્ય ॥

સુયગદસ્તોવગ, રાયપસેણિયમહ પરિચય સે ॥

દુચ્છ સસ્તેવાઓ, વુત્તત સુરિયામસ્સ ॥ ૧૧૯ ॥

પુન્વોભવોય ભાવી, મણિઓ દેવેણ તેણ જિણવમ્મા ॥

લદ્દામરમાવેણ, આમલકપ્પવસ્ત્રવયરીણ ॥ ૧૨૦ ॥

હવદસિયા વિસિટ્ઠા, વત્તીસત્તિહા પહાણનટ્ટવિહી ॥

દેવકુમારાઈણ, વિહવ્વણામિણયપમ્મહાઈ ॥ ૧૨૧ ॥

કલ્લાણગાઈ દસણ-મિહત્તિમે વદ્ધમાણવીરસ્સ ॥

શાન્ત સગીય-ગન્ધા મિણયાઈ વિહિયાઈ ॥ ૧૨૨ ॥

ગોયમ વિમાણપુચ્છા, સવિત્થર દેવરિદ્ધિવુત્ત ॥

દેવિદ્ધિદેવ પળ્હુ-ત્તર પ્પણ્ણી મવો કહિઓ ॥ ૧૨૩ ॥

કેસીગણિણા વયણા, પઠિવુદ્ધો દેસવિરહ પઠિવત્તી ॥

અત્તિમ સમયે સમયા, સમાહિયરણેણ દેવત્ત ॥ ૧૨૪ ॥

માવી મહાવિદેહે, દ્ધપ્પણ્ણત્તણેણ સે જમ્મો ॥

અતિલ્લે તમ્મિ મવે, સિદ્ધિપય સજમાઈતિગા ॥ ૧૨૫ ॥

શબ્દાર્થ — શ્રીસૂત્રકૃતાગતુ ઉપાગ આ શ્રીરાયપસેણીય (રાજપ્રશીય) સૂત્ર છે હવે હું તેનો દ્રષ્ટા પરિચય કહીશ અહીં સૂર્યાલ દેવની બીના બહુ જ વિસ્તારથી કહી છે આ તેનો વર્તમાન (આહુ) ભવ બાણવો ॥ ૧૧૯ ॥ તે સૂર્યાલ દેવના પાછલા ભવની, અને દેવ ભવની પછી, છેલ્લો મનુષ્યનો ભવ પામશે, તે પણ બીના અહીં કહી છે પાછલા ભવે (પ્રદેશી રાજના ભવે) શ્રીજિન ધર્મની આરાધના કરવાથી તે (પ્રદેશી રાજ) સૂર્યાલ દેવપણ પામશે પછી શ્રીમહાવીર પ્રભુ ‘આમલકકપા’ નગરીમા (નગરીની બહારના ઉદ્યાનમા) પધાર્યા છે એમ તે સૂર્યાલદેવે અવધિજ્ઞાનથી બાણીને શકસ્તવ (નમુત્યુણ) વગેરે સૂત્રો બોલવા પૂર્વક સ્તવના કરી, પોતાના પરિવાર સાથે વિમાનમા બેઠી અહીં વદન કરવા

આવ્યો. વંદના કરીને તેણે પ્રભુની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળી. પછી ધત્રીશ પ્રકારનાં નાટક લજવી ધતાવવા માટે તે સૂર્યાલ દેવે પ્રભુશ્રી મહાવીરની પાસે ત્રણ વાર સંમતિ માંગી, પણ પ્રભુ તો મૌન રહ્યા. એટલે તે સૂર્યાલ દેવે દેવકુમાર (નાના દેવ) વગેરે વિકૃતિને તેમને નાટક લજવવાની આજ્ઞા કરી. દર્પણ સ્વસ્તિક વગેરે આઠ મંગળ (અષ્ટમંગળ)નો અભિનય કરવા પૂર્વક ૩૧ પ્રકારના નાટકો અનુક્રમે ધતાવ્યા. ॥ ૧૨૦-૧૨૧ ॥ છેલ્લા ૮૨મા પ્રકારના નાટકમાં સૂર્યાલદેવે પ્રભુશ્રી મહાવીરના ચ્યવન, ગર્ભસંહરણ, જન્મકલ્યાણક, દેવકૃત જન્માભિષેક, ણાલકીડા, યૌવનવય, દીક્ષા કલ્યાણક મહોત્સવ, તપશ્ચર્યા, ઉપસર્ગ સહન, કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક, તીર્થ સ્થાપના, નિર્વાણ કલ્યાણક, વગેરે પ્રસંગો દર્શાવ્યા આ પ્રસંગે સૂર્યાલ દેવની આજ્ઞાથી ઘણાં દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ જૂદી જૂદી જાતના વાજિત્રો વગાડતા હતા, અને ઉત્ક્રિષ્ટ વગેરે ચાર લેદે સંગીત સંભલાવતા હતા. તથા અંગિત વગેરે ચાર લેદે નાચ કરતા હતા, તેમજ દાદ્યૌતિક વગેરે ચાર લેદે અભિનય પણ કરતા હતા. અંતે પ્રભુને વંદના નમસ્કાર કરીને સપરિવાર તે સૂર્યાલ દેવ જ્યાંથી આવ્યો હતો, તે દેવલોકે સ્વસ્થાને ગયો. ॥ ૧૨૨ ॥ પ્રભુશ્રી મહાવીરને શ્રીગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું કે આ સૂર્યાલ દેવનું વિમાન ક્યાં આવ્યું? તેના જવાબમાં પ્રભુએ બહુ જ વિસ્તારથી સૂર્યાલ વિમાનનું સ્વરૂપ જણાવતાં સુધર્મા સલા, સિદ્ધાયતન, ઉપપાત સલા વગેરે સ્થાનોનું અને તે સૂર્યાલદેવનું તથા તેની ઋદ્ધિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. તેણે આવી શ્રેષ્ઠ દેવતાઈ ઋદ્ધિ શાથી મેળવી? પ્રભુએ આ પ્રશ્નનો જવાબ દેતાં તે દેવના પાછલા ભવનું (પ્રદેશી રાજના ભવનું) વૃત્તાંત વિસ્તારથી જણાવ્યું. આ પૂર્વભવમાં પ્રદેશી રાજ નાસ્તિક હતા. તે કેશી ગણધરના ઉપદેશથી આસ્તિક બન્યા. જૈન ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને તેણે દેશવિરતિ સ્વીકારી. આ સ્થિતિમાં અંતકાલે સમતાલાવી તે પ્રદેશી રાજ સમાધિ મરણ પામી સૂર્યાલ દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ॥ ૧૨૩-૧૨૪ ॥ દેવપણાનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે સૂર્યાલદેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ શ્રાવક કુલમાં જન્મ પામશે, માતાપિતા તેનું 'દદ્દપ્રાત્ન' નામ પાડશે. અનુક્રમે તે વિરકત થઈ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રને આરાધી કેવલજ્ઞાન પામી સિદ્ધિપદ પામશે. ॥ ૧૨૫ ॥

રૂપસ્થિતિ:—શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલીના પંદરમા પ્રકાશમાં શ્રીરાયપસેણિય નામના ખીજા ઉપાંગનો પરિચય દ્વંકમાં જણાવું છું. જે ઉપાંગ રાજના પ્રશ્નોની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે રાજપ્રતીય નામે ઉપાંગ સૂત્ર કહેવાય. આનો સાર દ્વંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો:— અહીં શરૂઆતમાં આમલકલ્પા નગરી વગેરેનું અને શ્વેત નામના રાજ તથા તેની ધારિણી રાણી, સૂર્યાલ દેવ અને તેની ઋદ્ધિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સૂર્યાલ દેવ પ્રભુ મહાવીરને વંદન કરવા જવાનો વિચાર કરે છે, ને ચાન વિમાન વગેરેને તૈયાર કરે છે, વગેરે હકીકત કહીને ધર્મકથા અને ધત્રીસ પ્રકારના નાટકોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ને અંતે કૂટાગારનું દષ્ટાંત પણ કહ્યું છે. પછી સાધર્મવિમાન, તેની પીઠિકા,

ઉપપાત સભા વગેરે પાત્ર સભાઓ, તે દેવે કરેલી શ્રીજિનપ્રતિમાની પૂજા વગેરે ખીના વિસ્તારથી કહીને પ્રદેશી રાજાનું જીવન જણાવતા તેનું આન્તિકપણ તથા મહાવિદેહે મોક્ષે જવું વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે

॥ શ્રીરાયપસેણીયસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં ૮૫ સૂત્રો છે ગીતાર્થ પરપરાનો વિચાર કરતા જણાય છે કે—આ સૂત્રને અગળાઈ સૂત્રોમા ગણ્યું છે, તેથી સભવ છે કે કોઈ મહાબુદ્ધિશાલી મથવિર ભગવતે આ સૂત્રની રચના કરી હોય આના કર્તાનું સ્પષ્ટ નામ જણાતું નથી કેટલાએક ઐતિહાસિક વિદ્વાનોનું માનવું છે કે—વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકાની પહેલા આ સૂત્રની રચના થઈ હોય અહીં પ્રદેશી રાજાનું વર્ણન કરતા ચિત્તસારથિ, પ્રભુશ્રી મહાવીર, કેશી ગણધર, જિતશત્રુ રાજા, શ્વેત રાજા અને તેની પારિણી રાણી, પ્રદેશી રાજાની સૂર્યકાતા રાણી અને તેના સૂર્યકાતકુમાર નામના પુત્રનું તથા આમલદંપા નગરી, શ્વેતાખીનગરી, કેકય અને કુણ્ણલ દેશ વગેરેની પણ ખીના જણાવી છે તેમાથી તે વખતે તે નગર, રાજા, પ્રજા અને દેશનો જાણવા જેવો હેવાલ સમજાય છે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્નો પૂછે, ને પ્રભુશ્રી મહાવીર ઉત્તરે આપે, આવી બોધદાયક અને સરલ પદ્ધતિએ સૂત્રકાર સ્થવિર ભગવતે સૂર્યાભદેવના પૂર્વભવનું ને આગામિ ભવનું તથા વર્તમાન દેવભવનું વૃત્તાત વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે પ્રભુશ્રી મહાવીર આમલદંપા નગરીની પહારના ઉદ્યાનમા આસીપાલવના ઝાંડની નીચે પૃથ્વીશિવાપદ્મક પર પધાર્યા ત્યાં સૂર્યાભદેવ પ્રભુને વદન કરવા આવ્યા આ વૃત્તાત જણાવવાના અવસરે પ્રભુના શરીરનું અને આત્મદૃષ્ટિ વગેરેનું વર્ણન સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે પછી સૂર્યાભદેવનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવના તેના વિમાનના દરેક અવયવોનું સ્વરૂપ બહુજ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વર્ણવ્યું છે આથી સૂત્રકારની પદાર્થ તત્ત્વને વર્ણવવાની અને શિદ્ધ કલાના તલ સ્પર્શી અપૂર્વ અનુભવની ખાત્રી થઈ શકે છે અહીં જણાવેલા શબ્દોમાના કેટલાએક ભગલા ભગલા પાલાય, ઉત્તરગ, કનેલ્લય વગેરે શબ્દોને ખીજી શુદ્ધશતી વગેરે ભાષાના પ્રસિદ્ધ શબ્દોની સાથે કેટલેક અંશે સમાનતા હોય એમ પણ જણાવે છે

“હું જૈનધર્મના પસાયથી એકાવતારી દેવપણું પામ્યો છું ” એમ વિચાર કરીને સૂર્યાભદેવે પ્રભુશ્રી મહાવીરની પાસે આવી વદના પ્રદક્ષિણાદિ વિધિ જાળવીને જૂદી જૂદી જાતના ઘણા વાજિત્રો વગાડ્યા, ને સંગીત તથા નાચ પણ કરીને અભિનય સ્વરૂપ નાટક કર્યું આ હકીકત બહુજ વિસ્તારથી યથાર્થ સ્વરૂપે વર્ણવી છે તે સૂત્રકારનું તે તે વિષયનું સંગીત જ્ઞાન સાંગિત કરે છે તથા બહુજ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચાર કરીને આનું રહસ્ય જાણવાની ઈચ્છાવાળા ભગ્ય જીવે આ સૂત્રમાથી સંગીતના ભેદો, સ્વરૂપ, વિવિધ પ્રકારના વાજિત્રોના નામો, તે બધાને વગાડવાની રીત આ બધા પદાર્થોનું યથાર્થ વિજ્ઞાન મેળવી શકે તેમા સંગીતાદિના અનુભવી જીવે વિશેષ રહસ્ય જરૂર જોયી શકે એમ કહેવામા તલભાર પણ અતિશયોક્તિ નથીજ

પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની પાસે સૂર્યાલહેવે કરેલા ગત્રીશ પ્રકારના નાટકોમાં સમુદ્રના મોન્દને અલિનય, ચંદ્રમા અને સૂર્યના ઉગવાનો અલિનય વગેરે વિવિધ અલિનયો દર્શાવ્યા છે. તથા લિપિના અલિનયોમાં ક વર્ગાદિ પાંચ વર્ગોના ૨૫ અક્ષરોના પણ અલિનયો દેખાડ્યા છે. તેમાં જે 'ક' ના આકારની માફક અલિનય કરીને ગાન વગેરે કરવું, તે 'ક' નો અલિનય કહેવાય. એમ બધા અક્ષરોના અલિનયોમાં સમજી લેવું. અંતે ગત્રીશમા અલિનયમાં તેલે પ્રભુ મહાવીરના જીવનપ્રસંગો દર્શાવ્યા છે. સૂર્યાલહેવે નાટક કરવા માટે પ્રભુની આજ્ઞા માર્ગે ત્યારે પ્રભુ મૌન રહ્યા, તેનું કારણ એ હતું કે શ્રીગૌતમાદિ મુનિવરોને સ્વાધ્યાયાદિમાં જેટલે ટાઈમ તે (નાટક) જોવામાં જાય, તેટલો ટાઈમ વિદ્યન આવે એટલે સ્વાધ્યાયાદિ થતા અટકી જાય, માટે પ્રભુદેવ મૌન રહ્યા. એમ અહીં ટીકામાં શ્રીમલયગિરિ મહારાજે કહ્યું છે. સૂર્યાલહેવે દેખાડેલા નાટકનો અધિકાર શાંત ચિત્તે વિચારવાથી પૂર્વ કાળની અલિનયવિદ્યા, સંગીતવિદ્યા તથા અનુવાદન કળાનું રહસ્ય સમજાય છે. ને એ પણ નિર્ણય થાય છે કે હાલના ત્રણ અલિનય વગેરે અધૂરાજ છે. ગત્રીશ અક્ષરોનો એક અનુબંધુપ શ્લોક થાય. આ રીતે આ સૂત્રના મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૨૧૨૦ શ્લોકો જેટલું અને ટીકાનું પ્રમાણ ૩૭૦૦ શ્લોકોનું કહ્યું અનેનું પ્રમાણ ૫૮૨૦ શ્લોકો થાય.

અહીં પહેલા સૂર્યાલ દેવના વર્ણનનો વિભાગ કહીને પ્રદેશી રાજની અપૂર્વ યોધાદાયક ખીના વર્ણવી છે. તેમાં શરૂઆતમાં ટીકાકાર શ્રીમલયગિરિ મહારાજે “રાયપસેનદ્વય” (રાજપ્રશ્નીય) શબ્દનો અર્થ અને આ સૂત્રનું ઉપાંગપણું, આમલકલ્પા નગરી અને આમ્રશાલવન તથા અશોક વૃક્ષ (આસોપાલવનું ઝાડ) તેમજ પૃથ્વી-શિલા પટ્ટકનું વર્ણન કર્યું છે. પછી તે (આમલકલ્પા) નગરીના ‘સેઅ’ (સેત) રાજ અને તેની પારિણી રાણીનું વર્ણન કરીને પ્રભુશ્રી મહાવીર ત્યાં પધાર્યા એમ જણાવ્યું છે. આ પ્રસંગે પ્રભુના શરીર અને ગુણોનું યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રભુની પ્રગલ્ભ પુણ્યાઈનો અને અલૌકિક વીતરાગ દશા વગેરેનો પ્રભાવ જાણવાનું અદ્વિતીય સાધન છે. અને જાણવાનું મળે છે કે—વિશિષ્ટ વૈરાગ્ય ગુણ લોહચુંબકની જેમ શ્રોતાઓને આકર્ષે છે, અને મોક્ષના આરાધક બનાવે છે, તથા જિનશાસનની પણ અલૌકિક પ્રભાવના કરાવે છે. પછી પર્ષદાના નિર્ગમ (નીકળવું) અને વિસર્જન (સ્વસ્થાને જવા)નું વર્ણન કરીને સૂર્યાલ દેવે પ્રભુ મહાવીરને જોયા, ને તેમની સ્તુતિ કરી. આ ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી તે દેવે પોતાના નોકર જેવા દેવોને પ્રભુની પાસે જઈ કરવા લાયક કાર્ય કરવા માટે કરેલી આજ્ઞા, તેથી તે દેવો અહીં આવ્યા, તેમણે કરેલી પ્રભુનો સાથે વાતચીત, તેઓ પ્રભુના નિવાસ સ્થાનની આનુબાનુનો ભાગ સાફ કરી સુગંધી પાણી છાંટી ફૂલો વરસાવે છે. પછી સૂર્યાલ દેવે પોતાના સેનાધિપતિને દેવોને તૈયાર કરવા, અને ચાન વિમાનને રચવા (બનાવવા) કરેલી આજ્ઞા અને ચાન વિમાનની રચનાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તે વિમાનમાં આવેલા પ્રેક્ષાગૃહમંડપોનું અને પ્રેક્ષાગૃહમાં આવેલા અખાડાનું તથા ત્યાંના મણિપીઠિકા અને સિંહાસનનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. પછી તે

સિંહાસનની ઉપર રહેલા વિજયદ્રથ અને ત્યા લટકાવેલા મોટા મોટીઓના હુમ્મરનું તથા ભદ્રાસનાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે આ રીતે યાન વિમાનને અગે તમામ બીના વિસ્તારથી કહીને જણાવ્યું કે સૂર્યાભદેવ પોતાના તમામ પરિવાર સાથે તે વિમાનમાં વચમાં બેઠો, તેની આનુભાવુ તેનો પરિવાર કમમર બેઠો પછી ત્યાથી પ્રયાણ કરી તે અનુક્રમે પ્રભુની પાસે આવ્યો, પ્રભુની સાથે તેણે વાતચીત કરી, પ્રભુએ તેને ઉપદેશ આપ્યો ને સૂર્યાભે પૂરેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપ્યા આ બીના વિસ્તારથી સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી તે સૂર્યાભદેવે પ્રભુને એમ વિનંતિ કરી કે—“હે પ્રભો! અપની આજ્ઞા હોય તો હું શ્રી ગૌતમાદિ મુનિ-રોને ણત્રીશ પ્રકારના નાટકો ભજવી જતાવું” પણ આ જાણતમા પ્રભુ મૌન રહ્યા આ બીના કહીને તે દેવે નાટ્ય કરવાની શરૂઆતમાં જમણા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારોના અને ડાબા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓના નીકળવાનું વર્ણન કર્યું છે પછી ત્યા ૧૦૮ વાજા અને તેના ૧૦૮ વગાડનારાનું વર્ણન કરી બીજા પણ વાજિત્રોના નામો જણાવ્યા છે પછી કહ્યું કે તે જ ને હાથમાંથી નીકળેલા દેવકુમારોને નાટક કરી દેખાડવા માટે સૂર્યાભદેવે આજ્ઞા કરી, ત્યારે તેમણે નાટક દેખાડવાની શરૂઆત કરી આ પ્રસંગે દેવોના સંગીતનું, નાચનું અને વાજા વગાડવાનું વર્ણન કરીને તે શ્રાવ્ય વગેરે વાજાઓને વગાડવાની વિવિધ પ્રકારની રીતો (૫૬તિ) અને નાટકનું અદ્ભૂતપણું વર્ણવ્યું છે પછી અનુક્રમે (૧) આઠ મગળોના અભિનય, (૨) સમુદ્રના મોજા વગેરેનો અભિનય કહ્યો છે પછી (૩) જાળદ વગેરેનો અભિનય, (૪) ચક્રાદિનો અભિનય કહ્યો છે પછી (૫) ચક્રાવલિ વગેરેનો અભિનય અને (૬) ચક્ર ઉગવા વગેરેનો તથા (૭) ચક્રનું આવવું વગેરેનો અભિનય કહ્યો છે પછી (૮) ચક્ર-શકળ વગેરેનો અને (૯) ચક્રનું આથમવું વગેરેનો અભિનય કહ્યો છે પછી (૧૦) ચક્ર મડલાદિનો અને (૧૧) સિંહાદિની લલિત ગતિ વગેરેનો અભિનય કહ્યો છે પછી (૧૨) સમુદ્રના આકારાદિનો અને (૧૩) ચપાનગરી આદિનો અભિનય તથા (૧૪) મત્સ્યાદિનો અભિનય વર્ણવ્યો છે પછી (૧૫-૧૬) પદરમાં નાટકથી ઝોગણીશમાં નાટક સુધીના ૪ નાટકોમાં ૬ વર્ગાદિના ૨૨ વ્યંજનોના આકારના અભિનયો વર્ણવ્યા છે (૨૦) આસોપાડવના આડના પાદડા વગેરેનો અભિનય અને (૨૧) પદ્મલતા વગેરેનો અભિનય, વર્ણવીને ૩૨ માં નાટકથી ૩૧ માં નાટક સુધીના ૧૦ નાટકોમાં ૬૮ વગેરેના અભિનયો વર્ણવ્યા છે અતે બત્રીશમાં નાટકમાં પ્રભુશ્રી મહાવીરની જાલકીડાદિના અભિનય વર્ણવ્યો ૩ પછી તત્ત વતત ધન અને શુપિર એ ચાર પ્રકારના વાજિત્રોના વાદનનું (વગાડવાનું) અને ઉત્ક્રિષ્ઠ વગેરે ચાર પ્રકારના સંગીતનું, તથા અચિતાદિ ચાર પ્રકારના નૃત્યનું તેમજ દાર્પીન્ટિક વગેરે ચાર પ્રકારના અભિનયનું વર્ણન કર્યું છે આ રીતે નાટક પૂરૂ કરીને તે દેવ સ્વમ્યાને ગયો

પછી આ દેવની દેવમાયાની જાણતમા શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ને પ્રભુએ તેને ઉત્તર આપ્યો આ બીના વિસ્તારથી સમજાવીને ‘તે સૂર્યાભદેવનું વિમાન કયા છે?’ આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું કે—સૌધર્મ દેવલોકના સૌધર્માવત સક નામના સુખ્ય વિમાનની

પૂર્વદિશામાં આવેલા સૂર્યાલ વિમાનમાં તે દેવ રહે છે. આ પ્રસંગે તે વિમાનના પ્રાકાર તથા ધારણાનું અને વિમાનની આબુખાબુના વનખંડોનું તેમજ તૃણોના મધુર ધ્વનિનું વર્ણન કર્યું છે. પછી વનખંડોમાંના જલાશય અને તેના પાણીનું અને કીડાસ્થળોનું તથા ચાર પ્રાસાદો, ઉપરિકાલયન અને પદ્મવર વેદિકાનું વર્ણન કરીને સુધર્મા સલાનું અને મંડપોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી વજ્રમય અખાડાનું તથા ચાર જિન પ્રતિમાઓનું તેમજ ચૈત્ય વૃક્ષોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ચૈત્યસ્થાનનું અને સ્તંભની વચ્ચેના શિંકામાં રહેલી શ્રીજિનેશ્વરોની ઢાઢા વગેરેનું તથા મણિમયપીઠિકા અને દેવશયનીય તથા વજ્રમય શસ્ત્રલંકારનું વર્ણન કરીને સિદ્ધાયતન અને ત્યાં રહેલી ૧૦૮ જિન પ્રતિમાઓનું વર્ણન કર્યું છે. પછી છત્રધારક ને આમરધારક પ્રતિમાઓનું અને નાગભૂત તથા યક્ષની પ્રતિમાઓનું અને ૧૦૮ ઘંટ વગેરેનું વર્ણન કરીને ઉપપાતસલાનું અલિષેકસલાનું, અલંકારસલાનું, વ્યવસાયસલાનું અને વ્યવસાયસલામાં રહેલા પુસ્તકોનું તથા પુસ્તકોના પાનાં, શાહી, અક્ષરો વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સૂર્યાલદેવના જન્મની, ખીના અને તેણે પોતાના કર્તવ્યોની ખાળતમાં કરેલા વિચારોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી તે સૂર્યાલદેવની આગળ તેના સામાનિક દેવોએ તેને કરવા લાયક કર્તવ્યો જણાવ્યા. એમ કહીને સૂર્યાલદેવનું સ્નાન, તેના દેવોએ કરેલો અલિષેક, તેથી દેવોને થયેલ આનંદ વગેરેનું તથા સૂર્યાલદેવે પહેરેલા વસ્ત્રો અને આભૂષણોનું વર્ણન કર્યું છે.

ત્યાર બાદ કહ્યું છે કે—સૂર્યાલદેવે પુસ્તકો વાંચી તેમાંથી ધાર્મિક વ્યવસાયોની માહિતી મેળવી, અને પહેલાં કહેલા સિદ્ધાયતનમાં રહેલી જિન પ્રતિમાઓની પૂજા કરીને સ્તુતિ કરી. તથા પોતાના આખા વિમાનની અંદરની પૂતળીઓ વગેરેની વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ પોતે અર્ચના કરી અને ખીજા દેવોની પાસે કરાવી. પછી સૂર્યાલદેવનો પરિવાર અને તેની સલાનું વર્ણન કર્યું છે.

પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે સૂર્યાલ દેવે આવી ઉત્તમ દેવતાઈ ઋદ્ધિ અને સુખ શાથી મેળવ્યું ? આના જવાબમાં પ્રભુએ તે દેવના પાછલા લવની એટલે પ્રદેશી રાજાની હકીકત સંભળાવી. તેમાં પહેલા કેકયી નામના અર્ધ આર્ય દેશ, શ્વેતાંબિકા નગરી, પ્રદેશી રાજા, તેની સૂર્યકાંતા રાણી, તેના મોટા પુત્ર સૂર્યકાંત કુમાર, રાજાના મોટાભાઈ, ચિત્ર નામના સારથિ આ બધાનું વર્ણન કરીને કુણાલ દેશની શ્રાવસ્તી નગરી તથા તેના રાજા જિતશત્રુનું વર્ણન કર્યું છે. પછી જણાવ્યું છે કે ચિત્ર સારથિ શ્રાવસ્તી નગરી તરફ ગયો. ત્યાં તેને પાર્શ્વનાથની પરંપરામાં થયેલા શ્રીકેશી ગણધરનો સમાગમ થયો. તેમની દેશના સાંભળી ચિત્ર સારથિએ શ્રાવક ધર્મ સ્વીકાર્યો. આ પ્રસંગે સૂત્રકારે અને ટીકાકારે કેશી કુમારનું અને તેમની પાસે જતા લોકોનું પણ વર્ણન કર્યું છે. ચિત્ર સારથિએ કેશી ગણધરને શ્વેતાંબિકા પધારવાની વિનંતિ કરીને શ્વેતાંબિકા તરફ પ્રયાણ કર્યું. જ્યારે ચિત્ર સારથિએ વિનંતિ કરી ત્યારે કેશી ગણધરે કહ્યું કે પ્રદેશી રાજા તો અધર્મી ને નાસ્તિક છે, માટે તમારી વિનંતિને સ્વીકારવી ઉચિત નથી. આ વચ્ચેના સાંભળીને ચિત્ર સારથિએ કહ્યું

કે-આપની ભક્તિ કરનારા બીજા ઘણા ગૃહસ્થો છે, તમારે રાત્રીનું શું કામ છે ? એમ કહીને યેતાળિકા પધાગ્વા બહુ આચકૂ પૂર્વક વિનંતિ કરીને તે અહીં આવ્યો, ને તેણે ગળીયાના રક્ષક નોકરોને કહ્યું કે “ત્યારે અહીં કેશી ગણુધર પધારે, ત્યારે તેમની વહના કરીને ભક્તિ કરજો” પછી તે પ્રદેશી રાત્રીને મળ્યો કેટલોક સમય વીત્યા બાદ કેશી ગણુધર સપગ્નિવાગ અહીં પધાર્યા, ત્યારે માગીઓએ તેમનો બહુ જ સારી રીતે આદર સત્કાર કર્યો આ વાત સાંભળી ચિત્ર આગચિએ કેશી ગણુધરની પાસે જઈને રાત્રીને ધર્મ દેશના સભાગાવવા વિનંતિ કરી તે વખતે કેશી ગણુધરે ધર્મ માસળવાની તક મળવા બાળત અને નહિ મળવા બાળત આપેલા ઉપદેશનું વર્ણન કર્યું છે પછી ઘોડાની પરીક્ષા કરવાને પ્જાને ગળત પ્રદેશીને ડેશી ગણુધરની પાસે લઈ જવાને ચિત્ર સારચિએ કરેલો વિચાર, તેને અનુસારે તે પ્રદેશીને ત્યાં લઈ ગયો, પણ કેશી ગણુધરને જોઈને રાત્રીને અરૂચિ થઈ, તેથી તેણે તેમની ઓળખાણ કરાવી પછી કેશી ગણુધર અને રાત્રી વચ્ચેની વાતચીત, અને કેશી ગણુધરની વિઠ્ઠા વિષે રાત્રીએ કરેલો પ્રશ્ન, તેના ઉત્તરમા કેશી ગણુધરે કરેલ પોતાના જ્ઞાનનું વિવેચન જણાવ્યું છે પછી “જીવ અને શરીર બુદ્ધ બુદ્ધ છે” એમ ડેશી ગણુધરે કહ્યું, ત્યારે તેની વિરુદ્ધમા ગળતે કહ્યું કે-હું શ્રમણ ! જો જીવ અને શરીર બુદ્ધ બુદ્ધ હોય, તો મારો અધર્મી દાદો તમારા કહેવા સુજળ નરકે ગયેલો હોવો જોઈએ અને એમ હોય, તો ને ત્યાંથી મને નરકના દુઃખ બાળત સૂચના કરવા કેમ ન આવે ? આજ સુધી આવ્યો નથી, મારે હું માનું છું કે જીવ અને શરીર એક છે

કેશી ગણુધર—તારો પટરાણી સાથે જાગ કર્મ (વ્યભિચાર) કરનારને તું સખતમા સખત સખત કરે, અને સજાની સૂચના આપવા જેમ તે જાર પુરૂષ (વ્યભિચારી) ને પોતાને ઘેર તું ઘોડી વાર મારે પણ ન જવા દે, તેમ પરમાધાર્મીઓ સજા પામેલાની જેવા નારક જીવોને ઘોડી વાર પણ છૂટા મૂકતા નથી વસ્તુ સ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવાથી કે રાજન ! તારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે જીવ અને શરીર બુદ્ધ બુદ્ધ છે આ પ્રસંગે નારક જીવોને અહીં ન આવી શકવાના કારણો વગેરેની બીજા પણ વર્ણવી છે

પ્રદેશી ગળત—જે જીવ અને શરીર બુદ્ધ બુદ્ધ હોય તો મારી ધર્માત્મા દાદી તમાગ મત (વિચાર, માન્યતા) પ્રમાણે સ્વર્ગે ગએલી હોવી જોઈએ અને જો એમ હોય, તો તે ત્યાંથી મને સ્વર્ગના સુખો જણાવવા મારે અહીં કેમ ન આવે ? આજ સુધી નથી આવી, મારે જીવ અને શરીર એક છે આ પ્રસંગે દેવ અહીં ન આવી શકે તેના કારણા-દિનું વર્ણન કર્યું છે

કેશી ગણુધર—દેવલોકમા ગએલો પ્રાણી દેવતાઈ લોગોમા બહુ જ આસકન બને છે તેથી તે અહીં આવો શકતો નથી મારે તાર માનવું જ જોઈએ કે જીવ કે-

પ્રદેશી રાજા—એક ચોરને લોહાની કુંલી (કોઠી) માં ઢાંકણું સળજડ બંધ કરીને પૂર્યો ઘણો વખત વીત્યા બાદ ઢાંકણું ઉઘાડીને જોયું, તો જણાયું કે તે મરી ગયો છે. કોઠી બહુ જ ગારીકાઈથી તપાસી પણ જીવને નીકળવાનું છિદ્ર દેખાયું નહિ. માટે જ મારો એ વિચાર વ્યાજબી છે કે જીવ છેજ નહિ.

કેશી ગણુધર—જેમ સળજડ બંધ કરેલા (વાસેલા) ઘરમાંથી શબ્દ બહાર આવે છે, તેમ સળજડ બંધ કરેલી કોઠીમાંથી જીવ નીકળી શકે છે. એમાં છિદ્રનો વિચાર કરવાની જરૂરિયાત છેજ નહિ. કારણ કે તે અરૂપી છે. શબ્દ તો રૂપી છે, છતાં ઘરમાંથી તે બહાર નીકળે ત્યારે તેને નીકળવામાં જો છિદ્રની અપેક્ષા રહેતી નથી, તો પછી અરૂપી જીવ છિદ્ર પાડ્યા વિના નીકળે, એમાં લગાર પણ અનુચિતપણું છેજ નહીં.

પ્રદેશી રાજા—તે ચોરના શરીરમાં કરમીયા બદબદતા હતા. આ જીવો બહારથી અંદર પેઠા, પણ કોઠીમાં લગાર પણ છિદ્ર જણાયું નહીં. જો જીવ હોય તો અંદર પેસતાં કોઠીમાં બાકું પડવું જોઈએ તે તો છેજ નહિ, તેથી હું માનું છું કે જીવ નથી જ.

કેશી ગણુધર—તપેલા લોહામાં જેમ અગ્નિને પેસતાં છિદ્રો પડતાં નથી, તેમ કોઠીમાં જીવોને પેસતાં છિદ્રો કેમ ન પડ્યા? એમ વિચારવાની શી જરૂર છે? જો રૂપી અગ્નિને પેસતાં છિદ્રો ન પડ્યાં, તો પછી અરૂપી એવા જીવને પેસવામાં છિદ્ર પડવાનો વિચાર કરવાની જરૂરિયાત છેજ નહિ.

પ્રદેશી રાજા—બાળક જો બાણ ફેંકે, તો તે નજીકમાં પડે છે, ને જીવાન માણસ બાણ ફેંકે તો તે દૂર પડે છે. આથી મને ખાત્રી થઈ કે—“બાલકનો જીવ નાનો છે, ને જીવાનનો જીવ મોટો છે.” આ રીતે બધા જીવો સરખા નથી. તો પછી તમે ‘સર્વ જીવો સરખા છે, એમ કહો છો તેનું શું કારણ?’

કેશી ગણુધર—બાલકને કે જીવાનને પૂર્વકૃત કર્મોથી જ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં બાલકનું શરીર કોમળ ને નાનું છે. તેથી તેણે ફેંકેલું બાણ નજીક (પાસે) પડે છે, ને જીવાનનું શરીર કઠિન ને મોટું છે. તેથી તે બાણ ફેંકે ત્યારે તે બહુ દૂર જાય છે. આ રીતે થવામાં શારીરિક શક્તિ વગેરે કારણો સમજવાના છે. પણ સર્વ જીવો તો એક સરખાજ છે. કારણ કે અસંખ્યાતા પ્રદેશો દરેક જીવના એક સરખા જ છે. નાના શરીરમાં જીવ સંકોચાઈને ને મોટા શરીરમાં ફેલાઈને રહે છે. કારણ કે આત્મપ્રદેશો સંકોચાય છે ને ફેલાય પણ છે.

પ્રદેશી રાજા—જીવતાના અને મરેલાના શરીરના વજનમાં ફેર પડતો નથી, માટે હું માનું છું કે ‘જીવ નથી.’

કેશી ગણુધર—પવનથી ભરેલી કોથળીનું વજન, અને ખાલી કોથળીનું વજન એક સરખું જ હોય છે છતાં આપણે ‘પવન છે’ એમ માનીએ જ છીએ પવન તો રૂપી છે જો તેનું વજન નથી, તો પછી અરૂપી એવા જીવનું વજન હોય જ નહિ એ સમજાય એવી ખીના છે

પ્રદેશી રાજા—એ ચોરના શરીરને ચીરી ચીરીને (નાના નાના ટુકડા કરીને) ભેંચા છતાં જીવ દેખાયો નહિ, તેથી હું માનું છું કે ‘જીવ નથી’

કેશી ગણુધર—અરણીના લાકડાને ચીરી ચીરીને અગ્નિને શોષનારો માણસ અગ્નિને ભેઈ શકતો નથી છતાં તેમા અગ્નિ તો છે જ ઘરણું કે અરણિને માહોમાહો ઘસવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે અગ્નિ તો રૂપી છે, છતાં તે દેખાતો નથી અરૂપી જીવ શરીરમા દેખાય જ વ્યાધી? અર્થાત્ ન જ દેખાય

પ્રદેશી રાજા—તમે દક્ષ યદને માફ અપમાન કેમ કરો છો? આનો જવાબ દેતા કેશી ગણુધરે ક્ષત્રિય પર્વદા વગેરેના નિયમોનું વર્ણન કરીને ચાર પ્રકારના વ્યવહારનું વર્ણન કર્યું છે

પ્રદેશી રાજા—શું આત્માને હથેળીમા ન જતાવી શકાય?

કેશી ગણુધર—જો મૂર્ખ એવો વાયુ પલ્લુ દેખાતો નથી, તો પછી અમૂર્ત આત્મા કેમ ભેઈ શકાય? એટલે તે દેખાય જ નહિ, એ બ્યાજખી છે

આની પછી હાથીના અને કથવાના જીવની સમાનતાની જાણતામા પ્રદેશી રાજાએ પૂછેલા પ્રશ્નનો કેશી ગણુધરે ઉત્તર આપ્યો ત્યારે પ્રદેશી રાજાએ પૂછ્યું કે—મારી પર પગને મારાથી કેમ છોડાય? આના જવાબમા કેશી ગણુધરે કહ્યું કે—જો ખોટી પર પગને છોડે નહિ, તે મૂર્ખ કહેવાય આ જાણત બારવાહક માણસનું જ્ઞાતા હઈને સમજાવી તેથી પ્રદેશીને ધર્મ સાબળવાની ઇચ્છા થઈ તેથી કેશી ગણુધરે આચાર્યોના પ્રકાર અને તેની સેવાની પદ્ધતિઓ સમજાવી અતે પ્રદેશી રાજાએ વિનય પૂર્વક ક્ષમા માગી આ પ્રસંગે કેશી ગણુધરે આપેલી ધર્મદેશના સાબળીને પ્રદેશી રાજાએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો તે વખતે કેશી ગણુધરે તેને હિતશિક્ષા કૃપાથી કે તું હવે ગમભરિય થયો છે માટે આજથી તારે અરમભણિય થવું નહિ આ હકીકત ખીજા ઉદાહરણો હઈને સચોટ સમજાવી હવે પ્રદેશીરાજા પોતાના ધનની સુવ્યવસ્થા કરીને લીધેલા શાવકના જાર મનોનું પાલન કરે છે તેની પગિચા કોગ્ગપસક્તિ વગેરે દોષોને વજવાની તીવ્ર ભાવના અને ધર્મમા અલોકિક દૃઢતા ભેઈને સૂર્યકાતા રાણીએ પ્રદેશી ગજાને મારવાના ઇરાદાથી એગમિશિન યોજન પીરમ્યું આ હકીકતને નહિ બાણનારા રાજાએ તે યોજન ખાધું, શરીરમા એર પરિણમવા રાણીનું કાવતરું બંધ્યું છતાં

સમતા લાવી પ્રદેશી રાજ સમાધિ મરણે કાલ ધર્મ પામી પહેલા દેવલોકમાં સૂર્યાલ નામે મહર્ષિ ક દેવ થયો. આ રીતે પ્રભુશ્રી મહાવીરે ‘સૂર્યાલદેવે આવી ઋદ્ધિ શાથી મેળવી ?’ એમ શ્રીગૌતમસ્વમીના પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સુણાવ્યું છે.

સૂર્યાલદેવ ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં દઢપ્રતિજ્ઞ નામે રાજકુમાર ધર્મ અનુક્રમે મોટો થતાં મોક્ષમાર્ગને આરાધીને સિદ્ધ થયો. આ હકીકતને વિસ્તારથી સમજાવવા માટે તેનું જીવન ચરિત્ર જણાવતાં દઢપ્રતિજ્ઞના જન્મસંસ્કાર નામકરણ અન્નપ્રાશન વગેરે સંસ્કારોનું અને દઢપ્રતિજ્ઞને સાચવવા માટે પાંચ દાયણો (ધાવમાતાઓ) તથા આર્યકુલાદિની દાસીઓ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી દઢપ્રતિજ્ઞે કરેલા ૭૨ કળાના અભ્યાસ, તેના ગુરૂનું સન્માન, દઢપ્રતિજ્ઞનું અનેક ભાષાવિશારદપણું, તેમજ ભોગસમર્થતા, ભોગો ભોગવવા માટે માતા-પિતાએ દઢપ્રતિજ્ઞને કરેલું આમંત્રણ, દઢપ્રતિજ્ઞની અનાસક્ત ભાવના અને છેવટે સિદ્ધિ, પ્રશ્નકાર શ્રીગૌતમસ્વામીનો વિહાર, સૂત્રસમાપ્તિ અને અંતિમ મંગલમય નમસ્કાર આ બધી બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ આ રીતે શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રનો સંક્ષેપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી કેશી ગણધર અને પ્રદેશી નૃપના પ્રશ્નોત્તરોનું સ્પષ્ટ વિવરણ ॥

૧ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજ કેશી ગણધરને પૂછે છે કે—પરલોક અને પાપ કઈ રીતે માની શકાય ? અર્થાત્ ન માનવાં એ વ્યાજબી છે. આવો દઢ નિર્ણય થવાનું કારણ એ છે કે મારા પિતા શિકાર વગેરે ઘણાં પાપનાં કામો કરતા હતા, એટલે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે નરકે જવા જોઈએ. હવે જે પિતાને મારી ઉપર ઘણો પ્રેમ હતો તે જો નરકે ગયા હોય તો મારી ઉપરના પ્રેમને લઈને અહીં મને કહેવા કેમ નથી આવતા કે—“હે પુત્ર ! મારી માફક તું ઘોર પાપ કરીશ નહીં. જો કરીશ, તો હું જેમ નરકનાં ઘોર દુઃખ ભોગવું છું, તેમ તારે પણ તેવાં દુઃખો નરકમાં ભોગવવાં પડશે.” હજી સુધી તે આવ્યા નહિ, તેથી મને ખાતરી થઈ કે પરલોક અને પાપ છે જ નહિ. કહો, આ માફે કહેવું સાચું છે કે ખોટું ?

ઉત્તર—પરલોક અને પાપ એ બંને પદાર્થો જરૂર માનવા જોઈએ. નાનું બાલક હજી હમણાં જ જન્મેયું છે, છતાં જન્મતાં વેંત ધાવવાની ક્રિયા કરે, તે કોઈના પણ શિખવાડયા વગર જ કરે છે, ને એનામાં જન્મ સમયે શીખવાની પણ યોગ્યતા છે જ નહિ, છતાં પૂર્વભવના સંસ્કારથી જ ધાવે છે. આથી પરલોક સાંગિત થાય છે, તથા શ્રી ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રાદિ અનેક ગ્રંથોમાં જિનશાસનના પ્રભાવક મહાપુરૂષોએ જણાવ્યું છે કે આર્દ્રકુમારને તથા શ્રીસચ્ચંલવસુરિજીને પ્રભુદેવની પ્રતિમા જોઈને તેમજ બીજા પણ ઘણા

લઘ્ય જીવોને પૂર્વલવની બીના, દેશના વગેરેના શ્રવણથી કે મુનિદર્શનાદિ કાણ્ણથી ભતિ-
સ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું તેથી તેમણે ઉત્કૃષ્ટથી પાછલા નવ લવની બીના ભાળી હતી અહીં
સુવત શેઠ વગેરેના દષ્ટાતો પણ બાણવા સુવતશેઠે પાછલા લવમા એ અગિયારસ પર્વતિથિની
આગધના ઠરી હતી, તેના પ્રભાવે અહીં હું સર્વ પ્રકારે સુખી છું, એમ ગુરૂમહારાજના
કહેવાથી ભણ્યું વિચાર કરતા તેને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તેથી પણ ગુરૂએ કહેલી બીનાની
ખાતરી થઈ વર્તમાન લવમા તે જ પર્વતિથિની આરાધના કરી દેવલોકમા મહર્દિક દેવ
થયા તેમજ શ્રીપાત્ર મહારાજાએ પૂર્વ લવમા સિદ્ધચક્રની આરાધના ઠરી હતી, તેજ
સિદ્ધચક્રની આણુ લવમા પરમાગધના કરી નવમા દેવલોકે ગયા અનુક્રમે નવમે લવે
મેણે જશે આ સર્વ હકીકતથી સાબિત થયું કે પગલોકે જે જ તે જ પ્રમાણે હુનિયામા
ત્યારે એ માણસ સુખી દેખાય છે, ત્યારે બીને માણસ દુખી દેખાય છે, મનુષ્યપણ
સરખું હતા આવો તમાવત પડવાનું ઈ પણ કાણુ હોતું જ નોંધ્યું એ તો પ્રસિદ્ધ જ
છે કે કાણુ વિના કાર્ય થાયજ નહિ દુખ કે સુખ એ કાર્ય છે, માટે તેનું કારણ જરૂર
હોતું જ નોંધ્યું હે ગજન ! શાંતિથી વિચાર કરતા તને જરૂર ખાતરી થશે કે પુણ્યકર્મના
ઉદયથી જીવ સુખી થાય છે ને પાપકર્મના ઉદયથી જીવ દુખી થાય છે એજ પ્રમાણે ગજન
અને રકમા, બુદ્ધિશાળી પુરૂષ અને જહં પુરૂષમા, સુરૂપવત અને કદૂપા પુરૂષમા, ધનવત
અને ભીખારીમા, બલવત અને દુર્બલમા, નીરાગી અને રાગીમા પણ પુણ્ય અને પાપને
કાણુ તરીકે માનવા જ નોંધ્યું હવે નરન્દર્યાનમા ગહેવા નારક જીવો અહીં કેમ ન આવે
તેના એ કાણુ છે ૧ તે જીવોનું આયુષ્ય નિરૂપકમ છે એટલે ઘટી શકે તેનું નથી ને તે
પણ ત્યા જ લોગવ્યા વિના બીજે સ્થાને જઈ શકાય જ નહિ તથા ૨ પરમાધામી દેવા
તેમને ત્યાથી નીકળવા દેતા નથી એટલે તેઓ તેમને આધીન રહ્યા છે માટે નારક જીવો
અહીં આવી શકે નહિ તેમની સ્થિતિ કેદીના જેવી હોય છે આ ગાળત કષ્ટાત આપીને
સમભવતા શ્રીકેશી ગણધર ભગવતે કહ્યું—હે ગજન ! તે તારી બીને પગપુરૂષ સાથે રમતી
નોંધ હોય, તે વખતે તે તે પુરૂષને બાધીને ડોટવાળને માગવા સાંપી દીધો હોય ત્યારે
તે પુરૂષ તને કગગીને ઠહે કે હે રાજા ! કૃપા કરીને માગ પુત્રને મળવા માટે થોડી વાર
મને ઘેર જવા દો તો તમે તેનું વચન માનશો ? પ્રદેશી ગજાએ આ ગાળતો ખુલાવો
કરતા જણાવ્યું કે હે આચાર્ય ! તેવા ગુનેગારનું વચન કેમ મનાય ? ગુરૂ બોલ્યા—ત્યારે
નગકમા રહેલા પગમાધામીઓ તને મળવા માટે તારા પિતાને શી રીતે ડોડે ? આ રીતે
ગુરૂએ સમભવવાથી ગજાએ કબૂવ કર્યું કે હું પરલોક, પુણ્ય, અને પાપ માતું છું ૧

૭ પ્રશ્ન—પગદેશી ગજાએ કેશી ગણધરને પૂછ્યું કે—માગે માતા ધણા દયાળુ
હતા તમાગ જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે સ્વર્ગે ગયા હોવા નોંધ્યું તેમને હું ધણો વહાલો
હતો તો તે અહીં આવીને મને સ્વર્ગનું સુખ કેમ કહેતા નથી ? ને હો ! પુત્ર તારે પુણ્ય

કરવું એવી લલામણુ પણ કેમ કરતા નથી? આથી મને ખાતરી થઈ કે—પરલોક નથી, ને પુણ્ય પણ નથી.

ઉત્તર—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ વિસ્તારથી આપી દીધો છે. છતાં વધુ જાણવા જેવી ખીના એ છે કે—સંસ્કારનો સિદ્ધાંત પણ પરલોકને સાબિત કરે છે. જેવા સંસ્કારો આ લવમાં પડ્યા હોય તેવા સંસ્કારની જાણતિ (ઉદય) પરલવમાં જરૂર થાય છે. એ પ્રમાણે આલુ લવના સંસ્કારમાં પણ પૂર્વ લવના જ સંસ્કાર દારણ છે. પૂર્વ લવના સારા સંસ્કાર હોય; તો આ લવમાં ઉમરની અપેક્ષા રાખ્યા વગર આત્મિક ઉન્નતિનાં સાધનોની પ્રાપ્તિ, પાપનો ભય, સરલ સ્વભાવ, ક્ષમા, સમતા, વૈરાગ્ય, ઉદારતા, ગંભીરતા વગેરે સદ્ગુણોથી વાસિત થયેલું ઉત્તમ જીવન ગુનથી શકાય છે. ખાળકો ઉંમરમાં નાના છે, છતાં કેટલાંક ખાલકો પ્રભુનું જિંઘ, મુનિવેશ વગેરે જોઈને રાજ થાય છે, ને કેટલાંએક ખાલકો રોવા માંડે છે. આનું કારણ તપાસતાં જણાય છે કે જેણે પૂર્વલવમાં દેવ ગુરૂની આરાધના કરવાના દૃઢ સંસ્કારો જમાવ્યા છે, તે ખાળક જિનજિંઘાદિને જોઈને રાજ થાય, ને જેણે પૂર્વ લવમાં દેવ ગુરૂની વિરાધના કરી દ્વેષના સંસ્કાર દૃઢ જમાવ્યા હોય, તે ખાળક જિનજિંઘાદિને જોઈને અરુચિ જાગવાથી રૂઢન કરે છે. પૂર્વલવના મુનિલક્ષિત આદિના શુભ સંસ્કારને લઈને જ શ્રીવજ્રસ્વામી રજોહરણ જોઈ હર્ષ થેલા થયા, તેવો હર્ષ માતાએ આપવા માંડેલા રમકડા જોઈને ન થયો. તેમજ ગોશાલો મુનિની ઉપર દ્વેષના સંસ્કારવાળો હતો; તેથી જ્યાં જ્યાં જન્મ લે ત્યાં ત્યાં તે મુનિને ઉપચાર કરે છે. રાજપુત્રના લવમાં તેણે સુમંગલ મુનિની ઉપર રથ ચલાવતાં તે મુનિએ મૂકેલી તેજોલેશ્યાથી મરીને તે દુર્ગતિમાં ગયો. એજ પ્રમાણે સમરાદિત્ય ચરિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માતાએ પુત્રને ઝેર આપ્યું. પુત્ર તે જાણવા છતાં સમતાથી મુનિપણાની આરાધા કરી મહર્દિક દેવ થયો. આથી સાબિત થાય છે કે પરલોક છે જ અને પુણ્ય પણ છે જ. આ જાળતમાં શાલિલદ્રધન્યકુમારાદિનાં દૃષ્ટાંતો સુપ્રસિદ્ધ છે. હે રાજન! હવે હું સ્વર્ગમાં ગયેલા જીવો અહીં નથી આવતા તે વાત દૃષ્ટાંત આપીને સમજાવું છું. તું એમ સમજ કે તું એક સુંદર રાજસભામાં બેઠો છું. તારી આગળ નાચ વગેરે થઈ રહ્યો છે, ને આનંદથી તું ગાયન સાંભળે છે. આ અવસરે દુર્ગંધ નજીક ઉભો રહેલ કોઈ માણસ તને એમ કહે કે હે રાજજી! થોડી વાર તમે અહીં પધારો! તો તું ત્યાં દુર્ગંધ પાસે જાય ખરો? આનો ખુલાસો કરો. રાજાએ કહ્યું. આવો આનંદ આનંદ વર્તી રહ્યો હોય તે છોડીને ત્યાં કોણ જાય? તો પછી દેવલોકની ઋદ્ધિ વગેરેનો આનંદ છોડી તારી માતા અહીં ન આવે, તેથી સ્વર્ગ નથી, અથવા પુણ્યનાં ફલ મળતાં નથી, કે પુણ્ય નથી, એમ કેમ કહેવાય? ગુરૂના આ વચનથી રાજાને ખાતરી થઈ કે પરલોક અને પુણ્ય પદાર્થ છે જ. ૨

૩ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણધરને ત્રીજો પ્રશ્ન એ કરે છે કે—મેં કોઈ એક ચોરને લોહાની કોઠીમાં પૂરી દીધો. તેમાં લગાર પણ ખાકું ન હતું, તેથી તે મુંઝાઈને

કોઠીમાં જ મગી ગયો પછી કોઠી ઉઘાડીને આનો જીવ ક્યાથી નીકળ્યો? તેની તપાસ કરી પણ ચોગ્ના જીવને નીકળવાતું જાણુ જણાયું નહિ આ જાગૃતમાં હે આચાર્ય મહારાજ! તે ચોરનો જીવ ક્યાથી નીકળ્યો તે મને સમજાવો

ઉત્તર —જેમા લગાર પણ છિદ્ર છે જ નહિ એવા લોયરામાં ઢોઈ માણસ શખ વગાડે, ત્યાં તેનો નાહ (શબ્દ) બહાર સળગાય છે પણ તે સ્વરને નીકળવાતું છિદ્ર જોવામાં આવતું નથી, જેમ શખનો શબ્દ રૂપી છતાં છિદ્ર ન હોય તો પણ લોયરાની બહાર નીકળે છે, તો પછી અરૂપી જીવ કોઠીમાં કે દેહમાંથી નીકળે, તેમાં છિદ્રની જરૂર પડે જ નહીં એટલે શબ્દની માફક જીવને નીકળવામાં છિદ્રનો વિચાર કરાય જ નહિ આ પ્રસંગે દેશી ગણધરે શબ્દનું સ્વરૂપ ને વ્યાક્રાદ ગૌડીએ જીવસ્વરૂપ ગિતારથી સ્પષ્ટ સમજાવ્યું, તેથી પ્રદેશી રાજાએ સ્ખૂલ કર્યું કે જીવ છિદ્ર વિના પણ બહાર નીકળી શકે

૪ પ્રશ્ન —ત્રીજા પ્રશ્નમાં જણાવેલો ચોર મરી ગયા પછી તેના શરીરમાં કીડા પડેલા તે મેં જોયા મને પ્રશ્ન એ થયો કે કોઠીમાં જાણુ તો દેખાતું નથી તો આ કીડા બહારથી આવીને આના શરીરમાં પેડા ક્યાથી? એટલે મારે પૂછવાતું એ છે કે જો જીવ હોય તો મને સમજાવો કે છિદ્ર વિના કીડા અદર દાખલ થયા તે કઈ ગીતે મને?

ઉત્તર —જેમ જીવને નીકળવામાં છિદ્રની જરૂરિયાત નથી, તેમ પેસવામાં પણ છિદ્રની જરૂર નથી અહીં દ્રષ્ટાંત અગ્નિમાં મૂકેલ લોહાના ગોળાનું જાણવું તે આ પ્રમાણે—લોહાનો ગોળો ધગધગતા અગ્નિમાં મૂકીએ, તો તે અગ્નિમય (લાલચોળ) થઈ જાય છે અહીં લોહાના ગોળામાં છિદ્ર નહિ છતાં અગ્નિ દાખલ થાય છે, તેમ ચોરના શરીરમાં કીડા દાખલ થાય, તેમાં છિદ્રની જરૂર પડે જ નહિ એ તો સમજાય તેવી ખીના છે કે અગ્નિ રૂપી છે, છતાં છિદ્ર વિના લોહાના ગોળામાં પેસે છે, તો કીડાના અરૂપી જીવ શરીરમાં છિદ્ર ન હોય તો પણ પેમે, એમાં નવાઈ જેવું કઈ છે જ નહિ ૪

૫ પ્રશ્ન —પ્રદેશી ગણ કહે છે કે—જાણક જાણુ ફેટે તો તે નજીકમાં પડે, ને જીવાન માણસ જાણુ ફેટે તો તે દૂર પડે છે આથી મને ખાતરી થઈ કે—જાણકનો જીવ નાનો છે ને જીવાનનો જીવ મોટો છે, સર્વ જીવો સગા નથી તો પછી તમે સર્વ જીવો સગા છે, એમ કહો છો તેનું શું કારણ?

ઉત્તર —જાણકને કે જીવાનને પૂર્વકૃત કર્મથી જ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં જાણકનું શરીર ડોમળ છે અને નાનું છે તેથી તે જાણુ ફેટે ત્યારે નજીક પડે ને જીવાનનું શરીર કઠિન છે, મજબૂત છે ને મોટું છે તેથી તે જાણુ ફેટે, ત્યાં જાણુ જાણુ ફાટ જાય છે આ રીતે જાણુ દૂર જાય, કે નજીક પડે, તેમાં શારીરિક શક્તિ વગેરે બરણ તરીકે સમજવા પણ સર્વ જીવો તો એક સરખા છે, એમાં કોઈ જીવ નાનો કે મોટો છે જ નહિ અસંખ્યાતા

પ્રદેશો સંખ્યાની અપેક્ષાએ દરેકે જીવના એક સરખા છે. જીવ શરીરમાં સંકેતિયાઈને, કે દેહાઈને રહે છે, કારણ કે આત્મપ્રદેશો સંકેતિયાઈ છે ને દેહાઈ પણ છે. પ

૬ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણધરને પૂછે છે કે—જો શરીરમાં જીવ હોય, તો એક જીવતા માણસનું વજન કરીએ અને તેનાજ જીવ વિનાના મૃતક (મડદા)નું વજન કરીએ. આ બેમાં જીવવાળા શરીરનું વજન વધારે થાય, ને મૃતકનું વજન ઓછું થાય, તો શરીરમાં જીવ છે, એમ માની શકાય. પણ એક ચોરને જીવતો જોખ્યો, ને મરી ગયા પછી જોખ્યો, તેમાં બંને વખતે તેનું વજન સરખું થયું. આથી અને ખાતરી થઈ કે જીવ પદાર્થ છે જ નહિ.

ઉત્તર:—વાયુ રૂપી છે. તેને ધમણમાં ભર્યા પછી તોલીએ ને વાયુ કાઢી ખાલી ધમણ તોલીએ, તો બંને વખતે એક સરખું વજન થાય છે. વાયુની માફક જીવનું વજન હોય જ નહિ તેમાં પણ ફરક એ છે કે વાયુ રૂપી છે, ને જીવ અરૂપી છે. આ ખરી હકીકત હોવાથી ચોરનું જીવ વિનાનું શરીર, ને જીવવાળું શરીર વજનમાં સરખું થાય એમાં નવાઈ શી? વાયુ રૂપી છે છતાં દેખાતો નથી, અડનાં પાંદડાં હાલે, તે ઉપરથી વાયુની ખાતરી થાય છે. તો જીવ અરૂપી છે તે કઈ રીતે દેખી શકાય? જેમાં વર્ણાદિક હોય, તે જ પ્રાચે દેખાય. પરમાણુ વગેરેમાં વર્ણાદિ છે, છતાં દેખાતા નથી, માટે કહ્યું કે, વર્ણાદિવાળા પદાર્થો પણ પ્રાચે દેખાય એટલે પરમાણુ આદિ ન દેખાય, ને બીજા સ્કંધ વગેરે દેખાય. ૬

૭ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણધરને પૂછે છે કે—જીવની ખાતરી કરવા માટે મેં એક ચોરના (તેના શરીરના) કંકડે કંકડા કરી જોયા, પણ તેના શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં જીવ જોવામાં આવ્યો નહીં! તો જીવ છે એમ કઈ રીતે માની શકાય ?

ઉત્તર—હો રાજા ! જેમ અરણિના લાકડામાં અગ્નિ રહેલો છે, તેના બીણાં બીણાં કંકડા કરીને બારીકાઈથી કે સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રથી પણ તપાસીએ તોપણ અગ્નિ દેખાય જ નહિ, તેમ જીવ આ શરીરમાં રહેલો છે. અગ્નિ રૂપી છે છતાં ન દેખાય, તો અરૂપી એવો જીવ કઈ રીતે દેખાય ? ૭

૮ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા કેશી ગણધરને પૂછે છે કે—હું આચાર્ય મહારાજ ! જેમ ઘડા વગેરે પદાર્થો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમ જીવ હોય, તો તે દેખાતો કેમ નથી ?

ઉત્તર—જેમ અડનાં પાંદડાં વાયુથી હાલે છે. અહીં પાંદડાં હાલતાં દેખાય, તે ઉપરથી નિર્ણય થાય છે કે આ અડનાં પાંદડાં વાયુથી જ હાલે છે. અહીં જેમ વાયુ રૂપી છતાં દેખાતો નથી, તોપણ પાંદડાંના હાલવા ઉપરથી વાયુનો નિર્ણય થાય છે, તેમ શરીરમાં ચલનાદિ ક્રિયા અરૂપી જીવ હોવાથી જ થાય છે, જો જીવ વિના હાથ વગેરેનું હાલવું, ભાષા અને ક્રિયા થતી હોય, તો તેવું હાલવું વગેરે મડદામાં કેમ દેખાતું નથી ? માટે

જ માળીત થાય છે કે ચલનાદિ ક્રિયા જીવ વિના થઈ શકે નહીં આવી રીતે જર્થને જોતા જે કારણનું અનુમાન ઠીકે, તે પૂર્વવદ્વતુમાન જહેવાય, એમ સાખ્ય દર્શનને માનનારા વગેરે પર વાતીઓ પણ કહે કે ૮

૯ પ્રશ્ન—પ્રદેશી રાજા ડેશી ગણધરને પૂછે છે કે—જો કીડીના અને હાથીના જીવ સરખો હોય, એટલે નાનો કે મોટો ન હોય, તો કીડીનું શરીર નાનું છે, ને હાથીનું શરીર મોટું છે, તેનું શું કારણ ? જેટલા આત્મપ્રદેશો હાથીના મોટા શરીરમા માઈ શકે, તેટલા જ આત્મપ્રદેશો કીડીના નાના શરીરમા કઈ રીતે સમાય ?

ઉત્તર—કીડીનું શરીર નાનું હોવાથી તેનો જીવ નાનો છે અને હાથીનું શરીર મોટું હોવાથી તેનો જીવ મોટો છે, આવી તારી માન્યતા તદ્દન ખોટી છે કારણ કે શરીર ઉપરથી જીવનો નિર્ણય થાય જ નહિ, કારણ કે વિચિત્ર પ્રકારના નામકર્મના ઉદયથી કોઈનું શરીર નાનું હોય છે, ને કોઈનું રાગીર મોટું હોય છે જેમ મોટા ઘરના મધ્ય ભાગમા દીવો મૂક્યો હોય, તો તેનો પ્રકાશ આખા ઘરમા ફેલાય ને તે જ દીવો નાના ઘરમા મૂકીએ તો તેટલા જ ભાગમા તેનો પ્રકાશ ફેલાય અહીં પ્રકાશ મોટા ઘરમા ફેલાઈને અને નાના ઘરમા સંકોચાઈને રહે છે એટલે જેમ પ્રકાશનો સંકોચ વિકાસ ધર્મ છે, તેવી રીતે આત્મપ્રદેશો પણ તે જ ધર્મોવાળા હોય છે માટે નાના શરીરમા લોકજન્યતા પ્રદેશો જેટલા આત્મપ્રદેશો મંકોચાય છે, ને મોટા શરીરમા તેટલા જ આત્મપ્રદેશો ફેલાય છે તમામ જીવોના આત્મપ્રદેશો એક સરખો સખ્યાવાળા છે તેમા વધઘટ છે જ નહિ, એમ શ્રી તત્ત્વાર્થસૂત્ર ટીકાકર્તા જણાવ્યું છે ૯

૧૦ પ્રશ્ન—પ્રદેશી ગજા ડેશી ગણધરને પૂછે છે કે—હૈ સૂરિરાજ ! અમારા કુલકંમથી જે નામ્તિકમત આવ્યો આવે છે, તે મારાથી કેમ છોડી દેવાય ?

ઉત્તર—જે પરપરાએ આવેલી અધર્મ બુદ્ધિને છોડે નહિ, તે લોહાને ઉપાડનાર વેપારીની માફક દુખી થાય છે તે ખીના દૂકામા આ પ્રમાણે બાજુવી—એક ગામમા ચાર મિત્રો રહેતા હતા એક વખત તેઓ સાથે ધન કમાવાની ઇચ્છાથી પોતાના ગામથી નીકળી પરદેશ તરફ જતા હતા જતા જતા વચમા તેમણે એક લોહાની ખાણ જોઈ તેમાથી તેમણે જોઈએ તેટલું લોહું લીધું આગળ ચાલતા તેમણે રૂપાની ખાણ જોઈ તેથી ચાર મિત્રોમાના ત્રણ જણાએ કહ્યું—લોહું ફેંકી દઈએ, ને ઉપાડી શકાય તેટલું રૂપું લઈએ એમ કહી ત્રણ જણાએ લોહું ફેંકી દઈ રૂપું લઈ ચાલવા માડ્યું પણ ચોથો મિત્ર કંઈક અડી હતો, તેણે રૂપું લીધું નહિ, ને ત્રણ જણાની સાથે લોહું ઉપાડી ચાલવા માડ્યું આગળ ચાલતા સોનાની ખાણ પીઠી, એટલે બુદ્ધિશાલી તે ત્રણ મિત્રોએ રૂપું છોડી સોનું લીધું, ને ચાલવા માડ્યું અહીં પણ પેલા જદાચ્છી મૂર્ખ મિત્રે પહેલાની માફક લોહું ઉપાડી તે

ત્રણ મિત્રોની સાથે ચાલવા માંડ્યું આગળ ચાલતાં તેમણે રત્નોની ખાળ જોઈ ત્યારે સોતું છોડીને ત્રણ મિત્રોએ રત્નો લીધાં, પણ પેલા ચોથા મિત્રે તો જેમ રૂપાનો ને સોનાનો ત્યાગ કર્યો, તેમ રત્નો પણ લીધાં નહિ, ને લોહું ઉપાડી ત્રણ મિત્રોની સાથે આગળ ચાલવા માંડ્યું. ત્રણ મિત્રો ઇષ્ટ નગરમાં વેપાર કરી ઘણો લાભ મેળવી પોતાના ગામમાં આવ્યા. ઘણાં સુખી થયા. પેલો કદાચહી બુદ્ધિહીન હોવાથી કંઈ પણ કમાયો નહિ તેના નસીબમાં લોહા જેટલો જ થોડો લાભ હતો, તે મળ્યો. પણ લાભ-અલાભનો, હિત-અહિતનો વિચાર ન કરવાથી તે કદાચહી નિર્ધન થઈ ગયો, ને દુઃખી થયો. આ દૃષ્ટાંતનો સાર એ કે જ્યાં સુધી અજ્ઞાન હોય, ત્યાં સુધી લોહા વગેરેની માફક મિથ્યાત્વ રૂપી અધર્મનો ત્યાગ ન થાય. પણ જ્યારે સત્ય ધર્મ સમજાય ત્યારે તો ત્રણ મિત્રોની માફક અધર્મને છોડી સત્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરવો જ જોઈએ. જો તેમ ન કરીએ તો ચોથા મિત્રની માફક અધર્મનો રાગી જીવ બહુ જ દુઃખી થાય છે. માટે હે રાજા ! તમે મહાભાગ્યના ઉદયથી મનુષ્ય જન્મ પામી સત્ય ધર્મની આરાધના કરી મુક્તિનાં અવ્યાખ્યાય સુખો પામો. પછી કેશી ગણપરે દેવ ગુરૂ ધર્મનું યદ્યર્થ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. પરિણામે પ્રદેશી રાજા અથ્થ ઉપર બેઠા બેઠા જૈન ધર્મનો પૂર્ણ રાગી થયો. તેણે થોડા ઉપરથી નીચે ઉતરી ગુરૂને વંદન કરીને કહ્યું કે-હે મહારાજ ! હું સવારે તમને નમીને મારો અવિનય ખમાવીશ. એમ કહી પ્રદેશી રાજા ગુરૂને વંદન કરી નગરીમાં પ્રવેશ કરી રાજમહેલમાં ગયા. બીજે દિવસે પ્રભાતકાળે કોણિક-રાજાની માફક પ્રદેશી રાજાએ મોટા ઉત્સવથી આવી ગુરૂને વંદના કરી, અને તેમની પાસે શ્રાવકનાં ખાર વ્રત સ્વીકાર્યાં. અંતે હિતશિક્ષા ફરમાવતા શ્રી ગુરૂ મહારાજે રાજાને કહ્યું કે હે રાજા ! પુષ્પ ફળવાળા બગીચાની જેમ પ્રથમ બીજાઓને દાન દેનારા દાતાર થઈને હમણાં પન મેળવી તમારે અદ્વાતા (દાન નહિ દેનાર) થવું નહિ, એટલે કે સૂકાઈ ગયેલા વનની જેવા અરમણીય થવું નહિ. કારણ કે તેમ થવાથી અમને અંતરાય લાગે, અને શ્રીજૈનધર્મની નિંદા થાય. ગુરૂનાં આ વચન સાંભળી પ્રદેશી રાજાએ તે પ્રમાણે વર્તવા કબૂલ કરી જણાવ્યું કે હે સૂરિમહારાજ ! હું મારાં સાત હજાર ગામના ચાર વિભાગ કરીશ. તેમાંથી એક વિભાગ વડે મારા રાજ્યના સૈન્ય અને વાહનનું પોષણ કરીશ, બીજા ભાગ વડે અંતઃપુરનો નિર્વાહ કરીશ. ત્રીજા ભાગ વડે ભંડારની પુષ્ટિ કરીશ, અને ચોથા વિભાગ વડે દાનશાળા વગેરે ધર્મકાર્મ કરીશ. આ રીતે શ્રાવક બનીને રાજા ઘેર આવ્યો, અને શ્રમણોપાસક થયો. કામલોગમાં અનાસકત એવા રાજાને જાણી, તેની રાણી સૂર્યકાંતા તેને મારવાનો ઉપાય ચિંતવવા લાગી. તેણીએ પોતાના પુત્ર સૂર્યકાંતને કહ્યું કે “ તારા પિતા દેશની અને રાજ્યની ગિલકુલ ચિંતા કરતા નથી. તે શ્રાવક થઈને ફરતા ફરે છે. માટે શસ્ત્ર મંત્ર વિષ કે અગ્નિના પ્રયોગથી તું તેને મારી નાખીને રાજ્ય લઈ લ્યે, કારણ કે કોહિલા પાનને કાઢી નાખવું એ ન્યાય છે.” આ પ્રમાણેનાં પોતાની માતાનાં વચન સાંભળી કુમાર મૌન ધરી રહ્યો. તે જોઈ રાણીએ વિચાર્યું કે “ આ પુત્ર નમાલો છે. આને મેં ગુપ્ત લેહ (વિચાર) કહી નાંખ્યો. પણ આ જરૂર મંત્રલેહ કરશે.” એવું ચિંતવી તેણીએ છળ શોધી ભોજનમાં ઝેર ભેળવી પ્રદેશી રાજાને

તે ઝેરી ભોજન ખવરાવ્યું તેથી રાજાને અસહ્ય વેદના ઉત્પન્ન થઈ આ કામ પોતાની ગણીનું છે, એમ જાણ્યા છતાં તેણે તેના પર કોપ કર્યો નહિ. ન્યયમેવ પૌષધાગારમા ૪૮ હર્લના સધારા ઉપર પૂર્વાભિમુખ બેસી શકસ્તવ (નમુત્પુષ્ણ) ભણી મનમાં પોતાના વર્માચાર્યને મલારી બધણેવ મુધી સર્વ પાપમ્થાનોને વોસિરાવી સમાધિમાં કાળધર્મ પામી પહેલા સૌધર્મ દેવલોડમાં સૂર્યાલ વિમાનને વિષે ચાર પંચોપમના આયુધવાળો મહર્દિક દેવ વયો આમ માત્ર ઓગણચાળીશ દિવસ મુધી શ્રાવક ત્રતની આરાધના ડરવાથી સાડા બાજુ લાખ યોજનના વિસ્તાવાળા વિમાનને વિષે પ્રદેશી ગત્ત ઉત્તમ દેવપણુ પામ્યા તેણે પ્રદેશી ગત્તના ભવમા માત્ર તેમ છઠ્ઠ કરી તેમના છઠ્ઠને પાછો સથાગે ડ્યો હતો દેવપણુ ઉત્પન્ન થયા પછી અવધિયાને ડગે પોતાને સમ્યક્ત્વના ડાણુભૂત પૂર્વ ભવની ખીના જાણી તે સૂર્યાલદેવ અહીં વીર પ્રભુની પામે આવી નાટક કરી સ્વસ્થાને ગયો દેવાયુધ પૂર્ણ કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ પામી હીક્ષા લઈ મોક્ષે જગે ૧૦

આ દશે પ્રશ્નોત્તરોનું વિવરણ આત્મ દષ્ટિને સતેજ કરે છે ને નિજ શુભ રમણતા વધારે છે અહીં જણાવેલા કેશી ગણધર, તે શ્રી પાર્શ્વનાથના મુખ્ય ગણધરોમાંના ગણધર નથી, પણ તે મુખ્ય ગણધરના શિષ્ય કે પ્રશિષ્ય છે એટલે શ્રી પાર્શ્વનાથની ત્રીજી પાટે કે ચોથી પાટે તે થયા, એમ કેતિકાસિક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે આજ ગણુ જ્ઞાનના પાગક કેશી ગણધર તિહુક નામના વનમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીને મળ્યા હતા મહામાહે એકખીજને ખડુજ આનંદિત થઈને સુખશાતા પૂછી હતી અને ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મનું ને પચમહાવ્રત રૂપ ધર્મનું તથા મચેલક ધર્મ અને અચેલક ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય શ્રી ગૌતમસ્વામીની પાસેથી જાણીને પચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મ મ્વીઝાર્યો હતો તેમજ શ્રી ગૌતમસ્વામીના સરલતાદિ શુભોની તેમણે સ્તવના કરી હતી સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત વગેરે કેતિકાસિક ગ્રંથાદિમાં કહ્યું છે કે-શ્રી કેશી ગણધરની પામે ખુદે હીક્ષા લીધી હતી પાછળથી કોઈ કારણે તેણે હીક્ષા તણ ખોદ ધર્મ ફેલાવ્યો કેટલાએક વિદ્વાનોનું માનવું છે કે-કેશી નામના અનેક થયા છે આ કેશી ગણધર આદર્શ સાધુતાને વરેલા હતા, તથા તેમનામાં સામાને સમન્નવવાની ને પૂટેલા પ્રશ્નો શાંતિથી ઉત્તર દેવાની અવોઝિક શક્તિ હતી તેમજ સરલ અને શુભગ્રાહી પણ હતા

પ્રદેશી ગત્ત જો કે ભૈનધર્મ પામ્યા પહેલા નામ્તિક હતા, પણ તે સરલ અને સત્યગ્રાહી હોવાથી કેશી ગણધરના સમાગમથી દેશના શ્રવણાદિથી અને તોપજનક ઉત્તરે મળવાથી શ્રાવક ધર્મ (જાર ત્રતો) ને આગવધા લાખ્યા ધર્મપસારે વેરાગ્ય લાવના વધતા તે શીવધર્મની આરાધનામાં આગળ વધ્યા તેમની આ મ્થિતિ સૂર્યકાતા રાણીને લોગ સાધનામાં અતરાયભૂત લાગી, તેથી તે જ્યારે બીજી મીતે રાજાને મારવામાં ફાવી નહિ, ત્યારે તેણીએ તેરમાં છઠ્ઠના પાછો પ્રદેશી રાજાને ઝેરમિશ્રિત ભોજન ખાવા પીરસ્યું તે તો આ કપટને જાણતો નથી, તેથી તેણે તે ભોજન ખાધુ ચોડીવારમાં ઝેર ફેલાયું, ત્યારે રાજાએ જાણ્યું કે આ કામ કરનારી સૂર્યકાતા રાણી છે છતાં તેણે તેની ઉપર લગ્ન પણ ક્રોધ કે

અર્ચિ કરી નહીં ને સમતા લાવે અતિમ આરાધના કરી. સમાધિથી મરીને તે સૌધર્મ દેવલોકમાં સૂર્યાલ નામે એકાવતારી મહર્દિક દેવ થયા. રાજા પ્રદેશીનું અંતિમ જીવન બહુજ ઉંચ કોટીનું હતું. શાંતિથી તેનો વિચાર કરનારા શ્રાવકો પોતાના શ્રાવકધર્મને નિર્દોષલાવે જરૂર આરાધી શકે છે. આવા સાત્ત્વિક જીવન ગુન્તરનારા પુણ્યાત્માઓ વિરલાભ હોય છે. હાલના શ્રમણોપાસકો પરમશ્રાવક પ્રદેશી રાજાના જેવું જીવન ગુન્તરી મોક્ષમાર્ગને આરાધી મુક્તિના અવ્યાખાધ સુખ પામે. એજ હાર્દિક લાવના.

॥ શ્રી રાયપસેણીય સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો પંદરમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐 卐

卐

॥ સોલમો પ્રકાશ ॥

॥ ૩ ઉપાગ શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રનો સક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્ય ॥

અહ સોલસપ્પયાસે, જીવામિગમસ્સ પરિચય છેસા ॥

વુચ્છ જીવાજીવા-મિગમ ણામત્તર તસ્સ ॥ ૧૨૬ ॥

જીવસરુવવહુત્તા, જીરામિગમ અજીવમેર્હિ ॥

જીવાજીવામિગમ, ઘઢણા નામાણ દુશ્સપિ ॥ ૧૨૭ ॥

તદ્ યગસ્સો વગ, પણ્હુત્તરરૂઘભાવપણ્ણવણા ॥

પણ્ણવણાપ્પવિ તહા, વુત્તત વિજયદેવસ્સ ॥ ૧૨૮ ॥

નદી પક્કિયમુત્ત-પ્પમુહમ્મયેસુ મુત્તમજ્ઞયણ ॥

ઉવ્કાલિયમિણમુત્ત, પ્પણ્ણત્ત દવ્વવુત્તત ॥ ૧૨૯ ॥

પુવ્વિ મેયપમેયા, સત્થેવા વણ્ણિયા અજીવાણ ॥

જીવવિયારો મણિઓ, વિત્થારા તયણુ થવિરેહિ ॥ ૧૩૦ ॥

છદ્ધે જીવદુમેયા, મુત્તવિયારો ય સત્તમે મુત્તે ॥

અદ્ધમે નવપટ્ટિત્તી, વુત્તા કમસો દુમેયાર્હિ ॥ ૧૩૧ ॥

શબ્દાર્થ—હવે હું શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના સોલમા પ્રકાશમા ત્રીજા ઉપાગ તરીકે જોળખાતા શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રનો પરિચય કહીશ આતુ જીવાભિગમ નામ વધારે પ્રસિદ્ધ છે કેટલાએક ગ્રંથોમા ‘જીવાજીવાભિગમ’ આતુ બીજી નામ પણ કહ્યું છે પણ તે વધારે પ્રસિદ્ધ નથી ॥ ૧૨૬ ॥ અહીં જીવતુ સ્વરૂપ ઘણું વિસ્તારીને કહેલું હોવાથી ‘જીવામિગમ’ નામ પ્રસિદ્ધ છે અને અજીવના લેહ પ્રલેહોતુ પણ વર્ણન કર્યું છે, તેથી તે “જીવાજીવામિગમ” નામથી પણ જોળખાય છે આ રીતે મને નામો ઘટી શકે છે ॥ ૧૨૭ ॥ ત્રીજા શ્રી મ્થાનાગ સૂત્રતુ આ શ્રી જીવાભિગ સૂત્ર ઉપાગ છે અહીં પ્રશ્નોત્તર રૂપે પદ્યાર્થોની પ્રરૂપણા કરી છે એજ પ્રમાણે શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર નામના ચોથા ઉપાગમા પણ પ્રશ્નોત્તર રૂપે પદ્યાર્થોની પ્રરૂપણા કરી છે આ શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રમા વિનય દેવની બીના (મૂર્યાબદેવની આકૃષ્ટ) વિસ્તારથી જણાવી છે ને જાકીના ભાગમા જીવ અજીવની હંકીકત

જણાવી છે. ॥ ૧૨૮ ॥ શ્રીનંદીસૂત્ર અને પાદિકસૂત્ર વગેરે ગ્રંથોમાં આ સૂત્રને ઉત્કલિક સૂત્રોમાં ગણ્યું છે. તથા આને શરૂઆતમાં અધ્યયન તરીકે કહ્યું છે, ને છેવટે સૂત્ર તરીકે પણ જણાવ્યું છે. તેમજ આહીં દ્રવ્યાનુયોગની ખીના કહી છે. ॥ ૧૨૯ ॥ શ્રીસ્થવિર ભગવંતે પહેલા દ્વંકમાં અણ્વના ભેદ પ્રભેદાદિનું વર્ણન કર્યું છે. તે પછી વિવિધ પ્રકારના જીવોના વિચારો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે. ॥ ૧૩૦ ॥ આહીં છદ્મ સૂત્રમાં સિદ્ધ અને સંસારી જોમ બે ભેદોનું સ્વરૂપ કહીને સાતમા સૂત્રમાં મુક્ત એટલે સિદ્ધ ભગવંતોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી આઠમા સૂત્રમાં અનુક્રમે નવ પ્રતિપત્તિઓ (અધ્યયન; વિભાગ) જણાવી છે. તેમાં જીવના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ ભેદોનું વર્ણન કેમસર કર્યું છે. ૧૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રીજીવાભિગમ સૂત્ર ત્રીજી ઉપાંગ છે. અને એ જીવોનું અને અજીવોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવવાનું અપૂર્વ સાધન છે. વાદિવૈતાલ શ્રીશાંતિસૂરિ મહારાજ વગેરે મહાપુરૂષોએ શ્રીજીવવિચારાદિ પ્રકરણ વગેરેની રચના કરી હતી, તે આ ત્રીજા ઉપાંગ વગેરેના આધારે જ કરી છે. જોમ સ્પષ્ટ જણાય છે. શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રમાં દ્વંકમાં કહેલ જીવાદિની ખીના આહીં વિસ્તારથી કહી છે. માટે જ આ સૂત્ર ત્રીજા અંગનું ઉપાંગ છે એમ જણાવ્યું છે. આહીં સંસારી જીવોનું સ્વરૂપ જણાવતાં સૂત્રકારે જે ૬ વિભાગો પાડ્યા છે, તે દરેકનું ‘પ્રતિપત્તિ’ નામ જણાવ્યું છે. જેમ ખીજા આગમોમાં શતક ઉદ્દેશા વિગેરે તથા અધ્યયન, પ્રકાશ વગેરે જણાવ્યા છે, તેમ આહીં ગ્રંથાદિના વિભાગ રૂપ પ્રતિપત્તિ સમજવી.

૧ પહેલી પ્રતિપત્તિ—આહીં સંસારી જીવોના ૧ સ્થાવર અને ૨ ત્રસ. આ બે ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

૨ બીજી પ્રતિપત્તિ—આહીં ૧ સ્ત્રી ૨ પુરૂષ, ૩ નયુંસક આ રીતે ત્રણ ભેદોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૩ ત્રીજી પ્રતિપત્તિ—આહીં ૧ નારક, ૨ તિર્યંચ, ૩ મનુષ્ય, ૪ દેવ આ રીતે સંસારી જીવોના ચાર ભેદો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે.

૪ ચોથી પ્રતિપત્તિ—આહીં ૧ એકેન્દ્રિય, ૨ બેઘંદ્રિય, ૩ તેઘંદ્રિય, ૪ ચતુરિન્દ્રિય, ૫ પંચેન્દ્રિય આ રીતે સંસારી જીવોના પાંચ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

૫ પાંચમી પ્રતિપત્તિ—આહીં પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેડકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિ કાય અને ત્રસકાય આ રીતે ૬ ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

૬ છઠી પ્રતિપત્તિ—આહીં ૧ નરકો, ૨ તિર્યંચો, ૩ તિર્યંચિણીઓ, ૪ મનુષ્ય, ૫ જ્યોતી સ્ત્રીઓ, ૬ દેવો, ૭ દેવીઓ આ રીતે ૭ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

૭ માત્રની પ્રતિપત્તિ-અહીં ૧ પ્રથમસમયના નારકો ૨ અપ્રથમસમયના નારકો આ રીતે તિર્યચોના, મનુષ્યોના અને દેવોના પશુ જે જે લેદો ગણીને સસારી જીવોના ૮ લેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે

૮ આઠમી પ્રતિપત્તિ-અહીં ૧ થી ૫ પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાવરોના પાંચ લેદો ૬ થી ૮ ત્રણ વિકલેન્દ્રિય (જેઘન્દ્રિય તેઘન્દ્રિય ને ચતુરિન્દ્રિય) ના ત્રણ લેદો, ૬ પચેન્દ્રિય આ રીતે ૬ લેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે

૯ નવમી પ્રતિપત્તિ-અહીં ૧ પ્રથમસમયના એકેન્દ્રિયો, ૨ અપ્રથમસમયના એકેન્દ્રિયો આ રીતે દ્વીન્દ્રિયાદિ ચારે જીવોમા જે જે લેદો ગણતા ૧૦ લેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે છેવટે સિદ્ધાદિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે

અહીં ત્રીજી પ્રતિપત્તિમા જે ઉદેશમા નારકનું ને જે ઉદેશમા તિર્યંચનું વર્ણન કરીને ક્રમસર જ ખૂદ્દીપ, દ્વીપ, સમુદ્રો અને જ્યોતિષ્ક દેવોનું વર્ણન કર્યું છે. અતે જે ઉદેશમા વૈમાનિક દેવોનું વર્ણન કર્યું છે અહીં વિજય દેવનું વર્ણન વિસ્તારથી કરતા સૂત્રકારે રાજપ્રતીયની ભલામણ કરી છે એટલે અહીં જે ખીના દૂકામા જણાવી છે, તેના વિસ્તાર ખીળ ઉપાગથી જણાવો એમ કહ્યું છે. પછી ખાકીની ચોથી પ્રતિપત્તિ વગેરે ૬ એ પ્રતિપત્તિઓમા પશુ ત્રસાદિ જીવોમા ભવસ્થિતિ, કાયસ્થિતિ, વિરહકાળ અને અદ્યપણકુલની ખીના જણાવી છે. પ્રસ જે સ્ત્રીવેદમા પશુ તે ચારે દ્વારે સમજાવ્યા છે અને કર્મભૂમિ આદિના મનુષ્યો, ઇન્દ્રિય અતરદ્વીપના મનુષ્યો, દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો, જ ખૂદ્દીપની જગતી, તેના દ્વારે વિજયદેવ, વિજય રાજધાની, વિજયદેવના કર્તવ્ય વગેરે, તેણે કરેલ પુસ્તક રત્નોનું વાચન, પ્રતિમાપૂજન, જિનેશ્વરની દાદા વગેરેની પૂજા, અભય તર પર્ષદાદિ ત્રણ પર્ષદાઓ, ઉત્તરકુરૂ, નીલવત દ્રહ અને તેના કમળો, જ ખૂપીક, જ ખૂસુદર્શનવૃક્ષ, લવણસમુદ્ર, ધાતકો ખડકી માડીને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધીના દ્વીપસમુદ્રો, તેના ચદ્ર સૂર્યો, તે ચદ્ર સૂર્યોના ચદ્રદ્વીપ ને સૂર્યદ્વીપો, ચદ્ર સૂર્યની રાજધાની, લવણસમુદ્રની સાથે ખીળ સમુદ્રોના મુકામલો, લવણ-સમુદ્રની વેલા, કાલેદાદિ આદિ વીશ પદાર્થો અને દેવદ્વીપાદિ આ ગંધાનું વર્ણન કરીને સર્વ દ્વીપ સમુદ્રાદિને ઉદેશીને વર્ણન કર્યું છે અને ઇન્દ્રિયોના વિષયાદિનું પશુ સ્વરૂપ ટીકાકારે ગહુજ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે આ રીતે શ્રીજીવાભિગમ સૂત્રનો સાગ દૂકામા જણાવીને હવે દરેક પ્રતિપત્તિનો પરિચય દૂકામા જણાવ્યું છે

॥ શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રની પહેલી તથા બીજી પ્રતિપત્તિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા અભિગમના ૧ અજીવ અભિગમ, ૨ જીવ અભિગમ આ જે લેદમાના અજીવ અભિગમના જે લેદોનું સ્વરૂપ કહીને જીવ અભિગમના અસસારી (સિદ્ધ) જીવો અને સસારી જીવો એમ જે લેદોમાના સિદ્ધનું સ્વરૂપ દૂકામા જણાવીને સસારી

જીવોનું સ્વરૂપ બહુ જ વિસ્તારથી હ પ્રતિપત્તિઓમાં જણાવ્યું છે. તેમાં પ્રથમ સ્થાવરના પ્રાંચ ભેદો ને તે દરેકના સૂક્ષ્મ તથા બાહ્ય ભેદો વિસ્તારથી સમજાવીને ત્રસ જીવોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમાં બેઈન્દ્રિય વગેરેનું અને નારક તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવના ભેદોનું, તથા સંભૂષિર્ષમ ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યચોના ભેદોનું, તેમજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના જલચરાદિ ભેદોનું સ્વરૂપ વગેરે બીના જણાવીને અંતે ત્રસાદિ જીવોની ભવ સ્થિતિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. આ રીતે પહેલી પ્રતિપત્તિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવી દીધો.

૨ બીજી પ્રતિપત્તિમાં જીવના ત્રણ ભેદોનું વર્ણન ક્રમસર કર્યું છે. તેમાં પહેલાં સ્ત્રીઓના ભેદો, અને સ્ત્રી વેદની સ્થિતિ વગેરેનું વર્ણન કરીને તિર્યચોની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વગેરે (ભવસ્થિતિ, કાયસ્થિતિ, વિરહકાલ, અને અદ્યપણહુત્વ)નું વર્ણન કર્યું છે. પછી સ્ત્રી-પણાની સ્થિતિના ભેદોનો વિચાર (સામાન્યથી અને વિશેષથી) બે પ્રકારે કહીને સ્ત્રીઓના (સ્ત્રીપણાના) વિવિધ પ્રકારના અંતર (આંતરાં) અને નાના મોટા (અલગ અલગ, અને સમુદ્ધિત ભેગા) અદ્યપણહુત્વો તથા સ્ત્રી વેદની જૂદી જૂદી જાતની સ્થિતિઓ જણાવી છે. આજ ક્રમે પુરૂષના અને નપુંસકના ભવ સ્થિતિ વગેરેનું વર્ણન કરીને અંતે વેદોની વિવિધ પ્રકારની સ્થિતિઓનું અને તે વેદોના અદ્યપણહુત્વ-વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અહીં બીજી પ્રતિપત્તિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થાય છે.

॥ શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રની ત્રીજી પ્રતિપત્તિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં સંસારી જીવોના નારકાદિ ચાર ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવવાની ભાવના વાળા સૂત્રકારે પહેલાં નરક સ્થાનાદિનું વર્ણન આ રીતે કર્યું છે. ૧ નરક પૃથ્વીના (રત્નપ્રભા વગેરે) ૭ ભેદો અને ૨ નામ અને ગોત્રનું વર્ણન કરીને તે દરેક નરક-પૃથ્વીઓની જાડાઈ, અને કાંડ તથા નરકાવાસો તેમજ તેના આધારભૂત ધનોદધિ વગેરેનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પછી કાંડાદિનું આંતરું, અને રત્નપ્રભાદિના સંસ્થાન, તથા તેની અને અલોકની વચ્ચેનું આંતરું વગેરે બીના કહી છે. ત્યાર બાદ ધનોદધિ વગેરેની જાડાઈ કહીને રત્નપ્રભાદિમાં સર્વ જીવાદિની ઉત્પત્તિને અંગે જરૂરી હકીકત જણાવી છે. પછી રત્નપ્રભાદિના શાશ્વતતાદિ (શાશ્વતપણું અશાશ્વતપણું, આ બે) નો નિર્ણય જણાવીને તે રત્નપ્રભાદિના અદ્યપણહુત્વો કહ્યાં છે.

પછી નરકાવાસ, તે સર્વેના સંસ્થાન અને વર્ણાદિ, તથા મોટાપણું (ઉંચાઈ, લાંબાઈ વગેરે) વર્ણવીને ઉપજવાની સંખ્યા અને અવગાહના કહી છે. પછી નારક જીવોના દેહના સંઘયણ સંસ્થાન વગેરે તથા શ્વાસ આહાર દેશ્યા દષ્ટિ જ્ઞાન અજ્ઞાન યોગ ઉપયોગ સમુદ્ધાત વગેરેનું વર્ણન કરીને તેમને અંગે ભૂખ તરસની બીના કહી છે. પછી તેમના આયુષ્ય ઉદ્વર્તનની બીના કહીને નરકસ્થાનોના સ્પર્શાદિનો વિચાર વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે. આ રીતે નારકનો અધિકાર-પૂરો કરીને તિર્યચનો અધિકાર શરૂ કર્યો છે. તેમાં તિર્યચોના અને

તિર્થ યોગી યોગિઓના તથા તિર્થ ચ ગ્રામી પુરુષોના ભેદ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કરીને મનુષ્યોનું વર્ણન કરતા તેમના અને સમૂર્ચ્છિમ ગર્ભજ મનુષ્યોના તથા પદ અતરદ્રીપના મનુષ્યોના ભેદાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી દેવોનું સ્વરૂપ જણાવતા ભુવનપતિ દેવોના ભેદો અને ભવનો, તથા અસુરકુમારાદિમાના દરેકના ભવનો, તેમજ ચમરેન્દ્રાદિની પર્વદાઓ કહીને ઉત્તર દિશાના અને દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારાદિના તથા બ્યતર ને વાનમતર દેવોના ભવનાદિનું તેમજ જ્યોતિષક દેવોના વિમાનાદિનું વર્ણન કર્યું છે પછી અનુક્રમે તિર્થાલોકના દ્વીપ સમુદ્રો, અને તે ગંધાના આકાર વગેરેનું તથા પદ્મવરવેદિકા, વનખડો તેમજ વિજયદ્વાર જ ખૂદીપના વિજયદ્વાર, તેના તોરણ ને ચક્રાદિનું વર્ણન કર્યું છે પછી વિજયદેવ, તેની રાજધાની વિજયદેવની સભા, માણવકસ્તભ, દેવશયનીય, સિદ્ધાયતનાદિ, વિજયદેવનો અભિષેક, વિજયદેવે કરેલી જિન પૂજા, વિજયદેવના તાબાના દેવાદિના આયુષ્ય વગેરે, આ ગંધાનું વર્ણન કર્યું છે પછી વૈજયતદ્વાર, તેનું આતર, અને ઉત્તરકુડ, ચમકપર્વત, નીલવદ્ધાહુત તથા કાચનપર્વત જ ખૂપીઠ, જ ખૂવૃક્ષ, તેમજ જ ખૂદીપના ચદ્ર સૂર્યો આ ગંધાનું ક્રમસર વર્ણન કર્યું છે પછી લવણસમુદ્ર, તેના ચક્રાદિ, અને તેની વેલાની વૃદ્ધિ, તથા વેલધર પર્વત, અનુવેલ પર પર્વત, તેમજ ગૌતમ દ્વીપનું વર્ણન કર્યું છે પછી ધાતકીખડના અને કાચેદિના ચદ્ર સૂર્યાદિનું વર્ણન કરીને કાલોદધિથી આગળના દ્વીપ સમુદ્રોનું અને દેવદ્વીપાદિનું તથા ચદ્રદ્વીપ સૂર્યદ્વીપાદિનું તેમજ લવણ સમુદ્રની ઉડાઈ સહિત ઉચ્ચાઈનું વર્ણન કર્યું છે પછી લવણ સમુદ્રના ગોતીર્યનું અને તેની ખડોળાઈનું વર્ણન કરીને અનુક્રમે ધાતકીખડ, કાલોદધિ પુષ્કરવરદ્વીપ, સમયક્ષેત્ર (અઢીદ્વીપ) ને માનુષોપાગિરિનું વર્ણન કરીને અઢીદ્વીપની ખડારના ને અઢરના ચક્રાદિનું ઉર્ધ્વોપપન્નપણું વગેરે બીના જણાવી છે પછી અનુક્રમે પુષ્કરવર, વાણીવર, ક્ષીરિવરાદિ દ્વીપાદિનું વર્ણન કરીને આઠમા નદીધરદ્વીપાદિ અને ત્રિમત્યવતારવાળા સમુદ્રો, તથા સરખા નામવાળા અસખ્યતા દ્વીપોનું વર્ણન કર્યું છે પછી લવણ સમુદ્રાદિના પાણીના સ્વાદ, માછલા વગેરે, દ્વીપ સમુદ્રોનું પ્રમાણ, ચક્રાદિની નીચે ઉપર અને સમઘાઈનમા રહેલા તારાઓ તથા ચક્રાદિના શ્રદ્ધાદિ પરિવાર વગેરેનું વર્ણન કરીને મેરૂની અને લોકાતની વચ્ચેનું આતર જણાવ્યું છે પછી ચક્રાદિના સસ્થાન અને વિમાનની લગાઈ વગેરે તથા ચક્રાદિના વાહન, અને ચક્રાદિમા કોની મદ ગતિ ને કોની શીઘ્ર ગતિ ? તથા ઢોણ અદ્ય શ્રદ્ધિવાળા ? ને કોણ મહર્ચિક ? તેમજ તારામા માહોમાહે આતર કહીને ચક્ર સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ ને દેવીઓ તથા તે ગંધાના આયુષ્ય તેમજ ચક્રાદિનું અદ્ય બહુત્વ વગેરે જણાવ્યું છે આ રીતે જ્યોતિષકની બીના પૂર્ણ કરીને વૈમાનિક દેવોના ભેદો, અને શકની પર્વદા તથા વિમાનોના આધારભૂત પદાર્થો, તેમજ વિમાન પૃથ્વીની જડાઈ વગેરેનું વર્ણન કરીને વિમાનોની ઉચ્ચાઈ અને તેમના સસ્થાન લગાઈ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે પછી વૈમાનિક દેવોના સઘયણ, સસ્થાન, વર્ણાદિ, અવધિજ્ઞાન, સમુદ્ધાત, વિભૂષા, કામભોગ, આયુષ્ય, ઉદ્ધર્તના, અપ બહુત્વ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ આ રીતે શ્રી છવાસિગમ સૂત્રની ત્રીજી અર્થાત પત્તિનો દ્વક પરિચય પૂરો થયો ॥

૪ ચોથી પ્રતિપત્તિમાં—એકેન્દ્રિયાદિ જીવોના લેહો, આયુષ્ય અને આંતરું તથા અદ્ય બહુત્વ વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે.

૫ પાંચમી પ્રતિપત્તિમાં—પૃથ્વીકાયાદિ જીવોના ૬ લેહો આયુષ્ય અને કાયસ્થિતિ તથા અદ્ય બહુત્વ કહીને સૂક્ષ્મ પૃથ્વી વગેરેનું આયુષ્ય, કાયસ્થિતિ, આંતરું અને અદ્યબહુત્વ કહીને બાહ્ય પૃથ્વીકાયાદિની એ જ આયુષ્યાદિ ૪ બાળતો વિસ્તારથી વર્ણવી છે. અંતે નિગોદનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે.

૬ છઠ્ઠી પ્રતિપત્તિમાં—નારક જીવાદિ ૭ પ્રકારના જીવોના આયુષ્યાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૭ સાતમી પ્રતિપત્તિમાં—પ્રથમ સમયના નારક જીવાદિ ૮ પ્રકારના જીવોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૮ આઠમી પ્રતિપત્તિમાં—પૃથ્વીકાયાદિ ૯ જીવોના આયુષ્યાદિ ૪ પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૯ નવમી પ્રતિપત્તિમાં—પ્રથમ સમય અપ્રથમ સમયના એકેન્દ્રિયાદિ દશ પ્રકારના જીવોને ઉદેશીને આયુષ્યાદિ ૪ બાળતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી સિદ્ધાદિનું વર્ણન કરીને સંસારી જીવોને ઉદેશીને કષાય, લેશ્યા, જ્ઞાન, આહારકપણાની ને અનાહારકપણાની સ્થિતિ અને સમ્યગ્દષ્ટિ આદિનું વર્ણન કર્યું છે. પછી સર્વ જીવોમાં જૂઠી જૂઠી રીતે ત્રિવિધ પાણું જણાવીને ચક્ષુર્દર્શનાદિની અપેક્ષાએ જીવો ચાર પ્રકારના છે. એમ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી સર્વ જીવોના સાત પ્રકારોનું વર્ણન કરતાં કાય અને લેશ્યાનું પણ વર્ણન કર્યું છે. તે પછી આઠ પ્રકારે જણાવતાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાનની બીના તથા તિર્થંચ વગેરેની ચોનિન લેહો વર્ણવીને નવ પ્રકારો અને દશ પ્રકારો પણ જૂઠી જૂઠી રીતે વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે આ રીતે નવે પ્રતિપત્તિઓનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો.

॥ શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો સોલસો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐   卐

卐

॥ सत्तरमो प्रकाश ॥

४ उपांश श्री भज्ञापना (पक्षुवला) सूत्रनो परिचय

॥ आर्या ॥

पण्णवणोवगस्सह, परिचयत्तेस जहासुय वुत्त ॥
स म वा य गो व ग, सिरिआरियसामसिद्धकिई ॥ १३२ ॥

दन्वाणुओगकलिय, पाइयभासा पसण्णपयरण ॥
गुरुय छत्तीसपय, णिस्सद दिट्ठिवायस्स ॥ १३३ ॥

अञ्जयण सुयरयण, सत्तपयत्थोवएसग छेसा ॥
पण्हुत्तररुवेण, परूवणा पवरवोहदया ॥ १३४ ॥

^१पण्णवणा ^२ठाणपय, ^३बहुवत्तव्व ^४ठिई ^५विसेसपय ॥
^६बुक्क ^७तुसासपय, ^८सण्णा ^९जोणी ^{१०}तहा चरम ॥ १३५ ॥

^{११}भासा ^{१२}देहपयाइ, ^{१३}परिणामपय ^{१४}तहा ^{१५}कसायपय ॥
^{१६}इदिय ^{१७}पभोग ^{१८}छेसा, ^{१९}कायविइपय ^{२०}च सम्मच्च ॥ १३६ ॥

^{२१}अत्तकिया ^{२२}पयमयगा-^{२३}हणापय ^{२४}फिरिय ^{२५}कम्मपयमवर ॥
^{२६}वपग ^{२७}वेयग ^{२८}वेय ^{२९}ध-^{३०}वगाइ ^{३१}तह ^{३२}वेयवेयगाहार ॥ १३७ ॥

^{३३}उवओगो ^{३४}पासणया, ^{३५}सण्णा ^{३६}सजमपय ^{३७}तहोइपय ॥
^{३८}पवियारणापय ^{३९}वे-^{४०}यणा ^{४१}समुग्घायपयमते ॥ १३८ ॥

सिरिहरिमइविरइय, प्पएसवक्खलाणुसार विहवित्ती ॥
मळपगिरीया क्खम्भ-इणावजुण्णी च सगहणी ॥ १३९ ॥

જીવો અને સમાન્યથી જીવોનું અલ્પબહુત્વ જણાવ્યું છે. પછી ક્ષેત્ર અને ગતિની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ કહીને દેવો અને એકેન્દ્રિયોનું અલ્પબહુત્વ, અને ક્ષેત્રને અનુસારે વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, પૃથ્વીયાદિ, ત્રસકાય તથા આયુષ્યના ણાંધનાર વગેરે જીવોનું અલ્પબહુત્વ જણાવ્યું છે. પછી ક્ષેત્ર અને દિશાની અપેક્ષાએ પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું, અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવનું તથા ૯૯ ભેદોવાળા જીવો (મહાદંડક)નું અલ્પબહુત્વ જણાવ્યું છે.

૪ સ્થિતિપદ્ધતિ—પૂર્વે કહેલા તમામ જીવોનું આયુષ્ય જણાવ્યું છે. તેમાં ૧ સામાન્યથી નારક જીવો, ૨ પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભાદિના નારકો, ૩ સમુદિતદેવો, ૪ દરેક નિકાયના દેવો, ૫ પૃથ્વી વગેરે પાંચ જીવો, ૬ બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રણ, ૭ જલચરાદિ સમુદિત જીવો ૮ અને તે દરેક તિર્યંચો, ૯ મનુષ્યો. આ ૧૦ઠા જીવોનું આયુષ્ય જણાવ્યું છે.

૫ વિશેષ (પર્યાય) પદ્ધતિ—જીવોના અને અજીવોના પર્યાયોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. તેમાં અનુક્રમે નારક, અસુરકુમારાદિ, પૃથ્વીકાયાદિ, દ્વીન્દ્રિયાદિ, પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યંતર દેવોના પર્યાયો કહીને તેજ જીવોના જઘન્યાદિ અવગાહનાની અપેક્ષાએ પર્યાયોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી રૂપી અજીવોના અને દ્રવ્ય પ્રદેશ તથા અવગાહના સ્થિતિની અપેક્ષાએ પરમાણુ વગેરેના, તથા જઘન્યાદિ પ્રદેશવાળા સ્કંધાદિના પર્યાયો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે.

૬ વ્યુત્ક્રાંતિપદ્ધતિ—૨૪ દંડકોમાં ઉપજનારા જીવોની અને ત્યાંથી નીકળનારા જીવોની ખીના કહી છે. તેમાં ચાર ગતિમાં જીવોને ઉપજવાનો વિરહકાલ, એજ ખીના રત્નપ્રભાદિમાં કહીને ત્યાંથી દરેક સમયે કેટલા જીવો નીકળે છે તે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. તે પછી ૧ સાંતર (આંતરે આંતરે) ઉપજવું ને નિરંતર ઉપજવું, ૨ સાંતર ઉદ્વર્તના અને નિરંતર ઉદ્વર્તના, ૩ નરકમાં દરેક સમયે કેટલા જીવો ઉપજે ? ૪ કયા જીવો નરકમાં આવે ? આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને અસુરકુમાર, પાંચ સ્થવર, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય તથા ચાર પ્રકારના દેવોમાં ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની ખીના કહીને પરભવના આયુષ્યને ણાંધવાનો વિચાર અને આયુર્બંધના ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

૭ ઉદ્ધ્વાસપદ્ધતિ—દંડકોના ક્રમ, શ્વાસોચ્છવાસની ખીના અને તે (ઉચ્છવાસ) નો વિરહ કાલ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૮ સંજ્ઞાપદ્ધતિ—દશ સંજ્ઞાનું સ્વરૂપ, દંડકના ક્રમે આહારાદિ સંજ્ઞાવાળા જીવોનું અલ્પબહુત્વ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૯ યોનિપદ્ધતિ—યોનિપદ્ધતિ ભેદો, અને નારકાદિમાં યોનિના શીતાદિ ભેદોની વહેંચણી તથા સચિત્તાદિ ભેદોની વહેંચણી કરીને સંવૃત યોનિ આદિ ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી મનુષ્યોમાં કુર્મોન્નતા યોનિ વગેરે ત્રણ ભેદોની વહેંચણી કરતાં પ્રસંગે ખીજી પણ ઘણી ખીના ટીકાકારે વિસ્તારથી કહી છે.

૧૦ ચરમાચરમ (ચરમ) પદમા—નરક યાત્રામાં તથા જ્ઞાનપ્રભાદિમા ચરમતાની (ચરમપણા) અને અચરમતાની ખીના સમન્તવીને ચરમ અચરમ જીવોનું અને અલોકાદિનું ચરમાદિ લેદે અપગાદુત્વ કહીને પરમાણુમા અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધાદિમા ચરમતાદિની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અસ્થાનના લેદે કહીને જીવાદિમા ચરમતાદિનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૧ ભાષા પદમા—સત્યાદિ ભાષાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તેમા ભાષાના અવધારિણી ભાષા વગેરે લેદોનું સ્વરૂપ અને એક વચન વગેરે ૧૬ વચનો તથા સામાન્યથી ભાષાના કારણો તેમજ સત્ય ભાષા વગેરે ભાષાના પ્રકારો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે પછી ભાષક અભાષકનું સ્વરૂપ અને નારકાદિ દંડકોમા ભાષાના ભેદોની વહેચણી, તથા ભાષાની ઉત્પત્તિના કારણો, તેમજ ભાષા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરવાનો અને ભાષાએ પરિણામ પમાડીને છોડવાનો વિચાર આ બધી ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી ભાષા વર્ણના પુણ્યલોના ગ્રહણ અને નિર્ગર્ણના સાતર અને નિરતર ગ્રહણાદિ લેદોનું સ્વરૂપ અને ભાષા દ્રવ્યાદિના લેદો તથા ૧૬ વચનોનું સ્વરૂપ કહીને દેવદે સત્ય ભાષાદિનું અપગાદુત્વ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૨ શરીર પદમા—શરીરના લેદો, અને પ્રલેદો તથા તેમની દંડકોમાં પ્રરૂપણા, તેમજ ઔદારિકાદિની સંખ્યા કહીને તે સંખ્યાનો વિચાર નારકાદિ દંડકોને લક્ષ્યમા શખીને પ્રયોગરૂપે સ્પષ્ટ સમજાવ્યો છે અહીં દીકાકાને ગર્ભજ મનુષ્યોની સંખ્યા વગેરેનું વર્ણન બહુ જ સરલ પદ્ધતિએ કર્યું છે

૧૩ પરિણામ પદમા—(૧) પરિણામના બે લેદોનું, (૨) જીવના પરિણામના ગતિ વગેરે ૧૦ લેદોનું સ્વરૂપ, (૩) અજીવ પરિણામના બધ પરિણામ વગેરે દશ લેદોનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૪ કષાય પદમા—કષાયના લેદો, તેની ઉત્પત્તિના કારણો, અને કોષાદિના લેદો તથા કર્મોના ગણાદિમાં કષાયોની ગુણ્યતા (કારણગણ) વગેરે ખીના બહુજ વિસ્તારથી સમજાવી છે

૧૫ ઇન્દ્રિયપદમા—અર્થેન્દ્રિયાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોમા મન્થાનાદિ ૧૬ દ્વારોનો વિચાર અને તે દરેક ઇન્દ્રિયાદિના પ્રદેશો તથા તેની નિર્ગર્ષ કહીને અવગણના અને અપગાદુત્વ કહ્યું છે પછી નારકાદિ દંડકોમા ઇન્દ્રિયાદિનું વર્ણન, અને સ્પૃષ્ટ શબ્દાદિનું સ્વરૂપ તથા દરેક ઇન્દ્રિયના વિષયનું પરિણામ તેમજ અત્યનિર્ગર્ષ તથા પુણ્યલોના જ્ઞાન (જાણુ) વગેરેને અંગે પ્રયોગરૂપે કહીને ચાટલા વગેરેની ધાયાનું સ્વરૂપ, અને અવગણાદિનું તથા દ્રવ્યેન્દ્રિયોનું

અને લાવેન્દ્રિયોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી નારકાદિ જીવોને ભૂતકાલમાં પ્રાપ્ત થયેલી તે જાને ઈન્દ્રિયોની સંખ્યા અને વર્તમાન તથા લાવી ઈન્દ્રિયોની સંખ્યા વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

૧૬ પ્રયોગપદ્ધતિ—પ્રયોગના લેહો, તેની નારકાદિ દંડકોમાં બહેંચાણી, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૧૭ લેશ્યાપદ્ધતિ—સમાન (સરળો) આહાર વગેરે ૭ દ્વારોનું અને લેશ્યાનું સ્વરૂપ, તથા સમકર્મત્વ સમક્રિયત્વાદિની ખીના કહીને અસુરકુમારાદિમાં આહારાદિ નવ પદોની ખીના અને સમવેદનાદિની ખીના તથા લેશ્યાના લેહો તેમજ નારકાદિમાં તેની બહેંચાણી વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી લેશ્યા વગેરે આઠનું અને લેશ્યાવાળા નારક તિર્થંચ મનુષ્ય અને દેવોનું અદ્યખાદ્ય કહીને જણાવ્યું છે કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા નારકો પોતાના અવધિજ્ઞાનાદિની તરતમતાને લઈને (આછા વધતાપણાને લઈને) અવધિજ્ઞાનની હદ પ્રમાણે જોનાદિને જાણે. પછી કેટલા જ્ઞાનની હયાતિમાં કઈ કઈ લેશ્યાઓ હોય? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને લેશ્યાના પરિણામનું લક્ષણ અને તેના વર્ણ ગંધ રસ ને સ્થાનનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. અહીં યોગ્ય પ્રસંગે ટીકાકારે દેવ નારકની લેશ્યામાં તદ્વાવત જણાવીને ખીના એ મતોનું ખંડન કરીને જણાવ્યું કે લેશ્યાનો અને યોગનો અન્વય વ્યતિરેક હોવાથી યોગ પરિણામ રૂપ લેશ્યા છે.

૧૮ કાયસ્થિતિપદ્ધતિ—કાયસ્થિતિનું સ્વરૂપ જણાવીને ચોવીશે દંડકોના જીવોની કાયસ્થિતિ યોગદ્વારાદિ દ્વારોને જણાવવા પૂર્વક વર્ણવી છે. પહેલાં જેવી સ્થિતિ (સ્વરૂપ) હતી તેવી સ્થિતિનું નિરંતરપણે જે થવું તે કાયસ્થિતિ કહેવાય. જેમ પૃથ્વીકાય મરીને આંતરાં રહિતપણે પૃથ્વીકાયજ થાય વગેરે.

૧૯ સમ્યક્ત્વપદ્ધતિ—નારકાદિ દંડકોમાં સમ્યક્દષ્ટિ, મિશ્રદષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિપણાના વિચારો જણાવ્યા છે.

૨૦ અંતક્રિયા પદ્ધતિ—જીવમાં અને નારકાદિ દંડકોમાં અંતક્રિયાના વિચારો વર્ણવ્યા છે. પ્રસંગે તીર્થંકરપણું વગેરેની પ્રાપ્તિના કારણાદિની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. અને નારકાદિ જીવમાંથી નીકળેલા જીવોને ઉદ્દેશીને ધર્મ શ્રવણાદિની ખીના તથા તીર્થંકરત્વાદિના તેમજ ચક્રવર્તિત્વાદિના વિચારો જણાવ્યા છે. અને દેવાદિના ઉપપાતની અને અસંજીના આયુષ્યના લેહોની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૨૧ અવગાહના (સંસ્થાન) પદ્ધતિ—નારકાદિ જીવોના શરીરોની ઉંચાઈનું પ્રમાણ જણાવ્યું છે. તેમાં વિધિ, પ્રમાણ, સંસ્થાનાદિની ખીના, શરીરના લેહો, અને વૈક્રિય આહારકે તેજસ કાર્મણ શરીરના લેહ, સંસ્થાન અને અવગાહના કહીને દ્રવ્યાદિની અને જઘન્યાવગાહનાદિની અપેક્ષાએ ઔદારિકાદિ શરીરોનું અદ્યખાદ્ય વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

૨૨ ક્રિયાપદમા—ક્રિયાના પાત્ર ભેદો, અને કર્મોના ઇધમા તેની કારણતા, તથા નારકાદિ દડકોમા ક્રિયાના વિચારો, તેમજ ક્રિયા સવેષ કહીને ક્રિયાઓનો સહભાવ (એક ક્રિયાની હયાતિમા બીજી ક્રિયાઓનું હોવાપણું), અને હિંસાદિના ત્યાગના ગરણો, તથા હિંસાને તજનારાં જીવોને કર્મ ઇધની ઓછાશ વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી કહ્યું કે વિરતિવાળા જીવોને ક્રિયા નિમિત્તે થતો કર્મ ઇધ ન હોય

૨૩ કર્મપ્રકૃતિ પદમા—કર્મપ્રકૃતિના ભેદો, ઇધ, અને ઉદય, તથા નિયતિ કહીને એકિન્દ્રિયાદિ જીવોને ઇધાવવા હાયક કર્મ સ્થિતિ જણાવી છે પછી આઠે કર્મોના જઘન્ય અને ઉદ્વેગ સ્થિતિ ઇધનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે

૨૪ કર્મઇધ પદમા—કર્મોના ઇધનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે એટલે એક કર્મપ્રકૃતિના ઇધ કાલે બીજા કયા કયા કર્મો ઇધાય ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો દડકોના કર્મે વિસ્તારથી કર્યો છે

૨૫ કર્મવેદ પદમા—એક કર્મપ્રકૃતિના ઇધ કાલે બીજા કયા કયા કર્મોના ઉદય હોય ? આ હકીકતને દડકોના કર્મે વિસ્તારથી જણાવી છે

૨૬ વેદઇધ પદમા—એક કર્મપ્રકૃતિના ઉદયગણે બીજા કયા કયા કર્મો ઇધાય ? આ હકીકતને દડકોના કર્મે વિસ્તારથી સમજાવી છે

૨૭ વેદવેદપદમા—એક કર્મપ્રકૃતિના ઉદય કાલે બીજા કયા કયા કર્મોના ઉદય હોય ? આ હકીકતને દડકોના કર્મે વિસ્તારથી સમજાવી છે

૨૮ આહારપદમા—નારકાદિ દડકોના કર્મે જીવોના સૂચિતાહારાદિની બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે તેમા દેવ મનુષ્ય તિર્થંક અને નારકોના આહારનું સ્વરૂપ અને ઓજ આહાર, લોમાહાર તથા કવલાહારનું સ્વરૂપ કહીને આહારને અગે ૧૩ દ્વારે વર્ણવ્યા છે પછી સામાન્યથી જીવોની અને સ્વલેશ્યાદિ સ્વરૂપવાળા જીવોના આહારકત્વાદિની બીજા અને ગતિ વગેરેમા પણ આહારકત્વાદિની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૨૯ ઉપયોગપદમા—નારકાદિ દડકોમા સાકાર અનાકાર (૧૨) ઉપયોગની જોડે ચણી વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે

૩૦ પરચત્તાપદમા—નારકાદિ દડકોમા સાકાર અનાકાર પરચત્તાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવીને દેવલી ભગવતને એક સમયે એક ઉપયોગ હોય આ બીજા સ્પષ્ટ જણાવી છે

૩૧ સજ્ઞાપદમા—નારકાદિ દડકોમા આહારસજ્ઞાદિના વિચારો જણાવો જીવો કઈ સજ્ઞાથી સતી કહેવાય ? વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૩૨ સંયત પદમાં—નારકાદિ દંડકોમાં સંયતત્વાદિની ખીના પ્રશ્નોત્તર રૂપે વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૩૩ અર્વાધ પદમાં—અવધિજ્ઞાનના ભેદ, વિષય, સ્વરૂપ, સંસ્થાનાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કરતાં તેના બે ભેદો અને સ્વામી જણાવ્યા છે. પછી નારકાદિ જીવોને ઉદ્દેશીને અવધિજ્ઞાનનું પ્રમાણ અને આકાર કહીને તેના ૬ ભેદો વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

૩૪ પ્રવીચાર પદમાં—અનંતરાગત આકારાદિ ૭ દ્વારોનું વર્ણન કરીને તે ખીના નારકાદિ જીવોમાં ઘટાવી છે. પછી નારકાદિ જીવોના આહાર પુદ્ગલ, અને જ્ઞાનાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કરીને દેવોના કાયપ્રવીચારત્વાદિનું વર્ણન કર્યું છે. છેવટે કાયપ્રવીચારાદિવાળા દેવોનું અદ્વયબુદ્ધિ વગેરે હકીકત પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પ્રવીચાર એટલે ભોગ સેવા.

૩૫ વેદના પદમાં—વેદનાનું સ્વરૂપ કહીને તેના જૂદી જૂદી રીતે જે જે ભેદો થાય છે, તે તે ભેદો કહ્યા છે. પછી નારકાદિ દંડકોના ક્રમે તે ભેદોની ભાવના (ઘટના; બેંચણી) વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૩૬ સમુદ્ધાત પદમાં—૭ સમુદ્ધાતોનું સ્વરૂપ, સ્વામી, કાલ, વગેરે ખીના કહીને નારકાદિ જીવોમાં સમુદ્ધાતોની બેંચણી, અતીત અનાગત સમુદ્ધાત, વેદનાદિ, સમુદ્ધાતનું વર્ણન, અને વેદનાદિ સમુદ્ધાતવાળા જીવોનું જૂદું જૂદું તથા ભેગું અદ્વયબુદ્ધિ કહીને કેવલી સમુદ્ધાતનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. પછી યોગ નિરોધનું અને સિદ્ધ ભગવંતનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો પણ ટીકાકારે વિસ્તારથી સમજાવી છે. છેવટે ટીકાકારે પ્રશસ્તિમાં પોતાનું નામ વગેરે ખીના કહી છે. આ રીતે શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય જાણવો.

॥ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો સત્તરમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐 卐

卐

॥ અદારમે પ્રકાશ ॥

॥ ૫ ઉપાંગ શ્રીસૂર્યપ્રજ્ઞાપિનો અને ૭ ઉપાંગ ચ દ્રવ્યપ્રજ્ઞા સૂત્રનો પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

અદારસપ્તયાસે, રવિસસિષ્ણત્તિપરિચય ઘુચ્છ ॥
સંલેખા તમુવગ, વિણ્ણેય સિરિમગર્વદ્દ ॥ ૧૪૦ ॥

જત્ય ચ તિથારાઓ, પરિયા મુરિયસ્સ પ્ણવળા ॥
સા મુરિયપ્ણત્તી, સ્વગોલત્તત્ય થોદ્દય ॥ ૧૪૧ ॥

કાલ્પિમેય મુત્ત, દુગુણા દસ પાહુદા તદ્દા પદમે ॥
અદ પાહુદપાહુદયા ગીર્ણ દસમે તિવાગીસા ॥ ૧૪૨ ॥

ચદસ્સ પ્ણવળા, મહુત્થલ્લેસુ કયત્થસરિસત્તા ॥
યોગો અત્થપિમેઓ, તદ્દાપિ સિરિચ્છદપ્ણત્તી ॥ ૧૪૩ ॥

સત્તમુવગ સાગ-મુત્તસ્સ પરિચય મળદ્દરેદ્ધિ ॥
જત્ય કયા પ્ણવળા, સસિણો સા ચ્છદપ્ણત્તી ॥ ૧૪૪ ॥

ગિજ્જુત્તી તિચ્છિન્ના, પચમુવગસ્સ તેણ મુત્તાણ ॥
વિત્તિ કરેમિ દોણ્હ, વિત્તી સિરિમલ્લયગિરિરિદ્ધયા ॥ ૧૪૫ ॥

શીલકાર્થ — હવે હું શ્રીભગવાન પ્રવચન કિરણાવલીના અદારમા પ્રકાશમા ૫ શ્રીસૂર્યપ્રજ્ઞાપિ ઉપાંગનો અને ૭ શ્રીચંદ્રપ્રજ્ઞાપિ ઉપાંગનો પરિચય દેશમા દહીશ. શ્રીભગવાની સૂત્રનું આ શ્રીસૂર્યપ્રજ્ઞાપિ સૂત્ર ઉપાંગ છે ॥ ૧૪૦ ॥ જેમા સૂર્યની (અને અશ્વિની) બીના દહી છે તે સૂર્યપ્રજ્ઞાપિ દહેવાય બગેળનું ખરૂં વડચ જણાવ ૧૩ આ પાચમું ઉપાંગ છે ॥ ૧૪૧ ॥ આ શ્રીસૂર્યપ્રજ્ઞાપિ સૂત્ર દાસિક સૂત્ર દહેવાય છે તેમા ૨૦ પ્રાબુતો છે તેમા પહેલા પ્રાબુતમા ૮ પ્રાબુતપ્રાબુતો છે, અને બીજા પ્રાબુતમા ૩ પ્રાબુતપ્રાબુતો, તથા દશમા પ્રાબુતમા ૨૨ પ્રાબુતપ્રાબુતો દહા છે ॥ ૧૪૨ ॥ આ સૂર્યપ્રજ્ઞાપિ સૂત્રમા “જાનેમા (સૂર્યમા અને ચંદ્રમા) પાની બીના સરખી રીને ઘટતી સેવાથી યજ્ઞ સ્થાવેમા ચંદ્રની પજુ ધારી હમીકતો જણાવી છે તેથી જાનેની ચંદ્ર રચનામા જાતું ફેગકાર જણાવે નથી ફેમત આયુધ્ય, વિમાને પી સખ્યા વગેરેમા જ જૂલય છે છતાં ચંદ્રપ્રજ્ઞાપિ સૂત્રને શ્રીઉપાસક દશાગ સૂત્રના ઉપાંગ

તરીકે જાણાવ્યું છે, તે વ્યાજબી જ છે. કારણ કે જાને ઈંદ્રોના વિમાનાદિ અને દેવ દેવી-ઓનો પરિવાર વગેરે બીના અલગ અલગ કહી છે. આ રીતે પૂર્વધરાદિ મહાપુરુષોએ કરમાવ્યું છે. જેમાં ચંદ્રની બીના કહી છે તે ચંદ્રપ્રજ્જિત સૂત્ર કહેવાય. ॥ ૧૪૩-૧૪૪ ॥ શ્રીસૂર્યપ્રજ્જિત સૂત્રની ટીકાની શરૂઆતમાં ટીકાકાર શ્રીમલયગિરિ મહારાજે કહ્યું છે કે-આ સૂત્રની ઉપર શ્રીલદ્રમહાદેવ સ્વામીએ નિર્ચુકિત રચી હતી, તે કલિકાલના દોષથી નષ્ટ થઈ છે, તેથી હું ફક્ત સૂત્રોની વ્યાખ્યા કરું છું. તેમણે આ શ્રીચંદ્રપ્રજ્જિત સૂત્રની પણ ટીકા રચી છે. તેથી પાંચમા અને સાતમા ઉપાંગની ટીકા રચનાર શ્રીમલયગિરિ મહારાજ જાણુવા. ૧૪૫

રૂપદર્શન:—આ શ્રીસૂર્યપ્રજ્જિત અને શ્રીચંદ્રપ્રજ્જિત નામના જાને ઉપાંગોમાં અનુક્રમે સૂર્યની અને ચંદ્રની હકીકત કહી છે. તેથી જ્યોતિશ્વરની બીના જાણાવનારા એ ઉપાંગો જાણુવા. શ્રીમલયગિરિ મહારાજે કરેલી જાને ઉપાંગોની ટીકા હયાત છે. તેના આધારે જ આપણે આ બે પ્રજ્જિતનો અર્થ સમજી શકીએ છીએ. આ શ્રીસૂર્યપ્રજ્જિતના ૨૦ પ્રાલૃતો છે. પ્રાલૃત એટલે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રના અમુક ભાગ. તેવા ૨૦ ભાગો અહીં છે.

૧ પ્રાલૃતમાં ૮ પ્રાલૃતપ્રાલૃતો છે. પ્રાલૃતમાં પણ જે નાના વિભાગો કહ્યા છે, તે પ્રાલૃતપ્રાલૃત કહેવાય. અહીં પહેલા પ્રાલૃતપ્રાલૃતમાં ટીકાકારે શ્રીવીરપરમાત્માને, શ્રુતકેવલી ભગવંતોને અને જિન વચ્ચે નમસ્કારાદિ કરીને જાણાવ્યું છે કે-હું નિર્ચુકિતનો વિચ્છેદ થવાથી આ સૂત્રની વ્યાખ્યા કરું છું. પછી મિથિલાનગરી, માણિલદ્ર ચેત્ય, જિતશત્રુ રાજા, તેની ધારિણી રાણી સમવસરણ, પર્ષદાતું નીકળવું, ધર્મકથા વગેરેનું વર્ણન દ્વંદ્વામાં જાણાવી વિસ્તારથી જાણુવા માટે ઔપપાતિક સૂત્રની લલામણ કરી છે. એજ પ્રમાણે ઈંદ્રભૂતિનું પણ વર્ણન કરીને ૨૦ પ્રાલૃતોમાંના દરેક પ્રાલૃતમાં કહેવાની હકીકત દ્વંદ્વામાં આ પ્રમાણે જાણાવી છે.

॥ અનુષ્ટુપ્તમ્ ॥

કહ મંડલાઈ વચ્ચઈ^૧, તિરિચ્છા કિં ચ ગચ્છઈ^૨ ॥

ઓમાસઈ કેવઈયં^૩, સેયાઈ કિં તે સંઠિઈ^૪ ॥ ૧ ॥

કહિં પહિહયા લેસા^૫, કહિં તે ઓય સંઠિઈ^૬ ॥

કે સૂરિયં વરયંતે^૭, કહં તે ઉદય સંઠિઈ^૮ ॥ ૨ ॥

કહ કટ્ટા પોરિસીચ્છાયા^૯, જોગે કિં તે વ આહિઈ^{૧૦} ॥

કિં તે સંવચ્છરેનાદી^{૧૧}, કહ સંવચ્છરાઈય^{૧૨} ॥ ૩ ॥

કહ ચદનસો વુઢી^{૧૩}, કયા વે દોસિણા ષહુ^{૧૪} ॥

કે સિખગઈ વુત્તે^{૧૫}, કહ દોસિણ લલ્લણ^{૧૬} ॥ ૪ ॥

ચંચળોવવાય^{૧૭} ઉચ્ચત્તે^{૧૮}, ધૂરિયા કહ આહિયા^{૧૯} ॥

અણુભાવે કે વ સવુત્તે^{૨૦}, પવમેયાઈ વીસઈ ॥ ૫ ॥

રૂપટાર્થ — આ સૂર્યપ્રગ્લભિ સૂત્રના રચનાર કોઈ સમર્થ પૂર્વધર સ્થવિર ભગવત હોય, એમ પોઠ રચના શીલીનો વિચાર કરતા જણાય છે તેમણે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવ ઉત્તરના આપનારા ને શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નોને પૂછનારા છે, આ રીતે સરલ પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિએ સૂર્ય ચદ્રની હકીકત જણાવી છે તેમા (૧) પહેલા પ્રાભુતમા—શ્રીગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવને પૂછ્યું કે હે પ્રભો! સૂર્ય એક વર્ષમા કેટલા મંડલો (સૂર્યના માંડલા) મા એક વાર ગતિ કરે છે ? (ચાલે છે, નીચે છે) ને કેટલા મંડલોમા બે વાર નીચે છે ? પ્રભુદેવે આ પ્રશ્નો ઉત્તર બહુજ વિસ્તારથી આપ્યો છે તે ખીના અને તેને અનુસરતી ખીણ પણ ધણી હકીકત સૂત્રકારે દ્રકામા કહી છે, તેજ ખીના ટીકાકારે સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૨ ખીલ પ્રાભુતમા—સૂર્ય જે તીર્થી ગતિ કરે છે, તે ગાગતમા અન્ય ધર્મીઓના ૮ વિચારો જણાવીને પ્રભુએ કહ્યું કે તે આઠે વિચારો ખોટા છે અમે ત્રૈકાલિક તીર્થ કર દેવોના વચનો અનુસરીને આ પ્રમાણે સૂર્યની યથાર્થ તીર્થ ગતિનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ અહીં તે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે સૂત્રકારે અન્ય ધર્મીઓના દરેક વિચારને પ્રતિપત્તિ શબ્દથી જણાવ્યો છે

૩ ત્રીજા પ્રાભુતમા—સૂર્ય કે ચદ્ર કેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત (પ્રકાશયુક્ત) કરે છે ? આ ગાગતમા પ્રભુએ અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૧૨ વિચારો જણાવીને એવડે સાચી હકીકત વિસ્તારથી જણાવી છે એટલે અહીં સૂર્ય અથવા ચદ્રના કિરણો (લાઈટ) થી પ્રકાશિત થયેલા ક્ષેત્રના પગિણાણાદિનું યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે

૪ ચોથા પ્રાભુતમા—સૂર્યના તાપથી વ્યાપ્ત થયેલા ક્ષેત્રની ગાગતમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૧૬ વિચારો કહીને આ તે સત્ય ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે દ્રકામા કહી શકાય કે અહીં તાપક્ષેત્રની યથાર્થ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૫ પાંચમા પ્રાભુતમા—સૂર્યની લેગ્યા (કિરણો) ના પ્રતિઘાત (અટકાયત) થવામા અન્ય ધર્મીઓના ૨૦ વિચારોની અમત્યતા કહીને સૂર્યના કિરણોને ફેલાવવામા અટકાયત કરનારા કયા અથવા કયા કયા પુષ્કાગ્રો છે ? તેની યથાર્થ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૬ છઠ્ઠા પ્રાલૃતમાં—સૂર્યનો પ્રકાશ હંમેશાં એક સરળો થયા કરે છે કે તેમાં કંઈ અમુક ટાઈમે ફેરફાર થાય છે? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો વિસ્તારથી કરતાં કહ્યું કે સૂર્ય સંવત્સરના અંતે ન્યારે સૂર્ય સર્વાભ્યંતર મંડલમાં ગતિ કરે, ત્યારે સૂર્યનો જ ખૂબીપમાં ફેલાયેલો પ્રકાશ ત્રીશ મહૂર્ત સુધી પરિપૂર્ણ પ્રમાણ (સંપૂર્ણ. જેમાં વૃદ્ધિ હાનિ ન થાય) અવસ્થિત હોય છે. અને સર્વાભ્યંતર મંડલથી ન્યારે સૂર્ય આગળ ગતિ કરતો હોય, ત્યારે સૂર્ય સંવત્સરના પહેલા ૬ મહિનામાં દરરોજ અનુક્રમે સૂર્યનો પ્રકાશ (તેજ) ઘટે છે (ઓછો થાય છે). ને તે પછીના ૬ મહિનામાં દરરોજ અનુક્રમે સૂર્યનું તેજ વધે છે. સૂર્યના પ્રકાશની ગાળતમાં ખરી હકીકત આ પ્રમાણે છે. આ પ્રસંગે ફક્ત ભવ્ય જીવોને જાણવાની ખાતર જ અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય વિચારો કહ્યા છે. તે બધા વિચારો જૈન દૃષ્ટિથી વિરુદ્ધ છે. આ ખીના બહુ જ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૭ સાતમા પ્રાલૃતમાં—કયા પુણ્યલો સૂર્યના કિરણોની સાથે સંબંધ થાય છે? આ પ્રશ્નનો યથાર્થ ઉત્તર વિસ્તારથી સમજાવતાં અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૨૦ વિચારો જણાવ્યા છે.

૮ આઠમા પ્રાલૃતમાં—સૂર્યના ઉદયની (તેને ઉગવાની) સત્ય ખીના વર્ણવતાં અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ત્રણ વિચારો જણાવ્યા છે. તથા મેરૂની ચારે દિશામાં દિવસ રાત્રિનું પ્રમાણ, તેમજ ઋતુ વગેરેના પ્રથમ સમયાદિનાં વિચારો પણ જણાવ્યા છે.

૯ નવમા પ્રાલૃતમાં—પૌરુષી છાયાનું યથાર્થ પ્રમાણ જણાવતાં અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ત્રણ વિચારો અને છાયાના ભેદો વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૧૦ દશમા પ્રાલૃતમાં—૨૨ પ્રાલૃતપ્રાલૃતો છે. તેમાં નક્ષત્રોનો ચંદ્રમાની સાથે જે યોગ (સંબંધ) થાય, તે (યોગ) ની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. અહીં (૧) પહેલા પ્રાલૃત પ્રાલૃતમાં—નક્ષત્રોનો ચંદ્રની સાથે યોગ થાય, તે ગાત્રતમાં અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય પાંચ વિચારો કહીને નક્ષત્ર અને ચંદ્રના યોગની સત્ય ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. (૨) બીજા પ્રાલૃત પ્રાલૃતમાં કયું નક્ષત્ર ચંદ્રની કે સૂર્યની સાથે કેટલો ટાઈમ સંબંધ રાખે છે? આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે. (૩) ત્રીજા પ્રાલૃતપ્રાલૃતમાં—પૂર્વભાગી નક્ષત્રાદિની ખીના જણાવતાં કયા નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ૧૫-૩૦-કે ૪૫ મહૂર્તો સુધી સંબંધ ધરાવે છે? આ પ્રશ્નનો પણ ખુલાસો વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે. (૪) ચોથા પ્રાલૃતપ્રાલૃતમાં નક્ષત્રના ને ચંદ્રના યોગની આદિની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. અહીં નક્ષત્રની સાથે ચંદ્રમાના યોગની આદિ (શરૂઆત) નો વિચાર બે રીતે જાણવો. તેમાં નિશ્ચયનયના મતને અનુસરતો વિચાર જ્યોતિષકરંડકની ટીકામાં વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે. ત્યાં જરૂરી ગણિત પ્રક્રિયા પણ સમજાવી છે. અહીં તો યોગની વ્યવહાર નયને અનુસરતી આદિનો વિચાર કહ્યો છે. એટલે જે નક્ષત્રનો ચંદ્રની સાથે જે ટાઈમે યોગ થાય, તે ટાઈમે તે નક્ષત્રના

યોગની આદિ-ખડુલતાએ (ધણુ કરીને) કહેવાય (૫) પાત્રમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા નક્ષત્રોના કુલ ઉપ-
કુલાદિનુ વર્ણન કર્યું છે (૬) છઠ્ઠા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા શ્રાવણ વગેરે મહિમાઓની પૂનમેના અને
અમાસના નક્ષત્રોની અને કુલાદિનો ખીના અપ્પટ સમજાવી છે (૭) સાતમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા
પૂનમના અને અમાસના નક્ષત્રોની એકતાનો વિચાર જણાવ્યો છે (૮) આઠમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા
તે દરેક નક્ષત્રોના તારકો (તારા) ની સંખ્યા કહી છે (૧૦) દશમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા શ્રાવણ
માસ વગેરેમા નક્ષત્ર દિનની પેઢીનુ પ્રમાણ કહ્યું છે (૧૧) અગીઆરમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા
નક્ષત્રોના ચંદ્રની સાથે થતા પ્રમદ્યોગનુ અને નક્ષત્રોની સાથે યુક્ત (યોગવાળા) અને
અયુક્ત એવા ચંદ્રના મડવોનુ વર્ણન કર્યું છે (૧૨) બારમા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા નક્ષત્રોના
દેવતાની ખીના કહી છે ॥ (૧૩) પ્રાંપ્રાંમા ૩૦ સુદૃત્તોના ગેદ્ર વગેરે નામો કહ્યા છે (૧૪)
પ્રાભૂંપ્રાંમા દિવસ અને ગત્રિના નામો કહ્યા છે (૧૫) પ્રાંપ્રાંમા તિથિઓના નામો કહ્યા છે
(૧૬) પ્રાંપ્રાંમા નક્ષત્રોના ગોત્રોની ખીના કહી છે (૧૭) પ્રાંપ્રાંમા નક્ષત્રોના લોજનની
ખીના કહી છે (૧૮) પ્રાંપ્રાંમા એક યુગના નક્ષત્ર માસ વગેરેની સંખ્યા કહી છે
(૧૯) પ્રાંપ્રાંમા મહિનાના અભિચંદ્ર વગેરે ૧૨ નામ કહ્યા છે (૨૦)
પ્રાંપ્રાંમા સવત્સરના લેહો, તે દરેક વર્ષના મહિના, ચંદ્રાદિ સવત્સરો, અને તેમના
પવો, તથા પ્રમાણ સવત્સરમા નક્ષત્ર ચંદ્રાદિ વર્ષ લેહો કહ્યા છે ૫૩ી લક્ષણ સવત્સરના
લેહો, નક્ષત્ર સવત્સરાદિના લક્ષણો અને શનેશ્વર સવત્સરના લેહો કહ્યા છે (૨૧) મા પ્રાભૂત
પ્રાભૂતમા-નક્ષત્રોના દારોની ગણતરમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય પાત્ર વિચારો કહીને
સત્ય ખીના અપ્પટ સમજાવી છે (૨૨) મા પ્રાભૂતપ્રાભૂતમા જખૂદીપમા સૂર્ય ચંદ્ર નક્ષત્રોનુ
પ્રમાણ અને નક્ષત્રોના ચંદ્રની ટે સૂર્યની માથે ડેટવા કાલ મુધી યોગ રહે? તે યોગનુ
કાલમાન જણાવ્યું છે ૫૪ી નક્ષત્રોની મીમાનો વિષ્કલ અને મવાર માજ વગેરે ટાઇમે
સૂર્યાદિની સાથે થતા નક્ષત્રોના યોગનુ સ્વરૂપ તથા ૬૦ પૂનમેની માથે અને અમાસની સાથે
ચંદ્રના અને સૂર્યના યોગની હકીકત, તેમજ ૬૨ પૂનમેના અને અમાસના નક્ષત્રો કહ્યા છે
૫૫ી નક્ષત્રોના અને ચંદ્ર સૂર્યના યોગનુ અતર (આતર) તવા માહોમાહે ચંદ્રની ગતિનુ
અને યોગનુ સરળાપણ સમજાવ્યું છે અહીં દશમા પ્રાભૂતનો પરિચય પૂર્ણ થયો.

૧૬ અગીઆરમા પ્રાભૂતમા—યુગની ને સવત્સરોની આદિ (ચંદ્રઆત) નુ અને
નક્ષત્રોના યોગનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે

૧૨ બારમા પ્રાભૂતમા—નક્ષત્ર સવત્સર વગેરેના દિવસ ગત્રિ અને સુદૃત્તોનુ
પ્રમાણ, અને આદિત્ય સવત્સર વગેરેના આદિ (ચંદ્રઆત) અને અતર (ડેડા) ના વિચારો
તથા પ્રાવૃદ્ધ વગેરે કલ્પજોના દિવસ ગત્રિનુ પ્રમાણ તેમજ તિથિની ક્ષય વૃદ્ધિનુ સ્વરૂપ
સમજાવ્યું છે ૫૪ી પ્રાવૃદ્ધ વગેરે આવૃત્તિઓમા અને હિમનિદી આવૃત્તિઓમા ચંદ્રના ટે
સૂર્યના નક્ષત્રોની સાથે થતા યોગનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે ને દેવટે વૃષભ વેલક વગેરે ૧૦
યોગોનુ વર્ણન કર્યું છે

૧૩ તેરમા પ્રાભૃતમાં—ચંદ્રની (ચંદ્રના કિરણોની) વૃદ્ધિ હાનિ અને મુહૂર્તોની સંખ્યા કહીને પૂતમોના અને અમાસોના મુહૂર્તો, તથા ચંદ્રના મંડલોની હકીકત જણાવી છે.

૧૪ ચૌદમા પ્રાભૃતમાં—જ્યોત્સ્નાનું ને અંધકારનું અલ્પબહુત્વ જણાવ્યું છે.

૧૫ પંદરમા પ્રાભૃતમાં—ચંદ્ર વગેરે પાંચમાં કોની કોનાથી શીઘ્ર ગતિ કે મંદ ગતિ હોય ? આ હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી તે દરેકની ગતિમાં તક્ષાવત, અને નક્ષત્ર માસાદિમાં ચંદ્રાદિની મંડલોમાં થતી ચાર (ગતિ) સંખ્યા જણાવી છે. એટલે નક્ષત્ર માસાદિમાં ચંદ્ર વગેરે કેટલા મંડલોમાં ગતિ કરે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સ્પષ્ટ કહીને એક દિવસે ચંદ્ર મંડલાદિની સંખ્યા, અને એક મંડલમાં ફરતા સૂર્યાદિને કેટલો ટાઈમ લાગે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેતાં પ્રસંગે બીજી પણ જરૂરી હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૧૬ સોલસમા પ્રાભૃતમાં—જ્યોત્સ્નાનું લક્ષણ અને સૂર્યની દેશ્યા વગેરેના પણ લક્ષણો જણાવ્યા છે.

૧૭ સત્તરમા પ્રાભૃતમાં—ચંદ્ર વગેરેના ચ્યવનની ને ઉપપાતની બાળતમાં અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય રૂપ વિચારો જણાવીને છેવટે સત્ય બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ચંદ્રાદિનું યથાર્થ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાય, એ રીતે જણાવ્યું છે.

૧૮ અઠારમા પ્રાભૃતમાં—સૂર્યની ઉંચાઈની બાળતમાં અન્ય ધર્મીઓના રૂપ અયોગ્ય વિચારો કહીને સૂર્યાદિની યથાર્થ ઉંચાઈ વગેરે બીના, અને ચંદ્રાદિની નીચે તથા ઉપરના ભાગ વગેરેમાં રહેલા તારાઓ, તેમજ ચંદ્રાદિના ગ્રહાદિ પરિવારનું પ્રમાણ કહ્યું છે. પછી મેરૂ પર્વતની અને જ્યોતિશ્ચક્રની વચ્ચેનું આંતરૂં, અને સર્વાભ્યંતર નક્ષત્રો તથા સર્વ બાહ્ય નક્ષત્રો કહીને ચંદ્રાદિના વિમાનોના આકાર લંબાઈ પહોળાઈ, અને તે વિમાનોને વહન કરનારા (જાણે તે વિમાનોને ઉપાડીને ચાલતા ન હોય, તેવા દેખાતા અને તે વિમાનોની નીચે ચાલનારા) દેવોનું સ્વરૂપ, તથા ચંદ્રાદિમાં કોની કોની શીઘ્ર ગતિ અને મંદ ગતિ હોય ? આ બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી બે તારકોની (તારાની) વચ્ચેનું આંતરૂં ને ચંદ્રાદિની અગ્રમહિષીઓની સંખ્યા કહીને જણાવ્યું કે મુખ્ય સભામાં ચંદ્રવગેરે પરિચારણા (ભોગસેવન) કરેજ નહિ. કારણ કે ત્યાં જિનેશ્વરોની પૂજનિક દાદા હોવાથી આશાતના થાય પછી ચંદ્રાદિનું આયુષ્ય, અને ચંદ્રાદિમાં કોણ કોના કરતાં અલ્પદિર્ઘ અને મહદિર્ઘ છે ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને છેવટે ચંદ્રાદિનું અલ્પબહુત્વ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૧૯ ઓગણીસમા પ્રાભૃતમાં—ચંદ્રોની અને સૂર્યોની સંખ્યાની બાળતમાં અન્ય ધર્મીઓના ૧૨ અયોગ્ય વિચારો જણાવીને જૈન દષ્ટિએ જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્રો, ને બે સૂર્યો છે, વગેરે યથાર્થ બીના સ્પષ્ટ સમજાવી અંતે પુષ્કરવર દ્વીપાદિના ચંદ્ર સૂર્યાદિની સંખ્યા વગેરે બીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૨૦ પીગમા પ્રાણતમા—ચંદ્રાદિના અનુભાવ (પ્રભાવ) ને ઉદ્દેશીને અન્યધર્મીઓના અયોગ્ય બે વિચારો જણાવી ચંદ્રાદિનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે પછી ગહુની જાગતમા અન્ય ધર્મીઓના બે અયોગ્ય ત્રિચારો જણાવી તેનું (ગહુનું) યથાર્થ સ્વરૂપ, તેના ૧૨ નામ અને વિમાન, ૪૭ આવણુ, તેમજ વિદુર્વણાદિનું સ્વરૂપ જ્ઞીને ધુનરાહુ અને ચંદ્રની લેસ્યા તથા વર્ણાદિનું વર્ણન કર્યું છે પછી ચંદ્રનું શશી નામ, અને સૂર્યનું આદિત્ય નામ હોવાનું કારણ તથા ચંદ્રના અને સૂર્યના ઠામણોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ને અતે ૮૮અહોના નામ જણાવ્યા છે

॥ પહેલા પ્રાણતમા ૮ પ્રાણત નાણોનો મક્ષિસ પરિચય ॥

૧ પહેલા પ્રાણત પ્રાણતમા—દિવમના અને રાત્રિના મુહૂર્તમાં વૃદ્ધિ હાનિ વગેરેની ખીના જ્ઞી છે

૨ બીજા પ્રાણત પ્રાણતમા—ન્યારે સૂર્ય દક્ષિણાર્ધ મહલમા કે ઉત્તરાર્ધ મહલમા ગતિ કરે તો હોય, તે વખતે દિવમ અને રાત્રિ કેટલા મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય ? એટલે કેટલા મુહૂર્તનો દિવસ હોય ? ને કેટલા મુહૂર્તની રાત્રિ હોય ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૩ ત્રીજા પ્રાણત પ્રાણતમા—જે મહલમા બીજા સૂર્ય ગતિ કરી હોય, ત્યાં કયો સૂર્ય ગતિ કરે છે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે

૪ ચોથા પ્રાણત પ્રાણતમા—૪ બુદ્ધીપમા બે સૂર્ય ગતિ કરે છે તે બેની વચ્ચે આતર કેટલું ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર હેતા આ આતરાની જાગતમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૬ વિચારો જણાવીને બે સૂર્યની વચ્ચેના આતરની યથાર્થ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે અને ન્યારે સૂર્ય એક મહલમાથી નીકળે ત્યારે તથા બીજા મહલમા પ્રવેશ કરે ત્યારે દિવમનું ને રાત્રિનું પ્રમાણ વગેરે હકીકત પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૫ પાંચમા પ્રાણત પ્રાણતમા—દ્રીપનો અથવા સમુદ્રનો કેટલો ભાગ અવગાહીને સૂર્ય ગતિ કરે છે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર હેતા આ જાગતમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય પાંચ વિચારો જ્ઞીને યથાર્થ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે

૬ છઠ્ઠા પ્રાણત પ્રાણતમા—એકેક (દરેક) સૂર્ય એક અહોરાત્રમા મહલમા કેટલા દેવમા ગતિ કરે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર હેતા આ જાગતમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૭ વિચારો જણાવીને અતે યથાર્થ ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે

૭ સાતમા પ્રાણતમા તમા—મહલો (સૂર્યના મહલો) ના આકારની જાગતમા અન્ય ધર્મીઓના અયોગ્ય ૮ વિચારો જણાવીને મહલના આકારની યથાર્થ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ ઓગણીશમા પ્રકાશ ॥

॥ ૬ ઉપાગ શ્રી જૂહીપ પ્રશ્નિનો મક્ષિત પરિચય ॥

॥ આર્ય ॥

પણતીણ લેસા, જૂહીપસ્ત પરિચય બુન્ન ॥
નાયાધમ્મકહોવ-ગમિણ સ્વિત્તાડયોહદય ॥ ૧૪૬ ॥

હદ છદે વક્ષારે જૂહીપત્યસત્યપણવણા ॥
નિદિપેત સદત્યા, સિરિજબૂદીપપણતી ॥ ૧૪૭ ॥

મસ્તવિયારો પદમે, વક્ષારે કાલચવપણતી ॥
ધીણ બુત્ત તદ્દપ, ચરિય મિરિમરહચન્નિસ્ત ॥ ૧૪૮ ॥

વાસદરાદ ચરત્યે, જિણપ્પજમ્મામિસેયબુત્ત ॥
પચમવક્ષારગય, જૂહીપત્યબુત્ત ॥ ૧૪૯ ॥

કહિય છદે સત્તમ-વક્ષારે જોડસાણ બુત્ત ॥
ભૂગોલયબુત્તતો-વણસગ જણ દિટ્ઠીણ ॥ ૧૫૦ ॥

લક્ષણ કુલગરનરનિહિ, ચોદસરયણાવવણ્ણપણિય ॥
પયસ્સ વિત્તિઝમ્મ, સન્ભાવો ફ્ફરુવિત્તીણ ॥ ૧૫૧ ॥

ગાહ્યાર્થ—હવે હું જાણેત પ્રવચન કિરણાવનીના ઓગણીશમા પ્રકાશમા શ્રીજૂહીપ પ્રશ્નિ સૂત્ર નામના છદા ઉપાગનો પરિચય દ્રમા દહીય છદા શ્રીજ્ઞાતાધર્મકથાગ મનુ આ શ્રીજૂહીપ પ્રશ્નિ સૂત્ર ઉપાગ બાબુ ટામા દહી શ્રમય ટે આ છદા અગતુ છદુ ઉપાગ છે અહી ભરત શ્રેત્રાદિનો વૃત્તાત દહો છે, તેથી શ્રેત્રાદિની બીના વિસ્તારથી સમજાવનાર આ સૂત્ર છે ॥ ૧૪૬ ॥ અહી છદા વક્ષાર (વિલાગ)મા જૂહીપના પદ્યોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે તેથી આ છદા ઉપાગનું શ્રીજૂહીપપ્રશ્નિ નામ યથાર્થ છે ટેટલાએક પ્રથમા એટલે પ્રમેયરત્ન મળ્યા વગેરેમા આ સૂત્રને “શ્રીજૂહીપપ્રશ્નિ અધ્યયન” શબ્દથી ઓળખાવ્યું છે ॥ ૧૮૭ ॥ આ સૂત્રના ૭ વક્ષારો છે જેમ બીજા સૂત્રમા ચતુર્માહિ વિલાગો દહ્યા છે, તેવા વિલાગને જ અહી વક્ષારો શબ્દથી જણાવ્યો છે સાત વક્ષારોમાના પહેલા વક્ષારમા ભરત શ્રેત્રનું વર્ણન કર્યું છે, અને

ખીજા વક્ષસ્કારમાં કાલચક્રનું વૃત્તાંત વર્ણવ્યું છે. તથા ત્રીજા વક્ષસ્કારમાં શ્રીભરત ચક્ર-
વર્તિનું ચરિત્ર જણાવ્યું છે. ॥ ૧૪૮ ॥ ચોથા વક્ષસ્કારમાં વર્ષધર પર્વતોની અને રમ્યદ્વ દ્વેત્રથી
લઇને ઐરવત દ્વેત્ર સુધીના પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે. પાંચમા વક્ષસ્કારમાં શ્રીતીર્થકર
દેવના (ઇંદ્રોએ મેરૂ ઉપર કરેલા) જન્માભિષેકનું વર્ણન કર્યું છે. આ સૂત્ર વગેરેના
આધારે જ પ્રાકૃત સંસ્કૃત હિંદી અને ગુજરાતી (સ્નાત્રના પ્રસંગને સૂચનાર) કાવ્યો-
રચાયા છે. તથા છઠા વક્ષસ્કારમાં જંબૂદ્વીપના ૧ ખાંડવા, ૨ યોજનો, ૩ ક્ષેત્રો, ૪ પર્વતો,
૫ શિખરો, ૬ તીર્થો, ૭ શ્રેણીઓ, ૮ વિજયો ૯ દ્રહો ૧૦ નદીઓ વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન
વિસ્તારથી કર્યું છે. આ સૂત્ર વગેરે શાસ્ત્રોના સાર લઇને શ્રીજંબૂદ્વીપ સંગ્રહણીની રચના
થઇ છે. તેના કર્તા શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજ છે. ૭-સાતમા વક્ષસ્કારમાં જ્યોતિશ્ચક્રનું વૃત્તાંત
જણાવ્યું છે. આ રીતે જૈન દૃષ્ટિએ આ સૂત્રમાં ભૂગોળનું અને ખગોળનું વર્ણન સરલ
પદ્ધતિએ કર્યું છે. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ વિચારતાં જણાય છે કે અહીં ચારે અનુયોગોનું પણ
વર્ણન ટૂંકામાં કર્યું છે ॥ ૧૪૯-૧૫૦ ॥ ૨૦ મા સૂત્રમાં ખત્રીશ લક્ષણો, અને ૨૮ સૂત્રમાં ૧૫
કુલકરોના નામ જણાવ્યા છે. તથા ૬૬ મા સૂત્રમાં ચક્રવર્તીના ૬ નિધાનોનું સ્વરૂપ ૧૫
સ્તોકોમાં જણાવ્યું છે. તેમજ ૧૪ રત્નો વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. આ
શ્રીજંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત સૂત્રના રચનાર કોઈ પૂર્વધર સ્થવિર હોય, એમ સૂત્રની લાખાદિ જ્ઞેતાં
જણાય છે. આ સૂત્રની ઉપર ૬ ટીકાઓ રચાઈ હતી. તેમાં (૧) શ્રીમલ્લયગિરિકૃત ટીકા
વિચ્છેદ પામી. (૨) શ્રીહીરવિજયસૂરિકૃત ટીકા, (૩) શ્રીધર્મસાગરકૃત ટીકા, (૪) પુણ્ય-
સાગરકૃત ટીકા (૫) પ્રહાર્ષિકૃત વૃત્તિ. આ બધી ટીકાઓ હાલ અલભ્ય છે. (૬) શ્રીશાંતિ-
ચંદ્રગણિકૃત ટીકા મોટી છે. અને તે છપાઈ છે. અને તે મળી શકે છે. તેના આધારે જ
અહીં સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવ્યો છે. ॥ ૧૫૧ ॥

રૂપાંટાર્થ:—આ શ્રીજંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપિતસૂત્રના પહેલા વક્ષસ્કારમાં ટીકાકાર
શ્રીશાંતિચંદ્રગણિએ શરૂઆતમાં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવને અને ગંધહસ્તિ મહારાજને, તથા
શ્રીમલ્લયગિરિજીને, તેમજ દાદાગુરૂ શ્રીવિજયહીરસૂરિ અને ગુરૂશ્રી ઉપાધ્યાય સકલચંદ ગણિને
સ્તુતિ સહિત નમસ્કારાદિ કરીને જણાવ્યું કે—શ્રીમલ્લયગિરિ મહારાજે આ છઠ્ઠા ઉપાંગની ટીકા
રચી હતી, તે કાલદોષથી વિચ્છેદ પામી, તેથી હું આ શ્રીજંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપિત સૂત્રની ' પ્રમેયરત્ન
મંજૂષા ' નામે ટીકા રચું છું. અહીં ગણિતની ખીના વધારે જણાવી છે, ને આક્રીના ત્રણ
અનુયોગોનું પણ સંક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું છે. પછી ફલ યોગ મંગલાદિનું સ્વરૂપ જણાવીને

૧ શ્રીરથાનાં ગ સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં (૫૫૬મા સૂત્રમાં) સાત કુલકરો કહ્યા છે અને દશમા
અધ્યયનમાં દશ કુલકરો કહ્યા છે તથા પઉમચરિય (પદ્મચરિય=પ્રાકૃત જૈન રામાયણ)ના ત્રીજા
ઉદ્દેશાની ગાથા ૫૦-૫૫માં ચૌદ કુલકરો જણાવ્યા છે. આ ત્રણે વચનો આપેક્ષિક છે અને માનવા
લાયક છે. જેમ શ્રીપાર્શ્વનાથના ગણધરાદિની બાળતમાં જે કારણો જણાવ્યા, તેવા પણ કારણો અહીં
કાલ્ય હોય એમ સંભવે છે.

હલુ કે-દગ વર્ધના દીપા પર્યાયવાળો મુનિ આ હજી ઉપાગને ભણવા લાયક બતાવો પછી ઉપક્રમ નિરૂપે અનુગ્રહાદિ ઠાગેતુ વર્ણન કરીને જળ, દીપ, અને પ્રગ્નિ શબ્દોનું નામાદિ ૪ નિરૂપના અનુસારે સ્વરૂપ જણાવ્યું છે પછી ગિધિજ્ઞાનગરી, માપિલદ્ર યજ્ઞનું ચૈત્ય, જિત યજ્ઞ રાતનું અને તેની ધારિણી રાણીનું વર્ણન કરીને પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના આગમનાદિની ખીના કહી છે (આ પ્રમગે દીપમા નમસ્કારાદિ પદોના નિરૂપણનું અને નામ સ્થાપનાનું તથા દ્રવ્યનય ભાવનયનું સ્વરૂપ સમજાવીને કહ્યું છે કે સ્થાપનાનિરૂપે નમવા લાયક છે, ને પૂજા સ્ત્રાકાગાદિ ઠરવા લાયક છે) પછી શ્રીગોતમ-આમીનું વર્ણન કરીને જળદીપના મહત્ત્વ, (મોટાપણ, વિશાલપણ) સ્થાન અને આકારગદિના પ્રશ્નોત્તરોનું વર્ણન કર્યું છે (આ પ્રમગે દીપમા પરિધિનું માપ લાવવાની રીત કહી છે) પછી અનુક્રમે જળદીપની જગતી, પદાવગ્વેદિકા, અને વનખંડ, તેનો ભૂમિભાગ, તથા વિજ્યાદિ દારો, તે દરેકની ઉચાઇ વગેરે, તેમજ તે ઠારોનું માહોમાહે આતરૂ, અને રાજધાની વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે પછી ભગ્ત હોતના આકાર, લગાઈ વગેરેનું વર્ણન કરીને દક્ષિણાર્ધ ભગ્તના આચાર (લગાઈ) વગેરેનું અને મનુષ્યોનું વર્ણન કર્યું છે પછી વેનાદય પર્વતનું સ્વરૂપ જણાવતા તેની લગાઈ ઉચાઇ વગેરેનું, વનખંડ, ગુફા, વિદ્યાધરોની શ્રેણિ, નગરા, ત્યા રહેલા ગાનુષ્યો, શિખરોનું તલ (તળિયું), શિખરોની સખ્યા વગેરે પદાર્થોની હકીકત વિસ્તારથી મમજાવી છે પછી સિદ્ધાપનન, દેવચ્છદક અને જિનપ્રતિમા વગેરેનું વર્ણન કરીને દક્ષિણાર્ધ ભરતનું, તથા ત્યા રહેનારા દેવનું અને તેની ગજાની વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે પછી વૈતાદય શબ્દનો અર્થ, અને ત્યા રહેનારા દેવના નામનું સાધ્યતપણ વગેરે ખીના જણાવીને ઉત્તર દિશામા રહેલા ભગ્નજેન (ઉત્તર ભગ્તર્ધ) ના આચાર, લગાઈ, અને મનુષ્ય વગેરેની અને ઝપભટ્ટની હકીકત સમજાવી છે (આ પ્રમગે દીપમા ભરત હોતની છવા (ગણિત વિશેષ) ના ચોરનો લાવવાની રીત તથા છવાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે ગણિતના છવા, ધનુષ્ય પગિધિ વગેરે ભેદ છે તે જાણે છે તે જાણે છે સ્વરૂપ અહીં રીતકારે જૂદા જૂદા પ્રસંગે જલુ જ માત્ર પદ્ધતિએ મમજાવ્યું છે તે જ મમજાદિ પ્રકરણોનો સુરૂપનો જે જે જગ્યાત ઝોઈ હોય, તે જ છવા આ જૂના ચોરો યથાર્થ સમજી શકશે ગણિતની ખીના સમજાવતા - હેવી નથી જાજ દાગતે તે જ ગણ્યામંદે વિરલા (ગણિતીના, ગણ્યા ગાક્યા) જ જણાય છે અમુક જગે ખીના દ્રવ્યનુભોગાદિના અભ્યાસી જોને ગણિતાનુભોગ જરૂર મદદ કરે છે અને જોનાદિની ખીના ને યથાર્થ સમજનામા પછી જણાતી ઠહિંગતાને જરૂર કરનાર ગણિતાનુભોગ છે આના અને મુદ્દાઓને ઉદ્દ્યમ ગણીને સમર્થ પૂર્વધર સ્થવિર ભગવતે ગહિ ગણિતાનુભોગનું સ્વરૂપ વધારે પ્રમાણમા સમજાવ્યું છે

॥ શ્રીજળદીપપ્રગ્નિના પદ્ધતિ વલરકરનો મક્ષિસ પંચ પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાસિતા બીજ વક્ષસ્કારનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં કાલચક્રનું સ્વરૂપ જણાવતાં વચ્ચમાં શ્રીઆદિનાથ પ્રભુનું સંક્ષિપ્ત જીવન વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે એમ દ્વંકમાં કહી શકાય. અને વિસ્તારથી હકીકત અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવી.

૧ છ (૬) આરા, ૨ એકથી માંડીને શીર્ષપ્રહેલિકા સુધીનું અંગગણિત, ૩ નિશ્ચય પરમાણુ અને વ્યવહાર પરમાણુથી માંડીને યોજન સુધીના કોષ્ટકનું અને પદ્યોપમ સાગરોપમ વગેરેનું (કાલના ભેદનું) વર્ણન વિસ્તારથી કરીને આ ભરત દેવની અવસર્પિણીના પહેલા આરાનું અને મત્તાંગદ વગેરે કલ્પવૃક્ષોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી તે પહેલા આરાના મનુષ્યોનું અને તેમના આહાર, વસતિ, વગેરેનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે—તે વળતે ઘર, ગામ વગેરે ન હોય, અને અસિ (તરવાર) વગેરેની વપરાશ પણ ન હોય. તથા આ રાજા, આ નોકર, આ આનો ભાઈ, મિત્ર કે શત્રુ, આવો વ્યવહાર પણ ન હોય. સિંહાદિ યુગલિયા મનુષ્યોને ઉપદ્રવ કરે નહિ, તેમજ ડાંસ મચ્છર મરકી વગેરેના અને ભૂત વગેરેના પણ ઉપદ્રવો થાય નહિ.

આ પહેલા આરામાં યુગલિયા જીવોને કષાય ઓછા હોય છે, તેઓ સ્વભાવે શાંત હોય છે. તેથી તેમને કોઈની સાથે શત્રુભાવ હોતો નથી, માટે તેઓ લવિષ્યમાં મૃત્યુ પામી દેવગતિમાં જ જાય છે. આ યુગલિયાઓના આયુષ્ય, શરીરની ઉંચાઈ, સંઘયણ, સંસ્થાન, ગતિ, યુગલિયાનો જન્મ વગેરે બીજા અનુક્રમે સ્પષ્ટ જણાવીને છેવટે પદ્મગંધાદિ ૬ ભેદોનું સ્વરૂપ પણ સમજાવ્યું ત્યાર બાદ બીજા આરાના યુગલિયાની ઉંચાઈ વગેરે કહીને ત્રીજા આરાના ત્રણ ભાગ વગેરેનું અને સુમતિ વગેરે ૧૫ કુલકરોનું વર્ણન કરતાં તેમની હકારાદિ દંડનીતિનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવના ચરિત્રના અંગે કુશાસ્વાસ, રાજ્યકાલ, કલાનું દેખાડવું, સ્ત્રીઓના શુભો, શિલ્પદર્શન, પુત્રોને કરેલો અભિષેક, દીક્ષાનો મહોત્સવ, કાંઈક અધિક એક વર્ષ સુધી વસ્ત્ર (દેવદ્યુષ્ય) નું ધારણ કરવું, ઉપસર્ગનું સહન કરવું, સમિતિ વગેરે સાધુના શુભો, કેવલ જ્ઞાનનો પ્રાપ્તિ, પચ્ચીશ ભાવના સહિત મહાવ્રતોની બીજા, ગણધર વગેરે પરિવાર વગેરેનું કેમસર વર્ણન કર્યું છે. પછી જણાવ્યું છે કે શ્રીઆદિનાથના ચ્યવન વગેરે ૪ કલ્યાણકો અને રાજ્યાભિષેક ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં અને અભિજિત નક્ષત્રમાં અષ્ટાપદ પર્વતે નિર્વાણ કલ્યાણક થયું. તે ટાંધમે દેવેન્દ્ર વગેરે આત્મા, પ્રભુ વગેરેના દેહોને સ્નાનાદિ વિધિ કરવા પૂર્વક ચિતામાં ગોઠવ્યા, અગ્નિથી બળતાં છેવટે દાઢા વગેરેને ઈદ્રાદિ કે ગ્રહણ કર્યા. નંદીશ્વરે મહોત્સવ કરી તેઓ સ્વસ્થાને તે દાઢાઓને ડાળડામાં મૂકી હંમેશાં તેની પૂજા કરે એથા પાંચમા અને છઠ્ઠા આરાનું વિસ્તારથી વર્ણન કરીને અવસર્પિણીની બીજા પૂર્ણ કરી છે. પછી ઉત્સર્પિણીની હકીકત શરૂ કરીને અનુક્રમે પહેલા આરાનું, અને પુષ્કરાવત્તાદિ મેઘ, માંસાદિને વર્જવાની મર્યાદા, બીજા આરાનું સ્વરૂપ વગેરે બીજા વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ રીતે બીજા વક્ષસ્કારનો દ્વંક પરિચય જાણવો

॥ શ્રીજ જૂદીપ પ્રસન્નિના ત્રીજા નક્ષરકારનો સક્ષિપ્ત પરિચય ॥
 ॥ શ્રીભરત ચક્રવર્તીનું ચરિત્ર ॥

અહીં શરૂઆતમા અયોધ્યા નગરીનું અને ભરત ચક્રવર્તીના લક્ષણાદિનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું છે કે આયુધશાલામા ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ થઈ, નોકરે ભરત મહારાજને વધામણી આપી, તેણે તેની પૂજા કરી, ભરત મહારાજએ નોકરને ગણ થઈ દાન આપ્યું, ચક્રને મહોત્સવ કર્યો, તેમા ભગત મહારાજએ રત્નાનાદિ કરીને નગરચેઠ વગેરે પરિવાગની સાથે ચક્રની પાસે જઈ પ્રમાર્જનાદિ (ભાર પીછી વગેરેથી સાફ કરવું વગેરે) કરવા પૂર્વક ચક્ર પૂજા (ચક્રરત્નની પૂજા) કરીને તેની આગળ દર્પણ વગેરે અષ્ટ મંગલો આલેખ્યા (ગોઠવ્યા) અને પ્રભાતુ દાણ (જઠાત) માફ કર્યું વગેરે પ્રકારે ધામધમથી ચક્રરત્નનો મહોત્સવ કર્યા બાદ ભગત મહારાજ ચક્રની ગતિને અનુસારે છ (૬) ખડ સાધના નીકળ્યા અનુક્રમે માગધ તીર્થ તરફ ચક્ર ચાલવા માડયું, તેની પાછળ ભરત મહારાજએ પણ ચાલવા માડયું ત્યાં ચક્ર સ્થિર થયું, તે સ્થલે પૌષધશાલામા અદ્ભુત તપ કરી રથમા બેઠા પછી તેમણે લવણ સમુદ્રમા ઉતરી સુસ્થિત હેવને નમસ્કારગાદિ કરી બાણ લેડયું, આથી ક્રોધ પાગેયો સુસ્થિતહેવ બાણની ઉપર લખેવ ભરત મહારાજનું નામ વાળીને ભેટણ લઈ ભરત મહારાજની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે—હું આપનો દામ છું, જે હુકમ હોય તે ક્રમાવશે, તે જગા તૈયાર છું અને તૈયાર રહીશ આ વચન સાંભળી ભરત મહારાજએ તેને મલ્કાગાદિ કરવા પૂર્વક સ્વસ્થાને જવાની રજા આપી લવણ સમુદ્રમાથી બહાર નીકળી મનાનાદિ કરીને અદ્ભુત પારણ કર્યું પછી ભરત મહારાજના મૈન્યની ખીના અને વરદામ તીર્થના હેવને સાધવાની હકીકત તથા પૌષધશાલા રથ ઘોડા વગેરેની તેમજ પ્રભામ તીર્થને સાધવાની હકીકત વિસ્તારથી મમભવી ઓ પછી સિંધુ દેવીને અદ્ભુત પૌષધ વગેરે વિધિ કરતા સિંધુ દેવીએ ‘અહીં લાવી ચક્રવર્તી આવ્યા છે’ એમ અવધિ જ્ઞાનથી જાણીને ભરત મહારાજને ભદ્રાસનાદિની ભેટ કરી ત્યાર બાદ વૈતાદયગિરિના કુમાર હેવને માવવાને અદ્ભુત કરતા તે હેવ ભરત મહારાજને ઝડા વગેરે (ભેટમા) આપ્યા અને તિમિઆ શુકાના મ્વાગી તૃતમાલ હેવને સાધવા અદ્ભુત કરનાર ભરત રાજાને તે હેવે ૧૪ તિવડ વગેરે આપ્યા પછી સુપેણ સેનાપતિનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે તે સુપેણ સેનાપતિ હસ્તિગત્નાદિની મદદથી સિંહવ દેશ વગેરેને સાથે છે, ત્યાંના લોકો તેને આભરણાદિની ભેટ આપે છે પછી તે સુપેણ અદ્ભુત કરીને તિમિઆ શુકાનું ઠાર ઉઘાટે છે, ને મલ્તિ ગતથી શુકામા પ્રકાશ ફેલાવીને ઝાકિણી રત્નથી જડ માડલા આવેખે છે (ચિત્ર છે) તથા ઉન્મગ્ના, નિમગ્ના નદીઓ ઉતરીને ચિવાનો (ભિન્નો)ની સાથે યુદ્ધ કરતા ચર્મરત્ન અને છત્રરત્નથી મૈન્યની રક્ષા કરે છે, તેમજ તે વખતે ગાથાપતિ રત્નની શ્રાવી વગેરે અનાજ નિપજાવે છે (ઉત્પન્ન કરાવે છે) અતે તે સુપેણ મેનાપાધપતિ નાગકુમાર દેવોના ઉપદ્રવને દર દરી ભિન્નેને લ્યાગે વથા કરે છે, ત્યાગે તેઓ તેને ગત્તાદિ ભેટ કરે છે તે પછી તે અદ્ભુત કરીને ક્ષુદ્ર હિમવત પર્વતના અધિષ્ઠાયક હેવને વથા કરતા તે તેને પુષ્પાદિની માલાઓ વગેરે ભેટ કરે છે ત્યાગ પછી કપબદ્ધત પગ ભગત મહારાજએ પોતાનું નામ

લખીને સ્ત્રીરત્ન મેળવીને અને ગંગા દેવીની સાધના વગેરે કરીને ખંડપ્રપાત ગુફાના અધિ-
ષ્ઠાયક નૃત્તમાલ દેવને અકૃમ કરી વશ કર્યો. તેણે ભરત મહારાજને ઘરણું વગેરેની ભેટ
કરી. પછી સુષેણ સેનાધિપતિએ ગંગા નદીના પાછળના નિષ્ક્રોડ સાધ્યા, (વશ કર્યા) ત્યારે
ત્યાંના રહીશ લોકોએ તેમને રત્નાદિ આપ્યા. આ હકીકત જણાવીને કહ્યું કે તેણે ખંડપ્રપાત,
ગુફાના ખારણું ઉઘાડ્યા વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી ઉન્મગ્નાદિ નદીઓનું
ઉતરવું, અને ગંગા નદીના પશ્ચિમ કાંઠે નવ નિધિના અધિષ્ઠાયક દેવોના નિમિત્તે અકૃમ
કરતાં નિધાનનું પ્રકટ થવું, તથા ભરત રાજાએ ૧૪ રત્નો, ૯ નિધિ, સ્ત્રીરત્ન વગેરે સંક્રિત
ધામધૂમથી અયોધ્યા નગરીમાં કરેલ પ્રવેશ, તેમજ ભરત મહારાજના ચક્રવર્તિપણાના
અભિષેક વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી ચક્રાદિ રત્નોને ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનો,
અને ભરત ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે—આદર્શમાં શ્રીરત્ન શોભા
જોવાના પ્રસંગે અનિત્ય ભાવનાનો વિચાર કરતાં ભરત ચક્રવર્તિને દેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું.
દશ હજાર રાજાઓની સાથે સર્વજ્ઞ શ્રીભરત ચક્રવર્તિએ દીક્ષા લીધી, એક લાખ પૂર્વ સુધી
કેવલીપણે વિચરી ઘણાં જીવોને તારી અષ્ટાપદ પર્વતે અનશ્ન કરી મોક્ષે ગયા. આ હકીકત
વિસ્તારથી જણાવીને અંતે ભરત ક્ષેત્રનો અન્વર્થ (શબ્દ પ્રમાણે થનો અર્થ) સમજાવ્યો છે.
તેમાં કહ્યું છે કે આ ક્ષેત્રના અધિષ્ઠાયક દેવનું નામ ભરત હોવાથી તે ભરતક્ષેત્ર નામથી
ઓળખાય છે. તે દેવનું આયુષ્ય એક પદ્યોપમનું જણવું.

॥ જંબૂદ્વીપમજ્જિતના ત્રીજા વક્ષસ્કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીજંબૂદ્વીપમજ્જિતના ચોથા વક્ષસ્કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં જંબૂદ્વીપમાં આવેલા વર્ષધર પર્વતો, કૂટો (શિખરો), તીર્થો (માગધ વગેરે)
વિદ્યાધરોના નગરોની શ્રેણીઓ, ૩૪ વિજયો (૧ ભરત, ૨ ઐરવત, ૩થી૩૪ મહાવિદેહની
૩૨ વિજયો) દ્રહો અને નદીઓ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. તે અનુક્રમે આ રીતે
જણવું.

૧ ક્ષુદ્ધહિમવંત વર્ષધર પર્વત, ૨ પદ્માર્દ્રહ, તેના કમળો, મણિપીઠિકા, શયનીય
(શ્રીદેવીની શય્યા, પથારી) શ્રીદેવી, તેનો સામાનિક દેવાદિનો પરિવાર, અને કમલોના પરિક્ષેપ
(ગોળાકાર ઘેરાવો) વગેરેનું વર્ણન અનુક્રમે વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી ગંગા સિંધુ
રોહિતાંશા આ ત્રણ નદીઓનું, ને તે દરેક નદીના પ્રપાત કુંડોનું તથા દ્વીપાદિનું તેમજ
ક્ષુદ્ધહિમવંતની ઉપર આવેલ સિદ્ધાયતન વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. આ રીતે
ક્ષુદ્ધહિમવંતની ખીના ટૂંકમાં જણાવીને હિમવત્ક્ષેત્રની હકીકત શરૂ કરી છે. તેમાં શબ્દાપાતી
નામે ગોળ વૈતાલ્ય પર્વત અને તેના અધિષ્ઠાયક દેવનું વર્ણન કરીને હિમવત્ક્ષેત્રનો અન્વર્થ

(શબ્દાર્થ) સમજાવ્યો છે પછી મહાહિમવત પર્વતના વર્ણનમા મહાપદ્મહ્રદ, હ્રીદેવી અને રોહિતા નદી, હરિકાતા નદી, તથા તેના પ્રપાતકુડો, તેમજ દ્વીપાદિની હકીકત કહીને છેવટે તેના ૮ શિખરોની પણ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી હરિર્ષક્ષેત્ર, ચિકટાપાતી પર્વત નિપધ-પર્વત, તિગિચ્છિહ્રદ, પ્રતિદેવી, હરિનદી, સીતોદ્ધનદી, તેના પ્રપાતકુડો, સિદ્ધાયતન, અને ૬ કૂટ વગેરેનું વર્ણન અનુક્રમે વિસ્તારથી કર્યું છે પછી પૂર્વ મહાવિદેહ, પશ્ચિમ મહાવિદેહ, દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ (યુગલિયા ક્ષેત્ર) નું વર્ણન અનુક્રમે વિસ્તારથી કર્યું છે પછી ગધમાદન પર્વત, તેના ૭ કૂટ, ઉત્તરકુરુ નામે યુગલિયાનું ક્ષેત્ર, તેની ભૂમિ, પદ્મગદાદિ ૬ વ્રતિ, ચમક પર્વત, તેના અધિષ્ઠાયક દેવ, તેની રાજવાની, જિનેશ્વર દેવોની દાદા, આ ગધા પદાર્થોનું સ્વરૂપ ક્રમસર વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી નીવવત વગેરે પાચ દ્રહો, અને કાચનપર્વતો, જખૂદક્ષની વેદિકા (નાનો ઓટલો) તેના ત્રિસોપાન (ત્રણ પગથિયા) તથા મણિપીઠીગ્રા શાલા, દેવમ્હદ, ત્યાં મહેલી જિનપ્રતિમાઓ, અનાદિતદેવનું ભનન, શયનીય, તેનો પગિવાગ, વાન, કૂટ, આ પદાર્થોની હકીકત ક્રમસર વિસ્તારથી સમજાવીને છેવટે જખૂતામનો અન્વર્થ (શબ્દાર્થ) વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી ઉત્તરકુરુનો અન્વર્થ માત્સ્યવતપક્ષ્મગર, તેના ૬ કૂટ, હરિષ્ક-કૂટ, તેનો સ્વમીદેવ, માત્સ્યનર્યમ્હનો અન્વર્થ, તથા કપ્પલિજય, ત્યાં આવેલ વૈતાલપર્વત, તેની ઉપરના વિદ્યાધરના નગરો અને આભિયોગિક દેવોની શ્રેણિ, સિંધુ અને ગગાનદી, તેમના કુડો, આ ગધા પદાર્થોનું ક્રમસર વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે પછી ચિત્રકૂટ નામે વક્ષમ્કાર પર્વત અને તેના કૂટ વગેરે, સુકગદાદિ વિજય, તે દરેકની રાજવાની કુડો, નદીઓ વગેરેનું વર્ણન કરીને વક્ષાદિ વિજયોનું અને તે દરેકની મુસીમાદિ ગજધાનીનું તથા ત્રિદ્રુટાદિ વક્ષમ્કાર પર્વત વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે પછી સૌમનસ નામે વક્ષમ્કારપર્વત, સિદ્ધાયતનાદિ, અને દેવકુરુ, પદ્મગદાદિમાતિ, તથા ચિત્ર વિચિત્ર નામના કૂટ, તેમજ નિપધદ્રહાદિ પાચ દ્રહોનું વર્ણન કરીને કૂટ, શામલીવૃક્ષ, વિદ્યુત્રમ વક્ષમ્કારપર્વત, તેના કૂટ અને અધિષ્ઠાયક દેવ વગેરેનું સ્વરૂપ સમજાવીને આ તે વિદ્યુત્રમનો શબ્દાર્થ જણાવ્યો છે પછી પદ્મમાદિ વિજયોનું અને તે દરેક વિજયની રાજધાની તથા અકાવતી વગેરે વક્ષમ્કારોનું વર્ણન દ્રકામા કરીને મેરૂપર્વતની ખીના શરૂ કરતા મેરૂનું મ્યાન અને તેની લગાઈ વગેરે તથા ભદ્રશાલવન, નદનવન, સૌમનસવન, તેમજ પડકવનની ખીના જણાવીને તે વનોના કુસુદ વગેરેની અને વાવડીયોની તથા પક્ષોત્તર વગેરે દિક્કૂટોની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી નદનવનની લગાઈ વગેરે, ત્યાંના સિદ્ધાયતનો, વાવ, તથા નદનવન કૂટાદિ ૬ કૂટો, આ ગધા પદાર્થોનું વર્ણન કરીને સૌમનસવનની લગાઈ વગેરે, અને પડકવનની તથા ચૂલિકાની લગાઈ વગેરે કહીને પાડુશિલા વગેરે અભિપેક શિલાઓનું અને મેરૂના ત્રણ કાંડનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે જે શિલાની ઉપર ઈદ્રાદિ દેવો શ્રીનીર્થ કર દેવના જન્મ કલ્યાણક્રમે અભિપેક કરે, તે અભિપેક શિલા કહેવાય પછી મેરૂના નામ અને અન્વર્થ કહીને નીલવદ્ધર્ધર પર્વતનું અને ચીતા નદી નારીકાતા નદી તથા કૂટનું, તેમજ રમ્ય ક્ષેત્ર (અકર્મભૂમિ), ગધાપાતી પર્વત, રૂકિમ પર્વત તથા તેના ૮ કૂટનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી હૈમવ્યવત ક્ષેત્રનું અને માત્સ્યવત

નામે ગોળ વૈતાલ્ય પર્વતનું તથા શિખરી પર્વત અને તેના કુટોનું વર્ણન કરીને ગૌરવત ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ અને અન્યર્થ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિના ગ્રંથા વક્ષસ્કારનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીજંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિના પાંચમા વક્ષસ્કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં શ્રોતીર્થંકર દેવોના જન્માવસરે છપ્પન્ન દિક્કુમારીઓના કાર્યોનું અને ચોસઠ ઇંદ્રોએ મેરૂ પર્વતની ઉપર કરેલા જન્માભિષેકાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. ૫૬ દિક્કુમારીઓમાં ૮ અધોલોકમાં રહેનારી ભોગંકરા વગેરેના અને ઉર્ધ્વલોકમાં રહેનારી મેઘંકરા વગેરે ૮ દિક્કુમારીઓના તથા રૂચક પર્વતની પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓમાં રહેનારી ૮-૮ દિક્કુમારીઓ મળીને ૪ દિશાની ૩૨ દિક્કુમારીઓના તેમજ રૂચકગિરિના ચાર ખૂણામાં રહેનારી ૪ દિક્કુમારીઓના અને મધ્ય રૂચકની ૪ દિક્કુમારીઓના કર્તવ્યો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી જિન જન્મના પ્રભાવે ઈન્દ્રાસનનો કંપ (હાલવું), સૌધર્મેન્દ્રે કરેલો સ્તુતિ, ઇંદ્રની જન્મોત્સવ કરવાની ઇચ્છા, તેણે દેવોને બોલાવી જિન જન્મની ઉદ્ઘોષણા કરાવીને પાલક વિમાનની રચના કરાવી, તેમાં શકે વગેરે ઉચિત સ્થાને બેસીને સ્વર્ગમાંથી નીકળી અહીં આવ્યા, શકેન્દ્ર પ્રભુનું પ્રતિગિંળ સ્થાપીને પ્રભુને મેરૂ પર્વતની ઉપર લઇ ગયા. ત્યાં બાકીના ૬૩ ઇંદ્રો આવ્યા. અચ્યુતેન્દ્રે આભિયોગિક દેવોની મારફત જન્માભિષેકની સામગ્રી મંગાવી, સૌધર્મેન્દ્ર સિવાયના ઇંદ્રોએ કંમસર અભિષેક કરવા માંડ્યા. તે વખતે વાર્જિત્રો વાગે છે, દેવો નાચે છે, ને ગાય છે. અંતે પ્રભુને ઘરેણાં વગેરે પહેરાવીને અષ્ટમંગલ આલેખે પછી સ્તુતિ કરે છે. સૌધર્મેન્દ્ર ચાર બળદના રૂપો કરીને પ્રભુને અભિષેક વગેરે કરીને અહીં લાવી પ્રતિગિંળ સંહરી હિરણ્યાદિની વૃષ્ટિ કરાવે છે. અને કોઈએ પ્રભુનું અને પ્રભુની માતાનું અનિષ્ટ ચિંતવવું નહિ, જો ચિંતવશે તો શિક્ષા પામશે આવી ઉદ્ઘોષણા કરાવે છે. તે બધા મુદ્દાઓનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. પછી ઇંદ્ર વગેરે નંદીશ્વરે અષ્ટાક્ષિ મહોત્સવ કરી સ્વસ્થાને (સ્વર્ગમાં) બેસે છે. આ બધી હકીકતો અહીં વિસ્તારથી જણાવી છે. આ પાંચમા વક્ષસ્કારના આધારે જ પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી ભાષામાં સ્તાત્રાદિની સંકલના થઈ છે.

॥ શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિના પાંચમા વક્ષસ્કારનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞાતિના છઠા વક્ષસ્કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે જંબૂદ્વીપના ચરમ પ્રદેશો (છેક છેલ્લા પ્રદેશો) લવણ સંસુદ્રને સ્પર્શે છે (અડકે છે), છતાં તે પ્રદેશો જંબૂદ્વીપના જ છે એમ કહેવાય. કારણ કે

જબ્દીપની સીમા (મર્યાદા, હદ)માં તે પ્રદેશો ગ્રહેવા છે એજ પ્રમાણે લવણ સમુદ્રના ચરમ પ્રદેશો જબ્દીપના ચરમ પ્રદેશોને અડકે છે ખરા, પણ અડકવા માત્રથી તે પ્રદેશો જબ્દીપના ગ્રહેવાય જ નહિ કાગળ કે તે લવણ સમુદ્રની હદમાં ગ્રહેવા છે અહીં તર્જની આગળી અને જ્યેષ્ઠ આગળીનું ઠંડાત સમજવા જેવું છે તે આ પ્રમાણે-અગુઠાની પછીની આગળી તર્જની કહેવાય લોહો જે આગળી લાળી કંગેને સામા ઉભેલા માણસને તર્જના કરવા (તિગ્ગકાર કરવા) પૂર્વક એમ કહે કે-“તુ યાદ રાખજે, યોડા વખતમાં હું તારો ખગર લઈશ ” તે આગળી તર્જની કહેવાય ખીન્ને અર્થ એ કે-જેનાથી તર્જના કગાય, તે તર્જની ગ્રહેવાય અને તર્જની આગળીની પછીની જે આગળી તે જ્યેષ્ઠા (મોટી) આગળી ગ્રહેવાય જા'રી આગળીઓમાં તેજ મોટી છે, માટે તે જ્યેષ્ઠા એટલે મોટી આગળી કહેવાય છે તર્જની આગળી જ્યેષ્ઠા આ જા'ળીને અડકે, તો પણ તે તર્જની કહેવાય, ને જ્યેષ્ઠા આગળી તર્જનીને અડકે, તો પણ તે જ્યેષ્ઠા આગળીજ કહેવાય કારણ કે જા'ને અવગ અવગ મ્યાનમાં ગહી છે આ હપીકત જણાવીને કહ્યું કે જબ્દીપના જીવો મરીને કેટલાએક જીવો લવણસમુદ્રમાં ઉત્પન્ન વાય ને કેટલાએક જીવો ત્યા ઉત્પન્ન વતા નથી કાગળ કે કર્માનુસારે જીવોના જન્મ મરણ વાય છે અહીં આ હપીકત અપષ્ટ જણાવી છે પછી જબ્દીપના ૧ ખાડવા, ૨ યોજન, ૩ ક્ષેત્રો, ૪ પર્વતો, ૫ દરેકો, (શિખરો) ૬ તીર્થો, ૭ શ્રેણિયો, ૮ વિજયો, ૯ દ્રહો, અને ૧૦ નદીઓનું સ્વરૂપ પ્રમાણ વગેરે હપીકત વિસ્તારથી સરલ પદ્ધતિએ જણાવી છે

॥ શ્રીજબ્દીપ પ્રસૂતિના છઠા વક્ષસ્કારનો મક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો ગયો ॥

॥ શ્રીજબ્દીપ પ્રસૂતિના આતમાં વક્ષસ્કારનો મક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં પૂર્વધર સ્વવિર ભગવતે સૂર્યપ્રસૂતિનો ને ચંદ્રપ્રસૂતિનો સાર ટકામાં ગહુજ સરલ પદ્ધતિએ જણાવ્યો છે આ સૂત્રના રચનાગ મહાપુરુષનું નામ જણાવ્યું નથી પણ સભવ છે કે સૂત્રની પ્રૌઢ પ્રાકૃત લખાતા નેતા મહાસમર્થ વિશિષ્ટ પ્રતિભાશાલી સ્વવિર ભગવતે આ મૂળ રચ્યું હોય સૂર્યપ્રસૂતિનો અને ચંદ્રપ્રસૂતિનો અર્થ સમજવામાં આ ડેંગો વક્ષસ્કાર મદદગાર છે આ કાગળથી આનો અર્થ પહેલા સમજીને સૂર્ય પ્રસૂતિ તથા ચંદ્રપ્રસૂતિનો અભ્યાસ કરવો ઉચિત છે અહીં ચરૂઆતમાં ચંદ્ર વગેરેના પ્રકાશ વગેરેની હપીકતને જણાવી અનુક્રમે સૂર્યના ૧૮૪ મંડલોનું વર્ણન કરીને અવ્યતર મંડલનું અને ગાઢ મંડલનું આતરૂ, અને દરેક મંડલની લળાઈ પહોળાઈ તથા પન્નિષ્પ (ગોળ ઘેરાવો, પરિધિ)નું સ્વરૂપ, તથા સર્વાવ્યતર મંડલની અને મેરૂની વચ્ચેનું આતરૂ, તેમજ દરેક મંડલે આતરૂનું વધતું વગેરે છીના સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી અવ્યતર મંડલાદિની લળાઈ પહોળાઈ વગેરે કહીને દરેક મંડલમાં ગ્રહેલો સૂર્ય એક મુહૂર્તમાં કેટલી ગતિ કરે ?

આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરીને ૧ ક્યારે દિવસ વધે ને રાત્રિ ઘટે ? તથા ક્યારે રાત મોટી થાય ને દિવસ નાનો થાય ? ૨ સૂર્ય અભ્યંતર મંડલાદિમાં ચાલતો હોય તે વખતે તેનું તાપક્ષેત્ર કેટલું હોય ? એટલે સૂર્યનો તાપ કેટલા ક્ષેત્રોમાં ફેલાય ? ૩ સૂર્ય ઉગે ત્યારે ને તે પછીના ટાઈમે અહીંના લોકોને કેટલા યોજન દૂરથી દેખાય ? ૪ જે સૂર્યે એક મંડલમાં પહેલાં ગતિ કરી હોય, ત્યાં તે ફરી ક્યારે ગતિ કરે ? ૫ સૂર્યનો તાપ ઉચ્ચ અને નીચેના ભાગમાં તથા આબ્જુળાબ્જુના ભાગમાં ક્યાં સુધી ફેલાય ? ૬ એક ઈંદ્ર અવ્યયા બાદ જ્યાં સુધી બીજો ઈંદ્ર ઉત્પન્ન ન થાય, ત્યાં સુધી સામાનિક દેવો ઈંદ્રનો કારભાર કઈ પદ્ધતિએ કેટલા ટાઈમ સુધી ચલાવે છે. આ ૬ પ્રશ્નોના ઉત્તરો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી ચંદ્રના મંડલોની બીના અને તેના અભ્યંતર મંડલનું તથા બાહ્ય મંડલનું આંતરું તથા મંડલોમાં એક મંડલથી બીજા મંડલનું આંતરું, તેમજ દરેક મંડલની લંબાઈ વગેરેની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી મેરુની અને અભ્યંતર મંડલાદિની વચ્ચેનું આંતરું, અને સર્વાભ્યંતર મંડલાદિની લંબાઈ વગેરે કહીને અભ્યંતર મંડલાદિમાં ગતિ કરતા ચંદ્રની એક મુહૂર્તમાં ગતિનું પ્રમાણ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. ત્યાર બાદ નક્ષત્રોના મંડલો, તેનો અવગાહ, તથા અભ્યંતર મંડલનું ને બાહ્ય મંડલનું આંતરું, તેમજ મંડલોનું માંહોમાંહેનું આંતરું કહીને ચંદ્ર સૂર્યના ઉદયાદિની હકીકત જણાવતાં દિવસનું ને રાત્રિનું પ્રમાણ વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી સંવત્સરના નક્ષત્રસંવત્સરાદિ ભેદોની લૌકિક માસ પક્ષ વગેરેની અને લોકોત્તર માસ (મહિના) પક્ષાદિની હકીકત તથા ૩૦ મુહૂર્તના નામ, તેમજ બલ વગેરે ચલકરણો અને સ્થિરકિરણોની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી એક યુગમાં અયન વગેરેનું પ્રમાણ, અને યોગદ્વારાદિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી નક્ષત્રનાં નામ તથા નક્ષત્રોના ચંદ્રની સાથે થતા દક્ષિણયોગાદિની બીના, તેમજ અભિજિત વગેરે નક્ષત્રોની, દેવતાની અને તારાઓની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી નક્ષત્રોનાં ગોત્ર અને સંસ્થાનોની બીના તથા અભિજિત વગેરે નક્ષત્રોના ચંદ્રની કે સૂર્યની સાથે થતા યોગનું કાલમાન, તેમજ તે નક્ષત્રોના કુલ ઉપકુલાદિની બીના કહીને પૂતમના ને અમાવાસ્યાના નક્ષત્રાદિની બીના અને શ્રાવણ વગેરે મહિનામાં દિવસના અને પૌરુષીના પ્રમાણની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી યોગાદિની સંગ્રહ ગાથા અને ચંદ્રાદિના પરિવારાદિને જણાવનારી બે સંગ્રહ ગાથા કહીને ચંદ્રની ને સૂર્યની ઉપર નીચે અને આબ્જુળાબ્જુ રહેલા તારાઓની હકીકત અને ૮૮ ગ્રહોના નામ તથા તેના પરિવાર વગેરેની બીના વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી મેરુ પર્વતના નીચેના તળીયાથી જ્યોતિશ્ચક્ર વગેરેની વચ્ચેનું આંતરું, નક્ષત્રની ઉપર નીચે બહાર અને અંદરના ભાગમાં ગતિ; તથા ચંદ્રના અને સૂર્યના વિમાનના આકાર વગેરેનું તેમજ તે વિમાનને ઉપાડનારા દેવોનું સ્વરૂપ જણાવીને ચંદ્ર વગેરેમાં કોની ગતિ ઉતાવળી હોય ? કોણ થોડી ઋદ્ધિવાળા ? ને કોણ વધારે ઋદ્ધિવાળા છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે. ચંદ્રની ચાલ (ગતિ) કરતાં સૂર્યની ચાલ ઉતાવળી હોય છે તથા સૂર્યની ચાલ કરતાં અનુક્રમે ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારાઓની ચાલ ઉતાવળી હોય છે. આમાંથી સમજાવવાનું એ મળે છે કે ચંદ્રાદિ પાંચ જ્યોતિષિઓમાં

ચદ્રની ચાલ બધાથી ધીમી ને તારાની ચાલ ઉતાવળી હોય છે એમ ચદ્રાદિની જણાવેલી એક મુદ્દર્તની ગતિનો વિચાર કરતા અષ્ટ સમજાય છે ચદ્રની એક મુદ્દર્તની ગતિના પ્રમાણથી સૂર્યની મુદ્દર્ત ગતિનું પ્રમાણ બધારે હોય છે, એમ કંમસર મૂર્થ અહ નક્ષત્ર તારાની મુદ્દર્ત ગતિમા પણ સમજાય

તારાથી નક્ષત્રો મહર્દિક હોય છે, નક્ષત્રોથી અનુક્રમે અહો, મૂર્ત્યો અને ચદ્રો મહર્દિક જાણવા આમાથી સમજવાનું એ મળે છે કે બધાથી થોડી ઋદિવાળા તારાઓ છે અને ચદ્રમા સર્વથી અધિક ઋદિવાળા જાણવા અહીં ચાહ ગણવું જોઈયે કે ગતિની વિચારણામા જે જે નેનાથી જે ક્રમે શીઝ ગતિવાળા જણાવ્યા, તે ઋદિની વિચારણામા તેનાથી ઉવટા ક્રમે મહર્દિક જાણવા આ ગેતે આ હરીકત કહીને જે તારાની વચ્ચેનું આતર જણાવ્યું છે પછી ચદ્રની અગ્રમહિપીઓ જણાવીને કહ્યું કે-જન્યા જિન દાદાઓ હોય ત્યાં દેવો મૈથુનાદિ અનુચિત ક્રિયા કરતા નથી પછી અગ્રગદિ અહોની ને અગ્રમહિપીઓની ખીના અને ચદ્રાદિના તથા ચદ્ર સૂર્યના દેવ દેવીના સમુદાયરૂપ પરિવારનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુધ્ય તેમજ નક્ષત્રોના દેવતાની ખીના કહીને ચદ્રાદિનું અષ્ટગુહત્વ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે ચદ્ર તથા સૂર્યો થોડા જાણવા પણ જેટલા સૂર્યો તેટલા જ ચદ્રો છે તે બનેથી અનુક્રમે નક્ષત્રો, અહો અને તારાઓ સખ્યાતણુ જાણવા પછી જબ્બીપમા તીર્થકર ચકવર્તી જલદેવ વાસુદેવ નિધિ વગેરેની જઘન્યથી ને ઉત્કૃષ્ટથી મખ્યા જણાવીને જબ્બીપની લગાઈ પહોળાઈ વગેરેનું પ્રમાણ, અને તેના શાશ્વત્ત્વાન્નિને નિર્ણય તથા જબ્બીપનો અન્વર્થ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી સૂત્રકારે સૂત્રનો ઉપસહાર કર્યો છે ને ટીકાકારે વિસ્તારથી પ્રશન્તિ ૫૧ શ્લોકમા જણાવી છે તેમા કહ્યું છે કે-શ્રીવિજય હીરસૂરિના શિષ્ય મહોપાધ્યાય શ્રીસકલચદ્ર ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીશાંતિચદ્ર ગણિએ વિં ૨૦ ૧૬૫૧મા અકળાર જાદશાહના રાજ્યમા આ શ્રીજબ્બીપપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રની 'પ્રમેયરતનમજ્જુપા' નામે ટીકા બનાવી

॥ શ્રી જબ્બીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન ટિપ્પણવલીનો ઓગણીગનો પ્રકાગ પૂર્ણ થયો ॥

卐 卐

卐

॥ વીશમે પ્રકાશ ॥

॥ ૮ થી ૧૨ (૫) ઉપાંગોના સમુદાયરૂપ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધનો પરિચય ॥

॥ આર્યો ।

નિરયાવલિવુત્તંતં, વણિજ્જઈ જત્થ સો સુયક્કલંધો ॥
નિરયાવલિયામિક્કલો, વિણ્ણેઓ એસ સદ્ધત્થો ॥ ૧૫૨ ॥

એવં પઢમે વગ્ગે, ચડસુ ણ વગ્ગત્થ પંચ પંચહં ॥
અંતિલ્લાણંગાણં, અજ્ઞયણા દસ દસ ચડહં ॥ ૧૫૩ ॥

વારસ પંચમવગ્ગે, વાવણ્ણા અંતગઢદસંગસ્સ ॥
નિરયાવલિઓવંગં, તહ કપ્પવર્ઢિસિયા નવમે ॥ ૧૫૪ ॥

તહ પુષ્પિયા ય દસમે, વિવાગસુય પુષ્પચૂલિઓવંગં ॥
એવમુવંગવવત્થા, વહ્નિદસા દિટ્ઠિવાયસ્સ ॥ ૧૫૫ ॥

કાલકુમારાઈણં, પઢમે સેણિયનિવસ્સ પુત્તાણં ॥
તળયાણંપિ સુયાણં, પોમ્માઈણં વિડ્ડિયવગ્ગે ॥ ૧૫૬ ॥

ચંદાઈણ દસહં, તઈણ વગ્ગે ય દેવદેવીણં ॥
દસદેવીણ ચડત્થે, વારસપુત્તાણમંતિલ્લે ॥ ૧૫૭ ॥

શબ્દાર્થ:—જેમાં નરકમાં જનારા જીવોની શ્રેણીનું વર્ણન કર્યું છે, તે નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધ કહેવાય, આ રીતે નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધ શબ્દનો અર્થ જાણવો. ॥૧૫૨॥ આવી બીના પહેલા વર્ગમાં જ કહી છે. પણ બાકીના ચાર વર્ગોમાં તેવી બીના કહી નથી. એટલે પહેલા વર્ગમાં નરકગામી જીવોની બીના કહેલી હોવાથી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધ નામ પાડ્યું છે. અહીં પાંચ વર્ગો છે. તે દરેક વર્ગને છેલ્લા પાંચ અંગોના ક્રમસર ઉપાંગ તરીકે સમજવા. પહેલા ચાર વર્ગોના ૧૦-૧૦ અધ્યયનો છે. ને પાંચમાં વર્ગના ૧૨ અધ્યયનો કહ્યા છે. બધા મળીને પાંચે વર્ગોના બાવન (૫૨) અધ્યયનો જાણવા. હવે ઉપાંગની વ્યવસ્થા જણાવું છું. તે આ પ્રમાણે જાણવી—આઠમા અંતગઢ દશાંગનું નિરયાવલિકા (કટિપકા) નામે ઉપાંગ કહ્યું છે. અને શ્રી અનુત્તરોપપાતિક દશાંગનું કટ્ટપાવત્સિકા નામે ઉપાંગ જાણવું, તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણનું પુષ્પિકા નામે ઉપાંગ જાણવું, તેમજ વિષાક સૂત્રનું પુષ્પચૂલિકા નામે ઉપાંગ જાણવું. વળી

દષ્ટિવાદનું વહ્નિદશા નામે ઉપાગ બાણુ ॥૧૫૩-૧૫૫॥ પહેલા વર્ગમાં શ્રેણિક રાજના કાલ કુમાર વગેરે દશ પુત્રોની ખીના કહી છે ખીજા વર્ગમાં શ્રેણિક રાજના પુત્રોના પુત્રો એટલે પદ્મકુમાર વગેરે ૧૦ પૌત્રોની ખીના કહી છે ત્રીજા વર્ગમાં ચદ્ર સૂર્યાદિ ૧૦ દેવોનું, ને ચોથા વર્ગમાં શ્રી હ્રી વગેરે ૧૦ દેવીઓનું વર્ણન કર્યું છે અને છેલ્લા એટલે પાંચમા વર્ગમાં કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટા ભાઈ બલદેવના ૧૨ પુત્રોનું વૃત્તાત જણાવ્યું છે ॥ ૧૫૬-૧૫૭ ॥

રૂપબટાર્થ — હવે હું જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના એકવીશમા પ્રકાશમાં શ્રીનિરયાવલિકા શ્રુતસ્તંકધનો સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવું છું પૂર્વે જણાવેલા પાંચ ઉપાગોનું ભેગું નામ “શ્રીનિરયાવલિકા શ્રુતસ્તંકધ” કહેવાય છે એટલે અહીં પાંચ ઉપાગોનું વર્ણન કર્યું છે ‘નિરયાવલિકા’ આવું નામ તો ખરી રીતે તેના પાંચ વર્ગોમાંના પહેલા વર્ગમાં કહેલી ખીના તરફ લક્ષ્ય રાખીનેજ પાડયું હોય એમ ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકે છે કારણ કે અહીં શ્રેણિક રાજના પુત્ર અને કૌણિકના નાનાભાઈ કાળકુમાર વગેરે દશે કુમારોના દશ અધ્યયનો જણાવ્યા છે તેમાં કહ્યું છે કે તે કાળકુમાર વગેરે દશ કુમારો એટલે ગળ સાથેના યુદ્ધમાં એટલે (ચેડા) રાજના એકેક બાણથી મરણ પામીને નરકે ગયા આ હકીકત વિન્તારથી જણાવી છે, તેથી તેને નિરય એટલે નરકે જનારા જીવોની શ્રેણી રૂપ કહી શકાય તેમ છે પણ બાકીના ચાર વર્ગોમાં દેવલોકમાં જનારા જીવોની જ ખીના કહેલી હોવાથી તે ચાર વર્ગોની અપેક્ષાએ નિરયાવલિકા નામની પ્રસિદ્ધિ નથી, એમ નિર્ણય થઈ શકે છે આ સૂત્રની શરૂઆતમાં કહ્યું કે—રાજગૃહી નગરીની ખંડાર શુશ્રીલ નામના યક્ષનાં ચૈત્યવાળા બગીચામાં શ્રી સુધર્માસ્વામી પધાર્યા અશોક નામના ઝાડની નીચે પૃથ્વી શિલાપટ્ટની ઉપર તેઓ બીરાજ્યા તે બગીચા સાલગીને રાજગૃહીમાંથી શ્રેણિક રાજ વગેરે પર્પદા તેમને વદન કરવા આવી સુધર્માસ્વામીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો તે સાલગીને પર્પદા પાછી સ્વસ્થાને ગઈ ત્યાર પછી સુધર્માસ્વામીના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીજબ્મસ્વામીએ વિનયપૂર્વક વદના કરીને શરૂને પૂછ્યું કે—હે સ્વામી! શ્રમણ ભગવત મહાવીર દેવે સાત ઉપાગોના અર્થ કહ્યા પછી નિગ્યાવલિકા શ્રુતસ્તંકધનો શો અર્થ કહ્યો છે? સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું કે—આ નિરયાવલિકા શ્રુતસ્તંકધના (૧) નિરયવલિકા (કટ્ટિકા) (૨) કટ્ટપાવતસિકા (૩) પુષ્પિકા (૪) પુષ્પચૂલિકા (૫) વહ્નિદશા આ રીતે પાંચ વર્ગો કહ્યા છે ફરી તે જબ્મસ્વામીએ પૂછ્યું કે પહેલા નિગ્યાવલિકા નામના વર્ગમાં કેટલા અધ્યયનો કહ્યા છે? જવાબમાં સુધર્માસ્વામીએ કહ્યું કે—પહેલા વર્ગના ૧ કાળ, ૨ સુકાળ, ૩ મહાકાળ, ૪ કૃષ્ણ, ૫ સુકૃષ્ણ, ૬ મહાકૃષ્ણ, ૭ વીરકૃષ્ણ, ૮ ગામકૃષ્ણ, ૯ પિતૃમેનકૃષ્ણ, ૧૦ મહાસેનકૃષ્ણ આ રીતે દશ અધ્યયનો કહ્યા છે આ દશે કુમારોના નામ તેમની માતાના નામને અનુસરતા છે એટલે કાલીરાણીના પુત્ર કાલકુમાર, સુકાલીરાણીનો પુત્ર સુકાલકુમાર વગેરે શ્રેણિક રાજની એકલણ રાણીથી નાની એવી આ દશે

રાણીઓના કાલકુમારદિની ણીના અનુક્રમે તે તે અધ્યયનોમાં કહેલી હોવાથી કુમારોના નામેજ અધ્યયનો ઓળખાય છે.

ત્યાર પછી જંબૂસ્વામીજી પૂછે છે કે—પહેલા અધ્યયનમાં શો અર્થ જણાવ્યો છે? આનો જવાબ સુધર્માસ્વામી આપે છે ત્યાંથી આ નિર્યાવલિકા સૂત્રની શરૂઆત થાય છે. તેમ પહેલા અધ્યયનમાં કાલકુમારની હકીકત જણાવતાં પહેલાં કહ્યું કે—અંબાનગરીમાં કોણિક નામે રાજા હતો, તેને પદ્માવતી નામે રાણી હતી. તેણીના આગ્રહથી કોણિકે હલ્લ અને વિહલ્લની પાસે શ્રેણિક રાજાએ આપેલ સેયનક નામનો હાથી અને અઠાર સેરનો હાર માગ્યો. જાને ભાઈઓએ (કોણિકના સગાભાઈઓએ) તે પાછા આપવાની ના પાડી. પછી “કોણિક અમારી પાસેથી આ બે વાનાં જરૂર લઈ લેશે” આવા ભયથી તે જાને કુમારો (પોતાની માતા ચેલ્લ-ણાના પિતા અને) પોતાના માતામહ ચેટક રાજાના શરણે ગયા. કોણિકે આ વાત જાણી એટલે ત્યાં હૂત મોકલી ચેટક રાજાની પાસે તે બે વસ્તુ સહિત હલ્લ વિહલ્લને પાછા મોકલી દેવાની માંગણી કરી. ચેટક રાજાએ ન્યાય જણાવવા પૂર્વક જવાબ આપ્યો કે—“તારી જેમ એ પણ મારી પુત્રીના જ પુત્રો છે. તે મારે શરણે આવ્યા છે તેથી હું તે જાનેને તને સોંપીશ નહિ, તેમજ તારે તેમને રાજ્યનો ભાગ આપીને પછી તે બે વસ્તુની માંગણી કરવી ઉચિત છે, પણ હજી તેં તે ભાગ તો જાનેને આપ્યા નથી. માટે જાપની મીલકત ત્રણેની ગણાય, તેથી તારાથી તેમની પાસે તે બે ચીજની માંગણી કરાય જ નહિ. ને તે જાને મારાથી પાછ મોકલી શકાય પણ નહી.” આ ઉત્તર કોણિકને ન રૂચવાથી છેવટે તેણે—ચેડા રાજાને યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર થવા કહેવરાવ્યું. અને પોતાના નાના કાલકુમાર વગેરે ૧૦ ભાઈઓને સાથે લઈ યુદ્ધ કરવા ગયો. આ ચેટક મહારાજા સાથેના રથમુશત્ર નામના યુદ્ધમાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ દશ દિવસે દશે ભાઈઓ મરાણા. અહીં કાલકુમારની માતાને લગવંત મહાવીરસ્વામી ત્યાં પધારતાં રાત્રિએ એવો વિચાર થયો કે “કાલે સવારે પ્રભુ પાસે જઈને હું મારા પુત્ર સંજંઘી ખબર પૂછું કે તેને હું જીવતો પાછો આવેલો જોઈશ કે નહી?” આથી તેણીએ જીજે દિવસે પ્રભુ પાસે જઈને તે પ્રમાણે પૂછ્યું. પ્રભુએ તેના મરણ પામ્યાની હકીકત કહી, તેથી તે શોકાતુર થઈને સ્વસ્થાને ગઈ. ત્યાર પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ પૂછ્યું કે—હો સ્વામી! તે કાલકુમાર મરણ પામીને ક્યાં ગયો? પ્રભુએ કહ્યું કે “ચોથી પંકપલા નરકમાં હેમાલ નામે નરકવાસમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા નારકપણે ઉત્પન્ન થયો છે.” ત્યાર પછી પૂછ્યું કે—“તેણે આવું પાપ કર્મ ક્યારે કર્યું કે જેથી તે ચોથી નરકે ગયો? પ્રભુએ આનો ઉત્તર દેતાં શ્રેણિક રાજાનું અને કોણિકનું [તે કોણિકના ચેલ્લણાના ગર્ભમાં આગમન (આવવાથી)થી માંડીને] ૧ વૃત્તાંત વિસ્તારથી કહ્યું. તેમાં પ્રભુએ કાલકુમારના મરણનું નિમિત્ત કહેવાના અવસરે અભયકુમારની ને ચેલ્લણા વગેરેની ણીના જણાવતાં ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે કોણિકનો જીવ જ્યારે ચેલ્લણાના ગર્ભમાં આવ્યો, ત્યારે તેણીને થયેલ દોહલો અભયકુમારે પૂર્યો. ચેલ્લણાએ ગર્ભનો નાશ કરવા ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા, પણ તેમાં તે ન ફાવી, ત્યારે તેને ઉકરડામાં મૂકાવ્યો,

અહીં કુકડાએ બાલકની આગળી ચાચથી વીધી હતી તે વાત શ્રેણિક રાજાએ જાણી ચેલ્લણા આદિને ઠપકો આપી બાવકને ત્યાંથી પાઠે મગાવી સાચવવાનું કહી ચેલ્લણાને સોંપ્યો. કુકડાએ આગળી વીધી, તેથી તેનું ડોણિક નામ પાડયું. શ્રેણિક રાજાને આની ઉપર બહુ જ પ્રેમ હોવાની પાકેલી આગળીની વેદનાથી ગભરાઈને જ્યારે જ્યારે આ બાલક શેતો હતો, ત્યારે શ્રેણિક રાજા તેની પાકેલી આગળી પોતાના મોઢામાં રાખતા હતા, તેથી તે શેતો નહોતો. જ્યારે તે ડોણિક મોટો થયો, ત્યારે તે ડોણિક પિતાના પ્રેમ અને ઉપકાર ભૂલી ગયો, તેથી ખટપટ કરી શ્રેણિક રાજાને ડેદમાં પૂરીને પોતે રાજા વયો. આ બાળતમા ચેલ્લણાને અસતોષ હતો તે જાણી ચેલ્લણાને પૂછતા તેને આત્રી થઈ કે—એ મારા ઉપકારી પિતાશ્રીને પાજગમાં કેદ કરી બહુ જ દુઃખી કર્યા, તે મહાપાપ કયું છે એમ પશ્ચાત્તાપ કરવા પૂર્વક તેણે નિર્ણય કર્યો કે હું કુકડાથી પાજરૂ તોડીને પિતાશ્રીને જલદી છુટા કરી આવી ભાવનાથી જ તે કુકડાને લઈને પાજરા તરફ આવ્યો. પણ શ્રેણિક રાજા એમ સમજ્યા કે “ડોણિક મને માગવા આવે છે, પુત્રના હાથે મરણ તે જરૂર હોવાથી ચૂનીને અથવા તાનપુટ વિષ ખાઈને મરણ સાડ છે” એમ વિચારી તે પ્રભાણે કરીને શ્રેણિક રાજા ડોણિકના આન્યા પહેલા જ મગ્ધ પામી પહેલી નરકે ગયા. આ બનાવથી ડોણિકને બહુજ ખેદ થયો. પિતાના ઉપકારો ત્રાગવાર સભારી રોવા લાગ્યો. તેને ત્યાં ગમ્યું નહિ, તેથી એ પાનગરીમાં રહેવા માંડ્યું. આ હકીકત પણ અહીં વિસ્તારથી જણવી છે.

ત્યાર પછી (ડોણિક રાજાને થયેલ શોકનું વર્ણન પૂરૂ થતા) હલ્લ અને વિહલની હાર અને હાથીને માગવાની બીના શરૂ થાય છે તે નિમિત્તે જ ચેટરાજા સાથે યુદ્ધ થાય છે અને તેમાં પ્રથમ કાલકુમાર યુદ્ધની શરૂઆત કરે છે. આ લડાઈમાં કરેલા ઘણા જીવોના સહારથી બાધેલા (નરકમાં જવાના કાળજીભૂત) કર્મોના ઉદયે તે ચોથી નરકે ગયો છે. પ્રભુએ કહેલી બીના સાલગીને ફરી શ્રીગોતમસ્વામીએ પૂછ્યું કે નરકમાંથી નીમ્ળીને તે કયા ઉપજશે ? આના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે—“ નરકમાંથી નીકળી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય થઈ આરિત્રને આગધી મોક્ષે જશે. આ બધી બીના અહીં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. ત્યાર પછીના બીજા નવ અધ્યયનોમાં કુલકુમાર વગેરે નવ કુમારોનું વર્ણન ૮ કામાં ૪હીને સરખી બીના સમજવા માટે પહેલા અધ્યયનની (કાલકુમારના વર્ણનની) ભવામણ કરી છે. એ નવે કુમારો પણ ચેટકરાજના બાણથી મરણ પામી કાલકુમારની જેમ ચોથી નરકે જઈ મહાવિદેહમાં નર-ભવે મોક્ષ માર્ગને આરાધી મોક્ષે જશે.

॥ પહેલા વર્ગનો દ્રક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ બીજા કલ્પાવનમિકા વર્ગનો દ્રક પરિચય ॥

આ બીજા વર્ગમાં પણ દશ અધ્યયનો છે તે આ પ્રમાણે—૧ પત્ર, ૨ મહાપત્ર, ૩ ભદ્ર,

૪ સુભદ્ર, ૫ પદ્મલદ્ર, ૬ પદ્મસેન, ૭ પદ્મગુહમ, ૮ નલિનીગુહમ, ૯ આનંદ, ૧૦ નંદન. અહિં દરેકના અંતે અધ્યયન શબ્દ જોડવો. તેમાં પહેલો પદ્મકુમાર શ્રેણિક રાજાની કાલી રાણી ના પુત્ર કાલકુમારની પદ્માવતી રાણીનો પુત્ર છે. તેને આઠ ઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. શ્રી મહાવીરસ્વામી ત્યાં પધારતાં તે વંદન કરવા ગયો. દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો. અને માતાપિતાની આજ્ઞા લઈને તેણે દીક્ષા લીધી. ઉપવાસ, છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ વગેરે ઘણી તપસ્યા કરી. પાંચ વર્ષનો આરિત્ર પર્યાય પાળી પ્રભુની આજ્ઞા લઈ વિપુલાયળ પર્વતે એક માસનું અનશન કરી સમાધિમાં કાળધર્મ પામી પહેલા સાંપર્ષ દેવલોકમાં જે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય થઈ મોક્ષ માર્ગને આરાધી સિદ્ધિપદ પામશે. ॥ (૨) બીજો મહાપદ્મ કુમાર સુકાલી રાણીના પુત્ર સુકાલ કુમારનો પુત્ર હતો. તે આરિત્ર લઈ કાળ કરીને બીજા ઈશ્વર દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો દેવ થયો. બાકીની બીના પહેલા અધ્યયનની માફક જાણવી. એજ પ્રમાણે (૩) ત્રીજો કુમાર ત્રીજા દેવલોકમાં દેવ થયો. (૪) ચોથો કુમાર ચોથા માહેન્દ્ર દેવલોકમાં દેવ થયો. (૫) પાંચમો કુમાર પાંચમો દેવલોકમાં દેવ થયો. (૬) છઠ્ઠો કુમાર છઠ્ઠા લાંતક દેવલોકમાં દેવ થયો. (૭) સાતમો કુમાર મહાશુક દેવલોકમાં દેવ થયો. (૮) આઠમો કુમાર સહચાર દેવલોકમાં દેવ થયો. (૯) નવમો કુમાર દશમા પ્રાણુત દેવલોકમાં દેવ થયો. (૧૦) દશમો કુમાર અચ્યુત દેવલોકમાં દેવ થયો. આ દશે કુમારોનાં નામ શરૂઆતમાં જણાવ્યા છે. તેઓ શ્રેણિક રાજાની કાલી વગેરે દશ રાણીઓના કાલ કુમારો દશ પુત્રોના પુત્રો હતા. એટલે શ્રેણિક રાજાના દશે પૌત્રોની અનુક્રમે એકેક અધ્યયનમાં બીના કહી છે, તેથી તે કુમારના નામથી અધ્યયન ઝોળખાય છે. તે દશે કુમારો દેવલોકમાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ મનુષ્ય થઈ નિર્મલ આરિત્રને આરાધી મોક્ષ જશે.

॥ શ્રી નિરયાવાલિકા શ્રુતસ્કંધના બીજા વર્ગનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા વર્ગનો દ્વંક પરિચય ॥

આ વર્ગના પણ દશ અધ્યયનો છે. તે આ પ્રમાણે—૧ ચંદ્ર અધ્યયન, ૨ સૂર્ય અધ્યયન, ૩ શુક્ર અધ્યયન, ૪ બહુપુત્રિકાધ્યયન, ૫ પૂર્ણિમા અધ્યયન, ૬ માણિલદ્ર અધ્યયન, ૭ હન્ત અધ્યયન, ૮ શિવ અધ્યયન, ૯ બળ અધ્યયન, ૧૦ અણાદિય અધ્યયન. પહેલા અધ્યયનમાં જ્યોતિષી દેવલોકમાં ચંદ્રાવતંસક વિમાનમાં જ્યોતિષીના ઈંદ્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા ચંદ્ર નામના ઈંદ્રની બીના કહી છે. તે ચંદ્ર અવધિ જ્ઞાન વડે જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં જોતાં પ્રભુશ્રી મહાવીરને રાજગૃહીની ખંડાર ગુણુશીલ વનમાં સમવસરેલા બાણી સૂર્યાલ દેવની જેમ સર્વ ઋદ્ધિવડે આર્પે છે, અને નાટ્યવિધિ બતાવીને સ્વસ્થાને જાય છે, ત્યાર પછી શ્રીગૌતમસ્વામીએ તેનો

પૂર્વભવ પૂછતા પ્રશ્ન તેના પાછલા ભવનું વર્ણન કરે છે તે પાછલા ભવમા શ્રાવન્તી નગરીમા “અર્ગાત” નામે વ્યવહારી હતો તેણે શ્રીપાર્શ્વનાથની પાસે દીક્ષા લીધી હતી ત્યાર પછી છઠ્ઠ વગેરે ઘણી તપસ્યા કરી ઝાઝક વિગવના દોષના પ્રતાપે કાળ કરી ચંદ્ર નામના ઇંદ્રપણે ઉત્પન્ન થયો તેનું આયુષ્ય એક પચ્ચોપમ અને એક લાખ વર્ષનું બાણુ તે હાલનો ચંદ્રમા અહીંથી ચંચી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જન્મ પામી મોક્ષમાર્ગને આરાધીને સિદ્ધ થયો

બીજા અધ્યયનમા સૂર્ય નામના ઇંદ્રનું વર્ણન કર્યું છે તે પાછલા ભવમા શ્રાવન્તી નગરીમા “સુપ્રતિષ્ઠ” નામે ગાથાપતિ હતો તેણે પણ શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી હતી ને કાઠક વિરાધનાવી સૂર્ય નામે ઇંદ્ર થયો હાલના તેજ સૂર્યનું ૧ પચ્ચોપમ અને એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય બાણુ જાડીની બીના પહેલા અધ્યયન પ્રમાણે બાણુવી ૩ ત્રીજા અધ્યયનમા શુકનું વર્ણન કર્યું છે તે પાછલા ભવમા સોમિલ નામે વિદ્વાન બ્રાહ્મણ હતો ત્યાં એક વખત શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રભુ પધારતા તેમને તે વદન કરવા ગયો, ત્યારે તેણે પાર્શ્વનાથ પ્રભુને કેટલાક યાત્રા વગેરે પહોંને અંગે પ્રશ્નો પૂછ્યા તે ગદ્યા પ્રશ્નોના વ્યજબી ઉત્તરો સાલળી પ્રતિબોધ પામીને તેણે શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો ત્યાર પછી મુનિ વગેરેના પરિચયના અભાવે તે પાછો મિથ્યાત્વી ગતી ગયો તેણે અનેક પ્રકારની મિથ્યાત્વીની કરણી કરી, તે બીના અહીં મૂલ અને દીક્ષામા વિસ્તારથી જણાવી છે અતે એક દેવે મન્ય રાતે પ્રકટ થઇને કહ્યું કે—હે સોમિલ બ્રાહ્મણ ! તારી આ પ્રમત્ત્યા યોટી છે સોમિલે તે સાલળ્યું, પણ ગણકાર્યું નહિ એટલે તેનો આદર કર્યો નહીં અને મિથ્યાત્વની કરણીમા પ્રવર્ત્યો પણ તે દેવે તો દરરોજ મધ્ય રાતે એ પ્રમાણે કહ્યાજ કર્યું ત્યારે પાચમે દિવસે સોમિલે તેને પૂછ્યું કે—મારી પ્રમત્ત્યા યોટી છે, એમ જે તું કહે છે, તેનું કારણ શું ? ત્યારે તે દેવે કહ્યું કે—તે શ્રીપાર્શ્વનાથની પાસે સ્વીકારેલા શ્રાવક ધર્મને તણ લીધો, ને તું મિથ્યાત્વની કરણી કરી સમ્યક્ત્વ શુણુ હારી ગયો છું તેથી તારી પ્રમત્ત્યા (શ્રાવક ધર્મ) યોટી છે દેવે કહેલી આ બીના સાલળી સોમિલે પૂછ્યું કે—હે દેવ ! ત્યારે હવે મારો સુપ્રમત્ત્યા કેમ થાય ? દેવે કહ્યું કે—તું પાછો શ્રાવક ધર્મને અંગીકાર કર, અને પાચ અણુવતોનું સેવન કર તેણે તે પ્રમાણે કર્યું, ઘણી તપસ્યા કરી શ્રાવક ધર્મને આરાધ્યો, પરંતુ પૂર્વના મિથ્યાભાવની આલોચના કરી નહીં, તેથી તે કાળ કરીને શુકાવ તસક નામના વિમાનમા શુક(ચક્ર) દેવપણે ઉત્પન્ન થયો તેણે પ્રભુની પાસે આવી નાટક કર્યું તેનું એક પચ્ચોપમનું આયુષ્ય બાણુ હાલનો તે શુકચક્ર દેવાયુષ્ય પૂરું કરો મહા વિદેહ ક્ષેત્રમા ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષે જશે

ચોથા અધ્યયનમા સંધર્મ દેવલોકમા ઉત્પન્ન થયેલી “બહુપુત્રિકા” નામે અપરિ ગૃહીતા દેવીનું વર્ણન કર્યું છે તે ઉત્પન્ન થયા જાદ પ્રભુની પાસે આવી, દેશના સાલળી, નાટક દેખાડીને, સ્વસ્થાને ગઈ. શ્રીગૌતમસ્વામીએ તેના પૂર્વ ભવ પૂછતા બગવતે કહ્યું કે— “તે દેવી પાછલા ભવમા વાણુરસી નગરીમા ભદ્ર સાર્થવાહની સુલક્ષા નામે સ્ત્રી હતી

તેને કંઈ સંતતિ નહોતી. તેથી તે ઉદાસ રહેતી હતી. એક વખત ત્યાં સુવ્રતા નામે સાધ્વી પધાર્યા. તે ઘરે આવતાં તેને લાવ પૂર્વક આહાર પાણી બોરાવીને સુલદ્રાએ પુત્ર પ્રાપ્તિના ઉપાય પૂછ્યો. તે સાંભળી સાધ્વીએ કહ્યું કે ‘તેવી વાત સાંભળવાનો પણ અમારો આચાર નથી.’ એમ કહી શ્રાવક ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. તેથી તે શ્રાવિક થઈ. કેટલાક વર્ષો વીત્યા બાદ તેણે વિચાર્યું કે, હવે સંતતિ થવાનો સંભવ નથી, માટે ચારિત્ર લેવું વ્યાજબી છે. આ વિચાર પ્રમાણે પતિની આજ્ઞા મેળવી, તે સુવ્રતાની ચેલી સાધ્વી થઈ. અમુક કાળ ગયા પછી તેના મનમાં બાળકો પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તે અનેક બાળકોની શરીર શુદ્ધિ વગેરે કરવા લાગી. ત્યારે શુદ્ધિએ શિખામણ આપીને કહ્યું કે—‘આ પ્રમાણે કરવું, એ આપણો આચાર નથી, માટે તજ દે.’ સુલદ્રા સાધ્વીને તે હિતશિક્ષા ગમી નહી, તેથી તે જૂદા ઉપાયમાં જઈને રહી. પછી તે નિઃશંકપણે બાળકોની પરિચર્યા કરવા લાગી. ચારિત્રમાં ઘણાં વર્ષો ચારિત્ર પર્યાય પાળી અંતે અનશન કરી કરેલી વિરાધનાને આજ્ઞાવ્યા વિના કાળ ધર્મ (મૃત્યુ) પામી પડેલા દેવલોકમાં ચાર પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી દેવી થઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને આ ભરતક્ષેત્રના ગિલેલ નગરમાં સોમા નામે પ્રાહ્મણની દીકરી થશે. તેને ત્યાંના રાષ્ટ્રકૂટ સાથે પરણાવશે. તેના સમાગમથી તેને સોળ વર્ષમાં ૩૨ પુત્ર પુત્રીઓ થશે. તેની પરિચર્યા કરતાં તે બહુ થાકી જશે. તેથી તે સંતાન વિનાની સ્ત્રીઓને ધન્ય માનશે. એક વખત ત્યાં પધારેલા સુવ્રતા સાધ્વીના ઉપદેશથી તે ચારિત્ર લેવા પતિની આજ્ઞા માગશે, પણ આજ્ઞા ન મળવાથી તે શ્રાવક ધર્મને સ્વીકારીને પાલશે. કેટલાક વર્ષો વીત્યા બાદ પતિની આજ્ઞા મેળવી તે ચારિત્રને આરાધી અંતે કાળ કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો સોમ નામે સામાનિક દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહે મનુષ્ય થઈ ચારિત્ર આરાધી સિદ્ધ થશે. વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

(૫) પાંચમા અધ્યયનમાં સૌધર્મ દેવલોકના પૂર્ણેલદ્ર વિમાનના સ્વામી પૂર્ણેલદ્ર દેવનો અધિકાર વર્ણવ્યો છે. તે ઉત્પન્ન થઈ પ્રભુ પાસે આવી, નાટ્ય વિધિ દેખાડી સ્વસ્થાને બેસે છે. ગૌતમસ્વામી તેનો પૂર્વ લવ પૂછે છે. પ્રભુ કહે છે કે—તે આ ભરતક્ષેત્રમાં મણિવતી નગરીમાં પૂર્ણેલદ્ર નામે ગાથાપતિ હતો. ત્યાં સ્થવિર ભગવંત પધારતાં તે વંદન કરવા ગયો. દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામી દીક્ષા લઈ આરાધીને અંતે સૌધર્મ દેવલોકમાં બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો પૂર્ણેલદ્ર નામે દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે.

(૬) છઠ્ઠા અધ્યયનમાં પૂર્ણેલદ્રની જેવા જ માણિલદ્ર દેવનો અધિકાર છે. તે પાછલા ભવમાં મણિવતી નગરીમાં માણિલદ્ર નામે ગાથાપતિ હતો. તે સ્થવિર મુનિ પાસે ચારિત્ર લઈ આરાધી અંતે અનશન કરીને સૌધર્મ દેવલોકે બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો માણિલદ્ર દેવ થયો. અહીંથી ચ્યવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે.

આ પ્રમાણે સાતમો પત્ત ગૃહસ્થ ચદના નગરીમા, આઠમો ગિર નામે ગૃહસ્થ મિથિલા નગરીમા, નવમો બળ નામે ગાથાપતિ હસ્તિનાપુરમા અને દશમો અનાદિત નામે ગાથાપતિ કાકદી નગરીના ગૃહીય હતા ત્યા આગિત્રને પાળી સૌધર્મ દેવલોકે બે સાગરોપમના આયુધ્યવાળા તે તે નામના દેવ થયા અહીંથી તેઓ સ્થીર મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે

॥ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધના ત્રીજા વગ નો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધના પુષ્પ સૂત્રિકા નામના ચોથા વર્ગનો ૨૬ પરિચય ॥

(૪) ચોથા વર્ગના દશ અધ્યયનોમા અનુક્રમે ૧ શ્રી દેવી, ૨ હ્રીદેવી, ૩ પતિદેવી, ૪ દીર્ઘદેવી, ૫ ભુદિદેવી, ૬ લક્ષ્મીદેવી, ૭ ઇલાદેવી, ૮ સુગદેવી, ૯ ગ્લદેવી, ૧૦ ગધ-દેવીની બીના કહેલી હોવાથી તે તે દેવીના નામથી તે તે અધ્યયન ઓળખાય છે તેમા પહેલા અધ્યયનમા શ્રીદેવી સૌધર્મ દેવલોકમા રૂપેણ ધર્મ પ્રભુની પાસે આવી નાટ્ય વિધિ દેખાડીને પાત્રી ગઈ, ત્યારે શ્રી ગૌતમસ્વામીએ તે દેવીને પૂર્વ ભવ પૂછતા પ્રભુએ કહ્યું કે તે દેવી પાછલા ભવમા સુદર્શન નામના ગાથાપતિની (ગૃહપતિની) ભૂતા નામે પુત્રી હતી તેને દોષ પરવડ્યું નહી, તેથી તે ભોટી ઉભા મુખી કુમારી ગઈ એક વખત ત્યા શ્રી પાર્શ્વનાય પધાર્યા ત્યારે પર્ષદા વહન કરવા નીકળી તેની સાથે સુદર્શનની તે ભૂતા નામની પુત્રી પણ ગઈ દેશના સામળી પ્રતિબોધ પામીને પિતાની આજ્ઞા લઈ તેણે આગિત્ર લીધું પ્રભુએ પુષ્પચૂલા સાધ્વીની શિષ્યા (ચેલી) બનાવી તેણીને ઓપી આગિત્ર પાળતા એક વગત તે શરીરની શુદ્ધિ (ટાપટીપ, શોભા) કરનારી ધર્મ તેની તેવો પ્રવૃત્તિ વધી પડવાથી શુદ્ધિએ કહ્યું કે- ' સાધ્વીથી આગ ન ટ્રાય, માટે ભૂલતુ પ્રાયશ્ચિત લઈ આત્મશુદ્ધિ કરે ' આ હિત શિક્ષા તેને ગમી નહી, તેથી તે ભૂદા ઉપાશ્રયમા રહીને તે પ્રમાણે શરીરની પચિચર્યા (શોભા) કરવા લાગી આ ચિત્તિમા ધતો કાચ આસિત્ર પાળી વિરાપના દોષથી અતે કાળ પર્મ પાળી સૌધર્મ દેવલોકમા પત્યોપમના આયુધ્યવાળી શ્રીદેવીપત્રે ઉત્પન્ન ધર્મ અહીંથી સ્થવીને મહાવિદેહે સિદ્ધિ પદ પામશે વગેરે બીના વિન્તાગથી જાણવી છે આ રીતે પાત્રીનો નવ દેવીઓના વર્ણનવાળા નવ અધ્યયનો પત્ત સમજવા તે ગધી પાછા ભવમા પુષ્પચૂલા સાધ્વીની શિષ્યાઓ ધર્મ હતી ન ગધી સાધ્વીઓ શરીર પચિચર્યાવટ આગિત્રને વિનાધીને સૌધર્મ દેવલોકમા પત્યોપમના આયુધ્યવાળી દેવોએ ધર્મ છે તે ગધી દેવીઓએ પ્રભુ પાસે આવી નાટક દેખાડ્યું છે તે દેવીઓ ત્યાથી સ્થવીને મહાવિદેહે મેડમા ઉત્પન્ન ધર્મ મોરે જશે

॥ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધના ચોથા વર્ગના ૨૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીનિરયાવાલકા શ્રુતસ્કંધના પાંચમા ‘વહ્નિદશા’ વર્ગનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં બાર અધ્યયનો છે. તેનાં નામ આ પ્રમાણે-૧ નિષધઅધ્યયન, ૨ અનિયઅધ્યયન, ૩ વહુઅધ્યયન, ૪ વેહલઅધ્યયન, ૫ પ્રગતિઅધ્યયન, ૬ યુક્તિઅધ્યયન, ૭ દશરથઅધ્યયન, ૮ હંદરથઅધ્યયન, ૯ મહાધનુઅધ્યયન, ૧૦ સપ્તધનુઅધ્યયન, ૧૧ દશધનુઅધ્યયન, ૧૨ શતધનુઅધ્યયન.

આ બાર અધ્યયનોમાં અનુક્રમે કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટાભાઈ બળદેવના નિષધ વગેરે બાર પુત્રોની ખીના કહેલી હોનાથી અધ્યયનોની પ્રસિદ્ધિ તે તે કુમારના નામે થઈ છે.

પહેલા અધ્યયનમાં નિષધકુમારની ખીના કહી છે. તે દ્રંકમાં આ પ્રમાણે બલુવી-દ્વારિકાનગરીના નંદન નામના બગીચામાં સુરપ્રિય યક્ષનું મંદિર હતું. ઘણા મિથ્યાત્વી લોકો તેની પૂજા કરતા હતા. અહીં દ્વારિકામાં કૃષ્ણ વાસુદેવ ત્રણ ખંડના સ્વામી રાજ્ય કરતા હતા. તેમનો પરિવાર બેહોળો હતો. કૃષ્ણના મોટા ભાઈ બળદેવની દેવતી રાણીને નિષધકુમાર નામે પુત્ર હતો. ચૌવન વય પામતાં તે ૫૦ રાજકુમારીઓને પરણ્યો હતો એક વખત ત્યાં શ્રીનેમિનાથ પધાર્યા. પર્ષદા વાંદવા નીકળી. સપરિવાર કૃષ્ણ વાસુદેવ પણ ધામધૂમથી વાંદવા આવ્યા. દેશના સાંભળી બધા લોકો સ્વસ્થાને ગયા. નિષધકુમારને આ બળદેવ પડતાં તે પ્રભુની પાસે આવી દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામી શ્રાવક ધર્મને સ્વીકારી સ્વસ્થાને ગયો. આ બનાવ જોઈને બહુ જ રાજી થયેલા શ્રીનેમિનાથના વરદત્ત નામના સુખ્ય ગણધરે પ્રભુ નેમિનાથને પૂછ્યું કે-આ નિષધકુમારે આવી મનુષ્ય સંપ્રદી રાજ્ય ઋદ્ધિ વગેરેનું સુખ શાથી મેળવ્યું? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેતાં પ્રભુએ જણાવ્યું કે-“આ જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પાછલા ભવમાં તે રોહિડ નામના નગરમાં મહાબળ નામના રાજાનો વીરાંગદ નામે પુત્ર હતો. તે પુણ્યના ફલરૂપ સાંસારિક સુખ ભોગવતો હતો. એક વખત ત્યાં શ્રીસિદ્ધાર્થસૂરિ નામના આચાર્ય પધાર્યા ત્યારે પર્ષદા વાંદવા નીકળી. તે વખતે વીરાંગદ કુમાર પણ વંદન કરવા ગયો. દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યો. માતાપિતાની આજ્ઞા મેળવી તેણે ચારિત્ર લઈ ઉદ્ધાસથી તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી, તેથી તે પ્રહ્લદેવ-લોકમાં દશ સાગરોપમના અયુષ્યવાળો મહર્ષિ કે દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને અંહીં બળદેવનો નિષધકુમાર નામે પુત્ર થયો. પાછલા ભવે કરેલી નિર્મલ ચારિત્રની આરાધનાથી તે આવી ઋદ્ધિ પામ્યો છે. થોડા વખતમાં તે જરૂર દીક્ષા લેશે.” ત્યાંથી (દ્વારિકાથી) વિદ્યાર કરી એક વખત ફરીને પ્રભુ ત્યાં (દ્વારિકામાં) પધાર્યા. તે વખતે નિષધકુમારે વંદના કરી દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામી માતાપિતાની આજ્ઞા લઈ, પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈ નવ વર્ષ સુધી તપશ્ચર્યા સાથે તેની નિર્મલ આરાધના કરી. અંતે ૨૧ દિવસનું અનશન કરી કાળધર્મ (મરણ) પામી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ૩૩ સાગરોપમના અયુષ્યવાળો એકાવતારી દેવ થયો હાલ તે ત્યાં છે.

ત્યાથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રે સિદ્ધિ પદ પામશે આ રીતે આ પહેલા અધ્યયનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવી દીધો ॥

આ પ્રમાણે જાકીના અગિયારે કુમારના અધ્યયનો જાણવા અહીં સૂત્રમાં બહુ જ દૃઢતા વર્ણન કરી શેષ (જાકીની) બીના સમજવા માટે પહેલા અધ્યયનની લલામણ કરી છે તેમ (૧૧ કુમારો) ના પાછલા ભવના નામ, માતા પિતાના નામ વગેરેને જાણવાનું સાધન ‘સ શ્વેદી’ છે, એમ કહ્યું છે સભવ છે કે કદાચ તે વિચ્છેદ પામી હોય, કારણ કે હાલ તે મુદ્રિત પ્રત વગેરેમાં દેખાતા નથી આ પાચમા વર્ગનું ચક્રમય દૃશ્યમાં એ સમજવું કે-ગળદેવતા તે જારે પુત્રો પાછલા ભવમાં ચારિત્ર પાળી પાચમા દેવલોકે દેવ થઈ ગળદેવતા પુત્રપણે ઉપજીનેમિનાથ પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈને આરાધી સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને દેવ થયા તે જારે પુત્રો હાલ ત્યાં એકાવતારી દેવપણાનું દેવતાઈ સુખ ભોગવી રહ્યા છે અતે ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ સિદ્ધિપદ પામશે

॥ પાચમા ‘વહ્નિદશા’ નામના વર્ગનો મક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ નિર્યાવલિ સૂત્રનો મક્ષિપ્ત માર ॥

નિર્યાવલિ નામની ગાળતમાં અહીં અષ્ટાર્થમાં કહ્યું છે આના પાચ વર્ગોમાંના પહેલા વર્ગનું નામ કલ્પિકા છે એમ બીજા ત્રયોમાં જણાવ્યું છે આ નામનો અર્થ એમ સભવે છે કે-“દૃષ્ટ એટલે આચાર તેના બે ભેદ (૧) સાવત્ર આચાર અને (૨) નિર્દોષ આચાર તેમાં આરામ હિંસા વગેરે સાવધ આચાર કહેવાય તેની યોગ હિંસા કરીને નોક ગયેલા શ્રેણિકના દશ પુત્રોનું વર્ણન કરનાર જે વર્ગ તે કલ્પિકા કહેવાય”

બીજા વર્ગમાં ઐતિહાસિક રાજાના પોત્ર અને કાવ કુમારદિના પુત્ર એવા દશ કુમારો પ્રભુ મહાવીરની પાસે ચારિત્ર લઈને આરાધી અનુકરે સૌધર્મે, ધ્યાન, મનસ્કુમારે, માહેન્દ્રે, પ્રહલદેવલોકે, લાતકે, મહાશુકે, સહસ્રારે, પ્રાણને તેમજ અચ્યુતે કે પાવન સક વિમાન (અધ્ય વિમાન) મા મહાદિક દેવ થયા તેથી આ બીજો વર્ગ ‘ક-પાવનસિકા’ નામે જાણાય છે

ત્રીજા વર્ગનું નામ ‘પુષ્પિકા’ છે થી નદી સૂત્રની હસ્તિમદ્મજિટ્ન ટીપના ૧૫ મા પત્રમાં આનો અર્થ આ રીતે દર્શાવે છે-શરણાતમાં ગુહવાસ્ત્ર ઝેરીને સયમ ભાવથી પુષ્પિત એટલે મુખી થઈ, સયમનો ત્યાગ દગવાથી દુખી થઈ ફરીથી એજ સયમની સાધનાથી મુખી થયેલા જીવોનું વર્ણન જે અથપદતિમાં થયું હોય, તે પુષ્પિકા અથવા પુષ્પિકા કહેવાય અને આ હનીકનને જે વિસ્તામી જણાયે, તે અથપદતિઓ પુષ્પિત અથવા પુષ્પવિધિ કહેવાય આ ચોથા વર્ગનું નામ છે ત્રીજા વર્ગમાં ચક્ર, મૂર્તિ, શુક,

ખહુપુત્રિકા વગેરેના દશ અધ્યયનો છે. તેમાં નવ દેવ થયેલા છે, ને એક દેવી થયેલ છે. આ દશે દેવાદિએ પ્રભુ પાસે નાટ્ય વિધિ દેખાડ્યો હતો.

ચોથા વર્ગમાં શ્રી ધ્રુવ વગેરે દશ દેવીઓનું વર્ણન આવે છે. તે દશે દેવીઓ પ્રભુ પાસે આવી નાટક દેખાડીને સ્વસ્થાને ગયેલ છે. ને પાછલા ભવમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મુખ્ય સાધ્વી પુષ્પચૂડાની ચેલીઓ હતી. અને ત્યાં ચારિત્રની વિરાધના કરવાથી પ્રથમ દેવ-લોકમાં દેવીપણ પામી હતી. બીજા ત્રણમાં કહ્યું છે કે-પુષ્પચૂડા ગુરૂણી નામ ઉપરથી ચોથા વર્ગ પુષ્પચૂડિકા નામથી ઓળખાય છે.

પાંચમા વર્ગમાં કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટાભાઈ જળદેવના બાર પુત્રોનો અધિકાર વર્ણવ્યો છે. તે દરેકે પાછલા ભવમાં ચારિત્રની આરાધના કરી હતી. ને અહીં પણ પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈ આરાધીને સર્વાર્થસિદ્ધે દેવપણ પામ્યા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહે સિદ્ધ થશે. આના વહ્નિદશા નામનો શબ્દાર્થ આ પ્રમાણે જણવો-‘વહ્નિદશા’ અહીં ‘અંધગ’ શબ્દનો લોપ થયો છે. તેથી સંપૂર્ણ નામ અંધઋષિણિ દશા કહેવાય. નામ્નિ ઉત્તરાપદસ્ય વા’ આ સૂત્રથી ‘અંધક’ પદનો લોપ થયો તેથી ‘વહ્નિદશા’ કહેવાય છે. વૃષિણ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલાની હકીકત અહીં કહી છે, તેથી ‘વહ્નિદશા’ નામ પાડ્યું છે. એટલે અંધક વૃષિણ-રાજાના પુત્ર વસુદેવ થયા. તેના પુત્ર મલદેવ અને કૃષ્ણ થયા. તે જલદેવના નિષધ વગેરે બાર પુત્રોનું વર્ણન અહીં કર્યું છે. આ રીતે પાંચ વર્ગોનો સાર જણાવ્યો. હવે આ સૂત્રમાંથી ગ્રહણ કરવા લાયક આત્મહિતકર બોધ જણાવું છું.

અંતકૃદશાંગ સૂત્રનું આ નિર્યાવલિકા (કલ્પિકા) વર્ગ ઉપાંગ કહેવાય છે. અહીં શ્રેણિકના કાલાદિ દશ પુત્રો નરકે ગયા, તે બીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે. તે દશેની માતાઓ શ્રીવીર-પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લઈ આરાધીને અંતકૃતકેવલી થઈ મોક્ષે ગઈ છે. એમ આઠમા અંગમાં કહ્યું છે.

આ પ્રથમ વર્ગમાં જણાવેલ કોણિકનો અન્યાય અને એવા અન્યાયીનો પક્ષ કરવાથી કાલકુમારાદિ દશેના થયેલા અકાલ મૃત્યુનો પ્રસંગ આ બંને અપૂર્વ બોધ એ આપે છે કે-કદી પણ અન્યાયીનો પક્ષ કરવો નહી. કારણ કે અન્યાયથી ચાલુ આગાદીને બહુજ ધક્કો ખોંચે છે, એટલુંજ નહીં પણ ભવિષ્યમાં પણ તેઓ આગાદી પામી શકતા નથી. વળી જેને માટે સ્ત્રીના કહેવાથી દોરાયેલ કોણિક રાજાએ ભયંકર યુદ્ધ કર્યું, તે હાથી અને હાર તેને મળ્યા જ નહી, ને ઘણાં જીવોની નાહક ઘેર હિંસાના પાપથી લેવાયો, તેથી સાબીત થાય છે કે અન્યાયનું પરિણામ બહુજ ખરાબ આવે છે. શ્રેણિક રાજાને ઘડપણમાં પાંજરામાં પૂરી ભયંકર દુઃખ દેનારા કોણિકની બીનામાંથી એ બોધ મળે છે કે તેના જેવું નીચ કામ આત્મ હિનેચ્છુ જીવો કરેજ નહિ. પણ માતાપિતાની ખરા દિલથી ભક્તિ કરે. કોણિકના પડવાળા

(પાકી ગયેલા) અમૃતાને ચૂસનાર શ્રેણિકને પુત્ર (કૌણિક) ની ઉપર ગહુજ મોહ હતો. પણ અતે તેજ કૌણિક ખટપટ કરી રાજા બની તેને (શ્રેણિકને) ગહુજ દુખ દે છે. પાછલાલવમા શ્રેણિકનો જીવ રાજા હતો, ત્યારે કૌણિકનો જીવ પચાગ્નિ તપ વગેરે ક્રિયા કરનારો તાપસ હતો. તે વખતે તપનુ પારણુ પોતાને ત્યા કરવા માટે રાત્રીએ બે ત્રણ વાર વિનંતિઓ કરી, પણ રાજ્યકાર્યની વ્યવસાયને લઈને 'તે તાપસ ત્રણ વાર આવીને આવ્યો ગયો' તેની તેને ખબર પણ પડી નહીં. પછી રાત્રીને ગહુજ ખેદ થયો, તેણે માફી માગી, પણ તે તાપસને ગળની ઉપર કોપ અને દ્વેષ રહ્યો. આ સ્થિતિમા મરીને તાપસ તે કૌણિક થયો, ને તે ગળનો જીવ શ્રેણિક રાજા થયો. આ બીના સમરાદિત્ય અને અગ્નિ-શર્માની હકીકતને મળતી જણાય છે એમ 'સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત' વગેરે ઐતિહાસિક ગ્રંથોમા કહ્યું છે. કહેલા કર્મો લલલલાને પણ સોગવવા પડે જ છે એમ શ્રેણિકનું વૃત્તાન્ત જણાવે છે.

બીજા વર્ગમા એ કાવકુમારાદિ દેશના પુત્રોનો અધિકાર છે તે દેશે કુમારો શ્રીવીર પ્રભુના સમાગમ અને દેશના શ્રવણાદિથી અનુકંમે ઉચ્ચ ગેટીએ ચડતા ચડતા દેવલોકમા મહર્ષિદેવ દેવ થાય છે. તેમાથી બાણવાનુ મળે છે કે મહાપુરુષોના દર્શન સમાગમાદિથી આત્મેન્નતિ જરૂર થાય છે.

ત્રીજા વર્ગમા નવ દેવોનો અને એક ગહુપુત્રિય દેવીનો અધિકાર છે તેમા પાછલા ભવે ચારિત્રની વિરાધના કરવાથી ચદ્ર અને સૂર્ય થયા છે તે સયમની વિરાધના ન કરવાનો બોધ આપે છે અને શુકનું વૃત્તાન્ત શ્રાવક ધર્મને નહિ તજવાનો બોધ આપે છે. તથા મિથ્યાત્વીની કળ્પી કરાય જ નહિ, એમ પણ જણાવે છે. તથા ગહુપુત્રિકાનું વર્ણન પુત્રાદિ ન હોય, ત્યારે તેનો ચાહતા થાય અને ગહુ સતતિ થયા પડી તેના કલેશથી થતો અભાવ (અર્થ) થાય, આવી સસારની દુખમય સ્થિતિનું ભાન કરાવે છે, અને પુત્રનો મોહ ન ગમવાનો બોધ આપે છે. તેમજ તે પડીતા છએ અધ્યયનોમા તો પાછલા ભવે ચારિત્રના આગધનથી દેવ થયેલાની બીના ચારિત્રને સાધવા પ્રેરણા કરે છે.

ચોથા વર્ગમા શ્રીદેવી વગેરે દશ દેવીઓનો અધિકાર છે તેઓ પાછલા ભવમા ચારિત્રની વિરાધના કરવાથી માત્ર એક પત્યોપમના આયુધવાળી દેવીપણુ પામે છે તે ચારિત્રની વિરાધના નહિ કરવાનો બોધ આપે છે. વિરાધનાથી ચારિત્રનું સંપૂર્ણ દ્વંષ મળતું નથી.

પાંચમા વર્ગમા ગણદેવના ૧૨ પુત્રોનું વર્ણન કર્યું છે તે ગધા કુમારો પાછલા ભવમા ચારિત્રનું આરાધન કરી, બ્રહ્મદેવવોક્તમા દેવ થઈ, ત્યાંથી ચ્યવી ગણદેવના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા છે તેઓ શ્રીનિમિનાથની દેશના સાલગી ચાગ્રિ લઈને આરાધી મોક્ષ માર્ગના

વીસામા જેવા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકાવતારી દેવપાત્ર પામ્યા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રે મનુષ્ય થઈ ચારિત્રને આરાધી સિદ્ધ થયો. આ ણીના ચારિત્રનો પ્રભાવ અને ઉત્તમ પરિણામ (ફળ) જાણાવે છે. તથા લવ્ય છવોને એમ પણ સૂચવે છે કે—ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કર્યા વિના સિદ્ધપદ મળે જ નહિ. માટે આત્મક્રિતને આહુનારા લવ્ય છવોએ ચારિત્રની આરાધના જરૂર કરવી જ જોઈએ, ખરું મુખ ત્યાગમાં જ છે, ભોગમાં નથી. આ રીતે પાંચે ઉપાંગોના સમુદાય રૂપ શ્રીનિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધનો સાર જાણવો. આ નિરયાવલિકા સૂત્રની ઉપર શ્રીચંદ્રસૂરિએ ટીકા રચી છે. તે મૂલસૂત્ર સંક્રિત આગમોદય સમિતિએ છપાવી છે.

॥ શ્રી નિરયાવલિકા શ્રુતસ્કંધ સૂત્રનો પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો વીશમો પ્રકાશ પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ મહાપ્રભાવશાલી પરમોપકાર ગસિક-એ પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર સૂરિવરો ॥

શ્રીનેન પ્રવચન ડિરણાવલીના વીશ પ્રજાશોભા શ્રીઅભયદેવસૂરિ મહાગજનુ નામ અને શ્રીમલ્લયગિગિજી મહારાજનુ નામ ટીકાકાર તરીકે ઘણી વાર જણાવ્યું છે તે વ્યાજખી છે કારણ કે શ્રીઅભયદેવસૂરિ મહારાજે શ્રીસ્થાનાગ વગેરે નવે અગોની ટીકાઓ રચી છે, ને શ્રીઓપપાતિકસૂત્ર નામના પહેલા ઉપાગની પણ ટીકા રચી છે તથા શ્રીમલ્લયગિગિ મહારાજે શ્રીરાજપ્રશ્નીય વગેરે ૬ ઉપાગોની વૃત્તિઓ રચી છે આ રીતે જિન શાસનના મહાપ્રભાવક તે બે મહાપુરુષોનો અને તેમના ગ્રંથોનો દ્રઢ પરિચય ભવ્ય જીવોને ગહુ જ યોગદાયક થશે આ ધરાદાથી તે કમસર જણાવુ છું

પરમ શાસનપ્રભાવક

શ્રી અભયદેવસૂરિજીના

જીવનનો અને ગ્રંથોનો સક્ષિપ્ત પરિચય

જબ્બદીપના, ભરતક્ષેત્રમાથી શ્રીમાલવ દેશની ધારા નગરીમા બોજ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમા લક્ષ્મીપતિ નામે એક મહાધનિક વ્યાપારી હતો એક વખત શ્રીપદ અને શ્રીપતિ નામના બે બ્રાહ્મણો આ ધારાનગરીમા આવ્યા તેઓ મધ્યદેશમા રહેનારા હતા ને વેદ વિદ્યાના વિચારદોને પણ પોતાના બુદ્ધિબળથી હરાવી કે તેવા અને ચોંદ નિદ્યા, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ અને પુરાણોમા હોશિયાર હતા તેઓ બુદ્ધ બુદ્ધ દેશને જોવાની ઇચ્છાથી અહીં આવ્યા હતા

જાને કરતા કરતા લક્ષ્મીપતિ શેઠની હવેલીમા આવ્યા શેઠે તેમની આકૃતિથી આકર્ષાઈ, તેમનો આદરસત્કાર કરી. તેમને ભિક્ષા આપી તે શેઠની હવેલી આમે લીંત પર વીસ લાખ ટકાનો લેખ લખેલો હતો, તે હમેશા જોવાથી પેલા બ્રાહ્મણોને યાદ રહી ગયો કેટલોક સમય વીત્યા બાદ નગરીમા અગ્નિનો ઉપદ્રવ થવાથી શેઠની હવેલી જળી ગઈ, તેમા પેલા લેખનો પણ નાશ થયો આ કારણથી શેઠ ઘણી જ ચિંતામા પડી ગયા કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ભિક્ષા લેવા માટે તે બ્રાહ્મણો આવ્યા તેમણે શેઠને ચિંતાતુર જોઈને આશ્વાસન આપ્યું કે-હો શેઠ ! તમારા જેવા ધીંગ પુરુષોએ આપત્તિના સમયમા હો મત રાખવી જોઈએ આ સાલગી શેઠે કહ્યું કે ' મને (લેખા દેણાની બીનાવાળો) લેખ જાગી ગયો તેની જ વધારે ચિંતા થાય છે, બીજાની તેટલી ચિંતા નથી બની. ' ત્યાં તે બ્રાહ્મણોને તે લેખ યાદ હોવાથી

તેમણે શરૂઆતથી માંડીને તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, વરસ, રકમ સહિત વર્ણુ, જાતિના નામ અને વ્યાજ તથા મૂલ દ્રવ્યની સંખ્યા સાથે ખડીથી તે લેખ લખી ગતાવ્યો. તેના આધારે શેઠે ચોપડામાં ઉતારો કરી લીધો અને બ્રાહ્મણોનો ઉપકાર માની ઘણોજ આદર સત્કાર કરવા પૂર્વક તે ખંને બ્રાહ્મણોને પોતાને ત્યાં રાખી ઘણાં સુખી ગતાવ્યા. એક વખત શેઠ વિચાર કરવા લાગ્યા કે-આ ખંને બ્રાહ્મણો મારા શરૂ શ્રી વર્ધમાનસૂરિજી મહારાજના શિષ્યો થાય તો શ્રી જૈનશાસનને ઘણું જ દીપાવે.

સપાદલક્ષ દેશમાં આવેલા કુર્યપુર નામના નગરમાં અટલરાજાનો પુત્ર ભુવનપાલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં શ્રી વર્ધમાનસૂરિ નામના આચાર્ય મહારાજ હતા, કે જેમણે શ્રી જૈન સિદ્ધાંતના અભ્યાસથી સંસારનું સાચું સ્વરૂપ સમજીને ચોરાશી ચૈત્યોની માલીકીનો ત્યાગ કર્યો હતો. એક વખત તે સૂરિજી ધારાનગરીમાં પધાર્યા. આ ખીના સાંભળી ઘણા જ ખૂશી થઈને, પૂર્વે જણાવેલ ખંને બ્રાહ્મણોને સાથે લઈને શેઠ લક્ષ્મીપતિ શરૂ મહારાજને વંદન કરવા આવ્યા. વંદન કરી શેઠ યોગ્ય સ્થાને બેઠા. અવસરે બ્રાહ્મણોને ઉદ્દેશીને શ્રી શરૂ મહારાજે કહ્યું કે-‘આ ખંનેની અસાધારણ આકૃતિ સર્વને જીતનારી છે.’ શરૂજીનું એ વચન સાંભળીને તે ખંને બ્રાહ્મણો શરૂના સામું જોઈ રહ્યા. આથી શરૂજીએ તેમને મોઢાના ખીજા પણ ચિહ્નો ઉપરથી દીક્ષાને લાયક જાણીને વૈરાગ્યમય દેશના સંભળાવો. તે સાંભળીને તેઓએ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવી. અવસરે શરૂમહારાજે વિધિપૂર્વક તેમને દીક્ષા આપી. તે વખતે શ્રીજિનેશ્વર અને બુદ્ધિસાગર એમ ખંનેનાં નામ પાડ્યાં. મહાતપસ્વી એવા તે ખંનેના યોગોદ્ધવનપૂર્વક સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને અવસરે તેમને આચાર્ય પદને લાયક જાણીને શરૂએ સૂરિપદ આપીને પોતાના પટ્થર બતાવ્યા. ત્યારે તેઓ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ અને બુદ્ધિસાગરસૂરિ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

અનુક્રમે વિહાર-માટે અનુજ્ઞા આપવાના પ્રસંગે શિખામણુ દેતાં શરૂ મહારાજે જણાવ્યું કે-પાટણમાં ચૈત્યવાસી યતિવર્ગ સુવિહિત મુનિઓને ત્યાં ટકવા દેતો નથી ને બહુજ કનડગત કરે છે. તમારે તે જીવમને અટકાવવો, કારણ કે અત્યારે તમારા જેવા બુદ્ધિશાળીઓમાં શિરોમણિ ખીજા કેઈ લાગ્યે જ હશે. આ શરૂવચનને વધાવી લઈ ખંને સૂરિવરોએ ગુજરાત તરફ વિહાર-કરી અનુક્રમે પાટણ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શુદ્ધ ઉપાશ્રયની ઘણી તપાસ કરતાં, પણ તે મળવામાં મુશ્કેલી જાણી. છેવટે ખંનેને શરૂજીનું વચન યાદ આવ્યું. આ વખતે પાટણમાં મહાપરાક્રમી અને નીતિશાળી દુર્લભરાજ રાજાનું રાજ્ય હતું. તે ખંને સૂરિવરો સોમેશ્વરદેવ નામના પુરોહિતના ઘેર ગયા. ત્યાં ઘરની ખંડાર ઊભા રહીને તેમણે કહેલાં વેદ્યદોનો ધ્વનિ સાંભળી પુરોહિત ઘણો જ રાજી થયો. અને તેણે ભક્તિપૂર્વક બોલાવવા માટે પોતાના ભાઈને મોકલ્યો, તેથી ખંને સૂરિજી પુરોહિતના ઘેર આવ્યા. તેમને જોઈને પુરોહિત ઘણો ખુશી થઈને “આપ ખંને લદ્દાસનાદિની ઉપર બેસો.” એમ વિનંતિ કરવા લાગ્યો. ખંને આચાર્ય મહારાજે પોતાના સંયમ ધર્મનો વ્યવહાર જણાવીને તે, ઉપર બેસવાનો નિષેધ કર્યો અને તેઓ શુદ્ધ કાંબલીની

ઉપર બેઠા અને વેદ, ઉપનિષદ્ તેમજ જૈનાગમના વચનથી સમાનતા (તત્ત્વતુ રહસ્ય) પ્રકાશીને આશીષ દેતા બોલ્યા કે “ હાથ, પગ અને મન વિના જે બધું અહંભુ કરે છે, ચક્ષુ વિના જે જુએ છે, કાન વિના જે સાભળે છે, જે જગતના સ્વરૂપને જાણે છે, પણ તેને કોઈ પણ સામાન્ય પુરૂષ જાણી શકતો નથી એવા અરૂપી શિવ જિનેશ્વર તમારૂં કલ્યાણ કરે ”

ફરી પણ તેમણે જણાવ્યું કે જૈનાગમનો અર્થ કહી રીતે વિચારીને અમે જૈનધર્મને સ્વીકાર કર્યો છે આ સાભળી પુરોહિતે પૂછ્યું કે તમે નિવાસ (ઉતારો) કયા કર્યો છે ? તેમણે કહ્યું કે અહીં ચૈત્યવાસીઓની મહાકનકગત થતી હોવાથી અમને કયાય પણ સ્થાન મળી શકતું નથી આ સાંભળી ગુણઆદી પુરોહિતે સપરિવાર બને સૂરિજીને રહેવા માટે પોતાનું મકાન ખાલી કરી આપ્યું, અને કહ્યું કે આપ ખુશીથી અહીં ઉતરો ત્યાં તેઓ બિશ્વાધર્મ સાચવીને સધમ પાળવામાં સાવધાન બની, ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવવા તત્પર થયા

બપોરે પુરોહિતે યાજ્ઞિક સ્માર્ત અને દીક્ષિત અગ્નિહોત્રીઓને તેમની પાસે બોલાવ્યા ત્યાં તેમની પરીક્ષાથી તેઓ સતુષ્ટ થયા એમ બ્રહ્માની સલાની જેમ વિદ્યાવિનોદ આલી રહ્યો હતો, એવામાં ચૈત્યવાસીઓના પુરૂષો આવી ચડ્યા તેમણે આવીને જણાવ્યું કે ‘તમે જસદી નગરની બહાર આવ્યા જાઓ, કારણ કે ચૈત્યગાદ્ય (ચૈત્યમાં રહેવાનો નિષેધ ટરનારા) શ્વેતાંગોને અહીં સ્થાન મળતું નથી આ વચન સાંભળીને પુરોહિતે કહ્યું કે ‘રાજસભામાં આ વાતનો નિર્ણય કરવાનો છે’ તેમણે પોતાના ઉપરીઓને આ બીના જણાવી બધા સાથે મળીને રાજની પાસે ગયા ત્યાં પુરોહિતે આવીને રાજને નમ્રતાથી જણાવ્યું કે-“ હે દેવ ! બે જૈન મુનિ પોતાના પક્ષમાં સ્થાન ન પામવાથી મારે ત્યાં આવ્યા, એટલે ગુણવત્તા જાણીને મેં તેમને આશ્રય આપ્યો એવામાં આ ચૈત્યવાસીઓએ ભદ્ર-પુત્રોને મારી પાને મોકલ્યા, માટે આ ક્રાંતમાં મારી આપને બૂલ જણાય તો ખુશીથી ચોગ્ય લાગે તે શિક્ષા ફરમાવો

પુરોહિતે કહેલી બીના સાંભળીને સર્વ ધર્મોગા મમાન ભાવ રાખનારા રાજાએ હસીને કહ્યું કે ‘હે ચૈત્યવાસીઓ ! કોઈ પણ દેગથી આવેલ ગુણીજનો મારા નગરમાં ગહે તેના તમે શા માટે અટકાવ (નિષેધ) કરો છો ? તેમાં ગેરવ્યાજબીપણું શું છે ? ’ રાજાના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચૈત્યવાસીઓ બોલ્યા કે-“ હે રાજેન્દ્ર ! પૂર્વે વનરાજ નામના રાજાને નાગેન્દ્રગચ્છીય ચૈત્યવાસી શ્રી દેવચદ્રસૂરિએ ઘણું ઉપકાર કરેલો હોવાથી કૃતજ્ઞ એના તે રાજાની સમક્ષ શ્રીસંઘે એવી વ્યવસ્થા કરી કે-“ સપ્રદાયનો ભેદ ન ગણવાથી લઘુતા થવા પામી છે, માટે જે મુનિ ચૈત્યગચ્છવાસી ચતિધર્મને સમત હોય તે જ અહીં રહી શકે, બીજા નહિ ’ તો હે રાજા ! તે પ્રાચીન રીવાજ ધ્યાનમાં લઈને તમારે ન્યાય આપવો જોઈએ ’ રાજાએ કહ્યું કે-“ તે પ્રમાણે કબૂલ છે પરંતુ ગુણીજનોને આદર જરૂર દેવો જોઈએ બે કે રાજ્યની

આળાદી તમારી અમીદષ્ટિને આધીન જ છે, છતાં અમારા આગ્રહથી એમને નગરમાં રહેવા દેવાનું કબૂલ રાખો. રાજના આ વાક્યને તેઓએ માન્ય રાખ્યું. આ મુશ્કેલી દૂર કરવાના ઈરાદાથી કેટલોક સમય વીત્યા બાદ રાજાએ ફરમાવેલા સ્થલે પુરોહિતે ઉપાશ્રય કરાવ્યો. ત્યાં રહેલા બંને સૂરિજી મહારાજે ધર્મોપદેશ દઈને ઘણા જીવોને સત્યધર્મના સાધક બનાવ્યા આ શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ સં. ૧૦૮૦ માં મારવાડમાં જલોરમાં રહીને આઠ હજાર શ્લોક પ્રમાણુ ‘બુદ્ધિસાગર’ નામે નવું આકરણ બનાવ્યું. અને શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ બનાવેલ અષ્ટકની ટીકા પણ તેમણે રચી છે.

એક વખત વિહાર કરતાં શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજી ધારાનગરીમાં પધાર્યા. મહીધર શેઠ અને ધનદેવી શેઠાણીને અભયકુમાર નામનો મહાગુણવંત પુત્ર હતો. પુત્ર સહિત શેઠ ગુરૂજીને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સંસારની અસરતાને જણાવનારી દેશના સાંભળી અભયકુમારને હૃદયમાં વૈરાગ્ય ભાવ પ્રગટ થયો. તે સંયમ લેવાને ઉત્સુક થયો. પિતાની અનુમતિ હોવાથી ગુરૂ મહારાજે અભયકુમારને દીક્ષા આપી. સૂત્રાર્થને લાણુવારૂપ ગ્રહણશિક્ષા અને પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયાને શિખવારૂપ આસેવના શિક્ષાનો અભ્યાસ કરી અભયમુનિજી યોગોદ્ધવહન કરવા પૂર્વક સોલ વર્ષની અંદર સ્વપરશાસ્ત્રના પારગામી બની શ્રીસંઘના પરમ ઉધ્ધારક બન્યા. એકદા વ્યાખ્યાનમાં સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રી ભગવતી (વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિ) સૂત્રમાં કહેલા ચેડારાજા અને કોણિકની વચ્ચે થએલા રથકંટકાદિ ચુધ્ધનું વર્ણન કરતાં શ્રી અભયમુનિએ રૌદ્ર અને વીરરસનું એવું સરસ વર્ણન કર્યું કે તે સાંભળીને ક્ષત્રિયો લડવા તૈયાર થઈ ગયા તે જોઈને શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીએ તરત જ મહાશ્રાવક નાગનત્તુઆનું વર્ણન કરી એવો શાંતરસ વિસ્તાર્યો કે તે સાંભળીને બધા ક્ષત્રિયો શાંત થઈ ગયા અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા—અહો અમને પિષ્કાર છે, કે વ્યાખ્યાનના અવસરે પણ અમે પ્રમાદથી ઉન્મત્ત થઈ ગયા. ધન્ય છે તે નાગનત્તક શ્રાવકને કે જેણે લડાઈના પ્રસંગે પણ ધર્મારાધનમાં વિવેક સહિત અડગ ટેક રાખી. ગુરૂજીએ અભયમુનિને શિખામણ દીધી કે—‘હે બુદ્ધિનિધાન શિષ્ય ! તારે અવસર જોઈને વ્યાખ્યાન વાંચવું.’

એક વખત સાંજે પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા બાદ શ્રી અભયદેવ મુનિને એક શિષ્યે કહ્યું કે—હે મહારાજ ! શ્રી અજિતશાંતિસ્તવમાં^૧ કહેલ ‘અંબરંતરવિચારણિયાર્હિ’ ઇત્યાદિ ચાર ગાથાનો કૃપા કરી અર્થ સમજાવો ! ત્યારે શ્રી અભયદેવે તે ગાથામાં જણાવેલા દેવાંગનાઓનાં તમામ વિશેષણોનું શૃંગારરસથી ભરેલું વર્ણન કહી સંભળાવ્યું. તે વખતે ઉપાશ્રયની પાસેના જ રસ્તે થઈને ચાલી જતી શૃંગારરસમાં નિપુણ એવી કોઈ રાજકુમારીએ આ વર્ણન સાંભળ્યું એ સાંભળીને કુંવરીએ વિચાર્યું કે આ મારો સ્વામી થાય તો જન્મ સફળ થાય. હું ત્યાં જઈને તે શ્રેષ્ઠ નરને પ્રાર્થના કરીને લોભ પમાડું. એવું વિચારી ઉપાશ્રયના ગારણા પાસે આવીને

૧ આ સ્તવનના બનાવનાર શ્રી તેમિનાથના ગણધર શ્રી નંદીષેણુ ખણુવા અન્યત્ર એમ પણ કહ્યું છે કે—ત્રેણિક રાજના પુત્ર નંદીષેણુ મુનિએ તે બનાવ્યું છે.

બોલી કે-હે બુદ્ધિમાન પડિત ! બાગણ ઉઘાડો ! હું મદનમજરી નામની રાજપુત્રી શુભગોષ્ઠી
 કવ્વાને આવી છુ આવો અત્રે સીનો શબ્દ સાલગીને શુદ્ધ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિજીએ
 અભયદેવને ઠપકો આપ્યો કે ‘પહેલા તમને જે શિષ્યામણુ આપી હતી તે ભૂતી ગયા અને
 ત્યા ત્યા હોશિયારી જતાવો છો ! હવે શું કરશો ? તમાગ શુભોથી આકર્ષાઈને પહેલી નગ્કમા
 આવેલા પહેલા મોમત પાથડા (નરકાવાસ) મા લઈ જનારી આ સોમતિની (ત્રી) આવી છે ’
 તે સાલગી અભયદેવે કહ્યું કે-‘ હે પૂજ્ય ! આપની કૃપાથી તે નિગશ થઈને જેમ આવી
 તેમ જરૂર જતી રહેશે, માટે આપ જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ, ’ પછી અભયદેવે બારણા
 ઉઘાડી સર્વ શ્રાવકાદિની સમક્ષ તે રાજકન્યાને ઠકુ કે-‘ હે રાજપુત્રી ! અમે જેને માધુઓ
 છીએ ’ તેથી અમે એકે સુદૂત્ત માત્ર પણ ત્રી સાથે પાર્થિક વાતો પણ કરતા નથી, તો પછી
 શુભગોષ્ઠી અમારાથી કંઈ શકાય જ નહિ વળી અમે ડોઈ પપુ વખત દાતણ કરતા નથી,
 મુખ ધોતા નથી, આનાદિ બાદ શુદ્ધિને પણ આહત નથી, તેમજ નિર્દોષ એવું અન્ન
 ભિક્ષાવૃત્તિએ મેળવીને ક્ષત ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે જ ખાઈએ છીએ આ શરીર
 મળ, મૂત્ર વિષ્ટાદિથી ભરેલું હોવાથી મહાદુર્ગ ધમય અને ગિભત્સ છે આના દુર્ગ ધમય
 અમારા શરીરનો અર્થ કરવો તારા જેવી રાજપુત્રીને ઉચિત નથી ’ આ પ્રમાણે એવું ગિભ-
 ત્સ રસતું વર્ણન કર્યું કે જે સાલગી તે રાજપુત્રી પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી તરત જ જતી
 રહી પછી તે શુદ્ધ મહારાજાની પાસે આવ્યા ત્યારે શ્રીશુદ્ધ મહારાજે કહ્યું કે તારૂં બુદ્ધિશીલ્ય
 સસુદ્રના પૂર જેવું છે પરંતુ વર્તમાન કાલમા તેને શમાવી દેવું બ્યાજખી છે તેથી તેમ
 કવ્વા માટે તારે હવેથી છાશ નાખીને જનાવેલો ભુવારનો કુમચો (રોટલો) તથા
 કાલિંગાંતુ શાક વાપરવું, જેથી તારી બુદ્ધિ ન્યૂન થશે શ્રી અભયદેવે શુદ્ધના વચન પ્રમાણે
 જ આહાર કરવા માંડ્યો કેટલોક સમય વીત્યા બાદ શુદ્ધીએ અભયદેવને યોગ્ય જાણીને
 સ ૧૦૮૮ મા આચાર્ય પદવી આપી ત્યારથી તેઓ આચાર્ય અભયદેવસૂરિના
 નામની જોળખાવા લાગ્યા આ શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ ઘણા બધા જીવોને સન્માર્ગની દેશના
 દર્શ સાન્નિધ્ય માર્ગના ઉપાસક બનાવ્યા અનુક્રમે વિહાર કરતા તે સુરિ ૫૫૫૬૫૫૫૫ તરફ ગયા

એક વખત દુકાળ પડવાથી દેશની દુર્દશા થઈ સિદ્ધાંત તથા વૃત્તિઓનો પ્રાય વિરોધ
 થવા લાગ્યો જે વાળ સૂત્ર વગેરે હયાત ગદ્યા હતા તેઓનું ચર્ચાર્થ રહ્યું નહોતું વૃત્તિ આદિ
 માધને નાશ પામેલા હોવાથી ” મહાપ્રનાશાત્રી મુનિઓને પણ જાણવું મુશ્કેલ થયું
 આ પ્રમુખે એક વખત અર્ધ ગરે ધર્મધ્યાનમા સાવધાન ગેલેલા શ્રીઅભયદેવસૂરિને વદના
 દરી શાસનની અધિષ્ઠાયિકા દેવીએ કહ્યું કે-“ પહેલા મહાપ્રનાશના મ્યબ સમાન પગમ પૂન્ય
 શ્રીગીવાક (કોપ્યાચાર્ય) નામના આચાર્ય અગિયારે અગતી વૃત્તિઓ ગચી હતી, તેમા
 હાલ બે અગ (આચાર્ય, સૂત્રગ્રંથ) ની જ વૃત્તિ હયાત છે, બાકીના અગોની વૃત્તિઓ
 વિરોધ પામી ગઈ છે, તેવી સંખ્યા હિતને માટે શ્રી આનાગાદિ નવે અગોની નવી દીકાઓ
 જનાવવાનો ઉદયમ કરે ” દેવીનું આ વચન સાલગીને સૂરિજીએ કહ્યું કે-‘ હે માતાજી !

સુગૃહિતનામધેય શ્રીસુધર્માસ્વામી ગણધરે રચેલાં સૂત્રોનું યથાર્થ રહસ્ય જાણવાને પણ મારા જેવો અદ્યપુદ્ગિ અસમર્થ છે, તો પછી ટીકાઓ તો કેમ બનાવી શકું ? કારણ કે કદાચ કોઈ સ્થળે સૂત્રવિરૂદ્ધ કહેવાઈ જાય તો મહાપાપ લાગે, તેથી સંસારમાં અનંતી વાર ભટકવું પડે. 'ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—'હે સુત્રશિરોમણિ ! આ કાર્ય કરવા માટે તમે જ લાયક છો, એમ હું માનું છું. વૃત્તિઓ બનાવતાં કદાચ સંદેહ પડે તો મને યાદ કરજો ને સંદેહ જણાવજો. હું મહાવિદેહ ક્ષેત્રના વિહરમાન તીર્થંકર શ્રીસોમધરસ્વામીને પૂછીને તે જાણતો જુલાસો આપને જણાવીશ, માટે આ કાર્ય તમે શરૂ કરો. હું તમારી આગળ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે—'તમે યાદ કરશો કે તરત જ હાજર થઈશ' દેવીના વચનથી શ્રીઆચાર્ય મહારાજે વૃત્તિઓ બનાવવાની શરૂઆત કરી. 'ટીકાઓ પૂરી થાય ત્યાં સુધી આયંગિત્ર તપ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી, અને પાટણમાં ટીકાઓ રચી. બીજા ગ્રંથોમાં એમ પણ કહેલું છે કે પાટણની બહાર રચી આ કામમાં દેવીએ સંપૂર્ણ રીતે મદદ કરી. શ્રી દ્રોણાચાર્ય વગેરે વૃદ્ધ મહાશ્રુતધરોએ આ વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરી. એટલે શ્રાવકોએ લખાવવાની શરૂઆત કરી.

એક વખત શાસનદેવીએ ગુરૂમહારાજને કહ્યું કે—'પહેલી પ્રતિ (ટીકાની પ્રત) મારા દ્રવ્યથી લખાય એવી મારી ઇચ્છા છે. ' એમ કહી પોતાનો ન્યોતિથી દૃષ્ટિતેજને આંજી, ત્યાં એક સોનાનું ઘરેણું મૂકીને દેવી સ્વસ્થાને ગયા. પછી મુનિઓ ગોચરી લઈને આવ્યા. ઘરેણું જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા. પૂછતાં સૂરિજીએ બધી બીના કહી. પછી શ્રાવકોને બોલાવી ઘરેણું બતાવ્યું, પરંતુ તેનું મૂલ્ય નહિ જાણતાં તે શ્રાવકે પાટણમાં ઝવેરીઓની પાસે ગયા. તેઓએ આ આભૂષણ જોઈને કહ્યું કે—'અહીં ભીમરાજની આગળ આ ઘરેણું મૂકો. તે જેટલું દ્રવ્ય આપે તેટલું એનું મૂલ્ય સમજવું અમે આ (દિવ્ય) ઘરેણાની કિંમત આંકી શકતા નથી. ' એટલે શ્રાવકોએ એ ઘરેણું રાજાની આગળ મૂક્યું, અને તેની સત્ય બીના પણ કહી દીધી. રાજાએ ખૂશી થઈને કહ્યું કે 'કોઈ મહાનપસ્વી મહાત્મા આનું જે મૂલ્ય આંકે તે આપીને જ હું આ લઈ શકું. ' શ્રાવકોએ કહ્યું 'આનું મૂલ્ય જે આપ આપો તે અમારે પ્રમાણ છે ' એટલે રાજાએ ભંડારી પાસેથી તેમને ત્રણ લાખ દ્રમ્મ (ટકા) આપ્યા. પછી તેમણે ટીકાની પ્રથમ પ્રતિ વગેરે પુસ્તકો લખાવીને સૂરિજીને વહોરાવ્યાં તેમજ પાટણ, તામ્રલિપી નગરી, આશાપદ્મી, (આશાવલ) ઘોલકા વગેરે નગરના રહીશ મહાધનિક ૮૪ શ્રાવકોએ દરેક અંગની વૃત્તિની ૮૪ પ્રતો લખાવી પરમ ઉલ્લાસથી આચાર્ય મહારાજને વહોરાવી. આ પ્રમાણે શ્રીસુધર્માસ્વામીએ બતાવેલ ઇષ્ટ તત્ત્વ રૂપ તાળાને ઉઘાડવાની કુચ્ચી જેવી નવે અંગની ટીકાઓ પ્રવર્તમાન થઈ.

૧ આ બાબતમાં બીજાઓ કહે છે કે જો કે, અભયદેવસૂરિના સમયમાં નવ અંગોની ટીકાઓ હયાત ન હોવાથી, તેમણે નવી ટીકાઓ બનાવી એમ પ્રભાવકચરિત્રમાં કહેલું છે, પણ જેમ તેજ સૂરિએ શ્રી ભગવતીની રવકૃત ટીકામાં પંચમાંગની બે ટીકા છે એમ લખ્યું છે, તેમ બીજાં સૂત્રોની પણ ટીકાઓ હતી એમ કહ્યું છે

ટીકાઓ ખતાવ્યા પછી સયમયાત્રા નિમિત્તે આચાર્યશ્રી ધોવડા નગરીમા પધાર્યા ઉમગરો, પગિશ્રમ અને અતિતુલ્ય આહાર કળાવી આચાર્ય મહારાજને કોઠ (ગૃહદોષ) રોગનો અસહ્ય વેદના થવા લાગી તે વખતે ઇર્ષ્યાળુ લોહિ કહેવા લાગ્યા કે- ' સૂત્રવિરૂદ્ધ ખોલવાથી (લખવાથી) સૂરિજીને કોઠ થયો છે ' આ માલખી શોકથી બ્યાકુળ થએલા અને પર-લોગમનની ઇચ્છાવાળા સૂરિજીએ રાતે ધરણેન્દ્રનું ધ્યાન કર્યું તેથી સ્વપ્નામા શુરૂએ પોતાના દેહને ચાટતા ધરણેન્દ્રને જોયો આથી શુરૂએ વિચાર્યું કે ' ઝળરૂપ આ ભયર સર્પે મારા શરીરને ચાટેલ છે, તેવી માફ આચુખ્ય પૂરૂ ચલુ લાગે છે તો હવે અનગત આદગુ એ જ મારે ચોગ્ય છે ' એ પ્રમાણે ચિંતવતા શુરૂને ખીજે દિવસે સ્વપ્નમા ધરણેન્દ્રે ઢહું કે ' મે તમારા દેહને ચાટીને રોગ દૂર કર્યો છે ' એમ સાલજતા શુરૂ બોલ્યા કે ' મરણની ખીકથી મને ખેદ થતો નથી, પરતુ રોગને લીધે ચાડિયા લોહો જે નિદા કરે છે, તે હું સહન કરી શકતો નથી ' ત્યારે ધરણેન્દ્રે ઢહું કે- ' શુરૂજી ! એ બાળત તમારે ચિંતા કળવી નહિ હવે આપ ખેદને તણને જિનગિળને પ્રકટ કરીને ત્રીજિનેન્દ્રશાસનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરો કે જેથી તે થતી નિદા અટકો જગે, અને તે નિદાંકો જ જૈનધર્મના વખાણ કરશે

શ્રીકાતા નગરીનો રહીશ ધનેશ નામનો આવડ વહાણુ ભરીને મમુદ્ર માર્ગે જતો હતો અધિષ્ઠાયક દેવે તેના વહાણુ થભાવો દીધા આથી શેઠે તે દેવની પૂજા કરી ત્યારે તેણે દેવના કહ્યા પ્રમાણે જમીનમાથી ત્રણ પ્રતિમાઓ મેળવી હતી (આ ખીના શ્રીપ્રભાવકચ ત્રમા કહેલી છે) તેમાની એક પ્રતિમા આરૂપ ગામમા સ્થાપન કરી, તેથી ત્યા તીર્થ થયું ખીજી પ્રતિમા પાટણુમા અસ્થિતનેમિના પ્રાસાદમા સ્થાપન કરી ત્રીજી પ્રતિમા સ્તભન (ચાલણા) ગામના પાદરમા વહેતી સેટીજ (સેટી) નદીના કાંઠે વૃક્ષઘટાની અદર જમીનમા સ્થાપન કરેલ છે તમે તે શ્રી (સ્તભન) પાર્થનાથની પ્રતિમાને પ્રવટ કરો, ઘરણુ કે ત્યા એ મહાતીર્થ થવાનું છે પૂર્વે વિદ્યા અને રસસિદ્ધિમા ભારે પ્રવીણ એવા નાગાર્જુને તેના પ્રભાવથી રસનું સ્થભન કર્યું, અને તેથી તેણે ત્યા સ્તભનક (ચાલણા) નામનું ગામ વસાવ્યું

આ મહાપ્રભાવક પ્રતિમાને પ્રકટ કરશે તો તમારી પણ પવિત્ર કીર્તિ અચલ થશે વળી ક્ષેત્રપાલનો જેમ સ્વેત સ્વરૂપે તમારી આગળ ખીજના જોડામા ન આવે તેમ, એક દેવી ત્યા રસ્તો ખતાવશે એ પ્રમાણે કહી નિર્મલ સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રીધરણેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા ઇન્દ્રે કહેલી ખીના બાળીને સૂરિજી મહારાજ ઘણા ખુશી થયા તેમણે આ રીતે જાનેલો તમામ વૃત્તાત શ્રીસ ધને કહી સભળાવ્યો તે સાલખી શ્રીસ ઘે ચાત્રાએ જવા તૈયારી કરી તેમા ૯૦૦ ગાહાઓ ચાલતા હતા શ્રી સઘના આચરૂથી સૂરિજી મહારાજ પણ સાથે પધાર્યા ત્યારે આ સઘ સેટી નદીના કાંઠે આવ્યો, ત્યારે ત્યા જે ઘરડા વોડા અદશ્ય વધ ગયા એટલે આ નિશાનીથી સઘ ત્યા રહ્યો આચાર્ય મહારાજે આગળ જઈને પૂછ્યું ત્યારે એક ગોવાળે કહું કે-હો શુરૂજી ! આ પાસેના ગામમા મહોડણુ નામે મુખ્ય પટેલ છે તેની કાળી

ગાય અહીં આવીને પોતાના ચારે આંચળમાંથી દૂધ ઝરે છે, એટલે અહીં દૂધ ખાલી કરીને (ઠલવીને) ઘેર જાય છે. અને ત્યાં દોહવામાં આવતાં મહામહેનતે લગાર પણ દૂધ દેતી નથી. તેનું કારણ કંઈ સમજાતું નથી. એમ કહીને તેણે તે સ્થળે ગુરૂજીને દૂધ બતાવ્યું એટલે પાસે બેસીને ગુરૂજી પ્રાકૃત ભાષામાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મહાપ્રભાવક ‘જયતિહયણ’ ઇત્યાદિ બત્રીસ ગાથાઓનું નવું સ્તોત્ર રચીને બોલ્યા. ત્યાં ધીમે ધીમે બાણે પ્રત્યક્ષ પ્રભુનું પ્રતિર્ણિગ હોય તેવું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવંતનું તેજસ્વી ગિંબ પ્રકટ થયું. એટલે સંઘ સહિત સૂરિજીએ તરત જ ચૈત્યવંદન કર્યું, અને એમનો રોગ મૂલમાંથી દૂર થયો. તે વખતે શ્રાવકોએ ગંધોદ્ધકથી પ્રભુગિંબને નહેવરાવીને કપૂર વગેરેનું વિલેપન કરવા પૂર્વક સાર્વિક પૂજનો અપૂર્વ દહાવો લીધો તે સ્થળે નવું દેરાસર બંધાવવા માટે એક લાખ રૂપિયા ભેગા થયા. અને ગામના મુખ્ય લોકોએ ત્યાં દેવાલય બંધાવવાની હા પાડી.

શ્રીમદ્દલવાહી શિષ્યના શ્રાવકોએ ત્યાંના આગ્રેશ્વર અને બુદ્ધિનિધાન મહિષ નામના કારીગરને ચૈત્ય બંધાવવાનું કામ સોંપ્યું. થોડાજ સમયમાં તે કામ પૂર્ણ થયું. તે કામના ઉપરીને દરરોજ પગાર તરીકે એક દ્રમ્મ આપવામાં આવતો હતો. તેમાંથી થોડું ભોજનાદિના ખર્ચમાં વાપરતાં બાકીના બચેલા દ્રવ્ય વડે તેણે ચૈત્યમાં પોતાના નામની એક દેવકુલિકા કરાવી, કે જે હાલ પણ હયાત છે. પછી શુભ મુહૂર્તે અભયદેવસૂરિજીએ ત્યાં ગિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. તે દિવસે રાત્રે ધરણેન્દ્રે આવીને સૂરિજીને વિનંતિ કરી કે—“મારાં ઉપર કૃપા કરી આપ આ સ્તવનમાંથી છેલ્લી બે ગાથાઓ ગોપવી રાખો.” સૂરિજીએ તેમ કરી ત્રીશ કાયમ રાખી. ત્યારથી તે સ્થળ તીર્થ તરીકે ગણાયું. જન્મકલ્યાણકના મહોત્સવમાં પ્રથમ ધોળકાના મુખ્ય શ્રાવકે જળથી ભરેલા કળશ લઈને ભગવંતને અભિષેક કર્યો. આ ગિંબાસનના પાછળના ભાગમાં ઐતિહાસિક અક્ષરપંક્તિ પહેલાં લખી હતી, એમ લોકોમાં સંભળાય છે.

શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ તથા બુદ્ધિસાગરસૂરિ ચિર કાલ સંયમ જીવન પાળી છેવટે અનશન કરીને સ્વર્ગે ગયા. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજાએ પ્રથમ ઉપાંગ શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રની અને પૂજ્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ બનાવેલા શ્રી પંચાશક શાસ્ત્રની ઉપર અપૂર્વ વિદ્રક્તા ભરેલી ટીકા બનાવી છે, જે થોડાં વર્ષો પહેલાં શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ છપાવી હતી આ બંને ટીકાનો પરિચય આગળ જણાવીશ.

શ્રી અભયદેવસૂરિના અને શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથના સંબંધમાં શ્રી ઉપદેશપ્રસાદને અનુસારે આ રીતે વૃત્તાંત બાણવું—

આચાર્યપદથી વિભૂષિત થયા બાદ શ્રી અભયદેવસૂરિજી વિહાર કરતાં સંભાણુક ગામથી ઘોલકા થઈને થંભનપુરમાં પધાર્યા. ત્યાં અતિતુચ્છ આહાર કરવાથી કોઠના મહારોગથી તે

એવા દુ ખી થયા કે હાથ પગ હવાવવાની પણ તેમનામા શક્તિ રહી નહિ એક દિવસ સાજે સૂરિજીએ પ્રતિક્રમણ કરીને શ્રાવડોને કહ્યું કે-આ રોગની પીડા બહુ થતી હોવાથી હું એક ક્ષણ પણ તે સહન કરવા સમર્થ નથી તેથી જાલે અનરાન કરોશ તે માલગી શ્રાવડો ઘણા દિલગીર થયા તે પછી તેરસગી અડધી રાતે શાસનદેવીએ આવીને સૂરિજીને કહ્યું કે- ' હે શુરજી ! જાઓ છો કે બાજો છો ? ' શુરજીએ ધીમે સ્વપ્ને કહ્યું કે ' બાજુ છું ' દેવીએ કહ્યું કે ' જોકે, આ સૂતરની નવ કોકડી જોકેલો ? ' શુરજીએ જવાબમાં કહ્યું કે ' આવા શરીરે હું શી રીતે જોકેલી શકું ? ' દેવીએ અવધિસાનથી બાણીને કહ્યું કે ' લાઓ કાળ જીવીને હજી નવ અગની વૃત્તિ બનાવવાનું મોટું કામ જેના હાવમા છે તેને આ પીડા શા હિસાબમા છે ? દેવીનું વચન સાલગીને શુરજીએ જલ્દી કહે ' આવા શરીરે હું નવ અગોની ટીકા શી રીતે બનાવીશ ? ' દેવીએ જાણી કે ' હ મહિના સુધી આય ગિલ તપ કરજો ' સૂરિજીએ મહિના સુધી આય ગિલ તપ કર્યો, અને કઠિન શબ્દોની ટીકા બનાવીને તે ટીકાઓ પૂરી કરી આ પછી શરીરને વિષે ફરીથી મહારોગ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે ધરણેન્દ્રે ધોળા સર્પનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ત્યાં આવીને સૂરિજીના શરીરને ચાટી નીચેથી બનાવ્યું, અને સૂરિજીને કહ્યું કે ' ગેદી નદીના કાંઠે, ખલાસ (ખાખરાના ઝાડ) ના વનમા શ્રીવલ્લભ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા જમીનમા ગુપ્ત રહેલી છે તેને તમે પ્રગટ કરો ત્યાં યોગિની એક ગાય આવીને તે પ્રતિમા જે જગ્યાએ છે તે જગ્યાએ દૂધ ઝરશે તે ચિહ્નથી તે મૂર્તિનું સ્થાન નિશ્ચયે બાણીને ' સવારે સૂરિજી સઘની સાથે ત્યાં ગયા અને ગાયને દૂધ ઝરતી જોઈને ગોવાળના બાળકોએ બતાવેલી ભૂમિની પાસે પ્રતિમાના સ્થાનનો નિશ્ચય કરીને શુરજીએ પાર્શ્વનાથનું સ્તોત્ર રચવા માંડ્યું તેના ઉપર કાવ્ય કદ્દા પડી તેત્રીસનું કાવ્ય શુરજીએ દેવતાના આદેશથી ગોપવી દીધું બત્રીસ ગાથોના આ સ્તોત્રની શરૂઆતમા જયતિદ્રુયણ પદ હોવાથી જયતિદ્રુયણ નામે એ સ્તોત્ર યોગબાધ છે તે પ્રતિમાના કર્ણન થયા કે તરત જ રોગ મૂળથી નાશ પામ્યો તે શુરજી નીચેગી બન્યા પછી શ્રીસદે શુરજીને તે પ્રતિમાની ઉત્પત્તિ પૂછી, ત્યારે શુરજીએ શ્રીસ્તભપ્રદીપ વગેરેમા જણાવેલી બીના શ્રીસઘની આગળ કહી સલામી, અને છેવટે કહ્યું કે આ પ્રતિમા કોણે ભરાવી તે હજી સુધી બાણી શકાયું નથી આ પ્રમાણે પ્રતિમાના મહિમા સાલગીને શ્રીસદે તે જ સ્થાને નવું કહેડું બધાવી ત્યાં સ્તભનપુર નામે ગામ વસાવ્યું પછી જ્યારે વિ. સ. ૧૩૬૮ ની સાલમા જુદ્દમી રાજાઓએ ગુજરાતમા ઉપદ્રવ કર્યો ત્યારે વર્તમાન સ્તભતીર્થ (ખલાત) ની સ્થાપના થઈ એટલે તે સાલમા આ પ્રતિમાજી ખલાતમા પધરાવ્યા અત્યારે આ મહાઅમલકારી શ્રીપાર્શ્વનાથનું જિજ્ઞાસુ સ્તભન તીર્થ (ખલાત, તમાવતી નગરી) મા હયાત છે

શ્રી અભયદેવસૂરિજીના સ્વર્ગવાસના સળગમા પ્રભાવક ચરિત્રમા કહ્યું છે કે-સૂરિજી પાટણમા કર્ણ ગજના રાજ્યમા દેવલોક પામ્યા આ વાક્યનો અર્થ એમ પણ સભવે છે કે કર્ણના રાજ્યગણમા તેઓ પાટણમા સ્વર્ગવાસ પામ્યા બીજાઓ આ બાબતમા એમ

પણ વિચાર જણાવે છે કે, જે સમયે કર્ણ રાજા પાટણમાં રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે સૂરિજી સ્વર્ગે ગયા. પદ્મવલિઓના ઉલ્લેખ પ્રમાણે તો ઘણાખરા એમ માને છે કે અભયદેવ-સૂરિજીનો કપડવંજમાં સ્વર્ગવાસ થયો. સંવતનો વિચાર એ છે કે પદ્મવલિમાં સં. ૧૧૩૫ માં સ્વર્ગે ગયા એમ કહ્યું છે, ત્યારે ખીજો મત એ પણ છે કે સં. ૧૧૩૬ માં સ્વર્ગે ગયા.

શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે બનાવેલા ગ્રંથો. અંગટીકાનો વિભાગ.

૧ સ્થાનાંગ ટીકા—આ મૂલ સૂત્રમાં પહેલા અધ્યયનમાં આત્મા વગેરે અકેક પદાર્થો જણાવ્યા છે. ખીજા અધ્યયનમાં બે બે પદાર્થો કયા કયા તે જણાવ્યું છે આ ક્રમે અંતે દશમા અધ્યયનમાં દસ દસ સંખ્યામાં કયા કયા પદાર્થો છે તે જણાવ્યું છે. આ રીતે આ ગ્રંથમાં જીવ, અજીવ વગેરે તત્ત્વો, સ્વસમયાદિની ખીના, નદી પર્વત ક્ષેત્ર વગેરે ખીના જણાવી છે. ચોથા અધ્યયનમાં નરકે જવાના ચાર કારણો, બે રીતે થતાં શ્રાવકના ચાર ચાર પ્રકારો; પાંચમા અધ્યયનમાં સમિતિ અણુવ્રત વગેરેની ખીના; નવમા અધ્યયનમાં શ્રી વીર પ્રભુના શાસનમાં લાવી તીર્થંકરના ૯ જીવો શ્રેણિક, શંખ, શતક, સુપાર્શ્વ, સુલસા, રેવતી શ્રાવિકા વગેરે થયા તેની ખીના આપી છે. ‘અંગુત્તરનિકાય’ નામના ગૌત્મ ગ્રંથમાં પણ આ સૂત્રની શૈલી જેવી શૈલી માલુમ પડે છે. અવસરે દષ્ટિવાદની પણ કેટલીક ખીના જણાવી છે. આ સૂત્ર ઉપર આચાર્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિએ ટીકા બનાવી છે. આ ટીકાના અંતમાં સૂરિજી મહારાજે પોતાથી જે કંઈ ઉત્સૂત્ર બોલાયું હોય તે સુધારવા મહાપુરૂષોને જે વિનંતી કરી છે તે ઉપરથી સૂરિજીની અનહદ નમ્રતા અને પાપભીરતા જણાઈ આવે છે. વધુમાં તેઓ જણાવે છે કે—આ ટીકા બનાવવામાં શ્રીઅન્નિતસિંહસૂરિના શિષ્ય યશોદેવ ગણિએ મને મદદ કરી છે. શ્રી દ્રોણાચાર્ય વગેરે મહાપુરૂષોએ પણ સંશોધન કરીને આ વિવરણ પ્રત્યે આદરભાવ દર્શાવ્યો છે. મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૪૭૦૦ અને ટીકાના ૧૪૨૫૦ છે. વિ. સં. ૧૧૨૦ માં આ ટીકા બનાવી. અભયદેવસૂરિ અંદ્રકુલમાં થયા છે અભયદેવસૂરિ નામના આચાર્યો ખીજા ગ્રંથમાં પણ થયા છે. તેમાં પ્રસ્તુત અભયદેવસૂરિજી નવાંગી ટીકાકાર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

૨ સમવાયાંગ ટીકા—મૂલ સૂત્રમાં એકથી માંડીને ૧૦૦ ઉપરાંત જીવાજીવાદિ પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે. દ્વાદશાંગી ગણિપિટકનું પદ્મવાગ્ર એટલે દ્વંકા સારથી ભરેલું આ ચોથું અંગ છે. આની ઉપર અભયદેવસૂરિ મહારાજે ૩૫૭૫ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે. મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૬૬૭ શ્લોક છે. વિ. સં. ૧૧૨૦ ની સાલમાં અણહિલપુર પાટણમાં આ ટીકા બનાવી છે.

૩ શ્રી ભગવંતીસૂત્ર ટીકા—મૂલ સૂત્રમાં જીવ, અજીવ, લોક, અલોક, સ્વસમયાદિનું વર્ણન આવે છે. એટલે ચારે અનુયોગની ખીનાથી ભરેલું આ સૂત્ર છે. આમાં શ્રી ગૌતમ-

આમી વગેરે લઘ્ય જીવો પ્રશ્નો પૂછે અને પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવ ઉત્તર આપે, આ રીતે ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નોત્તરવાળું આ પાત્રમુ અગ છે અતિમુક્ત મુનિ, તુગિયા નગરીના શ્રાવકો, બુદ્ધ ભગરિકાદિ ભેદો, સુમપણ્ણ અને ભગવાપણ્ણ વગેરે અગે જ્યતી શ્રાવિકાએ પૂછેલા પ્રશ્નો, પાત્ર પ્રકારના દેવનું તથા દાનનું સ્વરૂપ, આઠ પ્રકારના આત્મા, કપાયના વિપાકો, નારકી વગેરેના આહારાદિની ખીના આમા આવે છે મૂળ અથ ૧૫૭૫૨ શ્લોક પ્રમાણુ છે આના ઉપર અભયદેવસૂરિજી મહારાજે વિ સ ૧૧૨૮ મા ૧૮૬૧૬ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા બનાવી છે આ ટીકાને શ્રી દ્રોણાચાર્યે શુદ્ધ કરી છે ૧ આચારાગ ચૂર્ણિ, ૨ સૂત્ર કૃતાગ ચૂર્ણિ, ૩ ભગવતી ચૂર્ણિ, ૪ અનુયોગદ્વાર ચૂર્ણિ, ૫ નદી ચૂર્ણિ, ૬ દશવૈકાલિક ચૂર્ણિ, ૭ ઉત્તરાધ્યયન ચૂર્ણિ, ૮ આવશ્યક ચૂર્ણિ, આ આઠ ચૂર્ણિ ગ્રંથો હાલ હયાત છે તેમાથી શ્રી ભગવતી સૂત્રની ઉપર પણ ચૂર્ણિ છે, એમ નાણુવાનું મળે છે તે પૂર્વાચાર્યે ગ્રંથોલી છે, જેનું પ્રમાણુ ૪૦૦૦ શ્લોક છે આ રીતે મૂલ (૧૫૭૫૨), ટીકા (૧૮૬૧૬) અને ચૂર્ણિ (૮૦૦૦) નું પ્રમાણુ ભેગું કરતા-૩૮૩૬૮ શ્લોક થાય છે વિ સ ૧૫૩૮ મા શ્રીદાન-શેખર મહારાજે અભયદેવસૂરિજીની ટીકા વગેરેના આધારે ૧૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ નાની ટીકા બનાવી છે

૪ જ તાત્સૂત્ર વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણુ ૫૫૦૦૦ શ્લોક છે તેમા શૈલકરાજધિ, ક્રોપદી શ્રાવિકા વગેરેનું વર્ણન આવે છે શ્રોઅભયદેવસૂરિજીએ વિ સ ૧૧૨૦ મા વિજયા દશમીએ પાટણુમા ૪૦૫૨ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા બનાવી છે આમા હાલ ૧૬ અધ્યયન અને ૧૬ કથાઓ છે શેષ ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો છે

૫ ઉપાસકદશાગ વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણુ ૮૧૨ શ્લોક છે તેમા (૧) આનંદ કામદેવ વગેરે લઘ્ય જીવોને પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવનો સમાગમ કઈ રીતે થયો? (૨) પ્રભુદેવે સમ્યક્દર્શન મહિત બારે મતોનું સ્વરૂપ સમજાવેને કઈ રીતે દેશવિરતિ ધર્મ અગીકાર કરાવ્યો? (૩) મતધારી વયેલ આનંદ શ્રાવક પ્રભુદેવને શુ કહે છે? (૪) દશે શ્રાવકો કઈ રીતે પોતાનું નિર્મલ શ્રાવક જીવન શુભરે છે? (૫) કઈ રીતે તેમણે પ્રતિભાવહનની ક્રિયા કરી? (૬) તેમને ધર્મથી ડગાવવા માટે દેવોએ કયા કયા ઉપસર્ગો કર્યા? (૭) તે વખતે કઈ રીતે સ્થિર રહીને ધર્મશ્રદ્ધા ટકાવે છે? (૮) એમની આરાધનામા દહતા જોઇને શ્રી પ્રભુદેવે શ્રીગૌતમાદિ મુનિવરોને કેવી રીતે આમણુ આપી? (૯) આનંદ શ્રાવકને કેવું અવધિજ્ઞાન થાય છે? (૧૦) શ્રીગૌતમ મહારાજ આનંદ શ્રાવકના અવધિજ્ઞાનની ખીના તેના કહેવાથી જાણે છે, ત્યારે શ્રીગૌતમ મહારાજ આનંદ શ્રાવકને શુ કહે છે? (૧૧) આ જાગતમા પ્રભુદેવને પૂછતા પોતાની ભૂલ જાણી, તેથી શ્રીગૌતમ મહારાજ આનંદ શ્રાવકની આગળ ‘મિચ્છામિ દુક્કઠ’ દે છે (૧૨) અગિયારે ાવકો કેવા પ્રકારની સલેખના કરીને સમાધિમગ્ણ પામીને કયા દેવલોકમા ઉપજ્યા? (૧૩) ત્યાંથી વ્યવીને કયા ક્ષેત્રમા કઈ

રીતે મોક્ષે જશે? વગેરે પ્રશ્નોના ખુલાસા આ સૂત્રમાંથી મળી શકે છે. આ સૂત્રમાં કુલ દશ શ્રાવકોની ખીના જણાવી છે. તેથી આ ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર કહેવાય છે. આની ઉપર શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ લગલગ ૯૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે.

૬ અંતકૃદશાંગસૂત્ર વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૯૦૦ શ્લોક છે તેમાં ૬ વર્ગ છે. શરૂઆતમાં દારિકા, કૃષ્ણ વગેરેનું વર્ણન આવે છે. ત્રીજાંતમકુમાર વગેરે નેમિનાથ પ્રભુની દેશના સાંભળી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કરી છેવટે સમાધિમરણ પામી શ્રીશત્રુંજય ગિરિરાજની ઉપર મોક્ષે જાય છે. અક્ષોભાદિ અધ્યયનોમાં અક્ષોભાદિ કુમારોની ખીના જણાવી છે. દેવકીના છ પુત્રો, ગજસુકુમાલ, સોમલ પ્રાહ્મણ, જલિ વગેરે કુમારોની ખીના; દારિકાના નાશનું કારણ, જરાકુમારના નિમિત્તે કૃષ્ણનું મરણ, ત્રીજી નરકમાં જવાનું સાંભળી કૃષ્ણને થયેલો ખેદ, ભાવી તીર્થકરપણું જાણીને થયેલો આનંદ, કૃષ્ણ દારિકામાં ઢોલ વગડાવે છે, ઘણા રાત્રીઓ સંયમ સાધીને મોક્ષે જાય છે, અર્જુનમાલી, અતિમુક્ત મુનિ, સુદર્શન વગેરેની ખીના; કોણિકની ચુડલ માતા અંદનગાલાની પાસે દીક્ષા લઈ રતનાવલી તપ કરે છે, સુકાલી રાણી કનકાવલી તપ કરે છે, મહાકાલી વગેરે રાણીઓ સંયમ લઈને વિવિધ તપ કરે છે—આ વગેરે ખીના આમાં જણાવી છે. આ સૂત્રની ઉપર શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ ટીકા બનાવી છે.

૭ અનુત્તરોપપાતિક વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૨૯૨ શ્લોક છે. સંયમના પ્રભાવે જેઓ અનુત્તર વિમાનમાં ગયા, તેમની ખીના અહીં જણાવી છે. આનો વિસ્તાર દેશના ચિંતામણિના ભાગ પહેલાના ૮૬મા પાને જણાવ્યો છે. આ સૂત્રની ઉપર શ્રીઅભયદેવ-સૂરિજીએ લગલગ ૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે.

૮ પ્રક્ષવ્યાકરણ વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૫૦ શ્લોક છે. તેમાં હાલ પાંચ આશ્રવ-સંવરની ખીના મળે છે, બાકીનો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો છે. તેની ઉપર શ્રીઅભયદેવ-સૂરિજી મહારાજે ૪૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે.

૯ વિપાકસૂત્ર વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૫૦ શ્લોક છે. અહીં બે શ્રુતસ્કંધ (વિભાગ) છે, તેમાં સુખના અને દુઃખના વિપાકો જણાવ્યા છે. એટલે અહિંસા ધર્માદિને સાધીને કયા જીવો કેવા સુખને પામ્યા? અને હિંસાદિના ફળરૂપે કયા જીવો કેવાં દુઃખ ભોગવે છે, તે બીના જણાવી છે. દેશનાચિંતામણિના પહેલા ભાગના ૮૭મા પાને આ ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે. આ સૂત્રની ઉપર અભયદેવસૂરિજી મહારાજે ૯૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે.

૧૦ આપપાતિક વૃત્તિ અને ૧૧ પ્રજાપના સૂત્રના ત્રીજા પદની સંગ્રહણી ૧૩૩ ગાથામાં બનાવી છે.

વિશેષ ધીના

આ નવ અંગોની ટીકાઓ જાનાવવા ઉપરાત સૂરિજીએ ૧૨ જિનેશ્વરસૂરિકૃત પદ્મચાનકે અથનુ ભાષ્ય, ૧૩ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત પચાશકની ટીકા, ૧૪ આરાધના કુલક, ૧૫ જ્યોતિહું-અણુતોત્ર, ૧૬ નવતત્ત્વભાષ્ય વગેરેની રચના કરી છે

નિવૃત્તિગચ્છના શ્રી માનદેવસૂરિના શિષ્ય શીવાચાર્ય અથવા શીલાકાચાર્ય મહારાજે વિ સ ૬૩૩ (ચક સ ૭૬૬) મા આચારાજ સૂત્રની ટીકા જાનાવી અને વાહગિણિની મહદથી ધીના સૂત્રકૃતાગની ટીકા જાનાવી આ રીતે તેમણે અગિઆરે અંગોની ટીકા જાનાવી હતી તેમાવી નવ અંગોની ટીકા વિચ્છેદ પામી ગઈ તેથી અભયદેવસૂરિએ નવી ટીકા જાનાવી અહીં જણાવેલા ૧૨ ટીકાચાર્યનું ધીનું નામ કોટયાચાર્ય છે, એમ કેટલાએક ઐતિહાસિકે અથો જણાવે છે

અભયદેવસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી પરમાદેવસૂરિએ 'હિનોપદેશમાલા પ્રકરણ' જાનાવ્યું છે અને તેની ઉપર વૃત્તિ પણ પોતે જાનાવી છે

નવાગી વૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજ મહારાજની અને નિર્મલ સયમના ધારક હતા તેમની જીવનરેખા ધીન અથોમા વિસ્તારથી જણાવી છે અહીં જણાવેલી દૂક જીવનરેખા અને તેમના જાનાવેલા અંથોની ધીના યાદ રાખીને બન્ય જવો તે મહાપુરુષના પથે ચાલી આત્મકથાણુ કરે, એ જ હાદિકે લાવના !

શ્રી મલયગિરિજીને અને તેમના અંથોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય.

શ્રીજૈનેન્દ્ર ચામનમા અથેલા મહાપ્રભાવક પુરૂષોની નામાવલિમા પૂન્ય શ્રી મલયગિરિજી મહારાજનું પણ નામ આવે છે ઐતિહાસિકે અથો ॥ અવલોકન અને તે મહાપુરૂષે જાનાવેલા અંથોના અનુભવ વગેરે માધનોવી અને પોતે જાનાવેલા ૬૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ મુદ્દિત્વાકરણ નામના શબ્દાનુશાનમા આપેલા 'અરુણ કુમારપાલોડરાતીન્' આ ઉદાહરણુ ઉપચી તથા શ્રી હેમચદ્રસૂરિજી મહારાજ, તેમજ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી મહારાજની સાથે કુમાર આમમા આપેલા શ્રી સિદ્ધચક્રમંત્રની ધીનાના આધારે એટલુ તો જરૂર કહી શકાય કે તેઓશ્રી જારમા

૧ ગીતીકાચર્ચે (૧) પ્રાકૃતમાં ૫૪ મહાપુરૂષોના જાનચરિતો ૨ થાં છે, તેનું પ્રમાણુ ૧૦૦૦૦ શ્લોક છે (૨) જીવનમાનવૃત્તિ (૩) જિનભક્તજિજ્ઞાસક વિવેચાવચકે ભાષ્યની ટીકા, વગેરે અથો પણ તેમણે જાનાવ્યા છે

સૈકામાં એટલે કુમારપાલના સમયમાં વિદ્યમાન હતા. શ્રી સિદ્ધચક્ર મંત્રની સાધનાને અંગે આ પ્રમાણે હકીકત મળે છે:—

ગુરુમહારાજ શ્રી દેવચંદ્રસૂરિજી મહારાજે હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજને મહાપ્રભાવશાલી શ્રી સિદ્ધચક્રનો મંત્ર સમજાવ્યો, તેને વિધિપૂર્વક સાધવા માટે હેમચંદ્રસૂરિજી, મલયગિરિજી અને દેવેન્દ્રસૂરિજી એ ત્રણે તૈયાર થયા. પદ્મિની સ્ત્રીની મદદથી તે મંત્ર સિદ્ધ થાય છે, તેથી ત્રણે સૂરિજી તેની શોધ કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે કુમારચામમાં આવતાં એક ઘોળી લૂગડાં ધોતો હતો, તેણે એક વસ્ત્ર સૂકવ્યું હતું, તેની આસપાસ લમરાઓ ગુંતરવ કરી રહ્યા હતા. તે જોઈને તેમણે નિર્ણય કર્યો કે અહીં પદ્મિની સ્ત્રી હોવી જોઈએ. તપાસ કરી તે ત્રણે સૂરિજી તેના ઘેર ગયા અને તેના સ્વામીને અવસર ઉચિત ધર્મદેશના સંભળાવી. તેથી રાજ થઈને તેણે સૂરિજી મહારાજને વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડી પૂછ્યું કે—આપને અહીં આવવાનું કારણ શું? જવાબ દેતાં તેમણે જણાવ્યું કે—અમારે વિદ્યા સાધવાની છે. તેમાં તમારી પદ્મિની સ્ત્રીની મદદ જોઈએ. આની આગળની ખીના કહેતાં જીભ ઉપડી નથી, કારણકે તે કહેતાં અમને શરમ આવે છે. આ સાંભળી તે સ્ત્રીના સ્વામીએ કહ્યું કે—ખુશીથી વિના સડોએ કહો. ત્યારે ગુરુએ જણાવ્યું કે—ન્યારે અમે વસ્ત્રરહિત અવસ્થાએ મંત્ર સાધવા બેસીએ, ત્યારે તમારી પદ્મિની સ્ત્રી પણ વસ્ત્ર રહિત થઈ અમારી સામે જિભી રહે તે અવસરે પણ તમારે હાથમાં ખુદલી તરવાર લઈને જિભા રહેવું. આ વખતે અમારા ત્રણમાંથી કોઈનું મન લગાર પણ ચલાયમાન થાય તો અમારું માંથું ધડથી જૂઠું કરવું. પદ્મિનોના પતિએ તે વાત કબૂલ કરીને કહ્યું કે—હું ખુશીથી આપના કહ્યા મુજબ કરીશ. પછી યોગ્ય અવસરે વિદ્યા (સિદ્ધચક્રનો મંત્ર) સાધવા માંડી. લગાર પણ ચલાયમાન થયા વગર નીડરપણે મંત્રસાધના કરવા લાગ્યા. ત્યારે સૌધર્મેન્દ્રના સામાનિક દેવ-શ્રી સિદ્ધચક્રના અધિષ્ઠાયક ત્રિલેશ્વર દેવે-પ્રત્યક્ષ થઈને ત્રણે પૂજ્ય પુરૂષોને કહ્યું કે—ધર્મિષ્ઠ વરદાન માગો! તેમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે રાજાને દેશના શક્તિથી પ્રતિજ્ઞા કરવાનું વરદાન માગ્યું, શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે એ વરદાન માગ્યું કે—તમારી મદદથી જિપદ્રવવાળી કાંતિનગરીના જિનમંદિરને નિરૂપદ્રવ સ્થાનકે (સેરીસે) લઈ જવા સમર્થ થાઉં, તથા શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે શ્રી જૈન સિદ્ધાંત ગ્રંથોની ઉપર સરલ સુબોધ ટીકા બનાવવાનું વરદાન માગ્યું. ત્રણેને વરદાન દઈને દેવ સ્વર્ગમાં ગયો.

ઐતિહાસિક ગ્રંથોના સૂક્ષ્મ અવલોકનથી જાણી શકાય છે કે તેઓશ્રી એક અપૂર્વ પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર હતા. અને એ તો મને પણ અનુભવસિદ્ધ છે કે એમની ટીકા બનાવવાની સુંદર અને રોચક શૈલી મારા જેવા ઘણાંય જાણી જીવોને પણ સ્પષ્ટ બોધદાયક નીવડી છે. તેવી જ શૈલી શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રની ઉપર અને શ્રી વિશેષાવશ્યકસૂત્રની ઉપર મહાધારી આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે બનાવેલી ટીકામાં દેખાય છે અનુભવી મહાજીતાર્થશિરોમણિ મહાપુરૂષો જણાવે છે કે—શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી, વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિજી મહારાજ, ન્યાયાચાર્ય

યશોવિનયજી મહારાજ આદિ મહાપુરુષોએ રચેલા અધ્યોની ઠઠિન પકિતઓતુ રહસ્ય સમજવાને માટે સાંધી પહેલા શ્રીમહાયગિરિ મહારાજ અને મહાધારી હેમચદ્રસૂરિજીના અથો જરૂર ગુરૂગમથી બાણુવા બોધ્યે વ્યાજગીજ છે કે બાવ જીવોને સરલ ગણદોષા અને સંશ્લેષમા સગીન બોધ ધર્મ શકે ને મુદ્દો શ્રી મહાયગિરિ મહારાજે આજ્ઞાદ રીને જાળવ્યો છે તેમના અથો વાચતા ઘણી વાજ એવો અનુભવ વયો છે કે-બાણુ પોતે સરલ ભાષામા તત્ત્વનો ખજાનો ન આપતા હોય! પ્રાચીન કાલમા તે તે મહાપુરુષોના આદર્શ જીવનચરિત્રો લખવાનો રિવાજ બહુ જ યોડા પ્રમાણમા હતો અથવા પાછળથી તે ચરિત્રોનો યુદ્ધાદિ કારણથી નાશ થયો હોય એમ સંભવ છે શ્રી મહાયગિરિજી મહારાજની જાણનામા પણ તેણે બાણુ છે તેમના સમકાલીન આચાર્ય શ્રી હેમચદ્રસૂરિજી વગેરેના જીવનની ખીના જેમ વધારે પ્રમાણમા મળી શકે છે તેવી વિશેષ ખીના મહાયગિરિજી મહારાજની મળી શકતી નથી

શ્રી મહાયગિરિજી મહારાજના અધ્યોના પરિચય અગવિભાગ

૧ સર્વાનુયોગ ૫ અમાગ શ્રી ભગવાની સૂત્રના ખીજા શતકની અને વીસમા શતકની વૃત્તિ—મૂલ સૂત્રમા આરે અનુયોગની ખીના બરી છે સરસ્વતી દેવીના વરદાનને પામેલા શ્રી મહાયગિરિજી મહારાજ બે જ શતકની ટીકા જનારે ને ખીજા શતકોની ટીકા ન જનારે એમ સંભવતુ નથી હા, કદાચ એમ સંભવ છે કે ટીકાકાર જે જે શતક સરલ હોય, એટલે જેની ટીકા જટલી જનાવી શકાય એમ હોય તે પહેલા જનારે અને કઠિન શતકોની ટીકા પછી જનારે સંભવ છે કે ભવતીસૂત્રની સંપૂર્ણ ટીકા જનાવી હોય !

ઉપાગવિભાગ

૨ રાજપ્રશ્નોય (રાયપસેણીય) વૃત્તિ—મૂલ અથમા કેશી ગણધરને રાજા પ્રદેશીએ જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા તેની જવાબ માથેની ખીના આવે છે ગાળ પ્રદેશી કંઈ ફીતે સમ્યક્ત્વ મૂલ જાર વ્રતને સાધે છે? પોતાની રાણી ભોગમા વિદ્યમૂલ જાણીને પુત્રને કહે છે કે—તારા પિતાને મારીને તુ રાજા થા આ જાણતામા પુત્ર ના પાડે છે એવડે રાણી પોતે ઝેર દહને રાજાને મારવા તૈયાર થાય છે અબાણુતા રાજા ઝેરી પદાર્થ છઠ્ઠા પારણે ખાય છે અતે તે રાણીનું કાવતરું બાણુ છે, છતા સમતા ભાવ રાખતા સમાધિ મરણે મરણ પામી સૂર્યાશ નામના મહર્ષિદેવ થાય છે સૂર્યાશદેવ પ્રણુ મહાધારને શા શા પ્રશ્નો પૂછે છે? તે ખીના આવે છે આ સૂત્ર ખીજા અગના ઉપાગ તરીકે ગણાય છે અગમા કહેલી ખીનાનો વિસ્તાર જેમા હોય તે ઉપાગ કહેવાય આની ઉપર શ્રી મહાયગિરિ મહારાજે સરલ ટીકા જનાવી છે તે થોડા વર્ષો પહેલા આગમોદય સમિતિએ છપાવી હતી પછીથી ગુર્જર અર્થરત્ન કાર્યાલયે છપાવી છે

૩ જીવાસિગમવૃત્તિ—મૂલ સૂત્રમાં જીવ, અજીવ, જંગ્મદ્વીપના ક્ષેત્ર, પર્વત વગેરેની ખીના જણાવી છે. તેની ઉપર શ્રીમલયગિરિજી મહારાજે સરલ ટીકા બનાવી છે. તે દે૦ લા૦ તરફથી નં. ૫૦ માં છપાએલી છે.

૪ પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તિ—મૂલ સૂત્રકાર શ્યામાચાર્ય મહારાજ છે. તે આર્ય સુધર્માસ્વામી ગણુધરથી ૨૩ મી પાઠે થયા. પ્રજ્ઞાપના શબ્દનો અર્થ એ છે કે—પ્ર=પ્રકર્ષપણે દ્વાવના=જણાવવું છે જેમાં. એટલે જે જીવ-અજીવ વગેરે પદાર્થોની યથાર્થ (સ્વાદ્યાદ શૈલીએ) ખીના જણાવે, તેનું નામ પ્રજ્ઞાપના કહેવ. આ સૂત્રના ૩૬ ભાગ પાડ્યા છે. સૂત્રકાર દરેક ભાગને પદ શબ્દથી ઓળખાવે છે. ૧-૩-૫-૧૦-૧૩ માં પદમાં જીવ-અજીવની ખીના જણાવી છે. ૧૬-૨૨ માં પદમાં મન વચન કાય એ ત્રણ યોગ (આશ્રવ) ની ખીના જણાવી છે. ૨૩ માં પદમાં બંધની ખીના જણાવી છે. ૩૬ માં સમુદ્ધાત પદમાં સમુદ્ધાતનું સ્વરૂપ જણાવતાં-સંવર, નિર્જરા ને મોક્ષની ખીના જણાવી છે. પુણ્યતત્ત્વ અને પાપતત્ત્વને આશ્રવતત્ત્વમાં ગણ્યાં છે. એ પ્રમાણે લેશ્યા વગેરે પદાર્થોની ખીના ચોવીસ દંડકના ક્રમે જણાવી છે. ૩૬ પદો આ પ્રમાણે જણાવ્યાં. ૧ પ્રજ્ઞાપનાપદ-અહીં જીવસ્વરૂપ વગેરેની ખીના જણાવી છે. ૨ સ્થાનપદ-અહીં નારકી વગેરે જીવોના સ્થાનની ખીના જણાવી છે. ૩ અદ્વપગહુત્વ (ગહુવક્તવ્ય) પદ-અહીં કયા જીવો કયા જીવોથી ઓછા અને વધારે છે? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો વગેરે ખીના જણાવી છે. ૪ સ્થિતિપદ-અહીં નારકી અસુરકુમાર વગેરે, પૃથ્વીકાયાદિ, બેઈદ્રિય વગેરે, ગર્ભજ તિર્યચ અને મનુષ્ય, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, તથા વૈમાનિકના આયુષ્યની ખીના જણાવી છે. ૫ પર્યાય (વિશેષ) પદ-અહીં પર્યાયની ખીના જણાવી છે. ૬ ઉપપાતોદ્વર્તના (વ્યુત્ક્રાંતિ) પદ-અહીં દરેક દંડકમાં કેટલા પ્રમાણમાં ખીજી ગતિના જીવો આવોને ઉપજે અને ત્યાંથી નીકળે? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો વિસ્તારથી જણાવ્યો છે. ૭ ઉચ્છવાસપદ-અહીં ઉચ્છવાસની ખીના જણાવી છે. ૮ સંજ્ઞાપદ-અહીં આહારાદિ સંજ્ઞાને ચોવીસ દંડકમાં ગોઠવીને સમજાવી છે. ૯ યોનિપદ-અહીં કયા દંડકના જીવને કેટલી યોની હોય તે ખુલાસો છે. ૧૦ ચરમાચરમપદ-અહીં ચરમ કોણ કહેવાય? અને અચરિમ કોણ કહેવાય? તે પ્રશ્નનો ખુલાસો જણાવ્યો છે. ૧૧ ભાષાપદ-અહીં સત્યાદિ ભાષાની ખીના જણાવી છે. ૧૨ શરીરપદ-અહીં ઔદારિકાદિ શરીરની ખીના દંડકના ક્રમે જણાવી છે. ૧૩ પરિણામપદ-અહીં વિવિધ પરિણામની ખીના જણાવી છે. ૧૪ કષાયપદ-અહીં દંડકના ક્રમે કષાયની ખીના જણાવી છે. ૧૫ ઈદ્રિયપદ-અહીં દંડકના ક્રમે ઈદ્રિયોની ખીના સમજાવી છે. ૧૬ પ્રયોગપદ-અહીં પ્રયોગના ભેદો દંડકના ક્રમે જણાવ્યા છે. ૧૭ લેશ્યાપદ-અહીં દંડકના ક્રમે છએ લેશ્યા સમજાવી છે. કયા કયા દંડકમાં કેટલી કેટલી લેશ્યા હોય? આ ખુલાસો આ પદમાંથી મળે છે. ૧૮ કાય સ્થિતિપદ-અહીં કયા કયા દંડકના જીવો નિરંતરપણે સ્વદંડકમાં કેટલી વાર ઉપજે? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યો છે. ૧૯ સમ્યક્ત્વપદ-અહીં કયા કયા દંડકના જીવો સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યદષ્ટિ મિથ્યાદષ્ટિ હોય તે ખીના જણાવી છે. ૨૦ અંતક્રિયાપદ-અહીં દંડકના ક્રમે અંતક્રિયાની

ખીના જણાવી છે ૨૧ અવગાહનાપદ—અહીં દરેક દડકના જીવના શરીરની ઉચાર્ધ સમજાવી છે ૨૨ ક્રિયાપદ—અહીં દડકના ક્રમે ક્રિયાના ભેદો સમજાવ્યા છે ૨૩ કર્મપ્રવૃત્તિપદ—અહીં દડકના ક્રમે કર્મના ભેદો સમજાવ્યા છે ૨૪ કર્મગાધપદ—અહીં કર્મના ગાધનું સ્વરૂપ દડકના ક્રમે જણાવ્યું છે ૨૫ કર્મવેદપદ—અહીં કયા જીવોને કેટલા કર્મોના ઉદય હોય ? તે ખીના જણાવી છે ૨૬ કર્મવેદ ગાધ—અહીં દડકના ક્રમે કર્મને વેદવાની અને ગાધની ખીના જણાવી છે ૨૭ કર્મપ્રવૃત્તિ વેદ વેદ—અહીં એક કર્મના ચાલુ ઉદયમા ખીજ કર્મોના ઉદય નમજાવ્યો છે ૨૮ આહાર પદ—અહીં દડકના ક્રમે લેદ સાથે આહારની ખીના જણાવી છે ૨૯ ઉપયોગ પદ—અહીં દડકના ક્રમે ઉપયોગની ખીના જણાવી છે ૩૦ પચ્ચત્તાપદ—અહીં દડકના ક્રમે પચ્ચત્તાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે ૩૧ સજ્ઞા (પરિણામ) પદ ૩૨ મયમ (યોગ) પદ ૩૩ જ્ઞાન પરિણામ (અવધિ) પદ, ૩૪ પ્રવિચાર પરિણામ (પ્રવિચારણા) પદ, ૩૫ વેદના પદ, ૩૬ સમુદ્ધાતપદ—અહીં દડકના ક્રમે વેદના સમુદ્ધાત વગેરે સાત સમુદ્ધાતની ખીના જણાવી છે

ઐતિહાસિક અયોમા હરિભદ્રસૂત્રિ મહારાજના મુદ્રિત—અમુદ્રિત ૮૨ અયો જણાવ્યા છે, તેમા “પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર પ્રદેશ વ્યાખ્યા” નું નામ આવે છે તેના આધારે મલયગિરિ મહારાજે બહુ જ સરલ ટીકા બનાવી છે ટીકામા પ્રસંગે દિગ્ગજરે ‘સ્રી મોક્ષે ન જય’ એમ માને છે તેનું ખડન કર્યું છે તથા લેશ્યાનું સ્વરૂપ સમજાવતા ત્રણ પ્રશ્નો જિભા કરીને બને પ્રશ્નોનું ખડન કરીને છેવટે જણાવી દીધું કે લેશ્યા એ યોગપરિણામ છે કર્મના નિસ્કરણ લેશ્યા હોય જ નહિ ન્યા સુધી યોગ પરિણામ હેય ત્યા સુધી જ લેશ્યા હોય છે, માટે કમસર છેવટે તેશમા સયોગી શુભદ્રથાનકે યોગનિરોધ કર્યા પહેલાના ટાઈમ સુધી શુકલ લેશ્યા હોય એમ જણાવ્યું—ચૌદમા અયોગી શુભદ્રથાનકે યોગ ન હોવાથી લેશ્યા ન હોય “મજ્જોગી મલ્લેહલા” વગેરે ખીના સમજાવી છે કયો અથ કઈ સાલમા કયા સ્થળે બનાવ્યો ? પોતાના શુર કોણ ? વગેરે ખીના મલયગિરિ મહારાજે પોતાના કૌઈ પણ અથમા જણાવી નથી દરેક અથની છેવટે જેમ જણાવે છે તેમ અહીં પણ પૂજ્યશ્રી મલયગિરિજી મહારાજે જણાવ્યું છે કે—‘આ અથ બનાવવાથી અને જે લાલ થયો હોય, તેના પ્રતાપે જગતના તમામ જીવો બાધિબીજને પામે એમ હું ચાહું છું’ ખીજા અયોગી અતમા એમ પણ જણાવ્યું છે કે—‘આ અથ બનાવવાના લાલમા હું એ જ ચાહું છું કે સર્વ જીવો સમ્યક્ત્વને પામે, આત્મ-ન્યાય કરે, મોક્ષને પામે’

૫ સૂર્યપ્રજ્ઞાપ્તિવૃત્તિ—મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૨૨૦૦ છે શ્રીમલયગિરિ મહારાજે બનાવેલી ટીકાનું પ્રમાણ ૬૦૦૦ શ્લોક અને ચૂર્ણ ૧૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે આમા સૂર્યાદિ ન્યાયોપચકની ખીના જણાવી છે ‘આ સૂત્રની ઉપર લક્ષ્યાહુસ્વામી મહારાજે નિયુક્તિ રચી હતી, તે કલિકાળના દોષથી વિચ્છેદ પામી, તેથી હું ફક્ત સૂત્રની વ્યાખ્યા કરું છું’

એમ ટીકાકાર શ્રીમલયગિરિજી મહારાજ જણાવે છે. અહીં ૨૦ પાટુડા (પ્રાલૃત=અંથના નાના નાના વિભાગ) છે. તેમાં અનુક્રમે ખીના આ પ્રમાણે જણાવી છે:—૧ મંડલની ગતિ અને સંખ્યા. ૨ સૂર્ય તિર્થ દિશામાં કઈ રીતે લમે છે? ૩ કેટલા ક્ષેત્રમાં સૂર્ય પ્રકાશ ફેકે છે? ૪ પ્રકાશનો આકાર, ૫ લેશ્યાનો પ્રતિધાત, ૬ ઓઝઃસંસ્થિતિ, ૭ સૂર્યાવરક, ૮ ઉદયસંસ્થિતિ, ૯ પૌરુષી છાયા પ્રમાણ, ૧૦ યોગસ્વરૂપ, ૧૧ સંવત્સરોની આદિ અને અંત, ૧૨ સંવત્સરના પ્રકારો, ૧૩ ચંદ્રમાના તેજની વૃદ્ધિ તથા ઘટાડો, ૧૪ જ્યોત્સ્નાનું પ્રમાણ ૧૫ શીઘ્રગતિ નિર્ણય, ૧૬ જ્યોત્સ્નાનું લક્ષણ, ૧૭ અવન અને ઉપપાત, ૧૮ ચંદ્ર-સૂર્ય વગેરેની ઉંચાઈ, ૧૯ તેમનું પરિમાણ, ૨૦ ચંદ્રાદિનો અનુભાવ.

૬ ચંદ્રપ્રજ્ઞસિદ્ધીકા—આમાં ચંદ્રની ગતિ વગેરે ખીના જણાવી છે. મૂલ સૂત્ર પ્રમાણ- (સૂર્ય ૦ ના જેટલું) ૨૨૦૦ શ્લોક છે. મલયગિરિજીકૃત ટીકાનું પ્રમાણ ૯૪૧૧ શ્લોક તથા લઘુવૃત્તિનું પ્રમાણ ૧૦૦૦ શ્લોક છે.

૭ નંદીસૂત્રટીકા—મૂલસૂત્રનું પ્રમાણ ૭૦૦ શ્લોક છે, તેમાં પાંચ જ્ઞાનની વિસ્તારથી ખીના જણાવી છે. શ્રીજ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને શ્રીદેવવાચકે આની રચના કરી છે. ચૂર્ણિની રચના સં. ૭૩૩ માં થઈ છે, તેનું પ્રમાણ ૨૦૦૦ શ્લોક, લઘુટીકાકાર શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજ તેનું પ્રમાણ ૨૩૧૨ શ્લોક. આ ખંનેના આધારે શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૭૭૩૫ શ્લોક પ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી. શ્રીચંદ્રસૂરિકૃત ૩૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટિપ્પણ છે.

બે છેદ ગ્રંથોની ટીક.

૧ ખડતકેદપટીકા—અધ્યયન ૨૪. શરૂઆતમાં પીઠિકાની ટીકા શ્રી મલયગિરિ મહારાજે બનાવી છે. આ ટીકા અધૂરી હાી તે ખડતશાલીય શ્રી શ્રેમકીર્તિસૂરિજીએ વિ સં. ૧૩૩૨માં પૂર્ણ કરી છે. ટીકાનું પ્રમાણ ૪૨૦૦૦ શ્લોક, મોટા ભાગ્યનું પ્રમાણ ૧૨૦૦૦ શ્લોક, લઘુભાગ્યનું પ્રમાણ ૮૦૦૦ શ્લોક, ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૧૪૨૨૫-સર્વ સંખ્યા ૭૬૭૬૮ શ્લોક છે.

૨ વ્યવહારસૂત્રટીકા—આમાં દશ અધ્યયન છે. જૂની ટીકામાં મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૬૦૦ શ્લોક જણાવ્યું છે. ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૧૦૩૬૧ શ્લોક, જૂની ટીપમાં ભાગ્યનું પ્રમાણ ૬૦૦૦ શ્લોક કહ્યા છે. આ બધાં સાધનોના આધારે શ્રીમલયગિરિજી મહારાજે ૩૩૬૨૫ શ્લોક પ્રમાણ સરલ ટીકા બનાવી છે. સરવાલે ૫૦૫૮૬ શ્લોક થાય છે.

પ્રકીર્ણ ટીકા.

૧ જ્યોતિષકરંડક ટીકા—મૂલસૂત્ર ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ છે. શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી છે. અહીં ચંદ્રાદિના મંડલ, ચાર ગતિ વગેરેની ખીના જણાવી છે.

બીજા સૂત્રો વગેરેની ટીકાઓ

૧ આવશ્યક ભૃદ્ધવૃત્તિ—મૂલ સૂત્રમા હજી આવશ્યકની બીના જણાવી છે આની બપર શ્રી ભદ્રનાદુવામી મહારાજે ૩૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણ નિર્ધુક્ષિ (ગાથાબદ્ધ) બનાવો છે અપ્યત્ પ્રમાણ ૪૦૦૦ શ્લોક, ટીપ્પણ-કુલિદ્રસૂરિશ્રુત ૨૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ચુલ્લિતુ પ્રમાણ ૮૦૦૦ શ્લોક આ બધા સાધનોના આધારે શ્રોમવયગિરિજી મહારાજે ૨૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી હતી, તે સપૂર્ણ મક્કલી નથી જેટલો ભાગ મળ્યો તેટલો આગમોદય પ્રિતિએ છપાવ્યો છે તિવમાચાર્યે ૧૨૩૨૧ શ્લોક પ્રમાણ લઘુવૃત્તિ બનાવો અચલગચના માચાર્યે ૧૦૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી મહાધારી હેમચદ્રસૂરિજીએ ૪૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટિપ્પણની રચના કરી છે સગવાલે સખ્યા ૯૮૧૪૬ શ્લોક થાય છે

૨ ઓપનિર્ધુક્ષિવૃત્તિ, ૩ પિંડનિર્ધુક્ષિવૃત્તિ, ૪ વિશેષાવન્યકવૃત્તિ, ૫ ક્ષેત્રસમાસટીકા, ૬ શ્રીશિવશર્મસૂરિશ્રુત ૪૧૫ ગાથા પ્રમાણ કર્મપ્રકૃતિની ટીકા (આના આધારે શ્રીધરોવિ જયજી મહારાજે મોટી ટીકા બનાવી) ૭ શ્રીહરિભદ્રસૂરિશ્રુત કર્મસંબંધીની ટીકા, ૮ કર્મ-સાગ ટીકા, ૯ શ્રીચદ્રમહાકવૃત્ત પચમ મહાકવૃત્ત ૧૮૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા મૂલ ગાથા ૩૮૬, મૂલ ટીકા ૬૦૦૦ શ્લોક, ૧૦ પડગીતિ (પ્રાચીન સોથો કર્મશ્રવ્ય) વૃત્તિ, ૧૧ સખતતિકા (છઠ્ઠા કર્મશ્રવ્ય) ની ટીકા

આ પ્રમાણે જે અથો બાબુમાં હતા તેની બીના દકામા જણાવી પૂરત્ય શ્રીમહાયગિરિ મહારાજના મથો વાચના એમના હૃદયનો નિર્ણય જરૂર વર્ધ શકે છે તેમના આશય ની વિશાળતા, દહેવાની સ્પષ્ટતા, અપૂર્વ પદ્મોપકાગક દષ્ટિ વગેરે અનુકરણ કરવા લાયક ગુણો અથોનુ મનન કરતા જરૂર જણાય છે બલ્ય જીવો આમાથી સાગ ગ્રહણ કરીને શ્રીમહાય ગિરિજી મહારાજના પગે પ્રમાણ કરો આનંદકથાણ સાધે એ જ દાર્દિક ભાવના !

॥ કવિ જ્ઞાનોગન્ધારિષ્ણિ જામનમન્દાદ્ સુરિચર ચક્રવર્તિ-જગદ્ગુરુ-પરમોપધારિ
શિરોનર્ણ પૂજ્યપાદાચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજય નેપિમૂતીશ્વર ચણ કિંકર વિનેયાણુ
નારારિનાદ મન્નિદિગરુ-પ્રાદુત મસ્કૃત ગૌર્જરી મારાગદ ત્રિવત્તારિન્દ્ર-
દુત્તરજવ ગ્રયાદિ ત્રિપાયમાચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મશ્વરીશ્વર ચિરચિત્ત સ્વોપન
- સ્વપ્નાર્પાદિગમેત શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાત્મી મદમિયાન પ્રાદુત પ્રયસ્ય
કાદગોપાગ મસિત માર પરિચયાદિ ર્ણનાન્મયો

॥ ત્રિતીયોપિ ભાગ સમાપ્ત : ॥

શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો ત્રીજો વિભાગ.

॥ એકવીશમો પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી દશ પયનાનો કબસર સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

અહં હં પઙ્ગગાણં, દસઙ્ગમવિ પરિચયં ચ સંસ્થેવા ॥
બુચ્છં તેસિં કમસો, વિણ્ણેયા ઇમભિઘ્ઘાણાં ॥ ૧૫૮ ॥

^૧ચડસરણાડર ^૨પચ્ચ-કરવાણાઇ પઙ્ગગાઇ સુદયાઇં ॥

^૩પવર ^૪મહાપચ્ચકરવા-ણ મત્તસદ્દાઇમપરિણા ॥ ૧૫૯ ॥

^૫તંદુલવેયાલિયસં-^૬થારગણાયાર ^૭સિદ્ધગણિવિજ્ઞા ^૮ ॥

^૯દે ત્રિંદત્થવમંતે-^{૧૦}મરણસમાહી પયણ્ણાઇં ॥ ૧૬૦ ॥

છમ્મુ વસ્સણ્ણસુ અઘિગા-રલ્લકકમિહ સંજમાઇ ગુણસુદ્ધી ॥

ચડસરણસ્સીકારો, દુક્કડગરિહા તહા મણિયા ॥ ૧૬૧ ॥

સુકઢાણુમોયણાઇં, તિકાલકિચ્ચત્તજમ્મસાહલ્લં ॥

નિવ્વુદ્ધ પય હેઉત્તં, ચડસરણપઙ્ગગણિસ્સંદં ॥ ૧૬૨ ॥

શબ્દાર્થ:—હવે હું શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલીના એકવીશમા પ્રકાશમાં ૧૦ પ્રકીર્ણકો (પયનાઓ)નો અધિકાર શરૂ કરીને અને દશે પયનાનાં નામ જણાવીને પહેલા ચડસરણ પયનાનો પરિચય દ્રઢકમાં કહીશ. ॥૧૫૮॥ ૧ ચતુ:શરણ પ્રકીર્ણક (ચઉશરણ પયનો), ૨ આતુર પ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણક (આઉર પચ્ચખ્યાણ પયન્નો), ૩ મહાપ્રત્યાખ્યાન

પ્રકીર્ણક (મહાપચ્ચખ્ખાણ પયન્નો), ૪ લકતપરિણા પ્રકીર્ણક (લત્તપરિન્ના પયન્નો), ૫ તદુલ વૈચારિક પ્રકીર્ણક (તદુલવૈચારિક પયન્નો), ૬ સન્તારક પ્રકીર્ણક (સન્તારગ પયન્નો), ૭ ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણક, ૮ ગણિ વિદ્યા પ્રકીર્ણક, ૯ દેવેન્દ્રસ્તવ પ્રકીર્ણક, ૧૦ મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણક આ રીતે ૧૦ પયન્નાના નામ જણવા ॥ ૧૫૯-૧૬૦ ॥ પહેલા ચઉશરણ પયત્તાનું રહેચ્ચ દેશમા આ પ્રમાણે જણવુ —અહીં શરૂઆતમા ૬ આવશ્યકોના જૂદા જૂદા ૬ અર્થાધિકાર (દરેક આવશ્યકની હકીકત) કહીને કયા આવશ્યકથી ડોની શુદ્ધિ થાય છે ? તે ખીના સ્પષ્ટ સમજવી છે એટલે સામાયિકાદિથી ચારિત્રાદિ શુભોની શુદ્ધિ (નિર્મલપણ) કહી છે પછી ૧ ચાર શરણાને અગીઞર કરવા, ૨ પાપની ગહો કરવી, ૩ અને સુકૃત (આરાધેલા દાનાદિ સારા કાર્યોની) અનુભાદના કરવી આ ત્રણ વાના (કર્તવ્યો) જ્યારે મન કલેશાદિથી રહિત હોય, ત્યારે સવારે ગપોઝે અને સાંજે એમ ત્રણ કાલ જરૂર કરવા, ને કલેશાદિથી મન મલિન (મેકુ) થયું હોય, ત્યારે તે ત્રણ વાના વાગ વાર કરવા આ રીતે કરવાથી આ જન્મ (ભવ) સફલ થાય, ને ભવાતરમા (પરભવે) મુક્તિના મુખ મળે છે ॥ ૧૬૧-૧૬૨ ॥

રૂપકાર્થ —૧૨ અગોનો અને ૧૨ ઉપાગોનો સક્ષિપ્ત પરિચય જણાવીને પયન્નાનો સક્ષિપ્ત પરિચય જણાવુ છુ પ્રાકૃતમા ‘વજ્રણાગ’ અને સસ્કૃતમા ‘વ્રજીર્ણક’ તથા શુજરાતી ભાષામા ‘વવજા’ કહેવાય છે આ ત્રણે શબ્દોમા પયત્તા શબ્દની પ્રસિદ્ધિ વધારે છે શ્રીનદી સૂત્રની ચૂર્ણિ વગેરે ગ્રંથોમા પયત્તા શબ્દની જૂદી જૂદી વ્યાખ્યાઓ જણાવી છે તેનો સાર દેશમા આ પ્રમાણે જણવો શ્રીતીર્થ કહેવે અર્થથી જણાવેલા શ્રુતને અથવા સૂત્રને અનુસરીને મહાબુદ્ધિશાલી મુનિવરો જેની ગ્યના કરે તે પ્રકીર્ણક (પયત્તા) કહેવાય અથવા તેજ ચાર પ્રકાર (ઓત્પાતિત્રી, વૈનયિકી, કાર્મિકી અને પારિણામિકી) ની બુદ્ધિવાળા મુનિવરો શ્રુતને અનુસારે પોતાના વચનની કુશળતાથી વ્યાખ્યાન વગેરેના ટાઇમ અથર્થે જે પ્રરૂપે (જણાવે) તે પદ્ધતિગ કહેવાય અથવા ઓત્પાતિત્રી બુદ્ધિ વગેરે ચાર પ્રકારના બુદ્ધિના શુભોને ધારણ કરનાર શ્રી તીર્થ કહેવના શિષ્યો જે ણનાવે તે પ્રકીર્ણક કહેવાય અથવા ઉત્તમ સૂત્રોને ણનાવવાની શક્તિને ધારણ કરનારા મુનિઓએ કે પ્રત્યેકબુદ્ધે જે ણનાવ્યું હોય, તે પ્રકીર્ણક કહેવાય આને અગે કહ્યું છે કે—શ્રી ઋષભદેવ લગવ તાના ૮૪ હજાર સાધુઓ (વ્રમણ સપદા) હતા તેથી પ્રકીર્ણક રૂપ અધ્યયનો પણ ૮૪ હજાર જાણુવા આ ણીના કર્મગીતે ઘટે ? આનો ઉત્તર એ છે કે—તે ૮૪ હજાર મુનિઓ અગ્રહિત પ્રભુએ અર્વાવી કહેવા અને ગણધરોએ સૂત્રથી શુચેવા સૂત્રોમાના કોઈ પણ સૂત્રને અનુસરીને જે રચે, અથવા દેશના પ્રદાન વગેરે પ્રસંગે બોલવામા હોશિયાર એવા તે વ્રમણો જે કઈ કહે તે પ્રકીર્ણક કહેવાય ધારણ કે અનત ગમ પર્યાયવાળું સૂત્ર હોય છે ને તે (મુનિઓનું) વચન નિશ્ચયે કોઈ પણ પર્યાયને અનુસરે છે તેથી તે પ્રકીર્ણક કહેવાય આ રીતે શ્રીઋષભદેવ પ્રમુખા સમયે ૮૪ હજાર પયન્ના જણાવ્યા તે ઘટે ‘૮’ અર્થા “જે તીર્થ કર પ્રભુને આગ પ્રમગની

બુદ્ધિવાળા જેટલા શિષ્યો ૧ હોય, તે તીર્થંકર દેવના તેટલા હજાર પયન્ના જાણવા. પ્રત્યેક બુદ્ધો પણ તેટલા જ જાણવા.” જસ જતિના સીસા હયાંય સૂત્રમાં કહ્યું કે ‘અપરિમાણા પઢ્ઢનમા.’ પ્રકીર્ણકો અપરિમાણ (પ્રમાણ રહિત) છે. કારણ કે તે પ્રકીર્ણકોના રચનારે અપરિમાણ છે. વળી આ સૂત્રમાં કહ્યું કે, જે પ્રત્યેક બુદ્ધે રચ્યું હોય, તે પ્રકીર્ણક કહેવાય. કારણ કે પ્રકીર્ણકોની સંખ્યાને આધારે પ્રત્યેક બુદ્ધોની સંખ્યા જાણવી છે.

પ્રશ્ન—પ્રત્યેક બુદ્ધો શ્રીતીર્થંકરના શિષ્યો કઈ રીતે કહી શકાય ? જો શિષ્ય કહો તો પ્રત્યેક બુદ્ધ ન કહેવાય, ને પ્રત્યેક બુદ્ધ કહો તો તે કોઈના પણ શિષ્ય છે એમ નજ કહેવાય.

ઉત્તર—ખીજા જીવો જેમ શ્રીતીર્થંકર દેવના હાથે દીક્ષા લઈ શિષ્યો થાય છે, તેવા શિષ્યો પ્રત્યેકબુદ્ધો છે એમ નજ કહેવાય. પણ જે તીર્થંકરનું શાસન જેણે સ્વિકાર્યું, તે તેનો શિષ્ય કહેવાય, આ રીતે જ પ્રત્યેકબુદ્ધોનું શિષ્યપણું કહી શકાય, એમ શ્રીનંદી-સૂત્ર ચૂળી વગેરે શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. આ પ્રકીર્ણકોની ગણના અંગણાદ્ય શ્રુતમાં કરી છે. શ્રીઋષભદેવના તીર્થમાં ૮૪૦૦૦ પયન્ના, ને શ્રીમહાવીર દેવના તીર્થમાં ૧૪૦૦૦ પયન્ના તથા વચલા બાવીશ તીર્થંકરોમાં સંખ્યાતા પ્રકીર્ણકો હતા. એમ શ્રીનંદી સૂત્રની ટીકાદિના આધારે પણ કહી શકાય. કાલાદિ દોષથી તે ણધા પયન્નાઓ વિચ્છેદ પામ્યા. તેથી હાલ જો કે પ્રાયે બાવીશ પયન્ના મળી શકે છે. તો પણ ૪૫ આગમોમાં જે દશ પયન્નાઓ ગણ્યા છે, તેઓના કેમસર સંક્ષિપ્ત પરિચય જણાવતાં પહેલાં મૂલ સૂત્ર અને ટીકા વગેરેની જરૂરી ખીના જણાવું છું. તે આ પ્રમાણે—૧ ચતુઃશરણપ્રકીર્ણક (ચંઉશરણપયન્નો) આ પ્રકીર્ણકની તથા ભક્તપરિણા અને આતુર પ્રત્યાખ્યાનની રચના કરનાર શ્રીવીરભદ્રગણિ (શ્રીવીરભદ્રાચાર્ય) કહ્યા છે. તે શ્રીધર્મદાસગણિ (ઉપદેશમાલાની ૫૪૦ ગાથાના રચનાર) ની જેમ પ્રભુશ્રી મહાવીરના હાથે દીક્ષા પામ્યા હતા. પ્રાયે વિક્રમ સંવતની પહેલા ૪૭૦ લગભગ આ ત્રણ પયન્ના રચાયા એમ “જેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ” વગેરે ગ્રંથોના આધારે જણાય છે. અહીં પ્રાકૃત ગાથાઓ ૬૩ (૬૪) છે. આની ઉપર અંચલગચ્છના શ્રીભુવનતુંગ સૂરિએ ૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી છે. તથા મૂલ અને તેની અવચૂરિ, તથા વિજયવિમલ કૃત (વાનર્ષિ) ટીકા સહિત તંદુલવૈચારિક પ્રકીર્ણક આ ણધા એક પ્રતાકારે દેવચંદ લાલભાઈ

૧ આ શિષ્યોમાંના કેટલાએક શિષ્યો તે તીર્થંકરના સમકાલીન અથવા પછીના કાલે પણ થયેલા હોય તથા શ્રીઋષભદેવાદિના ૮૪૦૦૦ વગેરે સાધુઓ જણાવ્યા, તેમાં કેટલાએકનું માનવું એ છે કે, ઐઞ સૂત્રની રચના કરનારમાં સમર્થ ૮૧૦૦૦ હજાર વગેરે સંખ્યા પ્રમાણ સાધુઓ કહ્યા છે. આથી જણાય છે કે કહેલી સંખ્યામાં સામાન્ય સાધુઓ ઉમેરતાં વધારે સંખ્યા પણ હતા. વળી કેટલાકનું એ પણ માનવું છે કે—શ્રીઋષભદેવાદિના જીવન કાલના શ્રમણોની આ સંખ્યા ન સમેજવી પણ એમના સંપૂર્ણ તીર્થકાલમાં ત્રિશિષ્ટ શક્તિધારક મુનિવંશોની ૪૦૦૦ વગેરે સંખ્યા જણાવી છે.

નં ૫૯ મા છપાયેલ છે ૨ આતુરપ્રત્યાખ્યાનપ્રકીર્ણક—આના કર્તા શ્રીવીરભદ્રાચાર્ય દ્વારા છે પ્રાકૃત ગાથાઓ ૮૪ છે તેનું પ્રમાણ ૧૩૮ શ્લોક થાય આની ઉપર અચલગચ્છના શ્રીભુવનનુગમૂરિએ ટીકા રચી છે ૩ મહાપ્રત્યાખ્યાનપ્રકીર્ણક—આની ૧૪૩ પ્રાકૃત-ગાથાઓ છે ૪ ભક્તપરિજ્ઞાપ્રકીર્ણકની ૧૭૨ ગાથાઓ છે ૫ તદુલવચ્ચારિક-પ્રકીર્ણક—આની ૧૩૬ ગાથાઓ અને કેટલુંક પ્રાકૃત ગદ્યમાં પણ વર્ણન છે આની ઉપર વિજયવિમલ (વાનર્ધિ) ગણિએ ટીકા રચી છે તે છપાઈ છે ૬ અસ્તારકપ્રકીર્ણક—આની ૧૨૩ ગાથાઓ છે ૭ ગચ્છાચારપ્રકીર્ણક—આની ૧૩૮ ગાથાઓ છે આની ઉપર વિજયવિમલ (વાનર્ધિ) ગણિએ તાની અને મોટી ટીકાઓ રચી છે તેમાં તાની ટીકા આગમોદય સમિતિએ ને મોટી ટીકા તથા અનુવાદ શ્રીદયાવિમલ અથમાલાએ, તેમજ જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ મૂલ અને અનુવાદ છપાવ્યા હતા ૮ ગણિવિદ્યાપ્રકીર્ણક—આની ૮૦ (૮૧) ગાથાઓ છે ૯ દેવેન્દ્રસ્તવપ્રકીર્ણક—આની ૩૦૭ ગાથાઓ (૩૦૩) છે ૧૦ મરણમમાધિપ્રકીર્ણક—આની ૨૫૬ ગાથાઓ છે બીજા ગ્રંથોમાં ૬૬૩ ગાથાઓ જણાવી છે આ દશે પચન્ના ગમ્મત છાયા મહિત આગમોદય સમિતિએ છપાવ્યા છે, બીજા ગ્રંથોમાં અહીં કહેવા ગચ્છાચાર અને મરણ સમાધિને ગદ્યે ચક્રાવેધક પ્રકીર્ણક અને વીગસ્તવ પ્રકીર્ણક જણાવીને બાકીના ૮ (ઉપર લેલા તે) ઉમેરીને ૧૦ પચન્ના ગણાવ્યા છે આ રીતે ૧૦ પચન્નાને અગે તે દરેકના ગાથા પ્રમાણાદિનું દ્રઢ વર્ણન કરીને બીજા ગ્રંથોમાં વધારે પણ પચન્નાઓ જણાવ્યા છે તેમાંના કેટલાંએકની બીજા દ્રઢ પરિચય સાથે દ્રઢામાં આ પ્રમાણે જણાવી

૧૧ આરાધના પતાંકા—શ્રીવીરભદ્રાચાર્યે ૯૬૩ ગાથામાં રચી છે

૧૨ આ ગ વિદ્યા—આમાં ૬૦ અધ્યાયો છે, તેનું પ્રમાણ ૯૦૦૦ શ્લોક છે

૧૩ દીપમાગર પ્રગ્નપિત—અહીં આર્યા છઠ્ઠા ૨૨૩ ગાથાઓ છે, તેનું પ્રમાણ ૨૮૦ શ્લોક કહ્યું છે તે છપાઈ છે ૧૪ જ્યોતિષકરકક પ્રકીર્ણક—મૂલ અથનું પ્રમાણ ૧૮૫૦ ગાથા કહી છે આની ઉપર શ્રીમલ્લયગિરિ મહારાજે ૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સરલ ટીકા બનાવી છે આ પચન્નાનો બાણકર પુરુષવત આત્મા શ્રીસૂર્યપ્રગ્નપિતે સરલતાએ બાણી શકે છે ધારણ કે સૂર્ય પ્રગ્નપિતની કહીનવાને ફર કરવાના ઇરાદાથી જ કોઈ પ્રતિભા શાંતી મહાપુરુષે સૂર્ય પ્રગ્નપિતની બીજાને અને જરૂરી બીજી પણ બીજાને વિન્તારથી અહીં જણાવી છે પૂરીથી કહી શકાય કે પ્રગ્નપિતમાંથી આનો ઉદ્ધાર થયો છે માટે જ ને હકીક્ત ત્યા જણાવી છે, તેજ ૨૧ બાળતો અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી છે તે ૨૧ બાળતો આ પ્રમાણે-૧ ધાત પ્રમાણ, ૨ સવત્સરનાં ભેદો અને પ્રમાણ, ૩ અધિક માસની નિષ્પત્તિ, ૪ પર્વ તિથિ સમાપ્તિ, ૫ અવમ ગત્ર, ૬ નક્ષત્રોનું પરિમાણ, ૭ ચંદ્રોનું ને ચૂંચોનું પરિમાણ, ૮ ચંદ્ર સૂર્ય નક્ષત્રાદિની ગતિ, ૯ નક્ષત્ર યોગ, ૧૦ જળદીપમા ચંદ્ર સૂર્યનો

મંડલ વિભાગ, ૧૧-૧૨ અયનનું ને આવૃત્તિનું સ્વરૂપ, ૧૩ ચંદ્ર સૂર્ય નક્ષત્રોનું મંડલોમાં એક સુદૃષ્ટની ગતિનું પરિમાણ, ૧૪-૧૫ ઋતુઓનું ને વિષુવોનું સ્વરૂપ, ૧૬ વ્યતિ-પાતાદિનું વર્ણન, ૧૭ તાપ ક્ષેત્રની ખીના, ૧૮ દિવસની વૃદ્ધિહાનિનું સ્વરૂપ, ૧૯-૨૦ અમાસ પૂનમોનું, ને પ્રણય પર્વનું સ્વરૂપ, ૨૧ પૌરુષીની ખીના. આ ૨૧ અધિકારો વિસ્તારથી અહીં સમજાવ્યા છે. ૧૫ તીર્થેદ્વિગારમક્રીર્ણક-આની ૧૨૩૩ ગાથાઓ છે. ૧૬ સિદ્ધ પ્રાણ-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૦ શ્લોક છે, તેની ટીકાનું પ્રમાણ ૮૫૦ શ્લોક છે. ૧૭ નિરય વિલક્ષિ-મૂલનું પ્રમાણ ૨૦૦ શ્લોક છે. ૧૮ ચંદ્રાવેદ્યક-આની ૧૭૪ ગાથા છે, તેમાં રાધાવેદનું વર્ણન કરીને સમજાવ્યું છે કે-અતિમ સમયે સમાધિ જાળવવી, એ રાધાવેદને સાધવા જેવું દુષ્કર કાર્ય છે. તેમાં વિજય મેળવનારા મુનિઓ મુક્તિનાં પણ સુખ પામી શકે છે. આ પચ્ચો પાટણથી છપાયો છે. ૧૯ અશ્વકદંપ આની ૪૪ ગાથા છે. ૨૦ વીરસ્તવ આની ગાથા ૪૩ છે. અહીં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવની સ્તવના કરી છે. ૨૧ તિથિપ્રકીર્ણક, ૨૨ સારાવલિપચ્ચો, ૨૩ જીવવિલક્ષિ, ૨૪ કવચપ્રકરણ, ૨૫ યેનિપ્રા ત, ૨૬ અંગચૂલિયા, ૨૭ વગચૂલિયા, ૨૮ જંખૂપચન્નો, ૨૯ જિતકદંપ વગેરે પચન્નાઓ જણાવ્યા છે. તેમાં જીતકદંપસૂત્રનો દ્રૂંક પરિચય છેદસૂત્રોનો દ્રૂંક પરિચય જણાવવાના અવસરે જણાવીશ. કારણકે તેમાં છેદનો (પ્રાયશ્ચિત્તાદિનો) અધિકાર વર્ણવ્યો છે. તેથી તેનો પરિચય ૬ છેદ સૂત્રોના પ્રસંગેજ આપવો ઉચિત ગણાય. આ રીતે દશ પચન્નાને અંગે સમુદિત (ભેગા, બધામાં ઘટે તેવા) વિચારો જણાવીને હવે ક્રમસર દરેક પચન્નાનો સાર અને દ્રૂંક પરિચય જણાવું છું.

૧ ચતુઃશરણુમક્રીર્ણક-આની ચઉસરણુ પચન્નો આ નામથી વધારે પ્રસિદ્ધિ છે. છતાં આનું ખીજું નામ “ કુશલાનુબંધિ અધ્યયન ” પણ છે. આના અર્થનો વિચાર કરતાં જાને નામો યથાર્થજ છે. અહીં જણાવેલા ત્રણ કર્તવ્યોમાં પહેલાં ચાર શરણુંને અંગીકાર કરવાની વાત કહી છે. તેથી ચઉશરણુ એટલે ચાર શરણુંની ખીના અને દુષ્ટતની ગહાં તથા સુદૃષ્ટની અનુમોહનાની ખીના જેમાં વિસ્તારથી જણાવી છે, તે ચઉશરણુપચન્નો કહેવાય. અહીં કહેલી હકીકત તરફ લક્ષ્ય રાખીને આના કર્તાએ આ નામ રાખ્યું છે. શાંત ચિત્તે અહીં જણાવેલ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખી ચાર શરણું વગેરેની ભાવના વારંવાર કરતાં, ને તેને અનુસારે નિર્મલ આચાર વિચારાદિ રાખવાથી ઘણાં ચીકણાં પાપકર્મો નાશ પામે છે, ને કુશલાનુબંધિ એટલે લાંખી સ્થિતિવાળું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય પણ જાંધાય તેમજ ઘણાં કર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને ‘ કુશલાનુબંધિ અધ્યયન ’ આ ખીજું નામ પણ ઘટી શકે છે.

II પહેલાં ચઉસરણુ પચન્નાનો સાર II

૧ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા, ૨ સિદ્ધ ભગવંતો, ૩ સાધુઓ, ૪ શ્રી કેવલી ભગવંતે કહેલા દાનાદિ ચાર પ્રકારનો અથવા અહિસા, સંયમ અને તપ રૂપ અથવા સમ્યગ્દર્શન

જ્ઞાન ચારિત્ર રૂપ ધર્મ આ ચારે પદાર્થોનું શબ્દ સ્વીકારવું, અને ૨ દુષ્ટતગર્હા એટલે અજ્ઞાનાદિને વશ થઈને આ જીવે જે જે પાપકર્મો કર્યા હોય, તેની આત્મસાક્ષિએ નિદા અને ગુરૂ સાક્ષીએ ગર્હા ડગવી તથા ૩ “સુદૃતાનુભોદના” એટલે મહાભાગ્યોદયે દાન શીલ તપ ભાવ તીર્થયાત્રા, મુનિલક્ષિત, સાધર્મિક લક્ષિત, સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિકમણ, ઉપધાન, સર્વવિરતિ, દેશવિરતિની આગધના, મ્વાધ્યાય, નમસ્કાર, ચિંતન, પરોપકાર, ચતના, જિન-પૂન, જિન મૃતિ, ગુરૂ મૃતિ, વ્યવહાર શુદ્ધિ, રથયાત્રા, ઉપશમ, વિવેક, મવર, દયા, સમિતિ, શુષ્પિત ધાર્મિક જનની સોળત, ધ્વંસિય દમન, ચારિત્ર લેવાના નિર્મલ પગિણામો, શ્રી જિનાજ્ઞાનુસારી જ્ઞાનાદિ શુભ રત્નોની ખાણ જેવા શ્રી માધુ સાંધી આવક શ્રાવિકા રૂપ ચતુર્વિધ સધની ઉપર ખડુમાન (પોતાના દીગ્ગાની ઉપર જેટલો ગ્રેમ લાગણી સ્નેહ હોય, તેથી પણ વધારે પ્રીતિ) જ્ઞાનલક્ષિત, જિનગિણો ભરાવવા, જૂના જિનમંદિરોના ઉદ્ધાર કરાવવા, નવા જિનમંદિરો બંધાવવા, શ્રી જિનતીર્થની પ્રભાવના આ બધા સુકૃતોમાના જે જે સુકૃતો કર્યા હોય, એટલે તેવા ઉત્તમ કાર્યો કરવાનો અવસર મળ્યો હોય, તેની હું અનુભોદના કરૂ છું ને હું ધ્વંસિય છું કે-મને આવા ધાર્મિક કાર્યો કરવાનો શુભ અવસર પ્રાપ્ત થાયો આ રીતે જણાવેલા ત્રણ ગણોની ભાવના જ્યારે મન કલેશ વાસિત (કલેશવાળું) થયું હોય, ત્યારે વારં વાર ટરવી, ને મન કલેશ રહિત હોય ત્યારે પણ ત્રણ કાલે (મવારે, ગપોરે, ને માળે) જરૂર કરવી જોઈએ આ રીતે કરનારા જીવો તથાભવ્યતાદિ ભાવને જરૂર પામે છે, તેથી અનુક્રમે પાપ કર્મોનો નાશ, નિર્મલ ધર્મની આરાધના, ને સસારનો નાશ કરવા રૂપ ફલ પામે છે આ રીતે પૂર્વાચાર્ય ભગવતે રચેલા શ્રી પચસૂત્રના પહેલા સૂત્રની હંકીકતને લક્ષ્યમા રાખીને શ્રીવીરભદ્રાચાર્ય આ ચઉ-શબ્દ પચન્નાની રચના કરી છે અહીં શરૂઆતની સાત ગાથાઓમા ક્રમસર સામાયિકાદિ ૬ આવશ્યકોની ખીના અને દરેક આવશ્યકથી કોની શુદ્ધિ થાય છે? આ હંકીકત અપદ્ધ સમજવીને આઠમી ગાથામા તીર્થ કર દેવાની માતાઓએ જોએલા ૧૪ સ્વપ્નોના નામ જણાવ્યા છે પરી શબ્દ કરવા ભાયક શ્રીઅરિકતાદિ ચાર પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવીને દુષ્ટતગર્હા ગર્હા અને સુદૃતાની અનુભોદના કઈ રીતે કરવી? આ ત્રીત જણાવીને કલ્પ કે મહાપુરુષશાસ્ત્રી જીવો જ આ ત્રણ પદાર્થોની વિચારણા કરીને આરાધક બને છે માનવ જન્મની સફલતા પણ એનેજ આધીન છે આ રીતે આ ચઉસરણ પચન્નાનો સાગ જાણો.

॥ શ્રી ચઉસરણ પચન્નાનો સાર પૂરો થયા ॥

॥ શ્રી ચઉસરણ પચન્નાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા ૧ સામાયિક, ૨ ચતુર્વિંશતિમત્તવ, ૩ વદનક, ૪ પ્રતિકમણ, ૫ કાયોત્સર્ગ ૬ પ્રત્યાખ્યાન આ ૬ આવશ્યકોમાના દરેક આવશ્યકમા કહેલી ખીનાનો સાગ જણાવીને

કહ્યું છે કે સામાયિક નામના પહેલા આવશ્યકથી આત્માનો ચારિત્ર ગુણ નિર્મલ બને છે. સામાયિકને આદર્શ (ચાટલા) જેવું કહ્યું છે, તે વ્યાજબીજ છે, કારણ કે જેમ ચાટલામાં બેનાર આત્મા પોતાના દેહનું સ્વરૂપ બેતાં કપાળ આદિ સ્થલે લાગેલા ડાઘને દૂર કરી (ભૂંસોને) શુદ્ધ થઈ શકે છે, તેમ સમતાદિ ગુણમય સામાયિકમાં રહેલો આત્મા પોતાના ભૂતકાલીન વર્તમાન અને લવિષ્યના આચાર વિચાર અને ઉચ્ચારાદિનો નિર્ણય કરીને થતી કે થયેલી ભૂલો સુધારીને નિર્મલ નિજ ગુણ રમણતામય સાત્ત્વિક જીવનને પામી શકે છે. હે જીવ ! અત્યાર સુધીમાં જે કંઈ તે વિચાર્યું કે કર્યું અથવા તું બોલ્યો, તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? તેનાથી તારા આત્માને આત્મિક લાભ થયો, કે નુકશાન ભોગવવું પડ્યું ? હાલ જે વિચારો કે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે તારા આત્માને હિત કરનારા છે, કે દુર્ગતિમાં લઈ જનારા છે. આ રીતે લવિષ્યમાં કેવા વિચારો કરવા, અને કેવી પ્રવૃત્તિ કરવી, તથા કેવી ભાષા બોલવી ? તેનો નિર્ણય કરીને સંદોષ મનોયોગાદિનો ત્યાગ કરીને નિર્દોષ ત્રિવિધ વ્યાપારમાં આત્માને જોડવાનું અપૂર્વ સાધન સામાયિક છે. તથા રાગાદિથી મલિન થયેલો આત્મા સામાયિકરૂપ કતક ચૂર્ણથી કે સામાયિકરૂપ સાખૂથી નિર્મલ બનીને ઘાતી કમોનો ક્ષય કરી લોક અલોકની તમામ હકીકતને જણાવનાર કેવલજ્ઞાન પામી અતે મોક્ષના અવ્યાગ્રાધ સુખ પામે છે. વળી જેટલો ટાઈમ આત્મા સામાયિકમાં રહે, તેટલો ટાઈમમાં ઘણું અશુભ કમોનો નાશ કરે છે, તથા સામાયિકમાં ૪૮ મિનીટ સુધી સાધુજીવનનો લાભ મળે છે. માટે સામાયિક વારંવાર કરવું જોઈએ, કારણ કે આધિ-આધિ અને ઉપાધિ રૂપી દાવાનળનો તાપથી ગલરાયેલા અશાંત આત્માને શાંતિ દેનાર આ સામાયિક છે. સામાયિકથી શાંત થયેલો આત્મા જ બાકીની ધર્મક્રિયાની એટલે પાંચ આવશ્યકની યથાર્થ સાધના કરી શકે છે. આજ ધરાદાથી ૬ આવશ્યકોમાં સામાયિક આવશ્યક પહેલું કહ્યું છે. તેમાં સાવધ યોગનો ત્યાગ કરીને નિરવધ યોગની સાધના હોય છે, તેથી કહ્યું કે-૧ સામાયિકથી ચારિત્રાચારની નિર્મલ આરાધના થાય છે. ૨ બીજા ચતુર્વિંશતિસ્તવ નામના આવશ્યકથી સમ્યગ્દર્શન ગુણ અથવા દર્શનાચાર નિર્મલ બને છે. અહીં વર્તમાન ચોવીશીના ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ લઈને સ્તવના કરી છે, તેથી ચતુર્વિંશતિસ્તવ અથવા નામસ્તવ કહેવાય છે. ૩ વંદનક નામના આવશ્યકથી જ્ઞાનાદિ ગુણો નિર્મલ બને છે. અહીં ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવાની હકીકત જણાવી છે, તેથી ત્રીજા આવશ્યકનું 'વંદનક' નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૪ પ્રતિક્રમણ નામના ચોથા આવશ્યકથી વ્રતાદિની આરાધના કરતાં અજ્ઞાનાદિ કારણે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરતાં થયેલી ભૂલો સુધારી શકાય છે. અહીં માર્ગથી ખસેલા આત્માને ફરી માર્ગમાં (જ્ઞાનાદિની આરાધનામાં) સ્થાપન કરવામાં આવે છે, તેથી પ્રતિક્રમણ નામ યથાર્થ છે. ૫ કાયોત્સર્ગ નામના આવશ્યકથી બાકી રહેલા (ચારિત્રાદિકના જે અતિચારોની શુદ્ધિ પ્રતિક્રમણ વડે ન થઈ હોય તેવાં) અતિચારોની શુદ્ધિ થાય છે. ૬ પ્રત્યાખ્યાન નામના છઠ્ઠા આવશ્યક વડે તપશ્ચર્યામાં લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ થાય છે. અને ૬ આવશ્યકોથી વીર્યા-ચારની શુદ્ધિ થાય છે. આ રીતે જણાવીને અંતેકારે કુશલાનુબંધી અધ્યયનને કહેવાની પ્રતિજ્ઞા

કરી છે પછી ૧ ચાર શરણા, ૨ દુષ્ટતોની ગર્હા, અને ૩ સુષ્ટતોની અનુમોહનાની હકીકત જણાવીને કહ્યું કે જેમને અગિરિત વગેરે ચારના શરણાને અગીકાર કરવાનો લાભ મળે, તે ભવ્ય જીવો ધન્ય ગણાય છે પછી અગિરિત સિદ્ધ સાધુ અને કેવલી પ્રભુએ કહેલ ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવીને તેમના શરણને હું અગીકાર કરું છું, જેમ કહેવાની સૂચના કરી છે પછી દુષ્ટત ગર્હાનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું કે—મિથ્યાત્વ, અગિરિતાદિની આચાતના, જીવોને કરેલા પરિતાપનાદિ, ધર્મવિરૂદ્ધકથન વગેરે પાપો થયા હોય, (એટલે પાપના કારણો એવા હોય) તે ણધાની નિદા ગર્હા કરવી જોઇએ પછી અગિરિત પ્રભુ વગેરેના ગુણોની અને જિનવચનને અનુસારે કરેલા દાનાદિ સુષ્ટતોની અનુમોહના કરવાનું જોઈને જણાવ્યું કે આ રીતે ત્રણ કર્તવ્યો કરનારા જીવો પુણ્યાનુબધી પુણ્યને પામે, ને ઘણા કર્મોની નિર્જન કરે છે એમ કહીને છેલ્લું કલ જણાવ્યું પછી સૂચના કરી છે કે આ ત્રણે કર્તવ્યો ત્રણે કાલ જરૂર કરવા જોઇએ તેમ કરનાર જીવો માર્ગ જન્મને સફલ કરે છે ત્રણે કર્તવ્યો સુકિતના કાળુ છે એમ સમજીને શુદ્ધ ભાવથી અહીં કહ્યા પ્રમાણે વર્તનારા આસન્ન જીવો અત્પ કાલે સુકિતના સુખ પામે છે

॥ શ્રી ચતુ શરણ પ્રકીર્ણકનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૨ શ્રીઆતુર પ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણકનો ૬૬ પરિચય ॥

આતુર એટલે રોગની પીડાથી ઘેરાયેલા આત્માને પરલવની આગધના કાવવાના અવસરે દેશવવા લાયક પ્રત્યાખ્યાનની ખીના જેમા કહી છે, તે આતુર પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય ખીજા અથોમા 'બૃહદાતુર પ્રત્યાખ્યાન' નામ કહ્યું છે આની રચના કરનાર શ્રીવીન્હકાચાર્યે શરૂઆતની ૧૦ ગાથાઓની પછી કેટલોકે લાગ ગદ્ય પ્રાકૃતમા રચ્યો છે અહીં શરૂઆતમા બોલ પડિત મરણની વ્યાખ્યા આ રીતે જણાવી છે, દેશવિરતિપણમા જે મરણ થાય તે બાલ પડિત મરણ કહેવાય અહીં અવિરતિની અપેક્ષાએ બાલ કહેવાય, ને વિરતિ શુણ ધારણ કરે, તે અપેક્ષાએ તે પડિત, અને જેટલે અથે વિગતિ ગુણ પારણ ન કરી શકે, તેટલા અથે તે બાવ કહેવાય આ રીતે બાવ પડિત શબ્દથી દેશવિરતિવાળો જીવ સમજવાનો છે આવા બાલ પડિતનું જે મરણ તે બાલપડિત મરણ કહેવાય આ રીતે બાવપડિત મરણનું લક્ષણ જણાવીને અનુક્રમે દેશવિરતિનું લક્ષણ અને અણ મતાદિ બાગ મતો, બાલપડિત મરણના અધિકારમા અચાનક મરણ વગેરે પ્રસંગે બાલપડિત મરણનો વિધિ, અને તેમા શકતપરિગ્ઞા નામના પયન્નામા કહેવી ખીના સમજી લેવાની લલામણ, તથા બાલપડિત મરણનું વૈમાનિક દેવતાદિ કલ જણાવીને કહ્યું કે સર્વ વિગતિના કારક મુનિવરો મગધિ મરણનો વિધિ જાળવોને જે મરણ પામે તે પડિત મરણ કહેવાય

આ પ્રસંગે અજ્ઞાન અસંયમાદિ દોષોને તજવાનું ને શુભ ધ્યાનાદિ ગુણોને ધારણ કરવાનું જણાવ્યું છે. પછી શ્રી વર્ધમાન પ્રભુ અને ગણધરોને નમસ્કાર કરીને જણાવ્યું છે કે— આરંભાદિના પચ્ચખખાણ કરવા, સર્વ જીવોની ઉપર મારે સમભાવ છે, કોઈની સાથે વેર ઝેર છે જ નહિ, હું હવેથી ધનાદિનો આશાનો ત્યાગ કરું છું, ને હું સમાધિમાં રહીને આહાર, સંજ્ઞા, ગૌરવ, કષાય, ને મમતાનો ત્યાગ કરું છું, સર્વ જીવોને ખમાવું છું, હવે હું સાકાર (આગારવાણું) પ્રત્યાખ્યાન કરું છું. અહીં આ ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને સિદ્ધોને નમસ્કાર કરવાનું જણાવ્યું છે. પછી દેવ ગુરૂ ધર્મની શ્રદ્ધા કરવી, નવાં પાપ કરવાનાં પચ્ચખખાણ કરવા, અને અંત સમયે સંત્યજ કરવા પૂર્વક સામાયિકનો પાઠ ઉચ્ચરવો, ઉપધિ શરીરાદિને વોસરાવવા, ને સમતા ભાવમાં રહીને રાગાદિનો ત્યાગ કરી આત્મ સ્વરૂપમાં રહેવું આ હકીકત ક્રમસર સ્પષ્ટ જણાવીને આતુરાત્મા (રોગ અસ્ત જીવો)ને ભાવવા લાયક ભાવના જણાવી છે. તેનો સાર ટૂંકમાં આ પ્રમાણે જણાવો—“મારો આત્મા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણમય છે. તે શાશ્વતો છે. મારા જ્ઞાનાદિ ગુણો સિવાયના સ્ત્રી કુટુંબ દોલત વગેરે તમામ પદાર્થો ખાદ્ય ભાવો છે. એટલે ખરી રીતે તે મારા છેજ નહિ, ફક્ત મોહને લઈને જ હું માની રહ્યો છું કે ‘એ પદાર્થો મારા છે.’ સંયોગ છે સ્વરૂપ જેમનું એવા તે પદાર્થોની મમતાને લઈને જ અનાદિ સંસારમાં મેં ઘણીવાર ઉપરા ઉપરી વિવિધ પ્રકારના દુઃખો ભોગવ્યા છે. હવે હું તે ણધા પદાર્થોના મોહનો ત્યાગ કરું છું. હું એકલો જ છું, માફ કોઈ નથી, ને હું પણ કોઈનો નથી. મારા તારાની ભાવના એ મોહના જ ચાળા છે.”

આ રીતે ભાવના ભાવીને જે જે મૂલ ગુણોની અને જે જે ઉત્તર ગુણોની આરાધના કરવી રહી ગઈ હોય, અથવા પ્રમાદથી ન કરી હોય, તે તે મૂલોત્તર ગુણોની ણાળતમાં આલોચના કરીને લય મદ સંજ્ઞાદિની નિંદા ગહીદિ કરવી. એમ જણાવીને કહ્યું કે જેમ ખાલક સરલતાથી ખાપની આગળ બોલે, તેવી રીતે આલોચના કરનાર લબ્ય જીવે શ્રીગુરૂ મહારાજની આગળ ભૂલોની આલોચના કરવી જોઈએ. આ પ્રસંગે આલોચના કરનાર જીવના અને જેનો પાસે આલોચના કરવી જોઈએ તે ગુરૂ મહારાજના ગુણો જણાવ્યા છે. પછી અનુક્રમે ગુરૂઆદિની ણાળતમાં અકૃતજ્ઞતા થઈ હોય તેને ખમાવવાનો વિધિ, અને મરણના ત્રણ ભેદો, તે દરેકનું સ્વરૂપ તથા અનારાધક (વિરાધક) જીવોનું સ્વરૂપ તેમજ વિરાધક જીવોનું કંદાર્પિક દેવાદિ (હલકી જાતિના દેવ) સ્વરૂપે ઉપજવું, અને દુર્લભબોધિ જીવોનું, તથા અનંતસંસારી જીવોનું તેમજ પરિત્ત સંસારી જીવોનું લક્ષણ સરલ પદ્ધતિએ જણાવીને કહ્યું કે—જેઓ જિનેશ્વરદેવના વચનોને જાણતાં નથી તેમનું જે મરણ તે ખાલમરણ કહેવાય, અંત સમયે જો અશાતા વેદનીય કર્મના ઉદયે તીવ્ર વેદના ભોગવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે ટાઈમિ ગભરાવું નહિ, ચૈર્ય રાખી સમતા ભાવે તે કર્મજન્ય વેદના સહન કરવી, હાયવોય કરવાથી વેદના ઓછી થતી નથી ને ખીજા ચીકણાં અશુભ કર્મો ણધાય છે. માટે આત્મસ્વરૂપની ચિંતવના

કરતા જરૂર વેદના ઓછી થાય છે જેમ સમુદ્ર નદીઓના પાણીથી ધરાતો નથી, તેમ આસક્ત આત્મા ઘણા કામભોગ ધણીવાર ભોગવે, તો પણ ધરાતો નથી (સતોષ પામતો નથી) માટે જેઓ કામભોગનો સંકટ પણ કળતા નથી, તેજ મહાપુરુષો ધન્ય કહેવાય એમ વિચારીને વિષય કપાયો ત્યાગ કરવાનું જણાવીને કહ્યું કે મરણથી ડરવું નહિ, ધીર હોવાનું ને સુશીલ હોવાનું જ મરણ ઈષ્ટ ગણાય છે, તથા નિષ્કપાય (કપાય રહિત) વગેરે ગુણવત્ત હોવો જ પ્રત્યાખ્યાનનું પૂર્ણ ફલ પામી શકે છે તેમજ દેવદે આતુર પ્રત્યાખ્યાનનું ફલ કહ્યું છે

અહીં પહેલી નવ ગાથાઓમા બાલપડિત મરણ (દેશવિરતિ)નું સ્વરૂપ જણાવીને પંડિત મરણની ખીના વર્ણવી છે આનું મૂલ સ્થાન શ્રીભગવતી સૂત્રના ૧૩મા શ્લોકનો ઉમા ઉદ્દેશો વિગેરે છે કારણ કે તેમા મરણના બેદોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે તથા દિગંઠર મનનો મૂલાચાર અથ જોતાં જણાય છે કે, તેના કર્તાએ આ પચન્નાની ઘણી ગાથાઓ (૫૬ ગાથાઓ) લીધી છે જેમ અહીં આરાધનાની ખીના જણાવી છે, તેમ ખીના ભક્તપરિણા, મહાપ્રત્યાખ્યાન, અને મરણ સમાધિ પચન્નામા પણ તેવી જ ખીના (આરાધનાની ખીના) જૂદી જૂદી પદ્ધતિએ ૬૪મા કે વિસ્તારથી જણાવી છે તથા દ્વાદશાંગી આદિમા જે જે વિવક્ષિત ખીના સક્ષિપ્ત જણાઈ, તે તે અમુક અમુક ખીનાનો વિસ્તાર પચન્ના પ્રથોમા તેના કર્તાએ કર્યો છે એ હકીકત પણ પચન્નાનો વિચાર કરતા જણાય છે

॥ શ્રીઆતુર પ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણકનો ૬૪ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૩ ત્રીજા મહાપ્રત્યાખ્યાન પચન્નાનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં આઉં પચ્ચખ્યાણમા જણાવેલી પણ ઘણી ખીના સંસ્પેષાદિ રૂપે વર્ણવી છે દેશવિરતિવાળા ભવ્યોને અતિભગ્ધના કરાવવાનો વિધિ વગેરે ખીના આતુર પ્રત્યાખ્યાન પચન્નામા કહી છે અને આ મહાપ્રત્યાખ્યાન પચન્નામા સાધુની અત સમયની હકીકત વિસ્તારથી જણાવી છે ને તે પ્રસંગને અનુસારે બીજી પણ ખીના જો છે આ કારણથી આનું “મહાપ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણક” નામ સુપ્રસિદ્ધ છે અહીં શરૂઆતમા તીર્થ ૬૦ વગેરેને તમન્કાર કરીને અનુક્રમે સમ્યક્ત્વ, પાપનું પ્રત્યાખ્યાન, દુષ્ટતાની નિંદા, સામાયિકના પાઠનો ઉચ્ચાર, ઉપધિ વગેરેનો અને રાગાદિને ત્યાગ, સર્વ હોવાને ખામણા, નિદવા લાયક અદા પાપ મ્યાનકો વગેરેની નિંદા, ગર્હા, આત્મ સ્વરૂપની અને આત્માના એકવાદિની, ભાવના ૧ સયોગના પાપે જ ઘણી વાર દુખનું ભોગવવું, તેમજ અસયમ મિથ્યાત્વાદિનો નપરિણાએ

૧ આ ભાવના આતુર પ્રત્યાખ્યાન પચન્ના ॥ ૬૬ પરિચયમાં જણાવી છે

બોધ મેળવી પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાએ (છોડવાની બુદ્ધિએ) ત્યાગ કરવો, કોઈએ આપણા ગુન્હા ક્યાં હોય તે અને આપણે કોઈના ગુનેગાર થયા હોઈએ, તો બીજા (આપણા ગુનેગાર) જીવો આપણને ખમાવે, અને આપણે તેમને શુદ્ધ લાવથી ખમાવવા. ખમવું અને ખમાવવું, એ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાભાધિત શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની શાશ્વતી મર્યાદા છે. આ બધી હકીકત જણાવતાં હિતશિક્ષા ફરમાવી છે કે—પાપ કરવું એ દુષ્કર નથી, કારણકે અનાદિ કાલથી સંસારી જીવોને પાપ કરવાના નીચ સંસ્કારો પડેલાજ હોય છે, તેથી તેઓ રાગાદિમાંના કોઈ પણ કારણથી પાપકર્મને (અદાર પાપસ્થાનકોમાંના કોઈ પણ પાપસ્થાનકને) સેવે છે. ત્યારે દુષ્કર કાર્ય કયું સમજવું? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે—“કરેલા પાપો ગુણવંત ગુરૂ મહારાજની પાસે નિર્મલ લાવથી જણાવીને તેમના કહ્યા મુજબ પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરીને આત્માને નિર્મલ બતાવવો” આ કામ બહુજ દુષ્કર છે. ‘મેં પાપ કયું’ છે, અથવા હે ગુરૂ મહારાજ! મારાથી આ પાપ અનુભવતાં થઈ ગયું છે. માફ શું થશે? હવે આપ કૃપા કરીને તે પાપની શુદ્ધિ થાય, તેવો ઉપાય બતાવો? આ પ્રમાણે હૃદયના બળાપાથી ગુરૂ મહારાજને કરેલી ભૂલો જે જણાવવી તે આલોચના કહેવાય. આવી આલોચના કરવી, તેજ કામ દુષ્કર છે. આ બાબત શ્રી નિશીથ સૂત્રની ચૂર્ણમાં કહ્યું છે કે :—

“તં ન દુષ્કરં જં પડિસેવિજ્ઞઈ, તં દુષ્કરં જં સમ્પમાલોઙ્ગઈ” (તન્ન દુષ્કરં યત્પતિષેવ્યતે, તદ્ દુષ્કરં યત્સમ્યગાલોચ્યતે)

અર્થ—આપણાથી જે પાપ કરાય, તે કંઈ દુષ્કર કામ નથી એટલે પાપ કરવું, એ કંઈ ખડાદુરીનું કામ નથી, પણ આપણે જે નિર્મલ લાવથી અજ્ઞાનાદિ કારણે થયેલી ભૂલો ગીતાર્થ શ્રી ગુરૂ મહારાજને જણાવીએ ને પ્રાયશ્ચિત્ત કરી આત્માને ચોખ્ખો કરીએ, તે કામ જ દુષ્કર છે. આ રીતે કરવામાં જ ખરી કુશલતા (હોશિયારી, બહાદુરી) સમાયેલી છે. આવી ખામણાંની હકીકત જણાવીને કહ્યું કે—મુનિએ બાલકના જેવા સરલ થવું જોઈએ. કારણ કે માષ્ટુષમુનિ અતિમુક્તમુનિ વગેરેની માફક સરલતા ગુણને ધારણ કરનારા પુણ્યશાલી જીવો નિર્વાણપદને જરૂર પામે છે. આ હકીકત સ્પષ્ટ જણાવીને મનમાં લાવશક્યને રાખનાર જીવોને થતા ગેરલાલ જણાવીને કહ્યું કે આલોચનાદિનું ફલ કર્મોની ઓછાશ છે, એમ સમજીને જે ભૂલ જે રીતે થઈ હોય, તે રીતે કહેવી જોઈએ, ને ગુરૂ મહારાજના કહ્યા પ્રમાણે જરૂર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ આ હકીકત જણાવીને કહ્યું છે કે આરંભાદિના પરચખખાણ કરવા, પછી પાલનવિશુદ્ધિનું, ને લાવવિશુદ્ધિનું સ્વરૂપ અને લોકાકાશના દરેક પ્રદેશે અને દરેક યોનિમાં થયેલા જન્માદિની બીના કહી છે. પછી હિતશિક્ષા આપી છે કે— આ જીવ અનાદિ સંસારમાં ઘણી વાર બાલમરણે મરણ પામ્યો, ને માતાપિતા વગેરે સંબંધો પણ ઘણાં થયા, તથા જીવ એકલોજ કર્મ કરે છે, ને તેના ફલ પાંચુ તે જીવ એકલોજ ભોગવે છે. માટે સમભાવે રહેવું જોઈએ. પછી અનુક્રમે પંડિત મરણના વિધિ અને ફલ જણાવીને કહ્યું

કે વણા કામ લોગાદિના સુખોથી પણ જીવને સતોષ થતો નથી, અને મ સારમા સ્ત્રીપુત્રાદિ-
માનો ડોષ ડોષતું રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી પત્રી સુક્ષિતના કારણે અને મહાત્મનો આરોપ
(ઉચાર) કરવાનો વિધિ, તથા કોષ કનકાદિને તજવાની તેમજ ઇન્દ્રિયોને વશ કરવાની હકીકત
હકીને આઠ પ્રવચન માતાને પાલવાનો અને તપશ્ચર્યા રૂપી વકાણને ધારણ કરવાનો હિતોપદેશ
આપ્યો છે પત્રી જણાવ્યું કે-અતિમ આરાધના પર્વતની શુદ્ધ વગેરે સ્થાને પણ થઈ શકે
છે, ને માધુ સમુદાયરૂપ ગંગામાં પણ થઈ શકે છે તપથી કર્મોના નાશ વાય છે તથા પડિત
મરણથી જન્મ મરણનો અંત (છેડો) જરૂર આવે છે તે પડિત મરણમા અનશનાદિ વિધિ
જરૂર કરવો જોઈએ ગરમ અભિમાન વગેરે કારણોથી જેઓ આલોચના ન કરે, તેઓ
આરાધન થતા નથી આ બધી હકીકત વિસ્તારથી જણાવીને કહ્યું કે-આરાધના
આત્મહિત સાધવામા અર્પૂર્વ મદદગાર છે સવર રૂપી અગ્નિ કર્મ રૂપી લાકડાને બાળે છે
તથા જ્ઞાની આત્મા આરિત્રાદિની આરાધના કરતા થોડા કાલમા ઘણા કર્મો ખપાવે છે
અજ્ઞાની જીવ તેવું ઠામ કરી શકતો નથી તેમજ અંત કાલે નમસ્કારાદિનું એક પદ બાણવાણી
કે-ઉપયોગ પૂર્વે સાલગવાથી મળ્યું સુધરે છે વળી શ્રી જિનધર્મ તમામ જીવોનું હિત
કરે છે, અને અરિહંત સિદ્ધ આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને સાધુ મહામ ગણરૂપ છે તથા અત-
કાલની તીવ્ર વેદના લોગવવાના અવસરે વિચારવું કે-હું જીવ! નરજની તીવ્ર વેદનાની
આગળ આ વેદના શા હિમાળના છે? અર્થાત્ બહુજ થોડી છે, તું સુઅયા વગર સમતા
ભાવે સકેત કરને, આ બધી ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને અતે જથ્થા આરાધનાનું, મધ્યમ
આરાધનાનું ને ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાનું કૃત વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે

॥ શ્રી મહામત્યાખ્યાન પયજ્ઞાનો દ્વક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૬ શ્રી ભક્ત પરિજ્ઞા પયજ્ઞાનો દ્વક પરિચય ॥

અર્કિ અતકાલે ગીતાર્થ શુદ્ધ મહારાજ લોકે જીવને આહારના પચ્ચખખાણુ કઈ રીતે
કરાવે? આ ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે, તેથી આનું યથાર્થ નામ ભક્ત પરિજ્ઞા સુપસિદ્ધ
છે, આના બનાવનાર શ્રી વીરભદ્રજી સિ મહારાજે શરૂઆતમા વર્તમાન શાસનના નાયક પ્રભુશ્રી
મહાવીર દેવને નમસ્કાર કરીને શ્રી જિનશાસનની સ્તુતિ કરી છે પછી કહ્યું છે કે-જે મોક્ષનું
સુખ તેજ ખડ સુખ છે, ને સસારનું સુખ અસ્થિર છે, દુર્ગતિના દુખને દેનાર છે, તથા
શ્રી જિનારાને આગધતા સુક્ષિતના શાન્ધતા સુખે જરૂર મળે છે, તેમજ અવ્યુદ્યત મરણના
૧. ભક્તપરિજ્ઞા, ૨ ઇગિની મરણ, ૩ પાદપોષગમ મરણ એમ ત્રણ ભેદો કદા છે આ
પ્રસંગે ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવીને ભક્ત પરિજ્ઞાને લાયક જીવની ખીના
જણાવી છે પત્રી સસારની વિષમતા સમજાવીને અનશનને સ્વીકારવાની ઇચ્છાવાળા મુનિને

કરવા લાયક વિધિ જણાવતાં કહ્યું કે—તે મુનિ જ્યારે ગીતાર્થ ગુરૂ મહારાજને વંદન કરી અનશનની વિધિ કરવા માટે વિનંતિ કરે, તે અવસરે ગુરૂ મહારાજ તેને વંદનાદિ વિધિ કરાવે, ને તેણે કહેલા દોષોને અંગે પ્રાયશ્ચિત્તાદિ જણાવીને વિશેષ શુદ્ધિને માટે પાંચ મહા-વ્રતો ઉચ્ચરાવે. ને ખમતખામણાં કરાવી હિતશિક્ષા પ્રદાન, કાયોત્સર્ગાદિ સંપૂર્ણ ક્રિયા કરાવે. આ રીતે મુનિને કરવા લાયક અનશનનો વિધિ સમજાવી દેશવિરતિ શ્રાવકને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું કે—વ્રતધારી શ્રાવકને અંતકાલે આણુવ્રતો ઉચ્ચરાવવા. તે શ્રાવક સાત ક્ષેત્રોમાં ધનનો સદુપયોગ કરી અનુકૂલતા હોય તો સંત્રાસ દીક્ષાને પણ આચાર્યાદિ ગુરૂમહારાજની પાસે સ્વીકારી અનશન સ્વીકારે. કાલ દોષાદિ કારણે આ વિધિ હાલ પ્રચલિત નથી. પછી અનુક્રમે ચરમ પ્રત્યાખ્યાનની ને લક્ષ્મીપરિણામે અંગીકાર કરવાની ખીના, ક્ષેત્રની પ્રતિ-લેખનાની, તેમજ ત્રિવિધ આહારના પ્રત્યાખ્યાનની હકીકત વગેરે ખીના જણાવીને સમાધિ-પાનની ખીના, સમાધિપાનના લક્ષણને કૂલાદિની ખીના કેમસર જણાવી છે. અહીં સમાધિપાનની વ્યાખ્યા આ રીતે જણાવી છે—૧૦ મી ગાથામાં લક્ષ્મીપરિણા અનશનના સવિચાર, અને અવિચાર આવા બે લેહો કહીને, તે પછીની ગાથાઓમાં અનશન કરવાને લાયક જીવને સમા-ધિપાન કરવાની હકીકત જણાવતાં કહ્યું કે ૧ એલચી, ૨ તજ, ૩ નાગકેસર, ૪ તમાલપત્ર, ૫ સાકર. આ પાંચ વાના હૃદયમાં ઉકાળીને હૃદય ટાઢું કરી અનશનને લાયક જીવને પીવરાવવું. આનું નામ સમાધિપાન કહેવાય. અનશનકાલે ચિત્તની સમાધિ (સ્વસ્થતા) ને ટકાવનારું સમાધિપાન છે; એ મુદ્દો યાદ રાખવો જોઈયે. આ હકીકત સ્પષ્ટ જણાવ્યા બાદ શ્રીસંઘને અનશનની વાત જણાવવાની અને ઉપદ્રવોને દૂર કરવા કાયોત્સર્ગ (કાઉત્સર્ગ) કરવાની ખીના, તથા પ્રકારે આહારને તજવાની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી અન-શન કરનાર જીવ ચૈત્યવંદન કરીને સંઘને અને આચાર્યાદિને ખમાવે, તથા પોતાના અપરાધોને પણ શુદ્ધ ભાવે ખમાવે. આ રીતે કરવાથી જેમ મૃગાવતી સાંધવીના પાપ કર્મો નાશ પામ્યા, તેમ અનશન કરનાર જીવો પાપ કર્મોનો ક્ષય કરે છે. પછી અનશનની જીવને ગુરૂ મહારાજે આપેલી હિતશિક્ષાનું વર્ણન કરતાં અંતે જણાવે છે કે—મિથ્યાત્વનો નાશ કરવો, સમ્યક્ત્વને ટકાવનારી ને નિર્મલ કરનારી ભાવના ભાવવી, શ્રીવીતરાગ દેવની દ્રવ્ય ભક્તિ ને ભાવ ભક્તિ કરવી, નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવું, સ્વાધ્યાય કરવો, વ્રતાદિને સાચવવા, ત્રણ શબ્દનો તથા ચાર કષાયોનો ત્યાગ કરવો, ઇન્દ્રિયોને વંશ કરવી. જેમ ઝાંઝવાનું પાણી તરસ છીંપાવતું નથી, તેમ અધર્મ કરવાથી (ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તવાથી) સુખ મળે જ નહિ, અગ્નિ વગેરેથી પણ વધારે દુઃખ દેનારું મિથ્યાત્વ છે. સાધુની ઉપર દ્વેષ રાખનારા જીવો દત્તની માફક દુઃખી થાય છે, સમ્યક્ત્વથી જ જ્ઞાનાદિ ટકે છે, શ્રીજિન શાસનની ઉપર હઠ રંગે ધારણ કરવો. સમ્યક્ત્વથી ભવ ભ્રમણ ટળે, ને મોક્ષ મળે. અરિહંતાદિની ભક્તિથી દુર્ગતિના દુઃખો ટળે, ને મોક્ષના સુખ મળે છે. ભક્તિ સિવાય મુક્તિ મળે જ નહિ. જેમ ખારી ભૂમિમાં ડાંગરનું વાવવું (ઉગાડવું), ખીજ વાવ્યા વિના ધાન્યની આહના, વાદળાં વિના વર્ષાદિની આહના, આ બધાં કાર્યો નકામા છે, તેમ

ભક્તિ કર્યા વિના મુક્તિની આહવા પશુ નકામી છે આ પ્રસંગે મણિકારનુ દ્વિત કહ્યું છે આ બધી બીના ઝહીને હિતશિક્ષાના પ્રસંગે નવકાગ્નો પ્રભાવ એ જણાવ્યો કે-તે (નવકાર) સમાગ્નો ક્ષય કરનાર છે અહીં મેષુક (કાથીના માવત)નું દ્વિત જણાવ્યું છે કેમકી કહ્યું કે-આરાધના એ હાથા જેવી (કઠેકા જેવી) અને મુગતિના માર્ગમા રથ જેવી છે અને જ્ઞાન એ મન રૂપી પિશાચને વશ કરનાર છે તેમજ ચવનજર્ધિ અને ચિવાતિ પુત્રના દ્વિતે જ્ઞાનથી વિધનાદિનો નાશ થાય છે અને સદ્ગતિના મુખ મળે છે પછી અનુકર્યે દ્વિતમા હિ સાદિ પાત્ર દોષોના કંઠવા ફલ વગેરે કહીને અહિ સા વગેરે પાત્ર શુભોના શુભ ફલોદિ જણાવીને હિતશિક્ષા ફરમાવી છે કે-હિ સા, જૂઠં, ચોગી મૈથુન ને પરિશદ્ધનો ત્યાગ કરીને અહિ સા, સત્ય, ચોગીનો ત્યાગ, પ્રજ્ઞાચર્ય ને સતોષ શુભોને ધારણ કરવાથી જરૂર મુક્તિના મુખો મળે છે.

અહિ માદિ પાત્ર શુભોના ઉપદેશનું રહસ્ય દ્વિતમા હિતશિક્ષા રૂપે આ પ્રમાણે જણાવ્યું - ૧ કોઈ પશુ જીવને હલુવો નહિ, ૨ ચોતાની જેવા બીજા જીવોને ગણીને કોઈની પશુ લગાર પશુ આતરડી દુખાય, તે રીતે પરિતાપના વધ વગેરે કરવા જ નહિ, કારણ કે કોઈને પશુ દુખ ગમતું જ નથી, બધા જીવો મુખને જ આલે છે માટે દયા જેવો ગોઈ ધર્મ નથી હિ સા કરતા તે સગાઓનો પશુ વધ કરાવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે ૩ બીજા જીવોની દયા પાળતા સ્વદયા જરૂર સચવાય કે ૪ ચ હાલની જેમ હિ સક જીવો દુખી જ થાય છે ૫ અહિ સાનું (દયાનું) ફલ આગેચ, શુભગતિનું દીર્ઘ (લાંબુ) આયુષ્ય, અકલ્પિત આદિની રાજ્ય ઋદ્ધિ વગેરે જણાવ્યું

૬ જે મુનિ પશુ દ્વિત લાખા બોલે, તે તે કર્મોથી લેપાય છે, ૭ સાચા વેળાનું વખણાય છે, ૮ સાચા વેળાના ફલો વિશ્વાસ વગેરે જણાવ્યા

૯ જૂઠા વેળા બોલવાના ફલ-અવિશ્વાસ, ચ હાલપણ વગેરે કહ્યા છે વસુરાજ અસત્ય બોલતા દુર્ગતિને પામ્યો ૧૦ એક ઘાસ જેવી ચીજ પશુ માલીકને પૂછ્યા સિવાય લેવાય નહિ, ૧૧ જે જેનું ધન ચોરે, તે તેના બન પશુ ત્યે છે ૧૨ અદત્ત ચીજ લેવી, એ કામ લોક વ્યવહારથી વિરૂદ્ધ છે ૧૩ અદત્તાદાન(ચોરી વગેરે)ના ફલો નિર્ધનપણ, દુર્ગતિ વગેરે જણાવ્યા ૧૪ શ્રાવક પુત્ર ચોરીના પાપે બહુજ દુખી થયો ૧૫ કામ દોષનું કારણ છે ૧૬ મૈથુન સજ્ઞા દુખને દેનારી છે ૧૭ સર્પના જેવો કામ છે ૧૮ લય કર વેદના અને દુર્દેશને પમાડનારો કામ છે ૧૯ કામ (વિપયવાસના, મૈથુન) ના પાપે કુમેરદત્તાદિના બેકાલ થયા ૨૦ સ્ત્રી દોષોની વેલડી છે ૨૧ દુખ રૂપ સમુદ્રમા પાડનારો છે, ૨૨ મહાપુરુષો રૂપી પર્વતોને લેદનારી નદીના જેવી સ્ત્રી છે ૨૩ સ્ત્રી નાગણ જેવી છે, તેનો વિશ્વાસ કરનાર જીવ વગર મોતે મરે છે ૨૪ મનને હરનારી (અમિત કરનારી, ભરમાધનારી) સ્ત્રી છે ૨૫ રાજા તન્દ્રથી કાસીના દુઝમને પામેલા પુરૂષના ગળામા પહેરાવેલી ઝોળના લાલ

ફૂલોની સાળા જેમ તે (પુરૂષ) ના વિનાશને (ગરણને) સૂચવે છે, તેમ શ્રી પણ રાગીજનના અચાનક મરણને સૂચવે છે. ૨૬ સ્ત્રીનો રાગી દેવરતિ રાજા બાદુ ન હોવાન થઈ હુર્ગતિને પામ્યો. ૨૭ શોક પાપાદિને કરાવનારી અને મોહ વિષયને વધારનારી શ્રી ૬ ૨૮ ચારિત્ર રૂપ ભાવ પ્રાણનો નાશ કરનારી અને મુનિવરોના પણ મનને ચલિત કરનારી છે. જુઓ, સિંહ શુક્રાવાસી મુનિ કોશા વેશ્યાને જોઈને ચલિત થઈ ગયા ૨૯ પાણી પૂરવાળી નદીની જેમ ભવ સમુદ્રમાં ખૂડાડનારી શ્રી છે, ૩૦ મોટા સમુદ્રના મોખા જેવી જુવાન અસ્થિર છે, કાયમ રહેવાની નથી, જરૂર તે જુવાની જવાની છે. ૩૧ સંગનો અસહિત, મોહ, મમતા થાય છે. સંગમાં ફસાયેલો જીવ મણિપતિની જેમ ખીજીને મારવા લગાડતો નથી. ૩૨ સંગનો ત્યાગ કરનાર જીવ ચક્રવર્તિથી પણ વધારે પરમ સુખને લોગવેદ આ હિતશિક્ષા ધત્રીશી નિજ ગુણ રમણુતાને જરૂર વધારે છે. માટે તેની ભાવના વારંવાર કરવ

આ હકીકત કહ્યા પછી અનુક્રમે નિદાન (નિયાણું) નું સ્વરૂપ, અને રાગદ્વેષ મોહના લેલો સમજાવીને જણાવ્યું કે—રાગથી ગંગદત્તને દુઃખી થવું પડ્યું, એમ દ્વેષ વિશ્વભૂતિ હોવાન થયો. તથા ચંડપિંગલ મોહથી હોવાન થયો, તથા જો કોઈ માણસ કાચ ઉપર થયેલા મોહથી તે વૈદ્ય રત્નને દર્દને બદલામાં કાચને ગ્રહણ કરે, તો તે મૂળ જ ગણાય, એમ કાચ જેવા રાગ મોહાદિની જાલમાં ફસાઈને વૈદ્ય રત્નના જેવી મોહ માર્ગની આરાધનાને હારી જનારો જીવ જરૂર મૂર્ખ જ ગણાય. હે જિનેશ્વર દેવ ! તમાર પ્રસાદથી મારા દુઃખોનો ને કર્મોનો ક્ષય થાઓ, આવી જે માગણી તે નિયાણું ન કહેવાય જે નિદાનાદિ દોષોને છંડે, તે મોક્ષનો સાધક આત્મા જાણવો. અને ઈંદ્રિયોના શબ્દા વિષયોમાં આસક્તિ ભાવને ધારણ કરનારા જીવો સંસારમાં લમે છે, તથા પોતાના હાડકાં ચોટવા જેવા વિષયો છે. તેમજ સંગ એ પરિશ્રમનું કારણ છે, કેળની અંદરના ગલ (વચલા ભાગ)ની જેવા સાર વિનાના વિષયો છે. આ પ્રસંગે પાંચ દષ્ટાંતો જણાવ્યા છે. પછી જણાવ્યું છે કે—ઈંદ્રિયોને વશ કરવી, મોહ માર્ગની આરાધના કવી, કષાયોને તજવાથી સુખ મળે, ને કષાય કરવાથી દુઃખ મળે, અહીં નંદ અને પરશુરામાદિના દષ્ટાંતો દીધા છે. આ ખીના સાંભળીને અનશન કરનાર જીવ શુદ્ધને કહે છે કે—આવી હિતશિક્ષા મને વારંવાર સાંભળવાનો અવસર મળજો. પછી કહ્યું કે પરીષદાદિના અવસરે કરેલી અનશનની પ્રતિજ્ઞા સંભારીને મન સ્થિર રાખવું. આ રીતે વર્તવાથી અવંતી સુકુમાલ મુનિરાજ આરાધક થઈ સદ્ગતિને પામ્યા અનશન ભાવમાં રહેલ જીવે વિચારવું જોઈએ કે સંસાર અસાર છે, ધર્મરૂપી ઝાણ મહાદુર્લભ છે. અને તે ચિતામણિ વગેરેની જેવું અપૂર્વ (પ્રભાવશાલી) છે આ રીતે વિચારવું, ને અંત સમય સુધી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવું. આ પ્રમાણે વર્તનારા જીવો જઘન્યથી સૌધર્મ દેવલોકે અને ઉત્કૃષ્ટથી અચ્યુત દેવલોકે અથવા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ થાય છે.

॥ શ્રી ભક્તપરિજ્ઞા પયજ્ઞાનો દ્વંક પરિચય પૂરા થયો ॥

॥ ૫ શ્રી તદુલ વચ્ચારિક પચત્તાનો દ્વક પરિચય ॥

અહીં કર્તાએ તદુલ (ચોખા) ની ૪૬૦ કંગેડ અને ૮૦ લાખ સખ્યા જણાવીને વૈરાગ્યાદિનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તેથી આનું નામ “ તદુલવૈચારિક પ્રતીજ્ઞ ” થયાર્થ (નામને અનુસારે થતા અર્થવાળું) જ છે દ્વજમા એમ પણ જરૂર કહી શકાય કે- તદુલોના વિચારવાળો જે પચત્તો, તે તદુલવૈચારિક પ્રતીજ્ઞ કહેવાય આની ગદ્યરચના અને પદ્યરચના ગહુજ સુદૃઢ છે એમા વિશિષ્ટ શબ્દ રચના સાથે અર્થની મક્કલના પણ પ્રોઠ જ છે એથી આની પ્રાચીનતા માનીત થાય છે તેમજ છપાએલી શ્રીદશવૈકાલિક ચૂર્ણિ (પાત્ર પાત્રમુ) વગેરે શાસ્ત્રોમા આનું નામ જણાવ્યું છે, તેથી પણ સાગીત થાય છે કે- દશ વૈકાલિક ચૂર્ણિકાના સમયની પહેલાજ આ પ્રતીજ્ઞકના રચનાર મહાસમર્થ પ્રતિભાશાલી ગીતાર્થ શ્રીમદ્ધર્મ ભગવત થયા છે આનો મુખ્ય વિષય (અધિકાર) અશુચિ ભાવના છે ખીજા અથોમા ન મળી શકે એવું અપૂર્વ ગોધદાયક અશુચિ ભાવવાનું વિસ્તારથી વર્ણન અહીં જ કર્યું છે

(૧) પાછલા ભવનું આયુધ્ય પૂર્ણ થયા પછી જ સસારી જીવ નવા (આગામી) મનુષ્ય ભવના આયુધ્યનો ઉદય જ્યારે થાય, ત્યારે માતાના ગર્ભમા દાખલ થાય છે, આ હકીકતથી માલીને તે જીવ ગર્ભમા ઔદારિક શરીર શી રીતે કયા ક્રમે મનાવે છે ? (૨) ત્યાં ગર્ભમા કઈ રીતે આહાર કરે છે ? (૩) તે ગ્રહણ કરેલો આહાર કેવા કેવા સ્વરૂપે પરિણામ પામે છે ? (૪) યોનિનું સ્વરૂપ શું ? (૫) ગર્ભમા રહેલો જીવ ઔદારિક શરીરના દરેક અવયવો કયા ક્રમે ડેટલા ટાઇમમા મનાવે છે ? (૬) ગર્ભમા જીવ કેવા સ્વરૂપે રહે છે ? (૭) જન્મકાલે તે જીવ શરીરના કયા ભાગથી બહાર નીકળે છે ? (૮) જન્મ્યા બાદ તે કેવા કેવા સ્વરૂપે કયા ક્રમે મોગે થાય છે ? વગેરે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા મેળવવાનું અપૂર્વ સાધન આ તદુલ વૈચારિક પચન્નો છે દાકતરી કે વૈદક લાઇનના અનુભવી મીવીવ સરજન વૈદ્ય વગેરે પણ જો અહીં કહેલી શારીરિક હકીકતને હાલની નવીન શારીરિક ગોધખોળની સાથે સરખાવે, તો તેમને શરીર રચનાનું ઘાટ નવું અને ટકશાયી જ્ઞાન જરૂર મળે અને તેઓ ગણ ધમને જરૂર જણાવે કે આ હકીકતનું મૂલ મ્યાન શ્રીસર્વજ્ઞ પ્રભુના વચનો જ છે

આમા ૫૮૬ ગાથાઓ છે, ને ગોષ ભાગ ગત્ર (વાક્ય રૂપે) છે તેમા શરૂઆતમા અનુક્રમે મગવાચરણ અને અભિધય (અહીં કહેવાની ખીના) કહીને જીવ ગર્ભમા જેટલો ટાઇમ રહે, તેના દિવસ ગત્રિ મુદૂર્ત્ત આસોષવાસનું, અને ખીજા કાલાદિનું પ્રમાણ, તથા શ્રી આદિમાના ડોને લોહી વગેરેની વિશેષતા હોય ? ગર્ભમા જીવ કેવી સ્થિતિમા રહે છે ? વગેરે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા કરીને જણાવ્યું કે-જીવ જે ટાઇમે ગર્ભમા દાખલ થાય, તેજ

દાઇમે કાર્મણકાય યોગથી જે માતાના લોહીનો અને પિતાના વીર્યનો આહાર કરે, તે ઓજ આહાર (ઓજાહાર) કહેવાય. પછી તેમાંથી થતી કલ્લ, અર્બુદ, પેશી વગેરે અવસ્થાનું અને શિરા (નસ) ધમની રોમાદિની સંખ્યાનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું કે-ગર્ભમાં રહેલા જીવને મળ મૂત્ર ન હોય અને તે ગ્રહણ કરેલો તમામ આહાર કાન વગેરે ઇન્દ્રિયો રૂપે પરિણમી શકે છે. એટલે તે આહારમાંથી ઈન્દ્રિયાદિ બનાવે છે. તથા ગર્ભમાં રહેલા જીવને ક્વલાહાર ન હોય. આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને રસહરણી શિરાનું અને ગર્ભનો જીવ તે દ્વારા જે રીતે આહાર લે છે તે બીના, તથા ગર્ભમાં રહેલા જીવે બનાવેલા શરીરના અંગોમાંના કેટલાએક અંગોમાં જો શુકની વિશેષતા (અધિકપણ) હોય, તો તે અંગો વ્યવહારથી એમ કહેવાય છે કે આ પિતાના અંગો છે. અને જે અંગોમાં લોહી વધારે હોય, તે અંગો માતાના કહેવાય. આ રીતે શરીરના અંગોની બીના કહીને જણાવ્યું કે-ગર્ભમાં રહેલો કોઈ જીવ ખરાબ લાવનાથી મરીને નરકે જાય, અને શુભ લાવનામાં મરતાં દેવલોકમાં જાય. તથા ગર્ભનો જીવ ચત્તો, પડખાંભેર વગેરે સ્વરૂપે ગર્ભમાં રહે છે, આ હકીકત સ્પષ્ટ જણાવીને (ગાથાઓમાં) ગર્ભનું સ્વરૂપ, અને જન્મની બીના જણાવતાં કહ્યું કે-પગ વગેરેમાંના કોઈ પણ અવયવથી ગર્ભમાંથી જીવ બહાર નીકળે છે. અને કોઈ માપી જીવની અપેક્ષાએ ગર્ભમાં રહેવાનો કાલ ૧૨ વર્ષનો પણ થઈ શકે છે. એમ પણ મી ગાથામાં કહ્યું છે. પછી અનુક્રમે બાલદશા વગેરે ૧૦ દશાઓનું, અને આશ્લેષણ વગેરે ૧૦ અવસ્થાઓનું સ્વરૂપ કહીને જણાવ્યું કે સુખી જીવે ધર્મની આરાધના કરવી જોઈએ, તેથી વધારે ધર્મની આરાધના હુઃખી આત્માએ હુઃખનો નાશ કરવા માટે અને સુખ પામવા માટે જરૂર કરવી જોઈએ. પુણ્યથી ઉત્તમ જાતિ કુલ વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. પછી ક્રમસર યુગલિયાનું સ્વરૂપ, તેમના સંસ્થાન તથા સંહનન (સંઘયણ)નું સંસ્થાનાદિની હાનિનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. પછી અવસર્પિણીના આરાતી અપેક્ષાએ તેમજ સો (૧૦૦) વર્ષમાં યુગ અથન ઋતુ માસ પક્ષ દિવસ મુહૂર્ત તથા ઉચ્છવાસની સંખ્યા, તંદુલની સંખ્યા મગ વગેરેની સંખ્યા અને સમય ઉચ્છવાસ પ્રાણસ્તોક લવને મુહૂર્તનું સ્વરૂપ તથા નાલિકા (નળી) ના છિદ્રનું અને તેના પાણીનું સ્વરૂપ, તેમજ એક વર્ષના દિવસાદિનું પ્રમાણ સ્પષ્ટ સમજાવીને મનુષ્યાદિના સંપૂર્ણ આયુષ્યમાં નિદ્રાદિના વિભાગો જણાવ્યા છે. એટલે જાંદગીનો કેટલો કેટલો ભાગ નિદ્રામાં, બાહ્યાવસ્થામાં તથા જીવાનીમાં, તેમજ ઘડપણમાં જાય છે, તે જણાવીને હિતોપદેશ આપ્યો કે-ધર્મારાધનનો કાલ બહુ જ થોડો રહે છે. માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી પરમ ઉદ્દેશથી શ્રીજિન ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી મુક્તિના અવ્યાપાધ સુખ મેળવવા, એમાં જ માનવ જીવનની સાચી સાર્થકતા રહેલી છે ધર્મારાધનની ઉત્તમ તક ગુમાવનારા જીવોને અંતે જરૂર પશ્ચાત્તાપ થાય છે. આ પ્રસંગે આત્મ જ્ઞાનનો ઉપદેશ દઈને કહ્યું કે-આયુષ્ય નગેરે નદીના પાણીના વેગ વગેરેની જેવા છે, ને સંસારરૂપી સમુદ્રમાં જન્મ જરા, મરણરૂપી પાણી ઠસોઠસ ભરેલું છે. આ રીતે કહીને યુગલિક પુરૂષાદિના પૃષ્ઠ કરંડક (મોટી પાંસળીયો) વગેરેના પ્રમાણાદિની બીના અને અધોગામિની (શરીરના નીચેના

ભાગ તરફ જનારી) શિરા (નસ)ની ખીના, તથા પિત્તાદિને ધારણ કરનારી શિંગળો (નસો)ની ખીના, તેમજ ગરીરમા રહેવા લોહી શુક્રાદિની ખીના અનુક્રમે વિન્તાગથી સમજાવી છે. ૧૪ી વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દેતા જણાવ્યું છે કે-મૂઠ આત્માઓ અજ્ઞાન અને મોહને વગ વધને ૪ સ્ત્રીના દેહને સુદર માને છે પણ તેઓએ સમજવું જોઈએ કે-જો સ્ત્રીના શરીરની ખદરનો માસાદિ ભાગ ખડાર આવે, અને આમડીનો ભાગ અદર જાય, તો જરૂર તે જોઈને તિરસ્કાર થયા વિના રહે જ નહિ, સમજી આત્માને તો જરૂર વૈરાગ્ય થાય જ ધારણ કે, તે તો સમજે છે કે-શરીર તો મલ મૂત્રાદિ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલું અપવિત્ર જ છે ફક્ત આમડી લૂગડા ધરેણા વગેરેથી જ તેની ક્ષણિક (થોડી વાગ રહે તેવી) સુદરતા જણાય છે માટે હે જીવ! તારે વૈરાગ્ય ભાવમા રહેવું, એજ પરમ શ્રેયન્કર છે તથા લેપયો ક્રિપાક ફલની જેવા લય કર હું ખ દેનારા છે, તેમજ સ્ત્રીભવિ ધણા દોષોની ખાણ જેવી છે, માટે તેની ઉપર મોહ રાખવો જ નહિ આ રીતે વિષય પ્રત્યે વૈરાગ્ય ભાવને પ્રકટાવનાર હિતોપદેશ દઈને અનુક્રમે સ્ત્રીના ૯૩ નામ અને તેની (નારી, મહિલા આદિ નામની) વ્યુત્પત્તિ, તથા સ્ત્રીનું ચરિત્ર તેમજ સ્વરૂપ વૈરાગ્યભાવના પ્રકટાવનાના ઇગિદ્દાથી સ્પષ્ટ જણાવીને અથકારે કહ્યું કે ૧૬ જેવા જીવોને હિતોપદેશ દેવો નકામો છે કારણકે તેમને તેની તલભાર પણ અસર થતીજ નથી માટે બુદ્ધિશાલી આસન્નસિદ્ધિક લભ્ય જીવોએ સમજવું જોઈએ કે મરણાદિના હું ખોને લોગવવાના અવસરે પુત્ર સ્ત્રી વગેરે પરિવારમાનો કાંઈ પણ જીવ હું ખથી ખચાવી શકતો નથી મરણાવસરે પરલવ જતા એક ધર્મજ સાથે આવે છે ધર્મનું જ શરણ લેવું એ સાચું શરણ છે તેનાજ પ્રભાવે ઈર્ષ્ટવાદિ ૧ ને રાજ્યાદિની ઋદ્ધિ વગેરે તેમજ અતે મોક્ષના પણ સુખો મળે છે આ રીતે અથકારે ધર્મનું ફલ વગેરે કહીને આ તદુલવૈચારિક પ્રકીર્ણકને પૂર્ણ કર્યો છે

॥ ૫ શ્રીત દુલ્લવૈચારિક પ્રકીર્ણકનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૬ શ્રીસસ્તારક પ્રકીર્ણકનો ૬૬ પરિચય ॥

સસ્તારક એટલે સચારો નિર્મલ આગ્નિદાના સાધક સુનિવરો પોતાના જ્ઞાનના ઉપયોગથી કે જ્ઞાની શુર મહારાજના કહેવાથી અત સમય જાણીને અતકાવે જે વિધિ પૂર્વક જેવી આરાધના કરે તે ખીના અહી વર્ણવી છે, તેથી આ સસ્તારક પયત્તો કહેવાય છે જેમ અહી અતિમ કાલની આરાધનાનું વર્ણન કર્યું છે, તેમ અતુ શરણ, લક્ષ્મીપરિણા, મહાપ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણકોમા પણ જૂદી જૂદી પદ્ધતિએ ૬ કામા કે વિસ્તાગમા તેણજ વર્ણન કર્યું છે એટલે દશ પયત્તાઓમા ૬ પયત્તાઓમા આરાધનાનો અધિકાગ (વર્ણન) આવે છે, એમ ખૂશીથી કહી શકાય અહી શરૂઆતમા શ્રીમહાવીર પ્રભુને નમસ્કાગદિ ઠરીને સસ્તારકનું આરાધના

સ્વરૂપ જાણાવ્યું છે. પછી કહ્યું કે આત્માને સારી રીતે તારે એટલે શુદ્ધ ધ્યાન, કેવલજ્ઞાન, મોક્ષ રૂપ લાલ પમાડે તે સંસ્તારક કહેવાય.

આ રીતે સંસ્તારકની વ્યાખ્યા જાણાવીને શ્રમણપણાની ઉત્કૃષ્ટતા વર્ણવી છે. પછી અનુક્રમે સંસ્તારકનું પરમ મંગલિકપણું અને તેને સ્વીકારનારા મુનિવરોને આત્મિક વીર્યો-
લ્લાસ તથા પરમાર્થ (મોક્ષ)નો લાલ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ જાણાવીને કહ્યું છે કે-સંસ્તારક એ વસુધારા જેવો ને તીર્થ સ્વરૂપ છે. તથા અહીં મોક્ષનો લાલ વગેરે ત્રણ કાર્યો સધાય છે; માટે આ સંસ્તારક (સંતારો કરવા રૂપે કરાતી અંતિમ સમયની આરાધના) તીર્થ સ્વરૂપ કહ્યો છે. તેમજ ખરૂં રાજ્ય તો મોક્ષનું જે રાજ્ય તે જ છે. નિજ ગુણ રમણુતાના અપૂર્વ શાશ્વતા આનંદને ભોગવનાર આ સંસ્તારક ભાવમાં રહેલા મુનિવરો મોક્ષ રાજ્યના રાજા છે. આ રીતે જાણાવેલી ખીનાને વિસ્તારથી સમજાવીને શુદ્ધ સંસ્તારકનું ને અશુદ્ધ સંસ્તારકનું સ્વરૂપ કહીને જાણાવ્યું છે કે મુનિ જે દિવસે સંસ્તારક વિધિને અંગીકાર કરે, તે દિવસે તેને ગહુજ કર્મનિર્જરાદિ રૂપ આત્મિક લાલ થાય, ને દરેક સમયે કર્મોનો ક્ષય થાય, તથા તે ટાઇમે મુનિને ચક્રવર્તીના સુખથી પણ વધારે ચઢિયાતું સુખ હોય છે. કેઇને નાટક જેવામાં જેવી પ્રીતિ હોય, તેથી પણ વધારે પ્રીતિ શ્રીજિનવચનનું મનન (રટણ, વિચાર, ભાવના) કરનાર આ સંસ્તારક ભાવમાં રહેલા મુનિરાજને હોય છે. વ્યાજખીજ છે કે જેટલે અંશે રાગનો અભાવ હોય તેટલે અંશે નિર્દોષ આત્મિક સુખનો અનુભવ થાય છે. આ રીતે અંત સમયમાં પણ આ સંસ્તારક ભાવને સ્વીકારનારા લવ્ય જીવો આત્મકલ્યાણ જરૂર કરી શકે છે. નિશ્ચયનયે આત્મા એજ સંસ્તારક કહેવાય. કારણ કે આ ટાઇમે આત્મા નિજ સ્વરૂપમાં વર્તે છે. આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું કે-સંસ્તારક ભાવને અંગીકાર કરવાનો સુખ્ય માર્ગ એ છે કે ચોમાસામાં તપશ્ચર્યા કરીને શિયાળામાં સંસ્તારકનો વિધિ કરવો જોઇયે. આવી નિર્મલ આરાધના કરીને આત્મહિતને સાધનારા પુણ્યાત્માઓમાં દૃષ્ટાંત તરીકે અર્ણિકાપુત્ર આચાર્ય, સ્કંધસૂરિના શિષ્યો, સુકેશલમુનિ, અવંતીસુકુમાલ, ધર્મસિંહમુનિ, ચાણક્ય, અમૃતઘોષમુનિ અંડવેગ, ચિલાતીપુત્ર, ગજસુકુમાલ વગેરે જાણવા. આ ગંધી ખીના જાણાવીને કહ્યું કે સંસ્તારક ભાવમાં રહેલ મુનિરાજ સાગાર પ્રત્યાખ્યાન કરે. યોગ્ય અવસરે પાણીનો પણ ત્યાગ કરે, સર્વ સંઘને ખમાવે, સર્વ અપરાધો ખમાવે, તેમજ અનશનની અનુમોદના કરે, અને ચારે ગતિના દુઃખો, તથા થઈ ગયેલા અનંતા જન્મ મરણાદિનો વિચાર કરીને, તેમજ અન્યત્વ ભાવનાને ભાવીને નિર્મમત્વ ભાવમાં વર્તે. પછી આચાર્યાદિને ને સર્વ જીવરાશિને ખમાવે. આ રીતે વિધિ સાચવનાર તે મુનિ ઘણાં કર્મોને ખપાવે છે. આ પ્રસંગે શ્રીશુર મહારાજ તે મુનિને હિતશિક્ષા દેતાં જાણાવે છે કે આ સંસ્તારક ભાવની યથાર્થ સાધના કરનારા લવ્ય જીવો ત્રીજે ભવે મોક્ષે જાય છે.

॥ ૬ શ્રીસંસ્તારક પ્રકીર્ણકનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૭ ॥ શ્રીગચ્છાચાર પ્રકીર્ણકનો સક્ષિપ્ત પરિચય ॥

ગચ્છનો અર્થ સાધુઓનો સમુદાય થાય છે તેમના આચારનું વર્ણન અહીં કર્યું છે તેથી આનું નામ 'ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણક' થયાર્થ છે આના જનાવનાર શ્રીમ્થવિગ્ન ભગવતે (૧) આચાર્ય (૨) સાધુઓ (૩) સાધ્વીઓ આ ત્રણની ખીના શ્રીમહાનિગીથ બૃહત્કેટપ અને વ્યવહાર સૂત્રને અનુયાયે વર્ણવી છે એટલે એ ત્રણે છેદ સૂત્રોમાયી આનો ઉદ્ધાર થયો છે આ પયત્નાની શરૂઆતમા પહેલી ગાથામા પ્રમુથી મહાવીર દેવને નમસ્કાર કરીને કહ્યું છે કે હું ગચ્છનો આચાર જણાવું છું ખીજી ગાથાથી માંડીને ૭મી ગાથા સુધીની ૬ ગાથાઓમા મુનિઓને ગચ્છમા ગ્હેના શા શા લાલ થાય છે ? તે ખીના અને પ્રસંગે ખીજી પછી ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી ઉત્તમ આચાર્યના ને અધમ આચાર્યના લક્ષણ વગેરે ૮મી ગાથાથી ૪૦મી ગાથા સુધીની ૩૩ ગાથાઓમા જણાવ્યા છે અને તે પછીની ૬૬ ગાવાઓમા સાધુ મુનિરાજોના આચારગદિતું વર્ણન કર્યું છે તે પછીની ૨૮ ગાથાઓમા સાધ્વીઓના આચારગદિતું વર્ણન કર્યું છે આ રીતે આનો દૂક સાર બાજવો

હવે આ ગચ્છાચાર પયત્નાનો પરિચય દ્વકામા આ પ્રમાણે બાજવો—અહીં શરૂઆતમા મગલ, અને અભિધેય (અથમા કહેવાની ખીના) વગેરે કહીને જણાવ્યું છે કે મુનિવરોએ ગચ્છમા રહીને ગચ્છનાયકની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ ને ગચ્છની મર્યાદાને જરૂર પાળવી જોઈએ જેઓ ગચ્છની મર્યાદા તરફ જોઈશરી મળી સ્વચ્છ હોવા વર્તે છે, તેઓ વધારે કાલ સસાગમા ભટકે છે તથા આત્માર્થી સાધુઓના સમુદાય રૂપ ગચ્છમા સાધુઓએ રહેવું તેમજ તે ગચ્છમા આચાર્યનો ખરો આધાર હોય છે, તેથી તેની પરીક્ષા કરવાનો વિધિ, અને ઉન્માર્ગે (અવળે માર્ગે, વિપરીત માર્ગે) રહેલા સૂરિતું લક્ષણ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું કે—જે આચાર્ય આજ્ઞા વિનયાદિ સફળથી ગચ્છને મારે ઉપકરણાદિ સાધનોનો સચક્ર કરે તો વગેરે કાર્યો કરે નહિ ને ગચ્છના સાધુઓને ઈજા, મિત્ઠા, તલકાર, છદ્મ, નિમત્રણા વગેરે દશવિધ વ્યકલાલ સામાચારી શીખવે નહિ, તથા મુનિમાર્ગ (સાધુના આચાર) ને સમજાવે નહિ, તે આચાર્ય તે શુભી ગચ્છના શત્રુ જેવા બાજવો તથા જે શિષ્ય શ્રીઆચાર્ય ભગવત વગેરે ગીતાર્થ વકીવ મહાપુરૂષોની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે નહિ અને આચાર્યને ગદ્ગદે પોતે ગચ્છમા સારણા વારણા ચોચણા પરિચોચણા કરે, તથા પચોપકારો શ્રીગુર મહા રાજની ખગર લે નહિ તે શિષ્ય શત્રુ જેવો બાજવો આ વાત સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું કે—આત્માર્થી વિનયાદિ સફળથી શિષ્યો કર્મોદયે ઉન્માર્ગે ગયેલા શુરને પછી સન્માર્ગે ચાલતા કરે છે આ પ્રસંગે વિનીત શિષ્યે કય વિધિએ દેવા નમ્ર વચનાદિ સાધનોથી પૂન્ય શ્રીગુર મહારાજને સન્માર્ગે લાવવા, તે વિધિ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી અનુક્રમે નિર્મલ સયમધારી સાધુનું સ્વરૂપ અને સન્માર્ગે રહેલા સૂરિતું તથા ઉન્માર્ગેગામી સૂરિતું લક્ષણ, તેમજ શુદ્ધ ધર્મોપદેશકનું સ વિગ્નપણ અને સ વિગ્નપણનું લક્ષણ વગેરે ખીના જણાવીને

પછી કહ્યું કે ગચ્છમા પૃચ્છા, પ્રતિપૃચ્છા વગેરે જરૂર થવાં જોઈએ. જો તેમ ન થાય તો ગચ્છ સ્વચ્છંદી બની જાય. તથા શ્રીતીર્થંકર દેવે ક્ષરમાબ્ધ્યું છે કે શિષ્યોની ભૂલ જણાય તો શુદ્ધે તેમને સમજાવીને સુધારવા, જો તેમ ન કરે તો શુદ્ધ મહારાજ જિનાજ્ઞાની વિરાધના કરનાર કહેવાય. આ બધી બીના વિસ્તારથી કહીને અનુક્રમે ગચ્છનું ને કુગચ્છનું લક્ષણ; ગીતાર્થનો મહિમા અને અગીતાર્થની નિંદા, તથા અગીતાર્થ—કુશીલાદિની સોળત નહિ કરવાનો આગ્રહ ઉપદેશ આપ્યો છે. પછી અનુક્રમે ગચ્છમાં રહેનારા મુનિવરાદિને થતા લાલ અને ગચ્છવાસી મુનિવરાદિના લક્ષણ કહીને જણાવ્યું કે મુનિઓ ૬ કારણે આહાર કરે. દીક્ષા પર્યાયાદિકથી જેઓ મોટા હોય તેમનું સન્માન જરૂર સાચવવું. સાધુઓ સાધ્વીના વસ્ત્રો વાપરે નહિ, તેના અંગો-પાંગાદિને એકાગ્રતાએ ખરાબ લાવનાથી બુવે નહિ, તથા તેનો વિચાર પણ કરે નહિ. તેમજ સાધ્વીનો પરિચય કરવો નહિ. આ રીતે જણાવીને કહ્યું કે—સાધુએ સાધ્વીનો સંસર્ગ (પરિચય, વાતચીત વગેરે) ન કરવો જોઈએ, અને સંનિહિત દોષાદિથી દ્રુપિત આહારાદિને વાપરવા નહિ, તથા સંયમ પર્મની આરાધના કરવામાં અપ્રમત્ત ભાવે પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ, તેમજ ૬ જીવનિકાયના રક્ષક બનીને દ્રવ્યાભિચારાદિને જરૂર ધારણ કરવા જોઈએ. આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું કે—મુનિએ ખજૂરીના પાંદડાંની સાવરણીથી કાળે ન કાઢવો જોઈએ. કારણ કે તેથી દયા સચવાતી નથી. સચિત્ત પાણીના તથા અગ્નિ આદિના સમારંભાદિનો ત્યાગ કરવો. તેમજ પુષ્પાદિને સ્પર્શાદિ કરવા નહિ. (અહીં પણ નહિ) હાસ્ય ક્રીડાદિને વર્જીને સ્ત્રીને અહીં પણ નહિ. આ બીના તથા તેને અનુસરતી બીજી પણ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું છે કે મુનિએ અયોગ્યને દીક્ષા દેવી નહિ, નિર્જીણ સાધુને ફર કરવો, અને પોલાણવાળા પાટ પાટલા વગેરે વાપરવાં નહિ. જેથી સંયમને પુષ્ટિ મળે તેવા વસ્ત્રો વાપરવા. તથા હિરણ્યાદિને અહીં નહિ, સાધ્વીના પાત્રાં અને દવા વગેરે વાપરવાં નહિ, તથા જ્યાં એકલી સ્ત્રી હોય, ત્યાં જીભું પણ રહેવું નહિ. સાધ્વીને લણાવવી નહિ, તેમજ સાધુઓની મંડલીમાં સાધ્વીથી અવાય નહિ. કોષાદિ કષાયનો ત્યાગ કરવો, શાંત થયેલા કષાયની ઉદીરણ કરવી નહિ. આ બધી બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી આ રીતે હિતશિક્ષા આપી છે કે—મુનિ ક્યવિક્ય (વેચવું, ખરીદવું) કરે નહિ, સુવિહિત મુનિ સમુદાયમાં રહે. એક સાધુ વગેરેથી કે એક સાધ્વીઆદિથી ઉપાશ્રયની રક્ષા થાય નહિ, તથા સાધ્વીઓનો સમુદાય આમાદિની ખંડાર આવેલા સ્થાનમાં રહેતો હોય, તો તે ખરાબ ગચ્છ કહેવાય. તેમજ જે ગચ્છમાં એકલો સાધુ એકલી સાધ્વીની સાથે વાતચીત કરે અને સાધુપણને ન છાને તેવી હલકી ભાષા બોલાતી હોય તે ગચ્છ નહિ, પણ ખરાબ ગચ્છ કહેવાય. મુનિ સ્ત્રીની છબી વગેરેને જોવે નહિ, વસ્ત્રનું સીવવું વગેરે સદોષ ક્રિયા ન કરે, અને વિલાસવાળાં ગતિ વગેરે કરે નહિ, ગૃહસ્થના ઘેર કથા કહે નહિ તથા રાતે કથા ન કહે, કલેશ કરે નહિ, તેમજ ખંડાર ગામથી આવેલા સાધુઓની ઉપર વાતસલ્ય ભાવ રાખે ને શરીરની શોભા ન કરે.

ગને સૂવાના ટાઇમે જે જીવાન સાધ્વીઓના સથારાની વચ્ચે એક વૃદ્ધ સાધ્વીનો પ્રયાગ થાય, એ રીતે તરૂં સાધ્વીઓને સથાગ કરવાનો વ્યવહાર છે સાધ્વીઓએ મોઢું મોઢું વિગેરે ક્રિયા શરીરને ચોલાવવા માટે કરવી નહિ તથા ગર્દભ વગેરે પશુઓ હોય તેના મથાને રહેવું નહિ, તથા પ્રમાદાદિને છડીને વૈરાગ્યાદિ શુભો ધારણ કરી સયમની આરાધના કરવી શુરૂની આદિના વિનયાદિ કરવા તેમજ વાતચિત કરતા સામાનો તિબ્બાર કરવાની ભાવનાએ ઉત્તર પ્રત્યુત્તર દેવા નહિ સામાને જવાળ દેવાના અવસરે સાધ્વીએ પોતાની શુરૂણીની પાછળ ઉભા રહીને ટે બેસીને જવાળ દેવો આ હકીકત પુરૂષને જવાળ દેવાના પ્રસંગે સમજવી તથા સાધ્વીએ જેથી શીલ ભાવના ઘટે, તેવી વાતચિત કરવી નહિ તેમજ માધુ ટે સાધ્વી જે ગૃહસ્થના જેવી ભાષા બોલે, તે તે માસોપવામાદિ તપના ફક્તે ફાગી નય છે એટલે તેવી આકરી તપશ્ચર્યાનું પણ સંપૂર્ણ ફલ તે પામી શકતા નથી આ જા'ની ખીના વિન્તારથી સમજાવીને અતે કહ્યું કે-શ્રી મહાનિર્ગીય ખુલ્લકંઠ્ય અને વ્યવહાર સૂત્રગાથી સાગ લઈને આ પચન્નાની રચના કરી છે જે મુનિવરો અહીં જણાવેલી ખીના પ્રમાણે ગચ્છમા રહીને પગમ ઉઠાસથી સયમાદિની સાત્વિકી આરાધના કરશે, તેઓ જરૂર મસાર સમુદ્રનો પાર પામશે એટલે મુકિતના અગ્રાણાધ મુખો પામશે

॥ ૭ શ્રીગચ્છાચાર પચન્નાનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ ૮ શ્રીગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકનો (ગણિવિજ્ઞાન પચન્નાનો) દ્વં પરિચય ॥

અહીં ૮૨ ગાથાઓ છે તેમાંથી ૫૨ (ગાવન)માંથી ૫૮માં મુખીના ૭ શ્લોકો અનુબંધુષ છદ્મા છે ગાદીની ૭૫ ગાથાઓ આર્યા છદ્મા છે ગણી એટલે આચાર્ય મહારાજને ખાસ જરૂરી એવી જ્યોતિષની વિદ્યા (જ્યોતિષનું જ્ઞાન) જેમાં દક્ષમાં જણાવી છે તે ગણિવિદ્યા કહેવાય શ્રીઆચાર્ય મહારાજ ગચ્છના નાયક છે, તેથી કુલ ગણુ સધાદિના નિમિત્તે સાગ દિવસ, નિધિ, નક્ષત્રાદિને જોઈને નક્કી કરી તેઓ તે દિવસાદિમાં દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વગેરે કરાવે છે આ કારણથી 'ગણિવિદ્યા' નામમાં ગણિચંદ્ર શરૂઆતમાં મૂક્યો છે જેવી રીતે ૧૧ અગોમાં શ્રીમવાનાગમૂત્ર અને સમવાયાગ મૂત્રમાં જ્યોતિષની થોડી ખીના અને દષ્ટિ-વાદમાં ને ૧૧માં કટ્યાણુ પ્રવાદ પૂર્વમાં જ્યોતિષની ખીના જાહું જ વિસ્તારથી કહી છે, તથા ૧૨ ઉપાગોમાં સૂર્યપ્રગ્નસિ, ચંદ્રપ્રગ્નસિ અને જમ્બૂદીપ પ્રગ્નસિસૂત્ર નામના ત્રણ ઉપાગોમાં જ્યોતિષની ખીના કહી છે, તેવી રીતે દશ પચન્નાઓમાં ફક્ત આ ગણિવિદ્યા પચન્નામાં જ જ્યોતિષની કહી છતાં જાહું જ જરૂરી ખીના વર્ણવી છે આ હકીકત જપ આગમોની અપેક્ષાએ જણાવી છે એટલે જપ આગમોમાં ઉપર જણાવેલા સૂત્રો સિવાય ખીજા આગમોમાં જ્યોતિષની ખાસ જરૂરી શખલાનદ્ધ (કમિક) ખીના વહી નથી જાકી છૂટી છવાઈ તેવી ખીના

તો શ્રીપ્રજ્ઞાપના સૂત્રાદિમાં કોઈ કોઈ સ્થલે જણાવી છે. તે પણ સ્વતંત્ર નહિ, પણ ખીજા આલુ પ્રસંગને સ્પષ્ટ સમજાવવાને માટે ટીકાકારાદિ મહાપુરૂષોએ ખપ પૂરતી જ્યોતિષની ખીના જણાવી છે. આ પચન્તાની ૮૨ ગાથાઓનો અર્થ વિચારતાં આના રચનાર સ્થવિર મહર્ષિનું અપૂર્વ જ્ઞાનિપણ સાબીત થાય છે. તેમણે ટૂંકા છતાં બહુ જ ઉપયોગી મુદ્દાએ અહીં જણાવ્યા છે. આની જિપર ટીકા નથી, કદાચ હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. (મળી શકે નથી). સંભવ છે કે જેમ ૧૧મા કલ્યાણ પ્રવાહ (અવધ્ય પૂર્વ) પૂર્વમાંથી સૂર્યપ્રજ્ઞાપિત ચંદ્ર પ્રજ્ઞાપિત વગેરેનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેમ આ ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકનો કોઈ મોટા સૂત્રમાંથી કદાચ ઉદ્ધાર થયો હોય, પણ ઉદ્ધારનું સ્થાન જણાવ્યું નથી. અહીં શરૂઆતમાં અંશકારે પહેલું ગાથામાં જણાવ્યું છે કે, હું બલાબલ વિધિ કહીશ. એટલે દિવસ વગેરે નવ પદાર્થોમાં કય કયા દિવસો સારા ગણાય, ને કયા કયા દિવસો સારા ન ગણાય ? આ બાબતનો નિર્ણય કહીશ. જેમ વ્યવહારમાં કહેવાય છે કે આ દિવસ વગેરે સળળા છે એટલે સારા છે, આ દિવસ વગેરે નળળા છે. (બળ વિનાના છે, સારા નથી) તેમ અહીં પણ તે પ્રમાણે સમજવું. તે દિવસ વગેરે નવ પદાર્થો આ પ્રમાણે જણાવા—(૧) દિવસ—૩૦ દિવસોમાં કય દિવસો સારા અને નળળા કહેવાય ? આનો ખુલાસો કર્યો છે. (૨) તિથિ—એજ પ્રમાણે તિથિઓમાં સારી નરસી તિથિઓ જણાવી છે. (૩) નક્ષત્ર—અહીં સારા નરસા નક્ષત્રે જણાવ્યા છે. (૪) કારણ—અહીં સારા નરસાં કારણોની ખીના કહી છે. (૫) ગ્રહ દિવસ—અહીં સારા નરસા ગ્રહોની ખીના કહી છે. (૬) મુહૂર્ત—અહીં સારા નરસાં મુહૂર્તોની ખીના કહી છે. (૭) શકુન—અહીં સારા નરસાં શકુનોની ખીના કહી છે. (૮) લગ્ન—અહીં શુભ લગ્નને અશુભ લગ્નની ખીના કહી છે. (૯) નિમિત્ત—અહીં સારા નરસાં નિમિત્તોની ખીના કહી છે. અહીં સારા દિવસ વગેરે નવ પદાર્થો વ્યવહારથી સળળ (બલિષ્ઠ, બળવાળા) કહેવાય છે અને નરસાં તે દિવસ વગેરે નવ પદાર્થો અળળ (બળ વિનાના) કહેવાય છે. અનુક્રમે આ દિવસો નવ પદાર્થોની ખીના કહીને તે સારા દિવસ વગેરેમાં કયા કયા કાર્યો કરવા વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. તથા અંતે કહ્યું છે કે—દિવસ, તિથિ, નક્ષત્ર, કારણ, ગ્રહ, મુહૂર્ત, શકુન લગ્ન, નિમિત્ત આ નવ પદાર્થોમાં અનુક્રમે દિવસ બલ કરતાં તિથિનું બલ ચઢીયાતું ગણાય છે. એમ તિથિના બલ કરતાં નક્ષત્રનું બલ ચઢી જાય, વગેરે ખીના પણ સમજી લેવી આ રીતે આ ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકનું રહસ્ય ટૂંકામાં જણાવીને હવે તેનો પરિચય બહુજ ટૂંકામાં જણાવું છું.

આ ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકમાં અનુક્રમે અભિધેય (કહેવાની ખીના) તથા દિવસ વગેરે નવ પદાર્થો જણાવીને સળળ અને અળળ એવા દિવસોનું તથા રાત્રિઓનું વર્ણન કર્યું છે. સળળ (સારા) દિવસોમાં કરેલા ધાર્મિક કાર્યો નિર્વિઘ્નપણે પૂરા થાય છે. તેથી વિપરીત અળળ (નરસા) દિવસોમાં તેવા કાર્યો કરાય જ નહિ. પછી કેમસર એકમ વગેરે તિથિઓમાંની સળળ તિથિમાં કે અળળ તિથિમાં આરંભેલા કાર્યોનું સાફ નરસું ફલ, ગમન

(વિહાર વગેરે) આદિમા લેવા લાયક નક્ષત્રો અને સધ્યાગત નક્ષત્રાદિનું સ્વરૂપ તથા ફલ જણાવીને પાદપોષનમન, (અનશન) વિદ્યા, લેખ, વડી દીક્ષા વગેરે કાર્યોનો આગલ કાળમા અને વિદ્યાભ્યાસ, મુદ્ધકર્મ, શિક્ષા, શિશુ પ્રતિમાદિ તપશ્ચર્યાના આરંભમા તથા નવુ ઉપકરણ વાપરવામા, તેમજ ચૈત્ય પૂજાદિ ધાર્મિક કાર્યોમા વચ્ચે (નહિ લેવા લાયક) નક્ષત્રો અને અવજર્થ (ગ્રાહ, લેવા લાયક) નક્ષત્રો જણાવ્યા છે પછી અનુક્રમે બધા વગેરે કરણોના નામ, અને તેને લાવવાનો એટલે કયા દિવસે કયુ કરણ હોય ? તે જણાવા માટે જરૂરી ગણિતની ખીના, તથા દીક્ષાદિ પ્રસંગે લેવા લાયક કરણોની અને રવિવાગાદિની ખીના સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી રૂદ્ર વગેરે સુદુર્તોની છાયાનુ પ્રમાણ, તેમા કાળના કાર્યો અને શુભાશુભ શકુનોની ખીના તથા તેમા કરવાના ને નહિ કરવાના કાર્યો, તેમજ ચંદ્ર રાશિ ને સ્થિર રાશિની ખીના, તેમા તથા હોગાદિમા કરવાના કાર્યો વિગેરે ખીના ક્રમસઃ સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી અનુક્રમે નિમિત્તોનું સ્વરૂપ, તેમા કરવા લાયક કાર્યો, અને નિમિત્તોનું પ્રગટપણ તથા દિવસાદિ નવ પદાર્થોમા ક્રમસઃ પૂર્વના પદાર્થ કરતા આગળના પદાર્થની સગવડતા અને પાછળના પદાર્થની અગવડતા વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ અનુષ્ટુપ્તમ્ ॥

सर्वेष्वपि कार्येषु-यात्राया च विशेषतः ॥

निमित्तान्यप्यतिक्रम्य, चित्तोत्साहः प्रगल्भते ॥ ૧ ॥

અર્થ-દિવસ વગેરે નવ પદાર્થોમા કહેલા નવમા નિમિત્ત કરતા પણ મનનો ઉત્સાહ થઈ જાય છે એટલે કાર્ય પ્રસંગે નિમિત્ત કરતા પણ પહેલા મનનો ઉત્સાહ જોવો હાવ જે કામ કરવાની આહવા હોય, તે દાખમે તે કામ કરવા મનમા જાલુજ ઉત્સાહ થતો હોય, તો તે કામ જરૂર તે વખતે કરી જ લેવું દિવસ તિથિ વગેરે નવે વાના સારા હોય, પણ મનમા વિવશિત કામ કરવાને અનુકૂલ ઉત્સાહજ ન વર્તતો હોય, તો તે કામ જીવુ જ નહિ આ નિયમ તમામ કાર્યોમા પણ લાગુ પડે છે, ને યાત્રાની જાણતમા તો જરૂર ચિત્તનો ઉત્સાહ તપાસવો એમ દિન શુદ્ધિ વગેરે ઘણા જ્યોતિષના ગ્રંથોમા જણાવ્યું છે

તથા કેટલાએક જરૂરી કાર્યોમા વારને લઈને પણ તિથિની વિશિષ્ટતા જણાવી છે જુઓ -

શનિ મૌમ ગતા રિક્તા-સર્વ સામ્રાજ્યદાયિની

અર્થ-સોય, નોમ, ને ચૌદશ આ રિક્તા તિથિ કહેવાય, તે ત્રણ તિથિમાની દોઈ પણ તિથિએ જો શનિવાર કે મંગલવાર હોય, તો તે તિથિ સર્વ સામ્રાજ્યને પણ દેવા સમર્થ

છે એમ સમજવું. કેટલાએક ખાસ જરૂરી ધાર્મિકાદિ કાર્યો આ તિથિમાં કરાય. એમ ખીન્ન જ્યોતિષના ઘણાં ગ્રંથોમાં કહ્યું છે. તેમજ ઉત્તમ યોગનું સામર્થ્ય જણાવતાં શ્રી હરિ-ભદ્રસૂરિ મહારાજાદિ મહાપુરૂષોએ લગ્ન શુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે:—

“એ રવિ જોગે પત્તે, સન્ને વિગાઈં વિણસંતિ”

કદાચ દિવસ વગેરેની શુદ્ધિ સંપૂર્ણ ન જણાતી હોય, ને કાર્ય જરૂર કરવાનું હોય, તે વખતે ઉત્તમ યોગની તપાસ કરવી. આવા પ્રસંગે જો એક રવિ યોગ હોય, તો દિવસાદિની રહેજ અશુદ્ધિ લગાર પણ નુકશાન કરી શકતી નથી.

॥ ૮ શ્રીગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૯ શ્રીદેવેન્દ્રસ્તવ પ્રકીર્ણકનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

દશ પયન્નાઓમાં આ નવમો પયન્નો છે. તેમાં દેવોના સ્વામી ઇંદ્રોની હકીકત જણાવવા પૂર્વક શ્રીવિનેશ્વર દેવની સ્તુતિ કરી છે, તેથી તે ‘દેવેન્દ્રસ્તવ’ આવા યથાર્થ નામે ઓળખાય છે. જ્યારે વર્ષાદેને આવવાની શરૂઆતનો ટાઈમ વર્તે છે, શાંતિનું વાતાવરણ વર્તી રહ્યું છે, તે અવસરે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના આસાદમાં શ્લોકોની હકીકતને જાણનાર એક શ્રાવક સ્વધર્મચારિણી (પત્ની)ની સાથે દ્રવ્ય પૂજા પૂરી કરીને ભાવ પૂજા કરવાના પ્રસંગે શ્રોઆદિનાથ વગેરે ત્રેવીશ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરીને વર્તમાન શાસનના નાયક પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની ઉપર ખડું જ ખડુમાન હોવાથી તે મૂલ નાયકનો પરમ ઉદ્ધાસથી સ્તુતિ કરે છે, તેમાં તેણે કહ્યું કે ૩૨ ઇંદ્રોથી સ્તવાયેલા હે નાથ! હું આપના ચરણ કમલને નમસ્કાર કરું છું. આ વચન સાંભળીને તેની પાછળ જાણી રહીને સ્તુતિને સાંભળનારી શ્રાવિકાએ (તે સ્તુતિ કરનારની પત્નીએ) પોતાના પતિને ૬ પ્રશ્નો આ રીતે પૂછ્યા કે—૧. જગત્રીશ ઇંદ્રો કઈ રીતે સમજવા? ૨. તેમને રહેવાના સ્થાનો કયા કયા? ૩. તે જગત્રીશ ઇંદ્રોમાંના દરેક ઇંદ્રનું કેટલું કેટલું આયુષ્ય કહ્યું છે? ૪. તથા કયા કયા ઇંદ્રના તાળામાં કેટલા ભવનો-વિમાનો છે? ૫. તે ભવનો કે વિમાનો કેવા હોય છે? ૬. તે દરેક ઇંદ્રને કેટલી કેટલી હદનું અવધિજ્ઞાન હોય છે? આ પ્રશ્નો સાંભળીને તે દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવાની શરૂઆત કરતાં પહેલાં તેણે જણાવ્યું કે— ૧. ગુરૂ મહારાજની પાસે મેં આગમશ્રવણાદિ

૧. અહીં વિશિષ્ટ ઋદ્ધિવાળા ૩૨ ઇંદ્રો ગણ્યા છે. તેમાં વ્યંતરોના ૩૨ ઇંદ્રો ભેળવીને ૬૪ ઇંદ્રો પણ ખીન્ન ગ્રંથોમાં કહ્યા છે. ઇંદ્રો જગત્રીશ છે, એ વચન આપેલું હોવાથી જાણખી છે.

સાધનોથી જે શ્રુતજ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેને અનુસારે ૬ પ્રશ્નોના ઉત્તરે આપુ છું એમ કહીને તેણે અનુક્રમે ઉત્તરે આપ્યા, તેમા લોકપાલ વગેરેની સખ્યા, ઇંદ્રોના બળની હકીકત (શરૂઆતની) ૬૫ ગાથાઓમા કહી છે પછી ચદ્રાદિતુ વિવિધ પ્રકારે વર્ણન કરીને ચદ્રાદિની સાથે નક્ષત્રોનો યોગ કેટલા કાલ સુધી રહે ? આનો ખુલાવો કર્યો છે પછી વૈમાનિક દેવોના કંપોપપન્ન અને કંપાતીત દેવોની ખીના ૧૬૩ મી ગાથાથી ૧૯૮ ગાથા સુધીની ૩૬ ગાથાઓમા કહી છે પછી ત્રણ ગાથાઓમા દેવોના પ્રવીચાર (દેવતાઈ ભોગ) ની ખીના, અને ૨૭૩ મી ગાથાથી ૨૯૦ મી ગાથા સુધીની ૧૮ ગાથાઓમા સિદ્ધશિવાની ખીના અને સિદ્ધ ભગવતોની અવગાહનાનું સ્વરૂપ તથા ૨૯૩ મી ગાથાથી ૨૯૯ મી ગાથા સુધીની ૭ ગાથાઓમા સિદ્ધ પરમાત્માનું સુખ વર્ણવ્યું છે આ પચન્નાના રચનાર શ્રી વીરભદ્રગણી છે આમાથી ઇંદ્રાદિની ખીના ૬ કામા જાણી શકાય છે આની કુલ ગાથા ૩૦૭ છે આ રીતે આ દેવેન્દ્ર-સ્તવપ્રકીર્ણકનો સાર જણાવીને હવે તેનો પરિચય ૬ કામા જણાવું છું

॥ દેવેન્દ્ર સ્તવ પ્રકીર્ણકનો સાર ॥

અહીં શરૂઆતમા મગલાચરણ કરીને અભિધેય (અથવા દેવોની ખીના) વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવીને શ્રાવકે કરેલી શ્રી વીરપ્રભુની સ્તુતિનું વર્ણન કરવાના અવસરે કમસર દેવેન્દ્રોના નામ, તેમના ભવનોની કે વિમાનોની સખ્યા, અને ઇંદ્રોનું આયુષ્ય, તથા ભવનાદિની જાડાઈ વગેરે, તેમજ દેવતાઈ પ્રવીચાર, ઇંદ્રોના અવધિ-જ્ઞાન વગેરે મુદ્દાઓને લક્ષ્યમા રાખીને શ્રાવિકાએ કરેલા પ્રશ્નો જણાવીને શ્રાવકે કમસર આપેલા ઉત્તરે જણાવ્યા છે તેમા અનુક્રમે ભવનપતિ દેવોના ઇંદ્રો, તેમના તાળાના ભવનોની સખ્યા, અને દક્ષિણ દિશામા ને ઉત્તર દિશામા (એમ બે વિભાગે કરીને) ભવનપતિ દેવોનું રહેલું, તથા તેમના ભવનના સ્થાન સ્વરૂપ લગાઈ વગેરે, તેમજ દક્ષિણ દિશાના ઇંદ્રોના ને ઉત્તર દિશાના ઇંદ્રોના નામ કહીને ભવનોની અને ઇંદ્રોની અશ્રમહિપીઓની સખ્યા જણાવી છે પછી જબૂદીપાદિની સમલાઈનમા રહેલા આવાસાદિની સખ્યા, અને અમુરાદિના આવાસ સ્થાન, તથા અમરેન્દ્ર વગેરે વીચ ઇંદ્રોની વૈકિંચ શક્તિનું પ્રમાણ જણાવ્યું છે આ રીતે ભવનપતિની ખીના ૬ કામા કહીને વ્યતરેનું વર્ણન કરતા તેમના ભેદો, નામ, સ્થાન, ભવનોના સ્થાન લગાઈ પહોળાઈ, દક્ષિણ દિશાના ને ઉત્તર દિશાના ઇંદ્રોના નામ જણાવવા પૂર્વક આયુષ્યનું વર્ણન કર્યું છે આ રીતે વ્યતરની ખીના પૂરી કરીને જ્યોતિષક દેવોનું વર્ણન શરૂ કર્યું છે તેમા અનુક્રમે જ્યોતિષક દેવોના ભેદ, તેમના વિમાનોના આકાર, જ્યોતિષકની જાડાઈ, ચદ્ર સૂર્ય ચંદ્ર નક્ષત્ર ને તારાના વિમાનોની લગાઈ પહોળાઈ વગેરેનું પ્રમાણ, ચંદ્રના ને સૂર્યના વિમાનને વહન કરનારા દેવો, ચદ્રાદિમા કોની મદ ગતિ હોય ? ને કોની શીઘ્ર ગતિ હોય ? તથા અત્પરિદિક્ક કોણ ? ને મહરિદિક્ક કોણ ? આ પ્રશ્નોના ૨૧

પછી તારાઓનું વ્યાધાતિક આંતરું અને નિર્વ્યાધાતિક આંતરું જઘન્યથી ને ઉત્કૃષ્ટથી જણાવીને ચંદ્રની કે સૂર્યની સાથે નક્ષત્રોનો યોગ (સંગંધ) કેટલો ઘલ રહે ? તેનો ખુલાસો કરીને જંખૂદ્રીપાદિમાં ચંદ્રાદિની સંખ્યા, તેના પિટકો, અને નેની પંકિતઓ વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી કમસર જ્યોતિશ્વકની ગતિના આધારે મુખ દુઃખ થવાની બીના, અને તાપક્ષેત્રની વૃદ્ધિ હાનિ, તથા ચંદ્રના પ્રકાશની વૃદ્ધિ હાનિ વગેરે, તેમજ રાહુથી ચંદ્રના વિમાનનું ઢંકાવવું, અને અટ્ટી દ્વીપની બહાર રહેલા જ્યોતિષ્કાનું સ્વરૂપ જાણાવતાં કહ્યું કે- તે સૂર્ય ચંદ્ર વગેરે એક બીજાને આંતરે રહ્યા છે. અહીં આંતરંનું પ્રમાણ પણ જણાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે એક ચંદ્રનો પરિવાર, અને જ્યોતિષ્ક દેવાદિનું જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહીને જ્યોતિષ્કનો અધિકાર પૂર્ણ કર્યો છે. પછી વૈમાનિક દેવોના અધિકારમાં કહ્યું છે કે-સૌધર્મ, ઇશાન, સનતકુમાર વગેરે બાર દેવલોક છે, અને અન્યલિંગ (મુનિનો વેષ એ સ્વલિંગ કહેવાય, ને સંન્યાસી વગેરેના જે વેષ, તે અન્યલિંગ કહેવાય.) થી ઐવેયકપણ પામી શકાય જ નહીં, તથા સમ્યક્ત્વને પામીને ફરી મિથ્યાત્વ ભાવને પામેલા છવો દેવલોકમાં જાય, તો ઉત્કૃષ્ટથી નવ ઐવેયક મુઘી જ જાય. પછી અનુક્રમે બાર દેવલોકમાં રહેલા વિમાનોની સંખ્યા, ત્યાં રહેલા દેવોનું આયુષ્ય, અને નવ ઐવેયકના નામો, તથા દરેક ઐવેયકમાં રહેલા વિમાનોની સંખ્યા, તથા ત્યાંના (તે વિમાનોમાં રહેલા) દેવોનું આયુષ્ય, તેમજ અનુત્તર વિમાનોનાં નામ, અને તે પાંચ વિમાનોમાંના વિજય વગેરે વિમાન કંઈ દિશા વગેરેમાં રહ્યા છે ? તેનો ખુલાસો કરીને તે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના આયુષ્યની હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી બાર દેવલોક, ઐવેયક અને અનુત્તર વિમાનોના આકાર કહીને તે વિમાનો કોના આધારે રહ્યા છે ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યો છે. પછી અનુક્રમે ચારે નિકાયના દેવોના વર્ણ, લેશ્યા, અને શરીરનું પ્રમાણ જણાવતાં કહ્યું છે કે આયુષ્યને અનુસારે શરીરના પ્રમાણ (ઉંચાઈ)નો નિર્ણય થઈ શકે છે. પછી વિમાનાદિનું પ્રમાણ, દેવોના પ્રવીચાર અપ્રવીચાર, (કયા દેવોને કાયાદિથી પ્રવીચાર હોય ? ને કયા દેવોને તે ન હોય. આ હકીકત) અને વિમાનોના ગંધાદિ, તથા આવલિકા પ્રવિષ્ટ વિમાનોની ને પુષ્પાવકીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા, તેમજ તે બધા વિમાનોના સ્થાન, સંસ્થાન, અને પ્રકાર (કિટલો) વગેરે. આ બધા પદાર્થોનું કમસર વર્ણન દ્રંકમાં જણાવ્યું છે. પછી કમસર ભવનોની, ભૌમ નગરોની, ને જ્યોતિષ્ક દેવોના વિમાનોની સંખ્યા, તથા વૈમાનિકાદિ દેવોનું અસ્પષ્ટભૂત્વ તેમજ પહેલા બે દેવલોકની દેવીઓના વિમાનોની સંખ્યા સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના સુખાદિનું વર્ણન કરી જણાવ્યું છે કે-સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો નિશ્ચયે એકાવતારીજ હોય છે, તેવો નિયમ બાકીના વિજ્યાદિ વિમાનોના દેવો માટે ન સમજવો. કારણકે ત્યાંના દેવોમાંના કેટલાક દેવોને છેલ્લા એક બે આદિ મનુષ્યભવ કરીને પણ મોક્ષે જવાનું હોય છે. પછી કહ્યું કે-દેવોને આહાર કરવાની ઇચ્છા અને શ્વાસોચ્છવાસ લેવાની ક્રિયા પોતાના આયુષ્યને અનુસારે હોય છે. જે દેવનું જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય, તે દેવ તેટલા હજાર વર્ષો વીત્યા બાદ આહારની ઇચ્છા કરે, ને તેટલા પખવાડીયા વીત્યા બાદ

ફરી શ્વાસ લઇને મૂકે પછી વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો વિષય જણાવીને કહ્યું છે કે નારક વગેરે જીવો અવધિજ્ઞાનથી અગાધ ડહોવાય છે એટલે તેઓમાના જે સમ્યક્દષ્ટિ જીવો હોય, તેમને જ અવધિજ્ઞાન હોય છે પછી અનુક્રમે સૌધર્માદિ દેવલોકમા પૃથ્વીની બાકાઈ, વિમાનોના વર્ણ, નાને દેવ દેવીઓની બીના, તથા પ્રસાદ તેમજ સિદ્ધામનાદિની બીના કહીને વૈમાનિકનો અધિકાર પૂરો કર્યો છે પછી સિદ્ધના અધિગરમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી સિદ્ધશિલાનુ આતરૂ, તેના આકાર બાકાઈ લગાઈ વગેરે, અને સિદ્ધોના સ્થાન, પ્રતિષ્ઠાતાદિ, સ્થાન, અવગાહના લક્ષણ, સ્પર્શના, જ્ઞાનાદિ અનુક્રમે જણાવીને સિદ્ધના સુખનું સ્વરૂપ સ્વેચ્છનું આશિક છૂટાત છૂટાને સમજાવ્યું છે અતે સિદ્ધના નામ અને અવ્યાગાધપણ જણાવીને સ્તુતિ વગતાર શ્રાવકે શ્રીઅરિહંતના વદનનો મહિમા કહેવા પૂર્વક માગણી કરી છે કે-હે પ્રભો ! આપની સ્તુતિ કરવાના ક્ષણે મને સિદ્ધિના સુખ મળે, એજ માગી હાર્દિંદ્ર લાવતા છે ચારે નિકાયના દેવોના સક્ષિપ્ત સ્વરૂપને જણાવનારો આ પયત્તો છે તેની સરસ પદ્ધતિ થોડા ટાઈમે તત્ત્વ યોધને દેનારી છે આ રીતે આ દેવેન્દ્રસ્તવ પયત્તોનો પરિચય ટૂંકમા જણાવો

॥ શ્રીદેવેન્દ્રસ્તવ પ્રકીર્ણકનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૧૦ શ્રીમરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો સક્ષિપ્ત સાર ॥

અહીં પણ અત સમયે કરવા લાયક આરાધનાની બીના ૬૬૮ ગાથાઓમા ગાંડું જ વિસ્તારથી કહી છે (૧) મરણ વિલકિત, (૨) મરણ વિશેષિ, (૩) મરણ સમાધિ, (૪) સલેખનાશ્રુત, (૫) ભક્ત પગિણા, (૬) આતુર પ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણક, (૭) મહાપ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણક, (૮) આગાધના પ્રકીર્ણક આ આઠ શ્રુત ગ્રંથો (શાસ્ત્રો)નો સાર લઇને આ મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકની રચના ત્રીવૈરભદ્રગણિએ કરી છે આ આઠ શાસ્ત્રોમા ચતુ શરણ પ્રકીર્ણક અને સંત્તારક પ્રકીર્ણકનું નામ કહ્યું નથી, તેથી એમ મ લાગે છે કે-કદાચ તે બે પયન્નાની રચના આ મરણ સમાધિની રચના થયા પછી થઈ હોય તથા આઠ શાસ્ત્રોમા ‘મરણ સમાધિ’નું નામ જણાવ્યું છે, તેથી એ વિચાર પ્રકટે છે કે-આરાધનાની હકીકતને જણાવનાર તે પ્રાચીન “મરણ સમાધિ” નામનું શાસ્ત્ર આ પયન્નાના રચનાર શ્રીવૈરભદ્રગણિના પામે હોવું જોઈએ, કે જેના આધારે આ વિદ્યમાન મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકની રચના થઈ છે જન્મ અને મરણની વ્યાપ્તિનો વિચાર કરતા સમજાય છે કે જે જન્મ્યો તે જીવ જરૂર મરણ પામે જ, પણ જે જીવ મરણ પામે તે જરૂર જન્મ પામે જ એવો નિયમ નથી કારણ કે નિર્વાણ પદને પામવું તે પણ એક ભવનું મરણ જ છે ત્યાંથી જન્મ પામવાનો નથી

“તેહિં સહ વિપ્પઓગો, જીવાણ મળ્લપ્પ મરણ”

અર્થ:—શરીર બળ વગેરે ત્રણ બળ, પાંચ ઇન્દ્રિયો, શ્વાસોચ્વાસ અને આયુષ્ય આ દશ પ્રાણો છે. એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, અસંજી પાંચેન્દ્રિય ને સંજી પાંચેન્દ્રિય જીવોને અનુક્રમે ૪-૬-૭-૮-૯-૧૦ પ્રાણો હોય છે. જીવ આ પ્રાણોથી જીવે પડે તે મરણ કહેવાય. આ મરણની વ્યાખ્યા જો કે જાનેમાં (મુક્તિમાં જનારા શ્રીતીર્થકારાદિ મહાપુરુષોના મરણમાં, અને તે સિવાયના બીજા જીવોના મરણમાં) ઘટે છે. તે પાણુ શ્રીતીર્થકારાદિ મહાપુરુષોના પ્રાણુ વિયોગની બાબતમાં મરણ શબ્દ વપરાય નહિ માટે નિર્વાણ વગેરે શ્રેષ્ઠ શબ્દોથી તેમના મરણને સૂચવાય છે. નિર્વાણ પદને પામનારા મહાપુરુષોને જન્મ ધારણ કરવાનું હોય જ નહિ. આથી સાબીત થયું કે મરણ પામનારા જીવોમાં જન્મ ધારણ કરવાની લજના હોય છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે મુક્તિમાં જનારા જીવો જન્મ ધારણ કરેજ નહિ, ને તે સિવાયના સંસારી જીવો મરણ પામીને જરૂર જન્મ ધારણ કરેજ. મરણના બે લેહ છે. ૧ સમાધિ મરણ, ૨ અસમાધિ મરણ. તેમાં જે સમાધિવાળું મરણ તે સમાધિમરણ કહેવાય. અને અસમાધિવાળું મરણ તે અસમાધિમરણ કહેવાય. આ બે મરણમાં સમાધિમરણ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. જે પયત્નામાં સમાધિમરણનો વિધિ કહ્યો છે, અથવા મરણકાલે સમાધિને પમાડનાર વિધિ કહ્યો છે તે મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણક કહેવાય. આ પ્રકીર્ણકની ભાષા અને રચના જોતાં કેઈ મહાશ્વત્તનાની સ્થવિર મહાપુરુષે આની રચના કરી હોય એમ સંભવ છે. આની અંતે કર્તાનું નામ જણાવ્યું નથી. તેથી આના રચનારનો ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકતો નથી. અહીં પહેલી ગાથામાં અંતકારે જણાવ્યું છે કે હું ‘મરણવિધિસંગ્રહ’ કહીશ ” આથી આ પયત્નાનું મુખ્ય નામ ‘મરણવિધિસંગ્રહ’ કર્તાને ઈષ્ટ હશે એમ જણાય છે. પછી શિષ્યે પૂછ્યું છે કે—સમાધિવાળું મરણ શી રીતે થાય ? એટલે મરણ કાલે (અંતકાલે, મરવાના ટાંધમે) આત્માને સમાધિ ભાવમાં રાખવાનો શો ઉપાય ? આ પ્રશ્નનો વિસ્તારથી ઉત્તર દઈને “હું મરણ સમાધિને જાણવા ઈચ્છું છું” આવી શિષ્યની સહભાવના ઉંમી ગાથામાં જાહેર કરી છે. પછી ૧૫ મી ગાથામાં આરાધનાના ત્રણ લેહો અને આરાધક અને વિરાધકનું સ્વરૂપ, તથા ત્યાગ કરવાને લાયક પાંચ સંકલ્પિત ભાવનાઓ ૬૦ મી ગાથા સુધીમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી અનુક્રમે મરણના ટાંધમે કરવા લાયક આલોચના વગેરે ૧૪ પ્રકારનો વિધિ અને આચાર્ય લગવંતના ગુણો, તથા શત્રુને હાર કરી જોનાદિની આરાધના કરવામાં પ્રયત્નશીલ રહેવાનો ઉપદેશ, તેમજ અનશન તપનું લક્ષણ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ૧૫ ગાથાઓમાં જ્ઞાનનો મહિમા જણાવીને અનુક્રમે સંલેખના કરવાનો વિધિ, રાગદ્વેષને જીતવાનો ઉપદેશ, પ્રમાદ ઉપધિ આદિને તજવાની બીના અને અંત કાલે આત્માને ખરૂં આલંબન, મમતાદિ દોષોને તજવાનો તથા ભાવ શત્રુને હાર કરવાનો ઉપદેશ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી પ્રત્યાખ્યાનની અને પંડિત મરણની બીના જણાવીને મહાવ્રતોને સાચવવાનો અને ઉત્તમ અર્થ (મોક્ષની) ની સિદ્ધિનો ઉપદેશ આપ્યો છે. પછી અનુક્રમે અભ્યુદયત મરણની બીના, શ્રીજિન વચનનો મહિમા, સંવેગનું તથા પતાકા હરણનું તેમજ નિર્ધામક એટલે નિર્જાંમણા કરાવનાર શ્રી આચાર્યાદિનું વર્ણન

કર્તુ છે પછી અનુક્રમે ક્ષામણીની ખીના અને શરીર આહાર ઉપધિ વગેરેને વોસિરાવવાની ખીના તથા સન્તારકને (મરણકાલે ત્રયારાને) સ્વીકારવાનો વિધિ, તેમજ અનશન કરનાં જીવને ગુરૂએ ફરમાવેલી હિતગિદ્ધાની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી ૧૭ ગાથાઓમાં અન્યત્વ ભાવનાનું અને અશુચિ ભાવનાનું તથા નરકાદિ ચાર ગતિનાં દુષ્ટોનું વર્ણન કરીને સમાધિ મગ્ણથી આરાધક ભાવે આત્મહિતને કળનારા (૧) જિનધર્મ શેઠ, (૨) ત્રિજ્ઞાતિપુત્ર, શાલિભદ્રના બંનેવી ધન્યકુમાર, શાલિભદ્ર અને સુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, સહજેવ ને નકુલ, આ પાંચ પાઠવો વગેરેના દેહાતો જણાવ્યા છે અને (૧) અનિત્ય ભાવના, (૨) અશરણ ભાવના, (૩) સસાર ભાવના, (૪) એકત્વ ભાવના, (૫) અન્યત્વ ભાવના, (૬) અશુચિ ભાવના, (૭) આશ્રવ ભાવના, (૮) સવગ્ ભાવના, (૯) નિર્જ્ઞા ભાવના, (૧૦) લોક સ્વભાવ ભાવના, (૧૧) બોધિહર્લભતા ભાવના, (૧૨) ધર્મના સાધક (કરવા પૂર્વક ઉપદેશક) શ્રી અરિહંત પ્રભુની ભાવના, (ધર્મ ભાવના) આ આર ભાવનાનું સુદર સ્વરૂપ કહીને મોક્ષના વાસ્તવિક મિથ્ય સ્વાધીન નિર્દોષ સુખનું વર્ણન કર્યું છે આ ગીતે દશમા શ્રી મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો દ્વેષમા સાગ જણાવ્યો તે ખાસ મનન કરવા લાયક છે તેથી આત્મા જરૂર નિર્મલ બને છે આગાધનાના સ્વરૂપને જણાવનાર પૂર્વે કહેલા તમામ અયોમા કહેલી ખીના કરતા વધારે ખીના વિસ્તારથી અહીં જણાવી છે

॥ મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો ૬૬ સાર પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીમરણસમાધિ પ્રકીર્ણકનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં મંગલાચરણ અને અભિષેક (કહેવાની ખીના) વગેરે કહીને શિષ્યે ગુણવત્ત આચાર્ય મહાગજને પૂછ્યું કે—અબ્યુદયતમરણનું સ્વરૂપ શું? આ પ્રશ્નનો વિસ્તારથી ઉત્તર દઇને આરાધનાને અનુસરતો ઉપદેશ આપ્યો છે પછી અનુક્રમે જ્ઞાનારાધના, દર્શનારાધના આગિત્રારાધના આ ત્રણ પ્રકારની આરાધનાનું ક્રમસર સ્વરૂપ અને ફલ તથા બાહ્ય હિત મરણનું ને પડિતમરણાદિનું ફલ, તેમજ પડિતમરણનું સ્વરૂપ કહીને પરિકર્મનો વિધિ (અનશન કરવાની પહેલાનો વિધિ) અને પડિતમગ્ણનો વિધિ, તથા કાદર્પિક ભાવના વગેરે પાંચ ભાવનાની ખીના, તેમજ સમાધિ પામવાને યોગ્ય (લાયક) જીવોની અને અયોગ્ય જીવોની ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી અનુક્રમે ધર્મપ્રાપ્તિનું હર્લભપણ, ક્રમભોગનું તુચ્છપણ અને વિષય તુષ્ણાનું નિદનીયપણ, તથા બાવમરણનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું છે કે—મોહવાસિત મૂઠ જીવો પણ આલોચના કરવાથી આરાધક બને છે આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને આલોચના, સલોચના, ક્ષામણાદિની ખીના જણાવવાપૂર્વક મરણ વિધિ વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે પછી અનુક્રમે વિનયનું સ્વરૂપ, ફલ, અને આલોચનાદિથી આત્મશુદ્ધિને

કરનારનું તથા કરાવનારનું સ્વરૂપ, તેમજ કદપના ૧૮ લેહ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી કમસ્ર આલોચક (આલોચના કરનાર જીવ) ના ગુણો ઉપસ્થાપના કરવા લાયક ૧૯ સ્થાનો કહીને જણાવ્યું છે કે—શિષ્યે ગુરૂની પાસે દ્રવ્ય શલ્યને અને ^૧લાવ શલ્યને છંડીને વ્રતાદિમાં અતિચાર જે રીતે લાગ્યો હોય, તે અતિચાર તે રીતે સરલ ભાવે કહેવો જોઈએ. આ ખીના કહીને અનુક્રમે આરાધકનું ને વિરાધકનું લક્ષણ આલોચના કરવાનો વિધિ અને તેનું ફલ સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું છે કે કોઈને શરીરમાં શસ્ત્રાદિનો ઘા લાગવાથી જે દુઃખ થાય તેનાથી બહુ વધારે દુઃખ મનમાં શલ્ય રાખવાના પાપે ભોગવવું પડે છે. અને ભવાંતરમાં શ્રીજિન ધર્મની પ્રાપ્તિ દુર્લભ થાય છે. એટલે શલ્યનો ત્યાગ કરવાથી સુલભ બોધિપણું, ને શલ્ય રાખવાથી દુર્લભ બોધિપણું થાય છે. તથા સંસારમાં ઘણો કાલ ભટકવું પડે છે. આ ખીના સ્પષ્ટ જણાવીને અનુક્રમે શલ્યના માયા શલ્ય, નિયાણુ શલ્ય, મિથ્યાત્વ શલ્યરૂપ ત્રણ લેહો, અન્નજીવતાં લાગેલા દોષોને ખમાવવાનો વિધિ, અને આલોચના કરવાના પ્રસંગે તજવા લાયક ૧૦ દોષો, તથા પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાનો ને દેવાનો વિધિ વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ જણાવી છે. પછી અનુક્રમે તપના ૧૨ લેહો, સ્વાધ્યાયની પ્રશંસા, અને શ્રુત યોગનું ફલ, તથા સમ્યક્ત્વની ને ચારિત્રની પ્રશંસા, પ્રાયશ્ચિત્તાદિથી થતી આત્માની નિર્મલતા, તેમજ ઉપધિ વગેરેને વોસિરાવવાની (દેહ ઉપધિ આહાર એ ત્રણની ઉપર રહેલી મારાપણાની ભાવનાને તજવાની) ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી તપ કરવાની સૂચના, પરિકર્મનો વિધિ, અને શબ્દાદિ વિષયોને તજવાની હકીકત, તથા સંલેખનાનું સ્વરૂપ અનુક્રમે સમજાવ્યું છે. પછી ઉપદેશ રૂપે ફરમાવ્યું છે કે વિષય કષાયનો ત્યાગ કરીને આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવી, અને રાગાદિ દોષોને ભયંકર દુઃખ દેનારા સમજીને જરૂર તજવા જોઈએ. નિયાણું કરવું નહીં. આ અવસરે સૂચના કરી છે કે શ્રીઆતુર પ્રત્યાખ્યાન નામના પ્રકીર્ણકની તમામ ખીના અહીં સમજી લેવી. પછી અનુક્રમે મરણકાલે અશાતા વેદનીય જન્ય વેદના ભોગવવાના સમયે ધૈર્ય રાખી સમતા ભાવે સહન કરવાની સૂચના, અભ્યુદય મરણનું સ્વરૂપ, અને આરાધનાનો વિધિ કહીને જન્ય આરાધનાનું અને મધ્યમ આરાધનાનું તથા ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાનું ફળ જણાવ્યું છે. પછી કહ્યું છે કે ધીર પુરૂષ વગેરે મરણ પામે છે, ને અધીર પુરૂષ વગેરે પણ મરણ પામે છે. બેમાં ધીર પુરૂષાદિનું મરણ શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે. તથા સુવિહિત મુનિ વગેરે સમાધિ ભાવે કાલધર્મ પામીને મોક્ષે જાય છે અથવા મહર્દ્ધિક વૈમાનિકપણું વગેરે શ્રેષ્ઠ દેવપણું પામે છે. પછી અનુક્રમે અનશન કરનારના ને તેને નિઝામણા કરાવનારના ગુણો ને શ્રી આચાર્યાદિને ખમાવવાનો વિધિ, તથા અનશન કરનાર મુનિ આદિનું સ્વરૂપ તેમજ ચારે આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો વિધિ વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે. ત્યાર બાદ નિઝામણા કરાવવાનો વિધિ

૧ આ પ્રસંગને અનુસરતું શ્રી સુસદ્મુનિનું ચરિત્ર યથાર્થ બોધ દેનારું છે, મેં તે સંસ્કૃતગદ્યમાં રચ્યું છે તે સ્પષ્ટાર્થ સાથે જાણ્યું છે.

અને પ્રમાદ વગેરેને તજવાની ને ક્ષમાદિ શુભોને ધારણ કરવાની હિતશિક્ષા તથા ચારે ગતિના મુખ દુ ખની ખીના તેમજ જન્મ મરણને ગર્ભાવાસના દુ ખની વૈરાગ્યજનક ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે પછી ગર્ભનું અશુચિપણ, ત્યાં વૈમાનિક દેવની પણ ઉત્પત્તિ અને નારક મનુષ્ય તિર્થંચના દુ ખો વર્ણવીને કહ્યું છે કે મમતાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો આ અવસરે આરાધક જીવનું લક્ષણ જણાવીને હિતશિક્ષા કરમાવી છે કે આર્તધ્યાન, રોદધ્યાન, ને રાગદ્વેષાદિનો ત્યાગ કરીને મરણ કાલની વેદના સહન કરવી જોઈએ આ રીતે મરણ કાલે સમાધિ ભાવે રહી આત્મહિતને કરનાર જીવોના કષ્ટોત્થા જણાવતા સનતકુમાર રાજર્ષિ, ગજસુકુમાલ, અવતી સુકુમાલ, ચદ્રાવત સંકે રાજ, હમદત રાજર્ષિ, સુકોશલ મુનિ, વજ સ્વામી, ઢઢણ ઋષિ, આષાઢભૂતિ મુનિ વગેરેના નામો કહ્યા છે પછી અનુક્રમે પાત્થોપગમન નામના અનંશનનો વિધિ અને ધગિની મરણનો વિધિ, તથા ખાર ભાવનાનું સ્વરૂપ, તેમજ મનુષ્ય જાતિની વિચિત્રતા વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે અતે હિતશિક્ષા કરમાવી છે કે મનુષ્યપણ, જિન વચનનું શ્રવણ વગેરે વારંવાર મળવા દુર્લભ છે, જોમ સમજીને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરી સિદ્ધિના મુખ પામવા માતા, સ્ત્રી વગેરેમાના કોઈ પણ મરણ કાલે દુ ખને લોગવતા જીવને દુ ખથી બચાવી શકતા નથી, તેમજ તે દુ ખને શાત પણ કરી શકતા નથી દુ ખના સમયમા જોક જિનધર્મનો જ ખરો આશરો છે જોમ ચોક્કસ સમજવું પછી કર્તાએ જિન મતનો મહિમા જણાવીને શ્રી મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણ પૂરો કર્યો છે

॥ શ્રી મરણ સમાધિ પ્રકીર્ણકનો દ્વિતીય પૂરો થયો ॥

૪૫ આગમોમા જે દશ પચન્નાઓ ગણ્યા છે તે બધા પચન્નાઓની સાર કહેવા પૂર્વક સક્ષિપ્ત પરિચય જણાવ્યો ખીજા ઐતિહાસિક અથોમા અગચૂલિજ વગેરે પચ્ચીશ પચન્નાઓના નામ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે જણાવ્યા—(૧) અગચૂલિકા, (૨) અગવિદ્યા, (૩) અજીવકંપ, (૪) આતુરપ્રત્યાખ્યાન, (૫) આરાધનાપત્તાકા, (૬) ઋષિભાષિત, (૭) કવચદ્રાવ, (૮) અતુ શરણ, (૯) ચદ્રાવેધ્યક, (૧૦) જખૂસ્વામિઅધ્યયન, (૧૧) જીવવિભક્તિ, (૧૨) જ્યોતિષકરકંક, (૧૩) યોનિપ્રાભુત, (૧૪) તીર્થોદ્ગાલિ(રિક), (૧૫) તિથિપ્રકીર્ણક, (૧૬) દ્વીપ સાગરપ્રસન્નિ, (૧૭) પર્યંતારાધના, (૧૮) પિંડવિશોધિ, (૧૯) વર્ગચૂલિકા, (૨૦) વજચૂલિકા, (૨૧) વ્યાખ્યાચૂલિકા, (૨૨) વીરસ્તવ, (૨૩) સસક્રતનિર્ચુક્તિ, (૨૪) સારાવલીપ્રકીર્ણક, (૨૫) સિદ્ધપ્રાલભ (સિદ્ધપાહુક)

॥ શ્રીઅગચૂલિકા વગેરેનો પરિચય દ્વિતીય આ પ્રમાણે જણાવો ॥

૧ અગચૂલિકા—અગોની જે ચૂલિકા, તે અગચૂલિકા કહેવાય એટલે શ્રીઆચાર્ય વગેરે અગોમા કહેલી સક્ષિપ્ત ખીના અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે હાલના

અંથોમાં જેમ પરિશિષ્ટ વગેરે નામવાળા એક જાતના (અંથના) છેલ્લા વિભાગમાં તે તે અંથમાં કહેલી ટૂંક ખીના અને નહિ કહેલી ખીના વિસ્તારથી સમજાવાય છે, તેમ જે શાસ્ત્રની જે ચૂલિકા હોય, તેમાં કહેલી અને નહિ કહેલી ખીના તે ચૂલિકામાં વિસ્તારથી જણાવાય છે. માટે કહ્યું છે કે “વિવક્ષિતાગમોદ્ગતાનુક્તાર્થગ્રાહિકા ચૂલિકા” એમ શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે પણ શ્રીસ્થાનાંગસૂત્રની ટીકા (અધ્ય૦ ૧૦ સુ., સૂ૦ ૭૫૫, પાનું ૫૧૩) માં— ‘શ્રીવ્યવહારસૂત્ર (છેદસૂત્ર વિશેષ) ના ૧૦મા ઉદ્દેશના લાપ્યની ૧૦૭મી ગાથાના આધારે આની વ્યાખ્યા જણાવતાં કહ્યું છે. પણ શ્રીમલયગિરિજા મહારાજ તે વ્યવહાર લાપ્યની ૧૦૭ મી ગાથાની ટીકામાં જણાવે છે કે શ્રીઉપાસક દશાંગ સૂત્ર વગેરે પાંચ અંગોની જે ચૂલિકા તે અંગ ચૂલિકા કહેવાય, શ્રીસ્થાનાંગ અને નંદીસૂત્રાદિમાં જણાવેલી આ અંગચૂલિકાની શરૂઆતમાં ‘અંગચૂલિકા’ શબ્દની વ્યાખ્યા કહી છે. પછી મુનિવરોના વિનયાદિ ધર્મનું પ્રાકૃત ગદ્યમાં વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. તેમાં શ્રીનંદીસૂત્રના અને શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રનાં નામ કહ્યાં છે. તેના આધારે જણાય છે કે આ બે સૂત્રોની (શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રની અને શ્રીનંદીસૂત્રની) રચના થયા પછી જ આ અંગચૂલિકાની રચના થઈ હોય. વ્યાજબી જ છે કે જે સૂત્રોની રચના જેની પહેલાં થઈ હોય, તેમાં તે સૂત્રોનાં નામ આવી શકે. સંભવ છે કે, ઈસ્વી સન પાંચમા સૈકા લગભગ આની રચના થઈ હોય, એમ ઐતિહાસિક અંથોમાં કહ્યું છે. આ સૂત્રની અંતે સૂચના કરી છે કે, અહીં જે ખીના કહી નથી, તે બધી ખીના વંચચૂલિકા સૂત્રમાંથી જાણી લેવી. હાલ આની એક હાથપોથી ભાંડારકર પ્રાચ્ય વિદ્યા સંશોધન મંદિરમાં હયાત છે. કોઈ મુનિવરે કરેલો આ સૂત્રનો સ્તબકાર્થ (ગુજરાતી ટપો) પણ છે. પણ તે છપાયો નથી.

૨ અંગવિદ્યા—અંગ સ્ફુરણ (શરીરમાંના આંખ વગેરે અંગોનું ફરકવું) વગેરે હકીકતને જણાવનાર જે શાસ્ત્ર તે અંગવિદ્યા કહેવાય. ટૂંકમાં એમ પણ કહી શકાય કે— હાથ વગેરે અંગોના સ્વરૂપને જણાવનારી વિદ્યાને મેળવવાના સાધનભૂત જે શાસ્ત્ર, તે અંગવિદ્યા કહેવાય અહીં વિદ્યા શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન અથવા જોધ થાય છે. આની ગદ્ય પદ્ય પ્રાકૃત રચના છે, અને આનું ૬૦૦૦ શ્લોક જેટલું પ્રમાણ છે. શ્રીવીરસૂરિએ સામુદ્રિક શાસ્ત્રની ખીનાને જણાવનારા આ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હતો, એમ શ્રીસિંધી જૈન અંથમાલા તંત્રથી છપાયેલ શ્રીપ્રભાવક ચરિત્રના ૧૨૮મા પૃષ્ઠમાં કહેલા શ્રીવીરસૂરિ ચરિત્રમાં કહ્યું છે. તથા શ્રીજૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૨૦૭મા પૃષ્ઠ) વગેરે ઐતિહાસિક અંથોમાં જણાવ્યું છે કે શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની પાંચ ટીકા (પાંચ ટીકા; પ્રાકૃત બહુલ ટીકા)ના બનાવનાર શ્રીવાદિવેતાલ શાંતિસૂરીશ્વર મહારાજે ‘અંગવિદ્યા’ નામનો અંથ બનાવ્યો. (ઉદ્ધર્યો). સંભવ છે કે તેની રચના આ પ્રાચીન અંગવિદ્યાના આધારે કરી હોય તથા દૃષ્ટિ-વાદના પૂર્વમાંથી આ પ્રાચીન અંગવિદ્યાનો ઉદ્ધાર થયો હોય.

૩ અણ્વકરુપ—આની ૪૫ ગાથાઓ છે તેમા જણાવ્યું છે કે—મુનિએ આહાર, ઉપધિ વગેરેમાં જેથી દોષ લાગે તેવા કારણો સમજીને નિર્દોષ આહાર ઉપધિ વગેરે બોરવા બોધે. અહીં જણાવેલા ઉપધાત શબ્દનો અર્થ અતિક્રમણ દોષ થાય છે તેથી જેમા ઉપધાત લાગવાનો સભવ ન જણાતો હોય, તેવા આહાર, ઉપધિ, ઉપાશ્રય, શય્યા, દડ, અવલેખનિકા (જેનાથી પંગ વગેરેને ચોટેલી ધૂળ દૂર કરાય, તે ‘અવલેખનિકા’ કહેવાય) વગેરે અણ્વ પદાર્થોને બોરવાનો (લેવાનો, ગ્રહણ કરવાનો) રુપ એટલે વિધિ કહ્યો છે, તે અણ્વકરુપ કહેવાય અહીં મિશ્રરુપ વગેરેની પણ હકીકત સમજાવી છે

૪ આતુર પ્રત્યાખ્યાન—અહીં પણ પરમેષ્ઠિના ગુણોની સ્તવના કરીને ૧૮ પાપ મ્યાનાદિને ત્યાગ કરવાની અને ચાર શરણાનો સ્વીકાર કરવાની વગેરે ખીના લગભગ ૨૮ ગાથાઓમા જણાવી છે દશ પચનાઓમા જણાવેલા મોટા આતુર પ્રત્યાખ્યાન પ્રકીર્ણકનો સાગ દેહમા જણાવ્યો છે તેથી ત્યાની જે ૨૭મી ગાથા તેજ આની ચા તે જણાવી છે

૫ આરાધના પતાડા—જેમા આરાધના રૂપી વિવિધ દુઃખવવાનો વિધિ કહ્યો છે તે “આરાધના પતાડા” કહેવાય આની ૯૬૦ પ્રાકૃત ગાથાઓ છે તેમા ૯૮૩મી ગાથામા કહેલા ‘ધીરમહ’ શબ્દથી જણાય છે કે આના રચનારા શ્રીવીરભદ્રગણી છે અહીં ભક્ત પશ્ચિમદિની ભૈમ અતિમ આરાધનાની ઘીના જણાવી છે

૬ ઋષિભાષિત—જે અધ્યયનોમા ઋષિ એટલે પ્રત્યેક બુદ્ધ મહાપુરુષોના ભાષિત એટલે વચનો કહ્યા છે, તે અધ્યયનો ‘ઋષિભાષિતાતિ’ ઋષિભાષિત કહેવાય આ અધ્યયનોમા ઘણી ઉપમાઓનું વર્ણન કર્યું છે અહીં ઘણા અધ્યયનો પદમા (શ્લોકગદ્ય) છે આ સૂત્રમા ૪૫ અધ્યયનો કહ્યા છે તેની ગણતરી આ પ્રમાણે લાગુવી—૨૦ અધ્યયનો નારદ વગેરેની ખીનાને જણાવે છે તે નારદ વગેરે પ્રત્યેક બુદ્ધો શ્રીને મિનાથના તીર્થમા થયા છે એમ સમજવું પછી શ્રીપાર્શ્વનાથના તીર્થમા થયેલા ૧૫ પ્રત્યેક બુદ્ધો, અને શ્રીમહાવીર સ્વામીના તીર્થમા થયેલા ૧૦ પ્રત્યેક બુદ્ધો, એમ ૨૫ અને શરૂઆતમા કહેલા ૨૦ પ્રત્યેક બુદ્ધો મળી ૪૫ પ્રત્યેક બુદ્ધોના ઉપદેશ આ ૪૫ અધ્યયનોમા વર્ણવ્યો છે અને દેવલોકમાથી આવેને મનુષ્યલોકમા જન્મ પામેલા ૪૪ પ્રત્યેક બુદ્ધોના ૪૪ અધ્યયનો ‘ઋષિભાષિત’ નામથી જોળખાય છે એમ શ્રી સમવાયાગમ્ ત્રમા કહ્યું છે જે કે પ્રશ્ન બ્યાકરણના એક અધ્યયનનું નામ ‘ઋષિભાષિત’ છે પણ તેને આ ૪૪ કે ૪૫ અધ્યયનોના સમુદાયરૂપ ઋષિભાષિતોની સાથે સળગ નથી તે અધ્યયન પણ વિરૂદ્ધ પામ્યું છે શ્રીમદ્રણાહુ સ્વામીજીએ શ્રીઆચાર્યાગાદિ ૧૦ સૂત્રોની નિયુક્તિએ જાનાવી છે, તેમા આ ઋષિભાષિત મૂલનું પણ નામ આવે છે

૭ કવચદાર—આના ૧૨૯ શ્લોકો છે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે રચેલા શ્રી નિર્લકટપલાપ્યની ૪૭૬ મી ગાથાથી ૪૯૦ મી ગાથા સુધીની ૧૫ ગાથાઓમા જણાવેલું કવચદાર અને આ કવચદારપ્રકીર્ણક જ ને એક નથી, પણ જૂદા જૂદા મમજવા

૮ ચતુઃશરણુ—અહીં શ્રીચરિત્તંત્ર વગેરે શરણાં સ્વીકારવાની મુખ્ય ધીના કહી છે. દશ પયન્નાઓમાં જણાવેલા ચતુઃશરણુ પયન્નાથી આ પયન્નો અલગ છે એમ સમજવું.

૯ ચંદ્રાવેદ્યકપ્રકીર્ણક—આતું ધીનું નામ ‘ચંદ્રાવેદ્ય’ પણ છે. ચંદ્ર અથવા ચંદ્રક શબ્દનો અર્થ ડાળી આંખની કીકી થાય છે. તેને વીંધવાતું કૃષ્ટાંત દૃષ્ટને જેમાં અંત સમયની આરાધનાતું વર્ણન કર્યું છે તે “ચંદ્રાવેદ્યકપ્રકીર્ણક” કહેવાય. એક ઉંચા સ્તંભની ઉપરના ભાગમાં પુતળી ગોઠવીને તેની (સ્તંભની) પાસે રહેલા તેલથી ભરેલા તાવડામાં નીચી નજર રાખી (તાવડામાં પડેલા પુતળીના ણિળ તરફ જોઈને) જે સ્તંભની ઉપર રહેલી પુતળીની ડાળી આંખની કીકીને ણાણુ મારીને વીંધવી, તે રાધાવેદ્ય કહેવાય. આ કાર્ય જેમ બહુજ મુશ્કેલી ભરેલું છે, અને તેને કરનારા એટલે રાધાવેદ્યને સાધનારા જીવો બહુજ વિરલા હોય છે, તેમ અંત સમયે મનને સ્થિર રાખી આત્માને સંપૂર્ણ સમાધિમાં રાખી ઉત્કૃષ્ટ સાત્ત્વિકી આરાધના કરવી, તે કાર્ય પણ બહુજ મુશ્કેલી ભરેલું છે. અને તે કાર્યને સાધનારા જીવો પણ વિરલાજ હોય છે. આની ૧૭૪ ગાથાઓ છે. પાટણુ-કેસરનાઈ જ્ઞાનમંદિર તરફથી આ પ્રકીર્ણક સંસ્કૃત છાયા માથે છપાયો છે. તેમાં આર્યા વૃત્તમાં ૧૭૫ ગાથાઓ છે. અહીં (૧) વિનયનું સ્વરૂપ, (૨) શ્રીઆચાર્યના ગુણો, (૩) શિષ્યના ગુણો, (૪) વિનય સહિત નિઘ્રક એટલે ધ્વજિદમનાદિ સ્વરૂપ, ચારિત્રને સાધનારા જીવના ગુણો, (૫) જ્ઞાનના ગુણો (સ્વરૂપ ક્લ વગેરે) (૬) ચારિત્રના ગુણો એટલે તેની (ચારિત્રની) આરાધના કરવાથી થતા ફાયદાઓ (લાભ) (૭) સમાધિમરણના ગુણો. (આરાધના વગેરે) આ સાત પદ્યાર્થોનું સ્વરૂપ દ્વંકમાં સરલ પદ્ધતિએ જણાવ્યું છે. તથા છાપેલી પ્રતમાં આના બનાવનાર ‘પૂર્વાચાર્ય’ કહ્યા છે.

૧૦ જંબૂસ્વામી અધ્યયન—આના ૨૧ ઉદ્દેશાઓ છે. તેમાં ચરમ કેવલી શ્રી જંબૂસ્વામીજીના પંચ ભવોની હકીકત કહી છે. ધીન (અંતિહાસિક) ગ્રંથોમાં આના જંબૂકૃષ્ટાંત, જંબૂસ્વામી કથાનક ને જંબૂચરિત્ર નામો કહ્યા છે. ઉપાધ્યાય શ્રીપદ્મસુંદર ગણિએ આનો બાલાવબોધ (ટપો) કર્યો છે.

૧૧ જીવવિમલિત—અહીં જીવોના ભેદ વગેરે ૨૫ ગાથાઓમાં જણાવ્યા છે. આની રચના કરનાર શ્રીજિનચંદ્ર છે. એમ જૈન ગ્રંથાવલીના ૬૬-૬૭ મા પૃષ્ઠમાં કહ્યું છે.

જ્યોતિષકરંક—જેમ ઉપાંગોમાં સૂર્યપ્રજ્વલિત, ચંદ્રપ્રજ્વલિત, જંબૂદ્વીપપ્રજ્વલિત આ ત્રણ પ્રજ્વલિતઓ બગોળની એટલે આકાશમાં ગતિ કરતા ચંદ્રાદિની ધીનાને જણાવે છે, તેમ પ્રકીર્ણકોમાં બગોળવિદ્યાનો આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. દશ પયન્નામાં કહેલા ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણકમાં તે ખાસ જરૂરી જ્યોતિષની ધીના દ્વંકમાં કહી છે. તેથી તે પણ બગોળ

વિદ્યાનોજ અથ કહેવાય સૂર્યપ્રગ્લ્હિતના જ આધારે આ જ્યોતિષકર હકની રચના થઈ છે એમ આ પ્રકીર્ણકના રચનાર (જેમનું નામ જાણનામા નથી આવ્યું એવા) મહાજ્ઞાની સ્થવિર ભગવતે શરૂઆતમા જણાવ્યું છે સૂર્યપ્રગ્લ્હિત સૂત્રનું ખરૂં રહસ્ય સમજવામા લવિધના છવોને ઘાટુજ મુરકેલી પડશે, એમ વિચારીને તેમણે બીજી પછી જરૂરી બીનાનો વધારો કરી આર્યા છદ્દમા આ જ્યોતિષ કંઠ ડકે પ્રકીર્ણકની રચના કરી છે ઘણા શાસ્ત્રોમા જેની અંતે પિટક, કર ડક, કે મજૂયા શબ્દ હોય એવા ગણિપિટક, કર ડક, રત્ન, મજૂયા વગેરે શબ્દો આવે છે અને તેની શરૂઆતમા પણ રત્ન, કૂંડ, વગેરે ઉત્તમ શબ્દોની યોજના થયેલી હોવાથી સમજવાનું મળે છે કે-જેમ કર ડક (કરડીયા) વગેરે આધાર ભૂત પદાર્થોમા રત્ન વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો ભરવામા આવે છે, તેમ આ પ્રકીર્ણક રૂપી કરડીયામા વિવિધ પ્રકારની જ્યોતિષની હકીકતો રૂપી રત્નાદિ પદાર્થો ભરેલા છે માટે જ આવું શાસ્ત્રકારે 'જ્યોતિષકર ડક' નામ પાડ્યું છે, તે યથાર્થજ એટલે અર્થને અનુસરતું નામ છે દેશમા એમ પણ કહી શકાય કે-જ્યોતિષની (સવત્સર નક્ષત્રાદિની) જૂઠી જૂઠી હકીકતો રૂપી રત્નોથી ભરેલો જે કરડીયા, તે જ્યોતિષકર ડક કહેવાય એજ પ્રમાણે ગણિપિટકની અને રત્નમજૂયાની પણ વ્યાખ્યા સમજવાનો છે એટલે ભાવાચાર્યના વિવિધ પ્રકારના શ્રુતજ્ઞાનાદિનો જે હામડો તે ગણિપિટક કહેવાય રત્નોની જે પેટી તે રત્નમજૂયા કહેવાય આ રીતે જ્યોતિષકર ડક નામને ઉદ્દેશીને ખાસ જરૂરી બીના જણાવીને આ પ્રકીર્ણકના દરેક અધિકારને પ્રાભૂત શબ્દથી જોળાવ્યો છે તેવા ૨૧ પ્રાભૂતોમાના દરેક પ્રાભૂતમા કહેલી બીના દેશમા કહ્યું છે તે અનુક્રમે આ પ્રમાણે જણાવી-૧ પહેલા પ્રાભૂતમા કાળનું માપ કરવાની બીના જણાવી છે, (૨) બીજા પ્રાભૂતમા મવત્સરના પાંચ ભેદો, તે દરેક સવત્સરના દિવસાદિનું પ્રમાણ વગેરે બીના જણાવી છે (૩) ત્રીજા પ્રાભૂતમા અધિક મહિનાનું વર્ણન કર્યું છે (૪) ચોથા પ્રાભૂતમા પર્વ તિથિનું વર્ણન કર્યું છે, (૫) પાંચમા પ્રાભૂતમા અવમરાત્ર એકલે ક્ષયતિથિનું વર્ણન કર્યું છે (૬) છઠ્ઠા પ્રાભૂતમા નક્ષત્રોના પરિણામાદિની બીના કહી છે, (૭) સાતમા પ્રાભૂતમા ચંદ્રની ને સૂર્યની સખ્યા વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, (૮) આઠમા પ્રાભૂતમા ચંદ્રની ગતિનું, સૂર્યની ગતિનું તથા નક્ષત્રોની ગતિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે (૯) નવમા પ્રાભૂતમા ચંદ્રાદિની સાથે નક્ષત્રોના થતા યોગની બીના એટલે ચંદ્રની સાથે કે સૂર્યની સાથે કયા નક્ષત્રોના યોગ કેટલો ટાળમ રહે ? આ પ્રશ્નો ખુલાસો વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે (૧૦) દશમા પ્રાભૂતમા જૂઠીપમા સૂર્યના માડલા કેટલા છે ને ચંદ્રના માડલા કેટલા છે ? આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપ્યો છે (૧૧) અગીઆરમા પ્રાભૂતમા ૬ માસના પ્રમાણવાદા ઉત્તરાયણાદિની બીના કહી છે (૧૨) ગારમા પ્રાભૂતમા આવૃત્તિ વગેરેની હકીકત કહી છે (૧૩) તેરમા પ્રાભૂતમા એક સુહૃત્તમા દરેક મહત્ત (માડલા) મા ચંદ્ર સૂર્ય કે નક્ષત્ર કેટલી ગતિ કરે ? (કેટલું ચાલે ?) આ પ્રશ્નો સ્પષ્ટ ઉત્તર જણાવ્યો છે (૧૪) ચૌદમા પ્રાભૂતમા વર્ષાઋતુ વગેરે ૬ ઋતુઓનું વર્ણન કર્યું છે (૧૫) પદ્મમા પ્રાભૂતમા વિપુલોનું વર્ણન કર્યું છે (૧૬) સોલમા પ્રાભૂતમા વ્યતિપાતવદિનું વર્ણન કર્યું છે (૧૭)

સત્તરમા પ્રાભૂતમાં સૂર્યના તાપ ક્ષેત્રાદિની હકીકત જણાવી છે. (૧૮) અઠારમા પ્રાભૂતમાં દિવસ ક્યારે વધે (મોટો થાય) ? ને ક્યારે ઘટે (નાનો થાય) ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યો છે. (૨૦) વીશમા પ્રાભૂતમાં પ્રનપ્ટ પર્વતું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. (૨૧) એકવીશમા પ્રાભૂતમાં પૌરુષીનું પ્રમાણ વગેરે ખીના વર્ણવી છે. આ મૂલ અંથ પણ સમજવામાં કઠીન છે, એમ સમજીને નિર્વાણ કલિકાદિ ગ્રંથોના ણનાવનાર શ્રીપાદલિપ્તસૂરિ મહારાજે જૈન મહારાષ્ટ્રીય ભાષામાં વૃત્તિ રચી હતી. તેમાંના કેટલાક અવતરણો શ્રીમલયગિરિ મહારાજે રચેલી ટીકામાં મળી શકે છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે-શ્રીપાદલિપ્તસૂરિશ્રુત ટીકા વગેરેના આધારે શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ટીકા બનાવી હોય એમ સંભવ છે. આ શ્રીમલયગિરિ વિરચિત ટીકા છપાઈ છે, ને તે આ જ્યોતિષ્કરંડકની ખીના સમજવામાં બહુજ મદદ કરે છે. કારણ કે તેમાં સરલ શબ્દોની રચના છે. ને ટીકાકારની પદાર્થતત્ત્વને નિરૂપણ કરવાની (કહીને સમજાવવાની) શૈલી પણ બહુજ સરલ છે. જેમ જીવસમાસ વાલ્લી વાચનાને અનુસરતું આગમ ગણાય છે, તેમ આ જ્યોતિષ્કરંડક પ્રકીર્ણક પણ તેવુંજ છે, એટલે તે પણ વાલ્લી વાચનમાં ગણાય છે. જે વાચનાઓ વધારે સુપ્રસિદ્ધ છે, તેથી તેનું વર્ણન મગધસંઘ (પાટલિપુત્ર પરિષદ) ની ખીના સાથે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું.

॥ મગધસંઘ-માથુરીવાચના-વલ્લીવાચના ॥

પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના નિર્વાણથી લગલગ એકસો વર્ષો વીત્યા બાદ ખીજ સૈકામાં મંદરાજાના રાજ્ય કાલે મગધ દેશમાં લાગલાગટ બાર વર્ષ સુધી ભયંકર દુકાળ પડ્યો. તે ટાઇમે સંઘનો નિર્વાહ થવામાં આકરી મુશ્કેલી આવી પડી, તેથી મુનિવરોએ મોંઠે રાખેલા શ્રીજિનાગમોનો પણ તેમને થતા વિસ્મરણાદિ કારણોથી છાસ થવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. આ કારણથી જ્યારે દુકાળ દૂર થતાં સુકાળ થયો; તે અવસરે પાટલિપુત્ર (પટણા) માં શ્રી સંઘ ભેગો થયો, ને જે મુનિવરોદિને જેટલું જેટલું શ્રુતજ્ઞાન યાદ હતું તે બધું ક્રમસર એકઠું કરી અગીયાર અંગોની સંકલના કરી આતું નામ મગધસંઘ સંમેલન અથવા પાટલિપુત્ર પરિષદ કહેવાય છે. આ રીતે જોકે ૧૧ અંગો સંઘાયા, પણ બારમા કષ્ટિવાદને સાંપવામાં મુશ્કેલી પડી. આ વખતે શ્રીસંઘને વિચાર કરતાં જણાયું કે-નેપાલ દેશમાં ચૌદ પૂર્વોના

૧ આ હકીકત શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે બનાવેલા ઉપદેશ પદના ત્રણ ગાથાના આધારે કહી છે. તેનો સાર ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવો-આ વખતે બાર વર્ષ સુધી દુકાળ પડ્યો, તેથી ભવં મુનિ સમુદાય સમુદ્રના કંઠે રહેલા પ્રદેશોમાં વિચરવા લાગ્યો. જ્યારે દુકાળ મટી સુખ થયો ત્યારે તે મુનિ સમુદાય ફરીતે પાટલિપુત્રમાં આવ્યો, એટલે શ્રીસંઘને શ્રુતજ્ઞાનની આવી ચિંતા થઈ કે-“કોની પાસે કેટલું અર્થરૂપ શ્રુતજ્ઞાન છે. ? આથી તેણે જેને જે આગમોના ઉદ્દેશ અધ્યયન વગેરે યાદ હતા, તે બધાં, ક્રમસર એકઠાં કરી ૧૧ અંગો સ્થાપિત કર્યા. આ ખીના શ્રીપરિશિષ્ટ પર્વ, અષ્ટિમંડલ પ્રકરણ વૃત્તિ, ભરતેશ્વરબાહુબલિ વૃત્તિ વગેરે ગ્રંથોમાં પણ જણાવી છે.

બલુકાર શ્રીભદ્રણાહુ આચારી મહારાજ^૧ મહાપ્રાણાયામ ધ્યાનને સાધી રહ્યા છે, તેથી તેણે તેમની પાસે શ્રીચૂલભદ્રજી^૨ આદિ સાધુઓને પૂર્વો ભણવા માટે મોકલ્યા તેમા શ્રીચૂલભદ્રજી રીકિયાદ પૂર્વાદિ ૧૦ પૂર્વો અર્થ સાથે, ને છેલ્લા ચાર પૂર્વો (અર્થ વિન) મૂળમાત્ર ભણ્યા મા અવસરે શ્રીચૂલભદ્રજી મહારાજના પૂર્વાવધ્યાના (સસારીપણાના) બ્હેન યક્ષાસાધ્વી દ્વારા મળેલા (૧) ભાવના અધ્યયન, (૨) વિમુક્તિ અધ્યયન, (૩) રતિકંપ અધ્યયન, (૪) વેવિક્ષતઅર્થ અધ્યયનોમાના શરૂઆતના બે અધ્યયનો શ્રીઆચારાગની ચૂલિકા તરીકે સ્થાપ્યા, ૩ છેવટના બે અધ્યયનો શ્રીદશ વૈકલિકસૂત્રની ચૂલિકા તરીકે સ્થાપિત કર્યા છેલ્લા ચૌદપૂર્વો શ્રીચૂલભદ્રજી વીં નિં સં ૨૧૬ મા સ્વર્ગે ગયા આ રીતે પરિશિષ્ટ પર્વના નવમા કર્ગમા જણાવેલી ખીના ધ્યાનમા લેતા સમજવાતું મળે છે કે શ્રી વીં નિં સં ૦ ના મીળ મૈકાથીજ શ્રુતજ્ઞાનનો જે ધ્રુવ (ઘટાડો) થવા માડ્યો હતો, મગધસથે તે શ્રુતજ્ઞાનને (૧૧ અંગોને) સઘટિત (બ્યવસ્થિત) કર્યું કલક્રમે તેવા પ્રસંગે (શ્રુતજ્ઞાનને ઘટવાના પ્રસંગો) વધુ ઉપસ્થિત થવા લાગ્યા તેમા પૂરાવો એ પણ છે કે-વીં સં ૨૬૧ મા સ પ્રતિ રાત્રના રાત્ર્યકાલે શ્રીઆર્યસુહસ્તિ સૂરિના સમયમા ગારવર્ષી દુકાળ પડ્યો હતો, તેના પ્રતાપે બહુદુ શ્રુતજ્ઞાન ભૂલાવા માડ્યું, પાકંક અને ભણનારા મુનિવરો પણ બ્રહ્મધર્મ (મૃત્યુ) પામ્યા આવા અનેક કારણોને લઈને શ્રુતજ્ઞાન ઘટવા માડ્યું (વિચ્છિન્ન થવા માડ્યું) તે પછી લગભગ ચાર સોકા (૪૦૦ વર્ષો) વીત્યા બાદ વીં સં ૦ છઠ્ઠા મૈકામા પૂજ્ય શ્રી સ્ક દિલાચાર્ય અને રાગિણી રૂઢિમણીને આરિત્રની આરાધનામા ભેડનાર શ્રી ^૩વજ્રસ્વામીજીના નજીકના ટાંધમે વળી ખીજે ભય ઝર ગારવર્ષી દુકાળ પડ્યો આ હકીકત શ્રી નદીસૂત્રચૂર્ણિ આદિ ગ્રંથોમા વિસ્તારથી જણાવી છે તેનો સાર એ છે કે-આ ભયકર દુકાળને લઈને સાધુઓને સ યમાદિના નિર્વાહ નિમિત્તે જુદા જુદા સ્થળે વધારે વિહાર કરવો પડ્યો તેથી તેઓ શ્રુતજ્ઞાનનું ગ્રહણ (વાચન) પરાવૃત્તિ (સૂત્રનું યાદ કરવું) અને અનુપ્રેક્ષા (અર્થની ચિંતવના) કરી શક્યા નહિ, એથી પણ શ્રુતજ્ઞાનનો (વશેષ ઘટાડો થયો અને જ્યારે ત્યાં કરી સુકાલ થયો ત્યારે મથુરા નગરીમા પૂજ્ય શ્રી સ્ક દિલાચાર્ય વગેરે સથે મોટો સાધુ સમુદાય ભેગો કરી જે મુનિને જેટલું શ્રુત યાદ આવ્યું તે પણ કલિક શ્રુતજ્ઞાન સઘટિત (બ્યવસ્થિત) કર્યું આ દુકાળે તો માકમાક ગળી રહેલ તે શ્રુતજ્ઞાનની ઘણી હાનિ કરી નાખી આ ઉદ્ધારને 'મથુરા વાચના' બહેનામા આવે છે તે (વાચના) શુરસેન દેશના પાટનગર મથુરામા થઈ હતી માટે તે શ્રુતજ્ઞાનમા સંભવ છે કે શુરસેની ભાષાનું મિશ્રણ થયેલું હોય લગભગ આ ટાંધમે આર્યવક્તવસૂરિ મહારાજે શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રની ગચના કરી હતી તે પછી વીર નિર્વાણથી લગભગ ચાર સોકા વીત્યા બાદ એટલે દશમા સોકામા પડેલા ગાર વર્ષના દુઝાળના

૧ શ્રીભદ્રાહુરવામીજી વીં સં ૧૭૦ માં સ્વર્ગે ગયા ૨ આ શ્રીચલિભદ્રજી મહારાજ નાગર આભણુ નં રાજાના શકડાલ મત્રીના પુત્ર હતા તેમણે વીં સં ૧૫૬ માં દીક્ષા લીધી ૩ આ ખીના શ્રીમેશ્વર સરિકૃત વિચારપ્રેષિમાં પણ જણાવી છે

પ્રતાપે ઘણું બહુશ્રુતોતું અવસાન (મૃત્યુ) થયું. તેથી પહેલાં બચેલા શ્રુતમાં પણ ઘણો ઘટાડો થયો. કાલક્રમે વિ. સં. ૯૮૦ વર્ષે (એટલે વીર. સં. ૫૧૦ માં) પૂન્ય શ્રીદેવદ્વિગણિ દ્વિમા-શ્રમણ મહારાજે વલ્લીપુરમાં મુનિ સમુદાય ભેગો કરી જે જે શ્રુતજ્ઞાન યાદ હતું તે તે વૃદ્ધિ અવૃદ્ધિ આગમના પાઠોને ક્રમસર પોતાની બુદ્ધિથી સાંકળી (સંકલિત કરી) પુસ્તકારૂઢ કર્યાં. આ વખતે લખવાનું ઘણું હતું અને સૂત્રમાં વારંવાર સરખા પાઠોના આલાવા આવે તેથી વારંવાર લખવાને બદલે “ જેમ બીજા અમુક સૂત્રમાં છે તેમ બાણી લેવું ” એ રીતે સૂચના કરવામાં આવી હતી. દૃષ્ટાંત તરીકે જે વિમાનનો અધિકાર આવે ને તે બીજા સૂત્રમાં હોય તો ‘જહા રાયપસેળીય’ (યથા રાજપ્રત્રીયે) “ જેમ રાયપસેળીમા કહું છે તેમ બાણી લેવું ” આ રીતે આધાર ટાંકવાનું રાખ્યું. આ કારણથી અંગ સૂત્રોની લલામણ ઉપાંગ સૂત્રોમાં કરી છે. અને ઉપાંગ સૂત્રોની લલામણ અંગ સૂત્રોમાં કરી છે. આનું નામ ‘વલ્લીવાચના’ કહેવાય. ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં કહું છે કે આ વાચનાના ટાંકમે શ્રીદેવવાચક ગણિએ જ્ઞાનપ્રવાહ પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને શ્રીનંદીસૂત્રની રચના કરી.

આ રીતે મગધસંઘની અને માથુરી વાચનાની તથા વલ્લી વાચનાની બીના જરૂરી હોવાથી દૂંકામાં જણાવી દીધી.

૧૩ યોનિપ્રાભૂત—અહીં અસમાન અનેક દ્રવ્યના સંયોગની યોનિઓ (શક્તિ, સામર્થ્ય) સર્પ, સિંહ વગેરે પ્રાણીઓ, મણિઓ, સુવર્ણ વગેરે વિવિધ જાતના પદાર્થોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન કર્યું છે, એમ મલધારિ શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ મહારાજે વિશેષાવશ્યકની ૧૭૭૫ મી ગાથાની ટીકામાં કહું છે. અહીં ટીકાકારે મૂલ ગાથામાં જણાવેલા ‘જોણિવિહાણ’ શબ્દથી યોનિપ્રાભૂત પ્રકીર્ણક સમજવાની સૂચના કરીને તેમાં શી બીના વર્ણવી છે ? આ પ્રશ્નને ખુલાસો મૂલ ટીકાદિના આધારે કર્યો છે. અને શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિકૃત શ્રીપ્રભાવકચરિત્રમાં જણાવેલા શ્રીપાદલિપ્તસૂરિ પ્રબંધના ૧૧૫ મા શ્લોકથી ૧૨૭ મા શ્લોક સુધીના ૧૩ શ્લોકમાં કહું છે કે—મહાજ્ઞાની શ્રીરૂદ્રદેવસૂરિ મહારાજ પોતાના શિષ્યને આ યે નિપ્રાભૂત લણાવતા હતા. તેમાં તેમણે શિષ્યને સમજાવ્યું કે—આવા આવા દ્રવ્યસંયોગથી બનાવેલા ચૂર્ણને પાણીમાં નાંખતાં ઘણાં માંછલાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ હકીકત ઉપાશ્રયની નજીકમાં થઈને જતાં એક મચ્છીમારે સાંભળી ને તે પ્રમાણે પ્રયોગ કર્યો, તેથી તેણે તે ધંધામાં (મચ્છીમારના ધંધામાં) ઘણું દ્રવ્ય પેદા કર્યું. આચાર્ય મહારાજે આ બીના બાણી તેને (માછીને, મચ્છીમારને) પાપ કરતાં અટકાવ્યો ને આ હકીકતનું મૂલ કારણ શોધી કાઢ્યું. આની પછી ૧૧૮ મા શ્લોકમાં સિંહની પણ હકીકત જણાવી છે. તથા શ્રીવ્યવહાર સૂત્રના લાખ્યની (૫૮) અઠાવનમી ગાથામાં યોનિપ્રાભૂતની અપવાદિક બીના જણાવી છે. તેમજ બૃહત્કલ્પસૂત્રના લાખ્યની ૧૩૦૩ મી ગાથામાં ‘જોણિ, નો અર્થ યોનિપ્રાભૂત કર્યો છે. પણ આગળ જતાં ૧૩૧૩ મી ગાથામાં કહું છે કે—યોનિ-પ્રાભૂત અને ચૂડામણિ આ બે ગ્રંથો ન્યોતિષના છે. એટલે ન્યોતિષની હકીકતને જણાવનારા

છે આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા એ વિચાર ઉદ્ભવે (પ્રકટે) કે-આ જ્યોતિષના વર્ણન-
વાળા યોનિપ્રાભૂત અને વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્યોના સયોગથી ઉત્પન્ન થતા પદાર્થોના સ્વરૂપને
જાણવાનાર “ યોનિપ્રાભૂત ” બને અથવા અલગ અલગ હોવા જોઈએ અથવા કાચ તે એક
જ અથવા હોય, તો આ બૃહત્કંઠપભાષ્યની ૧૩૧૩ મી ગાથાના આધારે ઠંડી શકાય કે તેમાં
જ્યોતિષતુ વર્ણન પણ વધારે પ્રમાણમાં જુદું હોય જેમ બૃહત્કંઠપભાષ્યમાં યોનિપ્રાભૂતનું
નામ જણાવ્યું છે, તેમ આજ સૂત્રના (બૃહત્કંઠપના) દીકાર શ્રીજ્ઞેમકીર્તિ મહારાજે પણ
ગ્રંથેલી બૃહત્કંઠપસૂત્રની છુકના ૪૦૧ માં પાને ‘યોનિપ્રાભૂત’ નામ જણાવ્યું છે કેટલાએક
વેદાનો “ શ્રીહરિભદ્રસૂરિશ્રુત પહેલા પચાશકના બીજા શ્લોકની દીકામાં શ્રીઅભયદેવસૂરિએ
કહેવા નિમિત્તશાસ્ત્ર જ્યોતિષપ્રામૂતપ્રમૂતિશ્ચ ” (એટલે જ્યોતિષ પાહુંડો વગેરે નિમિત્ત શાસ્ત્રો
મંજુવા) આ વચનથી યોનિપ્રાભૂતને અષ્ટાંગ નિમિત્તની હકીકતથી ભરેલો અથ માને છે,
પણ મત્ય બીના એવી છે કે તેમાં અષ્ટાંગ નિમિત્તની બીના જણાવી નથી પણ અમુક અમુક
પદાર્થોની સાથે અમુક અમુક પદાર્થ ભેગવવાથી અમુક પદાર્થ થાય, આ રીતે વિવિધ પદાર્થોની
ઉત્પત્તિના નિમિત્ત કારણોની હકીકતને જણાવનાર યોનિપ્રાભૂત છે એમ સમજવું, એટલે
‘નિમિત્તશાસ્ત્ર’ અહીં નિમિત્તશાસ્ત્રનો અર્થ નિમિત્ત કારણ પણ થાય છે, એ જરૂર યાદ
રાખવું જોઈએ તથા શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિ વિરચિત પ્રાકૃત કથાવક્રીમાં પાદલિપ્તમૂર્ગિના અરિત્રમાં
થાર પ્રાભૂતો જણાવતા યોનિપ્રાભૂત, નિમિત્તપ્રાભૂત, વિદ્યાપ્રાભૂત, અને સિદ્ધપ્રાભૂતના નામ
દેખા છે, તેમજ શ્રીસૂત્રકૃતાંગના પહેલા દ્વિતીક ધના આઠમાં અધ્યયનની નિયુક્તિની ૬૩ મી
ગાથાની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે-વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્યોના સામર્થ્યને સમજવા માટે ‘યોનિપ્રાભૂત’
અથ જોવો જોઈએ આ રીતે શ્રીજિનકંઠપસૂત્રની સિદ્ધમેનસૂરિશ્રુત શૃણિમાં (પૃષ્ઠ ૨૮ મ)
‘યોનિપ્રાભૂત નો ઉદ્દેશ કર્યો છે શ્રીજિનદામગણિએ નિશીથસૂત્રના ચોથા ઉદ્દેશની વિશેષ
શૃણિમાં આ યોનિપ્રાભૂતને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે-આ યોનિપ્રાભૂતના જાણકાર સુનીશ્વરો (શ્રીજિનશા-
સનની રક્ષા પ્રભાવનાદિ ખાસ કારણ) એકેન્દ્રિય સુધીના પ્રાણીઓ ઉપત્ત ઝગી શકે જેમ
શ્રોસિદ્ધનેને ઘોડા મનાયા હતા આ બીના બૃહત્કંઠપ ભાષ્યની ૨૬૮૧ મી ગાથાની વૃત્તિમાં
પણ જણાવી છે તથા આ યોનિપ્રાભૂતનો ઉદ્દેશ નિશીથસૂત્રના ૧૮માં ઉદ્દેશની વિશેષ
શૃણિમાં પણ શ્રીજિનદામગણિમહત્તરે જ્યોતિષ છે જે યોનિની હકીકતને જણાવે, તે યોનિપ્રાભૂત
કહેવાય છે સૂત્રોની જેમ આવા ગૃહ ગૃહમ્યવાળા શાસ્ત્રો સંપૂર્ણ લાયકાત ધરાવનારા સુનિ-
વરોને મધ્યરાત્રે જેમ અયોગ્ય જીવોના કાને એક શબ્દ પણ ન પડે, તે રીતે જણાવાય છે
આમાં કહેલી હકીકતનો ઉપયોગ ગમે તે કારણે કે કોઈ પણ ટાણે કરવાનો હોયજ નહિ
દ્રવ્ય મેત્ર કાવ લાવના જાણકાર મહાગીતાર્થ મહાત્માઓ જ-જેમ શ્રીવજ્ર-રામીએ સુધની
આપત્તિ ૬૨ કરી, જેના નદીમાં શૂર્ણ નાખી નદીના બંને કાંઠા ભેગા કરી નદી ઉત્તરોને પેવે
પાર જના આશ્ચર્ય મહારાજે અપૂર્વ જિનશાસનની મહાપ્રભાવના કરી તેમ-તેવા ખાસ
કારણો ઉપસ્થિત થયા હોય, ત્યારેજ સંપૂર્ણ રીતે લાયક પૂર્વધરાદિ મહાપુરોગજ અહીં
જણાવેલા પ્રયોગોમાનો કોઈ પણ પ્રયોગ કરી શકે આ યોનિપ્રાભૂતની વિં ૨ ૧૫૮ માં

અને પ્રજાની તથા દેશની પરિસ્થિતિ, ધર્મો, દાન, શીલ, ઔષધ વગેરેનું પણ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પછી ૯૨૭ મી ગાથાથી ૯૭૬ મી ગાથા સુધીની ૫૦ ગાથાઓમાં છઠ્ઠા આરાની એટલે દુષ્પમ દુષ્પમ કાળનો લવિષ્યની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ૯૭૬ મી ગાથાથી ૧૧૮૫ મી ગાથા સુધીની ૨૦૭ ગાથાઓમાં ભાવી ઉત્સર્પિણી કાળનું વર્ણન કરતાં દશે ક્ષેત્રના કુલકર ચક્રવર્તી વાસુદેવ ણગદેવ વગેરેની નામાવલી, પહેલા તીર્થંકરનું ચરિત્ર, યુગલિયાનું સ્વરૂપ, ૧૨ આરા (અવંતા ૬ અને ઉત્સવંતા ૬ આરા) નું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી ૧૧૮૬ મી ગાથાથી ૧૨૫૧ મી ગાથા સુધીની ૬૬ ગાથાઓમાં આ શ્રી તિથોગાલી (તીર્થોદ્ગારિક) પ્રકીર્ણકને સાંભળવાના અધિકારી (લાયક જીવો), સામાયિક, ક્ષાયજ્ય, દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ, સમ્યગ્દર્શનાદિક મોક્ષમાર્ગ, સિદ્ધશિલા, સિદ્ધપરમાત્માની અવગાહના, સિદ્ધોનું સુખ વગેરે પદાર્થોનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરીને અંતે કહ્યું છે કે—આ તિથોગાલી પ્રકીર્ણકનું મૂલ પ્રમાણ (જેમાંથી આનો ઉદ્ધાર થયો, તેનું પ્રમાણ) બહુજ વિશાલ હતું. આ રીતે પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે મહાસુનિવરોની આગળ આની પ્રરૂપણા કરી હતી. તેમાંથી ઉદ્ધરીને દ્વંકામાં કર્તાએ આની રચના કરી હતી. છેવટે જણાવ્યું કે—હે ભવ્ય જીવો ! આને સાંભળીને તમે સિદ્ધ પરમાત્માને અને શ્રીનીર પ્રભુને તથા શ્રીસંઘ રૂપી નગરને નમસ્કાર કરો. મેં અહીં કહાય જે કંઈ શ્રુતાંગ વિરૂદ્ધ કહ્યું હોય, તેની શ્રુતધરોએ શુદ્ધિ કરવી એમ હું વિનંતિ કરું છું. આનું પ્રમાણ ૧૨૫૭ મી ગાથામાં ૧૨૩૩ ગાથાઓ કહી છે, પણ બીજા અંગેમાં ૧૨૫૭ વગેરે હીનાધિક પ્રમાણ પણ જોવાય છે. આ પ્રકીર્ણકના રચનારની ણગતમાં હજુ સુધી ચોક્કસ નિર્ણય થયો નથી. કારણ કે શ્રીનંદીસૂત્રાદિમાં જણાવેલા સૂત્રોમાં આનું નામ જણાતું નથી, અને અહીં સૂત્રકારનું નામ પણ કહ્યું નથી. કેટલાક ઇતિહાસ વેત્તાઓ અનુમાન કરે છે કે અહિં કહેલી બીનાનો વિચાર કરતાં સંભવ છે કે—કદાચ વી.સં. ૨૦૦૦ લગભગ આની રચના થઈ હશે. અને અહીં કેટલીક હકીકત એવી પણ કહી છે કે જે બીજા આગમાદિમાંથી ન મળી શકે. તથા આની કેટલીક ગાથાઓ સાક્ષીપાઠ તરીકે બીજા શાસ્ત્રાદિમાં અપાઈ છે. અહીં પાટલિપુત્ર (પટણા) માં થયેલી વાચનાનું વર્ણન કરતાં ચૌદ પૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીજીનું ચરિત્ર કહ્યું છે. અવસરે એ પણ જણાવ્યું છે કે—તેમાં શ્રુતમદ્દથી શ્રીસ્થૂલભદ્રજીએ સિંહનું રૂપ કર્યું અને પાટલિપુત્રમાં પાણીનું પૂર ફરી વળતાં બહુજ નુકશાન થયું હતું. તથા શકરાજીનું શાસન ક્યારે શરૂ થયું ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉત્તર અહીં ત્રણ ગાથાઓમાં (૬૨૦ મી ગાથાથી ૬૨૨ મી ગાથા સુધીની ત્રણ ગાથાઓમાં) આ પ્રમાણે જણાવ્યો છે—પાલકના ૬૦ વર્ષો, નંદરાજાઓના ૧૫૦ વર્ષો, મૌર્યવંશના રાજાઓના ૧૬૦ વર્ષો, પુષ્યમિત્રના ૩૫, ગલમિત્ર ભાતુમિત્રનાં ૬૦ વર્ષો, નભઃસેનના ૪૦ વર્ષો, અને ગર્દભિલ્લના રાજ્યકાલના ૧૦૦ વર્ષો પૂરાં થતાં શકરાજીનું શાસન શરૂ થયું. અને કલ્કીની ઉત્પત્તિની ણગતમાં ૬૩૫ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—જે આ વડનગર છે, એ (પય) પાટલિપુત્ર નામે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે. અહીં (પથ) જેનું બીજું નામ ચતુર્મુખ છે, તે કલ્કી રાજ થશે. આ ગાથામાં કહેલાં ૫ અને ૫૫ (અહીં) ૫૬ ઉપરથી કેટલાક ઇતિહાસ વેત્તાઓ કહે છે કે—આ તીર્થોદ્ગારિક પ્રકીર્ણકની

રચના અહીં પાટલીપુત્રમાં કદાચ થઈ હોય, એમ સલાવે છે તથા ૭૦૫મી ગાથામાં શકવશા-
દિનો અતઃ થવાની ખીના કહી, પણ મહાપુરુષ વશનું નામ જણાવ્યું નથી, તેથી તેમજ તેવા
ખીન્ન અનેક કારણોથી તેઓ અનુમાન કરે છે કે—આની રચના કદાચ પાચમાં મૈત્રાની ગર-
આતમાં થઈ હોય વળી આપો હાલ સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ ભાદરવા સુદિ ચોથે અને
ચોમાસી પ્રતિક્રમણ ચૌદશે કરીએ છીએ તે બંને પહેલાં અનુક્રમે પાચમે અને પૂનમે કળતા
હતા આ ફેરફાર કોણે કઈ ગીતે કઈ સાલમાં કર્યો ? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા માટે
શાસ્ત્રવિધિ, સદેહવિષયોપધિ, પર્યુષણા દશશનક વૃત્તિ, તત્ત્વગ ગિણીવૃત્તિ, વિચારામૃતમશ્નક,
અતુર્વિશતિપ્રગથ, દીપાલીકર્ય, પ્રતિષ્ઠાનપુરુષ કૃત્ય વગેરે પ્રમાણગૂત અથોમા આજ તીર્થો
ગાલીપચન્નાની બે ગાથાઓની આક્ષો આખીને તે તે અથના જન્યવનાર શ્રીગ્તરોખરસૂચિ
વગેરે પ્રમાણિક મહાપુરુષોએ જણાવ્યું છે કે—“ શાલિવાહન રાજાએ શ્રીકલિકાચાર્ય મહારાજને
પૂછ્યું કે—હે ભગવન ! સવચ્છરી ક્યારે કરવાની છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં તે શ્રીઆચાર્ય
મહારાજે તે રાજાને કહ્યું કે ભાદરવા સુદ પાચમે સવચ્છરી (સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ) કરવાની
છે આ વચન સાભળી શાલિવાહન રાજાએ જુદું કે—પાચમે ઈદ્રમહોત્સવમાં હું વ્યથ રહેનાનો
હુ તેથી પાચમે સવચ્છરી કરી શકીશ નહિ મટે કૃપા કરોને આપશ્રીજી છઠે (ભાંસુંછઠે)
સવચ્છરી કરો કલિકાચાર્ય મહારાજે શાલિવાહન રાજાની એ વિનંતિ સ્વીકારી નહિ ને
જણાવ્યું કે—ચૌદપૂર્વી યુગપ્રપાન શ્રીભદ્રમાહુન્ગમીએ દશાશ્વતરધમાં કહ્યું છે કે—એ યુગપ્ર
ધાનાદિ મહાપુરુષોને ખાસ કારણે સવચ્છરી પાચમે ન વધ શકે એવું જણાય, તો પાચમની
(ભાદરવા સુદિ પાચમની) પહેલાં સવચ્છરી પ્રતિક્રમણ કરાય, પણ પાચમની રાત્રિનું ઉદયધન
તો કરાયજ નહિ, એટલે ભાદરવા સુદિ છઠે સવચ્છરી પ્રતિક્રમણ ન થાય જુઓ
તે પાઠ આ પ્રમાણે છે —

“ અવરાવિ સે કવ્વહ, નો સે કવ્વહ ત રયણિં લલાયણાવિત્તપ્પ ”

આ વચનથી ચોથે સવચ્છરી કરાય શાલિવાહન રાજાએ અને શ્રીસઘે એમ કરવાનું
કબૂલ કર્યું આ રીતે શાલિવાહન રાજાના ગત્યમાં સઘના આદેશથી કલિકાચાર્ય મહારાજે
સવચ્છરી પ્રતિક્રમણ કરવા માટે ભાદરવા સુદિ ચોથ નહો કરી આ નિયમ પ્રમાણે ચોમાસી
પ્રતિક્રમણ કરવા માટે ચૌદશે નહો કરી એટલે શ્રીસઘ વીં ૦ સં ૯૬૩ માં પાક્ષિક
પ્રતિક્રમણના દિવને આતુર્માસિક (ચોમાસી) પ્રતિક્રમણને કરવા લાગ્યો આનું નામ આચરણ
છહેવાય ને તે જિનારાની જેવી ગણીને પ્રમાણ કરવી (સ્વીકારવી) એટલે જિનારાની માફક
આચરણ આરાધવી પણ તેની વિરાધના ન કરવી તે બે ગાથા આ પ્રમાણે બાજુવી —

॥ ગાર્યા ॥

સાહાજેન રણ્ણા, સઘાપસેણ કારિઓ ભયવ ॥

પજ્જોસરણ ચક્કત્તી, વાજમ્માસ ચક્કસીપ ॥૧॥

ચઝમાસ પઢિકમળં, પવિત્રયદિવમમ્મિ ચત્તવિહો સંઘો ॥
નવસયતેગણઉપહિં, આયરણં તં પમાણંતિ ॥ ૨ ॥

(આ બે ગાથાઓનો અર્થ ઉપર જણાવી દીધો છે.)

તથા અહીં વલ્લીપુરનો નાશ કઈ રીતે થયો ? તે ખીના પણ દ્વંકામાં જણાવી છે. અને વોચ્છે^૧ જંગડિયાની પદ્ધતિના જેવી પદ્ધતિએ અહીં પદાર્થોની હકીકત કહી છે તે આ પ્રકીર્ણક વાંચતા તે ગંડિકા જરૂર યાદ આવે છે. શ્રીવીરનિર્વાણ પછી ૨૧૦૦૦ વર્ષો સુધી શ્રીદશવૈકલિક સૂત્રનો અર્થ, શ્રીઆવશ્યક સૂત્ર, અને શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્ર તથા શ્રીનંદીસૂત્ર અખંડિત રહેશે. અને જ્યારે શ્રીદ્વંપસહસૂરિ કાળ ધર્મ પામશે ત્યારે શ્રીદશવૈકલિક સૂત્રનો અર્થ નાશ પામશે. આ શ્રીતીર્થોદ્ધારિક પ્રકીર્ણકમાં ૨૩ ઉદયમાંના બે યુગપ્રધાનોના નામો કહ્યા છે મધ્યકાલીન પ્રાકૃત રચનાનો વિચાર કરતાં અનુમાન સંભવે છે કે વી.નિ.સં. ૨૦૦૦ ની આસપાસના સમયે આની રચના થઈ હોય. અહીં કહેલી કલ્કીની ખીના વગેરે સાધનોને આધારે શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ મહારાજે ૧૦ મા પર્વના ૧૩ મા સર્ગમાં કલ્કીનું વર્ણન કર્યું છે.

૧૪ તિથિપ્રકીર્ણક—આમાં તિથિને અનુસરતી ખીના કહી છે.

૧૬ દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞપ્તિ—જેમાં દ્વીપોની ને સમુદ્રોની ખીના કહી છે, તે દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિ કહેવાય. આનું ખીન્નું નામ ‘દ્વીપસાગરપ્રજ્ઞપ્તિસંગ્રહણી’ શ્રીસ્થાનાંગ ટીકા વગેરે ગ્રંથોમાં જણાવ્યું છે. અહીં શરૂઆતની ૧૮ ગાથાઓમાં માનુષોત્તર પર્વતનું વર્ણન કરીને ૧૯ મી ગાથાથી ૨૪ મી ગાથા સુધીની ૬ ગાથામાં નલિનોદક સમુદ્રની ખીના કહી છે. પછી ૨૫ મી ગાથાથી ૭૧ મી ગાથા સુધીની ૪૭ ગાથાઓમાં આઠમા નંદીશ્વર^૨ દ્વીપનું વર્ણન કરીને ૭૨ મી ગાથાથી ૧૧૦ મી ગાથા સુધીની ૩૯ ગાથાઓમાં કુંડલદ્વીપની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી ૧૧૧ મી ગાથાથી ૧૫૭ મી ગાથા સુધીની ૪૭ ગાથામાં રૂચકદ્વીપનું વર્ણન કરીને ૧૫૮ મી ગાથામાં શંખવર દ્વીપની ખીના કહી છે. અતે અસુરકુમાર દેવાદિના આવાસાદિતું પણ વર્ણન કર્યું છે. આની છાપેલી પ્રતમાં કુલ ગાથા ૨૨૩ છે. તેમાં ૨૧૨ મી ગાથા ત્રુટિત (અધુરી) છે. દ્વીપસાગરપણ્ણતિ નામ શ્રીસ્થાનાંગસૂત્ર, પાદ્મિકસૂત્ર, નંદીસૂત્ર, આવશ્યકસૂત્રિ વગેરે સૂત્રોમાં આવે છે, ને દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિનામ શ્રીનંદીસૂત્રની ને આવશ્યકસૂત્રની શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકાદિમાં આવે છે.

૧ આ ગંડિકામાં ઘણી જાણવા જેવી જરૂરી હકીકતો જણાવી છે, સુરત જૈનાનંદ પુસ્તકાલયમાં આની એક પ્રત છે.

૨ નંદીશ્વરદ્વીપનું વર્ણન શ્રીલોકપ્રકાશ, પ્રશ્નોત્તરપ્રબોધ, દેશના ત્રિંતામણિ (શિરદલાલ જેશંગભાઈ કાલીદાસે છાપાવેલ) નો ખીન્ને ભાગ વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી કર્યું છે.

૧૭ પર્થ તારાધના—જેમા અતિમ સમયે કરવા લાયક આગધનાનું વર્ણન કર્યું છે, તે પર્થ તારાધના કહેવાય આની આર્યા છદ્મા કુવ પ્રાકૃત ગાથાઓ ૭૦ છે અન્યત્ર આના મે નામ ‘આરાધનાપ્રકરણ’ અને ‘આરાધનાસૂત્ર’ જણાવ્યા છે શ્રીસોમસૂરિ મહારાજે રચેલી આ પર્થ તારાધનાદિને આધારે ઉપાં ૦ શ્રીવિનયવિનયજીએ પુણ્યપ્રકાશનું સ્તવન કર્યું હતું પ્રણેતાને માટે દશ અધિકારોનું વર્ણન વગેરે બીના સરખી જણાવી છે શુન્દરાતી અનુવાદ માથે આ અથ છપાયે છે

૧૮ પિંડવિશોધિ—મુનિએ શુદ્ધ આહાર વગેરે કઈ રીતે મેળવવો જોઈયે ? વગેરે બીના જેમા કહી છે, તે પિંડવિશોધિ કહેવાય આનું બીજું નામ પિંડવિશુદ્ધિ જણાવ્યું છે, ત્રીજીનવત્સલગણિ મહારાજે ૧૦૩ ગાથા પ્રમાણ આ અવની રચના શ્રીભદ્રગાહુસ્વામિકૃત પિંડનિર્ચુકિતના આધારે કરી છે આનો અર્થ સમજાવનારા ૪ સાધનો છે તે આ પ્રમાણે—(૧) શ્રીયસોદેવસૂરિ મહારાજે વિંસં ૦ ૧૧૭૬ મા રચેલી સુબોધા નામની ટીકા, (૨) શ્રી ઉદયસિંહસૂરિ મહારાજે વિંસં ૦ ૧૨૬૫ મા રચેલી દીપિકા, (૩) શ્રીઅન્નિતદેવસૂરિ મહારાજે વિંસં ૦ ૧૬૨૭ મા રચેલી દીપિકા, (૪) કોષકે રચેલી સ્તગકાર્થ (ટીકા)

૧૯ વર્ગચૂલિકા—શ્રી અભયદેવસૂરિજી કહે છે કે—શ્રીઅતદુદ્દેશગાદિમા અધ્યયનોના સમુદાય રૂપ આઠ વગેરે વર્ગો કદા છે તેની જે ચૂલિકા તે વર્ગ ચૂલિકા કહેવાય અને મહાકલ્પશ્રુતની જે ચૂલિકા, તે વર્ગચૂલિકા કહેવાય એમ શ્રીમવયગિરિ મહારાજે શ્રીવ્યવહાર સૂત્રના ૧૦ મા ઉપશાના ભાષ્યની ટીકામા કહ્યું છે વર્ગોમા કહેવા અર્થને ને નહિ કહેવા અર્થને અહીં વિન્તારથી સમજાવ્યો છે

૨૦ વક્રચૂલિકા—અહીં શ્રુતજ્ઞાનની હીલના કરતા કોણે કેવા કેવા દુ ખો ભોગવ્યા ? તે બીના આના રચનાર શ્રીયસોભદ્ર મહારાજે વિન્તારથી કહી છે વિંસં ૦ ૧૬૭- મા હેકમાન્તર હીરાચદ કલ્પભાષ્યએ ‘અમરકારિક સાવચૂરિ સ્તોત્ર મગ્ધ અને વક્રચૂલિકા સૂત્ર સારાશ’ નામની ખૂબ પ્રસિદ્ધ કરી હતી, તેમા આ સૂત્રનો સારાશ આપ્યો છે

૨૧ વિચાહચૂલિકા (વ્યાખ્યાચૂલિકા)—વિચાહની જે ચૂલિકા, તે વિચાહ (વ્યાખ્યા ચૂલિકા) કહેવાય એમ શ્રી વ્યવહાર ભાષ્યાદિમા કહ્યું છે

૨૨ વીરસ્તવ—અહીં શ્રીમહાવીરસ્વામીની વિવિધ નામો જણાવોને મ્તુતિ કરી છે. કેટલાએક વિક્રાનો માને છે કે આના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ છે

૨૩ મમકતનિર્ચુકિત—અહીં અમુક સયોગોમા ઉપજતા મમૂર્છિંગ જીવોનું અને મુનિવરોને ખપતા આહારાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે અને પ્રસંગને અનુસાર મગધાદિ

દેશોના નામ પણ જણાવ્યા છે. આની કુલ ૬૩ ગાથાઓ છે, તેમાં બીજી ગાથામાં કહ્યું છે કે (કોઈ સ્થવિર ભગવંતે) આનો બીજા અગ્રાયણીય પૂર્વમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો છે. આની ઉપર સંસ્કૃત અવ્યૂર્ણિ રચાઈ છે.

૨૪ સારાવલીપ્રકીર્ણક—અહીં શ્રીઋષભદેવ પ્રભુના મુખ્ય ગણધર શ્રીપુંડરીક ગણધરનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે. આની કુલ ગાથા ૧૧૬ છે. શરૂઆતમાં પંચ પરમેષ્ઠિની સ્તવના કરીને પુંડરીક ગણધરનું ચરિત્ર શરૂ કર્યું છે. આના આધારે શ્રીશત્રુંજય મહાકલ્પાદિની રચના થઈ છે. શત્રુંજયના ૨૧ નામ વગેરે હકીકતનું મૂલ સ્થાન આ સારાવલી પયત્રો છે. આનો સ્તબકાર્થ (ટોા) પણ છે.

૨૫ સિદ્ધપ્રાભુત (સિદ્ધપાહુડો)—અહીં સિદ્ધ પરમાત્માની હકીકત વિસ્તારથી વર્ણવી છે બીજા અગ્રાયણીય પૂર્વના નિસ્યંદ (ઝરણા) રૂપ આ સિદ્ધપાહુડાની ૧૨૧ ગાથાઓ છે. તેમાં બીજી ગાથામાં ચૌદ પૂર્વધર ભગવંતોને વંદના કરી છે કેટલાએક ઐતિહાસિક ખીનાના જાણકાર વિદ્વાનોનું માનવું છે કે—કદાચ આની રચના શ્રીસ્થૂલિભદ્રજીના સમય પછીના સમયે થઈ હોય. આની પ્રાચીન ટીકા છે. એમ છપાયેલ પ્રતની છેવટે કહ્યું છે. જૈનશ્રાવણી વગેરે ગ્રંથોના આધારે જણાય છે કે—જેસલમેરના લંડારમાં વિ.સં. ૧૪૧૨માં તાડપત્રની ઉપર લખાયેલી હાથપોથીમાં આની ટીકા છે. સંભવ છે કે કદાચ તે પ્રાચીન ટીકા હોય.

આ રીતે દ્વંકમાં ૧૦ પયત્રા સિવાયના બીજા પણ ૨૫ પયત્રાઓનો પરિચય જણાવ્યો. તેમાં કેટલાક પયત્રાઓ છપાયા છે, ને કેટલાક પયત્રાઓ છપાયા નથી. કેટલાક પયન્નાઓના રચનાર મહાપુરુષોનાં નામ જણાવ્યાં છે, ને કેટલાક પયન્નાઓના રચનાર મહાપુરુષોનાં નામ જણાવ્યાં નથી કારણ કે મૂલગ્રંથાદિમાં પણ રચનાર મહાપુરુષનું નામ મળી શકતું નથી. અંગો અને ઉપાંગની જેમ પયન્નાઓ પણ વિવિધ પદાર્થોનો યોધ કરાવે છે. એવો વ્યવહાર છે કે—શ્રાવકો ત્રણ ત્રણ આયંબિલ કરી ગીતાર્થ શ્રીશુર મહારાજની પાસે ચઉસરણુ પયન્નાની અને આઉર પરચખખાણુ પયન્નાની વાચના લઈ પાઠ કરે છે. આ રીતે અહીં પયન્નાનો અધિકાર પૂર્ણ થાય છે. દશ પયન્નામાં અંતિમ સમયની આરાધનાનો અધિકાર વધારે પ્રમાણમાં વર્ણવ્યો છે. એટલે (૧) તંદુલવૈચારિક પ્રકીર્ણક, (૨) ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણક, (૩) ગણિવિદ્યા પ્રકીર્ણક, (૪) દેવેન્દ્રસ્તવ પ્રકીર્ણક. આ ચાર પયન્નાઓ સિવાયના ચઉસરણુ વગેરે ૬ એ પયન્નાઓમાં દ્વંકમાં કે વિસ્તારથી અંતકાલની આરાધનાની હકીકત જણાવી છે. આવી આરાધના અંત સમયે આત્માને સમાધિલાવમાં જરૂર ટકાવે છે. અને એ સ્થિતિમાં થયેલા મરણને સમાધિમરણ કહ્યું છે. આવું મરણ થયા પહેલાં કરેલી મૌક્ષ માર્ગની આરાધાનાની સંપૂર્ણતા સમાધિમરણને આધીન છે. માટેજ લવ્ય જીવો ઉચ્ચ કોટીના

સમાધિમરણને સાધી મોક્ષના અવ્યાબાધ મુખને મેળવનારા શ્રીતીર્થ ૪૨ દેવોની પામે આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરે છે કે-હો પ્રભો ! આપે પ્રકાશેલા સિદ્ધાતોમા નિયણ કરવાની ના કહી છે, પણ હું હાથ ભેડી મનકે લગાડી આપને વિનંતિ કરૂં છું કે-મને આપના ચરણકમલની સેવા લવોલવ મળજે એટલે આ વર્તમાન લવથી માડીને મુક્તિમા જવાના છેદલા ભવની વચમા રહેલા ભવોમા આપના ચરણકમલની સેવા મને જરૂર મળજો અને હું ખને ક્ષય, કમોનો ક્ષય, સમાધિમરણ, તથા મોધિલાભ આ ચાર પદાર્થોની લાભ આપને પ્રણામ (વગેરે ભક્તિ) કરવાથી મને થાઓ એમ પ્રાર્થના સૂત્ર (જયવીયરાય સૂત્ર) મા કહ્યું છે આ રીતે અહીં વર્ણવેલા સમાધિમરણનો લાભ તમામ જીવોને મળે, આ મુદ્દાથી દરરોજ સવારે પોરે અને સાંજે વાચીને શાંતિથી મનન કરવા લાયક 'આરાધક ભાવના' એ ચઉસરણ પ્રકોર્ણક વગેરે ૬ પદ્યનામાંથી ને શ્રીપૂર્વાચાર્ય ભગવતે ગ્થેલા શ્રીપ ચત્સૂત્ર વગેરે શાસ્ત્રોમાંથી સાર લઈને તૈયાર કરી છે તે આ પ્રમાણે બાજુવી —

॥ આરાધક ભાવના ॥

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાળાધિત, પરમારાધ્ય શ્રી જૈનન્દ્રશાસન અને તેની યથાર્થ આરાધનાને અનુકૂલ સાધન સામગ્રી આસન્નસિદ્ધિઠ્ઠ ભવ્ય જીવોને જ મળી શકે છે પ્રબલ પુણ્યોદયે તે ખને મળ્યા છતાં પ્રમાદી આત્માઓ વિષય કષાયાદિ લાભ શત્રુઓના પત્તામા સપડાઈને તેનો યથાર્થ લાભ લઈ શકતા નથી આ કારણથી પોતાના મન વચન કાયાના અનિયમિત વ્યાપારને જરૂર નિયમિત કરવો એઈએ વચન અને કાયાના વ્યાપાર મા નિશ્ચયે મનોવ્યાપરનો મુખ્યતા છે એટલે વાચિ અને કાયિક પ્રવૃત્તિ સ્વતંત્રપણે થતી નથી, પણ મનોભાવનાને અનુસારે જ થાય છે માટે જ કહ્યું છે કે-મન પવ મનુષ્યાણા કારણ વચમોક્ષય એટલે અશુભ વિચારની કર્મ બધાય, ને શુભ વિચારથી મોક્ષના મુખ મળે આ મુખ્ય વસ્તુને યથાર્થ સમજવા માટે પ્રાચીન મહર્ષિ ભગવતોએ તદુલિયા મત્સ્ય, પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિ વગેરેના દ્ષ્ટાંતો જણાવ્યા છે તેમા તદુલિયા મત્સ્યની ખીના તથા પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિની ખીના દ્વકામા આ પ્રમાણે બાજુવી સમુદ્રમા રહેવા મોટા માછલાની આખની પાપણુમા એક મત્સ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તેનું પ્રમાણ (ચોખાના દાણા) જેવડું હોય છે, તેથી તે તદુલિયો મત્સ્ય કહેવાય છે જ્યારે મોટા માછલાનું મોટું ખુસ્તું હોય, ત્યારે તેમા ખીજા નાના માછલાઓ પેતે છે ને નીકળે છે આ બતાવ એઈને તદુલિયો મત્સ્ય વિચારે છે કે-આ મોટું માછલું આટલા બધા નાના માછલાને કેમ ખાઈ જતું નથી, તેને એમ ને એમ શા માટે નીકળવા દે છે ? એવડું મોટું શરીર ને માફ હોય ને મારા મોહમા આ બધા નાના માછલા આવે તો હું બધાને જરૂર ખાઈ જાઉં, એકને પણ જીવતો ન રહેવા દઉં આ ખરાબ ભાવનાથી તે તદુલિયો

મત્સ્ય વચનથી અને કાયાથી હિંસા નથી કરતો, છતાં પણ અંતર્મુદ્દર્ષિમાં મરણ પામી સાતમી નરકમાં જાય છે, એ અશુભ લાવનાતું પરિણામ જાણવું. તથા કાદિસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ જ્યારે યુદ્ધ કરવાની અશુભ લાવનાવાળા હતા, ત્યારે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે રાજા શ્રેણિકેને જણાવ્યું કે હે રાજન્ ! તે રાજર્ષિ હાલ જો કાળધર્મ પામે તો સાતમી નરકે જાય. તે પછી થોડા જ વખતે તે રાજર્ષિ મત્તક ઉપર હાથ મૂકતાં પોતાની ભૂલ સુધારી શુભ લાવના લાવના લાગ્યા. અનુક્રમે ઘાતી કર્મનો નાશ થવાથી તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું. ત્યારે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે રાજા શ્રેણિકેને જણાવ્યું કે—તે જ રાજર્ષિને હાલ કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું, તે નિમિત્તે આકાશમાં વાજિંત્ર વાગે છે. અશુભ અને શુભ લાવનાતું પરિણામ સમજવા માટે આ દૃષ્ટાંત જાણવું. નિમિત્તવાસી આત્મા જેવા જેવા નિમિત્તને પામે તે પ્રમાણે તેની લાવનામાં ફેરફાર થાય છે.

આ મુદ્દાથી ઉત્તમ લાવને ટકાવનારાં આલંબનોની જરૂર સેવના કરવી જોઈએ. અજ્ઞાન દશાથી ઘેરાયેલો આત્મા અજ્ઞાનને દૂર કરી આલંબન સેવી નિર્મલ લાવનાતા યોગે દુષ્કર્મનો નાશ કરી માનવ જિંદગીના મુખ્ય સાધ્યને પરમ ઉદ્ધાસથી સાધી શકે, આ જ ઈરાદાથી પૂર્વધર લગવંતોએ શ્રી પંચસૂત્ર, ચઉશરણુ, આઉર પચ્ચખખાણાદિની રચના કરી છે. દરરોજ આપણો આત્મા શુભ લાવનામય બની, સ્વકર્તવ્ય પરાયણ રહે, આ જ ઈરાદાથી તે ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધરીને આરાધક લાવના જણાવું છું તે દ્વંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી :—

૧ હે જીવ ! દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ મનુષ્યલવ પામીને, રાગદ્વેષનાં કારણો તજીને આત્મ-દૃષ્ટિને સતેજ કરનારા સાધનો સેવજે. વિષય કષાય માત્ર જીવનને ખરણાદ કરનારા છે; તેથી તેનો વિશ્વાસ કરતો નહિ. વૈરાગ્ય-સમતાલાવને પોષનારાં કારણોની સેવના તરફ વધુ લક્ષ્ય રાખજે !

૨ પરમ ઉદ્ધાસથી જિનધર્મની આરાધના કરવામાં જે રાતદિન ગયાં, તે જ સફલ જાણવાં. સ્ત્રી, કુંટળ, દોલત વગેરેમાંતું એક પણ પરલવ જતાં જીવની સાથે આવતું નથી. તું એકલો જ આવ્યો છું, ને એકલો જવાનો છું.

૩ કરોડો રત્નોનો કિંમત કરતાં પણ માનવ જીવનની એક ક્ષણની કિંમત વધારે માનજે. કારણ કે આપણે કોઈને કહીએ કે, તું મને મારો ગયેલો સમય પાછો લાવી આપ, તો હું તેના બદલામાં તને કરોડો કિંમતી રત્નો આપું, તો સામો માણસ શું ગયેલો સમય પાછો લાવી આપશે ? અર્થાત્ કોઈની પણ તાકાત નથી કે ગયેલો સમય પાછો લાવી આપે. માટે જ પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે ફરમાવ્યું કે—જો એક વાર માનવ જિંદગી પ્રમાદી

થઈને હારી ગયા, તો ફરીથી મળવી સહેલ નથી કારણ કે કર્મોની ગતિ વિચિત્ર છે માટે હણ વાર પણ પ્રમાદ ઠગ્યો નહિ

૪ ઇદ્રપણ, ચક્રવર્તિપણ વગેરે પદાર્થો મળવા સહેલ છે, પણ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવ-શાલી શ્રી જિનેશ્વરદેવે ભાયેલ ધર્મ મળવો મહાદુર્લભ છે કદાચ દાસપણામાં પણ શ્રી જિનધર્મ મળતો હોય, તો તે દાસપણાને હું વધારી લઉં, પણ શ્રી જિનધર્મની આરાધના વિનાતું ચક્રિપણ વગેરે સારી સ્થિતિ મળતી હોય તો તેને હું સ્વપ્ને પણ ચાહું નહિ
૫ દોષદષ્ટિનો ભાગ કરૂ છું ને ગુણદષ્ટિને સ્વીકારૂ છું

૬ સુખના સમયમાં પુણ્યાર્થ ખાતી થતી જાય છે, એમ સમજીને હે છવ ! સેવાના અવસરે અભિમાની થઈશ નહિ, પણ ચેતતો રહેજે, ને મળેલા પદાર્થોના સદુપયોગ કરજે તેમજ દુખના સમયમાં ગભરાતું નહિ કારણ કે પાપનો કથરા ખાતી થતો જાય છે, તેથી તે વખતે આનંદ માનજે ને સમતાભાને દુખ સહન કરજે કાયમ દુખ ને કાયમ સાસારિક સુખ રહેતું નથી એ મસુદના મોળ જેવા જાણજે

૭ શ્રી ગુરૂ મહારાજ એ વૈદ્ય, શ્રી અરિહંત પ્રભુના સ્વરૂપની યથાર્થ વિચારણા એ ઔષધ અને તમામ છવેને પોતાની જેવા ગણીને તે સર્વની ઉપર દયાભાવ રાખવો એ મધ્ય ભોજન, આ ત્રણ સાધનો નિર્નિહાન વિધિપૂર્વક યથાર્થ સેવન કરવાથી ભાવરોગનો નાશ કરી શકાય છે તેથી હે પ્રભો ! હું જ્યાં સુધી શુદ્ધિપદ ન પામું, આ ભવશ્રી માટીને ત્યાં સુધીના વચલા ભવોમાં એ ત્રણ સાધનોની સેવના મને ભવોભવ મળજે કર્મની પીડા એ ભાવરોગ કહેવાય

૮ હે પ્રભો ! મેં આપના શરીરની સેવના કરીને જે પુણ્યાતુળધી પુણ્ય કર્મ નિર્જાશિ સ્વરૂપ લાભ મેળવ્યો હોય તેના ફલ સ્વરૂપે બને હાથ જેડી મમ્મતે લગાડી હું એજ માણુ છું કે-આપના પસાયથી શ્રી જિનશામનની મેવા કરવાનો શુભ અવસર મને ભવોભવ મળજે

૯, ૧ જેન શાસ્ત્રનો અભ્યાસ, ૨ જિનેશ્વર દેવની ભક્તિ, ૩ આર્થ પુરોધાની સોખત, ૪ સદાચારી મહાપુરોધાના ગુણગાન, ૫ કોઈની પણ નિદા કરવી કે સાબળવી નહિ, ૬ હિત-મિત-પ્રિય વેણુ જોડવા, ૭ આત્મતત્ત્વની વિચારણા કરવી, આ સાત વાના હે પ્રભો ! તમારા પસાયથી મને ભવોભવ મળજે !

૧૦ આત્મતત્ત્વની વિચારણા સહેલે આ ગીતે કરવી હું એકલો જ છું ને માત્ર અહીં દોષ નથી, તેમ જ હું પણ કોઈનો નથી હું લક્ષ્યાધિપતિ એકિયો છું, હું આ

મિલકતનો માલિક છું, આ સ્ત્રી ધન પુત્ર વગેરે મારા છે, વગેરે પ્રકારની માન્યતા તદ્દન ખોટી છે; એ કેવલ મોહનો જ ઉછાળો છે. આવા મોહના જ પ્રતાપે મારા જીવે અનંતી-વાર નરકાદિની વિડંબના ભોગવી છે. માટે હું તેનો વિશ્વાસ નહિ કરું. સ્ત્રી વગેરે પદાર્થો મારા નથી અને હું તેમનો નથી. આવી ભાવનાના શુભ સંસ્કારથી નિર્મોહ દશા પામી શકાય છે, શુદ્ધ શાશ્વત આત્મદ્રવ્ય સ્વરૂપ હું છું, હું જ્ઞાનાદિ શુભવાળો છું, જ્ઞાનાદિ શુભો એ જ મારી વસ્તુ છે, બાકીની વસ્તુ પર છે એટલે મારી નથી. જે માફ છે, તે મારી પાસે જ છે, હવે હું પુદ્ગલરમણતા ઘટાડીને નિજગુણરમણતા શુભને વધારીશ. જૈનેન્દ્રાગમમાં આત્માના ત્રણ લેહો જણાવ્યા છે: ૧ બાહ્યાત્મા, ૨ અંતરાત્મા, ૩ પરમાત્મા. જ્યાં સુધી મારો આત્મા બાહ્યદષ્ટિવાળો છે, એટલે મારા જ્ઞાનાદિ શુભોથી ભિન્ન એવા સ્ત્રી, ધન, શરીરાદિના મોહને લઈને અનેક પ્રકારના આરંભ સમારંભાદિ કરે, અસત્ય બોલે, માયા પ્રપંચ કરે, પંચેન્દ્રિયાદિ જીવોનો વધ કરે, સંહારાદિ અનુચિત પ્રકારે જીવનનિર્વાહ કરે-કરાવે, ચોરી, અપ્રત્યક્ષ, પરિચક્ષાદિ કર્મબંધનાં કારણો આનંદથી સેવે, વિષય કષાયને સેવે, ત્યાં સુધી તે બહિરાત્મા કહેવાય સત્સંગ જિનવચન શ્રવણ, મૈત્રી વગેરે ચાર તથા અનિત્ય ભાવનાદિ બાર ભાવના, સુપાત્રદાનાદિ, શીલ તપશ્ચર્યા વગેરે સાધનો સેવવાથી બહિરાત્મ દશા દૂર કરી શકાય, ને અંતરાત્મદશા પામી શકાય. જેઓ મન, વચન, કાયાથી નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરે એટલે આર્ત્ત રોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરી મનથી સદ્વિચાર કરે, કોઈનું પણ અનિષ્ટ ચિંતવે નહિ અને વિચારે કે-તમામ જગતના જીવોનું કલ્યાણ થાવ, સર્વે જીવો પરહિત કરનારા થાઓ, તમામ દોષ નાશ પામે, સર્વે સુખી થાવ, બધાનું કલ્યાણ થાવ, સર્વે જૈનેન્દ્ર શાસનની આરાધના કરીને મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ પામે, તમામ જીવો ભવોભવ જિનેન્દ્ર શાસન પામે, મારે કોઈની સાથે વેરઝેર છે જ નહિ, ને હવે હું તેવા કારણોને સેવીશ નહિ આવી શુભ ભાવનાથી હિત, મિત, પ્રિય બોલનારા, સર્વસંયમ દેશસંયમાદિની પરમ ઉદ્દેશથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરનારા જીવો અંતરાત્મા કહેવાય. અને ઘાતી કર્મનો નાશ કરી અરિહંતપણાને પામેલા સયોગી અયોગી કેવલી વગેરે પરમાત્મા કહેવાય-ઈત્યાદિ આ રીતે આત્મતત્ત્વની વિચારણા કરતાં શ્રી ભરત ચક્રવર્તી, કૂર્માપુત્ર, જંબૂસ્વામી વગેરે ઘણાં લઘ્ય જીવો સિદ્ધિપદને પામ્યા, પામે છે, અને લવિષ્યમાં પામશે પણ ખરા.

૧૧ હે જીવ ! વિચારી લે કે-તેં આજ સુધીમાં પરભવને લાયક જરૂરી ભાતું કેટલું તૈયાર કર્યું ? ને કેટલું કરવાનું બાકી છે. કારણ કે, તે કામ અહીં જ થઈ શકશે.

૧૨ હે જીવ ! તું હાલ વિભાવ દશામાં વર્તે છે કે સ્વભાવ દશામાં વર્તે છે ? જો તું વિભાવ દશામાં વર્તે તો હોય તો જરૂર ત્યાંથી ખસીને જલદી સ્વભાવ દશામાં આવી જા, સ્વચિંતા તજીને પરચિંતા કરવામાં આત્મહિત છે જ નહિ.

૧૩ જે પદાર્થો જન્મતા સાથે આવ્યા નથી, પરલવમા જતા પણ સાથે આવશે નહિ, ને આત્મકિત ઝગાડનારા છે, તેવા સ્ત્રી, ધન, ધરીરાદિની જે મોહગર્ભિત વિચારણા તે વિભાવ દશાની વિચારણા કહેવાય અને પોતાના જ્ઞાન, દર્શન આરિત્રાદિ શુભોની જે વિચારણા તે સ્વભાવ દશાની વિચારણા કહેવાય

૧૪ હે જીવ ! તે પરમોપકારી શ્રી આચાર્ય ભગવત વગેરે મહાપુરૂષોના સમાગમથી તથા તેમનો પરલવમા પણ પરમ કલ્યાણ કરનાર ઉપદેશ સાંભળી મનન કરી અત્યાર સુધીમા શક્તિ પ્રમાણે દાનાદિધર્મ સાધ્યો ઉપધાન, દેશ વિરતિ વગેરેની જે સાધના કરી હોય તેની તુ અનુમોદના કરજે, અને પ્રતિદિન તેની નિર્મલ આરાધના વધારે પ્રમાણમા થાય, તે તરફ જરૂર લક્ષ્ય રાખજે એમ માનજે કે-હજી પણ તારે (સર્વ વિરતિની આરાધના વગેરે) અમુક કાર્યો કરવાના બાકી છે જે પ્રગલ્ભ પુરુષોદયે તેવો અવસર મળે ને તેવી આરાધના થાય, તો જ માનવ જિહ્વાની ખરી સાર્યકતા કહી શકાય જ્યાં સુધી હું તેવા કાર્યો કરવાને લાયક ન બનું, ત્યાં સુધી મારે માનવુ જોઈએ કે-હજી તેવા પ્રકારનો વિશિષ્ટ કર્મનો ક્ષયોપશમ અને પુરુષોદય થયો નથી હું જે દિવસે જે ધડીએ તેવા કાર્યો કરવા ભાગ્યશાલી થઈશ, તે જ દિવસ અને તે જ ધડી હું સફલ માનીશ

૧૫ હાલ જે તુ શ્રાવકપણાની આરાધના કરતો હોય તો સયમધારી મહાપુરૂષોને જોઈને મનમા એમ વિચારજે કે હે જીવ ! તુ આવી સમતામૃતથી ભરેલી સુનિતાને ક્યારે પામીશ ? યાદ રાખજે કે નિર્દોષ સયમ જીવનતા પ્રતાપે જ સાચી શાંતિ અને સાચુ સુખ મળે છે

૧૬ જે જન્મ્યો તે મરવાનો જરૂર, પણ જેઓ પ્રતાદિની સાધના કરે છે, સાધુ, સાધ્વી આદિ સાત ક્ષેત્રોને પોષે છે, જૈન સિદ્ધાંતાદિ ભણે ને સાંભળે, લખાવે, સંભળાવે, ભણુતા, ભણાવતા, સાંભળતા, સંભળાવતા ભવ્ય જીવોને સહાય કરે, વિષય કપાયના પ્રસંગથી તદ્દન અલગ રહે, અનિત્યાદિ સોળ ભાવના ભાવે, ખમતખામણા કરે કરાવે, પરમ ઉત્સાહથી જૈનેન્દ્રાગમો લખાવી શુદ્ધ મહારાજને વહોરાવે, વગેરે પ્રકારે સાત્ત્વિકભાવે શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવો અત સમયે સમાધિપૂર્વક હસતા હસતા મરણ પામે છે, તેમને મરણનો ભય હોતો જ નથી કારણ કે તેઓ અહીં જે સ્થિતિમા છે, તેથી સારામા સારી મિથિતિને પરલવમા પામે છે આત્મા મરે જ નહિ, દેહાદિથી આત્મા છૂટો પડે, એ જ મરણ કહેવાય છે

૧૭ હે જીવ ! ક્ષણ વારમા શુ ણનાવ બનશે તેની તને ખબર નથી, તેમજ તારા જેવાને ઢાક્યા કર્મની પણ ખબર પડતી નથી, માટે હમેશા ચેતતો રહેજે ને ભવિષ્યમા મોડા કરવા ધારેલા કાર્યો જલદી કરી લેજે

૧૮ મારા દેવ અરિહંત છે, કંચન કામિનીના ત્યાગી વિશિષ્ટ મહાવ્રતાદિ સદ્ગુણોના ધારક શ્રી આચાર્ય લગવંત વગેરે શુદ્ધ છે અને શ્રી જિનેશ્વરદેવે કહેલ ત્રિપુત્રીશુદ્ધ ધર્મ છે. અત્યાર સુધીમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-આચિત્રની આરાધના કરતાં મન, વચન કાયાથી કોઈ પણ દોષ (અતિઆર) લાગ્યો હોય, તેની આત્મસાક્ષીએ નિંદા કરે છું, ને શુદ્ધસાક્ષીએ ગર્હા કરે છું. જે દોષની શુદ્ધિ માટે શુદ્ધ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરવાની જરૂરિયાત જણાતી હોય, તે તે દોષની શુદ્ધિને અંગે પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરીને આત્મશુદ્ધિ કરવા આહું છું.

૧૯ સંસારની રખડપટ્ટી ટાળવાનો ઉપાય પૂર્વધર લગવંતે શ્રીપંચસૂત્રના પહેલા પાપપ્રતિઘાતબીજધાન નામના સૂત્રમાં દર્શાવ્યો છે, તે આ પ્રમાણે:-દરરોજ એમ વિચારવું કે આ જીવ અનાદિ છે, અને તેને સંસારની રખડપટ્ટી પણ અનાદિ કાલની છે. અનાદિ કર્મસંયોગથી જ સંસારમાં રખડપટ્ટી કરવી પડે છે. આ સંસાર દુઃખરૂપ છે, તેમાં એક દુઃખ ખસે ત્યાં બીજું દુઃખ આવીને ઊભું જ રહે, માટે તે દુઃખરૂપ ફલવાળો કહ્યો છે. ૧ શ્રી અરિહંતનું શરણાદિ ચાર શરણને અંગીકાર કરવા, ૨ સુકૃતની અનુમોદના, ૩ અને દુષ્કૃતની ગર્હા આ ત્રણ સાધનોની ભાવના વારંવાર કરવાથી ભવ્યત્વાદિ સામગ્રી મળી શકે, તેની આરાધનાથી પાપ કર્મનો નાશ થાય. તેથી જ્ઞાનપૂર્વક નિર્નિદાન શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરી શકાય. ને તેથી સંસારમાં રખડવાનું બંધ થઈ જાય; આ રીતે સંસારની રખડપટ્ટી ટાળી શકાય.

૨૦ મનથી અયોગ્ય વિચાર કરતાં, વચનથી અયોગ્ય વેણુ બોલતાં, અને કાયાથી અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરતાં જે પાપ બંધાયું હોય, તે સંબંધી મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં છું.

૨૧ મેં કોઈનું અનિષ્ટ ચિંતવ્યું હોય, કોઈને ખરાબ વેણુ કહ્યાં હોય, કાયાથી કોઈને તાડનાદિ કયું હોય, તે સંબંધી પાપને હું ખમાવું છું. અને જેઓ મારા ગુન્હેગાર હોય, તેઓ મને ખમાવે એમ હું આહું છું; કારણ કે ખમવું અને ખમાવવું એ શ્રી જિનશાસનની અવિચ્છિન્ન મર્યાદા છે. જે ભવ્ય જીવો ખમે અને ખમાવે તેઓ જ આધારક કોટીના બાણવા; અને જેઓ ન ખમે, ન ખમાવે, તે જીવો વિરાધક બાણવા. પાપ કરવું એ દુષ્કર નથી, પણ નિર્મલ ભાવથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરી ખમાવી આત્મશુદ્ધિ કરવી એ જ બહુ દુષ્કર છે.

૨૨ ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાલના સર્વ તીર્થંકરાદિને, બધા જૈન તીર્થાંત્રીને, અને ત્યાં રહેલી તમામ જિનપ્રતિમાઓને હું ભાવથી વાંદું છું.

૨૩ આ રાત્રિમાં કદાચ મારું મરણ થાય તો મારે સ્વાધીન લક્ષ્મી વગેરે તમામ પદાર્થોને વેસિરાવું છું.

૨૪ મે પ્રાણુતિપાતાદિ અક્ષરે પાપચ્ચાનકોભાથી કોઈ પણ પાપસ્થાનક સેવ્યુ હોય, સેવરાવ્યુ હોય, સેવનારની અતુમોદના કરી હોય, તે સખધી મિચ્છામિ દુષ્કટ દઉ છુ

૨૫ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાના કોઈ પણ જીવને હણ્યો હોય, હણ્યાવ્યો હોય, હણનારને સાચો માન્યો હોય, તે સખધી મિચ્છાદુષ્ટ દઉ છુ

૨૬ શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ, જિન ધર્મ મહામગલિક છે, લોકમા ઉત્તમ છે, હું તે ચારેના શરણુને અગીકાર કંડે છુ

૨૭ તમામ વિચારે દૂર કરી શ્રી સિદ્ધચક્રે ભગવતના સ્વરૂપને વિચારતા વિચારતા અત્ય નિદ્રા લેવી વચમા નિદ્રા ઉઠી જાય તો નિર્મોહ દશાની ચિતવના કરવી શ્રી મહિલનાથ, નેમિનાથ, જખૂસ્વામી, સ્પૃહિભદ્રાદિની જીવનઘટના વિચારવી એ પ્રમાણે શ્રી પચસૂત્રાદિ અનેક ગ્રંથોના આધારે બહુ જ દુઃકામા આરાપક ભાવના અહીં જણાવી છે ભવ્ય જીવો તેને વાર વાર વિચારો, મનન કરો, મન, વચને કરી મન, વચન, કાયાની એકતા સાધી સમતામય મોક્ષમાર્ગની સાધના કરી સુક્ષિતના અવ્યાગ્રાધ મુખ પામે એ જ હાદિજ ભાવના

॥ શ્રી દશ પચન્નાનો કમસર સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

❧

❧

❧

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો એકવીશમો પ્રકાગ પૂર્ણ થયો ॥

❧

❧

❧

॥ इति तपोगच्छाधिपति शासनसम्राट् सूरिचक्र चक्रवर्ति-जगद्गुरु-परमोपकारि
शिरोनणि पूज्यपादाचार्य श्रीविजयनेमिसुरीश्वर चरणकिंकर विनेयाणुशास्त्रविशारद
कविदिवाकर-माकृत-सस्कृत-गौर्जरी-भाषाबद्ध त्रिचन्वारिशतुत्तरशतग्रथादि
विधायकाचार्य श्रीविजयपद्मसुरीश्वर विरचित स्वोपज्ञ स्पष्टार्थादिसमेत
श्री जैन प्रवचन किर्णावली सदापिधान माकृत ग्रन्थस्य प्रकीर्णकदशकादि
वर्णनात्मकस्तुतीयो विभाग ॥

॥ તૃતીયો વિભાગ : સમાપ્ત . ॥

શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો ઓથો વિભાગ.

॥ બાવીશમો પ્રકાશ ॥

॥ ચાર મૂલસૂત્રો—શ્રી આવશ્યક સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્યા ॥

નવદિક્ષિત્રયાણ પુવ્વિં, પઢણિજ્જાઈં જઓ તઓ તાઈં ॥
મૂલાઈં વ તરૂણં, વુ ત્તા ઈં મૂલ સુ ત્તા ઈં ॥ ૧૬૩ ॥
સન્વત્થ મૂલથિજ્જા, થિજ્જં ગિજ્જઈ સમૂલવત્થૂણં ॥
નાણં કિરિયા મૂલં, સાહૂણં સમણધમ્મસ્સ ॥ ૧૬૪ ॥
સમયા દંસણમુદ્ધી, વિણઓ સોદ્ધી અઙ્કમાઈં ॥
દોસવિસોદ્ધી સંવર-ભાયા આવસ્સયા હોજ્જા ॥ ૧૬૫ ॥
આયારાયરણાણા-યારચ્ચાયા હજીવવિણ્ણાણં ॥
પવયણજણની સેવા, સંજમસંસા થિરંતં ચ ॥ ૧૬૬ ॥
દસવેયાલિયસુત્તા, એયં તહ ચેવમુત્તરજ્ઞયણા ॥
સાહુગુણાણ વિયાસો, વેરગ્ગાઈં વિણ્ણાણા ॥ ૧૬૭ ॥
આહારાઈય દોસ-ણાણં ણિદ્દોસવત્થુસંસેવા ॥
હોજ્જા તેસિં જેહિં, વિણ્ણાયા ઓહનિજ્જુત્તી ॥ ૧૬૮ ॥
આવસ્સય દસવેયા-હિત્તરજ્ઞયણમોહણિજ્જુત્તી ॥
વુચ્છં પરિચયમેસિં, કમસો એવં ચ પઢમસ્સ ॥ ૧૬૯ ॥
ક્ષામાઈયં ચ ચડવી-સત્થવં વંદણમિહં પઢિક્કમણં ॥
કાહસ્સગ્ગો પચ્ચ-ક્ષ્વાણમિયાવસ્સે વચ્ચં ॥ ૧૭૦ ॥
જં ચાવસ્સયમેવં, પાઓ સંજ્ઞાઈ સાહુસદ્દાણં ॥
ફરણિજ્જં સદ્દત્થો, વુત્તો અણુઓગદારસુદ્ધ ॥ ૧૭૧ ॥

શબ્દનાર્થ — પ્રભવ પુણ્યોદયે ઉત્તમ ચારિત્ર ધર્મની આરાધન કરવામા તીવ્ર ઉત્સાહી નવા સુનિવરોને પહેલાં એટલે દીક્ષા લીધા ૫મી શરૂઆતમા કેમસર આ આવશ્યક વગેરે ચાર સૂત્રો લખવા જ જોઈએ આ કારણથી તે ૪ સૂત્રો મૂલ સૂત્ર તરીકે ઓળખાય છે જેમ જાહેરના ટકાવ તેના મૂલ (મૂલિયું, મૂલના ભાગ)ની મજબૂતાઈને આધીન છે, તેમ નવા સુનિવરોને કરવા લાયક નિર્દોષ સાત્ત્વિકી મોક્ષ માર્ગની આરાધના (નિર્મલ સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન ચારિત્રની આરાધના) આ ચાર સૂત્રોના ઓધને આધીન છે એટલે આ ચાર સૂત્રોના જાણકાર સુનિવરો સંપૂર્ણ રીતે સયમ ધર્મની પરમ ઉદ્ધામથી નિર્દોષ આગધના જરૂર કરી શકે છે ને થોડા ટાઈમે સિદ્ધિના સુખ પામે છે માટે શ્રી આવશ્યકાદિ ચાર સૂત્રોનું મૂલસૂત્ર નામ સુપ્રસિદ્ધ છે ૥૧૬૩ા વ્યવહારમા ૫જુ મકાન વગેરેની ળાળતમા પણ તેમજ જણાય છે જુઓ, મૂલ એટલે જો પાયો મજબૂત હોય, તોજ મકાન અથવા મહેલ મજબૂત બને છે લવિધ્યમા ટકી શકે છે આ રીતે જેમ મૂલવાળા પદાર્થોના ટકાવ મૂલની મજબૂતાઈને આધીન છે, તેમ નવા (વર્તમાન કાલે) સયમ ધર્મને પામેલા જીવોને મોક્ષના અભ્યાસાધ સુખોને મેળવવા રૂપ મહેલનો ટકાવ જ્ઞાન અને ક્રિયાની પરમ ઉદ્ધામથી કરેલી સાત્ત્વિકી આરાધના રૂપ મૂલને આધીન છે આવી તે આગધનાના સ્વરૂપને સમજાવનારા આ ચાર મૂલસૂત્રો છે અથવા ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, સતોષ વગેરે દશ પ્રકારે કહેલ શ્રમણ ધર્મરૂપી વૃક્ષ (જાડ)ના મૂલ જેવા યથાર્થ જ્ઞાનની ને ક્રિયાની ધીનાને વિસ્તારથી સમજાવનારા જે ચાર સૂત્રો, તે મૂલસૂત્રો કહેવાય એમ બે રીતે મૂલસૂત્રોના શબ્દાર્થ જાણવો ૥૧૬૪ા સામાયિકાદિ ૬ આવશ્યકોના ફલ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવા-સામાયિક નામના પહેલા આવશ્યકનું ફલ સમતા છે, ધીબળ ચતુર્વિંશતિસ્તવ (લોગસ્સ) નામના આવશ્યકથી આત્માનો સમ્યગ્દર્શન નામનો ગુણ ચોખ્ખો બને છે ત્રીન વદનક (દ્વાદશા-વર્તવદન) નામના આવશ્યકથી વિનયાદિ ગુણોની આરાધના થાય છે ચોથા પ્રતિક્રમણ નામના આવશ્યકથી મતાદિની આરાધના કરતા અજ્ઞાનાદિ ગળે તેમા (મનાદિમા) લાગેલા અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અતિચારાદિ દોષરૂપ મેલ ધોવાય છે પાચમા કાયોત્સર્ગ (કાઉત્સર્ગ) નામના આવશ્યકથી ચોથા આવશ્યકના અવસરે જે દોષોની આલોચના નિદા ગર્હાદિ કરવા ભૂલી ગયા હોય, તે બધા દોષોની શુદ્ધિ (આ પાચમા આવશ્યકથી) થાય છે આ રીતે દોષોની સંપૂર્ણ શુદ્ધિ ચોથા અને પાચમા આવશ્યકથી થાય છે એમ જાણવું છતાં પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખ્યાણ) નામના આવશ્યકથી સવરાદિના મુખ્ય લાભ વાય છે અને ૬ આવશ્યકોનું એકું ફલ-સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની આરાધના, વૃદ્ધિ, અને ચિત્રતા (ટકાવ) જાણવું અથવા જ્ઞાનાચારાદિ પાચે આચારની શુદ્ધિ વગેરે સ્વરૂપ ફલ પણ કહ્યું છે ૥૧૬૫ા દશવૈકલિક સૂત્રથી એટલે તેના અભ્યાસાદિથી નવા આધુઓ પોતાના સુનિ ધર્મને લાયક આચારને મેવે છે ને અનાચારને છૂટે છે તથા પૃથ્વીમવાદિ ૬ જીવનિકાયનું સ્વરૂપ સમજીને તેની રક્ષા કરે છે તેમજ પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિના સમુદાય રૂપ આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરે છે આ રીતે સયમ ધર્મને આગધીન પોતે પ્રથમ સા

(૨૧) શ્રીજિનપ્રલસૂરિ મહારાજે વિંસં ૧૩૬૪ માં સાધુપ્રતિક્રમણસૂત્રની ટીકા રચી. (૨૨) શ્રીવિનયસિંહસૂરિએ વિંસં ૧૧૮૩ માં શ્રાવક પ્રતિક્રમણસૂત્રની ૪૫૬૦ શ્લોક પ્રમાણ ચૂર્ણિ બનાવી તથા શ્રીચંદ્રસૂરિ મહારાજે વિંસં ૧૨૨૨ માં ૧૬૫૦ શ્લોક પ્રમાણ વૃત્તિ રચી. (૨૩) શ્રીચૈત્યેવસૂરિએ 'પ્રત્યાખ્યાનસ્વરૂપગ્રંથ' પ્રાકૃતમાં બનાવ્યો. તેનું પ્રમાણ ૩૬૦ શ્લોકો કહ્યા છે. (૨૪) પ્રત્યાખ્યાન વૃત્તિનું પ્રમાણ ૫૫૦ શ્લોકો કહ્યા છે. (૨૫) શ્રીમતિસાગરે વિંસં ૧૧૬૮ માં શ્રીપંચ પરમેષ્ઠિ વિવરણની રચના કરી, તેની ૨૫૦ પ્રાકૃત ગાથાઓ છે. (૨૬) વંદાવૃત્તિ-શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે વંદિતાસૂત્રની ઉપર અંદાજ ૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી તે વંદાવૃત્તિ નામે ઓળખાય છે. તે છપાઈ છે. (૨૭) શ્રાધ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્ર વૃત્તિ પણ (સુરતથી) છપાઈ છે. (૨૮) શ્રીવિશેષાવશ્યક મહાભાષ્ય શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે સામાયિકસૂત્ર ('કરેમિલ'તે' સૂત્ર) ના વિવરણરૂપે પ્રાકૃત ગાથાબદ્ધ ભાષ્યની રચના કરી હતી. તેની છપાયેલી બે ટીકાઓમાંની એક ટીકા શ્રીકોટયચાર્ય મહારાજે બનાવી છે. તેના આધારે મદ્ધધારી શ્રીહિમચંદ્રસૂરિ મહારાજે મોટી ટીકા બનાવી. તે બહુજ સરલ હોવાથી અભ્યાસકોને ભાષ્યનું રહસ્ય સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે પરમ સાધન છે. મારી યાદી પ્રમાણે આ રીતે શ્રીઆવશ્યક સૂત્રના અર્થને સમજાવનારા નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોની ખાસ જરૂરી બીના જણાવી છે. સંભવ છે કે આ સૂત્રના બીજા પણ વૃત્તિ દીપિકા વગેરે સાધનો જ્ઞાન લંકારાદિ-માં સુરક્ષિત રહ્યા હોય.

॥ શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્રના નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોની ટૂંક બીના ॥

૧ દશવૈકાલિકસૂત્રની નિર્ચુકિત—આ નિર્ચુકિતના બનાવનાર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજ છે. તેમણે ૪૪૫ ગાથા પ્રમાણ આ નિર્ચુકિતમાં દશવૈકાલિકસૂત્રનું યથાર્થ રહસ્ય સમજાવ્યું છે. બીજા ગ્રંથોમાં આ નિર્ચુકિતની ૪૫૨ ગાથાઓ જણાવી છે. (૨) શ્રીદશવૈકાલિક ચૂર્ણિ-આનું પ્રમાણ ૭૦૦૦ શ્લોકો છે. બીજા ગ્રંથોમાં ૭૬૭૦ શ્લોકો કહ્યા છે. નિર્ચુકિતનું રહસ્ય સમજાવનારી ચૂર્ણિ છે. (૩) આ ચૂર્ણિ વગેરે સાધનોના આધારે શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે ૭૫૫૦ શ્લોક પ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી તે છપાઈ છે. અને શ્રીતિલકસૂરિમહારાજે ૭૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી હતી. તેમાં શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર વિસ્તારથી જણાવ્યું હતું. તથા શ્રીસુમતિસૂરિ મહારાજે મોટી અને લઘુ ટીકાના આધારે ૨૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી હતી. બીજા પણ દીપિકા વગેરે સાધનો દશવૈકાલિકના અર્થને સમજાવનારા છે. તેમાં સમયમુંદરજીએ દીપિકા રચી છે.

॥ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોની ટૂંક બીના ॥

(૧) આ શ્રીઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ૩૬ અધ્યયનો છે. તેનું પ્રમાણ ૨૦૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે. (૨) શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે ૬૦૭ ગાથામાં ૭૦૦ શ્લોક પ્રમાણ નિર્ચુકિતની રચના કરી.

તે છપાઈ છે (૩) ગોવાવય મહત્તરના શિષ્યે ૫૯૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ચૂર્ણિની રચના કરી ખીના અથોમા આ ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૫૮૫૦ શ્લોકો છે એમ કહ્યું છે (૪) શ્રીનેમિચ દ્રસૂરિ મહારાજે વિંસ ૦ ૧૧૨૬ મા ૧૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા ૧૮૦૦૦ શ્લોકોના પ્રમાણનાળી મોટી ટીકાના આધારે રચી, તેનું સુખોધા નામ છે શ્રીનેમિચ દ્રસૂરિનું સુરિપદ થયા પહેલાંનું 'શ્રીદેવેન્દ્રગણી' નામ હતું આચાર્ય પદવી દેતા ખાસ કાળે પહેલાંનું નામ બદલી શકાય, એવો પ્રાચીન વ્યવહાર છે (૫) વાદિવૈતાલ શ્રીશાંતિસૂરિ મહારાજે ૧૮૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સૂત્રમિત્ર મોટી ટીકા બનાવી, તેમા કથાનાં વગેરેમા પ્રાકૃત રચના વધારે છે, તેથી 'પાંચટીકા' અથવા પાંચટીકા કહેવાય છે આના આધારેજ શ્રી નેમિચ દ્રસૂરિએ સુખોધા નામની ૧૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ નાની ટીકા, તથા ખીનાઓએ દીપિકા અવચૂરિ વગેરેની રચના કરી ૮ એમ શ્રી એતિહાસિક અથાદિમા જણાવ્યું છે (૬) શ્રી ભાવવિજયજીએ શ્લોકગણદ્ ટીકા બનાવી છે તે છપાઈ છે (૭) ખરતરગન્ધીય શ્રી કમલસયમે કમલસયમી નામની ટીકા બનાવી (૮) તથા શ્રી લક્ષ્મીવલ્લભે 'લક્ષ્મીવલ્લભી' નામે ટીકા ગી તે બને ટીકાઓ છપાઈ છે આ રીતે શ્રી ઉત્તગધ્યયન સૂત્રની નિયુક્તિ વગેરેની ખીના જાણવી

૥ શ્રી ઓઘનિયુક્તિની ટીકા વગેરે સાધનોની દ્રઢ ખીના ॥

૧ ઓઘનિયુક્તિ-—મૂલ અથનું પ્રમાણ ૧૧૬૪ ગાથાઓ છે (૨) આના અર્થને સમજાવનારી ચૂર્ણિ હતી, પણ તે હાલ મળી શકતી નથી (૩) આનું ૨૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ લાખ્ય હતું, તે પણ મળી શકતું નથી (૪) શ્રી દ્રોણાચાર્ય મહારાજે ૬૮૨૫ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા બનાવી છે, તે છપાઈ છે (૫) શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે ૮૮૫૦ શ્લોક પ્રમાણ સૂત્રમિત્ર વૃત્તિ રચી હતી, પણ હાલ તે મળી શકતી નથી

શ્રી દશવૈકલિકસૂત્રના બે ઉદ્દેશાવાળા પાંચમા અધ્યયનની જે નિયુક્તિ તેજ પિંડનિયુક્તિ નામે સુપ્રસિદ્ધ છે, તેથી તે દશવૈકલિક નિયુક્તિમાજ ગણવી વ્યાજબી છે દશ વૈકલિકના ખીના ૬ અધ્યયનોની નિયુક્તિનું પ્રમાણ નાનું છે ને આ પાંચમા અધ્યયનની નિયુક્તિની ૭૦૮ ગાથાઓ હોવાથી પ્રમાણમા તે મોટી નિયુક્તિ ગણાય આ ઇંગાથી તે પાંચમા અધ્યયનની નિયુક્તિ અત્ર શાસ્ત્ર તરીકે ગણાય છે પણ તે ૪૫ આગમોની ગણતરીમા લેવાયજ નહિ તેનું કારણ પહેલાં કહ્યું છે જે કે પિંડનિયુક્તિ નામ વધારે પ્રસિદ્ધ છે તે પણ ખરી રીતે તે શ્રીદશવૈકલિકના પાંચમા પિંડેણાધ્યયનની જ નિયુક્તિ છે એમ સમજવું અહીં પિંડનિયુક્તિમા ફક્ત આહારાદિનીજ ખીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે પણ ઓઘનિયુક્તિમા આહાર પાણીની ખીના ઉપરાંત બીજી પણ વિવિધ પ્રકારની મુનિવગેના આ ચારાદિની ખીના બહુજ અષ્ટ રીતે સમજારી છે આવા અનેક કારણોને લઈને મૂલ સૂત્રોમા ઓઘનિયુક્તિ ગણવી, પણ પિંડનિયુક્તિ ગણાયજ નહિ એમ શ્રીગીતાર્થ મહાપુરુષોના વચનોનું રહસ્ય વિચારતા સમજાય છે શ્રી મેનપ્રશાદિ ઘણા અથોમા આધારે જણાય છે

કે નિર્ચુકિતની રચના ચૌદ પૂર્વોના જાણકાર શ્રુતકેવલીજ કરે, બીજાને તેની રચના કરવાનો અધિકાર નથી. તેમ કહેવાનું અરૂં રહસ્ય એ છે કે બીજા બુદ્ધિ વગેરે લબ્ધિઓના ભંડાર શ્રીગણધરદેવોએ રચેલા સૂત્રોની ખરી યોજના કરવા માટે તેઓજ સંપૂર્ણ રીતે સમર્થ હોય છે. આવાજ શ્રુતકેવલી શ્રીભદ્રગાહુસ્વામી મહારાજે રચેલી પિંડનિર્ચુકિત હોવાથી જ ચૌદસો ચુંમાલીસ ગ્રંથોના ણનાવનાર શ્રીજિનભદ્રસૂરિના શિષ્ય યાદિની મહત્તરાસૂત્ર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ વગેરે મહાપુરૂષોએ ત્રણ વૃત્તિઓ રચી છે. તેની બીજા દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી-૧ પિંડનિર્ચુકિતની ૭૦૮ ગાથાઓ છે. ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં કયું છે કે આની ૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા કોઈએ રચી હતી. તેમાં ટીકાકારનું નામ જણાવ્યું નથી, માટે તે ‘અજ્ઞાતકર્તૃક’ વિશેષણથી ઓળખાવી છે. હાલ તે મળતી નથી. (૨) શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે આ શ્રીપિંડનિર્ચુકિતની અધૂરી ૧૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા રચી હતી, તે શ્રીદેવાચાર્ય મહારાજના શિષ્ય શ્રી વીરાચાર્ય પૂરી કરી. તેનું અલગ પ્રમાણુ ૧૭૫૦ શ્લોકો કહ્યા છે. ણને વિલાગોની ટીકાનું પ્રમાણુ ૩૧૦૦ શ્લોકો થાય (૩) શ્રીમલયગિરિ મહારાજે ૭૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ સૂત્રમિશ્ર ટીકા રચી હતી, તે હાલ મળતી નથી. આ રીતે બી ઓધનિર્ચુકિતના ટીકાદિ-સાધનોની દ્રંક બીજા જણાવવાના પ્રસંગે પિંડનિર્ચુકિતની વૃત્તિઓની બીજા પણ દ્રંકમાં જણાવી. બીજા ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં આ ચાર મૂલ સૂત્રોના નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોની ખાસ જાણવા જેવી વધુ હકીકત પણ કહી છે. તે દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી.

૧ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ ષડાવશ્યક (૬ આવશ્યક) સૂત્રની વંદાસ્વૃત્તિ નામે ટીકા ણનાવી, તેનું બીજું નામ ‘શ્રાવકાનુષ્ઠાનવિધિ’ પણ કહ્યું છે.

૨ આવશ્યક સૂત્રના પહેલા સામાયિક નામના અધ્યયનની (શ્રીભદ્રગાહુસ્વામીકૃત) નિર્ચુકિતના આધારે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે ૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ પ્રાકૃત ગાથા બદ્ધ ‘લાભ્ય’ની રચના કરી, તે સામાયિકસૂત્રના વિવરણરૂપ હોવાથી ‘વિશેષાવશ્યકલાભ્ય’ નામે વધારે પ્રસિદ્ધ છે. આ લાભ્ય (મહાલાભ્ય) પૂર્વધર શ્રીજિનભદ્રગણિ ભગવંતની અપૂર્વ રચના રૂપ હોવાથી શ્રીજૈનાગમોમાં અપૂર્વ તત્ત્વ બોધને દેનાર શાસ્ત્ર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે.

૩ વિજયસિંહસૂરિએ વંદિત્તા સૂત્રની (શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ સૂત્રની) ચૂર્ણિ વિંસં ૧૧૮૩ માં રચી. તેના આધારે રત્નશેખરસૂરિએ અર્થદીપિકા નામની ટીકા ણનાવી તે છપાઈ છે.

૪ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત બાવીશ હજારી ટીકાનું ‘શિષ્યહિતા’ બીજું નામ છે.

૫ અહીં ચાલુ પ્રસંગે મૂલ સૂત્રોમાંના મૂલ શબ્દનો અર્થ પ્રાથમિક એટલે મુનિધર્મને પામ્યા બાદ શરૂઆતમાં ખાસ જાણવાલાયક જે સૂત્રો, તે મૂલસૂત્રો કહેવાય આ મૂલસૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં જેમ મૂલ શબ્દનો ‘પ્રાથમિક’ અર્થ કર્યો, તેવી રીતે મૂલ શબ્દના બીજા પણ અર્થો થાય છે. એમ અન્ય ધર્મીઓના (બૌદ્ધધર્મી આદિના) ગ્રંથોનું રહસ્ય વિચારતાં જણાય

છે, આહી 'મહાબ્યુત્પત્તિત્રય' વગેરે ક્રોડાત તરીકે જાણવા બોદધર્મના આ 'મહાબ્યુત્પત્તિ' ત્રયમા કહેલા મૂલત્રય શબ્દમાના મૂલશબ્દથી ગૌતમ બુદ્ધનું અકલ્પ કમીને મૂલ ત્રયશબ્દનો અર્થ આ રીતે જણાવ્યો છે જેમા બોદધર્મના મૂલ સમાન (ઉત્પાદક) બુદ્ધના વચનોનું વર્ણન કર્યું છે તે 'મૂલત્રય' કહેવાય આ રીતે અનેક અર્થમા મૂલશબ્દ વપરાય છે તેમા અહી 'પ્રાથમિક' અર્થ લેવો

૬ ઐતિહાસિક અથાદિમા આવશ્યક સૂત્રની નિર્ચુકિતના અર્થને સમજાવનારા ત્રણ ભાષ્યો કહ્યા છે તેમા ૧૭૩ ગાથાવાળું ભાષ્ય 'મૂલભાષ્ય' નામે ઓળખાય છે, ને અદ્વાજ ૮૦૦ ગાથાવાળું બીજું ભાષ્ય છે તથા ત્રીજું ભાષ્ય 'વિશેષાવશ્યક' નામથી મુખસિદ્ધ છે અન્યત્ર કહ્યું છે કે-શક સવત ૫૩૧મા લખાએલો શ્રીવિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યની 'હાથ પોથી' જેસવમેરમા છે આ વિશેષાવશ્યક ભાષ્યના કર્તા શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે સદ્ગૃત ભાષ્ય રચ્યું હતું તે જેસલમેરમા છે તથા વિશેષાવશ્યકમાનો વિશેષ શબ્દજ જણાવે છે કે આ ભાષ્ય મ પૂર્ણ શ્રીઆવશ્યકસૂત્રનું નથી, પણ તેના એક ભેદ રૂપ સામાયિકસૂત્ર નામના પહેલા આવશ્યકના વિવરણ સ્વરૂપ છે 'શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ' નામમા રહેલા શ્રમણ શબ્દનું રહસ્ય વિચારતા જણાય છે કે તેઓશ્રી દષ્ટિવાદના ભેદ રૂપ પૂર્વજ્ઞાનને ધારણ કરનારા હતા જેમના નામમા વાદી, ક્ષમાશ્રમણ, દિવાકર, વાયકમાના કેઈ પણ શબ્દ બોલવામા આવતો હોય, તેઓ પૂર્વગત શુભતા જાણકાર છે, એમ જાણવું કહ્યું છે કે —

વાઈ ય સ્વમાસમણે, દિવાયરે વાયગતિ યગદ્દે । પુઠ્ઠગયમ્મિ ય સુત્ત, ય્વસદ્દા પવદ્દતિ ॥૧॥

(આનો અર્થ આ ગાથાની પહેલાજ જણાવ્યો છે) ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજી વગેરેના નામમા બોલાયેલા વાયક શબ્દનો અર્થ "ઉપાધ્યાય" કરવો એટલે તેઓ પૂર્વધર નથી, એમ સમજવું

૭ આવશ્યકસૂત્રની શૂર્ણિ—ઐતિહાસિક અથોમા અને આની છાપેલી પ્રતની શરૂઆતમા આ શૂર્ણિના જનાવનારા 'શ્રીજિનભદ્રગણિ' જણાવ્યા છે અહી પ્રાકૃત ગદ્ય ભાગ વધારે છે જરૂરી પ્રમ ગે ગાથાઓ પણ જણાવી છે લોકેત્ય ઐતિહાસિક કથાદિને જણાવનારી આ શ્રી આવશ્યકસૂત્રની શૂર્ણિમા કહ્યું છે કે વર્તમાન શાસનના નાયક પ્રભુશ્રી મહાવીરેવને કેવલજ્ઞાન થયા પહેલાના ૧૩મા વર્ષે શ્રાવસ્વી નગરીમા પાણીની રેલ આવી હતી

૮ આવશ્યકદીપિકા—શ્રી માણિક્યશેખરસૂરિએ નિર્ચુકિતના સક્ષિપ્ત વિવરણ સ્વરૂપ દીપિકા રચી છે, તેના પાંચ અધ્યયનો જ છપાયા છે

૯ જેમ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત ૮૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા મળતી નથી, તેમ શ્રીજિન ભટ્ટે રચેલી આવશ્યક ટીકા પણ મળી શકતી નથી

૧૦ શ્રી આવશ્યકાન્તિ ચાર સૂત્રોજ મૂલસૂત્રો કહેવાય તેમા યોગોદ્બહનનો ક્રમ પણ

સાક્ષી પૂરે છે. તથા સાધુને શરૂઆતમાં શ્રી આવશ્યકસૂત્રના ને ત્રીદર્શવેદાદિક સૂત્રના યોગોદ્દહન કરાવીને યોગ્ય અવસરે શ્રીઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના યોગોદ્દહન કરાવાય છે. અહીં શ્રી આવશ્યક નિર્ચુકિતમાં ઓઘનિર્ચુકિતના સમાવેશ કર્યો છે. એમ સમજવું. આથી પણ સાખીત થાય છે કે ઉપર જણાવેલા શ્રીઆવશ્યક વગેરે ચાર મૂત્રોન મૂલ્યમૂત્રો કહેવાય. સમજવું જોઈએ કે ત્રીદર્શવેદાદિકના પાંચમા અધ્યયનની નિર્ચુકિતમાં પિતૃનિર્ચુકિતના સમાવેશ થાય છે, ને શ્રી આવશ્યકસૂત્રના ચોથા પ્રતિક્રમાનુ અધ્યયનમાં પાશ્વિક સૂત્રના સમાવેશ થાય છે. તથા છેદસૂત્રોના અને આવશ્યકસૂત્રના વિષયોને નિરૂપણ કરવાની શ્રેષ્ઠી વગેરેનો અદ્ભુત દ્રષ્ટિથી વિચાર કરતાં જરૂર ખાતરી થશે કે શ્રીઆવશ્યકસૂત્રને છેદસૂત્ર તરીકે ગણાય નહિ. તેમજ જેનો દીક્ષાપર્યાય વધારે હોય, તે મુનિનેજ છેદસૂત્રોના યોગોદ્દહન આચારંગમત્રના યોગોદ્દહન થયા પછીજ કરાવાય છે. આથી સાખીત થયું કે તથા સાધુને શરૂઆતમાં છેદસૂત્રના યોગોદ્દહન કરાવાય નહિ. આવા અનેક કારણોને સહ્યમાં રાખીને પરમ ઝીનાર્થા મહાપુરુષોએ આવશ્યકસૂત્રને ચાર મૂલ્યસૂત્રોમાંજ ગણ્યું છે. વળી જપ આગમોની આરાધના કરવાની વિધિમાં પણ આવશ્યકસૂત્રને મૂલ્યસૂત્રોમાંજ ગણ્યું છે. તેમજ ૬ છેદસૂત્રોમાં આવશ્યકસૂત્ર ગણ્યું નથી. તેથી આવશ્યકસૂત્રને છેદસૂત્ર તરીકે ન ગણાય. એમ સાક્ષી તરીકે યોગવિધિ, સમાચારી પ્રકરણ વગેરે ઘણાં ગ્રંથો છે.

॥ આ રીતે શ્રી આવશ્યકસૂત્રના નિર્ચુકિત વગેરે સાધનોની ખીના પૂરી થઈ ॥

॥ શ્રી આવશ્યકસૂત્રનો સાર ॥

જે સૂત્ર સામાયિક વગેરે ૬ આવશ્યકોની હકીકત જણાવે તે આવશ્યકસૂત્ર કહેવાય. શ્રીભૈનન્દ્ર શાસનમાં યદ્યર્થ નામને ધારણ કરનારા ૬ આવશ્યકો આ પ્રમાણે કહ્યા છે—(૧) સામાયિક, (૨) ચતુર્વિંશતિસ્તવ, (૩) વંદનક, (૪) પ્રતિક્રમણ, (૫) કાયોત્સર્ગ, (૬) પ્રત્યાખ્યાન. સાધુઓએ અને ધ્રાવકોએ સમુદિત (લેગી) ૬ આવશ્યકોની આરાધના સવારે અને સાંજે અવશ્ય (જરૂર) કરવી જોઈએ. આવી તીર્થંકર દેવોની આરાધના હોવાથી તે તીર્થંકરોદિ મહાપુરુષોએ આ સામાયિક વગેરે ૬ પ્રકારની ક્રિયાઓને આવશ્યક નામથી ઓળખાવી છે, તેમાં લોકવ્યવહારથી સવારે કરાતી ૬ આવશ્યકોની આરાધના રાધિય (રાત્રિક) પ્રતિક્રમણ નામથી ઓળખાય છે, ને સાંજે કરાતી ૬ આવશ્યકોની આરાધના દેવસિય (દૈવસિક) પ્રતિક્રમણ નામથી ઓળખાય છે. કારણકે ખરી રીતે પ્રતિક્રમણ એ તો ચોથું આવશ્યક છે. આમ કહેવાતું ખરું રહસ્ય એ છે કે રાત્રિપ્રતિક્રમણથી કે દૈવસિક પ્રતિક્રમણથી એકલા પ્રતિક્રમણ નામના ચોથા આવશ્યકની આરાધના કરાતી નથી. પણ સામાયિક વગેરે છ (૬) એ આવશ્યકોની આરાધના કરાય છે. આ ૬ આવશ્યકોનો સાર ક્રમસર દ્રંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો.

૧ સામાયિક—સમતા પૂર્વક કરેલી ક્રિયા મુકિતના અવ્યાખ્યાય સુખને જરૂર પમાડે

છે આ મુદ્દાથી ૬ આવશ્યકોમાં સામાયિકને પહેલું કહ્યું છે પ્રતિક્રમણમાં દૈવમિક પ્રતિક્રમણ કે રાત્રિક્રમણ ઠાયા (સ્થાપ્યા) પછી આ સામાયિક આવશ્યકની શરૂઆત થાય છે મુદ્દિતને મેળવવામાં આની (સમતાલાવની) અસાધારણ શક્તિને લક્ષ્યમાં લઈનેજ શ્રીજિનભદ્રગણિ સૂક્ષ્માશ્રમણે એકલા સામાયિક ચૂનના ૪ વિવરણ રૂપ વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યની રચના કરી છે તથા મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં સંપૂર્ણ રીતે મદદગાર સમતાલાવ છે તેથી મનમાં સમતાલાવ રાખીને ડરાતી વર્મક્રિયા સંપૂર્ણ ફલદાયક નીવડે છે, એમ અનુભવથી પણ ભાણી શકાય છે આ સૂત્રથી મુનિ વગેરેને જીવનપર્યન્ત ને શ્રાવકાદિને શક્તિ મુજબ સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા કરાવાય છે આની ટીકા વગેરેમાં આ સૂત્રનું અષ્ટ રહસ્ય સમજાવ્યું છે

૨ ચતુર્વિંશતિમ્તવ (ચૌદીસત્થવ) — પહેલા આવશ્યકમાં વર્ણવેલ સમતાલાવને સમજાવનારા શ્રીતીર્થ કર દેવો છે તેમણે જ કહેવા સમતાભાવના પ્રતાપે જેમ અનંતા જીવો સિદ્ધ થયા, તેમ હાલ પણ મહાવિદેહ જ્ઞેત્રોમાં ઘણા જીવો સિદ્ધ થાય છે અહીં મહાકર્મ નિર્જશદિ રૂપ લાભ ઘણા જીવો પામી ગયા, પામે છે ને પામશે તથા ભવિષ્યમાં મોક્ષપદ પણ પામશે આથી સમતાના ઉપદેશક મહોપકાગ્રી શ્રીતીર્થ કર દેવોની સ્તવના કરવી જોઈએ આ મુદ્દાથી સામાયિકની પછી ચક્રવીસત્થવ નામનું બીજું આવશ્યક કહ્યું છે આના (૧) લોગસ્સસૂત્ર, (૨) નામસ્તવ એમ બે નામ છે તેમાં આ સૂત્રની શરૂઆતમાં 'લોગસ્સ' પદ હોવાથી લોગસ્સ સૂત્ર કહેવાય છે અને શ્રીકૃષ્ણભાદિ તીર્થ કરેના નામ લઈને તેમની અહીં સ્તવના કરી છે, તેથી નામસ્તવ કહેવાય છે અહીં શરૂઆતમાં હું ચોવીસે પણ તીર્થ કર દેવોને સ્તવીશ, એમ જણાવીને ચાવીસે તીર્થ કર દેવોને નામ લઈને વાદ્યા, પછી તેમનું આનંદિ નિર્મલ સ્વરૂપ જણાવીને “હે તીર્થ કર દેવો ! આપ મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ” એમ માગણી કરી છે પછી ભવ્ય જીવ વિનંતિ કરે છે કે— આપ મને આરોગ્ય, ભોધિવાલ, શ્રેષ્ઠ સમાધિ આપો આ રીતે નામ જિનની સ્તવના કરીને અતે સિદ્ધોની પામે માગણી કરતા ભવ્યજીવ કહે છે કે—હે શ્રીસિદ્ધપરમાત્મા ! આપ ચંદ્રથી પણ વધારે નિર્મલ છો, સૂર્યથી પણ વધારે પ્રગટ કરનાર એટલે તમામ પદાર્થોના પૂર્ણ સ્વરૂપને વિન્તાગ્રવી ઠેવજ્ઞાન રૂપી પ્રગટથો ભણનારા છે. ને સમુદ્ર જેવા ગભીર છો આપ મને સિદ્ધિના સુખ આપો એજ મારી હાર્દિક માગણી છે આ બીજાને ટીકાદિમાં મહાજ વિસ્તારથી અમળવી છે યાદ રાખવું જોઈએ કે નામ લઈને સ્તવના કરવાનો પણ (નામ-નિશ્લેષાનો પણ) પ્રભાવ અનંતદંડ છે જેનું નામ લઈએ, તે નામ લેતાની સાથેજ તેના શુદ્ધ વગેરે પણ જરૂર યાદ આવેજ છે આ પ્રસંગે તેના જીવનનો વિચાર કરી પોતાના આચાર વિચાર ને ઉચ્ચાર સુધારી સ્તવના કરનાર ભવ્ય જીવો પરપરાએ ભાવનિશ્લેષાની આરાધના કરીને સંસાર સમુદ્રનો પાગ પામે છે

આ રીતે સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ વિચાર કરતા જરૂર સમજાશે કે—આપના નિશ્લેષ અને દ્રવ્ય નિશ્લેષની જેમ નામ નિશ્લેષ પણ ભાવનિશ્લેષની આરાધના કરવામાં અસાધારણ કારણ છે આ

હકીકત પણ મોટી ટીકા વગેરેમાં બહુજ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. સવારના પ્રતિક્રમણમાં રાશ્ચ (રાત્રિક) પ્રતિક્રમણ હાથા (સ્થાપ્યા) પછી ‘કરેમિભંતે’ સૂત્રથી સામાયિક આવશ્યકની શરૂઆત થયા બાદ એક લોગસ્સના કાઉન્સગ પારી પ્રકટ લોગસ્સ જોડવાથી માંડીને અતીચારની આઠ ગાથા સુધી બીજા ચલ્વીસત્યવ નામના આવશ્યકની હદ સમજાવી. અને સાંજના પ્રતિક્રમણમાં દેવસિય પ્રતિક્રમણ હાથા (સ્થાપ્યા) પછી “ કરેમિભંતે ” સૂત્રથી સામાયિક આવશ્યક શરૂ થઈ અતીચારની આઠ ગાથા ગળવા રૂપ (સાધુને ‘સાયગ્વાસણુત્રપાણે’ ઈત્યાદિ ગાથા ત્રણ વાર ગળવા રૂપ) કાઉન્સગ કરતાં પૂર્ણ થાય છે. તે પછી પ્રકટ લોગસ્સ કહેતાં બીજા ચલ્વીસત્યવ નામના આવશ્યકની શરૂઆત થઈ તે પૂર્ણ થતાં તે પણ પૂરું થાય છે.

૩ વંદનક આવશ્યક—વંદન શબ્દથી “ કાદશાવર્તવંદન ” હોવાય છે. તે ‘વાંદણું’ નામથી પણ ઓળખાય છે. વાંદણા દેવામાં ૧૬ અંગુલ (અંગળ) ના પ્રમાણવાળી મુખવન્દિકા (મુકપત્તિ) નો સાધન તરીકે ઉપયોગ કરાય છે. તેનું પડિલેહણ કરીનેજ તેથી વાંદણું દેવાય એવો વિધિ છે. તેથી આ ત્રીજા આવશ્યકની શરૂઆત અહીંથી (ત્રીજા આવશ્યકની મુકપત્તિના પડિલેહણથી) માંડીને થાય છે. બે વાંદણાં પૂરાં થતા આ વંદનક આવશ્યક પૂર્ણ થાય છે. શ્રીતીર્થંકર દેવોની સ્તવના બીજા આવશ્યકમાં કરી તે વ્યાજબી છે. કારણકે પોતે સર્વજ્ઞ થઈને સ્વતંત્રપણે ઉપદેશ આપે છે. તેમના વચનોને અનુસારે શ્રીઆચાર્ય લગવંત વગેરે મહાપુરૂષો હાલ પણ આવશ્યકાદિનું સ્વરૂપ સમજાવે છે, તેથી તેઓ પરમ ઉપકારી છે. આવા મુદ્દાઓથી ચલ્વીસત્યવ નામના બીજા આવશ્યકની પછી ત્રીજું વંદનક આવશ્યક કહ્યું છે અહીં શ્રી આચાર્ય વગેરે ગુરૂ લગવંતોને વંદના કરવા રૂપ નિયમ પામ્નું વર્ણન કર્યું છે. શ્રીઆચાર્ય વગેરે હયાત (સામાજેઠા) હોય તો તેમની સામે વાંદણાં દેવા જોઈએ. અને હાજર ન હોય તો સ્થાપનાચાર્યની પાસે વાંદણાં દેવાય છે. પરમ ઉપકારી શ્રીગુરૂમહારાજ જ્યારે ગરુડાદિના કાર્યમાં બીજા હોવાથી અશાંત હોય, અને આસન ઉપર બેઠા ન હોય, તથા ઉપશાંત ભાવે રહેલા ન હોય, તેમજ આદેશ દઈ શકે તેવી પરિસ્થિતિમાં ન હોય ત્યારે વાંદણાં દેવાય નહિ. શ્રીગુરૂ મહારાજ ઊભા હોય, કે બીજા સ્થાને જવા તૈયાર થતા હોય, બીજા સાધુ વગેરેને મીઠાં વચનથી કે કડવાં વચનોથી સારણા, વારણા, ચોચણા, પડિચોચણા કરતાં હોય, અર્થની વાચના દેતા હોય, કોઈની સાથે વાતચીત કરતા હોય, શિષ્યાદિ કે પૂજેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરો દેતા હોય ત્યારે અને તેના જેવા બીજા પણ કારણ પ્રસંગે વાંદણાં દેવાય નહિ. જો વાંદણાં દઈએ તો આશાતના થાય. આપણે (શિષ્ય વગેરે) જે આદેશ માગીએ, તે દઈ શકે નહિ, માટે જ્યારે ગુરૂ મહારાજ શાંતિમાં આસન ઉપર પ્રસન્ન ચિત્તે બેઠા હોય ને આદેશ આપી શકશે, એમ આપણને ખાતરી થાય, ત્યારેજ વાંદણાં દેવાય આ બાબત શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે ગુરૂવંદન લાખ્યમાં કહ્યું છે કે—

॥ આર્ચા ॥

પસંતે આસણત્યે ય, ઉવસંતે ઉવઢિણ ॥

અણુણવિત્તુ મેહાવી, કિઙ્કમ્મં પંડંજણ ॥ ૨ ॥

અર્થ—ત્યારે શુદ્ધ મહારાજ પ્રજ્ઞાત હોય, આમન ઉપર બેઠા હોય, ને ઉપજ્ઞાત હોય, આદેશ દેવા તૈયાર હોય, ત્યારે તેમની (શુદ્ધ મહારાજની) આજ્ઞા લખને ખુદ્ધિગાત્રી (વાદણ દેવાના વિધિને બાળનાર) શિષ્યે વાદણ દેવા ભેદ્યે તથા હાવ અહીં શ્રીશુદ્ધ મહારાજનો ખરો આધાર છે કારણ કે નીતીર્થ કર દેવોનો વિરહ જલ હોવાથી શ્રીશુદ્ધ મહારાજ શ્રીતીર્થ કર દેવોનું ન્વરૂપ સમજાવે છે તેથી ભગ્ય જીવે બહુમાનથી તેમની ભક્તિ કરી આત્મચિત્ત સાધે છે તેમજ ભગ્ય જીવેને મોક્ષમાર્ગની આગધના કરાવે છે, તેથી માદગી આદિ કારણે પરમ ઉપગરી તે શુદ્ધ મહારાજની ભક્તિ કદાચ ન કરાય, અથવા ઓછી કરાય, પણ તેમની આજ્ઞાતના તો કરવીજ નહીં કાળજી શુદ્ધની આજ્ઞાતના બહુ કાલ સુધી મ સારમા ભટકાવે છે, એમ કહીને (૧) જ્ઞાન આવર્તોનું ન્વરૂપ, (૨) વિનય ધર્મનું ન્વરૂપ, (૩) અવગ્રહનું ન્વરૂપ, (૪) તે અવગ્રહમા પેચવાનો ને નીકળવાનો વિધિ, (૫) વદના કરતા શુદ્ધનો લગાવ પણ અવિનય થયે હોય, તો નમ્રતા શુણ્ણ ધાતુ શિષ્યે ખમાવવાનો વિધિ, (૬) દિવસની ને રાતની સુખજ્ઞાતા પૂછવાનો વિધિ વગેરે બીના ટીકાકારાદિ મહાપુરુષોએ સ્પષ્ટ સમજાવી છે શુદ્ધને વદના કરનારા જીવે આજ્ઞા પાલન અને વિનયાદિ શુણ્ણની આગધના કરીને ઉચ્ચગોત્રવાળા શ્રાવક કુવાદિમા જન્મ પામે, ને કર્મ નિર્જરા કરીને સિદ્ધિના સુખ પણ પામે છે

૪ પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક—પ્રતિક્રમણુ એટલે પાછા ફરવું નિજ શુણ્ણમા રમણુ કરવાથી થતા આનંદનો જે બહુલવ કરવો તે અથવા પ્રતાદિની આગધના એ ન્વચ્ચાન કહેવાય તેનાથી વિપરીત જે ચ્ચાન તે પરસ્થાન કહેવાય એટલે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ કપાય, યોગ વગેરે પરચ્ચાન કહેવાય રાગ દ્વેષ અજ્ઞાનાદિમાના ડોઈ પણ કારણથી પરસ્થાનમા ગયેલા આત્માને જે ક્રિયાથી ન્વચ્ચાનમા લાવી શકાય, તે ક્રિયા શ્રીજેનેન્દ્રશાસનમા પ્રતિક્રમણુના નામે ઓળખાય છે આ ક્રિયા વિભાવ (પરભાવ, પરપરિણતિ) મા ફસાયેલા આત્માને ન્વભાવમા ન્થાપન કરે છે ટીકાકારાદિ મહાપુરુષોએ આ ક્રિયાનું ખરું રહસ્ય અહીં પ્રતિક્રમણુ મૂળમા સમજાવ્યું છે કે શ્રાવકો પ્રતિક્રમણુ ક્રિયાની હંકીડતને જણાવનાર “ વહિત્તારૂત ” (શ્રાવકપ્રતિક્રમણુ સૂત્ર, શ્રાવકપ્રતિક્રમણુસૂત્ર, શ્રમણોપાનકપ્રતિક્રમણુસૂત્ર) ને જાણતા અર્થની વિચારણા કરીને માઝે દિવસમા લાગેલા પ્રતાદિના અતિક્રમાદિ દોષોને આલોવે છે, ને સવારે રાત્રિમા લાગેલા પ્રતાદિના દોષોને આલોવે છે તથા સાધુ સાધ્વીએ શ્રમણુસૂત્રને (પગામ સંજ્ઞાય સૂત્રને) અર્થ વિચારવા પૂર્વક જોલતા દેવમિકાદિ દોષોને આલોવે છે યાદ રાખવું ભેદ્યે કે સૂત્રના અર્થની વિચારણા કળાવી મન નિર્મલ બને, તેથી નિર્મલ ભાવના પ્રકટે, તેથી ઘણા કર્મોની નિર્જરા થતા મ પૂર્ણ રીતે મોક્ષમાર્ગને આગધી સિદ્ધિના સુખ પામે છે તેની કહ્યું છે કે-સૂત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવાથી કે સાભળવાથી સાગી નીતે અર્થની વિચારણા થાય છે, તેથી નિર્મલ ભાવના પ્રકટ થતા ઘણા કર્મોના ક્ષય થાય છે, ને અતે મિથિવનો લાભ મળે છે આનું રહસ્ય ટીકામા એ છે કે-શબ્દશુદ્ધિને આધીન અર્થ શુદ્ધ છે, અર્થશુદ્ધિને આધીન ભાવશુદ્ધિ છે, ને ભાવશુદ્ધિને આધીન કર્મશુદ્ધિ (કર્મો

નો ક્ષય) છે, તથા કર્મશુદ્ધિને આધીન આત્મશુદ્ધિ (મોક્ષ) છે આ હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને પ્રતિક્રમણ કરનાર જીવોએ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરીને અર્થની ભાવના કરીને પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જેઓ શુદ્ધ ઉચ્ચાર ન કરી શકે, તેઓ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરનાર ભવ્ય જીવની સાથે પ્રતિક્રમણ કરે, ને તેણે કહેલા સૂત્રોને સાંભળીને અર્થની વિચારણા કરે. મંત્રની માફક સૂત્રની પણ અસર આત્મા (કે મન) ઉપર જરૂર થાય છે. આ વાત ઘણાં જીવો પોતાના અનુભવથી પણ સમજે છે. આ ખીના અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૫ કાર્યોત્સર્ગ (કાર્યોત્સર્ગ) આવશ્યક—વિસ્મરણ (યાદ ન આવવું) શરમ, અભિમાન વગેરે કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી પ્રતિક્રમણ કરવાના અવસરે જે દોષોની આલોચનાદિ કરવી રહી ગઈ હોય, તે શેષ દોષોની આલોચના વગેરે આ પાંચમા આવશ્યકથી કરાય છે. આ મુદ્દાથી વંદનકે નામના ત્રીજા આવશ્યકની પછી અનુક્રમે ચોથા અને પાંચમા આવશ્યકની સંકલના કરી છે. ત્રીજા આવશ્યકની મુહુપત્તિ પડિદેહીને વાંદણાં દીધા પછીજ ચોથા પ્રતિક્રમણ આવશ્યકની શરૂઆત થાય છે, ને ‘આચરિય ઉવજાએ’ સૂત્રની પછી પાંચમા આવશ્યકની શરૂઆત થાય છે. કાર્યોત્સર્ગનું ફલ મનની સ્થિરતા, કર્મનિર્જરા વગેરે બાંધણું ‘ધર્મધ્યાનાદિતું’ પણ અપૂર્વ સાધન કાર્યોત્સર્ગ છે આ હકીકત અહીં વિસ્તારથી વર્ણવી છે.

૬ પ્રત્યાખ્યાન (પ્રત્યાખ્યાન) આવશ્યક—છઠ્ઠા આવશ્યકની મુહુપત્તિના પડિદેહજીથી માંડીને આ પ્રત્યાખ્યાન નામના છઠ્ઠા આવશ્યકની શરૂઆત થાય છે. ગુરૂ મહારાજને વાંદીને પ્રત્યાખ્યાન લેવાય. તે વંદના કરવામાં મુહુપત્તિ સાધન છે. માટે તે પડિદેહીને વાંદણાં દઈને પચ્ચખ્યાણ કરવું જોઈએ. ખરી રીતે અહીંજ (છઠ્ઠા આવશ્યકની મુહુપત્તિ પડિદેહીને બે વાંદણાં દીધા પછીજ) પચ્ચખ્યાણ કરવું જોઈએ. માટેજ હાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ શરૂ કર્યા પહેલાં જેમણે શ્રીગુરૂ મહારાજ વગેરેની પાસે પચ્ચખ્યાણ ન કર્યું હોય, તેઓ ૬ આવશ્યકોનાં નામ બોલ્યાં પહેલાં પચ્ચખ્યાણ કરી લે છે. અનિયમિત આત્માને નિયમિત (મર્યાદિત) બનાવવાનું અપૂર્વ સાધન પ્રત્યાખ્યાન છે. તેનાથી સંવર થાય છે, એટલે આશ્રવથી બચાય છે. નિચુકિત વગેરેમાં આ પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ નિક્ષેપાદિ પ્રકારે બહુજ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તેમાંથી સાર લઈને શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજ વગેરે મહાપુરૂષોએ ‘પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય’ વગેરે ગ્રંથોની રચના કરી છે. અહીં પ્રત્યેક આવશ્યકનો સાર પૂર્ણ થાય છે. અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ સંપૂર્ણ (૬ એ) આવશ્યકનું રહસ્ય વિચારતાં સમજાય છે કે કલેશથી મલિન થયેલા મનને નિર્મલ બનાવવાનું અને પરંપરાએ મોક્ષમાર્ગના સાધક થઈને મુક્તિના સુખ મેળવવાનું અપૂર્વ સાધન આવશ્યકની પવિત્ર ક્રિયા છે. શ્રીજેનેન્દ્રશાસનની અવિચ્છિન્ન મર્યાદા એ છે કે—કોઈ પણ ધાર્મિક ક્રિયા કરતાં નિયામોની ભાવના છંડીને પરમ ઉદ્ધાસથી આત્માને સંસાર સમુદ્રથી તારવાની જ ભાવના રાખવી જોઈએ, તેમ અહીં પણ તેવી જ આત્મદૃષ્ટિ રાખીને ઉપયોગ પૂર્વક ક્રિયા કરે ને અર્થ વિચારે, તો તે નોઆગમથી ભાવાવશ્યક

કહેવાય ખમાસમણા વગેરે ક્રિયા વિના જો આવશ્યકતા અર્થની વિચારણા એકાગ્રતા પૂર્વક
 કરે, તે તે આત્મા આગમથી ભાવાવન્યક કહેનાય અને ઉપયોગ ગણ્યા વગર જે ક્રિયા
 કરાય, તે દ્રવ્યાવન્યક કહેવાય શ્રીજિનગાસનમા આવી દ્રવ્યક્રિયાને તથાને ભાવક્રિયા કરવાનું
 કહ્યું છે તે વ્યાજ્ઞી જે કારણે દરેક ક્રિયામા ભાવની મુખ્યતા છે જેમ મગધી ચળણી
 નાણામા છાપનીજ ખરો કીમત હોય છે, તેમ ધાર્મિક ક્રિયામા ભાવનીજ કીમત છે અહીં
 કુગ્ગડુ મુનિનું દષ્ટાત અને અતિમુક્ત મુનિ વગેરેના દષ્ટાતો જરૂર વિચારવા જેવા છે કુગ્ગડુ-
 મુનિ ભૂખ્યા રહી શકતા નથી, તે ગોચરી લાવીને મહાતપસ્વી મોટા મુનિવરોને ભતાવે છે
 ત્યારે તેઓ તેનો આ રીતે તિગ્ગકાર કરવા લાગ્યા કે-“ હે કુગ્ગડુમુનિ ! તું લગાગ પણ્ય
 તપ કરતો નથી, માટે તને ધિક્કાર થાઓ ” એમ કહીને તે મુનિઓ તેની ગોચરીના પાત્રમા
 ધૂક્યા કુગ્ગડુમુનિ પોતાની ભૂલ કબૂલ કરીને તેમના તપ શુભની અનુમોદના કરતા શુભ ભાવે
 શુક્રવાળી ગોચરી વાપરતા કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેજ પ્રમાણે સરલતાના ભાગ શ્રીઅતિમુ-
 ક્તનામના ભાવ મુનિરાજ પ્રભુથી મહાવીરદેવના વચનથી અજ્ઞય (કાચા પાણી) ની વિરાધના
 દોષની શુદ્ધિને માટે ઇરિયાવડી પડિશ્ચીને કાઉ-સગમા શુભ ભાવના ભાવતા કેવલજ્ઞાન પામ્યા
 આ પ્રસંગે શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર રાજપિંડી લરતચક્રવર્તી દુર્માપુત્ર વગેરેના દષ્ટાતો પણ જરૂર વિચાર-
 વા જોઈએ વિવિધ પ્રકારના આચાર ઉચાર અને વિચારવાળા છદ્મ-ચતુરો નિમિત્તવાસી
 હોય છે, એટલે તેઓ જેવા જેવા નિમિત્તને પામે છે, તેના યોગે તેવા તેવા સ્વરૂપને ધારણ કરી
 તેવા વિચાર કરે છે, અને તે તેવી ભાષા બોલે છે, તથા કાયાથી પ્રવૃત્તિ પણ તેવીજ કરે છે
 માટે તેવા અશુભ નિમિત્તોથી વારવાર અસ્થિર બનતા આત્માઓને ક્રિયાર કરી મોક્ષ માર્ગના
 સાત્ત્વિક આગધક બનાવવા માટેજ શ્રીજૈનદ્રશાસનમા દેવસિકાદિ પાચે પ્રતિકંભણની આરાધના
 પહેવાની જેમ હાલ પણ દરાયજ છે જો કે દરરોજ રાત્રિક પ્રતિકંભણ અને દૈવસિક પ્રતિ-
 કંભણ અનુક્રમે રાવારે અને સાંજે કરાય છે, તો પણ વિમ્મરણ, શરમ અભિમાનાદિમાના
 કોઈ પણ કારણથી જે દોષોના આલોચનાદિ કરવા રહી ગયા હોય, તે દોષોની આલોચના
 અનુક્રમે પાક્ષિક આતુર્માસિક, અને સાવત્સરિક પ્રતિકંભણમા કરાય છે આજ પદ્ધતિ ખામણાને
 અંગે પણ સમજી લેવી તથા પાક્ષિકાદિ પ્રતિકંભણ કરવાનું બીજું કારણ ‘ વિશેષ શુદ્ધિ ’
 પણ જણાવ્યું છે, તેમા દષ્ટાત પણ કહ્યું છે કે-જેમ ગૃહસ્થો હ મેથા બે વાર ઘર સાફ કરે
 છે, છતાં દીવાલી વગેરે પર્વના પ્રસંગે વિશેષ શુદ્ધિની ખાતર વધારે સાફ કરે છે, તેમ અહીં
 પ્રતિકંભણની ખાખતમા પણ સમજી લેવું કે કોઈને કદાચ દોષ ન લાગ્યા હોય, અથવા દોષની
 આલોચના કરવી ગ્હી ગર્ષ ન હોય, તો પણ તેણે વિશેષ શુદ્ધિ અને ચીકણા કર્યોનો નાશ
 વગેરે લાભ લક્ષ્યમા ગણીને જરૂર પાક્ષિકાદિ પ્રતિકંભણની ક્રિયા કરવીજ જોઈએ આવ-
 શ્યક સૂત્રોના દરેક પદનો અને દરેક ક્રિયાનો ઉદ્દેશ સમજાવતા અથ ગદુજ મોગે ધર્મ બંધ,
 માટે અહીં આ આવશ્યકસૂત્રનો સાર ગદુજ દ્વકામા જણાવ્યો છે એમ સમજવું

॥ શ્રી આવશ્યકસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ટીકાકારે કહ્યું છે કે-હું વર્તમાન જિનશાસનના નાયક પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ, શ્રુતદેવતા વગેરેને નમસ્કાર કરીને સ ક્ષેપરૂચિ (ટંકામાં સૂત્રાર્થને જાણવાની ઈ-છાવાલા) છવોને આ સૂત્રનો અર્થ સમજાવવા રૂપ ઉપકાર કરવા માટે આવશ્યકસૂત્રની ટીકાને રચ્યું છું. એમ કહીને પાંચ જ્ઞાન રૂપ નંદીનું સ્વરૂપ સમજાવતાં અનુક્રમે પ્રયોજન (નંદી કહેવાનું કારણ, ફલ) વગેરેની ચર્ચા કરીને તે નંદીના મંગલપણાંને સાગીત કર્યું છે. પછી નામ નિદ્ધેપાદિ ચારેના લક્ષણોને કહીને નામ મંગલ વગેરે (મંગલના) ચાર લેહો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી અપેક્ષાએ જ્ઞાનની, ને જ્ઞેયની (જ્ઞાનથી જે જાણાય તેની) એકતા (અભિન્નતા; અલેહ; જ્યોદ્દાશ વગેરેનું સ્વરૂપ) જાણાવીને મતિજ્ઞાનાદિની ખીના કહેવાની શરૂઆત કરી છે. તેમાં અનુક્રમે મતિજ્ઞાનમાં ને શ્રુતજ્ઞાનમાં તફાવત, અને અવગ્રહ ઈહા અપાય તથા પારણાનું સ્વરૂપ જાણાવતાં તે ચારે લેહોનો કાલ વર્ણવ્યો છે. પછી ચક્ષુ અને મન અપ્રાપ્યકારી ઈન્દ્રિયોને છે. ને ખાકીની ચાર ઈન્દ્રિયો પ્રાપ્યકારી છે. આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું છે કે-જે શબ્દો સંભળાય છે, તેમાં શુદ્ધ શબ્દો મિશ્ર શબ્દો અને વાસિત શબ્દો એમ ત્રણ લેહો પડે છે. આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને ભાષાવર્ગણના પુદ્ગલોને લઈને છોડવાનો વિધિ (ક્રમ) સ્પષ્ટ સમજાવ્યો છે. પછી ઔદારિકાદિ ત્રણ શરીર દ્વારા બોલાતી ભાષાનું સ્વરૂપ જાણાવતાં સત્ય ભાષા વગેરે ચાર લેહોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે. પછી ગ્રહણ કરીને છોડેલા ભાષા વર્ગણના પુદ્ગલો કેટલા સમયમાં ચૌદ રાજ લોકમાં ફેલાય ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર લઈને ક્રમસર મતિજ્ઞાનના પર્યાય વાચક શબ્દો અને સત્પદપ્રરૂપણા વગેરે નવ દ્વારોનું સ્વરૂપ તથા ગતિ ઈન્દ્રિય કાય વગેરે ૨૦ દ્વારોમાં મતિજ્ઞાનની વિચારણા, તેમજ ચાલુ જ્ઞાનના પ્રસંગને લક્ષ્યમાં રાખીને બે નયની (વ્યવહારનયની ને નિશ્ચયનયની) પ્રરૂપણા કરીને મતિજ્ઞાનનો અધિકાર પૂરો કરી શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકાર શરૂ કર્યો છે.

ખીજા શ્રુતજ્ઞાનનું સ્વરૂપ જાણાવતાં અનુક્રમે તેના અક્ષરશ્રુત, અનક્ષરશ્રુત, વગેરે ૧૪ લેહોનું વર્ણન કરીને જાણાવ્યું કે ઉચ્છ્વસિત (અવાજ થાય એ રીતે શ્વાસ લઈને મૂકવો), ઝોંખારો આવો, વગેરે ક્રિયા કરીને પોતાની હયાતિ જાણાવવી વગેરે અનક્ષરશ્રુત કહેવાય. પછી આગમ (બોધ, જ્ઞાન) ના કારણભૂત શુશ્રૂષા વગેરે આઠ બુદ્ધિના ગુણોને કહીને સૂત્રને સાંભળવાનો, અને શુરૂએ શિષ્યને વાચના આપવાનો (૧) પહેલો શિષ્યને સૂત્રનો અર્થ કહેવો, (૨) પછી તેમાં (સૂત્રના અર્થમાં) નિર્ચુકિતના વિચારો ભેળવીને સૂત્રનો અર્થ કહેવો, (૩) પછી ખાકી રહેલો તમામ (સૂત્રનો) અર્થ કહેવો. ” આ ક્રમે વિધિ વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે, તેમાં સૂત્રને સાંભળવાનો વિધિ સમજાવતાં બહુજ યાદ રાખવા જેવી આ ગાથા કહી છે.

॥ આર્ષા ॥

નિદાવિક્ષાપરિવર્જિત્વદિ મવેદિ પનજિત્વદેદિ ॥

મત્તિનદુમાણપુષ્વ, જિણવદ્વયણ સુણેમ્વ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—પ્રખત પુણ્યેદ્યે શ્રીજિનેશ્વર દેવના એકાત હિતર વચનોને સાલળતી વખતે નિદા અને વિજ્ઞાનો નરૂ ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને હવે જોડીને શ્રીજિનેશ્વરદેવની ઉપર અને તેમના વચનોની ઉપર તથા તે વચનોને સલાખવાના શરૂ મહારાજની ઉપર ભક્તિ અને ગાહુમાન નરૂ ધારણ કરવા જોઈએ ૧ જિનેશ્વર દેવના વચનો સાલળતા (સલાખવાનાર) શ્રીશુક મહારાજની માગે નરૂ ગાખતી જોઈએ ને મનને ચિત્ત રાખવું જોઈએ જોડા છત્રીની, વેપાળી ટેરોઈની ચિતા ઠગતા મન અસ્તિત્વ અને છે, તેથી જિન વચનોનું સ પૂર્ણ રહસ્ય હૃદયમાં પરિણામ પામતું નથી ને જીવનની નિર્મલતા, કર્મસંયમગેરે જૂદા જૂદા વિશિષ્ટ લાભ પણ મળી શકતા નથી લભ્ય જીવેને આવા લયર નુકસાનથી ભયાવવાની પવિત્ર ભાવનાવાળા પરમ દયાળુ પૂર્વધગદિ મહાપુરૂષોએ ક્રમારેડી દરેક કર્મક્રિયામાં જોડી શકાય, તેવી સ્વા મુલવસિદ્ધ નિયમાનવી ટકામાં જણાવું છે તે આ પ્રમાણે જણાવો—

(૧) ખાન જરૂરી જ વિચારે કરવા જોઈએ (૨) ખાસ જરૂરી જ હિત (સામાને હિતકારી) મિત (જરૂરી શબ્દ રચનાવાળા અને પ્રિય (પ્રિયતાને ડચે તેવા) વચનો બોલવા જોઈએ (૩) ખાસ જરૂરી પ્રવૃત્તિ (ઢાયાથી થતી ક્રિયા) કરવી જોઈએ (૪) ખાસ જરૂરી જ જોવું અને સાલળવું (૫) જૂના વેર ઝેર ભૂડી જવા જોઈએ, (૬) નવા વેર ઝેર ઉત્પન્ન કરવા નહીં (૭) મૈત્રી પ્રમોદ કાંઈપુય માધ્યમ્ય ભાવના, અને અનિત્ય ભાવના વગેરે ૧૨ ભાવના જ્યારે અવસર (કુરસદ) મળે, ત્યારે ભાવની જોઈએ (૮) નિજ શુભ રમણતાને વધાવનાર ને પુરૂષ રમણતાને ઘટા ઢનાશ મારા નિમિત્તોની સેવના કરવી (૯) શ્રીઅરિહંત સિદ્ધ સાધુ અને જિનધર્મનું શરણ અગીકાં ઠગવું, અને પોતે કરેલા દાન શીલ તપ વગેરે સારા કાર્યોની અનુમોદના કરવી એટલે તેવા કાર્યો કરવાનો પ્રસંગ (શુભ અવસર) મને ભગોલવ મળજો એવા ભાવના ભાવવી અજ્ઞાન મોહાદિને વશ થઈને કરેલા પાપોની નિદા મર્દા કરવી (૧૦) વૈરાગ્ય ભાવને પાપનારા થયોજ વાચવા જોઈએ તથા તેવાજ વચનો સાલળવા જોઈએ આ ૧૦ નિયમો આત્માને પરમ શાંતિમાં રાખીને દરેક ધાર્મિક ક્રિયામાં ચિત્તરતાથી જોડે છે અને વિધય કયાય વગેરે અતગ ગ શત્રુઓના ત્રાસથી ગચાવે છે આ ૧૦ નિયમોનો વિગ્તાર અવસરે કરવા વિચાર છે આ રીતે શ્રવણ વિધિનું રહસ્ય ટકામાં જણાવું હવે અહીં અનુયોગ વિધિનું રહસ્ય જણાવનારી ગાથા આ પ્રમાણે જણાવો—

॥ આર્ષા ॥

સુતત્યો સહ પદમો વીઓ નિજ્જુત્તિમીસિઓ મળિઓ ॥

તદઓ નિરવસેસો, एस विही होइ अणुओगे ॥ ૧ ॥

રૂઢિપદ્યાર્થ:—વ્યાખ્યાનકાર ગીતાર્થ મહાપુરૂષોએ શિષ્યાદિને સૂત્રની વાચના દેવાના અવસરે પહેલા સૂત્રનો અર્થ સમજાવવો. જોઈએ. પછી તે કહેલા અર્થમાં નિર્ચયકિતનો અર્થ ભેળવીને સૂત્રની વ્યાખ્યા સમજાવવી ને અંતે જાણીનો તમામ અર્થ સમજાવવો. સૂત્રના વ્યાખ્યાન કરવામાં આ વિધિ જાણવો. આ રીતે શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકાર પૂરો કરીને અવધિજ્ઞાનને અધિકાર કરે કયો છે. તેમાં કહ્યું છે કે—અવધિજ્ઞાનના અસંખ્યતા ભેદો છે, અને સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ નારકોને ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન હોય છે. પછી અનુક્રમે અવધિજ્ઞાન પ્રકટ થવાના પ્રસંગે ક્ષેત્રાદિની ખીના અને અર્વાધે શબ્દના નિષ્કેપાનું સ્વરૂપ, તથા જઘન્યથી ને ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાને કરીને જાણવા લાયક ક્ષેત્રની ખીના, તેમજ ઔદારિક વર્ગજ્ઞા વગેરે ૭ વર્ગજ્ઞાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. પછી શુરૂ દ્રવ્યોનું ને લઘુ દ્રવ્યોનું તથા અશુરૂલઘુ દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ કહીને દ્રવ્યાદિથી પરમાવધિનું સ્વરૂપ અને નારક તિર્થંચ દેવોના અવધિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ, તથા જઘન્યથી ને ઉત્કૃષ્ટથી પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાનનું ને અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાનનું વર્ણન, તેમજ અવધિજ્ઞાનના સ્તિષ્ઠુક (પરપોટો) વગેરે આકારનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી કહ્યું છે કે—સમકિતી દેવોને અને સમકિતી નારક જીવોને અનુગામી અવધિજ્ઞાન જ હોય, પણ સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યોને અને સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્થંચોને અનુગામી વગેરે (૬) છ ભેદે અવધિજ્ઞાન હોય છે. પછી સ્પર્ધકોનું ને અવધિજ્ઞાનના છ ભેદોનું સ્વરૂપ કહીને જણાવ્યું છે કે અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોને વિભંગજ્ઞાન હોયજ નહિ. કારણકે તે દેવો નિશ્ચયે કરીને સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે. પછી અનુક્રમે જાહ્યાવધિજ્ઞાનવાળા જીવોનું ને અભ્યંતર અવધિજ્ઞાનવાળા જીવોનું સ્વરૂપ, તથા સંખદ અવધિજ્ઞાનનું તેમજ અસંખદ અવધિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી આમર્ષોષધિ વગેરે લઘ્વિજ્ઞોનું, ને વાસુદેવ અકલ્પતી ને તીર્થંકરોના બલતુ વર્ણન ક્રમસઃ કયું છે. પછી મનઃપર્યવજ્ઞાનનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—સર્વથા પ્રમાદરહિત વિવિધ પ્રકારની ઋદ્ધિ એટલે લઘ્વિજ્ઞોને પારણ કરનાર ચારિત્રવંત મહામુનીશ્વરોને મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. આ જાણતમાં સાક્ષિપાઠ પણ આ રીતે જણાવ્યો છે.

॥ તં સંજયસ્સ સવ્વપ્પમાયરહિસ્સ વિવિહરિદ્ધિમઓ ॥

આ અર્ધી ગાથાનો અર્થ ઉપર જણાવ્યો છે. પછી અનુક્રમે કેવલજ્ઞાનનું અને પ્રજ્ઞાપનીય (જે પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહો શકાય તેવા) પદાર્થોની વચન યોગ રૂપ દેશનાનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું કે—અહીં આવશ્યકતા વર્ણનમાં શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકાર છે, એમ સમજવું. કારણકે તે (શ્રુતજ્ઞાનજ) પોતાનું સ્વરૂપ અને જાણીના ચાર જ્ઞાનોનું પણ સ્વરૂપ જણાવે છે.

॥ આ રીતે પાંચ જ્ઞાનના વર્ણન રૂપ નંદીનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન પૂરું થયું ॥

॥ ઉપક્રમ નિક્ષેપ અનુગમ અને નયનુ દ્વં વર્ણન ॥

અહીં આવશ્યક શબ્દના નિક્ષેપાનુ સ્વરૂપ કહેતા અગીતાર્થનું ને અસંવિગ્ન જીવનુ દૃષ્ટાંત જણાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે આવશ્યકતા ૧૦ એકાધિક શબ્દો, તથા ઉપક્રમના ભેદો જણાવતા પ્રાક્ષણી વગેરેના દૃષ્ટાંતો, નિક્ષેપાનુ ને અનુગમનુ સ્વરૂપ જણાવીને ઉપોદ્ધાત નિર્ધુક્તિની મગલ કરતા પૂર્વક શરૂઆત કરી છે. અહીં યોગ્ય પ્રસંગે તીર્થનું સ્વરૂપ અને જે ૧૦ સૂત્રોની ઉપર શ્રીસદ્માહુન્વામી મહાગરુ નિર્ધુક્તિની ગ્યના કરી છે, તે દશ સૂત્રોના નામ, તથા સામાયિકસૂત્રની નિર્ધુક્તિમા દ્રવ્ય પર પગનું દૃષ્ટાંત, તેમજ નિર્ધુક્તિના અર્થ વગેરે બીના વિન્તાગથી સમજાવી છે. પછી સમજાવ્યું છે કે-ગણધમે સૂત્રોની ગ્યના કરે છે. અહીં સૂત્રગ્યના કરવાના કારણે સ્પષ્ટ જણાવીને જણાવે છે કે-શ્રુતજ્ઞાનના સાર (ફલ) ચારિત્ર છે અને ચારિત્રનો સાર મોક્ષ છે. તથા સયમ ગઢિત જીવ એટલા શ્રુતજ્ઞાનથી મોક્ષના મુખ પામે જ નહિ, જેમ વ્હાળમા એકેલો માણસ ને અનુક્રમ વાયુ વાય નહિ, તો ક્રીડ નગરે ખેંચે નહિ, તેમ વાયુ જેવા ચારિત્રથી ગઢિત જીવ મોક્ષનગરે ખેંચે નહીં. માટેજ વ્યાજબી કંઈ છે કે ચારિત્ર ગઢિત જીવ ભવમાગરમા ખૂટે છે. તેમજ જેમ અધ પુરુષાર્થ ॥ આગળ કોઈ દીવાનો પછી પ્રકાશ કર્યો નકામો છે, તેમ અધ જેવા ચારિત્ર ગઢિત જીવનું શ્રુતજ્ઞાન નકામું છે. આ વચનનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે-દેખતા માણસની આગળ દીવાના પ્રકાશની માફક ચારિત્રવત જીવનું શ્રુતજ્ઞાન સાર્વજનિક (સકલ) છે અને ચારિત્ર હીન આત્મા ભલે જ્ઞાની હોય, તો પછી તે સુખક નો ભાર ઉપાડનાર ગયેલો જેવો જ કહેવાય. અહીં સુખકના જેવું ચારિત્ર છે, એમ યાદ રાખવું જેમ ગંધેડો ચંદનનો લાભ લેતો નથી, તેમ એટલા જ્ઞાનને ધારણ કરનાર જીવ ચારિત્રનો લાભ લેતો નથી. યાદ રાખજો કે ચારિત્ર વગરનું જ્ઞાન પાળના માણસની જેવું છે, અને જ્ઞાન રહિત ચારિત્ર આધણની જેવું છે. માટેજ કહ્યું છે-‘નાણકિરિયાઈ, મોવલો’ એટલે જ્ઞાનની ને કિનાની અમુદિત (એકઠી) આગળના કરતા મોક્ષના મુખ મળે છે. બીજી રીતે એમ પણ કહી શકાય કે જ્ઞાન તપ અને સયમની એકઠી આરાધના કરવાથી મોક્ષ મળે, એમ શ્રીજિનશામનમા જણાવે છે. અહીં તપ અને સયમ ॥ ને ક્રિયા સ્વરૂપ ॥ છે એમ સમજવું અને શ્રુતનાનાવગમીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ધનજ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. તથા કેવલનાનાવગમીય કર્મના લયથી દેવવના. પ્રકટ થાય છે. આગથી હકીકત વિન્તાગથી મગલથીને સર્વવિરતિ, ઉપશમ શ્રેણિ વગેરેને પ્રાપ્ત કરવો કર્મક્ષયના વિચારનાળો ક્રમ જણાવ્યો છે, પછી અનુક્રમે પાતા વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપીને સામાયિક શુભ પ્રાપ્તિ વાળી બીના અને અનતાનુગમી કપાય વગેરેના ઉદયે સમ્યક્નાદિશુભોગાના કયા શુભો પ્રાપ્ત ન થાય? ને કયા શુભોને નુકશાન ન થાય? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરે, તથા મન્વનન કપાયના ઉદયે નતાદિમા લાગતા અતીચારોની બીના, તેમજ મન્વનન કપાય મિત્રાચન કપાયોના ઉદયે કયા કયા શુભોનો નાશ વાય? અને ૧૬ કપાયોગાના ડેટવા વ્યાયોના દાયક્યોપશમાદિ ॥ ચારિત્રાદિ શુભોગાના કયા શુભો પ્રકટ થાય? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરે વિન્તાગથી સમજાવ્યા છે. પછી અનુક્રમે ચારિત્રના પાચ ભેદો, અને

નામ, વૃદ્ધિ (મોટા થવું) વગેરે ૮ દ્વારોનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં ચૈત્ર વદ આઠમે જન્મ અને જન્મોત્સવ, તથા દિકકુમારી દેવીઓના કૃત્યો તેમજ પ્રભુના વંશની સ્થાપનાની ખીના વગેરે વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે.

પછી ઇંદ્રે પ્રભુના અંગુઠામાં કરેલ આહારની સંક્રાંતિ, (શ્રીતીર્થંકર દેવ ખાદ્યાવસ્થામાં સ્તનપાન કરતા નથી, મોંઢામાં રાખેલ અંગૂઠો ચૂસી તૃપ્ત થાય છે.) અને ઇંદ્ર પ્રભુને શ્રેઢડીની ઇચ્છા થઈ છે, એમ જાણીને ઇક્ષ્વાકુ વંશની સ્થાપના કરી તે ખીના, તેમજ સુનંદા અને સુમંગલા સાથે પ્રભુની વૃદ્ધિ (મોટા થવું) વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે- ખાદ્યાવસ્થામાં શ્રીઋષભદેવ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા અને મતિ શ્રુત અવધિજ્ઞાનવાળા તથા શ્રેષ્ઠ ક્રાંતિ અને બુદ્ધિ ગુણને ધારણ કરનારા હતા પછી અનુક્રમે યુગલિક્ષ્ણ પુરુષનું અદ્રાવ્યે થયેલ મરણ અને નાલિ કુલકરે ગયેલી કન્યાનો કરેલ સ્વીકાર તથા પ્રભુ ઋષભદેવનો વિવાહોત્સવ, તેમજ પ્રભુની ૬ લાખ પૂર્વ પ્રમાણ ઉંમર થયા બાદ ભરત ચક્રી વગેરેનો થયેલ જન્મ વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને ૪૬ યુગલના જન્મ વગેરેની હકીકત કહી છે. પછી કેટલોક કાળ વીત્યા બાદ થયેલ નીતિનું ઉલ્લંઘન અને નાલિ કુલકરની પાસે યુગલિયાઓએ કરેલી રાજની માંગણી, તે સાંભળી નાલિ કુલકરે કહ્યું કે ઋષભકુમાર “ તમારો રાજા થાઓ ” આ ખીના તથા પ્રભુના રાજ્યાલિપેકનું વર્ણન, અયોધ્યા નગરીનું વસાવવું, તેમજ આહાર-દ્વારાદિ ૪૦ દ્વારોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી કમસર અગ્નિની ઉત્પત્તિ, તેનાથી અનાજને પકાવવાની શરૂઆત, અને ૧૦૦ શિલ્પની ખીના, કર્મકાર વગેરે ૪૦ દ્વારોનું વર્ણન, તથા તમામ તીર્થંકરોમાં ઘટે એવું સંવચ્છરી દાનનું વર્ણન, દીક્ષાનો અલિપેક, તેમજ આ ચોવીશીના દરેક તીર્થંકરની સાથે દીક્ષા લેનારની સંખ્યા કહીને દીક્ષા લેવાના ટાઈમ પ્રભુની ઉંમર અને દીક્ષાનો તપ, દીક્ષા લેવાનું સ્થાન તથા દીક્ષા લેવાનો કાલ (ટાઈમ), છદ્મસ્થપણાનો કાલ, કેવલજ્ઞાનનો તપ, તેને ઉપજવાનું સ્થાન, ગણ ગણધરાદિ પરિવારનું વર્ણન, તેમજ દરેક તીર્થંકરના કુમારપણું વગેરેનો કાલ, આ બધા દ્વારો આ ચોવીશીના ૨૨ તીર્થંકરોમાં ઘટે તે રીતે સમજાવ્યા છે પછી તેજ તીર્થંકરોએ નિર્વાણ કાઢે કરેલ તપ અને તેમને નિર્વાણ પામવાનું સ્થાન તથા તેમની સાથે મોઢે જનારાની સંખ્યા દ્વંકામાં જણાવીને પ્રભુ ઋષભદેવની દીક્ષાની અધૂરી રાખેલ હકીકત શરૂ કરી છે. તેમાં અનુક્રમે પ્રભુ ઋષભદેવની દીક્ષા લેવાની તીથી, (ચૈત્ર વદી આઠમ) તે પ્રભુએ સુદર્શના નામની પાલખીમાં બેસી દીક્ષા લેવાના સ્થાને આવી ૪૦૦૦ પુરુષોની સાથે લીધેલી દીક્ષાનું, ને વિહારનું વર્ણન તથા આહાર નહિ મળવાથી થયેલા તાપસોનું, તેમજ નમિ વિનમિના વિદ્યાર્થપણનું વર્ણન કરીને પ્રભુ આદિનાથના પારણાંની ખીના જણાવી છે. અહીં ખીજા તીર્થંકરોમાં ઘટતી પારણા વગેરેની ખીના પણ કહી છે. પછી અનુક્રમે ધર્મચક્રની, અને પ્રભુએ કરેલ અનાયર્ દેશમાં વિહારની ખીના તથા પુરિમતાલમાં થયેલ કેવલજ્ઞાન તેમજ જ્ઞાનનો મહિમા વર્ણવ્યો છે પછી ભરતરાજને એક સાથે પ્રભુના કેવલજ્ઞાનનો અને આયુધ શાલામાં ચક્રરત્નની વધા-

મણી મળી તેથી લાભાલાભનો વિચાર કરી તે પ્રભુની પાસે મરૂદેવી માતાને સાથે લઈને જના નીવડ્યા, પ્રભુની દેશના સાલળી પુત્રાદિઠે અને મરીચિએ દીક્ષા લીધી અવસરે ભરતકુમારે છ ખંડો સાધ્યા, બ્રાહ્મીએ દીક્ષા લીધી, અને ભરતના બાઈઓએ પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી આ તમામ બીના અપ્પટ સમભરીને પાચ યુદ્ધોની બીના અને બાહુળલિની દીક્ષાની બીના, તથા તેનું માન દૂર કરવા બ્રાહ્મીને સુદર્ગ સાધીતું આવવું, તેમજ માન દૂર થતા બાહુળલિને થયેલ કેવલજ્ઞાન તથા ભગતચક્રીનો ઋદ્ધિ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી અનુક્રમે મરીચિને થયેલ આગ્નિથી ઠટાળો, તેથી તેણે મરીકારેલ પરિત્રા-જકપણ, (ત્રિદહીપણ), અને ભગતચક્રીએ કરેલ વેદ વગેરે ૯ ઢાંગેનું વર્ણન, તથા ૨૩ તીર્થ કંગેના નામ, ચક્રી વાસુદેવ તથા બલદેવોનું સ્વરૂપ ને નામ વગેરેનું વર્ણન, તેમજ તીર્થ કરેના શરીરના વર્ણ ઉચ્ચાઈ ગોત્ર નગર માતા પિતા ને તે બંનેની ગતિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમભળ્યું છે પછી ક્રમસર ચક્રવર્તી વાસુદેવ ને બલદેવોના વર્ણ પ્રમાણે ગોત્ર આયુષ્ય નગર માતા પિતા ગતિનું વર્ણન અને વાસુદેવના નિયાણાની બીના, તથા તીર્થ કરેના આતમગની બીના, તેમજ તે આતમગ થયેલા ચક્રી ને વાસુદેવોની બીના અપ્પટ સમભલી છે પછી ભરત ચક્રીએ પ્રભુ ક્રમભદેવને પૂછ્યું કે—આ પર્વદામા જે ભવિષ્યમા તીર્થ કર થશે, એવો ડોઈ પુણ્યશાલી જીવ છે ? તેના જવાબમા પ્રભુએ મરીચિનું નામ જણાવોને કહ્યું કે—તે મરીચિ વાસુદેવ પદવી ને ચક્રવર્તીની પદવી ભોગવીને ચોનીશમા તીર્થ કર થશે આ બીના માલળી રાજી થઈને ભરત-ચક્રવર્તીએ મરીચિને વાહી તેની પ્રશસા કરી તે માલળી મરીચિએ કુલનો મદ કરી નીચ ગોત્ર બાધ્યું તેનું ફલ ભોગવતા ભોગવવા બાકી રહેવા કર્મના પ્રતાપે છેલ્લા ભવમા (૨૭મા ભવમા) દેવાન દા બ્રાહ્મણીની કુશીમા રહેવું પડ્યું આ તમામ બીના અપ્પટ સમભરીને કહ્યું છે કે—પ્રભુથી ઋષભદેવ આ ત સમયે અપ્પટપદ પર્વતની ઉપર દગ હંભર મુનિવરાદિના પગિવાર સાથે મોક્ષે ગયા આ અવસરે ચિતા અને દાદા વગેરેની બીના કહીને ઋષભદેવનું અગ્નિ પૂરૂ ઝડ્યું છે ને ભરતચક્રીના કેવલજ્ઞાનની બીના જણાવતા કહ્યું છે કે—શ્રીભરત ચક્રવર્તી આદર્શ ધરમા આગળીમાથી વી ટી નીચે પડી, તે વખતે આગળી નિમ્તેજ જોઈને અનિત્ય ભાવના ભાવતા કેવલજ્ઞાન પામ્યા, એક લાખ પૂર્વ સુધી આગ્નિને આરાધી સ્વપર તારક બની મોક્ષે ગયા

અહીંથી આગળ મરીચિની બીના શરૂ કરાય છે તેમા મરીચિએ ત્રિદહીના વેષમા ઉપદેશ દેતા દુર્વચન બોલી ભવબ્રમણ વધાર્યું આ તે મરણ પામી બ્રહ્મ દેવલોકે દેવપણ વગેરે સ્થૂલ ભવોની વચમા ઘણા નાના નાના ભવો કરી તે પચ્ચીશમા ભવે નદન નામે રાજકુમાર થયા, અહીં દીક્ષા લઈ સચમની આરાધના કરતા શ્રી અરિહંત પદ વગેરે વીશે સ્થાનકોની આગધના દરી તીર્થ કર નામ કર્મનો નિકાચિત બધ કર્યો આ પ્રસંગે તીર્થ કર નામ કર્મનું સ્વરૂપ અને વર્તમાન ચોવીશોના કયા તીર્થ કરના તીર્થમા કોણે જિન નામ કર્મનો બધ કર્યો ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વગેરેનું વર્ણન દ્વકામા આ પ્રમાણે જાણવું —

તીર્થંકર નામકર્મ.

॥ સમ્મત્તગુણનિમિત્તં । તિત્થયરં મંજમેણ આદારં ॥

ચરમ તીર્થંકર પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે ચાર જ્ઞાનના ધારક શ્રી ગૌતમ ગણધર આદિને ઉદ્દેશીને કરમાવ્યું કે-જીવ, અજીવ આદિ નવ તત્ત્વોમાં ત્રીજું પુણ્ય તત્ત્વ કહ્યું છે. તેના ૪૨ લેહોમાં તીર્થંકર નામકર્મને ગણાવ્યું છે. આ તીર્થંકર નામકર્મ સ્વપરોપકાર કરવાનું એટલે સર્વ જીવોને શાસન રસિક ગતાવવા રૂપ ભાવ દયાને સંપૂર્ણ રીતે પોષનાર છે. આવું તીર્થંકર નામકર્મ ઐષ્ઠ ભાવના સહિત નિર્મલ સમ્યક્ત્વ ગુણની સાથે જેમ જેમ વિંશતિસ્થાનકાદિની નિર્નિદાન જ્ઞાનપૂર્વક અમૃતારાધના કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ નિઃશયિત બંધાય છે. આવા ઈશદાથી જ જાણે હોય નહિ તેમ પૂજ્યપાદ^૧ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે કર્મના અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રતિપાદક શ્રી પંચસંગ્રહમાં કહ્યું છે કે-પાછલા ભવમાં દ્રવ્ય તીર્થંકરના જીવો આ નીચે જણાવેલી ભાવના ભાવી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જે છે:—

“અહો ! ચિત્રમેતત્ યત્ સત્યપિ પારમેશ્વરે પ્રવચને સ્ફુરત્તેજસિ મહામોહાન્ધ-
કારવિલુપ્તસત્પથિ દુઃખપરિતચેતસો મૂઢમનસ્કા જંતવઃ પરિભ્રમતિ તદહમેતાનતઃ
સંસારાત્ અનેન પ્રવચનેન યથાયોગમુત્તારયામીતિ एवं च चिंतयित्वा यथा यथा
परेषामुपकारो भवति तथा तथा चेष्टते ॥ इत्यादि ”

આ પાઠનો સ્પટાર્થ એ છે કે-અહો ! આ તો આશ્ચર્ય કહેવાય કે મહામોહરૂપી અંધકારથી જેનો ઉત્તમ માર્ગ નષ્ટ થયો છે, અને પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવ ભાષિત, તેજ મારતું પ્રવચન છતાં પણ દુઃખથી ભરેલી મનોવૃત્તિવાળા આ સંસારી જીવો ચાર ગતિમય સંસારમાં ભટકે છે ! અથડામણ અથવા પરિભ્રમણ અંધકારમાં સંભવે પણ જ્યાં તેજસ્વી કિરણોનો પ્રચાર હોય ત્યાં કઈ રીતે સંભવે ? માટે આ દુઃખી જીવોને (દુઃખના કારણ-હિંસાદિ અને સુખના કારણ અહિંસાદિ એમ સમજાવનાર) પ્રવચન

૧. આ આચાર્ય મહારાજ એક ધુરધર વિદ્વાન અને સરલ ટીકાકાર તરીકે સુવિદિત છે. તેઓશ્રીએ આવશ્યક, જીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના, સૂર્યપ્રજ્ઞાતિ આદિની તથા ધર્મસંગ્રહણી, પંચસંગ્રહ તથા કર્મપ્ર-
કૃતિની સરલ ટીકાઓ બનાવી તત્ત્વરસિકો ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્ય શ્રી હેમચંદ્રસરિજીની અને (કર્મપ્રથાદિ વૃત્તિ—સુદર્શના ચરિત્રાદિના બનાવનાર) પૂજ્ય શ્રી દેવેન્દ્રસરિજીની સાથે સરસ્વતીના સાધક અને સરસ્વતીનું “ તમારી મહેરબાનીથી આગમાદિ ગ્રંથોની ટીકા બનાવી શકું ” એવું વરદાન મેળવનાર હતા. એમ અહતક્ષેત્રસમાસ પ્રસ્તાવનાદિથી જાણી શકાય છે.

વડે આ સસારરૂપ અટવીતો પાર પમાડુ, એવી ભાવનાને વર્તન દ્વારા અમલમાં મૂકનારા પુણ્યવતા જીવો તીર્થંકર નામકર્મ બાધે છે. પૂર્વે અનતી ચોવીશી ઘણી ગઈ, તેમાં જેમ ઘણા જીવોએ એ પ્રમાણે તીર્થંકર નામકર્મ બાધી, દેશનાદિ દ્વારા સફલ કરી પરમાનન્દમય સિદ્ધિ સુખ મેળવ્યું, તેમ આ ચોવીશીમાં પણ ઘણા જીવોએ તીર્થંકર નામકર્મ બાધ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—

પ્રભુશ્રી નપભદ્રેવના વખતમાં તીર્થંકરના જીવ તરીકે મગીચિ હતા અને સાતમાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથના વખતમાં શ્રી વર્મનૃપ આદિ તથા દશમાં શ્રીશીતલનાથના વખતમાં હરિષેષુ અને વિશ્વભૂતિ તથા અગિયારમાં શ્રી શ્રેયાસનાથના વખતમાં શ્રીકેતુ વગેરે જિનજીવ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ હતા તે જ પ્રમાણે બારમાં શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીના સમયમાં શ્રીનંદન, મુનિસુભતસ્વામીના વખતમાં રાવણ તથા નારદ, શ્રી નેમિનાથના વખતમાં કૃષ્ણ વગેરે અને શ્રીપાર્શ્વનાથના સમયમાં અબહ અને સત્યકો વગેરે જેમ દ્રવ્ય જિન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, તેમ ચતુર્થ તીર્થંકર શાસનનાથક ભાવ કર્ણાનિધાન પ્રભુદેવ શ્રીમહાવીર ભગવતના વખતમાં દ્રવ્ય જિન તરીકે ૧ શ્રેણિક, ૨ સુપાર્શ્વ, ૩ ઉદાચી, ૪ પોદ્દિલઅણગાર, ૫ દદાચુ, ૬ શપ્ત શ્રાવક, ૭ શતક શ્રાવક, ૮ સુલસા શ્રાવિકા અને ૯ રેવતી શ્રાવિકા એમ નવ ભવ્ય જીવો સુપ્રસિદ્ધ છે એમ શ્રીસંપત્તિશતમ્થાનક પ્રગરણમાં જણુ છે આ અથતા વર્તી મહાપુરૂષ જિનજીવોની ઉપરની બીનાથી એમ જણાવે છે કે—વીસમાં મુનિ-સુનતસ્વામીના તીર્થંકર ભવણ આદિની માફક શ્રીવીરતીર્થે શ્રેણિક આદિ નવ જણુએ તીર્થંકર નામકર્મ બાધ્યું, એમ શ્રીમ્થાનાગસૂત્રના નવમાં અધ્યયનના “સમણસ્સ મગ્ગઓ મહાવીરસ્સ તિત્થસિ નવર્હિં જીવેર્હિં તિત્થગરનામગોક્કે કમ્મે ણિવ્વહ્ણ ૧ સેણિણ ૨ સુપાસેણ ૩ વદાણ ૪ પોદ્દિલેણ અણગારેણ ૫ દદાચ્ચ ૬ સલ્લેણ ૭ સયણ ૮ સુલસાણ સાવિયાણ ૯ રેવર્હિ ॥”

આ પાઠથી જાણી શકાય છે પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવના શાસનનો અલૌકિક પ્રભાવ પણ ઉપરની બીનાથી જાણી શકાય છે

ઉપર જણાવેલા શ્રેણિકાદિ નવ જીવોનું ટુંક વર્ણન

૧. શ્રેણિક—તેઓ રાજગૃહી નગરીના રાજા હતા મત્રી અભયકુમારના પિતા થાય પહેલાં એ ગૌરુધર્મી હતા જૈનધર્માનુરાગિણી ચેલણા ગણીએ ગૌરુ ગુરૂની દાલિજ્ઞતા આદિ સાખીત કરીને અને “જૈન મુનિઓ જ નિર્દોષ આહારની ગવેષણા કરી શકે” એમ

જણાવીને જૈનધર્મના અનુરાગી બનાવ્યા હતા. તેમણે ગર્ભિણી હરિણીને જાણથી મારી નાંખી જે પંચેન્દ્રિય જીવો હોય, તેથી નરકાયું જાંધ્યું. પ્રભુદેવોનો આગમ કરમાવે છે કે-એક પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસા કરવાથી નરકમાં ઉપજવા લાયક (આયુષ્યાદિ) કર્મ જાંધાય, તો જે પંચેન્દ્રિયને હણનાર જીવ તેવું કર્મ કેમ ન જાંધે ? ૧. મહાન્યારાંભના કરનાર, ૨. ધનાદિમાં તીવ્ર મૂર્છા કરનાર, ૩. માંસાહાર કરનાર, ૪. પંચેન્દ્રિયનો વધ કરનાર જીવ 'જેથી નરકમાં જવું પડે' તેવું કર્મ જાંધે છે. શ્રેણિકની જાણતમાં પણ તેમજ બન્યું. પાછળથી પ્રભુના સમાગમમાં આવી, તે જૈનધર્મમાં નિર્મળ શ્રદ્ધાજી એટલે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ થયા હતા સમ્યગ્દષ્ટી મનુષ્ય દેવાયુ જાંધે તેમ રાજા શ્રેણિકની જાણતમાં ન થયું, કારણકે સમ્યક્ત્વ ગુણ પામ્યા પહેલાં તે નરપતિએ નરકાયુષ્ય જાંધ્યું હતું.

રાજા શ્રેણિકે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવને કહ્યું કે-હો સ્વામિન્, મારી નરકગતિ ન થાય એવો કોઈ ઉપાય કૃપા કરી જણાવો ! ઉત્તરમાં પ્રભુદેવે કહ્યું કે તમે મિથ્યાત્વપણામાં નરકાયુષ્ય જાંધ્યું છે, તેથી તેને ભોગવવા નરકમાં જવું જ પડે. એવો ઉપાય જ નથી કે જેથી તમારું નરકગમન નિવારી શકાય વસ્તુસ્થિતિ તેવી જ હોવા છતાં રાજાએ આગ્રહ કર્યો ત્યારે કપિલા દાસી આદિનાં દષ્ટાંતો આપી પ્રભુદેવે સમજાવતાં કહ્યું કે હો શ્રેણિક, કપિલા દાન દે જ નહિ, કસાઈ હિંસાથી અટક્યો જ નથી, તેમ તમારું નરકગમન મિથ્યા થાય તેમ છે જ નહિ, પરંતુ ત્યાંથી નીકળીને આવતી ચોવીશીમાં મારા જેવા પહેલા 'પદ્મનાભ' નામે તીર્થંકર થશે તીર્થંકર પ્રભુનું વચન સત્ય જ હોય, જેથી તે જ પ્રમાણે બન્યું. રાજા શ્રેણિક^૧ મરણ પામી રત્નપ્રભા નામની પ્રથમ નરકમાં સીમંતક નરકાવાસમાં નારકીપણે ઉપજ્યા. ત્યાં તેમનું આયુષ્ય ૮૪ હજાર વર્ષનું છે.

પ્રશ્ન—પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના નિર્વાણથી કેટલો સમય વીત્યા બાદ રાજા શ્રેણિક તીર્થંકર થશે ?

ઉત્તર^૨—૮૪૦૦૭ વર્ષ પાંચ માસ વીત્યા બાદ તે તીર્થંકર થશે. તે આ પ્રમાણે— અવસર્પિણીના ચોથા આરાના ૩ વર્ષ આઠ માસ અને પંદર દિવસ, અવસર્પિણીના પાંચમા છઠ્ઠા આરાના ૪૨૦૦૦ વર્ષ, ઉત્સર્પિણીના પહેલા અને બીજા આરાના ૪૨૦૦૦ વર્ષ અને ત્રીજા આરાના ૩ વર્ષ ૮ માસ અને પંદર દિવસ એમ કુલ ૮૪૦૦૭ વર્ષ અને પાંચ માસ થયા.

૧. ભંભીસાર એવું બીજું નામ છે.

૨. રત્નસંચયમાં કહ્યું છે.

ચુલસી વાસ સહસ્તા, વાસા સત્તેવ પચ માસા ય ।

વીરમહાપરમાણ, અતરમેયં વિયાણાદિ ॥ ૧ ॥ પ્રવચનસારોદ્ધારે ॥

રાજા શ્રેણિક, નરક લવમાથી નીકળી આવતી ઉત્સર્ધિણીમા જળુદ્રીપના ભરતક્ષેત્રે વૈતાલ્ય ગિરિપાદમૂલે પુઠ નામના દેશે શતઢાર નગરમા આતમા સમુદ્ધ^૧ કુવકગ્ની ભદ્રારાણીની કુક્ષિમા પુત્રપણે^૨ આવશે નવ મહિના અને ૭૫ દિવસ વીત્યા બાદ જન્મ પામશે ભાર કુલ પ્રમાણ પદ્મ (કમલ) આદિની વૃષ્ટિ થવાથી માતાપિતા બારમે દિવસે ' મહાપદ્મ ' એવું ગુણનિષ્પન્ન નામ પાડશે માતાપિતા મહાપદ્મ કુમારની સાધિક આઠ વર્ષની ઉંમર થતા ગાદીએ બેસાડશે-રાજા બનાવશે મહાપદ્મ રાજા રાજ્યનું પાલન કરશે, તે મમયે પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર નામના બે મહોદ્ધિક દેવો સેનાનું કામ કરશે લોકો આ બીના ભેઈ આશ્ચર્ય પામી મહાપદ્મ રાજાનું ' દેવસેન ' એવું બીજું નામ પાડશે કેટલોઠ સમય વીત્યા બાદ ચાર દાતવાળો હસ્તિરત્ન પ્રઠ યશે તેની ઉપર રાજા સવારી કરી નીકળશે આખી આશ્ચર્ય પામી લોકો ' વિમલવાહન ' એવું ત્રીજું નામ પાડશે અનુક્રમે માતાપિતા દેવલોક પામ્યા બાદ ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે વડિલોની આગા લઈ, છ અતિશયવાળું સવચ્છરી દાન દેઈ મહોત્સવ પૂર્વક બગીચામા એક દેવદ્રવ્ય વસ્ત્ર પારણ કરી મુઠ થઇ સયમ ગ્રહણ કરશે શેષ બીના પ્રભુ શ્રીમહાવીરના જેવી બળુવી સાધિક બાર વર્ષ પ્રમાણુ છન-થકાલ દરમ્યાન દેવતાઈ આદિ ઉપસર્ગો સહન કરશે અષ્ટ પ્રવચન માતાના પાલન, ગુપ્ત પ્રજ્ઞાચારી, અમમ, અકિચન, નિરૂપલેપ, અય છેદક થશે

કસે સલે જીવે, નગણે વાપ્ય સારણ સલિલે ॥

પુવ્વરપત્તે કુમે, વિહગે લગ્ગે ય મારહે ॥ ૧ ॥

કામાના લાજન, ને શખાદિની જેવા વિશિષ્ટ ગુણોથી ગોભાયમાન પ્રભુશ્રી મહાપદ્મ (પદ્મનાભ) દ્રવ્યાદિ પ્રકારે વીતરાગ થશે પ્રભુ વીરની માફક છદ્મસ્થ પર્યાય પૂરો થયા બાદ ક્ષપક શ્રેણિમા પ્રથમ મોહને હણ્યા બાદ ધ્યાનાન્તરી^૧ સમયે શેષ ત્રણ ધાતી કર્મો હણી દેવલનાન-દર્શન પામશે તીર્થંકર નામકર્મનો ઉદય થતા અગ્નાનિએ સમવમગ્નમા દેશના અખી ઘણા જીવોને સયમ દાનાદિ રૂપ દોરડથી સસાર રૂપ દ્વામાથી બહાર દહાડશે, અને સર્વ જીવોના ઉપપાતાદિ બળુવા પૂર્વક અવસરે દેશનામા લાવના સહિત મહામત, છ જીવનિકાય, પ્રેમ દ્રેષ બધન મનોદ શદિ ત્રિવિધ દડ, ચાર કપાય, પાચ શબ્દાદિ ઝમગુણ, સમિતિ, સાત લાયસ્થાન, આઠ મદ્ધ્યાન, નવવિધ શીલગુણ, દશવિધ

૧ સુર્ગાત કુવકર એમ ઉપદેશસામાના ૨૦૬ મા વ્યાખ્યાનમાં

૨ અવનાદિની નિધિ શ્રીમહાવીરની માફક

શ્રમણ ધર્મ, આદિની (શ્રીવીરપ્રભુની માફક) પ્રરૂપણા કરશે. મુનિવર્ગને આચીર્ણ-અનાચીર્ણનું સ્વરૂપ સમજાવી શ્રમણાચારના જ્ઞાતા બનાવશે. આહારના બેંતાલીસ દોષ સમજાવશે. દશવિધ કલ્પનો નિયતાનિયત વિલાગ સમજાવશે. શ્રાવકોને બાર વ્રતમય શ્રાવક ધર્મ સમજાવશે. તેમને નવ ગણ ૧૧ ગણધર થશે. પ્રભુશ્રી મહાવીરની માફક ગૃહસ્થ પર્યાય ૩૦ વર્ષ, છદ્ધસ્થ પર્યાય ૧૨ વર્ષ ૧૩ પક્ષ, કેવલિ પર્યાય ઓગણત્રીસ વરસ પાંચ મહિના પંદર દિવસ પાળી સંપૂર્ણ ૭૨ વર્ષનું આયુ પૂર્ણ થતાં અઘાતી કર્મો બપાવી પરમાનન્દમય સિદ્ધિસ્થાનને પામશે.

જં સીલસમાયારો અરહા તિત્થંકરો મહાવીરો ॥
તસ્સીલસમાયારો હોઈ અરહા મહાપદમે ૧ ॥

પાંચ કલ્યાણકોની તિથિ આદિની બીના શ્રી વીરના જેવી જ જાણવી. (શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના નવમા અધ્યયનમાંથી તેમજ પ્રાકૃત ચરિત્રાદિના આધારે ટુંકામાં ઉપરની બીના જાણવી છે.)

૨. શ્રી સુપાર્શ્વરાજ—પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના કાકા થાય. હાલ ઇશાન દેવ લોકમાં છે. આવતી ચોવીશીમાં બીજા ‘ સુરદેવ ’ નામે તીર્થંકર થશે. દેહવર્ણ, આયુ, લંછન, દેહની ઉંચાઈ, કલ્યાણક તિથિ આદિની બીના શ્રીપાર્શ્વનાથના સરખી જાણવી.

૩. ઉદાયીરાજ—શ્રેણિકના પુત્ર કોણિક થયા, તેમના પુત્ર ઉદાયી રાજા કોણિકના મરણ બાદ, પાટલીપુત્ર નગર વસાવી ત્યાં રહ્યા. પોતાના મહેલમાં નિર્દોષ સ્થળે પર્વ દિવસોમાં ગીતાર્થ સંવિગ્ન સદ્ગુરુને આમંત્રણ કરી તેમની ભક્તિમાં લીન બની પરમ સંવેગને ધારણ કરવા પૂર્વક સામાયિક પૌષધાદિ શ્રાવકોચિત અનુષ્ઠાન કરવામાં તત્પર હતા. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ દેશમાંથી કાઢી મૂકેલ શત્રુ રાજાનો વિનયરત્ન નામનો પુત્ર સાધુ વેષમાં બાર વરસ રહી અચાનક અહીં આવે છે. આ બીનાથી અજાણ એવા રાજા ઉદાયીએ તેની પાસે પોષધ ગ્રહણ કર્યો. રાતે નિદ્રાવશ બનેલા રાજાના ગળા ઉપર છરી મૂકી વિનયરત્ન (અલવ્યનો જીવ) ચાલ્યો ગયો. રાજા ઉદાયી મરણ પામી સનતકુમાર દેવલોકમાં દેવ થયા. આવતી ચોવીશીમાં તે “ સુપાર્શ્વ ” નામે ત્રીજા તીર્થંકર થશે. તેમની ચ્યવનાદિની બીના શ્રી નેમિનાથના જેવી જાણવી.

૪. પોદ્દિલ આણુગાર—આ નામના એક આણુગારની બીના અનુત્તરોપપાતિક સૂત્રમાં આવે છે. ત્યાં એમ કહ્યું છે કે તે પોદ્દિલ હસ્તિનાગપુરના રહીશ હતા. તેમની માતાનું નામ ભદ્રા સાર્થવાહી હતું. તે પોદ્દિલે બત્રીશ ભાર્યાઓનો ત્યાગ કરી પ્રભુ

ગ્રીવોગ્ની પામે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ઘણા વર્ષ સયમ પાળી છેવટે એક માસનું અનશન કરી, સર્વાર્થમિદ્ધ વિમાને દેવ થયા ત્યાથી ગ્યવી મહાવિદેહે મિદ્ધ થયે આ પોદ્દિલ અણુગાર ખીજ સમજવા અહીં નવમાના ચોથા પોદ્દિલ અણુગાર તો હાલ માહેન્દ્ર દેવલોકમા છે તે અહીં ભગ્ત ક્ષેત્રમા આવતી ચોવીશીમા ' સ્વયં પ્રભ ' નામના ચોથા તીર્થ કર થયે શ્રી નમિનાથની જેવા દેહ વર્ણાદિમા તે જાણવા

૫ શ્રી' દઢાચુ આવક—તે હાલ ઈગાન દેવલોકમા છે આવતી ચોવીશીમા શ્રી મુનિમુક્તસ્વામી જેવા સર્વાણુભૂતિ નામના પાચમા તીર્થ કર થયે

૬ ૭ ૮ ૧૫ આવક અને શતક આવક—આ બેમા જે શખની ખીના શ્રી ભગવતીજીમા આવે છે તેનાથી આ બુદ્ધ શખ આવક જાણવા અને તે ૪૫ ચમાગમા કહેલ શતક આવક તે આ ૪ શતક આવક જાણવા બને આવગિત નગરીના રહીશ હતા અનન્ય ધર્મ શ્રદ્ધાળુ હતા પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે શખ આવગ્ની ગાગનમા શતક (પુષ્કલી એણુ ખીજુ નામ છે) આવકાદિને જણાવ્યું કે—આ શખ આવક પ્રિયધર્મી, દંઢધર્મી, મુદ્ધિત ભગરિક છે તેની નિદા ન કરવી જોઈએ આ બે આવકો પર્વદિને પૌષધાદિ અનુધાનરૂપી ગાડકી મત્રથી મોહનીય સર્પનું જેર ઉતાગતા હતા શખ આવક આવતી ચોવીશીમાં ' ઉદયપ્રભ ' નામે સાતમા તીર્થ કર અઢાળમા શ્રીઅગ્નાથની જેવા થયે અને શતક આવક આવતી ચોવીશીમા દશમા શતકીર્તિ નામે, શ્રીધર્મનાથની જેવા તીર્થ કર થયે હાલ તો તે ત્રીજી નરકમા છે, ત્યાંથી નીકળી તીર્થ કર થયે

૮ મુલમા શ્વાલિકા—રાગૃહ નગરના રાજા પ્રમેનજિતની પામે નાગ નામે રથિક હતો તેને મુલસા નામે સ્ત્રી હતી એક વખત મુલમાના જાણવામા આવ્યું કે “ મારો પતિ પુત્ર નિમિત્તે ઇક્ષાદિને નમસ્કાર (માનતા) કરે છે ” ત્યારે મુલસાએ ખીજી સ્ત્રી પરણવાની અનુમતિ આપી તે સાલણી રથિકે કહ્યું કે મારો તેમ કવ્વા ઇચ્છા નથી ખીજી તરફ ઇદ્ર વિમાનમા “મુલસા નિર્મલ દંઢ સમ્યક્ત્વ ગુણવાળો છે તેવી સ્ત્રી ભાગ્યે જ ખીજી કોઈ હશે” આ ા પ્રશ્નમા થઈ આ વચનો સાલણાની સાથે એક દેવ પરીક્ષા કરવા સાધુનું રૂપ લઈ મુલમાને ઘેર આવ્યો અજાણી મુલસાએ આ મુનિ છે એમ જાણી વદના કરી પૂછ્યું કે આપ કયા કારણે પપાચાં દો? સાધુએ (દેવે) કહ્યું કે—“મારે વેદના ક્ષમા પ્રમાણે લક્ષ પાક તેવની જરૂર છે અને તે તમારે ત્યાં છે એ સાલણી મુલસાએ કત્તું કે, “હું આપુ છું” એમ કહી જેમા તેલ ભર્યું છે તે વામણ નીચે લાવે છે એટલામા દેવતાર્થ પ્રયોગથી વાસણ ફૂટ્યું ખીજી વાર પણ વામણ ઉતારતા દેવે તેમ કહ્યું, એમ ત્રણ વાર તેમ થયું છતાં મુલમાનો દાનધર્મમા ઉત્સાહ અડગ રહ્યો જાણી પ્રશ્ન સા કરી દેને રૂ ગોળીઓ મુલસાને આપી, અને કહ્યું કે, “ અવમતે એકેક ગોળી વાપરવાથી તને રૂ પુત્રો થશે અગત્યના કાળે મને યાદ કરો,

૧ અમલદેવચરિત મનારાજ દગ્ધુરપ્રતીત ' એમ કહે છે

જેથી હું મદદ કરીશ” એમ કહી દેવ સ્વસ્થાને ગયો. ત્યાર બાદ સુલસાએ વિચાર્યું કે—
જત્રીશે ગોળીઓ એકી સાથે ખાઉં તે એક પુત્ર થશે. એમ ધારી એક સાથે જત્રીસે ગોળીઓ
ખાધી, જેથી જત્રીસે ગર્ભ (ના જીવો) વધવા માંડ્યા. પીડા વિશેષ થતાં દેવની આરાધના
નિમિત્તે કાઉસ્સગ કયો. દેવે આવી પીડા દૂર કરી. ૩૨ પુત્રો જન્મ્યા. પ્રભુ શ્રી મહાવીર-
દેવે અંગડની મારફત આ સુલસા શ્રાવિકાને ધર્મલાલ કહેવરાવ્યો હતો. તે આવતી
ઓવીશીમાં શ્રી શીતલતાયની જેવા નિર્મલ નામે પંદરમા તીર્થંકર થશે.

વિશેષ બીના ઉપદેશપ્રાસાદાદિ ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી.

૬ રેવતી શ્રાવિકા—પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવ ગામાનુગામ વિચરતાં મેઢિકામ નામના
નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં તેમને અધિક જળતરાની વેદતાવાળો પિત્તજ્વર અને લોહિતવર્ષ
વ્યાધિ (મરડો) થયો. તેમાં મૂવ કારણ ગોશાલાએ પ્રભુની ઉપર તેજે લેશ્યા મૂકી તે હતું.
આ અવસરે લોકો એમ બોલવા લાગ્યા કે, ગોશાલાની તેજે લેશ્યાથી પ્રભુનું શરીર દાગ્યું,
જેથી છ માસની અંદર પ્રભુ કાલધર્મ પામશે. આ બીના સાંભળી અનન્ય ભકત સિંહ
મુનિએ વિચાર્યું કે “મારા ધર્મચાર્ય મહાવીરને રોગ પીડા આપી રહ્યો છે, તેથી અન્ય
ધર્મીઓ એમ કહેશે કે—શ્રી મહાવીર, ગોશાલાએ તેજે લેશ્યા મૂકી, તેથી કાલધર્મ
પામ્યા.” આવા ઇરાદાથી તે મુનિવર્ય મનમાં ઘણા જ નારાજ થઈ માલુકકચ્છ નામના
વનમાં જઈ રૂદન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ સ્થવિરોને ત્યાં મોકલી તે મુનિને બોલાવ્યા, ને કહ્યું
કે—“હે સિંહમુનિ! જે તમે વિચાર્યું તેમ થવાનું નથી. યાદ રાખજો કે હજુ હું દેશોન
સોળ વર્ષ સુધી કેવલીપણે વિચરીશ. તમે નગરમાં જાઓ! ત્યાં રેવતી શ્રાવિકાએ મારા
માટે કોળાપાક તૈયાર કર્યો છે, તેની જરૂર નથી, પણ બીજેરાપાકની જરૂર છે, તે તમે
લાવો!” સિંહમુનિ નગરમાં રેવતી શ્રાવિકાને ઘેર ગયા. બીજેરાપાકનો ખપ (જરૂર)
જણાવ્યો. જેથી રેવતી શ્રાવિકાએ સ્વઆત્માને કૃતાર્થ માની દાનનાં પાંચે ભૂષણો સાચવી
મુનિને ખપ પ્રમાણે તે જોરાવ્યો. મુનિશ્રીએ લાવીને પ્રભુને હાથમાં આપ્યો, તે વાપરવાથી
પ્રભુદેવ નીરોગી બન્યા. શ્રીસંઘ ઘણો જ ખૂશી થયો. દેવાદિ પણ હર્ષથી નાચવા લાગ્યા.
રેવતી કાલધર્મ પામી બારમા દેવલોકે ગઈ; ત્યાંથી ચ્યવી તે રેવતીનો જીવ આવતી
ઓવીશીમાં આઠમા ધ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીની જેવો સમાધિ નામે સત્તરમો તીર્થંકર થશે. ગ્રંથ
વધી ન જાય આ ઇરાદાથી ઉપરની બીના ઘણી જ સંક્ષેપમાં જણાવી છે.

શ્રી સંવેગમાલા આદિમાં તીર્થંકર નામકર્મ ખાંધવાનાં કારણો સવિસ્તર જણાવ્યાં છે.

પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે પાછલા ત્રીજે ભવે જિનનામ કર્મના કરેલા નિકાચિત ગંધને
વર્ણવવાના પ્રસંગે શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રાદિના આધારે અને શ્રીપંચસંગ્રહાદિ કાર્મચ ચિક ગ્રંથોના

આધારે ખાસ જરૂરી અને યાદ રાખવા લાયક જિનનામ ધર્મનું સ્વસ્થ દ્વકામા જણાવ્યું
આ રીતે થીનદન મુનિવર જિનનામ ધર્મનો નિકાચિત્ત ષષ્ઠ ધરીને અને ઘણા માસક-
પણ તપ કરવા પૂર્વક નિર્મલ સયમાદિની સાત્તિવડી આરાધના કરીને અતે સમાધિ ભાવે
ઝાલધર્મ પામી દશમા પ્રાણત દેવલોકમા ઉત્થા (૨૦ સાગમેયમ) આયુષ્યવાળા મહર્ષિક
દેવ થયા અહીંથી અગ્નિને આપાડ સુદ છંદ દેવાનદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિમા આવ્યા આસો
વહિ તેરથે મોધર્મે દ્રવા હુકમથી હિંગ્લુગમેષિ દેવે ત્રિશક્તા માતાની કુક્ષિમા સ્થાપન કર્યા
અને ત્રિશક્તાના પુત્રી રૂપ ગર્ભને દેવ નદાની કુક્ષિમા સ્થાપન કર્યો આમ થવામા કર્મ
સિવાય બીજું કંઈ ગરણુ ટેજ નહીં “દેવાનદા અને ત્રિશક્તા પાછા ભવે દેરાણી જેઠાણી
હતા તે વખતે દેગણીએ (દેવાનદાના છુત્રે) જેઠાણીનો (ત્રિશક્તાના છુત્રે) જન્મનો દાખડો
ચોર્યો તેથી બાવેલા કર્મોના ક્ષેત્રે દેવાનદાને લોગવના પડ્યા, એમ એક મનઝાયમા કહ્યું
છે” આની પત્રી ત્રિશક્તા માતાએ ચોદ સ્વપ્નો જોયા, પ્રભુ મહાવીરે ગર્ભાવાસના સાતમે
મહિને ‘માતાપિતાના છુત્રતા હુ દીક્ષા લઈશ નહીં’ આવો અભિપ્રાય કર્યો પ્રભુ વીરનો
જન્મ ચેત્ર સુદ તેરમે વયો, તે વખતે ઘણા વગેરેની વૃદ્ધિ થઈ, ઇદ્રાદિકે પ્રભુનો જન્મોત્સવ
કરી પ્રભુને ત્રિશક્તા માતાની પાને મૂક્યા, આ ગંધી બીના વિસ્તારથી સમજાવીને અનુક્રમે
આમવડી ડોહા અને લેખ શાવાતુ તથા ઇદ્રે પ્રભુને પડિનતા મનમા ગહેવા પ્રશ્નો પૂછ્યા,
ને પ્રભુએ ઉત્તરો આપ્યા, તે વખતના એક વ્યવસ્થાનું વર્ણન કરીને પ્રભુવીરના વિવાહો-
દિની બીના કહી છે પત્રી દીક્ષાનો અધિકાર વર્ણવતા અનુક્રમે લોગતિત્ત દેવોનું આવવું,
સાવત્સરિક દાન, અને ચદ્રમલા નામની પાલખીનું સ્વરૂપ, તથા તેમા મનાનાદિ વિધિ કરી
અલ કૃત થયેલા ગુણ લેશ્યાવત પ્રભુ મહાવીર ચોવોહાત છકુ તપ કરી બેઠા, તે વાત જણા
વોને કહ્યું કે-જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવનો વરગોડો સ્ત્રિયકુડ નગમ્માથી નીડળ્યો, ત્યારે કેટલા-
એક ઇદ્રો આમર બીજો ગદા છે, કેટલાએક ઇદ્રાદિ પાસળી ઉપાડે છે, દેવો કૂલોની વૃદ્ધિ
કરી રહ્યા છે, જતા આવતા દેવાદિના વિમાનોથી આકાશ ચોળી રહ્યું છે, ધાન વાગી રહ્યા
છે, આવી ધામધૂમ પૂર્વક અનુક્રમે તે પ્રભુ મહાવીર માતખડ નામના વનમા આવ્યા પ્રભુએ
જે ટાઇમે આલરણાદિ ઉતાની લોચ કરી દીક્ષાનો પાઠ બોલી ભાગચર વહિ દશમે (શુભરાતી
કાર્તિક વદ દશમે) ચારિત્ર સ્વીકાર્યું, તેજ ટાઇમે પ્રભુને ચોથું મન પર્યંચ જ્ઞાન પ્રકટ
થયું આ રીતે પ્રભુ મહાવીરના દીક્ષા કન્યાણુકનું વર્ણન કરીને અનુક્રમે પ્રભુ મહાવીરદેવ
કયા ઠ્યા વિચર્યા? અને તેમના તપના પારણા તથા ચોમાસા કયા કયા સ્થાને થયા? વગેરે
પ્રશ્નોના ઉત્તરો રૂપે પ્રભુના છદ્મચ છવનની બીના જણાવતા સગમદેવે કરેલા ઉપસર્ગોની
પહેલા થયેલા ઉપસર્ગોની બીના અને સગમદેવે કરેલા ૨૦ ઉપસર્ગોની બીના તથા ચદ્ર
સૂર્યનું મૂલ વિમાનમા બેગી પ્રભુને વાવવા આવવું, તેમજ ચમગેન્દ્રનું સોપાન દેવલોકમા
જવું, વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે પત્રી અનુક્રમે પ્રભુએ છદ્મચ અવસ્થામા
કરેલા તપની અને પાગપાનો મજ્યા જણાવો અતે કહ્યું કે—પ્રભુશ્રી મહાવીરે સાદીગર
વર્ષો, ને એક પક્ષ પ્રમાણ છદ્મચ કાલમા કરેલી ઘણી આડરી તપશ્ચર્યાના પારણાના દિવ્યો

૩૪૯ હતા. આવી ઘોર તપશ્ચર્યાના કરનાર પ્રભુ મહાવીરને વૈશાખ સુદિ દશમે કેવલજ્ઞાન થયું. આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને શ્રીવીર જિનાદિતું વર્ણન પૂરું કર્યું છે.

॥ સમવસરણુનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

પ્રભુશ્રી મહાવીર કેવલજ્ઞાન પામી તરત જ દેશના આગ્રી મહુસેન વનમાં પધાર્યા. આ પ્રભુનું બીજું સમવસરણુ જાણવું, આ અવસરે સોમિલ પ્રાહ્મણે કરાવેલા યજ્ઞની બીના, દેવોનો અને કેવલજ્ઞાનનો મહિમા, તથા સમવસરણુની રચનાનો વિધિ, તેમજ સમવસરણુની રચના ક્યારે થવીજ લેઈયે,? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વગેરે હકીકત અનુક્રમે સ્પષ્ટ સમજાવી છે. તેમાં કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ વખત સમવસરણુની રચના થઈ જ ન હોય ત્યાં, અને કોઈ મહર્ષિ કે દેવ વાંઢવા આવે, ત્યારે સમવસરણુની રચના જરૂર થાય જ. પછી સમવસરણુના ત્રણ પ્રકાર (ગઢ) વગેરેની બીના, પહેલી અને છેલ્લી પોરોસીમાં દેશના; અને સોનાના નવ કમલો, પ્રભુના ત્રણ પ્રતિબિંબો, તથા પ્રભુનું રૂપ, બારે પર્ષદાની ગોઠવણી, તેમજ બીજા ગઢમાં તિર્થંચો બેસીને પ્રભુની દેશના સાંભળે, ને ત્રીજા ગઢમાં દેવાદિના વાહનો સ્થાપન કરાય છે, આ તમામ બીના કમસર વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે સામાયિકની કથા, અને તેનો વિધિ જણાવીને કહ્યું છે કે, પ્રભુના સમવસરણુની બીનાને જાણનારા સાધુ વગેરે બાર ચોજનથી પણ વિહાર કરી પ્રભુની દેશના ‘સાંભળવા’ આવે છે. પછી ગણધરાદિના રૂપની બીના, પ્રભુની વાણીના શુભો, અને ચક્રવર્તી વગેરેનું પ્રીતિદાન, તથા લકિત વગેરેનું ફલ, તેમજ બલિ બાકબાનું સ્વરૂપ કહીને અતે મુખ્ય ગણધરાદિની દેશનાનો વિધિ, અને તે દેશનાના શુભો તથા ગણધરના જ્ઞાનનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવીને સમવસરણુનું વર્ણન પૂરું કર્યું છે.

॥ પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવના ૧૧ ગણધરોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

અહીં શરૂઆતમાં શ્રીધંદ્રભૂતિ વગેરે ૧૧ પ્રાહ્મણોનું આગમન (આવવું), અને તેમના અનુક્રમે (૧) જીવ છે કે નહિ? (૨) કર્મ છે કે નહિ? (૩) જે દેહ તેજ આત્મા, અને જે આત્મા તેજ શરીર છે. જાને જૂઠા જૂઠા નથી, (૪) પાંચ ભૂત (પૃથ્વી, જલ વગેરે) છે કે નહી, (૫) જે જીવ આ લવમાં જેવો (મનુષ્યાદિમાં કોઈ પણ સ્વરૂપે) હોય, તે જીવ મરીને પરલવમાં (હવે પછીના લવમાં) તેવો જ થાય. (૬) કર્મ બંધનો સંશય, (૭) દેવનો સંશય (૮) નારકનો સંશય, (૯) પુણ્યનો સંશય, (૧૦) પરલોકનો સંશય, (૧૧) નિર્વાણનો સંશય. આ રીતે અનુક્રમે ધંદ્રભૂતિ વગેરે ૧૧ પ્રાહ્મણોના સંશયો જણાવીને તે દરેક પ્રાહ્મણ પાંડિતોના શિષ્યોનો પરિવાર, અને ધંદ્રભૂતિને થયેલ ક્રોધ અને માનનું વર્ણન,

તથા તેમણે માનેલા વેદ પદોના અર્થો ખોળા માગીત કરી પ્રભુએ કહેલા સાચા અર્થ સમજાવે તેમણે સ્વીકારેલ દીક્ષાનુ વર્ણન વગેરે હરીજનો વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી તે ૧૧ બ્રાહ્મણોના (૧) આમ (જન્મભૂમિ) (૨) જન્મનક્ષત્ર, (૩) માતા પિતાના નામ, (૪) ગોત્ર, (૫) જન્મરાશિ, (૬) ગૃહસ્થપર્યાય, (૭) છત્રસ્થપર્યાય, (૮) ડેવલિપર્યાય, (૯) સર્વાયુધ્ય (૧૦) આગમ એટલે જ્ઞાન, (૧૧) મોક્ષે જવાના અવસરે કરેલ તપ (અનશન), વગેરેની ણીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે આ અવસરે શ્રીઆવશ્યકસૂત્ર, વિવિધ તીર્થસ્થપ, પ્રવૃત્ત સંસ્કૃત મહાવીર ચરિત્ર વગેરે ઘણા શાસ્ત્રોમાથી ઉદ્ધરીને મહાપ્રવચને તૈયાર કરેલ અપૂર્વ આત્મિક બોધદાયક શ્રીગૌતમ જણધરાદિનુ ચરિત્ર દેશમા આ પ્રમાણે બાણુ

૧ લખિધનિધાન શ્રી ગૌતમસ્વામી

પૂર્વ ભવનો સંબંધ

અગમ તીર્થ કર પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવ પૂર્વે કરેલા નિયાણાના પ્રભાવે ૧૮ મા ભવમા ત્રિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ થયા હતા અને મથુરા નગરીમા મુનિરાજની મંદરી ઢગવાથી બાધેલ કર્મોના દસ્યે ઘણા ભવોમા ભટકયા બાદ, તે વિશાખાનદી કુમાર મિહપણે ઉત્પન્ન થયો હતો અને ગૌતમ મહારાજને જીવ એ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના સારથિપણે ઉત્પન્ન થયો હતો તે સિંહ (વિશાખાનદીનો જીવ) અનેક માનવોને ઉપદ્રવ કરતો હતો, એટલે સારથિ (ગૌતમ સ્વામીના જીવ) ને સાથે લઇને ત્રિપૃષ્ઠકુમાર (મહાવીરસ્વામીનો જીવ) તે ઉપદ્રવનુ નિવારણ કરવા માટે રથમા બેસીને વનમા ગયા કુમારે સિંહને પકડાર કર્યો એટલે જલદી તે કુમારની સામે ધસ્યો અને છેવટે ત્રિપૃષ્ઠ કુમારે તેને મારી નાખ્યો મગતી વખતે સિંહે એકપૂર્વક વિચાર્યું કે “ અહો ! આ એક સામાન્ય મનુષ્યે મારી આ સ્થિતિ કરી ? ” આ પ્રસંગે તે સારથિએ તેને શાત કરવા માટે કહ્યું - “ હે સિંહ ! આ તને મારનાર એ ભવિષ્યમા વાસુદેવ થવાના છે તેને તું સામાન્ય માણસ ન સમજીશ ! જેમ તું તિર્થ ચર્યે સિંહ છે, તેમ આ ત્રિપૃષ્ઠકુમાર પણ મનુષ્ય લોકમા સિંહ સમાન છે તેથી તું સામાન્ય પુરૂષના હાથે મરાયો નથી, પણ સિંહ જેવા નરેન્દ્રના હાથે મરાયો છે, માટે એક ન કર ! ” આ પ્રમાણે સારથિના વચન સાલળીને હર્ષિત થઈ સિંહ શાંતિ પૂર્વક મરણ પામ્યો

અહીં યાદ રાખવું જોઈએ કે આજ મિહ વચમા ઘણો ઘલ ભમીને પ્રભુ મહાવીરના સમયમા તે હાલિક નામના જેડુત તરંગે ઉત્પન્ન થાય છે કે જેને પ્રભુના ઢહેવાલી શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રતિબોધ આપે છે આ પ્રસંગ આગળ ઉપર આપેલ છે

જન્મ-માતા-પિતા-કુટુંબ-

ધણે કાલ વીત્યા બાદ એ સારથિનો જીવ મગધ દેશના ગોળાર નામના ગામમાં વેદાદિ પારંગત વસુભૂતિ બ્રાહ્મણના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેમનું નામ ઈંદ્રભૂતિ અને ગોત્ર ગોતમ હતું. એમનો જન્મ જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં અને વૃશ્ચિક રાશીમાં થયો હતો. એમને પૃથ્વી નામની માતા હતી. વજ્રપલ નારાય સંઘયણ અને સમ્યતુરસ સંસ્થાનના ધારક આ શ્રી ઈંદ્રભૂતિજીને અસિભૂતિ અને વાયુભૂતિ નામના બે નાના ભાઈ હતા. તેઓ વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, અલંકાર, પુરાણ, ઉપનિષદ, વેદ વગેરે સ્વધર્મશાસ્ત્રના પારંગત બન્યા. હંમેશાં ત્રણે ભાઈઓ પાંચસો પાંચસો શિષ્યોને ભણાવતા હતા આવા પંડિત હોવા છતાં સમ્યગ્દર્શનના અભાવે તેઓ ખરા જ્ઞાની નહોતા ગણાતા. કારણ કે શુદ્ધ શ્રદ્ધાયુક્ત જ્ઞાન જ સાચું જ્ઞાન કહેવાય છે અને તે એમની પાસે ન હતું.

ભગવાન મહાવીરનો સમાગમ અને દીક્ષા :

એ પ્રમાણે શ્રી ઈંદ્રભૂતિ ૫૦ વર્ષની ઉંમર સુધી મિથ્યાત્વી રૂપે રહ્યા. બીજી બાજુ શ્રી મહાવીરદેવને કેવલજ્ઞાન થયા બાદ તીર્થની સ્થાપના કરવાના પ્રસંગે, શ્રી ઈંદ્રભૂતિ વગેરે અગિયારે બ્રાહ્મણો ગણધરપદને લાયક જણાયા. તેથી પ્રભુ વિકાર કરી મધ્યમ પાપા (અપાપા) નગરીના મહસેન નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. ત્યાં સમવસરણમાં બેસી પ્રભુ દેશના આપી રહ્યા હતા, અને નગરીમાં સપરિવાર શ્રી ઈંદ્રભૂતિ આદિ બ્રાહ્મણો યજ્ઞક્રિયા કરી રહ્યા હતા, ત્યારે ઈંદ્રભૂતિને આકાશ માર્ગે આવતા દેવોના નિમિત્તે, સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રી મહાવીરનો પરિચય થયો. તે પ્રભુની પાસે ગયા ત્યારે પ્રભુએ તેમને પૃછ્યું, ‘હે ઈંદ્રભૂતિ! તમને “ જીવ છે કે નહિ ” આ બાબતનો સંદેહ છે. ’ પ્રભુનું આ વચન સાંભળીને ઈંદ્રભૂતિને આશ્ચર્ય થયું અને સાથે સાથે પ્રભુના સર્વજ્ઞપણાની ખાત્રી થઈ. વેદવાક્યનો ઈંદ્રભૂતિ જે અનુચિત અર્થ કરતા હતા તેનો પ્રભુએ ઉપયોગ ધર્મની અપેક્ષાએ સત્ય અર્થ સમજાવ્યો. એટલે સંદેહ દૂર થતાં, તેમણે પચાસ વર્ષ પૂરા થયા બાદ એકાવનમા વર્ષે વૈશાખ સુદી અગીયારસના દિવસે પૂર્વ ભાગમાં સંયમ ગ્રહણ કર્યું. (બાકીના દશ બ્રાહ્મણોએ પણ તે જ દિવસે પોતાનો સંશય દૂર થતાં ઈંદ્રભૂતિજીની માફક દીક્ષા ગ્રહણ કરી.)

ગણધરપદ અને ચાર જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ :

અહીં એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, પોતપોતાનો સંદેહ દૂર થતાં શ્રી ઈંદ્રભૂતિ આદિની મિથ્યા પરિણતિ પણ દૂર થઈ અને સમ્યક્ત્વની પરિણતિ પ્રાપ્ત થઈ. પ્રભુએ લાયક બાણી તેમને ગણધર પદવી આપી અને વાસશ્લેષ કર્યો, એટલે એ જ વખતે તેઓ બધા

સમ્યગ્દર્શન ઉપરાંત ચાર જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન પર્યવ) ના ધારક બન્યા ખરેખર, પ્રભુના વાસણેપનો પ્રભાવ અલૌકિક હોય છે થોડા જ વખત પહેલાં જેઓને સમ્યગ્જ્ઞાનની ગંધ પણ ન હતી, જેઓ મિથ્યાજ્ઞાન રૂપી કાદવમા ખૂંચેલા હતા અને તેથી જેઓ પ્રભુને “ ઇદ્રજ્ઞલિથો ” વગેરે વગેરે શબ્દો કહેતા હતા, તેઓ થોડા જ વખતમા ખાવા જ્ઞાની બન્યા અને ઉચ્ચ કેટીમા મૂકાયા ખરેખર સત્પુરુષોનો સમાગમ અપૂર્વ લાલકારક હોય છે ! અન્તુ

તીર્થ કરપદ અને ગણધર પદનો ફક વિચાર

તીર્થ કરપદ સિવાયના બીજા પદોમા ગણધર પદ પ્રધાન છે અનેક શ્રવે ઉપર સરલ ટીકા બનાવનાર અને સરસ્વતીના વરદાનવાળા આચાર્ય શ્રી મહાયગિરિજી મહારાજે પચસ શ્લોકમા કહ્યું છે કે-કપાયની મદતાવાળા અને સમ્યગ્દર્શન સંકિત છતાં પણ “ આશ્ચર્ય છે કે મહાદેહીપ્રમાન શ્રી તીર્થ કરનો ધર્મરૂપી હીવો હયાત છતાં મોહરૂપ તિમિરથી ઠકાયેલા નેનવાળા આ ગિચાગ સસારી જીવો અનેક કપાયાદિ સ્વરૂપ કાટાઓથી ભરેલા સસારમા આથકે છે, ” એવી ભાવ દયાથી પ્રેરાઈને મર્ચ જીને ઉદ્ધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ તીર્થ કર નામકર્મ જાણે છે સ્વજન વર્ગનો ઉદ્ધાર કરવાની ભાવના ભાવનાર જીવો ગણધર પદને પામે છે મહાપુણ્યશાલી જીવો જ આ સ્થિતિને પામી શકે છે, નેથી તેમની રૂપસપ્તા પણ બીજા જીવો કરતા અદીયાતી હોય છે એટલે આહારક શરીરના રૂપ સૌંદર્યથી પણ ગણધરદેવોનું રૂપ અધિક હોય છે, અં તેથી અદીયાતુ રૂપ શ્રી તીર્થ કર પ્રભુનું હોય છે

શક્તિ, ગુણો, તપ અને ગુરુભક્તિ

સર્વ ગણધરોમા શ્રીગૌતમ ગણધર મહાપ્રભાવશાલી ગણાય છે, કારણ કે તેઓશ્રી અનેક સ્વાભાવિક લગ્નિઓના નિધાન હતા સાથે સાથે તેઓ નિગ્લિમ્બાની પણ તેટલા જ હતા, તે આનંદ શ્રાવણના અવધિજ્ઞાનની જાળતમા પોતાની ભૂલ જણાતા તેમણે તેને ‘ મિદ્ધામિ દુઝ્ઝ ’ ટીકા તે ઉપરથી બાણી શકાય છે આવી બીજી હકે પહેાળ્યા છતાં તેઓને ગુરુભક્તિમા અપૂર્વ ગ્રેમ હતો ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવામા તેઓ આનંદ અનુભવતા હતા અને ખરી મેટાઇ પણ તેમાજ સમજતા હતા વસ્તુતત્ત્વનો નિષ્ઠા નિર્ણય મેલવવા સાથે, બીજાઓને યોધ પમાડવા માટે અને સ્વલિપ્તોને શ્રદ્ધા ગુણ વધારવા માટે પણ ત્રીગૌતમ મહારાજે વારવાર ભગવાનને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા છે અને તેવી જ શ્રી ભગવાની સૂત્રમા ૩૬ હજાર વાર શ્રી ગૌતમ મહારાજનું નામ આવે છે આવા પ્રજાગ્ની

૧ આ સૂચિના ચર્ચા માટે માત્ર મગનતાસ મનસુ નનમની છપાવી કમ્પ્યુટિની મે લખેલી પ્રતાવના જુઓ

જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના પ્રતાપે છદ્મસ્થને અનુપયોગ ભાવ હોય છે તેથી, (૨) જાણતાં છતાં પોતાના જ્ઞાનના સંવાદ માટે, (૩) ખીજાઓને યોગ્ય પમાડવા માટે, (૪) સ્વશિષ્યોને ગુરૂના વચન ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા થાય એવા ધરાદાથી અથવા (૫) સૂત્રરચનાની વિધિ સાચવવા માટે, એમ પાંચમાંના કોઈ પણ કારણથી ગૌતમ મહારાજ પ્રભુને વારંવાર પ્રશ્નો પૂછતા હતા.

કેશી ગણધર સાથેનો પ્રસંગ :

શ્રી ગૌતમસ્વામીમાં અપૂર્વ વિનય ગુણ વસ્યો હતો, તેની ખાતરીને માટે કેશી ગણધર મહારાજનો પ્રસંગ સાક્ષી પૂરે છે. ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરામાં થયેલા, ત્રણ જ્ઞાનના ધારક, મહાધુરંધર, શ્રી કેશી ગણધર મહારાજ અને શ્રી ગૌતમ મહારાજ એક વખત શ્રાવસ્તી નગરીની નજીકમાં પધાર્યા. ત્યાં શ્રીકેશી ગણધર તિન્દુક વનમાં પધાર્યા અને શ્રીગૌતમ ગણધર કોપ્પક નામના ઉદ્યાનમાં રહ્યા હતા. એટલે જ્યેષ્ઠ કુલતું માન સાચવીને વિનય નિધાન શ્રી ગૌતમ મહારાજ કેશી ગણધરને મલવા પધાર્યા. શ્રીકેશી મહારાજે તેમનું યોગ્ય સન્માન સાચવ્યું. માંહોમાંહે એક ખીજાએ સુખશાતાના સમાચાર પૂછ્યા. અને જાને પૂત્ય પુરુષો ઘણા જ ખૂશી થયા. અવસર જોઈને શ્રીગૌતમ ગણધરે કેશી ગણધરના મહાવ્રતોની સંખ્યા, સચેલક અચેલક ધર્મ ઇત્યાદિ જાણતોના તમામ પ્રશ્નોના શાંતિ પૂર્વક, મીઠી ભાષામાં ઉત્તર આપ્યા. જે સાંભળી શ્રીકેશી ગણધર ઘણા ખૂશી થયા. દેવાદિની સલાને પણ આ વાત સાંભળી ઘણા જ આનંદ થયો. પછી શ્રીકેશી ગણધરે ‘આપ શ્રી મહાજ્ઞાની અને ગાંભીર્યાદિ ગુણરત્નોના સમુદ્ર છો.’ એમ સ્તવીને શ્રીગૌતમ મહારાજની પાસે પાંચ મહાવ્રત ધર્મ અંગીકાર કર્યો આ પ્રસંગમાંથી યોગ્ય એ મળે છે કે સરલતા અને કદાચક રહિત સ્વભાવ એ જ મુખ્ય ગુણોથી મોટાઈ મળે છે. મોટા પુરુષોના શુદ્ધ વર્તનની છાપ શિષ્યાદિ ઉપર અવશ્ય પડે છે. વડીલોના સદ્વર્તનમાં ભાવી જીવોનું ચોક્કસ હિત સમાયેલું છે.

દ્વાદશાંગીની રચના :

પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે ઔદ વિદ્યાના પારગામી, ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દર્શનવાળા શ્રી ગૌતમ મહારાજ (આદિ ૧૧ ગણધરો) દ્વાદશાંગીના રચનાર હતા. તેઓ પ્રભુ શ્રીવીરને ખમાસમણું દઈને પૂછતા કે ‘લયવં ! તત્ત્વં કહેહ !’ હે ભગવન્ તત્ત્વને કહો ! એમ ત્રણ વાર પૂછવાથી અનુક્રમે પ્રભુએ ત્રિપદી જણાવી. જેને આધારે ગણધર મહારાજે ખીજાઓદિથી દ્વાદશાંગીની રચના કરી. જેમ એક પુરુષ ઝાડ ઉપર ચડી કૂલો ભેગાં કરી નીચે નાંખે, તે કૂલોને માલી વસ્ત્રમાં ઝોલી તેની માલા બનાવે છે, તેમ સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રીમહાવીરે કેવલ-

જ્ઞાન રૂપી આડ ઉપર ચડી, અનેકાર્થ રહસ્ય ગર્ભિત દેશના દ્વારા વચ્ચેના રૂપી કૂલો વેચ્યા અને તે કૂલોને વીણીને યથાર્થ સ્વરૂપે ખીજખુદ્ધિ આદિ અનેક લબ્ધિના ધારક શ્રીગૌતમ (આદિ ૧૧ ગણધર) મહારાજે આચારાગાદિ સૂત્રો રૂપી માતા શ્રુતી તેથી જ કહ્યું છે કે—
અથ માસદ્ અરહો સુત્ત ગચતિ ગણદ્વાર નિરૂણ, ”

શ્રુતકેવલી આદિ સ્થવિર લગવ તોએ તે અગોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા શ્રી ઉપાગાદિની યત્ના કરી [આ પ્રસંગે સમજવું જોઈએ કે દૂધમા જેમ ધી રહેલું છે અને તેને વિવેચણ પુરૂષ જુદું કરી શકે છે, એમ અગ સૂત્રો દૂધ જેવા છે અને નિર્ચુકિત આદિ ધી સમાન છે ચતુર્દશ પૂર્વધર શ્રીભદ્રગાહુવામી આદિ મહાપુરૂષોએ તે તે અગ સૂત્રાદિની સાથે અલિપ્ત સ્વરૂપે રહેલા શ્રી નિર્ચુકિત આદિને જુદા જોડ્યા, એમ શ્રી લગવતી-લમા કહેલ ‘ સુત્તયો જલુ પદ્મો ’ ઇત્યાદિ ગાથાના વચનથી જાણી શકાય છે]

પ્રાચીન કાલમા આ આગમ રૂપ ગણના સૂત્રોના દરેક પદનું આગે અનુયોગ ગર્ભિત વ્યાખ્યાન કરવામા આવતું પછી અવસર્પિણીના દુષ્ક્રમ કાલના પ્રભાવે જીવોના ખુદ્ધિ આદિ શુભા ઘટતા હોવાથી તે તે અનુયોગોમા થતી શુચવણ આદિ હેતુઓને ધ્યાનમા લઈને, પૂજ્ય ત્રીઆર્ચરક્ષિતસૂરિ મહારાજે તે આગે અનુયોગોને પ્રત્યેક સૂત્રોમા જુદા જુદા બેઠ્યા ત્યારથી તે તે સૂત્રોનું વ્યાખ્યાન તે તે અનુયોગને આશ્રયીને જ કરવામા ગૌરવ મનાય છે પૂજ્ય શ્રીગૌતમ મહારાજ (આદિ ૧૧ ગણધરો) સર્વ લબ્ધિનિધાન હતા શુભપ્રત્યયિક શક્તિને લબ્ધિ કહેવામા આવે છે તે લબ્ધિઓના સ્વરૂપ સાથે નામો દ્રુકામા આ પ્રમાણે જાણવા—

ભુદ્ધિલબ્ધિના ૧૮ લેહો.

૧ કેવલજ્ઞાનલબ્ધિ—આનાથી લોકલોકમા રહેલા તમામ દ્રવ્યોદિ જાણાય

૨ મન પર્યવજ્ઞાનલબ્ધિ—આના પ્રતાપે મનના ભાવ (વિચાર) જાણાય

૩ અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ—આથી આત્મા રૂપી દ્રવ્યોનું જ્ઞાન મેળવો શકે

૪ ખીજખુદ્ધિલબ્ધિ—આનાથી પૂજ્ય શ્રી ગણધરાદિ મહાત્માઓ સૂત્રોના એક અર્થ સાલળે, તો પણ ખુદ્ધિજલથી લણ્યા વગર ઘણા અર્થો કરવાને સમર્થ થાય, આખા અથનું રહસ્ય સમજી જાય, અને સૂત્રરચના કરી શકે

૫ કોષ્ઠખુદ્ધિલબ્ધિ—જેમ કોઠારની અદર રહેલું ધાન્ય વિખરાય નહિ, તેમ આ લબ્ધિવાળા મહાત્માઓ લાભેલું ભૂલે નહિ

૬. પદાનુસારિણીલઘિ—આથી જેનો અભ્યાસ કર્યો નથી, તથા જે સાંલગવામાં પણ આવ્યું નથી એવા સૂત્રનું એક પદ સાંલગીને તે સૂત્રના પહેલા પદથી માંડીને છેલ્લા પદ સુધીનું જ્ઞાન ધરાવે. (આના ત્રણ ભેદો છે ૧. અનુશ્રોતપદાનુસારિણી. ૨. પ્રતિશ્રોતપદાનુસારિણી અને ૩. ઉલયપદાનુસારિણી.)

૭. સંલિન્નશ્રોતોલઘિ—આ લઘિના પ્રભાવે સ્પર્શનાદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને કોઈ પણ ઇન્દ્રિયથી જાણી શકાય. જેમ આંખથી વસ્તુનું રૂપ જોવાય, તેમ આ લઘિવાળા મહાત્મા ગમે તે ઇન્દ્રિયથી પદાર્થનું રૂપ જોઈ શકે. એમ શબ્દદિ આદેમાં પણ સમજવું.

૮. દ્વરસ્વાદન સામર્થ્ય—જેથી દ્વર રહેલી વસ્તુનો સ્વાદ જણાય.

૯. દ્વરસ્પર્શન સામર્થ્ય—જેથી દ્વર રહેલી વસ્તુના સ્પર્શનું જ્ઞાન થાય.

૧૦. દ્વરદર્શન સામર્થ્ય—જેથી દ્વરની વસ્તુ પણ જોઈ શકાય.

૧૧. દ્વરઘ્રાણ સામર્થ્ય—જેથી દ્વર રહેલી વસ્તુની ગંધનું જ્ઞાન થાય.

૧૨. દ્વરશ્રવણ સામર્થ્ય—જેથી છેટેનો શબ્દ સંભળાય.

૧૩. દશપૂર્વિપણું—આથી દશ પૂર્વોનું જ્ઞાન મેળવી શકાય.

આ લઘિવાળાને નિશ્ચયે સમ્યગ્દર્શન હોય છે. જુઓ સાક્ષિપાઠ. “ ચત્ત્વરસ દસ ય અભિન્નૈ નિયમા સમ્મત્તં સેસપ મયજા ”

૧૪. ચતુર્દશપૂર્વિપણું—આથી વિશાલ તત્ત્વ મંત્રાદિ ગર્ભિત ૧૪ પૂર્વોનું જ્ઞાન મેળવી શકાય.

૧૫. અષ્ટાંગમહાનિમિત્તકૌશલ્ય—આથી જુદા જુદા નિમિત્તો દ્વારા શુભાશુભનો ચોક્કસ નિર્ણય કરી શકાય.

૧૬. પ્રજ્ઞાત્રમણપણું—જેમ ચૌદપૂર્વિ અર્થની પ્રજ્ઞપણા કરે તેમ આ લઘિવાળા વિશિષ્ટ બુદ્ધિના પ્રભાવે જીવાદિ તત્ત્વોના અર્થની પ્રજ્ઞપણા કરી શકે.

૧૭. પ્રત્યેક બુદ્ધપણું અને ૧૮ વાદિપણું.

ક્રિયાવિષયક લઘિના બે પ્રકાર.

૧. આરણ્યપણું અને ૨. આકાશગામિપણું. તેમાં આરણ્યલઘિના જંગમઆરણ્ય અને વિદ્યાઆરણ્ય એવા બે ભેદ કહ્યા છે.

૪ ધાચાચ્છુલ્લિપ્તિ—આ લિપ્તિના પ્રભાવે મૂર્તિના કિંગ્ડોની મદદથી એક ૪ ઉત્પાતે (ફલગે) તેરમા કચ્છવદ્વીપ સુધી તિર્થર્થ (વાકી) ગતિ કરી શકાય અને ઉર્ધ્વના મેડ-પર્વત ઉપર જવા માટે ત્યાં એક ૪ ઉત્પાતે પડકવન પગ લાય, અને પાછા ફરે ત્યારે તેથી ૪ ગતિ એક ૪ ઉત્પાતે નન્દનવનમા આવે અને ણીજા ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવે

વિદ્યાચાચ્છુલ્લિપ્તિ—વિદ્યાચારણ મુનીશ્વરે નદીશ્વરદ્વીપ સુધી સૂર્યના કિંગ્ડ આદિના આક્રમનથી જાડ શકે છે તેઓ જે ઉત્પાતે કચ્છવદ્વીપે લાય અને પાછા ફરતા એક ૪ ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવવા સમર્થ વાય છે અને ઉર્ધ્વગતિ કરે, ત્યારે મેડની ઉપર જતા, પહેલા ઉત્પાતે નન્દનવનમા અને ણીજા ઉત્પાતે પડકવનમા લાય ત્યાં ચેન્દ્રનદનાદિ કરી પાછા ફરે, ત્યારે એક ૪ ઉત્પાતે સ્વસ્થાને આવી શકે

પ્રશ્ન—૪ ધાચાચ્છુને પાછા ફરતા વધારે વખત લાગે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—૪ ધાચાચ્છુ મુનિઓને પાછા ફરતા લિપ્તિની ઓછ ગત્ત જાય છે, માટે વધારે વખત લાગે છે અને જધાના જાવથી તેઓ ગતિ કરે છે, માટે પાછા ફરતા ૪વાના પશ્ચિમને લઇને પણ તેમ સહાય છે અને વિદ્યાચાચ્છુ મુનિઓને તેમ નથી તેઓ તો વિદ્યાના બંદે ગતિ આગતિ કરે છે

આક્રમગમનલિપ્તિ—આથી પર્થ કામને ભેડા ભેડા અથવા કાયેત્સર્ગાર્થિ સ્વરૂપે, પગ ઉપાડ્યા વિના અહર આક્રમમા આવી શકાય એના ૪ધાચાચ્છુદિ ણીજા પણ અનેક ભેડા સમજવા

વૈદિકલિપ્તિના અનેક ભેડા છે તે આ પ્રમાણે—અભિમા, લલિમા, ગરિમા, મહિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાશ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ વગેરે

તપોલિપ્તિના ઉચ્ચ તપમ્યા લિપ્તિ વગેરે સાત ભેડા છે

જાણલિપ્તિ—૧ મનોજાણીપત્ત, ૨ વચનજાણીપત્ત અને ૩ કાયમજાણીપત્ત એમ જાણલિપ્તિ ત્રણ પ્રકારે જાણવી

ઓપલિપ્તિના ૮ ભેડા—૧ આમર્ષોપલિપ્તિ, ૨ જેનોપલિપ્તિ, ૩ ૪નોપલિ-લિપ્તિ, ૪ મનોપલિપ્તિ, ૫ વિપ્રદોષલિપ્તિ, ૬ સર્વોપલિપ્તિ, ૭ આયોવિપ્તિ અને ૮ નિવિપ્તિ

સ્મરલિપ્તિ ૧૧ શ્રીગણેશ, મધ્વાશ્વર, અમૃતાશ્વર, મૃત્યાશ્વર વગેરે ૬ ભેદો સમજવા

ક્ષેત્રલક્ષ્મિના બે લેહ—૧. અક્ષીણમહાનસીલક્ષ્મિ અને ૨ અક્ષીણમહાલયત્વલક્ષ્મિ. શ્રી ગૌતમ મહારાજને અક્ષીણમહાનસીલક્ષ્મિ પણ હતી. આ લક્ષ્મિના પ્રભાવે તેમણે થોડી ખીરથી પણ ૧૫૦૦ તાપસોને જમાડ્યા હતા.

હાલિક ખેડુતનો પ્રસંગ, પૂર્વ સંસ્કારોનું પ્રાબલ્ય :

પ્રારંભમાં કહ્યા પ્રમાણે શ્રી ગૌતમ મહારાજે જે સિંહને મરતી વખતે નવકારમંત્ર સંભળાવી આશ્વાસન આપ્યું હતું, તે સિંહ મરીને અત્યારે ખેડુત થયો હતો. તેને જોઈને પ્રભુ શ્રીવીરે કેવલજ્ઞાનથી જાણ્યું કે—જો કે મેં ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં આને મારેલ હોવાથી મારી ઉપર તેને દ્રેષ છે, તો પણ તેનો હું ઉદ્ધાર કરું. એટલે પ્રભુએ ગૌતમ ગણધરને કહ્યું કે “હવે વત્સ ! આ સામે જેતરમાં જોડ કરતા ખેડુતને પ્રતિજ્ઞા કરવા જા !” એટલે ગૌતમસ્વામીએ ત્યાં જઈ તેને ઉપદેશ આપ્યો અને તેને દીક્ષા દીધી. પછી તેને સાથે લઈને શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રભુની પાસે આવ્યા. પ્રભુને જોતાંની સાથે જ દ્રેષ જાગવાથી વેષ મૂકીને તે ખેડુત આલ્યો ગયો.

અહીં સંસ્કારનો સિદ્ધાંત સમજવા જેવો છે. જેવા સંસ્કાર આ ભવમાં પડ્યા હોય તેવા સંસ્કારને લઈને જીવ ભવાંતરમાં જાય છે. પાછલા ભવમાં સંયમાદિની આરાધનાના ઉચ્ચ સંસ્કારને પ્રતાપે જ શ્રી વજ્રસ્વામી આદિ મહાપુરુષોને નાની ઉંમરમાં પણ સંયમ સાધનાનો ઉત્તમ અવસર મળ્યો હતો. સાથે સાથે, એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે—પાછલા ભવમાં ખરાબ સંસ્કારો પડ્યા હોય તો તેવા જ સંસ્કારનો ગોશાલા વિગેરેના દૃષ્ટાંતે ભવાંતરમાં અનુભવ થાય છે. હાલિકના પૂર્વ સંસ્કારોએ જોર માર્યું અને તે પ્રભુ વીરને જોઈને સંયમ છોડીને નાશી ગયો.

શ્રી વીરનિર્વાણ અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ :

શ્રી ગૌતમ મહારાજે પચાશ વર્ષની ઉંમર વીત્યા બાદ એકાવનમા વર્ષે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને ત્રીશ વર્ષ સુધી એટલે ૮૦ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યાં સુધી છદ્મસ્થભાવે પ્રભુ શ્રીવીરની સેવા કરી અને આત્માને નિર્મલ કર્યો. ૮૧ મા વર્ષના પ્રારંભમાં તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે. પોતાનો નિર્વાણ સમય નજીક જાણીને પ્રભુ મહાવીરે દેવે “ગૌતમનો મારી ઉપર અત્યંત રાગ છે. માટે મારાથી દૂર હશે તો જ તેને કેવલજ્ઞાન થશે.” એમ જાણીને શ્રીગૌતમને નજીકના કોઈક ગામમાં રહેતા દેવશર્મા નામના બ્રાહ્મણને પ્રતિજ્ઞા કરવા જવાની આજ્ઞા ફરમાવી. તે પ્રમાણે ત્યાં જઈ તેને પ્રતિજ્ઞા પમાડી પાછા ફરતાં રસ્તામાં તેમણે પ્રભુના પંચમ નિર્વાણ કલ્યાણક માટે આવેલા દેવોના કહેવાથી પ્રભુ

શ્રી મહાવીરના નિર્વાણના સમાચાર જાણ્યા તેમને અસહ્ય ખેદ થયો અને તે સ્તબ્ધ થઈ ગયા તેઓ ખિન્ન હૃદયે “ મહાવીર ” “ મહાવીર ” ગાળીને મોટે સ્વરે બોલ કરવા લાગ્યા “ વીર ” “ વીર ” એમ બોલતા બોલતા કંઈ અને તાણુ મુકાવા લાગ્યા ખેટલે છેવટે એકલો ‘ વી ’ શબ્દ જ બોલવા લાગ્યા પોતે દ્વાદશાગીના જાણીતા હોવાથી ‘ વી ’ શબ્દથી શરુ થતા અનેક સ્તુતિસૂચક શબ્દો તેમને યાદ આવી એવે વીતરાગ ગાળીને વિચારણા કરતા તેમણે જાણ્યું કે—પ્રશન્ત રહેક પશુ મોક્ષ પામવામા વિમુક્ત છે એમ જાણી શ્રી ગૌતમ મહારાજ વિચારવા લાગ્યા કે—ખરેખર હું બુદ્ધ કઈ છું, પ્રભુ તો વીતરાગ છે એમને મારી ઉપર રાગ હોય જ થાનો? ખરેખર હું જ મોક્ષમા પડ્યો છું માગ આ એકપક્ષી રહેકને ધિક્કાર છે હું’ એકલો છું મારું કોઈ નથી, તેમ હું ડોળનો નથી, એમ વેરાગ્ય ભાવના લાવવા પૂર્વક ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિવાળા શ્રીગૌતમસ્વામી આસો વદ અમાસની પાછલી રાત્રે ધ્યાનાન્તરીય સમયે લોકલોક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાન પામ્યા બ્યાજખી છે કે—મોક્ષ માર્ગમા પ્રવર્તેલા ભવ્ય જીવોને વજની સાક્ષી સમાન કોઈ પશુ હોય તો તે એક અનેક જ છે સવારે ઇદ્રાદિક દેવોએ કેવલજ્ઞાનનો મહિમા કર્યો

અનશન અને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ

પછી જાર વર્ષો સુધી જગતીતલની ઉપર વિચારી, ઘણા ભવ્ય જીવોને પ્રતિબાધીને ગૌતમદેવ અતિમ સમયે શ્રીરાજગૃહી નગરની બહારના વૈભારગિરિ પર્વતની ઉપર આવ્યા અને ત્યાં પાદપોષગમન અનશનમા એક મહિનાના ઉપવાસ કરી, સુધર્માસ્વામીને ગણુ સોપીને, ૬૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું થતા ભાકીનાં ચારે અઘાતી કર્મોના ક્ષય કરી, અક્ષય અન્યાનાથ સુખમય મુક્તિપદને પામ્યા

વર્તમાન ચોવીશીના ચોવીશ તીર્થ કરોના બધા ગણુધરોમા શ્રી ગૌતમ ગણુધર મહાપ્રભાવશાલી ગણાય છે તેમના ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, લગ્નિસપત્નતા આદિ અનેક ગુણોથી આકર્ષાઈને શ્રી સઘ દિવાળીના દિવસે, ચોપડામા શારદા પૂજન કરતી વખતે “ શ્રી ગૌતમસ્વામીની લગ્નિ હોજી ” એમ લખે છે, અને કાર્તિક સુર એકમના દિવસે સવારમા તેમના સ્તોત્ર રામ વગેરે સાલજે છે એવા શુદ્ધ ગૌતમ શ્રી સઘનુ ક યાજુ કરો

૨ અગ્નિભૂતિ ગણુધર.

મગધ દેશના ગોગ્ર ગામમા ગૌતમ ગોત્રના વસુભૂતિ બ્રાહ્મણ અને પૃથ્વી માતાના પુત્ર શ્રી અગ્નિનતિનો જન્મ વૃષભ રાજિ અને કૃત્તિકા નક્ષત્રમા થયો હતો તે મહાબુદ્ધિશાલી હોવાથી મોટી ઉમરે આદિ વિદ્યાના પારગામી બન્યા ‘ કર્મ છે કે નહિ, ’ આ મશય જા કરીને

પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવે તેમને તેમના પાંચસો શિષ્યો સાથે, ૪૭ મા વર્ષની શરૂઆતમાં વૈશાખ સુદી અગિયારસે દીક્ષા આપી અને ગણધર પદે સ્થાપ્યા ત્રિપદી સાંભળીને અગિયાર અંગોન રચના કરવામાં સમર્થ અને ચતુર્જ્ઞાની એવા શ્રી અગ્નિભૂતિ મહારાજ છદ્મસ્થપણામાં ૧૨ વ રહ્યા એટલે ૫૮ વર્ષ વીત્યા બાદ ૫૯ મા વર્ષની શરૂઆતમાં તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૧૬ વર્ષ સુધી કેવલિપર્યાય આરાધી, ૭૪ વર્ષનું સંપૂર્ણયુ પૂરું કરી, વૈભારગિરિ ઉપર પાદપોષગમન અત્યંત કરવા પૂર્વક માસક્ષપણ કરી, તેઓ નિર્વાણ પામ્યા. તેમના સંઘયણ, દેહ રૂ વગેરેની ખીના શ્રી ઈંદ્રભૂતિજીના ચરિત્ર પ્રમાણે સમજવી.

૩. વાયુભૂતિ ગણધર

ત્રીજા ગણધર મહારાજ તે પહેલા અને ખીજા ગણધરના સગા ભાઈ થાય, તેમ માતા પિતાનાં નામ પૂર્વની માફક જાણવાં. તેમનો જન્મ તુલા રાશિમાં સ્વાતિ નક્ષત્રમાં થયો હતો. તેઓ ચૌદ વિદ્યાના પારંગમી બન્યા હતા તેમને “ આ શરીર છે તે જ આત્મા છે કે શરીરથી અલગ આત્મા છે, ” આ સંશય હતો. પ્રભુશ્રી વીરના સમાગમથી તે સંદેહ દૂર થતાં ૫૦૦ શિષ્યો સહિત, પૂર્વે કહેલી તિથિએ, ૪૨ વર્ષનો ગૃહસ્થ પર્યાય વીત્યા બાદ, તેમણે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ૧૦ વર્ષ છદ્મસ્થપણામાં રહી, ૫૩ મા વર્ષની શરૂઆતમાં તેઓ સર્વજ્ઞ થયા. ૧૮ વર્ષે કેવલીપણે વિચરી ૭૦ વર્ષનું સર્વાયુ પૂરું કરીને પ્રભુની હયાતિમાં તેઓ નિર્વાણ પામ્યા બાકીની ખીના પૂર્વની માફક જાણવી.

૪. શ્રી વ્યક્ત ગણધર.

આ શ્રી વ્યક્ત ગણધર મહારાજ કોલ્લાક ગામના રહીશ, અને ભારદ્વાજ ગોત્રના પિતૃ ધનમિત્ર અને માતા વાણીના પુત્ર હતા. તેમનો જન્મ મકરરાશિ અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં થયો હતો. શ્રી ઈંદ્રભૂતિજીની માફક ૫૧ મા વર્ષની શરૂઆતમાં “ પાંચ (પૃથ્વી આદિ) ભૂત છે કે નહિ. ? ” આ સંદેહ દૂર થતાં ૫૦૦ શિષ્યો સહિત તેમણે પ્રભુશ્રી વીરની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શ્રી અગ્નિભૂતિની માફક ૧૨ વર્ષ પ્રમાણ છદ્મસ્થ પર્યાય પાલી ૬૨ વર્ષની ઉંમર વિત્યા બાદ ૬૩ મા વર્ષની શરૂઆતમાં તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ત્રીજા ગણધરની માફક ૧૮ વર્ષ સુધી કેવલીપણે વિચરી પ્રભુશ્રી વીરની હયાતિમાં સર્વાયુ ૮૦ વર્ષનું પૂર્ણ કરી સુકૃતપદ પામ્યા હતા. બાકીની ખીના પૂર્વની જેમ જાણવી.

૫. શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણધર

આ પાંચમા ગણધર સુધર્માસ્વામીજી કોલ્લાક ગામના રહીશ અને અગ્નિવેશ્યાયન ગોત્રમાં જન્મેલા એવા પિતાશ્રી ધનમિત્ર વિપ્ર અને માતા લલિતાના પુત્ર હતા. કન્યારાશિ

અને (પ્રભુ શ્રીવીરનું જે જન્મ નક્ષત્ર હતું તે) ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમાં તેમનો જન્મ થયો હતો કુશાબ બુદ્ધિના પ્રભાવે તેઓ ચીદ વિદ્યાના પારગત થયા તેમને એવો સશય હતો કે “જે પ્રાણી જેવો આ લવમા હોય, તેવોજ તે (પ્રાણી) પરલવમા થાય છે કે બીજા સ્વરૂપે ?” પ્રભુ શ્રી વીરે આ સશય દૂર કર્યો, જેથી તેમણે પણ પહેલાં અને ચોથા ગણધર્મની માફક એકાવનમા વર્ષની શરૂઆતમાં પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી આ શ્રીસુધર્મા-સ્વામીની બાળતમા નીશતુજય માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે—જાનીધર ભગવતની આજ્ઞાથી શ્રી પુઠરીક ગણધરે સવા લાખ સ્લોક પ્રમાણુ શ્રીશતુજય માહાત્મ્ય બનાવ્યું હતું તે ઘણું વિશાલ હોવાથી અત્યંત જીવિત બુદ્ધિવાળા જીવોના ઉપકારને માટે પ્રત્યેક શ્રી મહાવીરદેવની આજ્ઞાથી ગરુડનાયક શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણધરે તેને હુકુ કરીને ૨૪ હજાર સ્લોક પ્રમાણુ બનાવ્યું ત્યાંમદ કાલાન્તરે ગીનાદિત્ય ગબ્બતી વિનતિ ધ્યાનમાં લઇને આચાર્ય શ્રી ધનેશ્વરસૂરિજી મહારાજે તેથી પણ નાનું શતુજય માહાત્મ્ય બનાવ્યું

સુધર્માસ્વામીજી મહારાજ પહેલાં ઉદયના ૨૦ આચાર્યોમાં મુખ્ય યુગપ્રધાન થયા યુગપ્રધાન મહાપુરુષો (પ્રાય) એકાવતારી હોય છે તેમણે ૪૨ વર્ષ (બીજા દશે ગણધરે કરતા અધિક સમય) સુધી છત્રસ્થપણ લોગવ્યું તેમાં તેઓ ૩૦ વર્ષ સુધી પ્રભુ વીગ્ની સેવામાં રહ્યા અને ૧૨ વર્ષ સુધી શ્રી ગીતમ મહારાજની સેવામાં રહ્યા ૬૦ વર્ષ વીત્યા બાદ ૬૩ વર્ષની ઉંમરે તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા ૮ વર્ષ સુધી કેવલોપરે વિચરે શ્રી જબ્બસ્વામી આદિ ઘણા લભ્ય જીવોને પ્રતિજોષી ૧૦૦ વર્ષનું આયુધ્ય પૂર્ણ થતા વંભાર-ગિરિની ઉપર માસિક અનશન કરી પ્રભુ શ્રી વીગ્ના નિર્વાણથી ૨૦ વર્ષે સુદિતપદ પામ્યા બાકીની બીજા પૂર્વની માફક બાણવી

૬ શ્રી મહિત ગણધર

છટ્ટા ગણધર શ્રી મહિતરાજ વાસિષ્ઠ ગોત્રના મૌર્ય ગામના રહીશ વિપ્ર શ્રી ધનદેવ અને માતા શ્રી વિજયદેવાના પુત્ર હતા તેમનો સિદ્ધરાશિ અને મધ્ય નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હતો બુદ્ધિમતિને પણ જીતે એવા બુદ્ધિવત્ હોવાથી તેઓ ચોથા સમયમાં ચીદ વિદ્યાના પારગામી થયા તે હમેશા ૩૫૦ શિષ્યોને ભણાવતા હતા તેમને બધા મોક્ષની બાળતમા સદેહ હતો, તે પ્રભુ શ્રી મહાવીરે દૂર કર્યો, તેથી તેમણે પદ્મ વર્ષની શરૂઆતમાં પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી તેઓ ગણધર પદની પામ્યા હતા અને દ્વાદશગ્રીના ગચનાર હતા તેઓ છત્રસ્થપણમાં ૧૪ વર્ષ સુધી રહ્યા એટલે ૬૮માં વર્ષની શરૂઆતમાં તેઓ કેવલજ્ઞાન

૧ પ્રત્યેક શ્રી મહાવીરે અગ્રિમરે ગિરોને ગજુનરપ દેવી વખતે બીજા સર્વ કરનાં નિધાયુ હોવાથી સુધર્માસ્વામીને ગણી અનુતા કરી હતી

પામ્યા. કેવલીપણે ૧૬ વર્ષ સુધી વિચરી, ૮૩ વર્ષનું સર્વાયુ પૂર્ણ કરી પ્રભુની હયાતિમાં જ તેઓ મુક્તિ પદને પામ્યા. બાકીની બીના પહેલા ગણધરની માફક સમજી લેવી.

૭. શ્રી મૌર્યપુત્ર ગણધર.

આ મૌર્યપુત્ર ગણધર મહારાજ કાશ્યપ ગોત્રના મૌર્યગામવાસી, મૌર્ય બ્રાહ્મણના પુત્ર હતા. તેમની માતાનું નામ વિજયદેવા હતું. તેઓનો જન્મ વૃષભ રાશિમાં મૃગશીર નક્ષત્રમાં થયો હતો. તેઓ ઔદ વિદ્યાના પારગામી હતા અને ૩૫૦ શિષ્યોના અધ્યાપક હતા. તેમને “દેવો છે કે નહિ” એવો સંશય હતો. પ્રભુ શ્રીમહાવીરે તે દૂર કર્યો એટલે ૬૫ વર્ષની ઉંમરે તેઓ દીક્ષિત બની ગણધર બન્યા. સર્વ લબ્ધિનિધાન એવા તેઓ ૧૪ વર્ષ છન્નસ્થપણામાં રહ્યા. એટલે ૭૯ વર્ષ વીત્યા બાદ ૮૦મા વર્ષની શરૂઆતમાં તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૧૬ વર્ષ સુધી કેવલીપણે વિચરી સર્વાયુ (૬૫+૪+૧૬) ૮૫ વર્ષનું પૂર્ણ કરી પ્રભુની હયાતિમાં શૈલેશી અવસ્થા અનુભવીને તેઓ નિર્વાણપદને પામ્યા. બાકીની બીના પૂર્વની માફક સમજવી.

૮. શ્રી બકંપિત ગણધર.

આ આઠમા ગણધર મહારાજ ગૌતમ ગૌત્રના, પિતા દેવ બ્રાહ્મણ અને માતા જયંતીના પુત્ર હતા. તેઓનો મકરરાશિ, ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં જન્મ થયો હતો. તીવ્ર બુદ્ધિના પ્રભાવે છએ દર્શનનાં શાસ્ત્રો લાણીને તેઓ મહાસમર્થ વિદ્વાન થયા. તેઓ ૩૦૦ શિષ્યોને લણાવતા હતા. તેમનો “નારકીઓ છે કે નહિ” આ સંશય પ્રભુશ્રી મહાવીરે દૂર કર્યો એટલે તેમણે પ્રભુની પાસે ૪૯મા વર્ષની શરૂઆતમાં દીક્ષા લીધી, અને તેઓ ગણધર પદવી પામ્યા. ૯ વર્ષ છન્નસ્થપણે રહી તેઓશ્રી ૫૮મા વર્ષની શરૂઆતમાં કેવલજ્ઞાન પામ્યા. ૨૧ વર્ષ સુધી ધ્યાનાતીત લાવે વિચરી, ઘણા લબ્ધિ જીવોને મોક્ષ માર્ગના મુસાફર બનાવી, સર્વાયુ (૪૮+૯+૨૧) ૭૮ વર્ષનું પૂર્ણ કરી પંચમ ગતિ (મોક્ષ) ને પામ્યા. બાકીની બીના શ્રીઈંદ્રભૂતિજીની માફક જાણવી.

૯. શ્રીઅચક્ષ્ણાતા ગણધર.

આ શ્રી ૯મા ગણધર મહારાજ કોશલા (અયોધ્યા) નગરીના રહીશ, હારિત ગોત્રના પિતા શ્રીવસુ બ્રાહ્મણ અને માતા નંદાના પુત્ર હતા. મિથુનરાશિ અને મૃગશીર નક્ષત્રમાં તેઓ જન્મ્યા હતા. સાંખ્ય બૌદ્ધ દર્શનાદિ સર્વ શાસ્ત્રોના તેઓ પારગામી બન્યા. પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના સમાગમથી, ૩૦૦ શિષ્યોના અધ્યાપક એવા તેમનો, ‘પુણ્ય પાપ છે કે

નહિ” આ સથય દ્વર થતા, તેઓ ૪૭મા વર્ષની શરૂઆતમા દીક્ષા લઈ ગણુધર પદવી પામ્યા ૧૨ વર્ષ છન્નમ્થપણામા રહી પદ્મમા વર્ષની શરૂઆતમા કેવલજ્ઞાન પામ્યા ૧૪ વર્ષ સુધી કેવલિપણે વિચરી સર્વાયુ ૭૦ વર્ષનું પૂર્ણ કરી સનાતન શાતિમય સિદ્ધ પદને પામ્યા બાકીની બીના પ્રથમ ગણુધરની માફક બલુવો

૧૦. શ્રીમેતાય ગણુધર

આ શ્રી દશમા ગણુધર વચ્છદેશાન્તર્ગત તુ ગિક નામના ગામમા રહેનાર કૌડિન્ય ગોત્રના પિતાશ્રી દત્ત બ્રાહ્મણ અને માતાશ્રી વરૂણદેવાના પુત્ર થાય તેમની જન્મરાશિ મેષ હતી અને તેમનું જન્મ નક્ષત્ર અશ્વિની હતું તેઓ મહાત્મમર્થે પડિત અને ૩૦૦ શિષ્યોના અધ્યાપક હતા તેમને ‘પન્થોક છે કે નહિ’ આ સથય હતો પ્રભુ શ્રીવીરે તે દ્વર કર્યો, એટલે ૩૭ વર્ષની ઉંમરે તેઓ દીક્ષા લઈ ગણુધર પદવી પામ્યા ૧૦ વર્ષ છન્નમ્થપણામા રહી, ૪૭મા વર્ષની શરૂઆતમા તેઓ કેવલી થયા તેઓશ્રી ૧૬ વર્ષ કેવલીપણે વિચરી છેવટે (૩૬+૧૦+૧૬) ૬૨ વર્ષનું સર્વાયુ પૂર્ણ કરી જન્મ જરાદિ ઉપદ્રવ રહિત પરમ પદને પામ્યા બાકીની બીના પ્રથમ ગણુધરની માફક બલુવો

૧૧. બાલસયમી શ્રીપ્રભાસ ગણુધર.

રાજગૃહી નગરીમા કોડિન્ય ગોત્રમા જન્મેલો શ્રીભલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેને અતિભદ્રા (અતિભલા) નામની સ્ત્રી હતી તેમને ત્યાં કઈ રાશિ અને પુખ્ત નક્ષત્રમા એક પુત્રનો જન્મ થયો તેનું નામ ‘પ્રભાસ’ પાડ્યું તે અનુક્રમે સર્વ શાસ્ત્રોમા નિષ્ણાત બન્યો આ શ્રીપ્રભાસ બ્રાહ્મણ ૩૦૦ શિષ્યોના અધ્યાપક હતા તેમને “મોક્ષ છે કે નહિ” આ સથય હતો તે ભાવ કહેણાના ભંડાર ભગવત શ્રીમહાવીરે યથાર્થ બીના સમભાવો દ્વર કર્યો, એટલે પ્રભુની પાસે ૧૬ વર્ષની (બીજા ગણુધર કરતા નાની) ઉંમરે દીક્ષા લઈ ગણુધરપદ પામ્યા ૮ વર્ષ છન્નમ્થપણામા રહી, ૨૪ વર્ષની ઉંમર વીત્યા બાદ ૨૫મા વર્ષની શરૂઆતમા તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા ૧૬ વર્ષ સુધી કેવલીપણે વિચરી સર્વાયુ ૪૦ વર્ષનું પૂર્ણ કરી પ્રભુની હયાતિમા જ તેઓ આત્મરમણતા રૂપ મોક્ષને પામ્યા

ઉપસહાર

આવશ્યકસૂત્ર, વિવિધ તીર્થ કથા વગેરે ગ્રંથોને આધારે આ પ્રમાણે અગિયાર ગણુધરોની જીવનરેખા દુકામા જણાવી દરેક ગણુધરના સથયો અને તે દરેકનું પ્રશ્ન્યે કરેલ વિવેચન અને સમાધાન ગર્ભિત વિચારો અલગ અથમા આપવા લાવના હોવાથી અહીં તે સળધી દુકામા જ ક-લેખ કર્યો છે આ અગિયારે ગણુધરોના જીવનની બાળતમા હવું થયું જણાવવું બાકી રહ્યું છે, જે અવસરે જણાવવા લાવના છે

શ્રી ગણધર મહાયંત્ર.

અંક	નામ	સંશય	શિષ્ય પરિવાર	જન્મભૂમિ	જન્મ નક્ષત્ર	જન્મ રાશિ	પિતા	માતા	ગોત્ર	ગૃહસ્થ પદ્ધતિ	છદસ્થ ક્રેવલિ પદ્ધતિ	સર્વોચ્ચ
૧	દ્રક્ષતિ	હવેતો	૫૦૦	મગધ દેશમાં ગોબર ગામ	જ્યેષ્ઠા	વૃશ્ચિક	વસુભૂતિ	પૃથ્વી	ગૌતમ	૫૦	૩૦	૧૨
૨	અગ્નિભૂતિ	કર્મતો	"	"	કૃત્તિકા	વૃષભ	"	"	"	૪૬	૧૨	૧૬
૩	વાયુભૂતિ	શરીરથી હવે બુદ્ધિ નથી પંચભૂતતો	"	"	સ્વાતિ	તુલા	"	"	"	૪૨	૧૦	૧૮
૪	વ્યકત	શરીરથી હવે બુદ્ધિ નથી પંચભૂતતો	"	કાલાક	શ્રવણ	મકર	ધનમિત્ર	વાણી	ભાન્દજ	૫૦	૧૨	૧૮
૫	સુધર્મા	જે અહીં જેવો તે મરી તેવો થાય	"	"	ઉત્તર ફાલગુની કેન્યા	ધનિમલા	ધનિમલા	ભદ્રિકા	અગ્નિ-વેશ્યાય	૫૦	૪૨	૮
૬	મંડિત	અધ મોક્ષતો	૩૫૦	મૌર્ય	મઘા	સિંહ	ધનદેવ	વિજયદેવ	વાશિષ્ઠ	૫૩	૧૪	૧૬
૭	મૌર્યપુત્ર	દેવતો	"	"	મગધશીર	વૃષભ	મૌર્ય	"	કાશ્યપ	૬૫	૧૪	૧૬
૮	અકંપિત	નારકતો	૩૦૦	મિથિલા	ઉત્તરાષાઢા	મકર	દેવ	જયંતી	ગૌતમ	૪૮	૬	૨૧
૯	અચલાત્રાતા	પુણ્યપાપતો	"	કાશલા નગરી	મગધશીર	મિથુન	વસુ	નંદા	હારિત	૪૬	૧૨	૧૪
૧૦	મેતાર્થ	પરલોકનો	"	વચ્છ દેશમાં વૃશ્ચિક	અશ્વિની	મેષ	દત્ત	વઢણદેવા	કૌડિન્ય	૩૬	૧૦	૧૬
૧૧	પ્રભાસ	નિર્વાણનો	"	રાજગૃહ	પુષ્ય	કર્ક	બલ	અતિભદ્રા	"	૧૬	૬	૧૬

નીચેની બાબતો અગિયારે ગણધરોની ઝોક સરખી સમજવી:—

સ ઘયણુ—વજ્રમુખનારાગ; સ સ્થાન—સમયતુરસ; દેહવણુ—સુવર્ણ જેવો. રૂપસંપદા—તીર્થંકર દેવથી જોછી અતો આહારક શરીરથી ચઢીયાતી. દીક્ષાસમય—વૈશાખ શુદ્ધ અગિયારસના દિવસનો પૂર્વ ભાગ (પહેલાં ગે પ્રહર)નો. જ્ઞાન—ગૃહસ્થપણે યૌદ્ધ વિપ્રાના પારગામી અતો દીક્ષિતપણે હાદયાંગી ગણિપિટકના ધારક અને છેવટે કેવળજ્ઞાની, નિર્વણિ—રાજગૃહ નગરમાં વૈભારગિરિ પર્વત ઉપર, માસકપણે પૂર્વક પાદપોષમન અનશનમાં. [શ્રી દંદ્રભૂતિ અને શ્રી સુધર્માસ્વામી સિદ્ધાંતના નવ ગણધર મહારાજ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની હયાતિમાંજ નિર્વાણ પામ્યા હતા.]

નોંધ—ભગવાન મહાવીરવામીના સમવસરજમાં આવતા દેવોને, આ અગિયારે આઠાણોજી 'તેજો પોતાના યત્નમાં આવે છે, જોમ માન્ડુ. પણ છેવટે તેમને સાન્વી વરણ સમજણી, જોટલે તેજો પોતપોતાની શંકાનું સમાધાન મેળવવા ભગવાન પાસે ગયા અને પોતાના મનને સંતોષ થતા દીક્ષિત થયા.

॥ આ રીતે પ્રભુશ્રી મહાવીરના ૧૨ ગણધરોનું વલન પૂરૂં થયું ॥

॥ સામાચારીનું ૮૬ વર્ણન ॥

અહીં શરૂઆતમાં કાલ શબ્દના નિર્ણયોનું અને સમય વગેરેનું સ્વરૂપ, તથા સામાચારીના જોષ સામાચારી વગેરે ત્રણ અને ૧૦ ભેદોનું સ્વરૂપ, ક્રમસર વિસ્તારથી મનનારું છે. પછી અનુક્રમે ઇષ્ટાકારાદિના યોગ્ય વિષય (અવસર, પ્રમગ)નું અને ફલનું વર્ણન, તથા ઉપસ પદાના મુખ્ય ત્રણ ભેદ (જ્ઞાનાદિની ઉપસ પદાઓ), તેમાં જ્ઞાનોપસ પદાના ને દર્શનોપસ પદાના ત્રણ ત્રણ ભેદ, અને ચારિત્રોપસ પદાના જે ભેદોનું વર્ણન, તેમજ વર્તના સપના અને પ્રકરણનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે પ્રમાર્જન અને નિષ્ક્રાંતિનો વિધિ, તથા વાચનાને સાલગવાનો વિધિ અને તેનું ફલ જણાવીને અવશ્યકને માગવાનો વિધિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ઉપક્રમ નિર્ણયોપાદિનું ૮૬ વર્ણન ॥

અહીં આયુધ્યને ઘટવાના ૭ કારણો વિવિધ દર્શાવેલા સાથે જણાવતા હૃદય, આયુક વગેરે હેતુઓની ખીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી ક્રમસર પ્રશન્ત કાલ અને અપ્રશન્ત કાલ તથા દિવસ રાત્રિ રૂપ પ્રમાણ કાલ તેમજ વર્ષ કાલ, અને ભાવ સ્થિતિનું વર્ણન કરીને ચાકુ પ્રસંગે પ્રમાણ કાલની પહેલી પૌરુષીનો અધિકાર (જરૂરિયાત) જણાવ્યો છે અને ભાવ નિર્ણયોના વિચારમાં પ્રભુ મહાવીરના ક્ષાપિક ભાવની, અને ગણધરના ક્ષાયોપશમિક ભાવની જરૂરિયાત જણાવી છે. પછી અનુક્રમે પુરૂષ શબ્દના નિર્ણયોનો વિચાર, તથા નિમિત્ત-નૈમિત્તિનું તેમજ સમવાયી-અસમવાયી વગેરેનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે તે પછી પ્રત્યય શબ્દના અને લક્ષણ શબ્દના નિર્ણયોનું વર્ણન, તથા નૈગમાદિ ૭ નયોના લક્ષણ અને ભેદો કહીને ચાકુ પ્રસંગે ત્રણ નયોનો અધિકાર (જરૂરિયાત) જણાવ્યો છે. પછી શ્રી વ્રજસ્વામીના અગ્રિમા જે વાગ દેવે દરેલી આહારની નિમત્રણા, તેમણે શેકની દીકરો રૂકિમળીને ઉપદેશ મુજબ સાધવી બતાવી, દેવે વજ્રસ્વામીને આપેલી આહારગામિની લલિતનું સ્વરૂપ, તેમણે પ્રાદેશી નગરીમાં જવું વગેરે ખીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી શ્રી આર્યરણિતસંગિ મહાગજના વર્ણવેલા અગ્રિમા કહ્યું છે કે દરેક મૂત્રમાં અનુયોગની અવગ અવગ સ કલના કરનારા તે શ્રી આર્યરણિતસૂરિ મહારાજ જણાવ્યા અહીં તેમના માતાપિતા વગેરેના વર્ણનમાં તે બધાની ખીના વગેરે દરીકતો પણ જણાવી છે ને અતે ચાહે અનુયોગના સૂત્રની ને મહામંદ્ય ઉદની હનીકન પણ વિસ્તારથી સમજાવીને ઉપક્રમનું વર્ણન પૂરૂં કર્યું છે. આ આયુધ્યને ઘટાડનારા ગાદિના અધ્યવસાય વગેરે ૭ ઉપક્રમોનું વિસ્તારી વર્ણન વિશેષાવરણ લાખ્ય, લોક પ્રમાણ, સંવેગમાત્રાદિ યથોચાથી બાંધવું.

॥ નિહ્વોતુ' દ્વંક વર્ણન ॥

અહીં અનુક્રમે નિહ્વોતના મતો અને તે દરેક મતને કાઠનારા આદિ પુરૂષનું નામ, તથા તે મત જ્યાં જે સાલમાં નીકળ્યો, તે ગામનું નામ તેમજ સાલની ખીના કહીને વિસ્તારથી નિહ્વોતનું વર્ણન કરતાં પૂર્વપક્ષ અને ઉત્તરપક્ષ વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ઉપોદ્ધાત નિર્ચુક્તિનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

કોઈ પણ શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા શરૂ કરતાં પહેલાં તેના દ્વંકમાં પરિચય કરાવનારી જે નિર્ચુક્તિ, તે ઉપોદ્ધાત નિર્ચુક્તિ કહેવાય. સામાયિક સૂત્રની આ ઉપોદ્ધાત નિર્ચુક્તિમાં (૧) સમ્યક્ત્વ સામાયિક, (૨) શ્રુત સામાયિક, (૩) દેશવિરતિ સામાયિક, (૪) સર્વવિરતિ સામાયિક, આ રીતે સામાયિકના ૪ લેહો જણાવીને ક્યો નય એ ૪ લેહોમાંનું કેટલા લેહોને માને છે? આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે શુણ્ણ શુણ્ણીના અલેહ નયની અપેક્ષાએ જે આત્મા તેજ સામાયિક કહેવાય. આ બાળતમાં જરૂરી નયનો વિચાર અને દરેક વ્રતના વિષયની ખીના તથા સામાયિકનું સ્વરૂપ, તેમજ ઘણીવાર પ્રાપ્ત થતા દેશવિરતિના લાલનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી અનુક્રમે ક્ષેત્ર દિશા વગેરે (દ્વારો) ની અપેક્ષાએ સામાયિકના વિચારો જણાવતાં કહ્યું છે કે— (૧) ત્રણે લોકમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત હોય. (૨) તિર્છા લોકમાં મનુષ્યનેજ સર્વવિરતિ હોય. (૩) મનુષ્યને અને તિર્થંચને દેશવિરતિ હોય વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી અનુક્રમે માનુષ્ય (મનુષ્યપણું) વગેરેની દુર્લભતા દશ દૃષ્ટાંતોથી કહીને ધર્મ કરવાનો ઉપદેશ દેતાં ધર્મને સાંભળવામાં વિઘ્ન કરનારા આલસ વગેરે ૧૩ કાઠીયાને તજવાની અને વ્રત ક્ષમા વગેરેને આરાધવાની પ્રેરણા કરી છે. પછી અનુક્રમે વિસ્તારથી સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ, અને ચારે સામાયિકોનો દૃષ્ટાંત સાથે શબ્દાર્થ, તથા ચાલુ પ્રસંગે દમદન્ત મુનિ વગેરેનું તેમજ મુનિપણાંતું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. છેવટે અનુક્રમે મેતાર્ય મુનિની અને કાલિકાચાર્યની તથા ચિલાતીપુત્રની સ્તુતિ કરીને ધર્મરૂચી મુનિના દૃષ્ટાંતે અનાકુલ્લિનું અને ધલાપુત્રના દૃષ્ટાંતે પરિજ્ઞાનું, તથા પ્રત્યાખ્યાનના વર્ણનમાં નૈતલિનું દૃષ્ટાંત વર્ણવ્યું છે. આ રીતે ઉપોદ્ધાત નિર્ચુક્તિનું વર્ણન પૂરું થયું.

॥ સૂત્રનું દ્વંક વર્ણન ॥

અહીં સૂત્રનું સ્વરૂપ જણાવતાં તેના ૩૨ દોષોનું અને ૬ કે ૮ શુણ્ણોનું પણ વર્ણન વિસ્તારથી સમજાવીને નમસ્કાર મંત્રની વ્યાખ્યા શરૂ કરી છે.

॥ નમસ્કાર (મત્ર) નું સક્ષિત વર્ણન ॥

અહીં શરૂઆતમા નમસ્કાર મૂત્રના ઉત્પત્તિ, નિષ્કેપ, પદ, પદાર્થ વગેરે દ્વારાનું વર્ણન કરીને આરંભણાદિ પાંચ પ્રકારની પ્રરૂપણા કરી છે. પછી “નમો અરિહતાળ” અહીં કહેલા અરિ શબ્દથી સંગઠિત કપાયાદિનું સ્વરૂપ અને કપાય શબ્દના નિષ્કેપ, તથા પગીપદ ઉપસર્ગોની ખીના, તેમજ ‘અર્હન’ શબ્દની નિરૂક્તિ, તેમને નમસ્કાર કરવાનું ફલ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને “નમો સિદ્ધાળ” આ પદમાના સિદ્ધપદના ૧૧ નિષ્કેપાનું વર્ણન કરતા અનુક્રમે કર્મનો અને શિલ્પનો લેહ (તે જોમા તફાવત,) અને આ અવસરે જે કાસાદિના દુષ્ટાતો, તથા વિદ્યામા અને મત્રમા ફરક, આર્થ અપુટાચાર્યાદિના દુષ્ટાતો આપીને સમજાવ્યો છે. પછી યોગસિદ્ધના વર્ણનમા આર્થ સમિતસૂરિનું, અને આગમસિદ્ધના વર્ણનમા શ્રીગૌતમ સ્વામી ગણુધરનું, તથા અર્થ (દ્રવ્ય,ધન) સિદ્ધાદિના વર્ણનમા મહા કળૂશ મમ્મણુ શેઠ વગેરેના દુષ્ટાતો કહીને અનુક્રમે બુદ્ધિસિદ્ધનું લક્ષણ, અને બુદ્ધિના ચાર લેહો દુષ્ટાતો દર્શને વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી તપ સિદ્ધના વર્ણનમા દૃઢપ્રહારી ચોરનું દુષ્ટાત જણાવીને “સિદ્ધ” શબ્દની નિરૂક્તિ, અને સમુદ્ધાતની તથા શૈલેશી અવસ્થાની ખીના, તેમજ સિદ્ધની ઉર્ધ્વગતિ થવામા તુળકા વગેરેના દુષ્ટાતો વર્ણવ્યા છે. પછી સિદ્ધની અલોકમા ગતિ ન થવાનું કારણ, અને સિદ્ધશિલ્પાનું વર્ણન, તથા સિદ્ધની અવગાહના, તેમજ દેશ પ્રદેશની સ્પર્શના, વગેરે હકીકતો કહીને સિદ્ધના લક્ષણ, અને સુખ, તથા ઐશર્થિક ૮ શબ્દો, તેમજ તેમને નમસ્કાર કરવાનું ફલ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી કમસર આચાર્ય પદના, ને ઉપાધ્યય પદના ચાર આગ નિષ્કેપાનું અને તે બંનેનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના કહીને તેજ પદ્ધતિએ સાધુ પદનું વર્ણન કર્યું છે. પછી અરિહતાદિ પાંચ સંખ્યાની અને કમની ગાળતમા શકા અને સમાપાનનું તથા નમસ્કારના પ્રયોજન અને ફલ વગેરેનું વર્ણન ત્રિદહી વગેરેના દુષ્ટાતો આપીને વિસ્તારથી કર્યું છે. આ રીતે નમસ્કાર મત્રની વ્યાખ્યા પૂરી થઈ.

॥ શ્રી સામાયિક (રહેમિભતે) સૂત્રનું દ્રઢ વર્ણન ॥

અહીં શરૂઆતમા કહ્યું કે—શ્રીનદીજીના અને અનુયોગદ્વાર સૂત્રના ઉપોદ્ધાતોને (પ્રસ્તાવ ૧૧જોને) જાણી નવકાર જોલીને ‘કરેમિ ભતે’ સૂત્રનો ઉચ્ચા કરવો અહીં મૂલ સામાયિક મૂત્ર કહીને કમસર તેના (૧) કરણ, (૨) લયત, (૩) સામાયિક, (૪) સર્વ, (૫) વર્ણવા લાયક સાવધયોગ (૬) પ્રત્યાખ્યાન, (૭) યાવજજીવ, (૮) ત્રિવિધ, આ દરેક પદોનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સમજાવીને ‘કરણ’ પદના ૬ નિષ્કેપો જણાવ્યા છે. તેમા દ્રવ્ય કણાદિ ૪ કણોનું સ્વરૂપ, અને ઉદ્દેશ સમુદેશ ને અનુજ્ઞાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે. પછી અનુક્રમે સામાયિકના ઐશર્થિક (પર્યાય વાયક) શબ્દો, અને સામાયિકનો કર્તા (આત્મા) કર્મ (સામાયિક) અને કણ

(આત્મા)નું સ્વરૂપ, તથા સર્વ પદ્ધતિ નિષ્કેષ, તેમજ ત્યાગ કરવા લાયક ક્રોધાદિનું વ કરીને કહ્યું છે કે ‘સમ્યક્ત્વ વગેરે’ પ્રશસ્ત યોગ કહેવાય. આ તમામ ખીના વિસ્ત સમજાવીને પ્રત્યખ્યાન શબ્દના ૬ નિષ્કેષ અને ચાવજીવ શબ્દનો અર્થ તથા જીવ શ નિષ્કેષ તેમજ ‘તિવિદ્યેષ’ આ પદ્ધતિ સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી કહી છે. પછી પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ જણાવતાં કુલ્લક (નાના) શિષ્યનું, અને ભાવ પ્રતિક્રમણનું સ જણાવતાં મૃગાવતી સાધવીજનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે. પછી દ્રવ્ય નિદાના વર્ણનમાં ચિતા દીકરીનું દૃષ્ટાંત આપીને દ્રવ્ય ગર્હાના વર્ણનમાં પ્રાણાણનું અને દ્રવ્ય વ્યુત્સર્ગ (દ્રવ્ય : ત્સર્ગ)ના વર્ણનમાં શ્રીપ્રસન્નચંદ્ર રાજર્પિનું દૃષ્ટાંત કહીને અનુગમનું વર્ણન પૂરું કર્યું છેવટે જ્ઞાનનયનું, ને ક્રિયાનયનું સ્વરૂપ કહીને જણાવ્યું છે કે-જે જ્ઞાન ક્રિયાનો સાધક તેજ સાધુ કહેવાય. આ રીતે સામાયિક સૂત્રની વ્યાખ્યા પૂરી થઈ.

॥ શ્રી ચતુર્વિંશતિસ્તવ (લોગસ્સ સૂત્ર)નો ટૂંક પરચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘ચતુર્વિંશતિ’ શબ્દના અને ‘સ્તવ’ શબ્દના નિષ્કેષ જણા કહ્યું છે કે-પુખ્પાદિથી જે પ્રભુની પૂજા કરીએ, તે દ્રવ્ય સ્તવ કહેવાય. અને દ્રવ્ય કર્યા પછી પ્રભુના ગુણોની જે સ્તવના કરીએ, તે ભાવસ્તવ કહેવાય. નિરાસી ર એને ભાવ સ્તવથી કર્મનિર્જરા વગેરે ઘણાં લાભ થાય છે, તેથી તેઓ દ્રવ્ય સ્તવ વગેરેથી પૂજા કરતા નથી. તથા શ્રાવકોએ દ્રવ્ય સ્તવની સાધના કરવીજ જોઈએ. કાર તે તેમની સંસારની રખડપટ્ટી ટાળે છે. આ તમામ ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને શબ્દના ૮ નિષ્કેષ અને લોક શબ્દના એકાર્થિક શબ્દો (પર્યાય વાચક શબ્દો જણાવ્યા પછી અનુક્રમે કહ્યું છે કે-અગ્નિ વગેરે પદાર્થોનો જે પ્રકાશ તે દ્રવ્ય ઉદ્યોત કહેવાય, જે મતિજ્ઞાનાદિ પાંચ જ્ઞાન તે ભાવ ઉદ્યોત કહેવાય. શ્રીજિનેશ્વરો આવા ભાવ ઉદ્યો કરનારા છે. તથા જે શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મ એ ભાવ ધર્મ કહેવાય આ અધી પ વિસ્તારથી સમજાવીને અનુક્રમે તીર્થ શબ્દના અને કર શબ્દના નિષ્કેષાનું વર્ણન જિનનું તથા અર્હન્શબ્દનું તેમજ કેવલીનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. પછી ચાલુ ચે શીના ચોવીશે તીર્થ કરોની સ્તુતિ કરીને તે દરેક તીર્થ કરના નામના સામાન્ય કારણો વિશેષ કારણો વર્ણવ્યા છે. પછી અનુક્રમે જિનેશ્વરોના પ્રસાદ આરોગ્ય યોધિ અને સર (આ ચાર પદાર્થો)ની પ્રાર્થના (માંગણી) કરીને નતિ શબ્દના ને કીર્તિ શબ્દના પર્યાય વ શબ્દો, અને ઉત્તમ શબ્દની વ્યાખ્યા (જેઓ મિથ્યાત્વ અજ્ઞાન અવ્રત રૂપ અંધકાર ર હોય, તે તીર્થ કરો ઉત્તમ કહેવાય) તથા પ્રાર્થનાનું અનિદાનપણું વગેરે ખીના જણાવ ક્યું છે કે-તીર્થ કરો તો દયાની લાગણીથી આરોગ્યાદિ લાભને કરનાર ધર્મોપદેશને આપે

તે પ્રમાણે વર્તનાગ લક્ષિતશાલી લબ્ય જીવો લક્ષિતના પ્રતાપે થયેલા કર્મોના ક્ષયથી આગેગ્યાદિને પામે છે આવી ખરી પરિસ્થિતિ (હકીકત) છે છતાં “હે પ્રભો! મને આપ આગેગ્ય વગેરે આપો” આમ જે લક્ષતજન કહે છે, તે લક્ષિતના ઉદ્ગરો, વ્યાવહારિક લાખા તરીકે સમજવા અને શ્રી તીર્થ કરની લક્ષિતને નહિ કરનાગ જીવોનું ભવિષ્ય સુધરતું નથી, એટલે તેઓ ભવ સમુદ્રને તરી શકતા નથી ચૈત્યલક્ષિત વગેરેથી પણ વધારે આત્મલક્ષિતને કરનારૂં સચમજ છે આ તમામ ખીના વિસ્તાળથી વર્ણવીને સિદ્ધિની પ્રાર્થના (હિ શ્રી સિદ્ધ ભગવતો! મને સિદ્ધિના મુખ આપો આવી માગણી)નું વર્ણન કરીને કહ્યું કે-કેવલ જ્ઞાનથી લોકમા ને અલોકમા પ્રકાશ થાય છે, એટલે સિદ્ધ ભગવતો લોકનું ને અલોકનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ બાણે છે આ રીતે ખીના આવશ્યક (અર્થસત્યવ-લોગસ્સ સૂત્ર)નો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો.

॥ ૩ ત્રીજા આવશ્યક (વદન અધ્યયન)નો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા વદનક શબ્દના ૪ પર્યાય વાચક શબ્દો, અને ‘કન્ય એટલે કોને વદન કરવું જોઈએ?’ વગેરે ૬ નવ દોરોનું સ્વરૂપ, તથા વદન વગેરેના વર્ણનમા લુલ્લંક સાધુ વગેરેના દષ્ટાંતો, તેમજ વદનીય (વદના કરવા લાયક) અને અવદનીયના વર્ણનમાં માલાનું દષ્ટાંત વગેરે ખીના કહીને જ્ઞાન તીર્થાદિના અધિકાર (વર્ણન)ની સૂચના કરી છે પછી અનુક્રમે અવદનીયના પાર્શ્વસ્થ (પાસત્યા) વગેરે લોકો, અને પાસત્યા વગેરેને વદન કરતા લાગતા દોષોની ખીના, તથા તેના (પાસત્યા વગેરેના) યાગ્રિતનો નાશ, તેમજ તેનું દુર્લભજોધિપણ જણાવતા ચ પક (આપાના કૂલો)ની માલા, શકુની પારગ ને વૈદ્ય રત્નના દષ્ટાંતો કહ્યા છે એટલે ખરાબ જનની સોળત કરવાથી થતા નુકશાન જણાવ્યા છે પછી કમસર મુનિ વેપની સર્વા, અને સુવિહિતના લક્ષણો કહીને જણાવ્યું છે કે પ્રત્યેક પુદ્ગલનું આવગન લાઈને સ્વચ્છ દી ગનેવા જીવો પોતાના ચારિત્રનો નાશ કરે છે ઉન્માર્ગની દેશના દેનારા જીવો અદ્યંત્ય (દિખવા લાયક નહિ એવા) જાણવા તથા જે જિન શાસનની અપ ભ્રાજના કરે, તેને વાદવામા ઘણા દોષો (ગિરલાલ) છે, તેમજ જે જિન શાસનની અપભ્રાજના કરે છે, તેમને વાદવામા કર્મનિર્જગ વગેરે ઘણા લાલ છે આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે આચાર્યાદિનું સ્વરૂપ, અને તેમને વાદવાનો વિધિ, તથા પ્રતિક્રમણ વગેરેમા કરાતા ધૂન વદન અને અધુવ વદનનું સ્વરૂપ તેમજ પચ્ચીશ આવશ્યકોનું સ્વરૂપ ફક્ત વગેરે ખીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે પછી અનુક્રમે વદનના ૩૨ દોષો અને તેનું ફક્ત તથા વિનય ગુણની શ્રેષ્ઠતા જણાવીને વદનક મૂલ સૂત્રમાના ઇચ્છા, અનુજ્ઞા, અવગ્રહ વગેરે ૬ ગણોના નિર્દેશો અને સ્વરૂપ તથા ગુણની આજ્ઞા લઈને અવગ્રહમા પ્રવેશ કરવાનો વિધિ, તેમજ

શ્રીગુરુ મહારાજના ચરણે વાંદણાં દેતાં શિષ્ય પોતાનું મસ્તક અડાડે, આ તમામ ણીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી યાત્રા, યાપનીય અને ક્ષામણાનું સ્વરૂપ તથા શિષ્યને વાંદણાં દેતાં જે વચનો કહે, તે વચનોનું તેમજ તે વચનો સાંભળીને શિષ્યો શું કહે ? તે પ્રશ્નોનો ઉત્તર વગેરે ણીના સ્પષ્ટ સમજાવીને જે વાંદણાં દેવાનું અને ણીના વાંદણાંમાં 'આવસ્થિત્રાપ' આ પદ નહિ બોલવાનું કારણ તથા વંદનનું દ્વંદ્વ વગેરે ણીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ રીતે ત્રીજા વંદનક નામના અધ્યયનનો દ્વંદ્વ પરિચય પૂરો થયો,

॥ ૪ શ્રી પ્રતિકમણ અધ્યયનનો દ્વંદ્વ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં પ્રતિકમણનું અને પ્રતિકમક (પ્રતિકમણ કરનાર જીવ)નું તથા પ્રતિકાંતબ્ય એટલે પ્રતિકમણ કરવાને લાયક દોષોનું સ્વરૂપ, તેમજ પ્રતિકમણ શબ્દના પર્યાય વાચક શબ્દોનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે પ્રતિકમણ વગેરે ૮ શબ્દોના નિરૂપણ અને અર્થ વગેરેના ૬ નિરૂપણ દૃષ્ટાંત સાથે જણાવતાં અધિક માસને અંગે આંખાને આપેલા ઉપાલંબ (ઠપકા)ની ણીના કહી છે. પછી જણાવ્યું છે કે આલોચના કરવાથી આરાધના થાય છે, માટે અજ્ઞાનાદિ કારણે લાગેલા દોષો ગુરુ મહારાજને જરૂર સરલ લાવે જણાવવા જોઈએ અને તે દોષોની શુદ્ધિને માટે તેમના કહ્યા મુજબ પ્રાયશ્ચિત્તાદિ જરૂર કરવાં જોઈએ.

આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે પાંચ પ્રતિકમણોનું સ્વરૂપ, અને ભેદાદિ સહિત અનશનનું સ્વરૂપ તથા મહાત્મનોનું સ્વરૂપ તેમજ ભાવ પ્રતિકમણનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. જે મિથ્યાત્વાદિ દોષોનો અથવા તેવા દોષવાળા સંસારનો ત્યાગ કરવો તે ભાવ પ્રતિકમણ કહેવાય. આ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે (૧) 'ચત્તારિ મગલં' સૂત્ર (૨) 'ચત્તારિ લોગુત્તમા' સૂત્ર, (૩) 'ચત્તારિ સરણં' સૂત્ર, (૪) 'ઇચ્છામિ પઢિક્કમિડં, જો મે દેવસિઓ' ઇત્યાદિ સૂત્ર, આ ૪ સૂત્રોના અર્થ સમજાવીને (૧) પ્રતિષિદ્ધ (જે કાર્ય કરવાની જિનાસા ન હોય તેવા) કાર્યનું કરવું. (૨) સામાયિક જિનપૂજાદિ કાર્યો ન કરવાં, (૩) અશ્રદ્ધા કરવી, (૪) વિપરીત પ્રરૂપણ કરવી. પ્રતિકમણ કરવાના આ મુખ્ય ચાર કારણો સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે. પછી અનુક્રમે ૧ ઇચ્છામિ પઢિક્કમિડં, ઇરિયાં, વગેરે સૂત્રનો અર્થ કહીને પગામ સંજ્ઞાયનો અર્થ વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે. તેમાં અનુક્રમે અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અતિચાર અનાચારનું સ્વરૂપ, અને ત્રણ ગુણિના અને ત્રણ દંડના દૃષ્ટાંતો, તથા ત્રણ ગારવના વર્ણનમાં મંગ્વાચાર્યનું દૃષ્ટાંત, તેમજ જ્ઞાનાદિની પ્રત્યનીકતા વગેરેનું વર્ણન કરી વિકથાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. અહીં શ્રમણ સૂત્રના વિવરણમાં ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ

જાણવતા 'ધ્યાનશતક' વર્ણવ્યું છે છે તેમા શરૂઆતમા મગલ અને પ્રતિજ્ઞાની ખીના બ્હીને અનુક્રમે યોગીશ્વરનું સ્વરૂપ, તથા ધ્યાનનું ને ચિત્ત લાનના અનુપ્રેક્ષા ચિંતાના લક્ષણો તેમજ સ્વરૂપ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવે છે પંત્રી અનુક્રમે ધ્યાનની ચિંતિ તેમજ ચેતામા અને ધ્યાનમા તકાવત, અને ધ્યાનસત્તાન (ધ્યાન સતતિ-ધ્યાનની ધારા)નું સ્વરૂપ, ૧૫ ધ્યાનના ભેદો, તેનું ફલ વગેરે ખીના અપ્રષ્ટ સમજાવે છે ત્યાગ પંત્રી મસારને ધારનાર આર્ત ધ્યાનના ભેદો, અને પ્રશસ્ત આલખનોને સેવનાર મુનિમા તેનો અભાવ, ૧૫ તેના (આર્ત ધ્યાનના) મ્ત્રામી કહીને જણાવ્યું છે કે-આ આર્તધ્યાન સસારમા રજખાનારૂ અને લેગ્યાનું નિમિત્ત કારણ છે પછી શૌદ્ધ ધ્યાનના ભેદો, સ્વામી વગેરે ખીના કહીને ધર્મધ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણવતા તેની લાનના અને તેને લાયક દેશ કાલ તથા આસન, તેમજ માલખન વગેરેનું સ્વરૂપ કહીને ધર્મધ્યાનના ધ્યાતા, ધ્યાન કરવા લાયક પદાર્થ અને અનુપ્રેક્ષા, તથા ફલ તેમજ તેની પ્રશસ્ત લેશ્યામા નિમિત્તતા વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવે છે પછી ક્રમસર જ્ઞાનાદિની ભાવના અને ધર્મધ્યાનના સ્થાન કાલ, આસન, તથા તેના વાચના વગેરે આલખનો, તેમજ આજ્ઞાવિચય, વિપાકવિચય વગેરે ૪ ભેદો વર્ણવતા આગાદિથી થતા ગેરલાભ, અને કર્મપ્રદેશાદિના વિચાર, તથા લોગના સ્વરૂપની વિચારણા તેમા ઉર્ધ્વ લોકાદિના લક્ષણ સન્ધ્યાન વગેરે) તેમજ જીવના લક્ષણ વગેરે વિસ્તારથી જણાવ્યા છે પછી કહ્યું છે કે મતની સાધના રૂપ બ્હાણથી સમાર સમુદ્રને તરી શકાય છે ખાલુ જે વિચારનું તે પણ એક પ્રકારનું ધર્મધ્યાન જ છે કષાયાદિનો ક્ષય કે ઉપશમ કરનારા જીવો ધર્મધ્યાનના સ્વામી (ધ્યાતા) અને પૂર્વધરો અને કેવલી ભગવતો શુકલ ધ્યાનના સ્વામી જાણવા ધ્યાન પૂરૂ થાય, ત્યારે જાગ લાનના ભાવવી જોઈએ તેમજ ૧૬ શ્રદ્ધા વગેરે ગુણો જોઈને ધર્મધ્યાનાદિનો નિર્ણય થઈ શકે છે, તેથી ધર્મધ્યાનાદિના પ્રદા વગેરે લિંગ (ચિહ્ન) કહ્યા છે આ તમામ ખીના વિસ્તારથી સમજાવેને કહ્યું કે-શુકલ ધ્યાનના ક્ષમા વગેરે આલખનો છે, અર્હિસા વગેરે લિંગ (ચિહ્ન) છે, અને કેવલી ભગવતને શુકલ ધ્યાનના છેલ્લા જે ભેદો ધ્યાવવાના જાકી છે આ ખીના અપ્રષ્ટ સમજાવેને યોગ નિરોધ, અને આશ્રવ દ્વારાદિની અનુપ્રેક્ષા, તથા શુકલ લેશ્યાનું સ્વરૂપ, તેમજ ધર્મધ્યાનના અને શુકલ ધ્યાનના ફલો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે આ રીતે ધ્યાન ગતડનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો.

ધ્યાનશતક પૂરૂ થયા જાહ ક્રમસર પાચ ક્રિયાનું ને શબ્દાન્નિ પાચ કામગુણોનું વર્ણન કરીને ઈર્યાસિમિતિ વગેરે પાચે સમિતિનું સ્વરૂપ દષ્ટાતો આખીન વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પંત્રી નિર્ચુક્તિકાર શ્રી ભદ્રજાહુ સ્વામી મહારાજે પારિઠાપનિકા સમિતિનું સ્વરૂપ જણાવતા સાધુ સાધ્વી કાલધર્મ પામે ત્યારે તે વખતે કરવા લાયક વિધિ, અને પ્રતિલેખના વગેરે ૧૬ દારોનું વર્ણન, તથા મહા મ્થડિલની પડિલેલણાનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવે છે પછી

અનુક્રમે (૧) ૬ છવ ત્રિશયનું સ્વરૂપ જણાવી (૨) ૬ લેશ્યાનું સ્વરૂપ જણાવતાં બંધૂને ખાનારા છવોનું ને ગામને લૂંટવા નીકળેલા ૬ પુરૂષોનું દષ્ટાંત સમજાવ્યું છે. (૩) તે પછી ૭ લય અને ૮ મદ, (૪) નવ પ્રહાર્યની ગુપ્તિઓ, (૫) ચાર્ત ધર્મના ૧૦ લેદો, (૬) શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિ-
માઓ, (૭) ૧૨ સાધુની પ્રતિમાઓ, (૮) ૧૩ કિયાના સ્થાનો, (૯) છવના ૧૪ લેદો, (૧૦) ૧૪ ગુણસ્થાનકો, (૧૧) ૧૫ પરમાધામીઓ, (૧૨) સૂત્રકૃતાંગના ૧૬ અધ્યયનો, (૧૩) સંયમના ૧૭ લેદો, (૧૪) અબ્રહ્મ (મંથુન)ના ૧૮ લેદો, (૧૫) જ્ઞાતા સૂત્રના ૧૯ અધ્યયનો, (૧૬) અસમાધિના ૨૦ કારણો, (૧૭) જે રીતે ૨૧ શબલ દોષોનું વર્ણન, (૧૮) ૨૨ પરીષદો, (૧૯) સૂત્રકૃતાંગના પુંડરીક અધ્યયન વગેરે ૨૩ અધ્યયનો, (૨૦) ૨૪ તીર્થકરો, (૨૧) પાંચ મહાવ્રતાની ૨૫ લાવનાઓ, (૨૨) દશા શ્રુતસ્કંધાદિના ૨૬ ઉદેશાઓ, (૨૩) સાધુના ૨૭ ગુણો, (૨૪) આચાર પ્રકરણ (નિશીથ સૂત્ર)ના ૨૮ ઉદેશાઓ, (૨૫) ૨૯ પાપ-
શ્રુતના લેદો, (૨૬) મોહનીયના ૩૦ સ્થાના (કારણો) (૨૭) જે રીતે સિદ્ધ લગવંતના ૩૧ ગુણો. આ તમામ પદ્ધતિઓનું સ્વરૂપ વગેરે જાના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી આલોચના વગેરે ૩૨ યોગ સંબંધિત વર્ણન કરતાં અદ્વત, દર્દમિત્ર, ધર્મધોષ વગેરેના દષ્ટાંતો જણાવ્યા છે. અહીં શિક્ષાના વર્ણનમાં શ્રી સૂર્યલલિતનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. અને આર્જવ (સરલતા) ગુણના વર્ણનમાં અંગ ઋષિનું, તથા સમ્યક્ત્વ ગુણના વર્ણનમાં વિમલ અને પ્રભાકરના દષ્ટાંતો જણાવ્યા છે. તેમજ સુવ્રત ઋષિનું દષ્ટાંત આપીને સમાધિનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. અને વારત્રક ઋષિના દષ્ટાંતે સંવેગ ગુણનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તથા નંદશ્રીનું દષ્ટાંત આપીને સંવર લાવનું વર્ણન કર્યું છે. તેમજ દેવલા સુતનું દષ્ટાંત આપીને વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. વળી કાયોત્સર્ગના વર્ણનમાં પ્રત્યેક બુદ્ધોના દષ્ટાંતો કહ્યા છે. અહીં સરલતાના ગુણો, અને વકતાના દોષો વગેરે જાના કહીને છેવટે મરૂદેવી માતાનું દષ્ટાંત આપીને આરાધનાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. પછી ૩૩ આશાતના (અરિહતની આશાતના વગેરે)નું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું છે કે અન્ય ધર્મીઓમાંના કેટલાએક અન્ય ધર્મીઓ એમ માને છે કે—પ્રહ્લાએ લોકને જાનાવ્યો છે, અથવા પ્રકૃતિ પુરૂષ રૂપ લોક છે. આ પર મતનું ખંડન કરીને શ્રીજનેશ્વર દેવે લોકનું જેવું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, તે દૂંકામાં સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. તથા અતે શ્રુત જ્ઞાનની વ્યાવહિક વગેરે ૧૪ આશાતનાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. પછી અસ્વાધ્યાય (અસજ્જાય)ની ખીના વર્ણવતાં તેના પાંચ લેદો, અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ લાવથી ત્યાગ કરવા લાયક મહિકા (ધૂમસ) સચિત્ત રજ વગેરેની ખીના, ઉપનય (ઘટના) સાથે પાંચ પુરૂષોનું દષ્ટાંત દઈને સમજાવીને કમસર મહિકાદિનું સ્વરૂપ, અને જ્યારે સયમન ખલેલ પહોંચાડનારી અસજ્જાય હોય, ત્યારે પાલવા લાયક યતના (જયણા)નું સ્વરૂપ સમજાવવાનું પાશુ વગરનું સ્વરૂપ અને ચૈત્ર માસની આખીના અસ્વાધ્યાયના તથા કાયોત્સર્ગના જાના તેમજ ગ ધર્મ નગરાદ રૂપ ‘સાદવ્ય’ અસ્વાધ્યાયની હકીકત વગેરે જાના સ્પષ્ટ જણાવો છ. પછી ગ્રહણની અસજ્જાયનો કાલ, અને અકાલે સજ્જાય કરવાથી થતાં દોષો (નુકશાન), તથા મૃતકની તેમજ લોહીની અસજ્જાયનો કાલ વગેરે ખીના વિસ્તાર-

રથી જણાવી છે પાંચી જમીન ઉપર પડતા ઇંડુ ફૂટે તો તે વખતે કરવા લાયક વિધિ અને પ્રમાણથી અસંજાચનો સિદ્ધિ (સાગીતી), તથા જરાયુની ૩ પૌરુષી (૩ પહેર) અસંજાચ, તેમજ લોહીનો સ્પર્શ થતા અસંજાચનો કાવ વગેરે ણીના સ્પષ્ટ વર્ણવી છે પછી ઋતુ (માસિઃ)ની અસંજાચ ૩ દિવસ ઝહીને મનુષ્યના રૂપિગદિની ને જન્મ મરણ ની તથા દાત હાડકા વગેરેની અસંજાચનું પ્રમાણ તેમજ મૃતકને લઈ જવનો વિધિ ગેરે ણીના ક્રમસર સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અનુક્રમે કાલચક્રણનો વિધિ જણાવતા કાવપ્રતિલેખનાનું સ્વરૂપ અને કાલચાહી મુનિના શુભા, તથા સંજાચ પદાવવાનો વિધિ, તેમજ ઉત્કાદિની અસંજાચનું પ્રમાણ વગેરે હકીકત વિસ્તારથી વર્ણવી છે પાંચી કાલચક્રણ ક્રેવાના ટાઇમે તારા જોવાની ણીના અને કાલચક્રણના કાલનું પ્રમાણ, તથા કાલચક્રણ ક્રેવામા ભૂદ્ધ થતા નવ વાર લેવાની ણીના, વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને પ્રવચનનું ને શ્રદ્ધાનાદિનું વર્ણન કરીને અસંયમાદિને તજવાની હકીકત વિસ્તારથી કહી છે અતે મુનિવદન સૂત્ર (અનુષ્ઠાનસુ સૂત્ર)નો અર્થ સમજવતા ૧૮૦૦૦ શીવાગોની ણીના અને સર્વ જીવોને ખમાવવાની ણીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે આ રીતે પ્રતિક્રમણ-અધ્યયનનો સક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો.

॥ ૫ પાંચમા કાયોત્સર્ગ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા પ્રાયશ્ચિત્તાના દશ લેહોનું સ્વરૂપ ત્રણ (શુભકા, ધા)નું દર્શાવ આપીને સમજાવ્યું છે પાંચી કાયોત્સર્ગ શબ્દના નિષ્કેષા અને પર્યાયવાચક શબ્દો વગેરે ૧૧ દ્વારાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહીને કાયોત્સર્ગ પદમાના કાવ શબ્દના અને ઉત્સર્ગ શબ્દના નિષ્કેષાનું વર્ણન કરતા જણાવ્યું છે કે-તૈજસ કાર્મણ્ય શરીર એ ગતિકેય કહેવાય, અને જીવ નિકાય એ નિકાયકાય કહેવાય આ પ્રસંગે દ્રવ્ય કાયને અંગે જરૂરી ચર્ચા કરીને કહ્યું છે કે-જે પદાર્થોનો સમુદાય તે પર્યાયકાય કહેવાય, અને જે કાવક (જે ડોળીના આકારે હોય છે) તે ભારકાય કહેવાય આ હકીકત વિસ્તારથી જણાવીને અનુક્રમે કાયશબ્દના પાંચવચક શબ્દો અને ઉત્સર્ગ શબ્દમા નિષ્કેષાના વિચારો, તથા કાયોત્સર્ગના શુભા (તે દંવાથી થતા લાલ), તેમજ ધ્યાનનું લક્ષણ અને ક્ષેત્ર તથા ધ્યાનનું સ્થાન વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પાંચી અનુક્રમે ભગિક શ્રુતમા ત્રણ પ્રકારના ધ્યાનનું સ્વરૂપ, અને ધ્યાનમા તથા ચિત્તમા તક્ષવત વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને ‘જ્ઞામિ ઇમિ વાઠસ્તમ, તસ્સ ઉત્તીકરણેણ, બ્રહ્મત્વં આ સૂત્રોના વિષયમા દિવસમા લાગેલા અતિચાગેની ચિંતવના અને મિથ્યાદુષ્ટક શબ્દનો અસરાર્થ, તથા ઉત્તર પ્રાયશ્ચિત્તાદિની વ્યાખ્યા, તેમજ ઉત્તર સાદિને નહિ દોષવાની ણીના વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પાંચી વાત નિસર્ગાદિ

કારણે કરવા લાયક જયણાની ખીના, અને અગ્નિ વગેરેના આગારોનું સ્વરૂપ, તથા સૂર્યના પ્રકાશવાળા સ્થલે ભૂમીને પૂજીને યોગ્ય કાલે કાઉસસગ કરવાનો તેમજ પ્રતિક્રમણનો વિધિ જણાવીને ‘સવત્સોઽપ અરિહંતઃ’ સૂત્રનો અને શ્રતસ્તવ (પુષ્કલ્લવરદીવંદુ) સૂત્રના તથા સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણં નુધ્ધાણં) સૂત્રનો, તેમજ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની ત્રણ થોથો (નમોઽસ્તુ વર્ધમાનાય)નો અર્થ સમજાવ્યો છે. પછી અનુક્રમે ૬ માસી તપ ચિંતવવાનો વિધિ અને ખામણાં કરવાના પ્રસંગે ગુરૂ મહારાજ જે વચનો કહે, તેની ખીના તથા ક્ષામણા સૂત્રનો અર્થ, તેમજ પાક્ષિક ક્ષામણાના સૂત્રોના અર્થ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવીને ચોમાસી પ્રતિક્રમણાદિમાં ક્ષેત્ર દેવતાના કાર્યોત્સર્ગાદિનું સ્વરૂપ અને દેવસિકાદિ પ્રતિક્રમણોના કાર્યોત્સર્ગનું પ્રમાણ તથા કાઉસસગ કરવાના કારણો, તેમજ ઉચ્ચવાસનું સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ક્રમસર કાઉસસગ કરવાનો વિધિ, અને કાઉસસગ કરતાં તજવાના (નહિ લગાડવાના) ૧૯ દોષોનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે—શત્રુમાં ને મિત્રમાં સમતાલાવને ધારણ કરનાર અને ઉપસર્ગને સહન કરનાર લગ્ય જીવ શુદ્ધ કાઉસસગ કરી શકે છે. આ વાત સુલદ્રા સાધવી વગેરેના દૃષ્ટાંત આપીને સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી કાઉસસગના પ્રતાપે થતા કર્મનાશની ખીના જણાવતાં કરવત અને તેનાથી બેઠરાતા લોકોનું દૃષ્ટાંત કહીને છેવટે કાર્યોત્સર્ગમાં લાવવા લાયક લાવનાનું વર્ણન કર્યું છે. અહીં કાર્યોત્સર્ગ અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો.

॥ ૬ શ્રી પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં (૧) પ્રત્યાખ્યાન. (૨) પ્રત્યાખ્યાનને કરનાર જીવ, (૩) જેનું પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું છે તે પ્રત્યાખ્યેય પદાર્થો. આ ત્રણેનું સ્વરૂપ જણાવીને (૧) પર્ષદ્વા (૨) કહેવાનો વિધિ, (૩) અને ફલ સ્વરૂપ દ્વારોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી પ્રત્યાખ્યાન શબ્દના ૬ નિરૂપણોનું સ્વરૂપ જણાવવાના પ્રસંગે રાજપુત્રીનું દૃષ્ટાંત તથા મૂલ ગુણોનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે શ્રાવકના ભેદો, અને આશ્રમતોના ભાંગા, તથા અતિચાર સહિત સમ્યક્ત્વના આલાવાનું વર્ણન કરતાં કાર્તિક શેઠ વગેરેના દૃષ્ટાંતો કહ્યા છે. અને અતિચારોનું સ્વરૂપ જણાવતાં દુર્ગાધિકા નારી વગેરેના દૃષ્ટાંતો કહ્યા છે. પછી શ્રાવકના બાર વ્રતોમાં અતિચાર સહિત પાંચ આશ્રમતોનું સ્વરૂપ કોંકણ દેશનો વાણિયો, પરિવ્રાજક, ગોષ્ઠી શ્રાવક, વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપીને સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે ત્રણ શુભવ્રતોનું, અને ચાર શિક્ષાવ્રતોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. તેમાં દરેક વ્રતના અતિચારોની ખીના અને કર્મહાનોની ખીના તથા આશ્રમતાદિનો કાલ, તેમજ સમ્યક્ત્વના ભેદો અને શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાનું તથા સંદેખનાના અતિચારોનું વર્ણન પણ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. આ રીતે શ્રાવકના

મૂલ શુણેનુ વર્ણન કરીને ઉત્તર શુણેનુ વર્ણન કરતા પ્રત્યાખ્યાનના (૧) અનાગત પ્રત્યાખ્યાન, (૨) અતિકાત પ્રત્યાખ્યાન વગેરે ૧૦ ભેદોનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવતા કહ્યું છે કે-જે અગુપ્ત પ્રત્યાખ્યાન, સુષ્ટિ પ્રત્યાખ્યાન વગેરે પ્રત્યાખ્યાનો તે સકેત પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય અને જે પૌરૂષી વગેરેના પ્રત્યાખ્યાનો તે અદ્ધા પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય

આ તમામ ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને ૬ શુદ્ધિનુ અને પ્રદાન વગેરેનુ સ્વરૂપ તથા નોકારશીના પ્રત્યાખ્યાનનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પછી કહ્યું છે કે-શબ્દ કરતા મનના ભાવ એ વધારે પ્રમાણુજૂત ગણાય છે એટલે પ્રત્યાખ્યાન લેતા તે લેનારના મનમા જે પ્રત્યાખ્યાન લેવાની ભાવના હોય, તેજ પ્રત્યાખ્યાન તેણે લીધું કહેવાય અથવાજુ (નહિ સાક્ષણુ) વગેરે કારણોમાના કાર્ષ પણ કારણથી પ્રત્યાખ્યાનના દેનારા શ્રી શુદ્ધ મહાગાજ વગેરે કદાચ ખીણુ પ્રત્યાખ્યાન આપે, તો પણ પ્રત્યાખ્યાનના લેનારને તે કરવાનુ હોય જ નહિ કારણ કે તે આપેલા પ્રત્યાખ્યાનને કંવાની ભાવના જ પ્રત્યાખ્યાન લેનાર લબ્ય જીવના મનમા વર્તતી નથી માટે જ પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્યમા શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ મહારાજે કહ્યું છે કે-“ઉવચ્ચોગિત્ય પમાણ ન પમાણ વ્રજણચ્છલણા” એટલે પ્રત્યાખ્યાનને લેનારા લબ્ય જીવોનો ઉપયોગ એજ પ્રમાણુ તરીકે ગણાય, પણ શબ્દની સ્ખલના (ફેરફારી) એ પ્રમાણુજૂત (બ્યાજખી) ગણાય જ નહિ આ હકીકત વિસ્તારથી કહીને ૧ કાસિય, ૨ પાલિય, ૩ સોદિય, ૪ તીરિય, ૫ કીદિય, ૬ આરાદિય આ ૬ પદોના સ્પષ્ટાર્થ સમજાવ્યા છે પછી અનુક્રમે પ્રત્યાખ્યાનનું ફલ (આશ્રવ દારોને રોકવા વગેરેથી માકીને અતે ભોક્ષ રૂપ ફલ) અને પ્રત્યાખ્યાનના આગારોની ખીના તથા પૌરૂષી (પોરસી) ના અને એકાશન (એકાસણા) ના પ્રત્યાખ્યાનનુ સ્વરૂપ તેમજ વિઠૃતિ (વિગઈ) ના, તથા અભિગ્રહના ભેદો વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને વિગઈના પ્રત્યાખ્યાનમા આવતા આઠ અને નવ આગારોનુ સ્થાન (એટલે આઠ આગારો ક્યારે બોલાય ? ને નવ આગારો ક્યારે બોલાય ? આ હકીકત) અને નીવો (નિર્વિઠૃતિક) ના પ્રત્યાખ્યાનનુ સ્વરૂપ તથા આયગિતના ભેદો, તેમજ નીવિયાતા વગેરેનો ને પારિધાપનિકાનો વિચાર વગેરેનુ વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી અનુક્રમે પારિધાપનિકા (પગ્ઠવવા લાયક પદ્યોને પરકવવાનો) નિધિ, અને પ્રત્યાખ્યાનને લેનારા જીવો અને આપનારા શુદ્ધ મહાગાજ વગેરે ણને પ્રત્યાખ્યાનના સ્વરૂપના જાણકાર હોય તો પ્રત્યાખ્યાનના લેનાર જીવનુ પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ કહેવાય છે અહીં પ્રત્યાખ્યાનનો લેનાર જીવ જાણકાર ન હોય, પણ દેનાર શુદ્ધ વગેરે જાણકાર હોય આ જીવે ભાગો જાણવો તથા દેનાર શુદ્ધ વગેરે જાણકાર ન હોય, પણ લેનાર જીવ જાણકાર હોય આ ત્રીજો ભાગો જાણવો તેમજ લેનાર અને દેનાર, ણને જાણકાર નહોય આ ચોથો ભાગો જાણવો આ રીતે પ્રત્યાખ્યાનના લેનારની ને દેનારની ચક્રગી સ્પષ્ટ સમજાવીને પ્રત્યાખ્યાનના કરનારનું ને દેનાર શુદ્ધ મહાગાજ વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પછી કંમસર પ્રત્યાખ્યેય (દ્રવ્યથી પ્રત્યાખ્યાન કંવા લાયક અશન વગેરે, અને ભાવથી મિધ્યાત્વ વગેરે)નુ સ્વરૂપ, અને પર્યદાના (૧) ઉપરિયત પર્યદા, (૨) વિનીત પર્યદા, (૩)

અન્યાક્ષિત પર્ષદા, (૪) ઉપયુક્ત પર્ષદા. આ ચાર લેદોનું સ્વરૂપ, તથા આજ્ઞાથી માનવ લાયક 'આજ્ઞાગ્રાહ્ય' પદાર્થની તેમજ દૃષ્ટાંતથી જાણવા લાયક પદાર્થની બીના સમજાવીને ધમ્મિલનું અને દામનકનું દૃષ્ટાંત આપીને પ્રત્યાજ્ઞાનના ફલનું વર્ણન કરતાં તેનું અતિમ ફલ-મોક્ષ મળે એમ કહ્યું છે. છેવટે જ્ઞાન નયની અને ક્રિયા નયની ચર્ચા જણાવીને સમજાવ્યું છે કે-પરમ ઉદ્ધાસથી જ્ઞાન ક્રિયાનો સાત્ત્વિક આરાધક એવો જે આત્મા તેજ સાધુ કહેવાય.

॥ શ્રી આવશ્યક સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો બાવીશમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

॥ ત્રેવીશમો પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી ઓષ નિર્ચુક્તિનો દૂક પરિચય ॥

॥ આર્ય ॥

સામણ્યા મુણિચરિયા, સત્તઠિ દારેઠિ જીઈ પળ્ણત્તા ॥
 સા મદગાહુરદયા, વિણ્ણેયા ઓહનિજ્જુત્તી ॥ ૧૭૨ ॥
 તીપ પરિચયલેસ, વુચ્છ ઓહેણ સમણદિણચરિમા ॥
 વુત્તા સામણત્થો, રહોદસહો તહેવેસા ॥ ૧૭૩ ॥
 અત્થિ પસામાવસસય-ણિજ્જુત્તીપ જઓ તયત્થુત્તી ॥
 સચિત્તત્થણત્થો-પિ માસિઓ પુત્તિવરગુરુણા ॥ ૧૭૪ ॥
 ચરણ-કરણ-પહિલેહણ-પિંટોવહિણાયવણચાયપહિસેવા ॥
 આલોયણા વિમુદ્ધી, ર્દઈપ માસચુણ્ણીઓ ॥ ૧૭૫ ॥
 ચરણ કરણાણુઓગ-પ્પાહણ્ણમિ મીઠ જેણ ચરણત્થં ॥
 અણુઓગતિગ સમણો-વપારિણી ઓહણિજ્જુત્તી ॥ ૧૭૬ ॥

ગાઠ્યાર્થ—હવે હું આ શ્રી જૈન પ્રવચન દિશ્યાવલીના ત્રેવીશમા પ્રકાશમા શ્રી
 ઓષ નિર્ચુક્તિનો પરિચય દૂકામા કહીશ જે (નિર્ચુક્તિ) મા પ્રતિજ્ઞેખન (વશ્વાદિની
 પડિલેહણ) દાર વગેરે સાત દારોનું વર્ણન કરવા પૂર્વક મુનિચર્યા (શ્રમણ જીવનના
 નિયમો, મુનિપર્મ) સામાન્યથી જાણવી છે, તે ઓષ નિર્ચુક્તિ કહેવાય ચોદપૂર્વી શ્રી
 ભદ્રગાહુરવામી મહાગજે આ (ઓષનિર્ચુક્તિ)ની રચના કરી છે આ શ્રી ઓષ નિર્ચુક્તિને
 અંગે જાણવા જેવી બીજી બીના એ પણ છે કે—અહીં ઓષથી એટલે સામાન્યથી સાધુ
 સાધ્વીની દિનચર્યાનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી પણ ઓષ નિર્ચુક્તિ કહેવાય છે ઓષ શબ્દનો
 'સામાન્ય' અર્થ થાય છે તથા અહીં મી ભદ્રગાહુર વ્યાખ્યાએ આવત્યક નિર્ચુક્તિમા
 કહેલી અને ન કહેની ધણી બીના વિગતાગથી મમનવી છે તેથી આ ઓષ નિર્ચુક્તિને
 "સક્ષિપ્ત આવત્યક નિર્ચુક્તિ" પણ કહી શકાય ॥ ૧૭૨-૧૭૩-૧૭૪ ॥ આ શ્રી ઓષ
 નિર્ચુક્તિમા અગ્નિ સિત્તરીની, ને કગ્નિ સિત્તરીની બીના કહી છે એટલે સાત દારોનું
 વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે તે ૭ દારોના નામ આ પ્રમાણે જાણવા (૧) પ્રતિજ્ઞેખના દાર,

(૨) પિંડદ્વાર, (૩) ઉપધિદ્વાર, (૪) અનાયતન વર્જન દ્વાર, (૫) પ્રતિસેવા દ્વાર, (૬) આલોચના દ્વાર, (૭) વિશુદ્ધિ દ્વાર. આ ૭ ગાગતો અહીં વિસ્તારથી કહેવાની છે. આ ઓઘ નિર્ચુક્તિના અર્થના વિવરણ રૂપ સાધનો એ છે. (૧) લાખ્ય, (૨) ચૂર્ણિ. તેમાં આનું લાખ્ય સંપૂર્ણ મળી શકતું નથી. તેની કેટલીક ગાથાઓ અણુસમન્વ લેખકાદિએ નિર્ચુક્તિમાં લેખવી દીધી છે. ચૂર્ણિ છે ખરી, પણ તે છપાઈ નથી. ॥ ૧૭૫ ॥ આ શ્રી ઓઘ નિર્ચુક્તિમાં ચારિત્રની ખીના અને ચારિત્રને ટકાવનારા તથા વધારનારા, તેમજ નિર્મલ ખનાવનારા સાધનોની ખીના વધારે વિસ્તારથી કહી છે, તેથી તે (ઓઘ નિર્ચુક્તિ) ચરણ કરણાનુયોગને વર્ણવનારી છે, એમ ખૂશીથી કહી શકાય. યાદ રાખવું જોઈએ કે ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, અને દ્રવ્યાનુયોગ ચરણકરણાનુયોગને જ પોષનારા છે. માટે ચારે અનુયોગોમાં પહેલો ચરણકરણાનુયોગ કહ્યો છે. કારણ કે મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં ચારિત્રની જ મુખ્યતા છે, તેથી ચરણકરણાનુયોગની કહેલી મહત્તા (મોટાઈ) વ્યાજબી જ છે. દ્વંકામાં એમ જરૂર કહી શકાય કે—સાધુ સાધ્વીઓને ણહુ જ ઉપકાર કરનારી આ શ્રી ઓઘ નિર્ચુક્તિ છે. શ્રી ગુરૂ મહારાજ વગેરે ગીતાર્થ મહાપુરૂષોએ નવા સાધુઓને આ શ્રી ઓઘ નિર્ચુક્તિ જરૂર લાણાવવી જોઈએ. આ ઓઘ નિર્ચુક્તિના અભ્યાસ કરનારા મુનિઓ વગેરે મોક્ષમાર્ગની આરાધના જરૂર કરી શકે છે, અને શ્રી આવશ્યક નિર્ચુક્તિનો યથાર્થ અર્થ પણ જરૂર સમજી શકે છે. ॥ ૧૭૬ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના ત્રેવીસમા પ્રકાશમાં શ્રી ઓઘ નિર્ચુક્તિનો પરિચય દ્વંકામાં જણાવું છું—જેમ આવશ્યક સૂત્રમાં સામાચારીનું વર્ણન કર્યું છે, તેમ અહીં પણ સાધુ સાધ્વીની સામાચારીનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે, તેથી આવશ્યક સૂત્રની નિર્ચુક્તિની સાથે ઓઘ નિર્ચુક્તિનો વધારે સંબંધ છે. માટે જ અહીં આવશ્યક સૂત્રનો પરિચય દ્વંકામાં જણાવીને ઓઘનિર્ચુક્તિનો પરિચય દ્વંકામાં જણાવવો ઉચિત ગણાય છે. સંયમ રૂપ ઝાડના મૂળિયા જેવી ઓઘ નિર્ચુક્તિ છે. માટે એ ‘ સૂત્ર રૂપ નહિ છતાં પણ મૂલ સૂત્ર તરીકે પરમ ગીતાર્થ મહા પુરૂષોના વચનથી ગણાય એ વ્યાજબી જ છે. અહીં શરૂઆતમાં શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ શ્રી અરિહંત ભગવંત વગેરેને નમસ્કાર કરીને અદ્ય અક્ષર (થોડા અક્ષરો) વગેરે ગુણવાળી ઓઘ નિર્ચુક્તિને કહી છે. એમ જણાવીને ક્રમસર ઓઘ શબ્દના પર્યાયવાચક ૪ શબ્દોની ખીના અને નિર્ચુક્તિનો શબ્દાર્થ (અન્વર્થ) કહ્યો છે. પછી આના લાખ્યની ખીણ ગાથામાં ચરણ સંપત્તિના ૭૦ લેહો આ પ્રમાણે કહ્યા છે—(૧થી ૫) પાંચ મહાવ્રતો, (૬થી ૧૫) સાધુધર્મના ક્ષમા, માર્દવ વગેરે ૧૦ લેહો, (૧૬થી ૩૨) સંયમના ૧૭ પ્રકારો, (૩૩થી ૪૨) વૈયાવૃત્ય (વૈયાવચ્ચ) ના ૧૦ લેહો, (૪૩થી ૫૧) બ્રહ્મચર્યની નવ શુભ્તિઓ, (૫૨ થી ૫૪) જ્ઞાનાદિ ત્રણ લેહો,

પપથી ૬૬) ગાદ્ય અભ્યંતર તપના ૬-૬ લેદો ગચ્છતા તપના ૧૨ ભેદો, (૬૭થી ૭૦) ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપ ચાર કષાયોનો ત્યાગ આ રીતે ચરણ સિત્તરિના ૭૦ લેદો કહીને આના લાખ્યની ત્રીજી ગાથામા ઋણ સપ્તતિના ૭૦ લેદો આ પ્રમાણે કહ્યા છે—

(૧થી ૪) પિંડવિશુદ્ધિના ૪ લેદો, (૫થી ૯) ઈર્ષ્યા સમિતિ વગેરે પાચ સમિતિઓ, (૧૦ થી ૨૧) અનિત્ય ભાવના વગેરે બાર ભાવના, (૨૨ થી ૩૩) સાધુને વહન કરવા લાયક ૧૨ પ્રતિમા, (૩૪ થી ૩૮) પાચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, (૩૯ થી ૬૩) પ્રતિલેખનાના (પરિવેશણના) ૨૫ ભેદો, (૬૪ થી ૬૬) મનોગુપ્તિ વગેરે ત્રણ ગુપ્તિઓ, (૬૭ થી ૭૦) દ્રવ્યાદિ ભેદ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહો આ પ્રમાણે ચરણસિત્તરીની આરાધના કરવામા સપૂર્ણ મદદ કરે છે, માટે તે 'ચરણ સિત્તરી' નામે ઝોળખાય છે આ બંને સિત્તરીનું વર્ણન કરીને કહ્યું છે કે—ચરણકરણાનુયોગ વગેરે ચાષ્ટે અનુયોગોમા અનુક્રમે (૧) ચરણ કરણાનુયોગ, (૨) ધર્મકથાનુયોગ, (૩) ગણિનાનુયોગ, (૪) દ્રવ્યાનુયોગ, મહર્દિષ્ઠ (શ્રેષ્ઠ) જાણવા અને જાકીના ધર્મકથાનુયોગ વગેરે ત્રણ અનુયોગોનું ફલ ચારિત્ર છે, માટે ચારે અનુયોગોમા ચારિત્રની (ચરણ કરણાનુયોગની) મહત્તા વર્ણવી છે આ પ્રસંગે વજ્રની, સુવર્ણની, રૂપાની અને લોહાની ખાણનું દદ્યાત જણાવ્યું છે આ તમામ ખીના વિસ્તારથી કહીને અપાક્ષર શબ્દના અને મહાર્થ શબ્દના સયોગથી થતા ચાર ભાગા, અને ચાક્ર પ્રસંગે જરૂરી ટપાસ વગેરેના દદ્યાતો કહ્યા છે પછી અહીં ક્રમસર કહેવા લાયક પ્રતિ લેખના વગેરે સાત ગાળતો જણાવીને ક્રમસર પ્રતિલેખનાના પર્યાયવાચક શબ્દો, અને પરિવેશણને કરનાર સાધુ વગેરેનું, તથા પ્રતિલેખનાનું તેમજ પ્રતિલેખના કરવા લાયક પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે પછી અશિવ, દુકાળ વગેરે ૧૦ કારણોની ખીના અને અશિવકારિણીનું સ્વરૂપ જણાવતા ત્યાગ કરવા લાયક પદાર્થોનું પણ વર્ણન કર્યું છે પછી ગ્લાન (માદા) સાધુને ઉદ્દેશીને ઉદ્ધર્તનાના વિધિ વગેરે જરૂરી હકીકત અને પૃથ્વી કાય અપકાયની જયણા જણાવતા મધુસિત્તાદિનું સ્વરૂપ તથા પાદલેખનિકાદિનું સ્વરૂપ તેમજ સઘટ્ટાદિનું સ્વરૂપ જણાવવા પૂર્વક સઘટ્ટાદિ પ્રમાણવાળા જલમા ઉતરવાનો વિધિ વગેરે મુનિધર્મને પોષનારી હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે

પંજી અનુક્રમે તેઉકાય વાયુકાય અને વનસ્પતિ રૂપ ત્રણ દારોનું સ્વરૂપ જણાવતા થતના ધર્મને ઉપદેશ આપ્યો છે તેમા પ્રસંગે ઝોવી હિતશિક્ષા આપી છે કે—સયમનો સાધક આત્મા છે, માટે તેવા આત્માની પહેલા જરૂર રક્ષા કરવી નોંધએ, અને ગાડરીયા પ્રવાહે તણાવું નહિ જેટલા સસારના કારણો છે, તેટલા જ કારણો મોક્ષના પણ જાણવા આથી કહી શકાય કે ભવના કારણો અને મોક્ષના કારણો સરખા છે તેમજ થતનાને (જયણા ધર્મને) પાલનાર જીવ મોક્ષને પામે છે, ને જયણા ધર્મની વિરાધના કરનારો જીવ સસારમા ભગે છે આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું છે કે—જીવ દલને નોંધને વિધિ માર્ગનો અને નિષેધ માર્ગનો અમલ (ઉપયોગ) કરાય છે અને ખરી

રીતે કર્મ બંધમાં જે આત્માના પરિણામ, તેજ સાક્ષાત્ (અનંતર) કારણ છે, તથા ચતુર્તાથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે. તેમજ જેના મનમાં સાચી ત્યાગ ધર્મની ભાવના રહેલી છે, તે આત્મા મુક્તિ પદને પામે. આ તમામ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને ગ્દાનાદિ દ્વારેનું વર્ણન, અને સાંભોગિકાદિને અંગે જરૂરી બીના, તથા ગ્દાનને માટે વૈદ્યને લાવવાનો વિધિ તેમજ શ્રાવક પાસેથી જરૂરી દવા વગેરે પદાર્થોને માંગવાનો વિધિ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પંછી જિનાજાનું ને આચાર્યની આજ્ઞાનું અને પ્રથમાલિકા રૂપ ગોચરીનું જરૂરી વર્ણન તથા ઉદ્દગમ દોષાદિની બીના, તેમજ શૂન્ય ગૃહાદિમાં વસતિ, (રહેવા માટે સ્થાન, ઉપાશ્રય) વગેરેને અંગે જરૂરી હકીકત વગેરે બીના સ્પષ્ટ જણાવી છે. પંછી કોઈ ગામ નગરાદિમાં બીજી વસતિ (ઉપાશ્રય) મુનિવરોને ઉતરવા લાયક ન હોય, ત્યારે જો પાર્શ્વસ્થ વગેરેની વસતિમાં નિરૂપાયે ઉતરવું પડ્યું હોય (રહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય) તો તે વખતે સાચવવાનો વિધિ, અને ખાસ કારણે અશિવ (ઉપદ્રવવાળા) સ્થાને રહેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં તે વખતે સાચવવાનો વિધિ, તથા ચોમાસામાં વિહાર કરવાથી લાગતા દોષોનું, તેમજ ગીતાર્થના વિહારનું અને ગીતાર્થની નિશ્રાવ્યે કરાતા વિહારનું સ્વરૂપ વગેરે તમામ બીના વિસ્તારથી કહી છે. અહીં જણાવ્યું છે કે—શ્રી તીર્થંકરે (૧) ગીતાર્થનો વિહાર, અને (૨) ગીતાર્થ નિશ્ચિત મુનિવરોનો વિહાર આ બે રીતે વિહાર કરવા ફરમાવ્યું છે. જે મુનિ પોતે ગીતાર્થ ન હોય, ને ગીતાર્થની નિશ્રામાં (આજ્ઞામાં) ન રહેતો હોય, તે જો વિહાર કરે, તો તે વિરાધક બને છે. પંછી અનુક્રમે ગચ્છવાસી આચાર્ય વગેરેનું, ને ગચ્છ નિર્ગત (જેઓ ગચ્છમાં હાલ ન રહેતા હોય તેવા) પ્રત્યેક બુદ્ધ વગેરેનું સ્વરૂપ, તથા ગચ્છવાસી મુનિવરાદિના વિહારનો વિધિ, તેમજ ક્ષેત્રની અને ઉચ્ચાર ભૂમિ વગેરેની પ્રત્યુપેક્ષણ (પડિલેહણ) કરવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને ક્ષેત્રના વિભાગાદિનો વિધિ, અને શ્રી આચાર્યાદિ ગુરુ મહારાજને માટે દિનગ્ધ આહાર (દૂધ, ઘી) વગેરેને બહારવાનો વિધિ, અને સ્થાંડિલાદિની પ્રત્યુપેક્ષણ કરવાનો વિધિ, તથા વસતિ વાપરવા માટે શય્યાતરેની અનુજ્ઞા (રજા) લેવાનો વિધિ, તેમજ દ્રવ્યાનુસૂચના વગેરેનું સ્વરૂપ વગેરે તમામ બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પંછી કમસર સાંકડી વસતિમાં રહેવાનો વિધિ, અને પ્રાધુર્ણ્યક (પરોણા જેવા—ચાલુ વિહાર કરતાં આવેલા) મુનિઓ વસતિમાં આવતાં સાચવવાનો વિધિ, તથા વિહાર કાલે ઉપધિ આદિને વહન કરી (ઉપાડી) ચાલવાનો વિધિ, તેમજ વિહાર કરતાં આગળ ગયેલા કે પાછળ રહેલા સાધુઓને સાચવવાનો જરૂરી વિધિ, વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

પંછી કમસર આગળ ગયેલા સાધુઓ પાછળ રહેલા સાધુઓને ખેરા રસ્તાની બંધાર પડે, માટે રેખા (દાંડાથી લીસોટો) કરે તેવી સૂચના, આહાર કરીને કે વિકોલે ગામ નગરાદિમાં પ્રવેશ કરવાથી લાગતા દોષોનું વર્ણન, સંધારો કરવાનો, ખામ વિગેરેમાંથી નીકળવાનો, તેમજ વસતિમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ, ને ખુદલા મકાનમાં રહેવાનો

વિધિ વગેરે ધીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી અનુક્રમે મુનિવરાદિને જૂદી જૂદી વસ્તીમાં રહેવાનો વિધિ અને વસતિ વગેરેને મેળવ્યા પછી શુદ્ધ મહાત્મા વગેરે વડીલોને જણાવવાનો વિધિ, તથા સાધર્મિકાની સાથે રહેવાનો, તેમજ ત્રણ દિવસ સુધી પગેણા સાધુઓને માથવવાનો વિધિ વગેરે ધીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અનુક્રમે સાડકી વસતિમાં, વિશાલ વસતિમાં ને પ્રમાણપેત વસતિમાં સથારો ડરવાની તથા નીચળાની વિધિ તેમજ તેમાં તે ત્રણે પ્રમાણની વસતિમાં સાથવવા લાયક ચતનાની ધીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી કમસર જાગીયામાં ઉતરેલા મુનિવરને સાથવવાનો વિધિ અને ગામ વગેરેમાં પ્રવેશ કરતા શુદ્ધ જોવાનો વિધિ, તથા સ્થાપના કરવું વર્ણન, તેમજ શ્રી આચાર્યને ઘર દહેરાસરે વદન કરવા જતા માથવવાનો વિધિ, વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી કહી છે પછી વૈયાવચ્ચના કળાગ મુનિનું સ્વરૂપ અને આદ્ય કુલમાં દ્રવ્ય પ્રમાણાદિને જણાવવાનો વિધિ, તથા શુદ્ધી આજ્ઞા લઈને ધીજે ગામ જવાનો વિધિ, તેમજ પ્રથમાલિકાદિનો વિધિ વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી જણાવ્યું છે કે—કેવલજ્ઞાની જે ઉપધિ વગેરેને નાના જીવો ચોટયા હોય તેવી ઉપધિની જ પરિવેહણ કરે, પણ હજી થ જીવોને તે ઉપધિ વગેરે જીવ મસકત હોય કે ન હોય, તે પણ શ્રી નિશ્ચર દેવની આજ્ઞા છે કે સવારે અને સાંજે જરૂર વસ્ત્રાદિની પ્રતિવેષના (પરિવેહણ) કરવી જ નોંધ એ જણાવ્યું છે તેઓ હજીય છે તેમજ કેવલી ભગવતો નાની જીવાતને કેવલ જ્ઞાનથી જાણે છે, પણ હજીય જીવો ખડુ જ ઝીણા જાતુઓને જાણે શક્તા નથી આમાથી સમજવાનું એ મળે છે કે—કેવલજ્ઞાની કેવલ જ્ઞાનથી એમ જાણે કે મારી ઉપધિ વગેરેને જીવાત લાગી છે, (ચોટી છે), તે તે જરૂર પરિવેહણ કરે ને એમ જાણે કે જીવાત વગેરે લાગી નથી, તે તેમને પરિવેહણ કરવાની જરૂરિયાત નથી અર્થાત્ ન કરે આ તમામ ધીના સ્પષ્ટ સમજાવીને દ્રવ્યથી ને ભાવથી પ્રત્યુપેક્ષણનું સ્વરૂપ, અને દાઉસગ કરવાની તથા સાડા સાદિ વિધિ સાચવીને શ્રી શુદ્ધમહાગજાદિની પામે બેસવાનો વિધિ, તેમજ પહેલા જોઈને પૂજારી ઉપકરણાદિને ચક્રણ કરવાનો ને મૂકવાનો વિધિ વગેરે ધીના વિસ્તારથી સમજાવી છે તે પ્રસંગે જણાવ્યું છે કે—મુનિ અધ્ધા (લાભો વિહાર) અને આગાઠ માદગી વગેરે કારણો સિવાય દિવસે સૂવે નહિ પછી કમસર મુખવચ્ચિકા (મુહપતિ) વગેરેની પ્રતિવેષના કરવા । વિધિ અને તે ટાઈએ ત્યાગ કરવા લાયક દોષોનું સ્વરૂપ તથા મોન બાથે પરિવેહણ કરવાની ભલામણ તેમજ પરિવેહણ કરતા કરતા જોવાથી થતી જીવન કાયની વિરાધનાની ધીના વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી જણાવ્યું છે કે—જે મુનિવરો વસ્ત્રાદિની પ્રતિવેષના કરે નહિ, તેઓ સર્વાધના (સંપૂર્ણ આગધના) નો લાભ લઈ શક્તા નથી જેઓ ઇદ્રિયોને વગ કરીને આઠ પ્રવચન માતાને પાત્રીને તપ નિયમ અને મયમને સાથે, તે મુનિવરો આગધક બને છે આ હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને પ્રેક્ષા સયમ, ઉત્પ્રેક્ષા સયમ, પચ્છિકાપના સયમ અને પાચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી કમસર સ્વરૂપ જાના વર્ણનમાં આપત

અને સંલોક પદના ભાંગા, અને સ્વપક્ષાદિનું વર્ણન, તથા અધિકરણ (કપાય, કલેશ, ગધડા)નું સ્વરૂપ જણાવતાં આહનન (તાડન તર્જના) વગેરે દોષોની ખીના, આ તમામ હકીકત જણાવતાં પહેલાં નિશ્ચયથી ને વ્યવહારથી પૌરૂષીનું સ્વરૂપ, શીતકાલાદિમાં તેની થતી વૃદ્ધિ હાનિ (પૌરૂષીના પ્રમાણમાં થતો વધારો કે ઘટાડો) તથા અવમરાત્ર એટલે ક્ષયતિથિનું વર્ણન, તેમજ પ્રતિલેખના કરવાના કાલ (ટાઈમ)નું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કરીને અનુક્રમે પાત્રાને પડિલેહવાનો ને પડિલેહીને તેને સ્થાપન કરવાનો વિધિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી જણાવ્યું છે કે—ચોમાસામાં પાત્રની ઉપર ગુચ્છા ચઢાવવા નહીં ને જાકીના આઠ મહીનામાં પાત્રાની ઉપર ગુચ્છા જરૂર ચઢાવવા જ જોઈએ. જો તેમ ન કરે, તો જે દોષો લાગે, તેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી સ્થંડિલ જતાં (વડીનીતિ જતાં) ડગલને ગ્રહણ કરવાનો વિધિ અને સ્થંડિલના ૧૦ ભાંગા જણાવીને શુદ્ધ સ્થંડિલનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—જ્યાં લોકો આવતા જતા ન હોય, અને તેમની દૃષ્ટિ ન પડતી હોય, તથા જિલ તેમજ લીલોતરી વિનાની ભૂમિ હોય, ત્યાં સાધુએ સ્થંડિલ (વડીનીતિ) જવું જોઈએ. આ સ્થંડિલના વર્ણનમાં સમ વગેરે પદોનું પણ સ્વરૂપ અને સૂર્યની છાયા વગેરેનો નિર્ણય કરવાનો વિધિ, તથા અવગ્રહને માંગવાનો વિધિ, તેમજ ઉપકરણોને મૂકવાના સ્થાનની ખીના વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી પાત્ર સમિતિના અધિકારમાં ઈર્થા સમિતિનું સ્વરૂપ, અને ઉંચે જોઈને કે આડા અવળાં જોઈને ચાલતાં થતા નુકશાન વગેરેની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને પ્રતિલેખના દ્વારનું વર્ણન પૂરું કર્યું છે.

॥ ૨ ॥ ખીજા પિંડદ્વારનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં પિંડેષણા વગેરે ત્રણ પ્રકારની એષણાને કહેવાની ભાવના જણાવીને નિયુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી મહારાજે પિંડ શબ્દના નિક્ષેપા જણાવતાં સચિત્ત મિશ્ર અને અચિત્ત પૃથ્વીકાયનું તથા અપ્કાયનું સ્વરૂપ અને પ્રયોજન તથા અચિત્ત થવાના કારણો તેમજ વસ્ત્રોને ધોવાનો કાલ વિધિ અને સૂકવવાનો વિધિ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. આ અવસરે કલ્યાણક પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી કેમસર સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદે અગ્નિકાય, વાયુ અને વનસ્પતિનું વિસ્તારથી વર્ણન કરીને વિકલેન્દ્રિયાદિનું પ્રયોજન અને પાત્રાને લેપ કરવાના સાધન ભૂત પદાર્થોની માંગણી કેાની પાસે કઈ રીતે કરવી?, લેપ કરવાનું કારણ શું? લેપ કઈ રીતે કરવો?, પાત્રાને લેપ ન કરવાથી થતા ગેરલાભ કયા કયા? આ તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરો, તથા પિંડ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દોનું વર્ણન, તેમજ દ્રવ્ય પિંડ ને ભાવ પિંડનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી કેમસર એષણા પદનું સ્વરૂપ અને તેના (એષણા પદના) નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ કહીને ગવેષણાનું વર્ણન કરતાં પ્રમાણ, કાલ, આવશ્યક, સંઘાટકાદિની ખીના અને

સાધુ એકલો ગોચરી જાય, તો તેને થતા દોષોની ખીના, તથા આચાર્યાદિને માટે એકથી વધારે વખત ગોચરી જવાનું વર્ણન, તેમજ ન્યા ગોચરી જવાય નહિ, તેવા પ્રતિષિદ્ધ કુળોને ઓળખવાના ચિન્હો વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી અનુક્રમે નિદનીય પિંડને અહણુ ક્રવાનું ફલ અને નિષિદ્ધ વસતિ તથા આહાર પાણીનું વર્ણન વગેરે હકીકતો જણાવીને કહ્યું છે કે—શ્રી જિન પ્રવચનથી વિરૂદ્ધ ક્રિયા કરનારા જીવો અનતીવાર સસારમા લભે છે જે મુનિવરો એવણાનું અને અનેવણાનું સ્વરૂપ જાણે છે, તેઓ જિનમતને જાણે છે, એમ જરૂર કહી શકાય આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને દ્રવ્ય ગવેષણાનું અને લાવ ગવેષણાનું સ્વરૂપ અનુક્રમે દ્રવ્ય ગવેષણાના વર્ણનમા કનકપૃષ્ઠ રાગાદિના દૃષ્ટાંતો, અને લાવ ગવેષણાના વર્ણનમા ધર્મરૂચિ અણગારનું ને શ્રી વજ્રસ્વામીજીનું દૃષ્ટાંત જણાવ્યું છે. પછી વાનર યુથનું દૃષ્ટાંત આપીને દ્રવ્ય અહણિષણાનું સ્વરૂપ સમજાવીને કમસર લાવ અહણિષણાનું સ્વરૂપ અને જેની પાસેથી ગોચરી બહારી શકાય નહિ તેવી ગર્ભિણી સ્ત્રી, તથા ધાન્યને ખાડતી પીસતી, રૂને કાતતી બી આદિ પાસેથી ભિક્ષા બહારાય નહીં આ તમામ પદાર્થોની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને પગની પ્રમાર્જના કરવાનો વિધિ, અને ત્રણ નિસિદ્ધીની ખીના તથા કાયોત્સર્ગ કરવાનો વિધિ, તેમજ મતિસેવનાદિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે. પછી અનુક્રમે ઓષ-આલોચનાનું સ્વરૂપ અને તે આલોચના કરતી વખતે તજવા લાયક દોષોનું સ્વરૂપ, તથા વડીલને ગોચરી ણતાવવાનો તેમજ આલોચવાની વિધિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કમસર સ્વાધ્યાયની પ્રત્યાપનાનું સ્વરૂપ, અને પ્રાધૂર્ણિક મુનિવરાદિને જરૂર નિમત્રણ કરવાની ખીના જણાવી છે. પછી કહ્યું છે કે—તેઓ પોતાને જરૂર ન હોયથી કદાચ ગોચરી લે નહિ તો પણ નિમત્રણ કરનાર મુનિવરાદિને કર્મ નિર્જરાદિ વિગિષ્ટ લાભ જરૂર મળે છે. શ્રી ભરત ચક્રી વગેરેના દૃષ્ટાંતે વૈયાવચ્ચ ગુણ અપ્રતિપાતી છે, એમ સમજાવે મુનિએ તેનો લાભ જરૂર લેવો જોઈએ. પછી અનુક્રમે માછલાના દૃષ્ટાંતો, દ્રવ્યથી આલોચણાનું સ્વરૂપ વડીલને બારથી ગ્રામૈયણાનું સ્વરૂપ અને ખાસ કારણે મહત્ત્વીયી અલગ બેસીને ગોચરી કરનારા આગાધ યોગી મુનિવરાદિનું સ્વરૂપ તથા મુનિને ગુરૂની નજરે ગોચરી વાપરવાનો વિધિ, તેમજ મહત્ત્વીયા કારણો વગેરે પદાર્થોની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી કમસર વસતિને સાચવનાર મુનિની ફરજ અને અચિત્ત સ્વચ્છ પ્રવાહી પદાર્થો (પાણી વગેરે) બહારવાનો તથા તેને ગરણા વગેરેથી ગાળવાનો વિધિ, તેમજ દ્રવ (પ્રવાહી) પદાર્થોને બહારવાના પાત્રાનું પ્રમાણ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ કહીને અનુક્રમે મહત્ત્વીય સ્થવિરનું સ્વરૂપ, અને લેજન મહત્ત્વીયા પદસ્થાદિના ક્રમે બેસવાનો વિધિ તથા આહાર વાપરવાનો વિધિ જણાવતા ધૂમ્રદોષ અગાધ દોષાદિનું સ્વરૂપ, તેમજ મુનિને આહાર દેવાના ૬ કારણો ને આહારને તજવાના રોગાદિ કારણો વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી આહાર કર્યા પાછા પાત્રાને સાફ કરવાનો વિધિ અને ગોચરી કરતા વધેલા આહારને વાપરવાનો તથા ગીતાર્થની અગ્નાથી ખાસ કારણે (સાધુઓ ન વાપરી શકે એમ

હોય તો અથવા અકલ્પ્ય પદાર્થ અનુપયોગાદિમાંના કોઈ પણ કારણથી વહોરાયો હોય તો) પરઠવાનો વિધિ તેમજ શ્રી આચાર્યાદિ નિમિત્તે વધારે આકારાદિ વહોરાવો વિધિ વગેરે બીના બહુજ વિસ્તારથી જણાવીને બીજા પિંડદ્વારનું વર્ણન પૂરું કર્યું છે.

મુનિવરોને છેલ્લી પૌરૂષીમાં સ્વાધ્યાય કરવાનો વિધિ, અને ઉપવાસાદિ તપ કરનારા તથા નહિ કરનારા મુનિવરોને ક્રમસર આચાર્ય, અનશની ગ્લાનાદિની ઉપધિની પ્રતિલેખના કરવાની ભલામણ, તેમજ આહાર વાપરનાર અને નહિ વાપરનાર મુનિઓને ઉદેશીને સાંઝની ઉપધિની પડિલેહણના ક્રમમાં યોગ્ય સૂચના વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવીને ફરી સ્વાધ્યાયાદિ કરવાની આજ્ઞા કરાવી છે. પછી ઉચ્ચારાદિ નિમિત્તે ૨૪ સ્થંડિલોની બીના અને ૩ કાલભૂમિને પડિલેહવાની બીના તથા સૂત્રાર્થને યાદ કરવા માટે બધા મુનિઓને અને ગુરૂ વિના બાકીના મુનિઓને કથોત્સર્ગ કરવાનો વિધિ વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે કાલગ્રહણનું સ્વરૂપ, અને કાલગ્રહણને લેવાનો વિધિ, તથા કાલગ્રાહી મુનિના ગુણો, તેમજ કાલગ્રહણની ક્રિયામાં ચાર કાલગ્રહણોમાંના કયા કાલગ્રહણમાં તારાને જોવાની જરૂરિયાત હોય ? ને કયા કાલગ્રહણમાં આકાશમાં તારા જોવાની જરૂરિયાત ન હોય ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ આ રીતે કાલગ્રહણ વિધિનો દૂંક પરિચય પૂરો થયો. ॥

॥ ૩ ॥ ઉપધિ દ્વારનો દૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ઉપધિ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો, અને તેના (૧) ઔધિક ઉપધિ, અને (૨) ઔપગ્રહિક ઉપધિ આવા બે ભેદો તથા તે દરેક ઉપધિની સંખ્યા અને પ્રમાણ તેમજ સ્થવિરકલ્પિક મુનિઓને ૧૪ પ્રકારની ઉપધિ, જિન કલ્પિક મુનિઓને ૧૨ પ્રકારની ઉપધિ, સાધ્વીને ૨૫ પ્રકારની ઉપધિ વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે સ્થવિર કલ્પિકાદિની ઔપગ્રહિક ઉપધિની બીના અને તેમાં ઘટતા જઘન્યાદિ ભેદો, તથા સાધ્વીના (૨૫) ઉપકરણોનું સ્વરૂપ અને પ્રમાણ, તેમજ ઉત્કૃષ્ટાદિ ભેદે ક્રમસર ૮-૧૩-૪ પ્રકારની ઉપધિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે.

પછી અનુક્રમે પાત્રાનું પ્રમાણ અને વૈયાવચ્ચકર મુનિનું તથા નંદીભાજનનું સ્વરૂપ તેમ જ તેનું (નંદીભાજનનું) પ્રયોજન વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને પાત્રના લક્ષણોનું ને અપલક્ષણોનું વર્ણન, તથા પાત્રાનું પ્રયોજન (૬ જીવનિકાયની રક્ષા વગેરે), તેમજ ઝોળો, ઉપરનો ને નીચેનો ગુચ્છો, તથા પુંજણી આદિનું પ્રમાણ અને પ્રયોજન વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે પદ્મા (ઝોળીની ઉપર ઢાકવામાં આવે તે)નું સ્વરૂપ, અને મુનિઓ, શિયાળામાં ૪ પદ્મી, તથા ઉનાળામાં ૩ તેમજ ચોમાસામાં પાંચ પદ્મી વાપરે છે તે બીના, અને પદ્માનું તથા રજજાણ, વસ્ર, રલ્લેહરણ, (ધર્મ-ધ્વજક એવો) મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તિ, માત્રક, ચોત્રપદ્મ, સંસ્તારક (સંથારીઉ),

ઉત્તરપટ્ટક (ઉત્તરપટ્ટો), ઓષોત્રી અદરની નિષદ્ધા (પાકુ) આ રીતે ૧૦ ઉપધિતુ પ્રમાણ અને પ્રયોજન તેને વાપરવાનો વિધિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી ચોમાસા વગેરે ઋતુ કાલના દિનની ક્રમણી વગેરેને ગણવાનો ને વાપરવાનો વિધિ તથા ચર્મકેશક દડ કેપેટિ વગેરેનું લક્ષણ, સ્વરૂપ, પ્રમાણ, પ્રયોજન વગેરે હકીકત જણાવીને કહ્યું છે કે—એ પદાર્થ સચમાદિ ભોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામા મુનિને ઉપકાર (મદદ) કરે તે ઉપકરણ કહેવાય આ રીતે ઉપકરણની વ્યવસ્થા જણાવીને તેને ધારણ કરવાની (વાપરવાની) રીતિ (વિધિ) કહી છે પછી અનુક્રમે જ્ઞાની અજ્ઞાની અને પ્રમત્ત જીવોથી થતી હિ સામા તકાવત જણાવીને કહ્યું છે કે—નિશ્ચય નયના મતે હિ સાના પરિણામવાળો આત્મા જ હિ સા છે, ને અહિ સાના પરિણામવાળો આત્મા જ અહિ સા છે તથા અપ્રમત્ત આત્મા અહિ સક છે, તેમજ પ્રમત્ત આત્મા હિ સક છે આ તમામ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને જણાવ્યું છે કે—હિ સાના દોષ લાગવામા પરિણામની સુખ્યતા છે, જ્યણા સાચવનાર મુનિને કદાચ અજ્ઞાતા વિરાધના થાય, તો પણ ને કર્મ નિર્મલિપ્તિ ફલને પામે છે નિશ્ચયનયના મતે મનના ભાવ એજ પ્રમાણ ગણાય છે તેમજ પ્રતિલેખના વગેરે ગાદ્યકરણ એટલે કરણ સિત્તરિની આરાધના કરવામા આવ્યમ કરનાર મુનિઓ ચારિત્રને સાચવી શકતા નથી આ ગંધી ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને અતે કહ્યું છે કે—વિધિ માર્ગના સાધક આત્મા આયતન કહેવાય છે એટલે તે ભોક્ષ માર્ગને સાધે છે, ને ખીજને સાધવામા મદદગાર ખનીને સ્વપરતારક થાય છે

॥ આ રીતે ઉપધિદારનો દ્વં પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૪ ॥ અનાયતન વર્જન દારનો દ્વં પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા અનાયતનના સ્વરૂપ અને પર્યાયવાચક શબ્દો, તથા તેની મેવનાથી થતી જ્ઞાનાદિ ગુણોની હાનિ, તેમજ ભાવુકત્વ ને અભાવુકત્વ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી અનુક્રમે દ્રવ્ય આયતનાદિનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે—શ્રી જિનમદ્વિ ઉપાશ્રય વગેરે દ્રવ્યાયતન કહેવાય અને દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ભાવથી આયતન કહેવાય જ્યાં શીલવત ણહુશ્રુત આત્માઓ ભોગ મળીને ધાર્મિક વિચારોની આપ લે કરતા હોય, સામુદાયિક ધર્મરાધના કરતા હોય તે આયતન કહેવાય એમ કહીને અતે તેની સેવાનું ફલ જણાવ્યું છે

(૫) પાચમા પ્રતિસેવના દારના વર્ણનમા મૂલ ગુણ પ્રતિસેવનાનું ને ઉત્તરગુણ પ્રતિસેવનાનું સ્વરૂપ, તથા પ્રતિસેવના શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દોની ખીના વગેરે વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે

(૬) છઠ્ઠા આલોચના દારના વર્ણનમાં જણાવ્યું છે કે—આલોચના એ આત્મશુદ્ધિનું પરમ સાધન છે. દાયક અને ગ્રાહક બને જ જાણે એ રીતે આલોચના કરવાની અવિચ્છિન્ન મર્યાદા છે. પછી અનુક્રમે આલોચના કરનાર જીવના અને જેની પાસે આલોચના કરાય તેવાં શુદ્ધતા શુણ્ણ, તથા આલોચનાનું સ્વરૂપ, ફલ, તેના પર્યાયવાચક શબ્દો વગેરે હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી છે.

(૭) સાતમા વિશુદ્ધિદારના વર્ણનમાં કહ્યું છે કે—જેમ રોગના નિદાનને જાણનાર એવો પણ વૈદ્ય પોતાને થયેલા દરદની દવા ખીજા અનુભવી વૈદ્યની પાસે કરાવે, તે જરૂર નીરોગી (રોગ રહિત) બને છે તેમ અજ્ઞાન મોહ રાગ દ્વેષાદિમાંના કોઈ પણ કારણથી લાગેલા દોષની શુદ્ધિ કરવાનો ઉપાય પોતે (આચાર્ય વગેરે) જાણતો હોય છતાં પણ ખીજા ગીતાર્થાદિ મહાપુરૂષોની પાસે આલોચના વગેરે વિધિ સાચવીને લાગેલા દોષની શુદ્ધિ કરીને આત્માને નિર્મલ બનાવવો જોઈએ. પોતાની મેળે આલોચના કરવાનો વ્યવહાર પણ નથી. કારણ કે તેથી આત્મશુદ્ધિ થાય જ નહિ. એટલે જ્ઞાનીએ પણ શુદ્ધી પાસે જ આલોચના કરવી જોઈએ. લજ્જા, કપટ અભિમાન વગેરેમાંના કોઈ પણ કારણથી લાગેલા દોષ (ભૂલ) છુપાવવા નહી, પણ જાલકની જેવા સરલ બનીને શુદ્ધી પાસે આલોચના કરવી જોઈએ. જેઓ તેમ કરતા નથી ને મનમાં શક્ય રાખે છે, તે જીવો ભવાંતરમાં હુલ્લ ભોપિ થાય છે, ને સુસઠ મુનિની માફક અનંતીવાર સંસારમાં ભમે છે. મેં સ્પષ્ટાર્થ સહિત આ સુસઠ ચરિત્રમાં આલોચનાનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું છે કે—જે લવ્ય જીવો શક્યને દૂર કરે છે, તેઓ થોડા કાલમાં મુક્તિના અવ્યાળાધ સુખને જરૂર પામે છે. આ તમામ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને છેવટે સામાચારીનું ફલ અને પ્રમાણ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ રીતે મુનિ વર્ગને જાહુ જ જરૂરી સામાચારીનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવનારી શ્રી ઓધનિયુક્તિ છે. અહીં નવા મુનિવરોને સવારથી માંડીને રાતે સંથારે કરી સૂવાનો યાદમ થાય, ત્યાં સુધીની તમામ સામાચારીનું સ્વરૂપ અને ઉપધિ આદિનું સ્વરૂપ, પ્રમાણ, પ્રયોજન અને ફલ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. તેથી ગીતાર્થ મહાપુરૂષોએ નવા મુનિવરોને આ ઓધ નિયુક્તિનો અર્થ સમજાવીને મોક્ષ માર્ગના આરાધક બનાવવામાં સ્વપરનું હિત જરૂર સમાજેલું છે.

॥ ઓધ નિયુક્તિનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો. ॥

❧

❧

❧

॥ શ્રી જૈનપ્રવચન કિરણાવલીનો ત્રેતીસમો પ્રકાશ પૂરો થયો. ॥

❧

❧

❧

॥ श्रीवीशभो प्रकाश ॥

॥ श्री दशवैकालिक सूत्रनो सक्षिप्त परिचय ॥

॥ ॥ आर्या ॥

अहं बुच्छं दसवेया-लियस्स सखित्तपरिचय हरिंसा ॥
सिज्जमव सूरिकय-दंसत्ति अज्झयणदसगमिण ॥ १७७ ॥

पढणिज्ज च वियाळे, वेयालियमयमिमस्स सदत्थो ॥
काल समयज्जज्ञाइय-वज्जो समओ वियालत्ति ॥ १७८ ॥

वी० स० दुसयखिरिसा-इक्कमरयणा इमस्स सुत्तस्स ॥
उदंसदुग पचम-ज्झयणे नवमे य चत्तारि ॥ १७९ ॥

णिज्जुत्तीए णिज्जू-इणाकहा सत्तमा उ पुन्वाओ ॥
छज्जीवणिया णाम-तरेण तिरिधम्मपण्णत्ती ॥ १८० ॥

कम्मपवायपुन्वा, णिज्जूद पचम तहा छट्ठ ॥
सच्चप्पवायपुन्वा, णिज्जूद सत्तमज्झयण ॥ १८१ ॥

तइयाओ वत्थूओ-पच्चत्ताणप्पवायपुन्वस्स ॥
णिज्जूदाह सेस-ज्झयणाइ विविहत्ताइ ॥ १८२ ॥

धम्माईण सरूव, पढमे वीए सुसाहुया हेउ ॥
तइए परिहणिज्जो, वावण्णपयत्थसदोहो ॥ १८३ ॥

जीवनिक्कायसरूव, महंन्वत्तत्ती चउत्थमज्झयणे ॥
अत्तियरुमगुणलाहो, नियगुणरइवट्ठो समओ ॥ १८४ ॥

भिक्षाए उवओगो, निरवज्जाहारमइणपुण्णविही ॥
सपरनिमित्तिदोसा, भणिया तह पचमेज्झयणे ॥ १८५ ॥

હઠે મહાવ્યારા—હળહેડવિહી તહેવ મુણિભાસા ॥
 સિરિ વક્કસુદ્ધિભિક્ષે—મણિયા અજ્ઞાપ્પલાહદયા ॥ ૧૮૬ ॥
 ણિમંથાચારાઈ, વુત્તા લેસા તહદ્રમજ્ઞયણે ॥
 મિક્ષાનિયમમુણિગુણા, ઓસહજોગાઈપડિસેદા ॥ ૧૮૭ ॥
 વિણયાઈસમાહીણં, વિણયસમાહીઈ ભાવણા ત્રિવિદા ॥
 આયંસ મિક્ષુ ભાવા, દસમે ઇયસ્સ ચુલાઈ ॥ ૧૮૮ ॥
 રઘ્વકાઈ ચિરયા, તદા ગિહત્થત્તનિંદણા વુત્તી ॥
 અમવગઈ મુણિચરિયા, વિવિત્તચરિયાઈપણ્ણત્તા ॥ ૧૮૯ ॥
 ણિજ્ઞુત્તિભાસચુણ્ણી—વિત્તી સુત્તથ્થવોહયા ઇઈ ॥
 અવચૂરીવિ ય અણ્ણે, સારો ઇયસ્સ સુત્તસ્સ ॥ ૧૯૦ ॥

શબ્દાર્થ—હવે હું શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના ચોવીશમા પ્રકાશમાં સાધુ-
 સાધ્વીઓને શ્રમણ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવામાં બહુ જ મદદ કરનાર શ્રી દશવૈકા-
 લિક સૂત્રનો પરિચય હર્ષથી દ્રઢમાં કહીશ. શ્રી સુધર્માસ્વામી, શ્રી જંબૂસ્વામી, શ્રી
 પ્રભવસ્વામી, શ્રી શયંભવસૂરિ આ ક્રમે પ્રભુ મહાવીર દેવથી પાંચમી પાઠે થયેલા
 શ્રી શયંભવસૂરિ મહારાજે પોતાના પૂર્વાવસ્થાના (સંસારીપણાના) પુત્ર સંયમસાધક શ્રી
 મનક મુનિરાજના કલ્યાણને માટે પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધરીને આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની રચના કરી
 હતી. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ‘દશ’ શબ્દથી અહીં દશ અધ્યયનો છે એમ સમજવું, અને
 આ સૂત્ર વિકાલે લખાય છે, માટે ‘વૈકાલિક’ કહેવાય છે. કાલવેલા અને અસજાયાના કાલ
 સિવાયનો જે કાલ તે વિકાસ કહેવાય છે. આ રીતે બને શબ્દના અર્થો જણાવીને હવે આ
 સૂત્રનો સમુદિત અર્થ એ થાય છે કે—વિકાલે લખવા લાયક દશ અધ્યયનવાળું જે સૂત્ર
 તે “દશ વૈકાલિક સૂત્ર” કહેવાય. આ દશ અધ્યયનોમાં કહેલી અને નહિ કહેલી બીના
 છેદલી બે ચૂલિકામાં કહી છે, તેથી તે દશ અધ્યયનોનું અથવા આ સૂત્રનું અંગ જ ગણાય. ,
 આ મુદ્દાથી આના શબ્દાર્થમાં બે ચૂલિકાનો નિર્દેશ કર્યો નથી અથવા ઉપલક્ષણથી દશ
 શબ્દથી દશ અધ્યયનોની સાથે બે ચૂલિકાઓ પણ લઈ શકાય. ॥ ૧૭૭-૧૭૮ ॥

શ્રી વીર પ્રભુના નિર્વાણથી ૭૨ વર્ષો બીત્યા બાદ આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની રચના
 થઈ, એમ કેટલાએક ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે. આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના દશ અધ્ય-

યનોમા પાચમા અધ્યયનના ૪ ઉદેશ છે. બાકીના આઠે અધ્યયનો એકસરા-ઉદેશ વિનાના છે. ॥ ૧૭૬ ॥ આ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની શ્રી લક્ષ્મણાહુન્ગમીએ ગ્રંથેવી નિયુક્તિની ૧૬ મી અને ૧૭ મી ગાથામા કહ્યું છે કે—શ્રી શયલવર્મુર મહારાજે સાતમા ત્રી આત્મ પ્રવાહ નામના પૂર્વમાથી ચોથા છન્દોવણિયા (પદ્યવનિકાય) નામના અધ્યયનનો ઉદ્ધાર કર્યો આ ચોથા અધ્યયનનું બીજું નામ “ ધર્મપ્રસન્નિ ” જણાવ્યું છે જેમા ૬ જીવનિ કાયની રક્ષા વગેરે શ્રમણ ધર્મની બીના કહી છે, તે ધર્મપ્રસન્નિ કહેવાય તથા આઠમા ધર્મપ્રનાહ નામના પૂર્વમાથી પાચમા શ્રીપિટેપણા નામના અધ્યયનનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેમજ છઠા સત્યપ્રવાહ નામના પૂર્વમાથી સાતમા શ્રી વાગ્યશુદ્ધિ નામના અધ્યયનનો ઉદ્ધાર કર્યો અને નવમા શ્રી પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાહ નામના પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુમાથી બાકીના (૧-૨-૩-૬-૮-૯-૧૦ મા) માત્ર અધ્યયનોનો ઉદ્ધાર કર્યો આ સાત અધ્યયનોમા જૂદી જૂદી જાતના તત્ત્વભૂત સાધુના આચાર વગેરે પદ્યર્થોનું વર્ણન કર્યું છે. ॥ ૧૮૦-૧૮૧-૧૮૨ ॥ આ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રના (૧) પહેલાં પ્રમુખપિકા નામના અધ્યયનમા આઠના ફલનું અને લમરાનું દૃષ્ટાંત આપીને આદર્શ સાધુના ધર્મચાર્ય દેહને ટકાવવાના સાધનભૂત ગોચરીના યથાર્થ વિધિ જણાવવા પૂર્વક આદર્શ સાધુનું સ્વરૂપ પાચ ગાથામા વર્ણવ્યું છે તેમા શરૂઆતમા જિનધર્મનું ને ધર્મના સાત્ત્વિક સાધક આત્માનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે—ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ (ભાવ) મગલ છે જેનું મન હમેશા આ શ્રી જિન ધર્મની આરાધના કરવામા લીન હોય છે, તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે અહીં સાધુ સાધ્વીઓને લમગાની જેવા કહ્યા છે અને ગોચરીને (બિજાને) ફૂલના રસ જેવી કહી છે જેમ લમગે ફૂલને (ફૂલના જીવને) લગાવે પણ કિલામણા ન થાય, તે રીતે ફૂલનો રસ ચૂમીને પોતાના નિર્વાહ કરે છે, તેમ સાધુ સાધ્વીઓ ફૂલ જેવા ગૃહસ્થના ઘેરથી ગૃહ સ્થનું મન લગાવે પણ દુઘાથ નહિ, તે રીતે (ફૂલના રસ જેવી) નિર્દોષ ગોચરીને (આહાર પાળીને) ચકલું કરે આ રીતે બિજાની મર્યાદાને સાચવનારા જે સાધુ સાધ્વીઓ પક્ષીની જેમ ક્ષેત્રાદિના રાગને ઠાર કરીને પૃથ્વીતલ પર વિહાર કરી ઘણા જીવોને ધર્મની દેશના દળને મોક્ષમાર્ગના સાધક બનાવી સ્વપરતારક બને, તેઓ ખગ સાધુઓ અને ખગી સાધ્વીઓ કહેવાય છે નિયુક્તિ વગેરેમા આ બોના વિસ્તારથી સમજાવી છે તેથી નાધુ જીવનનું ખરૂં રહસ્ય સમજાય છે તેને સમજનારા અને વિચારનારા મુનિઓ અને સાધ્વીઓ યથાર્થ સાધુધર્મને આરાધીને ભવ સમુદ્રનો પાર પામે છે (૨) ગ્રામવ્યપૂર્વક અધ્યયનમા ખરા ત્યાગ ધર્મનું ને ખરા ત્યાગીનું સ્વરૂપ જણાવતા હિનશિક્ષા આપી છે કે હે મુનિઓ ! તમે યોગતૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને મનને નિર્મલ ચારિત્રની આરાધનામા ને કળે અને મારા શાસ્ત્ર, રૂપ, રસ, ગંધ, અર્પણમા રાગ દોષો નહી, તથા ખરાજ સંકરોનો ત્યાગ કરો તેમજ જેઓ પોતાના સ્વાધી : વપાદિનો ત્યાગ કરી નિર્મોહી બને, ને મોક્ષમાર્ગને આગળ, તેઓ ખગ ત્યાગી કહેવાય તથા ખગા નિમિત્તથી દૂર રહેલો અને ગાન્ધેપનો ત્યાગ કરીને પન્થ શાંતિમય

વિનય સમાધિ વગેરે લેહ પ્રલેહાદિનુ વર્ણન વિન્તારથી કર્યું છે તેમજ પ્રસંગાનુપ્રસંગે જૂદી જૂદી જાતની (મુનિ ધર્મને દીપાવનારી) ભાવના એટલે વેરાચ્ચને શુદ્ધ વિનયાદિનુ પણ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે અને (૧૦) 'સ મિત્તલુ' નામ ॥ અધ્યયનમા આદર્શ સાધુના માત્રિકા શુણ વગેરેનુ વર્ણન કર્યું છે એટલે જે નવે અધ્યયનોગા કહેવા આચારાદિને સાથે તે બિંદુ (સાધુ) કહેવાય આ હકીકત વિન્તારથી સમજાવી છે

આ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની જે શ્રૂતિકામાની પહેલી " રતિવાક્ય " નામની શ્રૂતિકામા મોહના પ્રગલ્ભ સાધનભૂત શ્રી વગેરેના રાગદ્વિષ્ટિથી પરિચયાદિ ખરાગ નિમિત્તોના પાપમા સંપકાયેલા મુનિ મોહાધ જાનીને સયમ માર્ગની આરાધના કરતા અટકી નય છે તેમને સયમાદિની આરાધના કરવામા રતિ એટલે ગ્રેમ ઉપજાવનારા વાક્યો વગેરેની ખીના અહીં વિસ્તારથી કહી છે, તેથી આ પહેલી શ્રૂતિકાનુ 'રતિ વાક્ય' નામ યથાર્થ પાડ્યું છે તેમા પ્રસંગે ગૃહસ્થપણામા રહેલી મુરકેલીઓ, અનેક જાતની ઉપાધિ આદિ દારણ્યથી થતા કર્મોના વગેરેની ખીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવીને સયમ ધર્મની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરી છે તેમજ ખીણ " રિવિક્રમચર્યા " નામની શ્રૂતિકામા સાસારિય પ્રવૃત્તિ રૂપ કલ્યાણીયાની જાળમા શ્રુતાયેલા સાસારી જીવોની હૃદયા જણાવીને સાધુઓને અને સાધ્વીઓને તે માર્ગે જવાનો નિર્દેશ કરીને (ના પાડીને) આત્મદ્વિષ્ટિ તરફ લક્ષ્ય રાખવા ભદ્ર મણુ કરી છે અહીં પ્રસંગે મુનિચર્યા એટલે વિવિક્રમ ચર્યાને અનુકૂલ નિયમો અને વિવિક્રમ ચર્યાનું સ્વરૂપ તથા રહસ્ય વગેરે ખીના પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે ॥ ૧૮૮-૧૮૯ ॥ આ શ્રી દશવૈકલિકના અર્થને અનુક્રમે સ્પષ્ટ સમજાવનારા નિર્ચુક્તિ ભાષ્ય શ્રુષ્ટિ અને ટીકા તથા અવચૂરિ દીપિકા વગેરે સાધનો છે તેમા ભાષ્યની ૬૩ ગાથાઓ છે, તે છપાયું નથી શ્રી ભદ્રણાહુ સ્વામીએ નિર્ચુક્તિની રચના કરી છે શ્રી જિનદાસગણિ મહોદયે શ્રુષ્ટિની રચના કરી છે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે નિર્ચુક્તિ ભાષ્ય અને શ્રુષ્ટિ આદિ સાધનોને આધારે ઝવેલી મોટી ટીકા નિર્ચુક્તિ વગેરેના ખગ રહસ્યને સમજાવવાનું અપૂર્વ સાધન છે શ્રી સમયસુદર ગણિએ આ મોટી ટીકા વગેરેના આધારે વિં સ ૦ ૧૬૬૧ મા નાની ટીકા રચી છે આ સૂત્રની એક અવચૂરિ પણ છે એમ જુહદિપ નિકાદિના વચનથી જણાય છે પણ ત્યાં તેના કર્તાનુ નામ જણાવ્યું નથી આ શ્રી દશ વૈકલિક સૂત્રના નિર્ચુક્તિ ભાષ્ય શ્રુષ્ટિ ટીકા વગેરેમાના અવચૂરિ અને ભાષ્ય સિવાયના સૂત્ર નિર્ચુક્તિ વગેરે સાધનો છપાયા છે આ રીતે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનો સાર જાણવો ॥ ૧૯૦ ॥

॥ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનો દૂઠ પરિચય ॥

અહીં યદ્વિચારમા નિર્ચુક્તિકાર શ્રી ભદ્રણાહુ સ્વામી મહારાજે શ્રી સિદ્ધ ભગવતોને નમસ્કારાત્મક મગન (મગલાચરણ) કરીને આ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રની નિર્ચુક્તિને રચ-

વાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. પછી મંગલ શબ્દના નિક્ષેપા કહીને આ સૂત્રનો શ્રુત જ્ઞાનમાં અંત-
ર્ભાવ કરવા સૂચના કરી છે. પછી ક્રમસર નિક્ષેપ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો, અને દશ,
કાલ, ક્રુત, સ્કંધ, અધ્યયન ને ઉદ્દેશ, આ ૬ શબ્દોના નિક્ષેપા, તથા ‘અડેક’ શબ્દના તેમજ
‘દશક’ શબ્દના નિક્ષેપા વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને સંસારી જીવની બાહ્ય વગેરે દશ
દશાઓ, અને કાલપદના નિક્ષેપા, તથા વૈકાલિક શબ્દનો અર્થ, તેમજ આ શ્રી દશવૈકા-
લિક સૂત્રના ઉદ્ધારાદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. અહીં (૧) યેન (જેણે) (૨) યં (જેને
ઉદ્દેશીને) (૩) યત્ (જેનો ઉદ્ધાર કર્યો) વગેરે પાંચ દ્વારોની બીના સ્પષ્ટ સમજાવતાં કહ્યું
છે કે—આ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની રચના કરનાર શ્રી શશ્યંભવસૂરિ મહારાજ સંસારિ-
પણામાં પ્રાપ્ત થતા. મુનિવરોના “અહો કષ્ટં અહો કષ્ટં તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરં” એટલે
અમને આશ્ચર્ય લાગે છે કે તમે કેવલ કષ્ટરૂપ જ આ યજ્ઞ વગેરે કરો છો, પણ ખરું
તત્ત્વ શું છે? તે તમે સમજ્યા નથી. આવા વચનો સાંભળીને તત્ત્વને જાણવાની તીવ્ર
ઉત્કંઠાવાળા શ્રી શશ્યંભવ પ્રાપ્ત થતા ગુરૂએ ગતાવેગ શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની પ્રતિમા
જોઈને પ્રતિબોધ પામ્યા. તેમણે શ્રી પ્રભવ સ્વામીજીની પાસે જૈન દીક્ષા લીધી. ગુરૂમ-
હારાજે અનુક્રમે જ્ઞાનવિનયાદિ ગુણોના ભંડાર એવા તેમને આચાર્ય પદવી દઈને
પોતાના પટ્ટધર બનાવ્યા. આ શ્રી શશ્યંભવસૂરિએ પોતાના પૂર્વાવસ્થાના પુત્ર
મનક મુનિને દીક્ષા આપી. જ્ઞાનથી તેનું ૬ માસનું આયુષ્ય જાણીને તેટલા વખતમાં
પણ તેને આરાધક બનાવવાની શુભ ભાવનાથી પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધરીને આ શ્રી દશવૈકાલિક
સૂત્રની રચના કરી. બીજા ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે—દ્વાદશાંગી ગણિપિટકમાંથી ઉદ્ધરીને આ શ્રી
દશવૈકાલિક સૂત્રની રચના કરી. (૧) આત્મપ્રવાદ, (૨) કર્મપ્રવાદ, (૩) સત્યપ્રવાદ, ને (૪)
પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદમાંથી દશ અધ્યયનોનો ઉદ્ધાર કર્યો, એમ આની નિર્ચુકિતમાં જણાવતાં
શ્રી શશ્યંભવસૂરિજીનું જીવન વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાં તેમનો વીં નિં
સંં ૩૬ માં જન્મ અને વીં નિં સંં ૯૮ માં ૬૨ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસ જણા-
વ્યો છે. આ તમામ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને આ સૂત્રના દશે અધ્યયનોમાં અને બંને શ્લોક-
કામાં કહેવાની હકીકત દ્રંકમાં જણાવી છે. આ રીતે પિંડાર્થ (સંપૂર્ણ સૂત્રની દ્રંક બીના)
કહીને દરેક અધ્યયનની હકીકત જણાવવાની શરૂઆત કરતાં, પહેલા અધ્યયનમાં ચાર દ્વારની
બીના કહીને શ્રી જિનધર્મની પ્રશંસા કરી છે. પછી અધ્યયન શબ્દમાં નામાધ્યયનાદિનું
અને અધ્યયન, અક્ષીણ, આય-ક્ષપણાદિનું સ્વરૂપ, તથા દ્રૂમના અને પુષ્પ (ફૂલ) ના ૪
નિક્ષેપા, તથા ૧૪ પર્યાયવાચક શબ્દોની હકીકત જણાવતાં ‘રત્નવાણિયાનું’ દર્શાવતું કહ્યું છે.
પછી અનુક્રમે દેવોને પણ નમસ્કાર કરવા લાયક ધર્મનું સ્વરૂપ ને ઉદ્દેશાદિનું સ્વરૂપ તથા
વ્યાખ્યાનું લક્ષણ તેમજ પૃચ્છા વગેરેની બીના જણાવીને ધર્મ શબ્દના ૪ ભાંગા, તેમજ
સંયમના ૧૭ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે. પછી ક્રમસર તપના બાર ભેદોનું સ્વરૂપ
અને કલ્પિત ઉદાહરણના તથા ચરિત (બનેલ) ઉદાહરણના તેમજ હેતુના ચાર ચાર ભેદો
કહીને દર્શાવતાં પર્યાયવાચક પાંચ શબ્દો, અને દ્રવ્યાદિ ભેદે અપાય વગેરેનું દર્શાવતો સાથે

વર્ણન, તથા ઉપાયના ચાર બેદોનું વર્ણન કરતા અભયકુમારે વૃદ્ધ કુમારીની કથા, તેમજ
જીવનું અપેક્ષાએ નિત્યપણ ને અનિત્યપણ વગેરે બીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે પછી
અનુક્રમે આત્માની મિદિ (સાખીતી), અને અનુમાન પ્રમાણથી ધર્મને સાખીત કરવાના
પ્રસંગે (૧) પ્રતિજ્ઞા, (૨) હેતુ, (૩) દષ્ટાંત, (૪) ઉપનય, (૫) નિગમન આ (અનુમાનના)
પાંચ અવયવોનું સ્વરૂપ, તથા પ્રતિજ્ઞા વિશુદ્ધિ, હેતુ વિશુદ્ધિ અને દષ્ટાંત વિશુદ્ધિ-આ ત્રણ
વિશુદ્ધિનું સ્વરૂપ, તેમજ ભમરાના દષ્ટાંતે ગોચરી, મુનિની અનિયત વૃત્તિ, અને એ
પણા વગેરે પદાર્થોની બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી એવળાના ત્રણ ભેદોની બીના
અને નાનાપિંડ શબ્દનું સ્વરૂપ, તથા એવળાદિમા ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા શ્રમણોનું
સ્વરૂપ, તેમજ ભમરા વગેરેના દષ્ટાંતની મુનિ વગેરેમા ઘટના (ઘટાવસુ) વગેરે હકીકતો
હકીકતે જણાવ્યું છે કે-મુનિવરો પાંચ સમિતિને પાલે છે, અને જેમા હયાદિ શુભો રહેલા
છે તે શ્રી જિન ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મગવ રૂપ છે અન્ય ધર્મીઓ યતના (જયણા) નું
સ્વરૂપ સમજતા નથી, તેમજ ઉદ્ધમાદિ દોષવાળા ભોજનને વાપરનારા મુનિવરો ત્રણ શુભિતે
પાળી શકતા નથી, વળી ઇન્દ્રિયોને હમન કરનારા શુભવત મુનિઓ જ ધર્મના ખગ સાધક
હેવાય છે આ તમામ બીના અપ્પટ સમજાવતા ઉપનય વિશુદ્ધિનું, ને નિગમન વિશુદ્ધિનું
સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે તેમજ છેવટે જ્ઞાન નયની ને ક્રિયા નયની અર્થો
હકીકતે જણાવ્યું છે કે-જ્ઞાન ક્રિયાથી મોક્ષના મુખ મળે છે

॥ પહેલા દુષ્કર્મપૂર્વિકાધ્યયનનો દૂક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૨ બીજા આમઘ્યપૂર્વિકાધ્યયનનો દૂક પરિચય ॥

મગલ પુર્યોદયે હૃદયની સાચી ભાવનાથી ભરેલા અને પરમ શાંતિનું અસાધારણ
સાધન એવા શ્રમણ ધર્મને પામેલા મુનિવરોએ આમઘ્ય એટલે સાધુ ધર્મની શ્રેષ્ઠતાને
અને પગમ દુર્લભતાને લક્ષ્યમા ગણીને જ સફલિતારો કરવ નેર્ધયે, ખામ કારણે નિર્દોષ
ભાષા બોલવી જોઈએ અને નિર્દોષ કાલિક પ્રવૃત્તિઓ કરવી જોઈએ આ મુદ્દાઓ અહીં
વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે તેથી આ બીજું અધ્યયન ' આમઘ્યપૂર્વિકાધ્યયન ' આવા યથાર્થ નામે
જોળખાય છે અહીં શરૂઆતમા શ્રમણ શબ્દના ૪ નિર્ગેષાની અને પૂર્વ શબ્દના ૧૩ નિર્ગેષાની
બીના, તથા ઉગ (સર્પ) વગેરે ૧૨ ઉપમાઓના આધારભૂત શ્રમણનું સ્વરૂપ, તેમજ શ્રમણ
વગેરે શબ્દોના પર્યાયવાચક શબ્દોની બીના વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવવાને કારણે
છે કે-જે જીવો શબ્દાદિ કામ બોલેલા આસક્તિ ધારણ કરે છે, તેઓ જરૂર સ કપને (આત્મ
ધ્યાનાદિને) વશ થાય છે આ બીના અપ્પટ સમજાવીને કામ શબ્દમા નિર્ગેષાના વિચારા
પરાવના કથ્ય કામનું ને ભાવ કામનું પણ વર્ણન કર્યું છે પછી ૫૪ શબ્દમા ૪ નિર્ગેષા
પરાવીને કથ્ય પદનું ને ભાવ પદનું સ્વરૂપ કહેવા કુલિક મુનિનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે આ
પ્રસંગે ગવ પવ વેચાણનું ને ૧૮ સ્વજન ગીતોગ રથનું સ્વરૂપ, અને મુગધુના દષ્ટાંતે

સ્વચ્છંદી સાધુઓનું અત્યાગીપણું, તથા સ્વાધીન ભોગોને તજનારાનું સાચું ત્યાગીપણું, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-જે સ્ત્રી વગેરે ભોગ સમગ્રી તે ભારી નથી ને હું તેનો નથી. આવી શુભ લાવના રાગને દૂર કરવાનું પરમ સાધન છે. આ ખીના દાસી વગેરેના દૃષ્ટાંતોથી સ્પષ્ટ સમજાવી છે. મુનિ વમેલા (તજેલા) ભોગોની ઈચ્છા કરે જ નહિ. મરવું એ વધારે સાડું, પણ વમેલા ભોગોની ઈચ્છા કરવી એ વ્યાજખી નથી આ પ્રસંગે રાજમતી સાધ્વીએ રથનેમિને આપેલ ઉપદેશ વચ્ચે અને નૃપુર પાંડિતાનું દૃષ્ટાંત વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવી છે.

॥ હિત શિક્ષા ॥

આખથી શ્રી જિનેશ્વરદેવને અને શ્રી ગણધરાદિ મહાપુરુષોને જોવાથી તેમના સદ્ગુણો યાદ આવે છે. તેથી દર્શન કરનાર ભવ્ય જીવો તે મહાપુરુષોએ આરાધેલા સન્માર્ગે પોતાના આત્માને જોડીને આત્મહિત જરૂર સાધે છે. અને રાગના પ્રબલ સાધનભૂત સ્ત્રી આદિના રૂપને રાગદૃષ્ટિથી જોતાં મનમાં ભોગતૃષ્ણા વધતી જાય છે, અનુકંમે મન અસ્થિર બનતાં મોક્ષમાર્ગના સાધક આત્માઓ પોતાની સાધના ચૂકી જાય છે. આવા પ્રસંગે ઉત્તમ પુરુષોના વચ્ચે યાદ આવે કે કેઈ દયાલુ પુરુષ તેવા આત્માને શાંતિથી ગ્રેમ ભરેલા હિતકારી વચ્ચે સંભળાવે, તો તે સાવચેત બનેલા આસન્નસિદ્ધિ આત્મ ઓ પોતાની ભૂલ સમજે છે, ભૂલ કખૂલ કરીને પશ્ચાત્તાપ કરી પ્રાયશ્ચિત્તાદિ સાધનોને સેવીને જરૂર આત્મ શુદ્ધિ કરીને પરમ ઉદ્દાસથી ને બહુ જ કાળજીથી મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે, પરિણામે મુક્તિના અવ્યાભાધ સુખ પણ પામે છે. આ ખીન અધ્યયનમાં આ હકીકતને પ્રભુ શ્રી નેમિનાથના નાના ભાઈ રથનેમિ મુનિનું દૃષ્ટાંત આપીને સમજાવનારા શ્રી શશ્યંભવ-સૂરિ મહારાજે તમામ મુનિવરોને હિતશિક્ષા કરાવી છે કે-હો મુનિવરો ! તમે જો પહે પહે સાવચેત રહીને સારા નિમિત્તોને સેવશો, તો જ સંયમ જીવનના અંતિમ સાધ્યને (મોક્ષને) પામશો. દ્રવ્યચારિત્ર લાવચારિત્રને ટકાવે છે, પણ મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં તો લાવચારિત્રની જ મુખ્યતા છે. તેને મલિન કરનારા નિમિત્તોથી જરૂર અલગ રહેજો. ને સારા નિમિત્તોની સેવના કરીને ભવ સમુદ્રને તરી જાઓ.

॥ શ્રી શ્રામણ્યપૂર્વિક અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૩ ॥ શ્રી ક્ષુદ્ધલકાચાર કથા નામના ત્રીજા અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ક્ષુદ્ધલક પદના નિક્ષેપા કહીને આચાર પદના નિક્ષેપા જણાવતાં જ્ઞાનાચારાદિ લાવાચારોનું સ્વરૂપ સુલસા, શ્રેણિક રાજ, વજ્રસ્વામી, વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપીને વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી અનુકંમે અર્થકથા, કામકથા, ધર્મકથા ને મિશ્રકથાનું સ્વરૂપ સાર્થવાહની પુત્રી વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપીને વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી આશ્લેષિણીકથા, વિશ્લેષિણીકથા, સંવેજિનીકથા, અને નિર્વેદિની કથાનું તથા સ્ત્રીકથા વગેરે ૯ કથાઓનું

સ્વરૂપ કહેતા સવેગનું ને નિર્વેદનું પણ વર્ણન કરીને સાધુના / કર્તવ્યો અને અકર્તવ્યો તથા કથા કરવાની રીતિ, તેમજ સાધુને અન્યચીર્ણ (નહિ આચરવા લાયક) પર (ભાવન) પદાર્થો વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે અને તે સાધુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે-જેઓ આશ્રવાદિને તજે, ને આત્માપનાદિ કરે, તથા પરીપક્ષાદિને સહીને તપશ્ચર્યાદિ વડે મોક્ષમાર્ગને સાધે તે મુનિવરો કર્મોને દૂર કરી સિદ્ધિ પદને પામે છે

॥ ૪ ચોથા પદ્મજનકા નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા નિર્ચુક્રિતકારે કહ્યું છે કે-આ ચોથા અધ્યયનમા જીવની અને અજીવની હકીકત તથા આરિત્ર ધર્મનું સ્વરૂપ જણાવતા ચતુર્થને પાલવાનો ઉપદેશ આપીને અ તે ધર્મનું ફલ જણાવીશ આ રીતે કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને નિરૂપણનું સ્વરૂપ જણાવવાના પ્રસંગે '૧' અને '૬' સંખ્યાવાચક શબ્દોમા નિરૂપણના વિચારો કહીને જીવની પરીક્ષા કરવાના સાધનભૂત (તેના) લક્ષણ, અભિત્તવ (હયાતિ) શરીરાદિથી જૂદાઈ, અમૂર્તપણું, નિત્યપણું, કર્તાપણું, શરીરમા ફેવાઈને તેનું (જીવનું) ગહેવાપણું, શુષ્કીપણું, ઉચ્ચે જવાપણું વગેરે (જીવના) ધર્મોની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી જીવ શબ્દના નિરૂપણ, અને સૂક્ષ્મ બાહર પર્યાપ્તાદિ જીવોનું સ્વરૂપ તથા લક્ષણના પર્યાયવાચક શબ્દો, તેમજ જીવના ઉપયોગ વગેરે લક્ષણો વગેરે પદાર્થોની હકીકત વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું છે કે-જીવની સત્તાને લઈનેજ દાનાદિ સત્ક્રિયાઓની સાધના ધરી શકે છે આ જીવને કરવત આદિથી છેત્રી શકાય નહિ, તે શરીરથી અલગ છે આ ખીના વિસ્તારથી કહીને સસરના ત્રણ ભેદો અને આપ્ત વચનાદિ પ્રમાણથી જીવની સિદ્ધિ, તથા તેના અમૂર્તપણું વગેરે ધર્મોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી જીવને એકાત નિત્ય માનવામા જણાતા દોષોની ખીના, અને તેના (જીવના) કર્તૃત્વ (કર્માદિના કરનાપણું) વગેરે કારણોનું વર્ણન, તથા કાપોતીનું દષ્ટાત કહેવા પૂર્વક કાય શબ્દના નિરૂપણ જણાવીને કહ્યું છે કે-અહીં આહુ પ્રસંગે નિકાય અને કાયશબ્દની જરૂરિયાત છે પછી અનુક્રમે પૃથ્વીકાયાદિ ૬ જીવનિકાયનું સ્વરૂપ અને દ્રવ્યશસ્ત્રાદિનું તથા સ્વકાય શસ્ત્રાદિનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે-જે શસ્ત્ર, અગ્નિ, ઝેર વગેરે અને સ્વકાય શસ્ત્ર વગેરે તે દ્રવ્ય શસ્ત્ર કહેવાય, ને જે અસયમ તેમજ વિરૂદ્ધ વિચાર વગેરે તે ભાવ શસ્ત્ર કહેવાય આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને વન-પતિકાયના વર્ણનમા ઝાડના મૂલ (મૂલિયા) અને પ્રથમપત્ર (મૂળિયાનો ભાગ થયા બાદ જે પહેલું પાહડું જીગે તે) નો ણનાવનાર એકજ જીવ છે એટલે તે, બનેનો કર્તા (ણનાવનાર) એકજ જીવ છે, પણ મૂલનો જીવ જૂદો નથી ને પ્રથમ પત્રનો જીવ પણ તેનાથી જૂદો નથી આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને વિધ્વસ્ત યોનિનું સ્વરૂપ ને અવિધ્વસ્ત યોનિનું સ્વરૂપ તથા મૂલ (ઝાડના મૂળિયા) ના જીવે ણનાવેલા પ્રથમ પત્રાદિની ખીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે પછી કમવાર અધ્યયનના પાત્ર અર્થો, સૂક્ષ્મ પુણ્યને નોપુણ્યતાદિનું સ્વરૂપ, તથા ૬ જીવનિકાયના

દંડને (આરંભાદિને) તજવાની ખીના કહીને પાંચ મહાવ્રતોનો અધિકાર (વર્ણુન) શરૂ કર્યો છે. અહીં પહેલા મહાવ્રતના વર્ણુનમાં સંપૂર્ણ હિંસાને તજવાની ખીના જણાવતાં પટાદિના દ્વંષ્ટાંતે ઉપસ્થાપનાનું ને સૂક્ષ્મ ખાદ્ય, ત્રસ, સ્થાવર જીવોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી ખીજા મહાવ્રતના વર્ણુનમાં અસત્યના સંહાર પ્રતિષેધ વગેરે આરંભાંગની હકીકત કહીને સર્વથા અસત્યને તજવાનું કહ્યું છે. પછી ત્રીજા મહાવ્રતના વર્ણુનમાં સર્વથા અદત્તાદાનવિરતિની ખીના કહી છે અને ચોથા પાંચમા મહાવ્રતના વર્ણુનમાં કમસર સર્વથા મૈથુન વિરતિની હકીકત તથા સર્વથા પરિચ્છેદની વિરતિ કરવાની આજ્ઞા કરાવી છે. ત્યાર બાદ અનુક્રમે રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રતના વર્ણુનમાં આરંભાંગની ખીના અને સર્વ વ્રતોના ૪૭ ભાંગાની ખીના, તથા તેને સ્વીકારવાનો વિધિ વગેરે ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી પૃથ્વીકાયાદિ ૬ કાયની રક્ષાને સૂચવનારા આદાવાના અર્થ, અયતનાથી પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવોને થતા કડવા ફલો, તથા જયજાથી ગમન આગમન વગેરે કરવાની આજ્ઞા, તેમજ ચતના પાળવાનાં શુભ ફલો વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે જીવના ને અજીવના સ્વરૂપને જાણવાના ફલોનું વર્ણુન કરતાં સંયમથી માંડીને છેવટે સિદ્ધિના સુખની પ્રાપ્તિ સુધીની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કયા મુનિવરો સુગતિને પામે? ને કયા મુનિઓ દુર્ગતિને પામે? તથા છેલ્લી અવસ્થાએ પણ સંયમને સાધનારા જીવો કઈ ગતિને પામે? આ પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ જવાબો કરીને અંતે મુનિઓને શ્રમણ ધર્મની આરાધના કરવાનો આજ્ઞાદ ઉપદેશ આપ્યો છે.

॥ શ્રી ષડ્જીવનિકાય અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૫ પાંચમા શ્રી પિંડેષણા નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં પિંડ શબ્દના અને એષણા શબ્દના નિર્ણયની ખીના કહીને દ્રવ્ય-પિંડનું ને ભાવ પિંડનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. ગોળ ભાત-વગેરે દ્રવ્યપિંડ કહેવાય ને કોષ વગેરે ભાવ પિંડ કહેવાય. આ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે દ્રવ્યેષણાનું ને ભાવેષણાનું તથા નવ કેટીનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવીને કહ્યું છે કે-સાધુ સાધ્વીઓ જ્યારે ભિક્ષા લેવા જવાનો ટાઈમ થાય, ત્યારે વ્યાજ્ઞેષ વગેરેનો ત્યાગ કરીને શાંત ચિત્તે ઈર્ષ્યા સમિતિ સાચવીને ગૃહસ્થના ઘર ગોચરી લેવા નિમિત્તે જાય, અને વેશ્યાના મહોદ્ધામાં કે જ્યાં દુરાચારી અધર્મી જીવો રહેતા હોય, તેવા અનાયતનમાં ગોચરી ભાટે જાય નહિ. તથા વચમાં કુતરા વગેરે પશુઓ ખેડાં હોય, તો તેમને ઉલ્લંઘીને (ફટીને) જવું નહિ, તેમજ ગોચરી જતાં બહુ ઉતાવળથી ચાલવું વગેરે દોષો સેવવા નહિ, આ તમામ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-મુનિઓ ગૃહસ્થના ઘરે યોગ્ય સ્થાને (અનુન્નતઽબ્દુ ઉંચા નહિ, વગેરે ગુણવાળા સ્થાને) ઉભા રહીને નિર્દોષ ગોચરી બહારવી જોઈએ, તે વખતે ઉપર કે આડી અવળી નજર કરાવ નહિ. પ્રભુએ જેમના ઘરથી ગોચરી બહારવાનો નિષેધ કર્યો છે, તેવા નિષિદ્ધ ઘરોમાં

ગોચરી લેવા જવું નહિ, તથા ગૃહસ્થના ઘરનું ખારણુ બંધ હોય, તો મુનિ પોતે ઉઘાડે નહિ તેમજ ઠંડા માત્રાની ખાધાને દૂર કરીનેજ મુનિએ ગોચરી જવું તેમજ કદાચ ઉપાશ્રયથી નીકળ્યા બાદ સ્તામા લઘુનીતિ (પેશાળ, માત્રા) નું કે વડી નીતિ (ઠંડા) નું કારણ જણાય તો લાયક ગૃહસ્થને તે ધીના જણાવી તેણે ઠંડા નિર્દોષ સ્થાને મુનિ ધર્મની મર્યાદા બરાબર સાચવીનેજ ઠંડા માત્રાની ખાધા દૂર કરે, પણ તેવી ખાધાને (વેગને) રોકે નહિ આ તમામ ધીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે જે ઘરનું દ્વાર (ખારણું) ખડુંજ નીચું હોય, જ્યાં ચાલવાના માર્ગે ફૂલ, અનાજના દાણા, સચિત્ત માટી, જલ વગેરે સચિત્ત પદાર્થો વેરાયલા હોય કે પથરાયેલા હોય, ત્યાં મુનિએ ગોચરી નિમિત્તે જવું નહીં વચ્ચેના બેઠેલા બકરા વગેરેને ઉત્તરધીને ગોચરી જવું નહિ, પણ ધીના માર્ગે જવું ગોચરી વહેરતા જ્યાં ગૃહસ્થનો પરિવર સ્નાનાદિ ક્રિયા કરતો હોય તે તરફ જોવું નહિ જે અકદંબ્ય હોય, ભૂમીપર વેરાયું હોય, જીવહિંસા કરતા શ્રાવિકાદિ બ્હોગવે તે ગોચરી બ્હોરાય નહીં તથા મચિત્ત પદાર્થોની ઉપર બ્હોરાવવા લાયક પદાર્થો મૂક્યા હોય અથવા તેવા પદાર્થોની ઉપર મચિત્ત પદાર્થો મૂક્યા હોય, તો તેવી ગોચરી ખપે નહિ તેમજ સચિત્ત પાણીમાં થઇને કે હાંથીની બ્હોગવે, તો તેવી ગોચરી ખપે નહીં, વળી મુનિને બ્હોગવતા પહેલાં તેમના નિમિત્તેજ સચિત્ત જલાદિનો આરભ ઠગી સાકે કરી ગળેલા ઠંડી વગેરેથી બ્હોરાવાતી ગોચરી ખપે નહીં આ તમામ ધીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને જણાવ્યું છે કે-શ્રાવિકાદિના હાથ વગેરે સચિત્ત જલથી લીના થયા હોય, તો મુનિએ તેના હાથે ગોચરી બ્હોરવી નહીં જે ત્રી ગર્ભવતી હોય, બાલકને ધવરાવતી હોય, તેના હાથે મુનિએ ગોચરી લેવી નહીં તથા લીખારી વગેરેને દેવા માટે તૈયાર રાખેલા પદાર્થો મુનિને ખપે નહીં તેમજ ઓદેશિકાદિ દોષબાળા પદાર્થો, વળી જેમાં સચિત્ત ફૂલ વગેરે ભેળવ્યા હોય તેવા પદાર્થો મુનિએ બ્હોરાય નહીં માળ ઉપર ચઢીને નીચે લાવેલા પદાર્થો, તથા ઘણા કળિયા કઠીન બીજ વગેરે જેમાં હોય, તેમજ જેમાં ખાવાનો સાગ થોડો હોય ને ઘણો ભાગ ફેડી દેવાતો હોય, તેવા શેલડી વગેરેની જેવા પદાર્થો મુનિએ બ્હોરાય નહીં આ તમામ ધીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી મુનિને ખપે એવા પદાર્થોનું સ્વરૂપ, અને ગોચરી બ્હોરીને ઉપાશ્રયે આવી શુઝની પાસે ગોચરી આલોવવાનો વિધિ, તથા તે પછી ઝવ્વા લાયક સ્વાધ્યાય, વિદ્યાભણા, શુઝ વગેરેને આહારાદિ વાપરવા માટે નિમત્રણ કરવાનો વિધિ, તે પછી શુઝની આજ્ઞા લઈને મુનિને ગોચરી વાપરવાનો વિધિ વગેરે ધીના વિસ્તારથી સમજાવી છે આ પ્રસંગે આહાર પાણી વાપરનાર મુનિને સૂચના કરી છે કે-ગોચરી વાપરતા અણગમતા આહારાદિની નિંદા કર્યા વગર મૌન પણે મુનિએ ગોચરી વાપરવી જોઈએ આ રીતે વર્તનારા મુધાદાયી મુધાજીવી મુનિવરો મહુજ નિરલા હોય છે તેવા પ્રબળશક્તિ આત્માઓ જરૂર સફળતિને પામે છે અહીં આ વાત પરિવ્રાજકનું દૃષ્ટાંત આપીને સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ દશવૈના પાચમા અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી દશવૈભના પિડૈષણાધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા કહ્યું છે કે—૧ મુનિને પહેલી વાર જઈને લાવેલી ગોચરી વાપરતાં નિર્વાહ ન થાય તો તે ગુરૂની આજ્ઞા લઈને બીજી વાર ગોચરી લેવા જઈ શકે. ૨ મુનિએ ગોચરીના ટાઇમે ગોચરી ઓઠારવા જવું, પણ અકાલે ન જવું જોઈએ. કારણકે અકાલે ગોચરી જનાર મુનિ લોકમાં નિંદાપાત્ર બને છે. ૩ કદાચ ગોચરી ન મળે કે ચોખી મળે, તો મુનિએ શોક કરવો નહીં. ૪ મુનિએ ગોચરી જતાં, ઓઠારતાં કે વાપરતાં વાત કરવી નહીં, ને ગોચરી ઓઠારતાં બારણાંની ભુંગળ વગેરેને ટેકા દેવો નહીં. બીજા મુનિએ ગૃહસ્થના ઘેર ગોચરી ઓઠારતાં હોય, તો તેઓ ઓઠારીને બહાર નીકળે, તે પછી તે મુનિ (પાછળથી આવેલ મુનિ) ગોચરી ઓઠારે ૫ કોઈ ગૃહસ્થ-વનસ્પતિને તોડીને કે ચોખીને ઓઠારાવે, તો તે મુનિએ ઓઠારવી નહીં, ને સચિત્ત કે મિશ્ર એવા તાંદળના વગેરેનું શોક વગેરે પણ મુનિને ખપે નહિ. ૬ કોઈ ગૃહસ્થ મુનિને ગમતી ચીજ કદાચ ન ઓઠારાવે, તો મુનિએ તેની ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં ને દીનતા ધારણ કરવી નહીં. ૭ બ્યારે ગૃહસ્થ મુનિને વંદન કરતો હોય, તે અવસરે મુનિએ જરૂરી પદાર્થની માંગણી કરવી નહિ. કોઈ મુનિને વાંદે ને કોઈ ન વાંદે, તે બંનેની ઉપર મુનિએ સમભાવ રાખવો જોઈએ. ૮ મુનિએ છતાં બલવીર્યને ગોપવતું ન જોઈએ અને સારી ગોચરી મેળવવા માટે માયાશદ્યાદિ દોષો સેવવા નહીં. આ તમામ બીના વિસ્તારથી સમજાવોને અંતે તપસ્વીના ગુણો અને શુદ્ધ લિક્ષા ગ્રહણ કરવાનું ફલ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવો છે. અહીં બીજા ઉદ્દેશાનો તથા પાંચમા પિડૈષણાધ્યયનનો ટૂંક પરિચય પૂર્ણ થાય છે.

॥ શ્રી દશવૈકલિકના પાંચમા અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી પિંડ નિર્ચુકિતનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનનીજ બીનાને વિસ્તારથી જણાવનારી આ શ્રી પિંડનિર્ચુકિત છે. માટે તેનો પણ પરિચય ટૂંકમાં જણાવું છું—

આ શ્રી પિંડનિર્ચુકિતમાં (૧) પિંડનું સ્વરૂપ, (૨) ઉદ્ગમ દોષોની બીના, (૩) ઉત્પાદના દોષોની બીના (૪) એષણ દોષોનું વર્ણન, (૫) આસૈષણ દોષોની હકીકત—આ પાંચ બાબતો અથવા ૮ બાબતો વિસ્તારથી વર્ણવી છે.

(૧) પિંડનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ—અહીં શરૂઆતમાં મંગલાચરણ કરીને આ શ્રી પિંડ નિર્ચુકિતમાં જણાવવાની આઠ બાબતો કહી છે, તે આ પ્રમાણે—(૧) પિંડનું વર્ણન, (૨) ઉદ્ગમ દોષોનું વર્ણન, (૩) ઉત્પાદના દોષોનું વર્ણન, (૪) એષણ દોષોની બીના, (૫) સંયોજનાનું સ્વરૂપ (૬) મુનિના આહારનું પ્રમાણ વગેરે. (૭) અંગાર દોષના કારણો, (૮) ધૂમ દોષના કારણો. આ રીતે અહીં કહેવા લાયક પાંચ મુદ્દાઓ અથવા આઠ બાબતો જણાવીને કેમસર પિંડ શબ્દના

પર્યાય વાચક શબ્દો અને પિંડ શબ્દના નિરૂપણ, તથા નામના ત્રણ લેહો તેમજ તે ત્રણ લેહોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પછી સદ્ભાવ સ્થાપનાનું ને અસદ્ભાવ સ્થાપનાનું સ્વરૂપ, તથા નિશ્ચય નયના મતે અને વ્યવહાર નયના મતે પૃથ્વીકાયાદિનું સચિત્તપણ, મેશ્વરપણ ને અચિત્તપણ જણાવતા કયા કારણોથી પૃથ્વી વગેરે અચિત્ત ગને ? અને ત્યાં કયા મથલના પૃથ્વી વગેરે કેટલા ટાઇમ સુધી મિશ્ર કહેવાય ? તથા તે પૃથ્વીકય વગેરે ૬ લેહોના ઉપયોગ ડેવા ડેવા પ્રમદે થાય છે ? આ ગાંધી હકીકત વિસ્તારથી સમજાવી ૭ તેમા મુનિને વસ્ત્રોના કાષ (વસ્ત્ર ધોવા)નો કાલ, વિશ્રામણાનો વિધિ, વસ્ત્રોને ધોયા પછી સૂકવવાનો વિધિ, મુર્ચ્છાદિના અગ્નિનું મિગપણ, પૂર્વાદિ દિશાના વાયુનું વ્યવહારથી પ્રચિત્તપણ, નિશ્ચયનયે અનન્તકાય વનસ્પતિનું સચિત્તપણ, સયમાદિ પ્રશન્ત ભાવ પિંડનું ને અસયમાદિ અપ્રશન્ત ભાવ પિંડનું સ્વરૂપ, અનુક્રમે તે દરેકનું સુક્ષિત વગેરેમા કારણપણ વગેરે ણીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-મોક્ષના દારણ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર છે, તે ત્રણેની આગધના કરવામા આહાર મદદગાર છે માટે અહીં પહેલા પિંડના સ્વરૂપને જાણવું જોઈએ

૨-ઉદ્દગમ દોષોના વર્ણનમા પહેલા ' એપણા ' શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો, અને એપણાના તથા ગવેપણાના નિરૂપણ, તેમજ ઉદ્દગમ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો અને ૪ નિરૂપણ વગેરે ણીના સ્પષ્ટ જણાવવાના યોગ્ય પ્રમદે હરણ હાથી વિગેરેના દૃષ્ટાંતો પણ કહ્યા છે ૧૬ ઉદ્દગમ દોષોને જાણીને તે સર્વ દોષોથી રક્ષિત આહારાદિથી સયમ જીવનને દીપાવનારા મુનિવગે જરૂર નિર્મલ ચારિત્રની માત્વકી આગધના કરીને સિદ્ધિ પદને પામે છે " જેવો આહાર (ખાતું તે), તેવો આડકાર (આવે), " અને " જેવું અન્ન ખાય તેવી મતિ થાય, અને જેવી મતિ થાય તેવી ગતિ મળે ' આ કહેવત પ્રમાણે નિર્દોષ આહાર કરતા ભાવના પણ નિર્મલ જ વાય છે, ને તેને અનુસાર નિર્મલ આરાધના કરતા જરૂર સુક્ષિતના અભ્યાસાધ સુખ મળે છે ૮ કમા એ હિનશિક્ષા યાદ રાખવી કે ઉદ્દગમ શુદ્ધિને આધીન આગ્રિ શુદ્ધિ છે ને આગ્રિ શુદ્ધિને આધીન જ સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ છે આજ મુદ્દાથી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજે અહીં મુનિને બેહારાવનાર ગૃહસ્થાદિના નિમિત્તે યતા આધાકર્મ વગેરે ૧૬ દોષોનું વર્ણન જાહેર વિસ્તારની કરતા આધાકર્મ શબ્દના નામ વગેરે ૮ દાણનું સ્વરૂપ જણાવીને આધાકર્મ દોષની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અનુક્રમે આધાકર્મિક શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો જણાવતા યોગ્ય પ્રમદે સયમ શ્રેણિનું સ્વરૂપ અને આધાકર્મિક આહાર લેવાનું અનિષ્ટ ફલ (દુર્ગતિ), તથા હિમાથી યતી આગ્રિની હાનિ તેમજ આત્માને યતા ગેરલાભ વગેરે હકીકતો પણ સ્પષ્ટ જણાવી છે પછી ક્રમશઃ ચોર વગેરેના દૃષ્ટાંતોથી પ્રતિજ્ઞેવાનું સ્વરૂપ અને સાધર્મિક સ્વરૂપને જણાવનારા નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ક્ષત કાલ પ્રવચન ક્રિગ દર્શન (૩) જ્ઞાન (૫) ચારિત્ર (૫-૩) અસિદ્ધ (૬) અને ભાવના (૧૦) રૂપ જાર દાણનું વર્ણન, તથા સપક્ષ પગ પક્ષનું સ્વરૂપ, તેમજ નૃપુર પડિતાનું દૃષ્ટાંત જણાવવા પૂર્વક અનિકમ વ્યતિકમ અતિચાર અનાચારનું સ્વરૂપ વગેરે

અને તેમને સંયમ ધર્મની આરાધનામાં ને આવશ્યક યોગોની સાધનામાં હાનિ ન પહોંચે એટલે હરકત ન આવે, આ ભાવનાથી મુનિવરો હિત મિત આહારને વાપરે છે. તથા સૂત્રમાં જણાવેલી વિધિ પ્રમાણે આલતાં કદાચ વિરાધના થાય, તો તેનું ફક્ત કર્મ નિર્જરા છે. આ રીતે પિંડના ૪૭ દોષોની હકીકત વિસ્તારથી જણાવી છે. તેને સમજીને મુનિવરો નિર્દોષ આહારાદિથી ધર્મસાધન દેહને નભાવી પરમ દેહાસથી મોક્ષમાર્ગને આરાધી મુક્તિના અવ્યાખ્ય સુખ જરૂર પામે છે.

॥ શ્રી પિંડનિર્ચુક્તિનો દ્રંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ ૬ શ્રીદશવૈકાલિકના છઠ્ઠા મહાચાર કથા નામના અધ્યયનનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આચાર શબ્દના નિશ્ચેષા વગેરેની ખીના દ્રંકમાં કહીને જણાવ્યું છે કે-રાજ્ય વગેરે આચાર્યને પૂછે છે કે આપના આચાર (મૂલ ગુણો) અને ગોચર કેવાં છે તે કૃપા કરીને જણાવો ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રી આચાર્ય મહારાજ (૧ થી ૬) પાંચ મહાવ્રતની આરાધના, રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ (૭ થી ૧૨) ૬ જીવનિકાયની રક્ષા (૧૩) અકલ્પ્ય (હૃષિત) આહાર પાણી લેવાં નહીં, (૧૪) ગૃહસ્થના ભોજનમાં ખવાય નહીં, (૧૫) તેના પલંગ પર બેસવું નહીં, (૧૬) તેની બેઠક (ગાદી તકીયા ખૂરસી વગેરે) વપરાય નહીં, (૧૭) સ્નાન કરાય નહીં, (૧૮) શરીરની શોભાનો ત્યાગ કરવો. આ રીતે ૧૮ પ્રકારે મુનિધર્મ અને શ્રાવકધર્મ વિસ્તારથી સમજાવે છે. યોગ્ય પ્રસંગે અણુવ્રતાદિતું અને ક્ષમા વગેરે દશ પ્રકારના શ્રમણ ધર્મનું સ્વરૂપ જણાવીને અર્થ શબ્દના નિશ્ચેષાનું વર્ણન કરતાં ધાન્ય રત્ન સ્થાવર દ્વિપદ ચતુષ્પદ કુખ્યના ભેદ, સ્વરૂપ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ત્યાગ કરવા લાયક કામના ભેદ અને સ્વરૂપ વગેરેનું વર્ણન કરીને મુનિના પાંચ મહાવ્રત અને રાત્રિભોજનના ત્યાગરૂપ વ્રત વગેરે ૧૮ સ્થાનકોનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે (૧) મુનિવરો તમામ જીવોને જીવવું ગમે છે એમ સમજીને સર્વથા જીવ હિંસા કરતા નથી કરાવતા નથી, જીવને હિંસા કરનારની અનુમોદના પણ કરતા નથી. (૨) જૂઠું ખાલે તેનો કોઈ વિશ્વાસ કરતું નથી, એમ સમજીને મુનિઓ પોતાને માટે કે ખીજને માટે લગાર પણ જુઠું ખાલતા નથી. (૩) દાંત ખોતરવાની સળી જેવી ચીજ પણ માલીકની રજા સિવાય લેતા નથી. (૪) તથા ભયંકર અધર્મના કારણભૂત મૈથુનને મનથી પણ સેવતા નથી. ત્રિવિધે ત્રિવિધે તેનો ત્યાગ કરી નિર્મલ બ્રહ્મચર્યને પાળે છે. (૫) લવણ ગોળ વગેરેનો સંનિધિ (સંઘરો) કરતા નથી. (૬) સંયમાદિની આરાધના કરવામાં વસાદિને મદદગાર સમજીને ધારણ કરે છે ને પોતાના શરીર ઉપર પણ મમતા રાખતા નથી. (૭) બહુજ ઝીણાં જંતુઓ વગેરે રાતે અંધારામાં દેખાય નહિ, આ સુદૃશી મુનિઓ રાતે લગાર પણ અશ્નનાદિ આહાર કરતા નથી. આ તમામ હકીકત

વિસ્તારથી સમજાવીને ૬ જીવનિકાયની રક્ષાનું વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે-પૃથ્વીકાયાદિને હણતા તેને આશ્રીને રહેલા ખીજા પણ જીવો હણાય છે, એમ સમજીને મુનિવરો પૃથ્વીકાય વગેરે ૬ જીવનિકાયની સપૂર્ણ રીતે રક્ષા કરે છે અને અકલ્પ્ય (મુનિને ન ખપે) પિ કાદિને તથા ઔદેશિકાદિ દોષવાળા આહારાદિને વાપરતા નથી આ પ્રસંગે શિક્ષા તપનું ને સ્થાપના ડટપનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ મમજાવ્યું છે તથા મુનિવરો ગૃહસ્થના કાસાદિના સાસણમા લોજન કરતા નથી કાગળકે તેઓ જ્ઞે તેમ કરે, તો તેમને શીતોદકના આરભનો અને શ્વાત્કર્મ પુર કર્મનો દોષ લાગે છે તેમજ સ્ત્રીવેલા પાલખી વગેરેની પ્રતિષ્ઠાપના (પડિ-કેહણ) બહુજ મુશ્કેલીથી પણ થઈ શકે નહીં તેથી મુનિઓ તે પાલખી આદિને વાપરતા થી અને જો મુનિઓ વૃદ્ધ હોય કે તપસ્વી હોય, કે ગાલ હોય, તે સિવાયના મુનિઓ જો ગૃહસ્થના ઘેર બેસે, તો તેના ઘરના ત્રી આદિને મુનિના શીલમા શકા થાય, અને ખીજા ભિલુકો તેને ત્યાં આવી શકે નહીં, તથા તેના ઘરમાના ડોઢને બેઠેલા મુનિવર પર દોષ થાય આ કારણથી મુનિવરો ગૃહસ્થના ઘેર બેસતા નથી તપસ્વી આદિ મુનિઓ પણ જો ખાસ કારણ હોય, તો ગૃહસ્થની રજા લઈને મુનિ મર્યાદા સાચવીને ઘઠ્ઠી બહાર બેસે, પણ અદર નહિ તથા સ્નાન અને વિભૂષા શીલના ઘાતક હોવાથી મુનિવરો તે જાનેને તજીને શ્રમણ ધર્મની સાર્વિકી આરાધના કરી સવરક્ષાવના લાવીને આઠે કર્મનો ક્ષય કરી સિદ્ધિપદને પામે છે આ બધી હકીકત અહીં વિસ્તારથી સમજાવવાનું રહસ્ય એ છે કે-મુનિવરો સ્વધર્મને આગ્રહે, વિભાવમા ફસાય નહીં, અને પરમ શાંતિમય સાધુજીવનમા રહીને મોક્ષના અવ્યાખાધ મુખ પામે

॥ શ્રી દશવૈકાલિકના છઠ્ઠા મહાચાર કથાધ્યયનનો ૬૬ પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી દશવૈકાલિકના આત્મના વાક્યશુદ્ધિ નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

મૌન એ મુનિનું બૂપણ છે, પણ બ્યાખ્યાન વાચનાદિ પ્રસંગે તથા ખીજા પણ મુનિધર્મના બ્યાવહારિક પ્રસંગે સાધુ સાધ્વીઓને સાચવવા લાયક વાક્યશુદ્ધિનું અહીં સ્વરૂપ કહ્યું છે, તેથી આનું નામ વાક્યશુદ્ધિ યથાર્થજ છે અહીં શરૂઆતમા વાક્ય શબ્દના ૪ નિરોપા જણાવતા ભાષા વર્ગણના પુદ્ગલોને ૬૫ વાક્ય તરીકે કહીને વચનશબ્દના પર્ચાય વાચક શબ્દો, અને ભાષાના મુખ્ય ચાર ભેદો, તેમા મત્સ્ય ભાષાના જનપદ સત્ય વગેરે ૧૦ ભેદો, અસત્ય ભાષાના ૧૦ ભેદો, મિશ્ર ભાષાના ૧૦ ભેદો તેમજ અસત્યામૃષા (બ્યાવહારિક) ભાષાના આમ ત્રણી વગેરે ૧૨ ભેદો-એમ કુલ ૪૦ ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી શુદ્ધિ શબ્દના નિરોપા વગેરે જણાવતા કહ્યું છે કે-દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર તપથી જ શુદ્ધિ થાય, તેજ પ્રધાન (ખરી) શુદ્ધિ છે-અને વાક્યશુદ્ધિ એ સહમશુદ્ધિનું અસાધારણ કાગળ છે, તથા દુર્ભાષિતથી (કઠોર વચન વગેરેથી) સહમની વિનાશના વાય છે તેમજ મુનિએ શુદ્ધિથી વિચારીને સત્યભાષા અને અસત્યામૃષા

(વ્યાવહારિક) ભાષા બોલવી જોઈએ. પણ અસત્ય કે મિશ્ર ભાષા બોલવી નહી. અને જો નેપથ્ય સ્ત્રીને (જે પુરૂષે સ્ત્રીના વેષ ખડેયો છે તેને) ‘ આ પુરૂષ છે ’ એમ કહેવાય પણ ‘ આ સ્ત્રી છે ’ એમ કહે તો પાપકર્મનો બાંધ થાય, તો પછી અસત્ય બોલવામાં પાપ કેમ ન કહેવાય ? અર્થાત્ જરૂર કહેવાય કે જૂઠું બોલવાથી પાપકર્મ બાંધાય છે તથા કાંણને કાંણુ ન કહેવાય. આ તમામ બીના વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું છે કે-મુનિએ અસંયત (ગૃહસ્થ વગેરે) ને ‘ આવો, બેસો ’ એમ ન કહેવું જોઈએ. અને અસાધુને સાધુ ન કહેવો, પણ ચારિત્રાદિને સાધનાર લભ્ય જીવને ‘ આ સાધુ છે ’ એમ કહેવું જોઈએ. તથા જેમાં સાવધ (પાપ) ની અનુમોદના થતી હોય, તેવા વચનો ન બોલાય. જેમકે આ લકાઈમાં અમુક રાજા જીતશે, હમણાં વરસાદ થશે વગેરે, તેમજ જે વચનને સાંભળવાથી સામા માણસને આઘાત થાય, કે ક્રોધાદિ થાય, તેવાં વચનો અને ‘ આ વસ્તુ આમજ છે ’ આવા નિશ્ચયાત્મક (‘ જ ’ કારવાળા) વચનો મુનિથી બોલાય નહી. આ તમામ બીના અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના આઠમા ‘ આચારપ્રણિધિ ’ નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આચારની બીના પહેલાંના અધ્યયનમાંથી જાણવાની સૂચના કરીને દ્રવ્યપ્રણિધિ તરીકે નિધાન વગેરેને કહ્યા છે. જે ઈંદ્રિયાદિના શબ્દાદિ વિષયોથી વૈરાગ્ય લાવ પ્રકટે, તે પ્રશસ્તલાવ પ્રણિધિ કહેવાય, એમ જણાવ્યું છે. ને તેનાથી વિપરીત એટલે જે શબ્દાદિમાં રાગની લાવના, તે અપ્રશસ્ત લાવપ્રણિધિ કહેવાય, તથા ઈંદ્રિયો રૂપી ઘોડાને વશ કરવાનું સાધન શ્રી જિનવચનો છે, તેમજ ક્રોધાદિને જે રોકવા તે નોઈંદ્રિયલાવ પ્રણિધિ કહેવાય. આ તમામ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે કષાયથી સંયમની નિષ્ફલતા, અને શુદ્ધિના પ્રશસ્તાદિ બે ભેદ, તેનું ફલ, તથા અનાયતનનો ત્યાગ કરીને સંયમની સાધના કરવા માટે પ્રણિધિની જરૂરિયાત, તેમજ પ્રણિધિનું ફલ અને અપ્રણિધિનું ફલ વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે પૃથ્વી વગેરે ૬ ની હિંસાને તજવાની બીના, અને સૂક્ષ્મ જીવોના ૮ ભેદો, તથા પાત્રાદિને પડિલેહવાનો તેમજ ઉચ્ચારાદિને પરઠવાનો વિધિ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે જયણની બીના અને કીત વગેરે દોષોથી દૂષિત આહારાદિનો ને સનિધિનો ત્યાગ, તથા સાદાઈ વગેરે ગુણોવાળું સાધુજીવન, તેમજ શબ્દાદિમાં રાગાદિ નહિ કરવાની, તથા કઠોર સ્પર્શાદિને અને ભૂખ વગેરેને સહન કરવાની ને રાતે ભોજનાદિ નહિ કરવાની હિતશિક્ષા વગેરે બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી મુનિઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે-હો મુનિઓ ! તમારે ચીડીયો સ્વભાવ રાખવો નહિ, અને બીજાનો તિરસ્કાર કરવો નહી તથા જેથી આવતા કર્મો રોકાય તેવો આચાર સેવવો ને વિચારો કરવા. તથા ઉચ્ચાર (ભાષા) બોલવા. તેમજ ઈંદ્રિયોને અને મનને વશ કરજો, પણ

તમે તેને વશ વશો નહિ, અને જ્યા તમારા વેણુની સફલતા જણાય, ત્યાજ યોગ્ય અનસરે હિત મિત પ્રિય વચનો બોલજો તથા ભોગતૃષ્ણાનો ત્યાગ કરજો, તેમજ યાદ રાખજો કે જ્યા સુધી ઘડપણ વગેરેની પીડા થઈ નથી, ત્યા સુધીજ ધર્મગાધન યઈ શકશે કોધાદિનો ત્યાગ નહિ કરનાગ જીવો બહુજ દુષ્ટ થાય છે આ બધી હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે ખરી સાધુ સાધ્વીઓને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું છે કે-હે નિર્જયો અને નિર્જયો! તમે વડીલ મુનિવરોની સેવા જરૂર કરજો નિદ્રા લેવાની જરૂરિયાત જણાય તો ચોડી લેવી, તથા જ્યારે નિદ્રા ઉડી જાય, ત્યારે આત્મ સ્વરૂપની ચિતવના કરજો તેમજ શ્રમભુધર્મની ક્રિયાતુષ્કાંતની સાધના પરમ ઉત્લાસથી એકાગ્ર ચિત્તે કરજો, વળી બહુશ્રુત શ્રી આચાર્ય ભગવત વગેરે મહાપુરુષોની ભક્તિ જરૂર કરજો અષ્ટ પ્રવચન માતાની આરાધના કરજો તથા કોઈની પણ પીઠ પાછળ નિદ્રા કરશો નહિ તેમજ કોઈને અપ્રીતિ થાય, તેવા વચનો પણ બોલશો નહી આ તમામ બીનાઓ અષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-હે મુનિઓ! તમે દુષ્ટાદિવાદી થજો એટલે જે તમે ધરોળગ જોયું હોય કે સાલવ્યું હોય, કે અનુભવ્યું હોય, તેજ યોગ્ય અવસરે દ્રવ્યાદિની પરીક્ષા કરીને બોલજો કોઈની પણ ઠક્ક મસ્કરી કરશો નહી તથા નક્ષત્રાદિની બીના ગૃહસ્થાદિની આગળ કહેશો નહી તેમજ વિક્રધાનો ત્યાગ કરજો આ તમામ હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવીને આ રીતે હિતશિક્ષાઓ ફરમાવી છે કે-હે સાધુઓ! જ્યા ત્રીનું ચિત્ર કે છબી હોય, ત્યા તમારે રહેવું નહી, ને જેણીના કાન નાક કપાયેલા છે અથવા નથી, તેવી ત્રીનો પણ લગાર પરિચય કરશો નહી શરીરને ચોલાવવું વગેરે ક્રિયાને તમે ઝે જેવી ગણજો તેમજ ત્રીનો અગ વગેરેને રાગદષ્ટિએ જોશો નહી, વળી વિષયો પ્રત્યે તિરસ્કારની ભાવના ભાવજો એટલે વિષયરાગી થશો નહી, ને નિઃપૃહી બનીને દીપેલી દીક્ષા સફલ કરજો, તથા તપ અને સ્વાધ્યાયાદિની ઉમંગથી માનના કરજો આ તમામ બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને છેવટે સ્વાધ્યાયનું ને ધ્યાનાદિનું ફલ જણાવીને કહ્યું છે કે-પરીપહાદિને સહન કરનારા ને શીક્ષાદિ શુભોના ધારક મુનિવરો આ અધ્યયનમા કદા પ્રમાણે વર્તવાથી જરૂર મોક્ષના અભ્યાસાધ મુખો પામે છે

॥૬॥ નવમા વિનય સમાધિ નામના અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો દૂક પરિચય ॥

અહી શરૂઆતમા વિનય પદના ને સમાધિપદના નિરૂપણ જણાવતા કહ્યું છે કે-નેતરની સોટી, સોનું વગેરેનું જે નમાવવું (વાળવું) તે દ્રવ્યવિનય કહેવાય લોકોપચાર વિનય તથા રાનાદિનો જે વિનય, તે ભાવ વિનય કહેવાય તેમા વડીલ ગુરૂ વગેરે આવે, ત્યારે તેમનો વિનય સાચવવાના ઇંગદાયો શિષ્યો બીબા ધાય, હાથ જોડે, ગુરૂને યેમવા આમન આપે, વગેરે લોકોપચાર વિનય કહેવાય પ્રભુશ્રી તીર્થ દર દેને કહેવા ભાવાની જે વ્રદા

કરવી તે દર્શનવિનય કહેવાય, તથા ગુરૂને વિનય સાચવીને વિધિ પૂર્વક પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય કરવો તે જ્ઞાન વિનય કહેવાય. આ તમામ બીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને પ્રતિરૂપ વિનયના વર્ણનમાં તેના પર (બાવન) ભેદો કહ્યા છે. પછી ક્રમસર દ્રવ્ય સમાધિનું તથા ભાવ સમાધિનું સ્વરૂપ, અને વિનયધર્મથી ભ્રષ્ટ કરનારા ક્રોધાદિની બીના તથા ગુરૂની નિંદા કરવાથી મિથ્યાત્વના બધાદિ, તેમજ ગુરૂની આશાતના કરવાના ફલ તરીકે કહેલ અનર્થ અને અબોધિ (ભાવાંતરમાં દુર્લભ બોધિપણા) નું સ્વરૂપ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી કહ્યું છે કે—પરમોપકારી શ્રી ગુરૂ મહારાજની આશાતના કરનારા જીવો ઘણો કાલ સસારમાં ગાહુ જ ખૂરી હાલતે રખડે છે, એમ સમજીને સાધુ સાધ્વીઓએ જેમ શ્રી ગુરૂ મહારાજની પ્રસન્નતા રહે, તેજ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. ને તેજ પ્રમાણે વિનયથી ખાસ જરૂરી બોલવું જોઈએ. તથા ભલેને શિષ્યને ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થતાં કેવલજ્ઞાન થયું હોય, તોપણ તેણે કૃતગ્રપણાની ભાવનાથી ગુરૂનો વિનય કરવો જ જોઈએ. જ્યારે ગુરૂને ખબર પડે કે આ શિષ્યને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું છે, ત્યારે ગુરૂ મહારાજ પોતે જ તને વિનય કરવાના નિષેધ કરે. તેમજ સાધુ સાધ્વીઓએ એક પણ ધાર્મિક પદને ભણાવનાર શિક્ષકનો ઉપકાર માનીને જરૂર તેને આદરસત્કાર કરવો જોઈએ. આ તમામ હકીકતો અહીં પહેલા ઉદ્દેશમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી કહ્યું છે કે—સાધુ સાધ્વીઓએ મોક્ષ માર્ગને સમજાવીને તે માર્ગમાં જોડનાર શ્રી ગુરૂ મહારાજ વગેરે મહાપુરુષોની જરૂર ભક્તિ કરવી જોઈએ. નિર્મલ જ્ઞાન શીલની આરાધના કરનાર શ્રી આચાર્ય ભગવંતાદિ મહાપુરુષોને જે રીતે સંતોષ થાય, તે રીતે ધર્મને પામવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્ય જીવોએ વર્તવું જોઈએ. તેવા મહાપુરુષોની સાત્વિકી ભક્તિ કરનારા પુણ્યવંતા ભવ્ય જીવોને આખા ગચ્છની ભક્તિ કરવાનો લાભ મળે છે. આ રીતે વર્તનારા જીવો જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે. આ તમામ બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ શ્રી દશવૈકલિકના નવમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં જણાવ્યું છે કે—જેમ (ગાડના) મૂલમાંથી થડ વગેરે થાય છે, તેમ શ્રી જ્ઞાનધર્મની આરાધના કરવાથી આરાધક વિનયવંત આત્માઓ સમ્યક્ત્વ, શ્રુતજ્ઞાન, આરિય વગેરે ગુણોને સાધીને છેવટે સિદ્ધિપદને પામે છે. પણ અવિનીત જીવો જ્ઞાનાદિને પામતા નથી. અને જેઓ શિષ્યનું એકાંતે હિત જ ચાહે છે, તેવા ગુરૂ મહારાજ જ્યારે શિષ્યને હિતશિક્ષા આપે, ત્યારે વિનીત શિષ્યે ગુરૂની ઉપર ક્રોધ ન કરવો જોઈએ કારણ કે ક્રોધ કરવાથી ગાહુ જ નુકશાન થાય છે. લગાર પણ આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. યાદ રાખવું જોઈએ કે વિનયવંત સાધુ સાધ્વીઓ જ આ લોકમાં પરમ શાંતિથી મોક્ષમાર્ગને આરાધી સિદ્ધિપદને પામે છે. અને શ્રી આચાર્ય વગેરે ગીતાર્થોની ભક્તિ કરનારા સાધુ

વગેરે અકલ્પશિક્ષાદિનું સગીન જ્ઞાન મેળવીને તેની સારિવટ્ટી આગધના દરો શકે છે ગૃહ
રોગ પછુ ત્યાજે શિ-પાદિને શિખવનાર ગુરૂના કઠોર વચનાદિને મહત્ત્વ દે છે, ને તે
શિક્ષકની ભક્તિ પણ દરે છે, તો જ્ઞાન લખાવનાર ગુરૂના કઠોર વચનો શિષ્યોએ સહન
દરવા જોઈએ, ને તેમની ભક્તિ કહી જોઈએ, એમાં નવાઈ શી ? તેમજ શિષ્યે ગુરૂના
આસનથી નીચા આસને બેસવું જોઈએ તેમની પાછળ ચાલવું જોઈએ ગુરૂનો
અવિનય થયો હોય તો જલની ખમાવવો જોઈએ ગણિયા ગણદના જેવા ન થવું જોઈએ
દાલ શેત્રાદિની પરિચિત્તિને લક્ષ્યમાં રાખીને જ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ તેમજ કાપ્યને
સેવનાગ અવિનીત છુપો મોક્ષને પામતા નથી આ તમામ બીના વિસ્તારથી અમજાવીને
અતે કહ્યું છે કે જે શિષ્યો ગુરૂની આના પ્રમાણે વર્તીને મોક્ષ માર્ગને સાધે છે તેઓ જ
સિદ્ધિપદને પામે છે

॥ શ્રી દશવૈકલિકના નવમાધ્યંના ત્રીજા ઉદ્દેશાનો દૂક પરિચય ॥

અહીં કહ્યું છે કે—૧ વિનીત શિષ્યોએ શ્રી આચાર્યાદિ મહાપુરુષોના મનના ભાવને
(તેમના વિચારને) સમજીને તેમની ભક્તિ જરૂર કરવી જોઈએ (૨) જ્ઞાનાચાર વગેરે
પાત્ર આચારોનો યથાર્થ આગધના કરવામાં વિનય ગુણ અસાધારણ કારણ છે (૩) શ્રી ગુરૂ
મહારાજનો લગભગ પછુ આશ્રાતના નહિ કરનારા મુનિઓ લોકમાં પૂજ્ય થાને છે ને આગ-
ધક થાય છે (૪) સાધુ સાધ્વીઓએ વરીવ મુનિવર્ગદિનો વિનય જરૂર કરવો જોઈએ (૫)
મુનિને કોઈ કઠોર વચનો જોડે, તો તેણે સહન દરવા જોઈએ કારણ કે “ સહે તે રહે,
ને નમે તે મે ” એટલે શ્રી કોઈને યાત્રિમાં રહેવાનું પગમ સાધન ચહનશીલતા છે
આપણે યાદને રાખીએ (ન્યાય લાગીએ) એવા થવામાં અસાધારણ કારણ ‘ નમતા ’
ગુણ છે (૬) નામાને કઠોર વચન કહેવાથી જરૂર પૈર વધે છે મારે સાધુ સાધ્વીઓએ તેવા
વર્તનો ન જોડવા જોઈએ એક કવિએ વ્યાજબી જ કહ્યું છે કે—

દનો—છતામે અમૃત વમે, વિષ બી ઉનડી પાસ,
એકે જોલે કોટી ગુણ, એકે કોટી વિનાશ ૧

(૭) સાધુ સાધ્વીઓએ યમજી પર્મને માચવવાની ખાતર સામા માણસના કઠોર વચનો
કે તિરમ્મને મૂતવનારા વચનો જરૂર સહન કરવા, પણ પોખીનો સામે પોખી જેવા થવું
નહી કારણ કે તેથી જો પ્રાપ્તી મોકેને લગભગ પગ લાગે તો છે જ નહિ, પણ બધા દર મુક
જ્ઞાન વેલુ પડે છે (૮) સાધુ સાધ્વીઓએ નિદાન વચનો ચતુતાને વધારનારા વચનો

તથા અવધારણી (આ વાત આમ જ છે. આવા નિશ્ચયાત્મક) વચનો ન બોલવા જોઈએ. (૯) સાધુ સાધ્વીઓએ લોલુપતા (સારા સારા આહારાદિ કરવાની ટેવ) નો ત્યાગ કરવો જોઈએ. (૧૦) સાધુ સાધ્વીઓએ રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરીને સમતા ભાવે રહેવું જોઈએ. (૧૧) કોઈની પણ હીલના કરવી નહિ. (૧૨) સાધુ સાધ્વીઓએ પૂજ્ય પુરૂષોની ભક્તિ વગેરે જરૂર કરવા જોઈએ. કારણ કે જેઓ માનવા લાયક હોય, તેમને જરૂર માનવા (માન દેવું) જોઈએ, ને પૂજવા લાયક હોય તેમને જરૂર પૂજવા જોઈએ. “ માન્યાન્ માનયેત્ પૂજ્યાન્ પૂજયેત્ ” એટલે માન્યને માન દેવું, ને પૂજ્યની ભક્તિ કરવી. (૧૩) પરમ ઉલ્લાસથી પાંચ મહાવ્રતાદિની આરાધના કરનારા સાધુ સાધ્વીઓ ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ કરતાં જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે. આ તમામ હકીકતો અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ શ્રી દશાના નવમા અધ્યાના ચોથા ઉદ્દેશાનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં (૧) વિનય સમાધિ (૨) શ્રુત સમાધિ (૩) તપઃસમાધિ (૪) આચાર સમાધિ. આ ચાર સમાધિ લેહોનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—૧ નમ્રતા ગુણ ધારણ કરીને જે શ્રી આચાર્યાદિની ભક્તિ કરવી, તે વિનય સમાધિ કહેવાય, (૨) શ્રુતજ્ઞાન ભણવામાં જે એકાગ્રતા રાખવી, અને બીજા મુનિવરાદિને શ્રુતજ્ઞાન ભણવામાં જોડવા, ને પોતે પણ શ્રુતજ્ઞાન ભણવામાં લીન બને તે શ્રુત સમાધિ કહેવાય, (૩) જે નિયાણાંનો ત્યાગ કરીને વિધિ વગેરેને જાણીને કેવલ કર્મ નિર્જરાની ભાવનાથી જ્ઞાન પૂર્વક તપશ્ચર્યા કરવી તે તપઃસમાધિ કહેવાય. (૪) એજ પ્રમાણે જ્ઞાનાચાર વગેરે પાંચ આચારોની જે આરાધના કરવી, તે આચાર સમાધિ કહેવાય. વિનય, શ્રુત, તપ અને આચાર. આ ચારે પદાર્થો સમાધિના અસાધારણ કારણ છે. આ અપેક્ષાએ સમાધિના ૪ લેહો પાડ્યા છે, એમ સમજવું. આ ચાર પ્રકારની સમાધિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવીને છેવટે કહ્યું છે કે—આ રીતે સમાધિ ગુરૂને ધારણ કરનારા સાધુ-સાધ્વીઓ પોતાને અને પરને યોગ ક્ષેમ કરવામાં સાધન ભૂત થઈને અંતે મહર્દિક દેવપણાને અથવા સિદ્ધિ પદને પામે છે.

॥ શ્રી દશવૈકલિકના નવમાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી દશવૈકલિકના દશમા સભિક્ષુ નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘સમિક્ષુ’માંના પહેલા ‘સ’ કરના અને ‘ભિક્ષુ’ શબ્દના નિર્ણય જણાવતાં કહ્યું છે કે—આ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જે સાધુ સાધ્વીઓ

સાધુ જીવનને પાલે તે ખરા સાધુ સાધ્વીએ કહેવાય પછી અનુક્રમે 'લિક્ષુ' શબ્દના નિરૂપિત (વ્યુત્પત્તિ) અને પર્યાય વાચક શબ્દો તથા લિક્ષુને ઓળખવાના લિંગ ('આ લિક્ષુ છે' એમ જેનાથી જણાય તે ચિન્હ) વગેરે બીના જણાવીને કહ્યું છે કે—જે લિક્ષુના શુભોને ધારણ કરે નહિ, તે લિક્ષુ કહેવાય નહીં આ બીના અનુમાનના સાધન ભૂત પચાસવ વાક્યથી સાબીત કરી છે અને જે કર્મ રૂપી પાજરાને ભેદ (તોડી નાખે) તે લિક્ષુ કહેવાય અહીં ભેદનારનું, ભેદવાના સાધનનું અને ભેદવા લાયક પદાર્થનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું કે—જે વિરતિ રહિત ચાચકો (માગણ) હોય, અને જે હંમેશા આરભા દિના કરનાર ગૃહસ્થો, તથા જે મિત્ર્યાકષ્ટિ, હિંસાના કરનાર, અપ્રહ્યચારી, પરિગ્રહી, સચિત્ત ઉદ્વિષ્ટાદિ દોષવાળા ભોજનને કરનારા જીવો, તે ગધાએ જીવો દ્રવ્ય લિક્ષુ કહેવાય અને જે જીવ લિક્ષુ શબ્દના અર્થને જાણે ને તે અર્થની વિચારણામાં ઉપયોગ વાલો હોય તથા પચ મહાવ્રતોની આગધના વગેરે શુભોને ધારણ કરે તે જીવ ભાવ લિક્ષુ કહેવાય તે જ જ્ઞાની ભાવ લિક્ષુ અહીં કર્મ રૂપી પાજરાને ભેદનાર છે એમ સમજવું, તે કર્મ રૂપી પાજરાને ભેદવાનું સાધન તપશ્ચર્યા છે તેમજ તે તપથી ભેદવાને લાયક કર્મ છે, એમ યાદ ગખવું અહીં લિક્ષુ શબ્દના બીજો અર્થ એ પણ જણાવ્યો છે કે—જે જૂળને ભેદે એટલે કુધા પરીપકને સહન કરે તે લિક્ષુ કહેવાય જે જ્યણા પાલે તે યતિ કહેવાય, અને જે સયમને ચરે એટલે સેવે તે ચરક કહેવાય તથા જે સંસારને ખપાવે એટલે ભવ મચુદ્રને નગી જાય, તે ક્ષપક કહેવાય તેમજ જે સંસારને અત એટલે નાશ કરે તે ભદ્રત કહેવાય જે નિર્દોષ લિક્ષા લેવા માટે વિધિ પૂર્વક વિચરે (ફેરે) તે લિક્ષુ કહેવાય જે તપ અને સયમને સાધે તે તપસ્વી કહેવાય આ ગીતે નિર્ણય શબ્દના ૨૮ પર્યાય વાચક શબ્દોનું સ્વરૂપ અને મુનિને ઓળખવાના સાધન ભૂત ૧૭ ચિન્હો (લિંગ)ની બીના જણાવી છે પછી "જે આ દશગા અધ્યયનામાં કહેલા શુભોને ધારણ કરે, તે જ સાધુ કહેવાય, પણ બીજો નહીં" આ બાણતને અનુમાનથી મિદ્ધ કરવાના પ્રસંગે સોનાના આઠ શુભોની બીના વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી જીવો કે જે—જે ઉદ્વિષ્ટાદિ ભોજન કરે, ૬ વ્યભી હિંસા કરે, ઘર વગેરેને ખતાવે, ને સચિત્ત પાણી પીવે, તેને સાધુ કેમ કહેવાય? અર્થાત ન જ કહેવાય

જે મુનિ સ્વચ્છ ચિત્તવાળા હોય, સ્ત્રીને વશ ન થાય અને ત્યાગ કરેલા ભોગના સાધનોને મનથી પણ ચાહે નહીં, તથા છ જીવ નિજયના વક્ષક હોય, તેમજ સચિત્ત પદાર્થોને સેવે નહિ, દપિત આહારાદિને વાપરે નહીં અને ગધ નહિ, ગધાવે નહીં, તથા છ જીવનિકાયના જીવોને પોતાની જેવા માને, તેમજ પચ મહાવ્રતોને આરાધે, આશ્રવોને ગેરે, અને કપાય કરે નહીં, પ્રતિવેખના વગેરે ચક્રવાવ સમાચારીને જરૂર કે, રૂપ વગેરે

૧ આ આઠ શુભો વિગતોથી પચાસક શાસ્ત્રની ગાથા જણાવીને એ ગી શાકવર્મ જંગ-રિકામાં જણાવ્યા છે તે ત્યાંથી જાણુના

રાખે નહી, ગૃહસ્થના જેવાં કાર્યો કરે નહી, તેમજ સંનિધિ કરે નહિ, સાધુઓને આહા રાહિ વાપરવા માટે નિમંત્રણ કરે, સ્વાધ્યાયમાં લીન રહે, કદાચહ રાખ્યા વગર જરૂરી વાત કરે, ઇન્દ્રિયોને વશ કરે, સ્વભાવે શાંત સરલ નમ્ર સંતોષી ક્ષમાવાળો હોય, તેમજ ખીજાએ કરેલા આક્રોશાદિને સહન કરે, સુખના સમયને કે દુઃખના સમયને સરખા ગણે, અને લિક્ષુની ૧૨ પ્રતિમાઓને આરાધે, નિર્ભય હોય, તથા તપશ્ચર્યાદિ કરવામાં લીન હોય, દેહ ઉપર મમતા ન રાખે, તેમજ નિદાન (નિયાણુ) અને કુતહલને તળે, પરીષદાદિને સહન કરે, હસ્તાદિને કારણુ વિના હલાવે નહી, તથા અધ્યાત્મ ભાવમાં લીન હોય, શ્રુતના અર્થને જાણે, મૂર્છા ન કરે, કંચ વિકચ (વેચવું; ખરીદવું) વગેરે કરે નહિ, તેમજ સંગને અને રસગૃહિને તળે, ઋદ્ધિ આદિમાં નિઃસ્પૃહ હોય ખીજાને તરછાંડે નહી તે લિક્ષુ (સાધુ) કહેવાય. તેવા સાધુઓ જરૂર મોક્ષને પામે છે. આ તમામ ખીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ શ્રી રતિવાક્ય ચૂલિકાનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ચૂલિકા શબ્દના નિદેશાનું વર્ણન કરતાં કુકડા વગેરેની ચૂડાને અનુક્રમે સચિત્તાદિ દ્રવ્ય ચૂલિકા જણાવી છે. અને લોકનિષ્કૃતાદિને ક્ષેત્ર ચૂલિકા કહી છે. તથા અધિક માસાદિને કાલ ચૂલિકા, તેમજ આ રતિ વાક્ય ચૂલિકાને ભાવ ચૂલિકા તરીકે વર્ણવી છે. આ તમામ ખીના સ્પષ્ટ સમજાવીને ‘ રતિ વાક્ય ’ શબ્દનો અર્થ કહીને જણાવ્યું છે કે—જેમ રોગી માણસને સીવતું છેદવું વગેરે કરવું રૂચે નહિ, તેમ કર્મ રોગથી પીડાએલા જીવને ધર્મ કરવાની રૂચિ થતી નથી. જે મુનિને સ્વાધ્યાયાદિ કરવા ગમે ને અસંયમને પોષનારી પ્રવૃત્તિ કરવી ગમે નહી, તે મુનિ જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે. તેથી ધર્મારાધનમાં લાગણી ટકાવનારા સ્થાનોતું ને અધર્મના કાર્યોમાં અરૂચિ કરાવનારા સ્થાનોતું વર્ણન અહીં કયું છે પ્રાચે મનુષ્યો કપટી હોય છે ને કામ ભોગના સાધનો ક્ષણવારમાં નાશ પામે છે. તથા પરમ શાંતિમય મુક્તિના પરમ સાધન એવા સંયમ જીવનને તજીને ભોગની ઇચ્છાથી ગૃહવાસને સેવનારા જીવો દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખોને લાંબા કાળ સુધી રીળાઈ રીગાઈને ભોગવે છે. ત્યાં ગૃહવાસમાં પણ તેઓ અનેક આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિ રૂપી કરોળીયાની જાળમાં ગુંથાય છે, તેથી ધર્મની આરાધના કરી શકતા નથી. કામ એ શલ્યની જેમ દુઃખને દેનારા છે. આયુષ્યનો ભરોસો નથી એમ સમજીને મનને સ્થિર કરી સયમાદિની આરાધના કરીને સંસાર સમુદ્રને તરી જવો, એ જ સમજી મુનિનું ખરું કર્તવ્ય છે. આ તમામ હકીકતો અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે, દુર્ગતિના અસાધારણ કારણુ વિષય અને કષાય છે. તેને તજીને પરમ શાંતિમાં આત્મ હિતને સાધવાનું શરણુ સાધુ જીવન છે. અને ગૃહસ્થ જીવન તેથી વિપરીત છે. પરમ અશાંતિનું કારણુ છે. આ

વાત ચાલુ પરિસ્થિતિને પણ લક્ષ્યમાં લેતાગ સમજી જીવે જરૂર સમજે છે માટે પ્રણલ પુણ્યોદયે સાધુ જીવનને પામેલા સાધુ સાધ્વીઓએ હ મેશા સાગ નિમિત્તોની એવના કંઠી જોઈએ ૧ મ્વાધ્યાય તપ મયમ ને વૈયાવચ્ચને સાધવામાં અપ્રમત્ત થવું જોઈએ ૬ મુનિવચ્ચે મોહના પ્રગવ માધન સ્ત્રીની માયે લગાવ પણ પચ્ચિય કંઠે ન જોઈએ તેના સામુ જોવું નહીં પચ્ચજ્ઞાપુ દેવાનું હોય, કે ગોચરી વહોરવાની હોય, તેવા પ્રસંગે તેના સામુ જોઈને પચ્ચજ્ઞાપુ અપાય નહિ ને ગોચરી વહોરાય નહીં નીચે પાત્રા તન્દ્ર નજી ગળી વહોરવું જોઈએ એ પ્રમાણે તમામ મુનિ ધર્મની પ્રવૃત્તિઓમાં ષટ્તુ જ સાધયેત ધર્મીને વર્તવું જોઈએ ૪ સ્ત્રી કયા કરવી નહીં, સ્ત્રીના વર્ણનવાળા પુસ્તકો વાચવા નહીં ૫ નવ બ્રહ્મચર્યની શુભિત્તઓની વારવાર વિચારણા કરવી ૬ શીલ વત મહા પુરુષાર્થના પવિત્ર જીવનની વારવાર ભાવના કરવી ૭ બ્રહ્મચર્યનો મહિમા વારવાર વિચારવો ૮ ખરામ સ્ત્રી આર્તિના ઉપ જોવા નહીં એટલે દેવ ગુરુ વગેરે સાગ સાધનોના દર્શન જવામાં આખને નેહવી યાદ ગળવું જોઈએ કે વગર વિચાર જના ત્યા નજર ફેવવાથી અને સ્ત્રીનજરૂરી જે ને માભાળવાથી મન અરિય જન છે ને ખગળ કામ કરવા તરફ વધ કે ધ્યાન ખેચાય કે માટે જરૂરી વિચાર કરવા, જરૂરી ગોલવું, જોવું, ને સાબળવું ૯ કલેશના કાળો દુઃ કંઠા ગીલ સમતા સાદાર્થ સતોપ સયમાર્થિને માધવામાં લગાવ પણ પ્રમાદ કંઠે નહીં ૧૦ કપાય, નિદા, કેપ, એક ખીજનન આહુ અવળુ કહીને લડાવવા, ધર્મ્યા વગેરે દોષોને તિલાંજલિ દેવી ૧૧ જૂના વેર ઝેર ભૂલી જવા ને જેથી નવા વેરાદિ ઉપજે તેવા કારણો એવવા નહીં ૧૨ અનિત્યાદિ બાર ભાવના ને મેત્રી ભાવ દિ ૪ ભાવનાઓ કુરસદના દાષમે ભાવવી ૧૩ મ્વાધ્યાય ૧ મન વૈરાગ્યમાં ટકે છે, નવું નવું તત્ત્વજ્ઞાન મળે છે માટે તેના જેવો ખીજે કોઈ તપ નથી એમ સમજીને, છતી શક્તિએ જરૂર વિનયાદિ જાળવીને આગમાર્થિનો અભ્યાસ કરવો ૧૪ મુદ્ધમ્ય જીવન પ્રત્યે અરુચિ ભાવ રાખવો તેમાં ગહેલી આધિ વ્યાધિ ઉપાધિનો વિચાર કરી સયમ જીવનને ઉત્તમ માનીને તેની આરાધનામાં લીન જનવું આ રીતે રતિ વાક્ય ત્રિકાનું મુદ્ધમ્ય વાગવાર વિચારનારા સાધુ સાધ્વીઓ પગમ દુર્લભ સયમ ધર્મને પરમ ઉદ્ધવાસથી આગધીને જરૂર ભવ સમુદ્રનો પાન પામે છે

॥ શ્રી દશ વૈં ની વિવિકલ ચર્યા ચૂલિકાનો ૬૬ પરિચય ॥

આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો છે ને શરીરના વર્ણાદિ ગુણો છે તેથી તે બંનેને જૂદા ગણીને ફક્ત આત્માદિષ્ટ તરફ લક્ષ્ય ગળીને જ જે શુદ્ધ ચારિત્રાર્થિની પરમ ઉદ્ધવાસથી ચારિત્રી આગધના કરવી, તે વિવિકલચર્યા કહેવાય જે ત્રિકામાં તેનું વર્ણન કર્યું છે,

તે ‘તિવિક્રતયર્યા ચૂલિકા’ કહેવાય અહીં સંસારી જીવોના આચાર વિચાર ને ઉચ્ચાર કર્મ બંધના કારણભૂત હોવાથી સદોપ કહ્યા છે. મુનિવરોના તે આચાર વગેરે નિર્દોષ હોય છે. માટે અહીં કહ્યું છે કે સંસારથી વિરક્ત મુનિઓ સંસારી જીવોની પ્રવૃત્તિ રૂપ પ્રવાહથી સામા (ઉદટા) પ્રવાહે ચાલે છે આ રીતે કહીને મુનિના ચર્યા ગુણો અને નિયમોનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં જણાવ્યું છે કે—જ્ઞાનાદિ મોક્ષમાર્ગની જે આરાધના તે ચર્યા કહેવાય, ને ગુણો એટલે મૂલ ગુણો તથા ઉત્તર ગુણો તેમજ નિયમો એટલે સિક્ષા ગ્રહણાદિના નિયમો કહેવાય. (૧) આ ચર્યાદિ ત્રણેના સાધક મુનિઓ નિયતવાસ એટલે વિના કારણે એક સ્થલે ઘણો કાલ રહેતા નથી ૨ મુનિઓ જૂઠા જૂઠા ગૃહસ્થોના ઘરોમાંથી આહાર પાણી બહારે છે. આ રીતે જે આહાર પાણી બહારવા તે સમુદાન ચર્યા કહેવાય. ૩ મુનિઓ અજ્ઞાતોજ્ઞને ગ્રહણ કરે છે, એટલે અપરિચિત (જેઓ મુનિને ઓળખતા નથી તેવા) ગૃહસ્થોના ઘરથી પોતાને બેઠાએ તે પ્રમાણે આહાર પાણી બહારે છે. ૪ પ્રતિરિક્તતા—મુનિઓ જ્યાં સંયમના બાધક પદાર્થો ન હોય ત્યાં રહે છે ને ૫ પોતાને અપ હોય તેટલી જ ઉપધિ રાખે છે. ૬ કલહનો ત્યાગ કરે છે. ૭ જ્યાં ઘોંઘાટ થતો હોય ને મુનિવરોનું અપમાન થતું હોય તેવા સ્થાનમાં રહેતા નથી. ૮ કોઈની પણ અદેખાઈ કરતા નથી. ૯ કાર્યોત્સર્ગને (દેહની ભ્રમતાને દૂર કરાવનાર કાઉત્સર્ગને કરે છે. ૧૦ સ્વાધ્યાય કરવામાં લીન રહે છે. ૧૧ ગૃહસ્થને “આ પાટલા વગેરે મનેજ બહારાવવા” એવી પ્રતિજ્ઞા કરાવતા નથી. ૧૨ ભ્રમતાને છ’ડે છે ૧૩ અસંયત જીવોનું વૈયાવચ્ચ કરતા નથી. આ તમામ બીનાઓ તથા પ્રસંગે અનુપ્રસંગે જણાવેલી બીજી પણ બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને સાધુ સાધ્વીઓને કરવા લાયક કૃતાકૃતાદિની વિચારણા આ પ્રમાણે જણાવી છે—૧. હે જીવ ! તેં જ્ઞાનાદિની આરાધના વગેરે કાર્યોમાંથી કેટલાં કાર્યો કર્યા ? ને કેટલાં કાર્યો બાકી રહ્યાં ? ૨ તું જે કાર્યો હાથ કરી શકાય તેવાં છે તે ગુરૂ વિનયાદિમાંનાં ક્યાં ક્યાં કાર્યો કરતો નથી. ૩ ક્યા ક્યા કારણથી કેવી કેવી ભૂલો થઈ ગઈ છે ? ઇત્યાદિ પ્રકારે વિચારીને પ્રમાદથી આરાધનામાં ન્યૂનતા થતી હોય, તો તે અપ્રમત્ત બનીને દૂર કરે. થતી ભૂલોને સુધારીને સંયમ સાધનામાં સાવધાન બને.

આ રીતે આત્માને સાચવનાર સાધુ સાધ્વીઓ પરમ ઉદ્ધાસથી નિર્મલ સંયમાદિની સાન્નિધી આરાધના કરીને સિદ્ધિ પદને પામે છે.

॥ ચૂલિકાઓનો પરિચય ॥

આ શ્રી રતિવાક્ય ચૂલિકા અને વિવક્તચર્યા ચૂલિકા તથા શ્રી આચારાંગ સૂત્રની

ભાવનાધ્યયન, ચૂલિકા ને વિમુક્તિ અધ્યયન ચૂલિકાની જાળતમા કલિકાલ મર્વજ શ્રી હેમચદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે પરિગિષ્ટ પર્વના ૬મા સર્ગના ૬૭મા ૬૮મા શ્લોકમા કહ્યું છે કે—“આ ચારે ચૂલિકાઓ શાસન દેવતાની મહાયથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા શ્રી સોમનાથ સ્વામીની પાસે ગયેલા જ્યેષ્ઠા સાધ્વીને શ્રી સીમધર સ્વામીજીએ કહી હતી, તે શાલ રાણીને અહીં આવી શ્રી સધને તે ખીના જણાવતા પૂર્વધર મહાપુરુષોએ પહેલી બે ચૂલિકાને દશવૈકલિક સૂત્રના અ તે સ્થાપન કરી છઠ્ઠી બે ચૂલિકાને આચારાગ સૂત્રમા સ્થાપન કરી આથી સમન્વય છે કે—જ્યારે શશ્યભવસૂરિજીએ આ ૭ ઉદ્ધાર ઈર્ષ્યે ત્યાજે આ બે ચૂલિકાઓ હતી નહીં આ રીતે જેમનું આયુષ્ય ફક્ત ૬ મહિના જેટલું બાકી હતું તે મનકમુનિ ૬ મહિનામા આ દશવૈકલિક સૂત્ર લખીને આગધક થયા તેમના પદ્મધર શ્રીયશોભદ્રસૂરિ વગેરે મહાપુરુષોએ આને મૂલ સૂત્ર તરીકે સ્થાપ્યું આ ખીનાઓ વિસ્તારથી કહીને અ તે નયોની હકીકત જણાવી છે

॥ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનો મક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો ચોવીશમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

॥ पद्मीशभा प्रकाश ॥

॥ श्री उत्तराध्ययन सूत्रनो दूँडे परिचय ॥

॥ आर्या ॥

अहं हं परिचयलेसं, बुच्छं सिरित्तरज्झयणसंगं ॥
छत्तीसज्झयणाइं, बुत्ताइं विविदत्ताइं ॥ १९१ ॥
विणओ विणयमुअम्मि, परीसहाइं परीसहज्झयणे ॥
चउरंगिज्जे हेऊ, चउरो मुत्तीइ पणत्ता ॥ १९२ ॥
भणिया पमायभेया, असंखए तस्स चायपणवणा ॥
बुत्ता अकाममरणे, मिइभेयप्पमुद्वुत्तंतं ॥ १९३ ॥
छट्ठे चुल्लगवत्ता, ओरब्भे पवरपंचदिट्ठता ॥
कविलो य काविलिज्जे, नमिपव्वज्जाइ नमिवत्ता ॥ १९४ ॥
दुमपत्तोदाहरणा, पमायपरिहारदेसणा भव्वा ॥
दुमपत्ते ठाणाई, बहुसुयपुज्जे बहुसुयत्तं ॥ १९५ ॥
हरिणसे हरिणसो, संभूउत्तरणगारचित्तकखे ॥
चित्तो मुणिसंभूई, उसुआरिज्जे छपव्वज्जा ॥ १९६ ॥
वरसमणलक्खणाइं, सभिखुणामम्मि वंभचेरस्स ॥
दस ठाणाइ समाहि—ट्ठाणे तह पावसमणिज्जे ॥ १९७ ॥
पाव समणवुत्तंतं—वुत्तंतं संजइज्जणामम्मि ॥
संजइनिवस्स य मिया—पुत्तीए सुयमियापुत्तो ॥ १९८ ॥
वुत्तो य नियंठिज्जे, समणानाहो समुद्वपालिज्जे ॥
वित्थारा पणत्तं, समुद्वालस्स वुत्तंतं ॥ १९९ ॥
रहणेमीए राई—मईइ रहणेमि जेमि सीसस्स ॥
संवाओ गणिकेसी—गणहर सिरि गोयमाणं च ॥ २०० ॥

સિરિકેસિગોયયિજ્જે^{૨૪} સમિદ્ધ^{૨૬} ણામમ્મિ સમિદ્ધુત્તીઓ ॥

મુણિમાદણસવાઓ, જણીણ^{૩૫} માદણત્તાઈ^{૩૬} ૨૦૧ ॥

સામાયારી સામા—યારીણ ગમ્મસાહુત્તાણ ॥

વુત્તો ય સ્વલુકિજ્જે^{૩૭}, સ્વલુગુવણઓ કઓ સીસે ॥ ૨૦૨ ॥

નાણાદયસ્સ રુવ, મુલ્લગ્ગદ્વલ્લે^{૩૮} તિસત્તરિદ્ધારા ॥

અપમાણ^{૩૯} સવધેયા, તવામિદે^{૪૦} ચરણનામમ્મિ ॥ ૨૦૩ ॥

ચારિત્તસ્સ સરુવ, પમાયઠાણમ્મિ રાગદોસાઈ^{૪૧} ॥

કમ્મપપહિણિસ્સદ, કમ્મપપહિણામમ્મજ્જયણે^{૪૨} ॥ ૨૦૪ ॥

હેસા^{૪૩}યણે હેસા—જનારમ્મગ્ગો^{૪૪} ડનારમ્મગ્મિ ॥

જીવાજીવા જીવા—જીવિવિમત્તીઈ^{૪૫} પણ્ણત્તા ॥ ૨૦૫ ॥

શબ્દાર્થ —હેવે હું જૈનપ્રવચન કિરણાવલીના પચ્ચીશમા પ્રકાશમા શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો પરિચય દ્વંકમા કહીશ અહીં ઉદ્ધ અધ્યયનો કહ્યા છે તે દ્વંક અધ્યયનોમા જૂદી જૂદી જાતના તત્ત્વોની ખીના કહી છે એટલે વિનય વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન કર્યું છે ॥ ૧૯૧ ॥ તે ઉદ્ધ અધ્યયનોમાના (૧) પહેલા જિનયથુત નામના અધ્યયનમા વિનીત (વિનયવત) શિષ્યના ને અવિનયવત શિષ્યના લક્ષણ, સ્વરૂપ અને અવિનયના ફલો જણાવીને ગુરુધર્મ અને શિષ્ય ધર્માદિનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે અહીં શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ જાપૂસ્વામી આદિને ઉદ્દેશીને જિનધર્મ રૂપી પ્રામાન્ય મૂલ પાયા જેવા વિનયધર્મ વગેરેનું સ્વરૂપ સંભળાવ્યું છે, તેથી આ અધ્યયનનું ‘વિનયથુત’ નામ યથાર્થ છે (૨) પરીપહલ નામના અધ્યયનમા ૨૦ પરીપહોની ખીના કહી છે એટલે જૂદા જૂદા પ્રસંગે જે જે અકટ આવે, તે વખતે તેને શાંતિથી સહન કરવાથી જરૂર ઘણા ડોર્મોની તિજ્જગ થાય છે નવા ચીકણા કર્મો જ ધાતા નથી તેવી વિપરીત ભાવે વર્તવાથી મુનિધર્મ હલુપિત થાય તે ને ખીજા નવા ઘણા ચીકણા કર્મો જ ધાય છે માટે મુનિએ પરીપહોને સમતા ભાવે મહન કરવા જોઈએ આ ખીના દ્વંકાતો માથે વિગ્તાગ્થી જહી છે (૩) ત્રીજા ચાતુર ગીય નામના અધ્યયનમા મુદ્ધિ ॥ (૧) મનુષ્યપાડ, (૨) શ્રુતિ જિનવચનોનું સાંભળવું, (૩) જિનવચનોની ઉપર શ્રદ્ધા થવી, (૪) મયમગ્ગી આગામા આત્મપરીયોલ્લાસ કારવવો—આ ચાતુર પરમ (અસાધારણ) ગરણીનું સ્વરૂપ વિગ્તાગ્થી કહ્યું છે, તેવી ચાતુર ગાય નામ યથાર્થ છે પ્રમલ પુષ્પોદયે મનુષ્યત્વ વગેરેને પામેલા ભવ્ય જીવો પ્રમાદાદિ અતરંગ

શત્રુઓના પંજમાં સપડાઈને લવબ્રમણ કરે નહી, આવી પરોપકારી દૃષ્ટિવાળા સૂત્રકારે તે આરે પદાર્થોની ક્રમસર દુર્લભતા વર્ણવીને પ્રમાદાદિની ઓળખાણ કરાવી તે દરેક અંતરંગ શત્રુને જીતવાની આજ્ઞા કરાવે છે. આત્માને ક્રમસર ઉંચે ચઢાવનારા આ આર પદાર્થો છે. તે દરેક પદાર્થનું વિસ્તારથી વર્ણન મેં દેશના^૧ ચિંતામણીના ખીન્ત લાગની પ્રસ્તાવનામાં કર્યું છે. તે ત્યાંથી જાણવું ॥ ૧૬૨ ॥

(૪) ચોથા અસંસ્કૃત નામના અધ્યયનમાં પ્રમાદને તજવાનો સચોટ ઉપદેશ દેતાં અપૂર્વ આત્મિક યોધને દેનારાં અને પ્રમાદાદિના લયંકર જીવમોને જાણાવનારાં દૃષ્ટાંતો સાથે પ્રમાદ વગેરેનું સ્વરૂપ ભેદ ફલ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. અહીં શરૂઆતમાં કહેલા (અસંસ્કયં) (અસંસ્કૃતં) પદ્ધતિ આ અધ્યયનની ઓળખાણ કરાવી છે, તેથી આનું નામ ‘અસંસ્કૃત’ યથાર્થ છે. જીવનદોરી તૂટ્યા પછી ‘અસંસ્કૃત’ એટલે સાંધી શકાતી નથી. શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષો પણ તે તૂટેલી જીવનદોરીને સાંધી શકતા નથી. છદ્મસ્થ જીવોને કયા ટાઈમે કયા ક્ષેત્રમાં કયા કારણથી મૃત્યુ થયે, તેની ખબર પડતી નથી. માટે હે જીવ! તું પ્રમાદ કરીશ નહિ. તું એમ સમજે છે કે “હાલ તો ધન કમાવાનો ને લોગ લોગવવાનો સમય છે, માટે ઘડપણમાં ધર્મને સાધીશ” પણ આ તારી સમજણ ભૂલ ભરેલી છે. કારણકે તું ‘વૃદ્ધ થઈશજ’ એવું નક્કી નથી. નજરો નજર નેઈએ છીએ કે-સવારે નેચેલા જીવો જીવો દેખાતા નથી. (મૃત્યુ પામે છે). જીવો નેચેલા જીવો સાંજે દેખાતા નથી. વળી દુનિયાનાં જીવો સ્વાર્થી છે. ઘડપણમાં સામું પણ જોતાં નથી. પુણ્યાઈ હોય તો દીકરા વગેરે વૃદ્ધની ખબર લે છે. આવી પુણ્યાઈ ઘડપણ આવી પહેલાં ધર્મારાધન કરીને મેળવી શકાય છે. ઘડપણમાં શારીરિક શક્તિ વગેરે સાધનોની સંપૂર્ણ ખામી થતી હોવાથી તું ધર્મારાધન કરવાને સમર્થ થઈ શકતો નથી, માટે જ્યાં સુધી શરીર નીરોગી છે, ઘડપણ આવ્યું નથી, ઇંદ્રિયો અખંડ છે, આયુષ્યનો અંત આવ્યો નથી, તેટલા કાલમાં પરમ ઉદ્ધ્વાસથી મહાદુર્લભ શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરીને લવ સમુદ્રનો પાર પામજે. આ હકીકત શ્રી સંવેગમાલા^૨ વગેરે ગ્રંથોમાં ખડુંજ વિસ્તારથી જણાવી છે. આ અધ્યયનનો સાર એ છે કે—(૧) આયુષ્યનું વિનશ્વરપણું, (૨) અશુભ કર્મોનાં કડવાં ફલો, (૩) જે જીવ કર્મને કરે તેજ જીવ કર્મના ફલને લોગવે છે, (૪) હાલ જીવવાનો સમય છે, ઉંઘવાનો સમય નથી. માનવ જીવનના સમયની કીંમત સમજીને અપ્રમત્ત થવું નેઈએ. (૫) સ્વચ્છંદી થવું નહી, કષાયને જીતવા આ પાંચ મુદ્દા વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે.

(૫) અકામમરણીય નામના પાંચમા અધ્યયનમાં મરણના ભેદ વગેરેનું વર્ણન

૧ આર્થિક સહાયક શેરદલાલ જેસંગભાઈ કાકીદાસની મદદથી શા. ઇશ્વરદાસ મૂલચંદે ગ્રંથપ્રકાશ સભાની મારફત છપાવી છે. ૨ શ્રી સંવેગમાલા ગ્રંથ શ્રી જૈન ધર્મપ્રસારક સભાએ છપાવ્યો છે. હાલ મળે છે.

વિરતાગ્રથી ક્યું છે (૧) અજ્ઞાની જીવોના મરણની ણીના, (૨) પાપકર્મોને કરનારા જીવો તેના ઉદયપાલે કેવો પચ્ચાત્તાપ કરે છે તે ણીના (૩) શબ્દાદિ કામભોગને મેવનારા જીવોના હર્દશા, (૪) જે પ્રકાશના મેગના કારણો, (૫) દુરાચારને સેવનારા જીવોની મરણકાલે દયાનનક પરિસ્થિતિ, (૬) દેશવિરતિના મરણની ણીના, (૭) સચમી જીવોનું પડિત મરણ, તેની શુભગતિ, દેવતાઈ સુખ વગેરેનું વર્ણન (વિરતાગ્રથી ક્યું છે) એ આ અધ્યયનનો ૬૪ સાર છે ॥ ૧૬૩ ॥

(૬) જુલક નિર્જાતીય નામના છઠ્ઠા અધ્યયનમા જુલક સાધુનું (મુનિનું) સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અહીં જુલક સાધુ શબ્દથી એ નામના મુનિની કથા કહી નથી, પણ અજ્ઞાનાદિથી બાધેલા કર્મોના ફલને ભોગવતા ધન સ્ત્રી પુર વગેરેમાના કાર્મિક પશુ હોય તે બચાવતા નથી, માટે મમતાનો ત્યાગ કરી મર્વ જીવોની ઉપર મૈત્રી ભાવ રાખીને મોક્ષમાર્ગની યથાર્થ આગધના કરવા આજ્ઞા કરમાવી છે એકલા જ્ઞાનથી કે એકલી ક્રિયા કરવાથી મુક્તિના સુખ મળે નહીં, પણ જ્ઞાનક્રિયાની સમુદિત સાધનાથી તે મળે છે આ ણીનાનું જે વિસ્તારથી વર્ણન તેજ આ છઠ્ઠા અધ્યયનનો સાગ સમજવો

(૭) સાતમા ઔરખ (એલક) નામના અધ્યયનમા જણાવેલા પાચ હાટાતોમા પહેલું ઉરખ એટલે ઘેટાનું હાટાત કદુ છે, તેથી આનું ‘ ઔરખ ’ નામ યથાર્થ છે, અન્યત્ર એલક અધ્યયન કહ્યું છે તેમા અર્થભેદ નથી, કારણકે ‘ એલક ’નો અર્થ પણ ‘ ઘેટો ’ જ થાય છે અહીં ઘેટાનું અને કાકણી, કેરી, વેપાગ, તથા સમુદ્રના હાટાતો જણાવીને (૧) ભોગમા આમકન જીવોની હર્દશા અને (૨) દુર્ગતિમા જનારા જીવોના લક્ષણો, (૩) લગાગ પણ થયેલ ભૂવના ભયકર પરિણામો, (૪) મનુષ્યના કર્તવ્યો, (૫) કામભોગની વિનશ્વરતા-આ પાચ મુદ્દાઓનું જે વિસ્તારથી વર્ણન તે આનો સાર છે, એમ સમજવું

(૮) કાપિલીય નામના આઠમા અધ્યયનમા શ્રી કપિલમુનિનું ચગ્નિ કદું છે તેથી આ અધ્યયન કપિલમુનિની ણીનાવાળું હોવાથી કાપિલીય નામે પ્રસિદ્ધ છે વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે ‘ જે કપિલ (મુનિ) નું હોય, તે ‘ કાપિલીય ’ કહેવાય આ રીતે ‘ કાપિલીય ’ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ થાય છે ‘ લોભ ’ શબ્દને અવળો કરીએ એટલે વિપરીત પહેલું ગોઠવવાથી બનેલો ‘ ભલો ’ શબ્દજ નીકળે છે કે લોભ અનર્થનું ને દુર્ગતિનું કારણ છે સતોપ એ પરમ સુખનું ને પરમ શાંતિનું અપૂર્વ સાધન છે કપિલ મુનિ પૂર્વાવધામા લોભી હતા લોભનો યોભ (અટકાવ) થયો નહિ, તેના કડવા ફલો વિચારીને સતોપ શુણને ધારણ કરી પરમ સુખી થયા પરમ શાંતિના ભાગન બન્યા એમ સમજીને મુનિવરો સતોપી બનીને મોક્ષમાર્ગને આરાધી સિદ્ધિપદને પામે એજ આ અધ્યયનનો ૬૪ સાર છે અહીં (૧) કપિલ મુનિના પૂર્વભવની ણીના, (૨) તેમણે શુભ ભાવનાથી કરેલ સચમી સાધના, (૩) તેમણે સતોપ શુણને પમાડનારી આપેલી દેશના, (૪) દયાધર્મનું ખરૂં રહસ્ય, (૫) સારી

વિદ્યાનું વર્ણન (૬) લોભના ખરાણ ફેલો (૭) સ્ત્રી પરિચયનો પરિહાર. આ સાત મુદ્દાઓ સ્પષ્ટ કહ્યા છે.

(૮) આઠમા ‘નમિપ્રવ્રજ્યા’ નામના અધ્યયનમાં નમિ રાજાએ દૈવ વૈરાગ્ય થતાં લીધેલી દીક્ષાનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે, તેથી આ અધ્યયન ‘નમિ પ્રવ્રજ્યા’ કહેવાય છે. (૧) નમિ રાજર્ષિ, (૨) કન્કડું (૩) દ્વિમુખ, (૪) નગગતિ-આ ચાર પ્રત્યેક ખુદ્દોમાં નમિ રાજર્ષિ પણ જણાવ્યા છે. (૧) હાથના કંકણ નિમિત્તે પ્રકટ થયેલ વૈરાગ્યથી તેમણે દીક્ષા લીધી, (૨) તે વખતે ત્યાં (મિથિલા નગરીમાં) હાહાકાર થયો. (૩) આ પ્રસંગે બ્રાહ્મણ વેષે રહીને દંદ્ર મહારાજે તે નમિ રાજર્ષિને જે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા, તેના તે રાજર્ષિએ આખા ઉત્તરે આપ્યા આ ત્રણ મુદ્દાઓનું જે વિસ્તારથી વર્ણન એજ આ અધ્યયનનો સાર છે. એમ સમજવું ॥ ૧૬૪ ॥ (૧૦) દ્વિમપત્રક નામના દશમા અધ્યયનમાં પ્રભુશ્રી મહાવીરે જાડના પાકી ગયેલા પાંદડાંની જેવી મનુષ્યના આયુષ્યની ક્ષણભંગુરતા સમજાવીને અપ્રમત્ત ભાવે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવા માટે શ્રી ગૌતમ સ્વામીને ઉદ્દેશીને આત્માને બહુજ અસરકારક ને વૈરાગ્યજનક ઉપદેશ આપ્યો છે. તેથી આ અધ્યયન ‘દ્વિમપત્રક’ એવા યથાર્થ નામે ઓળખાય છે. અહીં યોગ્ય પ્રસંગે અને અનુપ્રસંગે મનુષ્યજીવનની દુર્લભતા, અશુભ કર્મોના કડવા વિપાકો, જૂઠા જૂઠા ભવોના આયુષ્યનું પ્રમાણ વગેરે ખીના જણાવીને શ્રી ગૌતમ મહારાજને થયેલી ઉપદેશની અસર અને તેમના નિર્વાણની ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. ભવ્ય જીવોએ જાડના જીર્ણ થયેલ પાંદડાંના જેવું જીવન જાણીને અપ્રમત્ત ભાવે પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષમાર્ગને આરાધી સિદ્ધિપદને મેળવવું. એમાંજ સાચી માનવતાનું રહસ્ય રહ્યું છે, એજ આ અધ્યયનનો સાર છે.

(૧૧) બહુ શ્રુતપૂજ્ય (બહુ કૃતપૂજ) નામના અગીઆરમા અધ્યયનમાં બહુશ્રુત-પણાંના સ્વરૂપ અને કારણો, તથા અવિનીત શિષ્યોનાં ને વિનીત શિષ્યોનાં સ્થાનો જણાવ્યાં છે. એટલે ઉત્તમ જ્ઞાનવંત ભવ્ય જીવોનાં ને અજ્ઞાની જીવોનાં લક્ષણો ભાવના તથા જ્ઞાનનાં ફલ, તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાની જીવોને લાયક ઉપમાઓનું અહીં વિસ્તારથી જે વર્ણન, તેજ આ અધ્યયનનો સાર છે. (૧૨) બારમા હરિકેશીય નામના અધ્યયનમાં હરિકેશ (હરિકેશ બલ) મુનિનું ચરિત્ર કહ્યું છે, તેથી તેમનાજ નામે અધ્યયન ઓળખાય છે. જાતિમદના કડવાં ફેલો, તપસ્વીનો ત્યાગ, તપશ્ચર્યાનો પ્રભાવ, અને તેની શુદ્ધિ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. ॥ ૧૬૫ ॥ (૧૩) તેરમા ચિત્ર સંભૂતીય નામના અધ્યયનમાં ચિત્ર અને સંભૂતિ નામના બે ભાઈનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી તે બંનેના નામથીજ આ અધ્યયન ઓળખાય છે. પોતાના ભાઈ ચિત્ર મુનિએ સંભૂતિ (બ્રહ્મહત્ત ચક્રવર્તિના જીવ)ને નિયાણું ન કરવા માટે ઘણું સમજાવ્યો, છતાં સમજ્યો નહીં, ને તે નિયાણું કરીને મૃત્યુ પામી બ્રહ્મહત્ત ચક્રી થયો. ચિત્ર મુનિ આરિત્ર પાળીને દેવ થયા. આ રીતે તે બંનેના પૂર્વ ભવની ખીના જણાવતાં સંસ્કારની થીયરી, પૂર્વભવના સ્નેહનો પ્રભાવ, તથા સાચી ત્યાગદશા, તેમજ બંને ભાઈઓનું

મળવુ, ત્યાં ચિત્ર મુનિએ આપેલી હિતશિક્ષા વગેરે મુદ્દાઓનો જે વિસ્તારથી હેવાલ, તેજ આ અધ્યયનનો માર જાણવો (૧૪) ઇપુકારીય નામના ચૌદમા અધ્યયનમા ઇપુકારપુરના રાત્રી ઇપુકાર વગેરે ૬ જીવોની દીક્ષા વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી પુર (નગર) ના નામે જે રાત્રીના નામે આ અધ્યયન ઓળખાય છે ધર્માગધનના ફલ રૂપે સામાજિક પદ્ધતીની જે ઇચ્છા કરવી, તે તિથાણુ કહેવાય, તેના કડવા ફલો બ્રહ્મદત્તને ભોગવવા પડ્યા, એ તેજમા અધ્યયનમા ઢલું અહીં નિયાણુનો ત્યાગ કરવાથી થતા લાભનું વર્ણન કરતા એકજ દેવ વિમાનમા રહેવા ૬ જીવો દેવાયુધ્ય પૂરૂ જીને ઇપુકારપુરમા જન્મે જે (૧) ઇપુકારપુરનો ઇપુકાર રાત્રી, (૨) તેની ગણી, (૩) પુરોહિત, (૪) તેની પત્ની, (૫-૬) તેના બે પુત્રો, આ ત્રીણે ૬ જીવોના પૂર્વભવની બીના, તેમનું ઇપુકારપુરમા ફરી મળવુ, તે ટાઈ મે પૂર્વના મન્દારોની મ્હુરણા, સાચા વગવચના વર્ણનમા 'આત્મા દ્રવ્યાન્વિતઙ્ગનયે નિત્ય છે' આની સાબીતી, અતે તે ૬ જીવોની દીક્ષા અને મુક્તિની બીના વિસ્તારથી કહી છે, આજ આ અધ્યયનના માર છે, એમ મમજવુ ॥ ૧૬૬ ॥ (૧૫) પદ્મમા મહિષુ નામના અધ્યયનમા આદર્શ સાધુના ગુણો વગેરે બીના વિસ્તારથી કહી છે, તે સંપ્રજીવનને સમજવામા જાહુજ મહદગાર છે

(૧૬) સોલમા સમાધિસ્થાન નામના અધ્યયનમા સમાધિના એટલે બ્રહ્મચર્યના દશ મ્થાનોનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે, તેથી આ અધ્યયન સમાધિસ્થાન કહેવાય છે અહીં બ્રહ્મચર્યની નવ વાડનું વર્ણન શીલભાવનાને પોષનારૂ છે મન વચન કાયાથી શીલ પાળવાના સાધનો, તેનું ફલ વગેરેનું જે વિસ્તારથી વર્ણન તેજ આનો સાર સમજવો (૧૭) મત્તરમા 'પાપશ્રમણીય' નામના અધ્યયનમા શ્રમણ ધર્મની અવિચ્છિન્ન મર્યાદાથી સ્વચ્છદી બનીને વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે તે પાપ શ્રમણ કહેવાય તેની બીના અહીં કહી છે, તેથી તેજ નામે અધ્યયન ઓળખાય છે ૧ પાપશ્રમણનું સ્વરૂપ, ૨ મયમજીવનથી પાડનારા દોષોની બીના, ૩ તે દોષોને ફર કરવાના ઉપાયો આ ત્રણ મુદ્દાઓનું જે વિસ્તારથી વર્ણન તેજ આનો સાર સમજવો (૧૮) અકારમા મયનીય નામના અધ્યયનમા ભોગનો ત્યાગ કોણે કર્યો ? તેથી કોને કેવા લાભો થયા ? તે બીના થયાર્થ સમજવવા માટે સયતિ (સજય) રાત્રીની કથા કહી છે, તેથી આ અધ્યયન તેજ નામે ઓળખાય છે ૧ કાપિત્ય નગરનો સયતિ ગત્રીકાર કરવા બગીચામા ગયો, (૨) લહેરમા ફરતા ફરતા તેને ધયેલો પશ્ચાત્તાપ, (૩) તેને ગર્હભાત્રી મુનિનો સમાગમ તેમનો ઉપદેશ સાલજવાથી ધયેલી ત્યાગની ભાવના, (૪) તેણે દીક્ષા લીધી (૫) તેમને ક્ષત્રિય મુનિની સાથે જિનશાસનની બાલમા વાતચીત, (૬) પાછતા ભવનું મ્મરણ અને ત્યાગધર્મને પોષનારા ચકવર્તી વગેરેના દષ્ટાનોની જે વિસ્તારથી હકીમત, તેજ આનો સાર સમજવો (૧૯) ઓળાપીચમા મૃગાપુત્રીય નામના અધ્યયનમા મૃગા પુત્રનું ચગિર કાનુ છે, તેથી તેના નામે આ અધ્યયન ઓળખાય છે સુગ્રીવ નામના નગરના જલભદ્ર રાજાના જુવાન કુબ્જ મૃગા પુત્રને એક મુનિના દર્શન થયા, તેથી તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેના પ્રભાવે તેણે જાણેલી પૂર્વ બોલોની બીના અને

નીચ ગતિમાં ભોગવેલા દુઃખોની ખીના માતાપિતાને જણાવીને સમજાવીને દીક્ષા લીધી. આ પ્રસંગે પુત્રે માતાપિતાની સાથે કરેલી પ્રશ્નોત્તરી અપૂર્વ વૈરાગ્ય ભાવને પોષનારી છે. આ ક્ષુદ્રાઓનો જે વિસ્તાર તેજ આનો સાર સમજવો. ॥ ૧૬૮ ॥ (૨૦) વીશમા મહાનિર્ઋતીય નામના અધ્યયનમાં મહાનિર્ઋત્ય એટલે મોટા મુનિશ્રી અનાથી અણુગારનું ચરિત્ર કહ્યું છે, તેથી આ અધ્યયન ‘મહાનિર્ઋતીય’ કહેવાય છે. અહીં અનાથી મુનિએ શ્રેણિક રાજાએ ‘ખરો નાથ કોણ થઈ શકે ? અનાથ કોણ કહેવાય ?’ આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં સાચી અનાથતાનું અને સાચી સનાથતાનું વર્ણન સમજાવતાં મુનિના વૈરાગ્ય ગુણને વખાણ્યો. આ ખીના જણાવતાં અશરણુ ભાવના, આત્મા પોતેજ કર્મોને કરે છે ને તેના ફલો પણ તેજ ભોગવે છે, તથા સન્માર્ગગામી આત્માજ પોતે પોતાનો મિત્ર કહેવાય ને જો તે ઉન્માર્ગે ચાલે તો પોતાનો શત્રુ કહેવાય, વગેરેનું જે વૈરાગ્યજનક વર્ણન તેજ આનો સાર સમજવો. (૨૧) એકવીશમા સમુદ્રપાલીય નામના અધ્યયનમાં-એકાંત ચર્યાના સ્વરૂપને સમજાવનાર સમુદ્રપાલની કથા કહેલી છે. તેથી તેના નામે આ અધ્યયન ઓળખાય છે. તેના પિતા પાલિત ચંપાનગરીમાં રહેતા હતા, તેમણે પ્રભુ શ્રી મહાવીરની પાસે દીક્ષા લીધી. સમુદ્રપાલે એક ચોરની દુર્દશા જોઈને વૈરાગ્ય થતાં દીક્ષા લઈને બહુજ તપ આદિ કરવા પૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી ચારિત્રની આરાધના કરી આત્મ કલ્યાણ કયું. આ તમામ ખીનાનો જે વિસ્તાર, તેજ આનો સાર સમજવો. ॥ ૧૬૯ ॥ (૨૨) બાવીશમા રથનેમીય નામના અધ્યયનમાં રથનેમિની ખીના કહી છે, તેથી તેના નામે આ અધ્યયન ઓળખાય છે. દશ દશાર્દ રાજાઓમાં સૌથી મોટા સમુદ્રવિજય અને સૌથી નાના વસુદેવ જણાવ્યા છે. તેમાં સમુદ્રવિજયના પુત્ર પ્રભુ શ્રી નેમિનાથ, અને વસુદેવના પુત્ર કૃષ્ણ વાસુદેવ થયા ઉંમરમાં શ્રી નેમિનાથથી કૃષ્ણ વાસુદેવ મોટા હતા. પ્રભુ શ્રી નેમિનાથના સગાં ભાઈઓની નામાવલિમાં રથનેમિનું નામ આવે છે તે પ્રભુથી નાના હતા. એમ શ્રી નેમિચરિત્રાદિમાં જણાવ્યું છે. કેટલાએકનું માનવું એ છે કે તે પ્રભુના મોટાભાઈ હતા. સમુદ્રવિજય વગેરે દશે ભાઈઓનો પરિવાર બહુજ વિશાલ હતો. કૃષ્ણ વાસુદેવને ત્યાં પાંડવોનું મોસાળ થાય. એટલે ઉંમરમાં પાંડવો નાના અને કૃષ્ણ વાસુદેવ મોટા હતા. આ કૃષ્ણ વાસુદેવે ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી અને કંસકુમારની બેન રાજમતી સાથે પ્રભુનો વિવાહ કરાવ્યો. શ્રાવણ સુદિ છઠે લગ્નની તૈયારી થઈ. ઉગ્રસેન રાજાના મહેલના નજીકમાં લગ્નનો વરઘોડો પહોંચતાં સારથિને પૂછ્યું કે આ દયાજનક શબ્દો કોના સંભળાય છે ? તેણે કહ્યું કે તમારા લગ્ન નિમિત્તે આટલા પશુઓ એકઠાં કર્યા છે. તેમના આ શબ્દો સંભળાય છે. સારથિનાં વચ્ચેનાં સાંભળી દયાળુ પ્રભુએ રથને પાછો વળાવી વર્ષીદાન દઈ દીક્ષા લીધી. અહીં આ તમામ ખીના અને રાજમતીની દીક્ષા વગેરે ખીના જણાવતાં રાજમતી સાધ્વીએ રથનેમિ મુનિને જે વૈરાગ્યમય ઉપદેશ દઈને સંયમમાં સ્થિર કર્યા તે ખીના કહી છે. પ્રસંગે રાજમતીના જીવનની (૧) ૪૦૦ વર્ષોની ઉંમરે દીક્ષા લીધી, (૨) ૧ વર્ષનો છદ્મસ્થ પર્યાય, (૩) ૫૦૦ વર્ષો પ્રમાણ કેવલી પર્યાય. ૯૦૧ વર્ષ પ્રમાણ સર્વાયુષ્ય પૂર્ણ થતાં સિદ્ધિપદ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. (૨૩) તેવીસમા શ્રી કેશીજીતમીય અધ્યયનમાં શ્રી કેશીગણધરે

પૂરેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરે શ્રી ગૌતમસ્વામીએ આપ્યા તે ખીના વિસ્તારથી કહી છે તેથી તે જાને નામથી આ અધ્યયન ઝોળખાય છે

શ્રાવસ્તી નગરીમા શ્રી પાર્શ્વનાથની પરપરામા થયેલા ચાર મહામતીની આરાધના સ્વરૂપ શ્રમણ ધર્મના સાધક કેશી જણધર (કેશી નામના આચાર્ય) અને ચાર જ્ઞાનના ધારક શ્રી ગૌતમસ્વામી જાને લોગા થયા, માહોમાહે સુખશાતા પૂછી પ્રશ્નોત્તરે સાલળી રાણ થઈને કેશીજણધર પ્રભુ મહાવીરના શાસનમા દાખલ થયા એટલે પચ મહામતીની આરાધના રૂપ શ્રમણ ધર્મના સાધક જાન્યા આ વખતે પર્યાદામા આનંદ વર્તી રહ્યો હતો આ પ્રશ્નોત્તરશદ્દિની ખીનાનો જે વિસ્તાર તેજ આનો સાર સમજવો (૨૪) ચોવીશમા સમિતીય (સમિતિક) નામના અધ્યયનમા પાચ સમિતિ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી આ અધ્યયન તે સમિતિના નામથી ઝોળખાય છે (૧) આઠ પ્રવચન માતાનું ચથાર્થ વર્ણન, પ્રસંગે સચમનું વર્ણન જગ્ગા મુનિને ચાલવાની, જોલવા વગેરેની મર્યાદા, મન-વચન કાયાના સચમનું વર્ણન વગેરે હકીકતો ચહી સમજવી છે (૨૫) પચીશમા યક્ષીય નામના અધ્યયનમા સાચા યજનું વર્ણન કરેલ છે, તેથી આ અધ્યયન તે નામે ઝોળખાય છે ચહી ખરા યાજક (યજ્ઞ કરનાર), યજ્ઞ અને અગ્નિ તથા બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ કહીને વેદનું રહસ્ય, કર્મવાદની પ્રધાનતા અને શ્રમણ મુનિ તાપસની બ્યાખ્યા વગેરે ખીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે આનો સાર એ છે કે-જયઘોષ મુનિ અને વિજયઘોષ બ્રાહ્મણની હકીકત જણાવવાના પ્રસંગે બ્રાહ્મણના ખરા લક્ષણો ને બ્રહ્મચર્યના ગુણ વગેરેનું વર્ણન પણ કર્યું છે વિજયઘોષ બ્રાહ્મણે આગ લેવા યજ્ઞમા જયઘોષ મુનિ લિક્ષા લેવા ગયા, ત્યારે તેણે મુનિને લિક્ષા બહોરાવી નહી, તે અવસરે જાને વચ્ચે થયેલા સવાદમા મુનિએ ખરા સાધુ, બ્રાહ્મણ, મુનિ, તાપસ, ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર વગેરેના પણ લક્ષણો સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે તેમા કહ્યું છે કે—માત્ર જન્મ લેવાથી જાતિ ગણાતી નથી ને માત્ર ગળામા જનોઇ પહેરી લેવાથી બ્રાહ્મણ થવાનું નથી, તથા માત્ર છાવના વસ્ત્ર પહેરવાથી ખરૂં તાપમપણું કહેવાતું નથી આ ગંધી ખીના અરી વિસ્તારથી સમજાવી છે ॥ ૨૦૦—૨૦૧ ॥ (૨૨) છઠીશમા સામાચારી નામના અધ્યયનમા દન પ્રકારની ચક્ર વાલ (હમેશા કરવા લાયક) સામાચારીનું વર્ણન કર્યું છે તેવી 'સામાચારી' નામે આ અધ્યયન ઝોળખાય છે સામાચારીના ઇન્દ્રિયા, મિત્ર, તરુત્તિ, છદના, નિમત્રણા, આવશ્યક, નિમીટ્ટી, વગેરે દશ બેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવતા સાધુના દિવસના ને રત્રિના કર્તવ્યો, સમયને ઝોળખીને કાર્ય કરવાની મૂલના, સાવધાનતા, વખત બલુવાની રીતિ વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે (૨૭) સત્યાવીશમા ખલુક્રીય નામના અધ્યયનમા ખલુક એટલે ગળિયા જાગરનું કષ્ટાત કહીને શિષ્યોને સચમની સાધનામા સાવધાન થવાની હિતશિક્ષા દેવાના અવસરે ગર્ગ મુનિની બોધદાયક કવા કહી છે તેવી આ અધ્યયન 'ખલુક્રીય' નામે ઝોળખાય છે ચહી ગળિયા જાગરના જેવા શિષ્યોના દોષ, સ્વચ્છદનાના

કડવાં ફલો, ગર્ગ મુનિએ કરેલી સત્ય માર્ગની આરાધના વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. ॥ ૨૦૨ ॥ (૨૮) ઝઠ્યાવીશમા મોક્ષગતિ (મોક્ષમાર્ગગતિ, મોક્ષમાર્ગ) નામના અધ્યયનમાં મોક્ષના કારણભૂત જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર અને તપનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. શ્રી ઉમાસ્વામી વાચકે આમાં કહેલા તત્ત્વોને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રની રચના કરી છે. આ બીનાને જાણવાથી આત્મધર્મોનો ક્રમસર વિકાસ જરૂર કરી શકાય છે. (૨૯) ઓગણત્રીસમા ‘સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ’ (અપ્રમાદ) નામના અધ્યયનમાં સંવેગ, નિર્વેદ, શ્રી જિનધર્મની શ્રદ્ધા વગેરે ૭: ગુણો (દ્વારો) નું વર્ણન કર્યું છે. આત્મતત્ત્વને જાણવાની ઇચ્છા રૂપ પ્રથમ પગથિયાથી માંડીને આત્માના સંપૂર્ણ વિકાસરૂપ છેદ્દા પગથિયાને પામવા સુધીના તમામ ક્રમનું સ્પષ્ટ વર્ણન વગેરે તાત્ત્વિક બીનાનો જે વિસ્તાર, તે જ આ અધ્યયનનો સાર છે એમ સમજવું. આત્મા સમ્યક્ત્વ ગુણને પામ્યા બાદ પરાક્રમ ફેરવીને અનુક્રમે સિદ્ધિપદને કઈ રીતે પામે છે? આ પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ખુલાસો અહીં કર્યો છે, તેથી આ અધ્યયન ‘સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ’ નામે ઓળખાય છે, અને મોક્ષના સુખ પ્રમાદને તજવાથી જ મળે છે. આ મુદ્દાથી બીજા ગ્રંથોમાં આનું નામ અપ્રમાદ અધ્યયન કહ્યું છે. (૩૦) ત્રીશમા તપોમાર્ગ નામના અધ્યયનમાં બાર પ્રકારના તપના લેદ પ્રલેદ સ્વરૂપ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી આ અધ્યયન ‘તપોમાર્ગ’ નામે ઓળખાય છે. (૧) આઠ કર્મો રૂપી લોકોને જાળનાર અગ્નિનું સ્વરૂપ, (૨) તપનું ત્રણ દૃષ્ટિએ (વૈદિક, વૈજ્ઞાનિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ) વર્ણન, (૩) તપના લેદ પ્રલેદ વગેરે (૪) તપનો પ્રભાવ. આ ચાર મુદ્દાઓનો જે વિસ્તાર, તે જ આ અધ્યયનનો સાર છે. (૩૧) એકત્રીશમા ચરણુબિધિ (ચરણ) નામના અધ્યયનમાં એકથી માંડીને તેત્રીશ સુધીના પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવતાં હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) જ્ઞેય (જાણવા લાયક) ને ઉપાદેય (મહેણ કરવા લાયક) પદાર્થોનું પણ વર્ણન કર્યું છે. તેમાં આરિત્રના લેદાદિ, સ્વરૂપ વગેરેની બીના જણાવીને અંતે કહ્યું કે—ઉપયોગ એ જ ધર્મ છે. (૩૨) બત્રીશમા પ્રમાદસ્થાન નામના અધ્યયનમાં પ્રમાદના કારણોનું સ્વરૂપ જણાવીને પ્રમાદને તજવાનું કહ્યું છે, તેથી આ અધ્યયન ‘પ્રમાદસ્થાન’ નામે ઓળખાય છે. અહીં રાગ દ્વેષ મોહ કષાયોનું સ્વરૂપ, રાગાદિથી થતું લયંકર નુકશાન, પ્રમાદના કારણોને અને દુઃખને ટાળવાના ઉપાયો, તૃષ્ણા, મોહ, લોભની ઉત્પત્તિના કારણો, તથા રાગ દ્વેષના મૂળ કારણો, તેમજ ઇન્દ્રિયોને અને મનને વશ નહિ કરવાથી ભોગવવાં પડતાં લયંકર દુઃખોનું જે વિસ્તારથી વર્ણન તે જ આનો સાર છે, એમ સમજવું. (૩૩) તેત્રીશમા કર્મ પ્રકૃતિ નામના અધ્યયનમાં જન્મ-મરણના મૂળ કારણો આઠ કર્મો છે. તેનાં નામ, લેદો, સ્થિતિ અને પરિણામ (ફલો) વગેરેનું વર્ણન કરેલ હોવાથી આ અધ્યયન ‘કર્મ પ્રકૃતિ’ નામે ઓળખાય છે. અહીં જણાવેલું કર્મોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન બહુજ મનન કરવા લાયક છે. તેથી આત્મા કર્મબંધથી બચીને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં જરૂર સ્થિરતા પામે છે, ને અંતે સિદ્ધિપદને પામે છે. ॥ ૨૦૩-૨૦૪ ॥ (૩૪) ચોત્રીશમા લેશ્યા નામના અધ્યયનમાં લેશ્યાનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી આ

અધ્યયન ‘ લેર્યાધ્યયન ’ કહેવાય છે અહીં ૬ લેગ્યાના નામ, વર્ણ ગ્સ, ગધ, સ્પર્શ, પરિણામ, લક્ષણ, સ્થાન, સ્થિતિ, ગતિ, આયુધ્ય વગેરેનુ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે ખગળ ભાવનાના કાગ્લભૂત દોષોનુ તથા શુભ ભાવનાના કાગ્લભૂત ગુણોનુ સ્વરૂપ, તથા ળાદ્ય ક્રિયાઓમા મનની મુખ્યતા તેમજ ગુભાશુભ વિચારોની આત્મા ઉપર થતી અસર, વળી મરણ પામ્યા પહેલા લેગ્યાના યોગે થતી જીવનની પન્સિથિતિ વગેરેનુ જે વિસ્તારથી વર્ણન, તેજ આનો સાગ સમજવો (૩૫) પાત્રીશમા અણુગાર માર્ગ નામના અધ્યયન (અનગારાધ્યયન) મા અનગાર (સાધુ) ના ધર્મનુ વર્ણન કર્યું છે, તેથી તે ‘ અનગાર માર્ગ ’ નામે જોળખાય છે અહીં મુનિએ મસાગે મોહ તજને પોતાની ક્ષરને પાળવામા ગહુજ સાવધાન ગહેવુ જોઈએ નિરાસક્ત જનીને મમતા કારતોથી ગહુજ હૂ ગહેવુ જોઈએ આ તમામ ખીનાનો જે વિમ્તાર, તેજ આનો માર સમજવો (૩૬) છત્રીશમા ‘ જીવાજીવ વિભક્તિ ’ નામના અધ્યયનમા જીવના અને અજીવના નામ, ભેદ, પ્રભેદ, સ્વરૂપ વગેરે ખીના કહી છે, તેથી આ અધ્યયન ‘ જીવાજીવ વિભક્તિ ’ નામે જોળખાય છે જેમા જીવ અને અજીવના ભેદાદિની વ્હેચણુ જોટલે ખીના કહી છે તે જીવાજીવ વિભક્તિ કહેવાય

અહીં જોકેન્દ્રિયથી માકીને પચેન્દ્રિય સુધીના જીવોના ભેદ, પ્રભેદ, આયુધ્ય વગેરે પદાર્થોનુ સ્વરૂપ મમભતવીને જઠ પદાર્થોની હકીકત કહી છે પછી કર્મની જીવ ઉપર થતી અસર અને મરણ દાલની ગુભાશુભ ભાવના વગેરે પદાર્થોનુ જે વિ તારથી વર્ણન, તેજ આ છેવ્લા અધ્યયનનો સાગ સમજવો પ્રભુ શ્રી મહાવીરેવે અતિમ મમયે આ ૩૬ અધ્યયનો દલા હતા એમ અહીં ૨૬૬ મી ગાથામા કહ્યું છે ॥ ૨૦૫ ॥

સ્પષ્ટાર્થ — પ્રભુ શ્રી મહાવીરેવે અતિમ મમયે ટોઈએ પળ નહિ પૂડેલા પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો આપ્યા, તે ઉત્તરોના સચક રૂપ આ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર છે એમ આ સૂત્રની કેટલીએક દીકા વગેરેમા કહ્યુ છે અને આની નિયુદ્ધિની ચોથી ગાથામા મી ભદ્ર ગાડુગ્વામી મહારાજે કહ્યુ છે કે—અજ મૂત્રેમાવી આ મૂત્રના ૩૬ અધ્યયનોમાના કેટલા જોડ અધ્યયનોની ઉત્પત્તિ કર છે ને કેટલાક અધ્યયનો જ્ઞનભાગિત છે કેટલાક અધ્યયનો પ્રન્યેક ખુદાદિના મવાદાદિરૂપ છે તવા પાદિવેનાવ શ્રી શાનિમ્મિ મહારાજે આની પોતે ગ્વેલી મોગી દીમામા કહ્યું છે કે—“ ખીન્ત પરીપદ અધ્યયનનો ઉદ્ભા દખ્ખિવાદમાથી થયો છે, અને દ્રમખન્ક અધ્યયનના અર્થની અપેક્ષાએ ઉપદેશક પ્રભુ શ્રી મહાવીરેવ છે તથા પ્રન્યેક ખુદે દાપિડીય અધ્યયન મી ગ્થના કરી છે, તેમજ કેમી ગળુધર અને મી ગોતમ સ્વામીના સવાદરૂપ થી કરી ગોતમીય નામનુ અધ્યયન છે આ મૂત્રમા કુલ ૧૬૪૨ સ્લોકો સિવાયનો યોટીભાગ ગધ પળ છે પદવિભાગમા આર્યા, અનુપ્પક, ઉપનત્તિ વગેરે છ દો વપગયા છે શ્રી દશર્વકાલિક સૂત્રની ગ્થના યવા પહેલાના સમયમા સિપ્થેને આચારગ મૂત્રને

લણાબ્યા પછી આ સૂત્રને લણાવાતું હતું, કારણ કે શ્રીઆચારાંગમાં જણાવેલ છ જીવનિકાયોની હકીકતને જાણ્યા બાદ નવીન શિષ્યોને વડી દીક્ષા અપાતી હતી. આ રીતે શ્રી આચારાંગની ઉત્તર એટલે પછી લણાવવા લાયક જે અધ્યયનો તે ઉત્તરાધ્યયન કહેવાય એમ શ્રી વ્યવહાર લાખ્યાદિમાં કહ્યું છે. પણ શ્રી શય્યાંભવસૂરિ મહારાજે શ્રી દશવૈકાલિકની રચના કરી તે સમયથી નવીન શિષ્યોને અતુકમે આવશ્યકસૂત્ર, દશવૈકાલિક સૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ને આચારાંગ સૂત્ર લણાવાય છે. માટેજ ૬ જીવનિકાયોની બીના શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ચોથા અધ્યયનથી લણાવીને શિષ્યોને વડી દીક્ષા અપાય છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના યોગોદ્ઘટન કરીને વિનયાદિ ગુણોને ધારણ કરનાર શિષ્યો વિધિ પૂર્વક લણવાથી નિશ્ચયે કરીને લવ્ય કહેવાય છે એમ નિર્યુક્તિકારાદિ મહાપુરૂષોના વચનથી જણાય છે.

આ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અતુર્વિધ સંધને બહુજ ઉપકાર કરનાર છે. કારણકે તેમાં જણાવેલી વિવિધ પ્રકારની બીનાઓ લવ્ય જીવોને નિજ ગુણ રમણતાના માર્ગે પ્રયાણ કરાવે છે ને પુણ્યલ રમણતા જરૂર ઘટાડે છે. આત્માના ખરા શત્રુઓને ઓળખાવીને તેમના પંખામાં નહિ સપડાવા માટે સાવધાન બનાવે છે. તથા હિતશિક્ષાઓ આપે છે કે-હો લવ્ય જીવો! વિનયાદિ ગુણોને ધારણ કરજો. અવિનય, રાગદ્વેષ મોહ કપાય પ્રમાદ વગેરે દોષોને દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખોને દેનારા સમજીને જરૂર ત્યાગ કરજો, ને હૃદયની ખરી બાદશાહીથી ભરેલા પરમ આદર્શ જીવન રૂપ સાધુધર્મને પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધીને ભવ સમુદ્રને પાર પામજો. માટેજ વિધિ પૂર્વક લણેલા મુનિવરો વ્યાખ્યાનમાં આ સૂત્રને વાંચે છે, ત્યારે બાકીના સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ આ સૂત્રના અર્થને સાંભળીને વંશગ્ય તત્ત્વજ્ઞાન યતના વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે, ને મોક્ષમાર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી જરૂર માનવ જન્મને સફલ કરે છે. દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં એ પણ જરૂર સમજાય છે કે-અહીં જણાવેલી અધ્યયનોની સંકલના વિશિષ્ટ મુદ્દાઓવાળી છે, અને તે મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ નિર્યુક્તિકારાદિ મહાપુરૂષોએ બહુજ વિસ્તારથી નિર્યુક્તિ વગેરેમાં કર્યું છે. તેથી સમજાય છે કે-ગીતા વગેરે ગ્રંથોથી પણ ચઢી જાય, એવું આ એક અદ્વિતીય શાસ્ત્ર છે. સાધુઓને મૂલ ગુણાદિની આરાધનામાં ઉત્સાહ પમાડનારૂં અને દ્વંડામાં (સૂત્ર રૂપે) આત્માને હિતકારી સુંદર શીખામણોને દેનારૂં, તથા વિનય, સહનશીલતા, શીલ સમતા સંયમ સરલતા સાદાર્થ વગેરે ગુણોના રહસ્યને સમજાવનારૂં, તેમજ કર્મપ્રકૃતિ જીવ અજીવ વગેરે તત્ત્વોના યથાર્થ રહસ્યને સમજવાતું પરમ સાધન આ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર છે. સાચી સાધુતાને ને અસાધુતાને યથાર્થ ઓળખાવવા પૂર્વક નિર્ણય કરાવનારૂં, તથા તેવી સાધુતા તરફ પ્રેમ ઉપજાવીને આત્માને તે (સાધુતાના) પંથે પ્રયાણ કરાવનારૂં પણ આ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર છે. દૃષ્ટાંતો આપીને સમાજવેલા પદાર્થોના રહસ્યને બાલ જીવો પણ સરલતાથી સમજી શકે છે. આ મુદ્દાથી અહીં ઘણાં સ્થલે અપૂર્વ બોધદાયક ચોર, રથને હાંકનાર, ત્રણ વેપારી, પ્રભુશ્રી નેમિનાથ વગેરેની કથાઓ પણ દ્વંડામાં કહી છે. તેમજ જે વ્યક્તિઓની વચ્ચે થયેલા ધાર્મિક સવાદો પણ આત્મદૃષ્ટિને જરૂર સતેજ કરે છે. આ મુદ્દાથી અહીં

(૧) હરિદેશનો અને બ્રાહ્મણનો સવાદ અપૂર્વ આત્મજોધને ઝરાવવાના ઇગદાથી કહ્યો છે (૨) તથા સાધુ જીવનનો ને ગૃહસ્થ જીવનનો ભેદ (કરક) સમજાવવા માટે પુરોહિતે તેના પુત્રોની સાથે કરેલો મવાદ વર્ણવ્યો છે એજ પ્રમાણે વિનય કરવાનો વિધિ, લક્ષણ, સ્વરૂપ તેમજ લાભાદિ શુભોને પારણ કરવાની આજ્ઞા વગેરે બીના અપદ્ધ સમજાવી છે પછી ક્રમસર હામી, અજ્ઞાની જીવોની સોળત, કીડા, કોધ, ગહુ બોલવું વગેરે દેવોને તજવાની ને અભ્યાસ તથા આત્મસ્વરૂપની ચિતવના કરવાની હિત-શિક્ષા આપી છે પછી ક્રોધ થાય ત્યાંજ તેને ક્ષમા શુભની લાવનાથી ઠગ કરવાનો વિધિ વગેરે બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી એ હિતશિક્ષા આપી છે કે-જાતિવત ઘોડા જેવા વિનીત શિષ્યોને વાર વાર ઠહેવાનો પરિશ્રમ કરવો પડતો નથી અને તેઓ પાપના કારણોને સેવતા નથી આ પ્રસંગે ગળિયા બળદના ને જાતિવત ઘોડાના પર્યાયવાચક શબ્દો, અને શુરને પ્રસન્ન કરનારા અને નારાજ કરનારા (જેદ ઉપજાવનારા) શિષ્યોની બીના, તથા શુરને પ્રસન્ન કરવાનો વિધિ, તેમજ આત્માને દમન કરવાનું ફલ વગેરે બીના જણાવતા પ્રસંગને અનુસરનારા ચંદ્રકાવ્યાય, કુલપુનાદિ, તથા ચોર વગેરેના દુષ્ટાને પણ કહ્યા છે પછી પોતાના આત્માને અને બીનાને દમવા કારણોને સંચનક હાથીના દુષ્ટાને સમજાવીને હિતશિક્ષા કરમાવી છે કે—સુનિવરણે શુર ન માલગે તે રીતે કે સાલગે, તે રીતે પણ મન, વચન, કાયાથી શુરના શત્રુ જેવા ન થવું જોઈએ, ને શુરની લગાર પણ આજ્ઞાતના ન થાય, તે રીતે શુરની પાસે વિનય સાચવીને બેસવું જોઈએ, તથા શુરને પૂછેલી વાતનો જવાબ સથારામા બેઠા બેઠા અપાય નહીં, પણ તેમની પાસે વિનયથી હાથ જોડીને જવાબ આપવો તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું તેમજ શુર જ્યારે બોલ્યાને ત્યાંજ તગતજ શુરની પાસે હાજર વધુ વિનયથી શુરની પાસે સૂત્રાની વાચના પૂજ્યા વગેરે પ્રમાણે અભ્યાસ કરવો જોઈએ આ પ્રસંગે શુરને પ્રશ્નો પૂછવાનો વિધિ અને સુનિઓને અસત્ય અવધાગણી ભાષા નહિ બોલવાની હિતશિક્ષા તથા માયાદિ દયોને તજવાના સૂચના વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે સધુ (સાધ્વી) જોએ માવઘ વચનો બોલવા નહીં ને ગરબુ વિના નકામું બોલ બોલ કરવું નહીં તથા કોઈને (સામા શ્રોતાને) આઘાત ઉપજાવનારી ભાષા બોલવી નહીં તેમજ એકલી સ્ત્રીના સાથે ઉભા ગૂઢી વાતચીત કરવી નહીં આ બીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને કરી પાપ હિન શિક્ષાઓ કરમારી છે કે—શુર મહા ગજ ઠંડા વચનોથી કે ઠંડા વચનો રી શિષ્યામણુ આપે, તે વખતે વિનીત શિષ્યે એમજ માનવું જોઈએ કે—નિગાર્થ ભાવે શુર મહાગજ એ કહે તેમા મારૂ હિત જ સમાયેલું છે શુરના શીષ્યામણના વચનો સાલગીને શુદ્ધિશાલી શિષ્યો ગજ થઈને શુરના કહ્યા પ્રમાણે વર્તે છે પણ મૂર્ખ નિષ્યો શુરની ઉપર દ્વેષ રાગે જે તથી તેઓ આરાધન બનતા નથી વિનીત શિષ્યોએ શુરના આમનથી નીચા આમને વિનય સાચવીને બેસવું જોઈએ તેમજ સુનિવરણે યોગ્ય કાલે ગાયત્રી આદિ નિશિતે પંજાગ જણ, ન યોગ્ય કાલે પ્રતિક્રમણાદિ કિયાઓ કરવી જોઈએ તેજ પ્રમાણે આહારાદિનો વિધિ પણ સમજાવેલો બીજા

સાધુઓને ઉદ્ધવધીને મુનિએ ગ્રહસ્થના ઘેર ગોચરી ન જવું જોઈએ. આ તમામ ધીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે લિક્ષાને લેવાનો ને વાપરવાનો વિધિ જણાવતાં કહ્યું છે કે— મુનિ આહારને વખાણીને વાપરે નહી, અને પોતાને કે ગુરૂને ક્રોધ ન થાય, તે રીતે મુનિએ વર્તવું જોઈએ તથા આચાર્ય મહારાજના વિચાર અને વચન પ્રમાણે વિનીત શિષ્યોએ વર્તવું જોઈએ, તેમજ કદાચ તેઓ કહે નહી તો પણ દુશલતાથી તેમનો વિચાર સમજીને વૈયાવચ્ચ વગેરે કરવું જોઈએ. આ તમામ હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી અનુક્રમે વિનયનું ફલ ને શિષ્યના વિનયથી પ્રસન્ન થયેલા ગુરૂથી શિષ્યને મળતા ફલની ખીના તથા શિષ્યોને આ ભવમાં ને પર ભવમાં વિનયના પ્રતાપે પ્રાપ્ત થતા ફલોની ખીના તેમજ અંતે નયોગી ખીના બહુ જ વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ૨ ઉત્તરાંતના બીજા પરીપહ અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

વિનયવંત શિષ્યોએ સહનશીલ થવું જોઈએ. આ મુદ્દાથી અહીં બાવીસ (૨૨) પરીપહોનું વર્ણન કર્યું છે જેને આત્માનો અને શરીરનો ભેદ સમજાયો છે, તે મુનિ પરીપહ વગેરેને પોતે જાહેલા કર્મોના ફલ રૂપ સમજીને સમતા ભાવે જરૂર સહન કરે છે. તે (મુનિ) એમ માને છે કે—મને અત્યારે આ પરીપહને સહન કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, તે બહુ જ સારું થયું. કારણ કે હાલ મારી પાસે આત્મજ્ઞાન રૂપી અપૂર્વ દ્રવ્યોનો ભરપૂર ખજાનો હયાત છે. તેથી કર્મ રાજનું લેણું સંપૂર્ણ રીતે ચૂકવી દઈશ. જેમ એક શેઠની પાસે સીલકમાં ૧૦ લાખ રૂપિયા રોકડા હોય, તે વખતે એક માણસ જે મહિના પહેલાં તે શેઠને ત્યાં બેઠેલા પોતાના રૂપિય લેવા આવે, ત્યારે તે શેઠ તેને રાજી થઈને એક લાખ રૂપિયા જરૂર આપશે, ને કહેશે કે હાલ તમે લેવા આવ્યા, તે બહુ જ સારું કર્યું, કારણ કે મારી પાસે ૧૦ લાખ રૂપિયા સીલકમાં હયાત છે, ત્યારે મારી પાસે સીલકમાં તે મોટી રકમ ન હોત, ત્યારે જો તમે માગવા આવ્યા હોત, તો મારે તમને ‘હાલ મારી પાસે લાખ રૂપિયા નથી’ તેથી આવતી કાલે આવજો, એમ વાયદો કરવો પડત. પણ તેવું ન બન્યું એ માફ સહલાગ્ય માનું છું. તેમ મુનિની પાસે જ્ઞાન ખજાનો ભરપૂર હોવાથી તે કર્મ રાજનું લેણું આનંદથી ચૂકવે છે. આવી પરિસ્થિતિ મનુષ્ય ભવમાં જ હોય છે. કારણ દેવો વિષયાસક્ત હોય છે, તિર્યંચોને વિવેક હોતો નથી ને નરકના જીવો ભયંકર દુઃખોની પીડાથી રીણાય છે. મનુષ્યોમાં પણ જ્ઞાની આત્માઓ જ દૈર્ઘ્ય રાખીને કર્મોના ફલોને ભોગવે છે. માટે મનુષ્ય ભવમાં જ સમતા ભાવે દૈર્ઘ્ય રાખીને કર્મોને ભોગવી શકાય છે, આવી શુભ ભાવનાને ભાવનારા મુનિવરોને સહન કરવા લાયક બાવીસ પરીપહોની ખીના અહીં જણાવતાં પહેલાં પરીપહ શબ્દના ૪ નિશ્ણેપાની હકીકત અને પરીપહો કેને શાથી થાય? વગેરે ૧૩ દ્વારોનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું છે કે—કર્મ પ્રવાહ નામના પૂર્વમાંથી આ પરીપહ અધ્યયનનો ઉદ્ધાર થયો છે. પછી પરીપહોની જાણ-

તમા જુદા જુદા વિચારો જણાવતા ૭૦૦ વર્ષો સુધી સનતકુમાર ગ- પિંચે ખરજવા વગે-
રેની વેદના સમતાલાવે ભોગવી હતી તેમણે દ્રવ્ય ગેગોને દૂર કરવા માટે પોતાની અસા-
ધાગણ શક્તિ છતા તેનો ઉપયોગ કર્યો ન હતો તેમણે દેવોને સ્પષ્ટ કહી દીધું કે તમારી
શક્તિ હોય તો માગ ભાવરોગોને દૂર કરે. આ જાણતમા દેવોએ કહ્યું કે અમે ભાવ
રોગોને દૂર કરવા અસમર્થ છીએ, વગેરે જીના વિસ્તાગથી સમજાવી છે પછી અનુક્રમે
૨૨ દૃષ્ટાંતો આપીને ક્રુધા પરીપહ વગેરે જાવીસ પરીપહોનું ચર્ચાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું
છે તેમા હસ્તિકૃતિ નામના કુર્વણ સાધુનું દૃષ્ટાંત આપીને ક્રુધા પરીપહનું સ્વરૂપ કહ્યું
છે પિપાસા પરીપહના વર્ણનમા ધાગર્મનું દૃષ્ટાંત તા' શીત પરીપહના વર્ણનમા
શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના ચાર રાધ્યોનું દૃષ્ટાંત જહ્યું છે તેમજ અહંતક મુનિ
(અરણિય મુનિવ) નું દૃષ્ટાંત આપીને જહ્યું પરીપહનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે મુમનો
ભદ્રનું દૃષ્ટાંત આપીને હન મશક પરીપહનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે સોમ દેવના દૃષ્ટાંતે
અથેલક પરીપહનું સ્વરૂપ સમજાવતા દિગખરોના ' શ્રી મુક્તિ નિષેપ ' (વસ્ત્રાદિના પરિ-
ત્રકના ઘરણે શ્રી મોક્ષે જય નહી આવ્યા) મતનું વિસ્તાગથી ખડન કીને સાળીત
કર્થુ છે કે- મૂર્છા એજ પરિત્રક કે સાધુ સાધ્વોઓ સયમનો નિવાહ કરવા માટે મમતા
રહિત ભાવે વસ્ત્રાદિ રાખે તે પરિત્રક કહેવાય જ નહિ તેથી મોક્ષમાર્ગને આગવીને શ્રી
પુર્યો સિદ્ધિપદને જરૂર પામે છે પછી અતિ પરીપહને સહન જવાના ઉપાયો જણાવતા
પુરોહિતનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે ને સ્થૂલભદ્રજીનું દૃષ્ટાંત આપીને શ્રી પરીપહનું સ્વરૂપ
કહ્યું છે દત્તમુનિના દૃષ્ટાંતે અયોપરીપહનું સ્વરૂપ તેમજ કુડદત્તના દૃષ્ટાંતે નેપેધિકી
પરીપહનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે મોમત્ત તથા મોમદેવના દૃષ્ટાંતે ગચ્ચા પરી-
પહનું સ્વરૂપ, તથા અર્જુનમાલીના દૃષ્ટાંતે આકોશ પરીપહનું સ્વરૂપ, તેમજ રકેદક-
સૂરિના શિષ્યોના દૃષ્ટાંતે વપપરીપહનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે ઘાલદેવના દૃષ્ટાંતે
ચાગચા પરીપહનું સ્વરૂપ, હંદાશુ મુનિના દૃષ્ટાંતે અવાભ પરીપહનું સ્વરૂપ, તેમજ
કાલવેશિક મુનિના દૃષ્ટાંતે રોગ પરીપહનું સ્વરૂપ વિસ્તાગથી સમજાવ્યું છે પછી
ભદ્રકુમારના દૃષ્ટાંતે તૃણપર્થ પરીપહનું સ્વરૂપ, મુનિ નામના શ્રાવણના દૃષ્ટાંતે મલ
પરીપહનું સ્વરૂપ તથા એક શ્રાવકના દૃષ્ટાંતે સત્કાર પરીપહનું સ્વરૂપ, તમજ કાલકા-
ચાર્યના દૃષ્ટાંતે પ્રજાપરીપહનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી માપતુષ મુનિ
વગેરેના દૃષ્ટાંતે અજ્ઞાન પરીપહનું સ્વરૂપ અને આપાહાય ચર્ચના દૃષ્ટાંતે દર્શન પરીપહનું
સ્વરૂપ વગેરે હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે અહીં નયોના વિચારો જણાવતા યોગ્ય અવ-
સરે (૧) એક સાથે કેટલા પરીપહો હોય ? (૨) કયા ઝર્મના ઉચ્ચી કયા પરીપહો થાય,
(૩) કયા શુભ્રાનંદ કેટલા પરીપહો હોય ? વગેરે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો સમજાવ્યા છે

૫૩ ઉત્તરાધ્યના ત્રીજા ચતુરંગીય અધ્યયનનો ૮૬ પગિયય ૥

અહીં શરૂઆતમા એકક (એકટા, એક સખ્યા) શબ્દના ને ચાર સખ્યાને જણાવ-

વનાર ‘ચતુષ્ક’ શબ્દના તથા ‘અંગ’ શબ્દના નિદેશપાત્રોનું વર્ણન કરતાં શ્રુતાંગરૂપ ભાવાંગ તરીકે દ્વાદશાંગી અને નોશ્રુત ભાવાંગ તરીકે માનુષ્યવગેરે ચાર પદાર્થો જણાવ્યા છે. પછી શરીરના ને સંયમના પર્યાયવાચક શબ્દોની ધીના કહી છે. પછી મનુષ્યવગેરે ૧૨ પદાર્થોની ક્રમસર હુર્લભતા, તથા મનુષ્યલવની હુર્લભતાને જણાવનારા ભોજનવગેરેના ૧૦ દૃષ્ટાંતો, તેમજ આલસ વગેરે તેર કાઠીયાનું વર્ણન વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે અશ્રદ્ધાના મિથ્યાત્વાદિ કારણાદિની ધીના કહીને નિહ્લેવોનાં નામ, (૧) જમાલિની ધીના, (૨) આત્માના છેલ્લા પ્રદેશને જીવ તરીકે માનનાર “તિથ્ય” શુભની ધીના, (૩) અવ્યક્તવાદી આષાઠ શિષ્યોની ધીના, (૪) અધ્ધમિત્રની ધીના, (૫) આર્યગંગની ધીના, (૬) તથા ષડુલૂક ત્રૈરાશિકની ધીના જણાવતાં પરિવ્રાજકની વિદ્યાઓની ને દરેકને જીતનારી વિદ્યાઓની હકીકત કહી છે. (૭) પછી ગોષ્ઠામાહિલની ને દ્વિગંધર મતની ધીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે પ્રગલ્ભ પુણ્યોદયે (૧) મનુષ્યપણું મળે છે. કાનણ કે લઘુકર્મી જીવો જ મનુષ્યપણું જન્મે છે. તેમાં પણ ધર્મી કુલાદિની ક્રમસર હુર્લભતા હોય છે. જે જીવને ક્રમસર વધારે વધારે હુર્લભ એવા જ મનુષ્યત્વાદિ ચારે પદાર્થો પ્રાપ્ત થયા છે, તે જીવ શ્રદ્ધાદિના પ્રતાપે કર્મોના ક્ષય કરીને સિદ્ધિપદને પામે છે. આ રીતે જેઓ તમામ કર્મોને ખપાવવાની સામગ્રી નહિ મળવાથી કદાચ ચાલુ ભવમાં મોક્ષ ન જાય, તો પણ તેઓ ઉત્તમ દેવપણું તો જરૂર પામે છે આ જીવો અહીં દેવતાઈ સુખ ભોગવીને ત્રીજા ભવે શ્રી જિનધર્મને આરાધવાની સંપૂર્ણ સામગ્રીવાળા ઉત્તમ કુલમાં જન્મ પામીને યોગ્ય ઉંમરે મોક્ષમાર્ગને સાધીને સિદ્ધ થાય છે. આ તમામ ધીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ૪. ઉત્તરાવ્તા એથા શ્રી અસંસ્કૃત નામના અધ્યયનનો દૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં પ્રમાદ શબ્દના ને અપ્રમાદ શબ્દના ચાર નિદેશપાત્રોની ધીના અને તે ખંનેના સ્વરૂપ, લક્ષણ, તથા ભેદ વગેરે જણાવીને કહ્યું છે કે—આયુષ્ય ક્ષણભંગુર છે, જીવનદોરી તૂટયા પછી કોઈથી પણ સાંધી શકાતી નથી. ઘરડા માણસને તેનાં સગાં પુત્રાદિમાંનું કોઈ પણ દુઃખથી ખચાવી શકતું નથી. માટે હે જીવ ! તારે પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ. પછી અહીં જણાવેલા સંસ્કૃત શબ્દનું ને અસંસ્કૃત શબ્દનું સ્વરૂપ તથા કરણ શબ્દના ૬ નિદેશપાત્રોની ધીના સમજાવતાં તિથિને અને કરણને જણાવના ઉપાયો કહ્યા છે. પછી હિતશિક્ષાઓ ફરમાવી છે કે—પાપકર્મો કરીને ધનને મેળવનારા જીવો છીંડામાં અંદરથી ને ખંડારથી ખેંચાતાં ચોરની માફક અહીં તેમજ નરક ગતિમાં બહુજ દુઃખોને ભોગવે છે. કર્મોના ફલોને ભોગવવાના ટાઈમે ધનને ભોગવનારા સગાં પુત્રાદિમાંના કોઈ પણ દુઃખનો ભાગ લેતા નથી. આ ધીના ભરવાડજીને છેતરનાર વાણિયાના દૃષ્ટાંતે સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પુરોહિતના પુત્રનું દૃષ્ટાંત આપી સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે કે—ધન એ દુઃખથી ખચાવી

શક્તુ નથી પડી દ્રવ્યલીપ ને ભાવલીપ વગેરેનું સ્વરૂપ સમજાવતા ધાતુવાદીનું દષ્ટાંત કહ્યું છે જે પ્રતિષ્ઠાલુ છે એ અને આશુપ્રાન (શીઘ્રબુદ્ધિ) હોય, તે ભાગે પક્ષોની માફક પ્રમાદને સેવતા નથી આ પ્રસંગે અગ્રહસ્ત્રનું દષ્ટાંત કહ્યું છે, તથા શ્રી વગેરે મોક્ષના સાધનોને પાસ (માછવાને પકડવાની બાજ) જેવા માને છે ને તેવા સાધનોથી ઠરીને છેગ રહે છે, તથા સત્ત્વ ધર્મને માપવામા રહાય કરે, ત્યાં સુધી દેહની અપેક્ષા ગળે, તેવા શુણ્ણી મુનિવગે ૪૩૨ મિદિપદને પામે છે આ હકીકત મરિક ચેરના દષ્ટાંતે સમજાવી છે જે લવનની પલે પલે ગહુ ૪ આવચેત રહે, એક સમય પણ ધર્મસાધન કર્યા વિના નકામો જવા દેજ નહિ તે પ્રતિષ્ઠાલુ મુનિ રહેવાય, ને જે સત્ત્વ ધર્મની દૃષ્ટે ક્રિયાને યથાર્થ સમજીને અપ્રમત થઈને સાધ તે આશુપ્રસ કહેવાય જે મુનિ સ્વચ્છની ન ગને, પ્રમાદને સેવે નહિ, તે મોક્ષના સુખને પામે છે અહીં ઘોડાનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે તથા જે મુનિ કામભાગના સાધનોને ઠેકીને અને કામભોગને મેવના છોડીને દુર્ગાને વિચારીને શીલ, સમતા, મધ્યમ સંવ્રતા વગેરે શુભોને ધારણ કરે તે (મુનિ) અપ્રમત રહેવાય અહીં બ્રાહ્મણીનું અને વાલ્મીયની શ્રીનું દષ્ટાંત રહ્યું છે અતે પ્રભુએ હિતચિંતા કરમાવી છે કે—હે મુનિવર ! ગગ દ્વેષ ને વ્યાપોનો ત્યાગ કરવો, તેના વાલ્મીનો સગ લગાગ પણ કરશો નહિ આ તમામ હકીકતો અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે

॥ ૫ ઉત્તરગોના પાંચમા અકામમગ્ણુ અધ્યયનનો દ્વિતીય પરિચય ॥

અહીં અનુક્રમે કામ શબ્દના ૪ નિરૂપણો અને મરણ શબ્દના ૬ નિરૂપણો બીના કહીને વિશિષ્ટ વગેરે ૮ દોરોનું સ્વરૂપ ઘટાવીને (ગોઠવીને) મરણનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે તેમા મરણના આવીથી મરણ વગેરે ૧૭ બેદોનું સ્વરૂપ અને આવીથી મરણના લક્ષણ, પાંચ બેદો તથા અવધિ મરણ, આત્મતિક મગ્ણુ, વન-મગ્ણુનું સ્વરૂપ, તેમજ અત સ્વયં મરણના કલ અને સ્વરૂપ વગેરે બીનાઓ કમસર વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી કમસર તલભવ મરણ, જાવમગ્ણુ, પડિતમગ્ણુ, દેશવિનિમગ્ણુ (જાવપડિતમગ્ણુ), છાન્ધમગ્ણુ, ટેવલિમગ્ણુ, વૈદ્યાસમરણ ને ગૃધ્રપૃષ્ઠમગ્ણુનું સ્વરૂપ કહીને ભક્તપરિજ્ઞા, ઇગિની અને પાદપોષગમન નામના અનશાના ત્રણ બેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી અનુક્રમે મકામ મગ્ણુ અને અકામ મરણનું સ્વરૂપ કહીને જણાવ્યું છે કે—ગાલ છોડીને અકામ મરણ વાર વાર થાય છે ને પડિનેને સજામ મગ્ણુ એક વાર થાય છે જે છોડી કામાસક્ત હોય ને કૂં હોય, તથા કામભોગને ચાહે, તેમજ પગલોકની બાળતમા શકાવાળા હોય ને ત્રાસદિની હિંસા કરે, કપટ કરે, દાડ માસને ખાય તેઓ અકામ મગ્ણુને પામે છે આ તમામ બીનાઓ વિગતારથી કહીને સાધુના અને ગૃહસ્થના આચારમા તકાવત સમજાવ્યો છે પછી બીજાગોના દષ્ટાંતે દુગચારી વગેરે છોડીને દુર્ગતિની બીના કહીને જણાવ્યું છે કે—સામાયિક પોષધાદિ ક્રિયાઓને કરનારા આવકો અતે દેવપણ પામે

છે. સાધુ મોક્ષે અથવા સ્વર્ગમાં જાય. પછી અનુક્રમે દેવોનું ને તેમના આવાસોનું વર્ણન કરીને જણાવ્યું છે કે—જે મુનિઓ શાંતિથી સંયમને અને તપને સાધે છે તેઓ સદ્-ગતિને પામે છે, અને શીલવંત જીવો મરણ કાલે લગાર પણ રીળાતા નથી, હસતા હસતા મરણ પામી સદ્ગતિના મુખોને પામે છે. ક્ષમા, દયાદિ ગુણોને ધારણ કરનારા મુનિવરો હંમેશાં પ્રસન્ન (આનંદી) રહે છે. આ તમામ ધીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ૬ ઉત્તરાન્તા છટ્ટા ક્ષુદ્ધિક નિર્ઘ્રંથીય નામના અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘મહત્’ શબ્દના ૮ નિલ્લેખા અને નિર્ઘ્રંથ શબ્દના ૪ નિલ્લેખા-દિની ધીના કહીને પુલાક વગેરે પાંચ નિર્ઘ્રંથોનું ને પ્રતિસેવનાદિ દ્વારોનું વર્ણન કર્યું છે. પછી અનુક્રમે ગાહ્ય ગ્રંથ ને અભ્યંતર ગ્રંથના ભેદાદિનું સ્વરૂપ ને નિર્ઘ્રંથનું સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું છે કે અજ્ઞાન એ દુઃખનું કારણ છે, તેથી અજ્ઞાની જીવો સંસારમાં છેલ્લાય છે, ભેલાય છે. આ પ્રસંગે ગોધકનું દષ્ટાંત જણાવ્યું છે મુનિ સત્યને આકે, ને મૈત્રીભાવના ભાવે. તેમજ માતા સ્ત્રી વગેરે દુર્ગતિના દુઃખથી બચાવી શકતા નથી, માટે તેમની ઉપર સ્નેહ કરવો નહીં. આ તમામ હકીકતો વિસ્તારથી કહી છે. પછી કહ્યું છે કે—સ્વર્ગ જીવોને જીવવું ગમે છે. માટે મુનિઓ તેમને હણવા નહીં. ધન વગેરે પરિણામે નરકના કારણ છે, માટે તેની ઉપર મોહ કરવો નહીં. મુનિ ધીનઓ બેહારાવેલ આહાર પાણી વાપરે. જ્ઞાન વાદીઓ બોલવામાં હુંશિયાર હોય છે, પણ તે પ્રમાણે કરવામાં (જેવું બોલે, તેવું પાળવામાં) કાયર હોય છે. આ બધી ધીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી હિત શિક્ષા આપી છે કે—પાપી જીવોને જાણેલી ભાષા કે ત્રિદા દુર્ગતિના દુઃખોથી બચાવી શકતા નથી. અને શરીર, ધન, સ્ત્રી આદિમાં જે આસક્તિ તે જ દુઃખનું ખડું કારણ છે.

મુનિ સંસારી જીવોની વિડંબનાઓને વિચારીને અપ્રમત્ત બને, તેમજ મુનિઓ શરીરને મોક્ષની સાધનામાં મદદગાર બાણીને તેને (શરીરને) આહારાદિથી ટકાવે છે. આ તમામ ધીનાઓને વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ક્રમસર જણાવ્યું છે કે મુનિઓ કર્મબંધના કારણથી દૂર રહીને નિર્દોષ આહાર પાણી વાપરવા જોઈએ, લેપવાળા પદાર્થોનો તથા સંનિધિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તથા દૂરતા દૂરતા ગૃહસ્થના ઘેરથી આહાર પાણી લેવા જોઈએ. આ રીતે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવે દર્શાવ્યું છે.

॥ ૭ ઉત્તરાન્તા સાતમા ‘ઔરબ્ધિક’ નામના અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ઉરબ્ર શબ્દના નિલ્લેખાની ધીના કહેતાં ઘેટાનું દષ્ટાંત વગેરે પાંચ દષ્ટાંતોની સૂચના કરી છે. પછી ઘેટાનું દષ્ટાંત જણાવીને શિખામણ આપી છે કે-ઘેટાના વધની માફક રસગૃહિને સેવનારા અધર્મી જીવો નરકને આકે છે એમ સમજવું. પછી

અનુક્રમે કહ્યું છે કે-હિમાદિ નરકના કાળો છે ધન વગેરે કર્મભયના કારણો છે આ હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી બાકીના દૃષ્ટાંતો કહીને તે દરેક દૃષ્ટાંતને ઘટાવતા મનુષ્યરૂપે ને દેવરૂપે જન્મ લેનારા જીવોનું સ્વરૂપ કહ્યું છે પછી હિતશિક્ષા રૂપે જણાવ્યું છે કે-સમજી મનુષ્યોએ પોતાનું આયુષ્ય થોડું જ છે એમ લક્ષ્યમાં રાખીને, નવા જ્ઞાનાદિને મેળવવા રૂપ યોગનું અને મેળવેલા જ્ઞાનાદિને સાચવવા રૂપ શ્વેતનું સ્વરૂપ જરૂર સમજીને બોધે બેઠો વામના સાધનોને તજતા નથી, તેઓ મોક્ષ માર્ગથી જરૂર ખસી જાય છે તથા કામલોભને તજનારા જીવો ઉત્તમ દેવપણાની ઋદ્ધિને ભોગવીને વિગિષ્ટ નહિ તથા કાલિવાળું મનુષ્યપણું પામે છે આ બધી બીનાઓ સ્પષ્ટ કહીને અતે બાકી જીવોનું ને ધીર જીવોનું સ્વરૂપ, તુલના અને ગતિ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે

॥ ૮ ઉત્તરાંતના આઠમા શ્રી કાપિલાય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં કપિલ શબ્દના ૪ નિર્ણયોની બીના જણાવતા કહ્યું છે કે કપિલ મુનિ રૂપ ભાવ કપિલથી આ અધ્યયનની ઉત્પત્તિ થઈ છે એમ કહીને કપિલ મુનિનું ચરિત્ર વિસ્તારની વર્ણવ્યું છે અહીં એ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે અચિત્ત એવા આ સંસારમાં દુર્ગતિથી બચાવનાર કોણ છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વગેરે હકીકત જણાવતા કહ્યું છે કે-પરિશ્કરને અને કલહને તજનારા જીવો કર્મરૂપી મેલથી લેપાતા નથી અને ગળખામાં માખી થોડે તેમ ભોગમાં આસક્ત અજ્ઞાની જીવો ઘણા ચીકણા કર્મોને બાંધે છે અજ્ઞાની હિંસક અસાધુ જીવો નરકે જાય છે, તેમજ જેઓ જીવહિંસાને સારી માનતા નથી ને તેને (હિંસાને) ધિષ્ટાઈ છે તે જીવો મોક્ષને પામે છે આ તમામ બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી ઉપદેશ રૂપે કહ્યું છે કે-એમ સ્વચ્છ (નીચાણવાલી સપાટ ભૂમિથી) પાણી નીડળી જાય છે, તેમ હિંસાથી વિગત આત્મભાવી પાપકર્મો નીકળના માટે છે મુનિઓ ત્રણ આગવરની હિંસા મનથી પણ ડરતા નથી, તથા જે મુનિ નિર્દોષ શિક્ષાને મેળવવામાં સાધન હોય અને રસગૃહિને તરે, તેજ માયા શિશુઓ મ્હેલાય તેઓ મોક્ષ માર્ગને સાધવાના મુદ્દાથી જ અત્યંત પ્રાપ્ત (જે નિર્દોષ આહાર મળે તે) આહારાદિને વાપરે છે તેમજ જે મુનિઓ સાવધ લક્ષણ સ્વચ્છતાદિની બીના લોકોને જણાવી આરભાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે, તે માધુ કહેવાય નહિ આ તમામ બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને જણાવ્યું છે કે-કામ ભોગમાં આસક્ત જીવો સમાધિ (ચિત્તની સ્વચ્છતા)થી ગ્રાહ થઈ હવેલી જાતના અમુક દેવપણું પામીને સંસારમાં ભમે છે ને તેઓ દુર્લભોપેધિક માય છે, એટલે ભવાતરમાં પણ જિનધર્મન પામી શકતા નથી તા લેખી જીવો આત્મા આદ્યગજ લોકની લક્ષ્મી મળે, તે પણ ધગતો નથી તેના મનારચો પૂગ થતા નથી, તેમજ કપિલ બ્રાહ્મણને પહેલા બે માસા મેનાની ઇચ્છા થઈ પછી લાલ વધના વધતા કચોડ મોંચાને મેળવવાની ઇચ્છા ધઈ આ બનાવ બોધેને તેણે નિર્ણય કર્યો કે ઇન્દ્રિય આકાશના જેવી વિશાલ છે મારે આ કામ મીના વચને કરવું પડ્યું મારે હે જીવ! હવે તું સીમા આસક્તિ રાખીશ નહીં, કારણકે

તે પુરુષને લલચાવીને નોકરની માફક નચાવે છે, ને હલકાં કામ કરાવે છે. જે છુવ સ્ત્રીના સંસર્ગાદિનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને આરાધે તે લિધુ કહેવાય. આવી શુભ ભાવનાથી તે કપિલ બ્રાહ્મણ શ્રમણ ધર્મને આરાધી કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા. આ તમામ ખીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ૯ ઉત્તરાવતા નવમા નમિપ્રવ્રજ્યા નામના અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં નમિશબ્દના ને પ્રવ્રજ્યા શબ્દના ૪-૪ નિરૂપણની ખીના જણાવતાં કહ્યું છે કે-અન્ય ધર્મીઓને માન્ય એવી તાપસાદિની જે હીક્ષા તે દ્રવ્ય પ્રવ્રજ્યા કહેવાય. ને વૈરાગ્યથી સર્વથા આરંભ પરિગ્રહાદિનો જે ત્યાગ કરવો તે ભાવ પ્રવ્રજ્યા કહેવાય. પછી ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધોના વર્ણનમાં તેમના દેશ અને યોધિના (વૈરાગ્ય થવાના) કારણો તથા એક જ ટાઈમે તે ચારે (પ્રત્યેક બુદ્ધના) જીવોનું દેવલોકમાંથી ચ્યવનું ને મોક્ષે જવું વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ જણાવીને કહ્યું છે કે-કલિંગ દેશના રાજાને બળદને જોઈને વૈરાગ્ય થતાં તેણે હીક્ષા લીધી, ને પંચાલ દેશના રાજાને ઇંદ્રકેતુ (ઇંદ્રધ્વજ) ના નિમિત્ત (તેને જોઈને) અનિત્ય ભાવના ભાવતાં હીક્ષાની ઇચ્છા થઈ. તેથી તેણે હીક્ષા લીધી. તથા નમિરાજાએ પોતાની રાણીઓએ પહેરેલા વલયના શબ્દોને સાંભળતાં વૈરાગ્ય થવાથી હીક્ષા લીધી. તેમજ ગંધાર દેશના રાજાએ આંખાને જોઈને વૈરાગ્ય પામી હીક્ષા લીધી. આ તમામ ખીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-સાચા ત્યાગીને સંચય (ધનાદિનું એકઠું કરવું) હાય જ નહી, વગેરે ખીના જણાવીને ૪ પ્રત્યેક બુદ્ધોની કથા જણાવતાં કરકંડુ આદિ ત્રણની કથા કહીને નમિરાજાનું પાછલા દેવલવમાંથી ચ્યવન, અને તેને થયેલ જ્વલિ-સ્મરણ, તથા તેણે પુત્રને રાજ્ય ભણાવીને જ્યારે હીક્ષા લીધો, ત્યારે નગરીમાં બહુ જ કોલાહલ પ્રવર્ત્યો. આ અવસરે બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને આવેલા ઇંદ્રે નમિરાજાને પૂછેલા પ્રશ્નોના જે જે ઉત્તરો તેણે આપ્યા, તેનો સાર આ પ્રમાણે જણાવો અહીં નમિએ ઇંદ્રના પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો આપ્યા તેજ જણાવું છું (૧) આ લોકમાં સગાં વગેરેનો મેળો, એ ઝાડ પર બેઠેલાં પંખીઓના મેળા જેવો સમજવો. સૌ કોઈ પોતાના સ્વાર્થની દોરી તૂટી જવાથી એટલે પોતાની સ્વાર્થની સિદ્ધિ થતી એટલી જવાથી પોત પોતાના રોહણાં રૂપે છે. (૨) મેં કંચન કામિનીનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે, તેથી નગરી બળે, તેમાં મારા જ્ઞાનાદિ ગુણોમાંથી કંઈ પણ બળતું નથી. જે મારું છે, તે મારી પાસે જ છે. સ્વચિંતા તજીને પરની ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ? (૩) મેં પુત્ર સ્ત્રી વગેરેનો ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કર્યો છે, તેથી મારે મન કોઈ પ્રિય (બહાલું) કે અપ્રિય છે જ નહી હું એકલો જ જન્મ્યો છું ને એકલો જ મરવાનો છું. હું કોઈનો નથી, ને કોઈ મારું નથી. (૪) મારે મહેલ વગેરેની ચિંતા કરવી જ ન જોઈએ, હું તો શ્રદ્ધા તપ સયમાદિને આરાધવાના જ વિચારો કરું છું. (૫) હું શાશ્વત સ્થાને (મોક્ષમાં) જવા આહું છું. તેથી વિનશ્વર પદાર્થોની ચિંતા કરતો નથી. (૬) જે આત્માને જીતવો તેજ સાચો જય છે. ઇંદ્રિયોને વશ કરવાથી ને કષાયોને

જીવવાથી આત્માને જીવો કહેવાય આવા જ આત્માઓ ખરા સુખને અનુભવે છે (૭) દશ લાખ ગાયના દાનથી પણ ચઢી જાય એવો સયમ છે, તેને સાધવાનો તીવ્ર ઇચ્છાવાળા એવા માટે યજ્ઞ કરવાની કે પ્રાજ્ઞાઓને જમાવવાની ચિંતા પણ શા માટે કરવી જોઈએ? અર્થાત્ ન જ કરવી જોઈએ (૮) ઘણા મોનૈયા વગેરે લક્ષ્મી કે રાન્યાદિ મળે, તો પણ આ જીવને સતોષ થતો જ નથી (૯) કામભોગ એ શુદ્ધ જેવા છે, જેર અને સર્પની જેવા લય કર દુર્ગતિના પણ દુ જોને દેનારા છે કોષાદિ કષાયો પણ નરકાદિ દુર્ગતિના દુ જો પમાડે છે આ પ્રમાણે શ્રી નમિગજના વચનો સાલજીને રાજી થયેલા ઇંદ્રે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરી તેમની સ્તુતિ, પ્રદક્ષિણા વહનાદિ કર્યા પછી તે સ્વર્ગે ગયા નમિ રાજર્ષિ આવા પ્રસંગે પણ અહંકાર તણને પરમ ઉલ્લાસથી ચારિત્રની સારિત્વકી આરાધના કરે છે આ અધ્યયનનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે—નમિ રાજર્ષિની માફક ભોગાસક્તિનો ને કષાયોનો ત્યાગ કરવાથી જ નિ / શુભ રમણતાના ખરા આનંદનો અનુભવ થાય છે નમિ રાજર્ષિનું જીવન અપૂર્વ બોધદાયક છે, સાચા ત્યાગને સમજાવનાર છે માટે મુમુક્ષુ આત્માઓએ વારંવાર વિચારવું જોઈએ આ બીના અહીં વિસ્તારથી મનનાવી છે મેં તો થથ મોટો થઈ જાય એ બીકથી ગહુજ દુઃખમાં જણાવી છે

॥ ઉત્તરાંતના દશમા દુમપત્રક નામના અધ્યયનનો દ્વિતીય પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં દુમ (ઝાડ) શબ્દના નિરૂપણ વગેરેની બીના જણાવીને ઝાડના પાદ ઠાની ઉપમા સ્થિતિ વગેરેની અપેક્ષાએ ઘટાવી છે જેમ ઝાડનું પાદનું કાલક્રમે ખરી જાય છે, એટલે આત્માથી અલગ થાય છે મનુષ્યનું આહારિક શરીર પણ ઝાડના પાદઠાની જેવુંજ સમજવું આ બીના અપ્રસંગ સમજાવીને કમસર શાવ મહાશાવ અને ગાગિલની દીક્ષાની બીના જણાવીને કહ્યું છે કે—“સ્વવર્ણિધી અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર જઈને ત્યાં રહેલી જિનપ્રતિમાઓને જે વહના કરે, તે જીવ નિશ્ચયે તે ભવ (ચાકુ ભવ) માજ મોઝે જાય, પ્રભુએ કહેની આ બીના દેવોની પાસે સાલજીને શ્રી ગૌતમસ્વામી સ્વલ્પિધી અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર ગયા, યાત્રા કરીને ઝાડની નીચે બેઠા, ત્યાં તેમણે (શ્રી ગૌતમસ્વામીએ) શ્રી વજ્રવામીના જીવ વેશ્રમણદેવની આગળ શ્રી પુકરીક અધ્યયનની દેશના આપી ” આ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે કૌણિડન્ય વગેરે દીક્ષા લઈને દેવલી થયા “હે ગૌતમ ! મુ મારે લાગ્યું કાળનો પચિચિત હોવાથી તને મારી ઉપર ગહુ રાગ ગદ્દો છે તેથી તને કેવલસાન થવું નથી જ્યારે એ ગગનો નાશ થશે, તેજ ટાઇમે તને જરૂર કેવલસાન થશે આ ભવમાં તું જરૂર સિદ્ધિપદને પામીશ ” એમ કહીને પ્રભુ શ્રી મહાવીર શ્રી ગૌતમસ્વામીને આશ્વાસન આપ્યું આ તમામ બીનાઓ અપ્રસંગ સમજાવીને પ્રભુએ શ્રી ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશીને બીજા શિષ્યોને જિનોપદેશ આપ્યો છે, તેમાં કશું છે કે—મનુષ્યોનું આયુષ્ય ઝાડના ધોળા પાદડા જેવું ક્ષણભર છે એમ કહીને ઝાડની સાથે

સંબદ્ધ પાંદડાંને ને ઝાડ ઉપરથી નીચે પડતા પાંદડાંને સંવાદ કહ્યો છે. તેનો સાર એ છે કે “લીલાં પાંદડાં અહંકારથી પીળાં પાંદડાંની હાંસી કરે છે કે તમારી આવી હાલત કેમ થઈ? ત્યારે પીળાં પાંદડાં તેમને (લીલાં પાંદડાંને) કહે છે કે-તમે હાલ તો લીલાંછમ દેખાઓ છો, પણ ભવિષ્યમાં અમારા જેવી હાલત તમારી જરૂર થવાની છે. માટે તમે ગર્વ કરશો નહીં.

આ દૃષ્ટાંત મનુષ્ય જીવનમાં ઘટાવતાં હિતશિક્ષા આપી છે કે-જીવાની કાયમ રહેતી નથી, તે તો જરૂર જવાની છે. તે વખતે તો ધર્મારાધન કરીને પરલવતું ભાતું બાંધવું જોઈએ. પાછલા ભવની પુણ્યની મુંડી અહીં જેમ જેમ ભોગવાય, તેમ તેમ ખાલી થતી જાય છે, તો હવે પરભવને સુધારવા માટે બાલ્ય વયમાં કે જીવાનીમાં ધર્મને ન સાધે, તો ઘડપણમાં લગાર પણ ધર્મની સાધના થઈ શકશે જ નહીં. જેને આનુબાનુના સારા સંજોગો હોય, પુત્રાદિ પરિવાર વિનયવંત હોય, તે જીવ ઘડપણમાં શાંતિને અનુભવે છે. પણ સ્વાર્થી દુનિયામાં તેવા જીવો વિરલા જ હોય છે, માટે ઘડપણનો વિશ્વાસ રાખવો નહીં. નજરોનજર દેખીએ છીએ કે-ઘણા જીવો જન્મ્યા પહેલાં જ માતાના ગર્ભમાં, બાલ્ય વયમાં કે ભરજીવાનીમાં મરણ પામે છે. તેથી નક્કી કેમ માની શકાય કે “આપણે ઘડપણને પામીશું જ.” આ પાંદડાંતું દૃષ્ટાંત બનેલું નથી પણ કલ્પિત છે. ભવ્ય જીવોને બોધ પમાડવા માટે કલ્પિત ઉદાહરણ પણ કહેવાય છે. આ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે-દેવોના લાંબા આયુષ્યની અપેક્ષાએ સોપાકમી માનવોતું આયુષ્ય બહુજ થોડું છે, તે પણ ઘાસની ટોચ ઉપર રહેલા પાણીના ટીપાંની જેવું ક્ષણ વારમાં નાશ પામે તેવું હોય છે. કયા જીવને કયા ટાઇમે કયી રીતે કયા ક્ષેત્રમાં આયુષ્ય પૂરું થશે તેની છદ્મસ્થ જીવોને ખબર પડતી નથી. માટે મનુષ્યભવતું આયુષ્ય થોડા કાલતું છે, તે ઘણાં વિધોવાણું છે, તથા મનુષ્યભવ ફરી મળવો બહુજ દુર્લભ છે, તેમજ હસતાં હસતાં બાંધેલાં કર્મોનાં ફેલા રેતાં રેતાં ભોગવીએ, તો પણ ભોગવવાંજ પડે છે, એમ સમજીને હે જીવ! સંયમની આરાધના કરીને નવાં કર્મોને બાંધીશ નહીં. જૂનાં કર્મોને તપથી ખપાવીશ, તો તું જરૂર સિદ્ધિપદને પામીશ. આ બીના સ્પષ્ટ કહીને અનુક્રમે પૃથ્વીકાય વગેરે ૧૦ જીવોની કાય સ્થિતિની બીના, અને બહુ પ્રમાદને સેવનાર જીવોની સંસારમાં ભટકવાની બીના, તથા (૧) આર્યપણું, (૨) પાંચે ઈંદ્રિયોતું અખડિતપણું, (૩) ઉત્તમ ધર્મનું સાંભળવું, (૪) ધર્મની શ્રદ્ધા, (૫) ધર્મની આરાધના. આ પાંચ પદાર્થોની કમસર દુર્લભતા, (મહા મુશ્કેલીએ મળવાપણું) તેમજ દરેક ક્ષણે કાન, આંખ વગેરે ઈંદ્રિયોના બલતું ઓછા થવાપણું વગેરે બીના વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી હિતશિક્ષાઓ ફરમાવી છે કે-શુભડાં વગેરે રોગોની પીડાથી શરીર ક્ષીણ થાય છે. સ્નેહ રહિત મુનિઓ શરદ ઋતુના કુમુદ (ચંદ્રવિકાસી કમલ) ની માફક હંમેશાં પ્રસન્ન ચિત્ત બાળા હોય છે. તેઓ વમેલા કામ ભોગના સાધનોને મનથી પણ ચાહતા નથી, તેમજ હાલ અહીં શ્રી તીર્થંકર દેવો પ્રત્યક્ષ

દેખાતા નથી તો પણ તેઓ છે, થયા છે ને થશે એમ જરૂર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ છે
ગોતમ ! તુ હવે સ સાર સમુદ્રના સામા કાઠે લગલગ પહોંચવા આવ્યો છું માટે તુ પ્રમા-
દને સેવીશ નહીં આ રીતે પ્રભુની હિતશિક્ષા પ્રમાણે ચાલીને શ્રી ગોતમસ્વામીજી રાગા-
દિને દર ઠરી ડેવલી દઈ મોક્ષે ગયા આ બીનાને અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે

॥ ૧૧ અગીઆગમા ઉત્તરાંના બહુશ્રુત પૂજા અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા (૧) બહુ, (૨) શ્રુત, (૩) પૂજા શબ્દના ચાર ચાર નિર્દેશાની
બીના જણાવતા કહ્યું છે કે—ઈશ્વર શિવ વગેરેની જે પૂજા તે દ્રવ્યપૂજા કહેવાય ને શ્રી
અરિહંત પરમાત્માદિની જે પૂજા તે ભાવપૂજા કહેવાય તથા શ્રી અરિહંતાદિની સ્તુતિ
કરવી, તે પણ ભાવપૂજા કહેવાય તેમજ જે અબહુશ્રુત હોય તે અભિમાની, લોભી, સ્વ-
અછદી અને ખોનજરૂરી વધારે લવારો કરનાર હોય છે

આ હકીકતોને રખટ સમજાવીને ફરી પણ કહ્યું છે કે—જે અહંકાર વગેરે હર્ષણો,
તે અશિક્ષા (ગુરુ મહારાજથી જ્ઞાન પામે નહીં તે) ના કારણો છે જે વિનયાર્થિ ગુણો
તે જ્ઞાનાદિના કારણો ને અવિનીત શિષ્યો કોધાદિ ઋદે છે ને વિનીત શિષ્યો શુદ્ધી
આગળ બહુમાનથી હાથ જોડી ઉભા રહી શુદ્ધતા વૈયાવચ્ચને આહો છે તેમજ જે મુનિઓ
શુદ્ધકુલ વાસમા રહીને જ્ઞાનાદિ યોગની ને તપશ્ચર્યા સયમાદિની આરાધના કરે છે, તેઓને
જ શ્રી શુદ્ધ મહારાજ હોશયો અહંણ શિક્ષા અને આસેવના શિક્ષા વગેરે ભણાવે છે બ્યાજળી
જ છે કે વિનય ગુણથીજ બીજા ગુણો પમાય છે વિનય વગરતુ જીવન ધૂલ કરતા પણ
હલકુજ સમજવું આ તમામ હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી દ્વંધથી બરેલા
દક્ષિણાવર્તી થાપની જેવા બહુશ્રુત મુનિવરોની અશ્વ (ઘોડા) વગેરેની ઉપમા ધટાવીને
(અશ્વાદિના જેવા કહીને) સ્તવના કરી છે પછી છેવટે શ્રુતજ્ઞાનનો મહિમા વર્ણવતા
જણાવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાની મહામુનિવરો પોતાના આત્માને અને તેમના કક્ષા પ્રમાણે આલ-
નારા જીવોને ભવસમુદ્રથી તારે છે

॥ ૧૨ ઉત્તરાંના ખારમા હરિકેશીય નામના અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા હરિકેશ મુનિએ પાછલા ભવમા કરેલા મદની બીના અને તેણે
પ્રભુ શ્રી તીર્થ કરદેવના અગ્રોષ વૃક્ષ વગેરે પ્રાતિહાર્યોને જોઈને અહંણ દરેલી દીક્ષાની બીના,
તથા હરિકેશ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો વગેરે બીના જણાવી છે પછી કહ્યું છે કે—ચક્રાગ
કુલમા જન્મેલા, ગુણી, આઠ પ્રવચન આતાના પાત્રક શ્રી હરિકેશ મુનિ માસખમણના
પારણે લિલ્લા લેવા માટે યજ્ઞના વાડામા આવ્યા, તેમને જોઈને બ્રાહ્મણોએ હાગી કરી લિલ્લા

આપી નહિ ને કહ્યું કે—“અહીંથી તમે આડ્યા ન્તઓ.” આ અવસરે હરિકેશ મુનિના શરીરમાં એક લક્ષ્મીદેવ દાખલ થયો. તેણે (દેવાધિષ્ઠિત મુનિએ) સાધુના શુભો કાંડી લિલ્લા માંગી. ત્યારે યજ્ઞ કરાવનાર બ્રાહ્મણના વિદ્યાર્થીઓએ કહ્યું કે હે મુનિ ! આ ભોજન બ્રાહ્મણોને જમાડવાનું છે, માટે તમને નહિ આપીએ. તમે આડ્યા ન્તવ.

યજ્ઞાધિષ્ઠિત મુનિ—જેડતો ઉંચી ભૂમીમાં કે નીચી ભૂમીમાં ધાન્યની આશા રાખી યોગ્યતા નોંધને ખીજ વાવે છે. એ શ્રદ્ધાથી મને આપો, કારણ કે આ ખરેખર પવિત્ર ક્ષેત્ર છે. એ તમારે આરાધવા લાયક છે.

વિદ્યાર્થીઓ—ઉત્તમ જાતિવંત અને વિદ્યાના ધારક બ્રાહ્મણો જ પવિત્ર ક્ષેત્ર ગણાય છે.

યજ્ઞાધિષ્ઠિત મુનિ—બ્રાહ્મણો જાતિહીન ને વિદ્યાવિહીન છે, તેઓ ક્રોધાદિ દોષોથી દૂષિત છે, તેથી બ્રાહ્મણો પાપનું જ ક્ષેત્ર છે અને નિર્દોષ લિલ્લાચર્યાથી નિર્વાહ કરનારા મુનિઓ જ પુણ્યનું ક્ષેત્ર છે.

વિદ્યાર્થીઓ—તમે અમારા ધર્મથી વિરુદ્ધ જોલનારા શત્રુ છો, માટે તમને અન્ન-પાણી નહિ આપીએ.

યજ્ઞાધિષ્ઠિત મુનિ—તમે જો સમિતિ વગેરે શુભવંતને દાન નહિ આપો, તો તમને યજ્ઞનો લાભ કયી રીતે મળશે ? અર્થાત્ નહિ મળે.

આ વચનો સાંભળી ક્રોધે ભરાયેલા અધ્યાપકે વિદ્યાર્થીઓને હુકમ કર્યો કે ‘આ મુનિને લાકડી વગેરેથી મારો.’ તેથી વિદ્યાર્થીઓ મુનિને તાડના તર્જના કરવા લાગ્યા. આ વખતે ભદ્રાકુમારીએ મુનિને મારતા એવા વિદ્યાર્થીઓને શાંત કરી મુનિની સ્તવના કરી અને તેમને (વિદ્યાર્થીઓને) ઠપકો આપ્યો. ત્યાર બાદ કુમારીએ સૌને કહ્યું કે—તમારે સુખી થવું હોય તો આ મુનિના શરણે જઈને તમે કરેલા અપરાધને ખમાવો. બધાએ તે પ્રમાણે કર્યું. તે વખતે મુનિએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે આ બધું યજ્ઞે કર્યું છે. તે સાંભળી બ્રાહ્મણોએ મુનિને ભાવપૂર્વક બોલારાવ્યું. તે ટાઇમે પાંચ દિવ્યો પ્રકટ થયા. આ પ્રસંગે મુનિએ સાચા યજ્ઞાદિતું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે—તપ એજ અગ્નિ છે, આત્મા એજ અગ્નિનું સ્થાન બાણવું, મન વચન કાયાના યોગરૂપ કંઠછી છે. તેમજ અગ્નિને ઉત્તેજિત કરનાર શરીર છે, અને કર્મરૂપી લાકડાં તથા સંયમરૂપી શાંતિ મંત્ર સમજવો. હું પ્રશસ્ત આરિત્રરૂપ યજ્ઞને કરું છું. તેમજ શ્રી જિનધર્મ એજ ખરો ઝંઘ (કુંડ) છે. નિર્મલ

પ્રજ્ઞાચર્ય એજ પુણ્યતીર્થ છે હું પગમ ઉત્તરાધ્યયની શ્રગણ ધર્મરૂપી કુડમા મનાવ કરીને
કર્મ રૂપી મેલને દૂર કરે છું આ તમામ હકીકતો અહીં સ્પષ્ટ મમત્રવી છે

॥ ૧૩ ઉત્તરાવંતા તેરમા ચિત્રમ ભૂતીય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા ચિત્ર શબ્દના ને સભૂત (મભૂતિ) શબ્દના ૪-૪ નિરૂપણ વગેરેની ખીના, ચિત્રના ને સભૂતના પૂર્વ ભવોની હકીકત, તથા નિયાણું કરનાર મભૂત મુનિ દેવતાઈ મુખે ભોગવીને પ્રજ્ઞાદત્ત નામે રાજકુવર થયા, ઇત્યાદિ ધીના વિસ્તારથી કહી છે પછી જણાવ્યું છે ૮—ચિત્ર મુનિનો જીવ દેવલોકમાથી ચ્યવીને પુરિમતાલ નગરમા ધવપતિ નામના શેઠના ઘેર જન્મ પામે છે અહીં પુણ્યના પ્રભાવે મારી રીને મુખમા દિવસો પમાગ થાય છે એજ વખતે તેણે કોઈ મુનિએ કહેલી ગાથાને માલગી પ્રકટ થયેલા જાતિ કમરણુના પ્રતાપે પૂર્વ ભવોની ખીના જાણી લીધી તેથી તેને વેરાગ્ય થતા દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થઈ પૂર્ણ ઉત્તરાધ્યયની તેણે સ્ત્રી આદિનો ત્યાગ કરી શ્રમણ ધર્મને સ્વીકાર્યો

પૂર્વના સભૂતિ મુનિનો જીવ હાલ કાપિલ્યપુરમા પ્રજ્ઞાદત્ત ચક્રી વયે છે તે પ્રજ્ઞાદત્ત ચક્રવર્તી ખગીઆમા ફરતા ફરતા એક કૂલના દહાને જોઈને જાતિ અમરણુ જાનને પામ્યા તેથી તેને પાછલા ભવોની ખીના જાણતા પોતાના ભાઈને મળવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ તેથી તેણે પાછલા ભવના ભાઈને શોધવા માટે ‘ જાસી વાસા મિગા દત્તા ચાઢાઢા અમરા જહા ’ ॥ આ અનુક્રુપ સ્લોક બનાવી બધા સ્ત્રીઓમા પટલ વગડાવીને જણાવ્યું કે “ જે આ સ્લોકને પૂરો દરશે, તેને અર્ધું રાજ્ય મળશે ” આ વાત તમામ દેવોમા પસરી ગઈ ચિત્ર મુનિનો જીવ, જે હાલ સાધુ છે, તે ફરતા ફરતા જ્યારે અહીં ખગી આમા પધાર્યા ત્યારે માળીના મોઢેથી આ સ્લોકની ખીના જાણી ઉઠેલા જે પાદ “ રમા જો હટ્ટિયા જાઈ, અણમણેજ જા વિણા ” આ રીતે બનાવી સ્લોક પૂર્ણ કર્યો માળી પાસેથી આ વાત જાણીને પ્રજ્ઞાદત્તે માળી આરક્ત મુનિને જોલાવ્યા ભાઈને જ્ઞેતા જ ચક્રી જોયા કે—હું આવી ચક્રીપણાની સાહિબી ભોગવું છું, ને તમે સાધુપણામા આવું દુખ કેમ ભોગવો છો ? આ પ્રશ્નના જવાબમા મુનિગરે પોતાની તમામ ખીના જણાવીને સચોટ સમજાવ્યું કે—ખરૂં મુખ ત્યાગમા જ (સયમ ધર્મની સાત્વિકી આરાધના કરવામા જ) છે, પણ ભોગમા ખરૂં મુખ છે જ નહીં, વગેરે ઉપદેશ દેતા એ પણ જણાવ્યું કે—આપણે જને પાત્ર ભવોમા અનુક્રમે ૧ દાસ, ૨ હરણ, ૩ હસ, ૪ આડલ ને ૫ દેવ ધર્મને છઠ્ઠા ભવમા તે નિયાળું કર્યું, તેથી તું ચક્રી થયો ને હું નગર શેઠનો દીકરો થયો તે હું હાલ સયમ ધર્મને પગમ ઉત્તરાધ્યયની આગળ છું આ રીતે આપણા ૫ નવો વિન્હ થવામા તારૂં નિયાણું કારણ થયું હતું તે સાલગી પ્રજ્ઞાદત્ત

ચક્રીએ કહ્યું કે હું પાછલા ભવે કરેલા શુભ કર્મોના ફલ રૂપે ચક્રીપણાની સાહિબી પામ્યો છું. પણ તારી આવી હાલત કેમ થઈ? આ પ્રશ્નનો જવાબ દેતાં મુનિએ કહ્યું કે—“હું પણ પુણ્ય કર્મોના ફલ રૂપે અખૂટ ઋદ્ધિ વાળા શેઠનો પુત્ર હતો, તે વખતે મારા દેહની કાંતિ વગેરે પણ સુંદર હતી. પણ હાલ જે દેહની કાંતિ આંખી દેખાય છે, તેમાં તપશ્ચર્યાદિ કારણ છે, એમ જાણુજે. દેહની સુંદર કાંતિ વગેરેને જોવાં, એ તો મોહના ચાળા છે. ખરૂં તપાસવાનું તો આત્મિક ગુણોનું તેજ છે. તમે મોહ રાજના દાસ બન્યા છો, તેથી તમને મારી ત્યાગ ધર્મની પરિસ્થિતિ ગમતી નથી, પણ સત્ય ખીના એ જ છે કે—ત્યાગ ધર્મના પ્રભાવે મારા આત્મિક ગુણો સતેજ બનવાથી આજે હું જેવો નિજગુણ રમણતાનો આનંદ, શાંતિ કે સુખ ભોગવું છું, તેવા આનંદ સુખ અને શાંતિ તમારા જેવાને હોય જ ક્યાંથી? અરે મારા સુખાદિથી અનંતમા ભાગના સુખાદિ પણ તમારા જેવા બહુ જ આસક્ત જીવોને મળવા અતિ દુર્લભ છે.” મુનિના આ વચ્ચનો સાંભળીને બ્રહ્મદત્તે સ્નેહથી મુનિને કહ્યું કે—“આ બધું રાજ્ય તમારું છે. તમે પ્રાસાદ લક્ષ્મી ગીતાદિનો અપૂર્વ આનંદ ભોગવી પરમ શાંતિને પામો એમ હું વિનંતિ કરું છું.” બ્રહ્મદત્તના અજ્ઞાન અને મોહ ગર્ભિત આ વચ્ચનો સાંભળી મુનિએ મ્હેલ વગેરેની ક્ષણ ભંજનરતાને અને દુર્ગતિના ભયંકર દુઃખ ભોગવવામાં અસાધારણ કારણતા વગેરેને સમજાવતાં સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે—ખરૂં સુખ, ખરો આનંદ અને ખરી શાંતિ ત્યાગ ધર્મની સાધનાથી જ પામી શકાય છે. આયુષ્ય અપણ છે. પુણ્યની મુંડી ખાલી થતાં જીવને બહુ જ દુઃખી થવું પડે છે. જેમ સિંહ હરિણને ઉપાડી જાય, તેમ મરણ કાલે કે કર્મોદય કાલે દુઃખી થતા જીવને કોઈનું પણ શરણ હોતું નથી. તેમજ ખરી રીતે ધર સ્ત્રી ધન વગેરેને આત્માની સાથે લગાર પણ સંબંધ નથી. કારણ કે—તે બધાંને તજીને જ એકલો જીવ પરભવમાં જાય છે, સાથે તેમાંનું કંઈ પણ લઈ જતો જ નથી. જીવાનીનું તેજ ઘડપણમાં ટકતું નથી. માટે હે રાજન્! તમે પાપ કર્મોને કરશો નહીં.

બ્રહ્મદત્ત ચક્રી—મને કામ ભોગની તીવ્ર આસક્તિ રહી છે, તેથી જેમ કાલમાં ખૂંતી ગએલો હાથી ખંડાર નીકળી શકતો નથી, તેમ હું કામ ભોગને તજી શકતો નથી.

મુનિ—હે રાજન્! કાળ ભયંકર છે, આયુષ્ય બળ ઘટતા જાય છે, તેમજ કામ ભોગ અનિત્ય છે. જેમ પક્ષીઓ ફળ ખરી ગયા બાદ ઝાડને તજી દે છે, તેમ મળેલા કામ ભોગના સાધનો પણ સંસારી જીવને તજી દે છે, એટલે જીવાનીના મદને લઈને સારા લાગતા કામ ભોગો ઘડપણમાં ભયંકર દુઃખોને આપે છે. માટે કર્મોના જોરથી કદાચ તું ત્યાગ ધર્મને સ્વીકારી શકે નહિ, તો મારી છેલ્લી શીખામણ એ છે કે જો તું ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહીને યથાશક્તિ શ્રી જિન ધર્મને સાત્વિક ભાવથી આરાધીશ, તો પણ તું જરૂર દેવતાર્થ સુખોને પામીશ. દ્રાક્ષ અને સાકરથી પણ વધારે હિતકારક આ ઉપદેશની અસર

બ્રહ્મદત્તને લગાર પણ થઈ નથી એમ અવધિ જ્ઞાનથી જાણીને જતી વખતે મુનિએ તેને કહ્યું કે--તું આરભ પરિબ્રહ્મ જાહે જ આસક્ત છે તેથી માફ વચન તને રૂચતું નથી હવે હું જઉં છું એમ કહીને મુનિ આમાતુઆમ વિચરતા સ્વપર તારક જાનીને અતે સિદ્ધ થયા બ્રહ્મદત્ત અકવર્તી કરેલ પાપ કર્મોના ઉદયે અતે મરીને સાતમી નરકે ગયા અહીં બ્રહ્મદત્તની જાકીની જીના પણ કહી છે

॥ ૧૪ ઉત્તરાંના ચૌદમા ઈપુકારી નામના અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા ઇપુકાર શબ્દના નિષ્પેષા વગેરેની જીના કહીને ઇપુકાર રાજના પૂર્વ ભવાદિની હકીકત જણાવી છે ચોગ્ય પ્રસંગે ૧ ઇપુકાર રાજ અને તેની ૨ રાણી, ૬ પુરોહિત અને તેની ૪ પત્ની, તથા તે જાનેના બે પુત્રો, એમ ૬ જીવો પાછલા ભવમા દેવતાઈ સુખોને ભોગવીને અહીં બે જીવો (રાજા અને રાણી) ક્ષત્રિય કુલમા જન્મ પામ્યા છે જાકીના ૪ જીવો (પુરોહિત વગેરે) બ્રાહ્મણ કુલમા જન્મ પામ્યા છે તેમા પુરોહિતના પુત્રોએ જાતિ સ્મરણથી પાછલા ભવોની જીના જાણીને વૈરાગ્ય પામી માતા પિતાની પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગી તે વખતે પુરોહિત પુત્રાદિની સાથે જે વાત કરે છે તેનો સાર દ્રઢમા આ પ્રમાણે જાણવો —

પુરોહિત—હે પુત્રો ! તમે તમારા પુત્રોનો જન્મ થાય, તથા વેદના અધ્યયનાદિ કરીને પછી ત્યાગ માર્ગને સ્વીકારજો

કુમારો (પુરોહિતના પુત્રો)—વેદ વગેરે દુર્ગતિથી જાણાવી શકતા નથી, કામ ભોગ ભયકં દુખોને દેનારા છે, ને મૃત્યુને કોઈની પણ શરમ નથી તે તો અચાનક તરફડતા જીવને ચાલુ ભવના સુખાદિથી અલગ પાડે છે

પુરોહિત—તય કરવાનું ફક્ત ‘પન સી અને કામ ભોગના સાધનો’ તમે પામ્યા છો, તો તે જાધાને ભોગવીને પછી આત્મ હિતકર ત્યાગ ધર્મને સ્વીકારજો

કુમારો—આત્મહિતને સાધવામા ધન વગેરે ત્રણે પદાર્થો નશામા છે તેમા જ્ઞાનાદિ ત્રણની જ જરૂરિયાત છે

પુરોહિત—શરીર હોય, ત્યા સુધી જ જીવ રહે છે શરીરનો નાશ થતા જીવનો પણ જરૂર નાશ થાય છે

કુમારો—આત્મા શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થતો જ નથી. કારણ કે તે અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે, ને તે આત્મા અજ્ઞાનદિ નિમિત્તે કર્મોથી બંધાય છે. કર્મ બંધ એ જ સંસારનું કારણ છે. અમે હવે ધર્મનું સ્વરૂપ જાણીને પહેલાંની માફક પાપ કર્મોને નહીં કરીએ. હુઃખથી ભરેલો આ ઘરવાસ અમને લગાર પણ ગમતો નથી તથા મૃત્યુ રૂપ શિકારી સંસારી જીવોને બહુ જ પીડે છે, તેમજ તે જીવો ઘડપણ રૂપી જાળથી ઘેરાયેલા છે. આણીદાર હથિયારોની ધાર જેવા રાત્રિ દિવસો આયુષ્યને પલે પલે કોરી રહ્યા છે. તથા જે રાત દિવસો ગયા તે પાછા મળતાં નથી, ધર્મ કરણીવાળા દિવસો અને રાત્રીઓ જ સફલ ગણાય છે.

પુરોહિત—હાલ થોડો વખત અહીં રહીને અવસરે આપણે ચારે જણાં ત્યાગ ધર્મને સ્વીકારીશું.

કુમારો—જેને મૃત્યુની સાથે ભાઈબંધી (દોસ્તી) હોય, જે મૃત્યુથી છૂટી શકતો હોય અથવા ‘ હું મરીશ જ નહીં ’ એવી જેને ખાત્રી થઈ હોય તે જ જીવ ક્ષણવારનો પણ ભરોસો રાખી શકે. પણ અહીં જણાવેલ ખીનામાંનું કંઈ પણ સંભવતું જ નથી. માટે હે પિતાજી ! ક્ષણ વાર વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે મૃત્યુ કોઈનો પણ મિત્ર થતું નથી. કોઈ પણ મૃત્યુથી બચતો નથી, ને જે જન્મ્યો તે તો જરૂર મરવાનો જ છે. અહીં પિતા! અને પુત્રોનો સંવાદ પૂર્ણ કરીને પુરોહિતને તેની જસા નામની પત્ની સાથે થયેલા સંવાદની ખીના શરૂ કરી છે. તેનો ટૂંક સાર આ પ્રમાણે જાણવો—

પુરોહિત—જેમ શાખાઓ વિનાનું ઝાડ શોભતું નથી. તેમ હવે મારે જે પુત્રો વિના ગૃહ વાસમાં રહેવું ઉચિત નથી.

જસા પત્ની—કામ ભોગને ભોગવ્યા બાદ આપણે બંને ત્યાગ ધર્મને સ્વીકારીશું.

પુરોહિત—ઘણાં ભોગ ભોગવ્યા છતાં ભોગ તૃષ્ણા શાંત થઈ નથી ને થશે પણ નહીં. અમૂલ્ય અવસર ચાલ્યો જાય છે. માટે હવે હું આત્મ હિતના માર્ગને ખૂબ વિચારીને જ ત્યાગ ધર્મને સ્વીકારવા આહું છું. હે ભદ્રે ! જેમ સર્પ કાંચળી છોડીને ચાલ્યો જાય, તેમ આ જે જીવાન પુત્રો ભોગને છોડીને ત્યાગ માર્ગને સ્વીકારે છે, તો હું તે ઉત્તમ માર્ગને કેમ ન આરાધું ?

પુરોહિતના આ વચ્ચોની સચોટ અસર અને વૈરાગ્ય થતાં જસા પત્નીએ પણ ત્યાગ ધર્મને આરાધવાની ઇચ્છા જણાવી. આ રીતે પુરોહિત વગેરે ચારે જણાના નિર્ણયની

ગાળને ખગર પડતા ગાન પુરોહિતની માલ મીલકતને સ્વાધીન ઠવા પ્રયત્ન કરે છે કમલાવતી રાણીને તેની ખગર પડતા તેણે રાજાને તેમ કરતા અટકાવ્યો ને મચોટ વેગ ગ્યનો ઉપદેશ દર્શને પોતાની સાથે દીક્ષા લેવાને તૈયાર કર્યો આ ગીતે ૬ જણાઓ શ્રી જૈનન્દ્રી પ્રમત્ત્યાને પરમ ઉત્સાસથી આરાધીને સિદ્ધિ પદને પામ્યા આ ગીતે લગ્ન્ય જીવોએ પણ ત્યાગ માર્ગને સાધીને સિદ્ધિના મુખો મેળવવા એમા જ દુર્લભ માનવ જીવનની ખરી સાર્થકતા છે એજ આ ઉપદેશનું ખરૂં રહસ્ય સમજીને વારવાર મનન કરવું

॥ ૧૫ ઉત્તરાવના પદરમા મલિકુક નામના અધ્યયનનો, ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા બિહુ શબ્દના ૪ નિરૂપણ વગેરેની ધીના સમજાવતા દ્રવ્યથી ને ભાવથી ભેદનાર, ભેદવાનું (નાશ કરવાનું, મહેન કરવાનું) માધન અને ભેદવા લાયક પદાર્થો, આ ત્રણ પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિતારથી સમજાવ્યું છે ૫મી બિહુ શબ્દનું સ્વરૂપ સમજાવતા કહ્યું છે કે--(૧) જે સાધુ સાધ્વીઓ ગગાદિને ભેદે જોટલે નહ કરે (ખપા વધા માટે પ્રયત્નશીલ બને) ને લુપ્તા (ભૂખ) વગેરેની વેદનાને સહન કરે, તથા ન્યારે ઘોલવાનું ખાસ કારણ ન હોય ત્યારે મોન ગઢે, તેમજ નિર્મલ આસ્ત્રિદિ શુભોની આગમના કરે, કોઈ ક્રોધ કરે કે ખારે, ત્યારે તે સહન કરે, ક્ષમા ગણે, શત્રુનું પણ ભણુ આહે, તથા આભાવિક (રહેજે) સાધારણ ઉપકરણો (સચારીયું, આમન વગેરે) મળે, તેનાથી સતુષ્ઠ થઈ જીવનનિર્વાહ કરે, તેમજ ' બીનઓ માગે સન્ન કરે ' એવું આહેજ નહિ

(૨) મોહના કારણ, સ્વરૂપ અને નાસ વગેરેને લક્ષ્યમા રાખીને નિર્મોહ દશાના અપૂર્વ આનંદને અનુભવે (૩) ગૃહસ્થાદિ પામે સાવત્ર સ્વરોની ધીના અને ભામ (ભૂમિ મળથી) વગેરે નિમિત્તાદિ શાસ્ત્રોની ધીના જોડે નહી (૪) મનપ્રયોગ વનીરણ કામજનુ-કુમ્ભજાદિ કરે નહી (૫) ક્ષત્રિયાદિ પ્રથસા (વખાણ કરવા) પચ્ચય વગેરે ક્ષપિત પ્રવૃત્તિઓને કરે નહી (૬) અદત્ત (વસ્તુના માલિકે નહિ આપેલી) ચીજને લે નહી (૭) નિર્દોષ આહારાદિને તેના (આહારાદિના) વખાણ કે નિદા કર્યા પિતા વાપરે, (૮) ભયના કારણથી અલગ રહે (૯) સમ્યક્વાદિ શુભોને સ્વિગ મને આરાધે (૧૦) સાવધ શિદ્ધાદિની ધીના લોકની આગમ કરીને પેટ ભરણુ વગેરે સાધુમર્યાદાથી વિરુદ્ધ આચાર વિચાર કે ઉચ્ચાર (ભાષા) રૂપ પ્રવૃત્તિ કરેજ નહી (૧૧) ગીલ, સમના, મતોપ, સાદાર્થ, મરવતા વગેરે શુભોને ધારણ કરીને ને પગનિદાદિ દોષોને છડીને, મોક્ષમાર્ગની માર્ગિની આરાધના કરવામા લીન ગઢે, તે સાધુ સાધ્વીઓ સાચા બિનુક ને બિનુગી કહેવાય છે આ તમામ ધીનાઓ અધી વિસ્તારથી સમજાવી છે ૧ લોખ્યાપાત્રી રહિત મુનિવરોને જે મુખ આનંદ હોય છે, તેના મુખ અને આનંદ વિષય કામના ગુનામ બનેલા ઈંદ્રને કે ચક્ર

વર્તીને હોતાજ નથી. વ્યવહાર દૃષ્ટિએ લોકો જેમને પરમ સુખી માને છે, તે ઈંદ્રો અને ભોગાસક્ત ચક્રવર્તીઓ તત્ત્વદૃષ્ટિએ પરમ દુઃખીજ છે. શ્રી ભરત ચક્રવર્તી જેવા જીવો તો વિરલા જ હોય છે. શું દરેક દુકાને હીરાઓ વેચાય છે ? શું ઠેકાણે ઠેકાણે સોનાના પહાડો હોય છે ? શું દરેક જંગલમાં સિંહનાં ટોળેટોળાં હોય છે ? જેમ આ ત્રણ વાનાંમાંનું એક પણ હોય નહિ, તેમ ખરૂં સુખ અને ખરો આનંદ તે જાનેને (ઈંદ્રને કે ચક્રવર્તીને) હોયજ નહી. પ્રળવ પુણ્યોદયે સાધુજીવનને પામીને પણ યથાર્થ સ્વરૂપે જીવનારા જીવો ઘડુજ ઓછા (વિરલા) હોય છે. જે મહાત્માઓ મદ (અહંકાર) નો ને મદન (ભોગ-તૃષ્ણા) નો સર્વથા ત્યાગ કરે છે એટલે નમ્ર જાનીને મન વચન કાયાથી નિર્દોષ બ્રહ્મચર્યાદિ ગુણોને આરાધે છે, અને જેમના મનમાં વચનમાં કે કાયામાં તલભાર પણ વિકારોના અંકુરા પણ પ્રકટ થતા નથી, તથા જેઓ પર વસ્તુઓની ચાહના પણ કરતા નથી, તેવા મુનિવરો અહીંજ મોક્ષના સુખનો આંશિક (દેશથી) અનુભવ કરે છે. જેટલે અંશે પુણ્યલ રમણતા ઘટે તેટલેજ અંશે નિજ ગુણ રમણતા વધે છે. એમ સમજીને જે મુનિવરો પલે પલે સાવચેત રહીને કર્મનિર્જરાના જ કારણોને સેવે, તેઓ થોડા કાલમાં જરૂર સિદ્ધિ-પદને પામે છે.

॥ ૧૬ ઉત્તરાંના સોલસા શ્રી બ્રહ્મચર્ય સમાધિ નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં એક (એકડા) શબ્દના ૭ નિદેષા ને દશક (દશ) શબ્દના ૬ નિદેષાની ખીના અને જીવના તથા અજીવના પર્યાયો તેમજ બ્રહ્મ શબ્દના ૪ નિદેષાના વર્ણનમાં સ્થાપના બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જણાવતાં બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ વગેરે ખીનાઓ પણ વિસ્તારથી વર્ણવી છે. આ પ્રસંગે કહ્યું છે કે—અજ્ઞાની જીવને દ્રવ્ય બ્રહ્મ હોય ને સાધુને ભાવથી બ્રહ્મ હોય. આ બ્રહ્મ (આત્મા) ની રક્ષા કરવા માટેજ અહીં ૧૦ સ્થાનો જણાવ્યા છે. તે જણાવ્યા પહેલાં અનુક્રમે ચરણ શબ્દના ૬ નિદેષા, સમાધિ શબ્દના ૪ નિદેષા અને સ્થાન શબ્દના ૪ (૧૪) નિદેષા કહીને આ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્ય સમાધિના ૧૦ સ્થાનકો કહ્યા છે—(૧) જ્યાં સ્ત્રીઓ પશુઓ અને નપુંસકો ન રહેતા હોય, ત્યાં મુનિએ સ્થાન શયન વગેરે ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ. તેમ ન કરે તો શીલ દૂષિત બને. (૨) સ્ત્રીઓની સાથે વાતચીત કરવી નહી. (૩) જ્યાં સ્ત્રી બેઠી હોય ત્યાં મુનિ બેસે નહી. (૪) રાગદૃષ્ટિથી સ્ત્રીઓની ઈંદ્રિયો એટલે અંગોપાંગ વગેરે જોવાં નહી. (૫) જ્યાં ભીંતના આંતરે સ્ત્રી વગેરે સૂતા હોય, ત્યાં મુનિએ રહેવું નહી, ભીંતની પાછળ ઊભા રહી સ્ત્રીના શબ્દો સાંભળવા નહી. (૬) પહેલાં સંસારીપણામાં ભોગવેલા કામભોગોને યાદ કરવા નહી. (૭) ખાસ કારણ વિના સ્નિગ્ધ (ચીકણો) આહાર વાપરવો નહી. (૮) ગળ ઉપરાંત આહારાદિ વાપરવાં નહી. (૯) શરીરની શોભા કરવી નહી. (૧૦) ઈંદ્રિયોના સારા શબ્દ, રૂપ, રસ,

ગધ, સ્પર્શમા રાગ કરવો નહીં ને ખરાણ શબ્દોમા દ્રેષ કરવો નહીં એટલે શબ્દાદિ કામ લોગના સાધનોનો વિચાર પણ કરવો નહીં આ તમામ ખીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે—તાલપુટ ઝેર જેવા સ્ત્રી આદિના સંહેવાસવાળા સ્થાનો છે એમ જાણીને બ્રહ્મચારી મુનિવરોએ નિર્દોષ સ્થાન વગેરેમા રહીને પરમ ઉત્ત્વાસથી સયમ ધર્મની આરાધનામા તત્પર થવું જોઈએ

॥ ૧૭ ઉત્તરાન્તા સત્તરમા શ્રી પાપશ્રમણુ નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શુદ્ધઆતમા ‘પાપ’ શબ્દના ૬ નિરૂપણની ખીના જણાવતા કહ્યું છે કે—નરકસ્થાનો એ ક્ષેત્ર પાપ કહેવાય અને કાલથી પાપ છઠ્ઠો આરો કહેવાય પછી શ્રમણુ શબ્દના ૪ નિરૂપણની ખીના જણાવતા કહ્યું છે કે—જ્ઞાન અને સયમનો સાધક આત્મા તે ભાવ શ્રમણુ કહેવાય મુનિધર્મને ન છાજે તેવા અકર્ત્તવ્યોને જે સેવે, તે પાપશ્રમણુ કહેવાય તેવા અકર્ત્તવ્યોને તણને મોક્ષમાર્ગને આરાધનાર જીવ સિદ્ધિપદને પામે છે તેમજ જે મુનિ દીક્ષા લઈને વસતિ આદિમા રાગી યદ્યને મુખશીવ (મુખશીલીયો, પુણ્યતાનદી) બને, તે પાપશ્રમણુ કહેવાય અને જે મુનિ આચાર્યાદિની નિદ્રા કરે, પ્રાણુ ભૂત સત્ત્વ જીવોને હણે, તથા પડિલેહણુ પ્રમાર્જના કર્યા વગર સથારા વગેરેને વાપરે, તેમજ નીચે જીવજાતુને જોયા વિના ખડુંજ જલની ચાલે, પ્રમાદી ધર્મ પડિલેહણુદિ કરે નહીં, શુદ્ધને તરછોડે, તેમજ ઘણી વાર માયા પ્રપચને કરે, નવા ગધડાને કરાવે, (નારદવિદ્યા કરે, તથા પોતાનું આમન તણને જ્યાં ત્યાં ખાસ કારણુ વિના પણ ફરતો ફરે, તેમજ સચિત્ત ધૂળ વગેરેથી બરેલા પાટ પાટલા વગેરેને વાપરે, ખાસ કારણુ વિના ને શુદ્ધની આજ્ઞા લીધા સિવાય વિકૃતિ (ધી વગેરે) વાપરે, તથા સૂર્ય દેખાય, ત્યાં સુધી આહારાદિને વાપરે, આચાર્યાદિ વડીલોની પાસે રહે નહીં, જ્યાં ત્યાં શુદ્ધની આજ્ઞા વિના અવગ્રહીપણુ કર્યા કરે, પોતાની (સસારીપણાની) જ્ઞાતિના ઘરેમાથી જ આહારાદિને જોડે રીને વાપરે, તે મુનિ પાપ શ્રમણુ કહેવાય આવા શ્રમણુ ધર્મથી વિરુદ્ધ આચારાદિનો ત્યાગ કરીને શ્રમણુ ધર્મને સાધનારા મુનિવરો સિદ્ધિપદને પામે છે અથવા મહાર્દિક સમ્યગ્દષ્ટિ દેવપણુને પામે છે

॥ ભાવના ॥

જે મુનિવરો પ્રણલ પુણ્યોદયે પામેલા મુનિ ધર્મની જવાબદારી સમજીને જવા આવવામા, આહારાદિને વાપરવામા, ખાસ જરૂરી ઉપકરણાદિને રાખવામા ને વાપરવામા, લણવામા, શુદ્ધ વગેરે વડીલોના વિન્યાદિને સાચવવામા, મુનિ ધર્મની ગંધી વ્યાવહારિક નેમ-ધાર્મિક ફરજોને જાણીને પાળવામા ગહું જ સાવધાન રહે, પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને વિવેકી થઈ ક્રોધાદિ અતરંગ શત્રુઓને જીતે, આત્મદષ્ટિને સતેજ કરી નિજ શુણ્ણદી બને, તેઓ જ ધર્મશ્રમણુ કહેવાય જેઓ પ્રમાદી બની દુર્લભ ધર્મ સામગ્રીને સાધે નહીં, પણ

વિરાધે, તેઓ પાપ શ્રમણ કહેવાય છે. એમ સમજીને મુનિઓ અપ્રમત્તભાવે શ્રમણ ધર્મને સાધીને સ્વપર તારક બને, એ જ આ અધ્યયનનું ખરૂં રહસ્ય છે.

॥ ૧૮ ઉત્તરાંતના અઢારમા શ્રી સંયતીનામના અધ્યયનનો ૬૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં સંન્યસ શબ્દના નિર્ણય વગેરેની બીના કહીને જણાવ્યું છે કે— સંયતિરાજા ઘોડા ઉપર બેસીને શિકાર કરવા નીકળ્યા. કેશર નામના બગીચામાં ધ્યાનસ્થ ગર્દભાલિ મુનિની પાસે ગયેલા એક હરિણને પોતે છેટેથી બાણ મારીને મારી નાંખ્યું. પછી તેની નજીકમાં ગયેલા રાજાએ ગર્દભાલિ મુનિને જોયા. તેમની પાસે પોતાના બાણથી મરેલા હરિણને જોઈને લય પામેલા રાજાને એ વિચાર થયો કે—શું મારું બાણ મુનિને વાગ્યું હશે ? અથવા આ હરિણ મુનિની પાસે દોડી આવ્યો, તેથી આ હણાયેલો હરિણ શું આ યોગિને હશે ? હવે મારું શું થશે ? એમ વિચારતાં શંકામાં પડેલો રાજા મુનિ-રાજાને ખમાવે છે. સાધુ તો મૌનપણે ધ્યાનમાં રહ્યા છે. કંઈ બોલતા નથી, તેથી રાજા વધારે આકુળ વ્યાકુળ થયો (ગભરાયો) ધ્યાન પૂરું કરીને મુનિએ સંયતિ રાજાને બહુ જ વૈરાગ્યમય ઉપદેશ આપ્યો. તેણે તે ગર્દભાલિ મુનિની પાસે દીક્ષા લઈ પરમ ઉદ્ધા-સથી શ્રમણ ધર્મને સાધવા માંડ્યો. અનુક્રમે તે ગીતાર્થ થયા પછી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ અલગ વિચરતાં વિચરતાં એક સ્થળે આવે છે. અહીં તેમને એક ક્ષત્રિય રાજર્ષિનો સમાગમ થાય છે. તેમણે રાજર્ષિ સંયતિ મુનિને પાંચ પ્રશ્નો પૂછ્યા. તે દરેકના ઉત્તરમાં સંયતિ મુનિએ જણાવ્યું કે—૧ મારું નામ સંયતિ છે. અને (૨) ગૌતમ નામે ગોત્ર હતું. (૩) સંવેગ અને નિર્વેદ ભાવના જાગવાથી હું શ્રમણ થયો (૪) ગર્દભાલિ ગુરૂની સેવા કરું છું. (૫) હું ક્રિયાવાદી વગેરે વાદીઓની માન્યતાને ખોટી માનીને આઠ પ્રવચન માતાના પાલન અને ગુરૂ વિનયાદિ કરવા પૂર્વક સંયમ ધર્મને અપ્રમત્ત થઈને સાધું છું. આ રીતે હું વિનીત થયો છું. હું પાછલા ભવે ૧૦ સાગરોપમ સુધી બ્રહ્મદેવ લોકના દેવતાઈ સુખ ભોગવી, મનુષ્ય ભવે રાજ્યના સુખો લયંકર હુઃખોને દેનારા છે, એમ સમજીને સંયમને સાધું છું. જ્ઞાન પૂર્વક તપશ્ચર્યાદિને પણ આરાધું છું. આ પ્રમાણે સંયતિ મુનિના વચનોને સાંભળીને ક્ષત્રિય રાજર્ષિએ કહ્યું આપણે બંને એક જ શ્રી જિનશાસનના સાધક છીએ, ને જ્ઞાન ક્રિયામય શ્રમણ ધર્મને આરાધીએ છીએ. આ શ્રમણ ધર્મ મુક્તિનું અદ્વિતીય કારણ છે એમ સમજીને ૧૨ ચક્રીઓમાંથી સુભૂમ અને બ્રહ્મદત્ત મહારાજાદિ કરીને સાતમી નરકે ગયા છે. તેથી તે બે ચક્રી સિવાયના ૧૦ ચક્ર-વત્તીઓ, દક્ષાર્ણભદ્ર રાજા, ૪ પ્રત્યેક બુદ્ધો, ઉદાયન રાજા, શ્વેત અને વિજય રાજા તથા મહાબલ રાજા જેમ શ્રમણ ધર્મને સાધીને સિદ્ધિ પદને પામ્યા હતા, તેમ આપણે પણ સંયમ ધર્મને સાધીને સિદ્ધિ પદને પામીશું. આવી રીતે માંહોમાંહે વાર્તાલાપ કરી બંને મુનિઓ અલગ થઈને આમાનુષામ વિચરવા લાગ્યા. સંયતિ રાજર્ષિ પણ અંતે કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા. આ અધ્યયનમાં શ્રમણ ધર્મની ચથાર્થ શ્રેષ્ઠતા સમજાવી છે.

॥ ૧૯ ઉત્તરાંના ઓગણીગમા મૃગાપુત્રીય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

સુગ્રીવ નગરના જલબદ્ધ ગાળની મૃગાવતી રાણીને ગણશ્રી નામે કુમાર હતો તેનું પ્રસિદ્ધ નામ મૃગાપુત્ર હતું તે દોશુન્દુક દેવની માફક કીડા મુખને ભોગવતો હતો એક વખત તે ગોખમા બેઠીને નગરની શોભાને જોઈ રહ્યો હતો, તે ટાઈએ સાધુના દર્શન થતા તેને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થયું તેથી તેણે પહેલા સાધેવા મુનિપણની ખીના જાણી અહીં પણ દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થતા માતા પિતાની પાસે જ્યારે દીક્ષા લેવાની રજા માગી, ત્યારે તેમણે દીક્ષાની દુષ્કર્તા વગેરે જણાવીને સસારમા ગમવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેમા તે બંને કાંઈ નહીં ચારિત્રની આરાધનામા જે જે સુરહેલીઓ જણાવી, તે દરેક મુશ્કેલીનો સ્પષ્ટ ખુલાસો સાબળીને આશ્ચર્ય પામેલા, અને પુત્રને ૬૬ વૈવગ્યવત જાણુ નગ માતા પિતાએ અતે રાજ્ય ખરીદી આજા આપી પરમ ઉત્કાસથી ચારિત્રની આગધના કરીને તે સિદ્ધિ પદને પામ્યા અહીં મૃગાપુત્રે માતા પિતાને સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે—કામ ભોગના સાધનો ઝેર અને ક્રિપાક ફલની જેવા ભયજનુ હોતા કાળજી છે, અને શરીર રોગોનું ઘર છે, ક્ષણભંગુર છે, મનુષ્યપણુ પણ આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિથી ભરેલું છે, તેમજ તેમા (મનુષ્યપણુમા) ગર્ભાવાસાદિના ઘણા આકર્ષા હોય છે

જેમ ભાતુ લીધા વગર મુઝાફ લાખી ચટવીમા ચાલે, તથા જેમા લાલ લાગી છે તેવા મનમમા ટોઈ અર્ધ જાય, તે બંનેના જેવી હોખી હાલત અહીં સસારી જીવની વહી છે આ પ્રસંગે નરકના વિવિધ ભયકર હોખો વર્ણન કરીને તેણે જણાવ્યું કે—સાધુપણુના કષ્ટો એ ખરી રીતે કષ્ટ રૂપ છે જ નહિ, પણ તે કષ્ટોને ખપાવવાના અસાધારણ કારણ છે છતાં નરકના હોખોની આગળ તે હોખો અનંત ભાગના પણ કહેવાય નહીં તથા સાધુ ધર્મમા ભાવેને નિષ્પ્રતિકર્મતા (ગેગોને દૂર કરવાના સાધનોનો ઉપયોગ કરાય નહીં તે) હોય, તો પણ જગલના હરિણના જેવી મૃગચર્યાને લક્ષ્યમા રાખનારા મુનિવરો દેહની મમતા તણને સચમને માપે છે, માટે પ્રતિકર્મનો વિચાર પણ કરવાની જરૂરિયાત છે જ નહીં માતા પિતાનો ને મૃગાપુત્રનો સવાદ વૈવગ્ય શુભને બદલુ જ સતેજ કરનારો છે એમ જાણીને તે ખીના ૬૬કામ જણાવી છે અતે કહ્યું છે કે—મૃગાપુત્ર શ્રમણના શુભોની પરમ ઉત્કાસથી આસ્તિકી આરાધના કરીને સિદ્ધિ પદને પામ્યા આ તમામ હકીકતો અહીં નિસ્તાપથી સમજાવી છે

॥ ૨૦ ઉત્તરાંના વીગમા શ્રી મહાનિર્ઝથીય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં ચર્યાતમા લુહક ચંદ્રથી વિપરીત 'મહન્' ચંદ્રના નિરૂપણ વગેરેની હકી-

કતો વિસ્તારથી કહીને પાંચ નિર્ઞયોનું સ્વરૂપ ૩૭ દ્વારોનું વર્ણન કરવા પૂર્વકે સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી શ્રી અનાથી મુનિનું વર્ણન શરૂ કરતાં શ્રેણિક મહારાજાએ મુનિની કરેલી પ્રશંસાની ખીના, અને તમે દીક્ષા શાથી લીધી? આ રીતે શ્રેણિકે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં અનાથી મુનિએ જણાવ્યું કે—મારો કોઈ નાથ હતો નહીં, તેથી મેં દીક્ષા લીધી. આ વચન સાંભળીને શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું કે—હું તમારો નાથ થવાને તૈયાર છું.

મુનિ—તું પોતે જ તારો નાથ થઈ શકતો નથી, તો પછી તું મારો નાથ થવાને લાયક કઈ રીતે કહી શકાય?

શ્રેણિક રાજા—હું મારા હાથી ઘોડા વગેરેનો નાથ (માલીક) છું. તો પછી હું અનાથ કઈ રીતે કહેવાઉં? આ પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રી અનાથી મુનિએ પોતાના ગૃહસ્થ-પણાંની હકીકતને જણાવવા પૂર્વકે અનાથપણાનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે, ને પ્રસંગે ઉન્માર્ગગામી આત્માઓ નરકની વૈતરણી નદી વગેરેના જેવા છે, તથા સાધુપણામાં પણ પાપ કર્મોના ઉદયે કુમાર્ગે ગયેલા સાધુઓ પોતાના પણ નાથ થઈ શકતા નથી, તો પછી ખીજા જીવોના નાથ કઈ રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ ન જ થઈ શકે. જ્યારે જ્યારે સાધુઓમાં પણ આવી પરિસ્થિતિ હોય છે, તો પછી હે રાજન્! તમારા જેવા ગૃહસ્થો અમારા જેવા ત્યાગીના નાથ થઈ શકે જ નહીં. જે મુનિ દુર્ગતિના માર્ગથી અલગ રહીને પોતાના આત્માને મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં જોડવા પૂર્વકે ખીજા લવ્ય જીવોને દુર્ગતિના માર્ગથી ખસેડીને મોક્ષ માર્ગના સાધક બનાવે, તે જ પરમ પુણ્યશાલી મહાત્મા પોતાના અને ખીજાના ખરા નાથ થઈ શકે છે. ને તેની જ આરાધના કરનારા જીવો જરૂર સંસાર સમુદ્રને તરી જાય છે. આ ખીના લક્ષ્યમાં રાખીને કુશીલતા (સ્વચ્છંદપણાં)નો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને સાધનારા જીવો જરૂર સિદ્ધ થાય છે.

અનાથી મુનિના આ વચનો સાંભળીને બહુ જ રાજી થયેલા શ્રેણિક રાજાએ પોતે કરેલા અવિનયની (પોતે મુનિને ભોગ ભોગવવાની વિનંતિ કરી હતી તેની) માફી માંગી, ભાવથી વંદના કરીને તે સ્વસ્થાને (મહેલમાં) ગયા. આ તમામ હકીકતોને વિસ્તારથી અહીં વર્ણવી છે. બહુ જ દૈરાગ્ય ભાવને વધારનારું અને ટકાવનારું આ અધ્યયન છે,

॥ ૨૧ ઉત્તરાંતના એકવીશમા શ્રી સમુદ્રપાલીય નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘સમુદ્ર’ શબ્દના ને ‘પાલ’ શબ્દના નિરૂપણ વગેરેની ખીના, અને સમુદ્રપાલના જન્મની તથા વિવાહની ખીના જણાવીને કહ્યું કે—આ સમુદ્રપાલ એક વખત મહેલના ઝરૂખામાં ખેસીને નગર ચર્ચા (નગરની પરિસ્થિતિ) ને જોઈ રહ્યો છે, તે અવસરે તેણે એક ચોરને જોયો. આ ચોરને મારવાના ચિહ્ન તરીકે કણેરના કૂલોની

માળા ખેડાવી હતી તેની આગળ કૂટેલો દાવ વાગતો હતો ને' સિંધાપ્રજ્ઞા તેને ગધેડાના ઉપર બેસાડીને વધ્ય ભૂમિ (માગ્વાના કે કાસી દેવાના સ્થાન) પર લઈ જતા હતા આ ચોરને જોઈને મમુદ્રપાલ આ રીતે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો ! કરેલા અશુભ 'દર્મોના કડવા ફૂલો કેવા ખૂરી રીતે લોગવાય છે વ્યાજની જ છે કે ' જેવું કહે, તેવું પામે ' આ નીતિનું વચન તેને અપૂર્વ બોધદાયક નીવડ્યું તેથી તેણે એ પણ વિચાર્યું કે—હું શુ કરી રહ્યો છું ? મારે પણ આ લોગ લોગવવાથી બાધેલા કર્મોનો ઉદ્ધવ થતા તે રીણાર્ધ રીણાઈને આ ચોરની માફક ભોગવવા પડશે ? માટે હવે મારે આ રીતે વર્તવું વ્યાજની નથી કૃત્યાદિ શુભ ભાવનાના પ્રતાપે તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું તેથી વિશેષ વૈગવ્યનાળા તેણે માતા પિતાની આજ્ઞાથી થમણુ ધર્મને સ્વીકારી પરમ ઉદ્ધતાસથી આરાધવા માડ્યો (૧) સરલતા (૨) સહનશીલતા (૩) નમ્રતા (૪) આસક્તિનો અભાવ, (૫) કોઈ નિંદે કે વખાણે તે ટાળમે સમતા, (૬) મૈત્રી પ્રગોઠ ને માધ્યસ્થ ભાવના (૭) નિર્દોષ સ્થાને આહારાદિનો ઉપયોગ (૮) સ્વકર્તવ્યોની આરાધના કરવામાં નિરતર સાવ ધાનતા (૯) મતોપ, સાદાર્થ વગેરે શુભોને ધારણુ કરવા પૂર્વક થમણુ ધર્મને આગમતાં તે મમુદ્રપાલ મુની' ૨ કષપક શ્રેણિમાં ધાતીકર્મ ક્ષય કરી કેવલી વર્ધ સિદ્ધિ પદને પામ્યા

॥ ભાવના ॥

આસન્નસિદ્ધિક જીવો પ્રતિજ્ઞાધનુ નિમિત્ત કારણ જોઈને જરૂર સમુદ્રપાવની માફક સાવચેત બનીને દુર્લભ માનવ જીવનને મફત કરવા માટે પગમ ઉદ્ધામથી થમણુ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને નિશ્ચયે મિદ્ધિપદને પામે છે

॥ ૨૨ ઉત્તરાગ્ના બાવીગમાં રથનેમિય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં રથનેમિ શબ્દના નિરૂપણ વગેરેના બીના કદીને અનુક્રમે ધામપૂમ સાથે શ્રી નેમિનાથના લગ્ન ॥ મરોત્સવ (વરદાસ વગેરે) ની બીના અને તે પ્રસંગે પાંચગામ પૂરેલા પશુઓનો પોષક માલગીને પ્રભુએ સાચીને પૂરેલા પ્રથમ તથા તેનો સાચીએ આપેલ ઉત્તર, તેમજ પ્રભુની દીક્ષા વગેરે કદીકતોને વિતારવી કદીને અનુક્રમે પ્રભુની દીક્ષાના પ્રસંગે કૃત્ય વામુરે વગેરે ભવ્ય જીવોએ કરેલી પ્રભુની નુતિ અને ગાંઠગાતી ॥ દીક્ષા, તે ટાળમે વામુરે આપેલ અપ્રતીત, તેમજ શુકામાં રથનેમિનો સમાગમ, તે વખતે દર્મોદયે પતિત પતિજામી થયેલા રથનેમિએ કંઈ ભોગની પ્રાર્થના, તે વખતે રાજગતી સાંખીએ ગાત્રિમાં નિશ્ચય કદીને રથનેમિને આપેલ વિતશિક્ષા ગર્ભિત ઉપદેશ, તેને સાંખીને સન્માર્ગમાં આપેલ રથનેમિએ પ્રભુ નેમિનાથની પામે કંઈ આગમ શુદ્ધિ ઉપર રથનેમિ મુનિ અને રાજગતી સાંખીજીના બોધાર્થ ॥ કદીમનેને વિસ્તામી

સમજાવી છે. આ અધ્યયનનું રહસ્ય એ છે કે—૧ મુનિવરોએ સંયમના ઘાતક પદાર્થોને જોવા પણ નહી, કારણ કે તેથી મન રથનેમિના દૃષ્ટાંતે ગહુજ અસ્થિર બનીને સાધ્યથી આત્માને ભ્રષ્ટ કરે છે. ૨. શ્રી રાજમતીની માફક સાધ્વીઓએ વિકટ પ્રસંગે પણ શીલ-ધર્મની રક્ષા કરીને પાપકર્મના ઉદયે માર્ગથી ખસેલા જીવોને મોક્ષમાર્ગમાં જોડવા જોઈએ.

॥ ૨૩ ઉત્તરાવ્તા તેવીશમા કેશીગૌતમીય નામના અધ્યયનનો ટૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં શ્રી ગૌતમ શબ્દના ને શ્રી કેશિ શબ્દના નિક્ષેપા વગેરેની ખીના કહીને પુરૂષાદ્વાનીય પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ક્રમસર શ્રી કેશિગણુધરનું શ્રાવસ્તી નગરીના તિલ્લુકવન (એ નામના બગીચા) માં, અને શ્રી ગૌતમ ગણુધરનું કોઠક નામના બગીચામાં આગમન (આવવું, પધારવું) તથા તે બંનેને અને તેમના શિષ્યોને આચાર લેદની થયેલી (જૂઠા જૂઠા આચાર શાથી ? આવી) ચિંતા, તેમજ સપરિવાર શ્રી ગૌતમસ્વામી તિલ્લુક વનમાં પધાયો, તે વખતે શ્રી કેશિગણુધરે તેમનો કરેલ સત્કાર, સૂર્ય અને ચંદ્રના જેવી બંનેની શોભા, આ પ્રસંગે જોવા માટે ને સાંભળવા માટે લોક અને દેવાદિનું ત્યાં આવવું, વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે.

પછી કેશિ ગણુધરે આજ્ઞા લઈને શ્રી ગૌતમસ્વામીને વ્રત લિંગ વગેરેની બાબતમાં ૧૨ પ્રશ્નો પૂછ્યા, શ્રી ગૌતમસ્વામીએ તે દરેક પ્રશ્નના જે જે ઉત્તર આપ્યા, તેનો સાર ટૂંકમાં આ પ્રમાણે જાણવો.

૧ પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્માના અનુયાયી સાધુ સાધ્વીઓને ધર્મના સ્વરૂપને સમજવામાં મુશ્કેલી પડતી હતી, ને શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનના સાધુ સાધ્વીઓ ધર્મને સમજે છે ખરા, પણ તેમને પાળવામાં કઠીન લાગે છે. તેથીજ તે બંને તીર્થંકર દેવોના શાસનમાં પાંચ મહાવ્રતોની આરાધના રૂપ શ્રમણુધર્મ હતો. ‘ સ્ત્રી પણ મમતાનું સાધન હોવાથી પરિચ્છેદ રૂપ જ ગણાય છે. ’ આ મુદ્દાને યથાર્થ સમજનારા ઋણુપ્રાણ (વચલા બાવીશ તીર્થંકરોના) સાધુઓ આર મહાવ્રતોની આરાધના રૂપ શ્રમણુધર્મને સાધતા હતા. પણ આ રહસ્યને પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના સાધુઓ વિશિષ્ટ બુદ્ધિના અભાવે યથાર્થ સમજી શકતા નહોતા, તેથી ભેગા ગણાતા ચોથા અને પાંચમા મહાવ્રતોને અલગ અલગ ગણીને પાંચ મહાવ્રતો રૂપ શ્રમણુધર્મ જણાવ્યો. અહીં સંખ્યાની અપેક્ષાએ ભેદ જણાય છે, પણ અર્થની અપેક્ષાએ જરા પણ જૂઠાશ છેજ નહી. કારણ કે બંનેમાં ફક્ત શ્રમણુધર્મનેજ સ્પષ્ટપણે સમજાવવાનો મુદ્દો છે.

૨—પુરૂષાદ્વાનીય પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથના સાધુઓ સરલ અને બુદ્ધિશાલી હતા. તેથી તેઓ વિવિધ વર્ણવાળાં વસ્ત્રોને નિર્મમત્ત લાવે (મમતા રહિતપણે) વાપરતા હતાં.

‘અવસર્પિણી કાલ’ વગેરેના પ્રભાવને લઈને સાધુઓમાં વિવિધ રંગી વસ્ત્રો મમતાના કારણે જાણીને પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવે પ્રમાણાપેત અને સાદો વેશ રાખવા માટે સાધુ સાધ્વીઓને ફરમાવ્યું. અહીં જ ને પ્રકારના મુનિ વેશમાં મમતાના ત્યાગ રૂપ મુદ્દો એક સરખો રીતે જણાય છે અને મુનિઓના આવા સાદા વેશ જોઈને જોનારા લોકોને ખાતરી થાય કે ‘આ જૈન મુનિ છે’ આ રીતે જીજ્ઞાસુ વેશધારી મન્યાસો આદિથી જૈન મુનિને ભિન્ન જણાવવા માટે પ્રભુ શ્રી મહાવીરે સાદો મુનિવેશ જણાવ્યો છે. મુનિને ભાવ ચારિત્રની આરાધનામાં ટકાવનારો આ મુનિ વેશ છે એમ વ્યવહાર નયના વિચારે કહી શકાય પણ નિશ્ચય નયના વિચારે મોક્ષના સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની આરાધના રૂપ ત્રણ માધનોની યાગતમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી મહાવીર પ્રભુ (જને) એક સરખો રીતે પ્રરૂપણા કરનારા છે આ રીતે મૂલ તત્ત્વો જોનારા એક જ છે.

૩—ખરાબ વિચારવાળો આત્મા એ શત્રુ છે તેને જીતવાથી ૪ કષાયો જરૂર જીતાય છે એમ એક (આત્મા) ને જીતવાથી પાચ (આત્મા અને ૪ કષાય) જીતાય છે ને એ પાચને જીતવાથી પાચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરાય છે, તેથી ઘઘા મળીને દશ (આત્મા, ૪ કષાય પાચ ઇન્દ્રિયો) જીતાય છે, આ રીતે હું દશ (આત્મા વગેરે) ને જીતવાથી તમામ અતરંગ શત્રુઓને જીતીને પરમ શાંતિથી વિચરું છું. ક્ષમા નમ્રતા સન્નિતા અને સતોષથી કષાયોને જીતી શકાય, અને વૈરાગ્ય વગેરે શુભોથી પાચ ઇન્દ્રિયોને જીતી શકાય છે. આ રીતે યોગથી આત્મા ખૂશીથી જીતી શકાય છે.

૪—રાગ, દેષ, મોહ, પરિગ્રહ અને ત્રી આદિની મમતા રૂપ મ્નેહ જાધનો રૂપ જાળને છેદીને હું શાંતિથી વિચરું છું. અહીં કર્મ રૂપી જાળને તોડીને અને પૂર્વે ‘કહેલા રાગાદિ રૂપ જાધનોને છેદીને પરમ શાંતિથી વિચરું છું, આ રીતે પણ ઉત્તર આપી શકાય.

૫—સ સારમાં ગમકાવનારી ‘લોગતૃષ્ણા’ રૂપી વિપવેલ (ઝેરી વેલડી) છે તેને ઉગવાનું સ્થાન ‘દુઃકૃદ’ છે જન્મ જરા અને મરણ વગેરે તેના ઝેરી ફલો જાણવા તે વિપવેલને ઉખેડીને એટલે લોગતૃષ્ણાને તજીને હું શાંતિથી શ્રી નિન્યાસનને આરાધું છું.

૬—શરીર મન વગેરેને જાળના કષાય રૂપ અગ્નિ છે. પરમ કૃપાળુ શ્રીતીર્થ કર દેવ રૂપી મેઘમાથી વરનેત્રી દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ને તપ રૂપી પાણીની ધાગ્યોથી તે કષાય રૂપી અગ્નિને ઠારી દઉં છું. તેથી તે કષાયોનું કદ પછ જળ આવતું નથી આ રીતે ક્ષમાદિ શુભોને ધારણ કરીને પરમ પુણ્યોદયે મળેલા શ્રી નિન્યાસનને આનંદથી આરાધું છું.

૭—મનરૂપી સાક્રમિક બચક નુકસાન ઘોરો છે તે ઘોરો ક્ષમાદિ વિષયોના સેવન રૂપ

ઉન્માર્ગે દોડી રહ્યો છે. તેને શ્રી તીર્થંકર દેવના હિતકારી વચનો રૂપી લગામથી વશ કરીને પરમ સ્થિરતાથી શ્રમણ ધર્મને આરાધું છું.

૮.—પાખંડીઓ પોતાની ગુદ્ધિ પ્રમાણે જે તદન જોટા માર્ગો કાઢીને બીજાં જીવોને તે રસ્તે દોરી રહ્યા છે. તે બધા અસત્ય પંથોને બાણીને હું શ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલા સાચા આત્મહિતકર મોક્ષ માર્ગે ચાલું છું.

૯.—જન્મ જરા મરણ રૂપી જલ પ્રવાહના વેગમાં સંસારી જીવો તણાઈ રહ્યા છે. તેમને બચાવનારૂં ખરૂં સ્થાન, ખરૂં શરણ અને બચાવનાર ખરો દીપ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવ શાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જિન ધર્મ જ છે. તેની પરમ ઉદ્ધાસથી હું આરાધના કરું છું. તેથી તે જલપ્રવાહના વેગથી બચ્યો છું.

૧૦.—જીવ રૂપી ખલાસી સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં શરીર રૂપી હોડી મોક્ષમાર્ગની આરાધના રૂપ અનુકૂલ પવનમાં ચલાવીને લવસમુદ્રને તરી બચ છે. અહીં શરીર રૂપી હોડી કોઈ પણ બાબતથી લેદાય નહિ, એટલે તેમાં છિદ્રો ન પડે, તે રીતે જીવે બહુજ કાળજી રાખીને શરીર દ્વારા મોક્ષ માર્ગની સાધના કરવી જોઈએ.

૧૧.—સંસારમાં અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર બહુ જ ફેલાયો છે, તેથી સંસારી જીવો આમ તેમ ગોથાં ખાઈને ભટકી રહ્યાં છે. અહીં તેવા અંધકારને દૂર કરનાર શ્રીસર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રી-તીર્થંકર દેવ રૂપી સૂર્ય તેમની સેવા કરીને હું અને બીજાં ઘણાં જીવો સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશને પામ્યા છીએ, પામીએ છીએ અને પામીશું.

૧૨.—જ્યાં જન્મ જરા મરણાદિની પીડા લગાર પણ નથી, જે લોકની ટોચે રહેલું છે, તે પરમ સુખના ભંડાર જેવા સિદ્ધિ સ્થાનમાં મોક્ષ માર્ગના સાધક મહાપુરૂષો જન્મને કાયમ રહે છે, તેમને અહીં ફરી આવવું પડતું નથી.

આ રીતે સંતોષકારક ઉત્તરો સાંભળીને શ્રીકેશી ગણધર પ્રભુશ્રી મહાવીરના પંચ મહાવ્રત રૂપ શ્રમણ ધર્મને સ્વીકારીને, તેની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરવા લાગ્યા. આ પ્રસંગે આવેલા બીજાં જીવો પણ આ પ્રશ્નોત્તરી આદિ સ્વરૂપ ઉપદેશને સાંભળીને શ્રીજિન-શાસનની આરાધના કરવા લાગ્યા. આ રૂઝમા અધ્યયનમાં જે પ્રશ્નોત્તરો વિસ્તારથી જણાવ્યા છે, તે બીના ટૂંકામાં અહીં સમજાવી છે.

॥ ૨૪ ચોવીશમા શ્રીપ્રવચન માતૃ નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘પ્રવચન’ શબ્દના ચાર નિર્દેશાનુ વર્ણન કરીને અધ્યયનનું ‘પ્રવચન માતૃ’ નામ રાખવાનું કારણ જણાવ્યું છે પછી કમસર પાત્ર સમિતિનું સ્વરૂપ જણાવતા સમિતિના આલમન વગેરેનું વર્ણન કરીને કહ્યું છે કે—ખાસ કારણે ઉપયોગ પૂર્વક જે ચાલતુ તે ધર્મી સમિતિ કહેવાય અસત્યના કોપાદિ કારણોને તણને નિર્દોષ હિત મિત પ્રિય વચનો બોલવા તે ભાષા સમિતિ કહેવાય ઉપયોગ પૂર્વક શુદ્ધ ભક્ષા વગેરે વાપરવા તે એવણા સમિતિ કહેવાય, તેમજ ઉપકરણાદિને ઉપયોગ પૂર્વક લેવા કે મૂકવા તે આદાન ભંડ માત્ર નિર્દેશણ સમિતિ કહેવાય પરંતુ લાયક ઉચ્ચાર (ઠણી) વગેરેને નિર્દોષ સ્થાને જે પરંતુ લાયક તે પારિષાદપત્રિકા સમિતિ કહેવાય આ તમામ ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને શુભિતુ વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે—જે અશુભ વિચારોને કરતા એવા મનને ઘટકાવતું તેમને શુભિત કહેવાય ખરાબ વચનો ન બોલવા એ વચન શુભિત કહેવાય કાયાથી થતી અશુભ ક્રિયાઓને ન થવા દેવો તે ગયશુભિત કહેવાય આ પ્રસંગે સરભાદિ ત્રણ હિ સદ્ ક્રિયાનું સ્વરૂપ આ રીતે વર્ણવ્યું છે હિ સાદિને કરવાનો જે આવેશ, (દંડ નેશ્વર) તે સરભ ઠહેરાય જે હિ સાના સાધનો એકઠા કરવા તે સમારભ ઠહેરાય, તથા જે હિ સાદિ ક્રિયા કરવી તે આરભ ઠહેરાય હિ સાદિને કરવાના વિચારથી માહીને તે વિવક્ષિત કાર્ય પૂરૂ થતા સુધીમા અનુક્રમે આ સરભ વગેરે ત્રણે ક્રિયાઓ વટાવવી જોઈએ અને સમિતિમા અને શુભિતમા ફરક અને તેનું ફલ વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવી છે આનો સાર એ છે કે—શુભ પ્રવૃત્તિ રૂપ સમિતિ છે ને શુભમા પ્રવૃત્તિ ને અશુભથી નિવૃત્તિ રૂપ શુભિત છે જેમ માતા પુત્ર પર પ્રેમ ભાવ રાખીને તેનું કદયાણુ થકે, તેમ સમિતિ શુભિત રૂપ આઠ પ્રવચન માતા શ્રમણ રૂપ બાનકનું જરૂર કદયાણુ કરે છે માટે તે ‘પ્રવચન માતા’ કહેવાય છે આ આઠ માતાઓમાં દ્વાદશાગીના સમાવેશ થયો છે જેમ સમજવું કારણ કે દ્વાદશાગીમા ઉચ્ચ કોટીના આચાર વિચાર અને ઉચ્ચા-રેના સાધનો પણ કદા છે તે આચારાદિ ત્રણેની પ્રાપ્તિ આ આઠ પ્રવચન માતાના પાલનથી જરૂર થાય છે આ હકીકતને લક્ષ્યમા રાખીને સાધુ સાધ્વીઓ સમિતિ શુભિતને આરાધીને સિદ્ધિપદને જરૂર પામ્યા છે, પામે છે ને પામશે

॥ ૨૫ પચ્ચીશમા શ્રીયજ્ઞીય નામના અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘યજ્ઞ’ શબ્દના ૪ નિર્દેશાનુ વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે, તપ સયમ અને યતના (જયણા ધર્મ) એ મોક્ષને દેનારો ખરો ભાવ યજ્ઞ કહેવાય વિનયધર્મ નામનો

પ્રાદ્ધણુ યજ્ઞ કરાવે છે, ત્યાં જયઘોષ મુનિ ભિક્ષા દેવા જતાં જે યનાવો યને છે, તે તમામ યનાવોને જણાવનાર આ અધ્યયન છે. તેથી અહીં શ્રીજયઘોષ મુનિરાજના ચરિત્રનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું છે કે-મનોરમ ઉદ્યાનમાં પધારેલા જયઘોષ મુનિ વિજયઘોષ પ્રાદ્ધણુના યજ્ઞ કરવાના સ્થાને ભિક્ષા બોલવા આવ્યા. તેમણે ભિક્ષાની માંગણી કરી. પ્રાદ્ધણુએ ભિક્ષા દેવાની ના કહી. તોએ પરોપકારી મુનિવરે વિજયઘોષ વગેરેને પ્રતિજ્ઞા કરવાની ભાવનાથી સાચા વેદનું ને સાચા યજ્ઞ વગેરેનું ખરું રહસ્ય સમજાવ્યું. પ્રસંગે પ્રાદ્ધણુનું પણ યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવ્યું. તે સાંભળીને યજ્ઞ પ્રાદ્ધણુએ મુનિની પ્રશંસા કરી ગોચરી બોલવા માટે વિનંતિ કરી, પણ મુનિને તેની પરવા નથી. તે તો વિજયઘોષે કરેલી દીક્ષાની માંગણી સ્વીકારી તેને શ્રમણ ધર્મનો સાધક યનાવે છે. શુરૂ શિષ્યો પરમ ઉદ્ધાસથી ચારિત્રાદિને સાધીને સિદ્ધિપદને પામ્યા. આ તમામ હકીકતો તે યંનેના જીવન ચરિત્રને વર્ણવવા પૂર્વક વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ સાર ॥

જેમ લીલો (જે સૂકાયો નથી તે) માટીનો ગોળો ભીંતે ફેંકીએ, તો તે ચોંટી જાય છે, તેમ કામલોગના સાધનોને સેવનારા હીનબુદ્ધિ જીવો પાપ કર્મો કરી સંસાર રૂપ ભીંતમાં ચોંટી જાય છે. અહીં લીલા ગોળા જેવા આસક્ત જીવો જાણવા. તથા જેમ સૂકો માટીનો ગોળો ભીંતે ફેંકતાં ભીંતની સાથે ચોંટી જતો નથી, તેમ વિરક્ત આત્માઓ સંસાર રૂપ ભીંતમાં ચોંટી જતા નથી. એટલે તેઓ સંસારમાં ભમતા નથી. પણ મોક્ષે જાય છે. વ્યાજબીજ છે કે ખરું સુખ ત્યાગમાં જ છે. આ વચનની સત્યતા ૧૨ ચકવર્તીઓમાંના ૧૦ ચકવર્તીઓએ પણ ત્યાગમાર્ગ સ્વીકારીને સાબીત કરી આપી છે.

॥ ૨૬ છઠ્ઠીશમાં શ્રી સામાચારી નામના અધ્યયનનો દૂંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ‘સામાચારી’ શબ્દમાં રહેલા સામ શબ્દના ૪ નિદેશાની બીના જણાવતાં ભાવ સામ તરીકે સામાચારીના ઇચ્છા મિચ્છા વગેરે ૧૦ લેહો કહ્યા છે, અને ‘આચાર’ શબ્દના નિદેશાની બીના જણાવતાં ‘ભાવાચાર’ તરીકે સામાચારીનો આચાર (આરાધના) કહ્યો છે. પછી ક્રમસર અધ્યયનના નામનો અન્વર્થ, અને દુઃખનો નાશ કરનારી સામાચારીના આવશ્યકી વગેરે ૧૦ લેહોનું સ્વરૂપ, લક્ષણ વગેરેની બીના, તથા શુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે સ્વાધ્યાયને કે વૈયાવચ્યને કરવાની સૂચના, તેમજ દિવસની ચાર પોરિસીમાં કરવા લાયક કર્તવ્યો, અને છાયા વડે પોરિસીને અને પડિલેહણના ટાઈમને જાણવાનો ઉપાય, તથા

તેજ પ્રમાણે રાતની ચાર પોરિંગીને બાણવાનો ઉપાય, તેમજ તે દરેક પોરિંગીમા કરવા લાયક કર્તવ્યો વગેરે વિસ્તારથી સમજાવ્યા છે પછી વશ્પાદિને પહિલેલવાનો વિધિ, અને મુનિને આકાશ ઘરવાના તથા નહિ ઘરવાના ૬-૬ કાળો, તેમજ વિહાર, સ્વાધ્યાય કાવ, અને પ્રતિક્રમણાદિની બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અનુક્રમે દેવગી પ્રતિક્રમણનો વિધિ, અને ગલત્રહણુનું સ્વરૂપ, વિધિ તથા ગત્રિક (ગઈ) પ્રતિક્રમણની વિધિ તેમજ સામાચારીનું દ્વલ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે

મુનિ ખામ કારણ મિયાય સ્વ-ધ્યાનને કે પોતાના આસનને તણને અન્યત્ર જાય નહિ આત્મ સ્વરૂપની ચિતવના ઠરે અજાનાદિ કારણોમાના કોઈ પણ કારણથી લાગેલા દોષોને પ્રાયશ્ચિતાદિથી શુદ્ધ કરે, શુદ્ધી આજ્ઞા પ્રમાણે વૈયાવચ્ચ વગેરેમા પ્રવર્તે, તબુ જ્ઞાન બાણવામા ઉદયમશીલ રહે, ક્ષમા નમતાદિ શુણ્ણને ધાણ કરી સ્વચિતા કરવા પૂર્વક પગપકાગદિ-સત્ત્વરોમા પણ યથાશક્તિ પ્રગતિ કરે આ તમામ બીનાઓ મુનિ જીવનને નિર્મલ બનાવે છે, તેથી તે પણ મુનિધર્મની સામાચારીના અગો (પેટા વિભાગ) કહેવાય છે સામાચારીના પ્રત્યેક મુદ્દાઓ ખાસ સમજવા જેવા ને જીવનમા ઉતારવા લાયક છે તે દરેકનું અપૂર્વ રહસ્ય જણાવતા અથ વધી અથ, તેથી યોગ્ય પ્રસંગે જણાવવા જાવના છે

॥ ૨૭ સત્યાવીશમા ખલુ કોય અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

ખલુક એ ગળિયા બાળદંતુ નામ છે અવિનીત શિષ્યોને તેના જેવા કહીને વિનીત (વિનયવત) થવા માટે હિતશિક્ષાઓ કરમાવી છે તેથી આ અધ્યયન તેના (ખલુક શબ્દના) નામે જોખખાય છે અહીં શરૂઆતમા 'ખલુક' શબ્દના ૪ નિરૂપણની બીના અને ખલુક (ગળિયા બાળદંતુ) સ્વરૂપ, તથા તેના જેવા સાધુનું સ્વરૂપ કહીને હિતશિક્ષા આપી છે કે —હે માધુ માધ્વીઓ ! તે ગળિયા બાળદંતુ જેવા થશે નહિ, માયા પ્રપચાદિ દોષોને તણને સરખ સ્વભાવેજ પરમ ઉદાસથો મોક્ષમાર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને સિધ્ધિપદને પામને પછી જણાવ્યું છે કે—ગર્ગ નામના ગણધર (આચાર્ય) વિશાલ શિષ્ય સમુદાયના નાયક હતા અભિમાનાદિ દોષોમાના કોઈ કોઈ દોષના નિમિત્તે શિષ્યો બહુજ સ્વરૂપ દી થયા, સારગાદિ ભેદ સમજાવવા છતાં પણ સુધર્યા નહી, ત્યારે તે આચાર્ય તેવા શિષ્યોની અસંગ યથને આત્મહિતને સાધવા લાગ્યા આથી શિષ્યોના ભાવી કિનને બહુજ પકડો ખેડાઓ આ પ્રસંગે ગળિયા બાળદંતુ દષ્ટાત કુશિયોમા ઘટાવીને તેમના ગોરવ, (ગ્રસમારવ વગેરે ત્રણ) કો ૧, ભિક્ષા લેમ જવામા ગ્રામસ, ૨૫, કચેશ વગેરે દુર્ગુણોનું વર્ણન કર્યું છે અતે હિતશિક્ષા આપી છે કે આત્મહિતેનું ગ્રિયોએ ભવસમૂદ્રથી તાજાના, કેવનું ને ધર્મનું

સ્વરૂપ સમજાવનારા, પરમોપકારી શ્રી ગુરૂ મહારાજ નારાજ થાય એવું કંઈ પણ કામ કરવું નહિ. કારણ કે જેમ રાજા પ્રજાની ઉપર નારાજ થાય, તે પ્રજાનું હિત બગડે ને પ્રધાન જો નારાજ થાય તે રાજાનું હિત બગડે, તથા જ્ઞાતિનો નાયક જો નારાજ થાય તે આખી જ્ઞાતિનું હિત બગડે, તેમજ કુટુંબનો નાયક જો નારાજ થાય તે આખા કુટુંબનું હિત બગડે; તેમ સંઘનાને સાધુ સમુદાયના નાયક શ્રી આચાર્ય લગવંત વગેરે મહાપુરુષોનું મન પોતાની ઉપર લગાર પણ નારાજ ન થાય તે રીતે શિષ્યોએ વર્તવું જોઈએ. તેમણે સમજવું જોઈએ કે—તેઓ (શ્રી ગુરૂમહારાજ) આપણને તારવાની બુદ્ધિથીજ કડવાં કે મીઠાં વચનોથી હિત શિક્ષા કરમાવે છે, માટે આપણે તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. વ્યાજખીજ છે કે બાળકને નીરોગી બતાવનાની લાગણીથી કડવું ઔષધ પણ માતાજ આપશે. વૈદ્ય પણ કદાચ કડવી દવા આપે, તેમાં પણ તેમની લાવના રોગીને આરોગ્ય પમાડવાનીજ હોય છે. જેઓ દેખાવમાં તો સર્પની જેવા કૂર અને બોલવામાં તરતારની ધાર જેવા કઠોર વેણ બોલતા હોય, પણ જેમના હૃદયમાં શિષ્યોનું હિત કરવાની મીઠી લાગણી જ નિરંતર વર્તે છે, આવા ઉત્તમ ગુરૂઓ પ્રગતિ પુણ્યોદયેજ શિષ્યોને મળે છે.

કોઈ વખત એવું પણ બને છે કે—શ્રીગુરૂ મહારાજ શિષ્યોને હિતશિક્ષાઓ કરમાવે, પણ જેમ તાવતું જોર વધતાં ખાવાની રૂચિ ન થાય, તેમ ભારે કમી શિષ્યોને તે હિત શિક્ષાઓ રૂચતી નથી, ને તેઓ તે પ્રમાણે આલતા પણ નથી. આ પ્રસંગે ગુરૂને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું છે કે—ઉન્માર્ગે જતાં શિષ્યોને સન્માર્ગે વાળવામાં જ ગુરૂપણની યથાર્થ સાર્થકતા (સફલતા) છે, એમ ગુરૂએ પણ જરૂર યાદ રાખવું જ જોઈએ. સીધા માર્ગે આલનારા શિષ્યોને તો સાવવનારા ઘણાં ગુરૂઓ દેખાય છે. શ્રીઆચાર્યાદિ મહાપુરુષોએ પણ જ્યાં સુધી બની શકે, ત્યાં સુધી છેવટે શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલાં વચનોથી પણ પોતાના શરણે આવેલા વિશ્વાસુ શિષ્યોને કે સંઘને હિત માર્ગે જોડવાની તીવ્ર લાગણી કે દયા હીલમાં જરૂર રાખવી જ જોઈએ. ને સમજવું જોઈએ કે છોડે કઝોડે બને, પણ ઉત્તમ માળાપ તો તેનું ભલું જ આડે. મોરની શોભા પીછાથી ને પીછાની શોભા મોરથી હોય છે. અહીં પીછા જેવા શિષ્ય સમુદય જાણવો, ને મોર જેવા વડીલો સમજવા.

૥૨૮ અઠ્યાવીશમા મોક્ષમાર્ગ (મોક્ષમાર્ગ ગતિ) નામના અધ્યયનનો દ્વંકે પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આ અધ્યયનના ‘મોક્ષ માર્ગ ગતિ’ નામને લક્ષ્યમાં રાખીને અનુક્રમે મોક્ષ શબ્દ માર્ગ શબ્દ અને ગતિ શબ્દના આર આર નિરૂપણોની ખીના કહીને

આ અધ્યયનનો એ અન્વયાર્થ જણાવ્યો છે કે-ઉત્તમ જ્ઞાન, દર્શન, આગ્રિ અને તપ ઉપ
મોક્ષ માર્ગની સાધનાથી મોક્ષ ગતિને પામવાની ધીના અહીં કહી છે, તેથી આત્મ 'મોક્ષ
માર્ગ ગતિ' નામ અર્થને અનુસરતું વ્યાજબી છે પણ રિત્ય વગેરે નામોની જેવું નિરર્થક
(અર્થ વગરનું) નામ નથી પછી કમસર માર્ગનું સ્વરૂપ અને કળ, તથા પાત્ર જ્ઞાન, તે
દરેક જ્ઞાનનો વિષય, દ્રવ્ય શુદ્ધ પર્યાયના લક્ષણો, તેમજ ધર્માસ્તિકાયાદિની કથાતિ વાળા
ભાગનું લોકપણ, અને તે ધર્માસ્તિકાયાદિના લક્ષણ, એકપણ અનેકપણ વગેરે હક્રીકતોને
વિસ્તારથી સમજાવી છે આ રીતે જ્ઞાનની ધીના જણાવ્યા પછી દર્શનની ધીના જણાવતા
અનુક્રમે (૧) સમ્યક્ત્વના લક્ષણ ને લેશે, (૨) નિમર્ગક્રિયા વગેરે ૧૦ પ્રકારની રૂચિનું
સ્વરૂપ, (૩) સમ્યક્ત્વના ઉપશમ વગેરે પાત્ર લિંગો, (૪) સમ્યક્ત્વનો મહિમા (૫) અને
સમ્યક્ત્વના આચાર (દર્શનાચાર) વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી કમસર
પાત્ર આગ્રિનું ને એ પ્રકારના તપનું વર્ણન કરીને અતે જણાવ્યું છે કે-જ્ઞાનાદિ આગ
પદાર્થોની પરમ ઉત્ક્રાંતિથી સાત્ત્વિકી આગધના કળાથી જે મોક્ષના મુખો મળે, એજ
સમયનું ને તપનું અતિમ કલ સમજવું આ સંક્ષિપ્ત તમામ હક્રીકતોને અહીં વિસ્તારથી
સમજાવી છે

॥ ૨૬ યોગણુત્રીશમા સમ્યક્ત્વ પગાકમ અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા સમ્યક્ત્વાદિના નામો અને અપ્રમાદ શ્રુત શબ્દના નિરૂપણ, તથા
અધ્યયનનો અર્થ, તેમજ ઉદ્દેશ વગેરે ધીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવીને કમસર સંવેગ દ્વારા વગેરે
ઉત્ક્રાંતિના નામ અને કલ વગેરેની હક્રીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે તેનો સાગ દેવામા
આ પ્રમાણે જણાવે—

૧ સંવેગ—મોક્ષની જે ઇચ્છા થાય તે સંવેગ દ્વેષાય આ શુદ્ધ પ્રકટ થયા પછી
તેના કલ રૂપે (૧) અનુક્રમે ધર્મશ્રદ્ધા (૨) વિરાગ્ય (૩) પ્રથમ કપાયની મદતા (૪) સમ્ય
ક્ત્વ શુદ્ધિ વગેરે લાભ જણાવ્યા છે

(૨) નિર્વેદ—ધમ્મભોગથી કે સસાગિક આધિ વ્યાધિ ને ઉપાધિથી જે આત્માને કટાણે
થાય એટલે આમકિત ઘટવા માટે, તે નિર્વેદ દ્વેષાય આ રીતે કટાણેવો આ મા આગલા
દિને નાનું મમાયથી નિરાણો ધર્મ પરમ શાંતિથી મોક્ષ માર્ગને આરાપી સિધ્ધિપદને
પામે છે

૩ ધર્મમદ્દા—આ માના જ્ઞાનાદિ ધર્મો ન સાચા છે, તેજ આ માને નિર્મલ જ્ઞાનની
મિદ્ધિ પદને પમાડનારા છે, આવી જે આ મા ધર્મની અગ્ર શ્રદ્ધા તે ધર્મ મદ્દા દ્વેષાય
આ શુદ્ધવારે આત્મા આનાતિક મુખેને ભોગવતા તેમા જાનો નથી પણ પગાય બાવે
સમયની જની મારા જ દર્શને સિધ્ધિપદને પામે છે

૪ શુદ્ધિ—પૂજ્ય પુરુષોની અને સાધર્મિકોની જે સેવા તે શુદ્ધિ કહેવાય. તેના ફલો અનુક્રમે-૧ વિનય, ૨ સમ્યક્ત્વના કારણોને વિકાસ, (૩) દુર્ગતિનો નાશ, યશઃ કીર્તિ, (૪) મોક્ષ માર્ગની સાધના, (૫) મોક્ષ જાણવા.

૫ આલોચના—પ્રમાદાદિથી કરેલી ભૂલોને ગુરૂની પાસે જે કહેવી, તે આલોચના કહેવાય. તેના ફલો અનુક્રમે ૧. ત્રણ શલ્યોનો નાશ, ૨. સોવેદાદિનો ખંધ થાય નહિ. ને ૩. પૂર્વે ખાંધેલા તે કર્મોનો નાશ થાય.

૬ આત્મનિંદા—પ્રમાદાદિથી થયેલી ભૂલોનો ગુરૂની પાસે પશ્ચાત્તાપ કરવો તે આત્મનિંદા કહેવાય. તેના ફલો અનુક્રમે દોષોનો નાશ, વૈરાગ્ય, ક્ષપક્રેણી, મોહનાશ અને મોક્ષ જાણવા.

૭ ગર્હા—જે પ્રમાદાદિથી થયેલી ભૂલોનો આત્મસાક્ષીએ પશ્ચાત્તાપ કરવો, તે ગર્હા કહેવાય. તેના ફલો અનુક્રમે લઘુતા, પ્રશસ્ત યોગની પ્રાપ્તિ, ઘણાં કર્મોનો નાશ વગેરે જાણવાં.

૮ સામાયિક—આત્માને સમતા લાવમાં રાખનારી જે ક્રિયા, તે સામાયિક કહેવાય. તેના ફલો અનુક્રમે સમતા, ધાતી કર્મોનો નાશ, કેવલજ્ઞાન અને મુક્તિ જાણવો.

૯ અતુર્વિંશતિસ્તવ—ચોવિંશ તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરતાં સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણો નિર્મલ અને છે, ને તેથી મોક્ષના સુખ મળે છે.

૧૦ વંદનક—વહીલોનો વંદના રૂપ વિનય કરવાથી નીચ ગોત્રનો ક્ષય, ને ઉચ્ચગોત્રનો ખંધ, નેતાપણું, લોકવલ્લભતા, કેવલજ્ઞાન વગેરે લાભ મળે છે.

૧૧ પ્રતિક્રમણ—આનો અર્થ આવશ્યક સૂત્રના સંક્ષિપ્ત પરિચયમાં જણાવ્યો છે. તેથી અતિચારાદિ દોષોની શુદ્ધિ, આશ્રવ નિરોધ, આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના વગેરે લાભ મળે છે.

૧૨ કાયોત્સર્ગ—કાયોત્સર્ગથી પ્રતિક્રમણમાં આલોચવા રહી ગયેલા દોષોની શુદ્ધિ, લઘુતા, પ્રશસ્ત ધ્યાન વગેરે લાભ મળે છે.

૧૩ પ્રત્યાખ્યાન—આથી નવા પાપ કર્મો ખંધાતા નથી, ઈચ્છાઓને રોકી શકાય છે ને પરમ શાંતિમય જીવન ગુજરી શકાય છે. સામાયિકાદિ દેનો અર્થ શ્રીઆવશ્યક સૂત્રના સંક્ષિપ્ત પરિચયમાં કહ્યો છે.

૧૪ સ્તવસ્તુતિ—શ્રીતીર્થંકરાદિ પરમ ગુણી મહાપુરુષોની સ્તવના કરતાં મોક્ષ માર્ગની સાધના, ને તેથી સ્વર્ગ કે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૧૫ કાલઝહણુ—આ ક્રિયાથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મેનો નાશ થાય છે કાલઝહણુ એ સૂત્રના અભ્યાસમા કરણભૂત યોગોઢહનની ક્રિયાનું અંગ (લેહ) છે

૧૬ પ્રાયશ્ચિત્ત—તેથી પાપ શુદ્ધિ, લઘુતા વગેરે લાભ મળે છે

૧૭ ક્ષામણુ—પ્રમાદાદિથી કરેલા અપરાધોને માહોમાહે અમાવતા ચિત્તની પ્રસન્નતા, મૈત્રીભાવ, નિર્ભયતા વગેરે શુભો પામી શકાય છે

૧૮ સ્વાધ્યાય—આથી વૈરાગ્ય, સયમમા ચિરતા, નવુ નવુ તત્ત્વ જ્ઞાન, કર્મ-નિર્જરાદિ ધણુ લાભ થાય છે

૧૯ વાચના—આથી જ્ઞાનવૃદ્ધિ, ચારિત્રાદિની નિર્મલતા, ચિરતા, કર્મનિર્જરાદિ ધણુ લાભ થાય છે

૨૦ પ્રતિપ્રવૃત્તિ—આથી સૂત્રાર્થનું યથાર્થ રહસ્ય જણાય છે ને કાક્ષા મોહનીયાદિ કર્મેનો નાશ પણ થાય છે

૨૧ પરાવર્તના—ભણેલા સૂત્રાર્થોને સભારવાથી તે જાને ભૂલાતા નથી ને ખીજાને ભણાવવામા વધારે અનુકૂલતા પડે છે તથા મનની ચિરતા, વૈરાગ્ય, કર્મનિર્જરાદિ ધણુ લાભ થાય છે

૨૨ અનુપ્રેક્ષા—આથી કર્મેની તીવ્ર પ્રકૃતિ રસ સ્થિતિઓ અને પ્રદેશો મદ શક્તિ વાળા જાને છે એટલે આયુ સિવાયની કર્મપ્રકૃતિઓના ગાઢ જાધનોને શિથિલ કરે છે, ને અશુભ કર્મેની સ્થિતિને, તેના રસને તથા પ્રદેશોને ઘટાડે છે અહીં નિયત કાલેજ આયુષ્ય જાધાય છે, તેથી તેની વાત કરી નથી તેમજ અનુપ્રેક્ષાથી અસાતા વેદનીયાદિ કર્મેનો પણ નાશ થાય છે

૨૩ ધર્મકથા—આથી કર્મનિર્જરા, જ્ઞાનાદિની સ્થિરતા, જિનશાસનની પ્રભાવના વગેરે લાભ મળે છે

૨૪ શ્રુતારાધના—શ્રુતજ્ઞાનની આગધના કરવાની અજ્ઞાનનો ને કલેશાદિનો નાશ, અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાન, કર્મનિર્જરા વગેરે લાભ મળે છે

૨૫ મનની એકાગ્રતા—આથી અશુભ વિચારો એકાગ્ર છે, શુભ ભાવના વ્તગતા કર્મનિર્જરાદિ ધણુ લાભ મળે છે

૨૬ સયમ—આથી નવા આવતા કર્મેનું રોકાણ થાય છે આન નિર્મલતા ને કર્મ-નિર્જરાદિ લાભ પણ મળે છે

૨૭ તપ—આથી અજ્ઞાનાદિને વશ થઈને ભૂતકાલમાં બાંધેલાં કર્મોનો નાશ, લબ્ધિની પ્રાપ્તિ, નિકાચિત કર્મોનો નાશ વગેરે લાભ થાય છે.

૨૮ વ્યવદાન—આતું ક્લેશ સાવધ ક્રિયાને નહિ કરવાપણું ને અંતે સિદ્ધિ પદ જાણવું.

૨૯ સુખશાત—કામભોગના સુખનો ત્યાગ કરવાથી સંતોષ, શાંતિ, અવ્યાકુળતા, આરિત્ર મોહાદિનો નાશ વગેરે ઘણાં લાભ મળે છે.

૩૦ અપ્રતિબદ્ધતા—ક્ષેત્રાદિની ઉપરના રાગનો ત્યાગ કરીને અપ્રતિબદ્ધપણે વિચરતા અસંગપણું, એકાગ્રતા, પરમ શાંતિ, શાસનની પ્રભાવના કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભ મળે છે.

૩૧ વિવિકલ શય્યાદિ—જ્યાં સ્ત્રી આદિનો રહેવાસ નથી, તેવા ઉપાશ્રયાદિને વાપરવાથી આરિત્રની રક્ષા ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભ થાય છે.

૩૨ વિનિવર્તન—વિષયના સાધનોનો ત્યાગ કરવાથી નવા કર્મો બંધાતા નથી, જૂનાં કર્મોનો ક્ષય થાય છે ને અંતે સિદ્ધિપદ મળે છે.

૩૩ અસંભોગ—સાધુઓના જે માંહેમાંહેના વ્યવહારે તે સંભોગ કહેવાય. ખાસ કારણે ગુરૂની આજ્ઞા લઈને પરમ ગીતાર્થાદિ મહાપુરૂષોનું બધા મુનિ વગેરેથી નિર્લેપ રહેવું તે અસંભોગ કહેવાય. આ રીતે વર્તનારા મહાપુરૂષો પોતે જાતે જ ગોચરી લાવવી વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે. આથી પરાશાની નિવૃત્તિ, શાંતિ, સ્વાશ્રયિપણું, નિઃસ્પૃહતા, કર્મનિર્જરા વગેરે ઘણાં લાભ થાય છે. વિશિષ્ટ અભિગ્રહાદિવાળા ગીતાર્થાદિ મહાપુરૂષોને આ પ્રત્યાખ્યાન હોય છે.

૩૪ ઉપધિ પ્રત્યાખ્યાન—આથી ઉપધિનું પ્રમાણ નિશ્ચિત કરાય છે. તેનાં ક્લેશનચિંતતા, શાંતિ, બીજા સ્વાધ્યાયાદિ યોગોની શાંતિથી આરાધના, ઓછા સાધનોથી નિર્વાહ કરવાનો અભ્યાસ ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં જણાવ્યા છે. થોડી ઉપધિથી નિર્વાહ કરવો એ મુનિનો મુખ્ય ગુણ છે.

૩૫ આહાર પ્રત્યાખ્યાન—આથી લોભુપતા દોષનો નાશ, નિઃસ્પૃહપણું, અવસરે આહાર વિના નિર્વાહ કરવાપણું, પરમ શાંતિ ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભ થાય છે.

૩૬ કષાય ત્યાગ—આથી વીતરાગપણું, સુખના ટાઈમે ને દુઃખના ટાઈમે સમતાલાવ, ક્ષમાદિ ગુણોનો લાભ ને કેવલજ્ઞાનાદિ લાભ થાય છે.

૩૭ યોગત્યાગ—(વ્યાપાર) ના ત્યાગથી અયોગિપણું, કર્મનો બંધ ન થાય ને પૂર્વે બાંધેલા કર્મોનો નાશ વગેરે લાભ થાય છે.

૩૮ શરીર ત્યાગ—શરીરના મોહાદિને ત્યાગ કરવાથી સિદ્ધિ પદ મળે છે

૩૯ સહાયક ત્યાગ—મુનિ પોતાના કાર્યો માટે નિયમ કરે કે મારે મારૂ તમામ કામ ભતેજ કરવું, પણ બીજાની પાસે ડગવવું નહીં આ રીતે પોતાની ધારણા પ્રમાણે અમુક સુદત મુધી બીજા મદદગારની અપેક્ષા નહિ ગળવા રૂપ અલિંગ્ય ડગવાથી મ્વાશ્રયિ પણ, એકત્વ ભાવના, કષાયોની ને કલેશની ઓછાશ, વધારે વખત મોન, થોડું બોલવાપણું કર્મનિર્જરા વગેરે ઘણા લાભ થાય છે

૪૦ ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન—આથી ભવબ્રમણની ઓછાશ, કર્મનિર્જરા વગેરે ઘણા લાભ થાય છે

૪૧ સર્વ યોગોને રૂઢવા રૂપ ક્રિયા માત્રનો ત્યાગ કરવાથી કેવલજ્ઞાન અને સિદ્ધિપદને પામે છે

૪૨ પ્રતિષ્ઠપતા—ઉપરિ રહિતપણું, અથવા મન વચન અને કાયાની એકતાથી હજવાપણું (થોડી ઉપધિથી નિર્વાહ કરવાપણું), અપ્રમાદ, વિશ્વાસ કરવા લાયકપણું, જિતેન્દ્રિયતા (ઇન્દ્રિયોના જય એટલે તેના શબ્દાદિ વિષયોથી દૂર રહેતાપણું), તપશ્ચર્યાદિ ગુણોની આરાપના ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણા લાભ થાય છે

૪૩ વૈયામૃત્ય—મુનિરાજ વગેરેનું વૈયાવચ્ચ કરવાથી જિન નામ કર્મને, સાતા પેઢનીય ને ઉચ ગોત્રાદિ શુભ પ્રકૃતિઓનો બધ, પાપકર્મોનો ક્ષય, ડેવલ જ્ઞાન વગેરે ઘણા લાભ થાય છે

૪૪ મર્વગુણ સ પૂર્ણતા—તમામ ઉત્તમ જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિથી તમામ દુ ખોનો નાશ થતા સિદ્ધિપદને પામે છે

૪૫ વીતરાગતા—આથી રાગાદિના બધનથી રહિતપણું અને વૈરાગ્યને પામીને કેવલજ્ઞાની થઈ સિદ્ધિપદને પામે છે

૪૬ ક્ષમા—આથી પરીપણેને છૂટી શકાય છે ને કર્મનિર્જરાદિને પણ લાભ મળે છે

૪૭ મુક્તિ—લોભરહિતપણાથી પરિગ્રહ (મમતા)નો, પરાધીનતાનો ને આશાની શુભામગિરીનો નાશ તથા મનની પરમ સ્વસ્થતા કર્મનિર્જરા વગેરે ઘણા લાભ થાય છે

૪૮ આર્જવ—સરલ સ્વભાવથી સ્ત્રીવેદાદિ હલકી પ્રકૃતિઓનો બધ થતો નથી ને શુભ કર્મો બધાય છે, તથા બીજા ગુણોની સહાય મળતા કર્મનિર્જરાદિ ઘણા લાભ મળે છે

૪૯ માર્દવ—નમ્રતા ગુણથી લોકને બહાવા લાગવાપણું અને વિશ્વામપાત્રતાનો લાભ થાય તથા અહ કારાદિને ને ૮ મહનો નાશ, કેવલજ્ઞાન ને સિદ્ધિના મુખો મળે છે

૫૦. ભાવસત્ય—અંતઃકરણની નિર્મલતાથી ધર્મની યથાર્થ આરાધનાના ફલરૂપ સિદ્ધિપદને પામે છે.

૫૧. કરણસત્ય—આથી ક્રિયાની નિર્દોષ આરાધના થાય છે. પોતાના વિચારથી કે વચનથી લગારે વિરૂદ્ધ વર્તન થતું નથી તેથી સિદ્ધિપદને જરૂર પામી શકાય છે.

૫૨. યોગસત્ય—આથી નિર્મલ યોગ પ્રવૃત્તિ થતાં પરિણામે કર્મ નિર્જરાના ફલ રૂપે મોક્ષને પામે છે.

૫૩. મનોગુપ્તિ—આથી થતાં ખરાબ વિચારો રોકાય છે ને શુભ ભાવના પ્રકટે છે.

૫૪. વચનગુપ્તિ—આથી ખરાબ વેણુ બોલાતા નથી ને ખાસ કારણે હિત મિત પ્રિય સાચાં વેણુ બોલાય છે તથા બોલવાનું કારણ ન હોય ત્યારે મૌન રહી શકાય છે. મૌન એ મુનિપણાનું પરમ લૂપણ છે.

૫૫. કાયગુપ્તિ—આથી ઘણાં કર્મોના બાંધથી બચીને સંવર ભાવને સેવતાં આત્મા જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે.

૫૬. મનઃસમાધારણા—મનને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં જોડવાથી અનુકંમે એકાગ્રતા, જ્ઞાનવૃદ્ધિ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભ થાય છે.

૫૭. વચન સમાધારણા—મોક્ષમાર્ગને પોષનારા વચનો બોલવાથી સમ્યક્ત્વશુદ્ધિ સુલભબોધિપણું ને કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભ મળે છે.

૫૮. કાયસમાધારણા—કાયાને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં જોડવાથી ચારિત્રાદિ ગુણોની નિર્મલતા, યથાખ્યાત ચારિત્ર, કેવલજ્ઞાન ને સિદ્ધિ પદને પામે છે.

૫૯. જ્ઞાનસંપન્નતા—નિર્મલ બોધના પ્રતાપે તત્ત્વોનું ખરૂં રહસ્ય જણાય છે. વળી તમામ દુઃખોનો નાશ થતાં ખીજા ગુણોની સહાયથી સિદ્ધિપદ પામે છે. જેમ દોરા-વાળી સોય ખોવાતી નથી, તેમ જ્ઞાની જીવ સંસારમાં ભૂલો પડતો નથી.

૬૦. દર્શન સંપન્નતા—સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અજ્ઞાનને દૂર કરી ઉત્તમ જ્ઞાનગુણને પામીને ચારિત્રાદિને આરાધી સિદ્ધિપદને પામે છે.

૬૧. ચારિત્રસંપન્નતા—આથી લબ્યજીવ શૈલેશી અવસ્થાને પામીને મોક્ષે જાય છે.

૬૨ થી ૬૬. શ્રોત્ર (કાન) વગેરે પાંચે ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ (વશ કરવું)—પાંચે ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાથી સારા શબ્દાદિમાં રાગ થતો નથી ને ખરાબ શબ્દાદિમાં દ્વેષ થતો નથી. તેથી રાગ દ્વેષ જન્ય કર્મોનો બાંધ થતો નથી ને પહેલાં બાંધેલાં તેવા કર્મોનો નાશ જરૂર થાય છે.

૬૭ થી ૭૦ કોધાદિ ચાર કપાયોના વિજય—ચારે કપાયોને છતવાથી કમસ્રગ્ધમા, નમતા, સગ્લતા ને સતોષ શુભો પ્રદે છે કોધાદિ નિમિત્તે નવા ઈર્ષ્યા ણ ધાના નથી ને કપાય નિમિત્તે પહેલા બાધેલા તેવા કર્મોના નાશ પણ થાય છે

૭૧ પ્રેમ દ્વેષ મિથ્યા દર્શનવિજય ૭૨ યથાયુ પાલન, ૭૩. મર્નહાન—પ્રેમ દ્વેષ અને મિથ્યાત્વનો નાશ કરનારો ભવ્ય છવ મોક્ષ માર્ગની પરમ પ્રાપ્તિથી આગ્રધના કરીને કેવલનાની ણને છે ૭૧ પોતાનુ આયુષ્ય અત્યુદ્ધર્ત પ્રમાણુ જાણી છે એમ જાણીને યોગનિરોધ કરીને શૈલેશી અવસ્થાને પામે છે અતે શ્રી અયોગી કેવલી ભગવત જાણી ગેહલી ઔદારિક શરીર નામકર્માદિ તમામ કર્મપ્રવૃત્તિયોને ખપાવોને સિદ્ધ થાય છે

આ ૭૩ દાગેનુ વર્ણન અહીં વિસ્તારથી કર્યું છે ભવ્ય છવોએ સમ્યગ્દષ્ટિ થયા પછી કમસ્રગ્ધ આત્મિક છવનને ઉચ્ચ કોટીમા લાવનારા શુભોનુ મથાર્ય વર્ણન આહી કર્યું છે

॥ ૩૦ ત્રીશમા શ્રી તપો માર્ગ ગતિ નામના અધ્યયનનો ૮૬ પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમા તપ શબ્દ, માર્ગ શબ્દ અને ગતિ શબ્દના નિર્ણય વગેરેની બીના દહીને સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે—તપવી ભૂતગલે જાણેલા કર્મોના ક્ષય જરૂર થાય છે, ને મલ શુદ્ધાદિની આરાધના કરવાથી વર્તમાન કાલે આવતા કર્મોના ક્ષય લાય છે આ હીકતને મથાર્ય સમજવનારે તજાવતુ દષ્ટાત આ પ્રમાણે તપમા ઘટાવવુ—જેમ એક પાણીથી ભરેલા તજાવને તદ્દન સૂકું કરવુ હોય, તો પહેલા તેના ગળનાળા (ગહારથી નવુ પાણી આવવાના જાકા) ણધ ટરીને આવતુ પાણી રોકી દેવુ જોઈએ, પછી અદરનુ પાણી ઉલેચીને ગહાર દારીએ, તો જાણુ પાણી ખાલી થઈ જાય ને પછી મૂર્ચનો તાપ પડતા તે તજાવ તદ્દન સૂકું થઈ જાય છે આ તજાવતુ દષ્ટાત આન્ધમા આ રીતે ઘટાવવુ—તજાવ જવો આ મા જાણુવો ને પાણી જેવા જાણેલા અને જાધાતા કર્મો સમજવા ઇદ્રિય કપાય અત્રત વગેરે ગળનાળા જેવા જાણુવા તેને જાધ કરનારા કાટા જેવો મહાવતાદિની આરાધના કરીને નવા કર્મો બાધતો નથી ને જ્ઞાનપૂર્વક નિર્નિઘન (નિયાણાને તજીને) તપ કરવાથી જ્ઞાના કર્મોને અપાય છે આ રીતે ધીતીર્યેક દેવોએ તેવો તપ કરીને આ માને નિર્મલ જાનાવ્યો પછી ભવ્ય છવોને તપ દષ્ટાને ઉપદેશ આપ્યો, તેથી તેમણે તપ કરીને દહુ છે, એમ ખરીથી દહી શકાય આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને અનુક્રમે જાણવના ૬ ભેગે અને અવ્યતત તપના ૬ ભેદો વિસ્તારથી સમજાવતા ઇ વગિઝ અનશનના વર્ણનમા શ્રેણી તપ વગેરેનુ સૂચક, અને યાવ કથિક અનશનના વર્ણનમા સવિચાર અનશનાદિનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે દવ્યાદિ પાચ ભેદે ઉજોગગિહાનુ સ્વરૂપ જણાવતા જોશરીના ૮ ભેદો ને એપણાના ૭ ભેદોની બીના દહી છે તથા બિજા લેવા જતા ૬ જામદાની બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવીને જાણીના જાણવના ૪ સિત્તમેષ અને સસ્યામ વગેરે ચાર ભેદોનુ વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે આ પ્રયગે વીશમન વગેરે આમનોની અને એમાનધાનની બીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી

છે. પછી અભ્યંતર તપના ૬ લેહોને અનુક્રમે સમજાવીને અતે તપનું સિદ્ધિના લાભરૂપ ફલ જણાવ્યું છે.

॥ ૩૧ એકત્રીસમા ચરણ વિધિ નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ચારિત્રને આરાધવાનો અમુક પ્રકારનો વિધિ કહ્યો છે, તેથી આ અધ્યયન ‘ચરણ વિધિ’ નામે ઓળખાય છે. તેમાં ચરણ શબ્દના ને વિધિ શબ્દના નિદેશપાદિની ખીના જણાવીને કહ્યું છે કે—અહીં ભાવચરણ (ભાવ ચારિત્ર)ને અંગે ઉપદેશ દેવાનો છે. જે મુનિ શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાઓનું વર્ણન અને જીવના ૧૪ લેહનું તથા ૧૫ પરમાધામીનું સ્વરૂપ તેમજ સૂત્રકૃતાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધના ૧૬ અને ખીન્દ શ્રુતસ્કંધના ૭ મળીને ૨૩ અધ્યયનો, અને જ્ઞાતાસૂત્રના ૧૯ અધ્યયનો, તથા દશાશ્રુતસ્કંધાદિના ૨૬ ઉદ્દેશા, તેમજ નિશીથસૂત્ર, અને ૩૧ સિદ્ધિના ગુણો તથા ૩૨ લેહે યોગસંગ્રહ, વગેરે જાણવા લાયક પદાર્થોના સ્વરૂપને યથાર્થ જાણે. વળી એક પ્રકારે અસંયમ, અને રાગ દ્વેષ રૂપ બે બાંધન તથા ત્રણ પ્રકારે ઠંડ, ગારવ, શત્ય, તેમજ ચાર લેહે વિકથા, કષાય, અને સંજ્ઞા તથા આર્તધ્યાન રોદ્રધ્યાન, તેમજ ઇંદ્રિયોના શબ્દાદિ પાંચ વિષયો અને કાયિકી વગેરે પાંચ ક્રિયાઓ ત્રણ અશુભ લેશ્યા, સાત ભય, આઠ મદ, તેર ક્રિયા સ્થાનો તથા અસંયમના ૧૭ લેહો, અપ્રમદના ૧૮ લેહો, ૨૦ અસમાધિના સ્થાનો, ૨૧ શબ્દ દોષો, તેમજ ૨૬ પાપ શ્રુત પ્રસંગો, ૩૦ મોહનીયના સ્થાનો વગેરે ત્યાગ કરવા લાયક પદાર્થોના ત્યાગ કરે, તથા દેવાદિના ઉપસર્ગોને સહન કરે, અને ધર્મ ધ્યાનાદિ શુભ ધ્યાનને ધ્યાવે, તથા પાંચ મહાવ્રતોને અને પાંચ સમિતિને પાલે, તેમજ ત્રણ શુભ લેશ્યાના પરિણામ રાખે, છ જીવનિકાયની રક્ષા કરે, અને ૬ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણે આહાર કરે, ૭ પિંડેષણને આરાધે, નવવિધ શીલને, અને દશ પ્રકારે શ્રમણ ધર્મને, તથા ૧૨ ભિક્ષુ પ્રતિમાઓને આરાધે, તથા ૨૨ પરીષદોને સહન કરે, ૨૪ તીર્થંકરોની ભક્તિ કરે, મહાવ્રતોની ૨૫ ભાવનાઓ ભાવે, ૨૭ સાધુના ગુણોને ધારણ કરે, આ રીતે ગ્રહણ કરવા લાયક (આરાધના લાયક, કે સહન કરવા લાયક) પદાર્થોને આરાધે, તે મુનિ ભવ જ્રમણને જરૂર ટાળે છે. આ રીતે અહીં ૧ થી ૩૩ સુધીના સ્થાનોનું ત્રણ પ્રકારે સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે.

॥૩૨॥ બત્રીશમા પ્રમાદ સ્થાન નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં પ્રમાદ શબ્દના નિદેશપાની ખીના જણાવતાં મદ વગેરે ને દ્રવ્ય પ્રમાદ અને વિષયોને (વિષયાસકિતને) ભાવ વિષય તરીકે જણાવ્યા છે. પછી સ્થાન શબ્દના નિદેશ જણાવતાં ચાલુ પ્રસંગે સંખ્યા સ્થાન અને ભાવ સ્થાનની જરૂરિયાત જણાવી છે. પછી કહ્યું છે કે પ્રભુશ્રી આદીશ્વર દેવના એક લાખ પૂર્વના દીક્ષા પર્યાયમાં અહો

રાત્ર પ્રમાણ જ પ્રમાણ કાલ હતો, ને શ્રીમહાવીર પ્રભુના દીક્ષા પર્યાયમા ફક્ત અતર્મુહૂર્ત જ પ્રમાણ કાલ હતો તથા પ્રમાણી જીવો અને ત સારમા ગાહુ વાર ભમે છે, એમ સમજીને લભ્ય જીવોએ મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામા લગાર પણ પ્રમાણને સેવવો નહીં આ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને જણાવ્યું છે કે, શ્રીઆચાર્ય ભગવત વગેરે મહાપુરુષોની ભક્તિ વગેરે સાધનોથી નિર્મલ જ્ઞાનાદિ રૂપ મોક્ષ માર્ગને આરાધના જરૂર મોક્ષે જવાય છે સમાધિની ઈચ્છાવાળા મુનિવરે ખપપૂરતા શુદ્ધ આહારાદિને વાપરવા જોઈએ, તથા તેણે સૂત્રાર્થના બાળકાર મુમુક્ષુ સદ્ગુણી સાધીદારને જરૂર ગોધવો, તેમજ નિર્દોષ યોગ્ય સ્થાને વિવેકથી આત્મ સ્વરૂપની ચિતવના કરવી જો શુણ્યાધિક કે સમાન ગુણી માધીદાર ન મળે તો કામભોગની આસક્તિ અને પાપને તજીને રાગદ્વેષ રહિતપણે વિચરણુ, પણ દુર્ગુણીના સંગ કરવોજ નહીં રહેવું તો શુણ્વતોના સંગમા જ રહેવું રાગદ્વેષથી મોહ થાય છે મોહથી કર્મ ઉપજે છે કર્મથી જન્મ મરણ થાય છે, તેમજ જન્મમરણથી દુખનો અનુભવ થાય છે એ પ્રમાણે મોહ અને તૃષ્ણામા, મોહ અને કર્મમા, કર્મ અને ભવમા, દુખ અને મોહમા, તૃષ્ણા અને લોભમા માહોમાહે કાર્ય કારણપણું સમજવું આ બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને રાગાદિને નાશ કરવાના મુખ્ય ત્રણ ઉપાયો આ પ્રમાણે જણાવ્યા છે—૧ સ્તિગ્ધરસવાળા પદાર્થો વાપરવા નહીં, ૨ સ્ત્રીઓ આદિના સસર્ગાદિ રહિત ઉપાશ્રયાદિ સ્થાને રહેવું ૩ સ્ત્રીના રૂપાદિને રાગથી જોવા નહીં આ હકીકતને સ્પષ્ટ સમજાવીને કમસર સ્ત્રીઓના ગગને દુખે કરી તજવાપણું અને વિપયોના ગાહુજ ખૂબ દૂલો તથા સારા કે નરસા વિપયોમા રાગાદિને નહિ કરવાની સૂચના, તેમજ વિપયાસક્તિથી થતા તુકયાનો વગેરે બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી કહ્યું છે કે—વિપયામકત જીવને વિપયોમા રાગ લેવાથી દુખ લોગવવું પડે છે પણ નિગસક્ત જીવો દુખી થતા નથી ગગદ્વેષથી વિકારની ઉત્પત્તિ થય છે, માટે મુનિવરોએ કોષાદિના લાગ કરવો, અકટખ્યાકારાદિને વાપરવા નહીં તથા વીતરાગી જીવને ગાધ હેતુ પણ મોક્ષાતુ કારણ થાય છે આ તમામ હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે કુમકટપોને તજવાથી અનુકંમે તૃપ્તિની હાનિ થાય ને કેવલજ્ઞાન પામે તથા મોક્ષે જાય આ રીતે આત્મા કૃતાર્થ બને છે

॥ ૩૩ તેત્રીશમા કર્મપ્રકૃતિ નામના અધ્યયનનો ૬૩ પરિચય ॥

અહીં ગર્યાતમા કર્મ શબ્દના ને પ્રકૃતિ શબ્દના નિરૂપણની બીના જણાવીને બહુ છે કે-કર્મ એ સસાગ્રુ કારણ છે તે જ્ઞાનાવરણીયાદિ ૮ કર્મોના કમસર ૫-૬-૨-૨૮-૪-૨ (૧૨-૬૭ ૬૩) ૨-૫ ઉત્તર ભેદો છે પછી પ્રદેશ ક્ષેત્ર કાલ ભાવનુ સ્વરૂપ જણાવીને સમજાવ્યું છે કે—આવના કર્મોને ટેકવા માટે અને પૂર્વે બાધેલા કર્મોદિના ક્ષય કરવા માટે કર્મપ્રકૃતિ વગેરેનું સ્વરૂપ જરૂર જાણવું જોઈએ આ રીતે કર્મોની વિવિધ હકીકતો અહીં વિસ્તારથી મગજાવો છે

॥ ૩૪ ચોત્રીશમા લેશ્યાધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ૬ લેશ્યાઓનું વર્ણન વિસ્તારથી કરતાં લેશ્યા શબ્દના ને અધ્યયન શબ્દના ૪-૪ નિલેપાની ખીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે. આ પ્રસંગે પ્રશસ્ત તેજે લેશ્યાદિક લેશ્યાઓને ગ્રહણ કરવાનું ને અપ્રશસ્ત કૃષ્ણ લેશ્યાદિક ૩ લેશ્યાઓને તજવાનું કહ્યું છે. પછી અનુક્રમે લેશ્યાના સ્વરૂપને વિસ્તારથી સમજાવનારા નામાદિ દ્વારેના વર્ણનમાં (૧) લેશ્યાના ૬ નામ, (૨) વર્ણ, (૩) રસ, (૪) ગંધ સ્પર્શ અને પરિણામ (૫) લક્ષણો, (૬) સ્થાનો, (૭) સામાન્યથી ગતિની અપેક્ષાએ લેશ્યાની જઘન્ય સ્થિતિનું અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું વર્ણન, (૮) વિવક્ષિત લેશ્યાના પરિણામ થવાના પહેલા સમયે અને છેલ્લા સમયે પરલવમાં જીવની ઉત્પત્તિ થતી નથી, પણ જ્યારે તે લેશ્યાની સ્થિતિમાંનું પહેલું અંતર્મુદ્ધર્ત વીતી જાય, ને છેલ્લું અંતર્મુદ્ધર્ત ખાકી રહે ત્યારે એટલે તે વચલા ગાળાના ટાઈમમાં જીવ પાછલા લવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને આગામી નવા લવમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં (તે નવા લવમાં) પણ પાછલા લવની લેશ્યાના પરિણામ અંતર્મુદ્ધર્ત સુધી રહે છે. ત્યાર બાદ ચાલુ લવની લેશ્યા શરૂ થાય છે. આ તમામ ખીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

॥ ૩૫ પાંત્રીશમા અનગાર માર્ગ ગતિ નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં આ અધ્યયનના નામમાં રહેલા (૧) અનગાર શબ્દ (૨) માર્ગ શબ્દ (૩) અને ગતિ શબ્દના નિલેપાની ખીના જણાવીને કહ્યું છે કે-જે મુનિ સંગ (આસકિત)ને તજીને નિર્દોષ ઉપાશ્રયમાં રહે, ખરાબ વચનોને બોલે નહિ, તથા કંચન કામિની (ધન, સ્ત્રી)નો પરિચય લગાર પણ કરે નહી, તેમજ નિર્દોષ લિક્ષાને વિધિ પૂર્વક મેળવીને અનાસકત ભાવે (આસકિત; લોહુપતાને તજીને) પોતે ખીજ આચાર્યાદિ મહા-પુરૂષોને વપરાવીને વાપરે, અને આદર સત્કાર વગેરેને આપે નહી, તથા ધર્મ ધ્યાનાદિને નિરંતર ધ્યાવે, તેમજ મમતાદિ કર્મજાંઘના કારણોથી બહુજ દૂર રહીને મૂલ ગુણાદિની આરાધનામય મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધનાને પરમ ઉદ્ધાસથી કરે, અને નિજગુણ રમણતાને વધારનારા ને ટકાવનારા શીલ સમતા સંતોષ સરલતા સાદાર્થ વગેરે સાત્ત્વિક ગુણોને આરાધે, તે મુનિ જરૂર સિદ્ધિ પદને પામે છે. આ તમામ ખીનાઓ અહીં સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

॥ ૩૬ છત્રીશમા જીવાજીવ વિલકિત નામના અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં ઉપક્રમ, નિલેપ વગેરેની ખીનાને જણાવતાં ક્રમસર જીવ, અજીવ, અને વિલકિત શબ્દના નિલેપાની ખીના, અને આ અધ્યયનનો ઉપોદ્ઘાત, તથા સંયમ અને તેનું ફલ, તેમજ લોકનું અને અલોકનું લક્ષણ વગેરે ખીનાઓ વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી અનુક્રમે લોકના દ્રવ્યાદિથી ચાર લેલોનું (દ્રવ્યલોક, ક્ષેત્રલોક, કાલલોક,

ને ભાવલોકનું) સ્વરૂપ, અને રૂપી અણુવના લેહો તથા અરૂપી અણુવના લેહો, તેમજ અરૂપી અણુવના ક્ષેત્રની કાલની હકીકત વગેરે વિસ્તારથી સમજાવીને રૂપી અણુવના લેહ ક્ષેત્ર, અને કાલનું તથા ભાવનું (વર્ણાદિનું) સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે આ રીતે અણુવનું વર્ણન પૂરું કરીને અણુવનું વર્ણન શરૂ કરતા અનુક્રમે મિદના ભેગે જણાવતા ટીકાકારે વિસ્તારથી દિગંધર મતનું ખડન કરીને સાબીત કર્યું છે કે “પુરુષની માફક સ્ત્રીઓ પણ જરૂર મુક્તિને પામે છે” પછી અનુક્રમે એક સમયે સિદ્ધિપદને પામેલા સ્ત્રીલિંગ મિદાદિની સખ્યા અને સિદ્ધને ઉચ્ચે જતા કયા અટકવું પડે છે વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો તથા સિદ્ધ-શિવાનું તથા લોકાત (લોકના છેડા)નું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી કમમગ સિદ્ધોની અવગાહના અને તેમનું સ્વરૂપ, તથા એક જ સ્થલે અનંતા સિદ્ધોનું રહેવું તેમજ તેમના અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવીને સિદ્ધોનું વર્ણન પૂરું કર્યું છે પછી સસારી જીવોના વર્ણનમાં અનુક્રમે જીવના ત્રસ અને સ્થાવર રૂપ બે ભેગે, અને સ્થાવરના પૃથ્વી, જલ, અને વનસ્પતિ રૂપ ત્રણ ભેગો, તે દરેકના સૂક્ષ્મ ગાદર પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત ભેગો, તેમજ ગાદર પૃથ્વીના સ્લક્ષ્ણ અને ખગ પૃથ્વી રૂપ બે ભેગો વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પછી અનુક્રમે સર્વ લોકમાં ફેલાઈને રહેનારા સૂક્ષ્મ જીવોની બીના જણાવીને કહ્યું છે કે ગાદર પૃથ્વી વગેરે સ્થાવરો લોકના એક દેશમાં રહે છે પછી પૃથ્વીકાયના વર્ણાદિની અગેષ્ટાએ થતા ભેદો અને આયુધ્યાદિનું વર્ણન કરીને એજ પ્રમાણે (પૃથ્વીકાયમાં જેવું કહ્યું તેવું) અધ્યાયન વર્ણનમાં પણ તેના ભેદ, કાય સ્થિતિ, આયુધ્ય વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી અનુક્રમે વનસ્પતિના પ્રત્યેક અને સાધારણ રૂપ બે ભેદો, તથા તે દરેકના ભેદો, તેમજ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિનું સ્વરૂપ જણાવીને તેના (વનસ્પતિના) કાય સ્થિતિ, આયુધ્ય, વર્ણાદિથી થતા ભેદો વગેરેની હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે અહીં સ્થાવરની બીના પૃથ્વી કાય છે ને ત્રસની બીના શરૂ થાય છે તેમાં તેલકાય અને વાયુકાયને ગતિ ત્રસ તરીકે અને બેદ્રિય તેદ્રિય ચતુર્દ્રિય અને પચેન્દ્રિયને ઉદાસત્રસ તરીકે જોખાખાવ્યા છે અને દેવ નારક મનુષ્ય તિર્થંચોને પચેન્દ્રિયના ૪ ભેદ તરીકે જણાવ્યા છે આ બંને પ્રકારના ત્રસ જીવોના કમસર ભેદ, આયુધ્ય, કાયસ્થિતિ વગેરેની સ્પષ્ટ બીના સમજાવીને હિતશિક્ષા આપી છે કે—મુનિવરોએ આ રીતે જણાવેલું સ્વરૂપ સાભરીને સમ્યગ્દર્શનને નિર્મલ કરવા પૂર્વક પગ્મ ઉત્સામથી આરિત્ર ધર્મની આસ્તિકી આગધના કરીને સિદ્ધિપદને પામવા નિગ્નતર અપ્રમત્ત રહેવું જોઈએ આ રીતે સયમી ભવ્ય જીવો અનશનને અગીકાર કર્યા પહેલાં ૧૨ વર્ષો મુખી સલેખના કરે છે અનશનને લાયક બનાવનારી આ સલેખના છે તેમાં કપાયાદિને મદ કરવાનો તીવ્ર પ્રયત્ન કરાય છે ને તેલના કોળા કરાવવા વગેરે વિધિ પણ કરાય છે આ તમામ બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને અનુક્રમે કાર્ષિક ભાવના વગેરે અગુભ ભાવનાઓના નામ અને સ્વરૂપ, તથા તે દરેક ભાવના ફલો, તેમજ શ્રી જિન વચનને અનુમારે વર્તવાનું ને નહિ વર્તવાનું ફલ વગેરે બીનાઓને વિસ્તાર પૂર્વક સમજાવીને છેવટે નિર્ચુક્તિકારે જણાવ્યું છે કે—

જેઓ ઘણાં આગમોને યથાર્થ સ્વરૂપે જાણતા હોય, દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિના જાણકાર પરમ ગીતાર્થ હોય, નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન આરિત્રના સાધક તથા ગંભીર હોય, તેમની પાસેજ મુનિવરાદિકે પોતાના દોષોને આત્મશુદ્ધિ કરવાના શુદ્ધ આશયથી જાણાવવા જોઈએ, પણ ખીજા અગીતાર્થાદિની પાસે આલોચનાદિ વિધિ કરવો નહિ. અને લગ્ય જીવોજ આ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને લાભે છે, ને સંપૂર્ણ પ્રકારે આરાધે છે. આ સૂત્રનું અધ્યયન અને શ્રવણ ચતુર્વિધ સંઘને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં મદદ કરે છે. જેમ એક પિતા પોતાના અંતકાલે પુત્રને હિતકારિણી (સોનેરી) હિતશિક્ષાઓ આપે, તેમ પ્રભુશ્રી મહાવીરે અંતકાલે સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા રૂપ સંઘના કલ્યાણને માટે અહીં અપૂર્વ હિતશિક્ષાઓ (સોનેરી શીખામણો) દ્રુમાવીને કહ્યું કે—તમે આ રીતે વર્તશો તો જરૂર સિદ્ધિપદને પામશો. અહીં આ ૩૬ અધ્યયન પૂર્ણ થાય છે. તે પૂર્ણ થતાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રને દૂક પરિચય પણ પૂરો થયો.

॥ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો પચીશમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

॥ છન્વીશમો પ્રકાશ ॥

॥ શ્રી નદી સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્ય ॥

બુદ્ધ પરિચયલેસ, નદી મુત્તસ્ત પરમમુત્તસ્ત ॥
સિરિદેવગાયત્રેણ, રદ્ય નાળપ્પવાયાઓ ॥ ૨૦૬ ॥

તિત્થચરમણહરાણા-ર્યાબલીચેવ સીસપરિસાઓ ॥
ઓદીમણપજ્જવ કે-વલ મરૂપ્પાણમુચનાણ ॥ ૨૦૭ ॥

જીવપસિદ્ધી સદ્-પ્પામણ મવત્તિમોચણનિરાસો ॥
વેયસ્સ પોરુસેય-ત્તલ્લહણ વિત્તિયારેણ ॥ ૨૦૮ ॥

સન્વણવાયનેર-પ્પસલ્લમયમુત્તિલ્લહણ છેસા ॥
મેયામેયપસિદ્ધી-અદ્ધહિમુવમાહિ સઘયુઈ ॥ ૨૦૯ ॥

અતરદીવા પજ્જ-ત્તિચારણા સુલ્લપચરપ્પણવણા ॥
રૂપી મુત્તિપસિદ્ધી, સ્વભોગવિચારણા છેસા ॥ ૨૧૦ ॥

કાલિયસણ્ણાઈતિગ, પરુવિય કાલચક્કપ્પણત્તી ॥
તિસયાદિય પાલ્લદિય-મયલ્લહણમિત્તિ સલ્લેવો ॥ ૨૧૧ ॥

ચુણ્ણી લલ્લુગુરવિત્તી, ટિપ્પણયાઈ તયત્થવોદ્દયા ॥
જણાગમમજ્જુ-ગ્ધાલ્લહણવરુક્કિયા દોણિ ॥ ૨૧૨ ॥

૨૫૦૮૧૨ — શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના છન્વીશમા પ્રકાશમા શ્રીનદી સૂત્રનો પરિચય દ્વકામા કહીશ શ્રી દેવવાચકગણિ મહારાજે પાચમા શ્રીજ્ઞાનપ્રવાહ પૂર્વમાથી જ્ઞાનના વિભાગનો ઉદ્ધાર કરીને આ શ્રી નદી સૂત્રની રચના કરી છે વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે ‘દુણદુ’ ધાતુ સમૃદ્ધિ અર્થને જણાવે છે તેથી જોના અધ્યયન, શ્રવણ, અને નિદિધ્યસ (અર્થની ચિતવના) થી આત્મા સમૃદ્ધિ પામે, એટલે નિર્મલ જ્ઞાનાદિ ગુણોને પરમ આનંદથી આરાધીને ત્રિદિશ્વરનામા કાયમ નિજ ગુણાનની યજ્ઞને રહે, તે નદી મૂત્ત કહેવાય નિર્મલ દર્શન અને આગ્નિની આરાધનામા જ્ઞાનની બહુજ જરૂરિયાત સમજીને જ અહીં જો કે

જ્ઞાનનું વર્ણન વધારે કયું છે, તે પણ વચમાં સિદ્ધિ વગેરેના વર્ણનમાં દર્શન અને આરિત્રનું પણ વર્ણન કયું છે. ॥ ૨૦૬ ॥ અહીં અનુક્રમે શ્રી તીર્થ કર દેવોની અને ગણધરોની આવલિકાનું વર્ણન તથા શ્રી જિનશાસનની સ્તવના તેમજ સ્થવિરાવલીનું વર્ણન કયું છે. પછી અનુક્રમે અર્વાધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. ॥ ૨૦૭ ॥ અહીં ટીકાકારે શરૂઆતમાં તીર્થ કર દેવોની સ્તુતિનું વર્ણન કરતાં અનુમાનાદિ પ્રમાણોથી જીવની અને શાબ્દ બોધની સાળીતી કરીને ભવ વિમોચન નામના મતનું ખંડન પણ કયું છે. અને વર્તમાન શાસનના નાયક પ્રભુશ્રી વર્ધમાન સ્વામીને નમસ્કાર કરવાની ખીના જણાવનારી ગાથાના વિવરણમાં વહાંતીઓ જ વેદને અપોરૂપેય માને છે તે મતનું ખંડન કયું છે. ॥ ૨૦૮ ॥ તથા શ્રામહાવીર પરમાત્માની તેમના અતિશયોના વર્ણન કરવા દ્વારા સ્તુતિ કરવાના પ્રસંગે અનુક્રમે સર્વજ્ઞવાદ, રાગાદિનો આત્યાતક ક્ષય, નૈરાત્મ્યવાદનું અને સાંખ્ય દર્શને માનેલી મુક્તિનું ખંડન, તથા ભેદાભેદનાં સિદ્ધિ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે. તેમજ શ્રીસંઘમાં નગર વગેરે આઠ પદ્ધતિઓની ઉપમાઓ ઘટાવીને તેની (શ્રીસંઘની) સ્તુતિ કરી છે. ॥ ૨૦૯ ॥ તથા ચોથા મનઃપર્યવ જ્ઞાનના વર્ણન કરવાના પ્રસંગે ૫૬ અંતર દ્વીપોનું, ૬ પર્યાપ્તિઓનું ને ચારણ મુનિઓનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમજ બે ક્ષુદ્રક પ્રતરોની ખીના સમજાવી છે. અને અનંતર સિદ્ધિના ભેદો જણાવતાં સ્વયંબુદ્ધોમાં ને પ્રત્યેકબુદ્ધોમાં તદ્દાવત તથા ‘શ્રી સિદ્ધિ પદને જરૂર પામે છે’ એમ સાળીત કરીને દ્વિગંધરોના મત (શ્રી મોક્ષે જય જ નહિ આવી માન્યતા)નું ખંડન કયું છે. તેમજ પરંપર સિદ્ધિના વર્ણનમાં “કેવલિને એક સમયે એકજ ઉપયોગ હોય, પણ બે ઉપયોગ ન હોય” આ સૈધ્ધાંતિક મતનું સાળીત કરીને બે ઉપયોગને કહેનારા શ્રીસિદ્ધિસેન દ્વિવાકરના મતનું ખંડન કયું છે. ॥ ૨૧૦ ॥ અને સજ્ઞ શ્રુતાદિના વર્ણનમાં દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા વગેરે ત્રણ સંજ્ઞાઓનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તથા સમ્યક્ શ્રુતાદિના વર્ણનમાં કાલચક્રનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમજ અંગ પ્રવિષ્ટ શ્રુતના વર્ણનમાં ૩૬૩ પાખંડીઓના મતોનું ખંડન કયું છે. આ રીતે દ્વકામાં શ્રીનંદીસૂત્રનું વર્ણન જાણવું. ॥ ૨૧૧ ॥ આ શ્રીનંદીસૂત્રના યથાર્થ રહસ્યને ઓછા વધતા પ્રમાણમાં સમજાવવાના પ્રાકૃત સંસ્કૃત સાધનો ચાર છે. તેમાં (૧) શ્રીજિનદાસ ગણિ મહત્તરે વિ૦ સં૦ ૭૩૩માં નંદી ચૂર્ણિની રચના કરી છે. કેટલાએક ઐતિહાસિક વિદ્વાનો માને છે કે શ્રીનંદીસૂત્રની રચના ઇ૦ સ૦ના ત્રીજા સૈકાથી માંડીને પાંચમાં સૈકામાં થઈ હોય. તેમાં પ્રમાણ તરીકે અહીં જણાવેલા જૈન આગમ વગેરેના નામો છે. તેની પછી ચૂર્ણિની રચના થઈ છે. આ ચૂર્ણિની કેટલીક પ્રતોમાં શક સંવત્ ૫૬૮ જણાવ્યો છે, તે પણ વ્યાજબી છે કારણ કે શક સંવત્માં ને વિક્રમ સંવત્માં ૧૩૫ વર્ષોના ફરક હોવાથી ૭૩૩માંથી ૧૩૫ બાદ કરતાં ૫૯૮ આવે છે. આ ૫૯૮માં વર્ષને કેટલાએક વિદ્વાનો ચૂર્ણિના લિપિકાળ તરીકે માને છે જૈન મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલી આ ચૂર્ણિમાં પ્રાકૃત વિભાગ વધારે પ્રમાણમાં જણાય છે. (૨) તેમાં

પણ ગાદુજ સંપેદ છે એમ જાણીને સૂક્ષ્મના આધારે શ્રી હરિભદ્રગુરિ ગદ્યાનગે ૨૩૦૦ શ્લોક પ્રમાણ નાની ટીકા જનાવી (૩) આ ટીકામાંના દહીન પદોની ઉપર ૩૩૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટિપ્પનકની રચના કરી હતી (૪) શ્રી મવચગરિ મહાનગે સૂક્ષ્મ લઘુરૂપિ આદિની દહીનતાને દર કરવા માટે અને જાણણીને શ્રી નદી સૂત્રનું યથાર્થ -વરૂપ સમજાવવા ૭૩૩૨ શ્લોક પ્રમાણ મોટી ટીકા જનાવી કેટલાએક ઐતિહાસિક ગદ્યામાં કહ્યું છે કે— આ ટીકાની રચના વિ. સ. ૧૨૬૧માં થઈ છે અને આ શ્રી નદી સૂત્રના અર્થને સમજાવવાના જાણવશોધ વગેરે બીજા પણ માધનોમાંના કેટલાએક ઉપય અને મુદ્રિત પણ છે શ્રી આચાર્યભાઈ આગળો ૩૫૧ રત્નની પેટીને ઉપાડનારી બે કુળીઓમાં એક કુળી શ્રી નદી સૂત્ર કહી છે, ને બીજી કુળી શ્રી અનુયોગ દ્વારા મૂત્ર કહી છે જેમ કુળી વિના પેટીને વામેનું તાણું ઉપડે નહીં, ને તેમાં રહેલા પદાર્થો વપરાય નહીં, તેમ શ્રી નદીસૂત્રના અને અનુયોગદ્વારા સૂત્રના અર્થને જાણવા વિના દાદશાગી ગણિપિટકાદિનું યથાર્થ રહસ્ય જાણાય નહિ શ્રી નદી સૂત્રના મૂળ પ્રમાણ ૭૦૦ શ્લોકનું જાણવું ૥૨૧.૥

॥ શ્રીનંદી સૂત્રનો ૬૬ પરિચય ॥

આ સૂત્રમાં ૬૦ ગાથા સિવાયનો જાણેનો ભાગ ગદ્યમાં એટલે પદ્ધતિ રૂપે છે બીજા સૂત્રોની માફક અહીં અધ્યયનાદિ વિભાગો પાડ્યા નથી થો જિનશાસનમાં આ સૂત્ર જ્ઞાનનું નિરૂપણ કરે છે તેથી પરમ મગલિક ગણાય છે માટેજ લાયક હોવાને શ્રી આચાર્યભાઈ પદવી દેતી વખતે મૂત્ર નદીસૂત્ર સંપૂર્ણ જોવાય છે ને બીજા યોગોદ્દહનાદિ પ્રસંગ લઘુ નદીસૂત્ર જોવાય છે આ શ્રી નદીસૂત્રની શરૂઆતમાં અનુક્રમે શ્રી તીર્થ કર ભગવત અને શ્રી મહાવીરસ્વામી વગેરેની સ્તુતિ કરીને શ્રી સદ્યને (૧) નગર, (૨) ચક્ર, (૩) રથ, (૪) કમળ, (૫) ચક્ર, (૬) સૂર્ય (૭) સમુદ્ર, (૮) અને ગેરૂ પર્વતની ઉપમાઓ દહીને (ધનવીને) સ્તુતિ કરી છે પછી કમસર (સ્તુતિ કરવા રૂપે) તીર્થ કરાની અને ગણધરની આવલિકા દહીને શ્રી જિનશાસનની સ્તવના કરી છે પછી અધિર ભગવતોની આવ વિદ્ય જણાવીને અને શ્રુતજ્ઞાનને નમસ્કાર કરીને જ્ઞાનની અને પર્વદાની બીજા શરૂ કરી છે તેમાં પર્વત મેઘ ધડા વગેરેના દહાતો આપી યોગ્ય પર્વદાનું ને અયોગ્ય પર્વદાનું સ્વરૂપ જણાવીને વિરૂપર્વદા, અવિરૂપર્વદા અને દુર્વિરૂપ પર્વદાનું સ્વરૂપ નમજાવ્યું છે પછી કમસર જ્ઞાનના પાંચ ભેદો અને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન, કેવલ જ્ઞાન, આ ક્રમે પાંચ જ્ઞાનને કહેવાના કારણે, તથા પ્રમાણના બે ભેદો, તેમજ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન આ બે જ્ઞાનનું પરોક્ષપણ વગેરે બીજાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને નોઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, એમ બે ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી અવધિજ્ઞાનના વર્ણનમાં તેના સુખ્ય બે ભેદો, અને તે દરેકના બે બે ભેદો સમજાવતા ક્ષયે

પશમ લાવની સાખીતી કરીને જણાવ્યું છે કે ગુણપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાનના અનુગામી અવધિજ્ઞાન, વગેરે ૬ લેહો છે એમ સમજવું. પછી આનુગામિક અવધિજ્ઞાનના વર્ણનમાં અંતગત અવધિજ્ઞાન અને મધ્યગત અવધિજ્ઞાન, નિયત અવધિજ્ઞાન, અનિયત અવધિજ્ઞાન વગેરેની હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવીને અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. પછી જઘન્યથી ને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ધમાન અવધિ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જણાવતાં કાલાદિના સૂક્ષ્મતા વગેરેનું પણ સ્વરૂપ જણાવીને ક્રમસર અવધિ જ્ઞાનના હીયમાન, પ્રતિપાતી ને અપ્રતિપાતી લેહોનું સ્વરૂપ, અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ લાવથી અવધિ જ્ઞાનનો વિચાર, તથા બાહ્યાવધિ, અને અભ્યંતરાવધિનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે. અહીં અવધિ-જ્ઞાનનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે.

પછી મનઃપર્યવ જ્ઞાનના વર્ણનમાં અન્તરદ્વીપો, પર્યાપ્તિ અને ચારણ મુનિઓનું સ્વરૂપ જણાવીને તેના લેહો, અને તેથી (મનઃપર્યવ જ્ઞાનથી) જાણવા લાયક પદાર્થોનું સ્વરૂપ, તથા બે ક્ષુદ્ધક (નાના) પ્રતરોની ખીનાને સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી કેવલજ્ઞાનના વર્ણનમાં સયોગીનું કેવલજ્ઞાન અને અયોગીનું કેવલજ્ઞાન તથા અનંતર સિદ્ધ અને પરંપર સિદ્ધના કેવલજ્ઞાનને જણાવતાં સત્પદ વગેરે ૮ પ્રકારે ક્ષેત્ર કાલાદિની હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે અનંતર સિદ્ધોના લેહો જણાવતાં સ્વયંબુદ્ધમાં ને પ્રત્યેકબુદ્ધમાં ૬૪ ૬૪ રીતે જૂદાશ હોય છે તે અને સ્ત્રીઓ પણ મોક્ષે જરૂર જઈ શકે જ છે. આ ખીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવીને દિગંઠર મતનું ખંડન કર્યું છે. પછી પરંપર સિદ્ધોના કેવલજ્ઞાનના વર્ણનમાં એક કાલે કેવલીને એક ઉપયોગ હોય કે બે (કેવલજ્ઞાન દર્શનના) ઉપયોગ હોય? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો વિસ્તારથી કર્યો છે. અંતે શ્રીતીર્થંકર દેવોના વચનનું દ્રવ્ય શ્રુતપણું સાખીત કરીને કેવલજ્ઞાનનું વર્ણન પૂરું કર્યું છે. પછી મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાનનું વર્ણન શરૂ કર્યું છે અહીં અનુક્રમે મતિજ્ઞાનમાં ને શ્રુત-જ્ઞાનમાં જૂદાશ, તથા સમ્યક્પણું ને મિથ્યાપણું, તેમજ અશ્રુત નિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ વગેરે ૪ લેહોનું દૃષ્ટાંતો સાથે વર્ણન વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે. શ્રુત નિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના ૪ લેહોનું સ્વરૂપ સમજાવતાં અનુક્રમે અવગ્રહના બે લેહો, અને વ્યંજના-વગ્રહના ૪ લેહો, મનનું ને આંખનું અપ્રાપ્યકારીપણું, તેમજ પ્રાપ્યકારી ૪ ઈન્દ્રિયો (કાન, દ્રાણ, સ્પર્શેન્દ્રિય, જીહ્વા) માં કાનનું પ્રાપ્યકારીપણું વિસ્તારથી સમજાવતાં 'શબ્દ એ આકાશનો ગુણ નથી, પણ પૌષ્ણલિક દ્રવ્ય છે' વગેરે હકીકતોને પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે ૬ અર્થાવગ્રહોની ખીના અને અવગ્રહના પાંચ પર્યાય વાચક શબ્દો, તથા ઇહા અપાય ને ધારણના લેહો અને પર્યાય વાચક શબ્દો, તેમજ અવગ્રહાદિનો કાલ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી વ્યંજનાવગ્રહનું સ્વરૂપ સમજાવતાં પ્રતિબોધક (જગાડનાર) નું ને મસ્તક (કોડીયા) નું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. પછી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ લાવથી આલિનિબોધિક (મતિજ્ઞાન) ના લેહોનું સ્વરૂપ, તથા મિશ્ર શબ્દાદિનું સ્વરૂપ તેમજ પર્યાય વાચક શબ્દો વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવીને શ્રુતજ્ઞાનનું વર્ણન શરૂ કર્યું છે. તેમાં શ્રુત-

જ્ઞાનના ક્રમસર અક્ષરશ્રુત વગેરે ૧૪ લેદોનું સ્વરૂપ સમજાવતા અક્ષરશ્રુત, અનક્ષરશ્રુત, સંતીશ્રુત, અસંતીશ્રુત આ ચાર લેદોનું સ્વરૂપ સમજાવતા દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા, હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા અને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞાનું સ્વરૂપ પણ સમજાવ્યું છે પછી અનુક્રમે સમ્યક્શ્રુત અને મિથ્યા શ્રુત વગેરેનું સ્વરૂપ સમજાવતા કાલચક્રનું પણ સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે પાંચી ક્રમસર સાદિશ્રુત, સાતશ્રુત, અનાદિશ્રુત, અનતશ્રુત, ગમિકશ્રુત, અગમિકશ્રુત, આ બધા શ્રુતજ્ઞાનના લેદ વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવીને શ્રુતજ્ઞાનના આવશ્યક ઉત્ક્રાંતિકશ્રુત, કાલિકશ્રુત, પ્રતીર્ણકશ્રુત વગેરે લેદો અને અગ પ્રવિષ્ટશ્રુતના ૧૨ લેદો જણાવવાના પ્રસંગે આચારાગત સંક્ષેપે વર્ણન કરીને સૂત્રકૃતાગત વર્ણન કરતા ઉપર પાપ ડીએના અયોગ્ય વિચારોનું ખડન કરીને આદાદરોલીએ સાચી બીના જણાવી છે પછી અનુક્રમે આનાગ, સમવાયાગ, વ્યાખ્યાપ્રગ્નપ્તિ (શ્રી ભગવતી સૂત્ર), જ્ઞાતાધર્મકથાગ, ઉપાસકદશાગ, અનકૃદ્દશાગ, અનુત્તરોપપાતિકદશાગ, પ્રક્ષવ્યાકરણ, વિપાકશ્રુત, આ આઠ અંગોનું સ્વરૂપ દેકામા કહીને દૃષ્ટિવાદનું સ્વરૂપ જણાવતા તેના પાંચ લેદો અને તે દરેક લેદના પણ લેદો, (પ્રલેદો) પહેલા ચાર પૂર્વોની વસ્તુઓ ને ચૂલિકાઓ, તથા છેલ્લા ૧૦ પૂર્વોની વસ્તુઓ, તેમજ સિંધોના સ્વરૂપને જણાવનારી, ને ૫૦ ગાથાના પ્રમાણવાલી શ્રી સિંધ પચાશિકાનું વર્ણન વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી અનુક્રમે દ્વાદશાંગીની આરાધનાનું ને વિરાધનાનું દ્વલ, તથા તેનું અર્થની અપેક્ષાએ નિત્યપણ ને શબ્દ રચનાની અપેક્ષાએ અનિત્યપણ તથા શ્રુતના ૧૪ લેદો વગેરેને જણાવનારી સંઘ ગાથાના અર્થો, તેમજ બુદ્ધિના ૮ શુભો વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે આ શ્રી નદીસૂત્ર વગેરેના આધારે જ શ્રી વિશેષાવશ્યક વગેરે ગ્રાંથોની ગ્યતા થઇ છે તેથી જણાય છે કે જ્ઞાનનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ સમજાવનાગ શ્રી નદીસૂત્રાદિમા આ નદીસૂત્ર પ્રધાન ગણાય છે અહી જ્ઞાનનું સ્વરૂપ બહુજ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે, તેથી તેમાથી અને બીજા ઘણા ગ્રંથોમાથી સાર લઇને 'સમ્યક્જ્ઞાનનું રહસ્ય' આ નામે દેકામા જણાવ્યું છે

॥ સમ્યક્જ્ઞાનનું રહસ્ય ॥

નાળ પવાસગ સોહઓ તવો સનમો અ ગુત્તિધરો ॥

તિજ્ઞપિ સમાઓગો, મોક્ષવો જિણસાસણે મળિઓ ॥ ૧ ॥

શ્રી જૈનેદ્ર શાસન એ મન વચન કાયાના ત્રિવિધ તાપને શમાવે છે અને તે ઉત્તામ જ્ઞાન મહિત ક્રિયાની આરાધના કરવાથી જે આનંદ થાય તેના ધોધપ્રવાહથી ભરેલું છે આવા ભાવ સપત્તિને દેનારા શ્રી જૈનેદ્ર શામનમા ઉત્તામ જ્ઞાન અને ક્રિયાની યથાર્થ (ખરી નિર્મલ) આરાધના કરીએ તો શ્રેયશના સુખ પામીએ એમ દેકામા કહી શકાય અને આ વચનનેજ વિસ્તારીને ઉત્તામ દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર એ ત્રણની સાધના કરવાથી મુક્તિપ્રદ

મળે, એમ કહી શકાય. આ બાબતમાં અનુક્રમે પુરાવા આ પ્રમાણે બાબુવા-કરેમિલંતે (શ્રી સામયિકસૂત્ર)ના વિવરણરૂપ શ્રીવિશેષાવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“જ્ઞાનક્રિયામ્બ્યાં મોક્ષ.” અને શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં કહ્યું છે, કે “સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ.”

પ્રશ્ન—ઉપરના સૂત્રોમાં ક્રિયાની પહેલાં જ્ઞાન કહ્યું, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર:—જ્ઞાન હોય તોજ ક્રિયાની નિદોષ આરાધના થઈ શકે, આ ઇરાદાથી સૂત્ર-કારે ક્રિયાની પહેલાં જ્ઞાન કહ્યું છે. જેમ ત્રિકુળાં (કરડાં, બેડાં, આમળા) પાણીને સાફ કરે છે, તેમ આત્મામાં રહેલાં જૂનાં કર્મો રૂપી કચરો સાફ કરવાને સમર્થ હોય, તો તે એક નિયાણુરહિત, વિધિને બાણીને તે પ્રમાણે કરેલી તપશ્ચર્યાજ છે. અને જે નવાં કર્મો આવે, તે કર્મોને સયમ રોકી શકે છે. આ સંયમ અને તપની સાધનાનો વિધિ જ્ઞાન દ્વારા સમજી શકાય છે. મારે શરૂઆતમા જ્ઞાન એ પ્રકાશક છે એમ કહ્યું. આ ત્રણેની સાધનાથી મુક્તિપદ પામી શકાય. અહીં જેમ જ્ઞાનને પહેલું કહ્યું એમ છએ જીવનિકાયતું સ્વરૂપ, સંયમની હુલેલતા વિગેરે ઉત્તમ આચારને જણાવનાર શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રના ચોથા પદ-જીવનિકા નામના અધ્યયનમાં પરમ પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી^૧ શર્યંભવસૂરિ મહારાજે પણ જ્ઞાનને પહેલું કહ્યું છે તેનો મુદ્દો એ છે કે—“શ્રી જૈન ધર્મતું મૂલ (પાયો) કયા છે, જીવ અજીવ વિગેરેની સમજણ હોય તોજ જીવને બચાવી શકાય. નહિ તો એવું બને કે અજીવને બચાવે અને જીવને હણે, તેમજ જ્ઞાન હોય, તોજ માફ કર્યાણુ શાથી થશે ? કયા કયા પાપના કારણો મારે છોડવા જોઈએ ? આ બધું જીવ બાણી શકે છે.” તે પાઠ આ પ્રમાણે બાણુવો—

પદમં નાણં તઓ દયા, एवं चिद्वइ सव्वसंजए ॥

अण्णाणी किं काही, किं वा नाहीइ छेयपाचमं ॥ १ ॥

આવી જ્ઞાનની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં લઈને બીજા અનેક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે (૧) જ્ઞાન એ ત્રીજી આંખની જેવું છે. કારણ કે તે દ્વારા અતીન્દ્રિય પદાર્થોની પણ બીના આપણે સ્પષ્ટ જાણી શકીએ છીએ. તથા (૨) અલૌકિક સૂરજ જેવું જ્ઞાન છે. કારણ કે જે અલ્પંતર અજ્ઞાન આપણને સંસાર ચક્રમાં રબડાવી રહ્યું છે, તેને જ્ઞાનથી જ ફર કરી શકાય છે. (૩) આશ્ચર્યકારી ઘરેણું જેવું જ્ઞાન છે. કારણ કે અજ્ઞાની માણસ દેખાતાં સોના રૂપાનાં ઘરેણું ભલે ખેરે, પણ જેવી શોભા જ્ઞાની માણસ જ્ઞાનના પ્રતાપે અહીં અને પરદેશમાં પામે છે તેવી શોભા ઘરેણુંને ધારણ કરનાર અજ્ઞાની પામી શકતા નથી. (૪) હોંશિયાર ચોર પણ ન

૧ આ સૂરિજી મહારાજનો જન્મ વીં સં ૩૬ માં, અને વીં-સં ૬૪ માં ૨૮ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા, તથા વીં સં ૭૫ માં યુગ પ્રધાન થયા. સંભવ છે કે તેમણે વીં સં ૮૪ અને ૯૪ની વચ્ચેના કાલમાં દશ વૈકલિક બનાવ્યું હોય. અને મનકે મુનિનો સ્વર્ગવાસ પણ તેજ અરસામાં સંભવે છે. તથા વીર સં ૯૮માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

ચોરી શકે તેવા દિગ્ધ ધનની જેવું જ્ઞાન છે કારણ કે દુનિયામાં દેખાતું સોતું વિગેરે ધન ચોર ચોગી શકે, પણ જ્ઞાનની ચોરી થઈ શકેજ નહિ ઉત્કૃષ્ટ કથાનકોમાં એમ સલખાય છે કે ‘સમીપ્તે નયનયોર્ન દિ કિંચિદસ્તિ’ આ સમગ્ર પૂરનાર શુનેગાર ચોરને રાત્રીએ મુક્ત કર્યો ઉન્માર્ગે જતાં જીવોને ચોરી વિગેરે પાપના ગતેથી હઠાવી સન્માર્ગમાં પણ જ્ઞાન જ લાવી શકે છે તથા હિંસા, ધનની મૂર્છા, વિષય વિગેરેને ન સેવવા જોઈએ અને વૈરાગ્ય સંજમ તપ તથા દયાની સેવના કરવી જોઈએ વિગેરે જાણતની સમજણ પણ જ્ઞાનથી થઈ શકે છે કથાય મોહનીય વિગેરે કર્મ રૂપી પર્વતને લેદવાને વજ્ર જેવું જ્ઞાન છે, તે મનને નિર્મલ બતાવે છે આવા આવા અનેક વિશાલ સુદાઓને ધ્યાનમાં લઈને મહાપાપાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે “વીરૂવસમુદ્રોત્થમિત્વાદિ” વચનો દ્વારા માંક જણાવ્યું છે કે—“જ્ઞાનના સન્કાશ્વાલી ક્રિયા સોનાના ધડા જેવી જાણવી” તથા જેમ દેહકાંતુ કલેવર જાળીને રાખ થયું હોય, તેા તેમાંથી નવા દેહકા ઉપજેજ (વાય) નહિ, તેમ જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયાની આરાધના કરતા જે કર્મ ખપે, તે ફરી ન જાય જ્ઞાનવાળી ક્રિયા સૂર્યના પ્રકાશ જેવી અને જ્ઞાન વિતાની ક્રિયા આગીયા જીવહાના પ્રકાશ જેવી કહી છે અનેક અંશોમાં આવા જ્ઞાન શુણને ધાવણ કરનાર સયમધારી શ્રી મુનિરાજ વગેરેની ઉર્ધ્વગતિ થાય એમ કહ્યું છે આવી અનેક અપેક્ષાઓને લક્ષ્યમાં લઈને શ્રી ન્યાયાચાર્ય વગેરે અનેક પ્રામાણિક મહાપુરુષોએ જ્ઞાનના ઉત્તરર્પને આરિત્ર જણાવ્યું છે તે સર્વાંશે ઘટિતજ છે એમાં પણ ખરૂં વ્યવસ્થા એ સમજવાતું છે કે જે જીવને જ્ઞાનની પરિપાક દશા (ઉત્કૃષ્ટપણ) હોય, તે જીવને જરૂર આરિત્ર હોય આજ ઇગ્દાથી પ્રશમગતિ આદિ અનેક શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે જ્ઞાનનું એટલે લવણાતુ ફલ એ કે ‘વિગતિ શુણને મેળવવો’ જ્યારે મોહવાસનાનું તોડાન ગાત થાય, ત્યારે સમજવું કે હવે આપણે જ્ઞાનનું ફલ પામ્યા છીએ

વળી એ પણ જરૂર યાદ રાખવા જેની ખીના છે કે—ખરી આત્મિક શાંતિ મોહરાજને હરાવીએ તો પામીએ કાયા પોચા માણસો મોહને ન હરાવી શકે એ તો શૂરવીરનું ગમ છે જ્ઞાનની સહાયથી આત્મા જરૂર શૂરવીર બને છે ને તેથી આત્મિક શાંતિને સાધવામાં જરૂર વિજય પામે એમાં નવાઈ શી? શ્રી જ્ઞાનસારમાં અધિકાર મહારાજે મુનિરાજને ઇંદની સાથે સરખાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—ઈદ જેમ વજ્ર રાખે છે તેમ મુનિ નિર્મલ જ્ઞાનરૂપી વજ્રને ધારણ કરીને સહજાનંદ (નિજ શુણ રમણતા) રૂપી નંદન વનમાં કોડા કરે છે (મોજમાં વિચરે છે) આવા જ્ઞાનરૂપી ખનનનાના પ્રતાપેજ અશાતાવેદનીય વિગેરે કર્મોના ઉદયગ્રલે પણ સમગ્રુ લબ્ય જીવોને લગાર પણ કલેશ દે જોદ થનો નથી એમ તો ગીતા પણ કમુવ રહેજ છે ત્યાં (ગીતામાં) કહ્યું છે કે—

જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનોશ્વાત્ર, સમે પ્રારગ્યકર્ષણી ॥

ન ગ્લેશો જ્ઞાનિનો ધૈર્યાત્. ક્લિષ્ટત્યજ્ઞોઽધૈર્યતઃ ॥ ૧ ॥

નેના જ્ઞાનવત લબ્ય જીવોને કૃતાર્થ કદા છે આ જાણતમાં જીવો સાક્ષિપાક—

તે ધણા સુકચત્થા, જેસિં નિયતત્તવોહરૂં જાયા ॥
જે તત્તવોહરૂં, તે પુજા સવ્વમઘ્વાણં । ૧ ॥

તથા એકાંત મતને માનનારાઓ પણ પોતપોતાની માન્યતા (વિચાર) પ્રમાણે જ્ઞાનને
પરમ પદના કારણ રૂપે તો માનેજ છે. કહું છે કે—

“ઋતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ”

“જટી મુંડી શિખી વાપિ, યત્ર તત્રાશ્રમે રતઃ ॥

પંચવિંશતિ તત્ત્વજ્ઞો, મુચ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧ ॥

“જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વકર્માણિ, મસ્મસાન્કુરતેર્ઽર્જન ! ॥

તેમ છતાં તેઓ અપેક્ષા જ્ઞાનના અલાભે એકલા જ્ઞાનથીજ મુક્તિ માને છે. એટલે
ક્રિયાને સ્વીકારતા નથી. આ બાળતમાં મહોદયશાલી શ્રી જૈનેન્દ્ર દર્શન જ્ઞાન સહિત
ક્રિયાની આરાધના કરવાથી મુક્તિપદ મળે એમ કહે છે. એટલે અલગ અલગ જ્ઞાનમાં
અને ક્રિયામાં પરમપદ આપવામાં દેશથી સામર્થ્ય છે, અને સંપૂર્ણ સામર્થ્ય બંનેમાં રહ્યું
છે. આ બાળતમાં દૃષ્ટાંત આ છે—જેમ ગાડાને ચલાવવાતું સામર્થ્ય દરેક પૈડામાં અમુક
અંશે અને બંને પૈડામાં સર્વાંશે રહેલું છે, તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયાની બાળતમાં પણ સમજવું.
તથા જ્ઞાન વગરની ક્રિયા આંધળા જેવી અને ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન પાંગળા જેવું બંધાયું.
જેમ જંગલમાં દાવાનલ સળગી ઊઠ્યો હોય, આ પ્રસંગે આંધળામાં લલેને ચાલવાની
શક્તિ હોય, પણ તે જ્યાં સુધી પાંગળાને પોતાના ખલાની ઉપર ન બેસાડે, અને પાંગળો
જે રસ્તો બતાવે, તે રસ્તે આંધળો ન ચાલે, ત્યાં સુધી દાવાનલના દુઃખથી ન બચે, તેવીજ
રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયાતું (બંનેતું) આરાધન ન કરે, તો આપણો આત્મા (હરકોઈ જીવ)
સંસાર રૂપી દાવાનલથી બચે ખરો કે ? એટલે નજ બચે.

સર્વાનુયોગમય (ચારે અનુયોગની બીનાથી ભરેલું) પંચમાંગ શ્રી રલગવતીસૂત્ર તથા

૧ તેઓ પરમપદની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે જણાવે છે:—

યત્ર દુ સ્થેન સંમિત્રં, ન ચ અષ્ટમનન્તરમ્ ॥

અમિલાપાપજાતં ચ, તજ્ઞેયં પરમં પદમ્ ॥ ૧ ॥

૨ આ સૂત્રમાં જીવાજીવ લોક અલોક સ્વ સમય પરસમય વિગેરેનું વિવિધ પ્રકારે સ્વરૂપ જણાવ્યું
છે, તથા બીજા સૂત્રો કરતાં આમાં વિશિષ્ટપણું એ છે કે જ્યારે શ્રી આચારાંગ વિગેરેમાં એકેક અનુ-
યોગનું વર્ણન કર્યું છે, ત્યારે આ સૂત્રમાં દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણ કરણાનુયોગ ધર્મકથાનુયોગ
એમ ચારે અનુયોગની બીના કહી છે. શ્રી ગૌતમ મહારાજ વિગેરે ગણધરોની બીના, શ્રી અતિમુક્ત
મુનિરાજ વિગેરેનું નિર્મલ જીવન બહુજ વૈરાગ્ય રંગ વધારે એ રીતે જણાવના ઉપરાંત શ્રી તુ ગિરિકા-
નગરીના શ્રાવકોનું અને જ્યંતી શ્રાવિકા વિગેરેનું વર્ણન અપૂર્વ બોધ આપે એવું છે.

દેવવાચકે બતાવેલ શ્રી નદીસૂત્ર અને શ્રી આવશ્યક 'તેમજ વિશેષાવશ્યક વગેરે ઘણાએ આગમ અથોમા આપુ ઉત્તમ જ્ઞાન પાત્ર પ્રકારનું કહ્યું છે

તે આ પ્રમાણે—(૧) મતિજ્ઞાન (૨) શ્રુતજ્ઞાન (૩) અવધિજ્ઞાન (૪) મન પર્યવજ્ઞાન (૫) કેવલજ્ઞાન આ બાળતમા યુક્તિ પછી એમજ સ્પષ્ટ બહેર કરે છે કે જેમ દુનિયાના પ્રકાશક (૧) સૂર્ય, (૨) ચંદ્ર, (૩) ચંદ્ર, (૪) નક્ષત્ર, ને (૫) તારા એમ પાત્ર પદાર્થો છે, તેમ જ્ઞાન પછી પાત્ર કહ્યા છે કારણ કે શ્રુતજ્ઞાનના દૃષ્ટાંતે પછી જ્ઞાન પ્રકાશક જ છે પ્રકાશ અને જ્ઞાન આ બે શબ્દોમા અર્થની અપેક્ષાએ તત્ત્વભાર જૂદાશ છેજ નહિ, એમ અહીં શરૂઆતમા કહેલી “નાળ પયાસવ નોદમો તજો સજમો જ ગુચ્છિયરો” (ધર્ત્વાદિ) વિગેરે ગાથાજ જણાવે છે આ પાત્રે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ, દેકામા કેમસર આ પ્રમાણે બહુવુ—
૧ મતિજ્ઞાન “બુધિ મનિ ચ જ્ઞાને” બહુવુ આ અર્થમા ‘મન’ ધાતુ વર્તે છે તેથી અર્થ એમ કરવો કે “વિચારવું એનું નામ મતિ કહેનાય અથવા જેનાથી પાત્ર ધર્મિયો અને મનની મદદ લઈ નિયત પદાર્થો મમજાય તે મતિજ્ઞાન કહેવાય રહસ્ય એ છે કે જેમા શબ્દ અને અર્થની વિચારણાને અનુસરવાનું હોય, તે તો શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે આનાથી મતિજ્ઞાનને જુદું પાડવાની ખાતર એમ જણુ છે કે શબ્દાર્થની વિચારણાવાળા જ્ઞાન સિવાયની ધર્મિય અને મનથી જે યોગ્ય દેશમા રહેવા પદાર્થોની ખીના બહુવી, તે મતિજ્ઞાન કહેવાય પૂન્યથી અનુયોગ દ્વાર સૂત્ર તથા આ શ્રી નદીસૂત્રમા પછી આ જ્ઞાનને “આભિનિ-
બોધિક જ્ઞાન” એમ કહીને બોધાગ્રાંથુ છે જુઓ આ રહ્યો તે પાઠ—

“નાળ પચવિદ્ પળ્લત, આમિણિરોહિયનાળ,

મુપનાળ બોહિનાળ મળવજ્જવનાળ કેવલનાળ ॥”

પ્રશ્ન—આભિનિબોધિક શબ્દનો શો અર્થ સમજવો?

ઉત્તર—અભિ એટલે સન્નિપાત્ત તાત્પર્ય એ કે જેમા બહુવા લાયક પદાર્થ યોગ્ય દેશમા રહેવો જોઈએ આવી અપેક્ષા છે તથા નિ એટલે નિયતપણુ આનું રહસ્ય એ છે કે-જે (જ્ઞાન)મા ધર્મિય વિગેરેની મદદ લેવો પડે છે આવો જે પોત પોતાના સ્પર્શ વિગેરે વિષયને અનુસરતો બોધ તે આભિનિબોધ કહેવાય અને તેજ આભિનિબોધિક જ્ઞાન કહેવાય અહીં આભિનિબોધ શબ્દથી ‘ધર્મકણુ’ પ્રત્યય જોડાઈને આભિનિબોધિક શબ્દ બન્યો. મતિજ્ઞાનના અને આભિનિબોધિક જ્ઞાનના અર્થમા લગભગ પછી ફેર છેજ નહિ આગળ જે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાશે, તેમા પછી પહેલા શબ્દ સબળાય, ત્યાર બાદ “ઘટપદવાચ્યો ઘટ” એટલે ઘટ શબ્દથી ઘટ રૂપ અર્થ બહુવો, અને ઘટ રૂપ અર્થને જણાવનારો ઘટ શબ્દ છે આ પ્રમાણે જે વાચ્ય વાચક ભાવ નામના સળધને યાદ કરવો આ બનેને (શબ્દ અવણુ અને સળધ સ્મરણ) મતિજ્ઞાન સ્વરૂપે બહુવા શ્રી તત્ત્વાર્થમા આને સાવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન તરીકે જણાવ્યું છે આ જ્ઞાન મમ્યગ્નિટ જીવને હોય છે

૧ આર્માં સામાયિક, અનુવર્ણતત્ત્વ, વલનક, પ્રાતિકમણુ, કાર્યોત્સર્ગ, અને પ્રત્યાખ્યાન એ ૭ આવશ્યકોનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે

૨. શ્રુતજ્ઞાન—શબ્દાર્થની વિચારણા કરતાં કરતાં ઇન્દ્રિય અને મન દ્વારા જે બોધ થાય, તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય. અહીં દૃષ્ટાંત એ છે કે-કોઈ એમ બોલે કે “ઘટ” આ શબ્દને સામા ઉભેલા માણસે સાંભળ્યો. ત્યાર બાદ સાંભળનાર શબ્દાર્થનો સંબંધ યાદ કરે છે કે-ઘટ શબ્દ કંબુ ગ્રીવાદિ આકારવાળા પદાર્થને જણાવે છે. અહીં સુધીનું જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન સ્વરૂપ છે. શબ્દાર્થનો સંબંધ યાદ કર્યા બાદ જે ઘટ રૂપ અર્થનો બોધ થયો તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય. આમાંથી સમજવાનું એ મલે છે કે મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનનું કારણ છે. આ શ્રુતજ્ઞાનના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્યશ્રુત. (૨) ભાવશ્રુત. (૧) છાપેલા અક્ષરો તથા જે શબ્દ બોલાય તે દ્રવ્યશ્રુત કહેવાય. (૨) શબ્દને સાંભળનાર જીવો શબ્દ દ્વારા અર્થને જાણે એ ભાવશ્રુત કહેવાય. આનું રહસ્ય એ છે કે ભાવશ્રુતનું કારણ દ્રવ્યશ્રુત છે. તથા જે અર્થની બાબત લક્ષ્ય રાખીને શબ્દ બોલાય, આ અપેક્ષાએ ભાવશ્રુતનું કાર્ય દ્રવ્યશ્રુત કહી શકાય. મતિજ્ઞાનની માફક આ શ્રુતજ્ઞાન પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે. શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી જે થાય, તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય. આપું શ્રુતજ્ઞાન મન વિનાના એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને હોય છે. કારણ કે તેમને પણ આહાર સંજ્ઞા વિગેરે ચારે સંજ્ઞા હોય છે. અને આહાર ગ્રહણ વિગેરેને અનુકૂલ જે અસ્પષ્ટ અધ્યવસાય તે સંજ્ઞા કહેવાય. આ સંજ્ઞા શ્રુતજ્ઞાન માન્યા સિવાય ન ઘટે. કર્મગ્રંથાદિ શાસ્ત્રોમાં આ આશયથી એકેન્દ્રિયાદિને શ્રુતજ્ઞાન કહ્યું છે.

૩. અવધિ જ્ઞાન—ઇન્દ્રિય અને મનની મદદ વિના જે સાક્ષાત્ રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય તે અવધિજ્ઞાન કહેવાય. માટેજ શ્રી નંદી સૂત્ર વિગેરેમાં અવધિજ્ઞાનાદિ ત્રણે જ્ઞાનોને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

૪. મનઃપર્યવ જ્ઞાન—જેનાથી મનના ભાવ જાણી શકાય તે મનઃપર્યવ જ્ઞાન કહેવાય. આમાં મનઃ અને પર્યવ આ બે શબ્દનો અર્થ ખાસ સમજવો જોઈએ. મનના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્યમન (૨) ભાવમન, તેમાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવો કાય યોગની મદદથી વિચાર કરવામાં ઉપયોગી એવા મનોવર્ગણના દ્રવ્યો (એક જાતના સૂક્ષ્મ સ્કંધો) ને ગ્રહણ કરે. ત્યાર બાદ વિચાર (કરવા) લાયક પદાર્થનો વિચાર કરવામાં જોડાએલા મનોયોગની મદદથી તે ગ્રહણ કરેલા દ્રવ્યોને મનરૂપે પરિણામ પમાડે. પછી તેના આધારે વિચાર શ્રેણી પ્રવર્તે. અહીં સમજવાનું એ કે વિચાર કરવામાં મદદગાર પુદ્ગલો દ્રવ્યમન કહેવાય. અને તેવા વિચારને અનુસરતા જે પરિણામ તે ભાવ મન અથવા પર્યવ કહેવાય. આવા મનના પર્યવોનું જ્ઞાન જેથી થાય, તે મનઃપર્યવ જ્ઞાન કહેવાય. જીવ જેવો વિચાર કરે, તેવો આકાર તે પુદ્ગલો (દ્રવ્ય મન)માં પડે છે. મનપર્યવજ્ઞાની મનના પરિણામને સાક્ષાત્ભાવે જાણે. અને આ ભવ્ય જીવે “આવો (અમુક) વિચાર કર્યો” આ વાત અનુમાનથી જાણે. મનોવર્ગણના પુદ્ગલોમાં જે આકાર પડ્યો હોય, તે ઉપરથી એમ વિચારે કે આ (ઘટાદિના) આકાર ઉપરથી સાબીત થાય છે કે આણે આજ પદાર્થ ચિંતવ્યો. આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત એ છે કે ગ્રંથને વાંચનાર માણસ તેના લેખ ઉપરથી ગ્રંથકારનો આશય સમજી જાય, તેમ

અહીં પણ સમજવું એટલે મનોવર્ગણા સિવાયના ઘટાદિ પદાર્થોને આ ચોથા જ્ઞાનથી ન જાણે, પણ અનુમાનથી જાણે આ જાણતમા જુઓ સાક્ષિપાઠ—જાણદ વજ્રેણુમાણા મો (જાણા નનુમાનાત્ જાનાતિ)

૫ કેવલજ્ઞાન—જાણા જ્ઞાનોમા આ જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે કારણ કે આનાથી દ્રવ્યાદિની જાણી ખીના જાણી શકાય છે

પ્રશ્ન—અહીં કેવલ શબ્દનો અર્થ શો ?

ઉત્તર—કેવલ શબ્દના ૬ અર્થો થાય છે તેમા પહેલો અર્થ “કેવલ એટલે એક” એમ કરવો કારણ કે જ્યારે તેરમા શુભકાણે કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થાય, ત્યારે જાણીના ચાર જ્ઞાનો હોતા નથી એમ આરસ્યક નિર્ચુકિતના ‘નદ્દમ્મિ ડ છાડમરિયણ નાજે’ આ વચનથી કહી શકાય છે

પ્રશ્ન—પોતપોતાના આવરણના ક્ષયોપશમ મનિજ્ઞાન વિગેરે ચારે પ્રગટે છે હવે ક્ષયો પશમ કરતા અઘીયાતો ક્ષય થાય, ત્યારે તેા તેમની નિર્મલ સ્વરૂપે હયાતિ હોવીજ જોઈએ જેમ ક્ષયોપશમ લાવવું ચારિત્ર જ્યારે ચારિત્ર મોહનો ક્ષય થાય ત્યારે નાશ ન પામે પણ પહેલા કરતા વધારે નિર્મલ બને, તેમ અહીં કેવલજ્ઞાન થાય, ત્યારે તે ચારે જ્ઞાન કેમ ન હોય ? કહ્યું છે કે—

આવરણદેસવિગમે જાઙ વિઙ્જતિ મહસુપાઈણિ ॥

આવરણસઞ્ચવિગમે કહ તાઙ ન હુતિ જીવસ્સ ॥ ૧ ॥

ઉત્તર—વાદળમા ઢાકયેલા સૂર્યની આડે સાદડી રહી હોય, અને તેની પાછળ ઘટ વિગેરે પદાર્થો રહ્યા હોય અહીં એવું બને છે કે સૂર્યના કિરણો વાદળામાથી નીકળી સાદડી વિગેરે જે આડા (વચમા) રહ્યા છે, તેના જાકામા પેગીને ઘટાદિ પદાર્થોને પ્રકાશે છે આ હ્રાત આતુ વાતમા આ પ્રમાણે ઉનારવું સૂર્યની જગ્યાએ કેવલજ્ઞાન સમજવું, તથા મેઘના જેવું કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મ અને સાદડી વગેરેના જાકા જેવો મતિ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને ક્ષયોપશમ સમજવો એટલે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મથી ઢાકયેલા કેવલજ્ઞાનનો પ્રકાશ વચમા રહેલા મતિનાનાવરણીયાદિના ક્ષયોપશમ રૂપ જાકામાથી નીકળીને જવાદિ પદાર્થોને પ્રકાશે છે આ પ્રમાણે ક્ષયોપશમન્ય પ્રકાશને અનુસારે મતિજ્ઞાન વિગેરે નામ પાડયા છે આ હેતુથી જેમ વાદળા વિગેરે આવરણો (આડાશ) હ્રા થયા જાઙ સૂર્યનો પહેલાની જેવો અસ્પષ્ટ પ્રકાશ હોતો નથી, પણ તેથી વિવક્ષણ બીજેન સ્પષ્ટ પ્રકાશ હોય છે એમ જ્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણીય તથા મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ ખમે એટલે નાશ પામે, ત્યારે પહેલાનો

મતિજ્ઞાનાદિ નામને ધારણ કરનારો પ્રકાશ નજ હોય. પરંતુ બધી રીતે સ્પષ્ટ એવો જ્યોત્સ્વ પ્રકાશ હોય છે. કે જેથી સર્વ પદાર્થોની સંપૂર્ણ ખીના જણાય. આ બાબતમાં બુદ્ધિ સાક્ષિપાઠ આ પ્રમાણે છે—

કઢવિવરાગયકિરણા-મેહંતરિયસ્ય જહ દિણેસસ્સ ॥

તે કઢમેહાવગમે, ન હંતિ જહ તહ રમાઈપિ ॥ ૧ ॥

(આનો સ્પષ્ટ અર્થ ઉપર જણાવી દીધો છે.)

આ બાબતમાં ખીજા પૂજ્ય આચાર્ય લગવંતો એમ કહે છે કે—જ્યારે સૂર્ય ઊગે, ત્યારે તેના વધુ પ્રકાશમાં નક્ષત્ર વિગેરેનું તેજ સમાઈ જાય. આથી જેમ સૂર્યોદય કાલે તેઓ હોય છતાં ખીનજરૂરી ગણાય, એમ કેવલજ્ઞાનના ટાઇમે બાકીના જ્ઞાનો હોય ખરા, પણ તે બધા કેવલજ્ઞાનથી ઉતરતા દરજ્જાના છે. કારણ એ બધા જ્ઞાનનું કામ કેવલજ્ઞાન સારી રીતે બજાવી શકે છે. આ આશયથી તે વખતે મતિજ્ઞાનાદિ જ્ઞાન હોય ખરા, પણ કંઈ પણ લાભદાયી ન હોવાથી તે ગણતરીમાં ગણાતા નથી. કહ્યું છે કે—

અણે આભિણિવોદિયનાજાઈણિ વિ જિણસ્સ વિઙ્ગંતિ ।

અફલાણિ ય સૂરુદણ-જહેવ નક્કલત્તમાઈણિ ॥ ૧ ॥

(૨) કેવલ શબ્દનો ખીજો અર્થ ‘શુદ્ધ’ થાય છે. આમ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે—કેવલજ્ઞાનાવરણીનો સંપૂર્ણ (મૂલથી) ક્ષય થાય ત્યારે કેવલજ્ઞાન થાય. તેથી આવરણ રૂપી મેલ લગાર પણ રહેતો નથી, માટે તદ્દન ચોખ્ખું એવું જે જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય.

(૩) કેવલ શબ્દનો ત્રીજો અર્થ ‘પૂરેપૂરું’ થાય છે. ખીજા જ્ઞાતાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થાય, ત્યારે શરૂઆતમાં જ્ઞાન ઓછા વધતા પ્રમાણમાં થાય છે આવું કેવલજ્ઞાનમાં હોતું નથી. કારણ કે જ્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય ત્યારે શરૂઆતમાંજ પૂરેપૂરું પ્રકટ થાય છે. આ કારણથી કેવલજ્ઞાનનો એમ પણ અર્થ થઈ શકે કે પૂરેપૂરું જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય.

(૪) ‘અસાધારણ’ એવું જે જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય. કારણ કે આના જેવું ખીજું એક પણ જ્ઞાન નથી એમ ચોથો અર્થ થઈ શકે છે.

(૫) ‘અનંત’ એવું જે જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય. કારણ કે આનાથી બધા પદાર્થોની અનંતી ખીના જણાય છે. અને તે સાદિ અનંત કાલ સુધી રહે છે. એમ પાંચમો અર્થ જાણવો.

(૬) આઘાત વિનાનું જે જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય સીત વગેરેની પાછળ પદાર્થો રહ્યા હોય, અથવા ઘણે છેટે લોકમા કે અલોકમા પદાર્થો ગયા હોય, તો પણ તે ધીના આ જ્ઞાનથી જણાય છે પદાર્થોનું ઘણે છેટે રહેવું, અથવા સીત વગેરેની આડે (પાછળ અતરે) રહેવું, એ વ્યાઘાત કહેવાય

પ્રશ્ન —પાત્ર જ્ઞાનમાં પહેલું મતિજ્ઞાન પછી શ્રુતજ્ઞાન વિગેરે જ્ઞાન કદા આવે કંમ કયા મુદ્દાથી સંબંધે છે ?

ઉત્તર —મતિજ્ઞાન વિગેરેમાં મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન આ બે એક સાથે કહેવા જોઈએ કાણુ કે પાત્ર જાણતો બનેમાં સરખી રીતે ઘટે છે તે આ પ્રમાણે—

૧ જે મતિજ્ઞાનનો સ્વામી હોય, તેજ શ્રુતજ્ઞાનનો પણ હોય અને શ્રુતજ્ઞાનનો સ્વામી હોય તે મતિજ્ઞાનનો પણ હોય છે એમ બનેના સ્વામી સરખા છે એમ આ શ્રી નદીસૂત્રના જાત્ય મહનાણમિત્યાદિ વચનથી કહી શકાય

૨ મતિજ્ઞાનની જેટલી સ્થિતિ કહી છે, તેટલી શ્રુતજ્ઞાનની પણ કહી છે તેમાં પ્રવાહની અપેક્ષાએ બનેનો ટાઇમ સર્વ કાલ જાણવો અને અપતિત એક જીવની અપેક્ષાએ કાંઈક વધારે છાસક સાગરોપમ જેટલો કાલ (ટાઇમ) જાણવો આ જાણતમાં શ્રી વિગેષાવશ્યકનો જીવો સાક્ષિપાઠ—

દો વારે ત્રિજયાઈસુ ગયસ્સ તિણ્ણાઽચ્ચુણ અહવ તાઈ ॥

અરેગ નરખવિય, નાના જીવાણ સંવહ્દા ॥ ૧ ॥

એમ બનેનો ટાઇમ સરખો છે

૩ જેમ ઇન્દ્રિયો દ્વારા મતિજ્ઞાન થાય છે, તેમ શ્રુતજ્ઞાન પણ ઇન્દ્રિયો દ્વારા થાય છે આ પ્રમાણે બનેના કારણો પણ એક સરખા છે

૪ જેમ મતિજ્ઞાનથી આદેશે કરીને સર્વ દ્રવ્યાદિ જણાય, એમ શ્રુતજ્ઞાનથી પણ બધા દ્રવ્ય વિગેરે જણાય આ પ્રમાણે બનેનો વિષય સરખો છે

૫ મતિજ્ઞાન જેમ પરોક્ષ છે, એમ શ્રુતજ્ઞાન પણ તેવું જ છે આ પ્રમાણે બનેમાં પરોક્ષપણ રહે છે

પ્રશ્ન—અવધિજ્ઞાન વિગેરે ત્રણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પહેલા મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કેમ કદા?

ઉત્તર—જે જીવને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય, તેનેજ તે પછીના અવધિ વગેરે જ્ઞાન હોય આ મુદ્દાથી ત્રણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની પહેલા બે પરોક્ષજ્ઞાન કદા છે એમ વિગેષાવશ્યકની ૮૫ મી ગાથા પણ જણાવે છે

પ્રશ્ન— મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં પહેલું મતિજ્ઞાન ગ્રાથી કહ્યું ?

ઉત્તર—મતિજ્ઞાન પૂર્વક શ્રુતજ્ઞાન થાય છે તે આ પ્રમાણે. પહેલા અવગ્રહાદિરૂપ મતિજ્ઞાન થાય, ને તે પછી શ્રુતજ્ઞાન થાય. એમ વિશેષાઠમાં ૧૦૫મી ગાથામાં અને આ શ્રી નંદીસૂત્રની ચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન—આ બંને જ્ઞાનના સ્વામી વિગેરે એક સરખા છે, તેથી મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાંથી એકને માનવામાં વાંધો શો ?

ઉત્તર—જેમ બંનેનું એકપણું જણાવ્યું, એવી રીતે સાત કારણોને લઈને મતિજ્ઞાનમાં અને શ્રુતજ્ઞાનમાં જૂદાશ પણ જણાય છે. માટે બેમાંથી એકને માનવાથી બંનેનું કામ સરે (થાય) નહિ. સાત કારણોની ખીના દૂકમાં આ પ્રમાણે જાણવી.

૧. બંનેના લક્ષણ જૂદા જૂદા છે. બુઝો—

મન્યતે યોગ્યોઽર્થોઽનયેતિ મતિઃ

એટલે જેનાથી યોગ્ય અર્થ જણાય, તે મતિજ્ઞાન કહેવાય, અને સાંભળવું અથવા શબ્દોને સાંભળવાથી જે જ્ઞાન થાય, એ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય વિગેરે.

૨. બંનેમાંથી એક કારણ અને બીજું કાર્ય છે. શ્રુતજ્ઞાનનું કારણ મતિજ્ઞાન છે. જેમ ઘટનું કારણ માટીનો પિંડ છે, તેમ મતિજ્ઞાન દ્વારા શ્રુતજ્ઞાન થાય છે. શાસ્ત્રો લલેને ઘણું સાંભળ્યા હોય, પણ જે શાસ્ત્ર વારંવાર સંભારીએ, અને તે જાણતમાં વધારે વિચારણા-તર્કો બે કરીએ; તો તે શાસ્ત્રના વિચારો હૃદયમાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે ઠસે છે. આથી સમજવાનું એ કે શ્રુતજ્ઞાનનો પાયો મતિજ્ઞાન છે. મતિજ્ઞાન જેટલા પ્રમાણમાં વધે ઘટે, તે પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનમાં પણ ફેરફાર જરૂર થાય. તેથી એમ સાબીત થયું કે મતિજ્ઞાન એ કારણ છે અને શ્રુતજ્ઞાન કાર્ય છે.

૩. બંનેના લેહોની સંખ્યા અલગ અલગ કહી છે. મતિજ્ઞાનના ૨૮ વિગેરે અને શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ વિગેરે લેહ છે.

૪. બંનેમાં કારણ તરીકે ઈન્દ્રિયો જૂદી જૂદી જણાવી છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય દ્વારા જે જ્ઞાન થાય તે શ્રુતજ્ઞાન, અને જાકીનું મતિજ્ઞાન કહેવાય. એમ વિશેષાવશ્યકની ૧૧૭મી ગાથામાં કહ્યું છે.

૫. જેમ છાલનું દોરડું બને એમ મતિજ્ઞાનથી શ્રુતજ્ઞાન થાય માટે મતિજ્ઞાન છાલ જેવું અને શ્રુતજ્ઞાન દોરડા જેવું કહેવાય.

૬. મતિજ્ઞાન અક્ષરવાળું અને અક્ષર વિનાનું પણ હોય છે. કારણ કે નિર્વિકલ્પ એવું અવગ્રહજ્ઞાન અનક્ષર કહેવાય. અને ઇલાદિનું જ્ઞાન તે અક્ષરવાળું છે માટે સાક્ષર કહેવાય.

અને શ્રુતજ્ઞાન સાક્ષર (અક્ષરવાણુ) જ છે કારણ કે અક્ષર વિના શબ્દાર્થની વિચારણા કંઈ રીતે થઈ શકે ? એટલે નજ થઈ શકે

૭ મતિજ્ઞાન મૂળા ગાણસના જેવું છે, કારણ કે પોતાનું સ્વરૂપ બીજાને જણાવી શકતું નથી અને શ્રુતજ્ઞાન એ મૂળા જેવું ન કહેનાય કારણ કે તે પોતાનું અને બીજા જ્ઞાનોનું સ્વરૂપ જણાવી શકે છે એમ વિગેષાવશ્યકની ૯૭ મી ગાથામા કહ્યું છે

પ્રશ્ન—મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની પછી અવધિજ્ઞાન કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ચાર કારણોથી મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પછી અવધિજ્ઞાન કહ્યું છે તે બીના દ્વકામા આ પ્રમાણે જણાવી —

૧ સમ્યક્ત્વ ગુણથી નહિ પડેલા તે તે જ્ઞાનવત એક જીવની અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનની સ્થિતિની જેમ અવધિજ્ઞાનનો પણ સાધિક ૧૬ સાગરોપમ કાલ કહ્યો છે એમ સ્થિતિ સરખી જણાવી

૨ જ્યારે મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય ત્યારે જેમ મતિજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન રૂપ થઈ જાય અને શ્રુતજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાનરૂપે ફરી જાય એમ અવધિજ્ઞાન વિભગજાના રૂપે પરટાય એમ વિપર્યયની સરખામણી જણાવી

૩ જે પહેલા બે જ્ઞાનનો સ્વામી હોય, તેજ જીવ અવધિજ્ઞાનનો પણ સ્વામી હોય છે

૪ વિભગજ્ઞાની દેવ વિગેરે જ્યારે સમ્યગ્દર્શન ગુણને પામે ત્યારે તેજ ટાઇમે મતિ જ્ઞાન વિગેરે ત્રણ જ્ઞાન તે સમ્યગ્દર્શિ દેવાદિને પ્રકટ થાય એમ લાલની સરખામણી જણાવી

પ્રશ્ન—અવધિજ્ઞાનની પછી મન પર્યવજ્ઞાન કહ્યું એમા શું કારણ ?

ઉત્તર - ચાર કારણોથી અવધિજ્ઞાનની પછી મન પર્યવજ્ઞાન કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે —

૧ જાનેનો સ્વામી છદ્મસ્થ જીવ છે જેમ અવધિજ્ઞાન છદ્મસ્થને થાય તેમ મન પર્યવ જ્ઞાન પણ તેને થાય છે

૨ જાનેમા વિષયનું પણ સરખાપણું જણાય છે અવધિજ્ઞાનથી રૂપી દ્રવ્યોની બીના જણાય, એમ મન પર્યવજ્ઞાનથી પણ રૂપી (મનોવર્ગણા) દ્રવ્યોની બીના જણાય છે

૩ જાનેમા લાવની સરખામણી દેખાય છે તે આ પ્રમાણે—જેમ અવધિજ્ઞાન ક્ષાયો-પશ્ચમિક લાવમા વર્તે છે, તેમ મન પર્યવજ્ઞાન પણ ક્ષાયોપશ્ચમિક લાવમા વર્તે છે

૪ જાનેમા પ્રત્યક્ષપણું રહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—જેમ અવધિજ્ઞાન પ્રત્યક્ષજ્ઞાન કહેવાય છે, તેમ મન પર્યવજ્ઞાન પણ તેવું જ છે, એમ વિશેષાબ્દની ૮૭મી ગાથામા કહ્યું છે

પ્રશ્ન—મનઃપર્યવજ્ઞાનની પછી કેવલજ્ઞાન કહ્યું, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—ત્રણ કારણથી મનઃપર્યવજ્ઞાનની પછી કેવલજ્ઞાન કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે:-

૧. મતિજ્ઞાન વિગેરે ચારે જ્ઞાન પદાર્થોની બીના અધુરી જણાવે છે અને કેવલજ્ઞાન તો પૂરેપૂરી બીના જણાવે છે માટે સર્વોત્તમ કહેવાય, તેથી છેવટે બધા જ્ઞાનમાં સુકુટ જેવું કેવલજ્ઞાન કહ્યું.

૨. અપ્રમત્તયતિને જેમ મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉપજે, એમ કેવલજ્ઞાન પણ અપ્રમત્ત છવોને જ થાય. એમ બંનેમાં અપ્રમત્તપણું રહ્યું છે.

૩. જે લબ્ય જીવ બધા જ્ઞાનોને પામવાનો હોય તે છેવટે જરૂર કેવલજ્ઞાન પામે જ. આ ધરિદ્રાથી મનઃપર્યવજ્ઞાન પછી કેવલજ્ઞાન કહ્યું છે.”

આ રીતે મેં સમ્યગ્જ્ઞાનનું રહસ્ય ઘણા સ્વપર શાસ્ત્રોના આધારે બહુજ દ્રઢામાં જણાવ્યું છે. શ્રી વિશેષાવશ્યકાદિ શાસ્ત્રોમાં તો તેનું બહુજ વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. ગ્રંથ મોટો થઈ જાય, તેથી મેં અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યું છે. અહીં નંદીસૂત્રનો દ્રઢ પરિચય પૂર્ણ થાય છે.

॥ શ્રી નંદી સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો છઠ્ઠીશમો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

॥ सत्तावीशभो प्रकाश ॥

॥ श्री अनुयोगद्वार सूत्रेण संक्षिप्त परिचये ॥

॥ आर्यो ॥

- बुद्ध परिचयलेस, अणुभोगद्वारसिद्धसुत्तस्स ॥
अणुभोगपुरपवेसे, दारपिण सुत्तसद्वत्तो ॥ २१३ ॥
जइणागममजुसु-ग्घाढगवरकुचियासम सुत्त ॥
णिज्जुत्ति रहस्सदय, नाणुइसाइ पणत्ती ॥ २१४ ॥
आवस्सयसुयखे, निस्खेअनिओजण तहा किच्चा ॥
सव्वत्थवि निदिद्ध, अणुओगो सुत्तवत्खाण ॥ २१५ ॥
भेया उवक्कमाई, तस्स पमेयावित्थरा भणिया ॥
अगुल्लाळसख, पल्लोवमसागराङ्गय ॥ २१६ ॥
नाणगुणवत्थपमाणे, पच्चवत्थणुमाणपमुहपणत्ती ॥
आगमपमाणभणणे, अत्तागमपमुहभेउत्ती ॥ २१७ ॥
गणणापरुवणाए, सग्विज्जाइयसखपणवणा ॥
वत्तव्वयाइ भावा, उवक्कमे वित्थरा भणिया ॥ २१८ ॥
निक्खेवे भेयतिग, दो भेया अणुगमे य वित्थारा ॥
छवीसइ दारुत्ती, आवस्सयवणियाणुगमे ॥ २१९ ॥
नयदारे पज्जते, सत्तनवत्ती तहेव सत्तण्ह ॥
नाणे तह किरियाए, अत्तमाओ विणिदिद्धो ॥ २२० ॥
चळइरहो चक्केहिं, जहदोहिं तह लहति मुत्तिमुह ॥
जिणसासण्या भव्वा, सिग्घ वरनाणकिरियाहिं ॥ २२१ ॥

ગુરુમર્દ્દીના સન્ને, સુત્તત્વા વરગુરુણ વિણર્હિ ॥

તે લઘ્મા પદિજ્ઞાં, જદ્વત્વોદ્ધા સપરમદ્ધા ॥ ૨૨૨ ॥

શબ્દાર્થ:—હવે હું શ્રીજ્ઞેન પ્રવચન કિરણાવલીના સત્યાવીશમા પ્રકાશમાં શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રના પરિચયને દ્વંકમાં કહીશ. શ્રીગીતાર્થ આચાર્ય લગવંત વગેરે મહાપુરૂષો આજ્ઞાવિન્યાદિ સદ્ગુણી શિષ્યોને શ્રીઆચારાંગાદિ સૂત્રોના અર્થોને સરલ પદ્ધતિએ સમજાવે તે અનુયોગ કહેવાય. આજ મુદ્દાથી કહ્યું છે કે “અણુઓગો ષક્ત્વાનં” એટલે સૂત્રાર્થનું જે વ્યાખ્યાન તે અનુયોગ કહેવાય. તેના દ્વારોનું (સાધનોનું) વર્ણન જે સૂત્રમાં કર્યું હોય તે અનુયોગદ્વાર સૂત્ર કહેવાય. જેમ એક નગર હોય, તેમાં જો જવા આવવાના અનેક મોટા નાના દરવાજા હોય, તેો લોકો આનંદથી નગરમાં જઈ શકે ને ત્યાંથી નીકળી શકે છે. તેમ અહીં અનુયોગ રૂપી નગરના (૧) ઉપક્રમ, (૨) નિશ્લેષ, (૩) અનુગમ, (૪) નયરૂપ ચાર મોટા દરવાજાઓ કહ્યા છે. ઉપક્રમાદિના લેદો રૂપ નાના દરવાજાઓ કહ્યા છે. એટલે ઉપક્રમાદિ ૪ સાધનોથી અનુયોગનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાય છે, માટે ઉપક્રમ વગેરે ૪ સાધનો અનુયોગ રૂપી નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે ને ઉપલક્ષણથી નીકળવા માટે દરવાજા જેવા છે. એમ ખૂશીથી કહી શકાય. ॥૨૧૮॥ શ્રીઆચારાંગ સૂત્રાદિ રૂપ આગમ રત્નોની પેટીને ઉઘાડવા માટે કૂંચીના જેવું આ શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્ર છે. એટલે પૂર્વે કહેલા આગમ મંજૂષાને ઉઘાડનારી બે કૂંચી જેવા શ્રીનંદીસૂત્ર અને અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાંનું આ બીજું સૂત્ર છે. આ બે સૂત્રોને બીજા ગ્રંથોમાં ચૂલિકા સૂત્ર તરીકે ઓળખાવ્યા છે. એટલે આ ચૂલિકા સૂત્રથી બે સૂત્રોને સ્વીકારે છે. અને શ્રીલદ્રણાહુ સ્વામીએ રચેલી નિર્ચુકિતઓના યથાર્થ બોધને કરાવનાર આ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર છે. અહીં શરૂઆતમાં પાંચ જ્ઞાન રૂપ નંદીને જણાવતાં કહ્યું છે કે—પાંચ જ્ઞાનોમાં શ્રી શ્રુતજ્ઞાન જ બીજાની પાસેથી લઈ શકાય છે ને બીજાને દઈ શકાય છે, માટે તેનાજ ઉદ્દેશ વગેરે યોગોદ્ધત્તની ક્રિયા કરાવવાના અવસરે શિષ્યને કરાવાય છે. આ પ્રસંગે ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞાનું સ્વરૂપ બીનાઓને પણ વિસ્તારથી સમજાવી શકાય છે. ॥૨૧૪॥ પછી (૧) આવશ્યક શબ્દ, (૨) શ્રુત શબ્દ, (૩) ને સ્કંધ શબ્દના નિશ્લેષાની સંપૂર્ણ બીના જણાવીને કહ્યું છે કે—આ રીતે જીવ અજીવ વગેરે તમામ શબ્દોમાં નિશ્લેષાની વિચારણા કરવાથી તે તે પદાર્થોનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાય છે. સૂત્રના અર્થનું જે યથાર્થ સ્વરૂપે કહેવું તે અનુયોગ કહેવાય. ॥૨૧૫॥ આ અનુયોગના (૧) ઉપક્રમ, (૨) નિશ્લેષ, (૩) અનુગમ, (૪) નય આ રીતે મુખ્ય ચાર લેદો કહીને તે દરેકના (ઉપક્રમાદિના) પણ લેદો, અને ત્રણ પ્રકારના અંશુલો (આંગળ), તથા સમય, આવલિકા વગેરે કાલનું તેમજ પલ્લોપમ સાગરોપમ વગેરે કાલનું પણ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ॥૨૧૬॥ તથા ઉપક્રમના કરેલા વિસ્તૃત વર્ણનમાં જ્ઞાનગુણ પ્રમાણનું સ્વરૂપ જણાવતાં પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન પ્રમાણનું સ્વરૂપ કહીને આગમ પ્રમાણની બીના કહી છે. તેમાં સૂત્રની ને અર્થની અપેક્ષાએ

આત્માગમ, અનતગમ, પરપરાગમની હકીકત પણ અપ્પ સમજાવી છે ॥૨૧૭॥ ગણના (સખ્યા)ની હકીકત જણાવતા સખ્યાતાનુ, અસખ્યાતાનુ ને અનતાનુ સ્વરૂપ, તથા વકતવ્યતાનુ સ્વરૂપ તેમજ, અર્થાધિકારનુ વર્ણન વગેરે બીનાઓ વિસ્તારથી કહીને ઉપક્રમનુ વર્ણન પૂરું કર્યું છે ॥૨૧૮॥ પછી નિરૂપના વર્ણનમા (૧) ઓધનિપ્પત્ત નિરૂપ, (૨) નામ નિપ્પન્ન નિરૂપ, (૩) સૂત્રાલાપક નિપ્પન્ન નિરૂપ, આ ત્રણ ભેદોનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહીને અનુયોગના અનુગમ નામના ત્રીજા ભેદના બે ભેદોનુ સ્વરૂપ, અને આવશ્યક સૂત્રમા કહેવા ઉદ્દેશદાર, નિર્દેશદાર વગેરે ૨૬ દ્વારોનુ સ્વરૂપ પણ જણાવ્યું છે ॥ ૧૮॥ તથા ઉપક્રમના છેલ્લા ભેદ રૂપ નયના વર્ણનમા તેના ૭ ભેદ વગેરેનુ સ્વરૂપ જણાવીને કહ્યું છે કે આ સાતે નયોનો જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયમા મમાવેશ (અતર્ભાવ) થાય છે, એ યાદ ગણવુ ભેદો ॥૨૦॥ જેમ રથ બે પૈડાથી ચાલે છે, તેમ શ્રીજેનેન્દ્ર શાસનના ગસિક તાવ્ય જીવો નિર્મલ જ્ઞાનની અને ક્રિયાની સાત્ત્વિકી આરાધના પરમ ઉદ્ધાસથી કરીને જરૂર મુક્તિના અયાળાધ સુખોને પામે છે અહીં સમ્યગ્જ્ઞાનમા સમ્યગ્દર્શનના સમાવેશ કરીને કહ્યું છે કે 'જ્ઞાન ક્રિયાથી મોક્ષ મળે છે' ॥૨૧॥ તમામ સૂત્રોના અર્થો શુરૂ મહારાજની ખુદ્ધિને આધીન છે એટલે સૂત્રાર્થની દોરી શ્રીઆચાર્ય લગવતા વગેરે પરમ ગીતાર્થ મહાપુરૂષોના હાથમા રહી છે કાંઈ કે તેઓજ સૂત્રના યથાર્થ રહસ્યને બાંધે છે, અને ઉપદેશો છે (તેના ઉપદેશ કરે છે) માટે તે સૂત્રાર્થો શ્રેષ્ઠ શુરૂ મહારાજના વિનય વગેરે સાચવીને અને યોગોદ્ધતાદિ વિધિને કરીને જ મેળવી (પામી) ગણાય છે એમ સમજીને હે અનિવરણ ! તમે તે રીતે આ શ્રી અનુયોગદ્વાર વગેરે તમામ સૂત્રોને ભણીને શ્રીશુરૂ મહારાજની પ્રમદ્વતાવી યથાર્થ બોધ પામીને તમાક ને બીજા લગ્ય જીવોનુ (અનુવિંધ મધનુ) કસ્યાણુ કરજે ॥૨૨॥

॥ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો સક્ષિપ્ત માર ॥

શ્રી આચારાગાદિ સૂત્રોની સાથે બહુજ નજીક પહોં મળાય રાખનારી નિયુક્તિઓ છે, શ્રી ચૈદ પૂર્વી મહાત્માઓજ તે નિયુક્તિઓની રચના કરે છે તેમા ફાવ જે શ્રી આચારાગ, સૂત્રકૃતાગ, ઉત્તગધ્યયન સૂત્ર, દશવૈકલિપ્ત મૂત્ર, આવશ્યક સૂત્ર, વ્યવહાર સૂત્ર ને ખડકત્વ સૂત્રની નિયુક્તિઓ મળી શકે છે, તે ૭ નિયુક્તિઓની સાથે શ્રી મૂર્ધપ્રરૂપિત, દશાધુનસ્કધ અને મધિભાષિત સૂત્રની નિયુક્તિઓને ગણના ૧૦ નિયુક્તિઓની રચના કરનાગ ચૈદ પૂર્વી શ્રી બદ્ધાહુ મ્મામી મહારાજ છે શ્રી દશવૈકલિપ્ત મૂત્રના ને શ્રી ઉત્તરાધ્યનસૂત્રના નિયુક્તિ, ભાષ્ય ચૂર્ણિ અને ટીપ્પણોમાના કેટલાએક (અર્થના) સાધનો લગ્ય ને મુદ્રિત પણ છે આ નિયુક્તિઓનુ રહસ્ય નિરૂપ અનુગમ અને નયોના સ્વરૂપને સમજવાથી જાણી ગણાય છે આવા અનેક મુદ્દાઓથી તે દશ નિયુક્તિઓમા દહેલી નિરૂપ

વગેરેની ગહન (સમજવામાં કઠીન) બીનાઓને સમજવાનું અસાધારણ સાધન આ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર છે. અહીં ઉપક્રમની બીના બહુજ વિસ્તારથી સમજાવી તે નિક્ષેપ અનુગમ અને નયોત્તુ સ્વરૂપ મધ્યમ પદ્ધતિએ (બહુ વિસ્તારથી નહિ, ને બહુ દ્રંકમાં પણ નહિ, આ રીતે વર્ણવ્યું છે. (૧) દૂર રહેલા શાસ્ત્રના રહસ્યને જે નજીકમાં લાવીને દ્રંકમાં કહેવું એટલે શાસ્ત્રની સંપૂર્ણ બીનાને દ્રંકમાં પ્રસ્તાવનાદિ રૂપે જે જણાવવી તે ઉપક્રમ વગેરે ચાર અનુયોગોત્તુ યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે. આવી રીતે જે શાસ્ત્રનો ઉપક્રમ જણાવ્યો હોય, તેનાજ નિક્ષેપોત્તુ વર્ણન કરાય, આ મુદ્દાથી ઉપક્રમની પછી નિક્ષેપને કહ્યો છે જેના નિક્ષેપો કહ્યા હોય, તેનાજ અનુગમ થાય, ને જેનો અનુગમ થયો હોય, તેમાંજ નયોના વિચારો જણાવી શકાય, આ મુદ્દાથી ઉપક્રમ, નિક્ષેપ, અનુગમ, અને નય આ ક્રમેજ ચાર અનુયોગો જણાવ્યા છે. (૨) જે નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને લાવથી પદાર્થને વિચારવા તે નિક્ષેપ કહેવાય. (૩) નિક્ષેપો જણાવીને સૂત્રનો અર્થની સાથે જે સંબંધ જોડવો એટલે આ સૂત્રનો આ રીતે આ અર્થ થાય છે, એમ જે કહેવું તે અનુગમ કહેવાય. (૪) દરેક પદાર્થમાં જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ અનેક ધર્મો રહે છે, છતાં તેમાંના એક ધર્મને જે સ્વીકારવો તે નય કહેવાય. સૂત્રના અર્થને જણાવ્યા બાદ છેવટે નયોની બીના કહેવાય છે. આ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં (૧) કાવ્યની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી વીરરસ વગેરે નવ રસોની હકીકત દર્શાવતો સાથે દ્રંકમાં જણાવી છે. તેમજ સાત સ્વરોના વર્ણનમાં દરેક સ્વરના નામ અને સ્થાન કહીને તે સ્વરને બોલનારા જીવોના નામ તથા જે વાજિંત્રમાંથી જે સ્વર નીકળે તે હકીકત, તેમજ સ્વરનાં લક્ષણો, ત્રણ ગ્રામ, ૨૧ મૂર્છના, સ્વરોના ઉત્પત્તિ સ્થાન, જાતિ ગેયતા ગુણો વગેરે પદાર્થોત્તુ વર્ણન તથા સામાસિક, તદ્ધિત વગેરે પદોત્તુ પણ વર્ણન કર્યું છે. આ સૂત્રની ચૂર્ણિમાં સ્વરના ત્રણ ગ્રામ વગેરેના અર્થો કહીને આ બીનાત્તુ મૂલસ્થાન પૂર્વોના ભેદ રૂપ સ્વર પ્રાભૂત જણાવ્યો છે. કેટલાએક વિદ્વાનો માને છે કે—“શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિજીએ આ અનુયોગદ્વાર સૂત્રની વિક્રમ સંવત બીજા સૈકામાં રચના કરી, એમ સંભવે છે.” આ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રના અર્થબોધક ત્રણ સાધનો છે, તેમાં (૧) શ્રી જિનદાસગણિ મહત્તરે ૨૨૩૫ શ્લોક પ્રમાણ ચૂર્ણિની રચના કરી હતી. (૨) તે ચૂર્ણિના આધારે યાકિની મહત્તરાસત્તુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે લઘુ ટીકા બનાવી હતી. (તે બંને છપાઈ છે). (૩) ચૂર્ણિ અને હારિભદ્રીય લઘુ વૃત્તિ વગેરેના આધારે મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે ૫૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી, તે પણ છપાઈ છે.

॥ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત સાર પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનો દ્રંક પરિચય ॥

અહીં શરૂઆતમાં શ્રી મહાવીર દેવને અને શ્રી ગૌતમસ્વામી વગેરે ધર્માચાર્યોને, તથા શ્રુતદેવતાને નમસ્કાર કરીને અનુક્રમે આવશ્યક, શ્રુત, અને સ્કંધ શબ્દના નિક્ષેપોની

ખીના અને પાચ જ્ઞાનના વર્ણનવાળી લઘુ નદીનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે-મતિજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યાવજ્ઞાન, અને ડેવલજ્ઞાન રૂપ ચાર જ્ઞાનોના ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ ને અનુસાર કરાવાતા નથી, પણ શ્રુતજ્ઞાનના જ તે ત્રણ ઉદ્દેશાદિ કરાવાય છે આ પ્રમગે ટીકાકારે ઉદ્દેશાદિનું સ્વરૂપ જણાવતા કહ્યું છે કે-ગુરૂ શિષ્યને જે શરૂઆતમા સૂત્રને અને અર્થને ભણાવે એટલે 'હે શિષ્ય ! તું હવે આ સૂત્રનું અધ્યયન (અભ્યાસ) કર' આવું જે ગુરૂ વચન તે ઉદ્દેશ કહેવાય અને 'હે શિષ્ય ! તે ભણેલા સૂત્રના અર્થને સ્થિર પરિચિત (ભૂલાય નહીં તેવા) કર' આવું જે ગુરૂ વચન, તે સમુદ્દેશ કહેવાય તથા 'હે શિષ્ય ! ખીન્ન સાધુઓને તે સ્થિર પરિચિત કેટલા મૂત્રનો અર્થ ભણાવજે' આવું જે ગુરૂનું વચન (કહેવું), તે અનુસાર કહેવાય અને આ ઉદ્દેશ સમુદ્દેશ અનુસાર અગપ્રવિષ્ટ સૂત્રોના ને અનગપ્રવિષ્ટ સૂત્રોના કરાવાય છે એમ પણ કહી શકાય કે કાલિક સૂત્રોના ને ઉત્કાલિક સૂત્રોના અથવા આવશ્યક સૂત્રના ને આવશ્યક સૂત્રથી બિન્ન સૂત્રોના યોગોદ્દહન કહી કરાવાય છે આ પ્રસંગે ટીકાકારે શ્રી આચાર્ય ભગવતના શુભોની અને નિશ્કેપાની પર્યાયવાચક શબ્દો વગેરે જણાવવા પૂર્વક વ્યાખ્યા તથા પર્યાયના બેઠાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે પછી આવશ્યક સૂત્ર અગરૂપ નથી, પણ શ્રુતસ્કંધ રૂપ અને ૨ અવ્યયનોના સમુદાય રૂપ છે, એમ કહીને કંમસર આવશ્યક, શ્રુત, સ્કંધ અને અધ્યયનના નિશ્કેપાઓની ખીના જણાવતા કહ્યું છે કે-જ્યાં વધારે નિશ્કેપાનો સભવ ન હોય, ત્યાં પણ (તે પદાર્થમા પણ) નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ રૂપ ચાર નિશ્કેપાઓની ખીના જરૂર જણાવીને તે વિવક્ષિત પદાર્થનું ચતુર્થ સ્વરૂપ જણાવવું જોઈએ આ રીતે નામાદિ ૪ નિશ્કેપાનો નિયમ જણાવીને નામાવશ્યક, સ્થાપનાવશ્યક, દ્રવ્યાવશ્યક, ને ભાવાવશ્યકનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે આ પ્રમગે નામનું લક્ષણ કહેવા પૂર્વક જણાવ્યું છે કે-જીવાદિમાના ડોઢનું 'આવશ્યક' આવું નામ પાડીએ, તે નામાવશ્યક કહેવાય કાષ્ઠ કર્મ (કાષ્ઠ) વગેરેના સફભાવ રૂપે કે અસફભાવ રૂપે દેહધારી સસારી જીવની જે સ્થાપના કરવી તે સ્થાપના જીવ કહેવાય દેહ વિનાનો જીવ અરૂપી છે, તેથી તેની સ્થાપના થઈ શકે નહીં માટે દેહધારી જીવને સ્થાપના જીવ તરીકે જણાવ્યો છે આ પ્રસંગે સ્થાપનાનું લક્ષણ અને નામમા તથા સ્થાપનામા ભેદ (બ્રૂદાશ કરક) જણાવ્યો છે પછી અનુક્રમે 'આગમથી' અને 'નો આગમથી' દ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ જણાવતા દ્રવ્ય શબ્દનું લક્ષણ સમજાવ્યું છે અને શિક્ષિત (શીખેલુ આવશ્યક) વગેરે શુભોવાના દ્રવ્યાવશ્યકનું સ્વરૂપ વિદ્યાધરનું કષ્ટાત આપીને સમજાવ્યું છે તથા 'નોઆગમથી' દ્રવ્યાવશ્યકના ત્રણ ભેદો જણાવતા (૧) શયાદિમા રહેલ આવશ્યક સૂત્રના અર્થને જાણનાર જીવનું જે મૃતક (જીવ રહિત) શરીર તે જ શરીર દ્રવ્યાવશ્યક કહેવય, જેમ ઘીના ઘડામાથી ઘી ઠલવીને ઘડો ખાલી કયો હોય, તો પણ તે દ્રવ્યથી 'ઘીનો ઘડો' કહી શકાય કારણ કે પહેલા તેમા ઘી ભર્યું હતું, તેમ આ મૃતક શરીરમા રહેલા જીવે પહેલા આવશ્યક સૂત્રનો અર્થ જાણ્યો હતો (૨) જે જીવ ભવિષ્યમા આવશ્યક સૂત્રનો અર્થ જાણે તે ભવ્ય શરીર દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય જેમ ભવિષ્યમા રાજા થનાર યુવરાજને લોકો રાજા કહે છે, તેમ અહીં પણ સમજવું (૩) તદ્વચતિરિજત દ્રવ્યાવશ્ય-

કના ત્રણ લેહોનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—૧ રાજા પ્રજા વગેરે લોકો સવારે સૂર્યોદયે દાતણ કરવું વગેરે અવશ્યકરણી કરે તે લૌકિક દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય. (૨) પરિવ્રાજક વગેરે યજ્ઞાદિના મંદિરમાં ધૂપ દીપ વગેરે અવશ્ય કરણી કરે, તે કુપ્રાવચનિક દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય. (૩) જે મુનિ સાધુના ગુણોથી રહિત હોય ને હિંસાદિ કરીને પશ્ચાત્તાપાદિ કરે નહીં, તે (મુનિ) જે આવશ્યક ક્રિયા કરે, તે લોકોત્તર દ્રવ્યાવશ્યક કહેવાય. આ પ્રસંગે અસંવિગ્નનું દૃષ્ટાંત પણ જણાવ્યું છે. પછી આગમથી અને નોઆગમથી ભાવાવશ્યકનું સ્વરૂપ જણાવતાં ભાવનું લક્ષણ સમજાવીને કહ્યું છે કે—જે જીવ આવશ્યક સૂત્રના અર્થને જાણે ને તેની વિચારણા ઉપયોગ પૂર્વક કરે તે (જીવ) આગમથી ભાવાવશ્યક કહેવાય. અને નોઆગમથી ભાવાવશ્યકના (૧) લૌકિક ભાવાવશ્યક, (૨) કુપ્રાવચનિક ભાવાવશ્યક (૩) લોકોત્તરિક ભાવાવશ્યક. આ રીતે ત્રણ લેહો છે. તેમાં (૧) લોકો પોતાના ધર્મના રીવાજ મુજબ અવશ્ય કરણી (જરૂર કરવા લાયક કાર્ય) સમજીને ઉપયોગ પૂર્વક સવારે મહાભારતને વાંચે ને સાંજે રામાયણને વાંચે તે લૌકિક ભાવાવશ્યક કહેવાય. (૨) પરિવ્રાજક વગેરે ઉપયોગ પૂર્વક હોમ વગેરે અવશ્ય કરણી કરે તે કુપ્રાવચનિક ભાવાવશ્યક કહેવાય. (૩) રત્નોની ખાણ જેવો ચતુર્વિધ સંઘ જે ઉપયોગ પૂર્વક ૬ આવશ્યક રૂપ પ્રતિક્રમણ કરે તે લોકોત્તરિક ભાવાવશ્યક કહેવાય. અહીં ‘નો’ શબ્દ ત્રણ અર્થોને જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે—(૧) સર્વ નિષેધ રૂપ અર્થ, (૨) દેશ નિષેધ રૂપ અર્થ, (૩) મિશ્ર એટલે દેશ નિષેધ સર્વ નિષેધ રૂપ અર્થ. તેમાંથી અહીં ચાલુ પ્રસંગે ક્રિયા રૂપ અંશ આગમ રૂપ નથી સૂત્રના શબ્દોને જોલવા રૂપ આગમ છે, તેથી નોશબ્દ મિશ્ર (દેશ નિષેધ રૂપ ને સર્વ નિષેધ રૂપ અર્થનો) વાચક સમજવો. તથા આવશ્યક શબ્દના આવશ્યક, અવશ્ય કરણીય, વિશેષાધિ વગેરે ૮ પર્યાય વાચક શબ્દો જાણવા. જેમ આવશ્યક શબ્દના નિષ્કેપાની ખીના કહી, તેજ પ્રમાણે શ્રુતશબ્દના ૪ નિષ્કેપાનું વર્ણન કરતાં અનુક્રમે નામ શ્રુત, સ્થાપના શ્રુત, અને આગમથી ને નોઆગમથી દ્રવ્ય શ્રુતના બે લેહો, તેમાં જ શરીર દ્રવ્યશ્રુત અને લવ્ય શરીર દ્રવ્યશ્રુત તથા તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્ય શ્રુતનું સ્વરૂપ જણાવતાં પત્રક (શાસ્ત્રના પાનાં) વગેરેની ખીનાને ‘સુત્ત’ શબ્દનો ખીજો અર્થ ‘સૂતર’ કરીને અંકજ વગેરેની ખીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી આગમથી ને નોઆગમથી ભાવશ્રુતનું વર્ણન કરતાં આગમથી ભાવશ્રુતનું સ્વરૂપ કહીને નોઆગમથી ભાવશ્રુતના બે લેહોના વર્ણનમાં મહાભારત વગેરે લૌકિક ગ્રંથોને લૌકિક દ્રવ્યશ્રુત તરીકે જણાવ્યા છે ને શ્રી આચારાંગાદિને લોકોત્તર દ્રવ્યશ્રુત તરીકે જણાવ્યા છે હેવટે શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયવાચક શબ્દો કહીને શ્રુતના નિષ્કેપાનું વર્ણન પૂર્ણ કરીને તેજ પ્રમાણે ‘સ્કંધ’ના નિષ્કેપા પણ જણાવ્યા છે. તેમાં કહ્યું છે કે નામ સ્કંધ, સ્થાપના સ્કંધની ખીના શ્રુતની માફક જાણવી. આગમથી તથા નોઆગમથી દ્રવ્યસ્કંધના વર્ણનમાં તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યસ્કંધનું સ્વરૂપ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર રૂપ ત્રણ લેહે સમજાવ્યું છે. આ પ્રસંગે તે સચિત્તાદિ ત્રિવિધ સ્કંધોનું અને કૃત્સ્ન, અકૃત્સ્ન અનેક દ્રવ્યસ્કંધોનું પણ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી આગમથી ને નોઆગમથી ભાવસ્કંધનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું છે કે—જે

જીવસ્કંધ શબ્દના અર્થને જાણે, ને તે અર્થને ઉપયોગ પૂર્વક વિચારે તે (જીવ) આગમથી જીવસ્કંધ કહેવાય, ને નોઆગમથી જીવસ્કંધ તરીકે આ શ્રી આવશ્યક શ્રુત સ્કંધને જાણવો છેવટે સ્કંધ શબ્દના પર્યાયવાચક શબ્દો જણાવીને સ્કંધ શબ્દના નિદેશાનુ વર્ણન પૂરું કર્યું છે પછી અનુક્રમે આવશ્યકના ૬ અધ્યયનોમા કહેલી જીના દ્વદશમા જણાવી છે

॥ નામ સ્થાપના દ્રવ્ય અને જીવ નિદેશાનુ પ્રશોત્તર ઉપે
સક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

પ્રશ્ન—અત્યાર સુધીમા આવશ્યકકાંઈ ત્રણ શબ્દોમા નામ વિગેરે ચાર નિદેશા ઘટાડ્યા, અને આગળ પણ ઉપક્રમના વર્ણનમા તે ઘટાવવાના છે, તો કૃપા કરીને એ ચારે નિદેશાની દૃઢી વ્યાખ્યા સમજાવો ?

ઉત્તર—જેનો અસલી ગીજના પર્યાયો (સરખા અર્થવાળા શબ્દો)થી વ્યવહાર થઈ શકે નહિ, અને જે મૂળ શબ્દના અર્થથી જીજ અર્થમા રહેવ હોય, અને એજ કારણથી જે મૂળ અર્થ નિરપેક્ષ હોય, એટલે મૂળ (મૂળ્ય) અર્થની સાથે જેને સળધ ન હોય, તથા ઘણું કરીને ત્યા સુધી (નામવાળું અથવા જેતુ નામ પાડીએ તે) દ્રવ્ય રહે ત્યા સુધી જે રહે, એવું મરજી પ્રમાણે જે વ્યાપીએ, તે નામ કહેવાય આ બાબતમા શ્રી વિદેશાવશ્યકનો પુરાવો આ પ્રમાણે છે—

પજ્જાયાણમિદ્ધેય-ઠિમ્મણ્ણત્થે તયત્થણિરવિકરવ ॥

જાઠચ્છય ચ જામ, જાત દવ્વ ચ પાણ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—જેમ કોઈનું જ્ઞાન (વગેરે) એવું નામ પાડીએ, તે નામ જ્ઞાન કહેવાય, એમ જેતુ ઈદ્ર નામ હોય, તે નામેન્દ્ર કહેનાય આ નામજ્ઞાન અથવા નામઈદ્ર તેના પર્યાય વાચક શબ્દોથી કદી શકાતો નથી ખરી વસ્તુ સ્થિતિ એ છે કે તે તે નામવાળી વ્યક્તિમા રહેવા ધર્મોનો તે તે ઈદ્રકાંઈ નામમા ઉપચાર કરવામા આવે છે આ સુદ્ધાથી જેતુ જે જે નામ પાડ્યું હોય, તેને તે તે સાદેતિક (સંકેતવાળા) શબ્દથી જ બોલાવવામા આવે છે એટલે કાર્ય પ્રસંગે બોલાવાય, પણ તેના પર્યાય વાચક શબ્દો દ્વારા ન બોલાવાય જ્ઞાનપદના સરખા અર્થવાળા (પર્યાય વાચક) શબ્દો બોધ, સ્મિ, પ્રપ્રશ વિગેરે અને ઈદ્ર-પદના શક હરિ પુરહર વિગેરે જાણવા આ પ્રમાણે નામ એ પર્યાયવડે અનભિધેય કઈ રીતે કહેવાય ? આનો સ્પષ્ટ ખુલાસો કરી દીધો હવે “ચ્ચિત્તમન્યાય” એટલે મૂલ શબ્દના અર્થથી જીજ અર્થમા નામ રહે આનો સ્પષ્ટ અર્થ જાણવો જોઈએ, તે આ પ્રમાણે—જેમા ઉત્કૃષ્ટ અર્થ વિગેરે શુંએ રહે, તે ઈદ્ર કહેવાય ઈદ્ર પદનો આ ખરો અર્થ જે તમામ દેવોનો સત્તાધીશ ઉપરી હોય તેમાજ ઘટે છે એમ બાવક વિગેરેમા તે અર્થ નજ ઘટે કારણ કે ત્યા નો તંનો સંકેતજ કહેલો છે આટલા વિવેચન ઉપગથી સમજવાનું સહસ્ય એ

મળે છે, કે જે અમુક વ્યક્તિનું અમુક નામ પાડવામાં આવે છે, તેમાં કેવલ તેની ઓળખાણ પડે એજ મુદ્દો છે પણ નામનો જે અર્થ થતો હોય, તે તેમાં ન ઘટે. આથી જરોખર સમજાવી દીધું કે જેમાં મૂલ (મુખ્ય) અર્થ સિવાયનો બીજો અર્થ રહે એ નામ કહેવાય. એ પ્રમાણે ‘તદર્થનિરપેક્ષ’ આનો ભાવાર્થ પણ સમજવો સહેલ છે. કારણ કે પહેલાં જે કહ્યું કે નામ એ મુખ્યાર્થથી જૂદા અર્થમાં રહે, એટલે મુખ્યાર્થમાં ન રહે. જે નામ મુખ્યાર્થમાં ન રહેતું હોય, તે તેનાથી (મુખ્યાર્થથી) નિરપેક્ષ (સંબંધ ન રાખે એવું) હોય, એમાં નવાઈ શી ? આ પ્રસંગે “ જે જેના ખરા અર્થમાં ન રહે, તે તેનાથી નિરપેક્ષ હોય ” આ વાત (ન્યાય) જરૂર યાદ રાખવી. એ પ્રમાણે ‘તદર્થનિરપેક્ષ’ નામ’ આનો સ્પષ્ટાર્થ જણાવીને નામની બાબતમાં છેવટે જાણવા જેવી બીજા એ છે કે ઇચ્છાનુસાર (મરજીમાં આવે તેમ) તે નામ પાડવામાં (રાખવામાં) આવે છે. એટલે જેમ પચાર્થથી અનભિધેય, અને અન્યાર્થમાં રહેલ તથા તદર્થનિરપેક્ષ જે હોય તે નામ કહેવાય, તેમ ઇચ્છાનુસાર અર્થની તરફ ધ્યાન રાખ્યા સિવાય કોઈનું હિત, હવિત્થ વગેરે નામ પાડીએ, તે પણ નામ કહેવાય. ઘણું કરીને જ્યાં નામના આધારભૂત દ્રવ્ય રહે ત્યાં સુધી તે નામ હોય છે (રહે છે.)

પ્રશ્ન—(ઘણું કરીને) આમ કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—દેવદત્ત વિગેરે નામથી જે વ્યક્તિ (માણસ)ને બોલાવીએ છીએ, તે કાયમ એજ નામથી બોલાવાશે, એવો નિયમ રહેતો નથી. એમ પણ ઘણે સ્થલે દેખાય છે કે જે વ્યક્તિ હાલ અમુક નામથી ઓળખાતી હોય, તે કેટલોક ટાઈમ વીત્યા બાદ અથવા ભૂત-કાલમાં બીજા નામથી ઓળખાય અથવા ઓળખાતી હતી, તેવી રીતે અનુભવ સિદ્ધ એમ પણ કહી શકાય કે હાલ પણ એક જણના અનેક નામો પાડ્યા હોય છે. દુકાન વિગેરે સ્થલે તેનું નામ જૂદું આલે અને પોતાના ઘેર વિગેરે સ્થલે માળાપ વિગેરે તેને જૂદા નામથી બોલાવે. આ મુદ્દાથી ઘણું કરીને એમ કહ્યું છે. કહેવાનું રહસ્ય એ કે મેરૂ વિગેરે શાશ્વતા પદાર્થોના જે નામ શાસ્ત્રમાં આવે છે તે ચાવદર્થિક કહેવાય એટલે નામવાળી વસ્તુ રહે ત્યાં સુધી નામ રહે. એમ પ્રતિનિયત દેશ વિગેરેની અપેક્ષાએ પણ નામ ચાવદર્થિક કહી શકાય. આ બાબતમાં દાખલો એ કે જેઓ ઉત્તરકુરૂ નામના યુગવિયાના ક્ષેત્રોમાંજ જન્મ્યા હોય, તેઓ ઉત્તરકુરૂઓ એમ કહેવાય, અને ભરત ક્ષેત્રમાં જન્મેલા છવો ભારતવર્ષીય નામથી ઓળખાય. તથા પુસ્તકમાં અથવા કાગળ વિગેરેમાં “ઈદ્ર જ્ઞાન” આમ અક્ષરો ગોઠવીએ, એ નામ કહેવાય, એમ પણ બીજા ગ્રંથોમાં કહ્યું છે. એમ નામનું સ્વરૂપ જણાવી દીધું.

પ્રશ્ન—સ્થાપના નિર્દેશમાં રહેલા સ્થાપના શબ્દનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજાવો ?

ઉત્તર—શબ્દનો મુખ્ય અર્થ જેમા ન રહે, એને મૂલ વસ્તુ તરફ ખ્યાલ રાખીને જે સ્થપાય એટલે આકૃતિ રૂપે કગાય, તે સ્થાપના કહેવાય એમ કૃત્રિમ સ્થાપનાનું લક્ષણ જ્ઞી શકાય આ લક્ષણ સાથેતી પ્રતિમા વિગેરે સાથેત સ્થાપનામા ન ઘટી શકે છતાં એ પણ સ્થાપના તો કહેવાયજ

પ્રશ્ન—સાથેતી સ્થાપનાનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—અરિહંત વિગેરે સ્વરૂપે જે કાયમ રહે તે સાથેતી સ્થાપના કહેવાય આ લક્ષણ તમામ સાથેતા પદાર્થોની સ્થાપનામા ઘટી શકે છે અહીં સ્થપાય તે સ્થાપના એમ ન કહી શકાય કારણ કે આવી સાથેતી યીજોની સ્થાપના ડોઈ હોયજ નહિ સ્થાપનાના બે ભેદ આ પ્રમાણે જણવા—(૧) જે મૂલ પદાર્થની સાથે જોડાઈ મલતી આવે, તે સફલાવ સ્થાપના કહેવાય જેમ અત્યારે કેમેગવી સામા માણસનો ફોટો લેવાય, તે જોડાઈ મલતોજ આવે, તે સફલાવ સ્થાપના કહેવાય (૨) અને જેનો મૂલ પદાર્થની સાથે મેળ ન ખાય, એટલે અદાજવી જે આકૃતિ બનાવાય તે અસફલાવ સ્થાપના કહેવાય આ બાબતમા કહ્યાત એ ઈઈ શકાય કે—અક્ષ વિગેરેની સ્થાપનાને સ્થાપનાઆર્થ તરીકે ધાપીએ, આમા મૂલ પદાર્થ (સ્થાપેલા જે આચાર્ય ભગવન તે)ની સાથે સ્થાપેલી સ્થાપના સરખાવીએ તો સરખામણી ઘઈ શકતી નથી માટે તે અસફલાવ સ્થાપના કહેવાય આને શ્રી અનુયોગ-દ્વાર સૂત્રની મતધારી શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજીએ બનાવેલ ટીકામા અનાકાર સ્થાપના તરીકે ઓળખાવી છે આ ઉપરથી એ પણ સમજવાનું મલે છે કે સફલાવ સ્થાપનાને બીજી રીતે સાકાર સ્થાપના એમ પણ કહી શકાય આવી જે સ્થાપના થોડા કાળને માટે સ્થપાય, તે અક્ષ વિગેરેની સ્થાપના ઇતરકાલિક (થોડા સમય વાળી) કહેવાય અને જે કાયમ રહે તે ધાવતકથિક સ્થાપના કહેવાય અને તેવી સ્થાપના તરીકે શ્રી નીશ્વરદીપના ચૈત્ય, પ્રતિમા વિગેરેને ધ્યાનમા રાખવા આ બાબતમા જુઓ સાક્ષિપાં શ્રી વિશેવાવશ્યકનો —“જ પુળ તવચલુણ તયમિત્તવાવણ તાન્નિલાગાર ॥ કીરદ ચ તિરાગાર હત્તરમિયર ચ સા ઢવગા ॥૨૬॥ યલુ તવચલિયુક્ત તવમિત્તવાવણ ચલ્લ તત્કરણિ ॥ લેવ્યાદિકર્મ તત્સ્થાપનેતિ કિયતેસ્વકાલ ચ ॥ ૧ ॥”

પ્રશ્ન—નામમા અને સ્થાપનામા ફરક શો ? આમ પૂછનાર ભ ય જીવનો આશય (મુદ્દો) એ ટે કે—“લાવ શૂન્ય દ્રવ્ય માત્રમા જેમ નામનો વ્યવહાર કરાય છે તેમ સ્થાપનાનો પણ વ્યવહાર તેજ પ્રમાણે થાય છે આ પ્રમાણે જો નામ અને સ્થાપનામા ડોઈ પણ જાતનો તફાવત નહાય, તો બનેને અલગ અલગ શા માટે માનવા ? અને અલગ અલગ તે બે કહેવ છે તેથી ભેદ તો હોવોજ બેઈએ તે પ્રશ્નકા જાણુનો નથી માટે એમ પૂછે છે કે બનેને કયા કાણુથી અલગ અલગ ગણ્યા છે ?

ઉત્તર—કાલની અપેક્ષાએ બનેમા સ્પષ્ટ રીતે ફરક માલુમ પડે છે તે આ પ્રમાણે

જે દ્રવ્યનું (આવશ્યક વિગેરેનું) જે નામ પાડીએ, તે દ્રવ્ય તે (નામનો) આધાર ગણાય, ગોવાળના છોકરો (તેનો દેહ વિગેરે) અથવા શિલાનો જથ્થો વિગેરે જ્યાં સુધી કાયમ રહે, ત્યાં સુધી આવશ્યક, મેડ, જંબૂદ્રીપ, કલિંગ, મગધ, સોરઠ વિગેરે નામ રહે છે. માટે નામ એ યાવત્કથિકજ (દ્રવ્ય રહે ત્યાં સુધી રહેનાર) હોય અને સ્થાપના તો જાને રીતે સંભવી શકે છે. એટલે તે થોડા કાલને માટે (જરૂર હોય, ત્યાં સુધી) પણ સ્થપાય અને કાયમ રહે એવી પણ હોય છે. થોડા ટાઇમ રહે, એવી સ્થાપનાનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે—હાલ જે અક્ષાદિ પદાર્થને આવશ્યક તરીકે સ્થાપ્યા હોય, તે અમુક ટાઇમ અથવા ક્રિયા વીત્યા બાદ ખાસ કારણસર ઈદ્ર તરીકે કે રાજા વિગેરેના સ્વરૂપે સ્થાપવામાં આવે છે. અને કાયમ રહે એવી સ્થાપનાનું સ્વરૂપ સમજવા માટે શાશ્વતી પ્રતિમા વિગેરેનું દૃષ્ટાંત સમજવું. શાશ્વતી સ્થાપનાને કરનાર કોઈ હોયજ નહિ, કારણ કે જો તેમ માનીએ તો શાશ્વતપણું કહી શકાય નહિ. ત્યારે સ્થાપના નિક્ષેપની બીજી રીત હોવો જ જોઈએ. તે મેં પૂર્વે જણાવી દીધી છે. આટલા વિવેચન ઉપરથી લગ્ન છત્રો હવે તો જરૂર સ્પષ્ટ સમજી શકશે કે ભલેને નામ અને સ્થાપનાનો આધાર ભાવશૂન્ય દ્રવ્ય હોય તો પણ (ટાઇમ) કાલની અપેક્ષાએ જાનેને અલગ માનવા જોઈએજ.

પ્રશ્ન—જેમ સ્થાપના થોડા ટાઇમવાળી હોય છે, તેમ નામ પણ તેવુંજ સંભવી શકે છે. કારણ કે એ તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે—એકજ વ્યક્તિ (ગોવાળનો બાલક વિગેરે) ને હાલ જે નામથી ઓળખાવાય, તેનેજ અમુક ટાઇમે મૂલ નામ ફેરવીને અનેક નામથી ઓળખાવાય છે. તો પછી એમ કઈ રીતે કહી શકાય કે નામ એ યાવત્કથિકજ હોય ?

ઉત્તર—ઘણું કરીને નામ એ યાવત્કથિક હોય એમ સમજવું. અને એકજ વ્યક્તિ હયાત હોય છતાં તેને અને નામથી ઓળખાવાય એમ કોઈક વ્યક્તિ વિશેષમાંજ તેવું બને છે, બધાની બાબતમાં તેવું થતું નથી. આ અભિપ્રાયે તેવી બાબતની અહીં વિવક્ષા કરી નથી, એટલે આવી બોનાને એક બાબત રાખીને નામને યાવત્કથિક કહીએ તોપણ શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ લગભગ પણ ગેરબ્યાજબી નથી. જેમ કાલથી તક્ષવત જણાવો દીધો, એ પ્રમાણે આકાર, ભાવ અને પ્રવૃત્તિ વિગેરે હેતુથી પણ જાનેને જરૂર અલગ માનવા જોઈએ તે આ પ્રમાણે—(૧) જેમ ઈદ્ર વગેરેની પ્રતિમાને ઘરેણાં વિગેરે પહેરાવાય. પડખેના ભાગમાં ઈદ્રાણી હોય અને હાથમાં વજ્ર હોય. આવું જેમ પ્રતિમારૂપ સ્થાપનામાં જણાય છે, તેવું નામમાં હોતું નથી. એટલે નામેન્દ્ર વિગેરેમાં તેવી સ્થિતિ દેખાતી નથી. (૨) ઈદ્ર વિગેરેની પ્રતિમા વગેરે સ્થાપનાને જોઈને જે ભાવ જાગે છે, તે નામ શ્રવણથી થતું નથી (૩) ઈદ્રની મૂર્તિ વિગેરેની પાસે લોકો ભેટ મૂકે, તેની માનતા માને, પૂજા કરે, ઇષ્ટ કાર્ય સાધે વિગેરે દેખાય છે, આવું નામેન્દ્ર વિગેરેની બાબતમાં દેખાતું નથી. એ પ્રમાણે સ્થાપનાનું સ્વરૂપ જણાવી દીધું.

હવે દ્રવ્યનું નિક્ષેપાનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—જે દ્રવ્યની સાથે રહે, તે શુણ્ણ કહેવાય, અને ક્રમસર બદલાય, તે પર્યાય કહેવાય થઈ ગયેલી પર્યાયોનુ અને ભવિષ્યમા થનાર પર્યાયોનુ જે કારણ હોય, તે દ્રવ્ય કહેવાય તે દ્રવ્ય જે પ્રકારે બાણુ (૧) જીવવાળુ દ્રવ્ય પુરૂષ વિગેરે કહેવાય (૨) અને જીવ વિનાનુ દ્રવ્ય (લાકડુ વિગેરે) જે જીવ ભૂત-કાલમા (પહેલા) સ્વર્ગ વિગેરે સ્થલે ઇદ્રાદિ રૂપે હોતો, ત્યાનુ આયુષ્ય પૂરૂ કરીને અહીં મનુષ્યાદિ સ્વરૂપે ઉપજે તો તે જીવ અહીં (મનુષ્યાદિ ભવમા) પણ દ્રવ્ય ઇદ્ર વિગેરે કહી શકાય, ગરણ કે પહેલા તેણે ઇદ્ર સ્વરૂપ વિગેરે ભોગવ્યુ છે જેમ પ્રધાન પદ્ધતી ઉતરેલ જીવ પણ પ્રધાન કહેવાય, તેમ અહીં પણ સમજવુ તથા હાવ જે મનુષ્યે ઇદ્રનુ આયુષ્ય બાંધ્યુ હોય, તે પણ થનારી ઇદ્રપદ્ધતીનુ કારણ છે, માટે દ્રવ્ય ઇદ્ર કહેવાય જેમ યુવરાજને રાજા કહી શકાય, તેમ અહીં પણ સમજવુ આ બાબતમા જીવો સાક્ષિપાક—

મૂતસ્ય માવિનો ગા, માવસ્ય હિ કારણ તુ ગલોકે ॥

તદ્ દ્રવ્ય તત્ત્વજ્ઞૈ, સચેતનાચેતન કયિતમ્ ॥ ૧ ॥

હવે ભાવ (નિક્ષેપ)નુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—તે તે વિવક્ષિત ક્રિયાનો અનુભવ કરવો એ ભાવ કહેવાય, એટલે જે શબ્દનો જે મુખ્ય અર્થ થતો હોય, તે અર્થવાળી વ્યક્તિમા તે અર્થ ન્યારે દેખાય ત્યાંજે તે ભાવ કહેવાય આ બાબતમા ઘાખલો એ કે—જે ઇદ્ર પદ્ધતે પરમ ઐશ્વર્ય વિગેરે ગુણોને ધારણ કરે તે ઇદ્ર કહેવાય, આ અર્થ ન્યારે દેવલોકમા તે સાક્ષાત્ ઇદ્રપદ્ધતે હોય, ત્યાંજે તેમા ઘટે એટલે સ્વર્ગમા રહેલ ઇદ્ર એ ભાવેન્દ્ર કહેવાય કારણ કે ઇદ્રપદ્ધતો અર્થ તે વખતે તેમા ઘટે છે જીવો આ બાબતમા સાક્ષિપાક—

આર્યા-ભાવો વિવક્ષિતક્રિયાઽઽનુભૂતિયુક્તો હિ ચૈ સમાખ્યાતઃ ॥

સર્વજ્ઞેરિન્દ્રાદિવ-દિદેન્દનાદિ ક્રિયાનુભવાત્ ॥ ૧ ॥

આ શ્લોકનો અર્થ ઉપર જણાવ્યો છે

વિશેષ બીના વગેરે શ્રી વિશેષાવશ્યક સૂત્રથી બાણુવી

આ રીતે નામાદિ નિક્ષેપાનુ વર્ણન પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપને જણાવનાર હોવાથી કપટાત તરીકે આવશ્યકાદિ ત્રણ શબ્દોના નિક્ષેપ જણાવીને અનુયોગના ૪ ભેદોમાના પહેલા ઉપક્રમ નામના ભેદનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યુ છે તેમા ઉપક્રમમા મુખ્ય બે ભેદ (૧) લૌકિકો પક્રમ, (૨) શાસ્ત્રીય ઉપક્રમ કહ્યા છે પછી લૌકિક ઉપક્રમના ભેદમાના તદ્ધતિરિક્ષત દ્રવ્યો-પક્રમના વર્ણનમા સચિત્તાદિ ત્રણ ભેદો અને તે દરેક ભેદમા ચક્રિકર્મ અને નાશની અપેક્ષાએ ધના પ્રતિભેદાદિનુ વર્ણન વિસ્તારથી કર્યુ છે પછી ક્રમસર ક્ષેત્રોપક્રમ, કાલો

પકમ, લાવોપકમાદિતું પણ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. આ રીતે લોકિકોપકમની બીના પૂર્ણ કરીને શાસ્ત્રીયોપકમના આનુપૂર્વી વગેરે ૬ લેદોનું સ્વરૂપ સમજાવતાં પહેલાં આનુપૂર્વીનું સ્વરૂપ નય લંગ વગેરેના વિચારો ગોઠવોને વિસ્તારથી કહ્યું છે. તેમાં પૂર્વાનુ-પૂર્વી આદિતું વર્ણન કરતાં ધર્માસ્તિક્રયાદિ ૬ દ્રવ્યો અનુમાનાદિ પ્રમાણોથી સાબિત કર્યા છે. ઉક્તિર્તનાનુપૂર્વીના વર્ણનમાં વર્તમાન ચોવીશ તીર્થંકરોની જે કમસર સ્તવના કરવી તે ઉક્તિર્તનાનુપૂર્વી કહી છે. તથા સામાચારી આનુપૂર્વીના વર્ણનમાં (૧) ઈચ્છા (૨) મિથ્યા-કાર વગેરે દશ પ્રકારની સામાચારીનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. તેમજ લાવાનુપૂર્વીના વર્ણનમાં ઔદયિકલાવ વગેરે ૬ લાવોની બીના કહી છે. આ રીતે આનુપૂર્વીનું વર્ણન કરીને ૧૦ નામનો અધિકાર શરૂ કર્યો છે. તેમાં દ્વિનામનું સ્વરૂપ જણાવતાં એકાક્ષરવાળા નામ અને અનેકાક્ષરવાળા નામ તથા જીવાજીવના નામ તેમજ સામાન્ય નામનું ને વિશેષ નામનું વર્ણન દેવાદિના લેદો જણાવવા પૂર્વક વિસ્તારથી કર્યું છે. (૩) ત્રણ નામનાં વર્ણનમાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાય, અથવા પુદ્ગલ સ્ત્રીલિંગ નપુંસકલિંગ આ રીતે ત્રણ નામનું સ્વરૂપ જણાવું. ચતુર્નામ (ચાર નામ) માં આગમ, (પચાસિ) ૨. લોપ (લેડજ), (૩) પ્રકૃતિ, (અગ્ની વતૌ) (૪) વિકાર, (દ્વિ દ્વં-દ્વિદ્વં) દૃષ્ટાંત સાથે કહ્યા છે. (૫) પાંચ નામમાં 'પરિ' વગેરે દૃષ્ટાંતો સાથે નામિક વગેરે પાંચ પદાર્થો કહ્યા છે. (૬) ૬ નામમાં ઔદયિકાદિ ૬ લાવોની બીના કહી છે. (૭) સાત નામના વર્ણનમાં સાત સ્વરોની બીના અને (૮) આઠ નામના વર્ણનમાં આઠ વિલક્ષિતની બીના તથા (૯) નવ નામના વર્ણનમાં નવ રસોનું સ્વરૂપ દૃષ્ટાંતો સાથે કહીને (૧૦) દશ નામના વર્ણનમાં ગૌણ નામ વગેરે ૧૦ નામની હકીકત અને પ્રસંગાનુપ્રસંગે બીજી પણ ઘણી હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે. અહીં નામોપકમની બીના પૂર્ણ કરીને પ્રમાણ ઉપક્રમનું વર્ણન શરૂ કર્યું છે. તેમાં તેના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને લાવથી મુખ્ય ચાર લેદો કહીને દ્રવ્ય પ્રમાણના વર્ણનમાં માન ઉન્માનાદિતું સ્વરૂપ, ક્ષેત્ર પ્રમાણના વર્ણનમાં ત્રણ પ્રકારના અંશુલ અને ૨૪ દંડકોમાં અવગાહનાદિતું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તથા કાલ પ્રમાણના વર્ણનમાં સમયાદિથી માંડીને પુદ્ગલ પરાવર્ત સુધીના કાલના લેદોનું અને ઉદ્ધારાદિ ત્રણ લેદે સૂક્ષ્મ બાહર પદ્યોપમનું ને સાગરોપમનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવતાં ૨૪ દંડકના જીવોનું આયુષ્ય વગેરે બીનાઓ પણ કહી છે. તેમજ લાવ પ્રમાણના વર્ણનમાં તેના (૧) ગુણ, (૨) નય, (૩) સંજ્યા લાવ પ્રમાણ, આ રીતે ત્રણ લેદોનું સ્વરૂપ જણાવતાં અજીવના વર્ણનની બીના, ગુણો, અને જીવના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણોની બીના પણ લેદ પ્રલેદાદિને કહેવાપૂર્વક વિસ્તારથી સમજાવી છે. અહીં જ્ઞાનના પ્રત્યક્ષ અનુમાન ઉપમા અને આગમ રૂપ લેદો, દર્શનના ૪ લેદો, તથા ચારિત્રના પાંચ લેદોનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો સમજાવી છે. અહીં ગુણોની બીના પૂરી કરીને નયની બીના પ્રસ્થકાદિ ત્રણ દૃષ્ટાંતો સાથે સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી સંજ્યા પ્રમાણના વર્ણનમાં નામ સંજ્યાદિતું સ્વરૂપ જણાવ-

વતા સંજ્યાતાતુ ને અસંજ્યાતાતુ તથા અનતાનું સ્વરૂપ તેના ભેદ પ્રભેદાદિ જણાવવા પૂર્વક વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે

આ રીતે શાસ્ત્રીય ઉપક્રમના ત્રીજા ભેદ રૂપ પ્રમાણ દ્વારનું વર્ણન પૂર્ણ કરીને ચોથા ભેદ રૂપ વકતવ્યતા દ્વારનું સ્વરૂપ શરૂ કર્યું છે તેમા સ્વસમય વકતવ્યતા વગેરે ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ સમજાવીને કયો નય તે ત્રણ ભેદોમાથી કયા ભેદને માને છે ? આ પ્રશ્નનો પણ ખુલાસો વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે પછી ‘અર્થાધિગર’ નામના પાચમા ભેદના વર્ણનમા ૬ આવશ્યકોમાના દરેક આવશ્યકમા કહેલી ખીના ૮કમા જણાવીને શાસ્ત્રીય ઉપક્રમના છઠ્ઠા ભેદ રૂપ સમવતાર ઉપક્રમના વર્ણનમા નામ સમવતાર વગેરે ૬ ભેદોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે અહીં અનુયોગના પહેલા ભેદ રૂપ ઉપક્રમનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે

॥ નિક્ષેપદ્વારનું સક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

અહીં શરૂઆતમા નિક્ષેપના (૧) ઓધનિષ્પન્ન નિક્ષેપ, (૨) નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ, (૩) સૂત્રના આલાવાથી બનેલો નિક્ષેપ આ રીતે મુખ્ય ત્રણ ભેદો વહીને ઓધનિષ્પન્ન નિક્ષેપના વર્ણનમા (૧) અધ્યયન, (૨) અક્ષીણ, (૩) આય, (૪) ક્ષપણા આ ચાર શબ્દોના ૪ નિક્ષેપાની ખીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે પછી નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપના વર્ણનમા સામાયિકમા ૪ નિક્ષેપા ઘટાવીને કહ્યું છે કે જ્યારે સૂત્રને કહેવાનો અવસર આવે, ત્યારે તેના દરેક પદના નિક્ષેપાનું જે વર્ણન કરવું તે સૂત્રાલાપક નિષ્પન્ન નિક્ષેપ કહેવાય આ તમામ ખીનાઓ અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે અહીં અનુયોગના ત્રીજા ભેદ રૂપ નિક્ષેપનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે

॥ અનુગમનું સક્ષિપ્ત વર્ણન ॥

સૂત્રનો અર્થની સાથે જે અનુગમ કરવો એટલે સળધ જોડવો, તે અનુગમ કહેવાય તેના નિક્ષેપ નિયુક્તિ અનુગમ વગેરે મુખ્ય ત્રણ ભેદોમાના પહેલા ભેદના વર્ણનમા કહ્યું છે કે પહેલા જે સામાયિક વગેરે પદોનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવા માટે તે દરેક પદના નિક્ષેપાની ખીના કહી છે, તે નિક્ષેપનિયુક્તિ અનુગમ કહેવાય અને જે સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરવાનું હોય, તેમા જે ઉદ્દેશ, નિર્દેશ વગેરે ૨૬ દારોના સ્વરૂપને જણાવવું તે ઉપોદ્ધાત નિયુક્તિ અનુગમ કહેવાય આ ૨૬ દારોનું વિસ્તારથી વર્ણન શ્રી આવશ્યકસૂત્રની મોટી ટીકાદિમા કર્યું છે તેમાથી લઈને ટીકાકાર મતધારી શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ મહારાજે સામાયિકમા ૨૬ દારો ઘટાવીને ઉપોદ્ધાત નિયુક્તિ અનુગમનું સ્વરૂપ બહુજ અપેક્ષા સમજાવ્યું છે તથા સૂત્રાનુગમના અવસરે જે સૂત્રના દરેક પદોની વિસ્તારથી વ્યાખ્યા (વિવરણ, અપેક્ષાકરણ) કરવી તે સૂત્ર અર્થિક નિયુક્તિ અનુગમ કહેવાય આ પ્રસંગે સૂત્રના બીજા દોષોનું અને ૮ ગુણોનું વર્ણન કરીને કહ્યું છે કે—

જેમાં બત્રીસ દોષો ન હોય, તે સૂત્ર કહેવાય. અનુયોગના ત્રીજા ભેદરૂપ અનુગમનું વર્ણન પૂર્ણ થાય છે.

॥ અનુયોગના ચોથા ભેદ ૭ નયનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

(૧) નૈગમનય, (૨) સંગ્રહનય, (૩) વ્યવહારનય, (૪) ઋણુસૂત્રનય, (૫) શબ્દનય, (૬) સમભિરૂઢનય, (૬) એવંભૂતનય. આ સાત નયો જાણવા.

૧ નૈગમનય—પદાર્થના સામાન્ય ધર્મોને અને વિશેષ ધર્મોને સ્વીકારે છે. ૨ સંગ્રહનય—પદાર્થના સામાન્ય ધર્મને જ સ્વીકારે છે. જેમ જગત્ સત્ એટલે જગત્ પદાર્થ વિદ્યમાન છે. ૩ વ્યવહારનય લોક રૂઢ વિશેષ ધર્મવાળા પદાર્થોને સ્વીકારે છે. ૪ ઋણુસૂત્રનય—વર્તમાન (ચાલુ) કાલમાં જ થયેલી બીનાને માને છે. એટલે ભૂત ભવિષ્ય કાલની હકીકતને માનતો નથી. ૫ શબ્દનય—કાલ, લિંગ, વચન વગેરેના ભેદથી પદાર્થોને જુદો માને છે. જેમ કે દેવઃ, દેવૌ, દેવાઃ ૬ સમભિરૂઢનય—વ્યુત્પત્તિના ભેદથી પદાર્થોને ભિન્ન ભિન્ન માને છે, જેમ કે—ઇન્દ્રનાદિન્દ્ર = એશ્વર્યને ભોગવતો હોવાથી ઇન્દ્ર કહેવાય વગેરે. આ નય ઇન્દ્ર વાચક તમામ શબ્દોને અલગ અલગ માને છે. ૭ એવંભૂતનય—વર્તમાન (ચાલુ) ક્રિયા વિશિષ્ટ પદાર્થોને જ સ્વીકારે છે. જેમ કે—જે વખતે ઘટ પાણી લાવવાની ક્રિયામાં મદદગાર હોય, એટલે ‘ઘટત્રે’ इति घटः=જે દ્વારા જલાહરણાદિ ક્રિયા થાય, તે ઘટ કહેવાય. પણ ક્રિયા રહિત કાલમાં એટલે જ્યારે ઘટ દ્વારા જલાહરણ (પાણીનું લાવવું, ખેંચવું) વગેરે ન થતું હોય, ત્યારે તે ઘટ ન કહેવાય. એમ બીજા પદાર્થોમાં પણ સમજી લેવું અહીં સમભિરૂઢ નયમાં ક્રિયા કરે અગર ન કરે, પણ શબ્દમાં વ્યુત્પત્તિ અર્થ ઘટવો જોઈએ, આ મુદ્દો છે. ને એવંભૂત નયમાં ચાલુ ક્રિયાની મુખ્યતા છે.

આ નૈગમાદિ ૭ નયોનો અંતર્ભાવ (સમાવેશ) જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયમાં, અથવા દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનયમાં થાય છે.

અવિચ્છન્ન પ્રભાવશાલિ ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની અવિચ્છન્ન પ્રણાલિકા એ છે કે—‘જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષ.’ એટલે નિર્મલ જ્ઞાન ક્રિયાની અથવા સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણ પદાર્થોની સમુદ્ધિત આરાધના કરવાથી મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખો જરૂર મળે છે. આ બાબતમાં મેં પહેલાં ચક્ર અને રથનું તથા ત્રિકલાનું દષ્ટાંત વિસ્તારથી સમજાવ્યું. અહીં નયોનું દ્રઢ વર્ણન પૂર્ણ થાય છે.

॥ આ રીતે ઉપક્રમાદિ ૪ ભેદોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન પૂર્ણ થતાં શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રનોપણ દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ श्री जैन प्रवचन डिरेक्टावलीनो सत्तावीशभो प्रकाश पूर्ण थये ॥

ॐ

ॐ

ॐ

॥ श्री जैन प्रवचन डिरेक्टावलीनो थोथो विभाग पूर्ण थये ॥

ॐ

ॐ

ॐ

॥ इति तपोगच्छाधिपति शासनमन्त्राट्मूरिचक्र चक्रवर्ति-जगद्गुरु-परमोपकारि शिरोनणि
मदीयात्मोद्धारक पूज्यपादाचार्य श्रीविजयनेमिमूरीश्वर चरणकिंकर विनेयाणुशास्त्र
विशारद कविदिवाकर-माकृत-सस्कृत-गौर्जरो-भाषावद्ध त्रिच-वारिंशदुत्तर-
शतग्रंथादि विनायकाचार्य श्रीविजयपद्ममूरीश्वर प्रिरचित स्वोपह्व स्मृष्टार्थादि
समेत श्री जैन प्रवचन भानु किरणावली नाम माकृत ग्रंथस्य मूलसूत्र
चतुष्टय श्री नदीमूत्रानुयोद्धारसूत्रद्वयात्मक चूलिका सूत्र द्वय सार
सक्षिप्त परिचयादि वर्णनात्मकश्चतुर्थो विभागः ॥

॥ चतुर्थो विभाग समाप्त . ॥

શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો પાંચમો વિભાગ.

॥ અટ્ટાવીશમો પ્રકાશ ॥

॥ ૬ છેદ સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

॥ આર્ય ॥

અહ વુચ્છં સંસ્થેવા, છેયામિહસુત્તછક્કપરિચયં ॥
પઠમં નિસીહસુત્તં, મહાનિસીહં તદ્વા વિદ્યં ॥ ૨૨૩ ॥

તદ્ય દસાસુયસ્વંધો, વિહકપ્પો પંચકપ્પવવહારા ॥
છેયા ઇય સુત્તાઈં, દુવ્વગરિસો છેયસદ્દત્થો ॥ ૨૨૪ ॥

અવગરિસિયાઈ પરિણા-મા પરિણામી ય જાઈ દિજ્જંતિ ॥
પરિણામીણં તાઈં, વુત્તાઈં છેયસુત્તાઈં ॥ ૨૨૫ ॥

વત્થાઈ ય દિટ્ઠંતા, દૂસિયચરણાઈ સોહિકરણાઈં ॥
ગણહરકયાઈ તિણિ, સેસકિર્ઈ મદ્દવાહૂણં ॥ ૨૨૬ ॥

પન્નક્વાણપવાણ, તદ્યે વત્થુમ્મિ સોહિપ્પણત્તી ॥
તન્વિચ્છેણ વવહા-રાઈકિર્ઈ મદ્દવાહૂણં ॥ ૨૨૭ ॥

સિરિ છેયસુત્તમજ્ઞે, જાયા સિરિપંચકપ્પવિચ્છેણ ॥
તદ્ જીયકપ્પગણના, અણ્ણમણ કપ્પવવહારા ॥ ૨૨૮ ॥

વીસુદ્ધેસા મણિયા, પચ્છિત્તાઈં નિસીહસુત્તમ્મિ ॥
સિરિમદ્દવાહૂરયણા, વુત્તમિણં પંચકપ્પમ્મિ ॥ ૨૨૯ ॥

અજ્ઞયણ છક્કચૂલા, મહાનિસીહે ણિસલ્લભાવાઈ ॥
ઉવહાણત્થવસંગા, ગચ્છાયારાઈ પચ્છિત્તા ॥ ૨૩૦ ॥

रज्जूपमुहा अते, सुसदचरित दसा सुयस्वये ॥
 अज्ज्ञयण दसा दसग, असमादिहानसगलाई ॥ २३१ ॥
 उद्देसयछक्कमय, विहकप्पे कप्पभेदछक्क च ॥
 साहगवाहगवत्ता, पायच्छित्तोवओगाई ॥ २३२ ॥
 ववहारेदस भणिया, उद्देसा समणविहिगवहारा ॥
 अज्ज्ञावणपरिआयां, विच्छिण्ण पचकप्पमुय ॥ २३३ ॥
 अस पच्छित्तुवएसो, जियकप्पे छेयमुत्तसखेवो ॥
 पणयालीसागमिय, पुण्ण सखित्तुत्तत्त ॥ २३४ ॥

॥ पसत्थी ॥

पहुवीरसोहमाइ-वरुमा रिजयहीरसेनदेवगुरु ॥
 सीहो पडियसघो, कप्पूरखमाजिणुत्तमया ॥ २३५ ॥
 गणिपोम्मरुवकित्ती, कत्थूरविणेयसिट्ठमणिबुद्धी ॥
 सिरिबुद्धिविजयसीसा, जाया गुरुनेमिसूरीसा ॥ २३६ ॥
 तवगच्छगयणदिणयर-गुरुवरसिरिनेमिमूरिसीसेण ॥
 विण्णत्तेण विणया,-रायनयरज्जणसघेण ॥ २३७ ॥
 पाइयसक्कयगुज्जर-गथाइ विहायणेण गुणप्रज्ञा ॥
 पउमेणायरिण, चउविहसघोरयरट्ठ ॥ २३८ ॥
 कायागासनहक्खि-प्पमिण वरिसे य विक्कमे सुहए ॥
 गोयम केवलदियहे, जण्णररी रायनयरम्मि ॥ २३९ ॥
 जण्णप्पवयणकिरणा-बली प्पणीया जहामुय सुयया ॥
 न त्रिरीय भणिय, तमह स्वामेमि सुहमावा ॥ २४० ॥
 सिरिवीरसासणत्त, विजयउ पसा पवाइया विहिणा ॥
 निमुया साहियजण्णा-गमकिरिया होतु सिद्धिरया ॥ २४१ ॥
 जेसि महप्पसाया, ससाहियसन्धमुत्तजोगेण ॥
 सन्धागमविग्गाण, हिट्ठेण मए समुवळ्ळ ॥ २४२ ॥

તે મજ્જ ગુરુવિજયો-દયસૂરી હોંતુ લદ્ધસિદ્ધિસુદા ॥

સાહિજ્જગરાવન્ને, મ્મવે મ્મવે લદ્ધજિણધમ્મા ॥ ૨૪૩ ॥

ધ્વણોઽહં કયપુણ્ણો, જયંતુ સન્વિદ્ધદેવસુયદેવી ॥

જિણસાસણં તિહુયણે, વિજયઙ્ગ સન્ઘે હવંતુ સુહી ॥ ૨૪૪ ॥

શબ્દાર્થ :—હવે શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીના અઠ્ઠાવીશમા પ્રકાશમાં ૬ છેદ સૂત્રોના સક્ષિપ્ત પરિચયને કહીશ. ૬ છેદ સૂત્રો છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે જાણવા—(૧) શ્રી નિરીથસૂત્ર, (૨) શ્રી મહાનિરીથસૂત્ર, (૩) દશાશ્રુતસ્કંધ (૪) શ્રી ખૂલ્લકલ્પસૂત્ર, (૫) શ્રી પંચકલ્પસૂત્ર, (૬) શ્રી વ્યવહારસૂત્ર. આ ૬ છેદ સૂત્રોમાં જ્યાં સુધી “પંચકલ્પસૂત્ર” હયાત હતું, ત્યાં સુધી તે છેદસૂત્રોમાં ગણાતું હતું, પણ તેનો વિચ્છેદ થયા પછી તેને સ્થાને શ્રી જીતકલ્પસૂત્રની ગણના કરીને છેદોની ૬ સંખ્યા કહી છે. તથા પંચકલ્પના સ્થાને જીતકલ્પને ગણવાતું ખીણું કારણ અન્યત્ર આ રીતે જણાવ્યું છે—કેટલાએક ગીતાર્થોનું એમ માનવું છે કે—પંચકલ્પ એ ખૂલ્લકલ્પ ભાષ્યનો ભાગ છે. છતાં જેમ આવશ્યક સૂત્રથી અલગ ઓઘનિયુક્તિને, ને દશવેકાલિક સૂત્રથી અલગ પિંડનિયુક્તિને ગણી છે, તેમ ‘પંચકલ્પ’ને અલગ ગણ્યું હોય એમ સંભવ છે. આ બાળતમાં શ્રી વિચારસાર પ્રકરણની ઉપરની ગાથાને અને શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રી સિદ્ધાંતાગમ સ્તવના ૩૬મા શ્લોકને જોતાં જણાય છે કે—અમુક કાલ (તેની) હયાતિ) સુધી આ શ્રી પંચકલ્પસૂત્રની ગણના છેદ સૂત્રોમાં થતી હતી. ને તેમાં પાચ પ્રકારે કલ્પનું વર્ણન કર્યું હતું; તેથી તે યથાર્થ પંચકલ્પ નામે ઓળખાતું હતું, એટલે જેમાં કલ્પના ૬, ૭, ૧૦, ૨૦, ને ૪૨ લેહોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું હતું; ત. ‘પંચકલ્પ’ કહેવાય. એમ આની વ્યાખ્યા સંભવે છે. આ પંચકલ્પનાં વિચ્છેદ થયા બાદ તેના સ્થાને જિતકલ્પસૂત્રને ગણવાતું કારણ એ પણ સંભવે છે કે—અહીં (શ્રી જિતકલ્પમાં) દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે.

હવે છેદસૂત્રનો શબ્દાર્થ જણાવું છું—જેમ આ ઔદારિક શરીરનો કેઈ ભાગ રોગાદિ કારણથી સડી ગયો હોય, તે જાડીના શરીરને બચાવવાની આંતર દાકતરી લાંઘનમી પદ્ધતિથી સડી ગયેલા ભાગને કાપીને દૂર કરાય છે. તેમ નિર્મલા ચારિત્ર રૂપી શરીરના દૂષિત ભાગનો છેદ કરીને જાડીના ચારિત્રરૂપી શરીરને સાચવવાના વિવિધ પ્રકારના (જૂદી જૂદી ભતના) ઉપાયો જે સૂત્રોમાં કહ્યા હોય, તે છેદ સૂત્રો કહેવાય. એના રચનારા શ્રી ગણધરાદિ વિશિષ્ટ જ્ઞાની મહાપુરુષો હોવાથી ‘છેદ સૂત્રોમાં’ છેદ શબ્દની સાથે સૂત્ર શબ્દની યોજના કરી છે. કયા કયા શાસ્ત્રોને સૂત્ર તરીકે માનવા? આ પ્રશ્નનો જવાબ દેવામાં શ્રી દ્રોણાચાર્ય કૃત શ્રી ઓઘનિયુક્તિના ટીકા વગેરે ઘણા ગ્રંથોમાં સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે—

અર્થથી જેના પ્રત્યેતા (જેનાર) શ્રી તીર્થ દ્વેષ હોય ને સૂત્રથી જેના રચનાગ ગણધરો, પ્રત્યેક બુદ્ધો, આદ્યપૂર્વે દશપૂર્વે જણાવ્યા હોય, તે સૂત્ર કહેવાય આ ગીતે દેહસૂત્રની કહેલી વ્યાખ્યાનું રહસ્ય એ છે કે-પ્રમાદાદિ કારણોમાના કોઈ પણ કારણથી નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન આગ્નિમાનો એઈ પણ ગુણ દેશથી કે સર્વથી દૂષિત થયો હોય, તો તે દોષની શુદ્ધિ કઈ રીતે કરીને આરિત્રાદિ ગુણોની રક્ષા કરવી? આવા અનેક પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા વગેરે હકીકતો આ દેહ સૂત્રોમા જણાવી છે આ દેહ સૂત્રની વ્યાખ્યા અન્યત્ર (બીજા થ થોમા) આ રીતે પણ જણાવી છે શ્રી પચ કલ્પસૂત્રના સામ્યમા (૧) પરિણામી શિષ્યો, (૨) અપરિણામી શિષ્યો, (૩) અતિપરિણામી શિષ્યો, આ રીતે શિષ્યના ત્રણ ભેદો જ્ઞા છે તેમા જેઓ એકાંતે ઉત્સર્ગ માર્ગનેજ વ્યાજળી માને, તે શિષ્યો અતિ પરિણામી કહેવાય જેઓ એકાંતે અપવાદ માર્ગનેજ વ્યાજળી માને, તે ગીતાવાર્ત્તિ ગુણોના ધારક શુદ્ધિ આજ્ઞા વિના ને ખાસ અગત્યના કારણ સિવાય પણ અપવાદ માર્ગનેજ સેત્રા કરે તે શિષ્યો અપરિણામી કહેવાય આ જાને પ્રકાશના શિષ્યોનાં છેદ કરીને એટલે તેઓને ડેહ સૂત્રો ભણાવાયજ નહિ, એમ માનીને જે સૂત્રે કૃત્ત વ્યવહારાદિ સૂત્રમા કહેલા દીક્ષા પર્યાયાદિથી લાયક ગણાતા પરિણામી શિષ્યોનેજ ભણાવાય, તે દેહ સૂત્રો કહેવાય છે જે શિષ્યો ઉત્સર્ગ સૂત્રાદિના રહસ્યને શુદ્ધગમથી યથાર્થ સમજીને દેશકાલાદિને ઓળખીને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરે, તે શિષ્યો પરિણામી કહેવાય છે આ ત્રણે ભેદોનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવા માટે ડેરી વગેરેના દૃષ્ટાંતો પણ સમજાવ્યા છે આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે-જેમ લૂગડાને સાધીને (થીગડું મારવું વગેરે પ્રકારે) ટકાવી શકાય છે, ને વાસણને પણ સાધીને કે થીગડું મારીને ટકાવી શકાય છે તેમ આરિત્રાદિ મૂલ ગુણાદિમા લાગેલા અતિક્રમાદિ દોષોની શુદ્ધિ કરીને આરિત્રાદિને ટકાવવાના ઉપાયો તથા બીજી પણ જરૂરી ઘણી બીનાઓ દેહ સૂત્રોમા વર્ણવી છે, આ ૬ દેહ સૂત્રોની રચનાની જાણતમા થીગણધર ભગવતોએ (૧) શ્રીનિશીથસૂત્ર, (૨) મહાનિશીથસૂત્ર, (૩) પચકલ્પસૂત્રની રચના કરી છે અને (૧) બૃહકલ્પસૂત્ર, (૨) વ્યવહારસૂત્ર, ને (૩) દશા શ્રુતકલ્પની રચના કરનાગ શ્રીભદ્રજીનાહુ-વામી છે, એમ ડેટલા એક વિદ્વાનો માને છે અને શ્રીનિશીથ સૂત્રની રચના કરનારા શ્રીભદ્રજીનાહુ-વામી છે, એમ પચકલ્પ સાધ્યાદિના વચનની સમજાય છે ॥ ૨૨૩-૨૨૪-૨૨૫-૨૨૬ ॥

આ મૂલ ગુણાદિમા થયેલા અપરાધોના પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું વર્ણન શ્રીબૃહકલ્પસૂત્રાદિની રચના થયા પહેલા શ્રીગણધર ભગવતોએ નવમા પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ પૂર્વના રીત વસ્તુ નામના વિલાગના વીશમા પાઠકામા કર્યું હતું તે પછી કાલ વગેરેના દોષથી ડેટલોક કાલ વીત્યા પાઠ પૂર્વોનો અભ્યાસ થયો અટકી ગયો, તેથી વિગેરે પામતા તે પ્રાયશ્ચિત્તાદિ વિધાનને અવિચિન્ન રાખવાના ગુણથી ચૌદ પૂર્વે શ્રીભદ્રજીનાહુસ્વામી મહારાજે શ્રીવ્યવહાર સૂત્ર અને બૃહકલ્પ સૂત્રની રચના કરી શ્રીબૃહકલ્પ સૂત્રમા કયા પ્રમગે કેવા નિમિત્તોની કેવા અપરાધો નહ કઈ જાણતમા સભવે છે? આ પ્રશ્નો ખુલાસો, તથા પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે

ખીનાઓ કહી છે. અને શ્રીવ્યવહાર સૂત્રમાં તે પ્રાયશ્ચિત્તાદિને કરવાનો, ને કરાવવાનો વિધિ ને પાંચ પ્રકારના વ્યવહાર વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ રીતે આ ણને સૂત્રોનો નિકટ (ખહુજ નજીક) સંબંધ જાણીને શ્રીજિનપ્રભસૂરિ પ્રાકૃત શ્રી સિદ્ધાંત સ્તવમાં ૬ છેદ સૂત્રોને ગણાવતાં ખહુતકદ્વ અને વ્યવહારને એક સૂત્ર તરીકે જણાવીને, જિતકદ્વ સૂત્રને ઉમેરે છે. ॥ ૨૨૭-૨૨૮ ॥ શ્રીનિશીથ સૂત્રમાં વીસ ઉદ્દેશ્યા છે, ને પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું વર્ણન કર્યું છે. શ્રી લદ્દખાહુસ્વામીએ આ સૂત્રની રચના કરી એમ શ્રીપંચકદ્વ ભાષ્યાદિમાં કહ્યું છે. ॥ ૨૨૯ ॥ શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રમાં ૮ અધ્યયનો છે. તેમાં છેદ્યા બે અધ્યયનો ચૂલિકાના નામથી ઓળખાય છે. તેમાં અપરાધ રૂપી શબ્દને દૂર કરવા વિગેરેની અને ઉપધાનથી ખીના કહી છે. દ્રવ્યસ્તવ ને ભાવસ્તવની ખીના તથા કુશીલના સંગથી ને તેને (સંગને) તજવાથી થતા નુકશાન અને લાભ અનુક્રમે જણાવ્યા છે. તેમજ ગચ્છવાસી મુનિઓના આ આર અને પ્રાયશ્ચિત્તાદિની ખીના, યોગ્ય પ્રસંગે રજજ સાધ્વી વગેરેના દષ્ટાંતો, તેમજ વિસ્તારથી સુસઠ ચરિત્ર વગેરે ખીનાઓ કહી છે. શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધમાં દશ વિભાગો છે. તેમાં ૮મા અને ૧૦મા વિભાગ સિવાયના આઠ વિભાગો 'દસા' નામે ઓળખાય છે, અને ૮મા અને ૧૦મા વિભાગ અધ્યયન નામે પણ ઓળખાય છે. અહીં અસમાધિના કારણો, અને શબ્દ દોષ વગેરેની ખીના કહી છે. ॥ ૨૩૦-૨૩૧ ॥ શ્રી ખહુતકદ્વ સૂત્રમાં ૬ ઉદ્દેશ્યા છે. તેમાં કદ્વ (આચાર)ના ૬ ભેદોનું વર્ણન કર્યું છે. અને સાધુ સાધ્વીઓને શું ખપે ? ને શું ન ખપે ? તે ખીના તથા કયા અપરાધનું કર્યું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે ? વગેરે હકીકતો પણ સમજાવી છે. ॥ ૨૩૨ ॥ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રમાં ૧૦ ઉદ્દેશ્યા છે. તેમાં સાધુ સાધ્વીઓના વિવિધ પ્રકારના વ્યવહાર (આચાર)નું વર્ણન કર્યું છે. તથા વ્યવહારના આગમ વ્યવહાર વગેરે પાંચ ભેદોનું સ્વરૂપ, સૂત્રોને લણાવવાના કારણભૂત દીક્ષા પર્યાયનું પ્રમાણ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. શ્રીપંચકદ્વ સૂત્રનો વિચ્છેદ થયો, તેથી તેના સ્થાને ગોઠવાયેલા શ્રીજિતકદ્વ સૂત્રમાં કમસર મૂલગુણાદિના પ્રાયશ્ચિત્તોનું અને તેના દશ ભેદોનું સ્વરૂપ, તથા આગમ વ્યવહારાદિ પાંચ વ્યવહારોનું સ્વરૂપ, તેમજ પ્રતિ-સેવનાના ભેદ, સ્વરૂપ, લક્ષણો વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. આ રીતે ૬ છેદ સૂત્રોનું સ્વરૂપ દૂકમાં જણાવતાં ૪૫ આગમોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન પણ પૂર્ણ થાય છે. ॥ ૨૩૩-૨૩૪ ॥

હવે ગ્રંથકાર પોતાનો પરિચય કરાવવા પૂર્વક ગ્રંથના રચના કાલની ખીના જણાવે છે—
 (૧) મહાવીર પ્રભુ, (૨) સુધર્માસ્વામી, (૩) જંખૂસ્વામી, (૪) પ્રભવસ્વામી. (૫) શયંભવ-સૂરિ, (૬) યશોભદ્રસૂરિ, આ ક્રમે કરીને અનુક્રમે શ્રીવિજયહીરસૂરિ થયા. તે પછી કાલક્રમે અનુક્રમે (૧) વિજયસેનસૂરિ, (૨) વિજયદેવસૂરિ (૩) વિજયસિંહસૂરિ, (૪) પંન્યાસ સત્ય-વિજયગણી, (૫) પંં કર્પૂરવિજયગણી, (૬) પંં ક્ષમાવિજયગણી, (૭) પંં જિનવિજયગણી, (૮) પંં ઉત્તમવિજયગણી, (૯) પંં પદ્મવિજયગણી (પદ્મદ્રહ), (૧૦) પંં ઉત્તમવિજયગણી, (૧૧) પંં કીર્તિવિજયગણી, (૧૨) પંં કસ્તૂરવિજયગણી, (૧૩) પંંન્યાસ શ્રીમણિવિજય

ગણી (હાદા), (૧૪) શ્રીબુદ્ધિવિજયજી (ખોટરાયજી) મહારાજ, (૧૫) પરમપૂજ્ય શ્રીવૃદ્ધિ-
વિજયજી (વૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજ (૧૬) તેમના શિષ્ય પરમપૂજ્ય પરમોપકારી શ્રીશુર
મહારાજ આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિ સૂરીશ્વરજી મહારાજ થયા ॥૨૩૪-૨૩૬॥ તપાગજી રૂપી
આકાશમા સૂર્ય જેવા શ્રેષ્ઠ શુર આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય
બને ઘણા પ્રાકૃત સંસ્કૃત શુભરાત્રી અથવા જનાવનાર તથા શુભઆહી આચાર્ય શ્રીવિજય-
પદસૂરિએ રાજનગર (અમદાવાદ)ના શ્રીસઘે વિનયથી કરેલી વિનંતિને ધ્યાનમાં લઈને
૧૯૫૧ની ખાણ જેવા શ્રી ચતુર્વિધ સઘના ઉપકારને માટે વિક્રમ સવત ૨૦૦૧મા શ્રીગૌતમ-
સ્વામી ગણધર્મને કેવલજ્ઞાન થવાના દિવસે (કાર્તિક સુદ એકમે) જૈનપુરી શ્રી ચમદાવાદમા
શ્રીજૈન સિદ્ધાંતાદિ અનેક શાસ્ત્રોના આધારે શ્રુતજ્ઞાનને આપનારી મ્લેષપદ્ધતિ સ્પષ્ટાર્થાદિ સહિત
પ્રાકૃત શ્રીજૈન પ્રવચન (ભાતુ) કિરણાવલીની રચના કરી છે આ અથવા ગ્યના
કરતા અનુપયોગાદિ દારણાથી જે કંઈ મે સૂત્ર વિરૂદ્ધ કહ્યું હોય, તે હું શુભ ભાવથી
ખમાવું છું ॥૨૩૭-૨૩૮-૨૩૯-૨૪૦॥

હું એમ ચાહું છું કે—શ્રમણ ભગવત પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના શાસનના
અત સુધી આ શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલી વિજયવતી રહે, તથા
શ્રી ચતુર્વિધ સઘ વગેરે ભવ્ય જીવો વિધિ પૂર્વક આ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીને
વાંચે અને વચાવે, તથા સાભળે અને સભળાવે તેમજ પરિણામે (ઠેવરે) નિર્મલ જ્ઞાન
ક્રિયાની આરાધના રૂપ મોક્ષમાર્ગને સાધીને સિદ્ધિપદને પામે ॥૨૪૧॥ તથા હું ચાહું '૩
કે—જે બે પરમોપકારી નિરુપદ્રી મહાપુરુષોની મોટી મહેરબાનીથી (જે જાનેના પ્રતાપે)
મે શ્રી શુરમહારાજના હાથેજ ૪૫ આગમોના વિચારિ વિધિ સહિત યોગોદ્દહનની પવિત્ર
ક્રિયા કરીને નિયુક્તિ વગેરે સાધનો સહિત તમામ આગમોતુ વિજ્ઞાન મેળવ્યું તે પગપ
કારી પૂજ્યપાદ પ્રાતઃમંથ્રણીય શ્રી શુર મહારાજ સૂચિયક ચક્રવર્તિ, તપોગચ્છાધિપતિ
જગદ્ગુરુ વિજયનેમિમૂર્તીશ્વરજી મહારાજ અને મારા મોટા શુર જાણુ (શુરભાઈ) વિદ્યાશુર
સિદ્ધાંત વાચ્યપતિ ન્યાય વિશાળ પદમોપકારી આચાર્ય શ્રી વિજયોદય પરીશ્વરજી મહારાજ
ભવોભવ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાળાધિપતિ શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનને પામે ને અતે સિદ્ધ
પદને પામે એજ પ્રમાણે મરા અચગ્યનાદિ કાર્યોમા ને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામા જે જે
ભવ્ય જીવો મદદગાર થયા છે, થાય છે, ને થશે, તે તમામ ભવ્ય જીવો પદમ પ્રભાવશાલી
શ્રી જિનધર્મને આગમીને સિદ્ધિપદને પામે ॥ ૨૪૨-૨૪૩ ॥ મને પરમ ખુશોદયે આ
શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલી અથવા રચના કરવા ઉપે શ્રી જોનાગમની મેવા કરવાનો અપૂર્વ
અવસર મળ્યો, તેથી હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માનું છું ને ચાહું છું કે જેમના
પસાયલી મારે આ કાર્ય સંપૂર્ણ થયું, તે શ્રી સગ્ગિત્રાદિ સહિત શ્રી સિદ્ધચક્ર, ધર્મેન્દ્ર
પદાવતી પદ્મિપૂજિત શ્રી શરેશ્વર પાર્શ્વનાથ વગેરે જાણુ ઈષ્ટદેવો, તથા જિનવાણી અને
શ્રુતજ્ઞાનની અધિષ્ઠાત્રિયા શ્રી શ્રુતદેવી, વિમલેશ્વરદેવ, તથા ચક્રેશ્વરીદેવી વગેરેનો સમુદાય

જયવંતો વર્તી તેમજ ત્રણ ભુવનમાં શ્રી જિનશાસન વિજય પામે ને તમામ જીવો મુખી થાવ. અંતે હું આ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીની રચના કરવાથી પ્રાપ્ત કરેલ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ફલરૂપે એજ આહું છું કે તમામ જીવો શ્રી જૈનેન્દ્ર આગમોની પરમ ઉદ્ધાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને પરિણામે મોક્ષમાર્ગને સાત્ત્વિક ભાવે આરાધીને સિદ્ધિપદને પામે. ॥ ૨૪૫ ॥

— — —

સ્પષ્ટાર્થ:—છેદ સત્રોતું મૂલ સ્થાન દૃષ્ટિવાદ છે. જેમ વ્યવહારમાં રાજા રાજ્યને ટકાવવા માટે જૂદા જૂદા પ્રયોજનાદિને લક્ષ્યમાં રાખીને પહેલાં મુખ્ય મુખ્ય કાયદાઓ ઘડે છે. અને તે દરેક કાયદાને પણ મજબૂત કરવા માટે દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચાર કરીને નાના નિયમો ઘડે છે. અને મંત્રી વિગેરેની મારફત તે કાયદા વગેરેને અનુસારે પ્રજાને વર્તવાની ફરજ જણાવે છે. ને કહેવરાવે છે કે—“જેઓ આ પ્રમાણે વર્તશે, તેઓ રાજા તરફથી શિક્ષાને પામશે નહીં, ને શાંતિમય જીવન ગુજારશે. જેઓ બેદરકારી, લોભ વગેરેને વશ થઈને રાજ્યનો ગૂનો કરશે, તેઓ રાજાના ગૂનેગાર હોવાથી શિક્ષાપાત્ર બનશે એટલે તેમને રાજાએ ફરમાવેલી શિક્ષા સહન કરવી પડશે.” તેમ અહીં શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનમાં શ્રી તીર્થંકર દેવ રાજા જેવા છે, અને તેમનો શ્રી ગણધર વગેરેશિષ્ય પ્રશિષ્યાદિ વર્ગ એ પ્રધાન મંડળ છે. તથા સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાઓના સમુદાય રૂપ ચતુર્વિધ સંઘ એ પ્રજા જેવો છે. તેમજ રાજ્યના મુખ્ય કાયદાના જેવી મૂલ ગુણોની આરાધના છે, અને તે દરેક મૂલ ગુણને ટકાવનારી ઉત્તર ગુણોની જે આરાધના એ રાજ્યની લઘુ નિયમાવલી જેવી છે. મોક્ષ માર્ગના સાત્ત્વિક આરાધક પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષો ચતુર્વિધ સંઘ વગેરે ભવ્યોને મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરાવવા રૂપ રાજ્ય ચલાવે છે. જેમ રાજા પ્રજાને પુત્રના જેવી ગણીને સામ દામ વગેરે ઉપયોગથી પ્રજાને સત્ય નીતિ અને દયાના માર્ગે દોરે છે, તેજ પ્રમાણે શ્રી જિનશાસનમાં પણ પરમ કૃપાલુ શ્રી તીર્થંકર દેવો અને ગણધરાદિ મહાપુરૂષો પણ ચતુર્વિધ સંઘને પુત્રાદિ જેવા ગણીને યોગ અને હોમ કરવા પૂર્વક મોક્ષના માર્ગે દોરે છે. ને અજ્ઞાન પ્રમાદાદિ કારણો-માંના કોઈ પણ કારણથી સંઘમાંના કોઈ પણ ભવ્ય જીવ ભૂલ કરે, તો તેને અંગે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ વગેરેને જાણીને દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તમાંથી યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપીને તે ભૂલ કરનાર જીવને શુદ્ધ કરી પાછો મોક્ષના માર્ગે જોડે છે. તેને હિતશિક્ષા આપે છે કે—“હે ભવ્ય જીવ! હવે આવી ભૂલ કરીશ નહીં” તે સાંભળી આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવો તે પ્રમાણે નિઃસ્પૃહી પૂજ્ય પુરૂષોની હિતશિક્ષા પ્રમાણે ચાલે છે ને ફરીથી ભૂલ કરતા જ નથી. અતિમુક્ત કુમારાદિની માફક સન્માર્ગમાં સ્થાપનાર પૂજ્ય ઉપકારી પુરૂષોની દયા વગેરેના વિચાર કરતાં શુભ ભાવથી જરૂર કેવલજ્ઞાન પામે છે. છદ્મસ્થ જીવો નિમિત્તવાસી

હાય છે, તેથી તેને જે ટાઇમે જેવું નિમિત્ત મળે, તે ટાઇમે તે જીવ તેવી ભાવનાને ધારણ કરે છે માટે સાગ આલગનોની મેવના કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્તના કાળોથી ણગી શકાય છે અને ક્યા જીવે કેવા સયોગોમા ઢેવી ભાવનાથી ભૂત કરી છે ? વગેરેના વિચાર કરીને જ પ્રાયશ્ચિત્તના દેનારા પૂજ્ય પુરૂષે આહક મુનિ વગેરેને પ્રાયશ્ચિત્ત આપે પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા જીવે કઈ રીતે શુકની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ ? વગેરે ખીનાને જણાવનાર અને મોક્ષ માર્ગના સાધક આત્માઓને મોક્ષ માર્ગની નિર્દોષ આગધના કરાવવામા અપૂર્વ મદદગાર આ છેલ સૂત્ર છે તે દરેક સૂત્રના અર્થને જણાવનાર નિયુક્તિ ભાષ્ય સૂચિ દીકાદિ સાધનોમાથી હાલ જે જે સાધનો મળી શકે છે, તે દરેક સાધનની ખીના દેકામા આ પ્રમાણે બજાવી—

૧. શ્રી નિશીથસૂત્ર—આ સૂત્રનું મૂલ જપાયું છે તેની અતે કહેલ ત્રણ શ્લોકો મા જણાવ્યું છે કે—મહત્તર શ્રી વિશાખગણીએ આ મત્રને લખ્યું હતું આ સૂત્રમા જ્ઞાનાચારાદિ પાત્ર આચારોમા લાગેવા દોષોના પ્રાયશ્ચિત્તોનું કમસર વર્ણન કર્યું છે, તેથી તે ‘આચાર પ્રકરણ’ નામે પણ જોળખાય છે પણ નિશીથ નામ વધારે સુપ્રસિદ્ધ છે શ્રી નિનપ્રભસૂરિકૃત સિદ્ધાંતતત્ત્વની અવચૂરિ વગેરે ગ્રંથોમા ‘નિશીથ’ નામનું કાળું જણાવ્યું છે કે—નિશીથ એટલે રાત્રિનો મધ્ય ભાગ અથવા મધ્યરાત્રિ તે ટાઇમે યોગ્ય દીક્ષા પર્યાયવાળા પરિણત શિષ્યોને જે સૂત્ર લખાવાય તે નિશીથ સૂત્ર કહેવાય આપવાદિક ખીના ઉત્સર્ગ માર્ગને ટકાવવા માટેજ કહી છે, પણ ઉત્સર્ગ માર્ગને લોપ કરવા માટે કે અપવાદ માર્ગનો પ્રચાર વધારવાને માટે અપવાદ માર્ગની પ્રક્રિયા કરીજ નથી આ ખરો સુદો અપરિણામી શિષ્યો કે અતિપરિણામી શિષ્યો સમજી શકતા નથી, તેથી તે બંને પ્રકારના શિષ્યો આ નિશીથ સૂત્રની ખીના ન સાલળે, તે રીતે ગીતાર્થોને આ સૂત્ર અને એની જેવા ખીના પણ છેલ સૂત્રોને ભણાવવાની શ્રી તીર્થંકર દેવોએ આજ્ઞા કરમાવી છે અનુપયોગાદિ કારણોમાના કોઈ પણ કારણથી મધ્ય રાત્રે પણ મોટા સ્વરે (ધાટા પાકીને) ભણાવવાની આજ્ઞા કરમાવી નથી કારણ કે ગૃહસ્થાદિ તે ખીના સાલળીને ઘણા હિસાબના કાર્યો કરવા માટે તેમા નિમિત્ત કારણ મોટા સ્વરે જોલનાર ગીતાર્થ ગણાય છે આ હકીકત સમજાવવા માટે મન્દીમારનું હટાત પણ જણાવ્યું છે તેનો સાર એ છે કે— “ આચાર્ય મહારાજ મોટા સ્વરે શિષ્યોને છેલ સૂત્રો ભણાવતા હતા તે શબ્દો સાલળીને મન્દીમારે વધારે ગાંધવા પેદા કરવાની રીત બજાવીને તે પ્રમાણે કરતા તે ધનવત વર્ધ આચાર્યની પાસે આવી તેમનો ઉદ્ધાર માનવા પૂર્વક ‘પોતે ધનવત કઈ રીતે થયો ? ’ તે ખીના જણાવી તે સાલળીને આચાર્ય મહારાજે તે વાગનમા થયેલી પોતાની ભૂત સુધ ની મન્દીમારને પાપ દરતો અટકાવ્યો ” આથી માળીત ધાય છે કે—એલ સૂત્રોની વાચના ગાખીયાદિ શુભોને ધારણ કરનાર પરિણામી શિષ્યોને જ રાત્રિના મધ્ય ગાન વગેરે ટાઇમે જ આપવી જોઈએ તેમા પણ અયોગ્ય જીવો ન સાલળે તેજ રીતે વાચના આપવી જોઈએ

આ નિશીથસૂત્ર એ શ્રી આચારાંગની પાંચમી ચૂલિકા છે, તેથી શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલી સાધુ સાધ્વીઓના આચારની ધીના તરફ લક્ષ્ય રાખીને જ આ નિશીથસૂત્રની સંકલના કરાઈ છે, તેથી પણ તેના આચાર પ્રકલ્પ નામની વિશેષ સાર્થકતા સમજાય છે. (૧) આ નિશીથસૂત્રના મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૮૧૨ (૬૫૦) શ્લોક છે. (૨) શ્રીભદ્રપાહુસ્વામી મહારાજે આ શ્રીનિશીથસૂત્રની નિર્ચુકિત રચી હતી. તે આ સૂત્રના ૭૦૦૦ (૬૪૩૬) શ્લોક પ્રમાણ લઘુ ભાષ્યમાં લખી ગઈ છે. (૩) બૃહદ્ભાષ્ય (મોટા ભાષ્ય)નું પ્રમાણ ૧૨૦૦૦ શ્લોક છે. (૪) ચૂર્ણિ-હાલ જે ચૂર્ણિ મલી શકે છે, તેનું નિશીથ-વિશેષ ચૂર્ણિ (વિશેષ નિશીથ ચૂર્ણિ) નામ છે. આ નામ ઉપરથી કેટલાએક વિદ્વાનો માને છે કે-આ ચૂર્ણિ સિવાયની બીજી પણ ચૂર્ણિ હોવી જોઈએ. પણ હાલ તે મળી શકતી નથી. આ શ્રીનિશીથ સૂત્રની વિશેષ પદની ચૂર્ણિમાં એટલે ૧૦મા ઉદ્દેશાની ચૂર્ણિમાં ચક્રવર્તીના શીતગૃહની ધીના કહી છે. એ શીતગૃહમાં સૂનાર ચક્રવર્તીને શિયાળામાં ઠંડીની, ઉનાળામાં ગરમીની અને ચોમાસામાં વરસાદની લગાર પણ વિપરીત અસર થતી નથી. 'વિવાહપટલ' નામનો જ્યોતિષનો ગ્રંથ બારમા ઉદ્દેશાની ચૂર્ણિમાં જણાવ્યો છે. તથા ૧૨૪૪મા પાનામાં ઘોડાના શરીરમાંથી કાંટો કાઢવાની રીત જણાવી છે. તથા આ શ્રી નિશીથસૂત્રના ૧૦મા ઉદ્દેશાની ચૂર્ણિમાં કાલિકાચાર્યની કથામાં ચોથની સવચ્છરી વગેરેની હકીકતો પણ જણાવી છે. (૫) ટીકા-આ નિશીથ સૂત્રના કુલ ૨૦મા ઉદ્દેશાની ટીકા શ્રી પાર્શ્વદેવ ગણીએ અને શ્રી શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રસૂરિએ વિં સં ૧૧૭૪માં બનાવી હતી. તે દરેક ટીકાનું પ્રમાણ ૧૧૦૦-૧૧૦૦ શ્લોક કહ્યા છે તેમાં શ્રી પાર્શ્વદેવ ગણી કુલ ટીકા હાલ મળી શકતી નથી. તથા શ્રી રત્નપ્રભના શિષ્યે, આ શ્રી નિશીથ સૂત્રના ભાષ્ય વિવેક નામના વિવરણની રચના કરી હતી. એમ જૈન ગ્રંથાવલી વગેરેમાં તથા બૃહદ્વિષ્ણુ નિકાદિમાં પણ કહ્યું છે. આ નિશીથસૂત્રના મૂલ ગ્રંથ, ચૂર્ણિ ને ભાષ્યનું (ત્રણેનું) પ્રમાણ ૨૮૦૦૦ શ્લોક જણાવ્યા છે. તેમજ આ સૂત્રના ગુજરાતી ટિપ્પણ હુંડી વગેરે પણ રચાયા છે. પણ તે હાલ મળી શકતા નથી.

આ શ્રી નિશીથ સૂત્રના ૨૦ વિભાગો છે. દરેક વિભાગને ઉદ્દેશા નામથી ઓળખાવ્યો છે. તે દરેક ઉદ્દેશામાં કેટલા કેટલા બોલ-(વચનો, વાક્યો) છે? તે નીચે જણાવેલા યંત્રથી જાણવું.

ઉદ્દેશાનો નંબર	બોલની સંખ્યા	ઉદ્દેશાનો નંબર	બોલની સંખ્યા	ઉદ્દેશાનો નંબર	બોલની સંખ્યા	જરૂરી ખીના
૧	૫૮	૯	૨૮	૧૭	૧૫૧	દરેક ઉદ્દેશાના બૃહદ્
૨	૫૯	૧૦	૪૭	૧૮	૬૪	બૃહદ્ બોલમાં પ્રાયશ્ચિત્તને
૩	૭૯	૧૧	૯૨	૧૯	૩૬	લાગવાના કારણો સમજા
૪	૧૧૧	૧૨	૪૨	૨૦	૫૩	વીને પદ્મકપાલ સૂત્રકા
૫	૭૭	૧૩	૭૪			મહર્ષિએ તે કારણોને તજ
૬	૭૭	૧૪	૪૫			વાની હિતશિક્ષા આપી
૭	૯૧	૧૫	૧૫૪			
૮	૧૭	૧૬	૫૦			

ટકામાં એમ કહી શકાય કે પ્રાયશ્ચિત્તના અનેક લેહો છે તેમાંના ૪ લેહોનુ વર્ણન થઈ આવેલું છે. ૧૯ ઉદ્દેશમાં કરી છેલ્લા ઉદ્દેશમાં પ્રાયશ્ચિત્તના લેહોની ખીના વિસ્તારથી સમજાવતાં વધુ પ્રાયશ્ચિત્ત કઈ વિધિએ કરાય ? વગેરે પ્રશ્નોના જવાબમાં સ્પષ્ટ સમજાવ્યા છે અહીં કહેલી ખીનાઓમાંની કેટલીક ખીના હીનાધિક રૂપે બ્યવહારાદિમાં પણ વર્ણવી છે આ શ્રી નિશીથ સૂત્રના જાણકાર મુનિઓને મધ્યમ ગીતાર્થ તરીકે જણાવ્યા છે તેમજ મધ્યમ જ્ઞાન સ્થવિર તરીકે પણ તેમને જ કહ્યા છે

આ પ્રસંગે સ્થવિરના ને ગીતાર્થના ઝાંઝીના 'લેહોનુ' સ્વરૂપ ટકામાં આ પ્રમાણે જાણવું - (૧) પર્યાયસ્થવિર, (૨) જ્ઞાનસ્થવિર, (૩) વય સ્થવિર આ રીતે સ્થવિરના ત્રણ લેહો જાણવા તેમાં જે મુનિનો દીક્ષાપર્યાય ૨૦ વર્ષનો થયો છે તે પર્યાય સ્થવિર કહેવાય જ્ઞાન સ્થવિરના જઘન્ય મધ્યમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થવિર રૂપ ત્રણ લેહોમાં જે મુનિઓ શ્રી-આનામ સૂત્રના ને શ્રીસમવાયાગ સૂત્રના જાણકાર છે તે મુનિઓ જઘન્ય જ્ઞાન સ્થવિર કહેવાય-શ્રી-નિશીથમૂળાદિના જાણકાર મુનિઓ-મધ્યમ જ્ઞાન સ્થવિર કહેવાય તથા જે કાલે નેટલા સૂત્રો વિધમાન (હયાત) હોય, તે તમામ સૂત્રોના જાણકાર મુનિઓ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન સ્થવિર કહેવાય તેમજ જેમની ૬૦ કે ૭૦ વર્ષની ઉંમર થઈ છે, તે મુનિઓ વય સ્થવિર એટલે ઉંમરની અપેક્ષાએ વૃદ્ધ કહેવાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ગીતાર્થ પણ તેઓ જ કહેવાય છે. આ શ્રીનિશીથ-સૂત્રના લાખ્યાદિ સાધનો હાલ વધારે પ્રમાણમાં મળી શકતા હોવાથી ને ચૂર્ણિત પ્રમાણ વિશાલ હોવાથી ૬ છેદ સૂત્રોમાં આનું કદ મોટું જણાય છે તથા અહીં મૂલ શુણ્ણના ને ઉત્તર શુણ્ણના પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું કેમસર વર્ણન થયું છે તેમજ જેમકે રટમાં વાદીની અને પ્રતિવાદીઓની દલીલો સાલજવાના ટાઈમ અને તોળનેની દલીલોના જાહેર દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચાર કરીને છેલ્લામાં છેલ્લા ચૂકાદો અપવાના ટાઈમ ન્યાયાધીશને માથે જે જે જવાબદારીઓ હોય તે તમામ જવાબદારીઓનું રહસ્ય સમજીને ન્યાયાધીશ છેલ્લો ચૂકાદો આપે છે તેજ પ્રમાણે અહીં પ્રાયશ્ચિત્તના દેનારા ગીતાર્થને ઉદ્દેશીને સપૂર્ણ વર્ણન કર્યું છે - ૧ પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા સાધુ સાધ્વીઓ અભિમાન, લગ્ન (શરમ), લોકમાં ફેરોટી થવાનો ભય વગેરે કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી કરેલા અપરાધો છુપાવતા હોય, તો તેમને પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને આત્મશુદ્ધિ કરવાથી થતા લાભ વગેરે પ્રસંગોચિત્ત ખીનાઓ જ્ઞાતિથી અને પ્રેમથી સમજાવીને તેમને (મુનિઓને) પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાની ભાવના કઈ રીતે કરાવવી ? (૨) આ મુનિઓ આ જૂને સ્વચ્છ દતાથી કર્યો છે કે પરાધીનપણે કર્યો છે ? (૩) પહેલા જે અપરાધની પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને શુદ્ધિ કરી હતી, તેજ અપરાધ આ મુનિએ ફરી સેવ્યો છે કે બીજો અપરાધ સેવ્યો છે ? વગેરે જાણતોના દીર્ઘદષ્ટિથી વિચારો કર્યા પાછળ ગીતાથી જૂનેગાર મુનિઓને પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શકે યાદ રાખવું જોઈએ કે - પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા મુનિઓ કરતા તેના દેનારા ગીતાર્થને માથે જાહેર જવાબદારીઓ હોય છે જેમ ન્યાય (ચૂકાદો) આપવો, એ નેહવાત નથી, તેમ અપરાધીને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત દેવું, એ પણ સ્કેલ વાત નથી માટેજ કહ્યું

છે કે હીનાધિક પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા ગીતાર્થી પણ શ્રી જિન શાસનના ગૂનેગાર બને છે. અહીં તેમજ બીજા પણ છેદ સૂત્રોમાં ઓછા વધતા પ્રમાણમાં આ તમામ હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

આ શ્રોતશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—જે મહાવ્રતાદિની આરાધના માં અતિક્રમાદિ દોષોને લગાડવા રૂપ પ્રતિસેવના કરવી, તે (કાર્ય) કંઈ દુષ્કર નથી, પણ પોતાના આત્માને ભવ સમુદ્રથી તારવાની નિર્મલ ભાવના રાખીને સરલ સ્વભાવે જે અપરાધ જે રીતે થયો હોય, તે રીતે જ ગંભીરતાદિ સદ્ગુણ નિધાન પરમ ગીતાર્થ મહાપુરુષોની પાસે જણાવે કે—“આ કારણથી આ રીતે મેં મહાવ્રતાદિમાં અતિક્રમાદિ દોષો લગાડ્યા છે, તો આપ કૃપા કરીને તેની શુદ્ધિનો ઉપાય બતાવો” આ રીતે પોતાની કરેલી ભૂલને સુધારવાની ભાવના દૃઢધર્મી આસન્નસિદ્ધિક્ષ લબ્ય જીવોના જ મનમાં પ્રકટે છે. માટે જ કહ્યું છે કે—નિર્મલ ભાવે ગીતાર્થ ગુરૂની પાસે જે આલોચના કરવી (ભૂલને જણાવવી), તે (કાર્ય) બહુ દુષ્કર છે. આ બીનાને જણાવનાર પાઠ આ પ્રમાણે કહ્યો છે—“તં ન દુક્કરં જં પડિસેવિજ્ઞઙ, તં દુક્કરં જં સમ્મં આલોહ્જ્ઞઙ” ॥ સંસારી જીવોને પાપકર્મ કરવાની કુટેવ તો અનાદિ કાલથી પડેલી છે, તેથી ખરાબ નિમિત્તના સંસર્ગથી તેમને પાપ કર્મને કરતાં વાર લાગતી નથી. માટે જ કહ્યું કે—“પાપ કર્મને કરવું, એ કાર્ય કંઈ દુષ્કર નથી. પરંતુ તેમને સમ્યગ્ રીતે પ્રગટ કરવાં તે દુષ્કર છે.” જેના અસંખ્યાતા પ્રદેશોમાં શ્રીજૈનેન્દ્ર શાસનનો ચોલમજીકના જેવો દૃઢ રાગ (રંગ) રહ્યો હોય, તેજ આત્મા ભૂલને ભૂલ તરીકે કબૂલ કરે છે. કારણ કે બીજા જીવો તો પાપ કર્મોના તીવ્ર ઉદયથી ઘેરાયલા હોવાથી પાપને પાપ તરીકે માનતા જ નથી. તો પછી તેની આલોચના કરવાની વાત જ ક્યાં રહી ?

પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા જીવોની જેટલે અંશે ભાવની નિર્મલતા હોય, અને ભૂલને માટે મનમાં દીલગીરી હોય, તથા જલ્દી દોષની શુદ્ધિ કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા હોય, તેટલે અંશે તેઓ નાનાં પ્રાયશ્ચિત્તાદિથી પણ આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે. પણ જો કપટથી ગુરૂની પાસે એમ કહે કે—કોઈએ આવો અપરાધ કર્યો હોય, તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું આવે ? આ રીતે બીજાનું નામ લઈને પ્રાયશ્ચિત્ત પૂછીને પોતે તે પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, તો તેથી કંઈ ભૂલની શુદ્ધિ થાયજ નહિ. પણ આવા કાર્યને કરનારો જીવ શ્રી જિન-શાસનનો ખેવડો ગુનેગાર થતો હોવાથી ગીતાર્થી તેને બંધણું પ્રાયશ્ચિત્ત દઈને હિતશિક્ષા આપે છે કે—આ રીતે કપટ ભાવે આલોચનાદિ કરનારા જીવો ઘણો કાલ સંસારમાં દુઃખી થાય છે. માટે હવે પછી આ રીતે આવું કાર્ય કરવું નહી. ગીતાર્થને સામાના (પ્રાયશ્ચિત્તને લેનારના) ભાવ વગેરેની પરીક્ષા કરવાની જોખમદારી હોય છે.

સર્વજ્ઞ પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે બાર પર્ષદામાં કહેલી પ્રાયશ્ચિત્તાદિની બીના સાંભળીને

એક ભવ્ય જીવે ગહુજ સરલતાથી ગાલકની માફક ભગસલામા (ગારે પર્ષદાના જીવો સાભળે તે રીતે) મોહાદિને વશ થઇને પોતે ડરેલા ઘણા અપરાધો જણાવીને કહ્યું કે—“હે પ્રભુ ! હું ઘણો પાપી જીવ છું મોહ અજ્ઞાન વગેરેના પાપોમાં સપડાયેલા મારા આત્માએ ઘણીવાર શીલ ખડન વગેરે બચતર પાપો કર્યા છે આપની દેશના સાભળીને મને ગહુજ પશ્ચાત્તાપ થાય છે કે—‘મારૂં શું થયે ?’ આપ કૃપા કરીને પ્રાયશ્ચિત્તાદિ દ્વંધને મારો ઉદ્ધાર કરો હું આપ જેમ કહેો તેમ કરવા તૈયાર છું ” પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે ડેવલજ્ઞાનથી ભરપૂરું કે “આ અપરાધી જીવ હૃદયના ખરા ગળાપાથી સરલ સ્વભાવે ભરસલામા પોતાના અપરાધો જણાવે છે આ રીતે કહેનારા દુઃખમી જીવો ગહુજ વિરલા હોય છે પ્રભુએ તેથી તે અપરાધી જીવને કહ્યું કે—“તે ભરસલામા હૃદયના ખરા ગળાપાથી સરલ સ્વભાવે મારી પાસે જે અપરાધો કહ્યા, તે કહેવા માત્રથી અપરાધોની નુદ્ધિ થઇ છે બીજી કંઈ પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરવાની જરૂરિયાત છે જ નહીં ” આ હકીકતનો સાર એ છે કે—જેમ ગાલક ગાપની આગળ સગલ સ્વભાવે પવિત્ર હૃદયથી જે કહેવાનું હોય તે કહે છે, તેજ પ્રમાણે ગીતાર્થ શુદ્ધ મહારાજ વગેરેની આગળ અપરાધોને કહેવા રૂપ આલોચના વગેરે ડરવાધી ગીતાર્થો તેના શુભની અનુમોદના કરીને ચોડુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે ને તેથી તે જીવ તે પ્રમાણે વર્તીને જરૂર ચોખ્ખો બને છે આ તમામ બીનાનુ મૂલ સ્થાન નવમું પૂર્વ છે આ રીતે શ્રી નિશીથ સૂત્રનો પરિચય ગહુજ દ્રઢતા જણાવ્યો

૨ શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર—નિશીથ સૂત્રના મૂલ અથવા પ્રમાણ ૮૧૨ શ્લોકો કહ્યા છે, ને બીજા અથોમા ૬૫૧ શ્લોકો જણાવ્યા છે તેની અપેક્ષાએ આ મહાનિશીથ સૂત્રના મૂલ અથવા પ્રમાણ લઘુ વાચનાને અનુસારે ૩૫૦૦ શ્લોકો હયા છે ને મધ્યમ વાચનાને અનુસારે ૪૨૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે તથા મોટી વાચનાનુસારે ૪૫૪૪ શ્લોકો જણાવ્યા છે આ રીતે મૂલ સૂત્રના પ્રમાણની અપેક્ષાએ નિશીથ કરતા મહાનિશીથ સૂત્ર મોટું હોવાથી આની એમ વ્યાખ્યા થઇ શકે કે—નિશીથ વસ્તા મોટું જે સૂત્ર હોય, તે મહાનિશીથ કહેવાય છે જે ટાઇમ નિશીથ સૂત્ર લખાવાય છે, તેજ ટાઇમ આ સૂત્ર લખાવાય છે, તેથી નિશીથ કરતા મોટા બીજા (મહાનિશીથ સિવાયના) સૂત્રો લઈ શકાય નહીં પણ લખાવવાના કાલની સરખામણી વગેરે તરફ લક્ષ્ય રાખીને વહ્યું છે કે નિશીથ સૂત્રથી જે મોટું સૂત્ર તે ‘મહાનિશીથસૂત્ર’ કહેવાય

આ શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રમાં ૮ અધ્યયનો છે, તેમાંના છેલ્લા બે અધ્યયનો આ સૂત્રની ચૂલિકા તરીકે ઝાળખાય છે અહીં ૧ ચતુર્થોદરણ નામના પહેલા અધ્યયનમાં મોહ અજ્ઞાનાદિ કારણોમાના કોઈ પણ કારણથી કરેલા પાપ રૂપ અત્યંત દૂર કરવાની બીજા જણાવી છે ગરો, બીલી, બીલો વગેરે દ્રવ્ય શબ્દ કહેવાય છે જેમ તેમાંનું કોઈ પણ શય્ય શરીરમાં વાગે, તો આકરી વેદના આ ભવમાં જ ભોગવવી પડે છે, પણ પાપ ૩૫ ભાવ શબ્દ ઘણા ભવોમાં વિવિધ પ્રકારના હુ જોને ભોગવવામાં કારણ વાય છે માટે તેને

આલોચના નિંદા ગર્હાદિ વિધિથી જલદી દૂર કરવું જોઈએ. આ પ્રસંગે આલોચનાદિ કરવાનો વિધિ, પ્રાણાતિપાત વગેરે ૧૮ પાપ સ્થાનકોના નામ વગેરે બીનાઓ પણ જણાવી છે. તથા આલોચના કરવાના આલાવા વગેરે હકીકતો પણ સમજાવી છે. આના ૭ પાના છે. શદ્યને દૂર કરવાની બીના જેમાં કહી છે, તે શદ્યોદ્ધરણ અધ્યયન કહેવાય.

૨ કર્મવિપાક (કર્મવિપાક વ્યાકરણ) નામના અધ્યયનના પાનાં ૧૧ છે. તેમાં કર્મોના જૂદા જૂદા પ્રકારના વિપાકોની બીના કહી છે. તેથી આ અધ્યયન ‘કર્મવિપાક’ નામથી ઓળખાય છે. અને કર્મવિપાકનું વ્યાકરણ એટલે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ હોવાથી ‘કર્મવિપાક વ્યાકરણ’ નામથી પણ ઓળખાય છે. ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમાં ભ્રમતાં ભ્રમતાં આ જીવે અજ્ઞાનાદિથી જે કંઈ પાપ કર્યાં હોય, તેને આલોચવાની બીના અને પ્રસંગાનુપ્રસંગે બીજી પણ હકીકતો જણાવી છે. અને શ્રાવકે સામાયિક અને પૌષપ્રાદિ વ્રતો બેઘડી, ૪ પહોર કે ૮ પહોર વગેરે કાલ પ્રમાણથી લીધા છે, તેથી તે ટાઇમ પૂરો થયા બાદ તે પારે, ને ઘેર જાય, તેમાં અનુચિતપણું છેજ નહિ. તેથી તે આરાધક છે. પણ મુનિએ જાવજીવ સુધીની મર્યાદા બાંધીને મહાવ્રતાદિ સ્વીકાર્યા છે, તે શ્રાવકની માફક કરે, તો વિરાધક ગણાય. આ રીતે પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવે ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ દેતાં કરમાવ્યું છે. કર્મવિપાકની બીજી પણ ઘણી હકીકતો કહેલી હોવાથી પહેલા અધ્યયનના પ્રમાણ કરતાં આ અધ્યયન મોટું છે.

૩—ત્રીજા કુશીલ નામના અધ્યયનમાં કુશીલીયા (ખરાબ આચાર વિચારવાલા) સાધુઓની બીના કહી છે. તેથી તે ‘કુશીલ’ નામથી ઓળખાય છે. અને અહીં કુશીલીયાની સોળત નહિ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે, તેથી આ અધ્યયન “કુશીલ સંસર્ગ (સંસર્ગ) વર્જન” નામથી પણ ઓળખાય છે. અહીં અનુક્રમે કુશીલીયા સાધુઓની બીના અને દ્રવ્ય સ્તવનું તથા ભાવ સ્તવનું વર્ણન, તેમજ પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધની (ચૌદ પૂર્વોના સાર રૂપ નવકાર મહામંત્રની) હકીકત, અને ઉપધાનની તથા અનુકંપા (દયાધર્મ)ની બીના, તેમજ દ્રવ્ય પૂજનો, ને ભાવ પૂજનો તદ્દાવત વગેરે બીનાઓને સ્પષ્ટ સમજાવીને કહ્યું છે કે—રાગિણી રૂકિમણીને વિરાગિણી બતાવીને સંયમના પંથે દોરનાર શ્રીવજ્રસ્વામી મહારાજે આ પૂર્વમાંથી શ્રીપંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધનો (નવકાર મહામંત્રનો) ઉદ્ધાર કરીને અહીં (મહાનિશીથમાં) ગોઠવ્યો હતો. (સ્થાપન-કર્યો હતો) કુશીલ સાધુઓના સંગથી ને કુશીલીયાનો સંગ તજવાથી નાગિલ શ્રાવક આરાધક થઈને અનજ્ઞનાદિ વિધિ જાળવીને શ્રાવકપણામાં કેવલી થઈ અંતે મોક્ષના અવ્યાભાધ સુખ પામ્યા, ને તે નાગિલ શ્રાવકનો સુમતિ નામનો ભાઈ કુશીલીયા સાધુના સંગથી એટલે તેમની પાસે દીક્ષા લઈને સંયમની વિરાધના કરી અસુરકુમાર નિકાયમાં પરમાધામી દેવપણું ભોગવીને અંડગોલિયાપણું પામ્યો. અહીં અંડગોલિયાના વર્ણનમાં શ્રીપ્રશ્ન વ્યાકરણ નામના દશમા અધ્યયનની લલામણ કરી છે. તે સુમતિ અંડગોલિયાના

લવમા ૧૨ મહિના સુધ વજની ઘટીમા પીવાયો આવી આવી તીવ વેડના ૨૭ વાર તને લોગવવી પડી અનુક્રમે અન ત સ સારમા રજગતા ઘણા દુઃખો લોગવીને કુશીલના મગથી ડરેલી સયમની વિરાધનાથી પહેલા બાધેલા પાપકર્મોના ક્ષય કરીને મુક્તિપદને પામશે આ હકીકતને ધ્યાનમા સાખીને સાધુ સાધ્વીઓએ કુશીલના સગ કરવો નહિ, ને સુશીલ મુનિવરાદિના સગે રહીને પગ્મ ઉત્વાસથી મોક્ષમર્ગની આરાધના ઝગ્વી જોઈએ આ નાગિલ અને સુમતિની જ વધારે ખીના ચોથા અધ્યયનમા જણાવી છે આ ત્રીજા અધ્યયનમા નમઃકાર મહામત્રના નવપદોની ખીના જણાવતા ઉપધાનમા દરેક ઉપધાનના દિવસોનું પ્રમાણ કહીને તપ ક્રિયા અને પાત્ર પરમેષિનુ તથા તીર્થકગ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે તેમા યોગ્ય પ્રસંગે કહ્યું છે કે-દેવેન્દ્રીએ અને નરેન્દ્રીએ જે રીતે પ્રભુ શ્રી તીર્થ કરના દ્રવ્યસ્તવ ને ભાવસ્તવ કર્યા હતા, તે પ્રમાણે શ્રાવકોએ પ્રભુની બે લેહે પૂજા કરવી જોઈએ પ્રભુની જલાદિકથી જે પૂજા કરવી તે દ્રવ્ય પૂજા કહેવાય, ને જે તેમની શુભ મુતિ કરવી અને મુનિપણુ એ ભાવપૂજા (ભાવસ્તવ) કહેવાય સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવકો અને દેશ વિરતિવત શ્રાવકો દ્રવ્ય ને ભાવથી બે લેહે પૂજા કરવાના અધિકારી છે હજી સાતમા શુભધ્યાને વર્તતા મુનિવરો ભાવ પૂજના અધિકારી, છે પૂજ્ય શ્રી) તીર્થ કર દેવો દ્રવ્યસ્તવથી ચડીયાતા મુનિપણુની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવા રૂપ, અનાગલાદિ શુભોપાયા ભાવસ્તવને (ભાવ પૂજને) પોતે અમલમા મૂકીને ઐટલે આરાધીને ફરમાવે છે કે-ભાવસ્તવ આરાધવાને અસમર્થ આત્માઓએ ત્રણે કાવ આઠ પ્રકારે જિન પૂજન રૂપ દ્રવ્યસ્તવ કરવું જોઈએ જ્યા ભાવસ્તવ હોય ત્યા દ્રવ્યસ્તવની ભજના જણાવી, પણ જ્યા દ્રવ્યસ્તવ હોય, ત્યા ભાવસ્તવ નિકાશે હોય જ અહી ભાવસ્તવની દ્રવ્યસ્તવથી વિશિષ્ટતા જણાવવા માટે કહ્યું છે કે-એક માણસ મેઝ પર્વતના જેવું ઉચું જિન મહિર કગવે, પ્રતિમા ભગવે, તેને જે લાભ થાય, તે મુનિપણુની નિર્મલ આરાધના કરવાથી થતા લાભના અનતમા ભા । જેટલો પણ કહી શકાય નહી । આજ મુદ્દાથી નવજીવ મુખી અનાગલાદિ-શુભોના પારક મુનિવરો ભાવ સ્તવને જ આરાધે છે ગૃહસ્થો તેવા શુભોના ધા કાનથી, તેથી તેઓ સ સારસમુદ્રને ચુકુ જેવો કરનાર દ્રવ્યસ્તવ જરૂર કરે એમ કહ્યું છે તથા યોગ્ય પ્રસંગે એ પણ કહ્યું છે કે-સાધુ સાધ્વીઓ આરભાદિના કાર્યો કરે તો લવબ્રમણ વધારે છે, ને આ શ્રી મહાનિગીથ સૂત્રના અર્થ યોગ્ય શિષ્યોને જ લણાવવો, જોઈએ, તથા અહી યોગ કિવાના પ્રસંગે તપની ખીના, અને ૧૬ ભેદે તથા ૧૯ ભેદે કુશીલિયાની ખીના તેમજ જ્ઞાન કુશીલિયાના ૮ ભેદો કહીને નવમરના ઉપધાનનું વર્ણન કરતા દયા ધર્મની પ્રસથા કરી છે પછી અનુક્રમે નવ ગ્ના ઉપધાનનો વિધિ કહીને જણાવ્યું છે કે-આગ્રિ લઈને તણ દેનાર વેષધાત્રી મુનિ જે એમ કહે કે-“અમે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરીને તીર્થની પ્રભાવના કરીએ છીએ” તો તે ઉભય અષ્ટ મુનિ અનતો કાલ અ સાગમા ભટકે અને જેઓ ભાવસ્તવથી દ્રવ્યસ્તવને ચડીયાતો જણાવીને આરભાદિના કાર્યો કરે, કરાવે તેઓ ભવાતરમા દુર્લભ યોધી ધાય છે આ રીતે વિસ્તારથી દ્રવ્યસ્તવથી ભાવસ્તવનું ચડીયાતાપણુ સાખીત કરતા ફરમાવ્યું છે કે-આ ભાવપૂજથી

દશાર્ણુલદ્ર રાજ, ચક્રધર, ભાનુદત્ત વગેરે અનંતા જીવો સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે, હાલ મહાવિદેહમાં ઘણા જીવો પામે છે, ને લવિષ્યમા પણ ઘણા જીવો પામશે આ પ્રસંગે લિલ્લ અને રાજાનું દૃષ્ટાંત જણાવીને સિદ્ધ પરમાત્માના અપૂર્વ સુખોનું વર્ણન કરતં કહ્યું છે કે-શ્રી સિદ્ધપ્રભુના સુખની આગલ સંસારી જીવોનું સુખ અનંતમા ભાગ જેટલું પણ કહી શકાય નહીં. અંતે મહાનિશીથ સૂત્રના લખનારા મહાપુરૂષનું નામ વગેરે બીના પણ કહી છે આ રીતે ત્રીજા ચોથા અધ્યયનોમાં કુશીલિયાના સગને તજવાની બીના દૃષ્ટાંત સાથે કહેવા પૂર્વક ઉપધાનાદિનું વર્ણન કર્યું છે, એમ દ્વંકમાં કહી શકાય.

॥ શ્રી મહાનિશીથના ત્રીજા ચોથા અધ્યયનનો દ્વંક પરિચય
પૂર્ણ થયો ॥

॥ ૫. પાંચમા નવનીતસાર (ગચ્છાચાર) નામના અધ્યયનનો
દ્વંક પરિચય ॥

અહીં ગચ્છવાસી મુનિવરોના આચાર અને ગચ્છનું વર્ણન કરેલ હોવાથી આનું નામ ગચ્છાચાર જણાવ્યું છે. જેમ માખણ એ દહીંનો સાર છે, તેમ આ સૂત્રનો અહીં સાર કહ્યો છે, તેથી આ અધ્યયન 'નવનીતસાર' નામે પણ વધારે પ્રસિદ્ધ છે. આ સૂત્રનો ઘણો ભાગ વિચ્છેદ પામ્યો, તેથી અહીં ગચ્છાદિનું વર્ણન બહુજ ઓછું જણાય છે. દશ પચન્નામાંના ગચ્છાચાર નામના પચન્નાની રચના કરનાર પરમ ગીતાર્થ મહાપુરૂષે તેની અંતે જણાવ્યું છે કે મેં આ ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણકનો રચના શ્રીમહાનિશીથ સૂત્રાદિમાંથી સાર સાર બીનાઓ લઈને દ્વંકમાં કરી છે. હાલ મારી પાસે જે પ્રત છે, તેના ૧૬ પાના આ પાંચમા અધ્યયને રોક્યા છે તેમાં અનુક્રમે (૧) ગચ્છવાસી મુનિઓના આચારો, (૨) પાંચમા આરાના અંતે વર્તનારા સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘના ૪ નામો, તેમાં આચાર્ય તરીકે શ્રીદુષ્પસહસૂરિ મહારાજને જણાવ્યા છે ૩ અંતકૃતકેવલી થઈ મોક્ષે જનારા આચાર્ય અને તેમના ૪૬૬ શિષ્યોની બીના, (૪) દ્વાદશાંગી ગણિપિટકનું વર્ણન, (૫) કમલપ્રભ આચાર્ય (સાવધાચાર્ય)ની કથા. આ પાંચ મુદ્દાઓનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. વચમાં યોગ્ય પ્રસંગે આચાર્યના લેહો અને તીર્થ યાત્રાદિની બીના પણ કહી છે. અહીં શરૂઆતના ૬ પાનામાં ગચ્છની ને આચાર્યના પાઠ (આલાવા) છે, તેમાં વિવિધ ઉપમાઓ અને અર્થની બીના કહી છે. તે અપૂર્વ બોધદાયક છે. પછી પાંચમા આરાના અંતે વર્તનાર દુષ્પસહસૂરિ આદિ ચાર (એકેકે સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા)નાં નામ જણાવીને કહ્યું છે કે-લવિષ્યમાં થનાર શ્રીદુષ્પસહસૂરિ થતા સુધીના કાલમાં ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ચાર યુગ પ્રધાનો થશે, અને જે ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ ૨૦૦૦ યુગપ્રધાનો થશે, તેમને ત્રીજે લવે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ થશે. જેમ શ્રી ગૌતમસ્વામી ગણધરને જે છેલ્લા લવમાં કેવલજ્ઞાન થવાનું હતું, તેજ છેલ્લા લવમાં કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયા પહેલા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ થયું, તેમ અહીં

જણાવેલા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ ૪ યુગપ્રધાન સિવાયના ૨૦૦૦ યુગપ્રધાનો છેલ્લા ભવમા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ થઇને કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે જશે ખરી વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી એમ સમજવું જોઇએ કે પાત્રમા આરામા શુદ્ધ આચાર્ય લગવતો 'તો' ઘણા થશે પણ તેમા જે એકાવતારી વિશિષ્ટ ગુણવત આચાર્યો હોય, તેજ યુગપ્રધાન કહેવાય ને જાકીના આચાર્યો એકાવતારી જ હોય એવો નિયમ નથી, એટલે એકથી વધારે ભવે પણ મોક્ષે જનારા તેઓ (૨૦૦૦માના આચાર્યો) હોય છે અને પાત્રમા આરાના અન સુધી શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર રહેશે આ બીના સ્પષ્ટ જણાવીને તીર્થ શુ વસ્તુ છે? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કર્યો છે પછી એક આચાર્યના ૪૬૬ સ્વચ્છદી શિષ્યોની બીના કહી છે તેનો સાર ૬ કામા આ પ્રમાણે જણાવે—પૂર્વે (ભૂનકલમા) ૨૩ ચોવીશીના પહેલાની ચોવીશીના કાલમા ૨૪મા તીર્થ કરવું નિર્વાણ થયા બાદ એક ચરમશરીરી આચાર્ય થયા હતા તેમને ૪૬૬ શિષ્યો હતા તેમાના એક શિષ્યે શુદ્ધને (આચાર્ય મહારાજને)કહ્યું કે—“જે આપની આરા હોય, તો ચદ્રપ્રભસ્વામીનું જ્યાં ધર્મચક્ર છે, ત્યાં હું યાત્રા કરવાને જાઉં” આચાર્યે ત્યાં જવાની ના કહીને જણાવ્યું કે “એકલા સ્વેચ્છાચારી થઇને યાત્રા કરવા જવાય નહીં, ને જવું હોય તો ગુણવત સાધુઓની સાથે યાત્રાએ જવું ” આપણે જાપા સાથે જઈશું તે સાબળી શિષ્યે શુદ્ધને પૂછ્યું કે—એકલો સાધુ યાત્રાએ જાય, તો શુ થાય? શુદ્ધએ જણાવ્યું કે—અસ યમી થાય, ને સયમમા ઘણા મોટા દોષો લાગે ત્યાં ઘણા મોટા લોકો સમુદાય ભેગા થાય, તેમા મુનિ ધર્મ સચવાતો નથી લીલોતરી આદિ જીવો હણાય, ઉપકરણાદિનું પડિ લેહણુ પણ ગરોળર ઘઈ થકે નહીં તેથી તે વિરાધક થાય, આ રીતે હંમેશા વાતગીત થતા થતા શિષ્યો માહે માહે લડવા લાગ્યા ને શુદ્ધને ઊડીને સર્વથી વિરાધક થયા સયમથી બ્રહ્મ થઇને જતા રહ્યા એક દિવસ આચાર્ય મહારાજ ખંડાર સ્થડિલે ગયા, ત્યારે સિંહ સામે આવ્યો તેણે આચાર્યને હણ્યા આ વખતે આચાર્ય મહારાજ અતકૃત્કેવલી થઇને મોક્ષે ગયા આનો સાર એ કે આત્માર્થો સાધુ સાધીઓએ શુદ્ધની આરાથી વિરૂદ્ધ વર્તનના ‘સયમથી બ્રહ્મ થવું’ વગેરે કડવા નિપાકો (ફલ) જાણીને શ્રી શુદ્ધ મહારાજની આરા પ્રમાણે આચારાદિને પાળીને ભવ સમુદ્રનો પાર પામવો જોઈએ આ કથા પૂરી થયા પછી અનુક્રમે ગમ્મ અને આચાર્યનું વર્ણન કરીને દ્વાદશાંગીનું વર્ણન કરતા જણાવ્યું છે કે—ઈદ્રોને પણ વદન કરવા લાયક શ્રી તીર્થ કર દેવો પણ દ્વાદશાંગી શ્રુતજ્ઞાનને “નમો તિષ્ઠસ્સ” કહીને નમસ્કાર કરે છે પછી અનુક્રમે આ અવમર્ષિણીમા થયેલાં દંશ અરૂંડાની બીના અને મિથ્યાદષ્ટિ અગારમર્દકે આચાર્યની કથા કહીને મિથ્ય લાપાએ એક વચન બોલીને દ્વાદશાંગીની વિરાધના કરતા અનતા દાય સુધી સ સારમા સખડનાર સાવધાયાય (કમવપ્રભ આચાર્ય) ની કથા પાત્ર પાનામા વિસ્તારથી કહી છે તેનો સાર આ પ્રમાણે જણાવે—આ ચાલુ શ્રી ઋપભાદિની ચોવીશીથી પૂર્વે થયેલી અનતમો ચોવીશીમા સાત અરૂંડા થયા હતા પ્રબુશ્રી મહાવીર દેવ કહે છે કે—તે પાછલી અનતમી ચોવીશીમા મા જેવા સાત હાથની કાયાવાળા ચોવી-

શ્રીમા શ્રી 'ધર્મશ્રી' નામના તીર્થંકર થયા. તેમના નિર્વાણ પછી કાલદોષે કરીને મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિ ઘણી થવા માંડી. અને સંયમી આત્માઓ પણ શિથિલ થઈને જિનપ્રતિમાની પૂજા-વગેરે કરવા લાગ્યા. તથા ગૃહસ્થની માફક આરંભાદિ સાવધ પ્રવૃત્તિમાં પ્રવર્તવા લાગ્યા. આ પ્રસંગે શ્રી ગૌતમ ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર દેતાં પ્રભુએ જણાવ્યું કે—જો સંપૂર્ણ ત્યાગી સાધુ સાધ્વીઓ જિન પૂજા કરે તો તેઓ વિરાધક થઈને અનંત સંસારમાં રહી જાય છે. એક વખત તે લિંગધારીઓના ગામમાં ઉત્કૃષ્ટ સંયમાદિ ગુણોને ધારણ કરનારા, જિનનામ-કર્મનો અનિકાચિત બંધ કરનારા શ્રી કમલપ્રભ નામના આચાર્ય પધાર્યા. તેમણે શુદ્ધ મુનિમાર્ગની પ્રસ્થપણા કરતાં જણાવ્યું કે તે લિંગધારીઓની તમામ પ્રવૃત્તિ મુનિમાર્ગથી વિરુદ્ધ હોવાથી તેઓને સાધુ તરીકે માનવાજ ન જોઈએ. આ વાત શ્રાવકોએ તે લિંગધારીઓને કહી. ત્યારે તેમણે ઉત્સૂત્ર પ્રપણા કરીને શ્રાવકોને સ્થિર કર્યા, ને તાબોટા વગાડીને તે કમલપ્રભ આચાર્યને 'સાવાધાચાર્ય' નામે પ્રસિદ્ધ કર્યા. ને તેઓ પોતાના ઉન્માર્ગને પોષવા લાગ્યા. તથા લોકોને પોતાના ઉન્માર્ગમાં જ સ્થિર કરવા લાગ્યા. આ અઘટિત બનાવ જોઈને જંબવાણાં પડેલા શ્રીકમલપ્રભ આચાર્યે ત્યાંથી વિહાર કર્યો, ને સાત મહિના વીત્યા બાદ ફરી ત્યાં આવીને ધર્મ દેશના દેવા લાગ્યા. ત્યારે કેવલ દ્વેષબુદ્ધિથી જ તે લિંગીઓએ પોતાના મતની લિંગી સાધ્વીને 'ધરિદ્રા પૂર્વક' તે કમલપ્રભ આચાર્યના પગે ચડીને તારે વંદના કરવી એમ શીખવાડીને તેમની પાસે મોકલી. તે સાધ્વીએ તે પ્રમાણે ભરસલાની વચ્ચે થઈને પગે ચડીને વંદના કરી. આ બનાવ જોઈને તે લિંગધારી વગેરે લોકોએ આચાર્યને પૂછ્યું કે—હે-મહારાજ ! સાધ્વીએ તમને પગે ચડીને વંદના કરી, તેમાં તમને સંઘટ્ટો થયો કે નહીં ? આ પ્રશ્નનો જવાબમાં તેમણે (કમલપ્રભાચાર્યે) મિશ્ર ભાષા વાપરીને કહ્યું કે—સંઘટ્ટો થાય ને ન થાય. જિન સિદ્ધાંતમાં ઉત્સર્ગ માર્ગ ને અપવાદ માર્ગ એમ બે માર્ગ કહ્યા છે. આ રીતે મિશ્ર ભાષા રૂપ ઉત્સૂત્ર બોલતાં તેમના અનિકાચિત જિન નામ કર્મના દલિયાં ત્રિભરી ગયા. (એટલે આત્મ પ્રદેશોથી અલગ થયા)ને તેમણે અનંતો સંસાર વધાર્યો. આ અવસરે લિંગિયા લોકે તાબોટા વગાડીને 'સાવાધાચાર્ય' કહેવા પૂર્વક તેમને વગોવ્યા. કાલક્રમે તે કમલપ્રભાચાર્ય એક વચન ઉત્થાપીને ૭૦૦ વર્ષ, બે મહિના ને ચાર દિવસનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને અનુક્રમે વ્યંતર, વાસુદેવની પુત્રી, પુરોહિતની સ્ત્રી, તિર્યંચ, મનુષ્ય સાતમી નરકનો ભવ, એમ આ ભવોમાં તથા ચોરાશી લાખ યોનીમાં અનંતી વાર ભમીને પશ્ચિમ મહાવિદેહે મનુષ્ય થઈને લોકોની સાથે પ્રભુશ્રી તીર્થંકરને વાંદવા જતાં ધર્મોપદેશ સાંભળીને દીક્ષા લઈ સંયમાદિ મોક્ષ માર્ગને સાધીને સિદ્ધ થયા.

આ પ્રસંગે પ્રભુને શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પૂછેલા ત્રણ પ્રશ્નોના ઉત્તરોનો સાર ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવો. પ્રભુએ શ્રી ગૌતમ ગણધરને કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! જે ટાઇમે સાધ્વીએ આચાર્યના પગે પડીને વંદના કરી, ત્યારે લોકોએ સંઘટ્ટાની બાબતમાં પૂછતાં તે આચાર્યે કહ્યું કે 'ઉત્સર્ગ અપવાદ રૂપ જિન માર્ગ છે.' આમ કહેતાં જ તેમણે અનંતો સંસાર વધાર્યો. અને હે ગૌતમ ! ઉત્સર્ગ અપવાદ રૂપ અનેકાંત ધર્મ છે.

ખગે પશુ અધર્મ કરીને આગમનું નામ કહેવાય નહીં આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-
તે ઉપાય, અપકાય, અને મૈથુનાદિને જે સેવે, તે આજ્ઞાનો ભગ કરનાર છે, તેથી તે અનર્ત
સસારી બાલુવો તથા હે ગૌતમ ‘મેઘિયા સેવિયં નેલેઘિયા મનેઘિયં’ જે ટાઈમિ તે
આચાર્ય શકા રાખીને બોલ્યા, તે વખતે તેમને મૈથુનનો દોષ લાગ્યો તેથી તેમણે આજ્ઞાનો
ભગ કરીને અનર્તો સસાર વધાર્યો અને તેમના બાધેલા જિન નામ કર્મના દલિયા વિખરી
ગયા હે ગૌતમ આ ઋષુ જે થયું તેમા પ્રમાદ એજ કારણ છે એમ સમજવું આમાંથી
સાગ એ લેવો કે સાધુ સાધ્વીએ જિનાજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીને મોક્ષના અવ્યાગાધ મુખ
મેળવવા ભેદએ આ તમામ ખીનાઓ તથા પ્રસંગે ખીજી પશુ હકીકતો અહીં સ્પષ્ટ
સમજાવો છે

॥ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનનો ૬૬ પરિચય ॥

ત્રિપચની લોહુપતા એ ભવ જમણનું કારણ છે, ને પાપ કર્મોદયથી કે ખરાબ
નિમિત્તને લઈને ભોગ વૃણાને વશ થયેલા જીવો આલોચના પ્રાયશ્ચિત્તાદિ સાધનોથી શુદ્ધ
થઈને જરૂર સફળિતને પામે છે આ ખીના યથાર્થ સમજાવવા માટે અનુક્રમે પ્રાયશ્ચિત્તના
દશ લેહો, અને આલોચનાના ૪ લેહો જણાવતા ભદ્ર નામના આચાર્યના
ગચ્છવર્તી રજ્જા (રજ્જુ) સાધ્વી, નદિપેણુમુનિ, આપાદમુનિ, લક્ષમણા સાધ્વી, પુડરીક
કંકરીક રાજકુમારોની કથા વગેરે ખીનાઓ પણ વિસ્તારથી વર્ણવી છે તેમા નદીપેણુના
વર્ણનમા કહ્યું છે કે-“નદીપેણુ મુનિ વેશ્યાને ઘરે ગોચરી ગયા, ધર્મ લાભ કહ્યો, ત્યારે
વેશ્યાએ અર્થ લાભની જરૂરિયાત જણાવી, મુનિએ તરણ ખેચ્યું, ત્યારે સોનેયાની વૃષ્ટિ
થઈ મોહોદયે સયમને તણને વેશ્યાને ઘરે રહ્યા અહીં તે હમેશા દશ દશ જણને પ્રતિ
બોધીને પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની પાસે દીક્ષા લેવા મોકલીને ભોજન કરતા હતા એક દિવસ
નવ જણ પ્રતિબોધ પામ્યા છાદ દશમા પુરૂષને પ્રતિબોધતા ઘણી વાર લાગી, ત્યારે વેશ્યાએ
આકુવ વ્યાકુલ થઈને કહ્યું કે-ભોજન કરવા પધારો, રસોઈ ઠંડી થઈ ગઈ છે નદીપેણુ કહ્યું
કે-આ દશમા પુરૂષ પ્રતિબોધ પામતો નથી વેશ્યાએ કહ્યું કે-તે પ્રતિબોધ ન પામે તો
દશમા તમેજ પ્રતિબોધ પામે તે સાભળી ભોગ કર્મો ક્ષીણ થવાથી નદીપેણુ ફરી દીક્ષા
લઈ આરાધી કેવલો થઈ સિધ્ધિ પદને પામ્યા” આ કથા ઉપદેશ પ્રાસાદાદિમા વિસ્તારથી
વર્ણવી છે પછી કોઈક આચાર્યના શિષ્ય આપાદ મુનિના વર્ણનમા ઝૂંકે છે કે-“તે મુનિ-
કૌતુક નિમિત્તે સયમને વિરાધીને દુર્ગતિમા ગયો” પછી અનુક્રમે પ્રાયશ્ચિત્તના લેનારા
જીવોના ને તેના આપનારા ગીતાર્થ શુદ્ધના શુભો વર્ણવતા કહ્યું છે કે-પૈર્ય, સુશીલ, કમ

વગેરે ગુણોને ધારણ કરનાર જીવે સૌથી પહેલાં કેવલી ભગવંતની પાસે આલોચણા લેવી જોઈએ. નજીકમાં કે દૂર તેણે કેવલી ન મળે તો અનુક્રમે મનઃપર્યવ જ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, નિર્મલે ચારિત્રવંત વિશિષ્ટ શ્રેતજ્ઞાની (ચાંદ પૂર્વી) વગેરેની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને આત્મ-શુદ્ધિ કરવી. આ બીના વિસ્તારથી કહીને પ્રાયશ્ચિત્ત લેનાર શ્રાવકાદિના શીલ સંતોષ સદાચાર વગેરે ગુણો જણાવ્યા છે. પછી જે આચાર્યના દૃષ્ટાંતે પ્રાયશ્ચિત્તને લઈને આરાધક થવાનો ઉપદેશ દઈને આત્મનિર્દા કરતાં કેવલજ્ઞાનને પામેલી એક સાધ્વીએ આપેલા ઉપદેશનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ઘણી સાધ્વીઓની ગુરૂણી રજ્જ સાધ્વીને અચાનક કોઠ થયો. બીજી સાધ્વીઓએ તેનું દારણ પૂછતાં તે રજ્જાએ તદ્દન ખોટું કારણ એ જણાવ્યું કે—મને ઉકળેલું પાણી પીવાથી કોઠ રોગ થયો. આ વચન સાંભળીને ઘણી સાધ્વીઓના પરિણામ ફેરી ગયા. પણ એક સાધ્વી પ્રભુની ઉકળેલું પાણી પીવાની આજ્ઞા સાચીજ છે, આવી શુભ ભાવના ભાવતાં કેવલ જ્ઞાનને પામી. તમામ સાધ્વીઓએ ઉકળેલું પાણી પીવું, એજ મુનિધર્મ છે, ગુરૂણીનું વચન અસત્ય છે, અશાતા વેદનીયાદિ ક્રમોદયે અને ધાત્રી દોષાદિ નિમિત્તે જ કોઠ રોગ થયો છે વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને ખોટાની ગુરૂણીને કહ્યું કે—તમે ભાષા સમિતિ સાચવી નથી, ને ધાત્રી દોષ વગેરેથી સંયમને દૂષિત કર્યું છે. તેથી તમે ઘણો કાલ ઘણાં ભવોમાં દુઃખી થશો. આ પ્રસંગે તે રજ્જ સાધ્વીના દીર્ઘ સંસારમાં થનારા જૂઠા જૂઠા ભવોનો બીના વિસ્તારથી કહી છે. આ કથા શ્રીઉપદેશ પ્રાસાદાદિમાં પણ જણાવી છે. તેનો સાર એ છે કે સાધુ સાધ્વીઓએ બહુ જ વિચારીને હિત મિત પ્રિય સત્ય વચનો બોલવા જોઈએ.

પછી લક્ષમણા નામની રાજકુમારીની બીના વર્ણવતાં કહ્યું છે કે—આ રાજકુમારીનો ભત્તાર લક્ષ્મી ચોરીમાં જ મરણ પામ્યો, તેથી અવસરે વૈરાગ્ય ભાવે દીક્ષા લઈ આકરાં તપ સંયમને શુભ ભાવથી આરાધવા લાગી. આ રીતે ઘણો કાલ વીત્યા બાદ એક વખત તે લક્ષમણા સાધ્વીએ ચકલા ચકલીની મંથુન ક્રિયા જોઈને અશુભ ભાવે વિચાર્યું કે—“હું મનુષ્ય ભવે પણ જન્મ રંડાપો પામી, તેથી વિષય જન્ય સુખો દીઠાં જ નહી” થોડીવાર પછી તેને શુભ ભાવના ભગવાથી વિચાર આવ્યો કે—“મેં આવા અનુચિત વિચારો કર્યા તે ઠીક નથી કર્યું” એમ વિચારીને આ ભૂલની ગુરૂ આદિની પાસે આલોચનાદિ કર્યા વિના સ્વચ્છંદી વિચારે તે લક્ષમણા સાધ્વીએ પચાસ વર્ષ સુધી સોલ માસખમણ વગેરે આકારો તપ કર્યો. પણ તે લેખે આવ્યો નહી એટલે નક્કમો ગયો. તેનાથી તેણે કરેલા દોષની શુદ્ધિ થઈ નહી. તે આ સ્થિતિમાં (સશબ્દ ભાવે) મરીને ઘણો કાલ સંસારમાં ભમી પૂર્વે થઈ ગયેલો ચોરાશીમી ચોવીશીના ચોવીશમા તીર્થંકરના કાલમાં થયેલા આ લક્ષમણા સાધ્વી આવતી ચોવીશીના પહેલા પદ્મનાભ તીર્થંકરના તીર્થમાં કરેલા તમામ પાપકર્મો ખપાવીને સિદ્ધિપદને પામશે. પછી તીર્થંકરના ચ્યવનથી કેવલજ્ઞાન સુધીની બીના કહીને જણાવ્યું છે કે—શ્રી તીર્થંકરે ચતુર્વિધ સંઘના કલ્યાણને માટે તીર્થની સ્થાપના કરીને આ પ્રાયશ્ચિત્તાદિની બીના કહી છે.

અતે પુઠરીઁ અને કઠરીક કુમારની બીના વગેરે જરૂરી ઘણી હકીકતો ઉપદેશ દ્વારા સમજાવી છે અન્યત્ર આ ગીતાર્થ વિહાર નામના અધ્યયનનું બીજું નામ અગીતાર્થ વ્યવહાર' પણ જણાવ્યું છે

આ રીતે ૬ અધ્યયનો કદાચ પછી અતે કહેલી જે શ્રુતિકામાની (૧) પહેલી શ્રુતિકાએ ૧૨ પાના રાક્યા છે તેમા આલોચનાના દશ લેદો, પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાથી થતા લાભ, પ્રાયશ્ચિત્તને કાવાનો વિધિ, તેમજ નામ સ્થાપનાદિ ૪ લેદો આલોચનાનું સ્વરૂપ વગેરે બીના કહીને અતે આલોચના કરનાર જીવની ને આલોચના કર્યા વિના મરનાર જીવની પરિસ્થિતિ વગેરે હકીકત જણાવી છે (૨) બીજી શ્રુતિકા ૧૩ પાનામા છે અહીં આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત, અને આરાધક વિરાધકની બીના, તથા યતના ધર્માદિના સ્વરૂપને સમજાવનાર સુમઠ મુનિના ચરિત્રને જણાવતા તેના પૂર્વભવની બીના પણ કહી છે તેમા પ્રસંગાનુપ્રસંગે ગોવિંદ બ્રાહ્મણ, તેની સ્ત્રી તથા અનન્યત્રી વગેરેની પણ હકીકતો કહી છે શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ આ શ્રુતિમાના આધારે ૫૧૯ શ્લોક પ્રમાણુ પ્રાકૃત સુમઠ કથા રચી છે તે જાનેના આધારે મે સંસ્કૃતમા ગદ્ય રૂપે સુસઠ ચરિત્ર અને તેનો અષ્ટાર્થ રચ્યો છે તે છપાયો પણ છે આ મહાનિશીથ સૂત્રની શ્રુતિ છે, પણ મળી શકતી નથી પૂર્વે જાણ જાણ વર્ષના મોટા દુકાળ પરડ્યા હતા તેમાના મોટા જાણ વર્ષા મહાદુકાલમા સૂત્રોનો વિચરેલ થતો જાણીને શ્રી વદવલીપુરમા શ્રી દેવદિગ્ગણિ કમાશ્રમજી સર્વ સાધુઓને ભેગા કરીને મોઢે સૂત્રો (યાદ) ગણેલા હતા, તે પુસ્તકાકારે લખ્યા તે લખતા લખતા વીં ૦ સં ૫૧૦ મા શ્રી દેવદિગ્ગણી સ્વર્ગસ્થ થયા તથા વીં ૦ સં ૫૩૦ મા સુગપ્રધાન શ્રી સત્યમિત્રમૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા કાલક્રમે શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિ, સિંધસેનસૂરિ, વૃંધવાદી, યક્ષસેનગણી, દેવગુપ્ત, જિનદાસગણી વગેરે મહાપુરુષોએ એકઠા થઇને આ શ્રી મહાનિશીથસૂત્ર લખ્યું લખતા લખતા ઢેઢક પાઠ આલાવામા ન્યા ફેરફાર જણાયો તેનો નિર્ણય જણાવનાર કેવલી છે એમ કહ્યું આ હકીકત મોટા અધ્યયનની છેવટે કહી છે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ વીં ૦ સં ૫૮૫ મા સ્વર્ગે ગયા અહીં જિન પ્રતિમાની પૂજા કરવાના પાઠ અને સઘ તીર્થ યાત્રાના પાઠો હોવાથી જિન પ્રતિમાના ઉત્થાપકો (દુઢક મતને માનનારા લોકો) આ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રને માનતા નથી ને કહે છે કે અસહી મહાનિશીથ સૂત્રનો વિચરેલ થયો છે જે સૂત્ર હાલ છે, તેમા પાછળથી ઘણો ફેરફાર થયો છે, તેથી અમે તે માનતા નથી આ શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમા પર્વ તિથિનો મહિમા પણ જણાવતા કહ્યું છે કે-બીજ, પાચમ, આઠમ, ચૌદશ એ શુભ ૫૧ તિથિઓમા શુભ નતિનુ આપ્યું જાધાય છે, માટે જરૂર તે પર્વ તિથિઓની આરાધના કરવી જોઇએ આ સિવાય બીજી પણ ઘણી મુનિધર્મને સમજાવનારી હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે

॥ મહાનિશીથ સૂત્રનો ૬૬ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રી પચકલ્પસૂત્રનો ૬૬ પરિચય ॥

આ સૂત્રના રચનાર શ્રી ગજધર બગવત છે તેમા પાચ પ્રકારે કલ્પનુ વર્ણન કર્યું

છે, તેથી તે પંચકલ્પ કહેવાય છે. એટલે અહીં ૬-૭-૧૦-૨૦-અને ૪૨ પ્રકારે કલ્પ એટલે મુનિવરોના આચારનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તેથી તે પંચકલ્પ કહેવાય છે. આ શ્રી પંચકલ્પસૂત્રના લાખ્યમાં કહ્યું છે કે-શ્રી ભદ્રળાહુ સ્વામીએ નિશીથ સૂત્ર, દશાશ્રુતસ્કંધ, બૃહત્કલ્પસૂત્રને વ્યવહારસૂત્રનો ઉધાર નવમા પૂર્વમાંથી કર્યો છે. આ શ્રી પંચકલ્પસૂત્ર (મૂલ ગ્રંથ) સં ૧૬૧૨ સુધી હયાત હતું એમ શ્રી જૈન ગ્રંથાવલી વગેરેમાં પણ કહ્યું છે. આ શ્રી પંચકલ્પ એ બૃહત્કલ્પ લાખ્યનો એક વિભાગ છે એમ પણ કહેવાય છે. જેમ આદ્ય નિર્ચુકિત અને પિંડનિર્ચુકિતની અલગ ગણના થાય છે, તેમ આની પણ અલગ ગણના ખાસ કારણસર થઈ હોય એમ જણાય છે. આ શ્રી પંચકલ્પસૂત્રનું મૂલ જો કે વિચ્છેદ પામ્યું છે, તો પણ તેના અર્થને જાણવાના ત્રણ સાધનો છે, તેમાં બે લાખ્યમાંનું એક બૃહદ્લાખ્ય છે, તેની રચના કરનાર શ્રી સંઘદાસ ક્ષમાશ્રમણ કહ્યા છે. શ્રી પંચકલ્પની ચૂર્ણિ પણ છે. આ ત્રણે સાધનો અમુદ્રિત છે. બૃહદ્વિષ્ણુનિકાદિ અનેક ગ્રંથોમાં આ (૧) શ્રી પંચકલ્પસૂત્રના મૂલ ગ્રંથનું પ્રમાણ ૧૧૩૩ શ્લોકો કહ્યા છે. (૨) શ્રી સંઘદાસ ગણિ (ક્ષમા શ્રમણ) એ રચેલા મોટા લાખ્યની ૨૫૭૪ ગાથાઓ છે, તેનું પ્રમાણ ૩૦૩૫ શ્લોકો કહ્યા છે. (૩) આ સૂત્રની ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૩૦૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે. અન્યત્ર ૩૧૩૬ શ્લોકો જણાવ્યા છે. આ રીતે શ્રી પંચકલ્પસૂત્રનો ટૂંક પરિચય જાણવો.

॥ શ્રી પંચકલ્પસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રીદશા શ્રુતસ્કંધનો ટૂંક પરિચય ॥

ચૌદ પૂર્વોના ધારક પૂજ્ય શ્રીભદ્રળાહુસ્વામી મહારાજે નવમા શ્રીપ્રત્યાખ્યાન પ્રવાહ પૂર્વમાંથી ઉધાર કરીને આ શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રની રચના કરી હતી. અહીં દશ દશાનું વર્ણન હોવાથી આ સૂત્ર ‘દશાશ્રુતસ્કંધ’ નામે ઓળખાય છે. શ્રીનંદીસૂત્રાદિમાં આનું ‘દસા’ નામ કહ્યું છે. ને શ્રીસ્થાનાંગ સૂત્રાદિમાં ‘આચાર દશા’ અને ‘દશાશ્રુત’ વગેરે નામો પણ જણાવ્યા છે. શ્રીવ્યવહાર સૂત્રના ત્રીજા અને દશમા ઉદ્દેશા વગેરેમાં બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સૂત્રની સાથે શરૂઆતમાં આ દશાશ્રુતસ્કંધને ‘દસા કલ્પવવહાર સુચકલ્પો’ આ રીતે કહ્યો છે. આ ત્રણે સૂત્રોને એકજ શ્રુતસ્કંધ રૂપે શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રની નિર્ચુકિતની ૨૬૬મી ગાથામાં નિર્દેશ કર્યો છે. તેમજ ચોખ વિધિ, સામાંચારી આદિ ગ્રંથોમાં પણ તેજ પ્રમાણે નિર્દેશ કર્યો છે. અહીં જણાવેલી દશ દશા (વિભાગ)માંની ૮મી અને દશમી દશાને બીજા ગ્રંથોમાં અધ્યયન તરીકે પણ જણાવી છે. ને બાકીના ૮ વિભાગો દશા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ રીતે દશ દશામાંની (૧) પહેલી અસમાધિ સ્થાન નામની દશામાં અસમાધિ એટલે ચિત્તની અસ્વસ્થતાને (અશાંતિને) કરનારા કષાયની ઉદ્ધરણા કરવી,

અજયણાએ બેસવું વગેરે ક્રિયા કરવી, વગેરે જે ૨૦ કારણોથી અસમાધિ થાય છે, તે અસમાધિ સ્થાનોત્તુ વર્ણન કર્યું છે (૨) બીજી સળલ દોષ નામની દશામા આરિત્રને શળલ એટલે કાળગ્ગીતરૂ (ભલિન) કરનારા ૨૧ શળલ દોષોત્તુ વર્ણન કર્યું છે (૩) ત્રીજી આશાતના નામની દશામા શુદ્ધમહાગજની આશાતના થવાના ૩૩ કારણોને જણાવીને તેને વર્જવાનું કહ્યું છે (૪) ગણિત પદાનામની દશા (અધ્યયનાદિ જેવા વિભાગ)મા શ્રીઆચાર્ય મહારાજની આઠ સ પદાઓત્તુ વર્ણન, તેના ભેદો અને પ્રભેદો તથા વિનયના બેદાદિતુ વર્ણન કર્યું છે (૫) પાચમી ચિત્ત સમાધિ આન નામની દશામા ચિત્તની સમાધિના ૧૦ કારણોને કહીને તે કારણોને સેવવાની ભલામણ કરી છે (૬) ઉપાસક પ્રતિમા નામની દશામા આવકની ૧૧ પ્રતિમાઓત્તુ વર્ણન કર્યું છે એ આતુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ શ્રી દેશના ચિતામણીના પહેલા ભાગમા જણાવ્યું છે (૭) સાતમી ભિક્ષુપ્રતિમા નામની દશામા સાધુને આરાધવા લાયક ૨ પ્રતિમાઓત્તુ (એક જાતની અભિગ્રહાદિવાળી વિશિષ્ટ ક્રિયાઓત્તુ) સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે (૮) આઠમી પર્યુષણ કટપ નામની દશામા પ્રભુ મહાવીર દેવાદિના જીવન ચરિત્રો, સ્થવિરાવલી અને સામાચારીતુ વર્ણન કર્યું છે આ પર્યુષણાકટપતુ જ નામ બારસા સૂત્ર (કટપસૂત્ર) કહેવાય છે તે દર વર્ષે પર્યુષણ મહાપર્વમા વચાય છે (૯) નવમી મોહનીય આન નામની દશામા જેથી મોહનીયકર્મ જન્માય, તેવા ૩૦ કારણો જણાવીને તે દરેક કારણને તજવાની ભલામણ કરી છે (૧૦) આયતિસ્થાન નામની દશામા નવું નિયાણાતુ વર્ણન કરીને તેને તજવાની સૂચના કરી છે “હું આ સયમાદિની આરાધના કરીને ભવાતરમા ઈદ્રાદિનો મદિ વગેરે પામુ, અથવા કરેલી આરાધનાના ફલરૂપે ભવાતરમા હું ઈદ્રાદિ રૂપે જન્મ પામુ ” આ રીતે સાસારિક પદાર્થોનો જે ઇચ્છા કરવી તે નિષાદ્ધ કહેવાય

॥ શ્રી દશાશ્વતરક ધના નિયુક્તિ, ચૂર્ણિ આદિતુ દ્વંક વર્ણન ॥

આ સૂત્રના અર્થને જાણવા માટે બે પ્રાકૃત સાધનો છે તેમા શ્રીભદ્રગાહુ સ્વામીએ આ સૂત્રની ૨૧૦૬ શ્લોક પ્રમાણ (૨૨૫ શ્લોક પ્રમાણ) નિયુક્તિ દિત રચી છે, તે હાલ હયાત છે ચૂર્ણિતુ પ્રમાણ ૪૩૨૧ શ્લોકો મળ્યા છે, તથા શ્રી પ્રજ્ઞા મુનિએ ‘જનાહિતા’ નામની સમ્પ્રદાય ટીકા રચી છે તેમજ કોઈએ શુન્ગતી ટિપ્પનક પણ રચ્યું છે તેની રચના વિં ૨૦ ૧૬૭૭ ની પહેલા ટાઇપે થઈ હોય એમ કેટલાએક ઐતિહાસિક ગ્રંથોમા જણાવ્યું છે આ શ્રી દશાશ્વતરક ધના ૧૨૧૬ શ્લોક પ્રમાણ આઠમા અધ્યયન રૂપ શ્રી કટપસૂત્રની નિયુક્તિની ૬૮ ગાથાઓ છે, ને ચૂર્ણિતુ પ્રમાણ ૭૦૦ શ્લોકો દશા છે તથા શ્રી વિનયયદ્રમૂલિએ ગ્લેસા શ્રી કટપનિરૂકત ટિપ્પનકતુ પ્રમાણ ૧૫૮ શ્લોકો તેમજ શ્રી પૃથ્વીચંદ્રે ગનાવેલ ટિપ્પનકતુ પ્રમાણ ૬૪૦ શ્લોકો જણાવ્યા છે

વળી ઉં શ્રી ધર્મસાગરજીએ કલ્પસૂત્રની કલ્પ કિરણાવલી ટીકા અમદાવાદમાં ણનાવી છે. ને ઉં શ્રી વિનયવિજયજીએ ‘કલ્પ સુખોદિપિકા’ ટીકા રચી છે. તે ઘણું સ્થૂળે વંચાય છે. અને તપાગચ્છના આચાર્યાદિ મહાપુરૂષોએ કલ્પ ક્રોમુદી, કલ્પ દીપિકા, કલ્પ પ્રદીપિકા વગેરે ટીકાઓ અને ખરતરગચ્છના શ્રી જિનપ્રભસૂરિએ વિં સં ૧૩૬૪ માં ‘અદ્વૈતવિપ્રોદધિ’ નામે ટીકા તથા શ્રી જિનવલ્લભસૂરિ આદિએ રચેલી કલ્પકલ્પલતા વગેરે ટીકાઓમાંની ઘણી-ખરી છપાઈ પણ છે. આ શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધમાં સાધુઓની ને શ્રાવક ધર્મની પણ ખીનાઓ વર્ણવી છે.

॥ શ્રી દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રનો દ્વંક પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રી ખૂલ્તકલ્પસૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ॥

અહીં કલ્પ એટલે સાધુ સાધ્વીઓના વિવિધ પ્રકારના આચારોનું અને તે દરેક આચારમાં પ્રાયશ્ચિત્ત લાગવાના કારણો, પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્વરૂપ, પ્રમાણ તેમજ પ્રાયશ્ચિત્તને કરવાનો વિધિ વગેરે હકીકતો ણહુ જ વિસ્તારથી સમજાવી છે, તેથી આ સૂત્ર ‘ખૂલ્તકલ્પ-સૂત્ર’ આવા યથાર્થ નામે ઓળખાય છે. કલ્પ શબ્દના ઐતિહાસિક તીર્થાદિના વર્ણન વગેરે અર્થો પણ શબ્દકોષાદિમાં જણાવ્યા છે. પણ તે અર્થોમાંથી આચાર રૂપ અર્થ જ આ પ્રસંગે લેવાનો છે. ખીજા અર્થોમાં આ સૂત્રના (૧) વેદકલ્પસૂત્ર, (૨) ખૂલ્તસાધુ કલ્પ, (૩) કલ્પાધ્યયન (૪) ‘કલ્પ’ આચાર નામે પણ જણાવ્યા છે. તેમાંના ત્રીજા નામનો ઉપયોગ યોગોદ્ધત્તનની ક્રિયા કરતાં ઉદ્દેશાદિ કરવાના આદેશો ણલવામાં કરાય છે, ને “દસા કલ્પવચ્ચારા” અહીં ‘કલ્પ’ શબ્દથીજ ખૂલ્તકલ્પસૂત્રનું ગ્રહણ કર્યું છે. ખીજા બે નામોનો ઉપયોગ ણહુજ ઓછો થતો જણાય છે. જેમ દશવૈકલિક સૂત્ર અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના નિર્ચુકિત, લાખ્ય, ચૂર્ણિ અને ટીકાઓ મળી શકે છે, તેમ ૬ છેદસૂત્રોમાં આ શ્રી ખૂલ્તકલ્પસૂત્રના નિર્ચુકિત, લાખ્ય, ચૂર્ણિ અને ટીકા મળી શકે છે. જે સૂત્રની ઉપર આ ચાર સાધનો મળી શકતા હોય, તેવા સૂત્રો ણહુજ ઓછા જણાય છે. શ્રી ભદ્રણાહુ સ્વામીએ શ્રી પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ નામના પૂર્વના ત્રીજા ‘આચાર’ નામે વસ્તુ રૂપ વિલાગના વીશમાં પ્રાભૂતમાંથી ઉદ્ધાર કરીને આ શ્રી ખૂલ્તકલ્પસૂત્રની રચના કરી હતી. તે મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૪૭૩ શ્લોકો જણાવ્યા છે. તેનો સ્વોપેક્ષ નિર્ચુકિત તેમણે (શ્રી ભદ્રણાહુ સ્વામીએ) રચી હતી, પણ તેની ઘણી ગાથાઓ શ્રી સંઘદાસ ગણિ ક્ષમાશ્રમણે કરેલા લઘુ લાખ્યમાં લખી ગઈ છે. કોઈ આચાર્યાદિ મહાપુરૂષે નિર્ચુકિત આદિના આધારે ‘ખૂલ્તલાખ્ય’ લઘુલાખ્ય અને ચૂર્ણિની રચના થયા ણાદ રચ્યું છે. અને આ સૂત્રની બે ચૂર્ણિમાંની ‘કલ્પ વિશેષ ચૂર્ણિનું’ પ્રમાણ ૩૧૦૦૦ શ્લોકો, અને ખીજી નાની ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૧૨૭૦૦ શ્લોકો જણાવ્યા છે. શ્રીમલયગિરિ

બાપ્યાદિને અનુસારે આ શ્રી જૃહત્કંપસૂત્રની અડધી પીઠિકા સુધીની ૪૬૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા બનાવી હતી તે અપૂર્ણ રહેવાથી શ્રી હોમકીર્તિસરિણ્યએ વિં સં ૧૩૮૨ માં 'સુલાવયોષ ટીકા' નામ રાખીને બાકીની ૩૭૪૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટીકા પૂર્ણ કરી તેથી સંપૂર્ણ ટીકાનું પ્રમાણુ ૪૨૦૦૦ શ્લોકો થાય છે આ સૂત્રની ઉપર રચાયેલો શુભરાતી ટોણ વગેરે પણ મળી શકે છે

આ રીતે નિર્ચુકિત આદિની બીના ૫ કામા જણાવીને હવે ક્રમસર ૬ ઉદ્દેશાની બીના જણાવુ છુ તે ૫ કામા આ પ્રમાણુ જાણવી-આ સૂત્રના ૬ ઉદ્દેશ છે તેના ૧ પહેલા ઉદ્દેશામા સાધુ સાધ્વીઓના આહારને વિધિ અને ઉપાશ્રયમા ઉતરવાનો વિધિ, તથા કલ્પેશ થતા માહો-મહો ખમાવવાની બીના તેમજ વિહાર કરવાનો વિધિ વગેરે બીના મમજાવીને ઉપકરણોને લેવાની (જોડાવાની) વિધિ અને જ્યાં વિહાર ન કરાય તેવા સ્થલોની બીના વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૨ બીજા ઉદ્દેશામા સાધુ સાધ્વીઓને ઉતરવા લાયક ઉપાશ્રયનું સ્વરૂપ અને શર્યાતરનાં અકલ્પ્ય (ન ખરે) તેવા આહારાદિની બીના કહીને વસ્ત્ર અને રત્નેહરણની ણાણતમા કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય વિધિ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૩ ત્રીજા ઉદ્દેશામા (૧) વસ્ત્રોને જોડવાનો વિધિ અને અયોગ્ય કાલનું વર્ણન તથા વદના કરવાનો વિધિ તેમજ ગૃહસ્થની પાસેથી અમુક કાલ સુધી વાપરવા માટે યાચેલા ઉપકરણાદિને કાર્ય પૂરૂ થયા પછી પાછા આપવાની વિધિ વગેરે બીના કહીને જે ઉપાશ્રયમા પહેલા સાધુઓ રહ્યા છે, ત્યાં વિહાર કરીને આવેલા નવા સાધુઓએ કઈ વિધિએ ઉતરવું જોઈએ? તથા તે પહેલાના સાધુઓના ઉપકરણાદિની જરૂર હોય તો કઈ વિધિએ તે માગીને વાપરવા? તેમજ જે મ્થાનનો કોઈ માલીક નથી તે સ્થાને ઉતરવાનો વિધિ વગેરે બીના સ્પષ્ટ સમજાવી છે અતે કહ્યું છે કે શત્રુ રાજાની જ્યાં લશ્કરી સેના ઉતરી હોય ત્યાં સાધુઓએ રહેવું નહીં પછી ગોચરી અન અકિંચ જવાને માટે ગાઉની મર્યાદા વગેરે બીનાઓ પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે

૪ ચોથા ઉદ્દેશામા સયમનો નાશ કરનાર ત્રણ કારણો અને દશમા તથા નવમા પ્રાય શ્રિત્તને આપવાના ત્રણ ત્રણ કારણો તેમજ દીક્ષાને તથા વાચનાને અયોગ્ય ત્રણ ત્રણ જણાવી બીના સ્પષ્ટ સમજાવીને વાચના આપવા લાયક ત્રણ જણની બીના અને મક્રામુરકેલીથી સમજાવી શકાય એવા ત્રણ જણની અને રહેલાઈથી સમજાવી શકાય એવા ત્રણ જણની બીના વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી અનુક્રમે પહેલી પેરિમીએ લાવેલા આહારની બીના અને વિહારના સ્વલ્પ આહાર કેટલા ગાઉ સુધી લઈ જઈ શકાય? આ ણાણતમા કલ્પ્ય-અકલ્પ્ય વિધિ તથા શકિતાદિ સદોષ આહારની બીના તેમજ પહેલા અને છેલ્લા

તીર્થંકરના સાધુઓને આહાર બોદાવાનો વિધિ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી જ્ઞાનાદિ નિમિત્તે બીજા ગરુડમાં જવાનો તથા રહેવાનો વિધિ અને બીજા ગરુડના સાધુઓને લાણાવવા માટે બીજા ગરુડમાં જવા વગેરેનો વિધિ તથા સાધુ કાલ ધર્મ પામે તેને નિમિત્તે કરવાનો વિધિ તેમજ કલેશ કરનારને સમજાવવા વગેરેનો અધિકાર સ્પષ્ટ સમજાવીને ક્રમસર પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રને પાળનારા મુનિવરોના આહાર વગેરેની બીજા અને પાંચ મોટી નદીઓને ઉતરવાનો વિધિ તથા મર્યાદા, તેમજ પ્રસંગાનુપ્રસંગે બીજી પણ જરૂરી પ્રાયશ્ચિત્તાદિની હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૫. પાંચમા ઉદ્દેશમાં કલેશ થતાં બીજા સંઘાડામાં જતા સાધુ સાધ્વીઓને સમજાવીને પોતાના ગરુડમાં પાછા લાવવાની બીજા અને આહારાદિને બોદાવાના પ્રસંગે સાચવવા લાયક ચતના (જયણા) ધર્મ વગેરેની બીજા, તથા સાધુ સાધ્વીના વિહારાદિને અંગે વિધિ નિષેધ માર્ગની મર્યાદા, તેમજ સાધ્વીઓને વર્જવા લાયક ક્રિયાઓ વગેરે હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી અનુક્રમે આ તપની અને અભિગ્રહની જરૂરી બીજા, અને પલાંડીવાળીને બેસવાની બાબતમાં, તથા ટેકો દઈને બેસવાની બાબતમાં વિધિ નિષેધની પ્રરૂપણા, તેમજ પાટ વગેરેની ઉપર બેસવાની ને ઉભા રહેવાની બાબતમાં વિધિ નિષેધનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી ક્રમસર સાધુ સાધ્વીને વાપરના લાયક તુંગડું, પુંજણી, અને રત્નેહરણાદિની બીજા અને સ્થવિરો જે કારણે પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રવાળા મુનિને બોલાવે તે કારણની બીજા, તથા સાધુ સાધ્વીને બોદાવા આહારની બાબતમાં વિધિ નિષેધ વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૬. છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં સાધુ સાધ્વીઓને ત્યાગ કરવા લાયક અવર્ણવાદના ૬ લેહોનું વર્ણન અને જૂઠાં આળ દેવાનો નિષેધ કરીને સંયમ, લાષા સમિતિ, ગોચરી, ઈર્ષ્યા સમિતિ વગેરે ૬ ગુણોનો નાશ થવાના ૬ કારણો અને કલ્પસ્થિતિના ૬ લેહ (ચારિત્રના સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, વગેરે ૬ લેહ) વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. આ રીતે શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રના ૬ ઉદ્દેશોનો પરિચય બહુજ દ્રઢકામાં જણાવ્યો છે, સાધુ સાધ્વીઓના આચારાદિની સૂક્ષ્મદષ્ટિથી વિચારણા કરીને મુનિવરાદિને મોક્ષ માર્ગની અરાધના કરવામાં અપૂર્વ મદદગાર આ શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રને ગીતાર્થ ગુરૂ આદિની પાસે લાણનારા મુનિવરો પોતાનો અને પરનો ઉદ્ધાર જરૂર કરી શકે છે.

॥ શ્રી બૃહત્કલ્પસૂત્રનો દ્વંક પરિચય પૂરો થયો ॥

॥ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રનો દ્વંક પરિચય ॥

સૂત્રમાં સાધુ સાધ્વીઓના વ્યવહારનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે, તેથી આ સૂત્ર

‘વ્યવહાર મૂત્ર’ નામે જ્ઞાણપ્રાપ્તિ છે શ્રી ભદ્રલાહુસ્વામી મહારાજે નવમા પૂર્વના આચાર વસ્તુના વીસમા પ્રાણતમાથી ઉદ્ધાર કરીને આ શ્રીવ્યવહાર સૂત્રની રચના કરી હતી બૃહદ્વિષ્ણુપનિકાદિમા કથ્ય છે કે—આ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રના મૂલ અથવા પ્રમાણ ૩૭૩ શ્લોકો છે આ સૂત્રની સ્વોપજ્ઞ નિયુક્તિ (મૂલ સૂત્રના કરનાર શ્રી ભદ્રલાહુસ્વામીએ રચેલી નિયુક્તિ) ની ગાથાઓ ભાષ્યની ગાથાઓમા લખી ગઈ છે આ ભાષ્યનું પ્રમાણ ૬૪૦૦ શ્લોકો અને ચૂર્ણનું પ્રમાણ ૧૨૦૦૦ શ્લોકો જણાવ્યા છે તથા ત્રીમલયગિરિ મહારાજે ભાષ્યાદિને અનુસરીને જનાવેલી ટીકાનું પ્રમાણ—૩૩૬૨૫ (૩૪૬૨૫) શ્લોકો કહ્યા છે, અને આ સૂત્રનો વિં ૨૦ ૧૫૭૩ની પહેલા ગ્યાયેલો ગુજરાતી ટોળો (સ્તવગાથા) હુંડી વગેરે પણ છે અહીં દ્વિમા ઉદ્દેશમા કાચનપુરમા પાણીની રેલ આવી હતી એમ કહ્યું છે આ શ્રીવ્યવહાર સૂત્રના ૧૦ ઉદ્દેશ છે તે દરેક ઉદ્દેશનો પરિચય ટૂંકામા આ પ્રમાણે જણાવો

૧ પહેલા ઉદ્દેશમા વિસ્મૃતિ (બૂલી જવું), પ્રમાદાદિ કારણોમાના કૌર્ષપણ કારણથી ચારિત્રાદિકમા લાગેલા દોષોની, સગલ સ્વભાવે આલોચનાદિ કરવાનો વિધિ, અને તે દરેક અંગે જરૂરી આયશ્ચિતાદિનું વર્ણન, તથા પ્રસંગાનુપ્રસંગે બીજી પણ ખાસ જરૂરી ઘણી બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે

૨ બીજા ઉદ્દેશમા આમાનુષાસ (એક ગામથી બીજે ગામ) વિધિ પૂર્વક વિહાર કરતા ધણા મુનિવરોમાના કેટલાએક મુનિવરો પ્રમાદાદિ કારણોમાના કૌર્ષ પણ કારણથી મૂલ ગુણાદિમા અતિક્રમાદિ દોષોમાના ડોષપણ દોષથી દૂષિત થયા હોય, તો તેમણે અને બીજા (અદૂષિત) મુનિવરોએ માહોમાહિ કઈ રીતે વર્તવું ? એટલે યોગ્યરીઆદિનો વ્યવહાર કઈ રીતે સાચવવો જોઈએ ? વગેરે વ્યવહારોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાના ઇરાદાથી સૂત્રકારે આ બીજા ઉદ્દેશાની રચના કરી છે

૩ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં સાધુ સમુદાયમાં નાયક તરીકે અનુક્રમે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, ગણાચર્યોદક અને સ્થવિરોને જણાવ્યા છે તેમા (૧) આચાર્ય મહારાજ—ગચ્છના સાધુઓને (સંતોના) અર્થની વાચના આપે છે, અને આગણાદિ પ્રકારે ગચ્છને મોક્ષ માર્ગની અરાધના કરાવે છે (૨) ઉપાધ્યાયજી મુનિવરાદિને સૂત્રની વાચના આપે, ને મુવરાજની માફક આચાર્યને ગચ્છાદિના કાર્યોમા મદદ કરે છે (૩) પ્રવર્તક જે સાધુ વૈયાવચ્ચ અધ્યયનાદિ કાર્યોમાના જે કાર્યને કરવા લાયક હોય, તેને તે કાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરાવે છે (જોડે છે) (૪) ગણાચર્યોદક—આચાર્યાદિની આજ્ઞા પ્રમાણે ગચ્છને લાયક હોતી તપાસ કરે છે, ને જરૂરી ઉપદેશોદિ પદાર્થો પૂરા પાડે છે (૫) સ્થવિર—સયમાદિ આરાધનામા સીદાતા મુનિઓને સ્થિર કરે છે તેમના જ્ઞાન સ્થવિરાદિ ત્રણ લેહાની અને તેમા પણ જઘન્યાદિ લેદે નૃદી નૃદી વિચારણા મે પહેલા જણાવી છે ચારિત્ર જ્ઞાન ગાભીર્યાદિ શુભોમાના કયા કયા શુભોને ધારણ કરનાર મુનિવરાદિમાથી કોણ કયા પદને લાયક છે ?

અને આચાર્યાદિ પદવી કેને અપાય ? તથા કેને ન અપાય ? વગેરે હકીકતોને સમજવવા માટે સૂત્રકારે આ ત્રીજા ઉદ્દેશાની રચના કરી છે.

૪. એથા ઉદ્દેશામાં પૂર્વે જણાવેલા આચાર્યાદિ પાંચમાં કેઈ પણ પદસ્થ મહારાજ કેટલા સાધુઓની સાથે વિહાર કરીને કેટલા મુનિઓની સાથે ચોમાસું કરે ? વગેરે પ્રશ્નના ઉત્તરોને સ્પષ્ટ સમજવતો આ એથા ઉદ્દેશો છે. એટલે આચાર્યાદિને વિહાર કરવાની ને ચોમાસું કરવાની ખીના અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે.

૫. પાંચમા ઉદ્દેશામાં પ્રવર્તિની સાધ્વીએ કેટલી સાધ્વીઓની સાથે વિહાર કરવો જોઈએ ? ને કેટલી સાધ્વીઓની સાથે ચોમાસું કરવું જોઈએ ? વગેરે હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૬. છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં સાધુ સાધ્વીઓએ કઈ રીતે ક્યાં લિક્ષા લેવા જવું જોઈએ ? એજ પ્રમાણે નિર્દોષ સ્થંડિલની ખીના અને વસતિની ખીના જણાવીને કહ્યું છે કે નિર્દોષ પ્રદેશમાં મુનિવરાદિએ સ્થંડિલ (ઠંલે) જવું જોઈએ. નિર્દોષ વસતિમાં રહેવું જોઈએ કે જેથી સંય-માદિનો રક્ષા થાય, ને સ્વાધ્યાયાદિનો વિધિ પણ સાચવી શકાય. અહીં જૂદી જૂદી ભૂલોના બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રાર્થાશ્રિત વગેરેનું પણ વર્ણન કર્યું છે.

૭. સાતમા ઉદ્દેશામાં એક સાધ્વી સમુદાયમાંથી ખીજા સાધ્વી સમુદાયમાં ગયેલી સાધ્વીને સાચવવાનો વિધિ, તથા સાધ્વીઓના ખીજા પણ સ્વાધ્યાયાદિના નિયમ અને વ્યવહારાદિનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે.

૮. આઠમા ઉદ્દેશામાં કેઈ ગ્રામાદિમાં ઉતરવાના ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનો ન હોય તો સાધુ સાધ્વીઓએ પોતાને વાપરવા માટે ગૃહસ્થના ઘરનો કેટલો ભાગ કઈ રીતે યાચવો ? તથા વિહાર કરતાં કઈ વિધિએ તે લગાવવો ? આ ખીનાઓને સ્પષ્ટ સમજાવીને ગૃહસ્થની પાસેથી પાટ પાટલા વગેરેને યાચીને લાવવાનો વિધિ, અને અપે એવા પાત્રાદિ ઉપકરણોનું પ્રમાણ, તથા આહારાદિને વાપરવાનો વિધિ વગેરે હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૯ નવમા ઉદ્દેશામાં સંયમી જીવનની અપૂર્વ સાધના રૂપ ખાર લિક્ષુ પ્રતિમાઓને આરાધતાં સાચવવાના આચાર વિગેરેનું સ્વરૂપ સમજાવીને સાધુ સાધ્વીઓને વાપરવા લાયક શર્યાતર (મકાનના માલીક) ના મકાનની ખીના તથા પ્રસંગાનુપ્રસંગે ખીજા પણ મુનિ વ્યવહારની ખીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવી છે.

૧૦ દશમા ઉદ્દેશામાં અનુક્રમે અલિચ્છોની અને પરીષદાદિની ખીના કહીને વ્યવહારના (૧) આગમ વ્યવહાર, (૨) શ્રતવ્યવહાર, (૩) આજ્ઞા વ્યવહાર, (૪) ધારણા વ્યવહાર, (૫) જીત વ્યવહાર. આ રીતે પાંચ વ્યવહારોનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ અને પુરૂષના તથા આચાર્યના ને

શિષ્યના ૪-૪ ભેદોનું સ્વરૂપ તેમજ સ્થિતિની ને શિષ્યોની ત્રણ ત્રણ ભૂમિકાનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે ચારિત્રાદિ શુભોની સ્થિરતા અને વૃદ્ધિ વગેરે થવાના અપૂર્વ સાધનરૂપ શુરૂકુલ વાચના રહેલા નવા સાધુઓ શરૂઆતના ત્રણ વર્ષમાં આવશ્યક સૂત્રના ને દશવૈકલિક સૂત્રના યોગોદ્દહન કરવા પૂર્વક અભ્યાસ કરીને છેદ્યપ્રત્યાપનીય ચારિત્ર (વડી દીક્ષા) ને સ્વીકાર્યા પછી અનુક્રમે ઉત્તરાર્ધયન સૂત્રના ને આચાર્યગ સૂત્રના યોગોદ્દહન કરવાપૂર્વક અધ્યયન કરે છે આ રીતે ત્રણ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય થયા પછી અનુક્રમે શ્રી નિગીય મૂના-દિના યોગોદ્દહન કરાવીને જેમ જેમ દીક્ષા પર્યાય વધતો જાય, તેમ તેમ કયા કયા સૂત્રના યોગોદ્દહન કરાવીને કયા કયા સૂત્રો ભણાવાય? આ હકીકતને સ્પષ્ટ સમજાવી છે આ હકીકત મે શ્રી દેશના ચિતામણીના પહેલા ભાગમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે અતે કહ્યું છે કે-(૧) આચાર્ય, (૨) ઉપાધ્યાય, (૩) સ્થવિર, (૪) તપસ્વી, (૫) ગૌર, (૬) ગ્જાન સાધુ, (૭) સાધર્મિક, (૮) કુલ, (૯) ગણ, (૧૦) સઘ આ દશનું વૈયાવચ્ચ કરતા ધણા કર્મોની નિર્જગ થાય છે ને અતે ભોક્ષના સુખ પામે છે

આ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રમાં મુનિઓના જૂદી જૂદી જાતના વ્યવહારોનું વર્ણન વધારે પ્રમાણ-માં છે તેની માથે પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું પણ વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે તેથી આત્માર્થી મુનિ-વરાદિને ભોક્ષ માર્ગની સાત્વિકી આરાધના કરાવનારૂં આ શ્રી વ્યવહાર સૂત્ર છે આ સૂત્રને શુરૂગમથી વિધિ પૂર્વક ભણનારા મુનિવરો દ્વય ક્ષેત્ર કાલ ભાવાદિને ઓગળીને સ્વપ્ન જીવોના નિર્વાહક જરૂર થઈ શકે છે આ બીજે શ્રી વ્યવહાર સૂત્રનો દ્વેષ પરિચય જાણવો

॥ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રનો દ્વેષ પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

॥ શ્રી છતકલ્પ સૂત્રનો દ્વેષ પરિચય ॥

શ્રી વ્યવહાર સૂત્રમાં જણાવેલા પાંચ વ્યવહારોમાંથી આગમ વ્યવહારનો વિચ્છેદ થતા છત વ્યવહારને અનુસરીને પ્રાયશ્ચિત્તાદિનો પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ હતી, તે હાલ પણ ચાલુ છે ને ભવિષ્યમાં પણ ચાલુ રહેશે ને સૂત્રમાં આ ડેહવા છત વ્યવહારનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે, ને છતકલ્પ સૂત્ર કહેવાય આ સૂત્રના રચનાર શ્રી જિનભદ્રગણિ હામાધ્રમણ પૂર્વધર હતા એમ હામાધ્રમણ શબ્દથી જણાય છે તેમણે ૧૦૩ (૧૦૫) પ્રાકૃત ગાથાઓમાં આ સૂત્રની રચના કરીને પોતાજ ૨૬૦૮ ગાથાઓમાં (સ્વોપન) ભાષ્યની રચના કરીને મૂલ ગાથાઓનું સહચ ચથાર્થ સમજાવ્યું છે મૂલ સૂત્રનું અને ભાષ્યનું પ્રમાણ ૨૭૭૬ ગાથાઓ જણાવી છે, ને શ્રદ્ધાએ ૩૨૦૦ (૩૧૨૫) શ્લોકો જણાવ્યા છે આ સ્વો-પન ભાષ્યમાં બુદ્ધ-ભાષ્ય, વ્યવહાર સૂત્ર ભાષ્ય, પચાકલ્પ ભાષ્ય, ને પિંડિયુપિંડિ-શીની ૪૪૮૧ ગાથાઓ પણ લીધી છે ભાષ્યમાં મૂલ ગાથાઓનું ૨૬૦૮ તો વિસ્તારથી સમ-જાવ્યું છે, પણ તે ઉપગમ ખાસ જરૂરી બીનાઓ પણ પ્રવચનપ્રસંગે સ્પષ્ટ

સમજાવી છે. તેથી પ્રાકૃત લાખાના જાણકાર લબ્ય જીવોને આ સૂત્રનો અર્થ સમજી શકાય, પણ તે સિવાયના જીવોને પણ ઉપકાર કરવાના મુદ્દાથી મોટી નાની ચૂર્ણિ, ટિપ્પનક, ટીકા, વિવરણ વગેરે અર્થને જાણવાના સાધનોની પણ રચના થઈ છે. તેમાં (૧) શ્રીસિદ્ધસેન-સૂરિએ રચેલી સંસ્કૃત મોટી ચૂર્ણિનું પ્રમાણ ૧૦૦૦ શ્લોકો કહ્યા છે. આ ચૂર્ણિના કેટલાક પાઠોનો વિચાર કરતાં જણાય છે. કે-આ સૂત્રની ખીજી ચૂર્ણિ હોવી જોઈએ. (૨) ચૂર્ણિ ટિપ્પનક-શ્રીચંદ્રસૂરિ મહારાજે સિદ્ધસેન સૂરિકૃત ચૂર્ણિના કઠીન પદોની જે વ્યાખ્યા કરી હતી, તેજ ચૂર્ણિટિપ્પનક અથવા વિષમ પદ વ્યાખ્યા નામે ઓળખાતી હોય એમ સંભવે છે. (૩) શ્રીતિલકસૂરિ મહારાજે વિં સં ૧૨૨૪માં ૧૮૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી છે. (૪) જીતકલ્પનું વિવરણ—આ સંક્ષિપ્ત ગમનિકા રૂપ છે. તેનું પ્રમાણ ૫૪૩ શ્લોકો છે. (૫) શ્રાદ્ધજીતકલ્પની ૩૦ ગાથાઓ છે, તેની ટીકાનું પ્રમાણ ૧૧૫૦ શ્લોકો છે. (૬) યતિજીતકલ્પની શ્રી સાધુરત્નસૂરિએ ૭૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ ટીકા રચી છે. હાલ તે લલ્પ છે. (૭) શ્રાદ્ધજીતકલ્પની શ્રી સોમપ્રભસૂરિએ ૨૬૦૦ શ્લોકો પ્રમાણ ટીકા રચી હતી, પણ તે હાલ મળી શકતી નથી. શ્રી સોમપ્રભસૂરિકૃત યતિજીત કલ્પમાં સાધુઓના મૂલ શુભાદિને ઉદ્દેશીને પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું વર્ણન કર્યું છે, ને શ્રી ધર્મધોષસૂરિકૃત શ્રાદ્ધજીત કલ્પમાં શ્રાવકના અણુવ્રતાદિને ઉદ્દેશીને પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું વર્ણન કર્યું છે. ૬ છેદ સૂત્રોમાંથી સાર લઈને આ બે (યતિશ્રાદ્ધ) જીતકલ્પની રચના થઈ છે. શરૂઆતમાં ૬ છેદ સૂત્રોમાં શ્રી પંચકલ્પસૂત્રની ગણના થતી હતી. પણ કેટલોક કાળ વીત્યા બાદ તેનો વિચ્છેદ થતાં શ્રીગીતાર્થાદિ મહાપુરૂષોએ તેના સ્થાને જીતકલ્પસૂત્રને ગણ્યું છે. તેમાં સાધુ સાધ્વીઓના દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે પદાર્થોનું વર્ણન જીત વ્યવહારને અનુસારે વિસ્તારથી કર્યું છે. એમ દૂકામાં કહી શકાય. સ્વોપજ્ઞ લાખ્યને અનુસારે આ શ્રી જિતકલ્પ સૂત્રનો પરિચય દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવો.

અહીં શરૂઆતમાં લાખ્યકારે પહેલી ગાથાના લાખ્યમાં અનુક્રમે પ્રવચન અને પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દના નિરૂપકાર્થ (શબ્દને અનુસારે થતા અર્થ) ને કહીને વ્યવહારના પાંચ લેહોમાંના પહેલા આગમ વ્યવહારનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. તેમાં આગમ વ્યવહારના લેહોનું અને પ્રલેહોનું વર્ણન કરતાં ક્રમસર પ્રત્યક્ષ આગમનું ને પરોક્ષ આગમનું સ્વરૂપ અને નોઈદ્રિય પ્રત્યક્ષના અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન ને કેવલજ્ઞાન રૂપ ત્રણ લેહોનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ તથા પરોક્ષાગમ વ્યવહારીની ખીના તેમજ પ્રાયશ્ચિત્તને દેનાર જીવની યોગ્યતાના ને અયોગ્યતાના વિચારો વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે. આ પ્રસંગે આલોચનાને સાંભળવાનો ક્રમ પણ જણાવ્યો છે. પછી અનુક્રમે પ્રાયશ્ચિત્તના ૧૮ અને ૩૨ સ્થાનો તથા આચાર સંપદા વગેરે ૮ સંપદાનું વર્ણન, તેમજ પ્રાયશ્ચિત્તના ૩૬ સ્થાનો વગેરે ખીનાઓને સ્પષ્ટ સમજાવીને ક્રમસર ચાર વિનયની પ્રતિપત્તિઓના ૪-૪ લેહો અને આગમ વ્યવહારીનું સ્વરૂપ તથા આલોચનાના દશ શુભો વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ તેમજ ૨૩ દ્વારોનું વર્ણન ગોઠવીને

લેદ પ્રલેદાદિ સહિત લક્ષતપરિણાદિનુ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે પછી અનુક્રમે ઇગિની મરણ, પાદપોષગમન, શ્રુતવ્યવહાર, આજ્ઞા વ્યવહાર અને ત્રણ પ્રકારના અપરિણતાદિ શિષ્યોની પરીક્ષા વિધિ તથા તેમનું સ્વરૂપ વગેરે જીનાઓ કહીને લેદ પ્રલેદાદિ સહિત પ્રતિસેવનાનું સ્વરૂપ જણાવતા ક્રમસર દર્પના ૧૦ લેદો, કટપના ચોવીશ લેદો અને ધારણા વ્યવહાર, બે લેદે છત વ્યવહાર વગેરે પદાર્થોની જીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે

ગીછ ત્રીછ ગાથાના ભાષ્યમા પ્રાયશ્ચિત્તનું માહાત્મ્ય કહીને ચોથી ગાથાના ભાષ્યમા અનુક્રમે પ્રાયશ્ચિત્તના આલોચના વગેરે ૧૦ લેદોનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે પછી ૫ થી ૮ ચાર ગાથાઓના ભાષ્યમા આલોચનાને લાયક અપરાધ સ્થાનો અને છદ્મ શબ્દનો અર્થ જણાવ્યો છે પછી ૬ થી ૧૨ ચાર ગાથાઓના ભાષ્યમા પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્તને લાયક અપરાધ સ્થાનોની જીના, દરેકના દષ્ટાત સાથે આઠ પ્રવચન માતાનું સ્વરૂપ તથા ગુરૂની આશાતના વગેરે જીના તેમજ લઘુ સ્વમૃધાવાદનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતોને વિસ્તારથી સમજાવી છે પછી જેમા પ્રતિક્રમણ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એવા અવિધિ, ઉધરસ, ણગાસુ, છીક વગેરે અર્થ-વાળા અવિધિ વગેરે પદોની વ્યાખ્યા સમજાવી છે પછી ૧૩ થી ૧૫ ત્રણ ગાથાઓના ભાષ્યમા ઉભય (આલોચના ને પ્રતિક્રમણ) પ્રાયશ્ચિત્તને લાયક અપરાધોની જીના અને સંપ્રમાદિ પદોની વ્યાખ્યા ઠહી છે પછી ૧૬-૧૭ બે ગાથાઓના ભાષ્યમા જેથી વિવેક પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેવા અપરાધોની જીના કહીને પિંડ, ઉપધિ વગેરે પદોની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા જણાવી છે પછી ૧૮ થી ૨૨ પાચ ગાથાઓના ભાષ્યમા જે કરવાથી બ્યુત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેવા અપરાધ સ્થાનોની જીના અને ગમન વગેરે પદોની વ્યાખ્યા તથા ઉપાસનું પ્રમાણ વગેરે હકીકતોને સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી ૨૩ થી ૩૪ સુધીની ગાઠ ગાથાઓના ભાષ્યમા જે કરવાથી તપ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેવા અપરાધ સ્થાનોની જીના અને જ્ઞાનાચાર દર્શનાચાર તથા ચારિત્રાચારના અતિચારોની હકીકત સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી ૩૫ પાત્રીશરી ગાથાના ભાષ્યમા (૧૦૮૭-૧૬૭૬) ૧૬ ઉચ્ચમ દોષો અને ૧૬ ઉત્પાદના દોષો તથા અહ્યુ-પણાનું સ્વરૂપ તેમજ તેના ૧૦ લેદો વગેરે જીના જણાવતા ચોથા પ્રસંગે ચારિત્રોદ્ગમનું સ્વરૂપ મયમત્રેણિ અને કોટિ શબ્દનો અર્થ તથા સ્વરૂપ, તેમજ ઉત્પાદના શબ્દમા નિયેપાના વિચારો, અને ધાવ માતાના પાચ લેદો, તથા કોષ પિંડાદિના વર્ણનમા ક્ષપકાદિના દષ્ટાંતો, તેમજ વિદ્યામા અને મત્રમા તક્ષાવત, અને દષ્ટાત સહિત વિદ્યા પિંડાદિનું વર્ણન વગેરે હકીકતોને પણ વિસ્તારથી સમજાવી છે ૪૬ ક્રમસર આત્મપણા સ્વરૂપ, અને સચોજના, પ્રમાણ, અગાર ધૂમ કારણ દોષાદિની જીના પણ સ્પષ્ટ સમજાવી છે પછી ૩૬ થી ૪૪ સુધીની નવ ગાથાઓના ભાષ્યમા પિંડ વિશુદ્ધિ સંબંધી અતિચારોનું ને પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે પછી ૪૫ થી ૫૬ સુધીની ૧૨ ગાથાઓના ભાષ્યમા જેથી તપ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેવા ધાવન, ઉપન વગેરે પદોનું (અપરાધ સ્થાનોનું)

સ્વરૂપ, અને કાલાતીતકરણ વગેરે પદોનું સ્વરૂપ, તથા કાયોત્સર્ગ લંગ વગેરે પદોનું સ્વરૂપ, ચિરકષાયાદિ પદોનું સ્વરૂપ જણાવીને દર્પપંચેન્દ્રિય અપરોપણાદિ પદોનું સ્વરૂપ, ને અશ્રધ્ધાનાદિ પદોનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. પછી દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિને આશ્રી સામાન્યથી ને વિશેષથી આપત્તિનો અને દાન વિષયક (દાન સંમંધિ) તપનો વિલાગ જણાવતાં ૬૦ થી ૬૮ સુધીની નવ ગાથાના લાખ્યમાં ક્રમસર તપઃપ્રાયશ્ચિત્તને આ શ્રી સામાન્ય અને વિશેષ આપત્તિ અને દાનનું સ્વરૂપ, તથા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને લાવનું સ્વરૂપ જણાવીને તે દરેક દ્રવ્ય વગેરે આશ્રી તપો દાનનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. પછી ૬૯ થી ૭૩ સુધીની પાંચ ગાથાઓના લાખ્યમાં પુરૂષના પ્રકારો અને તેને આશ્રી તપોદાનનું સ્વરૂપ જણાવતાં અનુક્રમે ગીતાર્થ, અગીતાર્થ, સહનશીલ, શઠ, અસહનશીલ, અશઠ, પરિણામીઆદિ ચાર પુરૂષોનું સ્વરૂપ, અને ધૃતિ સંહનનોપેત, અને હીન, આત્મતર, પરતર, ઉભયતર, નોભયતર, અન્યતર પુરૂષોનું વર્ણન, તથા કદંપસ્થિત અને અકદંપસ્થિત આદિ પુરૂષોનું વર્ણન, તેમ સ્થિત શબ્દના એકાર્થિક શબ્દો, અને ૬ પ્રકારની કદંપસ્થિતિ, તથા દશ પ્રકારના કદંપમાં અવસ્થિત અનવસ્થિત વિલાગ તેમજ પરિહારકદંપ, જનકદંપ, સ્થિતરકદંપ. આ ત્રણ કદંપનું સ્વરૂપ, વગેરે બીનાઓ સ્પષ્ટ સમજાવી છે. પછી પરિણુત, અપરણુત, કૃતયોગી, અકૃતયોગી, તરમાણ, અતરમાણ પુરૂષોનું સ્વરૂપ વગેરે બીનાઓ અને કદંપ સ્થિતાદિ પુરૂષોને આશ્રી તપોદાન વિલાગ, તથા જીતયંત્ર વિધિ વગેરેનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. પછી ૭૪ થી ૭૬ સુધીની ૬ ગાથાઓના લાખ્યમાં ક્રમસર પ્રતિસેવનાનું સ્વરૂપ અને તેને આશ્રી તપોદાનને વિલાગ વગેરેનું વર્ણન કર્યું છે. પછી ૮૦ થી ૮૩ સુધીની ચૌદ ગાથાઓના લાખ્યમાં અનુક્રમે જેથી છેદ, મૂલ અને અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, તેવા અપરાધ સ્થાનોનું, ને હસ્તતાલ, હસ્તાલંબ, તથા હસ્તાદાનનું સ્વરૂપ સમજાવતાં અવસન્ન આચાર્યનું દૃષ્ટાંત પણ જણાવ્યું છે. પછી ૮૪ થી ૧૦૧ સુધીની આઠ ગાથાઓના લાખ્યમાં જેથી પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, તેવા અપરાધ સ્થાનો, ગૂનાંના કારણોનું વર્ણન કરતાં શ્રી તીર્થંકરાદિની આશાતના કરતાં પ્રાપ્ત થયેલ પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત્તવાળા જીવનું સ્વરૂપ અને કષાય દુષ્ટ તથા વિષય દુષ્ટ પારાંચિકનું સ્વરૂપ, તેમજ સ્ત્યાનર્દિ પ્રમત્તપારાંચિકાદિનું, લિંગ પારાંચિક, ક્ષેત્રપારાંચિક, કાલપારાંચિક વગેરેનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી ૧૦૨ મી ગાથાના લાખ્યમાં કહ્યું છે કે શ્રી ભદ્ર ણાહુસ્વામીના કાલ સુધી અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત્તનો સફલાવ (હયાતી) હતો. ને છેવટે ૧૦૩ મી ગાથાના લાખ્યમાં જીતકદંપસૂત્રને પૂર્ણ કરતાં અનુક્રમે જીત અને કદંપ શબ્દાર્થના અર્થ જણાવીને આ જીતકદંપસૂત્રને ભણવા લાયક જીવોનું વર્ણન કરતાં કહ્યું છે. કે—જે મુનિઓ શ્રી બૃહત્કદંપસૂત્ર શ્રી વ્યવહારસૂત્ર અને શ્રી નિશીથસૂત્રના અર્થને યથાર્થ સ્વરૂપે જાણતા હશે, તેઓજ પોતાના શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિને શ્રી જીતકદંપસૂત્રના

અર્થને બણાવી શકશે આ રીતે શ્રી છતકટપ સૂત્રનો પરિચય દ્વંત્રમા બણાવ્યો છે ।

॥ શ્રી છતકટપ સૂત્રનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો ૨૮ મો પ્રકાશ પૂર્ણ થયો ॥

卐

卐

卐

શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીનો પાંચમો વિભાગ પૂર્ણ થયો.

॥ इति तपोगच्छाधिपति शासनसम्राट् सूरिचक्र चक्रवर्त्ति-जगद्गुरु-परमोपकारि
शिरोमणि पूज्यपादाचार्य श्रीविजयनेमिसूरीश्वर चरणकिंकर विनेयाणुशास्त्रविशारद
कविदिवाकर-माकृत-संस्कृत-गौर्जरी-भाषानन्द त्रिचत्वारिंशदुत्तर ग्रथशतकादि
विधायकाचार्य श्रीविजयपद्मसूरीश्वर, विरचित स्वोपज्ञ स्वष्टार्थादिसमेत
श्री जैन प्रवचन किरणावली नाम माकृत ग्रथस्य छेद सूत्र पञ्चादि
संक्षिप्त परिचयादि वर्णनात्मकः पञ्चमो विभागः समाप्तः ॥
तत्समाप्तां च पञ्चचत्वारिंशदागम संक्षिप्त परिचयादि वर्णनात्मिका
श्री जैन प्रवचन किरणावली समाप्ता ॥

॥ શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલી ગ્રંથ રચનારે જણાવેલી પ્રશસ્તિનો
ટૂંક પરિચય ॥

હું આ રીતે પાંચ વિલાગોના ૨૮ પ્રકાશોમાં પિસ્તાલીશ આગમોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય
વગેરે ખીનાઓ જણાવીને શ્રી જૈન પ્રવચન કિરણાવલીને પૂર્ણ કરું છું.

વર્તમાન જિનશાસનના નાયક અલૌકિક સમતાદિ સફળોના લંકાર ત્રિશલાનંદન
દાશ્યપ ગોત્રીય પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના દીર્ઘાયુષક (૧૦૦ વર્ષ પ્રમાણ આયુષ્યવાળા) પ્રથમ
પદ્ધતર શ્રી સુપર્માસ્વામીએ જે 'નિર્ગ્રંથ' ગચ્છની સ્થાપના કરી હતી, તેજ નિર્ગ્રંથ ગચ્છ
શ્રી સુસ્થિતસૂરિના સમયથી 'કોટિકગચ્છ' નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પછી કાલક્રમે શ્રી ચંદ્રસૂરિ
મહારાજના સમયથી તેજ કોટિકગચ્છ 'ચંદ્રગચ્છ' નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પછી કાલક્રમે
શ્રી સામંતલદ્રસૂરિના સમયથી તે ચંદ્રગચ્છ 'વનવાસિગચ્છ' નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. પછી
કાલક્રમે શ્રી સર્વદેવસૂરિના સમયથી તેજ વનવાસિગચ્છ 'વડગચ્છ' નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.
પછી કાલક્રમે શ્રી જગચંદ્રસૂરિના સમયથી તેજ વડગચ્છ 'તપાગચ્છ' નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો.
આ શ્રી તપાગચ્છમાં શ્રી જગચંદ્રસૂરિ, દેવેન્દ્રસૂરિ આદિની પદ પરંપરામાં કાલક્રમે અનુક્રમે
શ્રીવિજયહીરસૂરિ, શ્રી વિજયસેનસૂરિ, શ્રી વિજયદેવસૂરિ. શ્રી વિજયસિંહસૂરિ થયા. તે
પછી અનુક્રમે પંન્યાસ શ્રી સત્યવિજયગણીથી માંડીને ક્રમસર મારા દાદા ગુરૂ પરમપૂજ્ય
પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી મહારાજ સુધી થયેલ પૂજ્ય પુરૂષોની પવિત્ર નામાવલી
અહીં શબ્દાર્થમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવી. તે શ્રી વૃદ્ધિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય શ્રીજૈનેન્દ્ર
શાસન પ્રભાવક પરમપુણ્યશાલી આત્મોદ્ધારક પરમોપકારી શિરોમણિ પૂજ્યપાદ પરમકૃપાલુ
પ્રાતઃસ્મરણીય મારા ગુરૂ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ હાલ વિજય-
વંત વર્તે છે. તે શ્રી ગુરૂમહારાજના પસાયથી મારા શિષ્ય મુનિ વિદ્યાપ્રલવિજય વગેરેની
અને જૈનપુરી અમદાવાદના શ્રીસંઘના અગ્રગણ્ય દેવગુરૂ લક્ષિતકારક દાનાદિ ધર્મારાધક સંઘથી
શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાઈ ભગુલાઈ તથા દેવ ગુરૂ લક્ષિતકારક દાનાદિ ધર્મારાધક ગાર
વ્રત ધારક સુશ્રાવક શેઠ. ભગુલાઈ ચુનીલાલ (સુતરીયા), શેરદલાલ જેસંગલાઈ કાલીદાસ,
વકીલ મણીલાલ રતનચંદ, શા. ઈશ્વરદાસ મૂલચંદ, શેરદલાલ સારાલાઈ જેસંગલાઈ વગેરેની
વિનંતિથી અમદાવાદમાં વિક્રમ સંવત્ ૨૦૦૬માં શ્રીગૌતમસ્વામી ગણધરને જે દિવસે કેવલ-
જ્ઞાન થયું, તે દિવસે એટલે કાર્તિક સુદી એકમે (એસતા વરસે) ચતુર્વિધ સંઘના ઉપકારને
માટે સ્પષ્ટાર્થાદિ સહિત શ્રીજૈન પ્રવચન કિરણાવલી નામના પ્રાકૃત ગ્રંથની રચના કરી છે.
લગ્ય જીવો તેને વાંચીને, સાંભળીને ને મનન કરીને બહુ માનથી શ્રીજૈનાગમોની આરાધના
કરવા પૂર્વક પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષ માર્ગની સાત્વિકી આરાધના કરીને સિદ્ધિપદને પામે
એજ મારી હાર્દિક ભાવના છે. બાકીની ખીના શબ્દાર્થમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવી.

આ રીતે પ્રશસ્તિનો પરિચય ટૂંકમાં જાણવો.

॥ શ્રી જૈનપ્રવચન કિરણાવલી સમાપ્તા ॥

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૧૫	ઓઝેન કિરણાવલી	ઓ ઝેન પ્રવચન કિરણાવલી
૩	૪	કુક્તિ	નિયુક્તિ
૩	૫	૫ આગ ખરૂં	૫ આગીનું ખરૂં
૩	૬	અનુસ ને	અનુસરીને
૩	૧૦	“વિગમેદ ઘ”	“વિગમેદ ઘા”
૩	૧૧	ધ્રુવ	ધ્રુવ
૫	૨૩	શાસ્ત્રો મૂલ	શાસ્ત્રો એટલે મૂલ
૬	૧૮	કર્મનિર્જરા	કર્મનિર્જરા
૭	૨૬	ઉપાગિ ૨૫૩૫ અને	ઉપાગિ ૨૫૩૫
૮	૨	પ્રવચનોમાં જ,	પ્રવચનોમાં જ,
૧૩	૩	દ્વાઅપ	દ્વાઅપ
૧૬	૬	જિનશાસનસેવક	જિનશાસનસેવક
૧૬	૧૮	કાર્યોની	કાર્યોની
૧૬	૨૫	જણા યો છે	જણાવ્યો છે
૨૧	૮	અ ખડ	અખડ
૨૨	૪	અતિ	શ્રુતિ
૨૨	૩૧	રચેલી	રચેલા
૨૩	૭	અત	શ્રુત
૨૩	૨૩	નિરીયાધ્યયન	નિરીયાધ્યયન
૨૪	૧૧	છ દર્માં છે	છ દર્માં રચી છે
૨૫	૨૨	અતરક ધનો	શ્રુતરક ધનો
૨૫	૨૩	આદિની	આદિની
૨૫	૨૫	અધ્યયનોનું	અધ્યયનોનાં
૨૬	૧૭	અભયદેવસરિ	શ્રીમભાવક ચરિત્ર ૩ થમાં અભયદેવસરિ
૨૭	૫	૧૩૪ અધ્યાયમાં	૧૩૪મા અધ્યાયમાં
૨૭	૩૦	ધણખર્ચ	ધર્મખર્ચ
૨૮	૧૦	અનુયોગ દારના	અનુયોગ દાર વગેરેના
૨૯	૩	તરથી	તરથી

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૯	૨૨	શ્રુતસ્કંધમાં	શ્રુતસ્કંધમાં
૨૯	૨૨	ઉત્ક્રિષ્ટેત,	ઉત્ક્રિષ્ટેત
૩૦	૮	વ્યવહારિક	વ્યાવહારિક
૩૦	૨૧	અગ્નિર્માત્રી	અગ્નિર્માત્રી
૩૦	૨૨	અગ્નિર્માત્રી	અગ્નિર્માત્રી
૩૦	૨૩	નવામા	નવામા
૩૦	૨૬	૮, ૨૦૬	૮=૨૦૬
૩૧	૧૭	ભાગામા	ભાગમાં
૩૨	૩૨	અન્યથ	અન્યત્ર
૩૩	૨૪	સ્તબ્ધકાર્ય	સ્તબ્ધકાર્ય
૩૪	૩	વિભાગમાં પાંચ અધ્યયનોના	વિભાગના પાંચ અધ્યયનોમાં
૩૪	૬	એકેક	એકેક
૩૪	૧૦	અંગતો	અંગતો
૩૫	૨૨	આ તે	આ રીતે
૩૬	૬	વિભયં	વિભયં
૩૬	૧૬	સુચક્ષ્ણધે	સુચક્ષ્ણધે
૩૬	૨૪	સાધના	સાધનો
૩૮	૭	સ્મારણાદિ	સ્મારણાદિ
૩૯	૨	વે ચિહ્નણં	વોચિહ્નણં
૩૯	૯	શ્રુત	શ્રુત
૩૯	૧૪	ઉદેશા	ઉદેશા
૩૯	૧૪	અધ્યયનમાં	અધ્યયનમાં
૩૯	૩૦	ઉદેશા અંગે	ઉદેશાને અંગે
૪૦	૧	હિંસા સાધન	હિંસાના સાધન
૪૦	૧૧	ઉદેશાનો	ઉદેશાનો
૪૦	૧૨	આચાર	અને આચાર
૪૦	૧૭	સમન્વયી	સમન્વયીને
૪૦	૨૬	દ્રવ્યદિક્	દ્રવ્યદિક્
૪૦	૨૭	દિશાનું	અને દિશાનું
૪૦	૨૮	દિશાનું	તથા દિશાનું
૪૩	૨૬	સ્વરૂપ છે.	સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.
૪૩	૨૬	કહી	એમ કહી
૪૫	૨૧	ઉદેશાનો	ઉદેશાનો
૪૫	૨૭	ઉદેશાનો	ઉદેશાનો

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૩	૨૬	ધૂતાધ્યનનો	ધૂતાધ્યનનો
૫૫	૧૪	બધનો ૨ છે,	બધનો ત્રે છે
૫૬	૩	હિ શાખા	હિદેશાખા
૫૭	૨૦	શ્વતસ્ક ધના	શ્વતસ્ક ધના
૬૨	૨૩	સત્તઙ્ગયણાદ	સત્તઙ્ગયણાદ
૬૨	૨૭	ઉચ્ચારમુક્તસદા	ઉચ્ચારમુક્તસદા
૬૩	૧૮	પ્રશ્નોના ૨૫૯ પ્રુલાસે	પ્રશ્નોના ૨૫૯ પ્રુનાસા
૬૩	૨૪	૨૫૩૫	૨૫૩૫,
૬૭	૧૦	બહોરાય	બહોરવો
૬૮	૨	શ્વતસ્ક ધર્મા	શ્વતસ્ક ધના સાયૈષણાધ્યયનમા
૬૮	૧૪	ગંથાપતિના	ભાષાપતિના
૬૮	૨૬	છમાદિનો	પત્રાદિનો
૬૯	૫	તથા પાલન	તથા તે (પ્રતિભા)ની પાલન
૭૧	૧૭	શ્વતસ્ક ધના	શ્વતસ્ક ધના
૭૪	૨૦	ગાથાતથ્યાધ્યયન	ગાથાતથ્યાધ્યયન
૮૦	૨૬	તે કથા	તેમના કથા
૮૨	૧૪	અતે	અને
૮૩	૧૦	આ સુરપણ	આ સુરપણ
૮૩	૨૦	જણાવ્યું કે શાશ્વતપણુ છતાં પણ અણપડે	જણાવ્યું કે અણપડે
૮૫	૨૦	ભાવ તથા	તથા ભાવ
૮૬	૧૦	આત્મા સાધનામા	આત્મ સાધનામા
૮૮	૩	વીધુ	વીધાવુ
૮૮	૫	પરમાધામીએ પહેલા	પરમાધામીએ નાગકોને પહેલા
૮૮	૧૪	પ્રવાચારી	પ્રવાચારી
૯૦	૧૮	અપ્રમત	અપ્રમત
૯૧	૧૦	ભાષા જણાવી	ભાષાની બીના જણાવી
૯૨	૧૦	કાણે કાણુ	કાણુ
૯૨	૧૧	૨૫૩૫	૨૫૩૫
૯૩	૩	ધર્મરથ ન	ધર્મરથાન
૯૪	૬	છટા આદર્શ	છટા આદર્શ
૯૪	૧૪	પામો	પામો
૯૫	૧	શ્વતસ્ક ધના	શ્વતસ્ક ધના
૯૫	૩	સ્વામીએ	સ્વામીને
૯૬	૧૨	ફરથ	ફરથ

પૃષ્ઠ	લીટી	આશુદ્ધ	ગુરુ
૯૬	૨૩	દસ અને પદાર્થોની	સાતે દસ પદાર્થોની
૯૮	૩	એક કલ્પું	એક કલ્પું
૧૦૦	૧૧	પૃથ્વીકાયાદિના	પૃથ્વીકાયાદિના
૧૦૧	૪	૨૮ નક્ષત્રો ૨૮	૨૮ નક્ષત્રો
૧૦૨	૪	તથા અવસર્પિષી	તથા કાલના અવસર્પિષી
૧૦૪	૧૬	અતિગાથી	અતિગાથી
૧૦૬	૧૯	ચાક લાગતાની	ચાકની
૧૦૭	૨૭	આવરણનું (જાનનું સ્વરૂપ) કળી,	આવરણનું સ્વરૂપ કળી,
૧૦૮	૩૧	આયુર્બંધને	આયુર્બંધ અને
૧૦૯	૯	ચિહ્ના	ચિહ્નો
૧૧૫	૬	૨૭મા	૩૧મા
૧૧૮	૨૦	ખે દંડ	ખે દંડ
૧૨૦	૩૨	દસ સામગ્રીપદ્ધતી	દસ સામગ્રીપદ્ધતી દ્વાય છે.
૧૨૧	૫	ન્યોતિપ્રયુક્ત	ન્યોતિપ્રયુક્ત
૧૨૨	૨૫	હોય છે.	મુદ્ધર્ત પ્રમાણના હોય છે.
૧૨૪	૨૨	અસમાધિના	અસમાધિના
૧૨૫	૪	ક છે કે	કલ્પું છે કે
૧૨૬	૨૭	નાનના	નામના
૧૨૭	૩	વ્યવહાર શ્રુતના	વ્યવહાર શ્રુતના
૧૨૭	૧૧	સત્તાવીસમા	સત્તાવીસમા
૧૨૭	૨૮	ઈશાનના	ઈશાનના
૧૨૭	૨૯	ઐવેશકમાં	ઐવેશકમાં
૧૨૯	૩૧	ચોવીસ	ચોત્રીસ
૧૩૦	૧	ચોવીસ	ચોત્રીસ
૧૩૦	૨	ચોવીસ	ચોત્રીસ
૧૩૦	૧૫	ક્ષુદ્રિકા વિમાન પ્રવિભક્તિ	ક્ષુદ્રિકા વિમાન પ્રવિભક્તિ
૧૩૦	૨૦	ક્ષુદ્રિકા વિમાન પ્રવિભક્તિના	ક્ષુદ્રિકા વિમાન પ્રવિભક્તિના
૧૩૧	૫	મહલ્લિયા વિમાન વિભક્તિના	મહલ્લિય વિમાન પ્રવિભક્તિ
૧૩૧	૧૩	આબ્યંતર	અબ્યંતર
૧૩૭	૩	છેતિર	છેતિર
૧૩૭	૨૧	સમ ભયમાં	સમવાયમાં
૧૩૭	૨૬	(૧)	(૮૧)
૧૩૭	૨૯	( )	(૮૨)

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૪૭	૧૧	નાવણુ	નવાણુ
૧૪૦	૧	સિરિરવદગાદ	સિરિરવદગાદ
૧૫૦	૩	દેસાઈ	ચ દેસાઈ
૧૫૦	૫	સાવગ	સાવગ
૧૫૧	૯	મહાશિલોક	મહાશિવાક ટક
૧૫૨	૨૬	તેમા	તેમાંથી
૧૫૪	૯	આકાશ રૂપ ક્ષેત્રની	આકાશ વગેરે ક્ષેત્રની
૧૫૪	૨૬	અતાર્થા '	' તાર્થા '
૧૫૫	૩	પ્રણાપકને	પ્રણાપકના
૧૫૮	૯	સૂત્રના	સૂત્રનો
૧૫૮	૨૮	ચલચ્ચલાદિના	'ચલચ્ચલાદિ'ના
૧૬૦	૨૨	ઉંશામાં	ઉંશામાં
૧૬૧	૨૫	"ક્રમેનો	જે "ક્રમેનો
૧૬૩	૧૦	ત્રીશ	ત્રીભ
૧૬૩	૨૨	મોહીય	મોહનીય
૧૬૪	૨૯	ન ભોગવાય	ન પથુ ભોગવાય
૧૬૫	૫	આપકમિત્રી	આપકમિત્રી
૧૬૬	૧૨	પ્રાણક	પ્રાણક
૧૬૮	૨૩	તેનો સાર એ છે કે	તેનો સાર એ છે કે અન્ય ધર્મીઓ કહે છે કે
૧૭૨	૧૨	મતિ મદદગાર	મતિમાં મદદગાર
૧૭૬	૦	લોકપાનાના તાખાના	લોકપાનાના તાખાના
૧૭૭	૨૦	સર્વતોભ	સર્વતોભદ્ર
૧૭૬	૫	પશ્ચાત્વાત	પશ્ચાદાત
૧૭૬	૭	વણુઓ	વણુઓ
૧૮૨	૪	જણાવ્યું છે	જણાવ્યું
૧૮૪	૩	પાપારભના	પાપારભથી
૧૮૪	૮	ઉતરો	ઉતરો
૧૮૫	૧૮	વિસ્તારવાળો	વિસ્તારવાળો
૧૮૭	૪	સાધર્મ	સાધર્મ
૧૮૭	૪	નાગ બલાદક	નાગકુમારો બલાદક
૧૮૯	૯	જણાવ્યું કે	પૂછ્યું કે
૧૯૨	૨૪	બધનના	બધના
૧૯૭	૯	આદારપથ	આદારકપલ
૧૯૭	૯	જણાવ્યો છે	જણાવ્યો છે

પૃષ્ઠ	સીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯૮	૯	અગિઆરમા વાગિન્ય	અગિઆરમા ઉદ્દેશામાં વાગિન્ય
૨૦૨	૨	પૂછ્યું	પૂછ્યું
૨૦૨	૧૬	પૂછ્યું કે	પૂછ્યું કે અર્થ છે
૨૦૨	૩૦	તથા	તથા
૨૦૩	૧૧	જેમને	જેમ અને
૨૦૩	૨૧	કુમાર વાસા	કુમાર આવાસા
૨૦૪	૧	યક્ષાવેશથી	યક્ષાવેશથી કે
૨૦૫	૭	શકેન્દ્ર	શકેન્દ્ર
૨૦૬	૧૨	પ્રાપ્તિ	પ્રાપ્તિ
૨૦૭	૧૪	કર્ણ	કર્ણ
૨૦૭	૨૨	બારણાં ધરનાં	ધરનાં બારણાં
૨૦૯	૨૦	સ્વર્ગને	સ્વર્ગને
૨૧૨	૧૯	અપ્રકાશિતને	અપ્રકાશિત અને
૨૧૩	૧૨	અંતરને	અંતર અને
૨૧૫	૧૪	અને ને	અને તે
૨૧૭	૧	સાતમા ઉદ્દેશામાં	સાતમા વર્ગના ૧૦ ઉદ્દેશામાં
૨૧૭	૮	રૂપ	રૂપે
૨૧૮	૧	અસંસી	અસંસી
૨૧૮	૨	ઉપપાતની	ઉપપાતની
૨૨૨	૧૯	સમુદ્ધાત	અંતર
૨૨૨	૨૩	પરિણામ	પરિણામ
૨૨૪	૨૪	અને ક્રિયાવાદી	અનેક ક્રિયાવાદી
૨૨૬	૧૩	બેદો કલ્યા છે	બેદો વગેરે પદાર્થો કલ્યા છે.
૨૨૯	૧૨	મહાયુગ	મહાયુગ
૨૩૦	૭	ઉ શામાં	ઉદ્દેશામાં
૨૩૦	૧૯-૨૦	૨૯માથી ૫૬ સુધીના ૨૮ ઉદ્દેશામાં (આ કાદી નાખવું)	
		અનુક્રમે એજ પ્રમાણે	
૨૩૦	૨૫	૪૮મા	૪૮મા સુધીના
૨૩૨	૯	દાવદવવારિણાય	દાવદવવારિણાય
૨૩૪	૩	સંઘાટમાં	સંઘાટમાં
૨૩૪	૯	યથા	યથા
૨૩૫	૩૨	નિશ્રમાં	નિશ્રમાં
૨૩૬	૭	પાણીના	પાણીની
૨૩૭	૨૫	આદારિક	ઔદારિક
૨૪૦	૧૧	મેધમુનિને માર્ગનું	મેધમુનિને સાધુ માર્ગનું

પૃષ્ઠ	લીટી	અનુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪૧	૩	સમજનારૂ	સમજાવનારૂ
૨૪૨	૧૬	સલક	શૈલક
૨૪૬	૯	આશ્ચર્ય	આશ્ચર્ય
૨૪૬	૨૩	નિમિત્તે	નિમિત્તે
૨૪૭	૧૪	તલનારના ।	તલનારના ધા
૨૪૨	૨૦	બોગવી ।	બોગવીને
૨૪૪	૨૬	નીકળી બધા	નીકળી ગયો
૨૪૬	૮	આલોચ્ય હિ	આલોચ્યનાં
૨૪૬	૧૮	અધ્યયનમાં ઈન્દ્રાણીની	અધ્યયનમાં કાલી નામની ઈન્દ્રાણીની
૨૬૧	૧	૧૭ કોડ	૧૮ કોડ
૨૭૦	૩૨	કૃષ્ણદેવ	કૃષ્ણ વાસુદેવ
૨૭૧	૮	ફપક	ફપક
૨૭૨	૨૬	ઋષિનો ૧૫	ઋષિનો આપ
૨૮૧	૬	અદ્વૈતસયમાણા	અદ્વૈતસયમાણા
૨૮૨	૨૧	માકડ ઋષિની	માકડ ઋષિની
૨૮૩	૧૩	અહિસા	અહિસા
૨૮૩	૧૮	પારખવાનું	પારખવાનું
૨૮૪	૮	બલચર્યનું	બલચર્યનું
૨૮૪	૨૦	સદ્મિત્ત	સદ્મિત્ત
૨૮૭	૧૬	બહુજ	બાહુજ
૨૮૭	૩૧	બખીનાં	બાખીનાં
૨૮૯	૧	પુત્રને	પ્રમાપુત્રને
૨૮૯	૨૩	સુપ્રતિષ્ઠા	સુપ્રતિષ્ઠાન
૨૮૯	૨૩	દીક્ષાથી	દીક્ષાની
૨૯૭	૧૬	આઠમા સૌયદત્ત	આઠમા મૌલદત્ત
૨૯૪	૨૧	પૂરા થયો	પૂરા થયો
૨૯૬	૨	૧૧	૧૨
૨૯૬	૨૨	૯	૬
૩૦૦	૧૨	સલ્લે	સત્તેલિ
૩૦૧	૭	પદાથોત્ત	પદાથોત્ત
૩૦૨	૧	નિઘપ્રવાહ	૧૦-નિઘપ્રવાહ
૩૦૨	૨૦	પ્રાણવાયુ	પ્રાણવાય
૩૦૨	૨૮	સવ	સર્વ

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૦૩	૩	શ્રત	શ્રુત
૩૦૩	૨૧	ધ્રુવ	ધ્રુવ
૩૦૩	૨૮	પ્રા તર્માથી	પ્રાભૃતર્માથી
૩૦૩	૨૯	શર્વશ્ચરિ	શર્મશ્ચરિ
૩૦૪	૧૦	પૂર્વર્માથી	પૂર્વર્માથી
૩૦૪	૨૨	કાર્યોને	કાર્યોને
૩૦૪	૩૧	શ્રીવિદ્યા પ્રાભૃતર્મા	શ્રીવિદ્યા પ્રાભૃતર્મા શત્રુજયના ૨૧ નામોનું વર્ણન હતું, એમ કુમારપાલ પ્રત્યઘાદિના આધારે જણાય છે અને સ્વરોની અને ૧૧ અલકારોની મૂલ ખીનાનું મૂલ સ્થાન સ્વર પ્રાભૃત જણવું.
૩૧૧	૧૩	આરિયસામાડ	આરિયસામેળ
૩૧૪	૨૬	અસત્પદાર્થ	સત્પદાર્થ
૩૧૬	૮	ત્રિસ્તારથી	વિસ્તારથી
૩૨૨	૩૨	૧૪૦૦	૧૪૦૦૦
૩૨૪	૮	ઉપાગર્મા આદર્શ	ઉપાગર્મા કહેલા આદર્શ
૩૨૬	૩	માન રહ્યા	મૌન રહ્યા
૩૩૩	૯	અર્પી	તો પછી અર્પો
૩૩૬	૨૦	આગધ ૧	આરાધના
૩૩૬	૨૫	દુર્ગધ	દુર્ગધ (જનજંડ ની
૩૩૯	૧૫	ધર્મોવાળા	ધર્મોવાળા
૩૪૬	૧૬	પરિચય	પરિચય
૩૫૧	૨૧	ખીજ રથ ન	ખીજ સ્થાન
૩૫૧	૨૬	દિગ્દારનુ	દિગ્દારનું
૩૫૭	૧૦	ચંદ્રસ્સ પળવળા	ચંદ્રસ્સ ય પળવળા
૩૫૮	૧૪	પ્રાભૃત પ્રાભૃત	પ્રાભૃત પ્રાભૃત
૩૫૮	૧૫	પ્રાભૃત પ્રાભૃત	પ્રાભૃત પ્રાભૃત
૩૫૮	૨૦	૨૦ પ્રા તોર્મા	૨૦ પ્રાભૃતોર્મા
૩૫૯	૧૧	વચનો અનુસરીને	વચનોને અનુસરીને
૩૫૯	૨૨	ચોથા પ્રા તર્મા	ચોથા પ્રાભૃતર્મા
૩૫૯	૨૫	પાંચમા પ્રા તર્મા	પાંચમા પ્રાભૃતર્મા
૩૬૦	૨૪	ત્રીજા પ્રાભૃત પ્રા તર્મા	ત્રીજા પ્રાભૃત પ્રાભૃતર્મા
૩૬૩	૧	વીશમા પ્રાભૃતર્મા	વીશમા પ્રાભૃતર્મા
૩૬૩	૯	પ્રાભૃત પ્રાભૃતર્મા	પ્રાભૃત પ્રાભૃતર્મા

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૬૩	૧૭	પ્રાણત પ્રાજ્ઞતમા	પ્રાજ્ઞ પ્રાજ્ઞતમા
૩૬૩	૨૫	પ્રાણત પ્રાણતમા	પ્રાજ્ઞત પ્રાજ્ઞતમા
૩૬૩	૨૫	મહત્તમા	મહત્તમા
૩૬૩	૨૮	પ્રાજ્ઞત પ્રાણતમા	પ્રાજ્ઞત પ્રાજ્ઞતમા
૩૬૫	૧૬	બીના	બીનાને
૩૬૫	૨૨	શ્રી જગદીપ્રવર્તિ	શ્રી જગદીપ્રવર્તિ
૩૭૦	૨	ધરણી	ધરણી
૩૭૧	૬	જગદીક્ષની	જગદીક્ષની
૩૮૩	૨૮	શ્રીનિરયાવલિ	શ્રીનિરયાવલિ
૩૮૩	૨૮	વર્ગના	વર્ગના
૩૮૫	૭	દેખાતા	દેખાતી
૩૯૬	૬	ગુરુણી	ગુરુણીના
૩૮૮	૬	શ્રતરક ધનો	શ્રતરક ધનો
૩૮૯	૧૨	ભરત ક્ષેત્રમાથી	ભરત ક્ષેત્રમા
૩૯૨	૨૨	નાગનરક	નાગનરક
૩૯૩	૧૧	આહત	આહત
૩૯૩	૨૭	અક	એક
૩૯૪	૨	બીવી	બીવી
૩૯૫	૨૪	સ્વેત સ્વરૂપે	સ્વેત રોડા રૂપે
૩૯૯	૧૫	૫૦૦૦	૫૦૦૦
૪૦૭	૨૩	પ્રાકૃત	પ્રાકૃત
૪૦૯	૯	સુકૃત	સુકૃતની
૪૧૧	૨૭	પ્રવર્તિમાથી	સુર્વપ્રવર્તિમાથી
૪૧૨	૧૨	યોનિપ્રા ત	યોનિપ્રાજ્ઞત
૪૧૨	૨૦	જાણવેવા	જાણવેવા
૪૧૩	૫	નમસ્કાર, ચિતન,	નમસ્કાર ચિતન
૪૧૩	૨૮	થયો	થયો
૪૨૦	૧૬	તથા પ્રકારે અહારને	તથા આહારને
૪૨૧	૨૧	હજા છે	હજા છે
૪૨૨	૧૬	પોતાના	પોતાના
૪૨૬	૧૬	ગણિવિજ્ઞાપ	ગણિનિજ્ઞા
૪૨૬	૨૪	વાદના ને ૧૧મા	વાદના ૧૧મા
૪૩૩	૧૨	સાર	મક્ષિમ પરિચય
૪૩૫	૧૭	મીદેવેન્દ્રત	મીદેવેન્દ્રત

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૭૦	૨૬	કારણ કે અરી આવશ્યક છે	(કાલી નાખો)
૪૭૧	૮૮	ચાવીશે તીર્થ કર	ચોવીશે તીર્થ કર
૪૭૨	૨૯	વાદણા	વાદણા
૪૭૬	૧૧	હથ	હાથ
૪૭૭	૫	છદિયોને	છદિયો
૪૭૮	૫	કરે કર્યો છે	ચરે કર્યો છે
૪૭૯	૯	શ્રુતગાનના	શ્રુતગાનનો
૪૮૦	૧૩	કાષ્ઠકમાદિની	કાષ્ઠકમાદિની
૪૮૧	૧૯	સોવર્મ દેવનો કપડા	સોવર્મ દેવલોકનું દેવપણું
૪૮૪	૧૯	તેજ મારતું	તેજ મારતું (ચળકતું)
૪૮૬	૬	ત્રિલોકની	ત્રિલોકની
૪૯૦	૨૫	આકાશ ૧ ચદ્રમહારામીની	આકાશ શ્રી ચદ્રમહારામીની
૪૯૪	૬	અગ્નિમૃતિ	અગ્નિમૃતિ
૪૯૪	૧૧	ધદમૃતિ	ધદમૃતિ
૪૯૬	૨	છડું	છડું
૪૯૭	૧	પ્રતિહાર્યાદિ	પ્રતિહાર્યાદિ
૪૯૭	૯	જ્યોતે	જ્યોતે
૪૯૭	૧૧	તીર્થ કરનું	તીર્થ કરનું
૪૯૭	૧૩	છદિયોને	છદિયોને
૪૯૮	૧૧	રહા	રહા
૫૦૧	૨૪	સવોષધિનિધિ	સવોષધિનિધિ
૫૦૨	૧૮	જોર મારું	જોર ક્યું
૫૦૩	૨૩	કાર્તિક સુર	કાર્તિક સુદ
૫૦૩	૨૬	વસુમૃતિ	વસુમૃતિ
૫૦૪	૧૫	વર્ષો	વર્ષો મુધી
૫૦૫	૨૧	મહિતરાજ	મહિત ચંદ્રધર
૫૦૭	૨૮	દુકમ જ	દુકમા જ
૫૧૧	૭	કે કાસાદિ	કેકાસાદિ
૫૧૧	૨૮	સામાયિકના	સામાયિકના
૫૧૩	૨૩	અપમાનના	પ્રભાવના
૫૧૪	૩	દેતા જે	દેતા શુભદારાજ જે
૫૧૪	૫	આવસ્તિશ્રાપ	આવસ્તિશ્રાપ
૫૧૪	૯	દોષોનું	દોષોનું
૫૧૪	૨૬	અનાયા નું	અનાચારનું

પૃષ્ઠ	લીટી	અમુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૪૦	૧૧	કરવાની આશા	કરવાની યચના
૫૪૩	૫	પૃથ્વીકય	પૃથ્વીકાય
૫૪૬	૨૨	જીવને	જીવની
૫૫૩	૮	અધણ્યારી	અધણ્યારી
૫૫૩	૧૧	પચ	પચ
૫૫૫	૧૦	અભયર્થનો	અભયર્થનો
૫૫૬	૧	તિવિક્રતયર્થ	વિવિક્રતયર્થ
૫૫૬	૧૬	કાઉરસગ્ગને	કાઉરસગ્ગને)
૫૫૬	૭	આ ૧૦	આનો
૫૫૮	૧૮	ચુત્ત	ચુત્ત
૫૬૪	૬	રાજ્ય	રાજ્યને
૫૬૮	૨૫	સહનશીલતા	સહનશીલતા
૫૭૫	૨૮	ન ૧	નથો
૫૭૬	૧૮	કહી ૧૦	કહીને
૫૭૭	૧૮	મનુષ્ય	તેમ મનુષ્ય
૫૭૭	૧૮	આદારિક	આદારિક
૫૭૮	૩૧	ચિત્ત ૧૦	ચિત્તવાળા
૫૭૯	૫	ઉત્તરાંશ અહુશુત	ઉત્તરાંશ અગીઆરમાં અહુશુત
૫૮૧	૮	ધનપતિ	ધનપતિ
૫૮૧	૨૩	અદ્યતે	અદ્યતે
૫૮૩	૧	અદ્યતે	અદ્યતે
૫૮૭	૩	સહેવાસવાળા	રહેવાસવાળા
૫૮૮	૨૮	દશાધુભદ્ર	દશાધુભદ્ર
૫૯૧	૨૦	વગેરેના	વગેરેની
૫૯૪	૧૬	ચર્ચ	ચર્ચ છે,
૫૯૫	૧૧	તેમને શુભિ	તે મનોશુભિ
૫૯૮	૩	રાજ્ય	રાજ્ય
૫૯૮	૧૮	શ્રી આચાર્યાદિ	શ્રી આચાર્યાદિ
૫૯૮	૨૪	સમુદય	સમુદાય
૬૦૦	૧૪	જાણુવો	જાણવા
૬૦૨	૨૧	નિચિતતા	નિચિતતા
૬૦૨	૨૮	(વ્યાપારના)	મન વગેરેના વ્યાપારના
૬૦૬	૪	કલો છે	કલો છે
૬૦૬	૨૮	ભાવ રિત	ભાવ પ્રમાણ

પૃષ્ઠ	શ્લોકી	અગ્રુદ્ધ	ગુદ્ધ
૬૩૬	૧	(નામનો)	(નામ)નો
૬૩૬	૨	ગોવાળના	ગોવાળનો
૬૩૭	૧	દ્રવ્યનું નિરૂપણું	દ્રવ્ય નિરૂપણું
૬૩૭	૨૬	તદ્વ્યતિગિત	તદ્વ્યતિગિત
૬૩૭	૨૭	પરિક્રમ	પરિક્રમ
૬૪૦	૨૫	સમગ્રન્યુ	સમગ્રન્યુ છે
૬૪૨	૧૦	અઘગરિસિયાદ્ધપરિણામા	અઘગરિસિયાદ્ધપરિણામા
૬૪૨	૧૬	સિરિમદ્ધાદ્ધરણા	સિરિમદ્ધાદ્ધરણા
૬૪૨	૨૦	છપ્પકચૂલા	છપ્પકચૂલા
૬૪૩	૩	ઉદ્દેસ્યછપ્પકમય	ઉદ્દેસ્યછપ્પકમય
૬૪૪	૭	બદ્ધકદ્ધપચૂ	બદ્ધકદ્ધપચૂ
૬૪૪	૨૨	દેવાર્મા	દેનાર
૬૪૫	૨૫	વચનની	વચનથી
૬૪૫	૨૭	ભગવતોએ	ભગવતોએ
૬૪૬	૧૧	આ ચાર	આચાર
૬૪૭	૨૮	પ્રચન	પ્રવચન
૬૪૭	૩૦	સરિમનાદિ	સરિમનાદિ
૬૪૮	૨૦	વગેરે ઉપયોગથી	વગેરે સાધનોના ઉપયોગથી
૬૪૯	૧૧	સનને	સનને
૬૪૯	૧૪	સિદ્ધાંત તત્ત્વની	સિદ્ધાંત તત્ત્વની
૬૪૯	૩૦	સુધગે	સુધાગે
૬૫૧	૧૪	તેમજ	અને ઉત્કૃષ્ટ ગીતાઓ પણ તેઓજ કહેવાય છે તેમજ
૬૫૧	૧૫	કહેવાય છે અને કહેવાય છે	કહેવાય છે
૬૫૨	૧૬	રીતે પ્રગટ	રીતે ગીતાર્થની પાસે પ્રગટ
૬૫૫	૧	સુધ	સુધી
૬૫૫	૨૩	સ્તવનેજ	સ્તવને જ
૬૫૫	૨૩	ધા ક	ધાક
૬૫૬	૨	ભવિષ્યમા	ભવિષ્યમા
૬૫૬	૩	કરતા	કરતા
૬૫૬	૬	સગને	મગને
૬૫૭	૧૬	લોકો અમુદાય	લોકો સમુદાય
૬૫૭	૧૯	મર્વાથી	મર્વાથી

